

P. VIRGILIUS

MARO

P. VIRGILIUS

MARO

P. VIRGILIUS
MARO

11835

P. VIRGILIUS MARO

VARIETATE LECTIONIS

ET

PERPETUA ANNOTATIONE

ILLUSTRATUS

A

CHR. GOTTL. HEYNE

ACCEDIT INDEX UBERRIMUS

EDITIO NOVA ACCURATA

VOLUMEN PRIMUM

BUCOLICA ET GEORGICA

Londini

TYPIS EXCUDIT J. F. DOVE

VENEUNT APUD RICARDUM PRIESTLEY

MDCCCXXI

PRÆFATIO

TERTIÆ HUJUS EDITIONIS

Quod nec expectabam nec sperabam, ut tertia vice ad Virgilium novis curis retractandum evocarer, id mihi propitii numinis beneficio contigit. Post primam enim editionem annis LXVII—LXXV curatam, cum editio minor, ad solam interpretationem poetæ instituta, anno LXXIX excusa esset, iterum operam meam ei commodavi in editione altera annis LXXXVII—IX vulgata, et aliquot annis postea Londini repetita; cum interea prelo repetita esset editio minor emendatior anno LXXXIX. Judicia expertus sum virorum doctorum tam liberalia, ut ea ipsa mihi hoc tanquam onus imponere viderentur, ut, quantum possem, studium in emendanda et perficienda opera mea collocarem. Eaque in re tanto religiosius mihi versandum esse putavi, quanto melius ipse cognita ac perspecta haberem ea, quæ in illa opera mea aut desideranda essent, aut aliter constituenda. Nequaquam enim ad Virgilium nova annotatione instruendum eo animo et consilio accesseram, quod postea sequutus sum. Nam cum, ante annos hos fere XXXV, a librario, sollerti et honesto viro, quæreretur, qui editionem Virgilii notis selectis et excerptis novisque nonnullis adspersis, instructam, cujus generis editiones ista ætate in magna existimatione habebantur, curaret: Ernestius negotium mihi imposuerat; cujus auctoritate et consilio victus illud in me recepi, etsi tum recens adhuc in hoc litterarum genere, nec nisi nuper academico muneri admotus, cui, viribus corporis ingeniique longa multiplicique ærumna fractis, nondum parem me esse sentiebam. Cum ita, voluntate non satis proclivi, rem suscepissem, studium quoque meum retundebatur judicio, quod de illo genere notarum fovebam; etenim ad subtilem diligen-

tiam illud vix adducere seu commentatorem seu lectorem posse videbatur, contentum utrumque iis copiis, quæ ad manum essent, nec penitius in poetæ doctrinam, studium, artem, se insinuantem. Vix itaque opus ingressus, si ad præscriptum illud exsequi vellem, tædio ferendo me imparem esse sensi, primoque cunctanter meum sensum ac judicium sum sequutus, tandem in Æneide prorsus mihi ipsi obtemperavi. Ita autem evenit, ut opera mea aliquantum dispar esset comparatis Eclogis et Georgicis cum Æneide; nec nisi in repetitis editionibus ad eundem modulum omnia constituere allaboravi; etsi vel sic bene intellexi superesse nævos, quos penitus eluere vix liceret, in corpore ad aliam formam ab initio designato. Quod tamen licuit, satagere haud refugi, ut, quoties nova editio pararetur, non modo relegerem poetam cum meis annotationibus, sed etiam retractarem loca saltem potiora, et emendarem, quæ quidem emendanda esse videbam, etiam ea, de quibus monitus essem; ea autem præterirem, in quibus male essem reprehensus, ea relinquerem intacta, quibus meliora non allata vidissem, oblivisce-rerque ea, quæ ex animi malevolentia illiberaliter in me essent effusa: quibus non tam dolui mei caussa, quam propter imminutam litterarum nostrarum dignitatem, et ob detrimentum, quod bonis moribus suæque quisque existimationi inter bonos ipse affert. Jam in præfatione prioris editionis professus eram, me inchoatam tantum et descriptam operam publice proponere, quæ tamen pro fundo esse possit studiis virorum doctorum conjunctis in perficiendo eo quod designatum a me erat; multo enim utilius fore, si una aliqua editio repetitis plurium studiis et curis emendetur et locupletetur, quam si plures iteratis itidem vicibus eadem recoxerint, aut *veterem querelam*, ut cum nostro loquar, iterum iterumque *cecinerint*. Nec tamen vel sic cuiquam invidebo suis auspiciis meliora in medium proferenti, qui id inprimis per omnem vitam cordi habuerim, ut alia potius ingenia excitarem et acuerem, quam ut meum, qualecunque illud sit, jactarem. Quamdiu enim in his studiis versatus sum, id egi, ut litteræ emendarentur et perficerentur sive per me sive per alios; et soleo lætari, quoties inter vulgaria haberi video ea, quæ olim nove et audacter dicta haud raro displicebant seniorum judiciis. Neque omnino hanc rationem commentandi

in veteres auctores classicos tanquam unice probandam et amplectendam venditavi; contra vero cum aliis in locis, tum in præfationibus studiose declaravi diversa diversis consiliis accommodata commentandi genera; et locum suum assignavi huic nostro; memoravi quoque, quam laudem studium vertendi in vernaculum sermonem, et quas opportunitates et commoda illud habeat, interdum ad ipsam interpretationis subtilitatem; nec omnino illud multum ab annotatione perpetua discrepat, saltem quatenus veram auctoris mentem et sensum in utroque redditum esse volumus.

Descriptionem operæ meæ et consilium exposui in præfationibus superiorum editionum, quas ea de caussa, ut hic iterum apponerem, necessum esse vidi, tum in disquisitione de Carmine epico et aliis passim locis, quæ iis saltem inspicienda erant, qui judices sedere et de summa operis calculos ferre volebant. Nunc itaque non nisi pauca subjungenda sunt de editione hac nova: cujus omne consilium debetur Fritschio nostro, viro intelligenti et sollerti, bonæque laudis cupido: qui cum in altera editione adornanda exemplaria multis ornamentis, argumento ex antiquis operibus petito, cælo expressis, sumtu haud mediocri, adornasset, mox librariorum nonnullorum inter Britannos lucri cupiditate oppressum se videns, quandoquidem illi formulis suis repetere eam editionem constituerant, necessitate circumventus totum exemplarium apparatum iis vendiderat: quo illi in lucrum suum verso, nova exemplaria typis excuderunt; tum Fritschius apud se decrevit, post certorum annorum decursum editionem, eamque multo elegantiorem ac splendidiorem, parare, ut hoc exemplo constaret, nec arte et industria Germanos Anglis cedere, nec generoso sensu laudisque studio; sine improba et sordida lucri aviditate. Obsequendum duxi optimo viro: cumque novissima jam vitæ spatia ingressus ultimam manum imponendi huic operæ opportunitatem se mihi offerre viderem: nolui fortunæ deesse, iterumque retractavi ea, quæ a me in Virgilium scripta essent, inprimisque priori volumini, quod Bucolica et Georgica complectitur, quantum per alias curas liceret, studium aliquod meum addixi; quoniam illa carmina subtiliorem interpretationis curam et sollicitudinem desiderare visa erant.

Reddere rationem sigillatim eorum, quæ in tertia hac edi-

EX PRÆFATIONE

EDITIONIS PRIMÆ

ANNI CIϽ IϽ CCLXVII — LXXI

—*pessimus morbus, ut multa ex obscurioribus transiliant, in satis vero perspicuis ad fastidium immorentur et exspatientur scilicet.*
BACO DE AUGMENT. SCIENT. *lib. VI, cap.* 8.

DIFFICILE est Virgilium et sine interprete recte legere, et cum interprete. Sunt enim multa in doctissimo poeta, quæ pueros non modo, sed viros satis acutos exercitatosque, etiam in repetita lectione, tenere, aut quæ, cum non sine multarum rerum scientia nec sine subtiliore et subacto judicio cognosci possint, legentis oculum fugere soleant, quamvis sint summa cum arte posita, pulcerrime a poeta dicta et ad sensum jucundissima; ut adeo voluptatis et utilitatis ex lectione percipiendæ fructus liberali boni interpretis opera non parum sive maturentur sive augeantur. Dum tamen cum interprete poetam legis, vix fieri potest, ut cum recto sensu ac judicio eum legas. Infringitur enim animi modo ad poetam, modo ad commentatorem conversi intentio, et retardatur impetus; pectus vero, quod magnarum, sublimium, et pulcerrimarum rerum ac sententiarum spiritu incaluerat, subinde refrigeratur; avocatur mens ab operis summa et ab universæ virtutis ac præstantiæ cognitione, quæ non tam in singulis rebus quam in partium inter se convenientia et ad commune consilium conspiratione cernitur; ex singulis tantum et minutis modo sententiis modo verbis æstimare poetam, et sæpe id adeo ad alterius tantum nutum et nasum facere, discimus; quo ipso voluptatis ex carminis dulcedine capiendæ magna pars intercipitur, quæ, jam per ipsam ex retardatione molestiam, non admodum imminui non poterat. Huic tamen malo medela parata est ex repetita lectione. Enimvero nec minores difficultates ipsum premunt interpretem. Namque ejus et ingenium rerum minutarum infinita copia ac subtilitate obtundi, obscuraque opera obscurari, et, dum in aliorum sensu acuendo desudat, proprium sensum obrui et hebe-

tari necesse est. Ita, dum undique et ad singula verba, quibus aliqua difficultas, ad aliorum quidem intelligentiam, adhærescere forte possit, circumfert et intendit animum, multa interdum occurrere solent minus cum re conjuncta; et excidere nonnunquam id, quod ad illum locum quærebatur. Cum etiam multa sint, quæ sentiri quidem facile possint, sed quæ exponere admodum difficile sit, dum in iis commode explicandis et illustrandis defixus animus est, fieri solet, ut sensim sensimque ad alias rerum notiones et imagines delabaris, et tandem explicationem et interpretationem subjungas, quam, si in alio deprehenderis, quomodo ei in mentem venerit, assequi vix possis. Quæ omnia non modo nostram sed communem interpretum conditionem duram satis et iniquam esse docent, ita ut in eo genere perfectæ aliquid et absolutæ operæ vix expectari possit.

Mihi vero in Virgilio perpetuis commentariis illustrando, nam variantes lectiones congerere, aut notulas passim adspergere, aut excerptas observationes ex schedis colligere et transcribere non tantum difficultatis habuisset, sed in Virgilio perpetuis commentariis illustrando et majores et plures molestiæ objiciebantur ex superiorum interpretum copia et multorum operosa commentatione. Nam in poeta versabar, a tot interpretibus tentato, ut, si unusquisque ex iis vel unum tantum locum satis illustrasset, nihil in toto Virgilio obscuritatis relictum esse, sin unum saltem quilibet locum obscurasset, in toto nobis Virgilio cæcutiendum esse videri deberet. Quos quidem omnes a me perlectos esse, neminem a me expectare velim: primo loco Servium, Probi lacinias, cum exscriptore Julio Sabino, Donatum et Philargyrium, tum Heinsium et Burmannum, a quibus tamen ad interpretationem parum fructus feras, Cerdam, doctum et laboriosum, minus forte ingeniosum, interpretem, cujus tamen copia et eruditio non raro plus molestiæ, quam boni fructus, habere solet; præter Guellium et Ursinum, cum Martino, interdum Catrœum et Ruæum, evolvere satis habui: e quibus commentariis multum me profecisse non infitior, sæpe tamen iis in locis, in quibus ipse hærerem, utilitatis parum, tædii vero plurimum, inde ad me redire sensi. Destitutus enim ab iis, quoties eorum operam desiderabam, in aliis, quæ nullum alienæ opis desiderium faciebant, tam copiosos ac doctos eos esse videbam, ut, quomodo tot elegantium et acutarum observationum fructu adoloscentes nec plane privarem, nec cum tædio satiarem, non facile invenirem. Offendi ad alia prave accepta, male exposita, aut obscurata, quæ mihi satis clara ac perspicua visa erant; ita ut interdum nescirem, in quam partem me verterem; illustrationem enim hæc a me postulabant,

an vero ea, quæ minus bene allata erant, refellerem dubitabam. Ab hac enim illiberalitate intactum pectus semper habui, ut refellendis aut elevandis aliorum dictis indignam et ignobilem gloriam captarem. Multo magis abhorrui a fœdo illo more, cavillationes scurriles et contumeliosa dicta in alios laude seu merita seu immerita ornatos jaciendi, aut, ut habeas, quo eos exagites, dicta ab iis impudenter calumniandi. Contra gratum mihi et jucundum ingenuaque indole dignum visum est, profiteri per quos profecissem; meque meliora edoceri a melioribus atque etiam refelli, animo æquo fero, et vero etiam lætor. Quemadmodum tamen, minus recte aliquid dictum esse, facile interdum est animadvertere; qua tamen in re erroris momentum lateat, dicere, et nebulas erroris objectas sine longa disputatione, dispellere, difficile est: ita multum interdum consumsi operæ, ut uno verbo erroris fontem et caussam declararem, aut ut illud apponerem, quo simili aliorum errori occurreretur: cum modo usum loquendi poeticum, modo poeticum aliquod phantasma, modo mythicam rationem parum recte teneri viderem. Sed monui fere verbo tantum; cujusmodi si nonnulla forte occurrent, quæ, cur a me apposita sint, non statim assequi possit lector paullo acutior: respectu ad nobiliorem aliquem commentatorem, quamvis a me non nominatum, habito, adjecta ea esse meminerit, ut, cum viri etiam docti in eum errorem essent abrepti, adolescens, qui in similem errorem aut difficultatem aut in eundem interpretem inciderit, statim habeat, quo eum redarguat. Ceterum eam legem, quæ unicuique interpreti proposita esse debet, ut nihil, quod luce aliqua indigeat, cum ad illustrandum difficile sit, omittat ac prætereat, nihil autem, quod satis lucis per se habeat, alienis luminibus affusis offuscet et obscuret, nunquam ex oculis dimisi, eaque industria et cautione me illud assequutum esse spero, ut, si non raram doctrinam et exquisitas ubique observationes attulerim, at utiles tamen commentarios in poetarum principem condidisse videri debeam, in quibus ea proposita sint, quibus ejus lectio adjuvari, commendari, et, si non omni molestia liberata, at cum voluptate tamen aliqua conjuncta, videri possit. Itaque nec doctrinam poetæ* illustrare neglexi, et, si qua ab eo erudite, hoc est, sive ex fabulis et historiis arcessita sive ex Græcorum poetarum imitatione posita essent, illa loca, si supersunt, excitavi, nec tamen, etsi hoc nunc factum esse interdum mallem, integra adscripsi, ne moles commen-

* Profitetur eam poeta ipse in Epistola ad Augustum Cæsarem; ait enim: *se impertiri* (h. e. adhibere) *alia quoque studia, quam numerorum et poetices, multoque potiora, ad id opus*, Æneidem puta. Hæc sunt ea, quæ ad antiquitatem mythicam, inprimis Italiæ, et ad Tragicorum lectionem spectant.

tariorum modum excederet. Quo eodem metu nec exempla coacervare in dictione explicanda volui, sed, cum brevitatem unam omnium maximam virtutem talis operæ esse putarem, quotiescunque licuit, aut verbo rem monui, aut ad viros doctos lectorem remisi, qui copiosiorem disputationem desideraret.

Nec tamen totam meam qualemcunque operam his finibus circumscribi passus sum. Cum Virgilius is sit, in quo legendo magna juvenilium studiorum pars consumi soleat, eo quidem consilio, dummodo multi id sibi propositum haberent, ut ad adolescentum ingenia polienda, ad sensum et gustum pulcritudinis acuendum, ad judicium de omnibus iis, quæ ab arte et ingenio elaborata et expressa oculorum animique sensui subjici possunt, informandum valere illa lectio et vim habere debeat,* feci id, quod in alio poeta, qui non ita omnium manibus teritur, aut non nisi a callentioribus et doctioribus legitur, non mihi faciendum esse putarem, ut non modo ad ea, quæ difficilia ad intelligendum et obscura sunt, verum ad illa etiam legentium animos adverterem, quæ pulcra in poeta et præclara insignique aliqua venustate nobilitata sunt, ut iisdem, in aliis poetis, sive observandis ac deprehendendis sive dijudicandis, adsuescerent. Quam interpretum sive sollertiam sive industriam cum sæpe in puerili lectione desiderarim, aliorum votis similibus satis facere hoc instituto volui, simulque exemplum proponere iis, qui alia bona disciplina usi non sunt, ut habeant, ad quod se componant, si in juvenili cœtu poetas prælegunt et interpretantur. Quamquam enim illa ratio difficultatis aliquantum, paullo plus etiam in se habet, quam promittere videtur; sine tali tamen interpretationis genere vix ullus verus fructus ad elegantiam et ingenii perpolitionem aut orationis exornationem ex poetæ lectione capi potest.

Poeta ipse ex Burmanni recensione, quæ Heinsianam sequitur, unice expressus est;† nec quicquam in contexto mutatum; non quod non loca in Virgilio adhuc aut mendo aut mendi suspicione laborare existimem, verum quoniam magna harum correctionum pars ad sensum parum spectat, nec ubique ad orationis elegantiam, sed plerumque in verbis et formulis versatur, in quibus librarii,

* Quintil. I, 8, 4. *Cetera admonitione magna egent, imprimis, ut teneræ mentes, tracturæque altius, quicquid rudibus et omnium ignaris insederit, non modo quæ diserta, sed vel magis quæ honesta sunt, discant. Ideoque optime institutum est, ut ab* Homero *atque* Virgilio *lectio inciperet; quanquam ad intelligendas eorum virtutes firmiore judicio opus esset. Sed huic rei superest tempus: neque enim semel legentur; interim et sublimitate heroici carminis animus assurgat, et ex magnitudine rerum spiritum ducat, et optimis imbuatur.*

† In prima scilicet editione.

grammatici, critici, et editores contendere inter se solent, ut quod alius ejecerat, alter revocet. Omnino autem in recensione scriptoris antiqui, in ipsis ejus verbis innovatio omnis critica non modo periculi et dubitationis habet plurimum, verum etiam, dum subinde nova exemplarium discrepantia infertur, ea res plus molestiæ et tædii quam fructus et utilitatis affert; ut adeo, ex quo lectio alicujus scriptoris semel fuit ad codicum fidem accurate satis constituta, ea, quæ sive ingenii acumine sive codicum ope mutari possint, nisi ipsam scriptoris sententiam afficiant, notis et observationibus servari malim. Virgilius autem a trecentis inde annis tot doctissimorum virorum studia expertus est, ut, imprimis post Heinsii ac Burmanni operam, nemo facile tam vanus auctor reperiatur, qui e libris scriptis multa præclara, quæ nondum ex aliis libris notata sint, polliceri ausit. Aliter se rem habere novi in scriptoribus, quorum exemplaria pauca aut extant aut inspecta sunt. At eorum scriptorum, quorum codices et ætate et bonitate præstantes magno numero jam inspecti sunt, si alios codices vulgares comparaveris, omnis fructus plerumque ad sollennes aut novos errores librariorum, et varietates jam aliunde notas redit; ita male collocatur otium. Itaque, si quis lectionis varietatem ex optimis libris ad nostrum usque tempus undique congestam consideret, ad emendatiorem et ornatiorem Virgiliani carminis lectionem operam recentiorem multo minus fructuosam fuisse intelligat, quam superiorum temporum diligentiam; a novissimis autem Criticis vix quicquam varietatis e codicibus esse enotatum, quod non ex aliis libris jam notatum et plurium librorum consensu esset confirmatum; pleraque, quod ipsi tribus codicibus comparandis experti sumus, ad aberrationes librariorum redire; at in iis locis, quæ vulnus habent, quod sententiam orationis obscuret, restituendis ac sanandis, ab his codicibus non magis quicquam utilitatis quam a ceteris arcessi posse. Itaque ex innumeris iis codicibus, qui adhuc passim in bibliothecis latent, licet eos excuti non omnino inutile fore pronuntiem, ad summam tamen rei vix quicquam valde memorabile et insignis alicujus utilitatis expectandum esse arbitror. Plerisque, e Latinis certe, auctoribus, qui quidem accurata et sollerti lectione digni sint, emendandis et poliendis satis insudatum est, ut jam iis venia certe danda sit, qui emendatæ hujus lectionis fructum aliquem capere, nec omnem operam in rimanda lectionis varietate, aut ariolandi et conjectandi lubidine, ponere, aut auctores ad grammaticam modo et criticam subtilitatem recte intelligere, verum, cum ipsis rebus et sententiis, etiam eorum artem in inveniendis, eloquendis, et ornandis rerum argumentis, sententiarum ac verborum delectu, perspicere et eorum

exemplis addiscere velint, quomodo ipsi sibi majorem ingenii et orationis elegantiam comparent. Cum tamen Virgilium eum esse meminissem, in quo criticæ alicujus facultatis copiam, qua nullus ingenuæ doctrinæ homo sine magno et suo et disciplinæ, ad quam sese adjungit, detrimento carere possit, adolescentes optime possint sibi parare, nolui vel hanc utilitatem ab hac editione sejungere. Itaque non modo variantes lectiones ex Burmanniana editione, præter paucas prorsus inutiles, omnes excerpsi, in meliorem ordinem digessi, judicio etiam qualicunque meo adjecto; verum etiam varias lectiones ex Pierianis notationibus, quæ Tomo istius Editionis quarto seorsum excusæ sunt, subjunxi. Ex Martiniana porro Eclogarum et Georgicorum recensione septem Codd. varietates suis locis inservi, et ex Edimburgensi emendationes Cuninghami, Codicem Mediceum a Fogginio expressum, Vaticani Codicis fragmenta a Bottario excusa, Codicis Romani varias Lectiones ad calcem ab ipso adjectas sedulo comparavi et exscripsi; trium etiam Codicum, quos cum insigni aliquo bene de me et de Virgilio merendi studio Vir Illustr. Jul. Car. Schlægerus et obtulerat et inspiciendos miserat, excerptas lectiones, de quibus paullo post dicam, subjeci. Constitutum quidem ab initio habebam, dilectum aliquem variantium lectionum, quod jussus eram, facere. Enimvero, quo magis rationes, caussas, et usus earum in quocunque scriptore intellexeris, eo difficiliorem hujus consilii effectum esse prævideas.* Deinde, si juventutis utilitatem respiciendam esse duxeris, ut ii aliquem harum rerum usum consequantur, in tali editione, multo autem magis in tali poeta nihil abesse volebam, quo ad varietatem lectionis ejusque usum omnino cognoscendum adducerentur. Reiskii conjecturas nonnullas et observationes pro multiplici variaque doctrina, quæ in eo Viro est, et generosiore in correctionibus spiritu, non contemnendas, in variis ad Georgica locis inservi; miserat enim ad me Vir et olim mei studiosus pro benevolentia sua et humanitate Georgicorum exemplar manu sua notatum ea lege, ut, quæ inde tollere aut relinquere vellem, libertatem faceret.

Et hactenus quidem de conatibus meis in ipsum poetam. Restat, ut breviter indicem ea, quæ huic præfationi subjecta sunt. Primum, cum variantes lectiones ex satis magno codicum scriptorum numero excitandæ essent, quorum ut alii, qui eandem mecum telam non detexuere, notitiam, et quanta cujusque auctoritas esset, in promtu haberent, postulari non poterat; subjungenda erat aliqua

* Vid. modo Wetstenii proleg. ad N. T. p. 199—201. Pierson. præf. ad Mœrin p. XX. Ven. Ernesti præfat. Taciti a. 3.

eorum notatio et descriptio, in qua, re ipsa invitante, non modo nonnulla diligentius excussi, quæ ad horum codicum historiam spectarent, verum etiam, cum valde turbatam et confusam hanc critices partem esse viderem, altius rem exorsus sum, ut omnino de codicibus quærerem, quorum quidem unquam ab editoribus Virgilii mentionem et notitiam factam videram. In quam commentationem cum semel incidissem, eo deductum me vidi, ut in eas editiones inquirerem, quæ ex codicibus scriptis excusæ aut emendatæ esse traderentur. Processit ita non animadvertenti studium ad ipsam contextus poetæ quam dixeris historiam, in qua cum omnia fere tenebris obducta et obscurata viderem, cumque, quæ animi humani natura est, indigne ferrem, quoties de antiqua aliqua editione ageretur, hærendum et dubitandum esse, quorsum illa referenda, quæ ejus auctoritas habenda esset, opera tandem hac semel defungendum esse arbitratus sum, ut in editionum ordines et classes, stirpes ac familias, paullo accuratius inquirerem. Qua in re ut quadam tenus saltem procedere liceret, editionum ante omnia annales quidam erant conficiendi. Ea omnia subjunxi, non quod in iis eo, quo contendebam, pervenisse mihi videbar: non enim hæc ab uno homine perfici possunt; et multa erunt, quæ ad alterum ac sequentes forte Tomos accuratius et emendatius tradere licuerit; verum quoniam, si vel lineæ earum rerum duci possent, utile et hoc ad critica hæc et litteraria studia esse arbitrabar. Quem enim fructum satis magnum ex his litteris tulissem, nisi inde animum ita comparare et instituere didicissem, ut aliorum utilitatis potiorem rationem habendam esse putem, quam vani alicujus metus, ne existimationi meæ ac laudi quicquam inde decedat, dum inchoatam et descriptam tantum operam publice propono, in qua unicuique facile sit et promtum, habere forte et memorare, quæ ad eam perficiendam deesse possint. In promtu enim erit unicuique, cui editio mihi non visa ad manus sit, aut erroris aut omissionis me arguere. Vitam etiam Virgilii meo studio confectam subjunxi, de qua quidem sub ejus initium nonnulla monui; rem autem utilissimam atque etiam necessariam suscipere putavi, cum aliis de caussis, tum propterea, quod multa in Eclogis, multa in Georgicis, episodia etiam nonnulla in Æneide, ex reipubl. Roman. statu et conditione eorumque annorum rebus gestis explicanda sunt. Itaque etiam in notis et in ipsis argumentis Eclogarum et Georgicorum, in quibus naturam et artem carminis potissimum tradere volebam, nonnulla commemoravi, quæ ad tempora, in quibus ea carmina scripta sunt, cognoscenda spectarent. Nisi enim vita, conditio, fortuna auctoris, et publica rerum facies, quam ipse ante oculos habebat, cum scriberet, nota

sit, multa in unoquoque scriptore obscura nec satis expedita manere necesse est. Quamobrem hoc interpretationis genus, quod ex interiore ejusmodi historiæ notitia petitum est, imprimis probandum esse existimo.*

* Subjiciam hic ex priore editione disticha, quibus eam *Fr. Wilh. Jahno*, amicissimo viro, inscripseram.

VIRGILIUS

Si tibi, cui recte tradas me, quæritur, ipsa
  Quemque Thalia probet, cuique placere velim:
Aude temnere opes; fuge lubrica limina regum.
  Quos colui, haud omnes Cæsaris aula tulit.
Sat tolerata mihi fastidia lenta potentum!
  Sæpe alter *Bavius* tu mihi, *Cæsar*, eras!
Nunc mihi quære *Bonum* et *Sapientem*; in pectore *Sancto*
  Cui *Rectam* mentem *Musa Deus*que dedit;
Qui servare fidem *nulla mercede*, probare
  Recta, *inter*que *minas* et *sine laude*, queat.
Hic mihi sit *Varius*; juvet huic me jungere amicum,
  Inque tui JAHNI delituisse sinu.
Addideris cari fidum HENNI pectus: amicis
  Redditus ah! priscis sic mihi visus ero.

Plotius et Varius—Virgiliusque
— animæ, quales neque candidiores
Terra tulit, neque queis me sit devinctior alter.

Horat. Serm. I, 5, 40.

EX PRÆFATIONE

TOMI SECUNDI EJUSDEM EDITIONIS PRIMÆ

EXCUSI ANNO LXXI

Inter Virgiliani carminis dotes præcipuas *doctrinam poetæ* et *sermonis poetici præstantiam* me habere, ex iis, quæ passim a me dicta sunt, intelligitur. Ut eas paullo accuratius declararem, quandoquidem Virgilius is auctor est, in quo juvenilis ætas exquisitioris doctrinæ initia imbibere solet, præter cetera boni interpretis officia, propositum mihi in Commentariis meis fuisse, jam in præfatione ad priorem Tomum professus sum. Quam operam iis maxime præstare volui, qui non in eo acquiescendum sibi esse putant, ut universe sibi dictum audiant, magnum ac doctum esse poetam; in quo tamen ingenii illa vis ac doctrinæ copia orationisque pulcritudo posita sit, non assequantur. Accidit mihi ipsi sæpius, quod et aliis evenire solet, ut hunc vel illum locum sive audirem sive ipse bene sentirem esse sublimem, magnificum, divinum; dictionem præclaram, poeticam; ut tamen nec intelligerem, nec, si intelligerem, declarare possem, *qua* tandem *in re* pulcritudo illa, dignitas, et majestas Virgiliani carminis spectanda esset. Habebam sensum aliquem præclaræ alicujus pulcritudinis, sed obscurum, judiciumque mentis confusum et turbidum, quod nec mihi expedire possem, multo minus aliis, nisi ut exclamarem, pulcrum locum esse! Neque aliter rem se habere vidi in vernaculorum poetarum lectione; intellexi enim difficile multis esse, diserte satis exponere, quæ tandem in iis, quæ pulcre et præclare conscripta mirarentur, pulcritudinis caussæ essent; rerumne inventio, an tractatio, an enuntiatio, laudis summam contineret, et, quando oratio tam laudabilis esset, qua tandem re præclara illa orationis virtus spectanda vel declaranda videretur. Potest enim aliquis verborum sensus tenere perbene; potest poetarum lectione esse tritissimus, in libris quoque, qui de sensu pulcritudinis agunt, versatissimus; fac critica quoque opera esse exercitatum; tamen is non

parum forte hæreat, si ab eo postuletur, ut rerum a poeta expositarum claras notiones expositionisque virtutes, tractationis artificium, orationis ornatum, aliis perspicue et plane declaret. Hoc illud est, quod plerumque in summis criticis animadvertas, ut in detegendo ulcere in verbis latente et in medela invenienda miram sagacitatem adhibeant, argumenti tamen tractationem locorumque difficiliorum sententias parum ipsi assequantur; quid? quod haud raro ne suarum quidem emendationum, aut interpretationem commodam afferre, aut rationem idoneam reddere possunt.

Difficultatem hanc sensi objectam maxime tum, cum *poeticam orationem ad solutam revocare* vellem. Mox tamen *in hoc ipso rerum cardinem versari* vidi, si quis poetici sermonis vim et naturam, copiam, ornatum percipere velit, ut tum demum profecisse aliquid ad eam rem sibi videri debeat, ubi easdem res ac sententias communi sermone exponere et poetico habitu et ornatu nudatas animorum sensibus exhibere in promtu habuerit; ita enim in sensum oculosque incurrere, qua doctrina, ingenio, orationis vi, a poeta eædem res exornatæ et commendatæ sint. Non nisi in præstantioribus vel difficilioribus locis, nec semper nec ubique, hoc esse faciendum, per se intelligitur.

Ut itaque ornatissimam poetæ orationem declararem et explicarem; id vero breviter facere, consilium et ingenium meum suadebant; nulla mihi ratio visa est commodior, quam ut, versu indicato, *sententiam soluta oratione*, sed *verbis propriis*, subjicerem, iisque dilectu, positu, et junctura ita temperatis, ut poetici ornatus semina et caussas continerent; unde adolescens, semel monitus, comparatis poetæ verbis, facile assequi possit, qualis poetici phantasmatis ratio et natura per se sit, qualisque amplificatio et exornatio poetæ arte accesserit, unde color poeticus, sententiæ dignitas vel sublimitas, orationis dignitas et ornatus, petitus sit; quid in ipsis verbis, verborum dilectu, structura, collocatione, gravitate, pondere, ornatu, copia, exquisitiore aliqua flexione, figura, aut toto orationis habitu, cultu, elegantia et dignitate, immutato et inverso vulgari ordine, poetæ artem et judicium commendare debeat.

Pleraque *verbo* tantum monui; sed ut verbum illud rei et consilio meoque sensui satis consentaneum reperirem et exputarem, etsi illud nunc, cum a me appositum est, satis obvium, et vulgare forte, videri potest, sæpe tamen intentiore cogitatione et cura opus fuit, quam ad multas e copiosioribus notis conscribendas. Alia mihi monenda fuere, cum interpretum aliquem et virum doctum in hoc vel illo loco et verbo hæsisse viderem; nam faciebat ea res probabile, fieri posse, ut etiam alius ad eundem scopulum offenderet, etsi

meo sensu locus nihil difficultatis habere visus erat; sed monui verbo, plerumque nulla alia re, quam vera interpretatione subjecta; quæ si cui otiosa vel levis visa fuerit, antequam de ejus inutilitate pronuntiet, alios velim interpretes et commentatores evolvendos sibi esse putet.

Ceterum operæ meæ, etsi tumultuariæ fere, cum, post priorem Tomum vulgatum, poetam, per plures annos sepositum, moxque repetitum, per mensium sæpe plurium decursum itidem aliæ curæ et officiorum partes manibus excuterent, ratio fuit fere hæc, ut *primum* particulam aliquam poetæ ad meum sensum interpretarer, quæque monitu necessaria viderentur, adscriberem, *tum* Interpretes consulerem, primum veteres, tum recentiores. Quam vellem omnes, saltem plures, a me potuisse inspici, aliorumque copiis meam penum locupletari! Non dubito, et ex vetere lectione etiam memoria teneo, in sexcentis libris doctorum virorum Virgiliana loca illustrari vel obscurari. Poterunt post me alii aliunde opes novas congerere, aut ex aliorum accuratiore doctrina operam meam emendare; etsi super Virgilio multa dicere facile est, at, pauca recte dicere, satis difficile. Ego quidem cum non possem evolvere omnes, sumsi in manus optimos, saltem doctissimos, quos in præfatione prioris Voluminis hujus editionis commemoravi; et, nunc in Æneide, e recentioribus Trappium et Wartonum. Pierii, Heinsii, et Burmanni copiæ ad lectionis varietatem et veritatem spectant; ad interpretationem parum inde profeceris. Servium accurate comparavi, tum Ruhnkenii, doctissimi et humanissimi viri, monitu excitatus Julium Pomponium Sabinum, qui veterum Grammaticorum fragmenta, e pleniore quoque Servio, nonnulla servavit. E Donati grammaticis et rhetoricis argutiis potest forte alius, qui otio abundat, pauca adhuc legere, quæ utilitatem habeant; etiam ex diligente comparatione Anthologiæ Latinæ. Omnino velim mihi aliquem dari, qui a Silii Italici, Valerii Flacci, Statii et Lucani, Ausoniique et Claudiani lectione recens studium suum ad Virgilium convertat! non ut ille loca similia et parallela inani ac vana ambitione congerat; verum Poetæ illi, quos ad Virgilium se composuisse totos manifestum est, dum non modo in carminum ratione et ordine, verum in ipsa quoque elocutione, in singulis versibus ac verbis, exprimere eum laborant, sæpe interpretationem locorum Virgilianorum suppeditant. Mihi acquiescendum fuit in iis, quæ ex pristina lectione memoria retineret, aut quæ passim in excutiendis locis vel interpretibus occurrerent.

Ut tandem *poetæ artem ac doctrinam* declararem; cum ingenii et judicii, quo ille celebratur, laus ea in re imprimis emineat; vanum

enim est, quod multos judicare audias, poetam omnia ingenio, nihil arti, debuisse; investiganda esse putavi, quæ essent vel inventa a poeta vel aliunde, maxime a Græcis, translata, cum in toto argumento et materia singulisque ejus partibus, tum in rerum verborumque ornamentis. Quæ res cum non semper nota aliqua commode comprehendi posset, sed in disputationem paullo longiorem excurreret: præstare putavi, ut in *Excursus post singulos libros insertos* talia rejicerem.

Quæ mihi proposita fuerint, ingenue exposui; nollem me tam longe abesse ab eo, quod sequutus sum. Satis tamen mihi est, poetici cultus ornatusque declarandi, omninoque poetæ interpretandi, exemplum proposuisse; quod nec minus ad aliorum poetarum, etiam recentiorum, lectionem rite instituendam, utilitatem habere possit. Scr. in alma Georgia Augusta: d. XXII. Aprilis CIↃ IↃ CCLXXI.

EX PRÆFATIONE

TOMI TERTII EJUSDEM PRIMÆ EDITIONIS

EXCUSI ANNO LXXV

Absolvi tandem, deo favente, enarrationem Virgilii, rem non tam per se arduam, quam homini molestam ac difficilem, qui non nisi per intervalla, satis multo interdum interjecto tempore, ad eam redire, nec nisi operæ subsecivæ partem aliquam ei impendere poterat. Cum primum spartam hanc susciperem, nihil amplius a me postulabatur, quam ut excerptis variis lectionibus et adspersis seu aliorum seu meis hinc inde notulis instruerem Virgilium in puerorum usum; ut librarius haberet libellum, quem proximo mercatu rerum forensium distrahere posset venditione parata ac facili. Etsi bene noram, operam eam esse expeditam et parum difficilem, ut notam et observationem allinas, non, ubi is, qui legit, notam requirat, sed ubi, quod notes, ipse in promtu habeas; (eum autem morem commentandi ad veteres auctores multorum esse virorum doctorum intelligo) parum tamen placuit ea conditio et tum, cum ea ferretur, et multo magis post, cum manum operi admoverem; rem enim indignam me facere videbam viro bono, qui in eo operæ genere, quo publicam utilitatem propositam habere et doctrinam adolescentum alere et possem, et deberem, non id sequerer, quod consilio huic consentaneum factuque optimum judicarem. Erant ante oculos tot exempla veterum scriptorum, in quibus, cum seu notas aliorum colligere vel excerpere, seu notulas suas adspergere propositum habuissent editores, etsi accessit forte bonæ frugis aliquantum, effectum tamen est, ut ei, quod in nova editione, quæ interpretationem aut commentationem in fronte promitteret, exspectandum et optandum erat, satisfactum sit parum aut nihil, etsi cum emtorum impensa haud modica in librum eroganda. Omnino ea fuit frequentata ratio ab editoribus superiorum temporum tantum non omnibus; si Gesnerum forte, multo magis Ernestium excipias;

ut aut criticam subtilitatem, in verbis scilicet, ne in sententiis quidem, solam dignam putarent viro docto, aut notis Variorum in unum cinnum, seu in saturam, conjectis, pannorumve more inter se consutis, ita interpretationi se consuluisse crederent; aut ut subinde, ubi occurreret oculis vox rara et exquisita, formulave loquendi doctior in hanc involarent et exemplorum congerie, interdum sexcentis jam in locis cumulata, tanquam Cæneum in fabula, obruerent: interdum prorsus securi, quæ tandem verbi vis in eo loco esset, ad quem hæc omnia converrebant. Memini itaque me subinde in lectione veterum auctorum indignatione excandescere, cum in locis, in quibus hærebam, nihil auxilii, ne monito quidem, locum esse difficilem, impeditum aut corruptum, contra vero alia omnia, quæ nemo desideraret, apposita viderem. Imprimis autem animum pupugerat ea cogitatio, quod Virgilium noram esse in paucis illis scriptoribus, quos in scholis prælegere et interpretari solent magistri, eumque fere proponi iis, qui profectus jam aliquos in literis fecerint, et mox in academias sint abituri. Videbar igitur operæ pretium facturus esse, si et magistris et adolescentulis, saltem generosioris indolis, tradere possem in manus poetam ita adornatum, ut et interpretandi rationem artemque luculentiorem, quam qua vulgo uti solent, inde discerent, et apparatum criticum haberent locupletiorem, unde varietatis ac corruptelæ varium morem, medelæ afferendæ sagacitatem, ac criseos faciendæ gustum aliquem, capere ac parare sibi possent. Etsi enim editiones haberemus Virgilii multas et præclaras, nullam tamen videbam esse, quæ tali consilio satis responderet. Nam Burmanni editio criticas rationes potissimum sequitur; nec ubique; ad interpretationem autem parum præsidii habet. Cerda vero, totus interpretationi addictus, doctissimus homo, partim, pro sæculi sui more, copiam effundit inutilem, partim judicio utitur parum subtili et explorato. In Ruæo ac Catrœo, non indoctis interpretibus, altero etiam ingenioso homine, etsi paullo jactantiore, quam ut æquo animo ferri possit, doctrinæ subtilitatem facile desideres; ut contra in Trappio, qui multa utilia et ab aliis haud animadversa affert, et judicii acumen et vero etiam ingenium poetica elegantia politum. Conjunctas autem et doctæ interpretationis et criseos accuratæ ac diligentis partes, ut esset exemplum in Marone propositum, quo uterentur, qui has literas paullo eruditius tractare vellent, nusquam videbam.

Quæ cum animo volverem, statim ab initio fundum jeci interpretationis meæ multo ampliorem, quam pro eo in quod conventum erat. Idque potius respexi, quid me deceret, quam quid a me postularetur. Nec me pœnituit operæ. Expertus enim sum favo-

rem eximium ac studium virorum doctorum singulare, etiam in condonandis erroribus, quos, imprimis in priore Volumine, cum festinatio tum imbecillitas humana effudit plures: quorum indiculum subjicerem, nisi spes esset, fore ut paullo post hoc ipsum volumen recudatur.

Quæ in interpretatione mea potissimum spectarim, satis, puto, expositum a me est in præfationibus superiorum voluminum. Neque ideo repetere necesse est, me et doctrinam Virgilii et orationis poeticæ indolem ac caussas imprimis enucleare voluisse. Quod si reprehensum in opera mea fuit, me in nonnullis locis tenuia esse sequutum, potest hoc forte aliquoties factum esse parum opportune, non tamen oblivisci debebant viri docti id, quod jam olim diserte monui, me fecisse id sedulo in iis locis, ubi superiores interpretes aut hæsisse aut lapsos esse videbam; tum formula loquendi per se forte erat satis nota, cum cumulassent alii exempla, sed caussa et ratio, ut in plerisque fieri solet, minus erat seu observata, seu perspecta: hanc digito monstrare volui; tandem et multa in hoc genere esse solent satis obvia, si semel ab aliquo observata et explicata fuerint; non raro tamen evenit, ut illa ipsa facillima ratio, antequam monstrata esset, plerorumque oculos fugeret.

A cumulandis exemplis sedulo abstinui, cum omnino essem proclivior ad observandas caussas formarum loquendi et elegantiarum; possunt enim exempla alicujus formæ apponi vicena, et tamen obscura manere formæ vis ac ratio: id quod sæpe in virorum doctissimorum, etiam Nic. Heinsii et Burmanni, disputationibus longissimis factum animadvertas; dum, quid ex his colligi possit ac debeat, aut ipsi parum perspexere aut, si perspiciebant, monere neglexere. In elegantia autem et ornatu orationis, imprimisque poetico, multum refert, an teneas caussam ac modum figuratæ dictionis, inversæ structuræ, mutatæ vulgaris consuetudinis in exquisitiorem ac doctiorem, quæ poetam deceat; nec nisi hæc perspexerit aliquis accurateque tenuerit, in patrium sermonem aut transferre ista aut imitari et æmulari recte potest. Tum brevitatem propositam habui, quantum licuit. *Nil moliri inepte*, non minus debet infixum esse interpretis animo, quam poetæ. Imprimis autem illud aureum Plinii dictum memoria excidere non passus sum, quod in bonum interpretem non minus, quam in virum verecundum cadit: *ut nihil ad ostentationem, omnia ad conscientiam referrem;* hoc est, ut *non mihi* notas appingerem, *sed legenti.* Etsi fatendum est, vix ullum aliud studium tam parum ad certum consilium ac finem attemperari a plerisque, et operam edendorum illustrandorumque scriptorum plerumque adeo incertam et male circumscriptam vagari, ut quid sibi se-

quendum, quid omittendum esset, omnibus aliis magis constitisse videas quam editoribus. Digna res est, quæ alio loco accuratius, forte etiam opportunius, a me exponatur; nunc ad alia procedendum est.

Monui forte interdum nonnulla, quæ ante me ab aliis, etiam per hos annos, quos in Virgilio interpretando per intervalla consumsi, jam occupata fuere; omisi forte alia, quæ ab aliis egregie illustrata sunt. Nec dubito, multa ornamenta meæ operæ inde accedere potuisse, si varios virorum doctorum critici argumenti libellos evolvere ac comparare potuissem. Sed animum, variis curis jam sic satis districtum, novo et molesto studio onerare ac deprimere parum consultum erat; tum vero jam ante professus sum, idque etiamnum profiteor, habere me hoc in votis, ut ad editionem hanc novis curis emendandam ac locupletandam conferant suas opes et copias viri docti et publice proponant, qui in poeta interpretando ea utentur. Ita demum exspectari potest, ut summus poeta dignam se nanciscatur interpretationem. Sunt enim in hoc genere innumera, in quæ incidas potius, quam ut ea meditando extundas, nec unius facile hominis sagacitas aut studium consequatur omnia. Fuere quoque viri docti, qui votis his meis responderent. Proposuere enim supplementa in Georgica *Geislerus*, *Bergstraesser*, *Nezker*, viri doctissimi, inter quæ non pauca sunt, quæ ipse in nova prioris Voluminis recensione amplectenda putabo. Accepi communicata alia per literas a Ven. *Ernestio*, et a *Ruhnkenio*, viro in arte critica utriusque sermonis summo, quæ in nova editione suis locis inserenda erunt.

In varietate enotanda ab initio onus mihi imposueram, ipso operæ processu adeo molestum ut interdum vix tolerari posse videretur. Sed receperam semel, omnem me varietatem non modo ab Heinsio et Burmanno enotatam, verum et Pierianam, et sic porro, esse adjecturum; cum equidem fidem putem esse præstandam etiam in eo, quod male receperis, nolui ab eo, quod semel susceptum erat, recedere. Tum virorum doctorum judicia super varietate lectionis et codicum comparatione plerumque ea sunt, ut nihil omittendum esse putent, quod in aliquo libro scripto, vel ex scriptis edito, aliter, quam vulgo legitur, exaratum sit. Si tamen in Virgilio hoc forte concedi potest, tanquam in poeta principe, in quo nihil nimis leve esse possit, et in quo critices rudimenta facienda sint adolescenti: nolim tamen cuiquam eandem rationem probari in aliis minoris dignitatis scriptoribus. Si enim in Virgilio, ut diximus, esse potest utilitas aliqua variæ lectionis diligentius etiam in obscuris et tenuibus aut in solennibus erroribus adscriptæ: ut specimina habeant adolescentes festinationis et stuporis librariorum: quæ tandem in aliis,

et ubique, esse potest utilitas enotatæ varietatis, quæ, si vere dicas, varietas nulla est, sed mera librariorum aberratio, millenis exemplis dudum nota, modo ab incuria, modo ab ignorantia, modo a sæculi inscitia profecta? in qua nihil novi occurrat; nihil quod non sexcenties observatum sit; nihil quod aliquem fructum habeat, aut habere possit. Imprimis autem in iis auctoribus, qui jam critica arte et ad meliorum librorum exemplaria emendati sunt, quam utilitatem studii expectare potest is, qui iterum vulgarem aliquem et diobolarem codicem aut editionem a somnolentis operis depravatam sedulo excutiat, sphalmata et errores enotet, et sic novam se editionem adornasse putet? Nonne turpe est, brevem hujus vitæ fructum in hæc impendere? in tam late succrescente rerum discendarum segete operam in nugis his consumere? Verum est ea multorum opinio, nullo animi judicio explorata, ut putent satis esse, si modo codicem vel editionem veterem conferendam habeant; id autem, quod primo loco considerare debebant, sitne is liber novæ, aut emendatioris, lectionis fons vel adjumentum, vix in animum admittant. Atqui, ut hoc exemplo utar, Virgilii trecentos codices et editiones veteres hoc respectu vix dignas habebit, quas inspiciat, is, qui non ad vulgarem opinionem judicium sibi mentis constituendum putet. Utilior haud dubie opera a viris doctis ponetur in hoc, ut plurium editionum bona, cum dilectu tamen prudenti et diligenti, in unam conferant, eaque bona novis opibus, quas nostri in his literis profectus, nostræ ætatis rationes postulare forte videntur, locupletent, quibus iterum alii singulas, quas conferre se posse putent, accessiones adjiciant: ut, in molesta hac diversarum editionum, quæ singulæ aliquantum bonæ frugis habent, copia perveniatur aliquando eo, ut iis, quæ ante hos ducentos vel centenos annos usum forte habere poterant aliquem, nunc autem aut omnino habent nullum, aut saltem exiguum, spretis ac rejectis, utilissima quæque et optima in uno libro comprehensa habeamus. Nisi enim literarum antiquarum studio hac aut simili alia ratione succurratur, qua resecentur inutilia et a nostri sæculi cultu ac genio aliena, adjiciantur autem ea, quæ huic literarum luci, huic poetices et artium expolitioni, acumini philosophiæ melioris et historiæ subtilius tractatæ, varietati et copiæ doctrinæ consentanea sint; nisi minuantur porro sumtus in tot editiones, quas nisi omnes ad manum habueris, sapere non licet, inque tantum librorum auxiliarium apparatum faciendi; revocentur vero virorum doctorum studia ad certum ac definitum finem et usum, constituanturque omnia sic, ut et iis capiendis par sit animus et vero etiam ceteris disciplinis percipiendis satis recte vacare possit: hæc, inquam, nisi mature provideantur, vereor ne studium hoc

græcarum et latinarum literarum indies in majorem contemtum adducatur a viris prudentibus, seu qui sibi prudentes videntur, qui omnia ad vitæ usum referre volunt, nec literis, nisi ex utilitatis messe, quæ cum ipsa satione statim conjuncta sit, pretium statuunt. Ne illud nunc moneam, hoc nostro vulgari has literas tractandi more videndum esse, ne in eam molem eæ excrescant, cui versandæ ac volvendæ humanæ vires vix sint pares. Quo ipso effici necesse est, ut in extremis tantum oris, aut in superficie hæreant plerique, aut ad merum lusum totius studii severitatem revocent. Quæ omnia quis non intelligat eo rem esse adductura, ut hoc literarum humanarum studium a paucis idoneis viris excultum, intra breve tempus adeo neglectum ac derelictum jaceat, ut deficiant non modo, qui Gronoviis vel Heinsiis similes sint, verum etiam ii ipsi, qui literis his puerili disciplina tradendis satis idonei habeantur. Scriptum in Georgia Augusta XXX. Mart. CIƆ IƆ CCLXXV.

PRÆFATIO

SECUNDÆ EDITIONIS

CIↃ IↃ CCLXXXVIII*

SUBJICIENDUM nunc est paucis, quid in nova hac editione assequi voluerim. Primo quidem illud, quod in priore propositum erat, infixum habui animo, ut iis, qui exemplo bonæ interpretationis domi destituerentur, traderem in manus poetam principem ea animadversione instructum, qua, si studium adhiberent, ipsi, vel sine magistro, ingenium fingere, interpretandi artem addiscere, et multarum notionum, sine quibus nec alii scriptores recte legi possunt, copiam sibi parare possent. Cum porro multo rerum usu didicissem, nihil difficilius esse in scriptoribus classicis, imprimis poetis, interpretandis, quam *cum sensu grammatico conjunctum retinere sensum poeticum*; et, dum sermonis proprietatem, orationis retexendæ et ad logicum ordinem revocandæ artem, multoque magis, dum

* Præmissa erat dedicatio:

Ernesto Augusto
Augusto Friderico
Adolpho Friderico
M. Britan. Regis Aug.
Soboli Faustiss.
Juvent. Princip.

Incenditque animum famæ venientis amore. Æn. VI, 890.

Cæsaris alta domus quem, Cæsar et ipse, probavit;
Quem vatem coluit maxima Roma suum:
Cujus divinum carmen, ceu fonte perenni,
Sensibus ingenuis pectora vestra rigat:
Guelfica progenies faustis penetralibus orta,
Hic audet vestras vester adire fores;
Proque uno Ascanio ternos miratus Iulos,
Quos aluit magnis insula freta viris,
Ingemit et, *Vestræ cur non in tempora famæ*
Ut servarer, ait, *Fata dedere mihi!*

criticam subtilitatem sequeris, videre, quid ex poeticæ orationis genio poeta dixerit, quidque phantasmatis poetici ratio objicere ejus animo debuerit: nunc, minus quam antea, criticis seu grammaticis subtilitatibus implicitus, animum liberiore cursu *ad ipsum poetam* intendi, ut totius carminis descriptionem, partium consensum, inventorum fontem, et inventis utendi artem, phantasmatum poeticorum et rationem et auctoritatem excuterem. Itaque nulla facile pagina mansit intacta, quin manus emendatrix accederet, alia recidendo alia supplendo seu substituendo. Cum summam brevitatem in interpretatione sequendam esse viderem: claritatem tamen et perspicuitatem cum ea conjunctam esse volui. Quod si ad Cerdam, Heinsium, Burmannum et alios remitto, hoc non pro inutili citato habendum, verum quærendam ibi esse exemplorum copiam seu ulteriorem declarationem ejus, quod verbo tantum notavi; nec ablegavi ad alios, quin ipse rem et summam observationis apponerem: nihil enim esse potest molestius, quam, ubi in notis virorum doctorum ad aliquam difficultatem offendas, si nihil aliud videas adscriptum, quam videndum esse hunc vel illum virum doctum. Atqui, si alios consulere voluissem, non inspexissem te, o bone! Igitur ipsa res saltem est apponenda; uberior declaratio quærenda apud eum, qui in ea illustranda singularem operam posuit. Illa vero iniqua lex est, ubi editor magnum aliarum editionum numerum in struem ingentem circa se coacervatum habet, et tanquam in organo pneumatico modo hanc modo illam tibiam inflat, si idem nunc a te, qui legendi caussa librum in manus sumis, postulatur, ut, quoties difficultate aliqua obseptum te videas, totum illud organum manu tractes, et omnem apparatum et ipse circa te instruas. An plantarum aliarumque rerum nomina Linnæana apponerem, diu dubitavi; verum, virorum doctorum judiciis exploratis, vidi in plerisque opiniones esse varias et inter se dissonas; cum itaque rem a meis studiis alienam non ita tractare possem, ut meo quicquam judicio definirem, allatis autem variis aliorum judiciis nihil proficerem, nec longis disputationibus in poetæ interpretatione locus esset, nolui consilium illud tenere, sed auctores, qui antiqua nomina illustrarunt, inque his imprimis Martinum sequi satis habui.

Cum de interpretatione maxime essem sollicitus, et ea quidem ejusmodi, ut non verba modo, sed judicium poetæ, inventum et artem, declararem, primo iterum inspexi veteres interpretes, ex iisque, quæ frugi essent, adscivi; Macrobio et Julio Sabino in partes assumto; iterum in Bucolicis Theocritum, in Georgicis Scriptores Rei Rusticæ et Geoponicorum scriptores, in Æneide Homerum mente ac memoria recolui; tum vero non parum interpreta-

tionem poetæ meliorem adjuvisse videor argumentis diligentioribus præmissis, imprimis Bucolicis et Georgicis, quibus quidem nulla adhuc adjeceram argumenta. Omnino Bucolicorum et Georgicorum expolitio in hac recensione elaboratior est quam in prima. Excursus alios refinxi et retractavi, alios adjeci novos: Bucolicis quidem accessere quatuor: I *Ecloga IV græce versa*, II *de Varo*, III *de C. Cornelio Gallo et Euphorionis Chiliasi*, IV *de Scylla*. Georgicis: lib. IV Exc. I *de Pleiade Piscem fugiente*, II *de Nympharum domo et Penei regia*. Æneidi autem: lib. I Exc. I* *de ministerio deorum, imprimis Junonis, in Æneide*, VII* *de Antenore*; lib. II Exc. IV* *de Palamede*; lib. IX Exc. I *Narrata de Ænea et Anchise ante b. Trojani tempora*; lib. XII Exc. V *Censura eorum, quæ in Æneidis œconomia reprehendi possunt*.

Sunt alia, quæ ad externum operis habitum spectant, in quibus diligentia adhibita est quanta adhiberi potuit; imprimis ut emendatissime expressa essent ab operis omnia. Cum in contextu poetæ inductam ab Heinsio scribendi rationem nollem deserere, qua de re postea dicetur, retinui in notis alteram sollennem, quæ et ipsa interdum pro illustratione esse potest.†

Induxerat in animum librarius, honestus vir, ornamenta addere huic editioni figuris ære expressis. Non soleo equidem huic librorum pretia excandefaciendi consilio multum tribuere; omnino enim a luxu hoc typographico, in quo nostra ætas sibi placet, parum utilitatis ad ipsas literas et literatores proficisci video; quandoquidem non nisi opulentis hominibus talia parare licet; emunt autem illi studio vano, ut in pulpitis et cancellis pretiosas has opes, ne inspectas quidem, occludant; nolui tamen deesse librarii votis, utque aliqua saltem lectori cum voluptate pararetur utilitas, diligenter conquisivi et delegi monumenta antiqua, quæ cum versu aliquo Virgiliano forte convenirent; saltem ut lusui ingenioso locus esset. Subjeci Volumini ultimo fontes horum ornamentorum, unde petita sint. Id quidem cavere volui, ne in eadem argumenta artificis opera

† At sunt alia levioris momenti, in quibus nolui nimis severus esse, quia tanti rem non esse putabam; v. c. quod syllabarum divisio et nexus ab operis librariis eo modo factus est, quem pro vero ac justo habere non possum: cum v. c. scribitur in extrema linea *auc-* in altera *tumnus*; *ag-men*, et sic porro. Aut si interpunctio ad calcem parentheseos ponitur, et sic alia. Nominibus virorum doctorum, quos commemoravi, imprimis vita defunctorum, nolui ubique adjicere honoris caussa: *Vir Cl.* aut quo nunc se mutuo honore compellant *Vir Ill.* Totum hunc morem facetum, seu verius ineptum, quo *cædimus et totidem plagis consumimus hostem*, utinam sublatum esse vellet ætas nostra. Non ex loco et ordine ac dignitate, verum ex ingenio, doctrina et meritis, viri literati sunt censendi; et nomine cujuspiam audito assurgendum est, non titulo et honore pronuntiato.

incideret, quæ jam in editionibus per Knapton et Sandby, Edge Pine et Henr. Justice curatis prostant; pleraque parum aut nihil ad Virgilium facientia; nisi quod oculos forte legentis teneant. Jucundius auditu fuit, quod librarius recepit, chartæ et literarum nitore se virorum elegantiorum, imprimis exterorum, votis esse satis facturum; nam nostrates, qui literas amant, de internis librorum dotibus magis solliciti esse solent.*

Cum in priore editione lectionem Heinsianam a Burmanno constitutam reddere decrevissem, nihil mutare volueram, nisi in manifestis erroribus; in posterioribus tamen Æneidis libris intelligebam ab eo consilio mihi esse discedendum, cum in iis Burmannianam editionem viderem haud satis emendate expressam esse; maxime in scriptura seu orthographia, forte quod operis aliud exemplar excudendum traditum fuerat. Redii itaque ad recensionem Heinsianam. Omnino tamen, quicquid seu in lectione, seu in interpunctione mutavi, in Var. Lect. notare haud neglexi. Verum, cum semel in hoc incidi, omnino quædam ea de re ut interponam, consultum esse videtur.

Quam incerta et lubrica res et sit et esse debeat scripturæ ratio et mos in omni lingua, neminem fugit, qui animum ad hæc adverterit; imprimis tamen Romanus sermo hac parte multo magis laborat, quam Græca lingua, quoniam ad grammaticam subtilitatem serius fuit revocatus et quia seriore ævo, e quo pleraque monumenta ad nos venere, temporum hominumque barbarie ille fuit corruptus. Nullus itaque rectæ ac veræ rationis fundus est satis fidus, sive etymum sequaris, quod nullus populus in omnibus retinet; sive auctoritatem; nam antiquiorem in numis et marmoribus videmus fluctuare, seriorem autem ita contaminatam esse, ut vix habeas quod sequare. Persuasum tamen sibi habuere passim viri docti, priscam scribendi rationem revocari posse aut a se revocatam esse. Etiam Nic. Heinsius suam Virgilio orthographiam restitutam putabat expressa scriptura codicis Medicei. Verum antequam id affirmares, docendum erat, hanc scripturam esse veram illam antiquam Virgilianam. Nisi id feceris, hoc unum concessero, esse hanc scripturam ejus ævi, quo codex est exaratus; atqui fuit illud ab Augusteo sæculo valde remotum et multis sermonis vitiis contaminatum. Dicat aliquis, antiquiorem saltem scribendi rationem in illo codice servatam esse. Atqui ne hoc quidem satis tuto affirmes; nam Fragmentum Vaticanum, quod hoc Mediceo antiquius habetur, vulgarem nostram rationem exhibet, *attrahere, illustris, collapsus.*

* Curatum tamen est, ut hujus quoque editionis exemplaria excuderentur sine istis externis ornamentis, eaque parabilia; a. LXXXVII.

Romanus autem, qui et ipse Mediceo antiquior est, modo hoc modo illud sequitur. Quid? quod ne ipse quidem Mediceus certam et constantem rationem servat, sed in eadem interdum voce modo ad hoc modo ad illud aberrat? Plus efficias, si rationem certam adhibeas et hunc in modum argumenteris: antiquiorem rationem haud dubie fuisse duriorem ad aurem et severiorem; succedente tempore molliorem et leniorem; quemadmodum antiquissima ætate rudis fuerat, horrida et aspera; Maronem media illa ratione esse usum, etsi nonnulla ex asperitate prisca aspersa habuerit, ut *olli* pro illi; si modo Macrobius et Gellius non sibi imponi passi sunt, cum antiquos codices pro Virgilii manu sibi obtrudi non animadverterent. Verum tamen sequamur hoc et relinquamus Maroni scripturam illam, quam antiquiorem esse putamus: an vero putabimus nos illam habere satis certam? et Mediceum codicem esse fundum, cui, ut ad ejus morem omnia refingas, satis inniti possis? Hoc vero nihil videas magis lubricum, omninoque tota ratione nihil inconstantius, si quidem ad certa principia rem revocaveris. Præcipit illa ratio, ne præposita in verbis compositis colliquescant cum verbo, utque adeo scribatur *inludere*, non illudere; *conludere*, non colludere; *adcipere*, non accipere. Cur tamen non eodem more *inperat* scribitur? et, si, *inperat*, cur non et *inperium?* cur non: *obpetere*, *obponere*, *obpremere?* dum interea *obfero*, *obfulsit*, scribitur; cur non *subcedere? subcurrere?* Quod si in his auri obtemperatum esse patet, quo fidejussore contendes, hoc idem non eodem ævo factum esse in ceteris? *Volgus*, *voltus*, *Volcanus*, *volnus*, *volsus*, pro antiquiore scriptura haberi solet; quid si illa pronuntiationi, mediæ inter fuscam et liquidiorem sequente litera liquidi *l*, debetur, quam ex vulgari usu nonnulli in scripturam male traduxerunt; ut alii in *linquont*, *volvontur*. Sic fragm. Vat. *pollulat*. Simili modo sequente litera *m* et *r* sonus τοῦ *u* abierat in *o*, in *divom*, *Argivom*; aut, quod aliunde doceri potest, *o* in tali positu tam fusco sono pronuntiatum fuit, ut pro *u* haberi posset et scribi. Fac hoc tantum in secundo casu locum habere, adeoque non pariter *ævom*, *lævom* scriptum esse: etsi *quom* pronuntiarunt; at cur non æque *equom* pro equorum Æn. VII, 691? *vorto*, *vortex*, eodem modo pronuntiatum. At Medic. *vertex*, *vertitur*. Si *maxumus*, *optumus*: debebat etiam esse *plurumus*; si *inmanis*, *conpages*, *inmunis*: cur non et *conmunis?* *conmodus?* si *subplet*: cur non *subplex?* Sunt alia, in quibus manifestum mihi fit, deteriorem rationem pro antiquiore vulgo haberi. Veteres Romani τὸ *v* extulerunt per *u* breve, pronuntiatum ut Gallorum *u*, grammatici intulere *y*, indocti, aut forte qui docti sibi esse videbantur, ut in nostro sermone vernaculo, scripsere *i*. *inclutus*

vera scribendi ratio est, non inclytus et inclitus. *lacrumæ*, non lacrymæ et lacrimæ. Porro non modo deterioris ævi, verum jam Catulliani, ut e Quintil. I, 5, 20 constat, pronuntiatio *c* in *ch* mutavit in plerisque: scribi adeo cœpit *lachryma, anchora, pulcher, pulchrior, sepulchrum*. Recte adspiratio in his est expulsa; eodem tamen jure scribi debuerat *pulcer*, et, si veram antiquam rationem servare volebas, *polker*, ut *Karthago*. Veteres Romani *tia* nunquam pronuntiarunt ut *cia*: quo jure *nuncius, precium*, et similia scribimus? scilicet ex seriore pronuntiatione. Iterum certam rationem nemo sequitur in literis geminandis: *litus, litera*, scribimus forte; at cur non et *belua? cela? ile?* Veteres omnino Græci et Romani una litera scribebant, pronuntiatione eam geminabant: quod si semel antiquam rationem sequeris, ea sequenda erit in omnibus, adeoque, si *baca*, etiam *vaca, bucina*. Si poetæ literas geminant, ut syllaba producatur, scriptum videas promiscue *quattuor, relligio*, et *Juppiter*, hoc alterum etiam perperam, nam primam in *Jupiter* nusquam correptam vidi, et est contracta vox ex Jovispater. *rettulit* indocte scribi, docuit Io. Schrader. Quantopere fluctuat scriptura in sequentibus: *sequor, secutus:* cur non æque *sequutus? quum* pro cum, et *cujus* ex quis; qua tandem ratione *obtunsus* scribendum dixeris, si *confusus* scribitur? aut *prægnas*, si *conjunx?* Grammaticorum et sequiorum ætatum ludibria in his esse video, rationem desidero. Præclara illa est a Bentleio primum prodita observatio, veteres nunquam non protulisse ImperI, negotI, consilI: adeoque sic LavinI at alia. Quid tamen si ex Ennio laudare possum: *Tarquinii corpus bona femina lavit et unxit?* Accedit quod ipse poeta ad aurium judicium ponere potuit aliis locis id, quod in aliis spreverat aut rejecerat; cujus generis nonnulla credita sunt ab antiquis Maronis judicio deberi. Apud Gellium XIII, 20 a Probo grammatico in libro manu ipsius poetæ correcto fuisse traditur Ge. I, 25 *urbisne invisere Cæsar*, non, urbes: contra Æn. III, 106 *Centum urbes habitant.* Æn. II, 460 *Turrim in præcipiti stantem.* II, 224 *incertam excussit cervice securim.* X, 349. 350 *Tres quoque Threicios—Et tris quos Idas.* Adeo nihil satis certi et tuti est in omni hac subtilitate grammatica; quam equidem, si primus auctor constituendæ lectionis Virgilianæ fuissem, jure ac merito ad communem usum constitutam reliquissem; qua enim in re nihil satis ad liquidum perduci potest, imprimis si magni per se momenti non est, quorsum multa moliaris, quæ consilio ex parte tantum respondent? Locum enim hic habet illud Terentianum: *Here, quæ res in se neque consilium neque modum Habet ullum, eam consilio regere non potes.*

In prima editione, cum, quod supra dixi, expressam esse vellem

lectionem Burmannianam, multa mox turbata esse vidi propterea, quod operæ non ea, sed alia editione ad Burmannianam emendata, usi erant; innumeræ itaque abberrationes emendandæ fuere in altera editione minore; tum vero nec ipsa Burmanniana recensio in operis tenore satis sibi constat. Nunc vidi ad certas regulas rem esse constituendam; amplexus itaque id sum, quod probabilius esse videbatur: Retinui *ad*, *in*, *con*, adeoque scripsi *adrigo*, *inrisæ*, *inpune*, *conplexus*; dedi vero operam quantum potui, ut lectio hæc ubique sibi constaret; operam molestiæ ac tædii tam plenam, ut in pistrinum abdi malim; etsi vel sic fieri potuit, ut interdum operæ aberrarent; ut *colligit* alicubi relictum esse memini. Quandoquidem auri aliquid in his tribuendum esse videbatur, eligendumque adeo, gravius ac sonantius quod esset: retinui *maxumus*, *optumus*, *quum*, *conjunx*, *inmunis*, *communis*, *obfero*, *obfulsi*, *opponere*, *opprimere*, *submonere*, *supplere*, quia *supplex* tenendum erat. Reliqui auctoribus *οἰμώζειν*, *lacrimari*, *prælia*, *cælum*, *mæstus*, *mæreo*, *levis* pro lævis, *cæcus*. Ad meliorem morem revocavi *sæptum*, *sæpsit*, *sæculum*, *frenum*, *femina* et *fetus* a *feo*, *letum*, *obscenus*, *cestus*, et formas nonnullas antiquiores, ut *tris*. Scripturam quarti casus, *is* et *eis* et *es* vidi esse tam incertam, ut nollem quicquam in ea movere. Verum pudet in his operam consumere; quæ apposui, ea de caussa monenda fuere, ut ex caussis et rationibus hæc dijudicare discant studiosi, intelligantque, non omnino ea esse contemnenda nec tamen magnopere commendanda.

Multo gravioris momenti res mihi visa est interpunctio: qua emendata vidi sexcenta loca melius constitui posse, nec quicquam magis ab omni ratione et consilio alienum esse, quam interpungendi rationem in exemplaribus scriptis et in plerisque editis. Librorum itaque auctoritas in interpunctione omnino esse potest nulla. Nec majorem tamen curam aut certam rationem, ad quam interpungerent, tenuere editores. Atqui ad sententiam constituendam et expediendam in plurimis locis omne auxilium est ex interpunctione; ut altera ex parte sensum nihil magis turbat quam prava interpunctio: quandoquidem hujus ratio et principium quærendum est in hoc, ut exacte repondeat illa enuntiationis partibus cum majoribus tum minoribus; quo eodem modo etiam pronuntiatio regatur; ut adeo unum idemque sit recte cogitare, recitare et scribere; distinctio enim justa interponi non potest, nisi enuntiatione in partes suas rite resoluta; si non calamo, saltem mente et animo. Ad interpunctionem itaque primum in altera minore editione majorem curam adhibueram, tum multo magis in hac tertia adhibere studui.

In lectione mutanda nunc paullo plus mihi indulsi, quam in edd.

prioribus; frenum tamen et hic injeci impetui rationibus certis apud animum propositis. Possunt innumera cum specie aliqua mutari, pauca cum ratione, quæ vincat, ita scriptum fuisse: nec tamen, si acre judicium adhibeas, alia in contextum recipienda esse judicabis. Plurima in hac critices parte sunt, quæ ad ingenii lusum revocare soleo; in plerisque ne quidem ingeniosum satis. Nam, cum sint innumera, imprimis in poetis, in quibus perpetua esse soleat scripturæ varietas, ut sensui tamen parum inde seu decedat seu accedat, quæ tandem laus illa esse potest, ut ubique nullo ad scriptorem fructu pro altero alterum inculces? Porro in poetis sunt certa phantasmata, verba sollennia, epitheta communia, quæ, si semel memoria complexus sis, promtum est, ubique afferre, et inde seu emendationis seu conjecturæ, interdum valde ingeniosæ, materiem quærere. Aliæ conjecturæ proficisci solent ex sermone poetico, quem quis ad normam aliorum restituere studet, aut auctori suum morem vindicare. Pleraque ex his in marginem aut in lectionem variantem ac criticam rejicere satius est: in contextum nihil admittendum, nisi quod tam liquido constet, ut nulla dubitatio, nedum cavillatio, illud infringere possit.

In alio critices genere severior fui, in eo inquam, quod ad ulcera detegenda, ad versus adulterinos et suppositios, spectat: quandoquidem nimis alieni ab ea suspicione fuere editores. Erexit animum Brunckii auctoritas, qui suspiciones hujus generis a me communicatas pro judicii acumine admodum probavit, et in editione sua versus ejecit. Nolui tamen auctoritatem sequi in hoc quoque, ut, quæ suspecta essent, rescinderem et ex contextu excernerem; nam primum id mihi videbatur imperiosius factum quam meum quidem ingenium ferret: tum versum quærentibus et librum evolventibus valde molestum est, si versuum numerum turbatum esse videant.

Lectionis varietatem, partim ex Burmanniana haustam, partim ex Pierianis, Martinianis, aliisque codicibus et edd. dimidio auctiorem, non modo intactam reliqui, verum etiam emendatiorem reddidi et novis accessionibus, de quibus post dicam, locupletavi: cum semel id agere institutissem, ut, quotquot quidem lectiones variantes alicubi repertæ essent, in hoc saltem poeta in unam editionem essent congestæ: ut hoc exemplo proposito adolescentes studiosi omnino variantis in codd. et edd. lectionis morem et usum addiscerent, sollennesque lapsus et allucinationes librariorum sibi familiares redderent. Curavi tamen simul hoc, ut hoc ipso exemplo proposito omnino de toto hoc genere recte statuere assuescerent. Bene enim ex prima ætate recordor, quam parum explicitas et justas notiones de lectione variante imbiberim: cum non modo eruditionis liberalis

summam in critica, verum etiam critices summam in lectionis variantis diligentiore studio et in elicienda aliqua felici emendatione vel conjectura, contineri audirem. Atqui major hujus curæ pars ad solum editorem spectat, ad lectionem et interpretationem parum aut nihil, nec nisi in locis dubiis, obscuris et corruptis. Verum et ipse editor ex omni illa farragine perpauca tollere potest; quorsum enim pro lectione variante sollennia et ad sensum obvia vitia librariorum, errores et stupores manifesti, sexcenties obtruduntur? imprimis ubi melior jam lectio in bonis editionibus ubique vulgata est. Subtilitate majore in scriptoribus parum perpolitis aut in locis corruptis opus est. Est alia varietas, quæ nec in sententiæ nec in orationis nitore quicquam mutat; ut parum aut nihil referat, utro modo legas. Ubi lectionem receptam et ipsam bonam esse videas, cur eam mutes eaque mutatione majorem molestiam inferas, quam utilitatem? Est alia, ubi in utramque partem rationes possunt memorari idoneæ: quo jure vulgatam deseras, alteram amplectaris? Sunt innumera, in quibus vera scriptoris ratio, mens et usus, non, nisi ipso auctore pronuntiante, constare potest: nisi eum ex inferis evocatum audire licuerit de se pronuntiantem, quis tibi jus in eum dedit, ut tu pro eo pronunties? Quin relinquis id, quod semel volumina occupavit et cui longo usu et lectione assuevimus? Omnino minutis his et exilibus, in quibus major harum rerum pars versatur, animi et ingenii acumen et impetum frangi et atteri molestum est. Quo ipso factum est, ut magni Critici ad rerum summam et argumenti tractationem tractationisque artem, sæpe ad singulas sententias, tam parum attenderent; utque emendationes de verbis singulis afferrent, cum rerum ac sententiarum summam non assequerentur. Non nisi vitiosa extirpanda sunt; si modo substituere possis vera, saltem satis probabilia. Reliqua, quæ nihil interest, utro modo legantur, relinquere intacta satius est. Nam, ipsam manum veteris poetæ in singulis et omnibus redhiberi posse, nemo prudens opinetur. Contra molestissima res est, si, quod *pro suo sensu* Heinsius ejecerat, *pro suo sensu* Burmannus receperat, idem *pro meo sensu* iterum ejicio, ut alius *pro sensu suo* hoc itidem expellat. Verum de toto hoc genere aut plura dicenda sunt, quam quæ hic locus capit, aut, si paucis rem expedias, diversa statuentium his de rebus judicia, si modo judicia sunt, vix refinxeris.

Copiis criticis, unde huic novæ editioni aliquid ornamenti accederet, usus sum haud contemnendis. Primo quidem schedis *Jo. Schraderi*, viri doctissimi, cujus subtile in re critica ingenium ex Emendationibus in lucem editis perspectum habebam. Schedas ejus in Virgilium, in auctione supellectilis librariæ veneuntes cum

suis copiis hujus generis inferre posset, maluit usibus meis permittere vir humanissimus et amicissimus, *Laur. van Santen,* I. V. D.; eas itaque in Bibliotheca nostra Academica reposui. Operam adhibendam esse vidi valde molestam ac difficilem extricandis innumeris, quæ in chartam conjicerat, modo memoriæ caussa, modo ut varia tentaret, diversis quidem temporibus repetitisque vicibus, ut exquirerem ac seligerem id, quod vir doctissimus probaturus fuisset ipse et in lucem proditurus: injurius enim esset in Manes viri docti, qui omnia ejus meditata vulgare ex schedis postumis vellet. Apposui igitur illa, in quibus ingenii acumen et poeticæ elegantiæ sensum deprehendere mihi viderer, ne quid, quod delectare posset, arbitris harum rerum inviderem, nec in cassum tot viri docti conatus ingenii recidere paterer. Alia, quæ frustra tentata esse viderem, saltem utilitatem mihi præstiterunt hanc, ut interdum vulgatam, modo interpretatione adjecta, cum eam a docto quoque viro male intellectam viderem, illustrandam, modo usu poetico probato firmandam esse intelligerem. Aliam symbolam grato animo accepi a Viro doctissimo *Jacobo Bryant*, qui humanitate et amore suo ad omne officii genus provocavit me; misit idem ad me *Stricturas in Virgilii loca* eo cum acumine et perpicacia scriptas, ut, in multis ei adstipulandum esse, viderem, in aliis, cum judicio meo dilectum usumque relinqueret, etiam meum ingenium in defendendo poeta adversus ea, quæ reprehensa essent, acui sentirem. In multis judicium viri subtile jam in priore editione anteverteram; alia nunc apposui præclare animadversa.

Fuere viri docti, qui sive per literas sive scriptis prelo expressis seu monita seu consilia seu conjecturas in Virgilium mecum communicarent; in his *Jo. Henr. Lud. Mejerotto* in libello quem inscripsit: *De rebus ad auctores quosdam classicos pertinentibus Dubia—Chr. G. Heyne proponit.* Berolini 1785, 8. Grato animo accepi omnia; transtulique in meum usum ea, quæ vel locum habere posse vel consilio meo respondere arbitrabar. Potuere me fugere alia, imprimis in verisionibus virorum doctorum latentia; ad hæc tamen operose indaganda et colligenda nimis eram occupatus in aliis studiis. Potuere etiam per intervalla, quibus deponendus ex manibus erat Virgilius, et per interpellationes crebras, multa animo excidere; nemo itaque in invidiam adducat, si quid a se monitum forte non commemoratum repererit. Professus quoque jam ab initio eram, non eam editionem me parare, quæ omnia, quæ unquam in Maronem animadversa sint aut animadverti possint, complectatur; sed quæ pro fundo esset, cui alii superstruerent, adderent, demerent, pro consilio aut ratione aut copiarum suarum apparatu.

Cum jam pararetur a librario nova hæc editio, in lucem prodiit præclara *Rich. Franc. Phil. Brunckii* recensio Argentorati excusa nitide et emendate. Animadverterat vir doctissimus idemque acutissimus criticus, magnam esse scripturæ inconstantiam in Burmanni recensione, a qua nec ipse in priore editione recedere volueram; scilicet quod tum, cum primo ad Virgilium accederem, nondum cognoveram, redditam esse parum accurate lectionem Heinsianam a Burmanno; quin forte exemplum non satis emendatum operis librariis excudendum tradiderat. Expertus ipse didici, quam parum tuta res sit, emendare apographum prave exaratum, aut emendandum relinquere iis, qui madidas e prelo chartas corrigere recepere. Redeundum itaque est haud dubie ad editiones Heinsianas. Enimvero etiam hæ valde inter se discrepant, cum in scriptione, seu orthographia, tum maxime in interpunctione.

Ceterum, fortuna aliqua propitia, mihi contigit, ut lectionis Virgilianæ annales condere nunc possem meliore cum fide ac plenius, quam in editione priore. Cum enim editiones Aldinas ad manus haberem omnes, comparatione diligentius facta tandem id, quod suspicatus eram, intellexi, tertiam a Naugerio emendatam omnium esse emendatissimam, et Heinsii opera nos plerumque supersedere potuisse, si eam editionem exprimere maluissent editores sequentium temporum, quam Aldinas priores et Florentinas ex iis ductas, operis excudendas tradere, aut ex Aldina priore et tertia novam lectionem miscellam conflare. Verum de his vide infra de Edd. Scr. Gottingæ M. Decembri CIↃ IↃ CC LXXXVII.

EX PRÆFATIONE

TOMI II. EDITIONIS SECUNDÆ

LXXXVII

Quæ in nova hac editione Æneidis accesserint, ambitioso recensu annumerare vel appendere nihil attinet. Sufficit pauca monere. Cum in priore editione verba recensionis Burmannianæ exprimi curassem, in quibus etsi multa casu ac socordia operarum mutata, nonnulla etiam depravata, deprehendebam, tamen aliquid novare nolebam: nunc emendatiorem lectionem in multis locis exhibui; id quoque curavi, ut orthographia semel recepta sibi constaret; quanquam ea in re summam subtilitatem sequi nec volui nec potui: si enim ratio et analogia erat servanda, innumera fuerant mutanda; tum vero Romani in scribendi rationem constantem ac perpetuam non magis consenserunt quam nostrates, aut ulla alia natio; nec minutiis his aut meum aut aliorum ingenium onerare volui; imprimis cum mihi longe alia essent in hac opera proposita. Ceterum ex iis, quæ, jam antea in superiore editione a me proposita, nunc in poetæ contextum recepi, pleraque jam erant acumine critico *Brunckii* probata in nova recensione Virgilii superiore anno edita; nisi quod mihi multo pauciora licere putavi. Ea igitur, quæ non ita ad liquidum perducta esse videbam, ut quovis pignore contendere possem, ita scriptum fuisse a poeta, aut, ubi manifesta quidem esset corruptela, emendandi tamen ratio haud una, intacta relinquere æquius esse censui. Rejeci hæc in Variantem Lectionem, cui accessere cum alia, in præf. Vol. I. commemorata, tum editionum Aldinarum et Juntinæ utilissima comparatio, lectio cod. Erfurt., imprimisque virorum doctorum animadversiones et conjectationes, publice privatimque ad me missæ: ex hoc genere primo loco *Jo. Schraderi* schedæ mss. commemorandæ mihi sunt, quæ cum V. C. *van Santen* officiosa cura ad me pervenissent, iis ita utendum esse judicavi, ut, quæ subtili viri doctissimi acumine haud indigna essent, a me apponerentur. Communicavit alia mecum *Jacobus Bryant*,

Britannus eruditissimus. Nihil horum, quod quidem utilitatem aliquam ad poetam habere visum erat, interversum a me aut dissimulatum est. Cum autem omnis hæc opera in eorum gratiam suscepta esset, qui exemplum aliquod seu criticæ rationis seu interpretationis diligentius factæ ante oculos positum habere cupiunt, interposui nunc sæpius, quam antea factum erat, judicium meum, saltem verbo. Eodem consilio innumeris locis non emendavi modo, verum auxi quoque et locupletavi interpretationem subjectam, non modo ut nihil esset quod obscurum ac difficile videri posset iis, qui vulgari more verba poetæ in transcursu legunt, verum multo magis ut erigerem et assuefacerem animos acutiorum ad animadvertenda innumera, quæ modo in dictione modo in sententiis et rerum expositione aut præclara sunt, aut reprehensionem admittunt. Volebam enim in hac omnis animorum intentionis remissione et hoc severioris studii bonarum literarum neglectu, quo verendum est ne intra haud multos annos obsolescant omnes hæ literulæ Romanæ ac Græcæ, extaret saltem exemplar aliquod, quo de meliore et fructuosiore veteres poetas legendi et interpretandi ratione constaret iis, quibus bona institutio haud contigisset. Nec minus constanter institutum meum retinui in poetæ doctrina declaranda, quod illud cum voluptatis tum utilitatis fructum habere usu expertus eram incredibilem; itaque Excursus non modo veteres passim retractavi, verum novos quoque aliquot attexui. Quo quidem illud effectum putavi, ut hac poetæ summi enarratione magna omnis melioris literaturæ liberalioris que institutionis pars contineretur, utque vere dici et a te sentiri posset, perlecto rite poeta principe ad omnem elegantiorem doctrinam aliquantum te profecisse. Scr. M. Julio CIↃ IↃ CCLXXXVI.

DE

VITA VIRGILII

De Vita Virgilii multa sunt veterum Grammaticorum commenta, quæ, tanquam certæ et exploratæ fidei, sequuti sunt alii, aut iis relictis novas ariolationes et conjecturas ita proposuere, quasi res ita gestas narrarent. Non quidem id agimus, ut eorum censuram nunc suscipiamus, neque nobis ad omnes eos, qui sive in scriptorum veterum recensu sive proprio quodam consilio Virgilii vitam scripserunt, evolvendos satis otii suppetit; si tamen eos, qui post Ruæum ac Baylium* nugas sub Donati, Probi, ac Servii nomine venditas, rejecere, in primis Martinum, Wartonum, Crusium† excutias, multa passim commemorari videas, quæ cum conjecturæ loco a viris nonnullis doctis olim proposita fuissent, nunc sine ulla dubitatione tanquam antiqui alicujus scriptoris fide et auctoritate suffulta exhibeantur. Cum de tanto poeta etiam ea, quæ aut molesta aut nulla fide tradantur, cognoscere non injucundum sit; dum modo satis explores, quo loco et existimatione unaquæque narratio habenda sit: eam quidem Vitam Virgilii, quæ sub Donati nomine circumfertur, et ex qua aliæ vitæ, a Grammaticis modo Bucolicis modo Æneidi præfixæ, concinnatæ sunt, omitti recte posse non putavimus; itaque ei annotationes subjecimus, in quibus partim firmarentur, quæ cum rerum fide tradi videbantur, partim incerta, falsa et insulsa, vel verbo notarentur. Sub-

* In *Dictionaire* Art. *Virgile*.

† *Martyn Life of Virgil* præf. Edit. Bucolicor. *Warton* in eleganti Edit. Virgilii cum vers. Angl. *Crusius Lives of the Roman Poets.* T. I.

jicere constitueramus Vitam Virgilii a Ruæo per annos suos distributam. Cum tamen multa in ea jejune tradi, alia parum acute conjectari, plurima præteriri, eorumque loco aliena attexi videremus: maluimus novam vitam ad eandem fere rationem conficere, in qua ea breviter indicata essent, quæ ad historiam sive vitæ sive rerum, quoties poeta ad sua tempora respexit, accuratius cognoscendam facere possent. Itaque sub unoquoque anno primum res publice gestas ponimus, tum ea subjungimus, quæ, sive in vita Virgilii, sive in ejus carminibus, aliquo modo cum illis sunt conjuncta.

TIB. CLAUDII DONATI

AD

TIB. CLAUDIANUM MAXIMUM

DONATIANUM FILIUM

DE

P. VIRGILII MARONIS VITA

CAPUT I

PUBL. Virgilius Maro parentibus modicis fuit, et præcipue 1
patre Marone, quem quidam opificem figulum, plures Magii

Doctine hujus Grammatici, cujus nomen præ se fert, fetus sit hæc vita, nec ne, dubitatum est a viris doctis, cum tot ineptiis illa referta sit. Quanquam autem mature satis ineptire cœpere Grammatici, et Donatus hic post Ælium Donatum, Hieronymi præceptorem, vixit: non tamen hæc narratio, nec, qualis est, ab homine docto proficisci potuit, nec tota ab aliquo plane indocto. Equidem ita sentio, fundum hujus narrationis deberi Donato, mox tamen eam, cum passim transcriberetur, modo a grammaticis, modo a librariis monachis, quorum novam quisque narratiunculam, quam fando acceperat, exemplari suo intexeret, ita esse interpolatam, ut nunc in tali farragine plerumque dici vix possit, quid Donati fide proditum sit nec ne. Quæ res vel ex eo manifesta fit, quod nullus facile est codex, in quo non vita hæc modo plenius modo contractius perscripta legatur. Ex his viri docti, qui primi Virgilium edidere, talem nobis Donatum hunc videntur concinnasse, qualem nunc habemus. A Daniele multo emendatior ille fuit excusus, multa etiam emendata I. Fr. Gronovii acumine, qui et plus, quam par erat, operæ in eo posuit, ut ex dicendi genere et consuetudine Ger. Vossii. ad Velleium sententiam firmaret, a Suetonio fundamentum hujus narrationis esse jactum, cui deinde alii Grammatici sua commenta superstruerent. Scilicet *Suetonius* etiam *Virgilii* nostri *Vitam* scripsisse existimatur. Fuit etiam talis *Vita Servii* nomine venditata, ad quam in Serv. Comment. pr. ad Eclogas §. 24 provocatur, quam tamen non eandem esse puto cum illa, quæ in Danielis Editione, et hinc in aliis, Æneidi fere præfixa, sub Servii nomine circumfertur. Habemus aliam, quæ *Probo* tribuitur. Sed nulla est, in qua non interpolatricem aut mutilatricem manum fœde grassantem agnoscas. Quæ alii de *Donati* opere judicarint, vide in iis, qui a Burmanno ad Anthologiam lat. T. I. p. 369 laudantur. Mihi quidem sortem magnorum virorum et fortunam sæpe mirari subiit, quorum nomen ad multam posteritatem propagatum quidem est, ita ut dignus tanto ingenio aut tanta virtute immortalitatis fructus iis tandem, qui meriti essent, contingere videretur; iis tamen tem-

cujusdam, viatoris, initio mercenarium, mox ob industriam generum, tradiderunt; quem cum agricolationi reique rusticæ et gregibus præfecisset socer: silvis coemundis et apibus curandis reculam
2 auxit. Natus est Cn. Pompeio Magno, M. Licinio Crasso primum Coss., Iduum Octobrium die, in pago, qui Andes dicitur,
3 qui est a Mantua non procul. Prægnans eo mater somniavit Maia, enixam se laureum ramum, quem contacta terra confestim cerneret coaluisse, et excrevisse illico in speciem maturæ arboris, refertæ variis pomis et floribus; ac sequenti luce, cum marito rus propinquum petens, ex itinere divertit, atque in sub-
4 jecta fossa partu levata est. Ferunt infantem, ut fuit editus,

---

poribus, cum genus humanum gravibus superstitionibus captum erat, tantum sæpe sordium nomen illud ex contagione sæculi contraxit, ut jam illa celebritas ad inepta rerum miracula, monstra, ac portenta rediret. In Virgilii memoriam fabulis absurdis contaminandam omnes monachorum tribus conspirasse videntur, qui, cum sanctorum suorum virorum memoriam tot pudendis et stultis miraculorum narrationibus fœdarent, quid mirum, si in poetæ Romani laudibus adornandis nec minus miracula, omina, prodigia et reliquam hujus generis τερατολογίαν ad tædium usque congesserunt.

§. 1. *quem quidam—auxit.* Possunt hæc ab interpolatore inserta videri. Figulum patrem facit etiam Phocas v. 6.

Magii cujusdam, viatoris. Magii, qui avus Virgilii maternus fuisse traditur, nomen cum ceteris ineptiis malæ haud dubie scripturæ in nomine matris *Magæ* et *Magiæ* pro *Maiæ* debetur. Secundum hoc avus maternus *Maius* dictus esse potuit. Mater, quæ Probo *Polla*, Phocæ v. 11 *Polla, Magii non infima proles*, dicitur, alii viro aliquando nupta esse debuit, cum infra §. 56 *Valerius Proculus ex alio patre frater* Virgilii memoretur, quem is heredem scripserat. Neque ea, quæ de magicis poetæ artibus ex Elinandi monachi (mortuus is est circa 1227) Chronic. lib. XXVI narrat Vincent. Bellovac. Specul. hist. lib. VII, c. 61, et auctor Append. ad Vitam S. Gulielmi in Actis SS. T. V. Jun. p. 125 aliam originem, quam modo memoratam nominis scripturam habuisse videntur. Accessit forte, quod monachi ex Ecloga VIII imprimis vss. 96 sqq. sacra magica meminerant. Copiose ea de re egit Naudeus, *Apologie des grands hommes soupçonnés de Magie* ch. XXI, et Baylius *Dictionaire*, voc. *Virgile* lit. J. Hæc eadem opinio de magica Virgilii scientia videtur effecisse, ut pro amuleto haberentur numi contorniati cum ejus imagine efficta: cf. Misc. Obss. novæ T. I, p. 16, Boulacre in *Mém. de Trevoux* 1743, *Avril.*

Silvis coemundis, conducendis et redimendis mancipum, ut qui pecua pascebant. Sic jam Gronov.

§. 3. Quæ hic ad fin. §. 5 forte ex interpolatione, de præsagiis, quorum pleraque e narrationibus de magnorum virorum, ut Cyri, Romuli, natalibus adumbrata, nonnulla ex ipso Virgilii nomine ducta sunt, memorantur, tantum non omnia Grammaticorum somniis sunt accensenda. Auget etiam ea Phocas Grammaticus in Vita Virgilii v. 13—40. Poetica suavitate hæc condierunt, Jov. Pontanus Uraniæ lib. II pag. 2968. Opp. T. IV. Politianus in Manto, digno carmine, quod cum ipsa Maronis lectione conjungatur.

§. 4. *prosperioris genituræ*; felicis ortus, prosperi fati, benigni horoscopi, ut ea vox Suetonio Aug. 94. Calig. 57. Vitell. 3. Vespas. 25. Tit. 9. Ita Gronov.

nec vagisse, et adeo miti vultu fuisse, ut haut dubiam spem
prosperioris genituræ jam tum indicaret. Et accessit aliud præ- 5
sagium: siquidem virga populea, more regionis in puerperiis eo-
dem statim loco depacta, ita brevi coaluit, ut multo ante satas po-
pulos adæquarit. Quæ arbor Virgilii ex eo dicta atque consecrata
est; summa gravidarum et fetarum religione, suscipientium ibi et
solventium vota.

II. Initio ætatis, id est, usque ad septimum annum, Cremo- 6
næ egit; et XV anno virilem togam cepit, illis Consulibus iterum,
quibus natus erat. Evenitque, ut eo ipso die Lucretius poeta
discederet. Sed Virgilius Cremona Mediolanum et inde 7
paullo post Neapolim transiit. Ubi cum litteris et Græcis et La-

§. 5. *Et accessit aliud præsagium.* Et aut delendum aut *Accessit et* legendum esse, Gronov. monet. Hoc præsagium e Sueton. Aug. c. 94 sub f. adumbratum esse videtur. *Apud Mundam Divus Julius* etc.

more regionis: cf. Passer. Paralip. in Dempst. pag. 53. Vasc. Etrusc. Tom. I, pag. 70.

§. 6. *Initio ætatis.* Jos. Scaliger ad Euseb. Chron. p. 156 ex Hieronymo ita emendat: *Initia ætatis, id est a XIV usque ad sedecimum annum Cremonæ egit, et XVII anno virilem togam sumsit.* conf. inf. Vitam ad U. C. 696. Mihi verba *id est usque ad septimum annum* a seriore manu adjecta esse videntur; et desunt sane in aliis, in quibus ita hæc exhibentur: *Initia ætatis Cremonæ egit usque ad virilem togam, quam XVII anno natali suo accepit, iisdem illis Coss. iterum, quibus erat natus.* Atqui hic annus U. C. 699 erat XV ab a. 684. Unde satis apparet, primitus hæc tantum a Donato dictata fuisse: *Initia ætatis Cremonæ egit usque ad virilem togam.* Sumebatur illa modo XV, modo XVI, XVII anno. cf. inf. Vitam ad U. C. 699.

evenitque ut eo ipso die Lucretius poeta discederet; hoc rejicit Gifanius in Lucretii Vita, quia scilicet Idem annum 701 Lucretii morti assignat, sed de conjectura, quam nullo argumento probatam video; annum vero 703 Hieronymus Chron. Euseb. Nec tamen iis, quæ hic leguntur, satis fidem habeo, cum et ipsa emblematis speciem præ se ferant.

§. 7. *et inde paullo post Neapolim transiit.* Aliter Hieronymus Chron. Euseb. v. inf. Vitam ad U. C. 701.

litteris Græcis. *Parthenio* quidem præceptore, *quo Grammatico in Græcis Virgilius usus est.* Macrob. Sat. V, 17. Fuit is poeta, cujus liber *amatoriarum narrationum superest*: (qui iterum prodiit hoc anno XCVIII. Gottingæ.) Expressit ex ejus carminibus versus nonnullos Virgilius, ut Macrob. ibid. et Gellius IX, 9. XIII, 26 observant. Et Fabricius Bibl. Gr. Vol. II, pag. 677 ex Vossio memorat, in bibliothecæ Ambrosianæ codice Moreto Virgilii adscripta esse hæc verba: *Parthenius Moretum scripsit in Græco, quem Virgilius imitatus est.* vid. infr. Proœm. in Moretum.

De *Syrone* magistro vid. inf. ad §. 79. Jos. Scaliger ad Catalecta Virgilii, in Cirin pr. et Heinsius de Satyra Horat. lib. II, p. 98 etiam a *Catio* Insubro philosophiæ Epicureæ gustum accepisse volunt; conjectura ex eo ducta, quod hic M. Catius Miltiades Insuber, et ex Epicuri secta philosophus, eo tempore Mediolani vixit. Meminere ejus Cic. ad Div. XV, 16 et 19. Horat. Sat. II, 4 pr. Sed vide Baylium *Diction.* h. v. et Masson. Vita Horat. pag. 28. *M. Furium Bibaculum* oratorem et poetam, cujus versus aliquot Sueton. recitat Ill. Grammat. 11, inter Virgilii et Vari magistros retu-

tinis vehementissimam operam dedisset, tandem omni cura omnique
studio indulsit medicinæ et mathematicæ.
8 III. Quibus rebus cum ante alios eruditior peritiorque esset,
se in Urbem contulit, statimque, magistri stabuli equorum Augusti
amicitiam nactus, multos variosque morbos incidentes equis
9 curavit. At ille in mercedem singulis diebus panes Virgilio,
10 ut uni ex stabulariis, dari jussit. Interea a Crotoniatis pullus
equi, miræ pulcritudinis, Cæsari dono fuit missus: qui omni-
um judicio spem portendebat virtutis et celeritatis immensæ. Hunc
cum adspexisset Maro, magistro stabuli dixit, natum esse ex mor-
bosa equa, et nec viribus valiturum nec celeritate: idque verum fu-
isse inventum est. Quod cum magister stabuli Augusto reci-
11 tasset, duplicari ipsi in mercedem panes jussit. Cum item ex
Hispania Augusto canes dono mitterentur, et parentes eorum
dixit Virgilius et animum, celeritatemque futuram. Quo cognito,
mandat iterum Virgilio planes duplicari.
12 IV. Dubitavit Augustus, Octaviine filius esset, an alterius:
idque Maronem aperire posse arbitratus est, quia canum et
13 naturam parentesque cognorat. Amotis igitur omnibus arbi-
tris, illum in penitiorem partem domus vocat, et solum rogat,
an sciat quisnam esset, et quam ad felicitandos homines facul-
14 tatem haberet. *Novi*, inquit Maro, *te Cæsar Auguste, et ferme
æquam cum dis immortalibus potestatem habere, ut, quem vis, feli-
cem facias. Eo animo sum*, respondit Cæsar, *ut, si verum pro rogatu
dixeris, beatum te felicemque reddam. Utinam*, ait Maro, *inter-
15 roganti tibi vera dicere queam!* Tunc Augustus: *Putant alii me
natum Octavio: quidam suspicantur alio me genitum viro.* Maro
subridens, *Facile*, inquit, *si impune licenterque quæ sentio loqui jubes,
id dicam.* Affirmat Cæsar jurejurando, nullum ejus dictum ægre
16 laturum, immo non nisi donatum ab eo discessurum. Ad hæc

---

lere alii. vid. Arisii Cremona literata T. I, pag. 17. 28. Legerant nimirum in Hieronymi Chron. Euseb. ad Olymp. 169, 3 (U. C. 652) *M. Furius poeta cognomento Bibaculus Cremonæ nascitur.* In Gudiano Codice Guelpherb. bibliothecæ Vita Virgilii erat præfixa, in qua poeta apud *Epidium* oratorem cum Cæsare Augusto studuisse memoratur. Sane Epidius Antonium et Augustum docuisse ap. Sueton. traditur de Rhetor. IV.

De *Balista* e Phoca v. inf. ad §. 28.

Ceterum non definiam, an narrationi huic de medicinæ et matheseos studiis Maronis aliquid veri insit. Videri potest ea esse profecta a monachis, qui in artibus mathematicis ad *γοήτειαν* adhibitis et in medicina summam scientiæ positam arbitrabantur.

§. 8—18. Unde ineptissima narratio profluxerit, nemo facile assequatur; nisi forte cura equorum, canum et pecudum Georg. III libro tradita nugas has monachorum

oculos oculis Augusti infigens Maro, *Facilius*, ait, *in ceteris ani-*
malibus qualitates parentum a mathematicis et philosophis cognosci pos-
sunt ; in homine nequaquam possibile est ; sed de te conjecturam
habeo similem veri, ut, quid exercuerit pater tuus, scire possim. At- 17
tente exspectabat Augustus quidnam diceret. At ille : *Quan-*
tum ego rem intelligere possum, pistoris filius es, inquit. Obstupuerat
Cæsar, et statim, quo id pacto fieri potuerit, animo volvebat. In-
terrumpens Virgilius: *Audi*, inquit, *quo pacto id conjicio : Cum quæ-*
dam enuntiarim prædixerimque, quæ intelligi scirique non nisi ab erudi-
tissimis summisque viris potuissent: tu, Princeps orbis, item et item
panes in mercedem dari jussisti : quod quidem aut pistoris, aut nati
pistore, officium erat. Placuit Cæsari facetia. *At deinceps*, inquit 18
Cæsar, *non a pistore sed a rege magnanimo dona feres :* illumque
plurimi fecit, et Pollioni commendavit.

V. Corpore et statura fuit grandi, aquilo colore, facie rusti- 19

---

animis injecit. Narrationis vanitatem jam perspexere alii viri docti. vid. Ruæum Vita Virg. a. 713. Martyn *Life of Virgil* pag. XXXI sq.

§. 19. Caput Virgilii e gemma Ursini notissimum est ; sed et passim ejus vultus cum in gemmis, ut in Lipperti Dactyliotheca, tum in marmore, ut in Museo Capitol. I, 2, tum in codice Vaticano, ante Eclogam II et VI expressos videas. Christii huc de re libelli sunt : Epistola ad Saxium Vindiciis Virgilianis subjuncta, tum de Imaginibus poetarum disputatio: et ad Dactylioth. Lippert. notata nonnulla. Adde Saxium in Indice Virgilii Justic. p. 2. 17. 18. 85. et Onomast. p. 172. Nunc extra dubitationem positum est, imagines, quas habemus, Virgilii sine explorata ac certa fide tradi omnes : esse potius alias Apollinis, alias Musæ, alias poetæ alicujus incerti. De numis per fraudem effictis ne quidem monere opus est. (Nuper de iis monuit iterum Eckhel Doctr. num. Vol. IV p. 351.) Video quidem Martialis tempore (v. XIV epigr. 286) codices Virgilii pictam poetæ imaginem in fronte habuisse ; sed rudi librariorum et indocta opera viri sedentis formam penicillo effictam fuisse, ex similibus exemplis judicare licet ; quale v. c. illud ipsum est, quod e codice Vaticano expressum ad calcem præfat. suæ dedit Bottarius ad ant. Virgil. cod. fragmenta. Virgilii tamen imagines in bibliothecis passim visas fuisse Romæ nullus dubito ; etiam Alexander Severus in larario habuit Virgilii imaginem teste Lampridio. Quod, redemtoris, Fritschii, cura præfixum primæ editioni, caput ex Justiciano opere petitum erat, ex Museo Jo. Molinosii, nobilis Veneti, profectum esse fertur, et est Apollinis caput, cujus similia alia passim visuntur. (Substitutum ei nunc est Vol. IIdo aliud e Museo Capitolino.) Circumfertur quoque numus Virgilii spurius. Eckhel Vol. IV. p. 351.

corpore et statura fuit grandi. Sub Musæi persona suam expressisse visus est poeta Wartono, in Æn. VI, 666 *Musæum ante omnes, medium nam plurima turba Hunc habet atque humeris extantem suspicit altis.*

facie rusticana. Hoc fecit forte, ut Horatii locum Sat. I, 3, 29 sq. ad Virgilium referrent, ubi : *rideri possit, eo quod Rusticius tonso toga defluit et male laxus In pede calceus hæret ;* ut et Ep. I, 1, 94. Ita et *torvum Maronem* apud Statium Silv. V, 3, 65 accipiebant, ubi de carminum severiore argumento agitur. Avertere labem hanc rusticitatis a poeta laborat Spencius in Polymeti p. 325. Facie subrustica exhibuero

cana, valetudine varia. Nam plerumque ab stomacho, et faucibus,
ac dolore capitis, laborabat: sanguinem etiam sæpius rejecit:
20 cibi vinique minimi. Fama est, eum libidinis pronioris in pu-
eros fuisse. Sed boni ita eum pueros amasse putaverunt, ut
Socrates Alcibiadem, et Plato suos pueros. Verum inter omnes
maxime dilexit Cebetem et Alexandrum, quem secunda Bucolicorum
Ecloga Alexin appellat: donatum sibi ab Asinio Pollione. Utrum-
que non ineruditum dimisit; Alexandrum grammaticum, Cebe-

---

nobis Virgilium inter signa Palatii Capitolini ap. Dom. de Rubeis (Rossi *Racolta di Statue antiche n. XXII).*

ab stomacho. Confirmes ex Horatio Sat. I, 5, 48. 49 *Lusum it Mæcenas, dormitum ego Virgiliusque; Namque pila lippis inimicum et ludere crudis;* ubi Schol. Cruquii: *se ait lippum, Virgilium autem crudum; laborabat enim stomachi cruditate, quod cibum ingestum difficulter concoqueret.*

et faucibus; forte hoc ex iis, quæ inf. §. 42 memorantur, petitum.

§. 20. *Fama est*—Poterat tota hæc macula ab nugacibus Grammaticis Virgilii memoriæ adspersa videri ex iniquiore Eclogæ II interpretatione, v. Argum. Ecl. II, nisi Martialis et Apuleii locis mox laudandis paullo molestiorem auctoritatem haberemus. Nec minus suspicionem movet Propertii locus lib. II, El. 34, 73, ubi ad Virgilium respicitur: *Felix, intactum Corydon qui tentat Alexin Agricolæ domini carpere delicias!* Verecundiam Virgilii defendebat Klotzius in disputatione, quam vide in Opusc. Defendit etiam Martinus ad Ge. IV, 520 et Baylius Diction. v. Virgile (A). Ut tamen accuratius hac de re cognoscere possit lector, subjiciemus revocatas ad certa capita calumnias. Et *Alexin* quidem seu Alexandrum, vero nomine, ab poeta adamatum fuisse vulgatissima fama est, quem alii a Mæcenate, alii a Pollione, dono ei datum esse memorant. Fuere adeo, qui Cæsaris Octaviani puerum fuisse traderent. Apud Martialem VIII, 56 loco satis noto de Mæcenatis in eum liberalitate, subjicitur; *Tu licet et nostrum, dixit, Alexin ames. Adstabat domini mensis pulcerrimus ille, Marmorea fundens nigra Falerna manu, Et libata dabat roseis carchesia labris, Quæ poterant ipsum sollicitare Jovem. Excidit attonito pinguis Galatea poetæ, Thestylis et rubras messibus usta genas. Protinus Italiam concepit et arma virumque, Qui modo vix culicem fleverat ore rudi.* Idem eo respexit lib. V, 16, 12 *Sed non hac veteres contenti laude fuerunt, Cum minimum vati munus Alexis erat.* Atque hanc famam multi sequuntur. Alteram de Asinio Pollione, hujus liberalitatis auctore, quam Donatus hic et inf. §. 37 et Servius ad Ecl. II, 1 retinet, Apuleius jam amplexus est in Apolog. I, §. 13 *Quanto modestius Mantuanus poeta, qui—puerum amici sui Pollionis bucolico ludicro laudans, et abstinens nominum, sese quidem Corydonem, puerum vero Alexin, vocat.* In Servianis ad Eclog. II, 1 ab aliis Cæsaris puer fuisse Alexis traditur. Ad eandem Eclogam v. 15, ad Donati fere fidem, *Tres dicitur amasse Virgilius, Alexandrum, quem donavit ei Pollio, et Cebetem puerum, cum Leria puella* (Aleria Plotia,) *quos a Mæcenate dicitur accepisse.* Singulare est, quod in Servianis ad Ecl. V, 89 legitur, ad versum: *Non tulit Antigenes: Aut pastorem quendam pulcerrimum dicit, aut choraulam significat, quem legimus admodum a Virgilio fuisse adamatum.* Choraules debuit esse puer aliquis chori cantibus tibia accinere solitus; de quo hominum genere v. Scalig. Animadvers. ad Euseb. p. 169. 170. Novum est, quod Pompon. Sab. ad Æn. VI sub f. de M. Marcello habet: "hic est, quem aiunt Virgilium intemperantia amoris exosculatum fuisse, præsente Augusto."

non ineruditum dimisit. Hoc *dimisit* tollendum censet Gronov.

tem vero et poetam. Vulgatum est, consuevisse eum cum 21
Plotia Hieria. Sed Asconius Pedianus affirmat, ipsam postea
majorem natu narrare solitam, invitatum quidem a Vario ad
communionem sui, verum pertinacissime recusasse. Cetera 22
sane vita et ore et animo tam probum fuisse constat, ut Ne-
apoli Parthenias vulgo appellaretur; ac, si quando Romæ, quo ra-
rissime commeabat, viseretur in publico, sectantes demonstran-
tesque se subterfugere solitum in proximum tectum. Bona 23
autem cujusdam exsulantis offerente Augusto, non sustinuit ac-
cipere.

VI. Possedit prope centies sestertium, ex liberalitatibus ami- 24
corum, habuitque domum Romæ in Esquiliis juxta hortos Mæ-
cenatis: quamquam secessu Campaniæ Siciliæque plurimum ute-

§. 21. *Plotia Hieria.* al. *Plotia Aleria.* Alia narratio est apud Serv. ad Ecl. III, 20. *Varus, tragædiarum scriptor, habuit uxorem litteratissimam, cum qua Virgilius adulterium solebat committere; cui etiam dedit scriptam tragœdiam, quam illa marito dedit tamquam a se scriptam. Hanc recitavit pro sua Varus, quam rem Virgilius dicit per allegoriam* v. 15 sqq. *Non ego te vidi.* Nimirum de Thyeste L. Varii loquitur; de qua fabula v. ad §. 30. Non reperio, unde Æneas Sylvius petierit ea, quæ in hist. de Euryalo et Lucretia narrat (p. 32 edit. Drudonis) "*Virgilius per funem tractus ad mediam turrim pependit, dum se mulierculæ sperat usurum amplexibus.*"

Asconius Pedianus, forte in libro *contra obtrectatores Virgilii.* v. inf. §. 64.

§. 22. *ut Neapoli Parthenias vulgo appellaretur.* Non Grammatici modo, verum etiam Ausonius ita tradit in Centone nupt. ad f. *Quid etiam Partheniam dictum caussa pudoris? qui VIII Æn. cum describeret coitum Veneris atque Vulcani, αἰσχροσεμνίαν decenter immiscuit.* Nomen hoc et tota de pudore poetæ narratio ex solo *Virgilii* nomine conficta esse videtur, quasi a *virgine* ductum esset. Hinc a παρθένος *Parthenias.* Vidit hoc etiam Huetius Quæst. Alnet. lib. II, c. 15. conf. Bayl. *Diction.* voc. *Virgile* A. B. Potuit etiam alterum Neapolis nomen *Parthenope* Ge. IV, 564 homines male feriatos ad hoc commentum adducere. confer Fabrum ad Justin. III, 4. Ceterum quantum monachi in Virgilii nomine interpretando ineptierint, dici vix potest. Unum hic afferemus exemplum. In Codice Gudiano inter alia somnia legitur: Publius *dictus Virgilius a* pollice magno, *quem habebat; ut* Virgilius *dictus est a* virga lauri. *Sive,* Populi et Publii *dicebantur apud antiquos quasi* puppi *et* pupilli *vel orfani.*— Maro *dictus est a* mare. *Sicut enim mare abundat aqua, ita et ipsi affluebat sapientia plus ceteris poetis.*

§. 24. *centies HS.* Sunt 80, 729 l. 3 s. 4 d. secundum Arbuthnotii computationem *Tables of anc. Coins* p. 115, h. e. ad nostros numos 484, 374 thaleri. Gronov. in notis suis inf. ad §. 56, 250,000 thaleros ex centies HS. conficiebat. Recte itaque Juvenalis VII, 66 sqq. *Magnæ mentis opus nec de lodice paranda Attonitæ, currus et equos faciesque deorum Adspicere, et qualis Rutulum confundat Erinnys. Nam si* Virgilio *puer* et tolerabile deesset Hospitium, *caderent omnes a crinibus hydri.* Debuit autem fortunam suam Mæcenati, ut vel ex Martiale apparet lib. VIII, 56 *Risit Tuscus eques paupertatemque malignam Reppulit* etc.

secessu Campaniæ, h. in villa sua; habuit utique villam in agro Campano, non longe a Nola, ut ex narratione apud Gellium VII, 20 de contentione cum Nolanis de aqua in propinquum Virgilii rus ducenda colligas. De secessu autem Siciliæ nulla alia est

retur. Quæcumque ab Augusto peteret, repulsam nunquam ha-
25 buit. Parentibus quotannis aurum ad abundantem alitum mitte-
bat, quos jam grandis amisit: ex quibus patrem oculis captum,
et duos fratres germanos, Silonem impuberem, Flaccum jam
26 adultum, cujus exitum sub nomine Daphnidis deflet. Inter
cetera studia, ut supra diximus, medicinæ quoque, ac ma-
xime mathematicæ, operam dedit. Egit et caussam unam omni-
27 no, nec amplius quam semel. Sermone tardissimum, ac pæne
indocto similem fuisse, Melissus tradit.
28 VII. Poeticam puer adhuc auspicatus, in Balistam, ludi gladi-
atorii magistrum, ob infamiam latrociniorum coopertum lapi-
dibus, distichon fecit:

Monte sub hoc lapidum tegitur Balista sepultus:
Nocte, die, tutum carpe, viator! iter.

Deinde *Catalecton*, et *Moretum*, et *Priapeia*, et *Epigrammata*, et *Di-*

---

auctoritas. E loco Propertii II. Eleg. extr. 67. *Tu canis umbrosi subter pineta Galæsi* possit aliquis conjicere, etiam in agro Tarentino eum prædium habuisse.

§. 25. *Flaccum, cujus exitum sub nomine Daphnidis deflet.* Eadem Serv. ad Ecl. IV, 1 et 20. ubi et Philargyr. it. Epigr. CCII libri II Anthologiæ Lat.

§. 27. *Melissus.* Est is C. Melissus, Spoletinus, Mæcenatis libertus, de quo v. Sueton. de illustr. Grammat. 21. Scripsit fabulas togatas, unde Ovid. ex P. IV, 16, 30 *Et tua cum socco Musa, Melisse, levis,* ubi v. Heins.

§. 28. *ludi gladiatorii magistrum;* lege *ludi literatorii,* si Phocas Grammaticus audiendus, in versibus de Vita Virgilii v. 41 sqq. Secundum hunc Balista Virgilii magister in elementis grammaticis fuerat. A Donato tamen, certe a prima manu, fuisse videtur *ludi magistrum,* ut jam in Ed. Ven. 1472 et in aliis, ut Danielis, edd. legitur: male interpolatum addito altero. Vidit hoc Burmannus ad Antholog. lat. Tom. I, pag. 367. Ceteroqui magnum acumen inesse disticho haud dixero.

Catalecton—Nomen jam ap. Ausonium occurrit in Idyll. XII, quod Technopægnion inscriptum. Declarat nomen carmina, quæ haberi et censeri solent Virgilii, τὰ καταλεγόμενα εἰς τὰ τοῦ Μάρωνος. Est enim *τῶν καταλέκτων* liber; *τὰ κατάλεκτα.* Collectioni alicui ejusmodi præfixum esse debuit Epigramma 182, lib. II Antholog. latin. *Vate Syracosio* etc. Eodem referebat versum Ecl. VI. 1 *Prima Syracosio* Oudinus in Discept. de Culice Virgilii in Misc. Obss. crit. nov. Tom. IV, pag. 308. De juvenilibus Virgilii poematibus post virorum doctorum, etiam Ruæi in Vita Virgilii ad a. 696 disputationes, judicium nostrum in Prooemiis ad minora Virgilii carmina et Catalecta adjecimus. Interea hæc monere sufficiat: Fuisse aliquando Culicem inscriptum carmen Virgilii passim habitum docet Martialis XIV, 185 *Accipe facundi Culicem, studiose, Maronis;* et VIII, Epigr. 56, 19. 20 *Protinus Italiam concepit et arma virumque, Qui modo vix culicem fleverat ore rudi.* Sueton. in Vita Lucani: ut—*sua cum Virgilio comparans, ausus sit dicere:* et quantum mihi restat ad Culicem? Statius Silv. II, 7, 74 de Lucano: *Hæc primo juvenis canes sub ævo Ante annos Culicis Maroniani;* et præf. Silv. lib. I, ubi veretur de Thebaide edenda: *sed et Culicem legimus et Batrachomyomachiam etiam agnoscimus; nec quisquam est illustrium poetarum,*

ras, et *Culicem*, cum esset annorum quindecim. Cujus ma- 29
teria talis est: Pastor fatigatus æstu cum sub arbore obdormisset, et serpens ad illum proreperet, e palude culex provolavit, atque inter duo tempora aculeum fixit pastori. At ille continuo culicem contrivit, et visum serpentem interemit, ac sepulcrum culici statuit, et distichon fecit

Parve culex, pecudum custos tibi tale merenti
Funeris officium vitæ pro munere reddit.

VIII. Scripsit etiam, de qua ambigitur, *Ætnam*. Et mox, 30
cum res Romanas inchoasset, offensus materia et nominum a-

---

qui non aliquid operibus suis stilo remissiore præluserit. Enimvero aut Culex ille Virgilii intercidit, et is, quem habemus, a Grammatico suppositus ejus nomini est, aut misere fœdatus ille est, laciniis pannisque variorum interpolatorum assutis. Alterum carmen, nec minus fœde interpolatum, *Cirin* Cornelio Gallo vindicatum ivit Just. Fontaninus hist. litt. Aquilei lib. I, c.2, p. 32 sqq. repugnante Jo. Schradero et aliis: sed de hoc v. Procem. in Cirin. Quod ad *Epigrammata*, imprimis *in Priapum*, attinet, lusisse poetam hujusmodi quædam dubitare nos non sinit Plinius Epp. V, 3. Nam ad majus aliquid quam eclogarum lusum spectasse videtur, dum Virgilium inter eos memorat, qui paullo lasciviora carmina condiderint: quanquam alteram sententiam Ovidii verbis tueri possis Trist. II, 537, qui, dum Virgilii exemplo se tuetur, non nisi Bucolica nominat: *Phyllidis hic idem tenerosque Amaryllidis ignes Bucolicis juvenis luserat ante modis*. *Ætnam* Cornelii Severi vulgo habitam Lucilio juniori nuper asservit Wernsdorf. Poet. Lat. min. T. IV. *Diras* Valerii Catonis esse, a nemine facile nunc dubitatur. De *Moreto* vid. procem. *Copam* cum aliis ad alios auctores referre non veremur. Mos enim ille vulgatissimus sive Grammaticorum sive librariorum fuit, ut sive ἀδέσποτα sive minora scripta clarissimo cuique scriptori adscriberent, sæpe etiam in calce vacuis chartis illita carmina ad majoris carminis auctorem confidenter referrent. Ex *Epistolis* Virgilii ad Augustum duo loca memorat Macrob. Sat. I, 24, quanquam *Virgilium illa felicitas ingenii in oratione soluta reliquit*, Senecæ judicio Exc. Controv. lib. III Augusti epistolas ad Virgilium laudet auctor Dialogi de Oratore c. 13. et Claudianus Epist. ad Olybr. (n. XLI.) v. 23. *Dignatus tenui Cæsar scripsisse Maroni*. Ceterum non pigebit locum ex Vincent. Bellovac. Spec. hist. VII, 62 adscribere, ubi, postquam ex eo, quod *pascua*, *rura*, *duces* tantum cecinisse memoratur Virgilius, colligit: *proinde Virgilius de Culice, et Virgilius de Ætna, quos Aurelianenses ad ostentationem et jactantiam circumferunt, inter auctores apocryphos separandi sint.*

cum esset *annorum XV*; immo XXV, ut jam emendavit Oudin. l. c. pag. 309.

§. 29. *Cujus materia talis est*. Hæc, et qua sequuntur, emblema e margine esse, manifestum est.

§. 30. *cum res Rom. inchoasset*. Ex illo Ecl. VI, 3 *Quum canerem reges et prælia*. Servius ad v. l. *Gesta regum Albanorum, quæ cœpta omisit, nominum asperitate deterritus. Alii Scyllam eum scribere cœpisse dicunt, in quo libro Nisi et Minois regis Cretensium bellum describebat. Alii de bellis civilibus dicunt; alii de tragœdia Thyeste. Scylla* ad *Cirin* referenda esse videtur. *Thyestes* fuit L. Varii nobile opus, de quo, præter scriptores historiæ literariæ, vide Rutgers. Lect. Venus. c. 3 et Intpp. ad Quinctilian. Inst. Orat. X, 1, 98 *Jam Varii Thyestes cuilibet Græcorum comparari po-*

speritate, ad *Bucolica* transiit: maxime ut Asinium Pollionem, Alphenum Varum, et Cornelium Gallum celebraret: quia in distributione agrorum, qui post Philippensem victoriam veteranis, Triumvirorum jussu, trans Padum dividebantur, indemnem se præsti-
31 tissent. Deinde *Georgica* in honorem Mæcenatis edidit, cum sibi vixdum noto opem tulisset, adversus Claudii veterani militis, vel, ut alii putant, Arrii centurionis, violentiam, a quo in
32 altercatione litis agrariæ parum abfuit quin occideretur. Novissime autem *Æneidem* aggressus est; argumentum varium, et multiplex, et quasi amborum Homeri carminum instar: præterea nominibus ac rebus Græcis Latinisque commune, et in quo, quod maxime studebat, Romanæ simul urbis et Augusti origo, contineretur.

33 IX. Cum Georgica scriberet, traditur quotidie meditatos mane plurimos versus dictare solitus, ac per totum diem retractando ad paucissimos redigere, non absurde carmen se ursæ more

---

test. cf. Philargyr. ad Ecl. VIII, 10. Virgilium auctorem fabulæ Thyestis fuisse, Grammatici narrant, vid. Serv. ad Ecl. III, 20. inf. §. 81, et sup. ad §. 20. Alii Cassio Parmensi eam vindicarunt. v. Schol. Horat. Ep. I, 4, 3, quem illustravit Ruhnk. ad Vellei. p. 363 cum altero loco Acronis ad I Serm. 10, 62. De primis Virgilii in poetica rudimentis elegantissimos Popii versus meminisse juvat: *When first young Maro sung of Kings and Wars, Ere warning Phœbus touch'd his trembling Ears, Perhaps he seem'd above the Critic's Law* etc.

maxime ut—Hoc Grammaticus hinc comminiscitur, quia Asinii Pollionis Ecl. III, 84. IV, 12. VIII, 7, Vari Ecl. VI, 7 sq. IX, 26, et Cornelii Galli Ecl. VI, 64 et X mentionem satis honorificam fecit. At res Augusti carmine se aggressurum esse minatur Ge. III, 10 sq.

in distributione agrorum, v. inf. Vitam ad a. 713.

§. 31. *adversus Claudii—Arrii*—De Arrio cf. infr. §. 36. 96. Servius ad Ecl. IV, 1 *Virgilius, postquam pene occisus est ab Arrio centurione, Romam revertens mandavit procuratoribus suis, ut tuerentur agros suos et ad præsens obsequerentur Arrio*; idem Comment. pr. §. 13 *Ad quem* (agrum) *recipiendum profectus ab Arrio centurione, qui eum tenebat, pene est interemtus, nisi se præcipitasset in flumen Mincium, unde est allegorice:* Ipse aries etiamnunc vellera siccat. Conf. eundem ad Ecl. I, 48. III, 94. IX, 6, 23. Non admodum discrepant ea, quæ alius Grammaticus inter Serviana ad Ecl. IX, 1 narrat: *Sane alii ordinem hujus eclogæ ita exponunt: Cum immunitatem agrorum Virgilius impetrasset, lis est exorta de finibus inter eum et eos, qui in proximo agros acceperant; ex quibus Clodius quidam dixit, se omnem litem amputaturum interfecto Virgilio; quem poeta stricto gladio se insequentem fugit in tabernam carbonariam, et beneficio institoris ex alia parte emissus servatus est.* Milienum Toronem (centurionem) primipilarem e Probo memorat Pompon. Sab., Mancinellus et alii.

§. 33. Facile apparet, hæc, quæ sequuntur, e variorum Grammaticorum sive judiciis sive commentis esse consarcinata.

ursæ more. Gell. XVII, 10 *Amici familiaresque P. Virgilii in his, quæ de ingenio moribusque ejus memoriæ tradiderunt, dicere eum solitum ferunt, parere se versus more*

parere dicens, et lambendo demum effingere. Æneida prosa 34
prius oratione formatam, digestamque in XII libros, particu-
latim componere instituit, ut quidam tradunt. Alii ejus sen- 35
tentiæ sunt, ut existiment, eum, si diutius vixisset, quatuor et
viginti libros usque ad Augusti tempora scripturum, atque alia
quædam percursurum; Augusti vero gesta diligentissime exsecu-
turum: quippe qui, dum scriberet, ne quid impetum moraretur,
quædam imperfecta reliquit; alia levissimis versibus veluti fulsit:
quos per jocum pro tigillis vel tibicinibus interponi a se dicebat, ad
sustinendum opus, donec solidæ columnæ advenerint.

X. Bucolica triennio Asinii Pollionis suasu perfecit. Hic 36
Transpadanam provinciam regebat; cujus favore, cum vete-
ranis Augusti militibus Cremonensium et Mantuanorum agri distribu-
erentur, suos Virgilius non amisit. Facta enim distributione,
suos seu Claudio seu Arrio datos, recuperavit. Hunc Polli- 37
onem maxime amavit Maro, et dilectus ab eo magna munera
tulit. Quippe qui invitatus ad cœnam, captus pulcritudine et di-
ligentia Alexandri, Pollionis pueri, eum dono accepit. Hujus 38
Pollionis filium, C. Asinium, et Cornelium Gallum, oratorem
clarum, et poetam non mediocrem, miro amore dilexit Virgilius.
Is transtulit Euphorionem in Latinum, et libris quatuor amores
suos de Cytheride scripsit. Hic primo in amicitia Cæsaris 39
Augusti fuit: postea, in suspicionem conjurationis contra illum
adductus, occisus est. Verum usque adeo hunc Gallum Vir-
gilius amarat, ut quartus Georgicorum, a medio usque ad finem,
ejus laudem contineret. Quem postea, jubente Augusto, in Ari-
stæi fabulam commutavit.

---

atque ritu ursino v. rel. Quinctil. Inst. X, 3, 8. *Virgilium quoque paucissimos die componere versus, auctor est Varus.*

§. 34. *ut quidam tradunt*; impudentissimi profecto homines, qui infimi subsellii poetastris usitatum morem tanto poetæ tribuere ausi sunt. At illud etiam insulsius, ad XXIV eum libros Æneidem fuisse perducturum; quasi de annalibus ageretur. Fecit tamen hoc Mapheus Vegius, Laudensis, sæc. XVI, qui XIII librum Æneidi adjecit, quem jam in ed. Adami Rot. 1471 et hinc in multis editionibus expressum reperias. conf. *Abauzit Œuvres* Vol. II.

§. 36. *Bucolica triennio*—Sic et Phocas v. 95 sqq. v. inf. Vitam ad a. 716.

§. 37. *Alexandri* v. sup. §. 20.

§. 38. *C. Asinium.* Est is C. Asinius Gallus ex Tacito Ann. I, 12 et al. Dione LVII, 2 etc. satis notus.

De *Cornelio Gallo* v. ad Ecl. VI, 64 et X pr. cf. quos laudat Burmannus ad Antholog. lib. II. Ep. 176.

§. 39. *occisus est*; se ipsum interemit. v. Vita Virgil. a. 728.

ut quartus Georgicorum. Eadem inter Serviana ad Ecl. X, 1. Ge. IV, 1, quæ an

40 XI. Georgica septennio Neapoli, Æneida partim in Sicilia
41 partim in Campania duodecim confecit annis. Bucolica eo suc-
cessu edidit, ut in scena quoque per cantores crebra pro-
nuntiatione recitarentur. At cum Cicero quosdam versus audis-
set, et statim acri judicio intellexisset non communi vena editos,
jussit ab initio totam eclogam recitari: quam cum accurate perno-
tasset, in fine ait: *Magnæ spes altera Romæ.* Quasi ipse linguæ Lati-
næ spes prima fuisset, et Maro futurus esset secunda. Quæ
42 verba postea Æneidi ipse inseruit. Georgica, reverso ab Acti-
aca victoria Augusto, atque reficiendarum faucium causa Atel-

---

vera sint, valde dubito; non enim conjectare licet, quomodo Galli laudes in illo argumento locum habere potuerint; nec, si jam ante quatuor annos Georgica in vulgus exierant, locus potuit retractari.

§. 40. *Georgica septennio Neapoli.* De loco constat ex fine lib. IV. Georg.; tempus Grammaticorum fide nititur.

§. 41. *ut in scena.* Idem commentum in Servianis ad Ecl. VI, 11 memoratur, Eclogam sextam a Cytheride mima esse recitatam; narrationis tamen fundum idoneum reperire haud facile est: præter quam Dialogum de Oratoribus c. 13 *testis ipse populus, qui, auditis in theatro versibus Virgilii, surrexit universus et forte præsentem spectantemque Virgilium veneratus est sic, quasi Augustum.* Recitationes Romæ in theatro factas esse, aliunde haud constat; et loca, e quibus id probatum ivere, vix dubitationem tollunt. Nam locum Ovidii Trist. V, 7, 25 *Carmina quod pleno saltari nostra theatro, Versibus et plaudi scribis, amice, meis,* de Medea intelligi posse docere videtur alter locus Tr. II, 519. 520 *Et mea sunt populo saltata poemata sæpe; Sæpe oculos etiam detinuere tuos*—etsi quæ sequuntur, *Nil equidem feci, tu scis hoc ipse, theatris:* obscurant rem. Ad hæc tamen respondeas: saltem hoc ipsum exemplum, quod de Virgilii Bucolicis memoratur, satis esse ad morem testandum. Hæc nisi essent, suspicarer, ex Ecl. VI, 66 *Utque viro Phœbi chorus assurrexerit omnis* lepidum hominem hanc narrationem de Gallo in Virgilium argute conferre sibi visum esse. Quod Ovid. Trist. IV, 10, 54 *carmina se populo juvenilia legisse* ait, ad recitationes sane spectat, nec tamen in theatro factum esse necesse est. Dicemusne mimum aliquem in scena versus e Bucolicis interposuisse et laudasse? Jam vero illud quoque notabile, quod jam Ciceronis ætate *mima* in scena Romæ memoratur; cum feminarum partes histriones et mimi agerent. A grammatico dicti sunt *cantores.* Serioribus ætatibus etiam feminas in scenam prodiisse, ex Patribus, quos appellamus, discimus.

quasi ipse n. Cicero. Est hæc grammatici narrantis interpretatio: quæ et ap. Servium l. l. habetur. Cum Cicerone indignam hanc sui laudem putaret Warton (*Life of Virgil* p. 8.) quandoquidem *Silenus,* Ecloga sexta recitata esse traditur, credidit ille, posse dictum hoc ita accipi, ut, cum illa Ecloga physici sit argumenti, post Lucretium partes secundas Maronem obtenturum esse significaverit.

inseruit: Æn. XII, 168 *Et juxta Ascanius, magnæ spes altera Romæ.*

§. 42. *Atellæ commoranti.* Falsum hoc; nam a pugna Actiaca rediens Cæsar ultra Brundisium, quo senatum Roma evocaverat, non processit. v. Dio LI, 4. conf. inf. ad 724; ægrotans vero rediit in Italiam a pugna Philippensi, a. 712, verum ut et tum aliquantum Brundisii subsisteret. cf. Appian. pag. 1073. 1080. Plutarch. Anton. pag. 925. Dio XLVIII, 3. conf. Vita Virg. 724.

læ commoranti, per continuum quatriduum legit, suscipiente Mæcenate legendi vicem, quoties interpellaretur ipse vocis offensione. Pronuntiabat autem maxima cum suavitate, et leno- 43
ciniis miris. Seneca tradidit, Julium Montanum poetam so- 44
litum dicere, involaturum se quædam Virgilio, si vocem posset, et eos, et hypocrisim: eosdem enim versus, eo pronuntiante, bene sonare; sine illo, inarescere, quasi mutos.

XII. Æneidos vix dum cœptæ tanta exstitit fama, ut Sext. 45
Propertius non dubitarit sic prædicare:

Cedite Romani scriptores, cedite Graii,
Nescio quid majus nascitur Iliade.

Augustus vero, cum tum forte expeditione Cantabrica abesset, 46
et supplicibus atque minacibus per jocum literis efflagitaret, ut sibi de Æneide, ut ipsius verba sunt, vel prima carminis hypographa, vel quodlibet colon mitteret, negavit se facturum Virgilius; cui tamen multo post, perfecta demum materia, tres omnino libros recitavit: secundum videlicet, quartum, et sextum. Sed hunc 47
præcipue ob Octaviam: quæ, cum recitationi interesset, ad illos de filio suo versus, *Tu Marcellus eris,* defecisse fertur: atque

§. 44. *Julium Montanum.* Heroica is et elegiaca scripserat. Ovidius ex P. IV, 16, 11 *Quique vel imparibus numeris, Montane vel æquis Sufficit, et gemino carmine nomen habes.* Meminit ejus Seneca Ep. CXXII *Recitabat Montanus Julius carmen, tolerabilis poeta, et amicitia Tiberii notus et frigore.* Afferuntur ibidem versus ex eo, tolerabiles et illi, nihil tamen de Virgilii recitatione. Neque eo spectant, quæ apud Senecam Controvers. XVI extr. legas.

§. 45. *Sext. Propertius* v. lib. II, Eleg. 25, (34) 65. Scripta autem illa Elegia esse debet U. C. 728. vel 729; nam mortis Galli mentio in ea fit v. 91. 92.

§. 46. *cum tum forte*; f. *qui tum* Gronov.

expeditione Cantabrica U. C. 729. v. inf. h. a. Macrob. Sat. I, 24 *Ipsius enim Maronis epistola, qua compellat Augustum, ita incipit*: "Ego vero frequentes a te litteras accipio; *et infra*: De Ænea quidem meo; si mehercule jam dignum haberem auribus tuis, libenter mitterem; sed tantum inchoata res est, ut pene vitio mentis tantum opus ingressus mihi videar; cum præsertim, ut scis, alia quoque studia ad id opus multoque potiora impertiar." Legant hæc poetæ nostri et in sinu suo gaudeant, sibi ad carmina scribenda tanto apparatu opus non esse. De Epistolis Augusti ad Virgilium conf. sup. ad §. 28.

vel prima carminis hypographa. Leg. *primam c. hypographen* suspicatur Burmannus. Gesnerus ad Claudianum p. 630 *hypographa* primum in chartas vel ceras conjecta esse notabat, nondum emendate et accurate perscripta.

tres libros recitavit. Serv. ad Æn. IV, 324 *Hoc solum nomen quoniam de conjuge restat.* "Dicitur autem ingenti affectu hos versus pronuntiasse, cum privatim paucis præsentibus recitaret Augusto; nam recitavit primum libros tertium et quartum." Ubi alii "primum, tertium et quartum."

§. 47. *ob Octaviam.* Ejus filius M. Marcellus immatura morte obierat a. U. C. 731. v. Vitam ad h. a.

ægre refocillata, dena sestertia pro singulo versu Virgilio dari
48 jussit. Recitavit et pluribus; sed neque frequenter, et ferme
illa, de quibus ambigebat, quo magis judicium hominum expe-
49 riretur. Erotem, librarium et libertum ejus, exactæ jam se-
nectutis, tradunt referre solitum, quondam in recitando eum
duos dimidiatos versus complesse ex tempore: et huic *Misenum
Æolidem*, adjecisse, *quo non præstantior alter;* item huic, *Ære ciere
viros*, simili calore actutum subjunxisse, *Martemque accendere cantu:*
statimque sibi imperasse, ut utrumque volumini adscriberet.
50 XIII. Bucolica Georgicaque emendavit. Anno vero quin-
51 quagesimo secundo, ut ultimam manum Æneidi imponeret, sta-
tuit in Græciam et Asiam secedere, triennioque continuo omnem
operam limationi dare, ut reliqua vita tantum philosophiæ vacaret.
Sed, cum aggressus iter, Athenis occurrisset Augusto, ab oriente
Romam revertenti, una cum Cæsare redire statuit. Ac cum Me-
gara, vicinum Athenis oppidum, visendi gratia peteret, languorem
nactus est: quem non intermissa navigatio auxit, ita ut, gravior in-
dies, tandem Brundisium adventarit: ubi diebus paucis obiit; de-
cimo Kal. Octobr. C. Sentio, Q. Lucretio Coss.
52 XIV. Qui cum gravari morbo sese sentiret, scrinia sæpe et
magna instantia petivit, crematurus Æneida: quibus negatis
testamento comburi jussit, ut rem inemendatam imperfectamque.
Verum Tucca et Varius monuerunt, id Augustum non permis-
53 surum. Tunc eidem Vario, ac simul Tuccæ, scripta sub ea

dena sestertia 80 l. 14 s. 7d. sive circa 484 thaleros; XXV Versus, tot enim de Marcello agunt, ad 2100 l. hoc est ad 12600 thaleris æstimati fuerunt. Apud Serv. ad VI, 862 "Et constat hunc librum tanta pronuntiatione Augusto et Octaviæ esse recitatum, ut fletu nimio imperarent silentium, nisi Virgilius finem esse dixisset, qui pro hoc ære gravi donatus est, id est massis etc." Ultima e Grammatici penu addita sunt.

§. 49. *versus complesse.* Etiam hoc Grammatici acumen prodit: qui forte versibus a se expletis fidem et auctoritatem parare voluit. Versus sunt Æn. VI, 164. 165, ubi conf. Serv.

§. 51. *tantum philosophiæ vacaret.* Convenit cum sententia versuum pulcerrimorum Ge. II, 475 sqq. *Me vero primum dulces ante omnia Musæ—Accipiant* etc.

Augusto ab oriente R. revertenti ex itinere, quod e Sicilia per Asiam et Græciam fecerat. vid. inf. Vitam ad 732—734.

Brundisium. Tarentum alii memorant. *Tarenti Apuliæ civitate, dum Metapontum videre cupit, seu Brundisii, dum Megaram videre voluisset* (vides Grammaticorum seu Monachorum imperitiam, dum Donatum ante oculos habent §. 51) *quorundam judicio invalitudine ex solis ardore contracta:* Vita Virgilii præmissa Edit. Ven. 1472, quæ deinceps in Ed. Danielis Servio tribuitur. Inepti Grammatici lacinia est in Serv. ad Æn. II, 197, qua Thessaliam adiisse Maro narratur.

§. 52. *Qui cum.* v. inf. ad 735.

§. 53. *L. Varius* auctor Thyestæ v. sup. ad §. 30. Mæcenati imputatur in Carm.

conditione legavit, ne quid adderent quod a se editum non esset, et versus etiam imperfectos, si qui erant, relinquerent.
Voluit etiam sua ossa Neapolim transferri, ubi diu et suavis- 54
sime vixerat; ac extrema valetudine hoc ipse sibi epitaphium fecit distichon:

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope: cecini pascua, rura, duces.

Translata igitur jussu Augusti ejus ossa, prout statuerat, Nea- 55
polim fuere, sepultaque via Puteolana, intra lapidem secundum, suoque sepulcro id distichon, quod fecerat, inscriptum est.

---

ad Pison. 226, (quod Saleio Basso assignat Wernsdorf. P. L. M. Tom. IV, ubi v. p. 276) quod Varius tragœdiæ laude inclaruit: *Mæcenas tragico quatientem pulpita gestu Evexit Varium.* Locus corruptus: alii *gestu* immo *gressu*; nam *gestu* scena vix quatitur, sed idem ab epico carmine commendatur ab Horat. Carm. I, 6, 1 *Scriberis Vario fortis et hostium Victor Mæonii carminis aliti*, h. poetæ, qui evolat carmine epico. Serm. I, 10, 44 *forte epos acer, Ut nemo, Varius ducit.* Versus ejus aliquot heroicos adscripsit Macrob. VI, c. 1 et 2: corrupte tamen ibi laudatur: *Varius de morte.* At ex *Varii Panegyrico Augusti* petitos esse versus, quos Horatius inserit I Ep. 16, 27. 28. 29. testatur Schol. ad e. l. Collegit fragmenta Rutgers. Venus. Lect. c. 3, ut sup. ad §. 30 monitum est. Cum Virgilio tanquam alter poetarum princeps nominatur Art. P. 55 et II Epp. 1, 247. Amicissimus Horatio v. Serm. I. 9, 23, quem etiam Mæcenati commendaverat. vid. Serm. I, 6, 55. Male cum Varo a multis confunditur. v. Exc. ad Ecl. VI. De varietate in scriptura conf. Horreum in proœm. Miscell. Critic. Videtur ille quoque latere in loco Macrobii II, Sat. 4. pr. ubi de Augusti joco de Ajace tragœdia ab eo inchoata: *postea Lucius gravis tragœdiarum scriptor interrogabat eum, quid ageret Ajax suus et ille*, in spongiam, *inquit*, incubuit. Quæ male ad Ciceronem transtulit Jo. Lydus a Schow editus p. 50. Nuper multa de Vario certa et incerta fide disputavit, docte tamen, Ger. Nic. Heerkens in præfat. ad Icones, ut ei inventam in Germania tragœdiam Tereum vindicaret. *Plotius Tucca*, male *Quinctilius Tucca* appellatur apud Probum in Vita Virgilii. *L. Varium et Plotium Tuccam* mox §. 56 Donatus excitat. *Plotius* et *Varius*, tanquam communes Horatii et Virgilii amici, laudantur Horat. Sat. I, 5, 40. Inter præstantissimos carminum judices refertur apud eundem *Plotius* Sat. I, 10, 81.

et versus etiam imperfectos relinquerent. v. ad s. 59. Eosdem etiam libros distinxisse, narrant grammatici: qua de re vid. ad lib. V. Æn. extr.

§. 54. *distichon*; hoc passim laudatur; est tamen tam jejunum et ineptum, ut nemini facile fraudem facit. *Calabri* declarant Brundisium. Aliud epitaphium in Cagianni, Principis feminæ, Villa inventum, Mabillonius memorat Itin. Ital. p. 113 *Sistite, Viatores, quæso pauca legite. Hic Maro situs est.* Videtur et hoc carmen otiosi hominis lusus esse.

§. 55. *sepulcro*; quod adhuc monstratur, ad ingressum cryptæ Pausilypanæ; quodque magicis poetæ artibus monachi narrarunt effossum. Memorant de eo omnes, qui ad hæc loca accessere: ut singulos excitare velle putidum foret. v. saltem Holdsworth *Remarks on Virgil* p. 501. Egere porro de eo multi: in quibus videndi Cluver. Ital. ant. IV, 3, p. 1153, qui tamen in censuram venit Holdsworthi p. 5. Capacius Hist. Puteol. cap. 34, et Hist. Neap. lib. II, cap. 2. Cam. Peregrinius de Cam-

56 XV. Heredes fecit ex dimidia parte Valerium Proculum, fratrem ex alio patre, ex quarta Augustum, ex duodecima Mæcenatem, ex reliqua L. Varium et Plotium Tuccam: qui ejus Æneidem post obitum, prout petiverat, jussu Cæsaris emendaverunt; nam nullius omnino sententia crematu Æneis digna visa fuit:
57 qua de re Sulpicii Carthaginiensis exstant hujusmodi versus:

Jusserat hæc rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius, Phrygium quæ cecinere ducem.
Tucca vetat, Variusque simul; tu, maxime Cæsar,
Non sinis, et Latiæ consulis historiæ.
Infelix gemino cecidit prope Pergamos igni,
Et pene est alio Troja cremata rogo.

58 Exstant et Augusti de ipsa eadem re versus plures et clarissimi, quorum initium est:

Ergone supremis potuit vox improba verbis
Tam dirum mandare nefas? ergo ibit in ignes,
Magnaque doctiloqui morietur Musa Maronis?

Et paulo post:

Sed legum servanda fides: suprema voluntas
Quod mandat, fierique jubet, parere necesse est.
Frangatur potius legum veneranda potestas,
Quam tot congestos noctesque diesque labores
Hauserit una dies: Et ea quæ sequuntur.

---

pania Felice diss. II, S. 20. Scip. Mazzella p. 203. Verum præstat nunc adire Paoli Antiqq. Puteol. fol. 10 sqq., ubi et expressa loci facies, nec minus speciose apud Hamilton. Campi Phlegræi T. II, t. 16. Adde Fabric. Bibl. Lat. Vol. II, p. 227* Burmann. ad Antholog. lib. II, Ep. 198 et in præf. perdocta ad Dorvillii Sicula p. XXV. Silius Italicus illud *monumentum* Virgilii *adire, ut templum, solebat* Plin. Epist. III, 7. De quo Maroniani sepulcri cultu v. Martial. XI, 49 et 51. Ex quibus locis male lectis et acceptis Silium etiam Virgilii villam emisse tradunt, qui Silii vitam composuerunt: quanquam Virgilii agrum non longe a Nola fuisse, supra ad §. 24 commemoravimus. Etiam Statius Silv. IV, 4, 51 *En egomet—Maroneique sedens in margine templi Sumo animum et magni tumulis accanto magistri.*

§. 56. Romanus aliquis scripturus fuisset: Heredes feci ex semisse Val.—ex quadrante Augustum, uncia Mæcenatem, ex sextante qui supererat, L. Varium et Tuccam. –*Mæcenatem.* Is adeo superstes fuit Maroni. At Maroni adscripserant grammatici Elegiam in Mæcenatis obitum.

§. 57. *Sulpicius Carthaginiensis.* Grammaticus. Ejus carmen vide etiam ap. Scalig. Catal. pag. 140. Anth. Lat. lib. II, epigr. 174.—*historiæ* sane vs. 4 parum commode fit memoratio; deb. *Latia Musa* memorari; aut *Latio* s. Romano *nomini.* Dici tamen potest auctor carminis respexisse origines Juliæ gentis et Romanorum a Trojanis, quæ Æneidis argumentum constituunt.

§. 58. *Augusti.* Grammatici alicujus sub Augusti nomine: in Pithœo p. 70, Catalectis p. 141, et in Anthologia II, 184. Videas tamen Voltarium horridos hos et ineptos versus non modo Augusto tribuere, verum etiam magnopere probare: *ils sont*

Nihil igitur auctore Augusto Varius addidit, quod et Maro 59
præceperat, sed summatim emendavit, ut qui versus etiam im-
perfectos, si qui erant, reliquerit. Hos multi mox supplere conati,
non perinde valuerunt ob difficultatem; quod omnia fere apud eum
hemistichia, præter illud: *Quem tibi jam Troja peperit*, sen-
sum videntur habere perfectum. Nisus, grammaticus, audisse 60
se a senioribus dicebat, Varium duorum librorum ordinem com-
mutasse, et, qui tum secundus erat, in tertium locum transtulisse:
etiam primi libri correxisse principium, his demtis versibus:

Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena
Carmen, et egressus silvis, vicina coëgi,
Ut quamvis avido parerent arva colono:
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis
Arma virumque cano.

---

beaux et semblent partir du cœur. Essai sur la Poesie epique. chap. 3. Ita vides, ad verum pulcrarum sententiarum sensum et judicium sermonis intelligentiam aliquam esse necessariam. (Infr. Testim. IV et VII).

§. 59. *Hos multi mox supplere conati:* cujus generis versus multos passim in suspicionem adduximus; alios dudum ejecere critici. Fuere tamen etiam recentiores, qui inanem operam in explendis his versibus collocarent; ut Nannius Miscell. VI, 10, et Vanierius, de quo I. M. Heinzii, viri docti, Gymnasii Wimar. directoris, est commentatio. Illud vero vix fieri potuisse putes, ut existerent homines ingeniosi et qui sibi subtiles et acuti viderentur, qui in versibus his imperfecte relictis judicium poetæ et miram sagacitatem quærerent; scilicet ut argumenti gravitate tracto lectoris animo ad meditandum mora daretur. Qua de re cf. Disquis. I ad Æn. extr. Unum est Servii scholion ad Æn. IV, 361, in quo simile judicium veteris Grammatici legere memini: *Et oratorie*, inquit, *ibi finivit, ubi vis argumenti substitit.* Atqui illud saltem recte is perspectum habuit *oratorium* id esse. Sane ipsa res id ferre debuit, ut nonnullis in locis, sententia absoluta, ingenii impetum poeta inhibere nollet, utque ad alia properaret, relicto et seposito versu imperfecto in aliud tempus, quod ei mors maturior invidit.

Quem tibi jam Troja Æn. III, 340. Paullo ante *si qui erant* leg. cum Gronov. *sicut erant.*

§. 60. *Nisus Grammaticus.* Nomen ejus passim occurrit in Grammaticorum scriptis, etiam in Macrobio, ubi Sat. I. 12 ejus *Commentarii fastorum* laudantur.

duorum librorum ordinem commutasse. Indoctum hoc, et indoctius adhuc enuntiatum; res ita se habet apud Servium pr. in Æn. " licet quidam superflue dicat, secundum (librum) primum esse, tertium secundum, et primum tertium, ideo, quia primum Ilium concidit etc." scil. ad ordinem rerum gestarum judicio facto, non ex epicæ narrationis lege.

his demtis versibus. Atqui non demtos eos, sed ab alia potius manu adjectos Virgiliano operi esse dicendum erat; cum a natura fabulæ epicæ præfixa hujusmodi narratio poetæ de se abhorreat. In Edit. 1472 ita hoc loco legitur: *Unde intuemur aliquos versus detractos in principio, ut:* Ille ego, qui quondam, *et in secundo* (v. 566): ibi aut ignibus ægra dedere. Ab aliis post Servium in Vita Virg. quæ præfixa est Æneidi, inter recisos versus numerantur XXII versus Æn. II, 567 sqq., ubi vide.

61 XVI. Obtrectatores Virgilio numquam defuerunt. Nec mirum. Nam ne Homero quidem. Prolatis Bucolicis innominatus quidam rescripsit Antibucolica, duas modo Eclogas, sed insulsissime, παρῳδήσας, quarum prioris initium est:

Tityre, si toga calda tibi est, quo tegmine fagi?

sequentis:

Dic mihi, Damœta, cujum pecus, anne Latinum?
Non; verum Ægonis nostri sic rure loquuntur.

Alius, recitante ea ex Georgicis: *Nudus ara, sere nudus*; subjecit, *habebis frigora, febrem.*

62 Est et adversus Æneida liber Carvilii Pictoris, titulo Æneidomastix. M. Vipsanius a Mæcenate eum suppositum appellabat novæ κακοζηλίας repertorem; non tumidæ, neque exilis, sed ex communibus verbis, atque ideo labentis. Herennius tantum
63 vitia ejus contraxit; Perilius Faustinus furta. Sunt et Q. Octavii Aviti Ὁμοιοτελεύτων octo volumina, quibus annotan-
64 tur, quos et unde versus transtulerit. Asconius Pedianus, libro quem contra obtrectatores Virgilii scripsit, pauca admodum ei objecta ponit; et potissimum, quod non recte historiam contexuit, et quod pleraque ab Homero sumsit. Sed hoc crimen sic defendere assuetum ait: *Cur non illi quoque eadem furta tentarent?*

§. 61. *quo tegmine fagi?* forte: *quo tegmina fagi?* h. in quem usum? ut Gronov. Nec tamen vel sic acumen assequor. Alia parodia est apud Serv. ad Ge. I. 210 *Hordea qui dixit, superest ut tritica dicat*, h. debet et de his præcipere. Porro *cujum pecus anne Latinum*, cum Gronovio ita intellige: anne Latinum hoc est, si, *cujum pecus*, dicas? Venire potest in hunc censum pictura Herculanensis Tom. IV, p. 166, in qua Æneas et Anchises humeris impositus et manui Ascanius implicitus, omnes exhibiti sunt cercopithecorum speciem referentes.

§. 62. De *Carvilio Pictore* nihil aliud reperiri memini. An forte ei debeatur pictura scurrilis modo memorata, quærit *Pasquale Carcani Pictur. Hercul.* Tom. IV, p. 166 et 368. *M. Vipsanius* Agrippa *eum*, Virgilium, *appellabat novæ κακοζηλίας repertorem*, quasi Mæcenati ea in re gratificaretur poeta, cujus molle et discinctum scribendi genus passim perstringitur a veteribus. Quæ sit *labens* cacozelia, obscurum est; an *labantem*, hoc est incertam, mediam inter tumidam et exilem dicere voluit? Multo magis putes Maronem obviam ivisse Mæcenatis pravæ et affectatæ dictioni. Apud Serv. ad Æn. VIII, 310 "Hoc etiam Mæcenas in Symposio, cui Virgilius et Horatius interfuerant, cum ex persona Messalæ de vino loqueretur, ait: idem humor ministrat faciles oculos, pulcriora reddit omnia, et dulcis juventæ reducit bona." *Herennius* qui fuerit, non liquet. *Herennius Senecio* aliquoties in Epp. Plinii occurrit. Nec quidquam constat de *Perilio Faustino*, aut de *Q. Octavio Avito.*

§. 64. *Cur non illi.* Dictum hoc Vincent. Bellovac. Specul. hist. VII, 62 repetit, una cum illo sup. §. 34 de ursa. Alia, quæ *Asconius* de Virgilio tradidisse memoratur, v. sup. §. 21. Serv. ad Ecl. III, 105. IV, 110.

assuetum n. Virgilium. Mox videtur legendum: *destinasse se, cedere, ut—recideret.*

*Verum intellecturos, facilius esse Herculi clavam, quam Homero versum
surripere;* et tamen destinasse secedere, ut omnia ad satietatem ma-
levolorum decideret.

XVII. Refert etiam Pedianus, benignum, cultoremque om- 65
nium bonorum atque eruditorum fuisse, et usque adeo invidiæ
expertem, ut, si quid erudite dictum inspiceret alterius, non minus
gauderet, ac si suum fuisset; neminem vituperare, laudare bonos;
ea humanitate esse, ut, nisi perversus maxime, quisque illum
non diligeret modo, sed amaret. Nihil proprii habere videba- 66
tur. Ejus bibliotheca non minus aliis doctis patebat, ac sibi;
illudque Euripidis antiquum sæpe usurpabat, τὰ τῶν φίλων κοινὰ
hoc est, *communia amicorum esse omnia.* Quare coævos omnes 67
poetas ita adjunctos habuit, ut, cum inter se plurimum invidia
arderent, illum una omnes colerent; Varius, Tucca, Horatius, Gal-
lus, Propertius. Anser vero, quoniam Antonii partes secutus est,
illum non observasse dicitur. Cornificius ob perversam natu-
ram illum non tulit. Gloriæ vero adeo contemtor fuit: cum 68
quidam versus quosdam sibi adscriberent, eaque re docti habe-
rentur, non modo ægre non ferebat, immo voluptuosum id illi
erat. Cum enim distichon, quod laudem felicitatemque Au- 69
gusti continebat, fecisset, valvisque non nominato auctore affi-
xisset (id erat ejusmodi:

Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane:
Divisum imperium cum Jove Cæsar habet);

§. 65. Egregii mores poetæ, et quales in tali ingenio esse debuisse divines! Confirmat Horat. Sat. I, 5, 40 *Plotius et Varius—Virgiliusque—animæ, quales neque candidiores Terra tulit, neque queis me sit devinctior alter.* Ex tota vita, si nihil aliud de poeta traditum esset, hæc saltem censura cum omnibus bonis commendaret.

§. 67. *Anser;* de quo Ovid. Trist. II, 435 *Cinnaque procacior Anser.* Adde Propert. II extr., 83. 84 *Nec minor his animis, nec se minor ore canorus Anseris indocti carmine cessit olor.* Forte: *Nec minor his animi, nec segnior ore, canorus—olor.* Virgilius, in his, quæ luserat, nec minore spiritu, nec remissioribus numeris, Ansere superior erat. De *Ansere* Serv. ad Ecl. VII, 22. IX, 36. Graviore auctoritate *Cimber* inter inimicos Virgilii numeretur ex Quinctil. Inst. VIII, 3, 27. 28. *Cornificius* Ovidio Trist. II, 436 memoratus: *Et lene Cornifici parque Catonis opus.* cf. ib. Burm. Catullianus Cornificius intelligi hic nequit. Hieronym. in Chron. Euseb. MDCCCCLXXVI (ad U. C. 712.) *Cornificius poeta a militibus destitutus interiit, quos sæpe fugientes galeatos lepores vocaverat. Hujus soror Cornificia, cujus extant insignia epigrammata.* Quibus vereor ne fabulæ adspersæ sint. Alioqui si hoc anno periit Cornificius, illa narratio de inimicitiis ejus cum Virgilio exercitis concidit, cum is non nisi post Cornificii mortem inclaruerit. Servius ad Ecl. II, 36 per *Amyntam* Cornificium vult intelligi, quia is conatus est contra Virgilium scribere. cf. eund. ad Ecl. V. 8. Adde inf. §. 76. In argumentis Cod. Gud. Damon Ecl. VIII est Cornificius, et Alphesibœus Virgilius.

§. 69. 70. Totam de hoc *disticho* et de quaternis istis hemistichiis narrationem ineptum Grammatici seu monachi commentum esse existima.

diu quæritans Augustus, cujusnam hi versus essent, eorum auctorem non inveniebat. Bathyllus vero poeta quidam mediocris, tacentibus aliis, sibi adscripsit. Quamobrem donatus honoratusque
70 a Cæsare fuit. Quod æquo animo non ferens Virgilius, iisdem
valvis affixit quater hoc principium: *Sic vos non vobis.* Postulabat Augustus, ut hi versus complerentur: quod cum frustra aliqui conati essent, Virgilius, præposito disticho, sic subjunxit:

Hos ego versiculos feci: tulit alter honores:
Sic vos non vobis nidificatis aves.
Sic vos non vobis vellera fertis oves.
Sic vos non vobis mellificatis apes.
Sic vos non vobis fertis aratra boves.

Quo cognito, aliquamdiu Bathyllus Romæ fabula fuit, Maro vero exaltatior.

71 XVIII. Cum is aliquando Ennium in manu haberet, rogareturque quidnam faceret; respondit, se aurum colligere de stercore Ennii. Habet enim poeta ille egregias sententias sub ver-
72 bis non multum ornatis. Interroganti Augusto, quo pacto civitas feliciter gubernaretur: *Si prudentiores,* inquit, *temonem tenuerint, et boni malis præponantur; itaque optimi suos habeant*
73 *honores, nulli tamen aliorum injusti quidquam fiat.* At Mæcenas: *Quid,* inquit, *Virgili, satietatem homini non adfert? Omnium rerum,* respondit, *aut similitudo aut multitudo stomachum fa-*
74 *cit, præter intelligere.* Idem interrogavit: *Quo pacto quis altam felicemque fortunam servare potest?* Cui Maro: *Si, quantum honore ac divitiis aliis præstantior sit, tanta liberalitate et justitia*
75 *alios superare nitatur.* Solitus erat dicere: *Nullam virtutem commodiorem homini esse patientia; ac nullam asperam adeo esse fortunam, quam prudenter patiendo vir fortis non vincat.* Quam sententiam in quinto Æneidos inseuvit:

Nate dea, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur;
Quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.

76 Cum quidam ejus amicus Cornificii in eum maledicta et inimicitias sibi enarraret: *Quam putas,* inquit, *esse hujus malevolentiæ caussam? Nam neque unquam Cornificium offendi, et eum amo. An,* inquit, *Hesiodi sententiæ non meministi, ubi ait, architectum architecto invidere et poetam poetæ? De malis,* inquit, *Græcus ille intellexit: nam boni eruditiores amant. Sed magna cum laude et gloria vindictam in manu habeo. Majore enim cura virtuti intendam; atque quo ele-*

§. 72. Videntur homines lepidi, quidquid unquam pulcrarum sententiarum reperirent, ut clarum et gravem auctorem darent, in Virgilium cumulasse.

gantior ego fiam, eo vehementiore invidia rumpetur. Erat Augusto familiaris Philistus quidam, orator et poesin mediocriter doctus, cui multiplex variumque ingenium erat, quique omnium omnia dicta reprehendere conabatur: non ut verum dignosceret, quod Socrates facere consuevit, sed ut eruditior videretur. Hic Virgilium, ubicumque convenire dabatur, maledictis salibusque vexabat. Quare ille sæpe aut tacibundus discedebat, aut suffusus pudore tacebat. Verum, cum Augusto audiente elinguem illum diceret, et caussam etiam suam, si linguam haberet, defendere nequire: *Tace,* inquit, *rabula. Nam hæc mea taciturnitas defensorem caussarum mearum Augustum fecit et Mæcenatem; et ea tuba, cum volo, loquor, quæ ubique et diutissime audietur. Tu loquacitate non modo aures hominum, sed muros rumpis.* Augustus vero Philistum gravi vultu increpavit. Tunc Maro, *Si tempus, Cæsar,* inquit, *tacendi hic sciret, raro loqueretur. Tacendum enim semper est, nisi cum taciturnitas tibi noceat, aut oratio aliis prosit. Nam qui contendit, et an contentionis finis utilis sit, non novit, stultis illum annumerandum sapientes putant.* 77

XIX. Posteaquam Augustus summa rerum omnium potitus est, venit in mentem, an conduceret tyrannidem omittere, et omnem potestatem annuis consulibus, et senatui rempublicam reddere: in qua re diversæ sententiæ consultos habuit, Mæcenatem et Agrippam. Agrippa enim utile sibi fore, etiamsi honestum non esset, relinquere tyrannidem longa oratione contendit: quod Mæcenas dehortari magnopere conabatur. Quare Augusti animus et hinc ferebatur et illinc. Erant enim diversæ sententiæ, variis rationibus firmatæ. Rogavit igitur Maronem, an conferat privato homini, se in sua republica tyrannum facere. Tum ille, *Omnibus ferme,* inquit, *remp. aucupantibus molesta ipsa tyrannis fuit, et civibus: quia necesse erat propter odia subditorum, aut eorum injustitiam, magna suspicione magnoque timore vivere. Sed si cives justum aliquem scirent, quem amarent plurimum, civitati id utile esset, si in eo uno omnis potestas foret.* 78

§. 77. *Philistus* cum suo dicto commentitius Grammaticorum homo esse videtur. Philistos varios enarrat Fabric. ad Dionem XXXVIII, 18, §. 19, sed nullus ex iis hic locum habet. *elinguem* quod dixit, videtur dictum respicere Melissi sup. s. 27.

§. 78. *Posteaquam Augustus*—Commentum hoc parum acuti hominis esse, monere necesse non est. conf. Ruæum Vita Virg. ad 725. Scilicet poetarum consilia hisce de rebus expetent tyranni! Forte ex Rhetorum scholis fluxit, in quibus declamationis argumento inservire potuit. Wartonus tamen (*Life of Virgil* p. 25) narratiunculam admodum probat, et ex Platone petitam, Æn. I, 152—157 expressam esse existimat. Mæcenatis et Agrippæ disputationes hac de re ex Dione notæ sunt: forte et illæ in scholis rhetorum natæ.

consultos. consultores emendat Gronov. Mox *et civibus* inutile est; nisi *f. ut. c.* Paullo post *nulla hominum facta compositione* obscurum est. Dictum esse debet pro: nullo habito respectu.

Quare si justitiam, quod modo facis, omnibus in futurum nulla hominum facta compositione distribues; dominari te, et tibi conducet, et orbi. Benevolentiam enim omnium habes, ut deum te et adorent, et credant.

79 Ejus sententiam secutus Cæsar principatum tenuit. Audivit a Syrone præcepta Epicuri; cujus doctrinæ socium habuit Varium. Quamvis diversorum Philosophorum opiniones libris suis inseruisse de animo maxime videatur, ipse tamen fuit Academicus: nam Platonis sententias omnibus aliis prætulit.

* * *

80 XX. Nunc quoniam de *auctore* summatim diximus, de ipso jam *carmine* dicendum videtur: quod bifariam tractari solet, hoc est, et *ante opus*, et *in ipso opere*. Ante opus, *titulus, caussa, intentio.* Titulus, in quo quæritur, cujus sit. Caussa, unde ortum sit, et quare hoc potissimum sibi ad scribendum poeta præsumserit. Intentio, in qua cognoscitur, quid efficere conetur poeta. In ipso opere sane

81 tria spectantur, *numerus, ordo, explanatio.* Quamvis igitur multa ψευδογραφῆ, id est, falsa inscriptione, sub alieno nomine sunt prolata, ut Thyestes tragœdia hujus poetæ, quam Varius edidit pro sua, et alia hujuscemodi; tamen *Bucolica*, liquido Virgilii esse minime dubitandum est: præsertim cum ipse poeta, tanquam hoc metuens, principium hujus operis et in principio Æneidos et in alio carmine suum esse testatus sit, dicens:

Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena,

et reliqua: et

Carmina qui lusi pastorum, audaxque juventa,
Tityre te patulæ cecini sub tegmine fagi.

82 Bucolica autem et dici, et recte appellari, vel hoc solum indicium suffecerit, quod hoc eodem nomine apud Theocritum cen-

§. 79. *a Scirone.* Lege: *a Syrone.* Syronem, Epicureum, Ciceroni amicissimum et optimum virum intellige, de quo Cicero Fin. II, 35, ad Div. VI, 11. Eum Virgilii et Varii magistrum fuisse passim Grammatici monent. vid. Phocas in Vita Virg. v. 63. 64. Serv. ad Ecl. VI, 13. Æn. VI, 264. cf. Not. ad Ecl. VI pr. Epigramma Virgilii ad Syronis villam v. in Catalectis et in Antholog. p. 677, in quo ei suos amicos et patrem eo videtur tempore commendare, cum ex agro suo veteranis assignato Romam discederet. *Magni docta dicta Syronis* laudantur ibid. lib. II Epigr. 243.

ipse tamen fuit Academicus; velim constet satis nobis de veritate hujus rei. Vulgo pro Epicureo haberi solet Virgilius. Etiam Auctor Ciris v. 3. 4 profitetur philosophiæ Epicureæ studium. cf. ad pr. Ecl. VI.

§. 80. Quæ sequuntur, male narrationi de vita subjecta sunt, cum ad sola Bucolica respiciant, atque his potius præfigenda sint. Sunt vero ea ita comparata, ut non magnum inde fructum capere possis.

§. 81. ψευδογραφῆ· immo ψευδεπιγραφῆ. De *Thyeste* v. sup. ad §. 30.

§. 82. *quam ab eo gradu, qui apud pastores excellentissimus invenitur.* Ineptum est hoc quanquam apud Grammaticos passim obvium, etiam Græcos, ut ante Theo-

seatur. Verum *ratio* quoque demonstranda est. Tria sunt pasto-
rum genera, quæ dignitatem in Bucolicis habent: quorum qui mini-
mi sunt, *αἰπόλοι* dicuntur a Græcis; iidem a nobis caprarii: paullo
honoratiores, qui *ποιμένες*, id est, opiliones dicuntur: honestissimi,
et maximi, *βουκόλοι*, quos bubulcos dicimus. Unde igitur magis
debuit pastorali carmini nomen imponi, quam ab eo gradu, qui
apud pastorales excellentissimus invenitur? *Caussa* dupliciter 83
inspici solet: ab *origine* carminis, et a *voluntate* scribentis.
XXI. *Originem* autem Bucolici carminis alii ad aliam caus- 84
sam ferunt. Sunt enim, qui a Lacedæmoniis pastoribus Dia-
næ primum carmen hoc redditum dicant, cum eidem deæ, propter
bellum, quod toti Græciæ illo tempore Persæ inferebant, exhi-
beri per virgines de more sacra non possent. Alii ab Oreste, 85
circa Siciliam vago, id genus carminis Dianæ redditum loquun-

---

critum, in: περὶ διαφορᾶς τῶν βουκολικῶν. Obtinuerat usus, ut *βουκόλοι* eodem modo, quo *ποιμένες*, omnino de quocumque pastorum genere dicerentur, utque adeo *βουκολικὸν* simpliciter esset *pastoritium*. Multa tamen ex hac etymologia suaviter eliciunt scriptores, qui de bucolico carmine egerunt: v. c. *Quadrio*, verbosus homo, *della Storia e della Ragione d' ogni Poesia* Vol. II, pag. 600.

§. 84. *Originem*: v. quam Eclogis præmisimus de genere bucolico disputatiunculam. Nihil in omnibus his, quæ memorata sunt, est, in quo acquiescere possis. Non vident homines docti, aliud esse carmen bucolicum arte elaboratum, aliud rude et indoctum, quod impetus animi, exultatio, et affectus temere effundit. Confundunt porro hymnos in deos agrestes, et sacra eorum et fabulas. Eadem tamen, quæ hic memorantur, reperias in princ. Comment. Servii, e quibus videntur huc male revocata esse. Sunt autem pleraque e Græco Grammatico conversa, qui ab Aldina inde præfigi Theocrito solent: περὶ τοῦ, ποῦ καὶ πῶς εὑρέθη τὰ Βουκολικά.

a Lacedæmoniis pastoribus. Bello Persico cum festum Dianæ Caryatidis instaret, cujus fanum in Laconica erat, in quo Virgines Lacedæmoniorum anniversarium festum agebant et ex more patrio choros instituebant, vid, Pausan. III, 10, bello itaque Persico, quod Xerxes Græciæ intulit, cum propter hostium metum puellæ Lacedæmone egredi non auderent, pastores Laconici agri sacra fecisse et Dianam suis carminibus celebrasse memorantur; quæ carmina cum probata fuissent, ab eo tempore morem horum carminum esse servatum. Hæc, etsi vix videas quomodo inde bucolici carminis origo repeti possit, jactata videas ubique: vid. Grammaticus in fronte Theocriti: Serviana pr. Bucolicor. Isidor. Origg. I, c. 38. Diomedes lib. III, p. 483 Putsch. Probus de bucolici carminis ratione, præfixus edd. nonnullis, ut Basil. Henricpetr. 1575. in quo multa copiosius exposita sunt: Vet. Grammatic. Apospasmatia ad calcem Mallii ab Heusingero edita p. 93. 94.

§. 85. *ab Oreste.* In Sicilia, inter Mylas et Naulochum, non longe a promontorio Peloro, templum Dianæ *Facelinæ* sive *Facelitidis*, Ἀρτέμιδος φακελίτιδος, erat; cujus sacrum ac nomen a Lacedæmoniis petitum erat; v. Pausan. III, 16, p. 249; cum autem hi originem a Dianæ Tauricæ simulacro per Orestem deportato repeterent: fabulæ licentia deinde errores aliquos Orestis circa Siciliam comminisci cœperunt; unde fluxit narratio de bucolici carminis origine, quæ h. l. legitur. De *Diana Phacelitide* s. *Facelitide*, non vero *Fascelide*, v. impr. Cluver. in Sicil. ant. p. 304 sqq. Muncker

tur per ipsum atque pastores : quo tempore de Scythia cum Pylade fugerat, surrepto numinis simulacro, et celato in fasce lignorum; unde Fascelidem Dianam perhibent nuncupatam: apud cujus aras Orestes per sacerdotem ejusdem numinis Iphigeniam sororem
86 suam a parricidio fuerat expiatus. Alii Apollini Nomio, pastorali
87 scilicet deo, qua tempestate Admeti boves paverat. Alii Libero, Nympharum scilicet, et Satyrorum, et id genus numi-
88 num principi, quibus placet rusticum carmen. Alii Mercurio Daphnidis patri pastorum omnium principi, et apud Theocri-
89 tum, et apud hunc ipsum poetam. Alii in honorem Panos scribi putant peculiariter pastoralis dei, item Sileni, Silvani, at-
90 que Faunorum. Quæ cum omnia dicantur, illud erit probatissimum, Bucolicum carmen originem ducere a priscis temporibus, quibus vita pastoralis exercita erat; et ideo velut aurei sæculi speciem in ejusmodi personarum simplicitate cognosci; et merito Virgilium, processurum ad alia carmina, non aliunde cœpisse, nisi ab ea vita, quæ prima in terris fuit. Nam postea rura culta, et ad postremum pro cultis et feracibus terris bella suscepta: quod videtur Virgilius in ipso ordine operum suorum voluisse monstrare, cum pastores primo, deinde agricolas, canit, et ad ultimum bellatores.

91 XXII. Restat, ut, quæ *caussa voluntatem* attulerit poetæ Bucolica potissimum scribendi, consideremus. Aut enim dulce-

---

ad Hygin. fab. CCLXI. Antonin. Lib. 27. Adde Probum supra memoratum, Grammat. Theocrit. l. l. Schol. Horat. Cruqu. I Carm. 7, 10. Intpp. ad Vibium p. 170. Traducta quoque est fabula in Italiam; nam et Ariciæ fuit Dianæ Tauricæ βρέτας: Solin. cap. 2, p. 13 C. add. Wernsdorf. diss. de pignorib. imperii Rom. 1786, p. 13 sq. et Rhegii ejus religio habita: v. Morisani Inscriptt. Regin. p. 91. 92. Probus l. c. laudat versus Lucilii :—*et sæpe, quod ante Optasti, freta Messanæ et Rhegina videbis Mœnia, tum Liparas, Facelinæ* (et) *templa Dianæ*; scil. ad Mylas Siciliæ. Tam late sparsa est hæc fabula, ut eadem hac face plura scriptorum loca collustrare possis. Quid? quod ad Syriam eadem fabula fuit deducta ab Antiochenis scriptoribus, qui omnino sibi in hoc placuere, ut veteres fabulas ad suum Orontem traducerent. v. Malala p. 176. Cedren. p. 134 sq. Lamprid. Elagab. 7, et ibi Salmas. add. Eckhel Doctrina numor. Vol. III, p. 317. Clarissimum Dianæ Tauricæ signum fuit in Atticæ pago Braurone: Eurip. Iphig. in Taur. extr.

§. 86. *Alii.* Facile apparet, Grammaticos hæc ex iis poetarum bucolicorum locis collegisse, in quibus, poetico more, modo hunc modo illum deum rerum rusticarum præsidem propitium sibi esse volebant, et inventi carminis honorem ad eum referebant poetæ.

§. 90. *merito Virgilium*; stolida argutia! Eadem tamen etiam in Servianis in pr. Bucolic. §. 24.

§. 91. ἁδρὸν, *qui validus.* Melius Gellius VII, 14 *uberem* reddit, quem vide. Servius pr. Comment. in Bucolic. *grandiloquum.* Cf. Cuper. Obss. I, 5 pr.

dine carminis Theocriti et admiratione ejus illectus est; aut ordi-
nem temporum est secutus erga vitam humanam, ut supra dixi-
mus; aut tres modos elocutionum, quos χαρακτῆρας Græci vocant,
ἰσχνὸν, qui tenuis, ἁδρὸν, qui validus, μέσον, qui moderatus in-
telligitur. Credibile erat Virgilium, qui in omni genere præ- 92
valuerit, Bucolica primum, Georgica secundum, Æneida ter-
tium voluisse conscribere. Aut ideo potius primo Bucolica 93
scripsit, ut in ejusmodi carmine, quod et paullo liberius, et ma-
gis validum, quam cetera, est, facultatem haberet captandæ
Cæsaris indulgentiæ, recuperandique agri, quem amiserat. Ob 94
hanc caussam die tertio iduum Martiarum C. Cæsare interfe-
cto, cum Augustum Cæsarem pæne puerum veterani milites, non
abnuente Senatu, sibi ducem constituissent, exorto bello civili, Cre-
monenses, cum ceteris ejusdem studii, adversarios Augusti
Cæsaris adjuverunt. Unde factum est, ut, cum victor Augu- 95
stus in eorum agros veteranos deduci jussisset, non sufficiente
agro Cremonensium, Mantuani quoque, in quibus erat Virgilius,
maximam partem suorum finium perdiderint, eo quod vicini
Cremonensibus fuerant. Sed Virgilius, Augusti familiaritate 96
suoque carmine fretus, Centurioni Arrio obsistere ausus est.
Ille statim, ut miles, ad gladium manum admovit. Cumque se in
fugam proripuisset poeta, non prius persequendi finis fuit, quam se
in fluvium Virgilius conjecisset. Sed postea, Mæcenate, et Polli-
one, et ipso Augusto faventibus, agros suos recepit.

XXIII. *Intentio* libri, quam σκοπὸν Græci vocant, imitatione 97
Theocriti poetæ constituitur, qui Siculus et Syracusanus fuit.
Est intentio etiam in laudem Cæsaris, et principum ceterorum, per
quos in sedes suas rediit: unde, ut et delectationem et utilita-
tem finis contineret, secundum præcepta cuncta confecit.
Quæri solet, cur non plures quam decem Eclogas conscripse- 98
rit: quod nequaquam mirandum videbitur ei, qui consideraverit
ætatem scenarum pastoralium, quæ ultra hunc numerum non potest
proferri; præsertim cum ipse poeta circumspectior Theocrito, ut
ipsa res indicat, videatur metuere, ne illa Ecloga, quæ Pollio inscri-
bitur, minus rustica videatur, cum ipsam sic præstruat ipse, dicens,
Sicelides Musæ, paullo majora canamus: et idem similiter in aliis

§. 93. *et magis validum;* immo vero, *minus v.* vide §. 91.

quem amiserat ob hanc caussam. Ita junge sententiam. Sunt autem et hæc ad §. 97 a sequiore manu, forte ex Servianis Comment. pr. §. 11 inserta.

§. 97. *Intentio libri.* Eadem in Serv. ibid. §. 8.

§. 98. *Quæri solet.* Vix habeas dicere, utra stolidior sit, quæstio ne an ejus solutio.

99 duabus facit. Illud tenendum esse prædicimus in Bucolicis
Virgilii, neque nusquam, neque ubique aliquid figurate dici,
hoc est, per allegoriam. Vix enim propter laudem Cæsaris et
amissos agros hæc Virgilio conceduntur; cum Theocritus, quem hic
noster toto studio imitari conatur, simpliciter omnino conscri-
pserit.
100 XXIV. Quod autem in ipso carmine tractari solet, est *nu-*
101 *merus, ordo, explanatio.* *Numerus* Eclogarum manifestus est.
Nam decem sunt: ex quibus proprie Bucolicæ VII esse cre-
duntur: nam tres ultimæ proprie Bucolicæ dici non debent, Pollio
scilicet, Silenus, et Gallus. Prima igitur continet conquestionem
publicam, et privatam congratulationem de agro, et dicitur Tityrus.
Secunda amorem pueri, et dicitur Alexis. Tertia certamen pasto-
rum, et dicitur Palæmon. Quarta genethliacum, et dicitur Pollio.
Quinta epitaphium, et dicitur Daphnis. Sexta metamorphosin, et
dicitur Varus, et Silenus. Septima amores diversorum sexuum, et
dicitur Corydon. Octava Pharmaceutria, et dicitur Damon. Nona
continet poetæ conquestionem de amisso agro, et dicitur Mœ-
102 ris. Decima desiderium Galli, et dicitur Gallus. Quod ad
ordinem spectat, illud scire debemus, in prima tantum et ulti-
ma Ecloga poetam voluisse ordinem servare; quoniam in altera
principium constituit: ut in Georgicis ait: *Tityre te patulæ cecini
sub tegmine fagi:* in altera ostendit finem: quippe qui dicat, *Ex-
tremum Arethusa mihi concede laborem.* Verum, inter ipsas Eclogas,
pastoralem conscriptumque ordinem nullum esse, certissimum est.
Sed sunt qui dicant, initium Bucolici carminis non *Tityre* esse; sed
Prima Syracosio dignata est ludere versu.
103 XXV. Superest *explanatio:* ad quam antequam veniamus,
illud dixerim, tenue esse Bucolicum carmen, et usque adeo
ab heroico charactere distare, ut versus quoque hujus carminis suas
quasdam cæsuras habeant, et suis legibus distinguantur. Nam
104 cum tribus probetur metrum: cæsura, scansione, modificati-
one; non erit Bucolicus versus, nisi in quo et pes primus par-

§. 99. *neque nusquam, neque ubique*; hoc vero acute dixit Grammaticus. Eadem in Serv. l. l. §. 9. 10. vid. disput. *de bucolico carmine.*

§. 101. *Prima igitur.* Ne hi quidem Eclogarum tituli commode expressi sunt. *Palæmon.* Sueton. de illustr. Grammat. c. 23 de Remmio Palæmone: *Arrogantia fuit tanta, et—nomen suum Bucolicis non temere positum, sed, præsagiente Virgilio, fore quandoque omnium poetarum ac poematum Palæmonem judicem.*

§. 104. *non erit bucolicus versus, nisi.* Grammatici subtilitas! Cum de cæsura agunt Grammatici, versum bucolicum appellant, in quo post pedem quartum, eumque dactylum, nulla cæsura incidit: ἁδύ τι τὸ ψιθύρισμα καὶ ἁ πίτυς [*Dic mihi, Damœta, cujum pecus?*] Quod metrum græca Theocriti sæpissime, Latina Maronis raro admittunt.

tem orationis absolverit: et tertius trochæus fuerit et cæsura, et quartus pes dactylus magis quam spondeus partem orationis terminaverit, quintus et sextus pes ex integris dictionibus fuerit: quod Virgilius, a Theocrito sæpe servatum, victus operis difficultate, neglexit. In solo principio, incertum industria an casu, 105
has cæsuras servavit. Nam, *Tityre*, dactylus partem orationis absolvit, *tu patu*, *læ recu*, tertium dactylum, quamvis de composita dictione conclusit: *bans sub* quartum spondeum pro dactylo. Cum subjunxit, *tegmine fagi*, terminatis partibus orationis integrum comma perfecit: cujus rei diligentiam licet in Theocriti omnibus ferme versibus admirari. Qui vero supra dicta acri ju- 106
dicio diligenterque considerarit, facile intelligit, quæ in Georgicis intentio, quique finis fuerit, nec minus etiam in Æneide.

Poematis stili *genera* tria sunt. Aut enim *activum* vel *imi-* 107
tativum, quod Græci *δραματικὸν* appellant, in quo personæ loquentes introducuntur sine poetæ interlocutione: ut sunt tragœdiæ, et comœdiæ; *δρᾶν* enim Græce agere dicitur: quo genere scripta est prima, *Tityre*, et, *Quo te Mœri pedes*. Aut *enarrativum*, quod Græci *διηγηματικὸν* appellant: in quo poeta ipse loquitur sine interpositione personæ, ut tres primi Georgicon libri, item Lucretii carmina. Aut *commune*, vel *mixtum*, quod Græci *μικτὸν* appellant; ubi et poeta ipse loquitur, et introductæ personæ: ut est Virgilii Æneis.

§. 107. *Poematis stili tria genera sunt.* Ex Grammatico Græco in fronte Theocriti; περὶ τῶν τῆς ποιήσεως χαρακτήρων.

ut tres primi Georgicon libri. Cur non et quartus? saltem usque ad eam partem, qua Proteus vaticinans inducitur.

P. VIRGILII MARONIS VITA

PER ANNOS DIGESTA

U. C. Varr. 684. Cat. 682.
M. Licinius Crassus. Cn. Pompeius Magnus Coss.
ante C. N. 70. *Virgilii* 1.

His Coss., et quidem Idibus Octobribus, natum esse Virgilium tradunt ad unum omnes. Consentiunt et in hoc, Andes, agri Mantuani vicum, ei natale solum fuisse. De patre ejusque nomine ut et de matre multa ineptiunt Grammatici. Patrem Virgilium Maronem, matrem Maiam, fuisse dubitari nequit. Nomen et Virgilius et Vergilius scribitur. Sed videamus de singulis.

Coss. laudatos non modo Pseudodonatus diserte memorat, et Phocas v. 20. 21, verum etiam Hieronymus in Chronic. Euseb. p. 151 et p. 40 (ed. 1658) *Virgilius Maro in pago, qui Andes dicitur, haud procul a Mantua, nascitur, Pompeio et Crasso Coss.* cf. Scalig. Animadv. p. 152 b. Nam Græca respicienda non sunt, in quibus p. 259 sequenti anno adscriptum est: Βιργίλιος ἐγενήθη· quod idem sequuntur Chronicon Paschale s. Fasti Siculi pag. 184. C. Idatius Fastis Consular. a. 685. Apud eundem Hieronymum ad Olymp. 177, 3 is annus recte refertur. Phlegon Trallianus in Olympicorum et Chronicorum collectione apud Photium Biblioth. XCVII, p. 267, 25 ed. Rothomag., ubi de Olymp. 177, 3 καὶ Οὐιργίλιος Μάρων, ὁ ποιητής, ἐγεννήθη τούτου τοῦ ἔτους, εἴδοις Ὀκτωβρίαις.

Andes Hieronymus l. l. et Donatus aliique memorant. *Andino vico*, inquit Probus, *qui abest a Mantua millia passuum III.* Situs hujus vici incertus est. Mantuani tamen eum esse contendunt, qui nunc duo millia passuum ab urbe dissitus, vulgo dicitur *Pietola*: v. Cluver. Ital. ant. p. 257. Ex more tamen satis frequenti inter veteres, de quo vel Catulli exemplo constat, qui, in insula Benaci Sirmione natus, Veronensis appellatur, Virgilii origines ad Mantuam ipsam referuntur, ut ab ipso poeta factum esse videtur Ge. III, 10; alia aliorum loca v. ap. Cluver. l. l. Erat Mantua in Gallia Cisalpina. *Venetum* tamen appellat apud Macrobium Evangelus, Sat. V,

2, sed cum irrisione, ut scilicet tanto magis eum a cultu Græcarum literarum alienum fingeret; nisi secundum posterioris Venetiæ fines dictum existimes, qui ad Adduam usque flumen extendebantur. Phocas Grammaticus in Vita Virgil. 21 *Vatem Etruscum* appellat et v. 5 *Æmula Virgilium tellus nisi Tusca dedisset.* Possit id ad origines Mantuæ referri; v. Exc. I ad Æn. X. sed vix tam docte scribere voluit Phocas.

De Idibus Octobr. non modo ex Phlegonte l. l. verum etiam ex Martiale XII, 68 constat: *Octobres Maro consecravit Idus.* Adde Auson. Idyll. V, 26. A viris doctis eas inter dies festos habitas fuisse, cum ex illis locis apparet, tum Silii Italici exemplo apud Plin. Epist. III, 7 *multum ubique—imaginum, quas non habebat modo, verum etiam venerabatur; Virgilii ante omnes, cujus natalem religiosius quam suum celebrabat.* Natum Virgilium, cum Sol ex Virgine in Chelas receptus esset, h. in locum Libræ deinceps destinatum, Phocas v. 21. 22 memorat. Augusti ævo Sol Libram adibat Kal. XII Octobr. conf. ad Ge. I, 32.

De Grammaticorum nugis circa natales poetæ v. sup. ad Vitam Donati s. 3. 4.

De scriptura nominis digladiati sunt inter se cum veteres tum recentiores Grammatici. Lapides et codices utrumque exhibent. Etiam Græci modo Οὐιργίλιος modo Οὐεργίλιος scribunt: et *Vergilius* Mediceus, Pierii Romanus, et vetustissimum Fragm. Aspri apud Benedictinos *Nouv. Tr. de Diplomat.* T. III. p. 152. Ceterum vide, si tanti est, Corrad. in Vita Virgilii pr. adde quos laudat Fabric. Biblioth. lat. Vol. II, p. 226. Burmann. Antholog. T. I, p. 399. Pierius, Cerda, Burmann. ad Virgil. Georg. IV extr. Ruæus Vita Virgilii pr. Nomini in veteribus nonnullis libris *Parthenias* additur: v. sup. ad Donat. §. 22.

Parentes Virgilius honestos quidem, quales nobiles nostros villaticos, sed tamen obscuros et in agro suo colendo vitam agentes, habuit. Unde ductum illud ap. Macrob. V, 2 *Unde enim Veneto rusticis parentibus nato, inter silvas et frutices educto, vel levis Græcarum notitia literarum?* Quod autem *figulum patrem* esse narrant, id vereor ne inepti monachi *a filio carmina fingente* duxerint; uti altera narratio *de patre mercenario* non aliunde nata, quam quod Tityrum in prima Ecloga Virgilii patrem nonnulli tradiderant.

U. C. 689.

L. Aurelius Cotta. L. Manlius Torquatus.

a. C. 65. *Virgilii* 5, 6.

Q. Horatius Flaccus nascitur VI Id. Decemb. Sueton. in ej. Vita.

U. C. 696.

L. Calpurnius Piso. A. Gabinius.

a. C. 58. *Virgilii* 12, 13.

Hieronymus in Chron. Euseb. p. 151, ad Olymp. 180, 3, adeoque h. a. *Virgilius Cremonæ studiis eruditur.* Aliter Donatus §. 6. Profectum tamen hinc esse videtur, quod recentiores nonnulli scriptores de ludo literario publico, qui Romanorum tempore Cremonæ floruerit, memorant, v. c. Ludov. Cavitellius Cremonens. Annal. pag. 1262 A. T. III, Thes. Ant. Ital. Superiore anno *Messala* natus erat. vid. ad Tibulli Vitam.

De magistris Virgilii vix quidquam certi tradi potest. Quæ sive Grammaticorum fidei sive doctorum virorum conjecturis debentur, ad Donatum rejecta sunt ad §. 7 et 79.

Ceterum etsi de magistris Virgilii et disciplina non satis constet, et eum obscuro loco natum esse satis appareat, liberali tamen institutione eum usum et cum viris doctis et elegantibus versatum esse, tota ingenii ejus in carminibus expressa venustas satis prodit. Ex humili enim et sordida vita et consuetudine nemo facile generosi poetæ spiritus sumit; nisi forte literarum humanitas, meliorumque hominum contubernium exemplumque, natalium sordes primæque pueritiæ robiginem deterserit.

U. C. 699.

Cn. Pompeius Magnus II. M. Licinius Crassus II.

a. C. 55. *Virgilii* 15, 16.

Hoc anno virilem togam sumsit Virgilius, si verum est, quod a Donato §. 6 memoratur, iisdem, quibus natus erat, Coss. id factum esse. Et anno fere XV vel XVI ea sumebatur. v. Noris. Cenotaph. Pisan. p. 115 sq. et passim alios, ut Masson. in Vita Horatii et Ovidii.

U. C. 701.

Cn. Domitius Calvinus. M. Valerius Messala.

a. C. 53. *Virgilii* 17, 18.

Hieronymus Chron. Euseb. ad Olymp. 181, 4 *Virgilius sumta toga Mediolanum transgreditur: et post breve tempus Romam pergit.* At Donatus §. 7: *Sed Virgilius Cremona Mediolanum, et inde paullo post Neapolin transiit—se in Urbem contulit.* Uter verius dixerit, quis definire ausit? Forte ne Romam quidem omnino tum adiit; aut, si adiit, in agrum suum mox se contulit, quod inter belli civilis initia factum esse probabile fit.

De juvenilibus Virgilii poematibus v. sup. ad Donatum §. 28.

U. C. 709.
C. Julius Cæsar IV, sine Collega.
a. C. 45. *Virgilii* 25, 26.

Alexin hoc anno scriptum conjicit, primam certe omnium eclogarum fuisse contendit Martinus in vita Virg. p. XXXIV, et ad Ecl. V, 86. Ex verbis enim hujus eclogæ: *Hac te nos fragili donabimus ante cicuta; Hæc nos, Formosum Corydon ardebat Alexin, Hæc eadem docuit: Cujum pecus, an Melibœi?* eclogam secundam et tertiam ante quintam fuisse scriptam apparet. Videtur autem quinta anno 712 edita esse, ut mox videbimus, ut adeo hoc certe anno anterior sit Alexis. Jam autem Martinus cum aliis (v. mox ad 711.) et hoc ponit, Virgilium Cæsari notum fuisse, idque haud dubie carmine aliquo, quod ipsum carmen *Alexin* fuisse suspicatur, adeoque in hunc annum rejicit; sequenti enim anno occisus fuit Cæsar. Vides, ut suspicio ex suspicione necti soleat. Est tamen Eclogæ II cum argumentum tum tota tractatio, si sensum tuum, non opinionem, audias, ejusmodi, ut non facile, nisi in juvenile ingenium, cadere possit.

U. C. 710.
C. Julius Cæsar V. M. Antonius.
a. C. 44. *Virgilii* 26, 27.

Idibus Martiis Cæsar occiditur. Varia post ejus mortem prodigia, v. Dio XLV, 17, imprimis Sol toto anno pallidior, v. ibid. et Plutarch. Cæs. extr. Ea commemorat Virgilius Georg. I, 466 sqq. ubi cf. Not. Octavius, testamento Cæsaris ex dodrante heres institutus et in familiam Cæsaris nomenque adoptatus, Apollonia Romam rediit; cum autem Antonium iniquiorem in se esset videret, Optimatibus sese adjunxit. Apolloniæ, quæ Epiri urbs est, a Cæsare ad Parthos profecturo præmissus, substiterat, studiisque vacaverat. Sueton. Octav. c. 8.

U. C. 711.
C. Vibius Pansa. A. Hirtius.
C. Julius Cæsar Octavianus. Q. Pedius suffecti.
a. C. 43. *Virgilii* 27, 28.

Habiti in Julii Cæsaris honorem ludi, in dedicando Veneris Genitricis templo; nec tamen ante medium Januarium, cum Sol in Capricorno esset: quod idem signum natale Augusti erat: cf. *de Mairan* in Epist. ad Com. de Caylus super gemma cum horoscopo Augusti: in Opusc. In his ludis stella crinita apparavit: Ecl. IX, 47 *Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum*, ubi v. Not.

Bellum Mutinense, quo, cum totam Galliam Cisalpinam, tum agrum Mantuanum, adeoque Virgilii possessiones valde afflictas fuisse necesse est. Ad hæc tempora respicere videtur Silius VIII, 589 *Vos etiam, accisæ desolatæque virorum, Eridani gentes.* Ex V Kal. Decembr. M. Lepidus, M. Antonius, C. Cæsar Octavianus, Triumviros reip. constituendæ in quinque annos se renuntiant, proscriptorum tabulas proponunt, inter quos a. d. VII Id. Dec. Cicero occiditur.

In provinciarum distributione, cum Africam, Siciliam, Sardiniam reliquasque ejus maris insulas Cæsar Octavianus, Hispanias cum Gallia Narbonensi Lepidus, reliquas Gallias Antonius obtinuisset, vid. Appian. Civil. IV, pag. 953, 954, ager Mantuanus M. Antonii sorti accesserat. Miserat hic in has terras Asinium Pollionem, qui usque ad a. 714 Galliam Cisalpinam in Antonii fide continuit. cf. inf. ad 713.

Ad hunc porro annum *Palæmonem* Eclogam III refert Martinus (*Life of Virgil*) p. XLIV et ad Ecl. V, 86, quoniam in ea Pollio et primus et solus poetæ laudibus ornatur. Ex iis, quæ modo dicta sunt, conjecturam elegantissimi viri alioqui levissimam firmare possis, certe hoc impetrare, mature in Asinii Pollionis notitiam venisse poetam, cum is per eos annos in illis Italiæ partibus degeret. Cur mihi inter prima poetæ tentamina referenda videatur Ecloga III, ea est caussa, quod juvenilem meditationem et exercitationem non obscure prodit; est enim ex Theocriteis Idylliis IV et V unice conversa aut adumbrata.

Julio Cæsari Virgilium innotuisse et carum fuisse, ex Ecl. V, 52 *amavit nos quoque Daphnis*, contendunt; Daphnidem enim Julium Cæsarem esse volunt. cf. ibid. argument., item Martinum in Vita Virgil. p. XXXIV; et ad Ecl. V, 52. Idem vir doctus versum illum ad studium Cæsaris in Mantuanos referebat, quibus, cum ceteris Galliæ Transpadanæ urbibus, civitatem eum dedisse memorat Dio XLI, 36.

Lepida Grammaticorum fabula est de Ecloga sexta *in theatro a Cytheride mima cantata*, quam cum Cicero audiret, magnam Virgilii famam præsagisse fertur. v. Donat. §. 41. Servius ad Ecl. VI, 11.

Hoc anno ad XIII Kal. April. (XX Martii) Ovidius natus est; nec multo ante Propertius; Tibullus autem jam ante 705 natus erat; quanquam alii ejus natales ad a. 690; Propertii autem ad a. 697 referre volunt. Catullus circa 705 obierat.

U. C. 712.

M. Æmilius Lepidus II. L. Munatius Plancus.

a. C. 42. *Virgilii* 28, 29.

Triumviri Cæsari divinos honores decernunt. Kal. Januariis in ejus acta jurant. Sacellum ei tanquam heroi in foro faciunt, et quæ id genus plura apud Dionem XLVII, 18. 19 memorantur. A quo inde tempore *Divi filius* Octavianus dici cœpit, de quo nomine satis copiose agit Heins. ad Æn. VI, 793.

Anno fere exeunte pugnatur ad Philippos in ea Mæcedoniæ parte sitos, quæ olim ad Thraciam pertinuerat. Brutus et Cassius se sua manu interficiunt. De pugna ad Philippos vid. Georg. I, 489 sqq. M. Antonius ad res Asiæ constituendas discedit. Octavianus in Italiam redit, ad agros et præmia inter veteranos distribuenda.

Ad Cæsaris consecrationem quam diximus nobiles illi versus spectant Æn. I, 290—294 *Nascetur pulcra Trojanus origine Cæsar* etc., et VI, 790 *hic Cæsar, et omnis Iuli Progenies magnum cœli ventura sub axem.* De eadem consecratione seu apotheosi agere vulgo existimatur *Daphnis*, Ecloga V. Martinus (*Life of Virgil* p. XLVI et ad Ecl. V, 86. 20. 52. IX, 10) hoc ipso quoque anno eam scriptam esse statuebat; ut adeo Octaviano Cæsari jam tum Maro commendatus esse videri debeat; idque hoc ipso carmine factum esse: ib. pag. LI. Si mihi hæc conjectura, per se admodum levis, nam cur non multos post annos ejusdem rei memoria pariter bene carmine fieri potuisset? si tamen conjectura hæc de anno, quo scripta sit Ecloga V, firmanda esset, aliud aliquanto firmius argumentum afferrem: in IX Ecl. v. 19. 20 *Quis caneret nymphas? quis humum florentibus herbis Spargeret? aut viridi fontes induceret umbra?* haud dubie ad Ecl. V, 20. 40 respicitur; eam itaque nona, quam a. 713 scriptam esse liquido constat, priorem esse, necesse est.

U. C. 713.

P. Servilius Vatia Isauricus II. L. Antonius.

a. C. 41. *Virgilii* 29, 30.

Octavianus Cæsar Romam reversus dum veteranis præmia persolvere eosque in agros municipales Italiæ a Triumviris promissos deducere instituit, ingentes per Italiam turbas, partim eorum, qui possessionibus suis ejiciebantur, indignatione, partim militum effreni cupiditate et audacia, de qua v. Appian. p. 1082 sqq. Dionem Cass. XLVII, 17. Vellei. II, 74. excitari videt. Qua de re v. Argumentum Ecl. I. Latissime autem calamitas illa et ad quamplurimos pertinere

debuit, ita ut maximæ fortunarum conversiones insequerentur; unde et Antonius apud Appianum p. 1075 dicere potuit, Octavianum in Italiam isse, si res dicenda sit, tanquam omnem Italiam sedibus suis emoturum, ἀναστήσων τὴν Ἰταλίαν. Vix enim est ex ea ætate poeta, aut scriptor, qui non communi clade afflictum se memoret. Hinc Tibulli *felix quondam, nunc pauper ager*, I, 1, 19—23. cf. IV, 1, 183—190. Propertius de se IV, 2, 129 *Nam tua cum multi versarent rura juvenci, Abstulit excultas pertica tristis opes.* Dum Fulvia, M. Antonii uxor, coloniarum deductionem in viri adventum differendam esse contendit: L. Antonius, Marci frater, Consul, novas et ipse res molitur, et partim iis, qui prædiis et agris suis exciderant, opem suam pollicendo, partim Cæsarem ad veteranos criminando, magnum exercitum comparat, bellumque in Cæsarem movet.

In illa agraria largitione (non enim ad aliam trahi posse, quanquam res probatione vix eget, Ruæus probavit ad Virgilii Vitam 713) etiam Virgilius agros suos paternos amisit. Etsi enim Mantuani nihil in Triumviros commiserant: magna tamen agrorum suorum parte multati sunt, quoniam, ut aiunt, Cremonensium, qui Bruti et Cassii partes secuti erant, agri proscripti veteranorum cohortibus, quæ eo deductæ erant, non sufficiebant; alia caussa editur apud Pomponium Sab. ad Æn. IX, 28, forte ex Servio pleniore: persuasione Cremonensium Mantuanos non misisse auxilium Augusto. Jam Virgilium Romam profectum Octaviani liberalitate agros suos recepisse, cum autem Mantuam rediisset, novam veteranorum injuriam expertum esse, ex Ecloga I et IX satis apparet. Confirmat Martialis VIII, 56 *Jugera perdiderat* (Virgilius) *miseræ vicina Cremonæ, Flebat et abductas Tityrus æger oves. Risit Tuscus eques* etc. Videamus nunc ea, quæ a Grammaticis, pleraque fide incerta, traduntur.

Si Servianis laciniis ad Ecl. IX, 7 fides habenda, in his Italiæ partibus *Octavius Musa, limitator ab Augusto datus—quindecim millia passuum agri Mantuani* militibus assignarat, *cum Cremonensis non sufficeret; offensus a Mantuanis, quod pecora ejus in agro publico aliquando clausissent.* Alfenum tamen Varum metatorem edit alia in iisdem alterius, ut videtur, Grammatici lacinia ad v. 10 *Quod alii dicunt Virgilium ostendere voluisse, quod Mantuanis per iniquitatem Alpheni Vari, qui agros divisit, præter palustria nihil relictum sit; sicut ex oratione Cornelii in Alphenum ostenditur:* "Cum jussus tria millia passus a muro in diversa relinquere, ut octingentos passus aquæ, qua circumdata est, admetireris, reliquisti." Præclarus locus, modo non esset mutilus. Tertio loco *Asinium Pollionem*, quem in his terris cum imperio fuisse supra vidimus, distribuendis agris præfuisse, alia Servianæ compilationis loca affirmant: ad Ecl. II, 1: *Pollio, qui eo tem-*

pore Transpadanam Italiæ partem tenebat et agris præerat dividundis. Et Donatus in Vita Virgilii §. 36: *Hic* Pollio *Transpadanam provinciam regebat, cujus favore, cum veteranis—agri distribuerentur, suos Virgilius non amisit. Facta enim distributione, suos seu Claudio seu Arrio datos recuperavit.* Obscurum est qui factum sit, ut idem negotium ad plures referri posset. Sed forte ea loca rem expedient, in quibus Alfenus Varus Pollioni fugato successisse traditur. Serv. ad Ecl. IX, 29 *Sane blanditur Alfeno Varo, qui, Pollione fugato, legatus Transpadanis præpositus est ab Augusto,* et ad Ecl. VI, 6 *Alii fuso fugatoque Asinio Pollione, ab Augusto Alfenum Varum legatum substitutum, qui Transpadanæ provinciæ et agris dividendis præesset, qui curavit, ne ager, qui Virgilio restitutus fuerat, a veteranis auferretur.* Habere nos putabo aliquid, quod sequi possimus, modo Pollionem eo anno fugatum esse probabile fieri poterit. Erat is M. Antonii amicus; et statim a triumviratus inde pactione U. C. 711 Galliæ Cisalpinæ ab Antonio præfectus fuerat (cf. Martin. p. XLIII); hoc anno, 713, Octaviani copias ab Alpium transitu prohibuisse memoratur, vid. Appian. p. 1088, et in bello Perusino ejus fit inter duces Antonianos mentio, qui Salvidienum e Galliis Octaviano copias adducentem persecuti, et L. Antonio suppetias ferre cunctati sunt ibid. pag. 1097 sqq. Quum L. Antonius anno sequenti se dedidisset: cum iis, quas habebat, copiis Pollio profectus est, ut Antonio in Italiam venienti occurreret; in itinere Domitium cum copiis sibi adjunxit. vid. Appian. p. 1113. 1114. Vellei. II, 76 *Nam Pollio Asinius cum septem legionibus diu retenta in potestate Antonii Venetia, magnis speciosisque rebus circa Altinum aliasque ejus regionis urbes editis Antonium petens, vagum adhuc Domitium—junxit Antonio.* Potuit itaque inter has rerum vicissitudines fieri, ut Pollio ex agris Transpadanis expelleretur. Nunc autem in *Alfeno Varo* novæ difficultates oriuntur, quem nobilem JCtum male nobis Grammatici in hæc tempora intrudere videntur. v. argum. Ecl. VI. Si tamen satis se de quocumque alio Varo narratio de agrorum Mantuanorum metatione probaverit: et fuit aliquis Varus Virgilio amicissimus, etsi quis ille fuerit, non liquidum perduci potest: vid. Excurs. II ad Bucol.; tum alius ex Serviano centone locus non tam falsi convincitur, dum innuere videtur, plures in iis regionibus Triumvirorum negotia curasse: ad Ecl. VI, 64 *Gallus—qui et a Triumviris præpositus fuit ad exigendas pecunias ab his municipiis, quorum agri in Transpadana regione non dividebantur.* Potuere adeo cum Pollione omnes illi quos memoravimus agrorum dividendorum curam habere. Ceterum vides, omnem illam licentiam, quam nos superiori bello septennali, novo aliquo militum acumine, ad despoliandos homines increbuisse putabamus,

jam tum frequentatam fuisse; bellorum autem civilium calamitates et militaris licentiæ ludibria et furores hoc quo vivimus tempore, tanquam novo exemplo ante oculos versari vidimus et audivimus.

Virgilium Romam discedentem, nam ipsum Romam adiisse, ex iis, quæ Tityrus de se narrat Ecl. I, 20 sqq.. contendunt, ut agros recuperaret, Octaviano Cæsari commendatum esse, omnes fere tradunt; sed alii ab Asinio Pollione, v. Serv. ad Ecl. IX, 11. Donat. Vit. Virg. §. 36, alii ab Alfeno Varo, alii a Gallo, ut modo vidimus, cf. Donat. §. 30. 96, alii cum Martiale VIII, 56, et multo magis cum auctore Carminis ad Pisonem v. 218 sqq. (*Ipse per Ausonias Æneia carmina gentes Qui sonat, ingenti qui nomine pulsat Olympum, Mæoniumque senem Romano provocat ore, Forsitan illius nemoris latuisset in umbra, Quod canit, et sterili tantum cantasset avena Ignotus populis: si Mæcenate careret;*) a Mæcenate id factum esse memorant. Scilicet, ut jam Ruæo visum est, cum Pollioni primum poeta innotuisset, ab hoc Mæcenati commendari, hujusque studio in Octaviani amicitiam venire potuit. Sèd satis est, si teneas, poetam his viris omnibus mature gratum et carum fuisse.

Recuperato agro, Eclogam loco, non tempore, primam, si supra memorata recte se habent, scriptam esse dubitari nequit. Obtinet tamen vulgaris opinio, anno hoc 713, ætatis 29, eum *Bucolica* scribere aggressum esse. Quod quidem consilium poetam Pollionis maxime auctoritate et hortatu suscepisse, inter Grammaticos fama tenet. v. Donat. Vit. Virg. §. 36. Iidem ex loco primo, quem Ecloga Tityrus tenet, omnium etiam tempore primam scriptam, et calamitate amissi agri adductum Virgilium primum poeticen aggressum (v. Phocas v. 67 sqq. Donatus §. 91 etc.) esse putarunt; scilicet quo communi poetarum fortuna uteretur Maro, ut fames et miseria ad versus scribendos eum perpelleret.

Cum Virgilius Mantuam redux agros suos a veteranis, qui eos occuparant, vindicaret, novam injuriam accepit, ut adeo fuga vitæ consulere necesse haberet. Patet id ex Ecl. IX, quam, Romam, ut aiunt, regressus, ut denuo Octaviani opem imploraret, Varo obtulisse videri potest; quanquam in ipso carmine nihil ea de re præter honorificam Vari mentionem v. 27. 35 occurrit. v. Argum. Ecl. IX. Non male hoc Ruæus ipsa carminis forma, quæ subitariam operam satis prodit, confirmari putat. Menalcan in eo carmine Virgilium intelligendum esse, jam Quinctilianus monuit Inst. VIII, 6, 47. Veteranus, cujus audaciæ et furori Virgilius vix fuga se subducere potuit, ab aliis Arrius centurio, ab aliis Clodius, a Probo Milenus seu Milienus Toro primipilaris fuisse traditur. Sed de his disputationem ad Donatum §. 31 rejecimus. Injuriam hanc poeta non

nisi Asinio Pollione fugato, expertus esse, ut paullo ante vidimus, narratur in Serv. ad Ecl. IX, 11 *quo*, Pollione, *fugato, rursus de prædiis suis fuerat Virgilius expulsus.*

Si quæras, qua ratione poeta iterum in agros suos reductus fuerit: Servium habes Comment. in Bucol. pr. §. 14 narrantem: *Postea ab Augusto missis triumviris, et ipsi integer ager est redditus, et Mantuanis pro parte.* In quam sententiam idem ibid. interpretatur versus 11 sqq. Ecl. IX. Vix tamen illud hoc ipso anno fieri potuit, quo bellum Perusinum exarsit, quo late Italia conflagravit; itaque rebus demum pactione Brundisina a. 714 compositis id esse factum, rectius ponit Martinus p. LI.

Mantuanis autem simul in Virgilii gratiam agrorum partem restitutam esse, satis probabile fit ex Ecl. IX, 7—10. conf. Serv. ad v. 10.

U. C. 714.

Cn. Domitius Calvinus II. C. Asinius Pollio.

Suffecti sub exitum anni:*

L. Cornelius Balbus. P. Canidius.

a. C. 40. *Virgilii* 30, 31.

Bellum Perusinum. Octavianus L. Antonium Perusiamque urbem deditione accipit. Sub anni hujus initium Scriboniam in matrimonium ducit; fecit tamen cum ea divortium anno sequenti, suscepta ex ea Julia: Dio XLVIII, 16 et 34. Cum, M. Antonii in Italiam adventu, maxima omnium, ne bellum recrudesceret, sollicitudo esset, L. Cocceio, communi amico, cum utroque agente, et Mæcenate et Pollione adhibitis (Appian. p. 1126. Dio XLVII, 28), pace Brundisina, amicitia inter Octavianum et Antonium iterum coaluit; ad quam tanto magis firmandam M. Antonius Octaviam, Octaviani sororem, cujus maritus nuper obierat, uxorem duxit. Mox cum Sext. Pompeius, qui classibus mare tenebat, commeatu urbem intercluderet, fame urgente, de pace cum Sexto agi cœptum est; qua proscriptis, qui ad eum confugerant, reditus in urbem et incolumitas pacta est. Jam quæ ex his hujus anni actis ad Virgilium pertineant, paullo curatius videamus.

Perusia capta, tota simul Gallia Cisalpina cum reliquis Galliis et Hispaniis in Cæsaris ditionem venit. vid. Appian. p. 1114 extr. Itaque tum demum Virgilio agros suos, postquam eos iterum amiserat, restitutos esse, credere licet. Testificandæ suæ lætitiæ grataeque voluntatis caussa in Vari honorem, cujus opera secundum Ecl. IX, 27 sqq. ea res perfecta fuerat, *Eclogam sextam* tum scri-

* Apud Gruter. p. C. 8 Marmor visitur, a. d. IV Id. Octobr. Cn. Domitio et C. Asinio Coss. inscriptam.

ptam esse, opinatur Martinus p. LVI et p. 149. Fuisse, qui sextam omnium primo loco scriptam esse dicerent, Donatus in Vita §. 102 narrat; sed eos mala primi versus: *Prima Syracosio dignata est ludere versu,* acceptione, cum quod ad ætatem poetæ spectabat, ad carminum ordinem referrent, inductos fuisse vix dubites. Aliam rationem, quare ante Tityrum Silenus scriptus esse debuerit, Catrœus ex eo petebat, quoniam secundum Donatum et Servium a Cytheride in scena Cicerone adhuc audiente ea recitata fuerit. Sic eam ante a. 711, quo Cicero ex proscriptione interfectus est, editam fuisse, necesse esset. At de Cicerone illam Eclogam recitari audiente explosa jam supra ad a. 711 et ad Donat. §. 41 est fabula.

Ad firmandam pacem Brundisii inter Cæsarem et M. Antonium factam Octaviam Antonio in matrimonium datam esse diximus. v. Dio XLVIII, 31. Appian. Civ. V, 65, p. 1126 sqq. Erat autem Octavia e priore marito, C. Claudio Marcello, gravida, ut Dio l. l. memorat. Cujus laudatissimæ feminæ (de qua v. Baylium, nec non Frœlichium in Mantissa Numism. rar. in Gorii Symbolis lit. T. VII, p. 123, ubi Tiberii Cæsaris numus cum Octaviæ et Augusti ore exhibetur) consilio et prudentia cum omnes boni pacem et concordiam tandem stabilitam et firmissimo vinculo coagmentatam crederent, cumque ejus cum Antonio conjugium magna populi lætitia et acclamatione exceptum esset, visa est multis viris doctis *Ecloga IV* ad h. a. referenda esse, ut infans ille nasciturus, cujus in eo carmine tam præclara fata ominatur poeta, nullus alius sit, quam is, quem Octavia tum utero gerebat. Est tamen difficile dicere, quomodo de Marcelli postumo, sive is (ex Catrœi, Martini et Spencii, opinione Polymet. pag. 189,86) idem ille M. Marcellus, qui immatura morte U. C. 731 obiit (ad quem annum vide), sive alius minor natu fuit, tot et tanta ad summam rerum spectantia augurari tum aliquis potuerit. Diximus paullo ante, sub hujus anni initia Scriboniam a Cæsare esse ductam. Erat ea sub exitum anni gravida ex Cæsare. Probabilius itaque fit, ad prolem, quam ex ea tollendam sperabat Cæsar, jam tum ad summas in rep. opes evectus, poetam respexisse et, lætitiæ publicæ impetum secutum, rem sententiis exornasse et amplificasse, quas poetica ratio suppeditabat, imprimis, cum Sibyllinum oraculum, quod sequeretur, haberet. Hoc certe anno, pace jam confecta, Eclogam hanc scriptam esse, dubitari nequit; cum Pollioni Consuli inscripta sit v. 3. 11. 12, orbe jam pacato v. 17. Cf. Argum. illius Eclogæ, ubi et illud notatum, male multos arbitrari, Pollioni filium natum eo carmine poetam gratulari. Secundum hos Hieronymus Chron. Euseb. MMXXX dixit: C. *Asinius Gallus, Orator, Asinii Pollionis filius,* cujus etiam Virgilius meminit, *diris a Tiberio suppliciis enecatur.*

Non modo Brundisinam, verum etiam Puteolanam, pacem jam tum confectam fuisse, cum ea Ecloga scriberetur, Ruæus cum aliis memorat, ut vere totus orbis pacatus videri posset. Enimvero non nisi ineunte anno sequenti, cum Pollio jamdudum Consulatu abierat, illa pax est composita, cum Cæsar et Antonius Pompeium apud Misenum convenissent. vid. Dio XLVIII, 31 extr., 36. Nam Appianus temporum ordinem non satis accurate sequitur, cum etiam post ista pag. 1135 extr. ea commemoret, quæ anno superiore peracta fuerant. conf. Vellei. II, 76. 77.

Antequam Antonius adversus Parthos proficiscebatur, exercitus in hiberna deducendi partem adversus Parthinos, populum Illyricum, qui loca circa Epidamnum insidebat, et Bruti caussæ eximie faverat, mittit. vid. Appian. pag. 1135. Civ. V, 75. Præfecerat iis copiis Pollionem, qui rem in iis terris egregie gessit, et anno sequente triumphum de Parthinis egit. vid. Dio XLVIII, 41 et ib. notam Fabric.

Quo in itinere adversus Parthinos cum Pollio esset, Pharmaceutria, quæ est Ecloga VIII, ei a Virgilio missa esse videtur. Namque v. 6 *Tu mihi seu magni superas jam saxa Timavi, Sive oram Illyrici legis æquoris.* cf. ibi Notas. Ruæus in reditu Pollionis scriptum carmen esse putabat; id quod verborum et sententiarum ordini repugnat. Qui enim a Timavo ad Illyricum procedit, is profectionem in Illyricum facere debet, non in Italiam redire. Pollionis etiam jussu Eclogam perscriptam esse, v. 11. 12 apparet: *jussis carmina cœpta tuis.*

U. C. 715.

L. Marcius Censorinus. C. Calvisius Sabinus.
a. C. 39. *Virgilii* 31, 32.

A. d. VIII Kal. Novemb. C. Asinius Pollio ex Parthinis triumphat. Fasti Capitol. Chronic. Euseb. etc. Est is *triumphus Dalmaticus.* cf. Flor. IV, 12, 11. Horat. Carm. II, 1, 15. 16. De captis a Pollione Salonis, Dalmatiæ urbe, v. Porphyr. ad e. l. Pighii Annal. h. a. De Pollione omnino v. Martin. ad Ecl. III, 84. V, 86, et idem in Vita Virgilii p. XLIV. Egit de eo et de tota gente Asinia Lucius Camara de Teate antiquo lib. III, 4 (Thes. Ital. T. IX, P. V. De filio Pollionis, Salonino, seu Salonico, qui tamen nullus fuit, sed nepos, eo nomine, vid. Ruæus ad Ecl. IV pr.

Dum Pollio in apparatu triumphi cum maxime esset, tertiam Eclogam a Virgilio factam ex v. 84 sqq. *Pollio amat nostram* etc.

ingeniose colligit Ruæus, ut de victimis triumphalibus in iis versibus agatur. Sed vide supra ad U. C. 711.

Hoc anno Horatium Mæcenati a Virgilio et Vario commendatum esse, Sanadonius de conjectura ponit, ex Horat. Sat. I, 6, 55. Quod tamen maturius factum, si quidem vere hujus anni Antonius Athenis Brundisium appulit, ut condicta die cum Cæsare colloquium haberet (Appian. Civ. V, 78). Factum autem tum videtur (cf. Wesseling. Obss. II, 15), quod narratum est, ab Agrippa et Mæcenate, qui eo accurrebant, *Horatium, Virgilium, Plotium ac Varium* adductos fuisse: qua de re v. Horat. Sat. I, 5 *Egressum magna* etc., inprimis v. 40. Ita enim jam ante inter familiares Mæcenatis adscitus esse debuit Horatius. Alii quidem iter illud ad colloquii Tarenti habiti tempus a. 717 referunt (v. Masson. vita Horatii ad 716); quod et ipsum *verno tempore* incidit. v. Appian. p. 1149. Civ. V. 93. Aderat tum (717) Octavia pacis interpres cum Mæcenate; non autem Cocceius Nerva, quem Horat. I Serm. 5, 27 memorat, quique Brundisino congressui interfuit a. 715. Hoc itinere Maro solum fertile Tarentinum ad Galæsum fl. cognoverat: unde ductum episodium Ge. IV, 125 sq.

U. C. 716.

App. Claudius Pulcher. C. Norbanus Flavus.
a. C. 38. *Virgilii* 32, 33.

Bucolicis hoc anno finem impositum et Eclogam adeo X conscriptam esse, Ruæus cum aliis existimat; ea scilicet caussa inductus, quod Grammatici intra triennium Bucolica absoluta esse memorant. vid. Donat. Vita §. 36. Phocas v. 95. Sed hominum illorum vanitas cum rerum argumentis tum iis ipsis, quæ aliis locis repugnantia tradunt, facile arguitur. Nihil itaque commento illi jam Martinus tribuit pag. LXIV g).

At idem vir doctus p. LXIII ad hunc annum, *Melibœum VII Eclogam,* cujus alioqui incertum plane tempus est, refert, hoc uno argumento usus, "ne is annus prorsus aliquo Virgiliani ingenii monumento vacet."

U. C. 717.

M. Vipsanius Agrippa. L. Caninius Gallus.
a. C. 37. *Virgilii* 33, 34.

Ad hunc annum Eclogam decimam referendam esse censet Martinus, hac de caussa, quoniam in eo carmine Gallo inscripto v. 23 et 47 Lycoris in Gallias abiisse et alium amatorem, qui in aliquo exercitu ad Rhenum militabat, secuta esse memoratur.—*Tua cu-*

ra, Lycoris, Perque nives alium perque horrida castra secuta est—Tu procul a patria, nec sit mihi credere tantum! Alpinas, ah dura! nives et frigora Rheni Me sine sola vides. A Julio inde Cæsare M. Agrippa primus fuit e Romanis, qui Rhenum trajecit: idque initio hujus anni factum quo Agrippa Cos. erat. v. Dio XLVIII, 49. Vellei. II, 79. Ubii tum a Suevis vexati, ab Agrippa in fidem recepti, in Coloniam Agrippinensem deportati: Tac. Ann. XII, 27, Germ. 28. Mox enim, hoc ipso anno, a Cæsare in Italiam evocatus Agrippa, classique adversus Sext. Pompeium fabricandæ exercendæque præfectus est. Possit quidem aliquis hæc alio Dionis loco labefactari putare, ubi anno 715 ineunte Octavianus Cæsar in Gallias, ut excitatos in iis motus sedaret, profectus esse dicitur lib. XLVIII, 20. cf. c. 28 pr. Appian. p. 1135. Sed primum an exercitum secum duxerit, non memoratum invenias; tum nec Rhenum transiisse aut ad Rhenum quidquam rerum eum gessisse doceas. Quidquid est, probabilior hæc est sententia, quam illa Scaligeri, ad Hieronym. n. 1960, qui ante cædem Cæsaris Eclogam decimam publice editam esse debere putat, dum *illam* opinionem amplectitur, quintam in Cæsaris necem esse scriptam, intra triennium autem Bucólica esse absoluta. Jam itaque *si*, quantum sive ex temporum notatione definire sive conjectura assequi possis, ordinem Eclogarum ac tempus constituere velis, ante eam, quæ nunc primo loco posita est, *secundam*, *tertiam* et *quintam* scriptam esse probabile fit. Tum *prima* et *nona* anno 713. Collocat post hanc *sextam* conjectura Martini. Tum anno 714 *quartam*, 715 *octavam*, vulgatam esse in confesso est; intra idem forte tempus *nona*, et 717 *decima* ultimo loco scripta fuit; ut adeo ad temporis rationem ordo hic constitui forte possit:

1	Ecloga	II	
2	—	III	
3	—	V	
4	—	I	713
5	—	IX	eod.
6	—	VI	
7	—	IV	714.
8	—	VIII	715
9	—	VII	
10	—	X	717

Laudata et commendata sunt Virgilii Bucolica jam a poetis, qui eadem ætate vivebant. Propertius ad eorum argumenta, paullo tamen licentius, alludit El. II, 34, 67 sqq., ubi: *Tu canis umbrosi subter pineta Galæsi* (non quasi ibi Maro prædium habuerit; sed respectu

laudum loci, in quas excurrit Ge. IV, 125) *Thyrsin et attritis Daphnin arundinibus*, (Ecl. VII) *Utque decem possint corrumpere mala puellam*, (Ecl. III, 71) *Missus et impressis hædus ab uberibus*, (ex IX, 6) *Felix, qui viles pomis mercaris amores! Huic licet ingratæ Tityrus ipse canat*, h. huic puellæ, licet ea ingrata sit, cum tamen amores ejus tam parvo emantur, ipse Tityrus canat, qui Galateam amabat, nullo ad peculium fructu, ut Ecl. I, 31 sqq. *Felix intactum Corydon qui tentat Alexin Agricolæ domini carpere delicias.* (Ecl. II) *Quamvis ille suam lassus requiescat avenam:* (igitur tum desierat scribere Bucolica) *Laudatur faciles inter Hamadryades.* Ovidius autem Am. I, 15, 25 *Tityrum* laudat, et Trist. II, 537 *Phyllidis hic idem tenerosque Amaryllidis ignes Bucolicis juvenis luserat ante modis.*

Hoc etiam anno Mæcenatis jussu Virgilium Georgica exorsum esse, communis est opinio; quam tamen, si molestior sis, non facile nisi Grammaticorum auctoritate probes.

De tempore absoluti operis paullo certior nobis fides fit ex Georgicorum extr. vers. v. ad 724; modo exploratum satis esset, profectos vere illos versus esse a Marone. Eo consilio poetam de re rustica carmen condidisse, ut hominum animos ad agrorum cultum per bella civilia neglectum revocaret, docti viri conjiciunt. v. Argum. Georgicor.

Eodem anno ab Agrippa, ut recens ædificatæ classes tutum receptum haberent, lacu Averno et Lucrino cum mari commisso, portus Julius factus est, de quo v. imprimis apud Dionem XLVIII, 50, 51. Hujus operis Virgilius meminit Ge. II, 161—164 *An memorem portus Lucrinoque addita claustra, Atque indignatum magnis stridoribus æquor, Julia qua ponto longe sonat unda refuso Tyrrhenusque fretis immittitur æstus Avernis.*

Antonius cum classe ex Athenis Tarentum appulit. Tandem Octavia arbitra, Octavius ut eum conveniret, adducitur. Nova inter eos pactio fit. v. Dio XLVIII extr. Appian. p. 1149 sqq. Eodem ex vulgari opinione Mæcenas properans Horatium, Virgilium, Plotium ac Varium adduxerat: verum probabilius fit Brundisium iter illud factum 715. v. sup. ad h. a.

U. C. 718.

L. Gellius Poplicola. M. Cocceius Nerva.
a. C. 36. *Virgilii* 34, 35.

Octavianus Cæsar, Sext. Pompeio pugna navali inter Mylas et Naulochum, ad Siciliæ litus, victo, et Lepido in deditionem recepto, Romam reversus immodicis honoribus affectus est. Anno suo

XXVIII, inquit Appian. p. 1178, oppidatim inter deos tutelares coli cœpit. Hæc prima divini honoris in eum collati mentio. v. Noris. Cenotaph. Pisan. p. 51 sqq. Quod itaque jam ante hoc tempus a Virgilio *Deus* appellatur, Ecl. I, id sine dubio eo pertinet, quod *Divum Julium* patrem habebat. *Divi genus* Æn. VI, 739. cf. sup. ad 712. Summi tamen illi et exquisiti honores Romæ et publice non nisi annis 724 et 725 fuere decreti. v. Dio LI, 19. 20.

U. C. 720.

L. Scribonius Libo. M. Antonius.

a. C. 34. *Virgilii* 36, 37.

M. Bavius poeta, quem Virgilius Bucolicis notat, in Cappadocia moritur. Hieronym. Chron. Euseb. Olymp. 186, 3. Trahi ad eum solet Ecl. III, 90 *Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi!* ubi conf. Philargyr. et Domitii versus, quos ille laudat. Vide in Anthol. Tom. I, pag. 436.

U. C. 722.

Cn. Domitius Ahenobarbus. C. Sosius.

a. C. 32. *Virgilii* 38, 39.

Inimicitiæ inter Cæsarem et M. Antonium ad bellum spectant. Magni utrimque apparatus, de quibus versus Ge. I, 509 sqq. agere videntur: *Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum; Vicinæ ruptis inter se legibus urbes Arma ferunt, sævit toto Mars impius orbe.* Alii versus ad a. 717 referunt.

U. C. 723.

Cæsar Octavianus III. M. Valerius Messala.

a. C. 31. *Virgilii* 39, 40.

Pugna apud Actium, Epiri promontorium, a. d. IV Non. Septembr., cujus magnifica illa est in scuto Æneæ descriptio Æn. VIII, 671 sqq., ubi v. Not. M. Antonius victus in Ægyptum fugit.

Virgilium sequi voluisse Augustum contra Antonium ad Actiaca bella properantem, ait aliquis in Servianis ad Ecl. III, 74, scilicet, quemadmodum Horatius Mæcenati comes esse volebat Epod. I.

U. C. 724.

Cæsar Octavianus IV. M. Licinius Crassus.

a. C. 30. *Virgilii* 40, 41.

Cæsar post Actiacam pugnam cum Samum insulam in hiberna se recepisset, turbatus nuntiis de seditione militum, quos confecta vi-

ctoria Brundisium præmiserat, media hieme repetit Italiam, tempestate in trajectu bis conflictatus. Nec amplius quam XXVII dies Brundisii commoratus in Asiam revertitur. Inde spretis Antonii et Cleopatræ legationibus, Ægyptum petit, obsessaque Alexandria, quo Antonius et Cleopatra confugerant, brevi potitus est.

Itaque narratio illa Donati Vita Virgilii §. 42 de prælectis Cæsari Atellæ decumbenti Georgicis nullam fidem habet.

Ægypto in provinciæ formam redactæ Cornelium Gallum, equitem R., Præfectum dedit; de quo v. ad Ecl. X. et VI, 64. 72. Fontanini hist. lit. Aquilei. p. 14. 15. Fuerat hujus Galli insignis opera in Ægypto recipienda. v. Dio LI, 9. Plutarch. Anton. p. 952.

Cæsar, rebus Ægypti constitutis, *per Syriam in Asiam provinciam profectus hiberna ibi egit, simulque et subditorum omnia negotia et Parthica composuit.* Ita Dio LI, 8. Sueton. Aug. 26 *quartum Consulatum in Asia, quintum in insula Samo,—iniit.* Nisi Sueton. inverse hæc narravit. Tiridates regno a Phraate pulsus in Syriam confugerat et, ut Cæsar se Romanis copiis restitueret, supplicabat, cum interea legati a Phraate missi et Tiridatem sibi reddi postularent et amicitiam cum Cæsare jungerent. Cæsar utrique comitër respondit, et Phraatis filium, sive a Phraate sive a Tiridate acceptum, Romam secum abduxit et pro obside habuit. vid. Dio l. l.

Jam hoc anno ultimam Georgicis manum adhibitam esse, vulgaris est opinio, inque eam sententiam versus libri IV extr. interpretantur viri docti: v. Masson. in Jano reserato III, 5, 6, nec tamen sic, ut omnia satis expediant: *Cæsar dum magnus ad altum Fulminat Euphratem bello, victorque volentes Per populos dat jura viamque affectat Olympo.* Est quidem is poetarum sæculi Augustei perpetuus mos, ut, quanquam nihil Augustus, quod admodum memorabile esset, adversus Parthos gesserit, magnifice tamen de rebus ejus Parthicis loquantur. Constat porro e Dione, LI, 20, literas de Parthicis rebus initio anni sequentis Romam allatas tantum ad publicam gratulationem momenti habuisse, ut illustrare reliquam omnem Cæsaris fortunam viderentur. Videtur tamen illud: *dum fulminat ad Euphratem,* pro re tam tenui, ac legatis auditis, nimis fastuosum esse. Itaque Martinus in annum 731 illos versus adeoque finem Georgicorum referre maluit. Nimis tamen hoc a ceteris temporum et carminis rationibus abhorret, si Georgica non nisi anno ante Virgilii mortem ad finem perducta esse posueris; mirumque foret, si 731 illa exierunt, non Augusti nomen, jam 727 inditum, sed Cæsaris, in iis occurrere. Verum concidit omnis disputatio, si memineris versus illos Georg. IV subjectos a poeta vix profectos esse; etsi ceteroquin illam narrationem, septennio Georgica absoluta a poeta

fuisse, vid. Donat. §. 40, undecim autem annos fuisse Æneidi impensos, ut adeo ab hac inde hieme eum ad Æneida animum advertisse necesse sit, inter Grammaticorum commenta referendam esse putem. A Tristano *Hist. generale des Empereurs* T. I, p. 137 conclusionem Georgicorum in annum expeditionis Caii Cæsaris in Parthos, quæ in a. 754 incidit, male referri, jam Norisius notavit Cenotaph. Pisan. Diss. II, p. 249. Contra Catrœum disputat *d' Aubezit Œuvres diverses* Tom. II.

Verum videamus uno loco collecta temporum momenta, quæ in Georgicis passim occurrunt; Lib. I, 466 de morte Cæsaris narrata ad a. 710 et 711 spectant, I, 489 bellum Philippense a. 712; I, 509 *Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum; Vicinæ ruptis inter se legibus urbes Arma ferunt; sævit toto Mars impius orbe, ad* 717—722. II, 170 *et te, maxime Cæsar, Qui nunc extremis Asiæ jam victor in oris Imbellem avertis Romanis arcibus Indum,* ad a. 724; II, 497 *Aut conjurato descendens Dacus ab Istro,* ad a. 725. III, 26 *In foribus pugnam—Gangaridum faciam, victorisque arma Quirini, atque hic—Nilum—Addam urbes Asiæ domitas, pulsumque Niphaten, Fidentemque fuga Parthum versisque sagittis; Et duo rapta manu diverso ex orbe tropæa, Bisque triumphatas utroque a litore gentes.* Tam magnifice poetæ de gestis a. 723 et 724 tradunt; nonnulla tanquam vaticinantium spiritu: saltem hoc Georg. III, 26 sq. loco, quo futuras Cæsaris laudes vaticinatur Maro: add. Æn. VIII. 724 sqq., ut adeo nihil hinc in horum annorum historiis constituti possit. Hactenus itaque nihil esset, quod versus IV, 559 sqq. *Cæsar dum magnus ad altum Fulminat Euphraten bello* damnaret, nisi aliæ essent de iis suspiciones.

Virgilium Neapoli Georgicorum partem certe extremam pertexuisse, ex lib. IV extr. manifestum esset, si versus illos ab ejus manu esse satis constaret. Erat ea urbs illustrium et doctorum virorum secessu illa ætate imprimis celebris, ut otio ac levioribus studiis se ibi committerent. *In otio natam Parthenopen* Ovidius appellat XV, 712. vid. Horat. Epod. V, 43 ibique Baxter. Statium Silv. III, 5, 85. Silium XII, 31, imprimisque Strabonem V, p. 378. Cf. Camilli Peregrini Campaniam felic. Diss. II, §. 21. et ad Ge. IV, 564.

Etiam Æneidis condendæ paullo altius petitum fuisse consilium, post Spencium in Polymet. Dialog. III, p. 18 autumant viri docti, ut summum unius imperium et gentem Juliam fatis ei imperio destinatam Romanis commendaret. cf. Disquis. I in Æn. §. XV. Jam tum, cum Georgica scriberet, de Æneide eum cogitasse, colligunt alii ex Georg. III, 46 sq. *Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas Cæsaris.*

U. C. 725.
Cæsar Octavianus V. Sext. Apuleius.
a. C. 29. *Virgilii* 41, 42.

Cæsar Romam reversus a. d. VIII. VII et VI Id. Sext. triumphavit de Macedonia, Dalmatia et Ægypto, trinis diebus: vid. Dio LI, 21. Huc referendi versus de clipeo Æneæ Æn. VIII, 714 sqq. *At Cæsar triplici invectus Romana triumpho mœnia* etc.

Decreto Senatus Janus clausus est, usque ad a. 727. v. Masson. p. 74 et Dio LI, 20 et ibi Not. Quo Virgilius respexisse creditur Æn. I, 295—300 *Aspera tum positis mitescent sæcula bellis—diræ Claudentur belli portæ:* uti v. 296. *Cana Fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus Jura dabunt*, ad Censuram hoc anno a Cæsare, assumto M. Agrippa collega, actam Dio LII, 42. Nec tamen hoc ipso anno versus illos scriptos esse necesse est: ut arbitrabatur Masson. in Jano reserato p. 64. Nec magis Æn. IX, 642 *Dis genite et geniture deos; jure omnia bella Gente sub Assaraci fato ventura resident.*

Ad hunc annum Cæsaris de imperio deponendo habita cum Agrippa et Mæcenate consultatio pertinet. v. Dio LII pr. Quas Virgilio ea in re partes dederint inepti Grammatici, v. in Donato §. 78.

Hoc aut superiore anno, certe ante Janum clausum, Dacos trans Istrum cum Bastarnis, Mœsis et aliis populis bello adortus erat M. Crassus, de qua expeditione vid. Dio LI, 22. 23 sqq. Unde versus Virgilii ductus Ge. II, 497 *aut conjurato descendens Dacus ab Istro.* A M. Antonio ad societatem et auxilia ferenda pellecti fuerant isti populi; quo factum esse videtur, ut in fines Romanos infestis mox armis incurrerent. Triumphum de iis egit Crassus IV Non. Jul. 726. Pro Dacis magnificentius visum poetis Getas nominare; ut Æn. VII, 604, ubi vid Not. Horat. Od. IV, 15, 22; atque etiam Scythas: Carm. sæc. 55.

U. C. 726.
Cæsar Octavianus VI. M. Agrippa II.
a. C. 28. *Virgilii* 42, 43.

Apollinis in Palatio templum cum bibliotheca Cæsar perfecit et dedicavit. Ludos Actiacos quinquennales, propter victoriam Actiacam jam ante decretos, cum Agrippa exhibuit. Tunc gymnici quoque ludi acti sunt. Dio LIII, 1.

Hos ludos adumbravit poeta sub iis, quos Æneam suum facit instituere Æn. III, 280 *Actiaque Iliacis celebramus litora ludis. Exercent patrias oleo labente palæstras Nudati socii.*

U. C. 727.

Cæsar Octavianus VII. M. Agrippa III.
a. C. 27. *Virgilii* 43, 44.

Cæsar ex ante diem XVI Kal. Februarii, sententia L. Munatii Planci, a senatu ceterisque civibus Augustus *appellatus est, sese septimum, et M. Vipsanio Agrippa tertium Consulibus.* Censorinus c. 22. v. Dio LIII, 16 ibique Fabric. Romuli nomen a nonnullis propositum, et ab ipso Augusto magnopere esse appetitum, satis constat. v. Dio ibid. Sueton. Aug. 7. Itaque versum Georg. III. 27 *victorisque arma Quirini* hinc interpretandum esse existimant viri docti; quod si recte facerent, etsi nimis levis est illa suspicio, pateret ex hoc, Georgica serius, quam 724 absoluta, saltem edita et vulgata fuisse. Namque illud nonnullorum commentum, de versibus serius et secunda aliqua recensione insertis, quod forte ex Donato §. 50 petitum est, non admodum probamus. Multo minus Harduini somnia nos tenebunt, cum in reliquis, tum in iis, quæ ex temporum angustia contra Æneidis a Virgilio susceptum opus disputat in *Pseudovirgilio* (inter Opera varia p. 280). Talia refellere, nostri otii non est. Post hoc itaque tempus etiam ille locus Æn. VI, 792 scriptus esse debet: *Hic vir, hic est, tibi quem promitti sæpius audis, Augustus Cæsar, Divi genus.*

Augustus bello in Britannos parato, sed mox seposito, ab Urbe in Gallias et Hispanias proficiscitur. vid. Dio LIII, 22 sqq. Ergo Janus nunc reseratus. Messala ex Gallia triumphat VII Kal. Octobr. v. ad Tibull. I, 7.

Hunc porro annum assignant viri docti Satyræ decimæ libri I Horatii, in qua v. 45 *molle atque facetum Virgilio annuerunt gaudentes rure Camœnæ.* Quod judicium cum unice ad Bucolica et Georgica spectet (vid. infr. de Carmine bucolico Tom. I), cumque ibidem: *forte epos acer,* Ut nemo, *Varius ducit,* adjectum sit, nihil adhuc de Æneide tum poetam cogitasse, nihil certe vulgasse, probabile fit.

U. C. 728.

Cæsar Augustus VIII. T. Statilius Taurus II.
a. C. 26. *Virgilii* 44, 45.

VII Kal. Febr. Sext. Apuleius ex Hispania triumphavit: eum itaque superiore anno res in Hispania feliciter gessisse credere licet. *Cornelius Gallus* primus Ægypti præfectus Augustalis, cum propter multa flagitiose acta infamia ab Augusto notatus, mox et senatus judicio damnatus esset, dolorem non ferens, pœnam morte volun-

taria antevertit. Dio LIII, 23. Ejus laudes quarto Georgicorum libro Augusti jussu tum sublatas Aristæi fabulæ locum fecisse, narrant Grammatici. v. Donat. §. 39. Servius ad Ecl. X, 1.

U. C. 729.
Cæsar Augustus IX. M. Junius Silanus.
a. C. 25. *Virgilii* 45, 46.

Expeditio Augusti in Cantabros. Absentem eum a Virgilio literis suis Æneidem flagitasse, Donatus memorat §. 46, ubi v. Not.

Hoc et sequente anno Ælius Gallus ex Ægypto exercitum in Arabiam felicem duxit: v. Dio LIII, 29. Strab. XVI, p. 1126 sqq. Potuit Virgilius illa respicere in versibus de Jano reserato Æn. VII, 604. 605 *Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum*, *Hyrcanisve*, Arabisve, *parant*.

U. C. 730.
Cæsar Augustus X. C. Norbanus Flaccus.
a. C. 24. *Virgilii* 46, 47.

Altera vice clausus Janus Augusto ex Hispania reduce. Ad h. a. spectat Hieronymus Chron. Euseb. ad Olymp. 189, 1 *Quinctilius Cremonensis, Virgilii et Horatii familiaris, moritur.* De ejus obitu consolatur Virgilium Horatius noto carmine lib. I, Od. 24. Quis ille Quinctilius fuerit, ignoratur; nec magis exploratum, quis ille Virgilius fuerit; nam Grammaticorum commenta audienda non sunt. v. Argum. Ecl. VI, conf. Masson. Vita Horatii ad h. a.

U. C. 731.
Cæsar Augustus XI. A. Terentius Varro Muræna
suff. Cn. Calpurnius Piso.
a. C. 23. *Virgilii* 47, 48.

Augustus a gravi morbo Antonii Musæ opera convalescens semestri spatio interjecto M. Marcellum sororis filium, cum ædilitatem anno superiore suscepisset, et Augusto vulgo imperii heres destinaretur, e morbo decedere videt. Gravis tunc totius populi luctus. Dio LIII, 30. Virgilius ejus mortem pulcerrimis versibus ornat Æn. VI, 861—887. De quibus versibus lectis et lauta remuneratione honestatis v. sup. Donat. §. 47. De M. Marcello et ejus numo v. Fortunati Mandelli Commentarium in *Nuova Raccolta d' Opusc. scient. T. XII.* Est is numus, e Museo Nanio: an tamen is ad Marcellum nostrum spectet, non minus dubito, quam de altero numo, quem Spanhem. Tom. II, p. 316 et hinc alii exhibuere.

Tiridates ipse, a Phraate vero legati, controversiarum suarum caussa Romam venere. Quibus in senatum introductis, cum Augusto caussæ cognitio decreta esset, Tiridatem Phraati nequaquam tradidit, filium tamen Phraatis, quem in potestate sua habebat, patri remisit hac lege, ut pro eo captivos signaque militaria, Crassi et Antonii cladibus amissa, reciperet. Dio LIII, 33. Res tamen non perfecta ante annum 734. Ad hoc Augusti postulatum, quo negato bellum in Parthos susceptum iri suspicio erat, respexisse creditur Virgilius Æn. VII, 605, 606 *Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum Hyranisve Arabisve parant, seu tendere ad Indos Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.* Addebat Ruæus sub h. a. " Igitur annis minus quatuor sex fere ultimos operis libros poeta perfecit; nec vero tanta in iis elucet, quanta in superioribus, cura." Vix curæ ac diligentiæ defectum in novissimis libris odoratus esset bonus Ruæus, nisi id jam aliunde sic narratum accepisset. v. Monitum ad lib. VII pr.

U. C. 732.
M. Claudius Marcellus Æserninus. L. Aruntius.
a. C. 22. *Virgilii* 48, 49.

Augustus in Siciliam profectus est, ut eam ac omnes alias ad Syriam usque provincias constitueret. Dio LIV, 6. Factum id sub finem anni videtur. Videri potest de hoc itinere Noris. Cenotaph. Pisan. p. 292—294. Ante Augusti ex urbe discessum Janum iterum reseratum esse probabile fit: Nec tamen inde inferre velis cum Massono p. 112 sq. locum Æn. VII, 604—606, ex hujus anni actis interpretandum esse.

Æthiopes, duce regina, Candace, impressionem in Ægyptum faciunt, et Elephantinen urbem diripiunt. Revertentes eos ad terras suas C. Petronius, Ægypti præfectus, cædit, Æthiopiam ingressus regiam evertit, et terram eorum præsidiis occupat. vid. Dio LIV, 5. Strabo lib. XVII, ubi de Æthiopibus agit. Hæc Virgilius respicere videtur Æn. VI, 796 *Jacet extra sidera tellus, Extra anni solisque vias* etc., ubi vid. Not.

U. C. 733.
M. Lollius. Q. Æmilius Lepidus.
a. C. 21. *Virgilii* 49, 50.

Augustus rebus in Sicilia ordinatis in Græciam transmisit. Rebus in Græcia confectis in Samum navigavit, ibique hiemavit. Dio LIV, 7.

U. C. 734.

M. Apuleius. P. Silius Nerva.
a. C. 20. *Virgilii* 50, 51.

Iterum victi hoc anno Cantabri ab Agrippa: Horat. I Ep. 12, 26. *Vere Augustus in Asiam perrexit, ibique et in Bithynia omnia constituit*, Dio LIV, 7; *etiam Syriam adiit* ibid. Justin. XLII, 5. Hanc Augusti in provinciis adeundis, dignam principe tanto, industriam prædicat Virgilius Æn. VI, 802—806 *Nec vero Alcides tantum telluris obivit* etc. cf. Sueton. cap. 47.

Cum in Syriam advenisset, Phraates, veritus, ne bello peteretur, signa Augusto cum captivis et exercituum Rom. spoliis remisit. Qua re nihil ad Augusti gloriam illustrius unquam factum visum est. v. Dio LIV, 8 et ibi Fabric. Etiam Indorum legati eum Antiochiæ adierunt: Strabo XV, p. 719 C. D. Unde Æn. VI, 795 *super Indos Proferet imperium.* Itaque magnopere imprimis a poetis ea res extollitur et magnificis verbis ornatur, ut de profligatis Parthis, everso eorum imperio, victo Oriente, India debellata, eos loqui videas. v. loca ap. Cerdam ad VII Æn. 606. Ad hunc itaque annum versus poetæ nostri Ge. IV extr., II, 170—173, III, 26—33 a nonnullis referri, supra ad a. 724 significavimus. Insigniter auctum est hoc idem Æn. VI, 799 *Hujus in adventum jam nunc et Caspia regna Responsis horrent divum, et Mæotia tellus, Et septem gemini turbant trepida ostia Nili.*

Occiso Artaxia, qui aliis Artabazes sive Artauasdes, *per dolum propinquorum, datus a Cæsare Armeniis* (majori Armeniæ) *Tigranes, deductusque in regnum a Tiberio Nerone* Tacit. Annal. II, 3. v. Dio LIV, 9 et ibi Fabric. Add. Vellei. II, 94, 3 et ibi Ruhnk. Hinc Virgilii illud Ge. III, 30 *pulsumque Niphaten* (qui Armeniæ mons est, male a poetis nonnullis pro flumine habitus, quorum loca v. apud Masson. Vita Horatii p. 306 sqq.) illustrant viri docti. Sed ad res cum Parthis a. 724 transactas referre ea præstat. Ominatur poeta tanquam in vaticinio eventus futuros, non res vere gestas enarrat.

E Syria Augustus in Samum reversus ibidem iterum hiemavit. Frequentes hic ad eum legationes convenerunt, et Indi pacem, quam antea per oratores petierant, tunc interposito fœdere sanxerunt et dona miserunt. Dio LIV, 9. Cf. dicta sup. ad a. 724. Garamantes quoque hoc anno victi a L. Balbo Procos., qui anno sequente VI Kal. Apr. ex Africa triumphavit, v. Plin. V, 5, qui classicus locus est, et Solin. 29. Add. Intpp., imprimis Ruhnk. ad Vellei. II, 51, p. 249. forte et Nasamones deleti, Priscian. Perieg. 194. ubi cf. Ex-

curs. X. Wernsd. Bene itaque Æn. VI, 795 *super et* Garamantas *et Indos Proferet imperium.*

U. C. 735.

C. Sentius Saturninus. Q. Lucretius Vespillo.

a. C. 19. *Virgilii* 51, 52.

Donatus in Vita §. 51. *Anno quinquagesimo secundo, ut ultimam manum Æneidi imponeret, statuit in Græciam et Asiam decedere, triennioque continuo omnem operam limationi dare, ut reliqua vita tantum philosophiæ vacaret. Sed cum ingressus iter Athenis occurrisset Augusto, ab Oriente Romam revertenti* (quod verum est. v. Dio LIV, 10) *una cum Cæsare redire statuit. Ac cum Megara, vicinum Athenis oppidum, visendi gratia peteret, languorem nactus est: quem non intermissa navigatio auxit, ita, ut gravior indies, tandem Brundisium* (alios Tarentum memorare, in Notis monitum) *adventarit, ubi diebus paucis obiit, X Kal. Octobr. C. Sentio, Q. Lucretio Coss.*

Celebrabrantur hoc anno XIX Kal. Septembr. Eleusinia, quibus Augustus initiatus est. An ipse quoque Maro: disquisivit vir doctus (*Critical Obss. on the sixth Book of Æneid* Lond. 1770, 8. p. 39 sq.). Scilicet fuere, qui in lib. VI Æn. Eleusinia initia revelata arbitrarentur a Marone. Annum obitus confirmat Hieronymus Chron. Euseb. ad Olymp. 190, 2 *Virgilius, Brundisii moritur, Sentio Saturnino et Lucretio Cinna* (hoc nullum Lucretiorum cognomen) *Coss.* Plin. XIV, 1 *Hæc* (vitis per se in vino picem resipiens) *Virgilii vatis ætate incognita, a cujus obitu XC aguntur anni:* numero rotundo; cum XCV essent. v. Baylium *Dictionn. Virgile* litt. H. Harduin. ad Plin. ibid. et XIV, sect. 5.

Cum in Græciam proficisceretur Virgilius, scriptum fuisse creditur ab Horatio Carmen III libri I *Sic te Diva potens Cypri.*

Dum in Græcia fuit, tertio Georgicorum libro splendidum illud exordium: *Primus Idumæas referam tibi, Mantua, palmas,* additum fuisse cum Catrœo Wartonus putabat *Life of Virgil* p. 27, ex interpretatione scilicet parum subtili.

Fuisse, qui eum in itinere Tarenti vita excessisse traderent, ad Donatum §. 51 dictum. Sive tamen Tarenti, sive Brundisii obierit, utraque urbs cum ad Calabriam referatur, hinc intelligendus versus Epitaphii: *Mantua me genuit, Calabri rapuere,* h. in Calabria vitæ ereptum se significat. cf. Phocas v. 105 *ut Calabros tetigit— vehemens laxavit corpora morbus.*

Ossa Virgilii Neapolin translata et ibi in via Puteolana sepulta. vid. Donat. §. 55. 56, et ibi Not. Apud Hieronymum l. l. *Ossa*

ejus Neapolin translata in secundo ab urbe miliario sepeliuntur, titulo istiusmodi supra scripto, quem moriens ipse dictaverat: MANTUA ME GENUIT; quod apud Donatum §. 55 legas, et in Eusebianum Chronicon haud dubie ab interpolatore venit; repetitum inde a Vincent. Bellovac. Specul. hist. VII, 60.

De testamento Virgilii v. Donatum §. 56.

Eum paullo ante mortem scrinia, adeoque omnia sua scripta (ut etiam Grammaticus in Antholog. lat. II, 184, (v. supr. inter Testimonia n. VII) accepit), comburere voluisse, mox, ut Æneis saltem combureretur, tanquam imperfectum opus, testamento scripsisse, tandem, amicorum precibus victum, Vario ac Tuccæ, de quibus v. ad Donat. §. 53, scripta sua legasse, ea sub conditione, ne emendarent, narrat Donatus §. 52. 53. Ab iis tamen, jussu Cæsaris, Æneidem emendatam esse, in eadem farragine memoratur §. 56, quod ita intelligas, ut emendarint quidem tollendo, non autem addendo; v. sup. ad Donat. §. 59. Ita fere Hieronymus Chron. Euseb. ad Olymp. 190, 4 *Varius et Tucca, Virgilii et Horatii contubernales, poetæ habentur illustres, qui Æneidum postea libros emendarunt sub ea lege, ut nihil adderent.* Nescio an inter sublata referendum sit illud, quod apud Senec. Suas. 3 e Virgilio excitatur: *plena deo.* Locum illud habere potuit in Æn. VI. Nihil tamen ex Æneide intercidisse alioqui memoratur. Fuit tamen Guyeti acumen, quod quatuor extremos Æneidis libros Virgilio abjudicaret. Nam Jo. Harduini somnium vel verbo attingere piget, qui totam Æneidem fetum sæc. XIII esse volebat. Refellit eum Saxius in disp. Lips. 1737 habita.

Reliqui Grammatici modo hoc modo illud sequuntur. At veteres scriptores, Plin. VII, 30, sect. 31 *D. Augustus carmina Virgilii cremari contra testamenti ejus verecundiam vetuit; majusque ita vati testimonium contigit, quam si ipse sua probasset.* Gell. XVII, 10—*sed quæ procrastinata sunt ab eo, ut post recenserentur, et absolvi, quoniam mors præverterat, nequiverunt, nequaquam poetarum elegantissimi nomine atque judicio digna sunt: itaque, quum, morbo oppressus, adventare mortem videret, petivit oravitque a suis amicissimis impense, ut Æneida, quam nondum satis elimavisset, abolerent.* Macrob. Sat. I, 24 *qui enim moriens poema suum legavit igni, quid nisi famæ suæ vulnera posteritati subtrahenda curavit? nec immerito.* Multa in eam rem variorum Epigrammata vid. in Catalectis Scaligeri et Burmanni Anthologia. Adde Donat. §. 57. 58. Est etiam disputatio hac de re hominis Itali (*Sperone Speroni Opere* Tom. IV), verbosa, et vanis argutiis inanibusque quæstiunculis plena, ut lectio vix tolerari possit, non magis quam reliquorum ejus super Virgilio Dialogorum. Gravis satis est vel una Plinii auctoritas, qua constet

Virgilium pœnituisse Æneidis tanquam imperfecti operis. Maluit tamen vir doctus L. A. Bartenstein, Prof. Math. et Poes. Coburg. in Prolus. a. 1774 scripta nec teste nec argumento, sed mera suspicione contendere, pœnitentia laudum in Augustum cumulatarum, et inductorum, adversus Epicureorum disciplinam, deorum, eo adductum esse poetam, ut testamento suo carmen abolitum esse vellet.

Ceterum Virgilio mox *comitem ad Elysios campos mors misit* Tibullum juvenem. vid. Domitii Marsi Epigramma ad calcem Tibulli. Ovidius tum annum XXV agebat, itaque Virgilium *tantum se vidisse* testatur Trist. IV, 10, 51. Horatius annum ingressus erat XLVII.

Æneidem cum vivo Virgilio multis hominum desideriis expectatam, et ab Augusto literis flagitatam (vid Donat. Vita Virg. §. 46 et ibi Not. e Macrob. I, 24), tum eo mortuo magno favore et prædicatione acceptam fuisse, ex poetis ejus temporis colligas. Ovidius Rem. 395. 396 *Tantum se nobis Elegi debere fatentur Quantum Virgilio nobile debet epos.** Sed idem Æneidis jam meminit Am. I, 15, 25, quod carmen ad annum 736, proximum a Virgilii morte, Massonus retulit: *Tityrus et segetes Æneiaque arma legentur, Roma triumphati dum caput orbis erit.* Et in Arte 751 edita lib. III, 337 *Et profugum Ænean, altæ primordia Romæ, Quo nullum Latio clarius extat opus.* Nondum absoluta et edita erat Æneis, cum Propertius (non ante 729 ut supra vidimus) nobiles illos versus scriberet lib. II Eleg. extr., 61 sqq. *Qui nunc Æneæ Trojani suscitat arma* etc.

Virgilium paullo post, et adhuc ævo Augusteo, in scholis prælectum et enarratum fuisse, e Suetonio scimus de ill. Grammat. c. 16 Q. Cæcilius Epirota Cornelii Galli familiaris—*primus dicitur latine ex tempore disputasse, primusque Virgilium et alios poetas novos prælegere cœpisse*; etiam Orosii ætate: Oros. I, 18 Æneas—*qualia per triennium bella excitaverit, quantos populos implicuerit, odio excidioque affixerit, ludi literarii disciplina nostræ quoque memoriæ inustum est.*

Ut Virgilio Ennium ab Adriano prælatum taceam (Spartian. c. 15): Caligula Virgilii memoriæ admodum infestus fuit. *Sed et Virgilii et T. Livii scripta et imagines, paullum afuit, quin ex omnibus bibliothecis amoveret, quorum alterum, ut nullius ingenii minimæque doctrinæ—carpebat* Sueton. Calig. 34. Itaque Virgilii Codices ad parvum tum numerum redactos fuisse necesse est. An forte inde in tanto nunc apographorum numero mirus ille librorum etiam vetustiorum in corruptelas consensus repetendus est? ut, cum post hæc Virgiliana carmina ex paucis, nec forte emendatissimis, exemplaribus describerentur, vera jam tum lectio periisset; quo factum, ut frustra nunc

* Ita leg.; nam *opus nobile* esset quidem carmen epicum, non poesis epica.

a libris auxilium, ubi hæreas, expectetur. Extabat tamen Virgilii manus adhuc Plinii majoris ætate H. N. XIII, 12 extr. et Quinctiliani, Inst. I, 7, 20. Nam apud Gell. I, 21 Hyginum, qui paullo post Virgilium vixit, librum *ex domo atque familia Virgilii* habuisse nil mirum. Virgilii idiographum librum inspectum, sed ab aliis, Gellius memorat N. A. IX, 14. Apud eundem II, 3—*venit nobis in memoriam, Fidum Optatum, multi nominis Romæ grammaticum, ostendisse mihi librum Æneidis secundum, mirandæ vetustatis* (medio sæc. II), *emtum in Sigillariis XX aureis, quem ipsius Virgilii esse credebat*, in quo Æn. II, 470 *aena* scriptum erat, addita supra litera *h* factum *ahena*. Apud eund. XIII, 20, Probus—*in primo Georgicon*, quem ego, *inquit*, librum manu ipsius correctum legi, *urbis per i literam scripsit*.

Maguam copiam versuum et lusuum in Virgilium ejusque carmina cum bona tum mala, vetustiorum et seriorum poetarum, vid. post Pithœum et Jos. Scaligerum in Catalectis apud Burmann. in Antholog. Lat. lib. II, ep. 173 sqq. De his Scholasticorum exercitationibus v. Proœm. ad Culicem. cf. Wernsdorf P. L. M. Tom. VI, p. 29.

Cum semel hominum doctorum ingenia ad inanes lusus et nugas poeticen deflexissent: exorti quoque sunt, qui illiberali prorsus invento centones Virgilianos conderent. Ex hoc numero sæculo quarto exeunte inclaruit Falconia Proba. conf. Sax. Onomast. T. I, p. 438. Circa idem tempus dispescuit suos centones Ausonius. Adeo difficile est perspicere et dijudicare, quid verum pulcrumque sit, si semel hominum judicia occæcavit pravi exempli falsæque opinionis auctoritas. Mirabantur tamen hi homines Virgilium non minus ac Pisones vel Messalæ ex Augusteo sæculo.

DE

CODICIBUS

ET

EDITIONIBUS

P. VIRGILII MARONIS

CODICUM ELENCHUS

AD QUOS QUIDEM VIRGILII ADHUC RECENSUM
ESSE FACTUM CONSTAT.

Codicum recensum dabimus qualem ipsa res offert; in plerisque exilem, modo locupletiorem. Satis enim constat, eos, qui primi veteres scriptores typis expressos vulgarunt, nec magis superioris et hujus sæculi plerosque editores, de codicum, quibus usi sunt, ætate ac bonitate aut judicium omnino nullum, aut parum subtile, aut omnino parum ex artis diplomaticæ notionibus et præceptis constitutum, tulisse. Plerumque itaque non habes cui recte innitaris, imprimis quoties antiquitatem codicum crepant. Expeditius judicium est de bonitate: ea enim ex ipsa lectionis exploratione et comparatione cum aliis cognosci potest: atque hoc tenere præstat. Anteit omnes codd. veneranda vetustate

I. Codex vaticanus, Ms. 3225, in quo fragmenta nonnulla Virgilii, a Georg. III, 1 inde, servata sunt, quemque cum picturis æri incisis excriptum ad ipsam libri scripturam exprimi curavit *Jo. Caiet. Bottarius* in volumine inscripto:

Antiquissimi Virgiliani codicis fragmenta et picturæ ex bibliotheca Vaticana ad priscas imaginum formas a Petro Sancte Bartholi incisæ. Romæ. Ex Chalcographia R. C. A. (Romanæ Cameræ Apostolicæ) *apud Pedem Marmoreum* 1741, *gr. fol.*

Inscriptus liber Benedicto XIV a Jo. Dominico Compiglia Chalcographiæ C. A. Præf. Sed, quæ præmissa est, erudita præfatio Bottario debetur. Primum exemplum picturarum Camilli Cardinalis Maximi (de Maximis) jussu Bartolus tabb. LV ære expresserat. Pauca ab hoc ære erant exempla ducta; in quibus cum prima pagina radio exarata vacuum literis recipiendis haberet spatium, titulus cum anno ab aliis aliter est suppletus. In Bibliotheca nostra academica est exemplum s. a. Aliud vidimus a. 1725, aliud anni 1677, 4 in Memorab. Biblioth. Dresd. T. II, n. 317. Quid quod iterum 1782 Venant. Monaldinus lucrum ex eo recudendo quæsivit. Tandem præclaro consilio Bottarius totum codicem vulgare instituit.

Est autem ille codex membranaceus quadrato volumine, ad no-

stri fere quaternionis formam, a librario imperitissimo, quo ipso fides ejus et auctoritas tanto major est, majusculo et quidem capitali Romano rustico charactere, continuis vocibus, sine interpunctione exaratus, quam tamen recentior et indocta manus passim supplevit, picturis exornatus, quibus ille multo etiam magis, quam scriptura inter viros doctos celebrari cœpit. Scriptura deflexa est ad molliorem pronuntiationem: v. c. *impositi*, *alligat*, non *inpositi*, *adligat*. Jam quæ de Codicis ætate a doctiss. Bottario et a PP. Benedictinis* disputata sunt, hic quidem repetere non possumus. Si tamen hos, tanquam doctiores judices, audias, et Italis, quidquid pravum ad majorem vetustatem omnia revocandi studium comminisci jussit, condones: quantum quidem in re incerta conjectando assequi licet, non ultra sæculum V assurgere ea vetustas videtur. Nam, quod præcipuum opinionis de multo majore antiquitate præsidium a picturæ artificio ac nitore petitur, id nec magis tutum ac firmum est. Potuit enim seriore quamvis ævo bonum aliquod ingenium meliora sequi, et, si ex vetustiore libro hæ ipsæ picturæ expressæ sunt, quod certe majoris in vestibus, armis, et aliis rebus antiquitatis vestigia nonnulla suadent, antiquiorem ac meliorem rationem exprimere. Nec tamen valde vetusti moris vestigia in his picturis deprehendas, nec laudis, qua picturas illas efferunt, justas et idoneas caussas esse videas. Nec enim subtilitate linearum nec formarum elegantia illæ se commendant; ratione partium, symmetria et multo magis optices lege ac fide, peccant omnes. Inveniendi vero et ordinandi artificium omnino nullum. Sed mirationem colorum claritates et varietates facere videntur; de linearum veritate et artificio judicium ex Bartolina opera parum tuto forte instituas, cum in ea, monente Stuarto,† multum ingenio suo indulserit bonus Bartolus. Possunt tamen vel sic nonnulla cum voluptate et cum fructu ex antiquitate rerum adspectui proponi: occurrunt templorum et ædicularum formæ plures nec inelegantes, ut p. 134. aræ cum sacris. Orpheus pileo, quod mireris, Phrygio caput indutus p. 21 et 177. Navis XVI remorum, alia XVIII, alia X, aliquot XXVI, XXII remorum: si modo artificis imperitia numerum curavit. Neptunus et Venus cum sceptro ad Æn. V, 779, Urna Minois ad VI, 431 miro modo expressa p. 110, tela Circes p. 129, Juno cum Alecto p. 142, Juno Janum reserans p. 148.

Fuit hic liber, quod in fronte notatum legitur, primum *Joviani*

* *Nouveau Traité de Diplomatique* Tom. III, p. 56. 57.

† *Antiquities of Athens* p. 29 (c). Ceterum picturam viri Trojani amicti, sedentis, ex hoc codice laudari video a Pignorio Origg. Patav. c. 12, p. 68, quam in Bottarii opere non reperio.

Pontani, tum *Petri Bembi* (v. inf. de Bembi codd.), mox *Fulvii Ursini*, qui eum *bibliothecæ Vaticanæ*, qui præerat, cum aliis Codd. intulit. Neminem adhuc de hoc codice inspiciendo sollicitum ante se fuisse videri, docet Bottarius p. V. Vidit et laudat eundem Mabillonius Itin. Italic. T. 1, p. 63.

II. Alter CODEX VATICANUS antiquissimus, Bucolica, Georgica, et Æneidem complexus, nec nisi in paucis locis truncatus,* Ms. 3867 membranaceus, charactere capitali Romano rusticiore sive incomtiore; altiore quam latiore; punctis inter verba, sed ab indocta manu illatis. Habet et is figuras nonnullas, quas Bartolus libro modo memorato† ære expressit.

Etiam in hujus libri vetustate celebranda doctorum virorum studia incaluerant. v. Mabillon. de Re Diplom. lib. V, tab. VI, p. 352. Montfauc. Diar. Ital. p. 277, et Bibliothec. Mss. p. 3 D. Bottarius in præf. laudata, p. VI et XX. Benedictini N. Tr. de Diplom. T. III, tab. XXXV, p. 61, 62, qui quidem sæculo IV antiquiorem esse negant. Pictura deterioris notæ et barbariem plus redolet, quam illa paullo ante memorata. Eum ex Gallia in Italiam pervenisse, et in B. *Dionysii* aliqua æde olim servatum fuisse, Montefalconius observaverat, ibid. Laudat eum Politianus Miscell. c. 71. 77. v. Bottar. p. XX. Codex hic intelligendus est, quoties Pierius *antiquum* vel *Romanum* memorat, quod characterem literarum Romano propiorem esse autumabat, h. e. capitali, qualis in marmoribus visitur. v. Pierius Castig. in Bucol. princ. Namque Pierius codice hoc satis quidem diligenter usus est, de quo eodem dicere videtur ad Æn. IX, 20. Iterum tamen eundem codicem cum vulgari editione, Hack. L. B. 1680, sed parum docte et accurate, quod nos res et usus docuit, comparavit; lectionis varietatem enotatam exhibuit Bottarius libro supra laudato p. 187 sqq., unde nos in var. lect. transscripsimus. Neque Ambrogius aliunde petiise videtur, quanquam is ipsum codicem excerpsisse videri vult. Quantum quidem nobis judicare licet, a librario valde indocto et ab exemplo nullius boni critici opera emendato scriptus est; quo tamen ipso fides ei tanto major accedit; nisi quod sæpe glossematibus contaminatus est, v. c. Ge. IV, 482. 488. Expertus etiam est manum emendatricem, testante Bottario in præf. laud. p. XXI. Ad Orthographiæ veteris reconditiores rationes usus ejus permagnus esse potest, et provocat aliquoties ad eum Aldus in libro de Orthographia. Omnino diversam a Mediceo rationem sequitur, v. c. in quarto casu per *es*, ut

* Ecl. VIII et IX. Ge. II. Æn. II. III et V.

† P. 5. 29. 41. 45.

montes, urbes; adeoque etiam in hoc, sed multo magis in ipsa lectione, suam familiam ducit. Deduxitque nos sedula observatio tandem eo, ut omnino duas codicum familias, seltem in Æneide, deprehenderemus, alteram Apronianam (de quo paullo post), Mediceo auctore; alteram ab eo diversam, in qua princeps est Romanus s. Vaticanus.

III. Codex palatinus, MS. 1631 biblioth. Vatic. membranaceus, scriptura continua, uncialibus, quas Bottarius vocat, seu verius, capitalibus rusticioribus literis nitide scriptus, Bucolica, Georgica, et Æneidem complexus, sed misere truncatus et fœde arrosus. De eo v. Bottar. præf. ad fragm. Vatic. p. V et XVI, qui et specimen codicis dedit p. 3 repetitum a Benedictinis PP. T. III, p. 63, tab. XXXV. Est is merito inter antiquissimos habendus. Ad IV aut V sæc. vulgo refertur. Qui proferuntur a Bottario bini versus ex Georg. III pr. binis vitiis librarii sunt contaminati. Hunc codicem Hiedelberga cum Palatina bibliotheca in Vaticanam se advexisse narrat Leo Allatius in Animadverss. in Inghirami fragm. Antiqq. Etrusc. p. 58. Ad ejus fidem Virgilii opera in bibliopolio Commeliniano a. 1589. 1599 et 1603 excusa sunt, sed, eodem Allatio monente, non bona fide: et, si codex tam mutilus est, ut fertur, aliunde suppleta. Varietatem ex ea editione passim ab Heinsio notari videas, et ex ipso codice ab Ambrogio in nupera editione Romana. Sed cum hic quidem rei criticæ nimis imperitus homo sit, fide ejus parum stari posse arbitratus sum, et, quæ quidem evolvi et comparavi, cum Vaticano fere consentire vidi. Nunc in nova recensione ipsam editionem Commelin. adhibui, et inde Codicis Palatini non contemnendam esse auctoritatem deprehendi in libb. Æneidis, imprimis posterioribus.

IV. Codex mediceus. De quo multa disputata sunt a viris doctis. vid. Noris. in Cenotaph. Pis. p. 430 sq. Mabillon de Re Diplom. p. 352. Benedictini Monachi *N. Tr. de Diplom.* T. III, 51. 52. Nic. Heinsius diss. de hoc codice ap. Burm. præf. T. I, p. XXXVI sqq. ex ejus Epp. ad Reinesium in Sylloge Epistolar. T. V, p. 193 sqq.; ipse Burmannus Secundus, in eadem præf. pag. XXXX. *Dissertazione del Codice Aproniano, dall' Abatte Sestini. Firenze.* 1722. 4. et Fogginius in præf. Namque hic doctiss. vir totum codicem literis majusculis excudi curavit, hoc titulo:

P. Virgilii Maronis Codex antiquiss. a Rufio Turcio Aproniano V. C. distinctus et emendatus, qui nunc Florentiæ in bibliotheca Mediceo-Laurentiana adservatur, bono publico typis descriptus Florent. 1741, 4. cura P. Franc. Fogginii.

Codex ipse exaratus est in tenuissima membrana charactere ca-

pitali minore, admixtis tamen nonnullis minusculis; interstitiis verborum nonnullis, quanquam Fogginius (v. præf. p. XIV) distinctis verbis et vulgari nostro charactere quadrato eum repræsentari curavit. Plures correctores expertus est, v. Foggin. præf. p. XIII. Est et hoc inter laudes codicis, quod integer est, nec nisi ab initio ad Eclogam sextam: *Prætides implerunt*, truncatus. Specimina scripturæ multi exhibuere, omnium accuratissime Fogginius in præf. p. XV et ex eo PP. Benedictini T. III, tab. XXXV. II, IV, subscriptionis autem, quam statim memorabimus, Nic. Heinsius in præf. Virgilii Burm. p. XXXVI. Codicis hujus vetustatem mirifice extulerunt laudibus et ornarunt viri docti. Ut breviter tota disputatione defungamur, omne de eo judicium, post literarum characterem, ex adscripto sub Bucolicorum finem correctoris nomine pendet. Est is Turcius Rufius Apronianus Asterius, qui anno Christi 494 Consulatum gessit, et e cujus recensione Sedulius emendatus Rhemis servatur. Vid. de hoc viro Noris. Cenotaph. Pis. pag. 446. Tillemont *Hist. des Emp.* T. IV, cap. 18. Fontanini Hist. litt. Aquilei. pag. 234 sqq. Relandus Fast. Cons. ad a. C. 494. Wilthem. App. ad Diptych. Leod. Nic. Heins. ad h. l. et nuper iterum Ariolus ad Sedulium copiosa disputatione, prolegom. c. V, p. 71 sqq. nam præfert ejusdem Asterii nomen subscriptio antiquissimi codicis Sedulii. Diversus ab hoc Asterio fuit alius Flavius Astyrius, seu Asturius, verius Asterius, qui a. C. 449 Consul fuit, quod docuere iidem viri docti: add. doctissimus Saxius in Onomastico p. 494. Subscriptio subjectum habet carmen, quo ille ludos a se editos memorat: quod iterum editum et illustratum vides in Burmanni Anthol. lat. Vol. I, pag. 371. Jam cum Aproniani correctoris diversa a reliqua scriptura manus sit, et codex, quem emendandum suscipiebat, jam antehac scriptus esse debuerit, ad sæc. IV et remotiores adeo sæc. II annos ætatem ejus rejecere viri docti Norisius l. l. et Bottarius præf. laud. p. IV. Quid tamen ii reponendum habeant, ipsi viderint, si quis cum PP. Benedictinis, non facile nisi admodum recens scriptum librum emendatori traditum fuisse, contendat; quo ipso efficitur hoc, ut non nisi circa finem sæc. V exaratum eum codicem credere fas sit. Quid? quod, nisi scripturæ character intercederet, ex subscriptione illa ne hoc quidem tuto pronuntiare possis. Solent enim hæ emendatorum subscriptiones in ipsis sequentiorum librariorum exemplaribus, quæ istis emendatoribus multo recentiora sunt, repeti; quo ipso omnis earum fides et auctoritas infringitur. Exempla ejus rei, ne in his hæreamus, petat aliquis v. c. ex Wilthem. ad Diptych. Leod. App. p. 4. 10. 11. Cf. Bottarius in præf. ad Fragm. Vatic. pag. XXI. Zacharias biblio-

theca Pistoriens. p. 46. De his ipsis autem subscriptionis versibus eandem suspicionem jam Muratorius conceperat ex eo, quod binis locis variæ lectiones seu glossemata adjecta sunt; Nov. Thes. Inscript. T. II, p. 662. Inter hæc alia difficultas objicitur in hoc, quod manus illa Asterii, seu Turcii Rufii Aproniani, appicta non est nisi ad calcem Bucolicorum: quo satis patere videtur, nec ulterius ejus operam processisse; alioqui sub finem Georgicorum et Æneidis non minus subscriptio illa apposita esse debuerat. Aut si totum opus e recensione Aproniana tanquam apographum descriptum esse dixeris, ab incuria librarii in reliquis operis partibus subscriptionem omissam esse dicendum est. Ut hoc alterum mallem factum, moverat me Julius Sabinus, qui ad Æneidem passim Apronianam lectionem laudat. Et convenit una et altera harum lectionum cum emendatione in Mediceo codice priscæ scripturæ substituta, v. c. Æn. I, 636. Hoc secutus, multis in locis ad Æneidem Apronianam lectionem ex Julio Sabino excitavi. Enimvero in aliis* locis Apronianam lectionem nullam vidi esse aliam, quam genuinam Medicei codicis lectionem, quæ adeo Aproniano tribui nullo modo potest, cum is tantum correxerit librum, si modo correxit, non descripserit. Quid igitur Julius Sabinus in judicio suo secutus sit, tanto difficilius est dicere, cum idem in nonnullis locis Apronianum mutasse dicat vel sustulisse ea, quæ in Mediceo codice relicta videas. Sic Æn. II, 76 versum ait ab Aproniano esse sublatum; is tamen Mediceo accessit a manu secunda.† Nisi itaque Julius Sabinus admodum oscitanter hac in re versatus est: dicendum est, eum aliud exemplar habuisse, quod Aproniani manu emendatum aut esset aut putaretur. Quid? quod idem ille ad Bucolica passim non modo lectiones, verum etiam etymologias et interpretationes Aproniani laudat, quas unde hauserit, nondum reperi, v. c. ad Ecl. III, 18. I, 6.

Primus, quem hunc librum possedisse constat, fuit Rudolphus Pius, Cardinalis Carpensis, sub Paullo III. P. M., qui eum Achilli Statio evolvendum permisisse videtur, cujus etiam disticha nonnulla fronti codicis præfixa leguntur; mox idem Rudolphus eum bibliothecæ Vaticanæ legavit, ut ex Aldi Orthographia latina docuere viri docti:‡ e qua furto aut alio casu surreptus in Mediceam pervenit.

* V. c. Æn. II, 51 *ferit*, 657 *et ferre*, III, 336. IV, 9. 27. 314. 436. 464. 551. IX, 214.

† Alia exempla v. IV, 273 Var. Lect. et 298. 528. Una est lectio lib. IV, 663 *mediam*, quam tanquam Apronianam laudat, quæ in Foggiano exemplari non occurrit. Item alia lib. XI, 696.

‡ Ea ratione hæc exposuisse videmur, qua dubitationi PP. Benedictinor. l. l. p.

Expressa jam dudum ex hoc codice erat editio Paulli Manutii 1583. Nuper ad eandem excusa fertur editio Ambrogiana. Heinsius diligenter eum Florentiæ evolverat. *Varietatem lectionis* excerptam jam 1565 vulgaverat Brixiæ Paullus Gabianus.

Alterum volumen Fogginius promiserat priori illi subjiciendum, in quo historiam codicis ulterius persecuturus esset; in quo quæ modo disputata sunt, accuratius forte et copiosius tradita fuissent.

Jo. Pierii Valeriani codd.

V. Præter *Vaticanum* codicem supra memoratum, quem *Romanum* appellat, a Pierio excussi sunt:

Codex Oblongus, quo quidem nomine a forma voluminis ducto ab ipso Pierio designatur, minoribus literis exaratus et ipse admodum vetus, Pierio judice. *Pomponii Læti* delicias eum olim fuisse, idem Pierius memorat ad Æn. V, 143. X, 186. 345. Georg. IV, 368, fitque mihi probabile, fuisse eundem, quem Episcopus Aleriensis in Ed. principe altera emendanda adhibuerat: de qua vid. inf. Asservabatur ille in bibliotheca Vaticana, in qua tamen frustra eum quærebat Bottarius præf. ad fragm. Vatic. p. V. Mirum est de eo nil memorari a viris doctis, quoties de claris Pomponii codicibus agunt, ut Persii, Pompeii Festi; ne Apost. Zeno quidem *Diss. Vossiane* p. 243 sq. Levat tamen desiderium Pierii in eo adhibendo diligentia.

Codex Longobardicus Pierii, quem *non piget evolvisse*, ut ille de eo monet ad Bucolic. princ. A charactere nomen impositum, qui tamen qualis sit, ex nomine vix definire ausit aliquis, cum in scripturæ notione definienda valde fluctuarint superiorum sæculorum critici.

Codex Mediceus Pierii: ab eo, quem Fogginius expressit, utique diversus, quod vel hinc colligas, quia in prima statim Ecloga a Pierio laudatur; Fogginianus vero ab initio mutilus est; etsi lectiones sunt quæ cum illo conveniunt, impr. Æn. XII, 221 *pubentes*, quod Mediceus a For Fogginio excusus in litura habet. Eum inter emendatos esse, ad Bucol. pr. Pierius testatur. Num ille etiam-

---

52 (s) occurratur; etsi vulgo Achilles Statius inter possessores codicis refertur. Ceterum male hæc narrata sunt, si Galluzzium audiamus (in *Storia del Gran Ducato di Toscana sul governo de' Medici*) lib. I, c. 12 et Ariolum prolegom. Sedulii p. 78. s. 147. Codex erat in cimeliis domus de Monte (de quo dubitare licet; a Rudolpho Carpensi ad eam gentem perlatum eum esse probabilius fit); Julius III ex ea gente oriundus codicem dono dederat Cardinali Innocentio de Monte, a quo 1568 muneris loco pervenit ad Cosmum.

num in magno illo codd. Virgilianor. numero, qui in Medicea servantur, lateat, non dixerim.

Lectiones variantes ex iisdem libris modo memoratis, quibus Pierius usus fuerat, ad editionem Juntinam, forte ab ipsius Pierii manu, notatas habuit Heinsius, memorante Burm. in præf. ad Virgil., Pierius tamen præter istos nonnullos alios manu versaverat. Ita Codicem *Portium*, Codicem *Bellunensem*, ad Æn. IV, 138 memorat, *Delphium* ad Æn. IX, 651, *Palatinum* ad lib. X, 51. Etiam plures *Vaticanos* versavit manu; vid. eum ad Æn. VII, 400. IX, 102.

Codicem veterem apud *Janum Parrhasium*, et alium, *in Vaticana bibliotheca*, quem, *Franc. Petrarchæ* fuisse aiunt, testem producit Pierius ad Ge. III, 348. Hic quidem an in Vaticanis supra commemoratis lateat, definire non ausim; et an alter idem sit cum eo, qui a P. Burmanno sub *Parrhasiano* nomine excitatur, non minus difficile est pronuntiare.

* * * *

VI. Alius Virgilius cum Servii commentariis, membranaceus, in fronte figuris pictoris non ignobilis Simonis Senensis exornatus, notis et glossis a *manu Petrarchæ* valde interpolatus, diversorum virorum doctorum penu habitus, in bibliothecam Papiensem, eaque 1499 direpta a Gallofrancis ad Ant. Augustinum, et ab hoc ad *Fulvium Ursinum* pervenerat, unde deinceps a *Frid. Borromæo* Purpurato in *Bibliothecam Ambrosianam* advectus fuit. Docet hoc P. Burmannus in præf. Virgilii, et præter Montfauconium Diar. Ital. pag. 20. Bibl. Mss. T. I, pag. 530, advocat Tomasin. Petrarch. rediviv. cap. XV, pag. 87.* Apud hunc pag. 85 Virgilius *Ant. Pirrhi*, nobilis Ticinensis, laudatur.

* * * *

VII. Herc. *Ciofanus* ad Ovid. Met. VI, 117 loco a Burmanno in præf. notato multa de vetustissimo memorat exemplari *Ascanii Grandævi*, civis Sulmonensis, quem Mureto miserat.

Idem in bibliotheca Vaticana *veterem* alium *Longobardicum*, qui an idem cum Pieriano libro sit, ex hominis ratione judicium ferre non licet, et *alium antiquum* vidisse se narrat.

Eodem loco librum valde antiquum *P. Galesii*, alium satis veterem

* Ex *Ambrosiana* Codex Virgilii in papyro Ægyptiaca scriptus, cum Petrarchæ annotationibus, a. 1796 Parisios translatus, nullus alius esse videtur, quam is, quem memoravi. Est alius Virgilii codex, quem nobilitavit Petrarchæ manus, Lauræ mortem memorans: de quo v. *Giov. Batt. Baldelli del Petrarca e delle seu Opere* (Firenze 1797 p. 177 sq.

Ludov. Lantis, R. antiquissimum alium *Fulvii Ursini* laudat. Fuit hic forte *Colotianus*, de quo vide paullo post.

* * * *

VIII. *P. Bembi* liber passim memoratur; nec tamen is unus idemque. Molestiam facit res ab iis, qui codices manibus versarunt, tam parum diserte exposita. Omnibus diligenter circumspectis et consideratis, Virgilii codices *tres* diversos in ejus supellectili libraria fuisse invenio: unum, nunc in Vaticana repositum, Aldo, Pierio, et Ursino haud visum, qui fragmenta complectitur, quæ Bottarius in lucem edidit: de iis supra actum; *alterum*, qui Lusus juveniles cum Bucolicis et Georgicorum lib. I parte continebat: e quo Culicem correxit P. Bembus. v. præfat. nostram ad Culic.; *tertium*, quem Ursinus cum altero illo domi suæ habebat, et *quem*, ut ille ad Ecl. VIII, 44 monet, *ex Academia Pontani, grandioribus literis exaratum, habuisse Bembum dicunt.* Ex dictis his accuratius constitui poterunt ea, quæ in præfat. Anthol. Lat. T. I, p. LIII de Bembi codd. disputata sunt.

Præter tres hos codd. fuere duo alii, alter Bucolica complexus, cum notis, qui primum *Bern. Bembi*, deinde *P. Bembi* Cardinalis, fuerat, alter libros Æneidos continens, itidem cum glossis, qui a *Modesto Polentone*, Sicconis f., ad P. Bembum Card. pervenerat; quorum uterque ad *Laur. Pignorium*, et ex ejus testamento ad Dominicum *Molinum*, Senatorem Venetum, transierat. v. Tomasinum *Biblioth. Patav.* pag. 85.

* * * *

IX. *Codex Colotianus* Fulvii Ursini, quo olim Angeli Colotii fuerat, quemque *Ursinus* bibliothecæ Vaticanæ intulit, ubi nunc num. 1575 servatur. Vide de eo Ursin. ad Ecl. VIII, 44 et Bottarii præfat. ad Fragm. Vatic. p. XI. Varietatem ex eo passim notavit Ursinus in *Virgilio collat. Script. Græc. illustrato.* Consentit in multis cum Mediceo, vide v. c. Ge. III, 235. 236. Pervetustum eum appellabat Ursinus; in fine tamen sæc. XII scriptum censet Bottarius.

Habebat *Ursinus* præterea duo libros emendatissimos, de quibus ad Ecl. VIII, 44 memorat; scilicet Codicem *literis Longobardicis exaratum*, h. e. ut suspicor, literis minusculis passim admixtis; talem enim scripturam illo tempore ita appellare solebant; tum Codicem vetustissimum, qui fuerat *Franc. Philelphi.*

* * * *

X. *Codex Barthii.* Habuit vir doctissimus tres Virgilii codices, inter quos unum vetustissimum, in cujus fine subscriptum erat: *Flavius Gennadius Felix Torquatus V. C. Rc. Romæ D. N. Constantio P. F. C. P. P.* (Patrono Faciendum Curavit Propria Pecunia), quibus

literis siglisque quamvis ignotis hoc tamen constare putabat, esse codicem venerandæ antiquitatis. Nisi vero alia opinionis suæ firmamenta habuit, hoc quidem unicum fallax et inane videri potest, quoniam in codice admodum recenti antiquiorum librorum subscriptio repeti potuit, ut supra jam alio loco animadversum est. Emendationes ex hoc codice in Eclogam X proposuit Adversar. XVIII, 16. XLI, 26.

* * * *

XI. Memoravimus adhuc codices Mstos primum principes, tum quorum veteres critici mentionem faciunt. Subjungemus nonnullos, ad quorum fidem auctores *editionum criticarum* et *classicarum* recensionem suam instituisse feruntur. Et primas quidem editiones ex codicibus fluxisse uti certa res est, ita dolendum est non æque liquere, e quibus codd. illæ ductæ fuerint. Principem quidem Romanam, post alios, nec tamen valde bonos, codices comparatos, ex *Pomponii Infortunati* (h. e. Julii Pomponii Læti) *codice* fuisse emendatam, tum a nobis monebitur, cum veterum editionum annales conficiemus; quo etiam ea differimus, quæ de nonnullarum aliarum sæc. XV editionum fontibus memoranda habemus. Præclari fuere codices, ad quos *Naugerius* ed. Ald. tert. 1514 emendavit. Nec minus præclari *Pieriani* 1521. Paullus Manutius *Mediceum* expressit, 1583, uti *Palatinum* Commelinus 1599. Recensionem *Jo. Henr. Bæclerus* ad Ms. biblioth. *Argentinensis* se instituisse in edit. Ulmensi 1698 profitetur: parum tamen fructus inde ad Virgilium pervenit. Ex *Ge. Fabricii* castigatione et *Theod. Pulmanni* recensione, neutra tamen ad novos codd. facta, fluxerant fere exemplaria vulgata omnia, quæ usque ad Nic. Heinsium manibus terebantur; Pulmanniana quidem lectio regnabat in Antwerpiensibus Elzevirianis et ceteris Belgicis. In his a *Dan. Heinsio* profectæ edd. majorem adeo incuriam produnt. Bonum factum! successit *Nic. Heinsius.*

Codices Heinsiani.

XII. Triginta Nic. Heinsius annos Virgilio recensendo impendisse et fere XXX codices consuluisse narratur. Ex his a Burmanno in præf. ad Virgilium sequentes commemorantur:

Mediceus, et

Vaticanus, alter ille n. 3867, quem tamen ipse haud inspexisse videtur; verum laudat eum ex Pierianis Castigationibus.

Codices *Menteliani tres*, *Jo. Mentelii*, Medici quondam Parisini, iique in antiquioribus habendi. Sunt illi, imprimis prior, plerumque in partibus Medicei: v. c. Æn. II, 76.

Codices *Rottendorphii tres*, qui erant Bernardi Rottendorphii, Medici. Ex iis tertius plerumque cum Gudiano et Mediceo consentit. Videtur hic esse is, qui in apparatum Gudianum migravit. cf. inf. de apparatu Saxiano.

Leidensis Bibliothecæ itidem *tres*, a Jo. Fr. Gronovio suppeditati, vetustatis nomine omnes ab Heinsio laudati. Ab his diversi fuisse videntur *duo Leidenses*, quos ipse Burmannus contulit.

Codex *Montalbanius*, quem ab Ovidio Montalbanio, Philos. Prof. apud Bononienses, dono acceperat Heinsius, ante D abhinc annos (Sæc. XIII) scriptum, quod in notis ad Æn. V, 522 eum indicasse Burmannus ipse observavit.

Codices *Menagiani duo*, ab Ægidio Menagio Heinsio concessi, quorum alter recentioris fuit notæ: Heins. ad Æn. V, 620; prior optimæ notæ.

Codex *Pugetianus*, qui Æneidem complectebatur, ex bibliotheca Gul. Pugetii, in Senatu Tolosano quondam Consiliarii Regii. Cujus variantes lectiones a Bern. Medonio ad Heinsium missæ Burmannianis notis insertæ sunt, monente Burmanno jun.

Codd. *Balth. Moreti quatuor:* inter quos primus ex optimis habendus: cf. Æn. X, 861, etiam secundus melioris notæ.

Codd. *duo Vossiani*.

Codd. *duo Ecclesiæ Hamburgensis:* admodum præclari, et alter quidem ad Mediceum fere exemplar descriptus.

Codex *Sprotianus*.

Codex *Schefferianus*.

Fragmentum *Moretanum*.

Fragmentum *Vossianum*.

Codex *Venetus*, quem Venetiis redemerat, recentior quidem, sed qui optimas suggereret lectiones.

Codex *Bigotianus*
et *Hugenianus*
inspecti tantum ab Heinsio fuere. Idem etiam Pieriana excerpta ap. manus habuit, ut supra observatum est.

Tandem inter præstantiores Heinsii codd. fuit

XIII. *Codex Gudianus*, forma, quam nos in folio minore quadrato appellamus, membranaceus. Foliis LXXXVIII constat, multasque habet inter lineas, a variis quidem manibus, glossas allitas, inter præstantissimos tamen a Nic. Heinsio merito est habitus, quia ex optimo exemplari fuit transscriptus; quod aut Mediceum fuit, aut ex eodem fonte ductum, e quo Medicea lectio fluxerat; tam mirifice utraque inter se consentit: Ita ut, quemadmodum Romanum codicem suam familiam ducere diximus, sic ab eadem stirpe proce-

dant Mediceus, Gudianus, Rottendorph. tert., Mentelianus, Moret. pr. et sec. et Hamburg. pr. Nobis tamen in hoc codice diversæ manus occurrere visæ sunt. Tractavimus enim et inspeximus Codicem e bibliotheca Guelpherbytana, in qua nunc inter Gudiana asservatur, ad Collegam amicissimum Kulenkampum missum; quando illud etiam aliquot foliorum comparatione cognovimus, summa diligentia ab Heinsio librum hunc excussum et excerptum esse, quem ille a Marqu. Gudio acceperat, quum is eum Lugduni in Galliis redemisset. Illud forte monere non vanum et inutile fuerit, in Ge. I post v. 52 non esse hiatum, ut in margine adscriptum est, sed transpositionem versuum. Sequuntur enim versus 53—104 paullo post versus 105—130 male hic insertos. Porro Ge. II post v. 52 lacuna in oculos incurrit ad v. 260, quam explere voluit alia sed indoctior manus, nec tamen folii spatium plus quam a v. 52 ad 211 capiebat. At ab antiqua manu jam olim idem damnum sartum esse deprehendimus in folio, quod male ad calcem, inversa quidem facie, dum compingebatur liber, assutum est; quanquam nec hoc ulterius quam ad vers. 234 procedit; sed frons ejus altera abrasa nugas ab recente manu recipere coacta fuit. Videtur Heinsius hoc sub fragmenti Gudiani nomine laudare ad Ge. II, 82; nam, quod ibidem pro Gudiani libri lectione venditatur, *mirata est que*, in recentiore illo folio, quod ante memorabamus, legitur.

Ceterum infinitis in locis turbatum est in his variant. lectionibus, quod eæ ad diversas editiones enotatæ et adscriptæ erant; id quod per totum hoc variæ lectionis genus, in aliis quoque scriptoribus, molestias facit innumeras, imprimisque fidem et diligentiam exscribentis haud raro in suspicionem adducit. Valde molestum et illud est, quod Heinsius non notavit, quam editionem, ad suam criticen emendatam, operis librariis excudendam tradiderit, aut quam ante oculos habuerit, dum *vulgatam* memorat. Unam ex Elzevirianis fuisse non dubito; probabile fit, patris Danielis fuisse. Interdum tamen Pierianam lectionem, quæ erat Aldinæ primæ vel secundæ, notæ suæ præfixit.

Codices Burmanni

XIV. *Codices*, quibus *P. Burmannus* usus est, omnes fere sunt recentes nec magni momenti; omninoque ille sordes ab Heinsio spretas inani opera cum pulvisculo converrisse dicendus est.

Codex *Regius*, e bibliotheca Regia Parisiensi, Heinsio concessus, qui post ejus mortem in *Rykiana* supellectili, mox apud *Masvicium*, qui editionem suam ad eum recensuisse videri volebat, hinc apud *Hulsium*, Consulem Haganum, fuit, unde sub *Codicis Hulsiani* no-

mine laudatur, ut apud Masvicium sub *Parisiensis*, et tandem *Bibliothecæ Leidensi* illatus est. Antiquus valde et egregius, et Servi commentario instructus est. v. post Masvic. præfat. Burmannum in præfat. ad Virgil. et patrui Admonitionem de Edit. Masvic.*

Codex *Parrhasianus* a possessore, quem olim habuit, Jano Parrhasio, qui tum variantes et notas margini adscripserat, tum multa alia in Virgilium commentatus erat, quæ a Burmanno præf. (p. 13) enarrantur. Hic Codex in bibliothecam Henr. Adriani Markii pervenerat, unde a Masvicio *Markianus* appellatur, ex hac in Hulsianam et tandem in bibliothecam Leidensem transiit. conf. P. Burmanni Admonit. de Edit. Masvic. Interpolationes ex eo memorari vidi plurimas.

Codex *Francianus*. P. Francius *tres* Virgilii Codices possederat. Ex *uno vetustiore* membranaceo varietatem lectionis a Jano Broukhusio excerptam et editioni Commelin. 1646, 4, adscriptam cum Burmanno communicaverat D' Orvillius, penes quem etiam *alterius* Codicis membranacei Franciani fragmentum a medio Æn. I ad medium libri VI fuit. *Tertius* satis vetustus, qui Æneidem complectitur, utrum idem sit, qui nunc in Amstelædamensi bibliotheca asservatur, dubitatur a Burmanno Secundo. Omnino ad infimi ordinis codd. videntur Franciani esse ablegandi; quæ enim ex iis laudantur, sunt mera plerumque vitia, aberrationes et indoctæ interpolationes.

Codex *Tollianus*. Sub hoc nomine laudantur var. lect. in Georgica a Jac. Tollio ex Cod. papyraceo bibliothecæ Teutoburgensis collectæ et editioni Commelin. 1646 adscriptæ, quam D' Orvillius Burmanno excerpendam commiserat. Nunc descripsit codicis habitum et variam lectionem enotavit diligenter H. A. *Grimm* in Withofii *kritischen Anmerkungen* I *Stück* pag. 120.

Codices *Leidenses duo*, quos ipse P. Burmannus contulit.

Codex *Zulichemius*.

Codex *Vossianus*, an unus ex iis fuerit, quibus Heinsius usus est, mihi non liquet.

Codex *Grævianus*; qui admodum recens fuisse videtur.

Codex *Oudartii*.

Codex *Uratislaviensis*, bibliothecæ Elisabethanæ, e quo var. lect. editioni L. B. 1652 manu Jani Gebhardi adscriptas e scriniis Heinsianis habuit Burmannus.

Codex *Wittianus*, e supellectili libraria Jo. de Witt, Civit. Amstelæd. quondam Judicis, cum Burmanno communicatus.

* Probabile mihi fit, hunc esse codicem, quem nuper narrabant a Gallofrancis esse vindicatum et bibliothecæ Parisiensi iterum assertum.

Codex *D'Orvillianus*, recentioris ætatis, e quo varietatem lectionis excerptam ad P. Burmannum miserat D' Orvillius. Fuit is ex inquinatissimis, nec dignus e quo mera librariorum vitia enotarentur.

Codex *Wallianus*, aut potius fragmentum codicis a libro Æn. II, 310 ad v. 150 libri VI, ab imperito et festinante librario perscriptum, et glossis plurimis coinquinatum, nec tamen spernendum; quod ab Hermanno van der Wall ad D' Orvillium transierat. Contulit illud Burmannus junior cum edit. Masvic.

Codex *Claramontanus*, membranaceus, Claramontii Ecclesiæ Gallicanæ olim ministri, e quo lectiones diversas Jo. Arntzenius enotaverat.

Codex *Lubecensis* ad Æn. X, 50 laudatur. Ceterum ex his codd. multi aut non fuere integri, aut certis tantum in locis inspecti.

* *

XV. In editione Edinburgensi ex recensione Alex. *Cuninghami* 1743 a Viro docto nescio quo curata varietates nonnullæ e *tribus* codd. annotatæ sunt. Persuaserat sibi editor, Cuninghamum hos codd. inspectos contulisse. Enimvero *Waddelii codex est* nullus, sed sunt Ge. Waddelii conjecturæ in Animadverss. criticis ab eo propositæ. *Duo* autem codd. *Hulsiani* nulli alii sunt quam codex *Parisiensis Regius*, et *Markianus* seu *Parrhasianus*, de quibus paullo ante dictum est, e quibus varias lectiones in edit. Masvic. excerptas ante oculos habuit Cuninghamus; quantum assequor, Codices non vidit. Neque ille edd. veteres 1472 et 1474 ipse inspexisse videri debet; prostant lectiones excerptæ in edit. Martin. Scilicet

* *

XVI. *Jo. Martinus (Martyn)* in sua Georgicorum recensione 1741 et 1746 septem codicum a se comparatorum varietates habuit. Sed viro doctissimo, cujus alioqui laudibus nihil detractum velim, acumen fere criticum, omninoque hoc accuratioris eruditionis genus, defuit; itaque nec satis accuratam in iis libris excerpendis, neque in antiquis editionibus, quas plures, admodum raro obvias, apud se habuit, excutiendis operam locasse videtur. Ita nec minus in notis, inter plurimas egregias observationes, multa valde vulgaria operose exponi videas. Sunt autem codicum Martinianorum, e quibus tamen nihil, quod insignioris notæ esset, prolatum memini, nomina in præf. ad Georgica nude enumerata:

Codex *Regius*, e bibliotheca Regia Londinensi.
Codex *Cantabrigiensis*, e bibliotheca Regia Cantabrig.
Codex *Bodleianus*, e biblioth. Bodlei. Oxoniensi.
Duo *Arundeliani*.

Duo *Meadiani;* quos olim ab immortali Viro, Rich. Meadio, sibi oblatos P. Burmannus neglexerat, ut e præf. ad Virgil. apparet.

* *

XVII. Sunt quoque editiones, in quibus variæ lectionis apparatus apponitur non ex novo et intacto fonte ductus, verum tanquam e diversis venis in unum alveum corrivatus. Ejusmodi silvula variæ lectionis ex aliis edd. congestæ subjecta est ad calcem edit. Knapton. Aliæ in antiquioribus: ut in edd. Fabricianis et Basileensibus, tum in Henr. Stephani edit., porro in edd. Pulmann. Mox in Elzevir., ut 1622. 1636, subjectum video ad calcem animadversionum libellum, in quibus loca, perpauca tamen, constituuntur, maxime e Florentis Christiani, Josephi Scaligeri, Petri Scriverii et Dan. Heinsii critica.

* *

XVIII. Præclara aliqua et rari exempli humanitate ac benevolentia b. Jul. Car. Schlægeri, usibus nostris oblati et ad nos missi sunt Codices e *Bibliotheca Gothana* tres:

Primus pergam. octonis cont. Bucolica, Georgica et Æneidem. Ad calcem Calpurnii Eclogæ septem; nitide scriptus, literis initialibus auratis, recens tamen, et vix ante sæc. XV scriptus, ab indocto satis librario, e bono tamen libro, bonam enim plerumque lectionem exhibet.

Alter chartaceus, fol. admodum recens, nec ex optimo exemplari, habet tamen lectiones interdum vix alibi obvias. A recentiore manu glossæ inter lineas adscriptæ; multa etiam, modo in meliorem modo in deteriorem lectionem, emendata. Præmissa et in primis paginis et sub principia librorum vulgaria in Virgilium carmina et argumenta, et sub calcem subjecta sunt Moretum et alia minora, quæ sub Virgilii nomine feruntur, carmina, etiam nonnulla aliena, quemadmodum recentioris alicujus poemata funebria, quorum compilator adscriptus est: *Doctor hans Mellerstatt.* Tandem Servius subjungitur, sed recentiore et horrida scriptura. Ad commentarii in Georgica calcem subscribitur: *Per Casparem Philippi de dressden anno dni* MCCCCLXI°. Idem nomen, sed sine anno, sub finem Commentarii in Æneidem adscriptum; quem *Fabii Planttæ de Fulgentio* (Fabii Planciadæ Fulgentii) *Expositio philosophica Æneidos Virgilianæ* excipit. Est is notus libellus de continentia Virgiliana. Hunc Codicem memoratum videas in Cypriani Catal. Codd. Bibl. Goth. p. 82, n. CCXXXVI, et alterum, qui sequitur, p. 106, n. LIV.

Tandem *tertius* octonis forma oblonga, continet Æneidem, multis scripturæ compendiis, et valde vitiose exaratus, frequentibusque lituris et indoctis emendationibus passim interpolatus. Ad XIII tamen vel XIV sæculum assurgere ejus ætas videri potest. Hos tres

codd. comparavit et lectionis varietatem ad marginem edit. Gotting. excerpsit *Jo. Ge. Meusel*, illo tempore (1766) juvenis, Seminarii philologici sodalitio adscriptus, nunc in Academia Erlangensi Historiarum Professor de literis historicis meritissimus, Principi Marchioni Brandenb. a Cons. aul.

XIX. Obtulerat mihi exemplo humanitatis haud vulgari, nec appellatus, *Saxius*, conterraneus meus (nam in iisdem Chemniciensis soli apud Misenos finibus, in quibus Ge. Fabricius natus erat, lucem uterque adspeximus), Virgilium varietate lectionis instructum, quam ex autographo Cortiano olim vir doctissimus adscripserat. Erat illa ex XV codicibus congesta, quos tamen *Cortius* non omnes inspexisse videri debet, præter Guelpherbytanos, quos ad se missos eum habuisse probabile fit. Cortium Virgilio recensendo animum appulisse, ex Thesauro La Croziano noram Tom. I, pag. 88. Codices autem, quorum variantem lectionem conscripserat, hi erant:

1. Vetus *Gudianus* (de quo sup. p. 105).

2. Alius *Gudianus* ejusdem ætatis et formæ, nisi quod literæ vetustate attritæ passim evanuerunt. Incipit cum Georg. IV, 70 et deficit Æn. X, 123. Notatur inter Gudianos No. 107 (66.)

3. Etiam *Gudianus* No. 131 (164) olim Rottendorfii (adeoque inter eos, quos Heinsius comparavit) in membrana scriptus manu satis vetusta, ita ut ætatem annorum quingentorum ferre videatur: habet omnia Virgilii.

4. Quartus *Gudianus* No. 109 (238) membranaceus, quaternionibus, continet tantum Georgic. libros.

Sequuntur e bibliotheca *Guelpherbytana* sex:

1. No. 82, 10 membran. 12., qui Bucolica tantum habet, sed vetustus.

2. No. 63, 5 duodenis oblongis. Bucolica et Georgica ejusdem ætatis.

3. No. 9, 11 membranac. in 4. sed recentior.

4. No. 11, 3 membr. in 4. recentior, antecedente tamen antiquior.

5. No. 8, 14 membr. in 4. recentior.

6. No. 7 fol. chartaceus; in fine adscriptum, esse eum exaratum a. 1457.

Porro *duo* codd. *Petri Danielis*, qui nunc *Bernæ* inter *Bongarsianos* asservantur. Alter vetustior Georgica, tum Eclogas, tandem Æneidem exhibet, sed in libro V deficit, alter recentior est. Sunt adeo ii, quos Jo. Rud. Sinner in Catalogo Codd. Mss. biblioth. Bernens. memorat pag. 631, n. 184, pag. 633, n. 411, etsi diversa ab istis narrari hic videntur. Idem Vir Cl. p. 626—635 codices Virgilii

alios ex eadem bibliotheca commemorat; de codicum tamen bonitate judicium inde facere vix licet, nisi quod satis recentes esse videntur.

Etiam *duorum Hambergensium*, quos cum vulgata lectione Heinsius contulerat, varietatem adscripserat Cortius; tandem *Basileenses* veterrimas membranas in Eclogis, Georg. I et Æn. XII, 7 inspexerat. Diu hærebam animi dubius, quid his copiis facerem, cum jam in altero volumine Virgilii versarer, quando illæ ad me pervenere, neque consultum videretur, in instituto aliquid mutare; mox vero, excusso illo opiparo apparatu, intellexi, si meo consilio in recensendo Virgilio obtemperare vellem, ne quidem apponi a me posse hanc variantis lectionis silvam; meliores enim ex iis membranis jam Heinsius diligenter comparaverat; ceteræ fere recentiores sunt, et varietas hinc decerpta ad lapsus fere librariorum et errores sollennes redit, quorum enotatione Virgilium jam sic nimium oneratum videbam, nec fructum expectare poteram, quem inde percipere liceret, si, imprimis in lectione jam dudum recte constituta, nec dubia aut obscura, vulgares librariorum allucinationes sexcenties recoquerem. Ita sæpius tædio ac pœnitentia victum me memini, quod lectionem librorum Gothanorum apponere institueram. Per totum enim Virgilium vix unum locum novi melius ex iis constitutum. Persequendum tamen erat religiose, quod semel receperam. Inspexi itaque Cortianum apparatum tantum in locis salebrosis, atque adeo sic quoque humanitatis et gratiæ meritum viri Præstantissimi in me esse summum profiteor. De Cortii conatu v. Harles Notitia litt. Rom. p. 248.

XX. Bibliotheca *Academiæ Juliæ* apud Helmstadienses duo servat Virgilii exemplaria calamo scripta, sed et hæc recentia, nec ullo aut studio librariorum aut doctrina insignia. Liquido hæc cognoscere licuit, quandoquidem I. C. Wernsdorfius, Professor de ea Academia præclare meritus, Principi Duci Brunsvic. a Consil. aul., utriusque codicis accuratam notitiam cum specimine perhumaniter ac benevole ad me misit. Alter chartaceus est, pulcre exaratus, sed parum docte, Bucolica, Georgica, et Æneidem complexus, subjectis inter Georg. et Æn. variis poematibus minoribus et catalectis: ad hæc itaque lectionem ex eo notatam videas. Sub Georgicorum finem subnotatum: *laus deo henricus Hopf* 1454 et ad calcem Æneidis: *h. h. ich wart der Zeit* 1454, ad finem autem Catalectorum 1450. Alter membranaceus est in forma oblonga, Æneidem tantum continens, spatio inter lineas et margine scholiis, sed vulgaribus et jejunis, occupato. Membranas multo usu attritas esse et sordidas narrabat vir doctissimus, ita ut etiam suspicaretur, ludi ma-

gistri alicujus usibus id exemplar inserviisse. Præmissa est Pseudopindari Thebani Epitome Homeri.

XXI. Pervenere ab illo inde tempore, quod in prima editione paranda consumseram, ad me nonnullorum codicum notitiæ, virorum doctorum res nostras juvandi studio. Fuit in his codex bibliothecæ Fridericianæ apud *Erlangenses* chartaceus, alius membranaceus academiæ *Giessensis*, qui olim inter Uffenbachianos fuit (v. Biblioth. Uffenbach. P. IV, p. 222), prolusione academica descriptus ab Andr. Boehmio, Prof. et Biblioth. Acad. Giess., alius membranaceus Onoldi, in bibliotheca Marchionis Sereniss. De Codice *Kœhleriano*, quem aliquoties memoravimus, nuper in bibliothecam Georgiæ Augustæ illato, narrationem habemus a viro doctiss. I. G. Guil. Kœhler, Adjuncto Philos. Ord. in Univers. Jenens. (nunc sacri cœtus Curatore in Diœcesi Ansbacensi), conscriptam 1771. Est ille e recentissimis et sub ipsa typographiæ initia scriptus Romæ sub Paullo II cum fide quidem, sed ab indocto homine, nec ex optimo exemplo. Ex lectionibus certe excerptis paucas utilitatem criticam habere vidi (cf. *Götting. Gelehrte Anzeigen* 1771, p. 1096).

XXII. Dudum mihi innotuerat Codex *Erfurtensis* e libraria supellectili Cœnobii Portæ Cœli, misso quoque ad me lectionis specimine, unde intellexi ex eodem eum cum Gothanis fonte fluxisse. Audieram mox a viro doctiss. *Jo. Frid. Degen*, A. M. Gymnasii Ansbacensis Collegio adscripto, repertum codicem, cujus descriptionem ipse dederat Progr. 1785. Ab ejus humanitate facile impetravi lectionis varietatem, moxque animadverti, esse hunc eundem codicem cum Erfurtensi; ex claustro itaque suo pervenerat ille ad Ill^mos Comites de Schönborn, servaturque nunc Gaybaci in tractu Franconiæ Steigerwaldensi. Criticus usus codicis aut nullus aut exiguus est; cum indocte scriptus nec minus indocte correctus et interpolatus sit a pluribus. Varians utique lectio e meris vitiis pravæ scripturæ constat; et, si qua est tolerabilis lectio, aut ex errore eam profectam esse facile intelligitur, aut jam ex aliis codd. illa est enotata. Inserui tamen potiora suis locis.

XXIII. Oblitus sum monere, etiam Brunckium tractasse codicem; *vetustas probœque notœ membranas* appellat ipse, Seminarii Episcopalis urbis Argentoratensis. Memorabiliorem aliquam lectionem ex eo proferri non memini.

* *

XXIV. Codicum Virgilianorum, qui *nondum cum vulgata scriptura comparati* in bibliothecis passim latent, incredibilis numerus e bibliothecarum catalogis virorumque doctorum commentariis excitari facile possit. Maximam tamen partem vix digni sunt, in quibus

conferendis bonam horam perdas. Ad pueriles enim et scholasticos usus plerique fuere scripti, imprimis Bucolicorum codices. Itaque nullas omnino fructus inde expectandus.* Indignum autem studiis his, quibus judicium et sensus acui debebat, stupores barbarorum monachorum religiose enotare, et non tam variantium lectionum, quam sordium monachicarum mole rem criticam onerare.† Itaque nemini facile auctor sum, ut Virgiliani codicis varietatem enotandam sibi sumat, nisi ante omnia paucarum paginarum comparatione facta constiterit, ex bono eos exemplari transscriptos esse; etsi Virgilii lectionem nunc ita constitutam esse arbitror, ut, quæ ei vitia insident, nullius codicis auxilio tolli posse sperem; ex optimis autem codd., si qui adhuc forte supersint, si consulere eos licuerit, vix multas lectiones memorabiles nondum visas enotatum iri suspicer.

Bottarius in supra memorata præf. ad Fragm. Vatic. recensum XLII Codicum dedit Virgilii, qui in bibliotheca *Vaticana* servantur, e quibus non nisi tres aut quatuor a viris doctis inspecti sunt. Apud Montfauc. Bibliothec. MSS. p. 108. 152. 192 alii sub aliis numeris laudantur, qui an iidem sint, non constat. In bibliotheca *Medicea* ad XXXIII Codd. latere ex Montfauc. Biblioth. MSS. p. 318. 319 apparet, quorum recensum instituere et antiquiorum specimina subjicere volebat Fogginius in altero Vol. Virgilii Medicei. vid. præf. p. XIII. Sunt inter eos codd. Franc. *Sarsetti*, Guidant. *Adincarii*, Ge. Ant. *Vespuccii*; sunt nonnulli scripti a Jo. *Carpense*, Cive Ferrariensi, a P. *Pugliense*, a Fratre Jac. *de Vulterra*. *Ferrariæ* in bibliotheca PP. Carmelitarum S. Pauli servatur Codex Mstus Virgilii Æneidis scriptus a. 1198 ornatus picturis seu miniaturis Magistri Joannis de Aligherio monachi: de quo v. Historiam Gymnasii Ferrariæ P. 446. 447 et 430. In *Ambrosiana* XXIV volumina ad Virgilium spectantia a Montfauc. Biblioth. MSS. p. 524 B, in *Regia Parisiensi* supra XL in Catalogo MSS. Bibliothecæ Reg. Paris. imprimis a n. 7925 sqq. ad 7970, in Biblioth. *Bernensi*, ut jam supra monui, a Sinnero XIV codd. memorari videas p. 626 sqq.

Apud *L. Concannon* Esq. Londini codicem Æneidis e domo Medicea asservari audieram, nitide scriptum. E specimine tamen ab

* Vide v. c. Var. Lect. e Cod. Dantiscano ap. Lengnich. *Nachrichten zur Bücher-und Münzkunde* II. Th. 1782.

† Præclarus est locus Chphori Plantini præfat. ad Jul. Cæsarem a se editum: "Quæ enim finis—quousque paginas omnes obsidebunt variæ et vanæ sæpe lectiones? Excutiuntur profecto scriptores ipsi e manibus, dum avida juventus ad hæc diverticula abit et πάρεργα ista curat velut Ἔργα. Quam multi jam qui libros tantum legunt, ut emendent? ut illos meliores faciant, non ut sese Itaque toti in voculis aut syllabis aliquot examinandis sunt; et segetem illam uberem rerum sententiarumque sabier habent, paleis modo lectis."

amicissimo viro, G. H. *Nöhden*, misso intellexi usum ejus criticum vix magnum esse posse.

In bibliotheca *Palatino-Bavarica Monacensi* codices asservari noram. Eximia Ignatii Hardt, Presbyteri et bibliothecarii aulici, humanitate notitia eorum ad me allata est hæc:

Codices, inquit, sunt numero quinque.

"Cod. LIX. membranaceus in folio: membrana mollis et candida, tituli miniati, et initialis prima colore et auro ornata, character nitidissimus Sæculi XV. Constat foliis 355. Præmissæ sunt tres picturæ triplici poetæ operi adaptatæ; quarum prima pascua, altera agriculturam, tertia bella exhibet.

"Cod. CCLXI. chartaceus in folio, charta candida et solida, scriptura nitida Sæc. XV. cum glossis interlinearibus, et marginalibus; titulis et initialibus rubris; ex bibliotheca *Hartmanni Schedelii*, Doctoris Norimberg. qui notas marginales adjecit. Constat foliis 242.

"Cod. CCCV. membranaceus in fol. titulis et initialibus miniatis, charactere longobardico nitidissimo, usu tritus, cum glossis interl. et scholiis marginal. ætatis fere ejusdem, atramento flavescente. Constat foliis 223. Sæc. XI.

"Cod. CCCXIX. membranaceus, in fol. membrana subtili, titulis et initialibus miniatis, auroque distinctis, cum notis marginalibus et interlinearibus *Hartmanni Schedelii* Norimberg. Sæc. XV. scriptus a Nic. Anastasio de Bucellis de Florentia. Constat foliis 205.

"Cod. DXXIII. membranaceus, membrana vetere et mucida, in quarto oblongo, charactere minuto nitido, initialibus miniatis, scriptura abbreviata, cum nonnullis brevibus notis. Sæc. XIII. Constans foliis 73 usu tritus, male conservatus, ita ut desiderentur Ecloga I. IV. V. VIII. IX.

"Omnes continent Bucolica, Georgica et Æneidem. In CCLXI et CCCV etiam Moretum. Mæcenas. Diræ. Copa. sunt adjecta."

XXV. Duo sunt Codices omnium vetustissimi ac præstantissimi, quorum tamen non nisi exigua fragmenta supersunt. Unus est celebratissimus ille *liber Sangermanensis* n. 1287, in quo antiquioris scripturæ erasæ et inductæ, dum ei Catalogus Viror. illustr. Hieronymi sæculo VII superscriptus est, vestigia passim Commentarium Aspri in Virgilium antiquissimo ac pulcerrimo capitali plane charactere produnt. vid. PP. Benedictinos N. Tr. de Diplom. T. III, p. 152. Alterum est *fragmentum Pithœanum*, literis capitalibus grandioribus, quales nullos ullo in Codice videas. Ejus specimen dedit Ruinartus in app. inserta Mabillonio de Re Dipl. p. 637. 635, unde repetitum in N. Tr. de Diplom. T. III, p. 41, tab. 34. In bi-

bliotheca *San Gallensi* codicem esse audieram rescriptum, in quo veteri Virgilii scripturæ deletæ superscripserat alia manus Augustini nonnulla. Dederat hoc amori suo in me vir humanissimus Christophorus Girtanner, M. D., ut particulas aliquot antiquæ lectionis restitueret; unde comperi scripturam esse valde antiquam capitalem Romanam; nihil tamen occurrere, quod non dudum e codd. teneamus.

Sed satis de Codicibus scriptis. Etiam de editionibus nonnulla monenda sunt. Verum antequam accedam ad eas, subjiciam Indicem eorum codd., qui in Var. Lect. passim laudantur; vocum compendiis plerumque memorati.

NOTATIO CODICUM

QUI IN VAR. LECT. LAUDANTUR

* *

Edd. *Veneta* Maitt. et Burm. est 1472.
Mediolanensis eorundem est 1474.

DE VIRGILII

EDITIONIBUS

EDITIONUM elenchos instituere res est tum omnino valde difficilis et molestiæ ac tædii plena, tum multo magis in Virgilio, qui a typographicæ inde artis initiis nullo non anno, et interdum ter quaterve, typis excusus fuit. Quod operæ genus, quanquam non tam morosi sumus, ut cum P. Burmanno in *Admonitione de Masvic. edit.* plane aspernemur, ne tum quidem, cum nihil feceris aliud, quam ut editionum undique titulos unum in locum congesseris; habet enim hæc ipsa res cum ad historiam literariam, qua nulla facile eruditionis liberalioris pars carere potest, tum in ipsa re critica ad editionum origines et propagines indagandas utilitatis plurimum; et honestum studium quis neget poni in rei typographicæ incunabulis et incrementis cognoscendis? nec tamen nos id consilium nunc quidem secuti sumus, ut, quod nemo facile in se receperit, lectori omnes Virgilii editiones annumeraremus. Verum, cum criticam in aliquem auctorem vix satis feliciter ac tuto exercere possis, nisi lectionis vulgatæ rationes et caussas, ortum, feta ac vicissitudines non plane ignores; cumque in poetarum principe, in quo multa majorem etiam diligentiam ac subtilitatem sive requirunt sive excusant, quam si in quovis alio auctore verseris: accuratiorem talem notitiam multo minus tanquam vanam et inutilem aspernari licet. Tum vero illud tolerandum esse non videbatur, quod contextus quidem Virgiliani, ad illud usque tempus, quo ab Nic. Heinsio integritati suæ, quantum quidem per libros, quos habemus, licet, restitutus est, tota ratio, origo ac propagatio tantum non ignoratur. Quod itaque in nullo non vetere scriptore admodum utile et necessarium atque etiam cognitu jucundum esse arbitrabamur, primos vulgatæ lectionis seu textus fontes, eorumque rivulos, tenere et in promtu habere, unde ea ducta, quousque progressa sit, quando cursum mutaverit aut inflexerit, quove tempore nobilior aliqua editio successerit, quam tanquam ducem vulgares reliquæ sequerentur; idem institutum in Virgilio si quis sequendum sibi esse credidisset, verendum ei non esse putaba-

mus, ne inutilem et vanam operam locasse videretur. Jam cum consilii hujus exequendi duplex ratio iniri possit, aut ut omnes omnium temporum editiones in manibus habeas, earumque comparatione cognationes et stemmata singularum editionum intelligas, aut ut aliorum fidem sequaris, et ex iis, quæ sive a criticis et editoribus, sive a viris doctis, qui veteres et rariores editiones commemorarunt, de singulis editionibus prodita sunt, ratione, judicio seu conjectura elicias atque expisceris, ad quam tanquam stirpem unaquæque editio referenda sit: prior illa via et ratio haud dubie tutior erat et melior; in Virgilio tamen nullo modo iniri poterat, cum neque ullam bibliothecam adhuc audierimus esse, quæ vel sextam editionum Virgilianarum partem contineat; neque expectari posse existimamus, ut majorem saltem earum partem in unum locum congestam aliquis videat; altera autem satis quidem lubrica, difficultatibus impedita et erroribus obnoxia videri debebat. Cum tamen optimum et utilissimum consilium aliter perfici nequiret, ab alio autem ne tentari quidem posset, nisi qui in Virgilio interpretando versaretur, et publicæ alicujus bibliothecæ literariis copiis instructus esset; cumque vel sic aliquotenus progressus esse tibi videri possis; modo fundum aliquem posueris, cui inædificare, et, quod tibi contingere non potuerat, rem a te inchoatam perficere, aliis in promtu sit: neque sic operam hanc defugiendam esse arbitrati sumus. Si enim semel editionum stirpes ac familias vel pinguiore, ut aiunt, Minerva descriptas habuerimus: unicuique, qui editionem nobis aut non visam et cognitam, aut non satis accurate et explorate descriptam, sub manu habuerit, facile et expeditum erit, dispicere ac definire, ad quod editionum genus, ad quam classem, ea sit referenda, quodque adeo pretium ei sit statuendum, quæve ex ea sive ad rem criticam sive ad interpretationem utilitas sit expectanda. Ita tandem si plures ea, quæ ipsi animadverterint, diligenter et accurate tradiderint, sperare licet, alium post nos eo perventurum esse, ut accuratiorem Virgiliani carminis historiam pertexere et pleniores editionum annales condere possit. Quo itaque usque cum per ingenium nostrum, quod alias ab hac rei literariæ subtilitate et sollicitudine abhorret, tum per otii nostri rationem licuit, eo progressi sumus, et quandoquidem, ut fata et vicissitudines Virgilianæ lectionis cognoscere possemus, editionum aliquis recensus nobis conficiendus fuerat, cum hæc ipsa res aliquantum utilitatis habere videretur, subjunximus et hunc, quanquam eo consilio non pertextum, ut ita proponeretur. Itaque nec mirum videbitur, si *in recentioribus, hujusque imprimis sæculi,* editionibus recensendis minus diligentes quam in antiquioribus forte visi erimus; non enim ad consilium nostrum

spectabat, omnes editiones, sed eas commemorare, unde aliquid sive ad Virgilianum contextum auxilii sive ad ejus contexti historiam præsidii expectari posset.*

* *

SÆC. XV, 1467—1500.

Editio Virgilii *princeps* est *Romana, sub auspiciis Paulli II in domo Petri de Maximo per Conradum et Arnoldum Teutonicos* (Conr. Sweinsheim et Arn. Pannartz) excusa, sub annum, qui expressus tamen non est, (1467 verius 1469.

(Eadem paullo post repetita : Romæ— 1471
Ut adeo sit Romana I et II.)

DL exemplaria, scilicet prioris CCLXXV et totidem alterius, prelo exiisse, e nota illa Epistola Episcopi Aleriensis ad Sixtum IV 20 Mart. 1472 scripta constat. Memorarunt hanc editionem Orlandi *Origine e Progressi della Stampa* p. 68 et 428. Maittaire *Annal. typogr.* T. I, p. 14, sed is eam non viderat; et Fontaninus *Hist. litt. Aquilei.* pag. 40. Accurate de ea egit Card. Quirinus *de opt. script. edd. ad Paulli II Gesta* p. 191 sqq., ubi ex epistola Jo. Andreæ, episcopi Aleriensis, docet, duplicem ab eo editionem fuisse adornatam; P. Franc. Xav. Laire in Specim. historico Typographiæ Romanæ (Rom. 1778, 8.) p. 147 sqq. tres adeo editiones sibi visas esse putabat; verum errorem ejus severe castigavit Jo. Bapt. Audiffredi in Catalogo hist. crit. Romanarum editionum sæculi XV (Romæ 1783, 4.) p. 22 sq. 79 sq. Atque in hoc judicio acquiescimus; quod facit quoque sagacissimus judex *Panzer* qui de utraque egit Annal. Vol. II, p. 411, 19 et p. 425, 60. Idem vir doctus priorem anno 1469 alteram 1471 assignat. Iterum copiose de priore egit de Bure (in *Catalogue des Livres du Duc de la Valliere* T. II, P. I, p. 78 sq. e qua exemplar 4101 L. fr. venisse narratur). Nemo tamen ex his critico acumine instructus interiorem libri æstimationem fecit aut facere potuit. Est autem epistola *Joannis Andreæ* ad *Pomponium Infortunatum* scripta alteri editioni præfixa, ita tamen, ut epistola prioris editionis ad Paullum II eidem ab initio præmissa sit. In eadem epistola, *quidquid,* inquit, *Maronis scriptorum indepti sumus, quantum quidem fuimus intelligendo in tanta tamque mendosa exemplariorum raritate, multorumque ejusmodi prope desuetudine, immo vero internecione, in corpus unum omne compegimus;* unde codices non ad-

* Egregiis ab illo inde tempore accessionibus locupletata est historia libraria, imprimis a Denisio et Panzero viris præstantissimis. Annotavi cum ex his, tum ex aliis scriptoribus, quæ quidem ad Virgilium spectare videbam. Add. quoque Harles. Notitia Scriptor. lat. p. 292. Vol. II.

modum frequentes ac bonos ei ad manus fuisse apparet. Liquet etiam illud, *Culicem*, etsi valde vitiose, ut multa nec Aleriensis intelligere posset, et alia, quæ Virgilii nomen mentiuntur, poematia (Sunt *Diræ*, *Copa*, *Est et Non*, *Vir bonus*, *Rosæ*, *Moretum*, *Priapeia*, *Epitaphia*, et alia) in ea editione exhibita esse, præter *Cirin*, quod ex Fontanino l. l. intelligas. Alteram editionem idem vir meritissimus, Episcopus Aleriensis, susceperat, cum ut commissos in priore operarum errores plurimos emendaret, tum ut e Pomponii Infortunati codice antiquissimo, majusculis characteribus scripto, quo Eclogæ, præter primam, Georgica Æneisque absoluta continebantur, poetam castigatiorem exhiberet, id quod etiam in poematiis, Ætna, Ciri et Catalectis, alio Pomponii libro adjutus, fecerat. Ceterum *Pomponius* ille *Infortunatus* nullus alius est quam *Julius Pomponius Lætus*, etsi illud nomen apud eos, qui de ejus vita scripserunt, memorari vulgo non video; præterquam apud Angelum Zavarronium in Bibliotheca Calabra p. 59, qui eum alias *Julium Fortunatum*, et post mortem Paulli II, P. M. Mæcenatis sui, *Infortunatum*, appellatum tradit; hactenus utique perperam, quod Paullum II nominavit, cum Pium II memorare debuisset, cui carus fuit Pomponius; a Paullo contra in capitis periculum adductus. Recte itaque Apostolus Zenus (in *Dissertazioni Vossiane* p. 232) pro fortunæ conditione Pomponium nomen subinde mutasse monuit. (Adde p. 245 s.) Primis annis nomen Julii Pomponii Sabini sibi imposuerat.

Neutra harum editionum ad Virgilium emendandum in consilium vocata est; restatque adeo hic beneficii in Maronem locus, si quis in eas incidat, ut de lectione excerpenda cogitet. Ad poetam ipsum inde magnum fructum haud expecto; nam repetita fuit illa editio ab editoribus insequentibus; in priore excudenda non admodum bonis codicibus editor erat instructus, in altera *Pomponii librum* adhibuerat; atqui is nullus alius fuisse videtur, quam *Oblongus Pierii*. vid. sup. de his codd.*

1470.

P. V. M. Bucolica, Georgica et Æneis. Venetiis *per Vindelinum de Spira* fol. 1470.

Veneta *prima*. Versus in fine subscriptos vid. apud Orlandum p. 20. Maittairium Annal. T. I, p. 290, et in Bibliotheca Smithi-

* Ex binis his edd. duas editionum fluxisse familias censebat Reviczki, a priore eas, quæ carent vss. XXII de Helena Æn. II, 567. ex secunda eas, quæ vss. habent. Pupugit hoc animum, et inquisivi morosius; tum vero vidi, fundum idoneum invento haud subesse. A nulla enim editione antiquiore abesse vidi versus, præterquam ab Egnatiana recensione Venetiis 1507 et inde expressa 1520. tum abed. Basil. Henricopetr. 1551, in quibus criticis de rationibus versus sublati sunt.

ana p. *D*, e qua hic liber in Bibliothecam Regis Britanniarum Aug. migravit. Exemplar alterum in Biblioth. Colbertinæ supellectili, anno 1728 Parisiis vendita, ad nescio quem transiit. vid. Burius *Bibliographie instructive* n. 2659.* Nuper iterum multis de hac editione egit Crevenna (in *Catalogue raisonné de ses Livres* Tom. III, I P. pag. 189 sq., nullo cum fructu ad te, qui indolem libri et usum criticum volebas resciscere. Add. Panzer. Annal. Vol. III, p. 65, 8. Si vera narrant editores Edinburgenses, Cuninghamus eam inspexit, sub principis nomine ab eo laudatam.

1471.

P. V. M. Opera ex *recognitione* Jo. Andreæ *et cum duplici hujus præfatione*—per Conradum Sweynheim et Arnoldum Pannarz Romæ s. a. sed circa 1471.

Est hæc altera Romana Andreæ: de qua v. sup. 1469 ubi de priore. Panzer. Annal. Vol. II, p. 425, 60.

P. V. M. Bucol. Georg. Æneis cum XIII libro Maphæi Vegii s. l. (*per Adam Rot*) (Venetiis) fol. 1471.

Magnifica ac præstantissimi artificii editio, cujus auctorem *Adamum* fuisse, ex subscriptis ad finem versibus intelligas. Jam autem Adamum *Rot*, Clericum Metensem, circa hunc annum Romæ typographiam condidisse satis constat. Huic itaque eam attribuerunt, adeoque Romæ excusam esse tradiderunt viri docti; in his bibliologus Burius *Bibliogr. instr.* n. 2660, qui eam Parisiis vidit, nec tamen de critico ejus usu sollicitus fuit; externam tantum speciem describit. Ab illo tamen Adamo Rot librum profectum esse, Laire spec. Typograph. Rom. p. 169. 170 dubitat, Audiffredi p. 91. 92 omnino negat, cum Romanus typographus deteriore multum charactere usus sit. At fuisse alium *Venetiis* Adamum Rot, cujus opera Virgilius hic exaratus sit.† Hæc est *editio Romana*, quam Maittaire memorabat T. I, pag. 309, *Catal. des Livres de Mr. Boze* n. 923, p. 179. Audiffredi Catal. Rom. Edd. p. 91. Add. Panzer. Annal. T. III, p. 83, 72.

P. V. M. Opera (Bucol. Georg. Æn. cum libro illo XIII et Opusculis, quæ sunt: Culex, Diræ, Copa, Est et Non, de Rosis, Moretum et Priapeia) *sine loco et typographo* fol. 1471.

* Venierat illud 581 libris gallofranc. Iterum Parisiis 1779 libris 2308. et 1780 libris 2270. Fuit quoque exemplar in penu Reviczki, unde in bibliothecam Com. Spencer migravit. Adscribo hæc, quia sunt qui sibi placent in notitiis his helluationis nepotum librariorum.

† Etiam huic libro insano studio pretium Librarum 449. 19 S. fuit statutum in sectione publica Parisiis apud Gaignat 1769. Extabat liber in copiis librariis Com. Reviczki.

Maittair. T. I, p. 307. Editionem præstantem et nitidam appellat Burius, qui de ea agit sub n. 2661 eamque superiori Adami Rot simillimam ab eodem artifice, sed ex alio exemplari, descriptam esse existimat, quoniam orthographiæ ratio diversa est. Maluissemus eum lectiones poetæ comparasse. Exemplar ejus in Bibliotheca Regia Parisiensi se vidisse narrat; quod adeo aliud esse debuit, quam id, quod modo memoraturi sumus.* Add. Panzer. Annal. Vol. IV, p. 5, 18.

Servium hoc anno 1471 primo in lucem prodiisse satis constat; et quidem plus simplici vice. In discernendis tamen editionibus his magna est difficultas, bibliographis parum docte de his plerumque disputantibus. Accuratius quam ceteri de iis egit Abb. Baruffaldi *Tipografia Ferrarese* pag. 14 sq. *Prima* est *Veneta Baldarferi Ratisbonensis:*

Servii Mauri Honorati *Commentarii in Virgilium per Christophorum Baldarfer Ratisponensem* (Venetiis) f. 1471.

Vid. Maittaire T. I, p. 92, et Baruffaldi p. 17. Eadem in Biblioth. Smith. pag. CCCCXXXIX memoratur, sed admixtis erroribus, quos Baruffaldi refellit. Ex versibus sub finem subjectis intelligitur, Servium a *Bapt. Guarino* olim emendatum, a filio autem in lucem editum esse.

Eodem anno *altera* prodiit, ejusdem Baldarferi impensis, *Servii editio* Venetiis *a Ludovico Carbone emendata,* ut ex disticho adjecto intelligitur: vid. Maittaire p. 303, et Tom. I, p. 92. Orlandi p. 23, de Bure n. 2671, et qui primo loco consulendus, Baruffaldi p. 119. Sunt in Panzeri Annal. Vol. III, p. 79, 59. 60. Alterutra ex his servatur in bibliotheca Spenceria ex copiis Reviczki.†

Male passim, etiam a Fabricio, *Editio Servii hujus anni Ratisponensis* memoratur, a Typographi patria errore orto.

Tertia est Ferrariensis:

Mauri Servii Honorati Grammatici ad Virgilii Opera diligens Interpretatio, per Andream Gallum. Ferrariæ fol. 1471.

Orlandi *Orig. della Stampa* p. 137. Baruffaldi *della Tipografia Ferrarese* p. 9. Soli Orlandio visa; itaque de ea dubitatur: Panzer. Annal. Vol. I, p. 393, 3.

* Veniit ejus ed. exemplar 249 L. 19 S. Parisiis 1725. apud Du Fay, et 1738 e bibliotheca Comitis de Hoym 150 L. item 1761 apud de Selle 120 L.

† Alterutra intelligenda quoque erit in Catalogo Bibl. Reg. Paris. (*Catalogue des Livres inprimés de la Bibliotheque du Roi. Belles Lettres* n. 808. 809) ubi legitur: *P. V. M. Opera Venetiis* f. 1471 *Servius in Virgilium* f. 1471. Probabile fit, Servium solum in eo volumine haberi, et temere creditum esse, comprehendi quoque eo volumine ipsum poetam.

Quarta est Romana Udalrici Han.

Mauri Servii Honorati Grammatici in tria Virgilii opera expositio incipit, et primo in Bucolica. Romæ *per Udalricum Gallum* (Panzer. Vol. II, p. 422, 52). fol. s. a.

Nulla poetæ carmina adjecta sunt, quod perperam viri docti tradidere; in errorem abrepti a de Bure n. 810. Est liber in Biblioth. Reg. Par. item in Bibliotheca Spenceria. Idem de Bure n. 2970 cum Maittairio, eum librum circa annum 1470 excusum esse conjectabat; de Laire a. 1469. Servium solum memorat Maittaire To. I, p. 292. Etiam Masvicius, qui ea editione usus est, solum Servium habuit. Rem omnem diserte exposuit Audiffredi pag. 71. A Jo. Ant. Campano an emendatum fuerit exemplar, quod Laire affirmavit, non satis constat.

Alium Servium antiquum s. a. l. et typographo laudat Maittaire, T. I, p. 752.

Restat *quinta* Servii editio Florentina; male vulgo pro editione ipsius Virgilii venditata; accurate nunc descripta ab Audiffredi p. 258 Specim. et inde repetita a Panzero Annal. IV, p. 298, 1. cum ex vulgari ratione, quam et ipse olim secutus eram, memorata esset Vol. I, p. 404, 1.

M. Servii Honorati Commentarii in tria Virgilii Opera, Bucolica, Georgica et Æneidem. In fine Æneidis ejusdem Servii libellus de natura syllabarum ad Aquilinum. Florentiæ *per Bernardum et Dominicum Cennini Florentinos.* 1471. et 1472.

Egerant de hac, tanquam poetæ ipsius editione, Orlandi *Orig. et Progr. della Stampa* p. 130. 131, et 428. Maittaire T. I, p. 320. Abb. Mehus præf. ad Vitam Ambrosii Camald. p. 55. Fuit is primus liber Florentiæ a Cenninis expressus, et hac ipsa de caussa satis clarus. P. Cenninus, Bernardi f., emendaverat, *cum antiquissimis multis exemplaribus contulerat;* imprimisque illi curæ fuerat, *ne quid alienum Servio adscriberetur, neu quid recideretur aut deesset, quod Honorati esse pervetusta exemplaria demonstrarent.* Initium excudendi factum VII Nov. 1471, et finis V Octob. 1472. Burius n. 2672 de hac editione Maittairii fidem sequitur; ipse Parisiis eam invenire non potuerat. Eandem P. Burmannus Sec. præf. Virg. memorat et ex Ms. Mediceo maximam partem expressam aut restitutam ait.

1472.

P. V. M. Opera (Bucolica, Georgica, Æneis). Venetiis *per Leonardum Achatem* (Basileensem). f. 1472.

De ea Orland. p. 25. Maittaire T. I, p. 314, unde de Bure n. 2662. Idem eandem, quantum intelligo, cum anno 1473 laudat in *Catalogue de Mr. le Duc de la Valliere* P. I, Tom. II, p. 83. venditam 1784 libris Franc. 166. Varietatem lectionis ex ea exhibuit Maittaire in fronte edit. Virgilii Tonson. 1715, unde in var. lect. sub nomine parum concinne a Burmanno imposito venit *ed. Ven.* Hac eadem lectionis varietate usus Cuningham. Add. Panzer. Annal. Vol. III, p. 91, 101.

P. V. M. Opera (Bucolica, Georg. et Æneis cum reliquis opusculis et cum Priapeis et lib. XIII Æn.) Venetiis *per Bartholomæum Cremonensem* f. 1472.

De ea Orland. p. 25. Maitt. p. 314. De Bure n. 2663, qui eam in Bibliotheca Regia Paris. servari testatur, ut sit forte illa, quæ in Catalogo sub n. 811 memoratur. Panzer. Annal. Vol. III, p. 91, 99. In XIX foliis, quæ in fronte præfixa sunt, tabula librorum, Vita Virgilii cum versibus in ejus laudem præmittitur. Quæ omnia, olim sigillatim exprimi solita, nunc collecta in hac editione primum memorari meminimus.

P. V. M. Opera (cum opusculis et Priapeiis) *sine loco et artifice impressionis*, nisi quod B. H. subnotatum sub finem est. *Benedictus Hercules* in iis latere creditur, typographus Ferrariensis. Vulgo tamen ab *Ant. Zaroto Mediolani* esse confecta creditur. Laire *Philippo Lavagnia* assignat; et convenit inscriptio alterius editionis infra a. 1474 f. 1472.

De ea Orland. p. 428. Maitt. p. 320, et Biblioth. Smith. p. D., secundum quos de ea egit de Bure n. 2664. Laire Ind. 1, p. 291. Panzer. Annal. Vol. II, p. 13, 9. Hanc editionem, sed rarissimam, in primis cum vulgatis comparari vellem, quoniam *post Romanam Venetamque ab ipsis propriis Maronis exemplaribus, quæ Romæ in æde Divi Paulli reposita sunt, integrum, purum nitidumque opus hoc effluxisse* in subscriptione dicitur. Extat hæc editio in copiis Com. de Reviczki, ad Comitem Spencer emtionis jure perlatis.

P. V. M. Opera—cum supplemento Maphæi Vegii—per Jacobum, Baptistam et Alexandrum Fivizani f. 1472.

Adduxerat hanc editionem in hominum notitiam *Laire* Ind. I, p. 292 tanquam Venetiis a Fivizanis curatam; sed in oppido Fivizani, ditionis Toscanæ, haud longe a Lunæ finibus, exaratam esse docuit *Fossi* Catal. Codd. biblioth. Magliab. Tom. II, p. 797 et inde Panzer. Vol. IV, p. 296, 1.

Servium in Bucolica hoc anno laudat de Bure *Bibl. du Duc de la Valliere* P. I, T. II, p. 87, sed videtur esse fragmentum editionis integrioris.

1473.

P. V. M. Opera. Subjunguntur Æneidi opuscula: Moretum. Priapeia. Copa—Culex. Diræ. Ætna. Ciris. Catalecton. Romæ *per Udalricum Gallum et Simonem de Luca.*

Hæc jam paullo frequentior superioribus illis editio, nota etiam Fabricio. Memorat eam post Orlandum Maittair. T, I. pag. 326, de Bure *Bibliogr. instr.* n. 2665, apud quos subscriptam notam editoris vide; imprimis vero Audiffredi p. 137, qui eam *tertiam Romanam* appellat post primam et secundam 1469 et 1471. Præmittitur Vita Virgilii cum versibus etc., ut in Veneta 1472 factum memorabamus. V. Panzer. Vol. II, p. 440, 22.

Aliam *Venetam* per *Leonardum Achaten* a. 1473 vid. ad a. 1472. nam videntur diversæ esse, et altera repetitis operis esse expressa. Sic quoque statuere video virum sagacissimum, qui in hoc genere regnat Panzer. Vol. III, p. 97, 128.

P. V. M. Bucolica. Georgica. Æneis—Brixiæ *expressa Presbytero Petro Villa jubente d. XXI. Apr.* 1473. f. 1473.

Erat ap. Com. Reviczki, nunc ap. Com. Spencer. v. Denis Supplem. p. 32. Harles brevior Notitia litt. Rom. p. 235. Panzer Annal. Vol. I, p. 243, 1. Est primus liber Brixiæ prelo excusus.

1474.

P. V. M. Opera (cum Maphei suppl., Copa, Moretum, Diræ, Epigrammata, Culex, Priapeia), Mediolani *per Philippum de Lavagnia* f. 1474.

Eam memorant Orlandus p. 102. Maittaire Tom. I, p. 335. de Bure n. 2666. *Boninus Mombritius* eam curaverat. Fontanini *Hist. litt. Aquilei.* p. 40, qui Cirin abesse monet. Variantes lectiones ex ea excerptas præfixit editioni Lond. 1715 *Maittaire*, hinc eæ translatæ sunt in apparatum a Burmanno sub nomine *Edit. Mediol.* Panzer. Vol. II, p. 15, 21.

1475.

P. V. M. Opera. Præcedunt: vita poetæ variaque illi supposita opuscula. Venetiis *per Nic. Jenson.* f. 1475.

Memorat eam Orlandi p. 428 et 18, Maitt. T. I, p. 349, et ex eodem forte de Bure n. 2667. In hac edit. Cirin primum prodiisse Fontaninus *Hist. litt. Aquilei.* p. 40 memorat; non viderat adeo Romanam alteram; et ignorabat in hac Cirin jam esse vulgatam. Panzer. Vol. III, pag. 106, 182.

P. V. M. Opera cum Commentariis Servii. Venetiis *per Jac. Rubeum Gallicum* f. 1475.

Maitt. Tom. I, p. 349, post Orlandum p. 27. Panzer. III, p. 110, 203. Pro prima Servii editione falso olim, etiam a Fabricio, habebatur. Dicendum erat, esse primam Servii Maronis carminibus subjuncti. Est hæc ea, quam nonnullis in locis excitavit Martyn ad Georgica, ut III, 25. 26. De Jo. Rubeo *(de' Rossi)* vid. *Supplement à l' Histoire de l' Imprimerie de Prosper Marchand* 1775, 4. p. 185.

P. V. M. Opera—accedunt *Copa. Moretum. Diræ. De est et non est. Vir bonus. de Rosis. Culex. Priapeia.* Mediolani. *diligenter impresa ab Antonio Zarotho Parmensi* 1475. octavo Kalen. Sextilibus f. 1475.

Denis Suppl. p. 700. et Panzer. Vol. II, p. 20, 45.

Diversa a *Virgilii* editione Mediolanensi h. a. per Zarottum est editio *Servii* per eundem etiam *Mediolanensis* h. a.

Mauri Servii Honorati Commentarii in Bucolica, Georgica et Æneidem Virgilii. Præcedit vita Virgilii—Anton. Zaroti Mediolani f. 1475.

Est hæc ea, de qua Maittaire memorat T. I, pag. 349. Denis Suppl. p. 57. et alii v. Panzer. Annal. Vol. II, p. 21, 48. Eadem occurrit in Biblioth. Smith. p. 439 sine nomine impressoris et in Biblioth. Harlei. Vol. I, p. 177. Nec alia est, quam Reviczki possidebat, etsi Virgilii opera cum Servio memorat p. 42.

Hanc quoque necesse est esse eam, quam de Bure notavit in *Catalogue du Duc de la Valliere* P. I, T. II, p. 84 unde illa veniit 230 Libr. gall. a. 1784 et aliud exemplar L. 192. male prodita sub tit. Virgilii Opera cum Servii Commentariis. Adeo literatores hi cupedinarii ne quidem primas saltem libri paginas inspicere solent.

Nuper innotuit per Morellium et per Fossium in Catal. codd. Sæc. XV impress. in biblioth. Magliabech. T. II, p. 800 ed. Virgilii Mutinensis; unde repetiit notitiam Panzer. Vol. II, p. 146, 1. et Vol. IV, p. 366, 1. cum notatione anni 1474.

P. V. M. Opera—Subjiciuntur *Copa. Moretum. Diræ. De est et non est. Vir bonus. de Rosis. Culex. Priapeia.* Mutinæ *impressum per Magistrum Joannem Vurster de Campidona* f. 1475.

P. V. M. Bucolica et Georgica per Joannem de Paderborne in Westfalia. Lovanii min. f. 1475.

Subscriptio infine hæc habetur: *Bucolicorum, Georgicorum et quorundam tractatulorum opus insigne Virgilii poetarum principis Joannes de Paderborne in Westfalia alma in universitate Lovaniensi residens suo proprio signo consignando feliciter consummavit anno incarnationis dominicæ* 1475 *mensis novembris die vicesima nona.* v. ad a. sequ. (Nunc Panzer. Vol. I, p. 512, 8.)

1476.

P. V. M. Opera omnia et opuscula—diligenter emendata et accurate impressa sunt Mediolani *ab Ant. Zaroto Parmensi* XIII. Kal. Octobr. f. 1476.

Maitt. T. I, pag. 366. Saxe p. 566. Est repetita anni superioris editio. Videtur et hæc et illa ad exemplum Lavagnianæ 1474 expressa esse. In utraque certe Ciris omissa. Fontanin. *Hist. litt. Aquilei.* pag. 40. Non diversam ab hac esse puto Mediolanensem a. 1475 cum Servio, quam de Bure notavit in *Catalogue du Duc de la Valliere* P. I, T. II, p. 84.

P. M. V. Opera cum Catalectis et Priapeiis—*per Joannem de Vienna.* Vincentiæ f. 1476.

Maitt. ibid. post Orlandum p. 174, qui charactere nitidissimo expressam esse eam editionem testatur. Add. Panzer. Vol. III, p. 510, 19.

Venetam hujus anni laudat Martinus ad Georg. III, 468, quæ forte eadem est cum Veneta superioris anni, aut repetita est hoc anno editio per Nic. Jenson. quod colligo e catalogo Constantiensi. Editionem ejusdem anni consuluisse fertur Cuninghamus, teste Edit. Edinburg. præf. Nec Panzero plura innotuere: Vol. III, p. 121, 163.

Virgilii Opera, (verius tantum *Æneis* h. a.) Lovanii *per Joan. de Paderborne in Westfalia* f. 1476.

Hanc nusquam alibi laudari videram præterquam in Biblioth. Harleiana T. I, pag. 176. Ab eo tempore notitia ejus editionis plenior data est Programmate Academiæ Kiloniensis 1785, unde discere licet anno superiore, 1475, prodiisse Bucolica et Georgica, (v. paullo ante) hoc anno Æneidem per Joannem de Paderborne in Westfalia *mensis Aprilis die octava* : fol. min. Exemplar utriusque codicis est in copiis librariis Christiani Professoris et Regi Daniæ a Consil. Justitiæ. Audieram in bibliotheca Comitis de Tott Hauniæ eandem editionem servari; ex eodem tamen Programmate didici haud vera mihi esse nuntiata: Vidi tamen postea in Catalogo biblioth. Tott. Tom. VII, p. 84. eam memoratam esse in recensu. Ceterum Georgicis subjecta sunt: *Copa. Est et Non est. De institutione boni viri. De rosis nascentibus. Moretum,* et in pag. extr. variantes lectiones nonnullæ, de quibus editor adhuc ipse ambigebat. Similis pagina Æneidi adjecta. In subscriptione ad calcem Æneidis typographus narrat se inter versus spatium reliquisse glossulis inserendis—*non parva data opera ut eum* (poetam) *aliis emendatiorem et melius punctis distinctum redderem.* (Panzer. Vol. I, p. 512, 10 et Vol. IV. p. 347, 10.)

P. V. M. Æneis cum Commento Italico. Vicenzia 1476. Denis Supplem. Maitt. p. 70.

1478.

P. V. M. Opera cum epistola Phil. Beroaldi nec non vita poetæ. Parisiis, *Udalricus Gering* f. min. 1478.

Diligentissime castigata esse in subscriptione dicitur. De Bure n. 2669 et ante eum præter Orlandum Maittaire hanc editionem memoraverat T. I, p. 387. add. Laire Ind. I, p. 452. Panzer. Vol. II, 280, 55. Operam in emendando locaverat *Paullus Malleolus Prof. Eloqu. Paris.*, sed ob characteris deformitatem et immensam erratorum copiam ipse eam reprobaverat. Itaque mox a. 1498 nova editio Parisiis fuit adornata, de qua v. inf. h. a.

P. V. M. Opera. Mediolani. *impensis Magistrorum Leonardi Pachel de Engelstadt et Ulrici Scinzenzeler* f. 1478.

Saxe p. 569. Denis Suppl. p. 99. Panzer. Vol. II, p. 33, 124.

1479.

P. V. M. Opera—Sequuntur Copa. Moretum. Diræ. De est et non est. De Rosis. Culex. Priapeia. de Herculis laboribus. de litera y. de Fortuna. de Orpheo. *opera et impensis Andreæ Portiliæ.* Parmæ f. 1479.

Orlandus p. 147. Maitt. T. I, p. 398. Affò p. 68. Panzer. Vol. II, p. 352, 13.

P. V. M. cum Servii commentariis. Sub finem præfat. Servii. "*Hoc opus exactissime cura et eruditione Joannis Calphurnii viri doctissimi recognitum,* Leonardus de Basilea *Vincentiæ diligentissime impressit.*" Vicentiæ f. 1479.

Est ea, quam Maitt. T. I, p. 398 excitat. Certiora de ea tradere licuit, quum ea in bibliotheca præclara Kulenkampi, Collegæ, servaretur, unde nunc in bibliothecam academicam est translata. Adhibita ea est a Burmanno in Catalectorum recensione; Convenit ad verbum et paginam cum ed. Ven. 1486, nisi quod minora carmina de alio exemplo sunt descripta. Præfixa est Jo. Calphurnii epistola ad Hieronymum Portensem, ex qua patet, operam ejus fuisse imprimis in Servio collocatam, quem *valde mendose factum, et a quodam ejus temporis homine erudito ineptiis additis coinquinatum purgasse.* Videtur Venetam 1475 respicere. Erant ei duo exemplaria miræ vetustatis. Add. Panzer. Annal. Vol. III, p. 522, 33.

1480.

P. V. M. cum Comment. Servii. Venetiis *arte P. Piasii Cremo-*

nensis, Barthol. Blavii de Alexandria et Andreæ Toresani de Asula die prima Augusti f. 1480.

Maitt. T. I, p. 407. Orland. p. 32. Add. Panzer. Vol. III, p. 157, 453. Adhibita a Burmanno Sec. in Anthologia; ut adeo minora carmina eam complecti necesse sit.

P. V. M. Opera cum Comment. Servii. Adest etiam Vita poetæ, et l. XIII Maphæi Vegii—Per Jac. Rubeum, natione Gallicum 1480. m. Januario f. 1480.

Denis Supplem. p. 125. Panzer. Vol. III, p. 154, 437.

1481.

P. V. M. Volumina diligenter emendata. Mediolani. *per Antonium Zarotthum, opera et impendio Johannis Legnani. anno Domini MCCCCLXXXI, die XX Januarii Finis* f. 1481.

Maitt. T. I, P. II, p. 422. Panzer. Vol. II, p. 41, 182 repetita forte ex edit. 1475 aut 1476.

P. V. M. Opera et Opuscula cum Priapeiis.—Volumina hæc summa cum cura emendata Leonardus Pachel una cum Udalricho Scinczenceller, ejus socio, impressit anno Domini MCCCCLXXXI, IX Kal. Sept. Mediolani f. 1481.

Maitt. T. I, P. II, p. 422. Panzer. Vol. II, p. 43, 193. Venibat illa ap. Osborn. anno 1764. Martinus eam ad Georgica bis terve excitat; etiam Burmann. Sec. Anthol. Lat. T. I, pag. 99, sed anno 1480 præscripto. Est hæc secunda editio; prior erat 1478 et aliæ erunt inf. 1487. 1490.

1482.

P. V. M. Opera cum Servii Honorati Commentariis. Præcedit ejusdem poetæ vita: Venetiis impressa per *Magistrum Renaldum Noviomagio Theotonicum* 1482, *die XXVII Septembris.* Venetiis f. 1482.

Orland. p. 31. Maitt. T. I, P. II, p. 432, et jam Fabric. B. L. pag. 208. Servatur in bibliotheca Soc. Lat. Jenens. Subjecta habet Catalecta et Maphei lib. XIII. Sequi eam lectionem vulgatam superiorum editionum deprehendi in iis, quæ inspexi et comparavi. v. Panzer. Vol. III, p. 179, 595.

P. V. M. Opera et Opuscula—Volumina hæc summa cum diligentia emendata Mediolani *Anthonius Zarothus imprimi curavit impensis Johannis Legnani anno Domini MCCCCLXXXII, VIII Kal. Maias* f. 1482.

Maitt. ibid. p. 435. Saxe p. 577. Panzer. Vol. II, p. 44, 205. Est tertia Zarotti. Nil in ea factum videtur, quam ut editionis superioris anni exemplar excriberetur. Vix assequi licet, quo em-

torum studio in eadem urbe intra duo annos ter flagitari potuerit Virgilius.

P. V. M. Bucolicon liber ad C. Asinium Pollionem—Ge. Æn.—Adhærent et Opuscula. Regii Lepidi *cura et impensis Alberti de Mazalibus Regiensis* 4. 1482.

Denis Suppl. p. 160. Reviczki Suppl. p. 11. Panzer. Vol. II, p. 393, 5.

P. V. M. Opera c. comment. Servii f. 1482.

Sine loci nota. Panzer. Vol. IV, p. 28, 206.

1483.

P. V. M. Bucolica, Georgica, Æneis, cum Comment. Servii, et ejusdem Opuscula; cum enarrationibus Domitii Calderini; *P. V. Maronis ad Priapum, et Priapeia cum aliis: impress. die XV Decembris, per Baptistam de Tortis.* Venetiis f. 1483.

Maitt. ibid. p. 445. Typographum adscripsi e Catalogo Jo. de Neaulme. In hac editione Domitii enarratio primo occurrit, in Opusc. min. scilicet: ad Culicem, Cirin et alia. (Panzer. Annal. III, p. 197, 714.)

1484.

P. V. M. cum Servii Commentariis. Impressum Venetiis *per Tomam de Alexandria MCCCCLXXXIIII, die XXIV Dec.* f. 1484.

Maitt. ibid. pag. 459. Servatur in Biblioth. Gotting. ex biblioth. Thomasiana. Nihil eam a vulgari ceterarum editionum cum Servio lectione recedere vidi. Subjecta sunt carmina minora. (Panzer. III, p. 206, 769. IV, p. 436, 76.)

P. V. M. Opera cum Servii commentariis, Brixiæ *per Boninum de Boninis de Raguxia Octobris die VII* f. 1484.

Panzer. Vol. I, p. 245, 19.

1485.

P. V. M. Opera (etiam Carmina minora) *cum Commentar. Servii.* Brixiæ *per Jac. Britannicum Brixianum die XXII Augusti* f. 1485.

Denis Suppl. p. 206. Panzer. Vol. I, p. 247, 31. qui me docuit duas esse hujus anni Brixianas. B. G. Eandem Burmannus Sec. præf. ad Virgil. laudat, ex cujus bibliotheca in nostram academicam migravit. Convenit cum ceteris, imprimis Venetis, quæ Servium habent. Hæc est illa, quam ex le Long. Maittairius memorabat T. I, p. 459.

An editio Florentina 1485 prodierit, v. ad a. 1487.

1486.

P. V. M. Opera (cum lib. XIII Æn. et Opusculis, inter quæ et *Ciris) cum Comment. Servii et Vita Virgilii, per Antonium Bartholomei, impressorum discipulum, mense Octobris.* Venetiis f. 1486.

Maitt. pag. 474. Orland. pag. 25. Fontanini *Hist. litt. Aquilei.* p. 40. Gözius in *Memorab. Bibl. Dresd.* T. II, n. 228. Museum Britannic. et Biblioth. Gotting. add. Panzer. Vol. III, p. 236, 959. Fossi p. 805. Annum 1476 Martinus ad Georg. III, 288, ubi lectionem ejus auctoritate confirmat, memorat, sed vitiose, ut apparet. Descripsit eam copiose Eckhardus Gymnasii Isenacensis director (*Nachrichten von seltnen Büchern der Bibliothek des Gymnasii* p. 144). Est ea sane ex nitidissimis; verum ad verbum et ad paginam expressa est ex edit. Vicentina 1479.

Hoc a. 1486 primo prodiisse asserueram

Pomponii Sabini opus in Virgilium, editum per Dan. Gaitanum Cremonæ:

Nunc video me præfationis subscriptioni temere nimium tribuisse. Vide a. sequ.

1487.

Pomponii, doctissimi viri, interpretatio *in Æneide* Virgilii—Brixiæ *per Boninum de Boninis de Ragusia anno* X. M. CCCC. XLXXX. (sic) *die V. mensis Februarii.*

Pomponii grammatici eruditissimi in Culicem Commentarium: quod sequuntur Commentaria in alia ejusmodi poematia Virgilio tributa; cum Comment. in opus *Bucolicorum*, ac postremo in opus *Georgicorum.*—Brixiæ *per Boninum de Boninis de Ragusia* 1487. *die XVIII. m. Febr.* f. 1487.

Audiffredi Specim. edd. Ital. p. 157. Fossi Catal. biblioth. Magliabech. T. III, p. 95. Panzer. Vol. IV, p. 257, 46.

Iidem commentarii repetiti a Junta a. 1519. 1536, et ap. Oporinum 1544, inserti quoque editioni Basil. Henricop. 1561. Lucii 1613. Mediarum ætatum Grammaticum perperam eum esse habitum, bene docuit P. Burmannus Secundus in præf. ad Virgil.; esse autem eum eundem cum Pomponio Læto (de quo sup. egimus p. 104) Vossius subodoratus est de Histor. Lat. p. 191, ex præfatione Gaitani ad Petrum Mannam datam ex urbe Cremona pridie Kal. Jan. 1486. repetita in edit. Oporina; eique debent judicium suum in hac caussa alii viri docti, Niceronius, et Auctor Obss. in Vossium (in *Giornale de' Letterati d' Italia* T. XXII, p. 366, recoctæ hinc adjecto auctoris Apostoli Zeni nomine in *Dissertationi Vossiane*) etiam Fabric. in Biblioth. medii ævi. Accedit, quod Pomponius Lætus

in Epistola ad Augustinum Maffeum (in ejus Opp. sub fin.) conqueritur de Glossulis in Virgilium sibi suppositis; *si glossulas*, inquit, *in Virgilium legeris sub titulo meo, oro ne fidem præstes; neque temerarius sum, neque audax, neque eam expositionem unquam tentavi; ille quisquis est, qui falsum epigramma posuit, sentiet quid profuerit, me tanto mendacio provocasse.* Est itaque statuendum, has glossulas esse eadem commentaria Sabini; mirum vero, Gaitanum illum tantum audaciæ habuisse, ut vivente Læto, qui 1498 decessit, ejus opus e suis schedis ederet: nisi ex Læti prælectione illa fuere excepta. Si tamen hoc ita se habet: ex ipsa Læti professione intelligitur, eum auctorem commentariorum horum nec fuisse nec haberi voluisse. Neque ipsum commentandi genus a Pomponio Læto alias frequentatum vidimus. Occurrunt præterea nonnulla, quæ in eum vix cadere videntur, ut Iter in Scythiam, quod aliquoties commemoratur in Commentariis, v. c. in Ge. pag. 51 ed. Oporin. pag. 59 de fibris: *Hæc*, inquit, *antiqui scribunt, et nos in Scythia animal vidimus, et Itinerario nostro descripsimus;* et in Culic. p. 582 apud Sarmatas et Scythas e viscinis fieri vinum narrat admixto melle: *quod ego in Scythia sæpissime bibi;* paullo ante in Germania *se vidisse* ait *platanos aerias et opacas.* Add. p. 75. 76. 176. 184, ubi Ugros memorat, 197. 198. 236. Scripsisse se in Tacitum, Livium, Silium Italicum aliosque passim memorat: Sallustii non meminit, cujus tamen recensio a Læto facta imprimis celebritatem habuit. Ceterum tota interpretatio, in Æneidem saltem, maximam partem ex Servio concinnata est, quem auctor interdum locupletiorem habuisse videtur, uti etiam Probum in Bucolica. Inserta quoque passim loca ex Dionysio Halic., Diodoro et Strabone, latine versa; haud raro nullo auctoris nomine apposito, uti et e Plinio multa intulit; et omnino multa doctrinæ pro iis temporibus reconditæ vestigia animadvertere licet. Atqui Lætum nec græca calluisse, nec, præter latinas, alias literas tenuisse satis constat: ut adeo is pro commentariorum horum auctore nullo modo haberi posse videatur. Manet itaque res multis adhuc difficultatibus implicita, quas bene vidit doctiss. Saxius Onomast. litt. T. II, p. 491. Laudari in iis Commentariis lectionem Apronianam atque etiam Apronianum, supra vidimus p. 98 et 99. Interea mirari licet, non sæpius eos in sequioribus Virgilii editionibus esse repetitos; in iis quidem, qui variorum operas recoxerunt, melius suum locum tuitus esset Pomponius, quam viceni alii Commentatores.

P. V. M. Opera cum Commentariis Servii Mauri Honorati et Christophori Landini. (Adjuncta quoque sunt carmina minora, ultimo loco Moretum. In Æneide quoque epitome Donati est inserta de qua v. mox sub 1489.) *impress. XV Kal. April.* Florentiæ f. 1487.

Maitt. p. 486. Orlandus p. 136. Bure *Bibl. du Duc de la Valliere* T. II, p. 85, 2439. omnes parum accurate. Melius Audiffredi Specim. p. 304. Fossi p. 806. Panzer. Vol. I, p. 414, 89. Fontaninus *Hist. litt. Aquilei.* p. 40, 1485 Florentiæ *per Chph. Landinum* curatam Virgilii editionem memorat, cui Ciris esset inserta. Errorem numeri notati esse mihi nunc probabile fit. Hujus editionis suspicor repetitionem esse editionem per Ligam Boariam s. a. de qua v. inf. inter edd. s. a.

P. V. M. cum Servii commentariis. Carmina minora, Venetiis *per Baptistam de Tortis* 1487, *die XXIII Maii* f. 1487.

(Biblioth. Acad. Gotting.) repetitio, ut probabile fit, editionis 1483, sine Domitii tamen commento. (Panzer. Vol. III, p. 242, 996.)

P. V. M. Opera cum Servii commentario Venetiis *per Bernardinum Benalium* f. 1487.

Ex biblioth. Roloff. p. 65. Panzer. Annal. Vol. III, p. 243. 1005.

P. V. M. Opera c. comment. Servii. Mediolani *per Leonardum Pachel et Uldericum Scinzenzeller* f. 1487.

Post. Sax. p. 583. Denis Supplem. p. 237. Mittarell. Biblioth. S. Michaelis p. 476. Panzer. Annal. Vol. II, p. 55, 282. Vid. ante ad 1481.

1488.

P. V. M. Bucolica: Daventriæ 4. 1488.

Fabric. B. Lat. Vol. II, p. 231. Notiores sunt edd. cum Com. Torrentini 1492. 1494. 96. 98. Videtur ad eandem officinam spectare: *Moretum. Vir bonus. De Rosa. De Vino et Venere. Daventriæ* in officina Alberti Pafrœt s. a. 4.

Crevenna *Catalogue* Vol. III, P. I, p. 199.

Et *Bucolica cum Georgicis* per Richardum Pafrœt *Daventriæ* 1489 habet Bibliotheca Academica nostra. Eadem aliquoties repetita, ut a. 1496. 1498. 1500.

Virgilii opera (et Carmina minora) *cum Servii Commentariis;* ad cujus calcem legitur: *Impr. hoc opus* Venetiis *per Magistrum Andream de Palthascichis Catharensem* 1488, *Kal. Sept.* f. 1488.

Biblioth. Acad. Gotting., item Biblioth. Elect. Dresd. Est eadem, de qua Maitt. p. 781, et Indicis App. p. 560 nullo typographi nomine addito. Convenit illa cum Veneta 1487. Subjecta quoque Carmina minora. Add. Panzer. Annal. Vol. III, p. 251, 1068.

1489.

P. V. M. Bucolica, Georgica, Æneis, cum Comment. Servii, Donati, Landini *et* Calderini; *Vegii* lib. XIII *Æn. Catalecta, cum Com-*

ment. Calderini, Venetiis *per Georgium Arrivabenum Mantuanum. V. Cal. Quinctil.* f. 1489.

Maitt. ibid. p. 508. Orland. p. 47. Panzer. Vol. III, p. 274, 1215. Credideram in hac editione Donati commentarios, inepti hominis opus, cum totus in eo sit, ut poetam ad rhetorica præcepta exigat, primum in lucem exiisse, sed, ut ex ipsius Landini professione intelligitur, in epitomen ab ipso contractos; Nam et hujus viri docti commentum in hac editione reperio. Nunc autem video præcessisse jam editionem Florentinam 1487. ad quam vide. Plenior Donatus prodiit 1535. et 1551. Ceterum ab hoc inde tempore *genus editionum* procedere videas *cum Landini commentariis,* adjectis mox *Mancinelli in Bucolica et Georgica commentariis,* qui 1490 *primum* prodiere, tandem etiam *annotationes Beroaldi* et copiosiores *Badii Ascensii* accessere. In his adeo semper idem fere contextum poetæ repetitum est.

P. V. M. Opera; a paulo adelocen : exactissime emendat. parisiisque in vico sorbonico impress. MCCCCLXXXIX, XII Cal. Decemb. Parisiis 4. 1489.

Maitt. ibid. p. 509. Panzer. Vol. II, p. 292, 171. cf. ad 1494.

Phil. Beroaldi Bononiensis *Annotationes in Comment. Servii, Virgiliani Commentatoris,* Florentiæ *impr. Ant. Mischominus* 4. 1489.

Ad an. 1488. retulit Maittaire. Sed v. Audiffredi Specimen p. 313 et Panzer. Vol. I, p. 415, 104.

1490.

P. V. M. Opera cum Comment. Servii, Donati, Landini et Calderini. *per Uldericum Scinzenzeller.* Mediolani f. 1490.

Orland. p. 105. Maitt. ibid. p. 521. Panzer. Vol. II, p. 62, 335. Vide sup. ad a. 1481.

P. V. M. Bucolica et Georgica cum Commentariis Ant. Mancinelli Veliterni.—per Eucharium Silber, alias Frank.—Romæ f. 1490.

Maitt. ibid. p. 524. Audiffredi Catal. Edd. Rom. pag. 297. Quantopere literarum studia apud Romanos per sequentes ætates refrixerint, discas vel ex hoc, quod, cum antea non nisi tres edd. Romæ prodierint, 1469. 1471. 1473. ab hac inde editione, anni 1490. per sæc. XVI et XVII vix una facta est alia Romæ Virgilii editio. Panzer. Annal. II, p. 499, 459.

1491.

P. V. M. cum comment. Servii, Donati, Landini et Calderini. Impensis et diligentiori cura Lazari de Saviliano. Venetiis f. 1491.

Maitt. ibid. p. 533. Orland. p. 50. Biblioth. Schwarz. P. II, n.

530. Schnitzer *Neustadt an der Asch Kirchenbibl.* III, p. 45. Panzer. Vol. III, p. 307, 1430.

Alia hujus anni *cum Comment. Servii et in minora poematia Domitii Calderini : præmissa est præfatio Chph. Landini, Venetiis per Bartholomeum de Zanis de Portesio* : Catal. Biblioth. Reg. Paris. p. 1. n. 817. add. Denis Supplem. p. 318. Panzer. Vol. III, p. 303, 1404. Repetita est hæc editio 1493. 94. 95. 1505.

Est *tertia* a. 1491. *Vergilius cum quinque Commentis*—Venetiis *per Philippum Pintium.* De hac. v. laudd. a Panzer. Annal. Vol. III, p. 307, 1425. Quinque illa Commenta, sæpius hinc repetita, sunt *Servii, Donati, Landini, Mancinelli, Domitii, Calderini.* Atque hæc est illa, non ed. 1492. ut putabam, quæ ordinem ducit editionum cum quinque Commentis. cf. ad 1489.

1492.

P. V. M. cum comment. Donati, Landini et Servii, impensis Francisci de Gerardenghis de Papia, labore et industria Ant. Lambillionis Non. Nov. Venet. f. 1492.

Orland. p. 51. Maitt. ibid. p. 545. Panzer. III, p. 325, 1568.

Alia Veneta 1492 cum quinque Commentis extat, cujus exemplum in bibliotheca Erlangensi Academica servari narrat Harles. V. C., typographi nomine non memorato ; Esse eandem cum edit. 1491. probabile facit Panzer. III, p. 307, 1415 et p. 329, 1593. utraque repetita, quantum intelligo, ex Veneta 1489.

Editionem *Venetam* hujus anni et alteram 1497 *in secundam Donati editionem* memorat Fabricius B. L. p. 208, sed in eo fallitur vir doctiss., dum hæc ad Virgilium refert : sunt enim Commentaria, quæ sub Servii nomine feruntur, in secundam Donati Artem seu editionem, quæ etiam in Putschii vett. Grammaticis habentur.

P. V. M. (et Carmina minora) *cum comment. Servii, Donati, Landini et Calderini. impensis Antonii Koberger.* Noribergæ f. 1492.

Satis frequens Editio, de qua v. Maitt. ib. p. 546. Orland. p. 141, et Eckhard loco sup. laud. p. 158. Panzer. Annal. II, p. 210, 208 et in *Ælteste Buchdruckergeschichte Nürnbergs* p. 24. Servatur eadem in Biblioth. Acad. Gotting. Est mera repetitio Venetæ 1489. cum Landini commento.

P. V. M. cum variorum commentariis Lipsiæ f. 1492. Panzer. Annal. Vol. II, p. 478, 46.

P. V. M. Bucolica. Daventriæ 4. 1492.

(Vid. sup. ad a. 1488) Orlandi p. 429. Maitt. T. I, p. 786, et Ind. App. p. 560. Panzer. I, p. 360, 64.

1493.

P. V. M. opera cum commentariis quinque—Venetiis *per Bartholomæum de Zanis de Portesio.* f. 1493.

V. laudd. Panzer. Annal. Vol. III, p. 339, 1670 et Fossi p. 807—9. Est repetitio a. 1491.

1494.

P. V. M. cum comment. Servii. per Damianum de Mediolano. Venetiis f. 1494.

Maitt. Tom. I, p. 575. Orland. p. 54. Panzer. III, p. 361, 1843.

P. V. M. Opera cum commentariis P. Servii, Landini, Ant. Mancinelli, Donati et Domitii, cum Catalectis. Venetiis 1494 die ultimo Septembris (s. n. typogr.) f. 1494.

Laudatur a de Bure *Biblioth. du Duc de la Valliere* P. I, T. II, p. 85, typographi nomine non apposito; alios v. in Panzer. Annal. III, p. 365, 1881.

Ab hac editione diversa est alia h. a. similis apparatus:

Virgilius cum commentariis quinque—Catalecta c. Domitii Calderini Comment. Venetiis *per Bartolomeum de Zanis de Portesio sub a. domini MCCCCCXIIII.* (leg. XCIIII) *die octavo Octobris* f. 1494.

Panzer. Annal. Vol. III, p. 355, 1803. Extat in biblioth. Gotting. ex bibliotheca Daviana in eam illata. Est ed. rep. anni 1491 et 1492.

Parisinam in 4to editionem hujus anni laudat aliquoties Martinus ad Georgica III, 256. 435. IV, 391. Est ea sine dubio *Georgicorum* tantum; uti alia 1495 octonis (f. quaternis minoris formæ) laudatur a Martino ad Ge. III, 468. *Bucolica cum commento familiari* Paris. 1495 memorari video in Bibl. Harleiana T. I, p. 177. Scilicet ab hoc inde tempore sæpius repetita carmina Virgiliana modo seorsum, modo conjunctim, Parisiis; nullum ad criticum usum.

P. V. M. Bucolica cum comment. per Jacobum de Breda. Daventriæ f. 1494.

Orland. p. 150. Maitt. ibid. vide ad a. 1488. Commentum hoc *Herm. Torrentini* est; quod, quamvis jejunum et ineptum, sæpius ab hoc inde tempore repetitum per Arnoldum de Colonia et alios. Etiam *Georgica* c. commentario *Hermanni Torrentini* paullo post prodiere *Daventriæ* 1496. 4. Sæpius repetitum utrumque opus. Nihil tamen valde fructuosum ex his edd. expectare licet.

P. V. M. libri Georgicorum. Lipsiæ per Arnoldum de Colonia 4. 1494.

Annal. Typogr. Lips. et jam Fabric. B. L. T. II, p. 234. Pan-

zer. Annal. I, p. 481, 75. Est *Æneis* ibid. eod. a. (Panzer. ibid. n. 76) et *Bucolica* 1495 (Panzer. ibid. p. 484, 100.)

1495.

P. V. M. Opera cum commentariis quinque, viz. Servii, Landini, Mancinelli, Donati, Domitii: impress. per Bartholomæum de Zannis de Portesio. Venetiis f. 1495.

Maitt. p. 595. Rossi p. 72. Panzer. Vol. III, p. 374, 1939. Bibl. Gott.

Est etiam hujus anni Editio Pinciana: *Virgilius cum commentariis quinque: videlicet Servii, Landini, Ant. Mancinelli, Donati, Domitii. Servii item errores suis locis castigati.* Acc. Carmina minora. Venetiis *a Philippo Pincio Mantuano anno domini MCCCCXCV die octavo Augusti. cum privilegio ne quis audeat* imprimere usque ad annos decem sub pœna in eo contenta f. 1495.

(B. A. G.) Sane et hæc et illa prior Veneta repetitiones meræ sunt duarum Venetarum 1491. Pinciana autem mox aliquoties repetita: 1499. 1505. (Panzer. III, p. 376, 1952.)

Georgica Parisiis anno 1495 octonis expressa; unde Panzer. II, p. 310, 363. Alia ibid. Vol. IV, p. 287, 106. v. sup. ad 1494, et *Daventriæ* 1496. Panzer. Vol. I, p. 364, 106. v. ad a. 1494. cf. Denis Suppl. p. 400.

1497.

Virgilius cum commentariis quinque, vid. Servii, Landini, Mancinelli Donati, Domitii. Venetiis *per Simonem Papiensem dictum Bevilaqua* 1497 die XX Febr. f. 1497.

Denis Suppl. p. 436. et jam Maitt. p. 655. Panzer. III, p. 412, 2198.

De *Servii Commentariis juxta secundam Donati editionem* Venet. ap. Simonem Papiam f. 1497 expressis, atque Fabricio B. L. p. 208, et ex Maittairio T. I, p. 655 memoratis, supra ad a. 1492 diximus.

1498.

P. V. M. Opus per Paulum Malleolum *Andelacensem iterata diligentia plane recognitum; per* Udalr. Gering. *et* Berthold. Rembolt *socios in vico Sorbon. quam tersissime impressum. 9 Calend. Julii.* Parisiis f. min. 1498.

Maitt. p. 662. Orland. p. 87. Panzer. Vol. II, p. 319, 447. Ex Paris. 1478 et 1489 expressum, sed emendatius. In Epistola præfixa P. Malleolus cum de aliis typographorum multorum fraudibus queritur, tum de nonnullis prævaricatoribus chalcographis—qui *ut numerum augerent interpretum, nec tamen plus assumerent papyri, Ant.*

Mancinellum in Bucolica Georgicaque adjicientes, et Servium, et Donatum, et Landinum, probatissimos interpretes, per universum opus laceros, mancos et exanimes, reddiderunt. ap. Maitt. T. I, p. 60. 61. Hæc quorsum pertineant, non facile est dicere; forte tamen ad Venetam 1495 referenda.

Georgica et Bucolica cum novo commento Hermanni Torrentini (Daventriæ per Rich. Pafræt) 4. 1498. 1499.

Biblioth. Gott. Acad. v. Panzer. Annal. I, p. 365, 120. 121. IV, p. 288, 121. *b.* v. ad a. 1488. 1494.

P. V. M. Georgica Lyptzk *per Baccalarium Wolfgangum Monacensem* 4. 1498.

Denis Suppl. p. 457. Panzer. Vol. I, p. 490, 166.

1499.

P. V. M. cum comment. quinque Servii, Landini, Ant. Mancinelli, Donati, Domitii. Servii item errores suis locis annotati a Philippo Pincio Mantuano. Venetiis f. 1499.

Orland. pag. 50. Maitt. pag. 688. Alii ap. Panzer. Vol. III, p. 457, 2500. Multi passim hanc edit. Pincianam memorant, et satis obvia ea est; ducta illa ex edit. Pincii 1495. Est eadem porro recusa 1505.

P. V. M. Opera cum Commentar. Servii, Donati et Chph. Landini. Venetiis *Jacobus Zacchius* f. 1499.

Tantum ex Maittaire p. 688 innotuit, nec aliam norat fidem Panzer. Vol. I, p. 556, 224.

P. V. M. aliquot opuscula. In Colonia 1499. Denis Supplem. p. 477. Panzer. Vol. I, p. 320, 328. v. ad a. 1501.

Ibid. *Bucolica et Georgica:* v. laudd.

1500.

V. cum Commentariis quinque. Venetiis *a Lucantonio Florentino anno domini MCCCCC. die XXVII Augusti cum privilegio* f. 1500.

(Panzer. Vol. III, p. 478, 2654. Totus liber ad verbum, et cum ipso titulo, expressus ex Pinciana 1495. Servatur exemplum in re libraria Gymnasii Arnstadiensis, unde descriptionem diligentiorem mecum communicavit Lindnerus, vir doctiss. Gymnasii Rector. Lucantonius debet esse Lucas Antonius Junta, a quo editiones cum variorum commentariis 1519 et seqq. annis aliquot Venetiis sunt excusæ.)

P. V. M. Bucolica et Georgica cum Comment. Servii et Iod. Badii Ascensii. Lutetiæ *Johann. Petit* f. 1500.

(Hinc Panzer. Vol. II, 335, 613.)

P. V. M. Æneis cum Servii Comment. Phil. Beroaldi annotat.— Donati enodat. Iod. Badii Ascensii elucidatione atque ordinis contextu —a Thielmanno Keruer compressa. Venundantur Parisiis *a Joanne Parvo.* f. 1500.

Vid. Maitt. p. 713, ubi inscriptio libri verbosissima expressa est. Bucolicorum editionem non memorat, quam Æneis secuta est. Anno sequenti etiam *Culex cum reliquis Poematiis* prelo eodem exiit, atque hæc est *prima Ascensiana*, quam tot aliæ secutæ sunt. *Universa Virgilii carmina hujus anni cum Comment. Servii apud Jo. Parvum et Jo. de Confluentia,* Orlandus p. 96 memorat. (Panzer. Vol. II, p. 333, 595.)

P. V. M. Opera Nic. Erythræi opera restituta additis ejusdem scholiis. 8. 1500. *per Franc. Rampazetum.* Memoratur in Cat. Biblioth. R. Paris. n. 818. Esset hæc itaque *prima Erythræana* sæpius deinceps repetita, sed non nisi medio sæc. XVI (1539. 1555 al.). Erythræi industria, etiam Henr. Stephano in præf. damnata, fere intra subtilitates grammaticas et rhetoricas substitit. Index nullo plane consilio ac judicio confectus est.

Hoc anno *Herm. Torrentini Commentarium Coloniæ* typis excusum fuisse, apud Fabricium B. L. T. I, p. 213 memorari video. (in Bucolica et Georgica. Denis Supplem. p. 477) cf. ad 1494, et *Georgica* cum ejus Commentario Daventriæ v. sup. ad e. a. etiam Opuscula (Denis Supplem. ibid.)

* *

Subjiciemus nonnullas edd. hujus sæculi sine temporis aut loci notatione excusas: de quibus tamen non sine cautione pronuntiare licet; quandoquidem plerumque extrema pagina et indicibus destituta exemplaria in hunc censum veniunt.

P. V. M. Opera fol. s. l. et a.

Memorata et descripta secundum externam formam a *de Bure* in *Catalogue des Livres du Duc de la Valliere* P. I, T. II, p. 80, proposito quoque literarum specimine, quæ neogothicæ et barbaræ sunt. Veniit Libris Gall. 756. 19 S. et est nunc ap. Com. de Spencer. Ad annum 1471 eam refert de Bure. Esse eandem excusam opera *Joannis Schüssler,* Augustæ Vindelicorum, intra a. 1470 et 1472 (nam intra hos annos ille officinam exercuit; v. Zapff *Augspurg. Buchdrucker-Geschichte* T. I, p. XI) deprehendisse nuper sibi visus erat, comparato Terentio sine a. et l. Dom. Maugerard (Journal encyclop. 1787 Decembr. p. 327). Terentii exemplar servatur in bibliotheca nostra Academica. Mox tamen alius vir doctus, comparata versione latina homiliarum Jo. Chrysostomi et libri IV Augustini

de doctrina Christiana, librum vindicavit prelo *Mentelii* Argentoratensis (ibid. a. 1788 Apr. p. 155 sq.) atque in hoc nunc acquiescunt Denis Supplem. p. 699 et Panzer. Annal. typograph. T. I, p. 73. 74. 407. Ceterum tanto libentius hoc accepi ad liquidum perductum, cum antea de una tantum in Germania hoc sæculo excusa editione Virgilii constaret, Kobergeriana scilicet; nunc est illa Argentina altera. Successit tertio loco Argentina 1502.

In Bibliotheca Smithiana pag. D. Editio *Virgilianorum Operum* memoratur, *Eclogæ, Georgica et Æneis*, fol. s. l. a. et typographi nomine; esse tamen perpulcram et characteris literarum ad Vindelinianam accedentis.

P. V. M. cum comment. Servii, Donati et Landini. Ad calcem: *Impressum Venetiis per Ligam Boariam, X Kal. Jun.* fol. s. a.

B. G. memoratur ab Orland. 62. 428. Maitt. T. I, P. II, p. 748. Ind. App. p. 560, et in Catal. Biblioth. Barberinæ p. 529. Panzer. Vol. III, p. 498, 2813. Descriptionem ejus dedit vir doctiss. Sam. Benj. Reichel, Prodirector Gymnasii Altenburgensis in Progr. 1774. Extat quoque nunc eadem editio in Biblioth. Acad. Gotting. quo tanto certius mihi nunc constat, esse eam repetitionem, non tam Venetæ, quam Florentinæ 1483 vel 1485, adjectis quoque inde *carminibus minoribus.* Præfixum est, ex eadem utique editione, Chphori Landini Florentini proœmium ad Petrum Medicem, Magni Laurentii filium. Memoratur in eo inter alia conjuratio in Mediceam familiam et Laurentii reditus in urbem: quo ipso patet non nisi post a. 1478 et 1479 et ante 1492 illud scriptum a Landino esse.

P. V. M. Opera una cum Servii Honorati Grammatici commentariis Venetiis s. l. et a.

Maittaire p. 749. et Ind. App. p. 560. Biblioth. Harl. Tom. I, p. 176. Accurate descripsit Helmschrot *Drucke des Stiffts Fuessen,* II Th. p. 82 (181) cf. Meusel *hist. u. litter. Magazin* 7 Stück p. 154. Add. Panzer. Vol. III, p. 498, 2815. Est hæc eadem quam descripsit Fossi p. 803—5. unde etiam disco subjecta esse carmina minora.

P. V. M. Opera—lib. XIII Maphei Vegii—diversa carmina. Priapeia. Copa. Est et non est. Vir bonus. Rosæ. Culex. Diræ. Ætna. Ciris. Catalecton. s. l. et a. char. Rom. fol.

Maittaire p. 766. Braun Biblioth. ad SS. Udalr. et Afram T. I, p. 108. Morellus in Biblioth. Pinell. II, p. 386. et Panzer. Vol. IV, p. 208, 1277.

P. V. M. Opera—adhærent: Copa. Moretum. Diræ. Est et non est. Rosæ. Culex. Priapeia.—char. lat. circa 1480. fol. forte Venetiis.

Gemeiner *Nachrichten v. Regensburg. Stadtbiblioth.* p. 65. Rossi p. 72 et Panzer. Vol. IV, p. 208. 1278.

Mauri Servii Honorati Commentarius in Virgilii Opera. char. lat. fol.

Maittaire p. 752. de la Valliere, Helmschrot et Panzer, quem v. Vol. I, p. 76, 415. inter libros Argentoratenses.

P. V. M. Bucolica char. Goth. rudi s. a. et l.

Ex Pinelli et Denis Panzer. Vol. IV, p. 208, 1279.

P. V. M. Eclogæ. Brixiæ *per Thomam Ferrandum* s. a.

v. Panzer Vol. IV, p. 263, 147.

Veterem *Londinensem* editionem Martinus aliquoties memorat: forte respexit *Bucolica s. a. per Rich. Pynsonum,* qui intra 1493 et 1528 typographiam *Londini* exercuit. Titulum libri v. apud Amesium *Old English Printers* p. 130. At nunc video a viro doct. Lud. Guil. Brüggemann (in *View of the English Editions of the Greek and Latin Authors* p. 535 ex *Herbert's typographical antiquities,)* laudari *P. V. M. Opera cum Commentar. Ferrandi* Londini *Rich. Pynson* 8. s. a.

* *

Ex tanto editionum sæculo XV vulgatarum numero antea vix tres aut quatuor, nunc aliquanto plures, a viris doctis critica cum cura et subtilitate excussæ sunt; unde fit, ut nec satis exploratum sit, sitne aliquid ex nonnullis earum utilitatis et fructus ad Virgilium expectandum, utque nec accurate definiri possit, quænam ex iis inter principes et ex membranis descriptas habendæ sint; aut quæ aliarum familias duxerint. Etsi, si quidem ex iis licet judicare, quas ipse inspexi, justa ominandi caussa subest, ut nunc habemus Virgilium ad codd. constitutum, parum aut nihil bonæ frugis inde ad nos rediturum esse; quæ ipsa res revocavit me, quo minus in iis, quæ ad manum erant, excutiendis essem nimis sedulus. Quantum tamen adhuc curatiore opera ac studio perspicere potui, *a Venetis cum Servii commentario* exaratis primo Virgiliana lectio fuit constituta, ut per plures editiones continuaretur. Nam conveniunt fere inter se ad eandem lectionem propagandam Venetæ cum Servii tum cum Landini aliorumque Commentariis vulgatæ. Cum iisdem consentire visæ sunt edd. *Kobergeriana* 1492, *Argentina* 1502, utraque inter meliores referenda. *Daventrienses* et *Parisienses* in scholarum usum paratæ esse videntur. *Priorem Romanam* ex parum emendato codice profectam esse supra vidimus; *alteram* emendatam ex Codice Pomponii, qui, ut probabile fit, idem erat cum Oblongo Pierii. Inde quæ *cum Servio* prodiere, fieri non potuit quin ex hoc ipso constituerentur aut interpolarentur. Ad *Mediceum* codicem emendavit

poetam Cenninus Florentiæ. Codices *Vaticanos* adhibitos esse in Mediolanensi Zarotti 1472 testatur subscriptio. Si tamen altera Mediolanensis 1474 inde fuit expressa, lectionem ejus excerptam habemus in Var. Lect. apparatu. *P. Malleolus* bis ad emendandum Maronem accesserat 1478 et 1498. Non tam in poeta, quam *in Servio* emaculando operam collocarant plerique, in his Jo. Calphurnius in edit. Vicent. 1479. Prorsus inde a critica opera deflexum ad *interpretandi studium*. Primo video Domitium Calderinum enarrasse Opuscula 1483. Prodiit 1486 Pomponii Sabini Commentarius e Servio et Probo potissimum collectus. Inde Donati excerpta, et Landini Comment. 1487. 1489. Ant. Mancinelli 1490. Paullo post quinque Commentarii junctim prodi cœpere; inque hoc fere substitit virorum doctorum studium.

* *

Dicendum nunc est de *Aldinis editionibus*, quas in prima editione nondum ad manus habebam. *Prima Aldina* 1501 mera est superioris alicujus editionis repetitio, etsi in præfatione promittitur Virgilius emendatus, atque etiam ad calcem orthographiæ suæ defensionem cum quinque locorum correctione subjicit Aldus (exigui profecto momenti illa correctio: *Lavinia* pro, Lavinaque Æn. I, 2. VI, 33 *protinus omnia* pro, omnem. VI, 464 *aquai* pro, aquæ vis. VIII, 402 *potest electro* pro, potestur electro. IX, 9 *petit Evandri*, pro petivit E.): *Altera* est repetita ex priore. Successit *tertia* ex *A. Naugerii emendatione*, præclara et inter præstantissimas facile editio: quam qui factum sit ut sequentes editores non sequerentur, sed plerumque ad priores Aldinas redirent, non assequor. Pleraque enim, ab Heinsio e melioribus codd. constituta, leguntur jam in Ald. tertia. Habuere tamen eam in manibus viri docti, saltem Pierius, qui nihilominus priores sequitur. Heinsius et Burm. laudant Ald. et Junt. in Var. Lect., sed spectat hoc ad priores. Repetiere quidem editionem tertiam Aldinæ 1527. 1540. 1545, nec tamen satis fideliter; in multis ad priorem rediere. *Paullus* autem *Manutius*, qui annotationibus ad marginem appositis instruxit Virgilium, ad suum judicium ex aliis edd. multa in textu novavit in edd. 1555. 1558. 1560. Ad *P. Bembi et A. Naugerii exemplarium* fidem emendationem factam præferunt alia exempla, Venetum 1525, Juntinum 1552; fluxere adeo illa ex Ald. tert. Aliæ præferunt eandem professionem tantum in Culice, ut Lugd. 1537. Paris. 1538. Multo tamen major numerus est eorum editorum, qui tertiam deseruere, et ad priores Aldinas rediere, ut Gryphianæ, Rob. Stephani al.

Novam recensionem adornasse videri voluit *Jo. Bapt. Egnatius*

in ed. Ven. 1507. Verum substitit ejus opera maxime intra *Servium*, quem ex dimidiato integrum se fecisse profitetur; adjecit et *Probi* commentariolum, seu fragmenta. E codd. quos jactat pauca vidi mutata, bonam tamen interdum lectionem repositam; versus de Helena Æn. II, 567 sq. sustulit. In ratione scribendi multa se ad veteris consuetudinis normam direxisse ait; in plerisque antiquioribus potius auctoribus, quam recentibus grammaticis, adstipulatus.

Juntina prima, a *Philippo Junta* expressa, est a. 1510, postquam jam Eclogas, forte et alia, separatim prelo subjecerat, repetita 1529, quam diligenter inspexi. Est in his, saltem in altera, fundus editio Aldina prior, verum emendata illa est a *Nic. Angelio:* quod tamen non ita accipiendum, ac si novos codd. adhibuerit. Præfixæ sunt *Benedicti* in Virgilium annotationes, a quo codices inspecti sunt: v. inf. ad a. 1520; hanc tamen editionem cum Egnatiana a viris doctis neglectam esse video, nisi quod 1534 ex Egnatio Basileensis Jo. Walderi repetita est. Diversæ ab his sunt edd. Lucæ Ant. Juntæ, de quibus statim dicemus, cum de Ascensianis pauca monuerimus.

Prima Ascensiana, h.e. Iod. Badii Ascensii commentariis instructa, quantum quidem constat, 1500 prodiit. Nihil equidem de re non inspecta affirmare ausim; eam tamen cum reliquis editionibus Ascensianis a Venetis supra memoratis, uti 1495. 1499, a quibus vulgatam lectionem deductam suspicor, nihil discedere vidi, ut adeo ipse Badius in textu nihil emendationis attulisse videatur. Criticæ adeo opis ex iis omnibus nihil est expectandum. Sunt autem Ascensianæ notabiliores Paris. f. 1505. 1507. 1512. 1514. 1515. Lugdun. f. 1517. 1528. 1529. Inter hæc per familiare Commentum Herm. Torrentini, subinde repetitum, depressa est Virgilii lectio ad puerile verborum et phrasium studium.

Mature Ascensianum commentum in *Venetas* edd. migravit, interdum ad verba diversa contexti; unde nec dubito lectionis varietatem et interpolationem ab eo tempore promiscue per vulgatas esse grassatam. Post editionem a. 1500 ex Pinciana ductam *Lucus Ant. Junta*, Ascensianarum edd. exemplo, onerare ac, variorum commentariorum tanquam eluvie aliqua inducta, submergere poetam, cœpit: f. 1519. 1533. 1537. 1542. Idem institutum tenuere alii librarii Veneti, et in edit. 1522. Harum editionum omnium nulla esse potest dignatio. Etiam Juntinas modo dictas sequuntur aliæ Venetæ: ut ap. de Tortis 1541: ap. Hieron. Scotum 1544 et ap. Bonellum 1558 et ipsa Velutelli 1534.

Inter hæc *Pierius* præstantissimis codicibus adhibitis (de quibus v. sup. p. 101. §. V) castigavit Virgilium, et quidem Castiga-

tionibus seorsum editis 1521: acceptæ ac repositæ sunt in edit. 1529 Paris. et 1532 Rob. Stephani. Usus est Pierius Aldina prima et secunda; etsi tertiam semel memorat ad Æn. III, 43. Adoptavit et breviter excerpsit Pierii castigationes sub nomine *lectionum varietatis* appositæ, *Alex. Velutellus* in Ven. 1534, 8. Item Hieron. *Scotus* Ven. 1544, quam excipit alia Veneta ap. Jo. Mar. *Bonellum* 1558, f. nitidissima editio, et, quod viri docti fidem faciunt, cum ipsi titulo libri forte fidem haberent, emendatissima. Sed typographica peccata ipsi animadvertimus, et indocto homini concinnandæ editionis curam mandatam fuisse, ex eo suspicati sumus, quoniam varietas lectionis in margine omissa est.

Unde factum sit, ut editio *Veneta* 1583, 8. *e MS. Carpensi*, h. Mediceo Codice, expressa a posterioribus editoribus plane negligeretur, difficile est dicere. Ita nec *Commelinianæ*, similiter e Cod. *Palatino* expressæ 8. 1603, ulla ab editoribus ratio est habita. Sed, quod sæpe et alias vidimus, casu hæc potius et fortuna, quam consilio, geruntur.

Jam a. 1500 Virgilius *Nic. Erythræi*, h. e. Jo. Victorii Rossii (v. Anti-Baillet T. I, c. 8), opera restitutus cum ejus scholiis et indice prodierat apud Franc. Rampazetum; hinc iterum per Sabium recusus 8. 1539 et 1555, unde transscriptæ editiones Francof. 1583. Hanov. 1603. 1608 et castigata per Jo. Obsopœum et Fr. Sylburgium 1613, 8. Indicem Erythræi Ant. Mar. Bassus aliquis ad versuum et librorum numeros instruxerat Venet. 1586. Sed tota fere Erythræana opera nec consilium nec fructum habet. Interea nulla est Virgilii editio, quæ frequentius repetita a librariis fuerit.

Similem fortunam invidere licet editionibus cum *Joannis a Meyen* scholiis Ven. apud Aldum: 1576. 1580. 1587 etc. Nihil enim illis est jejunius. Repetita tamen illa a Francofurtens. 1599. 1616. 1629, tum in Parisinis et in Venet. edd.

Unde *Rob. Stephanus* editionem suam 1532 duxerit, curiose inquisivimus. Satis nunc nobis constat, Aldinam priorem seu Juntinam ab eo fuisse expressam. Robertus ipse ex Servio laudis summam aucupatus esse videtur; eum enim, antiquorum exemplarium ope, inter quæ unum Fr. Sylvii memorat, integritati restituisse gloriatur; de ipso Virgilio silet. Successere editioni Rob. Stephani majori reliquæ *minores*, in quibus Aldinæ tertiæ præfationem præmisit; attamen poetæ lectio ad alias, etiam Aldd. priores, edd. est mutata. Sunt eæ 1533. 1537. 1540. 1549, jam a Maittairio in Hist. Stephanor. commemoratæ; nec dubito *Henrici Stephani* tres editiones 1577. 1583 et 1599, 8. ex iisdem ductas esse.

Editio *Parisina* 1600 cum tota sua familia Genevensi, Servii

commentariis a *P. Daniele* emendatis non ullis in ipsum poetam meritis commendatur.

Quæ *P. H. Sussannæi* diligentia in Virgilio emendando, 1539. 1540. 1541 Parisiis fuerit, mihi non constat; nec tamen tam criticam, quam typographicam eam industriam fuisse suspicor.

De fonte editionum *Sim. Colinæi* 1526. 1531. 1540. 1542 forma minore, et *Gryphianarum* mihi hactenus liquet, quod edd. Aldinis prioribus, et Juntinæ inde ductæ respondent. Jam inde ab a. 1538. 1545 Franc. Gryphius Parisiis Virgilium excudendum curaverat; tum e Franc. Goveani, clari JCti, et vel ex magni Cujacii laude satis nobilis, castigatione, falso tamen jactata, eum vulgavit Lugduni Seb. Gryphius forma minore 1542. 1544. 1546. 1547. 1550. 1555. 1556. 1560.

Ab anno inde 1530 et hinc 1537. 1538 Virgilius *cum Phil. Melanchthonis scholiis* Parisiis vulgatus, et Lugduni 1537, deinceps autem Tiguri 1564. 1570. 1581. 1585, Basileæ 1564 et al., Moguntiæ 1554, Coloniæ 1597 repetitus est. Habent neque hæ editiones usum criticum; mirum tamen illud, qui factum sit, ut Parisiis primum Melanchthonis scholia frequentarentur. Etiam Melanchthonis prælectiones in Georgica, Basileæ 1544 vulgatæ, statim 1548 iterum fuere recusæ.

Lipsiæ ab initio inde sæculi XVI modo Bucolica, modo Georgica, etiam Æneis, fuerant excusa; ista fere cum *Herm. Torrentini* Comment. Nec tamen ex iis edd. quidquam beneficii aut fructus in Virgilium expectari posse videtur, ne ad interpretationem quidem. Est enim hujus Torrentini familiaris, ut vocat, expositio, jam sub finem sæculi XV vulgata, illis quidem temporibus condonanda, non tamen digna, quæ toties Lipsiæ, Argentorati, Daventriæ, Londini et alibi repeteretur. Si tales edd. non plane negligimus, historiæ typographicæ forte prodest opera nostra, Virgilio nihil.

Postquam *Ge. Fabricius*, Chemniciensis, accuratioris doctrinæ vir, quam nunc vulgo ad viri docti nomen consequendum in hoc literarum genere requiri solet, ex Italia Neapolitanum exemplar Commentariorum *Donati* in Æneidem reportaverat, inque iis et *Servii* Commentariis emendandis operam per multos annos assiduam collocaverat: ejus fructus in publicum produxit primum *editio Henricopetrina* f. 1551, repetita illa mox, et variorum interpretum Commentariis locupletata, seu onerata et obruta, f. 1561. 1575. 1586 et Lud. Lucii studio 1613. Quod exemplum Henricopetri operis librariis exprimendum tradiderit, nusquam memoratur. Mihi cum Juntinis fere et aliis Venetis convenire ea editio visa est. Postquam Fabricius exemplar suum prelo paraverat, et, tametsi nullo codice usus

esset, tamen illud operarum erroribus purgaverat: *Joach. Camerarius* illud descriptum Lipsiam secum attulit. Hinc Virgilius excusus 1546. 1548. 1551. 1556. Tum Fabricius *lectionis varietatem* adjecit nescio an primum in edit. Argent. an. 1557. Hinc *ex Fabriciana recensione* sæpius repetitus Virgilius 1568. 1591. 1598 et forte alias.

Interea Lipsiæ prima *Greg. Bersmanni* 8. 1581 prodiit, bona editio, sed quæ criticis usibus non admodum inserviat. Sæpius ea sub prelum revocata est.

Taubmanniana editio Viteb. 1618, 4. Henr. Stephani editionem secundam sequitur, ut in præfat. diserte memoratur.

Cerdanæ editiones in textus ratione vix quidquam immutarunt, nec multum præsidii ad eam rem in iis est; Tanto major earum utilitas est ad interpretationem; modo quis literas, judicium et usum afferat. Unde tamen expressæ sint, nondum assequi potui.

Antwerpienses ex officina *Plantiniana* editiones non unius sunt generis. Prima fuit e *Theod. Pulmanni* recensione et emendatione 8. 1546, repetita deinceps 1564. 1571. 1580. 1588. 1589. 1592. 1596. 1604. 1625. 1634. Doceri cuperem, de prioribus saltem, an inter se diversæ sint; ipse in præfatione ed. 1564 ex collatione exemplarium cum manuscriptorum tum typis impressorum poetam se restituisse profitetur. Idem Chph. Plantinus f. 1575 Virgilium nitide exprimendum curavit cum *Germani Valentis Guellii* Commentationibus pereruditis, quarum tamen tantum in interpretatione ratio haberi potest. Tandem etiam Aldinæ editiones 1558 aut 1560 cum Paulli Manutii annotationibus admarginalibus ab eodem Plantino sub prelum a. 1566 revocatæ sunt.

Vulgares editiones, quarum ingens numerus commemorari posset, hic non curamus. Inde ab a. 1622 procedunt *Elzevirianæ* L. B. e doct. viror. castigatione. Acc. Animadverss. liber. Ex eodem genere est illa, cui præfatus est *Dan. Heinsius*, 1636 *P. V. M. Opera nunc emendatiora.* Non tamen apparet, quidnam operæ vir doctus adhibuerit. Est enim hæc cum aliis hinc repetitis inquinatissima et sine lectionis dilectu. Ad tergum præfationis appictus est numus cum Virgilii capite, quo sibi fraudem fieri passus est vir doctus.

Tandem *Nic. Heinsius*, divino quodam beneficio poetis Romanis sospitator datus, ad Virgilium constituendum accessit: cujus editiones ap. Elzevirios 1664, 12. 1671. 1676. 1688 sæpius repetitæ et ab sequentibus editoribus fere omnibus, etiam a Ruæo in edit. secunda, tanquam regula acceptæ sunt, ad quam Virgiliana lectio exigeretur. Postquam tamen P. Burmannus scrinia Heinsiana re-

cuperaverat, ejus diligentia nova saltem variæ lectionis silva, et critica in nonnulla loca strictura subnata est.

Inter hæc commentandi et illustrandi ratio et ipsa inter varias vicissitudines fluctuavit. Post *quinque Commenta*, quæ sub sæculi XV exitum prodierant, sæpius repetita in edd. sæculi XVI, regnavit *Ascensiana elucidatio*, grammatica fere ac rhetorica, et ad Servii exemplum instituta. Ipse *Servius* non modo assidue legebatur, verum et commentatores suos erat nactus; ipse tamen vitiis coinquinatus, donec recentioribus virorum doctorum studiis emendaretur. *Probi* commentariolus, 1507 ab Egnatio vulgatus, non magni usus esse poterat. *Donati* non nisi fragmenta habebantur inde a 1489, donec plenior Donatus prodiret Neap. 1535, repetitus a Fabricio 1551 Basileæ, poetam ad rhetorica præcepta exigens. *Julii Sabini* Commentarios 1486 editos minus frequentatos esse ex paucitate repetitorum exemplarium colligo. Servius accessit Philargyrius 1587 et 1600. In Scholis *Torrentini* familiaris expositio ingenia puerorum corrupit, singulis fere annis inde a 1496 repetita. Substituta iis inde a 1539 *Erythræi* scholia cum indice sexcenties excusa; tum *van Meyen* scholia inde a 1576. Ex his triumviris plerumque doctrina scholastica pependit, e qua adeo divinæ poetices omnisque venustatis et pulcritudinis sensus et ex lectione voluptas sublata esse debuit. Ad puerilia depressa fuit *Rami* opera in *Buc. et Ge.* 1551, ad quæ duo carmina omnino plus studii attulere homines, quia puerilis institutio in iis maxime occupata erat. Hinc subnatæ *Philippi Melanchthonis* annotatiunculæ 1531; *Willichii* scholia 1535 et 1539; *Lucii Vivis* in Buc. interpretatio 1537, qui et allegoriis indulsit; *Camerarii* 1556, tum *Nicod. Frischlini* paraphrasis 1580. 1602. Serius ad *Æneidem* perventum, primum in *Hartungi* Annotat. 1551, tum *Nannii* et *Hortensii* 1559 et *Nascimbæni* 1596. Non carent illa docta subtilitate; verum judicium et sensus elegantia ab illis abest. Cumulantur quoque partim vulgaria, partim rhetorica a genio et indole poetices aliena. Grammatica ratio intra verba et formulas subsistens, melior tamen et castigatior, fuit in nonnullis ex his, tum in *Paulli Manutii* annotationibus marginalibus 1558, (quæ etiam in Plantinianis sunt receptæ 1566, mox meliores ipsis substitutæ ab Henr. Stephano 1577,) et selectis virorum doctorum notis a *Ge. Fabricio* 1546. 1551. 1557, tum a *Bersmanno* 1581. Laudatur *Pontani* opera 1599. Ad *Græca* revocaverat animum jam olim Eobanus Hessus 1529, et Theocriti Hesiodique loca comparaverat. Majore cum apparatu hoc executus est Fulvius Ursinus 1568, cujus vestigiis insistens 1575 Germanus Guellius Valens Virgilium e Græcis illustravit; nimium sane, ut natura humana fert, in invento sibi in-

dulgens, ut tamen erigeret animos ad meliora. Inde disertissimos, eruditissimos, et luculentissimos commentarios condidit *La Cerda* Madriti, primum in singula Carmina 1608. 1612. 1617, tum vero hoc ipso anno 1617 junctim editos. Si subtilitatem et judicium in delectu desideres: ætatis vitium forte illud est, non viri. Quod prævideri potuit, ut ex largissimo fluvio rivulos sibi aperirent alii, evenit, et exorti sunt plures, qui selectas ex superioribus interpretibus notas Virgilianis carminibus adderent: qui fere omnes peccarunt in hoc, quod non ipsi judicium suum adverterunt, videruntque quæ illustrationem sibi postularent, verum id unice secuti sunt, ut ex aliorum judiciis toti penderent, apponerentque ea, quæ invenirent notata ab aliis, prouti casus, aut studium, aut stomachus offerret. Non vacat his vitiis *Taubmanni* commentarius 1618, multo minus *Farnabii* opera 1634 et *Minellii* 1674. Intellectum sane est a viris doctis, desiderari in Virgilio interpretando genus aliquod scholiorum seu commentationis perpetuæ; nam, ut unum alterumve locum egregie illustratum videas, id ad perpetui carminis lectionem doctiorem non satis facit; peccatum tamen est in eo, quod excerptis ac selectis aliorum notis id effici posse putarunt. *Schrevelii* opera inde a 1657 in edd. grassata per notas selectas oscitantiam et levitatem judicii ubique prodit; nec magis probanda *Emmenessii* opera 1680. Interea studium excudendi auctores classicos cum integris virorum doctorum commentariis per *Batavos* revixerat; quo sane sublata est molesta illa ratio indiligenter et indocte excerpendi ac mutilandi aliorum diligentiam; altera tamen ex parte non minus ignaviæ editorum consultum fuit in hoc, quod sine ullo animi judicio et acumine cumularunt ea, quæ ab aliis erant prodita; itaque vulgaria quæque bis terve enuntiata apposuere, relicta lectori molestia, ut, si quid vellet, id ipse erueret. Inter hæc vulgata est *Burmanni* editio 1746, in qua vix intelligas, quodnam certum animi judicium ille sibi proposuerit. Si Heinsiana in lucem edere et critica curare voluit: non videas, quorsum Serviana et alia interpretationi inservientia addiderit. Sin interpretationem consilii partem constituerat: tum nulla opera jejunior et magis manca adhiberi potuit; Servius enim in paucissimis locis satis facit, admixta habet innumera aliena, falsa, indocta; quæ vero ipse aut Heinsius affert, singularum interdum vocum illustrationes per congesta loca et exempla, possunt ea forte uni et alteri loco lucem afferre, ad summam lectionis et interpretationis parum inde proficias.

De summa carminis et de summa operæ, quam illud postulat, acutius judicarunt viri docti a Criticis improbati, *Ruæus*, *Catræus*, *Trappius*, *Martinus*. Viderunt hi, partim se in poeta versari, adeo-

que grammaticam operam nihil aliud quam fundum melioris interpretationis et veri e lectione fructus esse habendam, partim carmina esse opera singula, quorum cuique argumentum ingeniose descriptum et pertractatum subjectum est; non posse poetam cum voluptate legi, si tantum in criticis hæseris, aut si philologicas observationes ad singulas voces et phrases cumulaveris: itaque de sententiis, de poetica vi, de oratione poetæ solliciti fuere. Latus præbuere adversariorum ictibus in hoc, quod ipsi nec critica nec grammatica subtilitate imbuta satis ingenia habuerunt.

Et hæc quidem hactenus. Juvat nunc editionum annales subjungere, ut de iis, quæ universe dicta sunt, ex singulatim facta enumeratione melius constet.†

* *

1501—1601.

1501.

Virgilius cum commentariis quinqve, videlicet Servii, Landini, Ant. Mancinelli, Donati, Domitii. Venetiis *sub anno domini* 1501 *die* 9 *Junii.* Venetiis fol. 1501.

Vid. Goezii Memorabil. Biblioth. Dresd. T. II, n. 291. Sequitur autem sine dubio edd. Venetas 1495. 1499.

Virgilius. Venetiis *ex ædibus Aldi. Romani Mense Aprili MDI.* Venetiis 8. 1501.

De hac jam ante dictum est. Typis minoribus, quos *italicos, currentes*, et *Aldinos* vocant, primus omnium librorum expressus. Adjecta est ad calcem epistola de orthographiæ ratione. Est etiam hujus edit. repetitio sine anno.

P. V. M. aliquot opusculorum cum familiarissima elucidatione pro tyrunculorum in arte poetices institutione insigni ut vides charactere in sancta Colonia *exaratorum opera atque impensis providi viri Henr. Quentell. anno post jubileum primo.* Coloniæ 4. 1501.

Vix memoratu dignum judicassem, nisi viderem in fraudem titulum inducere posse. Continentur: Vir bonus. Est et non. De y litera Pythagorea. De rosa. Elegia de obitu Mæcenatis. Habemus opusculum in manu, et idem ipsum ex ed. priore, e Biblioth. Acad. Gotting., ubi post *Quentell* subjicitur: *civis ejusdem. Faustus adest finis. In ejus celebritate, qui deo dicatis conjugium interdixit Anno virginei partus ante jubileum centesimum.* Unde hoc unum assequor, 1499 id esse exaratum. Idem esse videtur quod sine anni

† Digesserunt hæc in certas editionum ætates Bipontini: I. natales. II. a. 1500—1546 Ascensio-Aldino-Egnatiana. III. 1546—1636 Pulmanno-Fabriciana. IV. 1636—1717 Heinsiana I. V. 1717—1784 Heinsiana II.

dulgens, ut tamen
eruditissimos.
Madriti, primu
ipso anno 16
ctu desidera
potuit, ut
orti sunt
gilian
non ip
sibi
toti
pro
vi
l

. n. 878. Est
inscripta: P.
lusus et lectioni

idem *Quentell* Colo-
Herm. Torrentini
551, 28 et 38. iterum
198.

que Commentariis, ex-
bast. Brant superaddi-
ac relectione Sebast.
stri Jo. Grieninger. anno
bres die. Argentorati
f. 1502.
Venetis edd. 1495. 1499. 1501,
ssus sit. Ceterum ex hac
Juntinas, et alias Venetas
etas esse apparet. Est haec
penu Duviano.
commentario Hermanni Tor-
bi de Breda 4. 1502.
Successere *Bucolica* 1503. *Geor-*

1503.

novo commentario Herm. Torrentini.
Lotter 4. 1503.

per Martin. Herbipol. f. 1503. Ejus-
ros discreta, quibus singulis hypothesis sive
io, Rhapsodorum principe nostra aetate, con-
er eundem fol. 1503. *Georgica acri cura*
Beroaldi ad singulos libros appositis. per
urante. Lipsiae f. 1503.
Lips. pag. 80. Beroaldi epistolam supra in
itam esse vidimus. Per eundem Martinum
separatim fuit excusus 4. s. a. vide ibid.

1504.

s anni apud *Alex. Minutianum* impressam primi

in notitiam adduxere Socii Bipontini e Biblioth. Heideggeri Reip. Turicensis tribuni. Aliamque per *Bartholomæum de Zannis de Portesio* Venetiis repetitam nunc et 1507. 1510 ex 1495.

Eclogæ Virgilii, Calphurnii, Nemesiani, Franc. Petrarchæ, Jo. Boccaccii, Jo. Bapt. Mantuani, Pomponii Gaurici. Impressum hoc opus Florentiæ opera et impensa Philippi de Giunta, bibliopolæ Florentini. Florent. 8. 1504.

Apud Maitt. Annal. Ind. p. 329. Typograph. Juntin. II, p. 11.

1505.

P. V. M. omnia opera (cum Carminibus minoribus) *cum figuris nuper additis* (ex edit. Argentina) *et expositoribus Servio, Landino, Donato, Ant. Mancinello, Domitio. Annotationes item in Servium suis locis positæ* (Philipp. Beroaldi.) Venetiis a Phil. Pincio Mantuano f. 1505.

B. G. Ex Pinciana 1499 expressa, ut res ipsa testatur; habuimus enim utramque in manibus.

Virgilius. Venetiis. M. D. V. Mense Decembri (ex ædibus Aldi.) 8. 1505.

Est repetitio prioris minus emendate facta. Accedunt tamen in hac edit. secunda Carmina minora. Apud Crevennam 150 flor. veniit: tam intelligentes habemus bibliophilos!

Ascensiana Editio. Parisiis f. 1505.

Secundum ed. a. 1500 haud dubie. Memorat eam Masvic. præf. ad Virgil.

P. V. M. Opera iterum Augustini Camynadi *exactissima cura castigata argumentis et annotamentis paullo frequentioribus illustrata, ac Magistri Jo. Philippi Alemanni, diligentissimi formulatoris impendio atque industria nuperrime nitidissimis excusa characteribus* Parrhisiis 8. 1505.

(B. A. G.) Inscripta est Nic. Benserado.

P. V. M. Bucolicum decem æglogarum opus: tersum ac extrema opera castigatum ab Herm. Torrentino familiariter expositum. Lipsiæ per Melch. Lotter 4. 1505.

Biblioth. Acad. Gotting. vid. inf. 1508, 1516. et jam sup. ad 1500 et 1494.

P. V. M. Æneis. Lipsiæ per Jac. Thanner 4. 1505.

1506.

P. V. M. Georgica per Jac. Thanner. Acc. Est et Non est. Lipsiæ 4. 1506.

Biblioth. Acad. Gotting. Sæpius repetita sunt hæc exemplaria in scholarum usum per Thanner et Melchiorem Lotter.

1507.

P. V. M. Opera cum comment. varior. ex offic. Ascensiana impendio Jo. Parvi f. 1507.

Ap. Maittair. T. II, p. 184 et accuratius in Memorab. Biblioth. Dresd. T. II, p. 292. Expressa ex edit. 1505, unde præfatio Badii præfixa.

Buc. Ge. Æneis cum Servii Commentariis accuratissime emendatis, in quibus multa, quæ deerant, sunt addita. Græcæ dictiones et versus ubique restituti. Sequ. Probi, *celebris Grammatici, in Buc. et Ge. Commentariolus non antea impressus. Ad hos Donati fragmenta, Chph. Landini et Ant. Mancinelli Commentarii.* Venetiis *Jo. Bapt. Egnatius Venetus emendavit. (cum figg.)* In fine: *Venetiis excusi M. D. VII die ultimo Junii—Bernardinus Stagninus impensam fecit*, 4. (quaternis duplicatis) 1507.

Nimis magnifice de hac editione senseram, antequam illa mihi inspecta esset; meliora apposui supra p. 144. 145. Servatur in Biblioth. Gotting. Acad. e supellectili libraria Duvii. Fragmenta *Probi* hic primum prodeunt e codice vetustissimo Bobii quondam a Georgio Merula invento. Repetita est 1520. Add. 1527. Est quoque h. a. repetita editio Veneta per Bartholomæum de Zannis fol. haud dubie ex edit. 1494 et 95.

1508.

P. V. M. Bucolica cum commentario Hermanni Torrentini. Argentinæ per Jo. Knoblouch 4. 1508.

Sic quoque *Georgica* eod. a. Porro

1509.

P. V. M. Æneis cum familiari expositione. Joh. Knoblouch, civis Argentinensis impressit V. Kal. Aprilis anno salutis Christianæ MdIX Argentinæ 4. 1509.

Jo. Schottus Argentinensis præfatur, quem adeo suspicor, ad Torrentini modum, de quo v. ad 1494, 1500. simili jejuna commentatione Æneidem interpretari voluisse. Eodem anno 1509 *Georgica* iterata prelo sunt, et hinc 1516. In nostro Æneidis exemplari *Bucolica* a. 1512 et *Georgica* 1513 expressa præmissa sunt. *P. V. M. Opuscula cum familiari expositione* a. 1509 ab eodem Knoblouch excusa sunt. *Æneis* autem iterum 1515. 1525 et Opera 1520 cf. Panzer. Vol. VI, sub his annis.

1510.

Opera et Opuscula. Copa. Priapeia—prævio monito Mariani Tuccii. *impensa Philippi de Giunta Florentini. MDX, VI. Cal. Decembris* (Florentiæ) 8. 1510.

Maitt. Annal. Ind. p. 327. Eam non inspexi; esse tamen eam ex Aldina prima vel secunda expressam non dubito: cum hoc idem mihi de altera, ex ea repetita 1520, constet: vid. inf. h. a. Et hoc ita se habere, didici ex Junt. Typograph. Annal. II, p. 37.

Opera cum Comment. Servii etc. Impress. Venetiis per Bartolomeum de Zannis de Portesio MDX. die XX Junii Venetiis f. 1510.

Maittair. Annal. Ind. p. 328. Repetita sine dubio ex edit. 1495.

P. V. M. Opuscula cum familiari expositione. Porcæ 4. 1510.

In Biblioth. Hulsiana T. II, p. 501. Vide ad a. 1509.

Annotationes Phil. Beroaldi Bononiensis, *in Commentarios Servii.* Phorce sine typographo 4. 1510.

Biblioth. Bunav. p. 305. Biblioth. Acad. Gotting. Vulgatæ illæ erant jam 1489. ut supra vidimus h. a.

1511.

P. V. M.—et minora: cum Servio, Probo, Sulpicii Verulani annotationibus in sex priores Æneidis libros. Tum Phil. Beroaldi Servii, ut ipse inscripsit, errores, cum Domitii Calderini in Juvenilia hujus poetæ commentariis. Mediolani *per Leonardum Vegium* M. D. XI. die XXV. Augusti f. min. 1511.

Innotuit mihi beneficio Martini, Rect. Lycei ad S. Nicol. apud Lipsienses. Est repetita ex aliqua editione Veneta. "Vegii gratia *Alexander Minutianus*, socer, Probi Grammatici in Buc. et Ge. interpretamenta eruditissima addidit, apposuit quoque suis in locis *Sulpicii Verulani annotationes in sex priores Æneidis libros.*" Primo itaque nunc illæ editæ? et "tres celeberrimos Grammaticos excussit, Priscianum, Nonium, Macrobium cum Gellio—"

P. V. M. Georgica c. Comment. Herm. Torrentini. Antwerpiæ 4. 1511.

E biblioth. Tott. Panzer. Vol. VI, p. 5, 13.

1512.

P. V. M. Opera. Ex officina *Ascensiana* prodiere hoc anno Venetiis fol. Extat ea in Biblioth. Duc. Sax. Gothana. Memoratur in Biblioth. Schwarz. Est alia Ascensiana Parisiis: de qua olim dubitavi: nunc a viro docto, qui eam manu versavit, edoctus sum, eam prorsus convenire cum ceteris Ascensianis, esse quoque iisdem Commentariis instructam.

Bucolica cum commento familiari (Herm. Torrentini) Londini per Wynandum de Worde 4. 1512.

Ames's *Old English Printers*, p. 92, qui *Wyncken* appellat, Palmer's *Hist. of Printing*, p. 346. Maittair. Annal. Ind. p. 330. Eadem editio repetita 1514. 1516. 1533.

Bucolica cum verborum contextu in poetices tyrunculorum sublevamen per Herm. Torrentinum *triviali stilo familiariter discussa. Impr.* Argentinæ *per Jo. Knoblouch* 4. 1512.

Vide ad a. 1509.

P. V. M. Æneis. Lipsiæ *per Jo. Thanner* 4. 1512.

Recusa ed. 1505. Annales tamen Typogr. Lips. de ea tacent. Alia impensis *Melch. Lotter* 1513. 4. adest in B. G.

1513.

P. V. M. Georgicorum liber cum novo absolutissimoque comm. Herm. Torrentini *multo accuratiori opera nuper recogniti. Argentinæ per Jo. Knoblouch, quo potuit, exactiori studio elaboratum. MDXIII.* Argentinæ 4. 1513.

Vide ad a. 1509.

Bucolicum, sine nomine typogr. Viennæ 4. 1513.

Denis *Nachtrag zu seiner Buchdruckergesch. Wiens* p. 39.

1514.

Virgilius. Venetiis in ædibus Aldi et Andreæ soceri anno MDXIIII Mense Octobri Venetiis 8. 1514.

Est hæc classica editio, ut supra jam dictum p. 144 post Aldd. priores 1501 et 1505. auxilio Naugerii emendata. Hujus, ut et primæ Aldinæ, usum benevolentiæ Kulenkampi Collegæ debeo; (migravit ea inde in B. G. A.) ex ea de lectione Virgiliana multo melius mihi constitit quam antea divinare licuerat. Promittit Aldus in præfat. ad Bembum, " se lusus Virgilii, quos ille (Bembus) habeat correctissimos, tum editurum esse, si eos acceperit." Quod tamen ipse non præstitit morte præventus; perfecit tamen Franc. Asulanus socer 1517. De Andrea Naugerio ejusque in Cicerone et Ovidio collocata opera leguntur nonnulla in ejus Vita a Vulpio præfixa editioni Operum 1718, de Virgilio nihil; tam jejuna est illa narratio.

P. V. M. Opera omnia ornata figuris, cum Servii, Donati, Probi, Domitii, Landini et Ant. Mancinelli Comment. Venetiis f. 1514.

(vide Ven. 1507)

Bucolica cum Comm. familiari. (Hermanni Torrentini) Londini per Wynandum de Worde 4. 1514.

Herbert's *typograph. Antiq.* et ex iis Bruggemann View of the English Edd. of G. and R. Auth. p. 536. (vide supra a. 1512.)

Georgica cum Comm. Herm. Torrentini. Daventriæ 4. 1514.

1515.

P. V. M. Opera quæcunque exstant, et in hæc Annotationes Commentariaque complurium doctissimorum virorum. In Buc. et Ge. Servius, Donatus, Mancinellus, Beroaldus; In Æn. Servius, Domit. Calderinus, Aug. Dathus, Beroaldus, Ascensius. Venetiis. in ædibus Alex. Paganini f. 1515.

Biblioth. Bunav. T. I, p. 300. Ascensianis in auxilium vocatis, nunc Venetis anterioribus 1507 et 1514 nova classis editionum succedit, tantum commentariorum ratione habita.

Opera et Opuscula Virgiliana diligenter ab Ascensio *exposita et impressa.* ad Kal. Novembr. MDXV. in Parrhisiorum Academia 8. 1515.

Maittair. Annal. Ind. p. 327.

Opera Vergiliana cum Comm. Servii, Donati, Mancinelli, Probi, Aug. Dathi et Domitii Calderini, itemque Iodoci Badii Ascensii. Parisiis per Franc. Regnault. f. 1515.

Catal. Bibl. Reg. Paris. *Poetes* n. 822. Ducta sine dubio ex edit. Ascens. 1507.

Georgicorum libri quatuor et Rosæ. Argent. ex ædibus Schurerianis. 8. 1515.

Ex iisdem ædibus *Æneis* eod. a. prodiit: v. Panzer. Vol. VI, p. 74, 398. ubi et de altero, p. 75, 406. Repetita *Æneis* 1520.

Æneis 4, 1515.

Maittair. T. II, p. 270. et disertius Panzer. Vol. VI, p. 70, 363.

1516.

Bucolica repetita edit. Londin. per Wynandum de Worde 4. 1516.

Ex edit. 1512. 1514.

P. V. M. Mantuani Bucolicum decem æglogarum opus tersum ac extrema opera castigatum: ab Herm. Torrentino familiariter expositum. Venundatur Lypsi. apud Melchiorem Lottherum in regione foeni 4. 1516.

Biblioth. Acad. Gotting. repetitum ex edit. 1505.

Georgica cum Comm. H. Torrentini. Argent. 4. 1516.

v. ad 1508.

P. V. M. Æneis cum aliis carminibus. Daventriæ 4. 1516.

Beroaldi epistola præfixa. Esse tamen Æneidos libros ex Aldino exemplari castigatos et recognitos, Carmina autem minora ex

antiquissimo exemplari multorum sæculorum recognita, ipsa præfatio docet inserta Maittair. Annal. T. II, p. 288. (Nec plura compererat Panzer. Vol. VI, p. 487, 33). Jac. Faber aliquis recognitioni horum carminum præfuisse memoratur ibid. in Epistola ad Murmellium.

1517.

Opera Virgiliana a Servio. Donato, Mancinello et Probo; cum adnotat. Beroaldi, Aug. Dathi, Calderini, Badii. Opuscula ante Æneidem —Excussit in officina sua litteraria Jac. Sacon; *impensas autem protulit Bibliopolarum optimus, Ciriacus Hochperg.* Lugduni, 2 Voll. f. 1517.

Duobus Tomis—cum expolitissimis figuris et imaginibus: ait Maittair. T. II, p. 303, quæ nullæ aliæ sunt quam a Sebastiano Brant profectæ ed. 1502. Est autem repetitio Ascensianæ: id quod comparatione facta intellexi (Biblioth. Acad. Gotting). Solet et Æneis separatim circumferri.

Hoc anno 1517 *Venetam cum Commentariis fol.* memorari vidi, sed suspecta fide.

Diversorum veterum poetarum in Priapum lusus. P. V. M. Catalecta. Copa. Rosæ. Culex. Diræ. Moretum. Ciris. Ætna. Elegia in Mæcenatis obitum et alia nonnulla, quæ falso Virgilii creduntur. Argumenta in Virgilii libros et alia diversorum complura. Venetiis in ædib. Aldi et Andreæ soceri. Mense Decembri 8. 1517.

Hæc classica est editio minorum carminum, e P. Bembi codice constituta. vid. præf. ad Culicem et Cirin.

1519.

Opera, cum Comm. Badii Ascensii. Julii Pomponii Sabini, Domitii Calderini. Venetiis apud Luc. Anton. Juntam f. 1519.

Cœpit nunc Junta, Paganini exemplo 1515, Ascensianarum edd. commentarios e Parisinis inferre: cf. sup. p. 145. De Pomponio Sabino vid. sup. p. 122.

Vulgata quoque hoc anno sunt minora carmina, ut ex Breitkopf. Catal. p. 388 intellexi.

1520.

Virgilius. (cum minoribus Opusculis) Florentiæ *per hæredes Philippi Juntæ nono Kal. Aug.* 8. 1520.

Curavit eam *Antonius Francinus Varchicensis* (est is *Antonio Francini il Vecchio.* v. Negri *Istoria—de' Fiorentini Scrittori* p. 60), usus judicio *Nicolai Angelii Bucinensis* (de hoc v. ibid. pag. 420 et Juntin. Typogr. I pag. 50 sq.). Comparatione instituta intellexi, cum Aldina prima et secunda eam convenire; cum autem expressa sit ex

edit. Juntæ Florent. 1510, (de qua v. supra h. a.) videtur exemplum hujus ab Angelio emendatum, nec tamen in multis locis, esse librariis operis traditum. Præfixæ porro sunt: *Benedicti philologi (Benedetto il filologo* v. Negri ibid. pag. 92 et Junt. Typogr. p. 60.) *viri peritissimi, in Virgilium annotationes.* Sunt eæ paucæ numero, grammaticæ fere subtilitatis, sed pro illis temporibus non contemnendæ, et a me singulis locis memoratæ in Var. Lect. Respiciunt eas aliquoties viri docti, et receptas ex iis lectiones impugnant, ut Ecl. VIII, 77 *Necte, Amarylli, nodos.* Pervenit hæc editio ad Biblioth. Acad. ex auct. Askewiana. De Francino et Benedicto adde socios Bipontin. p. 356. Junt. Typogr. Annal. II, p. 154.

Opera, cum Servii Comment. accuratissime emendatis—Probi commentariolus etc.—Venetiis in ædibus Ge. de Rusconibus suis impensis excusi et per Bapt. Egnatium Venetum emendati 4. 1520.

Ex editione Venet. 1507, iisdem typis literarum et eodem foliorum numero. Memoratur etiam Maittairio T. II, pag. 600 (Biblioth. Acad. Gotting.).

Virgilius. typis Michælis Leschanger. Paris. 4. 1520.

Maitt. Ann. Typ. T. II, p. 599.

P. V. M. Opera, Opuscula et Priapeia. Argentinæ in ædibus Jo. Knoblauchii, ære communi Paulli Goez. mense Octobri MDXX 8. 1520.

Maitt. in Indice p. 327. Conf. a. 1509.

P. V. M. Æneis. Ex ædibus Schurerianis. Argent. 4. 1520.

(Biblioth. Acad. Gotting. e copiis Duvianis) vide supra 1515 Argentin.

1521.

Virgilius. in chalcographia Guilelmi Huyon Impressoris seduli. Lugduni 8. 1521.

Maitt. Ann. T. II, pag. 617.

P. V. M. Andini bucolicum decem æglogarum Opus nulli non utile ab Herm. Torrentino scholiis illustratum, cui et Index vocum in fine accessit. Exc. Lipsiæ in off. Melchioris Lottheri, 4. 1521. *Georgicorum liber cum Comment. Herm. Torrentini.* Lipsiæ ap. eund. 4. 1521.

Biblioth. Acad. Gotting.

Castigationes et Varietates Virgilianæ lectionis per Jo. Pierium Valerianum. Impressit Romæ Ant. Blades Asulanus. MDXXI: Mense Junio f. 1521.

(B. A. G.) De Jo. Pierio, præclare de Virgilio merito, cf. Burmann. præf. Virgil. sub f. Habuit ante oculos lectionem Aldinæ, et quidem secundæ ex prima expressæ; vid. ad Ecl. VIII, 34. cf.

Æn. VI, 233. XI, 507. cf. sup. p. 145. Receptæ hæ castigationes in edd. inde a Paris. 1529.

1522.

Virgilius cum Comment. var. et figuris. Adjecta sunt Priapeia—Venetiis. Gregorius de Gregoriis f. 1522.

In Catal. Bibl. Reg. Paris. n. 823 memoratur; referenda sine dubio inter Venetas ex Ascensianis ductas.

Virgilius—ad exemplar Aldinum denuo recognitus a P. Vidonæo 12. 1522.

Memoratur ab Harles p. 238. cf. mox 1529.

1523.

Virgilius. Basileæ apud Jo. Bebelium. 8. 1523.

E biblioth. Tott. Panzer. Vol. VI, p. 241, 510. Iterum 1528. ibid. p. 265, 607.

Cæsaris Delphini, *civis Parmensis, in carmina sexti Æneidos libri digressio*. Venetiis. Bernandinus de Vianis de Laxona 4. 1523.

Foscarilegia, in quibus multa Virgilii loca emendantur a Nic. Scelsio Michaele Baroltano. Venetiis. Paullus Danza. 4. 1523.

Catal. Biblioth. Reg. Paris. *Poetes* n. 909.

1525.

P. V. M. Opera ad veterum P. Bembi et A. Naugerii exemplarium fidem castigata. Venetiis f. 1525.

Ex Aldina 1514. Eod. a. repetita Argentina ap. Knoblouch. v. sup. 1508.

1526.

Virgilius. per Sim. Colinæum Paris. 8. 1526.

Prima, si bene memini, Colinæana, ex Aldina aliqua priore expressa.

Virgiliana Quæstio per Franciscum Campanum Collemem. Bononiæ in ædibus Jo. Baptistæ et Benedicti Hectoris de Faellis 4. 1526.

Ex *Clement* VI, p. 176. Panzer. Vol. VI, p. 335, 140. Dubito tamen an 1536 legendum sit. v. inf. ad a. 1540.

1527.

Virgilius. Venetiis *in ædibus Aldi et Andreæ soceri anno MDXXVII Mense Junio* 8. 1527.

Vide an. 1501. 1505. 1517. Est ex Aldd. pr. et tert. conflata lectio.

Virgilius per Bernardum Stagninum Venetiis 12. 1527.

In bibliotheca Huberi Basil. Expressa sine dubio ex 1507.

Bucolica cum Commento Paris. 4. 1527.

Memoratur in Biblioth. Harlei. T. I, p. 177.

1528.

Opera Virgiliana cum decem Commentis docte et familiariter exposita. In fine: diligenti emendatione per Jacobum Mareschal al. Roland. excusa Lugduni 1527 d. XIX Aug. c. figg. f. 1528.

Alter annus in fronte expressus. Nonnulla exemplaria annum 1529 præ se ferunt. Editio ad Ascensianas instructa, proxime tamen ad Lugdun. 1517. Minora carmina Vol. priore Georgicis adjecta sunt (Biblioth. Acad. Gotting.). Decem illa Commenta sunt Servius, Donatus, Mancinellus, Probus, Beroaldus, Augustinus Dathus, Domitius Calderinus, Iodocus Badius Ascensius, Pierius Valerianus. Acc. Landini Enarrationes.

Eod. a. rep. Bebeliana edit. Vide ad 1523.

1529.

P. V. M. Opera cum decem Commentis (Servii, Donati et aliorum) *docte et familiariter exposita—Addit.* (post Georgica) *præter. opuscul. aliud, in priapi lusum, quod antea impress. minime reperit.* Lugduni in typographaria officina Jo. Crespini, cum figg. f. 1529.

Apud Maitt. Annal. Ind. p. 329. Dubito an prior illa superioris anni ab hac diversa sit.

Buc. Ge. Æneis cum Servii Comment. Add. Probi et Mancinelli Comment. et Donati—cum Pierii Castigat. et Iod. Badii Ascensii explanatione—Opuscula Vergilii (post Georgica)—Parisiis per Petrum Vidovæum (*Gaudoul*) cum figg. f. 1529.

Biblioth. Bunav. T. I, p. 300; descripta ex Ascensiana 1515. (Biblioth. Acad. Gotting.) cf. modo 1522.

In P. V. M. Bucolica et Georgica adnotationes, ac loci omnes maxime Theocriti, tum etiam Hesiodi quidam, quibus usus est Virgilius, latine redditi per Eobanum Hessum. *E schola Norica.* Haganoæ, per Jo. Secerium 8. 1529.

Eobani annotationes, sæpe deinceps recusæ, hic primum vulgatæ esse videntur. Præfixa ejus epistola ad Fridericum Norimb. apud D. Ægidii Abbatem data est Norimbergæ mense Augusto 1528. (Biblioth. Acad. Gotting.).

1531.

P. V. M. Opera cum Philipp. Melanchthonis *adnotatiunculis. Et Virgilii alia opuscula cum Priapeiis.* Parisiis 8. 1531.

Vid. Maittair. T. II, p. 759. Primo hic exarata esse video Philippi scholia; idque Parisiis factum miror. Cui otii tantum superest, caussam facile expedire poterit, si ea, quæ de eo viro scripta sunt, evolverit. Sæpissime hinc scholia illa in edd. repetita.

P. V. M. Opera. per Sim. Colinæum. Paris. 12. 1531.

Vid. ad 1526.

———Venetiis per Bern. Stagninum 12. 1531.

Non dubito, ductam eam esse ex altera 1507.

1532.

P. V. M. Opera. Mauri Servii Honorati in eadem Commentarii ex ant. exemplaribus integritati restituti. Castigationes et Varietates Virgilianæ lectionis per Jo. Pierium Valerianum. Ex off. Roberti Stephani. Parisiis f. 1532.

De ea supra dictum p. 146. (Bibl. Acad. Gotting.) Castigationes Pierianæ (de quibus v. ad 1521) jam 1529 sunt excusæ et alterum Tomum constituunt, quo exemplaria nonnulla destituuntur.

Juntina hujus anni 1532 est eadem cum ea, quæ anno sequenti commemorabitur.

1533.

P. V. M. Opera (cum carminibus minoribus), *accuratissime castigata, et in pristinam formam restituta, cum acerrimi judicii virorum commentariis, Servii, Donati, Mancinelli, Probi, Domitii Calderini. Quibus add. adnotationes Chph. Landini, Aug. Dathi, Phil. Beroaldi. Acc. Castigationes—per Jo. Pierium—nunc iterum ab eodem recognitæ—Græca in veram lectionem reformata.* In fine: Venetiis in ædibus Luceantonii Juntæ Florentini. A. D. MDXXXII. mense Septembri (At in fronte 1533 mense Januario) cum figg. f. 1533.

Vide a. 1519. (Biblioth. Acad. Gotting.)

Virgilius cum Comment. Servii et expositionibus multorum virorum doctorum. Impress. Mediolani per Vincentium da Meda *ad instantiam D. Nicolai de Gorgonzola* anno MCCCCCXXXIII. vigesimo Idus Junii. Quint. XXXIII. Car. IIII. Mediolani f. 1533.

Memoratur a Maittaire Annal. Ind. p. 329. Ducta videtur ex Venetis.

P. V. M. Opera (cum minor. Opusc. ex 1517). Ex off. Rob. Stephani. Parisiis 8. 1533.

Præfixam habet ex edit. Ald. tert. præfationem. Poetæ tamen verba passim ad alias edd., v. c. Ecl. X, 19 *bubulci*, mutata. (B. A. G.)

P. V. M. Bucolica cum Commento familiari. (Herm. Torrentini) Londini in ædibus Winandi de Worde 4. 1533.

Apud Maittair. T. II, p. 790. vide supra 1512. 1516.

Scholia ex Græcis et Latinis auctoribus in Bucolica—Lycobatis Anemæcii (Wolfgang Windheim?) Aug. Vind. 8. 1533.

Laudantur ab Heusing. ad Offic. Cic. præf. p. 34. Nec plura docere potuit Panzer. Vol. VI.

1534.

P. V. M. Opera cum Servii Probique Comment. ac omnibus lectionum variationibus in ant. codd. repertis, cura et studio Alex. Vellutelli *emendata et propriis impensis in ædibus Petri de Nicolinis de Sabbio impressa, sub principe Andrea Gritti MDXXXIII. mense Septembri* 8. 1534.

Memorant hanc parum frequentem editionem Fabric. B. L. T. I, pag. 209. Maitt. Annal. Ind. pag. 328. Bure *Bibliogr. instruct.* n. 2676. B. A. G. Ea inspecta patuit, spem me olim de ea suscepisse vanam, nam sequitur ea Juntinas; lectionum autem varietas est e Pierian. Castigat. excerpta.

P. V. M. Opera ex recensione J. B. Egnatii cum Servii Comment. Basileæ per Jo. Walder. P. I. II 4. 1534.

Maittair. T. II. p. 810 et ante eum Fabric. B. L. T. I, p. 208, ubi subjicitur: *qui* (Walder) *vetusto exemplari se usum esse ait.* Quod verebar, ne de Egnatio verba ista accipienda essent, ipsa res me docuit; est enim mera repetitio Egnatianæ a. 1507. Add. Panzer. Vol. VI, p. 303, 991.

Repetita quoque *hoc anno* Catalectorum editio apud Aldum ex editione 1517. (Biblioth. Gotting. Acad.) cf. Burmann. Sec. præf. Anthol. Lat. pag. 58.

1535.

Virgilius. Phil. Melanchthonis adnotatiunculis illustratus. Parisiis apud Jo. Parvum 12. 1535.

(Vide 1531.)

Virgilius cum Scholiis Phil. Melanchthonis. Acc. *diversorum lusus in Priapum.* Basiliæ 8. 1535.

Biblioth. Huberi Basil. et B. Gott.

P. V. M. Bucolica. Tiguri. apud Chph. Froschhoverum 8. 1535.

Maittair. T. II, p. 829. cf. infra 1547. 1561.

Donati *in libros XII. Æneidos, quæ antea desiderabatur, absoluta interpretatio.* Impr. Neapoli per Jo. Sulzbachium et Matthiam Cancer, quarto Idus Novembres f. 1535.

Scipionis Capycii, JCti, ad quem e Bibliotheca Joviani Pontani

pervenerant, studio, Paullo Flavio curante, primum hoc anno Commentarii, *Donati* nomine insigniti, excusi sunt; quorum antea tantum excerpta in edd. erant prolata. v. sup. ad 1487 et 1489. Utriusque præfationes v. in Leonardi Nicodemi *Addiz. alla Biblioteca Neapolit. da Nic. Toppi* p. 127. 128. Donatum emendatiorem quatuordecim annis post in Germania vulgavit Ge. Fabricius.

Erudita Scholia in Bucolica Vergilii—per *Iodocum Willichium*. Argentinæ apud Jo. Albertum. In fine: M. Sept. MDXXXV. *primum* nunc prodiere; sæpe hinc aliis commentariis inserta. (B. A. G.)

1536.

P. V. M. Opera. cum Comment. Servii et Pierii. Brixiæ apud Ludovicum Britannicum f. 1536.

Maittair. Annal. Ind. pag. 329. Videtur Stephanianam a. 1532 aut Venetas ex iis interpolatas sequi. cf. inf. a. 1546.

P. V. M. Opera cum undecim Commentariis; Chph. Landini, Ant. Mancinelli, Io. Badii Ascensii, Servii, Donati, Probi, Dathi, Julii Pomponii Sabini, Beroaldi, Domitii Calderini. Venetiis apud Luc. Ant. Juntam. II Voll. c. fig. f. 1536 et 1537.

Maittair. T. III, p. 273. Junt. Typogr. Annal. p. 16. Vide 1519. 1533. Recusæ hoc anno Eobani Hessi annotationes ex 1529. Coloniæ. (B. A. G.) et a. 1525. ap. Panzer. Vol. VI, p. 433. 785.

1537.

P. V. M. apud Rob. Stephanum 12. 1537.

Vide 1533.

P. V. M. cum scholiis Melanchthonis et Culice ex P. Bembi recognitione. Lugduni 8. 1537.

Fabric. B. L. T. I, p. 212. Recognitionem, Culicis puta, ad P. Bembi librum petiit ex Aldd. Diversor. vet. poetar. lus. 1517 vel ex Dialogo Bembi de Culice 1530.

Lud. Vivis *in Bucolica Virgilii interpretatio.* Basil. 8. 1537.

1538.

Buc. Ge. et Æneis. Parisiis apud Franc. Gryphium 8. 1538.

Bucolica quidem 1538, at Georgica 1535, et Æneis 1537. vid. Maittair. Annal. Ind. p. 326. Videtur operis proposita fuisse editio Lugdunensis superioris anni. Est autem hæc prima, quæ Gryphianum nomen præ se fert. Quæ quidem inspexi Gryphiana exemplaria, conveniunt cum Ald. pr.

P. V. M. Opera, Phil. Melanchthonis illustrata scholiis. Ejusdem Opuscula, Culex insuper, a P. Bembo recognita. Parisiis excudebat Jo. Lodoicus 8. 1538.

Maittair. Annal. Ind. p. 329. Vide modo Ludg. 1537.

Paraphrasis in XVI. orationes Vergilii, quæ quidem primo Æneidos libro continentur. Per Gasparem Heldelinum, Ludimagistrum Lindaviensem. Argentorati ap. Cratonem Mylium 8. 1538.
(B. A. G.)

1539.

P. V. M. Opera nunc demum Nic. Erythræi opera in pristinam lectionem restituta, additis ejusdem scholiis, nec non observatione diligenti cum licentiæ omnis, tum diligentiæ Maronianæ in metris, et indice copiosissimo. Venetiis per Jo. Ant. Sabium, II Voll. 8. 1538. 1539.

Inani jactatione, quam Henr. Stephanus quoque subsannat in præf. suæ edit., in lucem edit Sabius ineptam Erythræi opellam; de qua jam vidimus a. 1500. Memorant eam Maittaire T. III, p. 306. Catal. Bibl. R. Paris. n. 226. Bure n. 2678.

P. V. M. Opera omnia diligentia P. H. Sussannæi *quam emendatissime excusa.* Parisiis apud Jo. Macæum 4. 1539. 1540.

Maittaire T. III, p. 306. Catal. B. R. Paris. n. 829.

P. V. M. Bucolica, cum Jo. Vivis Valentini in easdem allegoriis. Mediolani. per Minicium Calvum 8. 1539.

Maittaire T. III. p. 306. vide modo a. 1537; hinc sæpe et alias Bucolica cum Vivis inutili commentario sunt repetita, ut Antwerpiæ 1544, 8. et al.

P. V. M. Eclogæ decem, Calphurnii septem, Nemesiani quatuor, Sannazarii quinque. Francof. apud Christ. Egenolfum 8. 1539.

Maitt. T. III, p. 306. cf. supra a. 1504.

Repetita quoque Georgica c. Willichii illustratione Basil. 8.

1540.

P. V. Maro. Ex off. Rob. Stephani. Paris. 8. 1540.

Vide sup. 1533. 1537.

— per Sim. Colinæum. Paris. 12. 1540.

Vide 1526. 1531.

P. V. Maro. apud Franc. Gryphium. Excudebat Jo. Lodoicus Filetanus. Paris. 4. 1540.

Maitt. Annal. Ind. p. 326. 330. Bucolica quidem annum exhibent 1542, Georgica et Æneis 1541, sex tamen posteriores Æneidos libri 1543.

Virgilius. apud Aldi filios. Venetiis 8. 1540.

Memorab. Bibl. Dresd. T. II, n. 309. Est, puto, eadem cum edit. 1541.

Franc. Campani *Quæstio Virgiliana s. Elucidationes in aliquot Virgilii loca*. Mediolani. Calvus 4. 1540.

Catal. Bibl. Reg. Paris. *Poet*. n. 910. Eundem libellum in manibus habemus inscriptum: *Franc. Campani Quæstio Virgiliana, per quam diligentissimus poeta negligentiæ, quam Tucca et Varus ac ceteri hactenus objecerunt, absolvitur, et sine qua multa in divina Æneide ad hunc diem obscurissima loca, sed in secundo præsertim et sexto, intelligi non possunt* etc. Parisiis apud Jo. Foucher. 1541, 8. Totus libellus versatur circa XXII illos versus, quos Tucca ac Varus Æn. II. sustulisse feruntur. Præfixa Campani epistola data X Kal. Mart. 1536 satis docere videtur, jam ante Bononiæ eundem libellum prodiisse. v. sup. ad 1526.

In Bucolica Helii Eobani Hessi et Leonardi Kulmanni annotationes. Argent. 8. 1540.

1541.

Virgilius. Venetiis apud Aldi filios 1541. M. Januario 4. 1541.

Repetita ex superioribus Ald.

P. V. M. Buc. Ge. et Æneis curis P. H. Sussannæi emendata. Parisiis apud Mich. Fezendat 8. 1541.

Maitt. T. III, p. 329. Alia exemplaria nomen *Oudini Parvi* gerunt. Adde Burium n. 2679. Ducta ex Edit. 1539.

P. V. M. universum poema, una cum emendatissimis Comment. Servii et Donati multo quam antea castigatissimum (et Carmina minora). *Addita sunt præterea, quæ in hoc ab Ascensio, viro non illiterato, scripta sunt*. Venetiis apud Aloysium de Tortis f. 1541.

Secundum Juntinas expressa, ut supra observatum est. (Biblioth. Acad. Gotting.)

Bucolica, Georgica, Æneis. Venetiis in offic. Erasmiana 16. 1541.

1542.

P. V. M. Opera cum Servii, Donati et Ascensii Comment. Venetiis apud Juntas f. 1542.

Pleniora dant Junt. Typogr. Annal. II, p. 271. (Vide 1519).

P. V. M. Buc. Ge. et Æneis. apud Seb. Colinæum. Paris. 12. 1542.

Maitt. T. III, p. 340. (vide 1540.)

Apud eundem *in Virgilii Moretum scholia* Jo. Ruellii *per* Hub. Sussannæum *collecta* Paris. 12. 1542 prodierunt, Maittairio memorante T. III, p. 340. Ind. p. 331. Catal. B. R. Paris. n. 901 et eodem auctore, in Ind. p. 330.

Virgilii Tityrus, Ecloga, allegorica interpretatione illustrata per

Jo. Bellofilium 8. 1543 excusus est, quo equidem æquo animo careo.

P. V. M. Buc. Ge. Æneis. Parisiis apud Petrum Gromorsum 1542.

Bucolica quidem cum Georgicis 1542. Æneis autem 1545. vid. Maittair. Ind. p. 326. Videntur recusa esse ex editione per P. H. Sussannæum emendata 1540 et 1541.

P. V. M. opera ex castigatione Ant. Goveani. Lugduni ap. Seb. Gryphium 8. 1542.

Etiam a. 1541 nonnulla exempla exhibent. Habet præfixam Goveani epistolam: jactat tamen falso doctissimi viri castigationem. *Fædissimorum mendorum sentinam* appellat eam Henr. Stephanus in præf. suæ edit.

Ad Virgilii opera Loci aliquot—a Ge. Leonberger. Ingolstadt 8. 1542.

Opera pro illo tempore non indocta, et cujus adhuc usus esse potest. Enotata sunt loca, cum veterum, Gellii, Macrobii, et Grammaticorum, tum philologorum, in quibus aliquid in Virgilium est observatum (B. A. G.)

1543.

P. V. M. per Juntas Florentiæ 8. 1543.

v. Junt. Typogr. Annal. p. 236.

Bucolica cum scholiis Phil. Melanchthonis, Willichii, Eobani Hessi, Leon. Kulmanni. Antwerpiæ ap. Jo. Loe 8. 1543.

Maitt. Ind. p. 330. Etiam a Martino eam laudari memini. Eobani Hessi et Kulmanni annotat. Vide a. 1540.

1544.

P. V. M. universum poema, exactissime castigatum. Servii integra expositio: Probi—Joannisque Vivis Allegoriæ, Iodoci Willichii super Ge. expl. etc.—etiam varietates lectionum cum a Jo. Pierio tum ab aliis doctiss. viris hactenus observatæ. Venetiis apud Hieron. Scotum f. 1544.

Expressa juxta Ven. 1541 et 1542. In nostro exemplari Æneis non desideratur. Subjecta sunt Carmina minora. Repetita 1558. 1562. 1585.

P. V. M. Opera cum opusculis.—omnia accuratius emendata. Lugduni. Seb. Gryphius 16. 1544.

Editionem *Basileensem* a. 1544 cum Servii et alior. Commentariis Jo. Bapt. Egnatii cura recensitis memorat Burmannus Sec. in præf. ad Virgil. Similem esse video editioni 1534. Basileæ per Hieronym. Curionem exaratam e Sociis Bipontinis didici.

Scholia in Georgicorum P. V. M. libros IIII. doctissima, D. Phil. Melanchthonis, *nunc primum in lucem edita. Adj. Eobani Hessi Annotationes; ad hæc brevis explicatio vocabulorum de agricolarum instrumentis per* Iodoc. Willichium *Resellianum.* Basileæ apud Bartholom. Westhemerum. anno MDXLIIII. mense Augusto 8. 1544.

(B. A. G.) v. Harles notitia Script. Lat. T. II, pag. 282. 3. Non sunt hæc confundenda cum Scholiis Philippi in edd. Paris. Jo. Gastius Brisacensis, qui præfatur, esse ea ex Melanchthonis ore ab auditore quodam excepta, diserte narrat. De Willichio v. 1535.

Julii Pomponii Sabini, *Grammatici, in omnia Virgilii opera commentarii.* Basileæ. Jo. Oporin. 8. 1544.

Vide sup. ad a. 1486.

Adriani Barlandi *Annotationes in IV priores Æneidos libros.* Antwerp. 1544.

1545.

P. V. M. Poemata. Parisiis apud Fr. Gryphium 8. 1545.

Vide 1538.

Virgilius. Venet. apud Aldi filios 8. 1545.

Vide 1540.

Virgilius Philippi Melanchthonis scholiis illustratus. Coloniæ 8. 1545.

De his v. 1531.

1546.

P. V. M. Opera cum Maphei Suppl. et Phil. Melanchthonis annotat. Basileæ per Nic. Brylinger 12. 1546.

Alia exemplaria a. 1545 præ se ferre videntur.

P. V. M. Opera cum Comment. Servii et annotat. ex Doleti Comment. LL. apud Lodovicum Britannicum. Brixiæ f. 1546.

Maittair. Annal. Ind. pag. 329. Similem edit. v. sup. a. 1536.

P. V. M. Partheniæ Mantuani Opera, post omnes omnium edd. nunc demum revisa et emaculatiora reddita. Ælii Antonii Nebrissensis—ecphrases admodum familiares—Apud Inclytam Granatam 4. 1546.

Vide specimen Biblioth. Maians. p. 37. De fonte editionis mihi non liquet.

P. V. M. Opera Theod. Pulmanni Annotat. illustrata. Antwerpiæ per Plantinum 16. 1546.

Memoratur tum aliis, tum Burio *biblioth. instr.* n. 2680. Probabile tamen mihi est, per errorem eam laudari: anno male exarato pro 1564, ad quem a. vide.

P. V. M. Opera cum Opusculis—Lugd. per Seb. Gryphium 16. 1546.

Biblioth. Smith. p. D. Repetitur edit. 1542.

P. V. M. Buc. Ge. et Æneis cum adnotationibus. Lipsiæ per Valentinum Papam 8. 1546.

A *Phil. Becchio,* tum adolescente, posthæc Professore Basileensi, conscriptæ sunt adnotationes hæ, quæ fere *sub Ge. Fabricii nomine* venire solent. vid. Gesneri Biblioth. per Frisium p. 689. Easdem commendat Joach. Camerarius in Epistola ad Ge. Fabricium, VII Kal. Octobr. sed nullo anno adscripto data, et huic ipsi, si recte auguramur, editioni primum, deinceps et aliis, præfixa. In eadem epistola Camerarius profitetur, se descriptum ex Fabricii Mspto Virgilium Lipsiam asportasse et excudendum curasse. Quod Msptum nullum aliud potuit esse, quam exemplar, quod Fabricius prelo subjiciendum paraverat; nam scriptos codices Fabricius habuit nullos. Hæc ad nubem Schrebero in Vita Ge. Fabricii p. 205 objectam dispellendam valebunt.

1547.

P. V. M. Phil. Melanchthonis adnotationibus illustratus. Tiguri per Froschhover 4. 1547.

Vide 1531.

P. V. M. Opera cum Opusculis. Lugduni. Seb. Gryphius 12. 1547.

Erant nonnulla, quibus olim adducebar, ut *Basileensem primam* et ad hunc annum a nonnullis referri solitam hoc anno excusam (vide 1551) putarem. Sed suspicionem hanc idoneis argumentis destitui nunc video.

1548.

P. V. M. Opera notis et argumentis et scholiis illustrata. Lugduni apud Seb. Gryphium 8. 1548.

Crevenna Tom. III, pag. 193.

Hujus anni editionem laudari vidimus Lipsiensem 8. 1548 inscriptam: *P. V. Opera indubitata cum reliquis et dubiis,* quo titulo edd. fere e Ge. Fabricii recensione insignitæ sunt. Forte tamen annus male laudatur, pro a. 1568.

A P. Burmanno in Admonit. de Edit. Masvic. editio Brixiensis 1548 cum Pierii castigationibus narratur: quæ adeo ex edit. 1546 repetita est.

P. V. M. Georgicorum libri IIII. Phil. Melanchthonis scholiis illustrati. Parisiis per Th. Richardum 4. 1548.

Maittaire T. III, p. 410. Excriptus liber ex ed. Bas. 1544. Hoc eodem anno 1548 et 1549 Richardus *Æneidem* et a. 1550 Bu-

colica excudenda curaverat. Unde fit, ut edd. Virgilii Parisinas horum annorum passim laudari videas. vid. Maitt. Annal. Ind. p. 330.

Repetita hoc anno *Bucolica cum Torrentini Commento* Antwerp. 8. *Willichii scholia posteriora* in P. V. Basileæ 12. Etiam *Jo. Lud. Vivis in Virgilii Bucolica interpretationem potissimum allegoricam* 4. 1548 Parisiis Richardus vulgaverat.

1549.

P. V. M. Ex off. Rob. Stephani 12. 1549.

(B. A. G.) Vide 1533. 1537. 1540.

Etiam Basileensis h. a.

1550.

P. V. M. Opera cum Opusculis—Lugduni apud Seb. Gryphium 8. 1550.

(B. A. G.) Vide 1547.

De editione Paris. apud Th. Richardum 4. 1550. vide ad a. 1548.

1551.

P. V. M. Buc. Ge. et Æneis (et Carmina minora cum Commentariis). *nunc cum veris Commentariis* Tib. Donati *et* Servii Honorati *summa cura editis et diligenter emendatis* (per Ge. Fabricium). *Acc. his Jo. Hartungi Annotationes in libros Maronis Æneidos ab ipso auctore diligenti cura collectæ; item Bonfinis super locum Æneid. IV.*—Basileæ. Henricopetri f. 1551.

Si *Donatum* et *Servium* curæ habueris, hactenus inter classicas editiones erit referenda. *Donatum* Neapoli secum attulerat Ge. Fabricius, h. e. editionem ibi vulgatam a. 1535. In ipso poeta nihil operæ tum quidem collocasse videtur, certe nullos MSS. consuluisse. Epistola ad Valent. Gravium præfixa jam a. 1547 data est, ut adeo per quatuor annos sub prelo sudasse Virgilium necesse sit. (B. A. G.)

Alia est *Editio Lipsiensis* hujus anni per Valentinum Papam curata 8. 1551 (cum Carmin. minor.), sed ex ed. Lips. 1546 expressa. vid. Gesneri Biblioth. per Frisium p. 268 b., unde intelligere mihi videor, Virgilio a Ge. Fabricio emendato tum primum lectionis varietatem ejusdem viri accurate docti industria accessisse. Quod etiam Ge. Fabricii Epistola ad Joach. Camerarium VIII Cal. Februar. 1551 scripta confirmat, quæ in edd. Lips. ante Culicem præfigi solet.

P. V. M. Bucolica cum Comm. Herm. Torrentini. Antwerpiæ. Exc. Jo. Verwithhagen 8. 1551.

Vide apud Maittaire T. III, pag. 605.

Dialysis quatuor librorum in Ge. Virgilii: auct. D. Iodoco Will.

(Willichio) Ruselliano. *Signorum prognosticorum de tempestatibus aeris physica explanatio eod. auct.*—Francofurti ad Viadr. in off. Jo. Eichhorn 8. 1551. *De consilio et scopo Æneidos*—eod. auct. ibid. 8. 1551.

De Willichio vide ad 1535. (B. A. G.)

1552.

P. V. M. Opera ad vet. P. Bembi et A. Naugerii exemplarium fidem castigata, cum Servii, Donati, et aliorum Comment. Venetiis. Juntæ f. 1552.

Vide ed. 1525. Catal. B. R. Paris. *Poet.* n. 837.

1554.

P. V. M. Opera c. n. Melanchthonis *et* Hegedorphini. Moguntiæ 8. 1554.

Vide Paris. 1531 et al. Tigur. 1547 etc.

P. V. M. Bucolica cum Commentario Rich. Gorræi *Parisiensis.* Lugduni apud Gul. Rovillium 8. 1554.

Maitt. T. III, p. 648. Museum Britannic.

P. V. M. Opera (una cum opusculis) *novis argumentis et scholiis illustrata, denuoque ad fidem exemplarium quam diligentissime restituta.* cum figg. Lugduni apud Seb. Gryphium 8. 1554.

(B. A. G.) Vide 1550. 1552. Prædicat in præfat. (nescio an ea jam superioribus edd. præfixa sit) Gryphius castigandi interpungendique diligentiam; nova argumenta apposita et scholia, quibus loca, imprimis ex Græcis poetis, adscripsit, quæ Virgilius imitatus est.

1555.

P. V. M. Opera cum Nic. Erythræi scholiis et indice. Venetiis apud Jo. Ant. Sabium 8. 1555.

Repetita editio Ven. 1539. 1540. Alia per Hieronymum *Scotum* repetita hoc anno. Biblioth. Schwarz. n. 1009.

P. V. M. Bucolica, P. Rami *prælectionibus exposita.* Paris. per And. Wechelum 8. 1555 et *Georgica* 1556, sæpius deinde recusa; ut 1564, tertium 1572, 8., quintum Francof. 1590. Sed ne pueris quidem in manus daremus has prælectiones.

P. V. Maro. Aldus. Corrigente Paulo Manutio Aldi filio. Venetiis 8. 1555.

Virgilii poema emendatum a se etiam in præfatiuncula pronuntiat. Ita v. c. XII, 221 primus induxit *tabentesque genas.* Annotationes nondum in hac edit. apparent. confer. a. 1558. (B. A. G.)

Seb. Corradi *Commentarius, in quo P. V. M. liber primus Æneidos explicatur.* Florentiæ excudebat Laurent. Torrentinus 8. 1555.

Apud Maitt. T. II, p. 669. (B. A. G.)

1556.

P. V. M. Opera, cum supplem. Maphei et Opusculis, notis et argumentis et scholiis illustrata, denuoque ad fidem castigatiss. exemplarium quam diligentissime restituta. Lugduni per Seb. Gryphium 8. 1556.

Maittair. Annal. Tom. III, pag. 684. Vide modo de edit. Gryph. 1555.

P. V. M. Opera una cum Opusculis, quæ ejus nomine circumferuntur, omnibus. Antwerpiæ. Exc. Mart. Nutius 12. 1556.

(Biblioth. Acad. Gotting.) Hoc etiam anno *Editionem Fabricianam* Lipsiensem post 1546 et 1551 *Lipsiæ* esse repetitam invenio, qui tradant.

P. V. M. Bucolicorum textus—Lugduni apud Theobaldum Paganum 8. 1556.

Vide apud Maittaire Tom. III, pag. 685.

P. V. Bucolicorum explicatio perscripta de commentatione Camerarii: cum indicatione et interpretatione locorum Theocriti Eobani Hessi; Jo. Sturmii in priores tres eclogas commentariolus. Argentorati per Blasium Fabricium 8. 1556.

(B. A. G.)

Martini Crusii *scholia in I. II. et III. Virgilii eclogam.* ibid. eod.

1557.

P. V. M. Operum majorum Tomus I. minorum: Culex etc. *Tomus II. ex recognitione* Ge. Fabricii, *cujus Observationes Virgilianæ lectionis accessere.* Argent. apud Ribelium 8. 1557.

Vide paullo ante ad a. 1546. 1551. 1556. Hæc est illa editio, de qua Ge. Fabricii epistola in Vita per Schreberum conscripta p. 206 est accipienda, Fabricianarum quodammodo princeps.

P. V. M. Opera una cum Opusculis—Lugduni ap. Theob. Paganum 8. 1557.

Confer a. 1556.

1558.

P. V. M. universum poema (et Carmina minora) *cum Servii et Iod. Badii Ascensii intepretatione; Probi Joannisque Vivis Allegoriæ*—Venetiis apud Jo. Mariam Bonellum f. 1558.

Ad edit. Ven. 1544 excusa, ut supra diximus, et vulgo pro accuratissima habita. (B. A. G.)

P. V. Maro Pauli Manutii *adnotationibus in libri margine adscriptis illustratus.* Venetiis ap. P. Manutium, Aldi f. 8. 1558.

Pleraque e Servio hausta. Alia admixta non magni momenti,

etiam a seqq. editoribus. Sugillat hæc scholia Henr. Stephanus in præf. suæ edit.

P. V. M. Opera cum scholiis Phil. Melanchthonis. Parisiis ap. Richardum 4. 1558.

Vide supra a. 1548.

1559.

Eadem Francof. rep. 8. 1559.

P. Nannii, *Alcmariani, in P. V. commentaria, nunc primum edita.* Basileæ per Jo. Oporinum 12. (1559.)

(Biblioth. Acad. Gotting.)

Lamb. Hortensii *Montfortii Enarrationes in sex priores libros Æneidos et annotationes in sex posteriores cum textu.* Basil. f. 1559.

(Conf. 1570. 1577. 1596.) B. A. G. Sunt utique satis copiosæ; verum pro more istorum temporum congesta sunt plurima ad singulas voces, sententias et loca, quæ ad poetam nihil faciunt; quæ monitu opus erat, frustra quæras; v. c. statim I Æn. 8. *quo numine læso;* interpres ne odoratur quidem difficultatem in verbis.

1560.

P. V. M. Opera P. Manutii Annotationes, et Homeri loca magis insignia, quæ Virgilius imitatus est, in margine notata. Venetiis apud P. Manut. Aldi f. 8. 1560.

Vide modo a. 1558.

P. V. M. Opera, una cum Opusculis—Lugduni apud her. Seb. Gryphii 12. 1560.

Vide paullo ante 1556. Verum, quod Bipontini Socii docuere, nova hæc est recensio Ant. Gryphii, filii, qui, *undique conquirendis multis exemplaribus, quæ calamo, et stylo exarata ipsa vetustate probarentur ipsi,* neque sumtibus neque labori pepercisse se profitetur. Imprimis prædicat D. L. Fabricium I. U. C. Mediolanensem, qui e codice suo vetustissimo suppleverit versum Æn. VI, 775 *Laude pudicitiæ;* sed in hoc pro thesauro carbones. vid. ad e. l.

1561.

P. V. M. Buc. Ge. et Æneis cum veris Donati *et* Servii *et* Probi *Commentariis a Ge. Fabricio emendatis: notis item recent. Pomponii Sabini, Phil. Beroaldi, J. Hartungi, Iod. Willichii, Ge. Fabricii, Bonfinis, Vivis, Cœlii Rhodigini, Barlandi, Scopæ, Constantii Campani, Crucii et al.* Basileæ ap. Henricop. f. 1561.

Ejus fundus editio 1551.

Editionem *Venetam cum Comment. Servii et Variorum* a. 1561 f. memorari vidi: quam nullam aliam esse arbitror, quam mox memorandam Ven. 1562.

P. V. M. poemata, quæ extant omnia, Phil. Melanchthonis annotatiunculis illustrata, adjectis figuris ligno incisis et doctiss. virorum scholiis et annotationibus. Tiguri Chph. Froschh. 8. 1561.

Cat. B. R. Paris. n. 841. Sequitur sine dubio edd. 1547. cf. 1564. 1567. 1570. Edita curante *Jo. Frisio* Tigurino, qui contextum ipsum collatis optimarum editionum exemplaribus quam diligentissime correctum et emendatum in Epistola ad Chr. Froschhoverum affirmat. Idem annotationes breves in Buc. et Ge. ex variis interpretibus, imprimis P. Rami prælect., item difficilium vocabulorum interpretationem Germanicam adjecit. Acc. *Chph. Hegedorphini* in Ge. annotatiunculæ. Ex *Steph. Doleti* de LL. Commentariis in Æn. decerptæ annotationes. Repetita a. 1567.

P. V. M. Opera Theod. Pulmanni studio correcta, cum Maphei Vegii Æneid. libro XIII. Antwerp. 8. 1561.

Dubito an annus recte adscriptus sit. Vide a. 1564.

1562.

P. V. M. Opera cum Comment. Servii et Variorum, Venetiis apud Jo. Mariam Bonellum f. 1562.

Nitida editio: c. fig. Est repet. 1558. Accesserunt Lud. Cœlii Rhodigini, Jo. Scoppæ, Jac. Constantii Fanensis, Franc. Campani, Jac. Crucei—lucubrationes. Subj. Maphæi Æn. XIII et Carmina minora. (B. A. G.)

P. V. M. Bucolica cum verborum contextu, per Herm. Torrentinum triviali stylo familiariter discussa. Antwerpiæ per Jo. Latium 8. 1562.

1563.

Repetita *Manutiana* anni 1560, 8. Crevenna T. III, p. 194 (B. A. G.) Basileensis ap. Nic. Bryling. 8. ad Gryphianam 1554 exacta, ut docent Bipont. Sodales. *Reguli* explicationes vide ad a. 1565.

1564.

P. V. M. Opera cum Phil. Melanchthonis et aliorum notis. Tiguri 8. 1564.

Vide paullo ante 1561.

P. V. M. Opera, Theod. Pulmanni *studio correcta. Paulli Manutii annotationes. Homeri loca, quæ Virgilius imitatus est. Ge. Fabricii observationes.* Antwerp. 12. 1564.

Typis nitidis eleganter expressus liber. Princeps, quantum assequor, edd. Pulmanniarum. Pulmannus in epistola ad Casp. Sche-

tum Corvinum V. Id. Octobr. 1563 data exemplaria, cum manuscripta, tum typis impressa, se comparasse profitetur. conf. sup. pag. 148. Nam in illa memorat "ea, quæ ex collatione exemplarium cum manuscriptorum, tum typis impressorum restituta emittit." Repetita ea editio singulis fere annis.

P. Bembi de Virgilii Culice et Terentii fabulis libellum Florent. 4. 1564 prodiisse legi; nec tamen tum primum vulgatum. vid. Ald. 1517.

1565.

P. V. M. Opera ad Nic. Erythræi recensionem Venetiis apud Franc. Rampazetum, expensis Melch. Sessæ 1565.

Memoratur a Sylburg. præf. edit. Francofurt. 1583. f. 1582.

P. V. M. Georgica brevibus P. Manutii et aliorum annotationibus illustrata. Antwerpiæ per Chph. Plantinum 8. 1565.

Eodem modo *Bucolica* separatim esse excusa, nec non *Opuscula minora*, ex præfat. edit. 1566 intelligitur.

Varia Lectio in Virgilium a P. Gabiano *collecta.* Brixiæ 1565.

E Cod. Mediceo, ut supra monuimus: p. 101.

Seb. Reguli *in I. Æn. librum ex Aristotelis de Arte poet. et rhet. præceptis explicationes.* Partes duæ. Bononiæ per Jo. Rubeum 4. 1563 et 1565.

(Biblioth. Acad. Gotting.) Ad Aristotelis præcepta, quo quidem modo illa tum accipi solebant, Æneis exigitur; propositum esse poetæ, tolerantissimi et fortissimi principis et perfecti viri simulacrum effictum ostendere; et sic alia a rerum veritate aliena. Reliqua ad subtilitates rhetoricas sunt exacta a poetices indole alienas.

1566.

P. V. M. Opera ad Nic. Erythræi recensionem. Venetiis ex offic. Franc. Laurentini 1566 memorantur Fr. Sylburgio in præfat. edit. Francofurt. 1583.

P. V. M. Opera (cum Opusc. minor.). *Paulli Manutii annotationes in margine adscriptæ: Homeri loca insignia, quæ Virgilius imitatus est; Ge. Fabricii Chemn. Observationes Virgilianæ lectionis.* Antwerp. ex offic. Plant. 8. 1566.

Nihil aliud egit Plantinus, quam ut Manutianas editiones 1555. 1558. 1560 repeteret. Ipse in præf. se exemplar Venetum, et, quod ex Veneto deinde editum sit, Lugdunense (Gryphianum?) rectitudine et veritate superasse profitetur. (B. A. G.)

Bucolicorum Virgilii simplex et dilucida metaphrasis—Auctore M. Mentone Gogrevio. Vitebergæ per hered. Ge. Rau 12. 1566.

1567.

P. V. M. e Nic. Erythræi recensione. Lugduni, Vol. II 8. 1567.

Nec dubito, jam aliam similem Lugdunensem superioribus annis præcessisse.

P. V. M. poemata quæ extant omnia. adjectis figg.—et doctiss. viror. scholiis ac annotatt. Francof. ad Mœn. apud Ge. Corvinum Feyerabend et her. Wigandi Galli 8. 1567.

B. G. A. Est repetitio Tigurinæ 1561.

1568.

P. V. M. e Ge. Fabricii recensione. Lipsiæ per heredes Valentini Papæ 8. 1568.

Repetita etiam est hoc anno *Antwerpiensis Plantini* anni 1566.

Virgilius collatione scriptorum græcorum illustratus, opera Fulvii Ursini. Antwerp. Chph. Plantinus 8. 1568.

Est hic libellus Leovardiæ 1747 recusus cum nonnullis Valkenari opusculis. Doctrinam facile agnoscas; judicii subtilitatem in multis, quæ comparata sunt, desideres.

1569.

Eclogæ cum argumentis sive rhetoricis dispositionibus Phil. Melanchthonis, et Paraphrasi ac scholiis Steph. Riccii. Gorlichii. Exc. Abr. Fritsch 8. 1569.

1570.

Virgilius Londini. per Henr. Bynneman 8. 1570.

Apud Ames. Old English Printings. et Herbert's typogr. Antiqu. unde Brüggemann l. c. p. 536.

P. V. M. c. n. Melanchthonis et alior. Tiguri 8. 1570. 1573. (Vide 1564.)

P. V. M.—c. n. Paulli Manutii et Ge. Fabricii h. a. quæ rep. Londini 1617. 8.

In P. Virgilii Bucolica Commentarii Mich. Barth. Lipsiæ apud Jo. Rhamba 8. 1570.

(B. A. G.) An 1575 repetiti sint, non dicam.

1571.

P. V. M. Opera indubitata—Magdeburgi per Matthæum Giseken 8. 1571.

(B. A. G.)

Adjecta tamen minora carmina c. præf. Camerarii 1551 ex

edd. Lips. Tum Varietas lectionis, et Annotationes in Buc. Ge. Æn.

Antwerpiensem a. 1571 et *Theod. Pulmanni Virgilianas Lectiones* a Fogginio præf. ad Virgilium Mediceum p. IV memorari video. Certe *Antwerpiensem* a. 1572 ex 1566 repetitam in manibus habeo. (B. A. G.) Etiam Ascensiana Veneta, et editio Parisina h. a. memoratur apud Sodales Bipontin., verum incerta fide.

1573.

P. V. appendix—Acc. Jos. Scaligeri *in eandem commentarii et castigationes.* Lugduni per Gul. Rovillium 8. 1572 et 1573.

Vide inf. 1575. 1595. 1617. Catalecta Virgilii jam prodierant Vincent. 1479, Venet. 1480 et 1484, s. Brix. 1485, Ald. 1517 et 1534 hinc ad calcem Edd. Junt. et aliar.

Tigurina rep. h. a. vid. 1570. 1564. 1561.

1574.

P. V. M. Opera cum Comment. Servii et Var. Venet. f. 1574.

(Conf. 1562.) Forte eadem quam 1571 ab aliis memorari vidimus.

Commentarii docti, breves ac succincti in P. V. M. quatuor libros Georgicorum, clariss. viri et poetæ celeberrimi Jo. Stigelii *studiosæ juventutis gratia in lucem editi* 1574 (per Henr. Thilonem Mag. Ecclesiæ Schmollensis Pastorem vulgati) Mulhusii. Exc. Ge. Hantzsch 8. 1574.

(B. A. G.)

1575.

Editio *Henricopetrina* (repetita post 1551. 1561) ex offic. Henricopetrina f. 1575.

(B. A. G.)

Virgilius et in eum Commentationes et Paralipomena Germani Valentis Guellii. Ejusd. Virgilii *Appendix cum Jos. Scaligeri Comment. et castigat.* Antwerp. ex offic. Chph. Plantini f. 1575.

Commentarii Valentis, non infimæ notæ, novum editionum genus constituunt, at in textu poetæ nihil operæ posuit. (B. A. G.)

1576.

Buc. Ge. Æn. P. V. M. Mantuani doctiss. virorum notationibus illustrata opera et industria Jo. a Meyen *Bergizomii Belgæ.* Venet. apud Aldum (juniorem) 8. 1576.

Sæpius repetita, quia scholarum usibus inserviit; at in criticarum editionum censum non venire potest. Expressa est ex edit. Manut. 1558. (B. A. G.)

Inclyta Æneis—in regiam Tragicomœdiam, servatis ubique heroicis versibus non minori industria quam labore concinne redacta: a Jo. Lucienburgio Juris Candidato. Francofordiæ Mœni 4. 1576.

In decem actus deductam vides Æneidem. Quantumvis absurdum hominis consilium oculis tamen subjicere potest, quantopere *dramatica narratio* regnet in carmine epico; quam multa ex dramatis natura ei insint, et quam facile primi tragici in id incidere debuerint, ut in Iliade plurium tragœdiarum argumenta inesse intelligerent.

1577.

P. V. M. Opera. Londini per J. Kingston 1577

Apud Ames. l. l. Herbert. Brüggemann l. c.

P. V. M. Poemata (Buc. Ge. Æn.) *novis scholiis illustrata, quæ* Henr. Stephanus *partim domi nata, partim e virorum doctorum libris excerpta dedit:* Ejusdem H. Stephani schediasma *de dilectu in diversis apud Virgilium lectionibus adhibendo.* typis Henr. Stephan. 8. (1577.)

Est prima Stephaniana scholiis marginalibus instructa post Manutium, maxime ex Servio. Plura in Maronem meditabatur vir doctus; vid. præfat. Multa bona complectitur schediasma, nec tamen nova.

Virgilius. Frf. ex offic. hered. Chr. Egenolphi 8. 1577.

Schreberi Vita Ge. Fabricii pag. 203. 204.

Lamb. Hortensii *Montfortii Enarrationes doctiss. atque utiliss. in XII. libros P. V. M. Æneidos. His acc.* Nascimbænii *in priorem P. V. Epopœæ partem—explanatio* etc. Basileæ ex offic. Henricopetrina f. 1577.

(Vide 1559.)

1578.

P. V. M. Poemata, quæ extant, omnia. adjectis figuris egregie depictis et doctiss. viror. scholiis ac annotat., partim antehac, partim nunc primum publicatis. Francof. apud Ge. Corvinum, impensis Jo. Feyerabend 8. 1578.

Vide Memorab. Biblioth. Dresd. T. II, n. 319. Sequitur a. 1567.

1580.

P. V. M. Opera, Theod. Pulmanni studio correcta. Acc. Paulli Manutii etc. (ut in ed. 1566) Antw. Chr. Plantinus 8. 1580.

P. V. M. Opera cum scholiis Jo. a Meyen. Venet. ap. Aldum Paulli fil. 8. 1580.

Vide a. 1576. (B. A. G.)

P. V. M. Bucolica et Georgica paraphrasi exposita. Auctore Nicod. Frischlino *Alemanno.* Tubingæ apud Alex. Hockium 8. 1580.

(B. A. G.) Quam rationem sequi voluerit in interpretando, expositum ab eo est in Epistola ad Ge. Burckhardum in *Philolog. Epistol. Centuria e bibliotheca Goldasti* (Frf. 1600. 8.) p. 279 sq.

1581.

P. V. M. Opera cum schol. Phil. Melanchthonis et alior. Tiguri 8. 1581.

(Vide 1564. 1570.)

P. V. M. cum notis Ge. Bersmanni (etiam Catalecta). Lipsiæ 8. 1581.

Sæpius deinceps repetita editio, etiam cum varietate lectionis ex Fabricianis. Sunt scholia in margine apposita, ex aliorum annotatt. collecta. Veteri MS. usum se esse ait a Joach. Camerario accepto.

P. V. M. cum notis marginalibus. Lugduni 12. 1581.

1582.

P. V. M. ad N. Erythræi recensionem. Venet. ap. Rampazeti et Sessæ heredes (repetita secundum superiores 1565. 1566) 1582.

Vide Sylburgii præfat. ad edit. Frf. 1583.

1583.

P. V. M. poemata novis scholiis illustrata. Editio Henr. Stephani altera. Conf. Maitt. T. III, p. 787. (v. 1577) 8. 1583.

P. V. M. e Ms. Carpensi (cod. Mediceo v. sup. inter Codd.) *c. n. Paulli Manutii* (vide 1566) Venetiis 8. 1583.

Buc. Ge. Æn. Nic. Erythræi opera in pristinam lectionem restituta, additis ejusdem scholiis et indice—cum duplici epistola Fr. Sylburgii. Francof. ap. hered. A. Wechelii 8. 1583.

Sylburgius in præf. se cum Jo. Opsopœo Erythræi Virgilium cum Indice ab innumeris nævis librariorum seu typographorum negligentia illatis repurgasse ait, quæ imprimis edd. Venetas 1565. 1566. 1582 fœdaverant. Igitur ad edit. 1539 omnia recensuisse videtur. Mirari tamen licet, virum doctum operam Erythræi nugatoriam curis suis dignam habuisse. (B. A. G.)

P. V. M. Pollio Ecloga quarta græcis versibus expressa ab Eusebio Pamph.—Lutetiæ ap. Fed. Morellum 4. 1583.

Biblioth. Acad. Gotting. Vide Argum. Eclogæ quartæ.

1585.

P. V. M.—Venetiis ap. Jo. Gryphium f. 1585.

Novissima, quantum assequor, editionum Venetarum hujus generis; repetitio enim est ed. Ven. ap. Scotum 1544. et ap. Bonellum 1558.

P. V. M. cum figg. notis varior. et præfat. Phil. Melanchthonis. Coloniæ 8. 1585.

Conf. 1578. Alia Lugdunensis memoratur c. annotatt. Paulli Manutii et Ge. Fabricii. Similes alias jam ante vidimus.

P. V. M. Georgicorum libri IV—germanice redditi et editi a M. Stephano Riccio seniore. Erphordiæ 8. 1585.

1586.

P. V. M. cum Comment. Tib. Donati et Servii a Ge. Fabricio collectis et c. n. Var. Basil. Henricop. f. 1586.

(Vide 1561. 1575.)

P. V. M. e Theod. Pulmanni recensione 16. 1586.

P. V. M. cum Erythræi Indice ad numerum versuum accommodato ab Ant. Mar. Basso Cremonensi. Venetiis per Damianum Zenarium 8. 1586.

Titulum integrum v. in Catal. B. R. Paris. n. 845.

P. V. M. Georgicorum post omnes omnium Commentationes non contemnenda enarratio—edita studio Ge. Bersmanni *Annæbergensis.* Servestæ. Exc. Bonav. Faber 8. 1586.

Est ea enarratio poetæ in Academia Lipsiensi publicis lectionibus facta. Bersmannus tum Gymnasio Servestano illustri præerat, cum hanc ederet partem primam in lib. Ge. I et II. (B. A. G.)

1587.

P. V. M. Opera cum scholiis Jo. a Meyen. apud Aldum 8. 1587.

Vide 1580.

Junius Philargyrius *in Buc. et Georgica Virgilii,* primum prodiit, adjunctus *Fulvii Ursini notis ad Catonem, Varronem et Columellam.* Romæ 8. 1587.

Notat in præfat. ipse Ursinus, id quod res docet, non esse integrum Junii Philargyrii commentarium, sed excerpta tantum quædam ex eo, quæ cum legisset ille inserta fragmento vetustissimo Serviano (quod olim ipsi literis Longobardicis exaratum dono dederat Paulus Manutius favente Aldo filio), nullius autem interposito auctoris nomine discreta, sed a Servianis expositionibus tantum his notis sejuncta, *Et aliter,* reperit deinde in margine codicis Virgili-

ani excripta manu Angeli Politiani, et quidem diserte sub Junii Philargyrii nomine; eodemque nomine ab Angelo in Miscellaneis laudata. Adjunctæ pag. 281 ejusdem Ursini Notæ ad Servium in Buc. et Ge. secundum Socios Bipontin. p. 356 jam 1543 a Busdrago Lugdun. excusæ esse debent. Diversæ sunt notæ Ursini in Collat. Gr. scriptor. c. Virgil. 1568. Ex utrisque excerpta inseruit Commentariis suis Burmannus.

1588.

P. V. M. e Th. Pulmanni emendatione—(repetita 1580) Antwerp. Plant. 8. 1588.

Ejusd. a Bersmann. rep. ex 1581.

1589.

P. V. M. Opera olim a Pierio Valeriano MSS. ope restituta, nunc denuo vetustissimo cum exemplari collata. Acc. antiquarum lectionum liber, Fabii Planciadis Fulgentii liber de allegoria Virg. et alia nonnulla. (Junius Philargyrius. Ursini notæ ad Servium. Velius Longus de Orthographia et Cassiodorus de Orthographia) in Officin. Sanctandreana 8. 1589.

Catal. Bibl. R. Paris. *Poetes* n. 847. Burmann. de Edit. Virgilii Masvic. p. XLIX. Ursini notas modo vidimus cum Philargyrio a. 1587. De Pierio vide 1521. 1532.

Eodem anno, nisi forte jam 1587, Commelinus ex codice Palatino Virgilium ediderat, repetitum mox 1599, ad quem a. vide; cui adjunxit *Fulgentii Expositiones Virgilianæ continentiæ, Philargyrii Commentariolum, Fulvii Ursini Notas in Servium, Velium Longum de Orthographia, Cassiodorum de Orthographia*, Heidelbergæ, 8. In titulo subjicit: "Ex his Fulgentius nunc primum editus est," et in præf. duobus exemplaribus se usum esse ait, quorum alterum Petrus Veckmanus, alterum F. Modius ex bibliotheca Fuldensi descriptum communicaverat. Videtur adeo eodem anno Commelinianam operam repetiisse officina Sanctandreana.

P. V. M. Opera a Th. Pulmanno emendata. Antw. ex off. Plant. 8. 1589.

Paullo ante 1588.

Bucolica et Georgica cum paraphrasi Nicodemi Frischlini Francof. 1589, 8. (B. A. G.) *Nathanaelis Chytræi in Virgilium Prolegomena. Et in ejusdem Eclogam primam Collectanea.* Rostochii. Exc. Steph. Myliander, 1589, 8. (B. A. G.)

1590.

Ciris et Elegia ad Messalam. Parisiis 8. 1590.

1591.

P. V. M. e castigatione Ge. Fabricii. Lipsiæ 8. 1591.

Fabric. B. L. T. I, p. 214 repetita ex superioribus 1546. 1551 et al.

P. V. M. Opera omnia (etiam Carmina minora) *adjectis figuris egregie depictis et doctissimorum virorum scholiis, annotationibus ac novis argumentis ex variis interpretibus congestis*—Coloniæ ap. P. Horst 8. 1591.

(B. A. G.) In marg. sunt breves annotationes et Var. Lect. Adj. Annot. Jo. Frisii et ex Doleto in Æneidem. Videtur Tigurina aliqua expressa esse. v. 1561.

P. V. M. Londini per Francis Coldock 4. 1591.

Vide Ames. pag. 315.

P. V. M. Bucolica serio emendata cum scholiis Franc. Sanctii *Brocensis*—Salmanticæ apud Didacum a Cussio 8. 1591.

Vide Specimen Biblioth. Maians. pag. 96. Repetita in Sanctii Opp. Tom. II, pag. 151.

Nic. Grimoaldi, *viri doctiss. in P. V. Maronis quatuor libros Georgicorum in oratione soluta Paraphrasis elegantissima. Oxonii in æde Christi, anno Sereniss. regis Edouardi sexti secundo confecta.* Londini. Excud. Ge. Bishop et Radulph. Newbery 8. 1591.

(B. A. G.) Est profecto elegantissima Paraphrasis. Libelli neminem adhuc præter Martinum mentionem facere vidi. *De Grimoaldo* v. Wood Athenæ Oxon. Vol. I, p. 178. Add. nunc Brüggeman View of English Edd. of Gr. and Lat. Auth. p. 536.

1592.

P. V. M. Opera a Theod. Pulmanno emendata. Lugd. Bat. ex offic. Plant. 12. vel 8. 1592.

Vide 1589 et 1566.

Est quoque Gryphiana h. a. rep. e Manutio 1555. Insunt carmina minora. (B. A. G.)

1595.

P. Virgilii appendix—Acc. Jos. Scaligeri castigationes et commentarii aucti, curante Frid. Lindenbruch, *cujus et notæ additæ.* L. B. ap. Rapheleng. 8. 1595.

P. V. M. Opera e Theod. Pulmanni emend. L. B. ex offic. Plantin. apud Rapheleng. 8. 1595.

Cum Appendice a. 1596 (vid. edit. 1592). Plures Raphelengianæ hinc prodiere.

1596.

P. V. M. Opera ex edit. Ge. Bersmanni. Lips. 8. 1596.

Sed talium editionum repetitas evulgationes plures recensere piget.

P. V. M. Opera indubitata (inest tamen Culex et alia) *e recens. Ge. Fabricii Chemn.* (repetita ex superioribus) Lipsiæ impensis V. Voegelini. Imprimebat Mich. Lantzenberger 8. 1596.

(B. A. G.)

Wecheliana 1583 repetita Frf. Wechel 8. 1596.

(B. A. G.)

—*Hortensii* enarrationes in Æneidem repetita editio ex 1577 per Seb. Henricp. f. 1596.

et Nascimbænii explanationes in Æneidis libros V priores. Basileæ fol. 1596.

1597.

P. V. M. cum figg. not. var. et præf. Phil. Melanchthonis (suppresso ejus nomine) Coloniæ per Groswinum Culenium (ex 1585.) 8. 1597.

—*Opera Chr. Seganolphi* Francof. 8. 1597.

1598.

P. V. M. Georgicorum libri IV enarrationibus, quæ commentarii in loco esse possunt, illustrati a Federico Ceruto *Veronensi.* Veronæ per Ang. Tamum 8. 1598.

Rob. Titii *ad Georgica Virg. prælectiones quatuor.* Bononiæ per heredes Jo. Rossii 4. 1598.

1599.

P. V. M. Opera ex vetustissimo eoque accuratissimo Bibliothecæ Palat. MS. exemplari nitori pristino restituta; cum Indice Erythræi —Addita Fulgentii Planciadis Virgiliana continentia cum aliis nonnullis ad hujus poetæ intelligentiam necessariis. E bibliopolio Commeliniano 8. 1599.

Repetita est editio ex alia, quæ præcesserat, 1589 et curata a Juda Bonutio Hier. Commelini sororio et inscripta Paullo Melisso. De cod. Palatino vide sup. inter codd. Verum Fulgentius et reliqua vix iterum recusa sunt, sed exemplaria prioris editionis subjuncta. Saltem in nostro exemplari (B. A. G.) Fulgentius a. 1589 præfert. Repetita est hæc editio 1603.

P. V. M. Poemata Henr. Stephani *scholiis illustrata* (Editio tertia,

secundæ [1583] per omnia consimilis); Excudebat Paullus Stephanus 8. 1599.

(B. A. G.)

P. V. M. Opera doctiss. viror. notationibus illustrata opera Jo. a Meyen. Francof. ex offic. Jo. Saurii 8. 1599.

Alia aut eadem forte a. 1597 laudatur.

Symbolarum libri XVII. quibus P. V. M. Buc. Ge. et Æn. ex probatiss. auctoribus declarantur, comparantur, illustrantur per Jac. Pontanum *S. I.* Aug. Vind. ex offic. Jo. Prætorii f. 1599.

Eas valde probari audio; est quoque adjecta paraphrasis lib. I, II, III, et X, XI, XII Æneidis. (B. A. G.) Ingens libri moles me deterruit, quo minus eo uterer.

1600.

P. V. M. Opera et in ea Mauri Servii Honorati Commentarii ex antiquiss. exemplaribus longe meliores et auctiores. Ex bibliotheca P. Danielis *I. C. Acc.* Fabii Planciadis Fulgentii *liber de continentia Virgiliana auctior e MS. cod. et* Junii Philargyrii *Comment. in Buc. et Georgica.* Paris. Seb. Nivelle f. 1600.

(B. A. G.) Nobilissima editio propter Servii commentarios, quos sequentes fere edd. hinc expressere, sed alia aliis vitiosius. Historiam *Codd. P. Danielis* v. *in Voyage litt. de deux Benedict. Tom. I*, pag. 65.

Editiones hujus sæculi s. a. sunt:

Manuale Vergilianum—Iodoci Badii Ascensii sententiarum dilucidatione inornata obl. 8. s. l. et a.

(B. A. G.) Totus titulus libelli expressus jam in Catal. B. R. Paris. Poet. n. 821. Præfatus Ludov. Hohenwang Elchingensis. Character literarum est neogothicus et ingratus.

Editio Colinæana s. a. in Biblioth. Reg. Paris. n. 828 et in Biblioth. Smith. pag. DI, quam a Maittairio in Hist. Typograph. Paris. notatam non video; at in Annal. T. III, p. 318. T. II, p. 401 de ea agit.

Editio Henr. Stephani prima s. a. sed ad 1577 referenda.

P. V. M. Bucolica et Georgica cum Commento familiari (Herm. Torrentini) Paris. impressa per Felicem Balligault s. a. 4.

Biblioth. Bunav. T. I, pag. 302. Etiam in Biblioth. Hulsiana et aliis laudari videas.

Editionem s. l. et a. cum Aldi Manutii epistola, Italico charactere, viderat Maittairius Annal. Typograph. T. II, pag. 149, quam a

Barth. Trot, Lugdunensi typographo, excusam esse putabat. Habui eam posthæc in manibus, vidique ex Ald. pr. expressam ac repetitam esse nec pro eadem habendam: ita v. c. p. I, lin. extr. *Mulus ego exaratum.* (B. A. G.)

Æneidos libri VI sine titulo, 4. memorantur Maittairio in Indice Annal. p. 331.

Culex cum aliis s. a. 8 maj.

Georgii Alexandrini (Merulæ) *Emendationes in Plinium et Virgilium:* subjectæ ejus in Librum de Homine Galeoti Oper. 4. s. a. in Goezii Bibliotheca Dresd. T. II, p. 207.

* *

P. V. M. Opera cum Erythræi indice. Commelin. 8. 1601.

(ex Venetis, omissis tamen Erythræi Obss.) Est etiam h. a. Genevensis c. n. Paulli Manutii et Ge. Fabricii.

Operum Cl. V. Nicodemi Frischlini—Pars paraphrastica, qua cont. P. V. M. Bucolica ex Plauto et Terentio, Georgica ex Catone, Varrone, Columella et Plinio, Æneidos libri duo priores ex Livio, Cæsare et Cicerone etc. Frf. ad M. typis et sumpt. Jo. Spiessii et heredum Rom. Beati 8. 1602.

Idem libellus jam 1580 expressus, præter paraphrasin in lib. I et II Æneidis, quæ nunc primum accessit.

P. V. M. Opera ex Cod. Palat. antiquissimo. Commelin. 8. 1603.

De ea vide ad 1589. 1599.

Alberici Gentilis, *J. C. Professoris regii, Lectionis Virgilianæ variæ liber ad Robertum filium. Nunc primum in lucem editus.* Hannoviæ apud Guil. Antonium 8. 1603.

(B. A. G.) Sunt scriptæ ad filium octennem, criticæ tamen ac philologicæ cum multa expatiatione in Jus Romanum. Nec tamen ultra Bucolica procedunt.

P. V. M. Opera cum scholiis N. Erythræi et indice. Hanov. typis Wechel. 8. 1603.

Ex ed. 1601. 1596 et al. ducta.

Hoc anno excusus quoque in Corp. Poet. Lat. Genev. et iterum 1611 et 1627.

P. V. M. ex offic. Plant. Rapheleng. 1604.

Symbolarum libri XVII quibus Virgilii Buc. Ge. et Æn. ex probatis auctoribus declarantur, illustrantur per Jac. Pontanum. Lugduni. Jo. Pillehotte f. 1604.

(Vide 1599.) Catal. Biblioth. R. Paris. n. 849 A.

Edit. *Commelin.* 1601 recusa. Commelin. 8. 1606.

et Wecheliana ex edit. Fr. Sylburgii 1583 recusa Lugduni.

P. V. M. cum scholiis Jo. a Meyen. Francof. 8. 1608.

P. V. M. Bucolica et Georgica argumentis, explicationibus et notis illustrata a Jo. Lud. de la Cerda Toletano. Madriti f. 1608.

(Vide 1612. 1617. 1628. 1642.) Omnis viri docti opera in commentando versatur; lectionis cura nulla; sæpe ea interpolata.

P. V. M. Ciris. In eam Commentariolus Casp. Barthii. Ambergæ ex typograph. Schoenfeldiano 8. 1608.

P. V. M. cum Servii commentariis. Parisiis f. 1609.

Catalogue of the Libraries of Squire 1767, p. 8.

P. V. M. Culex. a Fr. Taubmanno. Vitebergæ 8. 1609.

Utraque in B. A. G.

P. V. M. cum Servio P. Danielis. Col. Allobr. 4. 1610.

Ex edit. 1600.

P. V. poemata—c. libro Suppl. Maphæi Vegii, Epigrammata etc. *cum annotationibus brevibus ex variis interpretibus collectis et difficilium vocabulorum interpretatione germanica opera Jo. Frisii Tigurini.* Francof. Nic. Hofmann 8. 1610.

Catal. B. R. Paris. n. 850. Est repetitio ed. Francof. 1567.

Excusus etiam Poeta in Corp. Poet. Lat. Genev. 4. 1611 et in ceteris Corporibus Poet. vett., sed hæc monere supersedemus.

Commentarii Jo. Lud. de la Cerda in VI priores libros Æn. Madriti f. 1612.

(Vide 1608.)

P. V. M. cum comment. Donati et Servii. Acc. Probi Grammatici, Pomp. Sabini etc. *adnotationes* (etiam Carmina minora cum Commentariis) *studio Lud. Lucii Basil. Acad. Prof.* (post Ge. Fabricii recens.) Basil. per Seb. Henricpetr. f. 1613.

Servii recensio in hac edit. admodum probatur Burmanno præf. ad Virgil. Est tamen totus liber expressus ex edit. 1551. Fabricii notæ ab iis, quæ in reliquis edd. sunt excusæ, diversæ esse feruntur; sunt scilicet pleniores. (B. A. G.)

P. V. M. Opera cum N. Erythræi schol. et ind. castigata per Jo. Obsopœum et Fr. Sylburgium. Francof. 8. 1613.

(ex 1603) post tot alias Erythræanas.

Selecta quædam veterum poetarum opera—cum Scholiis Franc. Sanctii. Salmanticæ 8. 1613.

In his Eclogæ Virgilii. (B. A. G.)

Introductiones œconomicæ simul et politicæ—sive Virgilii bucolica et georgica paraphrasi perpetua illustrata a Nicod. Frischlino. Francof. per Is. Porsium 8. 1614.

(Vide 1602.)

P. V. M. Opera cum scholiis Jo. a Meyen. Francof. ap. Nic. Hofmannum 8. 1616.

Repetita forte ex 1610.

Est etiam hujus anni Bersmanniana; et e Pulmanni correctione Paris. 24.

Catalecta Virgilii et alior. Poetar. Latinor. vet. Poematia cum Comment. Jos. Scaligeri (item, notis Frid. Lindenbruch) L. B. Rapheleng 8. 1617.

(Rec. titulo 1595.)

Jo. Lud. de la Cerda Comment. in VI posteriores Æn. libros Madriti f. 1617.

(Vide 1608. 1612.)

P. V. M. Buc. Ge. et Æneidos libri argumentis, explicationibus, notis illustrati a Jo. Lud. de la Cerda S. I. Lugduni sumtibus Horatii Cardon. III Vol. f. 1617.

Nunc demum junctim editi in Virgiliana carmina diligentissim commentarii. (B. A. G.)

P. V. M. Opera omnia B. G. et Æ. Ciris et Culex cum comment. Fr. Taubmanni, *curante et edente Christiano Taubmanno Frid. f.* (Witteb.) Zach. Schurer 4. 1618.

Editio Henr. Stephani semper fere pro regula fuit sub finem præfat.—" Ciris *textum ex Scaligeri, Barthii, et parentis lectionibus restituti.* Culicem *duorum exemplarium* (noli de Mss. cogitare) *a parente emendatorum auxilio correctiorem reddidi.*"

Pulmanniana. Amstelod. 24. 1619.

P. V. M. cum Servio Danielis. Genev. 4. 1620.

(ex 1600) vitiosissima, judice P. Burmanno ad Ecl. VIII, 92.

Tarqu. Gallutii Sabini e S. I. Virgilianæ Vindicationes et Commentarii tres de Tragædia, Comœdia, Elegia. Romæ per Alex. Zanettum 4. 1621.

(B. A. G.) Si otio abundarem, percurrendum mihi hunc librum putarem; accessio enim, ut nunc intelligo, magna fieri posset ad Excurs. extr. libri XII, et inesse video acumen haud contemnendum in locis Virgilianis seu vindicandis seu reprehendendis; etsi judicii subtilitatem et sensus elegantiam in iis, quæ legi, desiderabam.

Est anni 1622 Elzeviriana editio Lugduni Bat. 12. (B. A. G.)

Pauli Benii Eugubini in P. V. M. Æneidem Commentarii (operosi sed parum subtiles). Venetiis apud Jo. Guerilium f. 1623.

(B. A. G.)

P. V. M. Opera G. Bersmanni Editio sexta ab eodem correcta et figuris ornata. Lipsiæ 8. 1624.

(Vide 1581.)

P. V. M. Opera studio Theod. Pulmanni correcta. Amst. 8. 1625.

P. V. M. Opera indubitata omnia—ad Jac. Pontani castigationes (vid. 1599) *accuratissime excusa c. indice ejus locupl.* Coloniæ. Exc. Henr. Krafft 1625.

P. V. M. Opera ad Jac. Pontani castigationes. Sedani typis Jo. Jannoni 24. s. 32. 1625.

Editio literarum formis minoribus nobilis, quæ ab ea nomen Sedanensium accepere. De Bure *Bibliogr. instruct.* n. 2683. Alia fertur esse 1628. De Jac. Pontani opera vide ad 1599 et 1604.

P. V. M. cum Cerdæ Comment. Coloniæ f. 1628.

Vide Lugd. 1617.

Æneæ peregrinationes h. e. libri sex priores Æneidos analysi simplicissima enodati a Melch. Steinbruck. Coburg. 16. 1628.

P. V. M. Opera cum scholiis Jo. a Meyen. Francofurtana 1616 recusa Frf. 8. 1629.

Memoratur quoque Coloniensis hujus anni forte ex 1591. ducta.

P. V. M. Opera clariss. virorum annotationibus illustrata: opera Joan. a Meyen. Paris. Jo. Libert 8. 1630.

(Ex Ven. 1580.) Catal. B. R. Paris. n. 854.

P. V. M. Opera. In gratiam juventutis poetices studiosæ. Hispali apud Franciscum de Lyra 12. 1630.

(B. A. G.)

P. V. M. Æneis c. comment. N. Abrami. Mussiponti 8. 1632.

(B. A. G.) Eadem Rothomagi 8. 1633. tum *Bucolica et Georgica* Mussiponti 1635, 8. (B. A. G.) tandem opera omnia Tolosæ 1644. (B. A. G.) iterum Rothomagi 1637 et 1648.

P. V. M. Opera notis admarginalibus illustr. a Th. Farnabio. Londini. Felix Kingston 8. 1634.

Sæpius repetita. Singulas notare, operæ pretium non est.

P. V. M. Opera, studio Theod. Pulmanni correcta. Amsterdami 12. 1634.

Repetita ex 1625.

Virgilius Dan. Heinsio recensente nunc emendatior. Ad calcem animadversionum libellus e doctor. viror. observationibus (jam in edd. Fabric. obvius), L. B. ex offic. Elzevir. 12. et 16. 1636.

Cum hujus editionis faciem plures aliæ mentiantur subdititiæ, ad pagg. 1 et 91 respiciendum esse, ubi paucæ literæ characteribus miniatis expressæ esse debent, non atris, de Bure *Bibliogr. instruct. n.* 2684 docet: Tam parvæ res sunt, in quibus hi bibliographi deliciantur. Referatur sane illa, si ita placet, inter rariores Elzeviria-

nas; interioris tamen indolis bona habet nulla.

P. V. M. cum Comm. Servii P. Danielis. Genev. 4. 1636. (Vide 1600. 1610. 1620.)

P. V. M. Opera. Parisiis e typogr. Regia f. 1641.

Splendidum Volumen: unum ex IV poetis Latinis excusis prelo Luparensi. (Reliqui sunt Terentius, Horatius, Juvenalis et Persius.) (B. A. G.)

Virgilius e recens. Dan. Heinsii. (repetitus Elzevir. 1636) 1641.

P. V. M. Opera cum Comment. Cerdæ (recusa ex edit. 1628.) Colon. Agripp. III Voll. f. 1642 et 1647.

P. V. Copa, *cum commentariolo* Jo. Weitzii *et Spicilegio in Moretum Septimii Sereni.* Francof. 12. 1642.

P. Virgilius cum veterum omnium Commentariis et selectis recent. notis. Nova Editio inscripta Georgio Valkenier. Ex offic. Abr. Commelini. Amst. 4. 1646.

Servius ex exemplari editionis P. Danielis (1600) a *Cl. Salmasio* multis locis emendato expressus. Usus etiam est *Commelinus exemplari Nic. Heinsii,* qui varias e Mss. lectiones annotarat. Notas viror. doctor. excerpsit *Corn. Schrevelius.* conf. præfat. (B. A. G.) Post meliores Heinsii editiones hujus quidem non magnus usus est.

P. V. M. Opera nunc emendatiora. Amst. per Lud. Elzevirum 16. 1649.

Virgilius Dan. Heinsii 1636 repetitus ex offic. Elz. 1652.

Alia c. n. Farnabii, et varior. a Schrevelio curata; sæpe hinc repetita.

P. *V. M. Æneidos liber primus.* Parisiis apud Seb. et Gabr. Cramoisy 4. 1653.

P. V. M. Æneidos liber duodecimus ibid. eod. Maitt. Annal. Ind. p. 329.

P. V. M. Opera, c. n. selectiss. variorum, opera Corn. Schrevelii. apud Franc. Hackium 8. 1657.

Curata hæc ad exemplum reliquarum in Batavis cum not. Var. exaratarum; sine judicio, delectu et diligentia. Notæ adscriptæ non quas res postulabat, sed quæ calamo se offerebant.

Clavis anterioris Æneidos, itinera Æneæ notis et tabulis reserans, opera M. Jos. Seizii. Halæ Suevor. per Jo. Reinhard 4. 1657.

Subjicitur *Analysis libri secundi Æneidis—Trojam delineans. Analysis libri tertii, Exilium Æneæ ab Oriente—libri quarti, Didoniortam—αὐτοχειρίαν—libri quinti, Ludos Æneæ*—Tum tandem: *Centrum—Virgilianæ Æneidos, sive Analysis libri sexti, descensum Æneæ ad inferos—delineans.* Halæ 1656. Inesse possunt in ineptis his sub-

tilitatibus grammaticis et rhetoricis nonnulla, quæ ingenium forte acuant: si quis otio abundet. (B. A. G.)

P. V. M. per Jo. Ogilvium edita et sculpturis æneis adornata. Londini typis Th. Roycrofft f. 1658 et 1663.

Cum 120 tabb. et cum charta geogr. Volumen magna impensa, et quantum illa ætas ferebat, non sine arte, curatam. Delineandis et incidendis figuris operam dedere clari artifices *W. Hollar, W. Faithhorne, P. Lombard,* et alii. Idem Ogilvius Anglicis versibus redditum excudi fecerat Londini 8. 1650. (B. A. G.)

P. Sebast. de Matienzo, Burgensis, S. I. commentationes selectæ ethicæ et politicæ in Virgilii Æneidem. Lugduni per Horat. Boissat et Ge. Remens. 4. 1662.

Sunt argutationes fere ad Donati exemplum effusæ, deterioris tamen venæ. (B. A. G.)

P. V. M. accurante Nic. Heinsio. Elzev. 12. 1664.

Nobilis editio, e qua melior demum Virgilio lux affulsit. (B. A. G.)

P. V. M.—Maceratæ 8. 1668.

P. V. M. c. n. Nic. Abrami *S. I. et* Farnabii. Paris. Jo. Henault 12. 1669.

Juncta nunc primum opera duorum horum virorum.

Vide 1633 et 1634.

P. V. M. Opera (Adj. Culex et Ceiris) *accurante Nic. Heinsio.* Ex offic. Hackiana 16. 1671.

(B. A. G.) Vide 1664.

P. V. M. c. scholiis Jo. Minellii. Roterod. 8. 1674.

Sæpius abhinc recusa 1694. 1697. 1700. 1703 etc.

P. V. M. Opera. interpretatione et notis illustravit Carolus Ruæus, *in usum Delphini.* Parisiis 4. 1675.

Jure suo Ruæus inter meliores Virgilii interpretes refertur, idemque inter ceteros, qui in Delphini usum commentati sunt, cum Huetio inter meliores.

P. V. M. Opera: editio noviss. summa cura recognita et multis mendis purgata. adjecta sunt Tan. Fabri *et nonnullorum aliorum notulæ et emendationes.* Salmuri. Is. et H. Desbordes 12. 1675.

Adjectæ sunt Notulæ ex ejus adversariis collectæ; tum Animadversionum libellus, qui et in Fabricianis edd. occurrit. (B. A. G.)

P. V. M. accurante Nic. Heinsio Dan. fil. Amst. ex offic. Elzevir. 8. et 12. 1676.

Similis ed. 1671, sed acc. animadversionum libellus modo memoratus. E vulgari fama habetur pro emendatissima editione. (B. A. G.)

P. V. M. Opera in tres Tomos divisa. c. n. integris Servii, Philargyrii, nec non J. Pierii Var. lect. et selectiss. plerisque Comment. Donati, Probi, Nannii, Sabini, Germani, Cerdæ, Taubmanni et alior. Quibus acc. observat. Jac. Emmenessii *cum Indice Erythræi.* L. B. et Amst. ex offic. Hack. 3 Voll. 8. 1680.

Absoluta a Masvicio, in pretio et dignitate habita ab indoctis bibliographis. Expressus contextus ex Elzevir. Nic. Heinsii 1676. (B. A. G.)

P. V. M. Ruæi editio altera. (emendata ex fide N. Heinsii) Parisiis 4. 1682.

Sæpe hinc repetita editio Paris. et Londini.

P. V. M. Opera Nic. Heinsius Dan. F. e membranis compluribus iisque antiquissimis recensuit. Lugdun. Bat. typis Jac. Hackii 12. 1684.

Est jam ex edd. Heinsii perfectioris operæ. (B. A. G.) Memorantur aliæ 1685. 1688, rec. Lond. 1695.

Virgilii Opera ab ipso primum edita, scil. Epigrammata, Poematia, fragmenta—cum Comm. et Obss. cumque paraphrasi italico metro concinnata ab Octavio Scarlatino. Bononiæ. P. Maria de Montibus f. 1697.

Virgilii Opera. Jo. Henr. Bæclerus quondam ex Ms. Biblioth. Argent. recensuit et annott. in quibus Servii Commentarii illustrantur, suppeditavit. Ulmæ. Jo. Wolfg. Beverlin 8. 1698.

Digna mihi visa erat editio, quæ accuratius inspiceretur. Nunc compertum habeo, nil nisi vulgaria vitia, lapsus et variationes reperiri. Habui collationem Ecl. X. Ge. I. Æn. VI. in quibus ne una quidem lectio bona varians paullo memorabilior occurrebat: nisi quod Æn. VI, 188 *numero* legitur. Memoratam videram in Catal. B. R. Paris. *Poetes* n. 872. cf. Harles. p. 241.

Supplementum ad Æneida, seu Æneidos liber XIII. authore C. S. Villanova. Paris. per Aubouyn 8. vel 12. 1698.

* *

1700.

P. V. M. Buc. Ge. Æn. ad optimorum exemplarium fidem recensita per H. Laughton Cantabrigiæ. Impensis Tonson 4. maj. 1701. Eadem 8. 1702, rep. 1707. 1711.

Ex Emmenessiana expressa.

P. V. M. c. n. Chr. Junckeri. Lips. 8. 1703.

Similes alias edd. prætermittimus.

P. V. M. Opera Nic. Heinsius e membranis compluribus iisque antiquissimis recensuit. Ultrajecti apud Guil. van de Water 12. 1704.

Ex Heinsiana 1676 religiose expressa; curante *P. Burmanno*, nisi quod lectionum nonnullarum, quas e cod. Mediceo Norisius in Cenotaph. Pis. adnotaverat ab Heinsio prætermissas, ratio habita est. (B. A. G.)

P. V. M. Opera ad meliorum codd. fidem emendata, cum argumentis lucidissimis, Vindocini (Vendome) Henr. Hyp. **12. 1706.**

P. Virgilius Maro. Parisiis apud Musierium **12. 1707.**

P. V. M. Opera c. n. selectis Abrami, Farnabii, Juvencii et aliorum, et omnium verborum indice. Rothomagi apud Lallemantium **1711.**

(Vide Paris. 1666.)

P. V. M. ad exemplar, quod ex antiquissimis recensuit membranis Nic. Heinsius, c. n. Th. Farnabii. Amst. apud Janssonio-Waesbergios **12. 1712.**

P. V. M. Operum Editio nova ceteris omnibus emendatior. Parisiis apud Jo. Barbou. **4. et 12. 1714.**

P. V. M. Londini ex offic. Jac. Tonson et Jo. Watts **12. maj. 1715.**

Per *Mich. Maittaire*, a quo Var. Lect. ex edd. Ven. per Leon. Achatem 1472 et Mediol. 1474 præmissæ sunt. Noli tamen putare magnam Maroni lucem ex binis his edd. affulsisse. (B. A. G.)

P. V. M. per Guil. Binaldum cum accentibus. Dublin et Amst. **12. 1716.**

Editio *Catrœana.* 6 Voll. Paris. **12. 1716.**

P. V. M. Opera cum integris Comm. Servii, Philargyrii, Pierii. Acc. Scaligeri et Lindenbrogii Notæ ad Culicem, Cirin, Catalecta. Ad Cod. MS. Regium Parisiensem recensuit Pancratius Masvicius II Tomis Leovardiæ. Exc. Franc. Halma **4. 1717.**

Satis obvia editio, ad Heinsianam expressa, et *P. Burmanni* conviciis proscissa, cujus *admonitio* editioni Virgilii est præmissa, qua ad Emmenessii vel Schrevelii edd. excusam esse Masvicianam contendit. Variæ lectiones notabiliores post Erythræi indicem ex Cod. Parisiensi (Regio) et Markiano (Parrhasiano) subjectæ sunt.

Benedicti Averanii dissertationes in Virgilium XLV. in ejus Opp. Florentiæ 1717. fol. To. I. vulgaria intolerabili prolixitate recoquit. Subsistit ad Æn. I, 49.

P. V. M. c. n. Var. Rothomagi **8. 1723.**

Commentarii in P. V. M. nunc primum juxta ordinem verborum, post tamen uberioribus notis locupletandi. Tomus I. II. III. Scribebat D. *Gaspar Pinto Correa* Theologus Lusitanus, Garaialensis Barcellorum Collegiata Canonicus Pœnitentiarius. Ulyssipone occidentali **4. 1726.**

In puerorum usum scripti. (B. A. G.)

Catrœana. nova edit. Paris. *chez les Freres Barbou.* 4 Voll. 8. 1729.

The Works of Virgil translated into English blank Verse, with large explanatory Notes and critical Observations by Joseph Trapp DD. 3 Voll. London. for J. Brotherton etc. 8. 1731.

Æneis jam 1718 et 1729 II Voll. excusa fuerat. Bonus Trappius judicii acumine et elegantia parum se commendat, peccatque forte copia rerum ac verbositate, si viris, non ephebis, scripsit. Sunt tamen in eo plura utiliter monita, quam in multis valde doctis notis.

P. V. M. cum annotat. Minellii a Jos. Ant. de Sylva. Ulyssipone occidentali 8. 1735.

(B. A. G.)

Masviciana repetita Venet. per Jo. Bapt. Paschalium 2 Voll. 4. 1736.

P. V. M. e recens. N. Heinsii. Patavii per Jos. Cominum 8. 1738.

Juxta Heinsii Elzev., ratione tamen habita Amstelodamensis 1704.

Antiquissimi Virgiliani Codicis fragmenta et picturæ ex Bibl. Vaticana etc. Romæ f. 1741.

Vide sup. inter Codd.

P. Virgilii Maronis Codex antiquissimus—Mediceus editore P. Franc. Fogginio. Florentiæ 4. 1741.

Vide sup. inter Codices.

P. V. studio et opera T. Cooke. Londini 8. 1741.

(B. A. G.) Ruæi Operam emendandam sibi sumsit. In magna æqualium existimatione librum habitum esse video.

P. V. M. Georgicorum libri IV. The Georgics of Virgil with an English Translation and Notes by John Martyn, *Prof. of Botany in the University of Cambridge.* London for the Editor by R. Reily 4. 1741.

Splendida editio. Martinus VII codices comparasse se memorat, de quibus v. sup. Præcipua dos, qua se commendat Martini opera, est, quod rei rusticæ et botanicæ intelligentior ille fuit ceteris commentatoribus. *Altera* editio curata est 1746. 8 et *tertia* 1755. 8.

P. V. M. Buc. Ge. et Æn. Ex recens. Alex. Cuninghami *Scoti, cujus emendationes subjiciuntur.* Edimburgi apud G. Hamilton et J. Balfour 12. 1743.

Ex schedis ejus et iis, quæ ad marginem edit. Elzev. 1776 alleverat, post ejus mortem vulgata. Variantes Lectiones ab aliis e

Codd. notatas, et edd. vett. 1470. 1472. 1474 et 1476 excusserat, e quibus pauca excerpta hic subjecta sunt una cum ejus conjecturis, quæ importune satis in contextum sæpe receptæ sunt.* (B. A. G.)

P. V. M. Opera ad fidem optimorum librorum accurate recensita. Gotting. ex offic. Acad. A. van den Hoek. 12. 1743.

P. V. Maro ex editione Nic. Heinsii et P. Burmanni. (præfatur P. Burmannus junior) Amst. apud Jac. Wetstenium 12. 1744.

P. V. M. Opera. Londini typis J. Brindley 12. 1744. (B. A. G.) *alia* 1753. 2 Vol. 8. (B. A. G.) ad Masvicii editionem castigata.

P. V. editio ab Hawkins curata. Dublini 8. 1745.

P. V. Parisiis *apud Constelier* 3 *Voll. cum figg. Cochin.* eod. a.

P. V. M. P. Burmanni. 4 Voll. Amstel. 4. 1746.

De iis, quæ in hanc editionem congesta sunt, vide præf. Burmanni Sec.

P. V. collatione Scriptorum Græcorum illustratus opera et industria Fulvii Ursini. *revisa ex Plantin.* 1568 *cum tribus opusc.* Lud. Casp. Valkenaeri. Leovardiæ ex offic. Gul. Coulon 8. 1747.

Poterat sane fructuosior esse hæc opera, si ad ipsum Ursinum emendandum vel ornandum aliquid conferre maluisset vir doctissimus.

P. V. M. Opera cum notis brevioribus. Ad usum scholarum. Parisiis. Apud Desaint et Saillant (B. A. G.) 12. maj. 1748.

P. V. M. Bucolicorum Eclogæ decem. The Bucoliks of Virgil, with an English Translation and Notes by J. Martyn. Lond. printed by R. Reily for T. Osborne 4. maj. 1749.

et eod. a. Edit. sec. 8. tertia 1750. 8. Expectabatur ab eodem viro docto Æneis. Nec tamen vidimus præterquam: *Dissertations and critical Remarks upon the Æneid of V. by the late John Martyn.* Lond. 1770, 8. (B. A. G.)

P. V. M. Buc. Ge. et Æn. illustrata, ornata, et accuratissime impressa. (cum figuris ex ant. monumentis expressis) T. I. II. Londini impensis J. et P. Knapton et Gul. Sandby 8. maj. et in 12. 1750. (B. A. G.)

The Works of Virgil in Latin and English. The original Text correctly printed. The Æneis translated by Chp. Pitt, *the Ec-*

* *An Essay on Virgil's celebrated Gates of Sleep—by Theodore De la Faye.* Lond. 8. 1743; verbosissima disputatio, qua tamen quid effectum sit non statim assequi licet: *portam eburneam* videtur referre ad somnia matutina, quo tempore mox evigilant et ad vitam quasi redeunt homines; *falsa insomnia* esse visa ludentia; etsi veriora sint alioqui venientia mane somnia; *corneam*, qua descensus fit animarum ad inferos: at quis hunc *exitum* dixerit?

logues and Georgics with Notes by Jos. Warton. *with several new Observations by Mr.* Holdsworth, Spence *and others.* 4 Voll. London. Printed for R. Dodsley 8. 1753.

Elegantium hominum conatus. Ab Holdeswortho alia plura in Maronem ab amicis expectabantur. Eo autem morte erepto prodiere: *Remarks and Dissertations on Virgil, with some other classical Observations. By the late Mr.* Holdsworth. *Published with several Notes and additional Remarks by Mr.* Spence. London 4. 1768. Etsi pauca sunt doctrinæ alicujus exquisitæ; inest tamen orationi color aliquis urbani et liberalis ingenii. (B. A. G.) Recusa est hæc editio 1778.

P. V. M. Opera Argumentis et chrestomathia illustravit Jo. Pet. Miller. Berolini 8. 1753.

P. V. M. Opera ex antiquis Monumentis illustrata, cura, studio et sumtibus Henrice Justice. 4 Voll., quibus pro *quinto* Vol. Monumentorum docta explanatio Saxii, Viri Cl., studio accessit 8. 1753—1765.

Potest sane voluptas honesta quæri e splendore et ex figuris scita ac molli manu factis. (B. A. G.)

P. V. M. Opera. T. I—III. *curis et studio* Stephani Andreæ Philippe. Lutetiæ Paris. typis Josephi Barbou. 8. min. 1754.

(B. A. G.) Ex Bipontinor. Sociorum Notitiis intelligio, jam 1745 factam editionem præcessisse. Codicem Mediceum secutus esse videri vult Philippus; etiam varietatem lectionis a viris doctis notatam et editiones diversas conquisivisse. Nec tamen ultra Ruæum, Emmenessium ac Masvicium ejus studium processisse videtur. Ex hoc quidem variæ lectiones, quas subjecit, plerumque descriptæ sunt. Est alia typis Barbou 1767.

P. V. M. Buc. Ge. et Æn. Ad optimor. exemplarium fidem recensita. Edinburgi ap. G. Hamilton et G. Balfour. 2 Voll. 8. 1755.

Nitide expressa. (B. A. G.)

P. V. M. Bucolica, Ge. et Æneis. Birminghamiæ. Typis Jo. Baskerville 4. maj. 1757.

Splendidissimum opus et characterum peculiari nitore commendatissimum in charta lævigata. Fuit ea inter exempla prima luxus hujus literarii: quo ab animo et ingenio voluptas ad oculos traducta est. (B. A. G.) Alia 1766, 8. (B. A. G.)

P. V. M. Buc. Ge. et Æneis ex Cod. Mediceo-Laurentiano descripta, ab Ant. Ambrogi *Florentino, S. I. italico versu reddita, adnotationibus atque var. lect. et antiquissimi Cod. Vaticani figuris pluribusque aliis veterum monumentis ære incisis et Cl. Virorum dissertationibus illustrata* III Tomis. Romæ. Exc. Jo. Zempel Venantii Monaldini sumtibus f. 1763. 1764. et 1765.

Ambrogius Virgilii poemata italicis versibus expressa jam 1758 —1762 Romæ 4 Voll. vulgaverat, et hic forte subsistere debuerat; rei enim criticæ parum peritus magnis sumtibus valde inutilem splendidæ editionis molem emisit.

P. V. M. Opera varietate lectionis et perpetua adnotatione illustrata a C. G. Heyne. Lipsiæ sumt. Casp. Fritschii. 4 Voll. 8. maj. 1767. 1775.

Critical Observations on the sixth Book of the Æneid. Lond. 8. 1770.

Vide Excurs. extr. ad Æn. VI.

Geographie de Virgile—Par Mr. Helliez. Paris 8. 1771.

Non absurdi ingenii consilium!

P. V. M. Opera tabulis æneis olim a Jo. Pine, *sculptore regio defuncto, illustrata. Opus paternum in lucem profert Robertus Edge Pine. Londini* 2 *Voll.* 8. maj. 1774.

Sane multa ex antiquitate ingeniose ad Virgilium accommodata; pleraque longius petita, communia omnibus poetarum locis eandem rem verbo attingentibus, et vulgaria. Ad poetam usus inde promitti potest aut nullus aut exiguus. Ad delectationem tamen facere possunt figuræ plurimum; modo delineatoris peritioris opera et cæli usus subactior accessisset.

P. V. M. Opera. Parmæ e regio typographeo 8. 1779.
(B. A. G.)

P. V. M. Opera in tironum gratiam perpetua adnotatione novis curis illustrata a C. G. Heyne. Tom. I. II. Lipsiæ sumt. Casp. Fritschii 8. 1779. 1780.

P. V. M. Opera perpetua adnotatione illustrata in usum scholarum Daniæ et Norvegiæ. Edidit *M. Jac. Baden* in Univers. Havn. Prof. Eloq. P. O. Havniæ Tom. I. II. (opera nostra a viro docto suis consiliis attemperata) 8. 1780.

P. V. M. Opera. Acc. *M. Manilii Astronomicon. cum notitia literaria studiis societatis Bipontinæ.* Biponti 2 Voll. 8. 1783.

Nitore suo simplicique elegantia commendata editio. Notitia literaria docte ac diligenter elaborata distributa est in ætates quinque, quas supra sub initium annorum adscripsi.

P. V. M. Buc. Ge. et Æneis. Ad optimorum codicum fidem recensuit Rich. Franc. Phil. Brunck. Argentorati sumtib. bibliopolii Academici 8. maj. 1785.

Nitore typographico et cura in vera lectione reddenda commendanda editio; de qua supra actum. Audimus quoque nec sine voluptate, aliam editionem eamque multo splendidiorem a viro doctissimo parari.

Georgicorum P. V. M. libri IV. græco carmine heroico expressi notisque perpetuis illustrati studio et labore Eugenii de Bulgaris—Petropoli f. 1786.

Vide *Götting. Gel. Anz.* 1787, p. 1263. Conatus similes græce vertendi Bucolica habebamus jam olim Alsworthi et aliorum v. ap. Socios Bipont.

Sunt aliæ editiones, quæ non nisi seu nitore seu splendore se commendant, ut Glasguensis 1778. f.

Successerat his editio nostra *altera emendatior et auctior* sumtibus Casp. Fritschii 1788. 8. maj. Voll. IV. ornamentis ære sculptis insignita. Cum librarii Londinenses id agerent, ut, nec appellato redemtore, ipsi eam editionem typis iterarent, vix in viri optimi gratiam a B. et J. White obtinui, ut exemplaria prioris editionis pretio, de quo convenerat, redimerent; tum ipsi novis literarum formis Virgilium recuderunt 1793. IV. Voll.

Sub idem tempus ad præscriptum Equitis d' Azara Parmæ typis excusa Bodonianis prodiere *P. V. M. Opera In ædibus Palatinis* 1793. f. imp. Splendidissimum typographicæ artis monumentum; ante oculos habita in poeta recensendo editio Lipsiensis.

Etiam Oxoniæ e prelo Clarendonio 1795. exiere *P. V. M. Opera locis parallelis ex scriptoribus et annotationum delectu illustrata in usum juventutis:* acc. *tabulæ geographicæ et index Maittairianus* 2 Voll. 8. maj. Expressa est editio Lipsiensis.

Ex aliis commemorabo editionem criticam: *P. V. M. Opera; emendabat et notulis illustrabat Gilbertus Wakefield A. B. Coll. Jes. Cant.* nuper socius Vol. I. II. Londini impensis Kearsley 1796. 8. Plaudimus ingenio viri doctissimi, et ex iis, quæ seu acute perspexit seu fidenter conjecit, utiliora aut veriora passim in hac novissima editione enotavimus. Præcesserat 1788, Georgicorum editio simili modo adornata.

Me in recentioribus editionibus non pari diligentia quam in antiquioribus esse versatum, facile lector potuit animadvertere. Non enim consilii mei rationibus hoc conveniebat. Repetitiones edd. omisi. De his adeat qui volet Bipontinos.

Ita quoque de ceteris, quæ sive ad literariam rem, sive ad varios philologorum et criticorum libellos spectant, ad Bibliothecam Fabricio-Ernestinam et ad Harlesii diligentiam remitto eos, quorum interest ea cognoscere.

Versiones Virgilii variarum linguarum varias commemorare multo minus seu otii seu consilii nostri erat. De Gallicis consuli potest Abb. Goujetus *Bibliotheque Françoise* Vol. V, chap. 4, et *Catalogue des Livres imprimés de la Biblioth. du Roi. Poetes* n. 922 sqq. de

Italicis *Quadrio della Storia e Ragione d' ogni Poesia* et *Fontanini Biblioteca dell' Eloquenza Italiana con le Annotazioni dell' Apostolo Zeno* cap. V, it. *Catalogo della Libreria Capponi* p. 389 sqq. de Anglicis autem nunc habemus operam docte et sollerter navatam a viro eximio *Lud. Gul. Brüggemann* in *View of the English Editions, Translations and Illustrations of the ancient Greek and Latin Authors with Remarks* Stettin 1797. 8. Prostant quoque libri Schumelii et Degeni, in quibus recensus fiunt versionum teutonicarum. Eminet in his *Jo. Henr. Vossii* versio Georgicorum et Bucolicorum metrica, summa cum arte facta, adjectis quoque notis multa doctrina refertis. Adjecit nuper nova editione ipsum poetam vir doctissimus. Et videri possunt super Verss. Socii Bipontini. Omnino mihi et animus et otium defuit ad versiones evolvendas et cum poeta comparandas, etsi in nonnullis, popularium imprimis, quos ingenio et doctrina satis instructos noram, conatibus non sine fructu me id facturum esse intelligebam.

* *

De antiquis Virgilii interpretibus.

De antiquis Virgilii Interpretibus diligentius agere cum constituissem, fregit impetum, quod audieram, viros doctissimos inter Belgas cum maxime eum lapidem volvere. Ne prorsus expectationem destituam, nomina saltem, quæ mihi se obtulere, apponam.

Cum de temporum, quibus vixere Grammatici, rationibus parum aut nihil constet, ad alphabeticum ordinem eos memorabimus; omnino illud præfati, si diligentius inquiras, paucissimos esse, quos data opera in Virgilium commentatos esse constet. Plerique in libellis suis grammaticis verba ex Virgilio laudarant et illustraverant, male propter hæc in numerum Commentatorum relati. Præiverat in plerisque Ge. Fabricius in Auctorum a Servio laudatorum Catalogo Servianis præfixo. Add. Burmann. Sec. præf. (p. 39.) et Harles Notit. litt. Rom. p. 233.

Parum subtili judicio inter Grammaticos referuntur *Tucca* et *Varius*, amici poetæ, quibus negotium ab Augusto datum esse fertur, ut Æneidem emendarent. v. Vit. Virg. sub f. Donatus V. V. s. 52. sq.

Adamantius Martyrius: quo jure inter Virgilii commentatores habeatur, ignoro; nam, quæ de Orthographia apud Cassiodorium ex eo excerpta sunt, nihil ejusmodi produnt.

Æmilius: apud Pompon. Sab. ad Æn. XI, 696, ubi v. verba in V. L. Nihil de eo aliunde constat.

Alexander: in Servianis ad VIII, 330, ubi Servius ipse eum sequi dicitur; quod et ap. Pompon. Sab. p. 399 extr. affirmatur de VI, 100. Add. ap. eund. p. 393 extr. p. 400. 401. 402. 404. Male de Alexandro Polyhistore cogitant viri docti. Probabilius est, fuisse eum, quem Maro puerum amasse et grammaticum dimisisse narratur in Donati Vita V. s. 20. 21.

L. *Annæus Cornutus.* Aliquoties memoratur apud Serv. ad Æn. I, 45. 150. 488. IX, 348 et 675. et ad Ge. I, 277, ubi recte ille vetat, contra Probum, aspirationem in *Orcus* addi, ut sit Orchus. Apud Gell. II, 6, ubi de loco Ecl. VI, 73 "*Nonnulli grammatici ætatis superioris, in quibus est Cornutus Annæus, haud sane indocti neque ignobiles, qui commentaria in Virgilium composuerunt.*" Ne tamen proprie hoc dictum putes, alter locus ejusdem vetare videri potest: IX, 8 *sed Annæus Cornutus, homo sane pleraque alia non indoctus neque imprudens, in secundo tamen librorum, quos de figuris sententiarum composuit, egregiam totius istius verecundiæ laudem (Conjugis infusus gr.* Æn. VIII, 404 sq.) *insulsa nimis et odiosa scrutatione violavit. Nam*—membra *tamen, inquit, paullo incautius posuit.* Potuere igitur et reliqua in hoc vel simili opere apposita esse. Add. Macrob. Sat. V, 19. Verum tamen Charis. Instit. gr. I. Putsch. pag. 100, 37 " Civitatium. *Annæus Cornutus ad Italicum de Virgilio lib.* X.—et p. 102, 25 "*L. Annæus Cornutus in Maronis commentariis Æneidos X.*—Conf. Burmann. præf. (p. 40), ubi Scalig. ad Euseb. p. 197 laudatur.

Apronianus (de quo v. sup. de Virgil. Codd. s. IV.) inter Grammaticos, qui in Virgilium commentati sint, pluribus locis refertur a Pomponio Sabino; quo jure, non assequor.

Arusianus Messius; nobilis Grammaticus seu verius rhetor, sæc. V. cf. Saxii Onomast. T. I, p. 511, ubi v. qui laudantur, impr. Burm. præf. in Virg. (p. 41) Sunt ejus *Elocutionum exempla* ex Virgilio, Sallustio, Terentio, Cicerone, per literas digesta.

Asconius Pedianus, qui sub Claudio et sequentibus annis vixit, an Commentarium in Virgilium scripserit, valde dubito. Fuit ejus libellus contra obtrectatores Virgilii: teste Donato in V. V. s. 64, e quo petita esse videntur, quæ in Servio et Philargyrio habentur ad Ecl. III, 105, IV, 11, et in Vita Virg. s. 21. 64. 65.

Asper: sæpius ille in partes vocatus a Servio, etiam a Philargyrio. Ad Æn. VII, 648 *Contemtor divum.* Eum laudat Macrob. III, 5. Est *alius* antiquior, a Charisio, Prisciano, et aliis laudatus, *alius* junior. De neutro quicquam ad liquidum perductum. Pomponius Sab. p. 153 in Æn. I, 88 *Eripiunt subito nubes cœlumque diemque:* "Æmilius Asper in hoc loco ait: Hæc membra natura sic solet jungere."

Alius apud eundem locus est p. 400 ad Æn. VI, 114: item p. 401 et 419. Forte utroque loco leg. Velius Asper, idem qui Velius Longus. Benedictini Auctores Artis Diplom. Tom. III, p. 153. fragmenta Aspri in codice rescripto detexerant, et quidem siglis scripta; ex iis, quæ inde apposuere, vix magnum fieri potest desiderium amissi operis. Posuerat grammatica et poetica observata vel præcepta, subjectis pro exemplo Virgilianis verbis vel phrasibus.

Avienus. In Servio ad X, 272 "Avienus—, qui iambis scripsit Virgilii fabulas" et ad v. 388 "Avienus, qui totum Virgilium et Livium iambis scripsit" nullum fundum facit, cui aliquid superstruas. Ingeniose Wernsdorf. ad Poet. min. Tom. IV, p. 555 sqq. conjicit, Æneidem contractam in breve carmen fuisse; alio autem loco, To. V. p. 673 ad Themata Virgiliana Avieni operam revocat. Non magis dixeris, quo libro illa de Cometis tradiderit, quæ ibid. ad v. 272 memorantur. Avienus est inter eos, quos Macrobius Saturnalibus suis interesse voluit; diversus utique ab altero: vide Cannegiet. Diss. de Aviano c. 2.

Avitus. Donat. Vit. Virg. s. 63. "Sunt et Q. Octavii Aviti Ὁμοιοτελεύτων octo volumina, quibus annotantur, quos et unde versus transtulerit."

Bæbius Macer: laudatur a Servio ad Ecl. IX, 47, et Æn. V, 556. Ex neutro tamen loco commentatorem Maronis agnoscas.

Calvus vide *Titianus.*

Caper laudatur a Servio ad Æn. VI, 545. IX, 709. X, 788. XII, 120; quo ultimo loco veram lectionem prodit *Velati limo.* Nullus tamen locus probat, Caprum singularem in Virgilium librum scripsisse. Est autem Flavius Caper, cujus libellos grammaticos in Putschiano corpore habemus; alii periere.

Carminius. Eum in Virgilium scripsisse, loca ap. Servium ad Æn. VI, 638. 862. VIII, 406 vix probant; potuerunt omnia illa in libro *de elocutione* apposita esse, quem idem Servius memorat ad Æn. V, 233. At *Carminius de Italia libro secundo, curiosissimus et doctus scriptor,* ap. Macrob. V, 19 videtur Granius esse, quod Meursius conjectavit.

Carvilius Pictor: cujus liber fuit *Æneidomastix.* Donat. Vit. Virg. s. 62.

Casuus Sacerdos: Ejus *Paraphrasis super sex Virgilii libris,* item, *Trium Eclogarum V. enarrationes,* cum aliis libris grammaticis fuere reperti in Cod. Bobiensi; testante Raph. Volaterr. Comment. Urb. IV sub f., unde hæc prodidit Fabric. B. L. Vol. III, p. 744. Forte Cassius Sacerdos verum nomen fuit.

Celsus, s. *Aruntius Celsus,* inter veteres Grammaticos est, quo-

rum excerpta in Auctorib. LL. extant. Idem Plautum, Terentium, Virgilium, scholiis illustrasse fertur. Quæ sub nomine Celsi laudantur, cum ad Georgica spectent omnia, in Cornelii Celsi libro *de re rustica* locum habere potuisse, ut nec neges, ita nec affirmes cum Bianconio Epp. de Celso: Ep. VII. Quæ in Charisio occurrunt, p. 180 et 191, potuere in aliis libellis grammaticis occurrere.

Declamationes in Virgilium: Serv. in Æn. X, 532.

Ti. Claudius Donatus, recentior Ælio Donato, qui S. Hieronymi præceptor fuit, Prisciano tamen et Servio, qui eum laudant, antiquior, Grammaticus: de quo vid. apud Saxium. *Vita Virgilii*, quæ ad eum refertur, si modo eum auctorem habet, fœdissime a monachis est interpolata. *Commentarius in Æneidem*, ad Ti. Claudium Maximum Donatum, filium, scriptus, partim et ipse interpolatus est, partim argutiis rhetoricis ad fastidium est refertus; quo factum adeo, ut pro supposititio habitus sit: cf. Burm. præf. (p. 37). Ferebantur in antiquioribus edd. fragmenta ex eo pauca, jam inde ab edit. Ven. 1489. Pleniorem e bibliotheca Joviani Pontani eum vulgavit Scipio Capycius Neap. 1535, unde, vix magno cum fructu ad juventutem, recudi eum curavit Ge. Fabricius Basil. 1551, rep. 1561. 1575. 1586. 1613. Multo pleniora exemplaria in bibliothecis servari, a viris doctis affirmatur. vid. Burmann. præf. (pag. 38 sq.).

Eros librarius et libertus Virgilii. Donatus in Vit. Virg. s. 49.

Fabius Planciades Fulgentius de *allegoria libror. Virgilii ad Chalcidium Grammaticum*; sive de *expositione Virgilianæ continentiæ*. Primum ed. a Commelin. 1589, iterum a P. Daniele 1600, auctior e Cod. MS. et recusus a Munckero et van Staveren in auctoribus Mythographis Latinis. Vix ullum ex eo ad Virgilium fructum speret aliquis, cum insulsissime detorqueat nominum et sententiarum rationes ad virtutis morumque occultas interpretationes grammaticus ineptissimus. Quando vixerit, parum constat, nec expedire potuit Muncker. in præf. ad eum, nisi quod Afer fuit, et Vandalis Africam tenentibus sæculo forte sexto vixit.

Glossariolum Virgilianum prisco Maronis codici subjectum tractaverat Casp. Barthius, unde in Advers. XXXVII, 5 specimen proposuit. Comparando poterunt forte firmari nonnulla jam aliunde nota; alia sunt depravata et interpolata.

Gnifo. M. Antonium Gniphonem, de quo Sueton. ill. Gr. 7 memorat, in Georgica scripsisse, a Charisio proditum esse (Grammat. Putsch. p. 184, 3) aiunt; nec tamen ille locus necessario hoc infert. Omnino eundem esse negat Burmann. præf. (p. 40.) cf. Heins. ad Claudian. pag. 180, ubi Schol. ad Ge. II, 119 MS. Leid. excitat.

" *Grillius* ad Virgilium de accentibus scribens" apud Priscian. Putsch. p. 560, 26.

Hebrus. Serv. ad Æn. VII, 6 *Quierunt:* " Hebrus *quierant* legit." Ad e. l. Burm. " Parrhas. Quæsit. per Epist. IV, 5 legit : Acron Helenius." Parum tamen probabile.

Herennius : vitia Virgilii contraxerat. Donat. Vita Virg. s. 62.

Hyginus. Julius Hyginus : inter Commentatores Virgilii vulgo refertur. Forte idem ejus liber fuit, qui *de agricultura* laudatur. Gell. I, 21 de loco Ge. II, 246. 247 *Hyginus, non hercle ignobilis grammaticus, in commentariis, quæ in Virgilium fecit,*—(invenerat *amaror)* et XVI, 6 *Hyginus Julius—in quarto librorum, quos de Virgilio fecit.* Excripsit Macrob. VI, 9, ubi " *in quinto librorum*" legitur. Est etiam locus in Æn. VII, 187, quem ille reprehenderat, Gellio teste V, 8 ; fieri tamen hoc potuit aliis in libellis, ut *de Urbibus Italicis, de Familiis Trojanis,* quos Servius nec minus laudat. Ex priore utique libro petitum, quod in Servio habetur ad Æn. I, 277 et 530. VII, 47. Nescio unde petitum sit, quod in Servio legitur ad XII, 120 et ap. Jul. Sabin. ad VI, 616, pag. 401.

Junii Philargyrii, vel *Philargyri,* Scholia in Bucolica et Georgica ad Valentinianum ; unde colligere licet, si modo Valentinianus Augustus is est, Valentiniani Imp. ævo eum vixisse. " Illud certe constare putabat Ursinus, eum non longe a Servii ætate abfuisse et Virgilii chirographo usum esse, ut ex ejus commentario apparet, in quo multa proferuntur ex iis scriptoribus, qui temporibus non nisi antiquissimis extabant." Sunt multa quæ adversus hæc disputari possint ; rem tamen in medio relinquimus. Extant ex eo excerpta fragmento vetusto Serviano inserta et ab Ursino excripta. vide sup. Edd. 1587. 1589. Inde in ed. P. Danielis 1600 et a P. Burmanno repetita. Notata in eum sunt nonnulla a Jano Broukhusio Tom. I. edit. Burmann. add. ejusd. præfat. (pag. 34). et ante eum Janum Rutgers. Var. Lect. VI, 15.

Julius Pomponius Sabinus. De hoc satis multa dicta sunt sup. ad Edd. 1486, unde rep. 1519. 1544. 1561 et al. Basil.

Martius Salutaris a Charisio Putsch. p. 181, 18. 203, 46 ad verba Virgiliana excitatur. Sed potuit hoc in opere grammatico diversi argumenti fieri.

Melissus. Fuit utique hoc nomine grammaticus : de quo v. Sueton. ill. Gr. 21. An vero in Virgilium commentatus sit, alia quæstio est. Quod apud Donatum Vit. Virg. s. 27 ille tradidit, Virgilium sermone tardissimum fuisse, in libris *Ineptiarum* scriptum esse potuit. Ad Æn. VII, 66 in Servio est : Melissus " qui de apibus scripsit" hoc ab indocto interpolatore insertum esse arbitror.

Modicius a Pontano et Cerda passim ad Æneidem laudatur; noli tamen inter veteres Grammaticos eum referre. Est Gulielm. Modicius sæc. XVI exeuntis poeta et grammaticus, qui *Virgilium a calumniis vindicatum* scripsit.

Nigidium Servius laudat; non vero tanquam grammaticum, qui in Virgilium commentatus sit. Ejus *Commentarius grammaticalis* indefinite memoratur ap. Serv. ad I Ge. 120.

Nisus grammaticus passim laudatur in Opere Putsch. Quod inter Virgilii commentatores refertur, petitum est ex Vita Virg. Pseudodonati s. 60.

Perilius Faustinus furta Virgilii collegerat. Donat. Vita Virg. s. 62.

Pollio. In Servianis ad Æn. VI, 554, ubi de aura ac vento in locis inferis agitur (conf. ad Ge. IV, 484) " De illo enim loco multi quærunt: *quis tantus plangor ad auras?* Sed Pollio dicit Æneæ et Sibyllæ, quas illi secum traxerant; cum constet etiam illic esse auras." Jul. Sabinus ad VI, 134 *Bis Stygios.* " Pollio admiratur, cum Æneas esset futurus deus, cur dicat *bis.* Solvitur hoc, quia apud Homerum Ulysses vidit umbram Herculis apud inferos." Similes itaque ineptias in Maronem contulerant, quales Porphyrii aliorumque fuere in Homerum.

Probus. Valerius Probus Grammaticus; qui sit inter varios Probos, disputantem vid. Burmann. Sec. præf. (p. 35) et Tom. I. Anthol. pag. 739. Probum illum veterem ex Neronis temporibus bene novimus ex Suetonii Ill. Gr. cap. 24; alter fuit sæculi Adrianei. Laudatur a Gellio IX, 9 ejus judicium de verss. Æn. I, 500 sq., aliud XIII, 20, ubi Georgicorum ms. autographum Virgilii habuisse narratur. Sæpe Servio in Æneidem, semel in Georgica, memoratur; etiam Donato in Comm. in Terent. et Macrob. V, 22. Commentarius ejus in Bucolica et Georgica circumfertur, sed nomine tantum; sunt enim, uno vel altero loco forte excepto, tenuia et jejuna excerpta, eaque interpolata, quæ primus in lucem protulit Jo. Bapt. Egnatius in edit. 1507 " quemadmodum illa ex codice vetustissimo ms. Bobii quondam a Georgio Merula invento adnotaverat." Repetitus inde est a multis et Servii, Donati, aliorumque commentariis fere adjectus.

Servius Maurus Honoratus sæc. V grammaticus. De eo vid. Burmann. præf. (p. 20 sq.). Alios, de eo qui egerint, vid. apud Saxium Onomast. Tom. I, pag. 471. add. Masvic. præf. De interpolationibus cf. Justi Specim. Obss. crit. p. 35. Commentarium in Æneidem prius exaraverat, tum in Eclogas, ultimo loco in Georgica; conf. Burmann. præf. (p. 22) et ad Ge. I, 208. Ex trinis his

Commentariis habemus farraginem, bonis malisque, seriis ac nugis, adeo commixtam, ut, quid ad Servii auctoritatem referre malis, interdum vix in promtu habeas. Usus saltem ejus ad interpretandum poetam esse potest exiguus aut nullus, nisi accesseris ad poetam ita jam literarum peritia et usu instructus, ut, quæ tollenda an relinquenda sint, perspectum habeas. Sane multa inesse ex antiquioribus Interpretibus servata, dubitare vix licet; nec minus tamen innumera a serioribus attexta. Habuit enim idem fatum Servius, quod Græci grammatici, ut essent, modo qui antiqua contraherent vel omitterent, modo qui excerptis alia, plerumque deteriora, admiscerent aut e margine insererent. Mirum hominis est studium revocandi pleraque ad veteres Romanas religiones, Pontificias et Flaminias; nec multum abest, quin Æneam Flaminis munere fungentem exhibeat. Nullus est codex, qui omnia, quæ sub ejus nomine habemus, complectatur. Quid? quod narrant adeo codices nondum inspectos extare ampliores iis, qui expressi sunt: v. Burmann. præf. (p. 27); adde *de Brosses Salluste* Tom. III, p. 393. Primæ editiones Servii valde erant contaminatæ; itaque per superiores ætates virorum doctorum incredibile fuit studium in congerendis undique et amplificandis laciniis Servianis. De editionibus quidem diligenter actum est in edd. Virgilii recensu. Primo statim impetu a. 1471 prodiere edd. quinque. Emendarunt Servium Phil. Beroaldus, Lud. Carbo, P. Cenninus, Jo. Calpurnius, Jo. Bapt. Egnatius, Rob. Stephanus, Ge. Fabricius, Fulv. Ursinus, P. Daniel, Masvicius, Burmannus.

Terentius Scaurus, clarissimus Grammaticus, quo jure inter Commentatores Virgilii referatur, non reperio.

Titianus. " Et Titianus et Calvus, qui themata omnia de Virgilio elicuerunt et conformaverunt ad dicendi usum" rhetores: Serv. ad Æn. X, 18. Idem ad Æn. IV, 42 ejus *Chorographiam* laudat. Conf. de eo Cannegieter ad Avian. p. 278 et Wernsdorf. P. L. M. Tom. V, p. 666 sq.

Trogus. Servius ad Æn. VI, 783 *animos æquabit Olympo.*— " De hoc autem loco Trogus et Probus quærunt." vid. ibid. Var. Lect. Laudatur Reines. Epp. ad Hofmann. pag. 660; nihil tamen ibi reperies præterquam libertum Trogum ex marmore.

Velius Longus, nobilis grammaticus. Macrob. Sat. III, 6. " *saxo vetusto* Æn. III, 84 Velius Longus: immutatio est, inquit, epitheti; vult enim dicere vetustatem templi: hunc multi alii commentatores secuti sunt." Charis. lib. II in Putsch. p. 153, 17 " *dixere* pro dixerunt—quam figuram alii duplicem existimant, de qua etiam Velius Longus in secundum Æneidos satis commentatus est:

Conticuere omnes intentique ora tenebant." In Servianis ad Æn. X, 245: "Longus ait: deest *venerit*, unde et ipse *spectabis* legit."

Victorinus. Unus Servii locus ad Æn. V, 373 *In mare purpureum*.—"Unde apparet Victorinum hoc loco errasse, qui *purpureum mare* rubrum esse dixit, quod est juxta Indiam." Est is forte Fabius Marius Victorinus sæc. IV rhetor, cujus libelli in Grammat. vet. habentur.

Virgiliomastix: apud Serv. ad Ecl. II, 22 et Æn. V, 521.

Urbanus. Ad decem sunt loca in Ge. et Æn. ap. Servium; unde vix licet dubitare, eum in Virgilium commentarios scripsisse.

TESTIMONIA

DE

VIRGILIO

ET

ARGUMENTA OPERUM

TESTIMONIA DE VIRGILIO

H. E.

LOCA VETERUM SCRIPTORUM IN QUIBUS DE VIRGILIO MEMORATIO FIT

P. OVIDIUS NASO *Amor.* I, 15, 25.

Tityrus, et segetes, Æneiaque arma legentur,
Roma triumphati dum caput orbis erit.

EJUSDEM *Art.* III, 337.

Et profugum Ænean, altæ primordia Romæ:
Quo nullum Latio clarius extat opus.

EJUSDEM AD AUGUSTUM. *Trist.* II, 533.

Et tamen ille tuæ felix Æneidos auctor
Contulit in Tyrios arma virumque toros.
Phyllidis hic idem, teneræque Amaryllidis ignes
Bucolicis juvenis luserat ante modis.

SEXT. AURELIUS PROPERTIUS *lib.* II, *Eleg. extr.* 61 *sqq. ad Lynceum.*

Actia Virgilium *(juvet)* custodis litora Phœbi,
Cæsaris et fortes dicere posse rates.
Qui nunc Æneæ Trojani suscitat arma,
Jactaque Laviniis mœnia litoribus.
Cedite Romani scriptores, cedite Graii:
Nescio quid majus nascitur Iliade.
Tu canis umbrosi subter pineta Galesi
Thyrsin, et attritis Daphnin arundinibus;
Utque decem possint corrumpere mala puellam,
Missus et impressis hædus ab uberibus.
Felix, qui viles pomis mercaris amores!
Huic licet ingratæ Tityrus ipse canat.
Felix, intactum Corydon qui tentat Alexin
Agricolæ domini carpere delicias!

Quamvis ille suam lassus requiescit avenam:
Laudatur faciles inter Hamadryadas.
Tu canis Ascræi veteris præcepta poetæ,
Quo seges in campo, quo viret herba jugo.
Tale facis carmen docta testudine, quale
Cynthius impositis temperat articulis.

QUINCTILIANUS *Lib.* X, *cap.* 1, §. 85.

Idem nobis per Romanos quoque auctores ordo ducendus est. Itaque ut apud illos Homerus, sic apud nos Virgilius, auspicatissimum dederit exordium: omnium ejus generis poetarum Græcorum nostrorumque illi haud dubie proximus. Utar enim verbis iisdem, quæ ab Afro Domitio juvenis accepi, qui mihi interroganti, quem Homero crederet maxime accedere, Secundus, inquit, est Virgilius: propior tamen primo, quam tertio. Et hercle, ut illi naturæ cœlesti atque immortali cesserimus, ita curæ et diligentiæ vel ideo in hoc plus est, quod ei fuit magis laborandum; et quantum eminentioribus vincimur, fortasse æqualitate pensamus. Ceteri omnes longe sequuntur.

ANTHOLOG. V, 74.

Καὶ φίλος Αὐσονίοισι λιγύθροος ἔπρεπε κύκνος
Πνείων εὐεπίης Βιργίλλιος· ὅν ποτε Ῥώμης
Θυμβριὰς ἄλλον Ὅμηρον ἀνέτρεφε πατρίδος ἠχώ.

STATIUS THEB. XII, 816.

Nec tu divinam Æneida tenta,
Sed longe sequere, et vestigia semper adora.

ALCIMI *de Virgilio et Homero (vid. Antholog. lat.* II, *ep.* 177.)*

Mæonio vati, quis par vel proximus esset,
Consultus Pæan risit, et hæc cecinit:
Si potuit nasci, quem tu sequereris, Homere,
Nascetur qui te possit, Homere, sequi.

D. AUGUSTINUS *de Civ. Dei lib.* I, *c.* 3.

Virgilium pueri legant, ut poeta magnus omniumque præclarissimus atque optimus, teneris imbibitus annis, non facile oblivione possit aboleri.

* De hoc grammatico v. Wernsdorf. Poet. min. T. IV. P. I. pag. 27.

* * *

Sequuntur carmina Grammaticorum et argumenta operum Virgilii.

* * *

Poemata de Virgilio.

I

P. Virgilii Maronis vita, a Phoca Grammatico urbis Romæ, versibus edita. vid. Antholog. Lat. P. Burmanni Sec. T. I, *Lib.* II, *Ep.* 186.

PRÆFATIO

O VETUSTATIS memoranda custos,
Regios actus simul et fugaces
Temporum cursus docilis referre,
Aurea Clio.
Tu nihil magnum sinis interire;
Nil mori clarum pateris; reservans
Posteris prisci monimenta sæcli
Condita libris.
Sola fucatis variare dictis
Paginas nescis: sed, aperta quicquid
Veritas prodit, recinis per ævum
Simplice lingua.
Tu senescentes titulos laborum
Flore durantis reparas juventæ.
Militat Virtus tibi; te notante
Crimina pallent.
Tu fori turbas, strepitusque litis,
Effugis dulci moderata cantu,
Nec retardari pateris loquelas
Compede metri.
His fave dictis: retegenda vita est
Vatis Etrusci, modo qui perenne
Romulæ voci decus arrogavit
Carmine sacro.

Mæonii specimen vatis veneranda Maronem
Mantua Romuleæ generavit flumina linguæ.
Quis facunda tuos toleraret Græcia fastus?
Quis tantum eloquii potuisset ferre tumorem:
Æmula Virgilium tellus nisi Tusca dedisset?

5 Vid. ad Vitam Virg. n. 684.

Huic genitor figulus Maro nomine: cultor agelli,
Ut referunt alii, tenui mercede locatus.
Sed plures figulum; quis non miracula rerum
Hæc stupeat? dives partus de paupere vena
Enituit: figuli soboles nova carmina finxit.
Mater Polla fuit, Magii non infima proles,
Quem socerum probitas fecit jam clara Maroni.
Hæc cum maturo premeretur pondere ventris,
Ut solet in somnis animus, ventura refingens,
Anxius et, vigili præsumere gaudia cura,
Phœbei nemoris ramum fudisse putavit.
O sopor indicium veri! nil certius unquam
Cornea porta tulit. Facta est, interprete lauro,
Certa parens, onerisque sui cognoverat artem.
  Consule Pompeio vitalibus editus auris,
Et Crasso, tetigit terram; quo tempore Chelas
Jam mitis Phaëthon post Virginis ora receptus.
Infantem vagisse negant. Nam fronte serena
Conspexit mundum, cui commoda tanta ferebat.
Ipse puerperiis arrisit lætior orbis:
Terra ministravit flores; et munere verno
Herbida supposuit puero fulmenta virescens.
Præterea, si vera fides, sed vera probatur,
Lata cohors apium subito per rura jacentis
Labra favis texit dulces fusura loquelas.
Hoc quondam in sacro tantum mirata Platone
Indicium linguæ memorat famosa vetustas.
Sed Natura parens, properans extollere Romam,
Et Latio dedit hoc, ne quid concederet uni.
Insuper his, genitor, nati dum fata requirit,
Populeam sterili virgam mandavit arenæ:
Tempore quæ nutrita brevi, dum crescit, in omne
Altior emicuit cunctis, quas auxerat ætas.
Hæc propter placuit puerum committere Musis,
Et monstrare viam venturæ in sæcula famæ.
  Tum Ballista rudem lingua titubante receptum
Instituit primum, quem nox armabat, in umbris
Grassari solitum; crimen doctrina tegebat;
Mox patefacta viri pressa est audacia saxis.
Incidit titulum juvenis, quo pignora vatis

7 l. [illegible]   21 f. Chelis—receptus.   37 in omne Toll. conj.

Edidit. Auspiciis suffecit pœna magistri.
Monte sub hoc lapidum tegitur Ballista sepultus.
Nocte die tutum carpe viator iter.
Nos tamen hoc brevius; si fas simulare Maronem:
Ballistam sua pœna tegit; via tuta per auras.
Hic Ballista jacet, certo pede perge viator.
Carcere montoso clausus Ballista tenetur,
Securi fraudis pergite nocte, viri.
Quid trepidas tandem gressu pavitante, viator?
Nocturnum furem saxeus imber habet.
Ballistæ vitam rapuit lapis, ipse sepulcrum
Intulit; umbra nocens pendula saxa tremit.
Crimina latronis dignissima pœna coërcet.
Duritiam mentis damnat ubique lapis.
Hinc Culicis tenui prælusit funera versu:
Parve culex, pecorum custos tibi tale merenti
Funeris officium, vitæ pro munere, reddit.
Tum tibi Syronem, Maro, contulit ipsa magistrum
Roma potens, proceresque suos tibi junxit amicos.
Pollio, Mæcenas, Varius, Cornelius ardent;
Et sibi quisque rapit, per te victurus in ævum.
Musa refer: quæ caussa fuit componere libros?
Sumserat Augustus rerum moderamina princeps.
Jam necis ultor erat patriæ: jam cæde priorum
Perfusas acies legitur visura Philippos.
Cassius hic, Magni vindex, et Brutus in armis
Intereunt. Victor, nondum contentus opimis
Emeritas belli spoliis ditasse cohortes,
Proscripsit miseræ florentia rura Cremonæ;
Totaque militibus pretium concessa laborum
Præda fuit. Violenta manus bacchata per agros.
Non flatus, non tela Jovis, non spumeus amnis,
Non imbres rapidi, quantum manus impia vastat.
Mantua, tu conjuncta loco, sociata periclis,
Non tamen ob meritum; miseram vicinia fecit.
Jam Maro pulsus erat. Sed viribus obvius ibat

56 h. ipsa lapidum strues ei pro tumulo fuit. *ipse* lapis. hinc *pendula saxa*, sub quibus umbra tremit; tanquam metuens ne obteratur.

66 leg. *Te sibi q.*

69 *jam acies*, h. exercitus, *legitur*, scribitur, paratur, in Macedoniam iterum deducenda ad pugnam faciendam. l. *Perfusos.*

78 in aliis: *quantum manus impia, vastant.*

Fretus amicorum clipeo: cum pæne nefando
Ense perit. Quid dextra furis? quid viscera Romæ
Sacrilego mucrone petis? tua bella tacebit
Posteritas, ipsumque ducem, nisi Mantua dicat.
Non tulit hanc rabiem doctissima turba potentum.
Itur ad auctorem rerum: quid Martius horror
Egerit, ostendunt; quid tunc miseranda tulisset.
Cæsaris hic placido nutu repetuntur agelli.
His auctus meritis cum digna rependere vellet:
Invenit carmen, quo munera vincere posset.
Prædia dat Cæsar; quorum brevis usus habendi:
Obtulit hic laudes, quas sæcula nulla silescant.
Pastores cecinit primos. Hoc carmine Consul
Pollio laudatur, ter se revocantibus annis
Composito. Post hæc ruris præcepta colendi
Quatuor exposuit libris, et commoda terræ
Edocuit, geminis anno minus omnia lustris.
Inde cothurnato Teucrorum prœlia versu
Et Rutulûm tonuit. Bissena volumina sacro
Formavit donata duci, trieteride quarta.
Sed loca, quæ vulgi memoravit tradita fama
Æquoris et terræ, statuit percurrere vates,
Certius ut libris oculo dictante notaret.
Pergitur: ut Calabros tetigit, livore nocenti
Parcarum, vehemens luxavit corpora morbus.
Hic ubi languores, et fata minantia sensit:

* * *

Cetera deerant in exemplari.

II

De operibus Virgilianis incerti auctoris. ibid. lib. II. *Ep.* 173.

Mæonium quisquis Romanus nescit Homerum,
Me legat, et lectum credat utrumque sibi.
Illius immensos miratur Græcia campos:
Ast minor est nobis, sed bene cultus, ager.
Non pastor, miles, nec curvus deerit arator.
Hæc Graiis constant singula, trina mihi.

88 *quid Martius horror Egerit ostendunt; qui tunc miseranda tulisset, Cæsaris* huic *placido nutu repetuntur a.* Toll. et Franc.
II, 5 *deerit* al. *defit.* melius.

III

ALCINOI DE VIRGILIO. *ibid. Ep.* 178.

De numero vatum si quis seponat Homerum,
  Proximus a primo tum Maro, primus erit.
Et si post primum Maro seponatur Homerum:
  Longe erit a primo, quisque secundus erit.

IV

C. Sulpicii Apollinaris (ap. Donat. Carthaginiensis) *Grammatici in Æneidem Virgilianam. ibid. Ep.* 174, *supra in Donato* §. 57.

Jusserat hæc rapidis aboleri carmina flammis
  Virgilius, Phrygium quæ cecinere ducem.
Tucca vetat, Variusque simul: tu, maxime Cæsar,
  Non sinis, et Latiæ consulis historiæ.
Infelix gemino cecidit prope Pergamon igni,
  Et pæne est alio Troja cremata rogo.

V

Imitatio ejusdem, Phocæ Grammatici, ex fragmento vitæ Virgilii. vid. ibid. Ep. 175.

Carmina Virgilius Phrygium prodentia Martem
  Secum fatali jusserat igne mori.
Tucca negat, Varius prohibet: superaddito, Cæsar,
  Nomen; in Ænea non sinis esse nefas.
O quam pæne iterum geminasti funere funus,
  Troja bis interitus caussa futura tui.

VI

De eadem re versus attributi Cornelio Gallo, scholastici poetæ, ut apparet; expressi ex eodem Sulpicio Carthaginiensi. ibid. Ep. 176.

Temporibus lætis tristamur, maxime Cæsar,
  Hoc uno amisso, quem fleo Virgilium.
Sed vetuit relegi, si tu patiere, libellos,
  In quibus Ænean condidit ore sacro.

III, 4 *quisque* more seriorum pro *quisquis*.
V, 4 f. *in Ænean an sinis.*
VI, 3 *Qui vetuit r., si tu patiare*, Ed. Ven. 1472.

Roma rogat, precibus totus tibi supplicat orbis,
Ne pereant flammis tot monimenta ducum.
Atque iterum Trojam, sed major, flamma cremabit.
Fac laudes Italûm, fac tua facta legi.
Æneanque suum fac major Mincius ornet.
Plus fatis possunt Cæsaris ora dei.

VII

De eadem re veteris scholastici poetæ versus, sub nomine Augusti Cæsaris. ibid. Ep. 184. *Donat.* §. 56.

Ergone supremis potuit vox improba verbis
Tam dirum mandare nefas ? ergo ibit in ignes,
Magnaque doctiloqui morietur Musa Maronis ?
Ah scelus indignum ! solvetur litera dives ?
Et poterunt spectare oculi ? nec parcere honori
Flamma suo, dignumque operi servare decorem ?
Noster Apollo veta, Musæ prohibete Latinæ.
Liber et alma Ceres succurrite. Vester in armis
Miles erat ; vester docilis per rura colonus.
Nam docuit, quid Ver ageret, quid cogeret Æstas ;
Quid daret Autumnus, quid Bruma novissima ferret.
Arva reformavit : sociavit vitibus ulmos :
Curavit pecudes : apibus sua castra dicavit.
Hæc dedit, ut pereant ? ipsum si dicere fas est.

5 Eadem ed. *precibusque iddem* leg. *isdem.*

7 *Atque iterum.* Forte, *Anne iterum Trojam—flamma cremabit ?*

9 f. *Æneanque tuum.* Tum *major Mincius ;* magnus Minciades, Virgilius. Ornet ille carmine suo Ænéam tuæ gentis auctorem. Ita vivet ille etiam post mortem, jussu Cæsaris. Alii legunt : *major nuntius.* Gallo hoc carmen tribuitur in Cod. Vatic. n. 1586. v. Præfat. ad fragm. Vatic. pag. XIV. Cod. *Æneidemque suum,* de quo Ouwens Noct. Hag. p. 285.

VII, 4 *litera dives,* an multis egregiis sententiis refertus liber ? ut mox VIII, 8 *lingua dives.* f. *solvetur litera, Divi !* Valerio Martiali tribuitur hoc carmen in Cod. Vatic. n. 1586.

5 *nec parcere,* scil. poterit, *parcet* Ed. Ven. 1472. Eadem *ductumque operi servabit amorem,* ut al. ap. Burm. Præstat vulgata, non poterit servare, non servet, Æneidi æternitatem, qua digna est ?

7 *Pulcher Apollo* alii.

12 *Arbuta formavit* alii.

14 modo, hoc eloqui, non jam nefas est ! Burmann. pulcre conj. " *Ipso sic judice fas est,* Et. Ed. Ven. *ut perimant ipsum, si d.*"

"Sed legum est servanda fides. Suprema voluntas
Quod mandat, fierique jubet, parere necesse est."
Frangatur potius legum veneranda potestas,
Quam tot congestos noctesque diesque labores
Hauserit una dies, supremaque jussa parentis
Amittant vigilasse suum. Si forte furenti
Erravit in morte dolor: si lingua locuta est
Nescio quid titubante animo, non sponte, sed altis
Expugnata malis, odio languoris iniqui:
Si mens cæca fuit: iterum sentire ruinas
Troja suas, iterum cogetur reddere voces?
Ardebit misere post vulnera vulnus Elisæ?
Hoc opus æternum ruet? et tot bella, tot enses
In cineres dabit hora nocens, et perfidus error?
Huc huc Pierides nemorum per lustra loquaces
Tendite; et ardentes ignes fluvialibus undis
Mergite: ne pereat tam clari Musa poetæ,
Flammaque vanescat. Vivat Maro clarus in orbe,
Ingratusque sibi. Sed, quod male jusserat ipse,
Sit vetuisse meum. Sacer est post tempora vitæ.
Sicque erit æternum tota resonante Camena
Carmen, et imperii divi sub nomine vivat.
Laudetur, placeat, vigeat, relegatur, ametur.

VIII

Eorundem versuum scholastica imitatio, per Phocam Grammaticum ex vita Virgilii Fragmentum. ibid. Ep. 185. *Possunt verius pro var. lect. ac corruptelis superioris carminis a versu inde* 22 *haberi:—lingua.*

Nescio quid, fugiente anima, non sponte, sed altis
Expugnata malis, odio languoris iniqui:

19 *supremaque verba*, Ed. Bas. et al.

20 *Amittant* pro perdant vigilias. Ed. Ven. *amittat*, et mox, *si forte superbus E. in morte piger*, ut alii ap. Burm. f. *si forte suprema Erravit jam morte dolor.*

25 f. *reddere pœnas.* conf. Georg. I, 502.

27 *Tam sacrum solvetur opus. tot* Ed. Basil. cum al.

29 Magna in seqq. scripturæ varietas. Ed. Ven. sic legit: *Huc, huc, Pierides, date flumina cuncta; sapores* (leg. *sorores*) *Expirent in* (del. *in*) *ignes: vivat Maro ductus* (*doctus*) *ubique, Ingratusque sui, studiorumque invidus orbi Et factus post fata nitens* (leg. *nocens*); *quod jusserat ille, Sit vetuisse meum, satis est* (leg. *sacer est* sc. Maro) *post tempora vitæ. Immo sit æternus tota resonante Camena! Carmen et in populo et Divi sub numine nomen Laudetur, vigeat, placeat, relegatur, ametur!*

35 *Immo sit æternum—et in populo Divi sub numine nomen* ad ductum cod. Heins. ad Æn. VI, 739 legit Burm. quid sub *tota* lateat, non exputo.

Infertur Tyriæ post vulnera vulnus Elisæ?
Sentiet applicitos turbata Sibylla vapores
Ejurata mori? nec cingula reddet Amazon?
Dî meliora date, ac sensum revocate nocentem.
Pace viri liceat tanti. Nec commoda linguæ
Divitis intereant: per quam Romana juventus
Æternum floret. Verum, quod jusserat ille,
Sit vetuisse meum. Nam post sua tempora vitæ
Non taceat. Imo æternum resonante Camena
Laudetur, placeat, vivat, relegatur, ametur.

ARGUMENTA OPERUM VIRGILII

I (IX)

Scholastici cujusdam poetæ argumenta Æneidis sub nomine Ovidii. ibid. Ep. 192.

PRÆFATIO

VIRGILIUS magno quantum concessit Homero,
  Tantum ego Virgilio Naso poeta meo.
Nec me prælatum cupio tibi ferre poeta.
  Ingenio tantum si loquor, hoc satis est.
Argumenta quidem librorum prima notavi,
  Errorem ignarus ne quis habere queat.
Bis quinos legerent, feci, quos carmine versus,
  Æneidos totum corpus ut esse putent.
Affirmo gravitate mea, me crimine nullo
  Livoris titulum præposuisse tibi.

PRIMI LIBRI*

Vir magnus bello, nulli pietate secundus
Æneas, odiis Junonis pressus iniquæ,
Italiam quærens Siculis erravit in undis.
Jactatus tandem Libyæ pervenit ad oras;
Ignarusque loci, fido comitatus Achate,
Indicio matris regnum cognovit Elisæ.

VIII, 5 De Hippolyte nihil Virgilius habet, quod huc referas. Forte Camilla designatur Æn. XI, 648, quæ equo relicto pedes pugnat v. 710, ut *cingula* inscite pro frenis dicta sint.

* Deest in aliis præfatio; et adscripta singulis libris argumenta cum Modestini JCti nomine; sic et in Basil edd. Fabric. Et in Cod. Rom. apud Bottar. pag. 205.

Quin etiam nebula septus pervenit ad urbem,
Abreptosque undis socios cum classe recepit.
Hospitioque usus Didûs per cuncta benignæ,
Excidium Trojæ jussus narrare parabat.

SECUNDI

Conticuere omnes. Tunc sic fortissimus heros
Fata recensebat Trojæ, casusque suorum:
Fallaces Graios: simulataque dona Minervæ:
Laucontis pœnam, laxantem claustra Sinonem:
Somnum, quo monitus acceperat Hectoris, atrum:
Jam flammas cœli, Troum, patriæque ruinas,
Et regis Priami fatum miserabile semper:
Impositumque patrem collo: dextraque prehensum
Ascanium, frustra a tergo comitante Creüsa:
Ereptam hanc fato: socios in monte receptos.

TERTII

Post eversa Phrygum regna, ut fuga cœpta moveri:
Utque sit in Thracen primo devectus: ibique
Mœnia condiderit, Polydori cæde piata.
Regis et hospitium: ut Phœbi responsa canebant,
Cœptum iter in Cretam: rursus nova fata reperta.
Naufragus ut fuerit Strophadas compulsus ad undas.
Inde fugam, et diræ enarrat præcepta Celænûs:
Liquerit utque Helenum præceptis ordine fatis,
Supplicem Achæmeniden Polyphemo urguente recepit,
Amissumque patrem Drepani, atque hinc inde quievit.

QUARTI

At regina gravi Veneris jam carpitur igni.
Consulitur soror Anna: placet succumbere amori:
Fiunt sacra deis: onerantur numina donis.
Itur venatum. Veneris clam fœdera jungunt.
Facti fama volat. Monitus tunc numine divûm
Æneas classemque fugæ sociosque parabat.
Sensit amans Dido, precibus conata morari.
Postquam fata jubent, nec jam datur ulla facultas,
Conscenditque pyram, dixitque novissima verba,
Et vitam infelix multo cum sanguine fudit.

26 *flammas cæli*, quæ cœlo ibant, ad cœlum surgebant. f. *flammas Ili* aut *flammas, sedes Troum.*

QUINTI

Navigat Æneas: Siculas defertur ad oras.
Hic manes celebrat patrios: una hospes Acestes.
Ludos ad tumulum faciunt: certamina ponunt.
Prodigium est cunctis ardens delapsa sagitta.
Iris anum Beroën habitu mentita senili
Incendit naves, subitus quas vindicat imber.
In somnis pater Anchises, quæ bella gerenda,
Quoque duce ad Manes possit descendere, monstrat.
Transscribit matres urbi, populumque volentem,
Et placidum Æneas Palinurum quærit in undis.

SEXTI

Cumas deinde venit. Fert hinc responsa Sibyllæ:
Misenum sepelit: mons servat nomen humati.
Ramum etiam, ante deûm placato numine, portat.
At vates longæva una descendit Avernum.
Agnoscit Palinurum, et ibi solatur Elisam.
Deiphobumque videt lacerum crudeliter ora.
Umbrarum pœnas discit narrante Sibylla.
Convenit Anchisen: penitusque in valle virenti
Agnoscitque suam prolem monstrante parente.
Hæc ubi percepit, graditur, sociosque revisit.

SEPTIMI

Hic quoque Caietam sepelit; tum deinde profectus
Laurentum venit: hanc verbis cognovit Iuli
Fatalem terram. Mensis en vescimur, inquit.
Centum oratores veniam pacemque petentes
Ad regem mittit lectos tum sorte Latinum:
Qui cum pace etiam natæ connubia pactus.
Hoc forte Allecto Junonis dissipat ira.
Concurrunt dictis, quamvis pia fata repugnent.
Belli caussa fuit violatus vulnere cervus.
Tum gentes socia arma parant: fremit arma juventus.

OCTAVI

Dat belli signum Laurenti Turnus ab arce.
Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,

77 f. *Hoc Furia Allecto.* Et paullo ante f. *natæ est connubia pactus.*

78 f. *Concurrunt ferro,* ut Menag., vel *C. Rutuli, q. Fata* autem non Turno, sed Æneæ Latium cum Lavinia assignaverant; et cf. VII, 583, 584.

Qui petat auxilium, et doceat, quæ caussa petendi.
Æneas divûm monitis adit Arcada regem
Evandrum, Arcadia profugum, nova regna petentem.
Accipit auxilium. Huic natum, et socia agmina jungit
Evander. Pallas fatis comes ibat iniquis.
Jamque habilis bello, et maternis lætus in armis,
Fataque, fortunasque ducum, casusque suorum
Sortitus clipeo, divina intentus in arte est.

NONI

Atque ea diversa penitus dum parte geruntur,
Junonis monitu Turnus festinat in hostem.
Teucrorum naves, Rutulis jaculantibus ignem,
Nympharum in speciem divino numine versæ.
Euryali et Nisi cœptis fuit exitus impar.
Pugnatur. Castra Æneadæ vallumque tuentur.
Audacem Remulum dat leto pulcer Iulus,
Fit via vi. Turnus Bitian et Pandaron altum
Dejicit, et totis victor dat funera castris.
Jamque fatigatus recipit se in castra suorum.

DECIMI

Consilium Divis hominum de rebus habetur.
Interea Rutuli portis circum omnibus instant.
Advenit Æneas multis cum millibus heros.
Mars vocat, et totis in pugnam viribus itur.
Interimit Pallanta potens in prœlia Turnus.
Cæduntúrque duces: cadit et sine nomine vulgus.
Subtrahitur pugnæ Junonis numine Turnus.
Æneas perstat Mezentî cæde piata,
Et Lausum invicta perimit per vulnera dextra.
Mox ultor nati Mezentius occidit ipse.

UNDECIMI

Constituit Marti spoliorum ex hoste tropæum.
Exanimumque patri natum Pallanta remittit.

90 f. *Miratur clipeo divina intentus in arte*; casus in clipeo expressos.

108 *Mezenti cæde*, h. a Mezentio facta; stragem Trojanorum ab eo editam ulciscitur. Forte fuit: *piare*, perstat in eo, ut piet, expiet, ulciscatur, cæsos, morte Mezentii.

Jura sepulturæ tribuit tempusque Latinis.
Evander patrios affectus edit in urbe.
Corpora cæsa virûm passim digesta cremantur.
Legati referunt Diomeden arma negasse.
Drances et Turnus, leges æquante Latino,
Concurrunt dictis. Æneas imminet urbi.
Pugnatur. Vincunt Troës. Cadit icta Camilla.
Deinde duces castris, donec cessere, minantur.

DUODECIMI

Turnus jam fractis adverso Marte Latinis
Semet in arma parat, pacem cupiente Latino.
Fœdus percutitur passuris omnia victis.
Hoc Turni Juturna soror confundit: et ambos
In pugnam populos agit, ementita Camertem.
Æneas volucri tardatur membra sagitta.
Anxia pro nato servavit cura parentis.
Urbs capitur. Vitam laqueo sibi finit Amata.
Æneas Turnum, campo congressus, utrimque
Circumfusa acie, vita spoliavit et armis.

II (X)

Argumenta Monostichis expressa. v. ibid. Epigr. 191.

Æneas primo Libycis appellitur oris.
Funera Dardaniæ narrat fletusque secundo.
Tertius errores canit, amissumque parentem.
Uritur in quarto Dido, flammasque fatetur.
Quintus habet ludos, et classem corripit ignis.
Quæruntur sexto Manes et Tartara Ditis.
Septimus Ænean reddit fatalibus arvis.
Præparat octavo, bellum quos mittat in hostem.
Nonus habet pugnas, nec adest dux ipse tumultus.
Occidit Æneæ decimo Mezentius ira.
Undecimo victa est non æquo Marte Camilla.
Duodecimo Turnus divinis occidit armis.

X Præfixa etiam singulis libris in Edd. Basil. et in Cod. Rom. ap. Bottar.
8 *bellum*, pro bellum utrimque gerentibus, positum. Nisi potius est: *Præparat* (Æneas) *octavo bellum* (et) *quos mittat in hostem*. Nam ab Evandro auxilia arcessit.

III (XI)

Argumentum omnium operum Virgilianorum. ibid. Epigr. 188 *indocti et barbari hominis.*

Pastorum Musam vario certamine promit,
Ruris item docilis culturam carmine monstrat.
Arboribus vitem, prolem quoque jungit olivæ,
Pastorumque Palen, et curam tradit equorum.
Tunc apium seriem, et quæ mellis dona, recenset.
Æneas profugus intrat Carthaginis oras.
Convivis series narratur Troïca belli.
Tertius at complet narrantis in ordine gesta.
Ardet amans Dido fatum sortita supremum.
Quintus habet varia tumuli spectacula patris.
Infernos Ditis Manes et regna peretrat.
In Latium Æneas, Italas simul intrat in oras.
Intonat hinc bellum tecti de culmine Turnus.
Euryalum et Nisum deflet cum matre juventus.
Mezentî interitus canitur, post funera Lausi.
Ultaque dehinc fertur telo mactata Camilla.
Turni vita fugit infernas mœsta sub umbras.

IV (XII)

Item Argumenta in Æneidem per Hexasticha. ibid. Epigr. 194, *ubi ex Vossiano codice integritati sunt restituta. Itaque et nos inde transscripsimus.*

PRIMI LIBRI

Arma virumque canit vates, Junonis ob iram,
Et totum Æoliis turbatum fluctibus æquor;
Disjectas classes, submersaque corpora ponto;
Hospitium Didûs, casus quo gentis, et annos
Æneas Trojæ fatumque et bella referret.
Quorum pars terræ, pelago pars, addita famæ est.

SECUNDI

Conticuere omnes, intentique ore loquentis
Ora tenent. Ac tum dolus introducitur hostis.
Et fallacis equi damnosum munus in armis,
Perfidia notusque Sinon, amissaque conjux.

XI, 3 versum non satis intelligo. Nisi *jungere* est præcipiendo addere post arbores vitium et olivæ culturam.

Per medios ignes ablatus sævaque tela
Anchises, oneri facilis pietate ferentis.

TERTII

Postquam res Asiæ, disjectaque mœnia Trojæ :
Dant pelago classes, Polydori funera discunt,
Atque Heleni præcepta, fidem cui fecerat usus :
Quæ non accessus via sit tentanda, Cyclopas
Et Scyllæ rabies et ineluctabilis unda,
Errorisque maris labor in contraria versus.

QUARTI

At Regina, gravi pectus succensa dolore,
Ardet amore viri ; clausum veneratur amorem,
Dumque capit, capitur, sentit, quos præbuit, ignes
Æneas ; altum sociis et classe petivit.
Extructa Regina pyra penetralibus, instat
Morte fugam præstare. Moræ nec defuit hora.

QUINTI

Interea medium Æneas tendebat in æquor,
Mœnia respiciens caussa flagrantia amoris.
Mox Siculæ tenet arva domus, Manesque parentis
Ludorum exequiis celebrat. Quibus additur Iris,
In faciem Beroës classem flammare jubentis,
Junonem mentita dolo. Namque illa monebat.

SEXTI

Sic fatur lacrimans. Cumarum allabitur oris,
Descensusque parans adiit præcepta Sibyllæ.
Qua duce non faustum mortali limen aditur.
Hic primum mœstos videt inter cetera Troas,
Tum patrem agnoscit, discit reditura sub ortus
Corpora, Romanosque duces seriemque nepotum.

18 Vid. Æn. III, 429. 430. 688 sqq.

24 Obscure dictum ; *præstare fugam morte* esse videtur compensare, luere : fugiente Ænea mori : solvere quasi pœnam morte. Nam *præstare* est solvere, exæquare summam pecunia redhibita ; pro fuga redhibet mortem. Idque illa sine mora executa est.

30 An *In faciem Beroes—Junonis mutata dolo.*

32 *adiit*, petiit.

SEPTIMI

Tu quoque litoribus nostris, Caieta, manebis ;
Servat honos nomen, pietas testatur honorem.
Caussa opus insequitur : bellum namque incipit esse,
Tyrrhidæ juvenum quod tunc conflaverat ira.
Turnus adest ; monet, arma sibi contraria sumat.
Tum gentes socia arma ferunt ; fremit arma juventus.

OCTAVI

Ut belli signum cecinit, sociosque vocavit
Turnus, et in varias turbatus pectora mentes
Æneas Evandron adit, facit hospitis usum,
Atque operum caussas, urbis cognoscit honores :
Arma rogat, Cytherea rogat, mox accipit heros,
*Tuque opere ast piget facti labor efficit artem.

NONI

Atque ea diversa penitus dum parte geruntur,
Iris adest ; monet arma sibi contraria sumat,
Cæduntur vigiles et mutua corpora fratrum,
Nisus et Euryalus, morte et pietate fideles ;
Dumque petit laudem, vincunt contraria fata.
Audacem Remulum leto dat pulcer Iulus.

DECIMI

Panditur interea cœlum sedesque Tonantis.
Alternos questus Venus ac Saturnia promunt.

39 Inepte; an *Caussa operum sequitur*, ut male adumbratum sit ex Æn. VII, 481 *quæ prima laborum Caussa fuit.* Nisi malis : *Caussam opus insequitur.* Caussa, occasione data, pugna fit.

40 Indocte *Tyrrhidam* pro Tyrrho posuit. Alias *Tyrrhi natorum* dicere potuisset.

41 *sumat*, scil. Latinus. nisi fuit *sumant.*

47 f. *Arma deum Cytherea rogat.* Sed in inepto carmine emendando operam ponere piget. Sequentem versum sic constituit Burmannus : *Tumque opera ista stupet ; factis labor addidit artem.* Non deterior versus esset : *Neque operis pigeat, facti labor efficit arte.*

50 *sumat*, scil. Turnus. nisi est : *sumant.*

51 Discedit a Virgilio Scholastici levitas ; partim verborum proprietatem deserit.

53 Sine dubio, *petunt.*

Illa dolos, hæc bella, movet; sed vincitur ira
Mater. At Æneas bello non segnior instat.
Vulnere Mezentî *lædæm nam fecerat iram,
Quem tetigit virtus, superat per fata periclum.

UNDECIMI

Oceanum interea Phœbus superaverat ortu.
Extruit Æneas dextra quæsita tropæa,
Condit humi socios, fatum quos condidit ante.
Legati responsa ferunt, veniamque petitam
Non negat, et contra pugnat secura Camilla,
Femina cæde potens, casu temeraria tanto.

DUODECIMI

Turnus ut infractos vidit cessisse Latinos,
Instat atrox pugnæ, *neces sibi percipit hostis,
Pectore secreto violatur vulnere teli,
Æneas caussa est. Illi Juturna neganti
Affuit obsequio, quum mors finiverat iram.
Sed sua fata virum traxerunt quærere mortem.

V (XIII)

In Æneidem Monosticha Basilii; male apud alios Ovidii. *ibid. Ep.* 190.

Primus habet, Libycam veniant ut Troës in urbem.
Edocet excidium Trojæ, cladem que secundus.
Tertius a Troja vectos canit æquore Teucros.
Quartus item miseræ duo vulnera narrat Elisæ.
Manibus ad tumulum quinto celebrantur honores.
Æneam memorat visentem Tartara sextus.
In Phrygas Italiam bello jam septimus armat.
Dat simul Æneæ socios octavus et arma.
Daunius expugnat nono nova mœnia Trojæ.
Exponit decimus Tuscorum in litore pugnas.

57.58 *sed vincitur ira Mater.* Quo spectet nescio; nec in seqq. quicquam sani est. Videtur de Lausi et Mezentii cæde agi debere.

68 *pugnæque vices* jam Oudendorpius emendavit; et mox *pectore sed recto.* Quid si: *percussa intercipit hostis Fœdera: secreto violatur vulnere teli Æneas. Caussa est illi Juturna: neganti Affuit obsequio. Jam Mars finiverat iram; sed s. f.*

Undecimo Rutuli superantur morte Camillæ.
Ultimus imponit bello Turni nece finem.

VI (XIV)

Tetrasticha in omnia Virgilii Opera. ibid. Ep. 193.
In Bucolica Fragmentum ex quodam Poeta.

Tityrus agresti modulatus carmen avena;
Formosum pastor Corydon ardebat Alexin.
Silenumque senem sertisque meroque ligavit.
Pastorumque melos facili deduxit avena.

In Georgica.

Sidera deinde canit, segetes et dona Lyæi,
Et pecorum cultus, Hyblæi mella saporis.
Principio breviter ventura volumina dixit;
Intercidit opus, cœpitque referre secunda.

In Æneidem.

LIBRI PRIMI

Arma virumque canit mira virtute potentem;
Junonis odio disjectas æquore puppes;
Hospitium Didûs, classes sociosque receptos,
Utque epulas inter casus regina requirat.

SECUNDI

Conticuere omnes. Infandos ille labores,
Deceptamque dolis Trojam, patriæque ruinam,
Et casus Priami docet et flagrantia regna;
Ignibus e mediis raptum deque hoste parentem.

TERTII

Postquam res Asiæ deceptaque Pergama dixit;
Tum, Polydore, tuos tumulos, tum Gnosia regna,

XIV. Tetrasticha hæc primum a Burmanno integra edita, cum antea non nisi quatuor primi versus legerentur.—vss. 7 et 8 inepte adjecti esse videntur. Spectant f. ad Æn. lib. II et III. v. Donat. Vit. Virg. §. 60.
15 f. *flagrantia tecta*, I.

Andromachen, Helenumque, et vasta mole Cyclopas,
Amissumque patrem Siculis narravit in oris.

QUARTI

At regina gravi Veneris jam carpitur igni,
Venatusque petit; capitur venatibus ipsis;
Et tædas, Hymenæe, tuas ad funera vertit,
Postquam Anchisiades fatorum est jussa secutus.

QUINTI

Interea Æneas pelagus jam classe tenebat,
Ludorumque patris tumulum celebrabat honore.
Puppibus ambustis fundavit mœnia Acestæ.
Destituitque ratem media Palinurus in unda.

SEXTI

Sic lacrimans tandem Cumarum allabitur oris,
Descenditque domus Ditis, comitante Sibylla;
Agnoscit Troas cæsos, agnoscit Achivos;
Et docet Anchises venturam ad sidera prolem.

SEPTIMI

Tu quoque litoribus famam, Caieta, dedisti.
Impetrat Æneas Latium regnumque, Latinis
Fœdus agens; sævit Juno, bellumque lacessit,
Finitimosque viros Turnumque in prœlia mittit.

OCTAVI

Ut belli signum Turnus, Mezentiaque arma,
Conscivitque duces; tum mœnia Pallantea
Æneas adit, Evandri socia agmina quærens.
Arma Venus portat proprio Vulcania nato.

NONI

Atque ea diversa dum parte; hic diva Cybebe
Puppes esse suas Nympharum numina jussit:
Euryali et Nisi cædes et fata canuntur.
Fecerit inclusus castris quæ funera Turnus.

22 Bene Burmannus emendat, *capitur v. ipsa.* 38 f. *Concivitque.*

DECIMI

Panditur interea cœlum cœtusque deorum.
Jam redit Æneas, et Pallas cæditur acer.
Eripuit Juno Turnum, Lausique parentem
Adjecit comitem mortis Cythereïa proles.

UNDECIMI

Oceano interea surgens Aurora videbat
Mezentî ducis exuvias cæsosque sodales,
Et Latium proceres Diomedis dicta referre,
Tum qualis pugnæ succedat Etrusca Camilla.

DUODECIMI

Turnus ut infractos vidisset (*et*) undique cæsos,
Ultro Anchisiaden bello per fœdera poscit;
Quæ Juturna parat convellere; sed tamen armis
Occidit, et pactum liquit cum conjuge regnum.

VII (XV)

Incerti Poetæ, apud nonnullos Ovidii, *Tetrasticha in Georgica. ibid. Ep.* 189.

PRÆFATIO

Qualis Bucolicis, quantus tellure domanda,
Vitibus, arboribusque, apibus, pecorique, satisque
Æneadum fuerit vates, Tetrasticha dicent.
Contineat quæ quisque liber, lege carmina nostra.

PRIMI

Quid faciat lætas segetes: quæ sidera servet
Agricola, ut facilem terram proscindat aratris,
Semina quo jacienda modo, cultusque locorum,
Et messes docuit magno olim fœnore reddi.

SECUNDI

Hactenus arvorum cultus, et sidera cœli.
Pampineas canit inde comas, collesque virentes,

47 f. *Lausoque parentem A.*

53 Bene Burmannus ut *infructos vidit cessisse Latinos.*

XV, 5 Vid. Burm. Ge. I, p. 170. Extabant iidem in Cod. Rom. ap. Bottar., sed corrupti.

Descriptasque locis vites, et dona Lyæi,
Atque oleæ ramos pomorum ex ordine lectos.

TERTII

Teque, Pales, et te pastor memorande per orbem,
Et pecorum cultus, et gramine pascua læta,
Quîs habitent armenta locis, stabulentur et agni,
Omnia divino monstravit carmine vates.

QUARTI

Protinus aërii mellis redolentia regna,
Hyblæas et apes, alvorum cerea tecta.
Quique apibus flores, examina quæque legenda,
Indicat, humentesque favos, cœlestia dona.

VIII (XVI)

Duodecim scholasticorum poetarum argumenta in Æneidem. ibid. ep. 195.

LIBRI PRIMI

VOMANUS I

Æolus immittit ventos, Junone precante,
Trojanosque vagos Libycas expellit in oras,
Solatur Venerem dictis pater ipse dolentem.
Ænean recipit pulcra Carthagine Dido;
Cui Venus Ascanii sub imagine mittit Amorem.

SECUNDI

EUFORBUS II

Cogitur Æneas bellorum exponere casus,
Graiorumque dolos, et equum, fraudemque Sinonis,
Excisamque urbem, Priamique miserrima fata;
Utque patrem impositum forti cervice per ignes
Extulerit, caramque amiserit ipse Creüsam.

TERTII

JULIANUS III

Post casum Trojæ fabricata classe superstes
Vela dat Æneas, urbemque in litore Thracum,

12 f. *Atque oleæ, et ramos pomorum.* XVI, 6 *caussas* al.

Mox aliam pulsus Cretæis condidit oris.
Cedit et hinc, Helenumque videt, præceptaque discit;
Ætnæum Cyclopa fugit, sepelitque parentem.

QUARTI
HILARIUS IV

Ardet amore gravi Dido, soror Anna suadet
Nubere. Junguntur, nimbo cogente, sub antro.
Incusat precibus patrem contemtus Iarbas.
Navigat Æneas jussu Jovis. Illa dolore
Impatiens, et amore, necem sibi protinus infert.

QUINTI
PALLADIUS V

In Siculas iterum terras Fortuna reducit
Ænean, tumuloque patris persolvit honorem.
Tum cogit naves incendere Troadas Iris.
Troës ibi linquunt socios. Venus anxia placat
Neptunum. Somnus Palinurum mergit in undis.

SEXTI
ASCLEPIADIUS VI

Sacratam Phœbo Cumarum fertur in urbem
Rex Phrygius, vatisque petit responsa Sibyllæ.
Misenum sepelit. Post hæc adit infera regna;
Congressusque patri, discit genus omne suorum,
Quoque modo casus valeat superare futuros.

SEPTIMI
EUSTHENIUS VII

Tandem deveniunt Laurentia Troës in arva:
Et pace accepta læti nova mœnia condunt.
Nocte satam Juno Furiam evocat. Illa Latinos
Inter et Æneadas bellum serit, et ciet arma.
Protinus auxiliis terra instruit Itala Turnum.

OCTAVI
POMPEIANUS VIII

Vidit ut Æneas summa vi bella parari:
Arcadas Evandrumque senem sibi fœdere jungit;

Dardanioque duci sociatur Etruria tota.
Arma petit genetrix, dat Mulciber: in clipeoque
Res pingit Latias, et fortia facta nepotum.

NONI

MAXIMIANUS IX

Ad Turnum propere Junonis mittitur Iris,
Instigatque animos. Acies movet ille; Phrygasque
Obsidet. In Nymphas versa est Æneïa classis.
Euryalus Nisusque luunt nece prœlia noctis.
Vi Turnus potitur castris, vi pellitur inde.

DECIMI

VITALIS X

Placat et uxoris, dictis, et jurgia natæ
Jupiter. Auxiliis instructus Troïus heros
Advenit. Occurrunt Rutuli, atque in litore pugnant.
Occidit a Turno Pallas: victorque superbus
Æneæ eripitur. Mezentius interit acer.

UNDECIMI

BASILIUS XI

Occisis proprium pars utraque reddit honorem.
Supplicibus Calydone satus negat arma Latinis.
Cum Drance alterno jurgat certamine Turnus.
Æneas equitem præmittit, et obvia virgo
Excipit. Extincta Rutuli dant terga Camilla.

DUODECIMI

ASMENUS XII

Trojanis Rutulisque placet conjungere fœdus.
Id Rutuli rumpunt. Nato Venus alma medetur
Dictamno, Rutulique luunt perjuria victi.
Cogitur Æneæ Dauni concurrere proles.
Pallantea necem misero dant cingula Turno.

IX (XVII)

Eorundem duodecim scholasticorum Epitaphia P. Virgilii Maronis, per tetrasticha. ib. ep. 197.

VITALIS I

Prima mihi Musa est sub fagi Tityrus umbra.
Ad mea navus humum jussa colonus arat.
Prœliaque expertos cecini Trojana Latinos;
Fertque meos cineres inclyta Parthenope.

BASILIUS II

Hoc jacet in tumulo vates imitator Homeri;
Qui canit Ausonio carmine primus oves,
Ad cultos hinc transit agros; Æneidos autem
Non emendatum morte reliquit opus.

ASMENUS III

Bucolica Ausonio primus qui carmine feci,
Mox præcepta dedi versibus agricolæ.
Idem cum Phrygibus Rutulorum bella peregi,
Hunc mihi defuncto fata dedere locum.

VOMANUS IV

Tityre, te Latio cecinit mea fistula versu:
Præceptisque meis rusticus arva colit.
Ac, ne Musa carens vitiis Æneidis esset,
Perfida me celeri fata tulere nece.

EUPHORBUS V

Romuleum Sicula qui fingit carmen avena,
Ruricolasque docet qua ratione serant:
Quique Latinorum memorat fera bella Phrygasque,
Hic cubat; hic meruit perpetuam requiem.

JULIANUS VI

Qui pastorali peragravit Mænala Musa,
Ruraque, et Æneæ concinit arma Maro,
Ille, decem lustris geminos postquam addidit annos,
Concessit fatis: et situs hoc tumulo est.

HILARIUS VII

Hæc tibi Virgilius domus est æterna sepulto,
Qui mortis tenebras effugis ingenio.
Mænalium carmen qui profers ore Latino,
Et cultus segetum, bellaque sæva ducum.

PALLADIUS VIII

Primus ego Ausonio pastorum carmina versu
Composui, et quo sint rura colenda modo;
Post, quibus Æneas Rutulos superaverit armis.
Vatis reliquias hæc pia terra fovet.

ASCLEPIADIUS IX

Sicanius vates silvis, Ascræus in arvis,
Mæonius bellis ipse poeta fui.
Mantua se vita præclari jactat alumni.
Parthenope famam morte Maronis habet.

EUSTHENIUS X

Quisquis es, extremi titulum lege carminis, hospes.
Hac ego Virgilius sum tumulatus humo;
Qui pecudum pariter, qui cultum fertilis agri,
Mox Anchisiadæ bella ducis cecini.

POMPEIANUS XI

Virgilio mihi nomen erat, quem Mantua felix
Edidit. Hic cineres vatis et ossa jacent.
Cujus in æternum pastoria fistula vivet;
Rustica, mox eadem Martia, Calliope.

MAXIMIANUS XII

Carmine bucolico nitui; cultoribus agri
Jura dedi. Cecini bella Latina simul.
Jamque ad lustra decem Titan accesserat alter,
Cum tibi me rapuit, Mantua, Parthenope.

X (XVIII)

Item per disticha eorundem, ib. ep. 198, *ex argumento Virgiliani distichi:*

Mantua me genuit; Calabri rapuere; tenet nunc
Parthenope; cecini pascua, rura, duces.

ASCLEPIADIUS I

Tityron, ac segetes cecini Maro, et arma virumque.
Mantua me genuit, Parthenope sepelit.

EUSTHENIUS II

Virgilius jacet hic, qui pascua versibus edit,
Et ruris cultus, et Phrygis arma viri.

POMPEIANUS III

Qui pecudes, qui rura canit, qui prœlia vates,
In Calabris moriens hac requiescit humo.

MAXIMIANUS IV

Carminibus pecudes, et rus, et bella canendo
Nomen inextinctum Virgilius meruit.

VITALIS V

Mantua mi patria est: nomen Maro: carmina, silvæ,
Ruraque cum bellis: Parthenope tumulus.

BASILIUS VI

Qui silvas, et agros, et prœlia versibus ornat,
Mole sub hac situs est ecce poeta Maro.

ASMENUS VII

Pastorum vates ego sum: cui rura ducesque
Carmina sunt. Hic me pressit acerba quies.

VOMANUS VIII

A silvis ad agros, ab agris ad prœlia venit
Musa Maroneo nobilis ingenio.

EUPHORBUS IX

Bucolica expressi, et ruris præcepta colendi;
Mox cecini pugnas. Mortuus hic habito.

JULIANUS X

Hic data Virgilio requies, qui carmine dulci
Et Pana, et segetes, et fera bella canit.

HILARIUS XI

Pastores cecini; docui, qui cultus in agris;
Prœlia descripsi. Contegor hoc tumulo.

PALLADIUS XII

Conditus hic ego sum, cujus modo rustica Musa
Per silvas, per rus venit ad arma virûm.*

XI (XIX)

Asmenii Versus in Cod. Vatic. n. 1574.

Primus habet pelagique minas terræque secundus;
Tertius errores, et amores quartus Elissæ;
Quintus habet ludos, sextus deducit ad umbras;
Septimus Ausonios, Æneam octavus et arma.
Nonus at Hyrtacidem, decimus Pallanta peremit.
Undecimus Tarchon damnat, pars ultima Turnum.

DEDICATIO ÆNEIDOS†

SI MIHI SUSCEPTUM FUERIT DECURRERE MUNUS
O PAPHON O SEDES QUÆ COLIS IDALIAS
TROIUS ÆNEAS ROMANA PER OPPIDA DIGNO
JAM TANDEM UT TECUM CARMINE VECTUS EAT
NON EGO TURE MODO AUT PACTA TUA TEMPLA TABELLA
ORNABO ET PURIS SERTA FERAM MANIBUS
CORNIGER HOS ARIES HUMILEIS ET MAXIMA TAURUS
VICTIMA SACRATO TINGUET ODORE FOCOS
MARMOREUSQUE TIBI DEA VERSICOLORIBUS ALIS
IN MOREM PICTA STABIT AMOR PHARETRA
ADSIS O CYTHEREA TUUS TE CÆSAR OLYMPO
ET SURRENTINI LITORIS ORA VOCAT .

* Alios poetarum lusus in epitaphio Maronis condendo vid. ex Catalectis in Anthol. Burm. lib. II, ep. 109—206.

XIX, 6 deb. *Tarchontem undecimus.*

† *Dedicatio Æneidis*; vulgo ipsi Maroni tributa; perperam; poetæ tamen non infelicis. Saltem mira ejus est venustas et suavitas. Legitur in Antholog. Lat. lib. I Epigr. 63. et infr. Vol. IV Catal. VI.

P. VIRGILII MARONIS

B U C O L I C A

DE

CARMINE BUCOLICO

CUM non modo id acturi simus, ut verba ac sententias poetæ explicemus, quamquam eo ipso satisfecisse muneri suo bonus interpres videri potest, sed etiam eam curam adhibeamus, ut, quantum quidem in hoc commentandi genere fieri potest, rationem et indolem cujusque carminum generis, artificium in invenienda, tractanda, et ornanda re, dilectum, elegantiam et honestatem, convenientiamque rerum, sententiarum et orationis, notemus; in Eclogarum Virgilianarum interpretatione vix defungi officio nostro videbimur, nisi *de bucolico carmine* universe nonnulla monuerimus, de quo si recte sentiamus, dubium non est, quin in ipsis his Eclogis multa rectius ac facilius intelligantur et sentiantur. Permagni enim refert, ut ab initio statim veras rerum notiones et aliquam in animo informatam veritatis et pulcritudinis rationem et normam, ad quam singula exigere possis, afferas. Vix autem aliud est carminis genus, in cujus natura constituenda adeo in diversas sententias abierint, qui his de rebus tradiderunt; neque hoc miraberis, si memineris, ipsum genus latius patere, ingenium autem cujusque et judicium circumscribere illud, naturamque et rationem carminis ex sensu suo finire ac designare. Nobis tamen cum Virgiliani potissimum carminis ratio habenda sit, ea tantum attingere licebit, quæ ad ejus indolem et artificium declarandum aliquam vim habere videantur.

Et Carminis quidem *bucolici*, ἀπὸ τῶν βουκόλων, quod pastorum genus honestissimum erat, dicti, h. e. *pastoritii*, origo varie traditur et a diversis fabulis repetitur. Sunt qui ejus *initia* in ætate aurea, sunt qui in Arcadia aut in Sicilia quærant.* Alii auctorem Diomum

* Vid. Servius pr. Comment. Auctor Vitæ Virgilii Donatianæ c. 21. Diomedes lib. III, p. 483. Putsch. Grammaticus Græcus pr. Theocriti.

aliquem, alii Daphnidem, alii Stesichorum, alii Theocritum faciunt.* Sed fluctuat tota hæc disputatio et incerta fertur, quod non animadvertunt docti viri, *aliud* esse carmen pastoritium, quo homines, qui greges pascerent, ut nostris temporibus, ita primis statim vitæ humanæ initiis, longum diem fefellerint, *aliud*, quo homines ingeniosi vitæ rusticæ bona ac delicias certa ratione et arte adumbrarint. Prius illud haud dubie inter antiquissimos homines viguit, antequam in magnos cœtus et civitates coirent; idemque inter omnes populos usitatum esse debet, qui sive vagis, Nomadum more, sive certis sedibus utentes dant gregibus alendis operam:

> Et zephyri cava per calamorum sibila primum
> Agrestes docuere cavas inflare cicutas;
> Inde minutatim dulces didicere querelas,
> Tibia quas fundit digitis pulsata canentum,
> Avia per nemora ac silvas saltusque reperta,
> Per loca pastorum deserta atque otia dia.†

Quemadmodum itaque apud Hebræos et Arabes carmina fuere pastoritia ad veram vitam expressa, et regum principumque filii, cum inter ipsos, tum inter Trojanos, Phryges et Hellenes memorantur, qui greges et armenta paverunt: ita potuere *Arcades* et *Siculi*, qui, uti bonis pascuis abundabant, ita vitam gregum curæ impendebant, invitante ipsa locorum amœnitate, cæli clementia (cf. Diod. IV, 84.), animi a curis vacuitate et otio, carmina pastoritia condere et vulgari usu habere; potuere esse inter eos, qui cantu excellerent, qui certamine vincerent. Consecrarunt quoque poetarum fabulæ nomina pastorum veteris vitæ, ut Daphnidem. vid. ad Ecl. V. Forte etiam festa, quæ Apollini, Dianæ, Cereri, Pani aliisque diis rusticis celebrabantur, uti majorem celebritatem, ita majus studium, majorem artem, et concinnitatem carminum, forte etiam certantium, et sibi mutuo respondentium sollertiam, quæ amœbæa carmina peperit, attulere; quo ipso apparet, cur initia Musæ bucolicæ ad festum fere Dianæ aut Apollinis Nomii, alteriusve Numinis agrestis, referantur.‡ Tandem, multo tempore post, forte etiam post multos alios, qui idem tentaverant, inter quos *Stesichorus* fuisse fertur,§ tum *Sicelidas* Samius, seu, ut grammatici tradunt, ejus filius *Asclepiades* Samius, cum *Lycida* Cydoniata et *Phi-*

* Athenæus XIV, pag. 619. Diodor. IV, c. 84. Ælianus V. H. X, 18. ubi vid. Not.
† Lucret. V, 1381 sqq. ‡ v. Vitam Virg. Donat. sec. 84 sq. § Ælian. l. l.

leta, elegis nobilitato,* extitit *Theocritus*, qui, cum videret, quantam gratiam ista carmina rudia et indocta haberent, quantamque, si arte paullulum polirentur, venustatem et suavitatem habitura essent, *genus hoc carminis bucolici* excogitavit, quod antiquam quidem illam indolem referret, *politum* tamen *magis* et *excultum*, numerisque ac legibus adstrictum, cujusque ea natura esset, ut pastoritiæ istius vitæ, cujus species animo humano ipsius naturæ quodam lenocinio jucundissima esse solet, bona, tranquillitatem, securitatem, innocentiam, delicias et gaudia numeris modisque adumbrando, animos hominum deliniret et grata fraude delusos teneret. Cum autem duobus id potissimum modis effici posset, *aut* narratione, in qua, tamquam a pictore in tabula, agri, greges, silvæ descriptæ exhibentur, *aut* actione aliqua et ad dramatis formam, per dialogum, dum colloquentes inter se sensus suos, fortunam, facta exponunt ac declarant: priore quidem illo, quod vix diu placere potest, et ipsum peculiare carminis genus, haud tamen copiosum ac fecundum, efficeret, omisso, alterum arripuit, et pastoritium carmen ita condidit et descripsit, *ut actionem aliquam ex ista vitæ simplicitate et felicitate, seu rem gestam, aut quæ contingere in ista vita posset*, sacrum aliquod festumve, forte etiam casum memorabilem, ut inter tales homines, *aut etiam cultum et colorem ejus vitæ*, sed *facto* aliquo expressum, quo istorum hominum studia, officia, rationes, affectiones declararentur, per sermones istorum hominum inter se confabulantium ita exhiberet, *ut animi audientium jucunda rerum imagine et vitæ istius grata specie frui viderentur.*† Capi autem et demulceri istis delinimentis animi non possunt, nisi ab urbanæ vitæ curis ac molestiis avocati in agris silvisque inter greges et armenta et pecoris magistros versari videbuntur, atque *id curabitur* a poeta, *ut ne quid subeat animos, quod molestiam, tenuitatem, ac sordes istius vitæ in memoriam revocet*, adeoque suavissimam illam oculorum fascinationem solvat; qua ipsa de caussa factum est, ut *pastoritia* potius, quam omnino rustica vita, aut arato-

* *Sicelidam* et *Philetam* memorat *Theocr.* VII, 40. ubi istum *Asclepiadem* esse contendit Schol. de quo inter epigrammatum auctores videndi Reiske, Schneider, Jacobs. *Meleager* in Corona v. 46 *Sicelidam* cum *Posidippo* et *Hedylo* memorat, quibus ἄγρια ἀρούρης ἄνθεα tribuit; *Moschus* autem III, 97 sq. *Sicelidam Samium*, *Lycidam* Cydonia Cretæ oriundum, *Philetam* et *Theocritum*.

† Appellare licet hanc argumentum aliquod tractandi rationem *dramaticam*, quoniam aliud nomen, quod magis accommodatum sit, non habemus; nec tamen vel sic carmen bucolicum pro dramatis genere haberi, aut inde ductum esse, aut cum mimo Sophronis, multo minus cum mimis Romanorum, comparari potest.

rum et opus rusticum facientium conditio in hoc carmine exhiberetur, cum hæc quidem paullo plus offensionis haberet, nec facile ea laborum tædio, et attriti corporis defatigatione omninoque ærumnis suis, poetæ arte et ingenio liberari posset. Sed hæc a multis satis diligenter sunt præcepta et ad prima hujus generis elementa pertinere putanda sunt. Itaque

> Et secura quies et nescia fallere vita,
> Dives opum variarum, et latis otia fundis,
> Speluncæ vivique lacus, et frigida Tempe,
> Mugitusque boum mollesque sub arbore somni
> Non absunt,*

omninoque totum carminis pastoritii argumentum ad silvas agrosque spectare, ruris et veris amœnitate commendari, et locus facti sive dramatis ita declarari debet, ut, dum legimus, rebus ipsis interesse videamur: quod animorum deludendorum artificium descriptione locorum ac temporis non parum juvatur; cui veteres tam parum indulsisse mirari forte possis; quamquam Theocritus hac arte Virgilio multum præstat: sunt enim inter ejus descriptiones nonnullæ veris ac ruris suavissimæ et dulcissimæ;† frequentius, et in multis feliciter, eo Gesnerus usus est, suavissimus poeta, quem antiqua illa Græcia aut suum esse popularem credidisset, aut nobis invidisset. Ex eodem fonte derivatur illa ratio, qua præcipitur, ut non modo, quicquid veri fructus, otii et felicitatis, vitæ rusticæ sive pastorali insit, ad pastoritii carminis suavitatem arcessatur, verum etiam ut, quicquid ad amplificandam, exornandam, ac cumulandam istam veram jucunditatem animi vis excogitare ac fingere possit, ad majorem suavitatem liberaliter congeratur. Quicquid enim animum delectare et illecebris quibusdam delinire potest, in id poeta jus habet. Sed non in omni genere omnia ad delectandum vim habere possunt; et perperam statuitur, quod multi credere videntur, satis esse ad carmen rusticum, modo res e vita rustica, quæcunque istæ sint, verbis ac versibus reddantur. Sunt multæ partes et casus vitæ rusticæ, nimis tenues, humiles, et viles, ita ut ornatum respuant aut ipsis ornamentis displiceant sagacioribus; sunt alia, quæ in alio forte carmine feliciter adumbrata placere possint; sed in nostro genere tantum ea sunt admittenda, quæ otiosam, securam, liberam et omnibus curis solutam negotiisque vacuam vitam exhibere et subjicere sensibus

* Ge. II, 467 sqq.

† Vide Idyll. VII.

nostris possunt, qualis eorum hominum et olim fuit, et adhuc in quibusdam terris est, qui nondum in civitates redacti aut imperii aliqua forma descripti sunt: Qui homines cum aut venatione aut pastione victum quærant, nam cum aratione et magnos hominum cœtus cogi et naturali libertate exui necesse est, cumque venatio multum feritatis habeat; eorum, qui gregibus pascendis libere per silvas camposque vagantur, vita et minimis malis laborat et maximis plurimisque bonis cumulata est. In *tractando* itaque pastoritio argumento poetæ necessario ita versandum erit, ut partim pastorum suæ gentis conditionem malis, quibuscunque premitur, cogitatione liberet, bona autem omnia passim in ea obvia et majora efficiat, et in unum congesta ita fingendi licentia exornet, ut cumulatissimam felicitate vitam adumbret; partim ad fabulas de primorum hominum vita et ætate aurea, nec non ad narrationes sive de majorum vita, antequam per vicos et urbes habitarunt, sive de populorum Nomadum pastoritiamque vitam agentium moribus et institutis confugiat et hinc suo argumento colores petat.

Jam non magna judicii subtilitate indigere videtur *ea quæstio dijudicanda, qua natura hujus carminis ab argumentis piscatorii, venatorii, messorii, vindemiatorii et similis generis aliena esse existimatur.* Carmina etiam hujus argumenti bene condi posse quis neget? Sane erunt illa seu in descriptione et narratione, seu in actione aliqua ex vitæ istius partibus ac generibus exhibenda occupata; non vero in vitæ pastoritiæ simplicitate. Quod per se nihil habet, quod improbes. Quid? quod pastoritii generis materies omnino est parum locuples; ipsa vitæ simplicitas et tranquillitas perpauca argumenta idonea suppeditat, et tractandi simplicitas non magis magnam tractandi varietatem admittit. Neque adeo fieri potest, ut magna copia bonorum carminum bucolicorum unquam speranda sit. Quidni igitur liceat quamcunque tandem vitæ conditionem ac fortunam huic generi inferre, et fabulæ semper eodem tenore procedentis tædium grata variatione levare, modo jucundas rerum imagines, quæ delectent, et congruas sententias, adhibeas? Enimvero id ipsum difficultatis habet hoc argumenti genus, quod raro* molestis injucundarum rerum imaginibus liberari et ad gratam illam, inhærentem animo nostro, simplicitatis, libertatis, et tranquillæ felicitatis notionem revocari potest; quo pacto et infecundum ingra-

* Fieri enim potest, ut ingenio et arte, qua tractata et enuntiata sunt, ea ipsa, quæ natura molesta sunt, adsciscant gratum colorem et propter ipsam artem, quam animadvertimus, mirationem faciant.

tumque hoc genus est, et, dum in angustiore gyro coercetur, multo tamen magis laboris, artis, et subtilitatis requirit. Quotum enim quodque ex Sannazarii idylliis caret iis vitiis, quibus tota hujus poetices ratio, ut jucundis et gratis rerum imaginibus delectet, tollitur?

Enimvero, si totam bucolici carminis rationem his quidem finibus, quibus modo eam circumscripsimus, contineri libeat, quid *magnæ Theocriteorum et Virgilianorum carminum parti* facias, videndum tibi est. Et *Virgilii* quidem *quinta, septima,* et *octava* haud dubie, quodammodo etiam *tertia* ecloga ad bucolicum genus referri poterit, reliqua ab eo aliena esse facile apparet.* Quæ quidem res, cum Virgilii et Theocriti carmina tam diversi generissint, tam diversis doctorum hominum de hujus generis natura et arte judiciis locum fecit; cum aut naturam bucolici carminis ex illis exemplis constituere aut ad notionem e natura rei institutam revocare illa exempla vellent. Scilicet uti ea notio recte eo, quem sequuti sumus, modo informari videri potest, ita ingeniosorum hominum sollertia, quæ intra artis ac præceptorum angustias vix coerceri potest, *alia genera* invenit, quæ cum illo conjuncta nec tamen plane ejusdem modi sunt. Et *Virgilius* quidem, nam ad hunc omnis nostra spectare debet disputatio, *novum genus* constituit in eo, *ut* non tam notiones et species rerum ex aurea ætate repeteret, sed *ipsam auream ætatem repræsentaret*, homines, deos et heroes, qui in ea vixissent, exhiberet, iisque sententias ac mores congruos tribueret. Id genus invenire mihi videor, si Silenum, eclogam VI, et Pollionem, eclogam IV, inspicio. Et de illo quidem res manifesta; de hoc non magis dubia, si facultatem illam vaticinandi et poesin afflatis illis divino spiritu hominibus propriam ad antiquos homines pertinere memineris. Quod quidem cum novasset Maro, consequutus est simul hoc, ut epico carmini propius admoveret bucolicum, cum ex prisca heroum vita sensus et sententias inferre liceret; id quod omnino non modo ad excusandum, verum et probandum, Maronis spiritum in bucolico genere valet. Licuit non minus Maroni id facere, quam Theocrito Cyclopem Idyllium scribere; et antiquioribus, post Tragœdiam et Comœdiam Drama Satyricum condere, quod quodammodo comparari potest. Aliud porro carminis pastoritii, modo tantum variato, genus est hoc, *ut, ad majorem animorum voluptatem, rem, factum aut casum nostrorum hominum, nostrorum temporum, coloribus et pigmentis a vita pastoritia petitis ornemus*, et

* Servius in procem. in Bucol. "Sane est sciendum, VII eclogas esse meras rusticas, quas Theocritus X habet." Exclusit puto IV. VI. X.

non modo ad fabulæ bucolicæ modum tractemus, sed etiam in fabulam inter pastores gestam commutemus; interdum etiam rem in antiquorum illorum temporum simplicitate et securitate agi aut evenire fingamus. Cujus generis, quod priore illo multis modis inferius habendum est, nec tamen sua laude, sua gratia ac suavitate, caret, reliquæ fere Virgilii sunt eclogæ. Quid enim? *prima* et *nona* an quicquam aliud, quam poetæ casum et Mantuanorum fortunam, aut, si hoc magis placet, istorum certe temporum calamitatem enarrat?* *Decima* Galli amores, sub pastorali fabula, exponit. *Quarta* autem, quamquam eam ad aliud genus modo retulimus, cum hoc tamen commune habet illud, quod natales nobilis alicujus pueri celebrat. Ecloga tandem *secunda*, Corydon inscripta, naturæ pastoritiæ nihil aliud habet, quam quod amoris miseri in puerum æstus imaginibus, sententiis, et notionibus pastoralibus exprimitur. Nam ad illud genus, in quo vitæ pastoritiæ libertas, innocentia, et simplicitas commendatur, id plane non pertinere, quis non videat? Quid? quod argumentum hoc, cum plane nullam hujus generis voluptatem afferat, et a vitæ pastoritiæ integritate abhorreat, eo minus jucundum est, quod Corydon pastor servilis conditionis est, qui domini sui pusionem amat. Hoc tamen, etsi infimum, genus recentiores fere poetas, cum bucolica carmina condere sibi videbantur, sequutos esse, non opus est, ut multis doceamus.

Materia itaque et argumentum carminis bucolici seu pastoritii quale sit, videtis. Jam *mores* ac *sententiæ*, *verba* atque *numeri*, facile *ex ipsa vitæ pastoritiæ conditione* duci possunt. Simplicitas et naturalis aliqua venustas omnia ea continent, quæ copiosius ab aliis hac in parte disputata sunt. In hac ipsa tamen simplicitate excluditur ex hoc genere, quicquid, etsi ipsam vitæ rusticæ veritatem exprimit, ingratum tamen ad sensum ac molestum est; neque adeo admittendæ sunt sordes, quæ nauseam moveant, non verborum rusticitas et asperitas, non agrestis et fœda spurcities: qua in re haud pauci egregie falsi fuere, dum imitationis veritatem male jactarent. Posse sane cum arte et cum ingenio carmine reddi omnia, quis neget? Quorsum tamen studeas imitando exprimere ea, a quibus, si casus obtulerit, oculos animumque avertimus? et quæ illa laus esse potest, si

* Non potuere Maronem Valerii Catonis Diræ fugere, si quidem ille similem fortunam Sullana proscriptione expertus et agro Battaro exutus fuerat. Sunt et loca ex eo carmine, quæ animo tenuisse Maro videri potest ut Dir. 4 sq. 15 sq. 26 sq. 30. *Nec mihi sæpe meum resonabis, Battare, carmen.* Sic porro, inpr. a v. 82 sq.

imitatione ea bene reddideris, quibus, si in vera vita expresseris, omnibus ingenue natis importunus ac molestus fœdusque videaris? Contra, modo placeat poeta ac delectet, si consilio suo respondere ejusmodi audaciam videat, quid eum vetet interdum ad mythicam hominum vitam nos revocare, et talem rerum ordinem, modum, et situm exhibere, qui nullus unquam nisi in hominum egregia imaginandi vi pollentium animis fuit; ea tamen cautione adhibita, ut ne incredibilia plane et ad præsentem vitæ consuetudinem nullo modo verisimilia fingat. Interdum vero quid eum negemus antiquam vitæ pastoritiæ rationem elegantiis et deliciis e nostra vita petitis, modo satis consentaneæ sint, temperare commode posse? Non enim natura hujus carminis statim tollitur, si naturalis simplicitas, paullo horridior forte illa et incultior, nostra venustate et elegantia temperetur; quamquam prior illa ingenuis animis majorem voluptatem afferre solet. Quæ res vel ipso Theocriti et Virgilii exemplo declarari et comprobari potest. Illius enim quam simplicior et verior humilitatique argumenti accommodatior est ratio! hujus vero quanto elegantior et ornatior! Sed habebat uterque, quod sequeretur; non enim abhorrebant Græcorum ingenia a simplicitate et nativa aliqua castaque venustate; ipsius sermonis ac dialecti Doricæ natura, non potest dici, sentiri facile potest, quantam simplicitatem præ se ferat, et quantopere huic rerum generi apta et idonea sit, ut nec docta nec inculta et horrida oratio sit. At Virgilius sermonis et dialecti suavitate destitutus,* qui politiore ævo, inter homines urbanos et elegantiam cum fastu sectantes, viveret, multa ex vitæ pastoritiæ veritate aut seponere aut verbis honestare necesse habuit, quæ nude et ad rei veritatem proposita et expressa superbas Romanorum aures offendissent; quæ ejus elegantia adeo in laude fuit, ut et Horatius eum ab hac dote commendet:† *Molle atque facetum Virgilio annuerunt gaudentes rure Camœnæ.* Ad Eclogas enim et Georgica respexisse Horatius videri debet; ad Æneidem nec Musæ agrestes nec mollis et faceta oratio spectare potest; ut scriptam esse necesse sit Satyram, ante quam Æneidis cœptæ aliqua fama exiisset. Eam vero ejus laudis sententiam, quamquam de ea jam veteres dubitasse videntur, esse probabile fit, ut poetam ab æquabili aliqua elegantia commendet.‡ Et

* Recte Probus *Theocritum poetam facilius* ait *Bucolica scripsisse, quia apud Græcos sermo rusticanus a civili dividi potest, ideo Latinis difficile fuisse, quia necesse est per eadem verba accommodare sensus.*

† Sat. I, 10, 46.

‡ Non male Boilavius expressisse videri potest in vulgato illo:

facetum quidem quid sit, jam a Quinctiliano * expositum est, qui *decoris magis et excultæ cujusdam elegantiæ appellationem* putat; et refertur *facetum* omnino ad id, quod placet et jucundum est, propter elegantiam maxime et urbanum aliquem leporem; sed *molle* ita accipiendum est, ut suavitatem significet, quæ cum æquabili et remisso genere conjuncta est; opponitur enim *epos forte Varii acris*, et apud Ciceronem *mollis* et *remissa* oratio vehementiori et intentiori, qua animi tumultus ac motus excitantur.

Atque his dictis vix quicquam addendum est, ut illam caussam, quæ tam diversis hominum doctorum judiciis disceptata est, dijudicemus, *utrum Virgilius Theocrito præstet*. Qua in comparatione difficile est assequi, quid magna eorum pars sequuta sit, qui Virgilium Theocrito in genere bucolico quam maxime anteferendum esse existimarunt; sed consuetudine fere, auctoritate, cæcoque aliquo amore et impetu eos duci videas;† quamquam interdum ne ii quidem ipsi, qui Theocritum hujus carminis verum magistrum esse largiuntur, judicii subtilitatem et acumen nobis satis approbant, dum fere minutis nescio quibus et grammaticis rem rationibus decidunt. *Virgilio elegantiæ laudem, dignitatis et doctrinæ* nemo invidebit; sed *simplicitate et naturali aliqua venustate rerumque copia ac varietate non minus cedit Theocrito, quam ars naturæ*, quam vincere quidem illa operose in singulari aliqua re potest, sed in summa rei iners et vana habenda est. Verum, etiamsi par laus utrique in iis ipsis rebus, quæ maximæ sunt, esset, Theocritus tamen in eo primas tuetur, quod ea invenit, in quibus retractandis alter et poliendis se continuit; quod quamvis magno plerumque ingenio factum nemo neget, interdum tamen tam sollicite Theocriti vestigia

---

L'Idylle—
Son tour simple et naif n' a rien de fastueux,

Au contraire cet autre object en son language
Fait parler ses Bergers, comme on parle au Village—
Entre ces deux Excés la route est difficile.
Suivés, pour la trouver, Theocrite et Virgile.
Que leurs tendres Ecrits, par les Graces dictés,
Ne quittent point vos mains jour et nuit feuilletés.

* Instit. Or. VI, 3, 20.

† Nolo Scaligeri criticen in poetic. lib. V, et qui eum sequuti sunt, hic excitare. Sed, quæ superæ Virgilii editioni Romanæ adjecta est, *Franc. Schmeizii* similis disputatio ita comparata est, ut tali magistro judicii critici subtilitatem vix acuas.

premit, ut sublegere potius illi sua, et versus undique conquisitos latine convertere, quam suo ingenio uti videatur. Sed de his ita quisque, uti libitum est, sentiat. Si tamen aliqua Virgilii ea in re culpa est, quod Theocriteas lacinias consarcinavit, satis graves pœnas dedit, cum post eum vix quisquam aut veterum aut recentiorum bucolicos versus condiderit, quin ex Virgilio novam rhapsodiam bucolicorum versuum et sententiarum adornaret. Facilitas hæc in nonnullis vitæ rusticæ parvis tamquam tabellis musivo opere coagmentandis inducere plerumque solet *nascentes* poetas, ut in idylliis condendis ingenii periculum faciant.* Cum tabellarum harum, ut ita dicam, ex vita pastoritia, quæ placere possint, perexiguus sit numerus; multo ille etiam minor futurus, nisi e vita prisca et ex antiquo sermone mythico multa in pastoritium sermonem migrassent: difficile est multa in his variare, ut nec tamen a simplicitate, sine qua hoc genus placere nequit, recedas. Qui primi e nostratibus in hoc genus involarunt, saltem vertendis ac repetendis antiquis ingenium approbare poterant. Nunc fere tædium faciunt, qui centies dicta repetunt, quæ dum ingeniose variare volunt, in argutias et lusus incidunt. Romanæ artis omnino non exigua pars in eo continebatur, ut, quæ a Græcis naturali aliqua cum venustate et lepore dicta acciperent, ea orationis suæ dignitate, gravitate, ac copia ornarent. Hoc unum monebo, nisi memineris, in Virgilio plus artis, in Theocrito plus nativæ elegantiæ, esse, te non mirari non posse, cum videas, etiam præstantissimos ex hoc genere poetas recentiorum temporum Virgilium maluisse sequi quam Theocritum. Artis scilicet semper facilior imitatio; naturalem venustatem difficillime assequare.

Quod ad *descriptionem* et *œconomiam hujus carminis* attinet, varie ea quidem institui potest, semper tamen spectandum hoc, ut ea potissimum ratio ac via ineatur, qua maxima voluptas legentis animo afferri possit; cujus quidem rei eo diligentior ratio habenda est, quod hujus carminis simplicitas et humilitas interdum in exilitatem abire, lenis et mollis tenor languere, solet. Raro itaque poeta narrantis aut describentis partes suscipit; nisi ille in argumento admodum suavi et copioso ac florido versetur; sed convertit fere rem in drama et in actionem, ipsosque pastores colloquentes ac narrantes inducit, ut res non tam narrari, quam potius geri, ac lectoris oculis subjici, et ille inter silvas

* Hinc etiam in bucolicis carminibus apud Interpretes tanta copia locorum similium et comparatio earundem sententiarum afferri ac cumulari solet. Inspiciat aliquis Cerdam vel Martynum post Ursinum. Equidem non nisi ea apposui, quæ aut Maroni ante oculos fuere aut illustrationis vim habere possunt.

errare, in umbra arboris assidere, cantantes audire sibi videatur; quod non ita accipiendum, tamquam si omne carmen pastorale dramaticum esse debeat, ut cum Fraguerio* plerique, qui hoc de carmine, nuper quoque, scripsere, existimant, verum quia hæc ratio poetæ consilio fere maxime respondet.

Situs ac *loci temporisque* designatio, quæ cujusque carminis argumento conveniat, uti poetæ ingeniosi non infima laus est, ita ad majorem ex lectione suavitatem capiendam non parum facit. Cujus enim animus veris ac ruris, pascuorum et armentorum, suavi descriptione non vehementer delectatur, aut quis cantum pastoris non multo gratiorem esse sentit, si ille sub fagi umbra, ad rivuli murmur, in molli herba inter gregum exultationes, sedens otio indulgeat?

Dicunt in tenero gramine pinguium
Custodes ovium carmina, fistula
Delectante deum, cui pecus et nigri
Colles Arcadiæ placent.†

Potest is locus interdum adeo duplex esse, ut et is designetur, in quo pastor cantet, et alter, in quo res commemorata gesta sit; ut in Ecloga decima a Virgilio factum videbimus.

Superest, ut nonnulla adjiciamus, quæ ad *Virgilianas Eclogas* propius spectant. Jam primum nisi alia essent, quibus Maro magni poetæ nomen consequutus est, solis Bucolicis relictis vix eum in censum principum poetarum venturum fuisse arbitror. Ingenii enim in inveniendo vix magnam habet laudem; Argumenta carminum, uti paullo ante vidimus, alia sunt ex Theocrito mutuata et interdum jejune satis traducta, aut e pluribus Idylliorum locis coagmentata, ut tertia et septima Ecloga; alia non bucolicæ erant naturæ, sed tantum ad bucolicorum morem sunt tractata, ut prima, quarta, sexta, nona, decima. Sententiæ autem et verba magnam partem ex Theocrito sunt conversa; alia sunt a bucolici carminis natura aliena. Quis pastorem ferat decantantem illa: *Ante pererratis amborum finibus exul Aut Ararim Parthus bibet aut Germania Tigrim*; et illa: *At nos hinc alii sitientes ibimus Afros, Pars Scythiam et rapidum Cretæ veniemus Oaxem.* Quod infames mores pastorum uno saltem loco expressit (Ecl. III pr.), hoc erat quod vix ab ejus urbanitate expectabamus; non magis quam hæc

* *Dissertation sur l'Eclogue par Mr. l'Abbé Fraguier, dans les Memoires de l'Academie des Inscript.* T. II, p. 132.

† Horat. Carm. IV, 12, 9.

nimis obnoxia et servilis pene Theocriti imitatio. Contra mirationem facere potest, quod metrum bucolicum, cujus Theocritus studiosissimus fuit, plerumque neglexerit: quod passim a multis observatum est:* cujus rei caussa potissimum in sermonis Romani indole pedumque et numerorum natura inesse videtur. An vero in verbis agrestia et solœca sequutus sit, non equidem ausim pronuntiare. Nam diversa res est; esse dura nonnulla, quæ in his eclogis occurrant, quæ tamen corrupta potius et interpolata dixeris. Ex uno vero illo, quod *cujum pecus* reprehensum fuisse Grammaticus narrat, vix satis tuto judicium facias. Ut tamen Virgilius tantam apud populares suos laudem per Bucolica consequeretur, fecit inprimis rei novitas, felixque in carmine Siculo, quod ipsa sermonis Romani asperitas respuere videbatur, transferendo audacia. Nondum enim sermo Romanus ad hoc rerum genus, ad venustam hanc simplicitatem, ad numerorum hanc mollitiem, expolitus erat, cum Maro primus tentaret carmen bucolicum scribere. Sunt præterea multa magni poetæ in his ipsis carminibus vestigia, inprimis doctrina copiosa, orationis dignitas et elaborata limataque in plerisque elegantia.

Eclogæ quidem nomen, non minus quam *Idyllii*, haud dubie Grammaticis debetur. Cum illud primo latius pateret, et ad quodvis carminis sive operis genus pertineret, *quod e pluribus delectum esset*, aut *e pluribus ejusdem formæ* constaret; ut Horatii Sermones in nonnullis codicibus eodem nomine insigniri narrant viri docti; quandoquidem plura carmina minora, licet ejusdem generis, duobus libris comprehensa et collecta sunt; adhæsit id nomen, e Grammaticorum doctrina, *generi bucolico;* constat enim ejusmodi liber e pluribus carminibus; quæ quidem ut ex aliis sui generis selecta sint, qui proprius vocabuli significatus est, minime necesse esse arbitror. Quo nomine Virgilius ea in vulgus emiserit, non constat; de titulo et inscriptione librorum veteres non valde laborabant; *Bucolicorum* tamen nomen verius et antiquius est. Ipsum poetam postquam singula ea carmina vulgaverat, uno volumine cuncta esse complexum probabile fit, cum Tityrus initium Bucolicorum constituisse feratur jam inter Maronis æquales: *Tityrus et fruges Æneiaque arma legentur, Roma triumphati dum caput orbis erit;* ipse autem Maro Ecl. X pr. finem Bucolicis se imponere velle profiteatur.

De *tempore* et *ordine eclogarum* ad Vitam Virgilii, maxime ad a. 717, satis copiose disputatum esse arbitramur. Monendum adhuc de *alle-*

* cf. *Jortin Tracts,* To. II, p. 136. 7.

goria Eclogarum Virgilii, in qua dici non potest, quam vanam et inanem operam a Servio inde viri docti consumserint. Et Servius quidem, cum exigua commentariorum pars antiquo illi Servio debeatur, tot tamque variis et ab omni historiæ fide alienis commentis et nugis consarcinatus est, ut unicuique argutias captanti magna satis copia materiæ ad manum sit. Catrœus autem, cujus vanitatem ut feras, magna animi æquitate et patientia opus est, tamquam si in Romanensi fabula versaretur, adeo multa nova et tam confidenter mentitus magis quam commentus est, ut interdum, quorsum evasura res sit, plane hæreas. Verum ex reliquis etiam Interpretibus, qui majore cum pudore, judicii acumine et veritate, Eclogas enarrarunt, vix quisquam est, qui ab eo morbo intactus manserit. Quod si in nonnullis, ut in I. IX. X, allegoriæ locus relinquendus est, ejus tamen natura ejusmodi est, ut poeta universam rem fabula arcessita involvisse, singulas vero partes proprie tractasse suisque ornamentis honestasse videri debeat. Nihil itaque nec odiosius, nec a rei ratione magis alienum, quam singulas sententias ad allegoriæ subtilitatem revocare velle.* Sufficit v. c. in prima Virgilii ecloga, tenere, communem omnium temporum opinionem esse, Virgilium partim ad suam partim ad Mantuanorum fortunam respexisse, et Augusto pro redditis agris gratias agere voluisse. Sed ea, quæ de Tityro memorantur, singula anxie cum Virgilii persona comparare, id quam putidum sit, quis non sentiat? Appellat ipsum se Tityrum Ecl. VI, 4. Sed ad eundemne versum *55* Ecl. VIII referas? Quid IX, 23? Plerosque tamen interpretum multos in eo esse videas. Non quidem, quo se tueantur, habere nego. Fecit idem hoc antiquitas. Sed omnino hujus generis bucolicorum carminum ratio et natura melius intelligi poterit, si ea memineris, quæ paullo ante de eo genere disputabamus, quo res e præsenti vita arcessita, majoris suavitatis caussa, pastoritiæ fabulæ suavitate et ornamentis ex ea vita petitis commendatur. Quod consilium recte si teneas, non erit, quod in singulis sollicite et anxie labores.

* Recte, quisquis ille est Grammaticus, in attextis Vitæ Virgil. §. 99 *Illud tenendum esse prædicimus, in Bucolicis Virgilii neque nusquam neque ubique aliquid figurate dici* etc., et in Servianis ad Ecl. III, 20 *Refutandæ sunt allegoriæ in bucolico carmine, nisi cum, ut supra diximus* (ad Ecl. I, 1.), *ex aliqua agrorum perditorum necessitate descendunt.*

P. VIRGILII MARONIS

BUCOLICON

LIBER

ECLOGA I

TITYRUS*

ARGUMENTUM

Melibœus, agris suis exutus, dum patria extorris capellarum gregem ante se agit, in Tityrum incidit, quem cum in communi calamitate summa securitate et otio frui videret, miratus hominis sortem, cui acceptam eam ferat, rogat. Narrat Tityrus, quomodo et a quo agros suos gregesque salvos recuperaverit, 20 sqq.; scilicet se, jam ætate provectum, libertatis consequendæ caussa Urbem adiisse, ibique ab heri facilitate hoc obtinuisse, ut greges suos tuto ac libere pascere liceret. Putandus est adeo Tityrus esse unus ex pastoribus servis in fundo a domino habitis: cf. ad v. 28. Interea alter de malis ac molestiis migrationis suæ conqueritur, tandemque aperte de veteranorum immissione in agros loquitur v. 70. Subsistit dialogus in eo, ut Tityrus miserum exulem in suo tugurio pernoctare jubeat.

Atque hoc quidem verum ac proprium carminis est argumentum; quod, quantum a natura carminis pastoritii proprie dicti absit, facile apparet, et quale novum genus constituat, in disputatione de Bucolicis Virgilianis expositum est. Sed communis omnium temporum opinio, veterum Grammaticorum fide firmata, obtinuit, Eclogæ hujus rationem ad illa tempora et Virgilii fortunam accommodatam esse, eoque anno eam (U. C. 713) scriptam esse, quo Triumvirorum pactione decreta nefanda illa agrorum inter veteranos divisio ab Octaviano facta est; de qua v. Appian. Civil. lib. IV, 3. (ed. Amst. 1670, p. 954.) Dio XLVII, 14. Ante enim, quam Antonius et Octavianus adversus Cassium et Brutum proficiscerentur, icto ad Mutinam fœ-

* *Tityrus.* Inscripti hi tituli cum ipso Eclogarum nomine debentur Grammaticis, non ipsi poetæ: retineri tamen possunt, propter auctoritatem satis antiquam.

dere, quæ est infamis illa Triumvirorum pactio U. C. 711, ut exercitum, ex veteranis fere conscriptum, in fide retinerent, militibus præter alia præmia colonias urbium Italicarum, et opibus et solo et ædificiis inter ceteras insignium, octodecim, quæ Cassii partes amplexæ erant, inter quas Capua, Rhegium, Venusia, Beneventum, Nuceria, Ariminum, Vibona et Cremona memorantur, promiserunt; h. e. receperunt in se, se eos, bello feliciter confecto, in illas urbes, tanquam colonias, deducturos, et eorum, qui nunc incolerent, agros iis assignaturos esse. Quam rem cum, Cassio et Bruto cæso, in Italiam redux Octavianus perficere vellet, partim ex militum insolentia et avaritia, partim ex ejectorum de suis bonis indignatione magni motus ac tumultus orti sunt. vid. Appian. Civil. V, 3. 12 sq. (p. 1081 sqq. ed. Steph.) Dio Cassius XLVIII, 5—9; adde Sueton. Aug. XIII. Erat autem eorum, quibus præmia solvenda essent, ingens numerus, legiones nimirum, si Appiano fides habenda l. l. Civil. V, 5. non minus XXVIII, quæ una cum annumeratis in legiones (μετὰ τῶν συντασσομένων) efficiebant centum et septuaginta virorum millia, præter equites et turbam militarem; quanquam eorum, quibus ad Mutinam promittebantur agri, numerus etiam major erat; habebant enim triumviri sub signis legiones XLIII, ut adeo quindecim legiones bello confecto desiderarentur; sive quod tanta hominum vis interiit, sive quod nonnullæ legiones ab Antonio in Asiam abductæ sunt, aliæ vero, nondum stipendiis emeritis, ad nulla militiæ præmia adspirare poterant; certe octo mille ex hoc numero memorantur apud Appianum Civil. V, 3.

Inter eos, quorum agri assignati erant veteranis, fuere Cremonenses, qui et ipsi Cassii Brutique partes erant sequuti. vid. Serv. ad Ecl. IX, 28. Quorum agri cum pro militum immissorum numero nimis angusti essent, vicinos Mantuanorum agros additos esse narrant. Cujus rei etsi nullam, præterquam Grammaticorum, auctoritatem reperio, fidem tamen ei faciunt alia. Appianus quidem l. l. Civil. V, 13 sq. militum avaritiam non sese continuisse intra suos agros memorat, sed eos passim vicinos agros insolenter invasisse; plus, quam concessum esset, usurpasse, et quos meliores iis, qui sorte obtigerant, putarent agros, suos fecisse. Potuere itaque milites transgredi fines et Mantuanos agros invadere; ut vel sic *Mantua Cremonæ nimium vicina* dici posset. Inter Mantuanos, qui hanc injuriæ indignitatem subirent, Virgilium fuisse tradunt: cum tamen, sive suo sive Asinii Pollionis consilio, Romam profectum ab Augusto obtinuisse, ut agri sibi restituerentur; qua de re v. ad Vitam Virgilii a. 713, ut adeo sub Tityri persona suam fortunam poeta adumbraverit. Atque ea jam veterum opinio fuit. v. Nemesian. Ecl. II, 82. Calpurn. IV, 162. Sidon. lib. I, epist. 5, ut Quinctilianum taceam. Quæ res bene se habere potest; modo allegoria non ad omnes versus et verba singula circumferatur. Grammaticorum omninoque Interpretum, in his Catrœi, intolerabiles sunt in allegoria expedienda argutiæ et nugæ. Locus autem, in quo pastores conveniunt, est ad umbrosam fagum in loco arboribus consito, sub qua Tityrus recubans pastoritio cantu otium consumit, dum gregem er-

rantem prospicit. Versu tamen 52—59 accuratius describitur loci prospectus, et quantum v. 48. 49 *quamvis lapis omnia nudus*—intelligitur, ex ipsa rerum veritate. Ad majorem rei jucunditatem facit contraria alterius pastoris fortuna; quæ miserationem movet, et qua nihil disertius ad Tityri felicitatem illustrandam commemorari poterat.

Sunt tamen multa in hac ecloga, in quibus subtilius poetæ judicium desideres; nec ex hoc carmine ejus ingenium æstimare velis. Primum ipsum hoc genus argumenti, quod, etsi pro mera allegoria haberi nequit, ad allegoriam tamen quodammodo accedit, adeoque in perpetuo rerum ac verborum lusu versatur, vix satis magnam gravitatem ac dignitatem unquam habere potest. Nec in eo potuit vitæ rusticæ propria vis ac ratio (characterem vocant) recte servari. Vix e persona pastoris apotheosis illa heri satis placere potest. Comparatio autem seu allegoria non ubique commode procedit. Sic v. 28 Tityrus, ut libertatem suam impetret, Romam proficiscitur; obtinet ab hero libertatem greges pascendi: quid mirabimur hoc factum, si quidem ille heriles greges pascit? v. 46 *Pascite, ut ante, boves.* Si libertatem consequutus est, quomodo hæc securitatem et tutam in agro a vi hostili vitam præstare debuit? In sententiis autem ac verbis plurima sunt ab hoc rerum et hominum genere aliena: quæ suis locis notavimus. Ita plures versus sunt fere epici, ut 7 *illius aram Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.* Sic 60 sq. 65 sq. Cum tamen semel poeta suum sibi bucolici carminis genus constituerit, quo a vitæ pastoritiæ simplicitate recedendum ei esset, licuit et hæc et alia in carmen suum recipere.

MELIBŒUS. TITYRUS

M. Tityre, tu patulæ recubans sub tegmine fagi
Silvestrem tenui Musam meditaris avena:
Nos patriæ fines et dulcia linquimus arva;
Nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in umbra
Formosam resonare doces Amaryllida silvas.
T. O Melibœe, deus nobis hæc otia fecit.

1 *Tytire* multi, vitiose; sed est Τίτυρος. cf. Burm. 2 *Agrestem* Quinctil. IX, 4 memoriæ vitio ex Ecl. VI, 8 laudat; ubi hunc versum iterum apponit poeta; recepit Egnat. v. Pier. et Heins., utrumque apud Lucret. V, 1397. IV, 539. conf. Cerda, qui *silvas* ad rem pastoritiam, *agros* ad rem agricolarum, referri docet; quod hactenus verum est, ut communi *agrestium* rerum vocabulo et pastorum vita comprehendi possit, ut v. 10 *calamo agresti*. 3 *Nos p. f. nos d.* quartus Moret. et fragm. Moret. a pr. m. *liquimus*, quod e Cod. Mus. Brit. probat Wakef. ad Lucret. I, 275, est quoque in Parrhas. *patrios fines* idem conj. Wakefield Silv. P. IV p. 62 ne *patriæ patriam* se excipiant, et ut sit pro *paternos fines*. 4 *letus* Rottend., h. lætus, sollenni variatione. v. Burm. h. l. et passim alii.

In interpretandis Bucolicis omnino major difficultas est, quomodo copiam inutilem evites, quam novas opes afferas. Facta enim sunt ea fundus observationum grammaticarum et philologicarum certatim huc congestarum et accumulatarum. Inter hæc tamen de singulis potius verbis aut sententiis laboratum erat, quam de carminum summa, argumento, et forma, nec quæsitum, conveniantne illa satis naturæ suæ, præscriptisque quæ ex ea ducta sunt, aut duci possunt. Venia itaque dabitur, si ad hæc potissimum cum in Argumentis præfixis, tum in singulis locis animum advertimus: ut tamen unicuique judicium suum relictum esse velimus liberum.

1. Melibœum puta, agendo gregem ante se, accedere ad Tityrum sub fago sedentem et fistula canentem. Tityrum *silvestrem—musam*, carmen pastoritium, *meditari*, exercere, μελετᾷν, h. e. cantui eum vacare, indulgere, ait, et quidem *tenui avena*, ut culmus pro fistula sit. v. Ecl. III, 27. quod, nimis forte argute, ad genus carminis humile et *tenue* referunt; quamvis ejus notio ipsi naturæ carminis bucolici subsit. Ornans epitheton *tenuis*. An satis conveniat bucolici generis indoli *Musam meditari avena*, pronuntiare vix ausis, nisi usus exempla essent. Est tamen in Theocr. I, 20 καὶ τᾶς βουκολικᾶς ἐπὶ τὸ πλέον ἵκεο Μώσας. Lucretium præivisse Maroni in noto versu: *Fistula silvestrem ne cesset fundere versum* constat. Et sequuti sunt alii bucolici; Nemesian. I, 27 *Sed quia tu nostræ Musam deposcis avenæ*. 4. *Fugit*, ut in Græcis, φεύγει, etiam is, qui expellitur et exulat, ut h. l. Melibœus. *lentus*, otiosus et securus. Serv. vid. Heins. ad Ovid. Her. XIX, 81.

6—10. *deus*, dominus Tityri, quem Romæ adierat, quemque infra vs. 43 *juvenem* appellat. Octavianum Cæ-

Namque erit ille mihi semper deus; illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
Ludere, quæ vellem, calamo permisit agresti.
M. Non equidem invideo; miror magis: undique totis
Usque adeo turbatur agris. En, ipse capellas
Protenus æger ago; hanc etiam vix, Tityre, duco.
Hic inter densas corulos modo namque gemellos,

7 In *semper—deus* nugantur Grammatici. vid. Pier. Benedictus in Ed. Flor. 1520. 8 *imbuit* Rottend. 9 *meis* Rottend. 10 *promisit* Zulich., sollenni errore. 11 *totis agris* Io. Schrader. in mss. conj. *notis*. 12 *turbamur* multi et ipse Rom. v. Pier. et Heins., sed damnat jam Serv., et alterum confirmat Quinctil. I, 4, 28. 13 *Protinus* nonnulli ap. Heins. et Burm., quos vide; vana disputatio; utriusque scripturæ vis eadem; Antiquior tamen scriptura *Protenus* corrupta per pronuntiationem *Protinus*. vid. Not. 14 *Hinc* Augustin. de Gramm. *Hæc* duo. *corulos*: alii *corilos*, vel *corylos*. Nil refert; sed nullus dubito antiquam scripturam in his et similibus fuisse *u*: ex pronuntiatione autem fuisse comparatam cum Gr. *υ*; hincque tot voces per *y* scriptas invasisse Latinum sermonem. Conversæ inde fuere nonnullæ in *i*: ut *lacrimæ* pro *lacrumæ*, cum factum esset *lacrymæ*. *densos* Leid. a m. sec.

sarem declarari, Divi Julii filium, dubitari nequit, quatenus Virgilius suam fortunam adumbravit sub Tityri persona (Apud Pompon. Sab. est: *deus*, Augustus— "vel Roma, ut ait Apronianus;" ergo et is his argutiis litavit?). Nunc tamen herus Tityri *deus* ipsi est beneficiis. Pronior autem veterum sermo in hunc vocis usum fuit, ut eos, a quibus servati essent, deos et *σωτῆρας* appellarent. Per *otia* intelligit securitatem inter tantas turbas et tumultus bellicos. 7. Observa poeticam orationem, pro, *ei sacrificabo*, sollennem tamen; ut apud Theocr. Epigr. I, 5 *Βωμὸν δ' αἱμάξει κεραὸς τράγος οὗτος ὁ μαλλός*. 8. *ab ovilibus*, nostri ovilis; et tum *ovile* pro grege. cf. Burm. 9. Burmannus valde contendit, ita jungi debere, ut sit, *ipsum hoc, quod animi caussa et tam securus canto*. Cic. XIII ad Attic. 28 *ut vivere ipsum turpe*. Multo tamen simplicius et pastore dignius, *ipsum me ludere permisit*. Mox *ludere* animi caussa cantare. *Ludere* enim de omni re non gravi et operosa, ac de carmine tenui infr. Ecl. VI, 1 *Prima Syracosio dignata est ludere versu*.

11. *Non equidem invideo*. *Κοὔτοι τι φθονέω* Theocr. I, 62, quæ forte verba hinc defendi possunt tanquam Maroni lecta. *miror magis* pro vulgari: sed potius; non tam invideo, quam miror: *usque adeo totis agris turbatur*. In prosa per *nam* vel *quum* efferendum erat; miror te tam tuto et tranquille agere, quum tantæ undique in nostris agris turbæ et calamitates exortæ sint; quum immissi in nostras possessiones coloni nostros agros occupent, nosque depellant. *Ipse*, ejectus paternis bonis, affecto quamvis corpore (nisi *æger* pro *ægre* accipias, ut Æn. V, 468. 432, quo ducit *hanc etiam vix*), ago capellas, dum hinc migro etc. 13. *Protenus*, porro tenus, longe a finibus, Servius ait. Simpliciter accipiendum pro: ante se agere; opp. *τῷ errare, vagari*, quod fit, dum pascendi caussa agun-

Spem gregis, ah! silice in nuda connixa reliquit.
Sæpe malum hoc nobis, si mens non læva fuisset,
De cœlo tactas memini prædicere quercus.
* Sæpe sinistra cava prædixit ab ilice cornix.*
Sed tamen, iste deus qui sit, da, Tityre, nobis.
T. Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpe solemus
Pastores ovium teneros depellere fetus.
Sic canibus catulos similes, sic matribus hædos
Noram; sic parvis componere magna solebam.
Verum hæc tantum alias inter caput extulit urbes,

15 *a* al., ut fere semper in antiquioribus membranis; seriores *ha. in media* Cod. Nonii Marcelli. *Silice in nuda* notat Quinctil. I, 6, 2 quod maluit poeta pro *nudo. conixa* sex MSS. antiquo more. v. Heins. 17 *De cœlo memini tactas* Menag. 18 Versus hic a vetustioribus, etiam a multis serioribus, ut a nostris, fere abest; ejectus a Naugerio in Ald. tert. et jam ante ab Egnatio; adsutus et adumbratus ex Ecl. IX, 15. v. Heins. et Pier., in cujus binis erat *dicebat ab ilice.* omisit versum nunc ed. Parmensis. Et 18. 190 aberat a Monac. 2. 19 *quis sit* septem Codd. ap. Heins. tres Burm. cum Goth. pr. Sed v. Heins. ad Ecl. II, 19 et passim alios. *qua* Moret. un. a m. sec. *quoi* conj. Burm. qui hærebat in notione τοῦ *depellere*, ut esset: in cujus urbis gratiam, commodum et facilitatem victus, nos sæpe lacte depellere solemus. vid. Not. 22 *deducere* unus ap. Torr. ad Hor. IV Od. 2. 23 *Sic catulos canibus* nonnulli; et *agnos* pro *hædos* nonnulli ap. Burm. 25 *Hæc inter alias tantum* Franc. *tantum inter alias* Goth. pr. *altas* conj. van Hoven Campens. III, pag. 224.

tur; at hic abiguntur. Unam vero *ducit*, fune trahit. 15. *connixa reliquit*, non modo *enixa est; reliquit*, majorem etiam miserationem excitat: quod nec lacte alere nec secum ducere potuit. *silice in nuda*, non substratis herbis, Ge. III, 297 Edico—*et multa duram stipula filicumque manipli Sternere subter humum.* 16. Bene hæc ad superstitionem talium hominum dicuntur, cum adversi aliquid iis accidit. Debuisse se hanc calamitatem prævidere ait ex arboribus frequenter fulmine tactis: quod est inter ostenta. In *quercubus* ceterisque Servius aliique Grammatici hic argutantur. *læva mens*, stupida, tarda. ut iterum Æn. II, 54 *si mens non læva fuisset*. Horat. Art. 301 *O ego lævus* etc. contra *dexter* ingeniosus et *dexteritas.* 19. *da*, ede, dic, edissere, ut *accipe*, audi, Æn. II, 25. *Serv.* Notent in iis, quæ sequuntur, tirones longas narrationis ambages pastoris imperitiæ non male convenientes, ut ne (v. c. cum nupero *Poetices Gallicæ* auctore, acutissimo homine, Marmontelio, *Poetique Françoise* T. II, p. 85. 86) hoc vitiose fieri putes. Debebat narrare, se libertatis petendæ caussa Romam venisse et cum hac, ut tuto greges pascere posset, a domino impetrasse: hæc v. 34 sequuntur.

20. Adiit Tityrus Romam, cum alias tantum ad vicinum oppidum excurrere soleret. 21. *huic nostræ*, Mantuæ, *quo* agnos agere solemus. *depellere* forte nimis violentum, nam portantur a pasto-

Quantum lenta solent inter viburna cupressi.
M. Et quæ tanta fuit Romam tibi caussa videndi?
T. Libertas: quæ, sera, tamen respexit inertem;
Candidior postquam tondenti barba cadebat;

26 *virgulta* quartus Moret. 27 *Ecquæ* olim aliquæ vulgg. ap. Fabric. Nam *Et quæ* statim ab Aldo editum. 28 *Libertas: quæ, sera, tamen r.* Alii aut non distinguunt, aut: *quæ, sera tamen, r.*

ribus agni tenelli; ait Burmann. Verum ii, qui jam a lacte remoti lanio tradi debent, haud dubie agi et depelli possunt. Servius a lacte removere interpretatur, qua de re proprie *depellere* Ecl. VII, 15. III, 82. Ge. III, 187; quo tamen sensu additur fere *depulsus ab ubere. lacte.* aut ipsa res eo ducit. Calpurn. II, 47 *Ne depulsa vagos quærat fetura parentes.* Sed *depellere* dixit pro pellere, agere; Sic *compellere* Ecl. II, 30. ἐλαύνειν toties ap. Theocr. pro ἄγειν. ut statim III, 2 ταὶ δέ μοι αἶγες Βόσκονται κατ' ὄρος, καὶ ὁ Τίτυρος αὐτὰς ἐλαύνει. 26. *Viburna* sunt fruticis s. virgulti genus flexile et lentum in sæpibus obvium, viendis h. ligandis fasciculis utile. vid. Cerda. *Viorne, Wald-Rebe, Klein Mehlbaum.* Aiunt esse *Viburnum Lantana L.*

28. *Libertas*, h. libertatis obtinendæ spes ac desiderium. Ut nihil de ineptis hujus loci interpretationibus dicamus, quas ipse Burman. sequitur, quamquam vix omnia ad liquidum perduci possunt, verba tamen nullum alium sensum suppeditant, quam hunc: Tityrus intelligendus est esse aliquis ex servis, quorum Romani tantum numerum in fundis suis et agris habebant, quibus sive agrorum sive pecudum cura mandata erat. Hoc pastorum genus isto tempore, quo latifundiis occupata erat Italia, conf. Plutarch. in Gracch. p. 828 A. Appian. de B. Civ. I, c. 7, per omnem Italiam erat frequentissimum. Neque alius Corydon Ecl. II, 1. Sunt quidem et apud Theocr. V Comatas et Lacon, uterque servilis conditionis; quamquam aliis in locis ipsi domini gregum loqui et canere intelligendi sunt. Sed in Italia villici, et quicumque in agris essent, non facile alia quam servili conditione aut libertini fuisse videntur. Qui homines an recte in pastoritio carmine, quod sensibus nostris nil præterquam amœnissimam quamque et suavissimam vitæ rusticæ speciem exhibere debet, a poeta excitari potuerint, nunc non disputo; sed ii homines, si peculium sibi satis magnum parassent, pretio dominis soluto in libertatem se vindicare poterant. Nota res, de qua nemo facile dubitet. Subministravit tamen vir doctiss. auctoritatem Lipsii ad Tac. XIV, 42. Burman. ad Petron. 75, et Ovid. Am. I, 8, 63. cf. Apulei. Met. VIII, 43. Jam iisdem hominibus, nunc libertis suis, herus poterat greges suos committere, certa mercede dicta; unde pastores mercenarios memoratos legimus. Tityrus, qui per multos annos, dum Galateæ amori indulserat, peculii parum diligentem rationem habuerat, jam senex factus, cum Amaryllidem, quæ frugalior et parcior erat, amicam haberet, ut libertatem sibi compararet, Romam ad herum suum profectus est. Jam de libertate quidem, quam obtinuerat, jam

Respexit tamen, et longo post tempore venit,
Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque, fatebor enim, dum me Galatea tenebat,
Nec spes libertatis erat, nec cura peculî.
Quamvis multa meis exiret victima sæptis,
Pinguis et ingratæ premeretur caseus urbi:

30 *R. tandem* Cod. Köler., non male. Sed totus versus tam scaber est, ut vix eum a poeta profectum, sed e margine illatum esse putem. Respicit locum Propert. II, extr. 71. 72. v. ad Vitam Virgilii a. 717. 31 *Galatea*, Γαλάτεια. male in multis *Galathea*. 34 *sæptis*, Hanc scripturam h. l. vix duo Reg. et Mentel., in aliis locis antiquiores agnoscunt. Nonnulli distinguunt post *pinguis*, ut sit *victima pinguis*, ut Ecl. IV, 4. At sic alterum, *caseus*, subjiceretur sine epitheto: quo extenuatur oratio: poetæ itaque prius sine epitheto relinquere solent, alteri epitheton addere. *erraret victima* Parrhas. Burm.

v. 28. 29. 30 memoraverat; facilitatem tamen heri et humanitatem maximam expertum esse se significat, in primisque illud obtinuisse ait, v. 46, ut tuto ac libere greges suos pascere posset. *quæ sera tamen r.* quæ, etsi sero, tamen aliquando mihi contigit, ut v. 30 repetitur. *Respicere* de Libertate, ut proprie *Fortuna respiciens*. A deorum signis hanc designationem ductam esse, existimat Spencius Polymet. p. 155, nimis argute. *Pietas labores humanos respicit* Æn. V, 688. 30. *Respexit tamen et longo post tempore venit.* Singula ad declarandum tempus, quo libertatem obtinuit, valere debent. In senectute *barbam* memorat, quia libertatem consequutus eam deponit. Contigit tamen, inquam, libertas, et multo post mihi data est, *postquam*, ex quo tempore, a Galatea relictus, in Amaryllidis, conservæ (quam v. 3 carmine recolebat, et quæ mœrore suo ex Tityri absentia amorem suum prodebat vss. 37 sqq.), contubernio sum. Amica ne illa proprie dicta, an quæ in contubernio esset, Romano sensu, quandoquidem servorum non conjugium erat, sed contubernium, non dicam. *longo post tempore*, ut v. 68 iterum. Sic *tanto post* Ge. III, 476. Fatendum tamen, insidere his nescio quid invenusti et incomti: cf. V. L.; quamquam et alia nonnulla in hoc primo carmine paullo jejunius dicta videri possunt. Multo vero magis inficeta hæc sunt, si cum aliis per alteram amicam, Mantuam, per alteram, Romam declarari pronunties.

34. Quamvis juvencus unus et alter ex meis armentis deductus venderetur in urbe, aut eo deportarentur a me casei. Habuit autem Virgilius in animo Catull. XX, 10—13 (al. CXIV), si quidem Catulli carmen est. Georg. III, 400 *Quod surgente die mulsere horisque diurnis, Nocte premunt; quod jam tenebris et sole cadente, Sub lucem exportans calathis*, adit oppida *pastor*. 35. *ingratæ*, quod nihil inde argenti referret, v. seq. Burmannus nimis argute exponit: *Mantuæ jam non gratæ, postquam occupata a veteranis, novis colonis*. Martinus pro *infelici* accipiebat. Ceterum similia sunt illa Moreti 81 *Nonisque diebus Venales olerum fasces portabat in urbem; Inde domum cervice levis, gravis ære, redibat.*

Non unquam gravis ære domum mihi dextra redibat.
M. Mirabar, quid mæsta deos, Amarylli, vocares;
Cui pendere sua patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat. Ipsæ te, Tityre, pinus,
Ipsi te fontes, ipsa hæc arbusta, vocabant.
T. Quid facerem? neque servitio me exire licebat,
Nec tam præsentes alibi cognoscere divos.
Hic illum vidi juvenem, Melibœe, quotannis
Bis senos cui nostra dies altaria fumant.
Hic mihi responsum primus dedit ille petenti:

37 pro *Amarylli* al. *Galatea*, ita malit Cerda; inani allegoriæ servandæ studio. 38 *mala* Rom. a pr. m. et in alio scriptum *poma* in rasura. 39 *Tityrus hinc aberat ipse* Goth. pr., perperam. 43 *quot annis* divisim antiquiores. v. Pier. 45 *hoc* reposuit Wakef. et necesse esse ita legi pronuntiat. *primum* Longob. Pierii.

37. Nunc in animum revocat moerorem Amaryllidis, cujus caussam ignorabat tunc Meliboeus, nunc facile assequitur. Ceterum desiderium Tityri absentis bene poeta exprimit; quod vero subjicit 39: *Ipsæ te, T.*, etsi bucolici carminis nota figura est (sic apud Theocr. IV, 12), ab hoc tamen loco, si recte judico, aliena est. Quorsum enim nunc hoc, cum de Amaryllidis desiderio agebatur?

41. *Quid facerem?* necessario mihi Romam proficiscendum erat, nulla Amaryllidis querelarum ratione habita, cum neque libertatem recuperare alibi, neque tam *præsentes* h. propitios, faventes (v. Cerda) deos, tam præsens eorum beneficium, alibi experiri possem. 43. Hac in urbe herum meum vidi, tam munificum et lenem, ut eum pro deo colere decreverim. Non enim eum diversum facere videtur a juvene. Dicta hæc esse respectu ad Cæsarem Octavianum habito, dubitari vix potest. Nec tamen sunt nimium urgenda: alioqui dicendum esset, Octavianum possessiones in agro Mantuano habuisse, in quo Tityrus esset. Ei se menstruis sacris litare velle ait. cf. v. 7. 8. *fumant* pro fumabunt. 45. Hic, cum Romæ essem ipsumque herum adiissem, primum tuli responsum illud, h. facultas nobis data est, ut nos pueri, vernæ, servi, libere pasceremus et tauros submitteremus. Color similis carminis Agathiæ: Analect. Brunck. To. III, p. 46. XXXVII. *Responsum* non nunc eo sensu, quo oracula hinc jussa dicuntur: nec tam magnifice, quam apud Horat. C. S. 55 *Jam Scythæ responsa petunt:* sed simpl. respondit petenti, annuit. *Submittite tauros.* Varie interpretes exponunt. Servius cum aliis: jugo submittere ad arandum: recte, modo *jugo, aratro*, aut simile quid adjunctum esset; etsi vel sic a pastorum persona alienum foret. *Submittere* est alere ad gregem supplendum; nam subjunguntur reliquis et aggregantur ii tauri, quibus grex suppletur. Ge. III, 73 *quos in spem statues*

Pascite, ut ante, boves, pueri; submittite tauros.
M. Fortunate senex, ergo tua rura manebunt!
Et tibi magna satis; quamvis lapis omnia nudus
Limosoque palus obducat pascua junco.

46 *greges* Menag. 48 Ex hoc et v. 52 expressus v. 11 in Epigr. 177 Anthol. lat. I, 1 *Hæc tibi semper erunt, hic inter flumina nota* etc. Totum carmen ex Virgilianis versibus est contextum. 49 *obd. omnia* ms. Köler. e sup. versu.

submittere gentis. cf. 159. v. Burm. h. l. Gesn. in Thes. *Submittere* enim esse mittere in alterius locum, supplere, dubitandum plane non est. An dictum esse possit pro: *tauros admittere*, dubitare licet. Femina submittitur, non taurus bovi, ut *submittere equas* Pallad. Mart. 13, 65 *submittendæ tauris vaccæ*, idem Jul. 4, 1; *in feturam submitti possunt vaccæ* ibid. Nemesianus tamen dixit Cyneg. 114: *Huic* (cani feminæ) *parilem submitte marem;* aliud autem exemplum nondum vidi. Nisi et ibi est submittere ut admittatur v. Vlit. ad e. l. Theocritus IX, 3 eadem forma uti videtur: Μόσχως βωσὶν ὑφέντες, ὑπὸ στείραισι δὲ ταύρως; etsi et hic dubia lectio est, cum in aliis ἐπὶ στ. sit; et vix ὑφιέναι eodem versu duplici sensu dixit poeta, ut et sit *vitulos uberibus matrum admovere* (ut vulgo ea vox adhibetur, v. c. IV, 4 ἀλλ' ὁ γέρων ὑφίησι τὰ μοσχία), et *admittere vaccis taurum.* Debebat ad e. l. audiri Reiskius, nimium interdum neglectus.

47. *Ergo tua rura manebunt* tibi, non eripientur, *et* ea quidem *satis magna*, ad pascenda armenta. Quæ sequuntur varie interpungi et exponi possunt. Aut ut nova sententia fiat: *Quamvis—obducat pascua junco: Non* (tamen) *insueta g.* aut ut cum antecedenti jungas: *et tibi magna satis, quamvis lapis—junco. Non i.*, ut sit sensus: *manebunt tua pascua, satis tibi magna, quamvis lapis et palus omnia obducat.* Jam hoc duplici potest modo dictum esse, aut ut ager ille Tityri saxosus et palustris sit; aut ut inter aliorum agros saxosos et palustres pascua Tityrus habeat satis bona et tolerabilia. Hoc præferam, ut neglectum culturæ agrorum colonis suis ereptorum ea res arguat. Scilicet haud dubie hæc dicta sunt cum respectu fortunæ istorum temporum. Prioribus dominis erepti agri a veteranis male culti sentibus horrebant, lacunis et paludibus erant obducti: id quod multo magis ita se habere debuit in agris ad Mincium fl. sitis, cujus et stagnatione et frequenti exundatione paludes facile existere poterant; Erant autem Maronis agri a clivo inde collis ad eum fluvium siti, quibus adjacere debuere alii eodem situ eademque conditione: Ecl. IX, 7. VI, 12. Ge. III, 14. 15. II, 198. 199. Æn. X, 205. 206. Nunc igitur Melibœus pergit v. 50 comparare suam calamitatem: cum, inquit, a meis agris discedendum mihi sit: neque ex partu male affectas capellas conveniente pabulo reficere, neque, cum mihi illæ, qua sors dabit, agendæ sint, satis cavere iis possum, ne in greges contagio, quod v. 51 *malum* h. noxium dicitur, tactos, aut in infecta sæpta incidant. Sic etiam in sqq. istius sortem cum sua comparat.

Non insueta graves tentabunt pabula fetas;
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate senex, hic inter flumina nota
Et fontes sacros frigus captabis opacum.
Hinc, tibi quæ semper vicino ab limite sæpes

50 *pascua* nonnulli ex antec. pro *fetas*, aut ut vulgo male scribitur (est enim a feo) *fætas*, nonnulli cum Goth. sec. *fœtus*, ut sint agni. 51 *Non* Schol. Juven. II, 81. *Ne mala—lædant* Charis., male. 52 *intra* Goth. sec. 53 *frigus captabis*. *tentabis* unus Rottend. 54 *a limite* Ven. *sæpes* Rom. et Oblong. Pierii: et sic alibi vetustiores. cf. ad v. 34. Haud dubie versus totusque locus contaminatus: quem se non intelligere jam Markland. ad Stat. I, Silv. 3, 43 professus est; suspectum etiam Burmann. merito habuit. Hæret interpretatio in *quæ semper*, quod jejunum, et in defectu verbi in enuntiatione *quæ sæpes*. Burm. tentabat: *Hic tibi quæ surgit*, vel *serpit v.* Multa possent alia conjectari: ut *hinc tibi vicino prætenta* (l. *prætexta*) *ab limite sæpes—Sæpe levi somnum suadebit inire susurro*: nisi hæc et alia longius recederent. In ms. Köler. erat: *Hinc tibi, vicino q. semper ab limite sepes*. Jungunt alii: *Hinc tibi quæ*. Sedes vulneris manifesta est: *Hinc . . . . vicino a limite sæpes* etc.—Licet explere lacunam multis modis: quis tamen veram vocem se assequuturum esse speret! quam exturbasse videtur vox *sæpes* temere iterata; et, cum vitium animadversum esset, ineptis verbis, *tibi quæ semper*, expleta est lacuna.

50. *graves—fetas* dixit, ut *fetas* intelligas enixas, partu liberatas, ut sæpe: vide vel Burm. ad Sammon. c. 13. cf. Gesner. Thes. h. v. Eo sensu *feta vulpes* ap. Horat. III, 17, 4, ut recte Bentleius accipit. *Graves* h. ægras e partu. *Tentare* de morbis proprie. Ita non necesse cum aliis distinguere post *pabula*, et *graves*, gravidas, *fetas* autem, quæ peperere, intelligere, ut Cerda fecit. *insueta* tandem *pabula* vel quia ignarum pecus non sentit noxias herbas esse quas depascit: (cf. Becman. ad Antigoni hist. mirab. c. 20 extr.) vel omnino, quia corporibus infirmis ea non salubria sunt, quibus non adsueverunt.

52. *Flumina nota* Mincius et Padus; quorum prospectus ex eo loco esse potuit: nescio saltem, an de situ horum agrorum, de quibus hic agitur, satis constet; Mincius, ex lacu Benaco ubi processit, non longe a Mantua lacus fit quinque mille passuum, mox aliquantum progressus Pado se jungit. Jucundus vero ille tractus et bonus pascuis. v. Georg. II, 198. 199. Ab aliis tamen flumina de campestribus rivis istius loci accipi video. Subjunguntur sane *fontes*; durum tamen altera ex parte, in regione intra Padum et Mincium sita *flumina* si memorentur, de rivis potius, quam de illis proprie fluminibus dictis esse cogitandum. 53. *Frigus opacum* est frigus loci opaci, nemoris umbræ. Ecl. II, 8.

54. Hunc locum, uti nunc se habet, ita expedire, ut nihil supersit quod offendat, quamcunque rationem ineas, non adeo facile est. Inter ceteras tolerabilior ratio hæc est, quam Burmannus quoque iniit, verbis in hunc modum jungendis: *Hinc sæpes a limite vicino* h. agrum vicinum a tuo disterminans, limitanea, (nisi malis *Hinc a limite vicino*, h. e. ab ea parte, qua vicinus limes est, ut Oudendorp. ad Suet. Aug. 91 monet,) *quæ semper depasta est florem salicti apibus*, cujus salices, e quibus ipsa structa est (cf. Georg. II, 434. 435. 436), semper depascuntur ab apibus (quas epitheto ad ornatum facto *Hyblæas* a monte Siciliæ appellat,) *suadebit sæpe tibi*

Hyblæis apibus florem depasta salicti,
Sæpe levi somnum suadebit inire susurro.
Hinc alta sub rupe canet frondator ad auras;
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
Nec gemere aëria cessabit turtur ab ulmo.
T. Ante leves ergo pascentur in æthere cervi,
Et freta destituent nudos in litore pisces:
Ante, pererratis amborum finibus, exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim:

55 *salicta* Prisc. ed. Putsch. laudat, vitio operarum. 56 *suadebat* Goth. pr. 57 *alte* unus Heins. *ad aures* Parrhas. quod refellit Burmann. 58 *rauci* apud Pier. nonnulli. 59 Serv. h. l. laudat: *turtur cessabit ab u.* 60 *in æthera* Gud. et duo alii: quartus Moret. pro diversa lect. *in æquore,* quod ad justas oppositionis leges accommodatius foret: itaque placet Burm. et Trillero Obss. Crit. c. 27 et olim Cerdæ; malim et ipse, modo non correctorem redoleret. Recepit nunc Wakefield. 61 *nudo in littore* unus Ven., deberet saltem *nudato.* 63 Ingeniose tentabat Io. Schrader. *Aut Albim Parthis,* Παρθὶς pro Παρθική.

susurro levi apum (καλὸν βομβεῖν Theocr. dixit I, 107 et V, 46.) inire somnum. Ultima expressit Auson. Ep. 25, 12 *Hyblæis apibus sæpes depasta susurrat.*

57. *Frondator,* qui vites amputat et vitium folia stringit, decerpit. vid. Georg. II, 365 seqq. 400. 407. 410. Ecl. II, 70. IX, 60. *ad auras,* uti de *clamore,* cum *exire in auras, tolli ad æthera* etc. conf. Burm.; alii *spirantibus auris et æstum levantibus;* subtilius etiam alii. Aliter dicta turris *stare ad auras* alte Æn. VI, 554. *sub rupe* in rupe, accipit Burm. Mox v. 59 *gemere* turturum ac columbarum proprium. v. Cerda. et *aëria ab ulmo,* perpetuo arborum epitheto, ut multi docuere, et Burmannus ad Anthol. lat. pag. 100.

60. *Ante leves ergo,* quasi dicat: recte utique hæc bona mea enumeras, Melibœe, et propterea grato per totam vitam in patronum meum ero animo; id quod omnino ad pietatem liberti spectabat. *Pascentur in æthere cervi,* pro volabunt, *et maria destituent pisces,* h. et pisces in sicco vivent; itaque *nudos* dixit. Assumta autem formula ex antiquo sermone. v. Herodot. V, 92, 1. conf. inf. ad Ecl. V, 76.

62. *Pererratis amborum finibus,* ad ornatum spectat: ita ut alter alterius fines pererraverit, ad alterius sedes pervenerit; h. antea Parthi migrabunt in Germaniam, et Germani sedes Parthorum occupabunt; quod, nisi victis et subactis Romanis, fieri non poterat. *Exul* hic non urgendum; simpl. apud poetas, ut sup. 4 *fugiens,* qui ad alienas terras proficiscitur. Sic in illo: *patriæ quis exul se quoque fugit?* 63. *Aut Ararim Parthus bibet.* Reprehenduntur hæc, et merito, tanquam aliena a pastorum memoria, nomina, nimisque longe petita. Sed recessit Virgilius ab antiqua simplicitate in moribus, quos pastoribus suis tribuit. Porro *Germania* et *Arar* sibi respondere debebant; hic vero Galliæ fluvius est, qui

Quam nostro illius labatur pectore vultus.
M. At nos hinc alii sitientes ibimus Afros;
Pars Scythiam et rapidum Cretæ veniemus Oaxem,
Et penitus toto divisos orbe Britannos.
En, unquam patrios longo post tempore fines,

64 *cultus* conj. vir doctus apud Burmann. 66 al. *Oaxen*, *Oaxin*, *Eaxem*. *Oaxes* Cretæ fl. nemini memoratus, præter Vibium Sequestrem, forte ex hoc ipso loco; de urbe tamen Cretæ, *Oaxo*, non dubitatur, forte eadem, quæ Axus est ap. Herodot. IV, 154, ubi v. Wessel. pag. 348, 53, nunc adde Eckhel Doctr. numor. P. II, p. 305; neque illud ignotum, Cretam *Œaxida* dictam esse. v. Appollon. I, 1131, cujus versus ab Varrone Atacino expressos Servius recitat. Mirantur porro sagaciores, cur tam obscuri nominis fluvius h. l. a pastore nominetur, neque illud satis assequuntur, quomodo post Africam et Scythiam, quum remotissimorum finium terra expectaretur, *Cretæ* mentio facta sit. *Oaxim* itaque jam veteres modo Mesopotamiæ modo Scythiæ fluvium haberi maluerunt, nulla tamen nominis commemorata auctoritate. Fuere, qui *Araxem* reponi mallent; et sane apud Claudian. B. Gild. 31 inter *Oaxem* et *Araxem* Codices fluctuant. Possit etiam confirmatio hujus emendationis e Theocrito peti, ut eum noster ante oculos habuerit. Is enim, Hieronis laudes *ultra pontum Scythicum et Babylonem* ut extendantur, precatur Idyll. XVI, 99. 100. Eodem itaque modo Virgilius Scythiam et Araxem diversarum Orientis regionum fluvium memorare potuit. Verum, etiamsi hoc liceret, vel sic *rapidus cretæ* jungendum esset, qui rapit terram albam, radendo littus, h. lutulentus: atque hoc durum. *Alii Oxum inferunt* nunc a poeta sine exemplo Oaxum dictum, qui *limum vehit turbidus semper* secundum Curt. VII, 10. Excusemus poetam, quem defendere equidem non ausim. Sufficit fluvium hujus nominis in insula Creta esse, cujus mentionem hic fieri minus mirabitur, qui, uti *Afros*, seu Libyas, et *Scythas*, sic insulas ab Italia remotas *Cretam* et *Britanniam* sibi opponi, observet. Probabile mihi fit, Maronem ante oculos habuisse locum ex antiquiore aliquo poeta, quem nimis docte et loco alieno expressit. Notabilia mihi hæc et alia in hoc maxime carmine, tum in ceteris habentur Eclogis, quod in iis juvenile Maronis ingenium, nondum satis maturo judicio et subtilitate subactum, elucescere videtur; quo ipso apparet, a quibus initiis ille ad summam carminis absoluti laudem progressus sit. 67 *Britanos* e libb. notat Ge. Fabric. 68 *En patrios numquam* Ven. *En nunquam* unus Heins.

in Rhodanum se immittit. Defendunt poetam sic, ut dicant, hanc ipsam locorum inscientiam indoctum servulum non male decere. Sane quidem populos Gallos et Germanos vulgari sermone fere confundi, constat. v. Burmann. h. l., item Ruæum et Martinum. Et fit hoc eadem fere ratione, qua Tigris, qui Parthorum fines facit, Parthorum fluvius appellatur.

65. *Ibimus Afros*, elisum *in*; quod in epico carmine melius fieret, Homerico more. *alii* et *pars*, pro alii et alii. v. Burm. et alii. Musgrav. ad Eurip. Bacch. 407 *et-et* esse pro *aut-aut* contendit: quod sane fit interdum; etsi Æn. VII, 675 *Homolen Othrynque nivalem Linquentes* huc non referam. At h. l. est: et pars veniemus ad Oaxem et pars Britannos.

66. *rapidum Cretæ veniemus Oaxem*; alii adibimus Cretam. De Oaxi Cretæ v. Var. Lect. Totus locus alienus a pastoritii carminis indole; nec modo tragicum quid spirat, (Lyricus dixit *ultimos orbis Britannos* I, 35, 29) verum adeo ἀπροσδιόνυσον, quomodo enim pastores, agro Mantuano ejecti, armenta sua agentes per Africam et Scythiam errare aut Britanniam et Cretam insulas adire poterant? Expressit tamen locum Nemes. Cyneg. 67. 68.

68. *En unquam* pro unquamne. inf.

Pauperis et tugurî congestum cespite culmen,
Post aliquot, mea regna videns, mirabor aristas?
Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has segetes? en, quo discordia cives
Produxit miseros! en, quîs consevimus agros!
Insere nunc, Melibœe, piros, pone ordine vites.
Ite meæ, felix quondam pecus, ite capellæ.
Non ego vos posthac, viridi projectus in antro,
Dumosa pendere procul de rupe videbo;

69 *turgurI* v. Pier. 72 Wall. apud Heins. distinguebat: *Impius—miles habebit Barbarus? has segetes?* ut et erat in cod. Franc. 73 *Produxit.* Ita ex Heins. et Pierii Codd. edidit Heins.; vulgo, *Perduxit*, quod gravis auctoritas Vatic. et Longob. tuetur; quodque nunc repetiit Wakef. Voces hæ fere permutantur. Sic inf. Ecl. VI, 60 *perducant* alii *producant*. Est tamen *perduxit* id quod proprie hic locum habet; alterum erit pro exquisitiore habendum. *en quis* vel *queis consevimus agros*; ita optimæ edd. et codd. At Rom. Cod., quo Pierius usus erat: *his nos consuevimus agris*, sed expuncto primo *u* in *consuevimus*, corrupte et interpolate. Arreptum tamen hoc a nonnullis: v. Burm. *en quis consuevimus agris* Zulich. *en quis consevimus agris* Gud. 75 *quondam felix* alii ap. Hiens., et sic vulgo editum, usque ad Palmann. Meliorem ordinem jam Pierius docuerat e suis. 77 *Frondosa* Mediceus Pierii, et Pompon. Sab. *de rupe procul pendere* Parrhas. Serv. ad Ecl. IX, 50, et edd. ante Pierium. Quod nunc editur est quoque apud Arusianum Messium.

Ecl. VIII, 7 *En erit unquam Ille dies.* Illustrat Heins. ad h. l. Intpp. Liv. XXIV, 14. XXX, 21. 70. Vulgo *aristas* de annis exponi notum est. In hunc sensum jam Claudianus accepisse videtur, qui IV Cons. Honor. 372 *decimas emensus aristas* dixit. Huc etiam Rhiani, χείματά τε ποιάς τε δύω καὶ εἴκοσι πάσας, advocari possunt, ap. Pausan. IV, 17 extr. Enimvero *mea regna* subjiciuntur *patriis finibus* v. 68, ac *tugurio* v. 69, et eosdem agros et possessiones miseri Melibœi denotant; hæc itaque videns *post*, posthac (ex v. 68 *longo post tempore*), h. quando eos aliquando iterum adspicere mihi continget, *raræ in illis aristæ aliquot oculis occurrent? hi tam culti agri* (*novalia* dixit v. 71 omnino pro agris quibusvis) *per novos suos colonos inculti neglectique jacebunt?* ut Ge. III, 476 *Nunc quoque post tanto videat desertaque regna Pastorum.* In sequentibus poeta sui obliviscitur: pastor, cui pecus pascendum erat, de segetibus, de pomorum insitione, de vinea agit. 71. *Impius*, sceleratus, nefarius: utpote in bello civili. Etsi omnino perpetuum epitheton est: *impia bella. impius hostis. impius ensis.* ut synonyma sint τοῦ sævus, durus, crudelis. Contra *pius* est mitis, humanitatis sensum habens. 72. *Barbarus*, Galli, aliique, qui in legionibus Romanorum tum erant. 73. *En quis c.*, quibus, in quorum utilitatem agros coluimus. 74. Ironice dictum accipies. Quid juvat nunc insevisse! Sive ut *inserere* sit pro plantare, quod fit pluribus modis: quod contendit Martyn ad Ecl. IX, 50 *Insere, Daphni, pyros:* sive ut sit de insitione proprie dicta accipiendum. 76. E Theocrit.

Carmina nulla canam; non, me pascente, capellæ,
Florentem cytisum et salices carpetis amaras.
T. Hic tamen hanc mecum poteras requiescere noctem
Fronde super viridi; sunt nobis mitia poma, 81
Castaneæ molles, et pressi copia lactis;
Et jam summa procul villarum culmina fumant;
Majoresque cadunt altis de montibus umbræ.

78 *nec me* ms. Lengnich. *pastore* unus Mentel. pro var. l. 79 *amatas* conj. Vlit. ad Gratii Cyneg. 390. 80 *hanc—noctem*. Sic jam inde ab Aldo editum. Occurrit tamen in scriptis et edd. *hac—nocte*; sed illud tuentur Heins. Burm. Martin. *poteras* editum jam a Nauger. in. Ald. tert. firmavit e Rom. et Medic. Pierius, et ex optimis Hiens. Alii *poteris*, ut fere Codd. in his temporibus variant. Illud prius elegantius. conf. Ovid. Met. I, 679.

I, 116. 117. 79. De *Cytiso* v. ad Ecl. II, 64.

80. Ex Theocriti XI, 44 sqq. 82. *Castaneæ molles* varie explicantur, ut sint *maturæ*, vel *recentes*, vel *tostæ*; vel de genere quodam, quod echinum seu corticem minus durum habet, conf. Cerda. Fit id in primis, si amygdalis inseruntur. Laudant ex Palladio lib. XIV, 155 *Castaneamque trucem depulsis cogit echinis Mirari fructus lævia poma sui*. Potuit tamen improprie pro *maturis molles* appellare. *Pressi copia lactis*, h. casei, quia serum e coagulo, sive concreta lactis parte exprimitur, et *adjectis* etiam pro *soliditate acquirenda ponderibus*, ut Palladius loquitur, *eliquatur*. 83. *Et jam*—nox ingruit. conf. Ecl. II, 67.

ECLOGA II

ALEXIS*

ARGUMENTUM

Corydon pastor, Alexidis pueri, qui a communi utriusque domino amabatur,† insano amore quum fureret, miserum sui animi affectum hoc carmine exponit. In votis habet, ut ille ruri secum habitet. Enumerat copias suas et opes rusticas v. 20, suam oris speciem 25, suam artem canendi 31, sua munera puero parata, fistulam 36, et duo capreolos 40, tum corollas variorum florum 45, mox tamen damnat ipse amorem suum 58. Dominus per *Iolæ* nomen declaratus esse videtur v. 57. Idem Corydon amaverat Amaryllidem, asperam puellam, et Menalcam puerum v. 14 sq. 52. Etiam in hujus Eclogæ allegoria retexenda misere se torquent interpretes, quum a Servio et aliis traditum accepissent, Alexin sive Asinii Pollionis sive Mæcenatis puerum fuisse, a Virgilio amatum; quanquam ejus rei non satis constans fama fuit; cf. Heins., Martinus ad v. 1 et Catrœus. Quæ ita secusne sese habeant, scire utique nihil refert; neque de castis Virgilii moribus disputare h. l. attinet; etsi ille in dilectu talis argumenti morum suorum castitatem parum nobis approbavit. In interpretatione tamen satis est aut tenere, aut statuere, Virgilium ingenii caussa, forte ut Theocritum imitatione exprimeret, hæc scripsisse, et exprimi hac Ecloga egregio cum artificio æstum et furias amoris, quo pastor, verna Iolæ, nomine Corydon, in Alexin misere exarserat, qui domini amasius erat. Locus autem, in quo ille dolorem animi carmine mitigat, convenientissime describitur v. 3—5; amant amantes solitudinem silvarum. Siculos in hac Ecloga pastores inducere videtur poeta, v. 21 *Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.* Quo ipso argutiæ allegoriæ concidunt; quæ plane corruunt, si expressa pleraque ex Theocrito cogites, imprimis ex Idyll. XI. XXIII et III, quæ tamen, si cum his compares, multo dulciora esse, vix inficiari possis. Transtulit poeta in Corydonem nonnulla, quæ melius de Polyphemo dicta erant, ut illud v. 25 *nuper me in litore vidi.* Inverso modo Polyphemi amores ad Corydonis exemplum expressit Ovid. Met. XIII, 776 sq. 801 sq.

* *Alexis*, alii, etiam Mediceus, *Poeta, Corydon* ex antiqua narratione apud Serv.; Gud. addit *de amore pueri.* Leid. *Carmen vel micticon; Poeta, Corydon, Ecloga secunda.* Voss. *Coinon vel Miston*, forte pro κοινὸν et μισητὸν h. impurum et libidinosum.

† Si modo recte accipio v. 2. *delicias domini*, ut idem utrique dominus esset. Verius nunc arbitror: Alexin esse Iolæ pusionem alterius pastoris; ipsum autem Corydonem hominem sui juris, pastorem gregis sui: qui adeo bene jactare poterat opes suas v. 20 sq. *Mille meæ*—

FORMOSUM pastor Corydon ardebat Alexin,
Delicias domini; nec, quid speraret, habebat.
Tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos
Assidue veniebat; ibi hæc incondita solus
Montibus et silvis studio jactabat inani:
O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas?
Nil nostri miserere? mori me denique coges.
Nunc etiam pecudes umbras et frigora captant;
Nunc virides etiam occultant spineta lacertos;
Thestylis et rapido fessis messoribus æstu
Allia serpyllumque herbas contundit olentes:

1 *Formonsum* Rom., de qua scriptura v. Pier. *Corydon*, Κορύδων. Male *Coridon* et *Choridon*. *Alexin*: alii *Alexim*. v. Heins. hic, et quoties eadem varietas redit, v. c. *Daphnim* et *Daphnin*. prius Heins. præfert ex observatione usus doctioris. Est tamen *Daphnin ad astra feramus*. cf. ad 15. 26. 73. Tum in cod. Rom. *Corydon pastor ardebat*. Legerat Eclogam Propert. II. extr. 73. v. Vitam Virgilii 717. 2 *nec quod sp.* edidit Brunckius sine libro: ex usu Ciceroniano, quod jam maluerat Nodell. Obss. Crit. p. 39 et Io. Schrader. 4 Drakenb. ad Sil. Ital. III, 429 malebat *solis Montibus*. Sed et *solus* satis se tuetur. v. Burmann. Pro *ibi* Goth. sec. *ubi*; nec male. 5 Idem hemistichium in Ciri 208. 7 *coges* Rom. et Heinsii meliores, et defendunt ex Theocr. ἀπάγξασθαί με ποιησεῖς. Sed præsens, quod et ipsum boni codd. Pierii et aliorum agnoscunt, majorem vim habet. v. Cerda, Burmann. 9 *Nunc etiam virides* Ven. ap. Burm. et Goth. sec. *incultant* Moret. fragm. *lacertas* idem fragm. Moret. et codd. plures ap. Burm., it. Goth. sec. 10 *rabido* emend. Clericus, *rustice* a Burmanno exagitatus, quanquam et illud bene dicitur et locum habet. 11 Nonnulli *Alia*; antiquus mos consonas geminas una tantum scribendi. In talibus hæ-

4. 5. Vid. Theocr. XI, 17. 18. *jactabat*, ut *verba, voces, jacere*, et Ecl. V, 62 *voces jactare ad sidera*. Nunc silvis in montibus conqueritur spretum amorem suum.

7. Ex Theocr. III, 9. 8-13. In summo æstivi temporis æstu tua vestigia sequor. Suaviter e vita rustica adumbrata sunt sequentia. ad v. 8 cf. Georg. III, 327 sqq. 9. Ex Theocr. ductum VII, 22 σαῦρος ἐφ' αἱμασιαῖσι καθεύδει, ubi ὑφ' ex h. l. commendabat Valk. Diversa tamen αἱμασιά ex cæmentis a spinetis; assident lacertæ maceriis, aut insident: præstat saltem ἐν, quod codd. præbent.

10. *rapido æstu*, h. vehemente, magno, quia *sol rapidus* dicitur, ducto vocabulo ab iis, qui *rapido cursu* h. magno et incitato feruntur, adeoque incalescunt, fervent. Burmannus, qui h. l. Clericum exagitat, ipse nimis argute exponit, *æstum, qui vires messoribus rapit*. Alio modo *flamma rapit*, rapax est. 11. *herbas olentes*, ornat epitheton a natura rei ductum, nec definit, bene an male, modo graviter

At mecum raucis, tua dum vestigia lustro,
Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.
Nonne fuit satius, tristes Amaryllidis iras
Atque superba pati fastidia? nonne Menalcan?
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus esses.
O formose puer, nimium ne crede colori.
Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.

rere nihil attinet. Porro alii *serpillum, serpullum, serpelium*; sed est ἕρπυλλον. quod latine scribi debuit *surpullum*. 12 *Ac* Rom. Heinsius malebat distinguere: *At me, cum raucis—cicadis, resonant arbusta* ut Ecl. I, 5. 14 *melius* Zulich., ex interpretatione. 15 *Menalcan* a Pierio ex optimis commendatum, a Pulmann. Commelin. aliis receptum; alii *Menalcam*. In his igitur græca terminatio pro exquisitiore habita est. v. ad vs. 1.

ac valde. Simile edulium esse videtur *moreto:* quod carmine descriptum habemus. *Allia* vero *serpyllumque* memorantur simpliciter, quia talium hominum in illis terris quotidianus cibus erant; nam, quod ideo manducass aiunt, ut odoris gravitate serpentes et scorpios fugarent (v. Plin. Valer. IV, 37, et Ursin. in Virg. coll. ad h. l.), id vero, ne subtiliter magis, quam vere dictum sit, vereor. *Serpyllum* esse nostrum *Quendel, Feldkümmel, wilder Thymian,* Martinus ad Georg. IV, 30 docet; dubitant alii, an diversum sit.

12. *Arbusta resonant cicadis mecum* h. me cantante, illis una stridentibus. Nam ita *mecum* accipere jubet ratio grammatica, quam hic illustrabo. Ge. I, 41 *Ignarosque viæ mecum miseratus agrestes:* mecum, qui eos miseror ipse. Ge. II, 8 *musto tinge novo mecum crura,* mecum, qui et ipse tingo, calco uvas. Æn. I, 675 *Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.* mecum, simul, ut ego ejus amore teneor. Meminisse debebam hæc, ad locum Æn. IV, 115 expediendum, ubi Juno ad Venerem: *mecum erit iste labor:* erit tibi labor hic una mecum; me una tecum allaborante. In aliis locis res est apertior ut statim inf. vs. 31 *Mecum una in silvis imitabere Pana canendo,* una mecum, qui ipse imitor. Apud Horat. *sic collige mecum.* Eodem igitur modo h. l. *arbusta resonant cicadis mecum,* me canente; resonant arbusta et cicadis strepentibus et me una canente. 15. *nonne Menalcan?* nonne pati satius erat Menalcæ fastidia? qui eum spernebat; quod v. sq. confirmatur. Erat hic colore fusco ut verna ruri natus.

17. *ne crede,* confide formæ. Servius e Sallustio laudat: *Virtuti satis credebant.* 18. cadunt, decidunt neglecta, adeoque jacent. *vaccinia nigra* esse eundem florem cum hyacinthis ferrugineo colore, satis convenit inter viros doctos. v. h. l. Cerda. cf. inf. v. 63. X, 39, coll. Theocr. Idyll. X, 28 Καὶ τὸ ἴον μέλαν ἐντὶ, καὶ ἁ γραπτὰ ὑάκινθος. Ge. IV, 183, ubi Martinus *hyacinthum* poetarum *lilium floribus reflexis,* sive *Martagon,* forte id genus, quod *Imperial Martagon* appellant, *Türkisch Bund,* esse putat, et ejus effigiem apposuit. Salmasius ad Solin. pag. 1224 *gladiolum,* nobis *Schwerdlilie,* intelligi contendebat: caussas breviter recensuit Ruæus ad Ecl. III, 62. Add. nunc Schreber.

Despectus tibi sum, nec, qui sim, quæris, Alexi;
Quam dives pecoris, nivei quam lactis abundans.
Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.
Lac mihi non æstate novum, non frigore defit.
Canto, quæ solitus, si quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.

19 *nec, qui sim:* ita meliores ap. Pier. et Heins. conf. ad Ecl. I, 19. Vulgg. cum aliis codd. *quis sim*. Primum mutatum video in Pulmann. et Commelin. Est *qui* mollius et doctius. vid. Heins. 20 *nivei* et ad *pecoris* et ad *lactis*, nam utrumque recte dicitur, referri potest. Prius Serv. et Mart., posterius Heins., sequuntur. In pecore epitheton majorem vim quam in lacte niveo habet. Si tamen poeticum morem, de quo monui ad I, 35., si porro aurem, consulas, non dubitabis eo modo distinguere, quo nunc fecimus. 22 *Hic mihi* Menag. alt. *nec frigore* alii ap. Burm. *desit* Goth. pr. *Lac mihi non æstate, novum non frigore defit:* ita distinguit Burm. Hieme enim *lac novum* (v. Ecl. V, 67) suppetere, id demum esse gloriosum. Atqui ineunte hieme partum edunt oves. Verum, etiamsi post *novum* distinguas, repetendum utique idem voc. in altero membro de hieme. De *colustro* vero non accipi potest. v. Martin. Locum ante oculos habuit et expressit Ovid. Met. XIII, 829. 23 *si quanto arm. vocabant* ms. Barth. Burm. conj. *vacabant*. 24 Scribitur *Arachinctus*, *Arachintus* etc.; item *Arctheo*, lapsu vario. Item *Dirceus*. At est Διρκαῖος. Pindar. P. 9, 155 Διρκαίων ὑδάτων. Totus versus ex Græco factus est: Ἀμφίων Διρκαῖος ἐν Ἀκταίῳ Ἀρακύνθῳ, ut adeo manifestum sit poetam Græcum esse expressum.

ad Theocr. X, 28. Sed de *ligustris*, Italiæ flore, major dubitatio. v. Martin. ad h. l. Vulgo *trœne*, *Rainweide*, reddunt; alii *convolvulum majorem* intelligunt: Plinius arborem appellat. Græcis *Cyprus*, cf. Pompon. Sab. Sufficit, hunc florem, licet pulcrum, negligi, dum hyacinthus, coloris non æque grati flos, ametur.

19. Ex Theocr. III, 7. et reliqua ex XI, 29 sqq. 21. *Siculis.* Revocatur adeo hoc carmen ad pastores Siculos. v. Argumentum. nec potuit Corydon esse verna Iolæ; sed pastor sui juris. 22. Suppetere sibi per totum annum vaccas ait, quæ bonam lactis copiam præbeant, ut quotidie lac recens apponi possit. Theocritus pro lacte *caseum* posuerat Idyll. XI, 36, etiam hoc ex more harum regionum: vide modo Georg. III, 400. 401.

23. Nec imperitum se cantus esse pronuntiat. *armenta vocabat*, revocabat, compellebat, ut imprimis fit vesperi, ut domum pastor gregem reducat. vid. suavem locum Apollon. I, 575 sq. et Cerd. 24. *in Actæo Aracyntho.* Hujus nominis nobilis mons est Acarnaniæ sive Ætoliæ; v. vel Strab. X, pag. 692 A; nam fines harum regionum modo angustius modo latius patuerunt; non longe ab urbe Pleurone. Ad hunc referenda hæc esse contendit Palmerius Græc. ant. IV, 10, docetque eum tractum ἀκτὴν dici apud Homerum, quia Ithacæ et Cephalleniæ insulis ex adverso situs est in continente. Amphion tamen in Acarnania fuisse nusquam legitur. Occurrit et huic rei ita, ut partim nos non omnia de hac fabula memorata tenere dicat, partim verba hæc: *In Actæo Aracyntho*, initium carminis noti faciat, ut apud Theocr. Idyll. IV, 31, 32 fieri putat, et ut noster fecit Ecl. V, 86. 87, utque alii faciunt, v. c. Aristoph. Nub. 964. Alia exempla v. ap. Bentl. ad Horat. I Serm. 3, 7. Et forte ad eundem modum trahendi versus Bionis Idyll. III,

Nec sum adeo informis: nuper me in litore vidi,
Quum placidum ventis staret mare; non ego Daphnin

25 *Non.* Ven. et Parrhas., et in nonnullis deest *in.* 26 *Dum placitum* quatuor ap. Burm. *Daphnin* multi Pieriani et Rufinian. cum pluribus Burm. Si *Menalcan* scribas, debuit et *Daphnin* scribi cum Pulmann. Commel. Conf. Heins. ad v. 73. Conficitur res ex V, 52 *Daphnin ad astra feramus.* Itaque *Daphnim* expunxi. *Daphni* Rufinian. p. 272, quod ornari posset, si tanti esset.

(al. VI.) 7 sq., ut argumenta carminum sint, quæ poeta Amorem edocuerit. Verum satis contorta est omnis illa Palmerii ratio, et tota Amphionis, qui lyræ cantu Thebas condidit (Horat. Art. 394), fabula ad Bœotiam pertinet; etiam hic *Amphion Dircæus* a fonte Bœotiæ. Tum vero nec deficit Aracynthi montis nomen et memoria in Bœotia: Nam non modo Steph. Byz. Ἀράκυνθος, ὄρος Βοιωτίας, ἀφ' οὗ Ἀθηνᾶ Ἀρακυνθία, et Vibius Sequester id asserunt, add. Lutat. ad Statii Theb. II, 239, et Sext. adv. Grammat. I, 12, p. 270; verum et illustris est Propertii locus III, 13, (al. 16.) 41 *victorque* (ultus matris injuriam) *canebat Pæana Amphion rupe, Aracynthe, tua.* (ad quem locum miror in Burmanni edit. nihil esse notatum.) Simile quid in Euripidis Antiope lectum fuisse de Amphione, colligebat ex Probo Valkenarius Diatribe pag. 66. 67. Probi verba sunt: *Amphionem et Zethum Euripides, Jovis ex Antiopa Nyctei filia natos, ait cantando potuisse armenta vocare.* Si recte hæc a Probo scripta sunt, firmatur inde lectio Codicis in Propert. l. c. *Prata cruentantur; Zethus victorque canebat P.* ut sit *Zethus victorque Amphion* docte pro *Zethus Amphionque victores.* Nam frigent *Prati Zethi*, durum est *Prata cruentantur Zetho:* et, quæ alii conjectant, *Prata cruentantur late*, vel quæ conjectari possint, v. c. *lætus victorque c.*, lubrica sunt. Quod tandem Aracynthus *Actæus* vocatur, puta eo spectare, quod mons ille fuit in finibus Bœotiæ et Atticæ, unde *Actæus*; omnis enim Attica *Actæa* dicitur, h. e. litoralis, ab *acte*, quæ pro *litore* dicitur. Sextus l. l. Ἀράκυνθος τῆς Ἀττικῆς ἐστιν ὄρος. Add. Barth. ad Stat. II Theb. 239 *Illa* (Diana) *suas Cyntho comites agat, hæc* (Pallas) *Aracyntho.* Copiosi in locis congerendis Cerda et Martinus.

25. E Theocr. VI, 34 sqq. Verum in eo commode hæc de Cyclope dici poterant; non æque nunc de pastore, qui melius fonte, rivo, amni, pro speculo utitur. At Servius omnino negat mare unquam esse satis tranquillum, ut imaginem reddat. Videtur is de alto cogitasse; nam ad litus maris facies satis tranquilla et pellucida esse potest: conf. Cerda et Burm. Servio tamen obtemperarunt alii, in his Alb. Gentilis, qui de lacu Mantuano accipere maluit, ut Æn. I, 244 mare de Timavo. *Quum placidum ventis staret mare*, h. a ventis, per ventos. v. inf. Ge. IV, 484. cf. Tibull. IV, 1, 126. Explicat Seneca Quæst. nat. V pr. *Itaque si legeris:* Quum placidum ventis staret mare, *scito illud non stare, sed leviter succuti, et dici tranquillum, quia nec huc nec illuc impetum capiat.* Est hoc philosophi argutantis. Quantopere Tassus, dum eandem rem in *Amynta* or-

Judice te metuam, si nunquam fallat imago.
O tantum libeat mecum tibi sordida rura
Atque humiles habitare casas, et figere cervos,
Hædorumque gregem viridi compellere hibisco!
Mecum una in silvis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cera conjungere plures
Instituit; Pan curat oves oviumque magistros.
Nec te pœniteat calamo trivisse labellum:
Hæc eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas?

27 *fallat* meliores Pier. et Heins.; et sic elegantior sermo ferre putatur pro vulgari usu *fallit*, quod erat ante Heins. vulgatum. Mentel. pr. et Ven. *fallet*. 28 *O libeat tantum* duo Burm. 31 *Meque una* fragm. Moret. Deest versus in Zulich. 32 *primum* Rom. et Goth. sec. *ceræ* Leid. Locum multi expressere una cum VIII, 24. ut Ovid. Met. XI, 154. cf. Tibull. II, 5, 31. 32. Ita quoque mox 40 sq. expressi ap. Ovid. Met. XIII, 834 sq. 33 *ministros* Franc.

nare vellet, a rerum natura recesserit, docuere viri docti.

28. *O tantum libeat*, ut Theocr. XI, 65. *sordida rura*, h. l. non in vitium dictum, sed pro vilis, pauper. Servius *tibi sordida* jungit, quæ tibi sordent. 29. *figere cervos*, si feræ sunt, telo, jaculo, Georg. I, 308. Æn. V. 516. VI. 803 cf. Burm. h. l. Venationis tamen studium a vita pastorum alienum esse videtur. Præstat hactenus alterum, quod Servius habet: "aut furcas, quæ figuntur ad casæ sustentationem: quæ dictæ sunt cervi, ad similitudinem cornuum cervinorum." et præcesserat mentio casæ; nisi alia ex parte id parum opportune commemoratur inter cetera ad vitæ rusticæ commendationem. Probarunt tamen hoc Lips. et Duker. in Specim. Not. ad Serv. To. I Virg. Burm. In re militari obvia est vox, v. ad Tibull. IV, 1, 84 et Intpp. ad Liv. XLIV, 10. In vita communi aut pastoritia vox non æque occurrit, et omnino poeta non satis caute dilogiam intulit: dum *figere cervos* dixit. 30. *hibisco*. Hibiscus e malvarum agrestium genere esse creditur, Græcorum *althæa:* etsi, quæ de ea disputantur a viris doctis, parum certa sunt. vid. Martin. Jam. h. l. duplici modo ejus notio constituitur: aut cum Servio, ut sit, *ad hibiscum*, tanquam ad herbam pabularem: quod ex usu loquendi bene fieret; aut ut hibisci caulis et virga intelligenda sit, qua pastor utitur ad compellendum gregem. Hauddiffiteor mihi nunc præferendum videri prius illuc; est enim *hibiscus* pabuli genus et planta esculenta: Calpurn. Ecl. IV, 32 *viridique famem solarer hibisco.* 33. *Ovium magistri* sunt pastores, οἰοπόλοι. ut Ecl. III, 101 *Idem amor exitio pecori pecorisque magistro*, et alibi. Sic *gregis magister* Tibull. II, 5, 35. *pecori pecorisque magistris* Ovid. Fast. IV, 747 et sic sæpe.

34. *Nec te pœniteat*, pigeat, molestum videatur aut parum te dignum. c. Tibull. I, 4, 47. 35. *quid non faciebat* omnia fecisset, nihil intentatum relinquens. Nota formula. Co-

Est mihi disparibus septem compacta cicutis
Fistula, Damœtas dono mihi quam dedit olim,
Et dixit moriens: te nunc habet ista secundum:
Dixit Damœtas; invidit stultus Amyntas.
Præterea duo, nec tuta mihi valle reperti,
Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo,
Bina die siccant ovis ubera; quos tibi servo.
Jam pridem a me illos abducere Thestylis orat;
Et faciet; quoniam sordent tibi munera nostra.
Huc ades, o formose puer: tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphæ calathis; tibi candida Naïs,
Pallentes violas et summa papavera carpens,

41 Pierii Vatic. vetustissimus distinguebat: *sparsis etiam nunc pellibus. ambo Bina die siccant. ambo Bina die siccant* Goth. pr. Sic et in nonnullis Heins. Sed *ambo* otiosum, post *duo.* vid. Burm. 42 *quod* Rom. 43 *ipsos a me* Rottend. *a me ullos* Leid. Schrader. conj. *optat.* 47 *Palantes* Leid. a m. pr.

rydon igitur cantu fistulæ excellebat: ejusque artis æmulus erat Amyntas. 36. *cicutis* pro cannis. Ecl. V, 85. Expressa quidem hæc a multis, satis ingeniose tamen ab uno Popio *Pastor.* II, 39, si expendas ac compares versus 43. 44.

40. E Theocr. XI, 40 sq. III, 34 sq. *nec tuta mihi valle reperti,* commendat donum a difficultate: periculo a feris contemto capreas has silvestres ceperat. conf. Ovid. Met. XIII, 834 sq., quo toto loco hanc Eclogam ante oculos habuit. Ovem præbere ubera capreolis, exemplo non caret. 41. *sparsis pellibus albo,* ut maculæ fuerint albæ. Ducta res e Theocr. XI, 41, ubi vid. disputantes Intpp. *etiam nunc* vero, quia accessu temporis mutant colorem, ait Servius, ex albo in pallidum an lividum. Nisi, durius quidem, ad *siccant* referas; etiamnum lactent. 42. *die,* quotidie Ecl. III, 34. Æn. XI, 397. 44. *Et faciet,* abducet; ex Theocr. III, 36. Ad 45 sq. cf. XI, 47. 56. 57.

46. *ferunt Nymphæ.* Repente a vita vera et communi aberrat poeta et transit in vitam mythicam et poeticam; quod vix bene fit: Inopinato enim in vitam vulgarem inducuntur deæ, Nymphæ et Naides. Forte tamen non nimium in hoc argutandum; ita enim loqui et deos deasque agrestes lusibus pastorum interesse dicere, genus carminis bucolici forte fert. Splendidi autem hi versus 46—55. 47. *Pallentes violas,* sunt nostræ violæ flavæ, *gelbe Violen,* vid. Martin. ad h. l., inter vernos flores numerandæ; λευκόϊον s. albam violam, flore sive albo sive flavo sive purpureo, vocant veteres. *Pallens* vero pro flavo; si corpora hominum calidiore in plaga viventium reputes, quæ, cum pallent, subflavescunt. *Papavera* sunt ex genere silvestri, flore rufo, quod in arvis cum hordeo maxime nascitur. Plin. XIX, 9. vid. Martin. h. l. et ad Ge.

Narcissum et florem jungit bene olentis anethi;
Tum, casia atque aliis intexens suavibus herbis,
Mollia luteola pingit vaccinia caltha.
Ipse ego cana legam tenera lanugine mala,
Castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Addam cerea pruna; honos erit huic quoque pomo;

48 *bene jungit* fragm. Moret. *acanthi* conj. Schrader. An bene oleat acanthus, ignoro. 49 *Cum casia* Ven. et Parrhas. *Tunc* multi. 50 *Pinguia l.* Nonius Marcellus in *caltula.* 53 *poma* Ven.; porro *et* ante *honos* in vulgg. edd. et in nonnullis libris ad evitandum hiatum; male. vid. Pier. Heins. h. l., qui primus ejecit. et ad Ge. I, 4, 221. Wasium de Senar. cap. 4. Ad Græcorum imitationem, quibus adspiratio sonum consonæ similem reddebat, *v* vel *w*, *f.* poeta et hoc accommodavit, est quoque hiatus in cæsura, sententia subsistente.

I, 78. *Narcissus* ex eo utique genere est, quod nos ita appellamus. v. eund. ad Ge. IV, 122. Schreber. ad Theocr. I, 133 cum Linnæo consentit, qui *Narcissum poeticum* edidit. (Quæautem Julius Sabinus h. l. habet de Narcisso, coronis Erinnyum destinato, petita sunt ex Schol. Sophocl. Œd. Col. 681.) *Anethum* nostrum *Tille*, s. *Dille, dill, anet*, esse putatur, quod et in nostris hortis visitur, flore flavo. *ἄνηθον* etiam Theocritus cum rosis et violis jungit VII, 63: Dubites tamen de alio loco Idyll. XV, 119. Cum malvis et apio jungit *τά τ' εὐθαλὲς οὖλον ἄνηθον* Moschus Idyll. III, 101. 49. *Casia* a Plinio inter herbas ac flores recensetur coronarios, et inter eos, quos circa alvearia serere jubet. Vulgo *lavendulam* nostram esse putant. vid. Cerda ad Ge. IV, 30, p. 480. Sed Martinus, comparatis inter se Plinio, Dioscoride ac Theophrasto, docet, *Casiam* hanc esse *encoron* Græcorum, s. *Thymelæan lini folio, quæ grana cnidia* fert. v. Martin. ad Ge. II, 213. 50. *pingit vaccinia*, hyacinthos ferrugineo colore, variat, *caltha*, tanquam flore diversi coloris, *intexens herbis* n. violas et reliqua. Æn. VII, 488 *cervum Mollibus intexens ornabat cornua sertis.* *Caltha* vulgo nostra *Ringelblum, marggold, soucy*, habetur. vid. Cerda, quanquam de eo adhuc dubitat Martin. ad h. l. De *vacciniis* vid. ad v. 18. *mollia*, tenera, ut Ecl. V, 38 *mollis viola*, VI, 53 *mollis hyacinthus* et ut nostrum *sanft* pro *zart.*

51. *cana legam tenera lanugine mala.* χνοάοντα. Intelligunt vulgo mala cydonia, s. cotonea, nobis *Quitten*, quæ cana lana s. lanugine obduci satis constat. Quum tamen ea palato puellæ parum grata fuisse videri possint (oblitus erat vir doctissimus, h. l. de re coronaria agi, ad quam referuntur quoque calathi floribus et pomis nucibusque scite ornati), conjicit Martinus significari a poeta *præcocia*, s. nostra *Apricosen.* Sed vulgata interpretatio confirmari etiam potest ex Alcimi Epigrammate Antholog. Burm. T. I, n. 211, quod ex h. l. expressum, ubi *hæc mala* redduntur *velleribus hirsuta cydonia canis.* Calpurn. Ecl. II, 90. 91 *ut in arbore sæpe notavi Cerea sub tenui lucere cydonia lana.* cf. Martial. X, 42 aliosque a viris doctis ad utrumque locum laudatos. 52. Respicit hunc versum Ovid. Art. II, 267. III, 183. 53. *cerea*

Et vos, o lauri, carpam, et te, proxima myrte:
Sic positæ quoniam suaves miscetis odores.
Rusticus es, Corydon; nec munera curat Alexis;
Nec, si muneribus certes, concedat Iollas.
Heu, heu, quid volui misero mihi! floribus austrum
Perditus, et liquidis immisi fontibus apros.
Quem fugis, ah demens? habitarunt dî quoque silvas,

56 *est* Rom. 57 *certet* idem, et *concedat*, quod præstantiores Heinsii tuentur idque editum inde ab Aldd. At Pierius editum laudat *concedet*, sicque multi codd. *concedit* pr. Moret. *Iollas* in plerisque: quod metrica ratio requirit. *Iolla* Rottend. sec., ut Ecl. III, 79. Est Ἰόλη. Ἰόλαος. Ἰόλας. 58 *Heu! heu!* Rom. et alii vetustiores: itaque recepit Burm.; vulgo editur et scribitur *Eheu*, ut et apud alios. v. h. l. Muson. et Burm. 59 *immisit* Parrhas. *Perditos* Rom. ex antiquo usu. v. Pier. *Proditus* quart. Moret. *Perditis* Lutat. ad Stat.; at satis notum, *perditus* pro miser, ut, amore. 60 *Quam f.* Menag. sec. *a, ah, ha, o* alii, ut fere in libris variatur scriptura.

pruna, sive flava, sive matura; hoc sensu dictum illud Alcmanis, quod h. l. laudat Fabric., κηρίναν ὀπώραν, illo videtur accipere Ovid. Met. XIII, 818 *prunaque, non solum nigro liventia succo; Verum etiam generosa novasque imitantia ceras.* Memorantur quoque cerea pruna in Copa 18. Alia loca Cerda laudat. cf. Intpp. ad Horat. I Carm. 13 *cerea Telephi brachia.* 54. *proxima myrte*, quæ in calatho proxima laureis frondibus ponetur; et junguntur fere. v. Horat. Od. III, 4, 19. v. h. l. Burm. *Laurus* vero non est accipienda de eo genere, quæ accuratius *laurocerasus* dicitur, et versus finem sæculi XVI ex Trapezunte et Constantinopoli ad has terras allata fuit, sed de ea lauro, quæ in silvis et sæpibus passim per Italiam visitur. Ceterum imaginem hujus *serti florei* expressam dedit Martinus ad h. l.

56. *Rusticus es*, stultus; nisi poeta exprimere voluit Theocritus XX, 3 Βωκόλος ὢν ἐθέλεις με κύσαι τάλαν; quod tamen paullo argutius esset dictum. *Iolas*, dominus Corydonis et pueri hujus delicati. Fluctuat autem in sqq. et jactatur variis curis animus miseri amantis ab alio ad aliud abreptus.

58. 59. Ita intelligo: me miserum! qui munerum mentionem feci, quibus te expugnare et mihi conciliare vellem; quam meæ caussæ male ipse consului, quum, ut munerum rationem habeas, te horter; habes enim herum tuum, amatorem, qui multo majoribus te corrumpere possit. *Perditus*, n. amore, amens. Ecl. VI, 88.

60. *habitarunt dî quoque silvas.* Notum exemplum Phœbi. Ovid. Art. II, 239. Tibull. II, 3, 11. Paris autem inter pastores adolevit. Pallas vero πολιὰς, πολιοῦχος, ἀκραία satis nota. v. Spanhem. ad Callim. Lav. Pall. 53. cf. Cerda. Enimvero quid est, *quas condidit?* An plures arces, ἀκροπόλεις, Minervam condidisse constat? Scilicet revocanda res ad solas Athenas: habitet Athene suas Athenas, quarum tutela illa est. Etiam hæc paullo doctiora, quam pro pastorum ingenio, videri debent; monuit quoque Klotzius Opusc. p. 285. Ornavit hæc Popius *Pastor.* II, 59 sqq.

Dardaniusque Paris. Pallas, quas condidit, arces
Ipsa colat: nobis placeant ante omnia silvæ.
Torva leæna lupum sequitur; lupus ipse capellam;
Florentem cytisum sequitur lasciva capella;
Te Corydon, o Alexi; trahit sua quemque voluptas.
Adspice, aratra jugo referunt suspensa juvenci,
Et sol crescentes decedens duplicat umbras:
Me tamen urit amor; quis enim modus adsit amori?
Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit!
Semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est.

61 *quæ condidit* Pier. ex Rom. ut sit ipsa illa dea, quæ condidit arces. 62 *colit* duo Burm. *colant* Rom. 63 *capellas* Rom. 64 Hic versus abest a Ven. et Rottend. 66 *jugo ut referant* Leid. et alii quidam. Sic Ecl. IV, 52. V, 6. Æn. X, 20 et al. v. Burm. *Aspice, ut* Goth. pr., paullo inscitius; idem *referant*. 67 *descendens* pr. Ed. et Vossian. a pr. m. *discedens* Pier. ex nonnullis, sollenni lapsu. 69 *O Corydon*. In aliis *a. ha.* v. Pier. 70 *tibi est f. vitis in ulmo* unus Heins. Junius Philargyrius laudat e Varo anapæstos: *Et frondosam-Semiputatam-Queritur vitem.*—

63. Ex Theocr. X, 30, quo loco, quidquid Grammatici pro Virgilio dicunt, multo commodius et elegantius positum est. Hic Corydon inter alias animi æstuantis curas ardoris sui incredibilem vim et impetum sive exponere sive excusare putandus est. *Torva* est truculenta, ipso adspectu terribilis, βλοσυρά. *sequi* autem non uno sensu ponitur; alio enim modo Corydon Alexin sequitur, quam leo lupum. 64. *Cytisus* fruticis genus, rhamno similis, colore albicante, ramis fere cubitalibus, jucundo foliorum odore et sapore, apibus et capris gratum. Nostrorum *Cytisus Marantæ*. Plin. XIII, 24. v. Martin. Ge. II, 431. Audio tamen etiamnum frustra hoc asseri; nec constare, qui cytisus veterum sit. Certe e XVII speciebus in Linn. ed. Murray p. 666 nulla convenit; esse forte medicaginis arborescentis genus suspicantur artis periti. Verum ad veteres poetas hæc sunt ἀπροσδιόνυσα. 65. *trahit sua q. voluptas,* amor, libido. vide Burm. Theocr. X, 31, unde hæc conversa, ἐγὼ δ' ἐπὶ τὶν μεμάνημαι. cf. Martin. ad Ge. III, 130. 66. *aratra ex jugo suspensa,* inverso vomere, ut solum verrant, protracta. Horat. Epod. II, 63 *videre fessos vomerem inversum boves collo trahentes languido.* Color horum versuum petitus ex Theocr. II, 38, 39. Græcis una voce est βουλυτός. 67. Ecl. I, 84 *Majoresque cadunt altis de montibus umbræ.* 68. Theocr. VII, 56 θερμὸς γὰρ ἔρως αὐτῶ με καταίθει.

69. Ex eodem XI, 72 sq. et epice in Æn. V, 465 *Infelix, quæ tanta animum dementia cepit!* Objurgat se ipsum, quod amori indulgens curam operis rustici negligit; debuerat dudum vites et ulmos amputare et opus inchoatum et omissum absolvere. Itaque v. 70. 71 subjicit *Semiputata tibi f.* cf. ad Ecl. I, 57, et Georg. II, 410. Servius ad h. l. superstitionem veterum commemorat, *in sacris dici*

Quin tu aliquid saltem, potius quorum indiget usus,
Viminibus mollique paras detexere junco.
Invenies alium, si te hic fastidit, Alexin.

71 *potior quorum indiget usus* elegans est emendatio Marklandi ad Statii Silv. pag. 341. Sed μᾶλλον etiam in Theocr. loco XI, 74. 72 *para* tres Burm. 73 *hic* abest a Rottend. sec. *fastidat* Rom. *Alexin* Heins. reposuit e melioribus, in quibus *Alexin* et *Alexim*, vulgo *si te hic fastidit Alexis*, quod et ipsum bene se habet.

furore corripi eum, qui sacrificaverit de vino, quod est de vitibus imputatis: atque talis lex inter Numæ leges memoratur: *Diis ex imputata vite ne libanto.* Cujus opinionis ad acuendam rusticorum industriam summa vis esse debuit. Amputantur autem vites bis in anno, primum æstate, deinde post Idus Octobres, ut maturitatem capere fructus et sole coqui possint. Colum. V, 5 *Pampinandi autem modus is erit, ut opacis locis humidisque ac frigidis æstate vitis nudetur, foliaque palmitibus detrahantur, ut maturitatem fructus capere possit, et ne situ putrescat.* De altera hac amputatione accipiendus locus Theocriti VII, 134, quod apparet, si conferas ib. vss. 24. 25. Idem in arboribus fieri necesse est, quibus vites se adjungunt, et sustinentur, ne æmula umbra viti noceat. Mart. h. l. 71. *quorum indiget usus*, quæ ad usum vitæ rusticæ necessaria; scil. vas aliquod, vel calathum. *detexere junco* cf. Tibull. II, 3, 15. *mollis*, flexilis, ὑγρός.

ECLOGA III

PALÆMON

ARGUMENTUM

Disceptant hoc carmine alternis versibus duo pastores, Damœtas mercenarius, Ægonis oves pascens, et Menalcas, puerili ætate (v. 33) constitutus, et puerili petulantia alterum lacessens: cujus carminis, *amœbæum* illud dicitur, ea lex est, ut is, qui respondet, iisdem versibus ac numeris aut contrarium aut majus et pulcrius aliquod dicat, aut ulla alia ratione simile quid subjiciat. Neque ex eodem omnia argumento necesse est esse petita, sed a variis ac diversis plane rebus arcessita; cujus quidem rei bene memores esse debemus, ne argutemur in constituendo sententiarum ordine et nexu. Etiam nostro tempore ejus generis carmina apud Italos in pretio haberi, et laudari poetas *Improvisatori*, nota res est (cf. Spencius, Anglus elegantissimus, Ecl. VII pr.) Occasio hujus certaminis parum feliciter a conviciis mutuis et probris, quibus se invicem lacessunt, petitur, in quibus non modo honesti et decori nulla ratio habita, verum ne id quidem, quod poetæ nomen et naturam efficit, spectatum est, ut non nisi gratæ et jucundæ res exhiberentur. Vitæ et moribus hujus generis hominum convicia ista haud esse insolita, nemo dubitet; verum poeta, si ingenio et carmine recte utitur, nunquam ad sordida et flagitiosa, turpia ac fœda, carmine exprimenda se demittet: multo minus, si carmina *virginibus puerisque* cantare se meminerit. Nec omnino inventi magna laus esse potest, non modo in summa carminis; est enim petitum argumentum ex Theocrito Idyll. IV et V; verum et in singulis versibus pastorum sibi respondentium: nihil enim in illis est, quod naturali aliquo sententiarum ordine vinctum vim ad animum habeat. Singula disticha sunt singula carmina: scopæ solutæ. De tempore hujus carminis v. Vita Virgil. a. 711. cf. 709. Agitur res inter pascua et greges per agros gramen carpentes. cf. v. 55.

MENALCAS. DAMŒTAS. PALÆMON.

M. Dic mihi, Damœta, cujum pecus? an Melibœi?
D. Non; verum Ægonis: nuper mihi tradidit Ægon.
M. Infelix o semper, oves, pecus! ipse Neæram
Dum fovet, ac, ne me sibi præferat illa, veretur,
Hic alienus oves custos bis mulget in hora:
Et sucus pecori, et lac subducitur agnis.
D. Parcius ista viris tamen objicienda memento.
Novimus, et qui te, transversa tuentibus hircis,
Et quo; sed faciles Nymphæ risere; sacello.

1 *ain' M.* unus Leid. 3 *oves* jam Ald. sec., Steph. et aliæ, firmavitque Heins. ex Pier. Rom. Oblong. aliisque Codd. *ovis* vulgo, quod secundo casu capiebant; at si est quartus casus, facile admittes. 4 *ille veretur* Leid. Servii. Sic et Rom. 5 *Hicc' alienus.* Sic Marius Victorin. in Grammat. monet legendum. Scilicet ubique ante vocalem ita erit scribendum; enimvero jam ubique conventum est in hoc, ut *Hic* producta syllaba sit pro hicce. *ovis* vett. edd., Marius Victorinus et potiores scripti cum edd., sed jam Aldd. *oveis*; tum *mulgit* Mentel. 6 *sucus* ubique antiquiores: recte a sugendo. 7 *Parcius: ista*, ita distinguunt Codd. nonnulli et Servius: atqui sic esse debebat: *ista viris te objicere memineris.* 8 *hirquis* Grammatici et pars codd., sive ut sit pro *hircis*, diversa scriptura, sive ut sint ἴλλοι, oculorum anguli. v. Pier. Sed vid. Not. Apud Ovid. Fast. I, 283 Janus *attollens oculos diversa tuentes* legitur; verum ibi, quia biceps est.

1. Ex Theocrit. IV, 1 sq. *cujum* jam desueta vox erat; *sic rure loquuntur*, addebat Virgiliomastix, ut Pseudo Donatus §. 61. memorat.

4. Dum ipse Ægon Neæræ assidet, hic mercede conductus gregem ejus perdit. Fere ut ap. Homer. Od. P, 246 ἀλαλήμενος αἰὲν Ἄστυ κάτ'· αὐτὰρ μῆλα κακοὶ φθείρουσι νομῆες.

7. *Parcius ista viris.* Convicium convicio opponit Damœtas, et Menalcæ infamiam pathicæ libidinis exprobrat. Dicit itaque, etiamsi hæc jure exprobrari mihi possent, at ista tamen convicia certe non homo mollis, effeminatus et turpis, iis facere debebat, qui sunt puris moribus, h. mihi; ut apud Suet. Vesp. cap. 13 Vespasianus notæ impudicitiæ homini respondet: *Ego tamen vir sum.*

8. *Novimus et qui te* scil. corruperit. Non me latet, te inter greges, hircis intuentibus, et in ipso sacello Nympharum turpi libidine pollutum esse. *hircos* s. *hirquos* multi ex interpolato Servio de angulis oculorum accipiunt, h. oculis præ libidine in angulos reductis. Sed hoc inter argutias interpretum harum Eclogarum referendum; idque manifestum fit, si quis Theocrit. V, 41. 42, unde hæc expressa, et Plinii locum (qui in nostro Plinio non occurrit), a Servio laudatum, comparet. *sed faciles Nymphæ*

M. Tum, credo, quum me arbustum videre Miconis
Atque mala vites incidere falce novellas.
D. Aut hic ad veteres fagos, quum Daphnidis arcum
Fregisti et calamos : quæ tu, perverse Menalca,
Et, quum vidisti puero donata, dolebas ;
Et, si non aliqua nocuisses, mortuus esses.
M. Quid domini faciant, audent quum talia fures !
Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis, multum latrante Lycisca ?
Et quum clamarem : Quo nunc se proripit ille ?
Tityre, coge pecus ; tu post carecta latebas.

10 *Miconis* nunc scripsi e Theocrito hoc ipso loco, quem expressit : Μίκωνος Idyll. V, 112. Vulgo *Myconis*. 12 *Daphnidos* Valer. Prob. in Arte Grammat. agnoscit. 15 *aliquid* Ven. et Parrhas. *aliquem* Rottend. alter. *ex aliqua* Voss. 16 *faciant* Heins. ex optimis codd. etiam Pierianis iterum revocavit ; ediderat jam idem Nauger. in Ald. tert. Vulgo *facient*. *facerent* unus Moreti. *Quid facient domini, audent* Scalig. et Gifan., evitandi ingrati soni caussa. 17 *Nonne ego* Menag. et Goth. pr. ; idem mox *carrecta*. 19 *Et dum multi*.

risere n. sacrilegum hoc facinus, cum alii dii severiores id graviter ulturi fuissent. Potest itaque *faciles* hactenus ad lasciviam Nympharum referri, quæ caussa hujus facilitatis erat : quæ proprie in injuria ferenda, h. l. e violata religione, spectatur.

10. 11. Aliud Menalcas Damœtæ exprobrat flagitium malitiæ in Miconem, corrumpenda ejus vinea. Tum, credo, hoc factum, cum Nymphæ viderunt me, &c. Noto ironiæ genere de se prædicat flagitium alterius. Imitatus est hoc, ut solent homines digna indigna imitari, Calpurnius VI, 84 sq. *mala falce*, obtusa, rubigine exesa, qualis falx ramis et vitibus tanto magis nocet. Ita exponit Burm., docte utique, ut tamen nihil huic loco insit, quod ad istam argutam rationem ferat. Damœtam furtim per malitiam vites incidisse ac corrupisse sufficit. Accipiamus itaque simpl. *malam*, nocivam, perniciosam. Tibull. III, 5, 20 *Et modo nata mala vellere poma manu. arbustum* potest esse synonymum *vitium*, ut Georg. II, 416 *Jam vinctæ vites, jam falcem arbusta reponunt*. Nec tamen necesse ; cum vites sint satæ inter arbores iisque junctæ.

12. Recriminatur hic, simileque ejus, quo se petitum videbat, malitiæ et invidiæ flagitium objicit Menalcæ. *quæ donata* v. 13, sc. *arcum* et *calamos*. Arcus non alienus a pastorum vita ad defendendos greges a feris. Videtur arcum in fago appensum reperisse Menalcas, cujus potiundi ipse cupidus fuerat, at Daphnis eum puero donaverat.

16. *Fures*, servi, ex oppos. *domini* et vetere interpretatione Servii ; cum nunc ille mercenarius pastor conviciari audeat. Usum vocis in vulgari sermone arguunt Comici, qui fures pro servis improbis, ac de scelesta plebe adhibent. 20. *Tityre coge pe-*

D. An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruisset fistula, caprum?
Si nescis, meus ille caper fuit; et mihi Damon
Ipse fatebatur; sed reddere posse negabat.
M. Cantando tu illum? aut unquam tibi fistula cera
Juncta fuit? non tu in triviis, indocte, solebas
Stridenti miserum stipula disperdere carmen?
D. Vis ergo, inter nos, quid possit uterque, vicissim
Experiamur? ego hanc vitulam (ne forte recuses,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fetus)
Depono: tu dic, mecum quo pignore certes.
M. De grege non ausim quidquam deponere tecum:
Est mihi namque domi pater; est injusta noverca;
Bisque die numerant ambo pecus, alter et hædos.

23 *quem mihi* Rottend. sec. 25 *haut unquam* Goth. pr. pro *aut*; nonnulli *haud* apud Burm. et Pierii Mediceus. Cetera similia Ecl. II, 32. 26 *Vincta* Rom. et alii, sollenni lapsu. Sed vid. Heins. Nonnulli *num tu*, et v. 27 unus Heins. *misere. dispergere* ms. Lengnich. quod etiam Wakefield. in animum venerat ad Lucret. I, 418. 33 *Injusta*. Jo. Schrader. malebat *infesta*, χαλεπὴ, ut ap. Theocr. χαλεπὸς δ' ὁ πατὴρ μευ χ' ἁ μάτηρ. Idem mox conj. *pecus, altera hædos*. ut sit noverca.

cus, quod dispersum vago discursu palabatur; tacite vero eo ipso indicabat, furem adesse, qui caprum ex grege dolo interciperet. *Tityrum* vero Damonis servum intelligere debemus, aut eum certe, qui ejus pecus pasceret. *Carex* apud Catull. cum *junco*, apud Colum. cum *filice* jungitur; Georg. III, 231 *acuta* appellatur; videtur itaque *junci* genus esse commune, *Riedgrass*. v. Martin. ad Ge. III, 231.

21—24. Non furtum factum, sed debitum a Damone esse exactum profitetur Damœtas. 23. *Si nescis*, h. ut hoc scias, ne hoc ignores. Ovid. Epist. XX, 150 *Si nescis, dominum res habet ista suum.*

25. *Cantando tu illum?* vicisse te ais? cf. Theocr. V, 5. 27. *in triviis*—*miserum* addita intellige, ut efficiat, ea esse quam vilissima; uti *disperdere* h. e. corrumpere, vitiare, depravare, invidiose pro canere. *in triviis*, multo minus in certamine.

28. *vicissim* h. l. per vices, alterne; ad amœbæum carmen referendum. cf. Ecl. V, 50. Damœtas vaccam in sponsione collocat. conf. Theocr. VIII, 11 sq. 30. ex Theocr. I, 25. 26. Est autem juvenca διδυματόκος· aliter quam apud Theocritum, in quo ἐς δύο πέλλας positum est, ut tantum lactis ex mulctu proveniat, quantum ad duo mulctralia replenda satis sit. *pignus* dictum pro sponsione. cf. Theocr. VIII, 14 sq.

32. Theocr. VIII, 15 sq. 34. *bisque die numerant*. Hinc ductum est illud: *Pauperis est numerare pecus:*

Verum, id quod multo tute ipse fatebere majus,
(Insanire libet quoniam tibi) pocula ponam
Fagina, cælatum divini opus Alcimedontis:
Len ta quibus torno facili superaddita vitis

35 *tute multo ipse* Leid. *tu ipse* Ven. Ed. 1472. 36 Distinxere alii, ut jam in scriptis, post *libet*, alii post *quoniam*, sive eodem sensu, sive ut ipse Menalcas de se dicat, se insanire, qui depositurus sit contra vitulum poculum (poetice dixit plur. *pocula*), multo majoris rem pretii. 37 *Alcimedontis*. Multis modis aberrant librarii; est Ἀλκιμέδων. 38 *facilis* fuisse a prima Virgilii manu testatur Serv. ad Æn. II, 592, agnoscit quoque Donatus, estque idem illud in quibusdam Codd. parum commode post *lenta*. Etiam *fragilis* Rom. et al. v. ad Ovid. Met. XV, 169 B.

Ovid. Met. XIII, 824. *alter et hædos*, fetum pecoris h. matrum caprarum, numerat. 36. *Insanire* scil. mecum certando. *pocula ponam:* aut pluralis pro singulari positus aut sunt duo pocula: utrumque fit paullo durius; præferam tamen prius: cui alter tanquam majus aliquid vs. 44 subjicit: *Et nobis—duo pocula.*

38. *Lenta quibus torno f.* Multo plus pulveris commotum est in hoc loco cum ab aliis tum a me ipso (in Addend. Ed. pr. p. 212), quam necesse erat. De *torno* et *cælatura* egi disertius alio loco (*Antiquar. Aufsätze* II P. pag. 145 sq.). Reputandum erat, h. l. agi non de Græci alicujus artificis (nisi et hic volumus Virgilium immiscuisse aliena a vita rustica), sed de pastoris opere, qui nec *torno* tornare poculum, nec *cælo* uti potuit, sed *scalpello*, quo et *excavavit* illud et *cælavit*, exsculpsit in poculi exteriore area *opus anaglyphum*. Est adeo *tornus* h. l. parum proprie dictus pro scalpro, seu cultro pastoritio ad scalpendum adhibito. Nihil amplius: hocque uno animadverso expedita satis sunt reliqua. Itaque Salmasio et Burmanno nolis accedere, ut torno tantum politum et rotundatum poculum, cælatura vero vitis superaddita sit, h. in plana et lævigata superficie exsculpta extet. Jam reliqua ita jungenda: *quibus*, h. cui poculo *vitis lenta superaddita*, exsculpta, *torno facili*, ope scalpelli, quod *facili* h. e. docta et perita manu tractatur. v. ad Ovid. Art. I, 160. Tibull. I, 4, 40.—vitis *vestit corymbos diffusos hedera pallente*, explicat se supra hederam, cujus corymbi diffusi sunt, eamque adeo implicat suis racemulis. Scilicet anaglyphum erat ita factum, ut, collocatis in medio duorum hominum signis, oras ambiret vitis hederæ implicita. *Corymbi* sunt racemi hederæ in orbem circumacti, ut Plin. 16, 34, et acinis ac baccis, qui fructus hederæ, quas uvas vocant, graves. *Hedera* dicta *pallens*, quia genus ejus albo colore conspicitur; namque est alia nigro colore, et nigro aut croceo fructu. v. Martin. ad h. l. *Vitis* autem explicare se et serpere super *racemos diffusos hedera*, h. racemos hederæ, hederaceos, adeoque super hederam, putanda est, atque ita ambire duas cælatas imagines Cononis et Arati. Nam *vitem* de hederæ vimine, etsi viticula appellatur a Plinio, cum W. Clarkio (*Connexion of Roman, Saxon, and English coins* p. 224) accipere non licet: ita vimen hederæ, adeoque hedera hederam, ambire diceretur. Erat in his ante oculos Maroni locus Theocriti I, 29 sqq., quem h. l. illustratum dabo: Ibi

Diffusos edera vestit pallente corymbos.
In medio duo signa, Conon: et quis fuit alter,

39 *palante* Rottend. sec. et qu. Moret., ut Ecl. II, 47.

in cissybii, quod majus vas erat pastorium, superficie tres sunt areæ; quarum prima mulierem sedentem inter duo amatores cum ipsa amatorie expostulantes exhibet, in altera piscator rete trahit mari, in tertia vinea est cum puero custode. Totum poculum ambit acanthus flexibus suis: ad summam oram hedera et helichrysus sunt implicitæ inter se mutuis nexibus: ex his expressit illa Maro: Τῶ *περὶ μὲν χείλη μαρύεται ὑψόθι κισσὸς, ambit oram vasis hedera, κισσὸς ἑλιχρύσῳ κεκονισμένος*, flore helichryso (de quo quomodo dubitare possunt, qui Idyll. II, 78 legerant?) *vestita*, implicita, *ἁ δὲ ἕλιξ ἀγαλλομένα καρπῷ κροκόεντι εἱλεῖται κατ' αὐτὸν*, hederæ autem racemuli, *corymbi diffusi hedera*, corymbi hederæ, diffusi, fructu croceo seu baccis ornati (cf. Bentl. ad Horat. Ep. I, 19, 10), volvuntur circa illum (helichrysum), florem cum implicant. Ita fere ap. Nemesian. Ecl. III, 18. 19 *vitea serta plicantur corymbis*. Cf. sertum Theocr. III, 22. 23. Ceterum, qui flos *helichrysus* sit, ignoro cum aliis, florem esse patet. An sit gnaphalium stœchas Linn. quod conjectatum vidi, dispiciant botanices magistri. Atqui illi clamant, tam parum certos characteres plantarum a veteribus proditos esse, ut certi aliquid de iis pronuntiare omnino haud liceat. Acanthi autem et hederæ ambientis signa interius apposita exempla occurunt passim in vasis pictis, v. c. Hamiltoni et Tischbeinii, ad quæ comparandus Commentar. Böttiger.

40. *In medio duo signa: Conon.* Fuit Conon celeberrimus mathematicus et astronomus, qui circa Ptolemæi Philadelphi tempora vixit, cujus Archimedes aliquoties, tanquam sibi amicissimi et doctissimi hominis, et Catullus *de coma Beren.* v. 7 ex Callimacho, mentionem fecit. cf. Mart. h. l. *quis fuit alter*—de celebri astronomo loqui cum necesse est, qui cæli plagas, ortus occasusque siderum, et anni tempora in agricolarum usum descripserit. Ad Aratum (male Ptolemæus interponitur, qui CL annis serius vixit), Eudoxum, Servius, alii ad Hesiodum, Anaximandrum, Archimedem, referunt. Jam Archimedem familiarem Cononis fuisse, et sphæram e vitro confecisse, constat vel ex Claudiano epigr. 86. v. ibi Gesn.; verum, cum rem rusticam sua arte adjuvisse, memoriæ tradidit nemo; quod contra in Aratum cadit, qui astronomicas rationes ad usum agricolarum transtulit, cujusque *phænomena et prognostica*, propter utilitatem magis forte, quam propter poetæ ingenium, celeberrima inter veteres fuere, et, cum fastorum et Kalendariorum usus non tam frequens, ut nunc, esset, utilissima esse debuere. Forte tamen *radius* melius tribuitur Eudoxo, quippe astronomo. Laudabat Schrader. locum Avieni *Arati Phænom.* pr. ubi is late illud Arateum exposuit; Grot. Arateor. p. 84 *Hic* (Jupiter) *primus Cnidii radium ducis intulit astris Mortalemque loqui docuit convexa deorum. Radius* enim proprie geometrarum virga est, qua in pulvere formas delineabant; nec in aliam rationem intelligendum videtur, quando Uraniæ signis, aut, uti solenni more fit (cf. Æn. VI,

Descripsit radio totum qui gentibus orbem;
Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet?
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
D. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circum est ansas amplexus acantho;
Orpheaque in medio posuit silvasque sequentes.
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
Si ad vitulam spectas, nihil est, quod pocula laudes.
M. Nunquam hodie effugies; veniam, quocumque vocaris.

42 *haberet arator* duo Burm. 43 *Nondum* Goth. pr. hic et 47. 46 *in medium* Goth. pr. *sequaces* alter Rottend., quod illustrat Heins.; nam ponitur et ipsum pro *sequentes.* 48 Si *ad* non displicuisse duram synalœphen ex eo patet, quod *ad* abesse poterat. *spectas* reposuit Heins. e potioribus: idem jam Ald. pr. dederat; sed Naugerius et ceteri *spectes*; in compluribus etiam *laudas. quo pocula laudas* Menag. *cur p. laudes* Ven. 49 *Non hodie* Zulich. *vocabis* Goth. sec.

851), astronomis tribuitur, cum et figuris et numeris opus habeant. Ceterum certavit cum his Popius *Pastoral.* I, 35 sq., qui etiam minus ambitiose nonnulla dixisse videri potest. At v. 42 allusum esse videri potest ad Hesiodeum E., 384 Πληϊάδων —ἐπιτελλομενάων, Ἄρχεσθ' ἀμητοῦ, ἀρότοιο δὲ, δυσσομενάων. 43. conversa ex Theocr. cod. l. v. 59. 60.

44. Invidia punctus hic duo pocula pro uno commemorat, verum ambo, ut apparet, eodem exemplo facta. Pro vite hederæ implicita nunc ambit ora acanthus; in media poculi area Orpheus cantans effictus. Est autem *Acanthus* apud Virgilium *et* plantæ Ægyptiacæ, ex acaciarum genere, v. Georg. II, 119. ibique Mart., *et* herbæ silvestris hortensisque ac topiariæ genus, hic et Ecl. IV, 20. Georg. IV, 123 et 137, ubi v. Mart. add. Æn. I, 649. 711. v. Böttigeri doctam notam ad Vasa picta Vol. I. p. 80. et jam Ciofan. ad Ovid. Met. XIII, 701. Nos *Baerenklau* dicimus. *Mollis* ad artificis facilem et levem manum referri contendit Burm., nimis docte; nam *mollis* est proprium ex acanthi lubrica et flexuosa natura epitheton; vide modo laudatum locum Georg. IV, 137 *Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi* et ap. Theocr. I, 55, unde hæc expressa, ὑγρὸς ἄκανθος: cf. Martin. h. l. add. doctam notam Ciofani ad Ovid. Met. XIII, 701. 48. *Si ad vitulam spectas,* h. si tamen poculum tuum ad juvencam exigis, cum ea comparas: non est quod illud vitula potius habeas; nec opus est, ut ego, etsi duo pocula et ipse habeo, alterum ex iis pro sponsione ponam. Scilicet Damœtas veretur, ne Menalcas juvencæ aliam juvencam in sponsione opponere recuset eo consilio, ut certamen propositum effugiat: Qua suspicione incensus Menalcas mox crimen in eum vertit: *Nunquam hodie effugies.*

49. *Nunquam hodie effugies:* verba

Audiat hæc tantum, vel qui venit, ecce, Palæmon.
Efficiam posthac, ne quenquam voce lacessas.
D. Quin age, siquid habes, in me mora non erit ulla;
Nec quenquam fugio: tantum, vicine Palæmon,
Sensibus hæc imis, res est non parva, reponas.
P. Dicite: quandoquidem in molli consedimus herba;
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos,
Nunc frondent silvæ, nunc formosissimus annus.
Incipe, Damœta; tu deinde sequere, Menalca.
Alternis dicetis; amant alterna Camœnæ.
D. Ab Jove principium Musæ; Jovis omnia plena.
Ille colit terras; illi mea carmina curæ.

50 Palat. et Reg. distinguunt post *vel qui?* At vero: *Audiat hæc aliquis* Ven. et Parrhas.; hic quoque *vel quis.* Tandem Moret. quartus *Audeat—ipse P.* Ceterum de *Palæmonis* nomine, quod fatale visum Grammatico Remmio Palæmoni, arroganti homini, v. Sueton. Ill. Grammat. 23. 55 *in* abest a nonnullis Pier. et Heins. *consedimus umbra* Ven., perpetua librorum aberratione. vid. Burm. conf. ad Tibull. II, 5, 95. 59 *alterni* Menag. et ed. Ven., etiam hoc bene. 60 *A Jove* alii: sed sollenni poetarum usu alterum dicitur. v. Burm. Potest quoque, quod Servius jam monuit, interpungi: *A Jove principium, Musæ,* ut sit, o Musæ.

a Nævio mutuata esse ap. Macrob. VI, 1 asseritur pag. 576. *veniam quocunque vocaris:* quod vulgo, descendere ad omnia, h. l. omni conditione proposita tecum certabo: modo arbiter certaminis adsit! 50. *Audiat hæc tantum*—volebat subjicere *aliquis,* vel nomen pastoris alicujus, cumque circumspicienti se offerret Palæmon, *vel hic Palæmon,* inquit, *audiat, qui ecce venit.* cf. Theocr. V, 61. 62. VIII, 25 sqq.

52. *siquid habes.* Eadem formula Ecl. IX, 32. V, 11. *Nec quenquam fugio* judicem recuso.

56. *Et nunc omnis ager*—ex Bione Idyll. VI, 17 *εἴαρι πάντα κύει, πάντ᾽ εἴαρος ἁδέα βλαστεῖ.* Cf. Popius Pastor. IV, 5. 58. Theocr. IX. 1. 2. Prior ad cantandum prodit, qui provocatus erat. 59. *Alternis, δι᾽ ἀμοιβαίων,* Theocr. VIII, 61. *amant alterna Camœnæ;* notum Homeri Iliad. A, 604 *Μουσάων ϑ᾽, αἳ ἄειδον, ἀμειβόμεναι ὀπὶ καλῇ.* cf. Ecl. VII, 18. 19.

60. 61. Esse versum 60 ex principio Phænomenorum Arati translatum, jam Servius monuit. cf. La Cerda, Ursinus et al., quanquam colorem ex Theocr. V, 80—83 mutuatus esse, et quoad prima verba respexisse ad Idyll. XVII, 1 videri potest; et a laudibus Jovis carminum initium facere sollenne antiquioribus v. Pindar. Nem. II, princ. Dixerat vero Aratus, *Jovis omnia plena esse,* ex Stoicorum mente, dum animam mundi intelligeret, quæ universum hoc permearet, cf. Georg. IV, 220 sqq. *deum namque ire per omnes Terrasque tractusque maris etc.* audiverat

M. Et me Phœbus amat; Phœbo sua semper apud me
Munera sunt, lauri, et suave rubens hyacinthus.
D. Malo me Galatea petit, lasciva puella;
Et fugit ad salices, et se cupit ante videri.
M. At mihi sese offert ultro, meus ignis, Amyntas;
Notior ut jam sit canibus non Delia nostris.
D. Parta meæ Veneri sunt munera: namque notavi
Ipse locum, aëriæ quo congessere palumbes.
M. Quod potui, puero silvestri ex arbore lecta
Aurea mala decem misi; cras altera mittam.

63 *At me* tres Heins., ut 66. *Et* Menag. cum Goth. pr. 65 Burmannus ad Anthol. lat. p. 37 rectius legi putabat: *sed se cupit a.* Idem malebat Drakenb. ad Liv. Epit. l. XLVIII. 68 *jamque* Voss. *namque notavit ipsa locum* præstare putat Wakefield Silv. P. IV, pag. 4. 69 *quo concessere* conj. Heins. *consedere* Jo. Schrader. Notat Quinctil. I, 6 pr. quod, *aeriæ palumbes*, non *aerii*, maluit poeta. 70 *Quot* quatuor; sed vulgatum tuetur Burm. *Quæ potui* Franc. Respicit locum Propert. II extr. 69 sq. v. Vitam Virgilii 717.

enim Stoicos, Dionysium Heracleotam, et Persæum Citieum. Attamen in indocti pastoris ore videntur hæc nimis esse subtilia. Omnino illud *πάντα θεῶν πλήρη εἶναι* varia sententia dictum occurrit, saltem inter philosophos: cf. Davis. ad Cic. de LL. II, 11. Gesner. Comment. Soc. Gott. To. I, p. 87, ut difficile sit definire, quo sensu a poeta pastoris ore dictum sit. *Colere terras* idem dicitur h. curare, seu, cum Servio, amare, frequentare et sæpe in iis versari, ut Æn. I, 15 Juno fertur Carthaginem *coluisse*. Nisi philosophicum illud in animo habuit poeta: Jupiter, s. mens et anima mundi, omnes terras penetrat; per eas diffusus est. cf. Æn. VI, 724 sqq. *Curæ* vero *illi carmina*. Novum hoc, si bene memini, certe non vulgare, Jovem carmina curare. Apollini et Musis probari ea dici solent. Forte dictum respectu Musarum in Olympo canentium. Qui sit 63 *hyacinthus*, v. ad Ecl. II, 18. *laurus* ib. ad 54; utramque in dei gratiam et honorem colere ait.

64. 65. Ex Theocr. V, 88 sq., ubi *λεῖος ὑπαντῶν* ex hoc ipso Virgilii loco, *sese offert*, defenditur; et VI, 6 sqq., ubi admodum suaviter expressa res. 66. *ante videri*, antequam a saliceto occultetur. 67. *Delia* nomen amicæ, quæ frequenter pastorem suum conveniebat, more antiquo; cf. Ecl. VII, 40. Tibull. II, 5, 36: cui vs. 68 alter suam opponit, nominans eam *Venerem;* Observat præterea Burm., utrique animalia, *deabus, quarum nomina habent*, sacra et cara, tribui, Deliæ, quod nomen Dianæ est, canes, Veneri columbæ; lepide, hercle!

Versus 68 sq. ex Theocr. V, 96 sq. 69. *quo congessere p.* Notandum absolute dictum pro vulgari *nidum congerere;* advocat Burm. Horat. Od. III, 4, 19 *collata myrtus*, at ibi ea tegitur puer dormiens. 71. *Aurea mala,*

D. O quoties, et quæ nobis Galatea locuta est!
Partem aliquam venti divum referatis ad aures!
M. Quid prodest, quod me ipse animo non spernis, Amynta,
Si, dum tu sectaris apros, ego retia servo?
D. Phyllida mitte mihi; meus est natalis, Iolla:
Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito.

72 *quotiens* codd. Pier. ut alibi, more prisco. 73 *auras* Menag. et ed. Ven. 1472, ut Ecl. I, 57. 74 *ipso animo* nonnulli codd. et edd. *Amyntas* alii cum Goth. pr. 75 *Si, tu dum* Goth. pr. *r. cerno* Ven. 76 *meus et* Mentel. pr. *Iolas* conj. Burm. At vid. Notam. De scriptura *Iolla* v. ad II, 57. 77 *vitulam* Rom. et Medic. Pierii, Reg. et Voss. cum ed. Ven. Burmanni; etiam Non. Marcell. in *facere*. Sed istud etiam Priscian. et Macrob. Porro Alcuin. Grammat. vet. *ipsa venito;* ac si *Iolla* feminæ nomen esset: male: v. Ecl. II, 57.

Theocritus III, 10, unde hæc petita, simpl. μῆλα dicit, ut epitheton adeo tantum ornatus caussa adjectum, et *aurea* pulcra esse videri possint. De malis tamen Cydoniis (*Quitten*, v. ad II, 51), melle condiri solitis, accipi potest. Mala citrea, s. medica (*Citronen*), intelligi non possunt, quoniam, cum ea arbor Mediæ propria esse dicatur Georg. II, 126, nondum ea *silvestris* Italiæ *arbor* esse potuit. Ea, quæ Galli *Oranges* appellant, veteribus plane ignota fuere. Martinus, qui hic videndus, *poma Punica*, seu *granata*, significari non temere contendit.

72. Certat cum Theocr. V, 132—135. 73. *Partem aliquam* n. eorum, quæ locuta est, *o venti*, etc. Vota irrita, et verba ac promissa, quæ ad nihilum recidunt, noto loquendi more, ferre venti dicuntur. v. Tibull. I, 5, 35. III, 49, 96, uti perjuria amantium ib. I, 4, 21. III, 6, 50. Jam pastor ex omnibus iis blande dictis ac promissis partem saltim ratam esse et eventum habere precatur: dum addit *divum referatis ad aures*. Variavit Theocriteum VII, 93 τά που καὶ Ζανὸς ἐπὶ θρόνον ἤγαγε φάμα. Burmannus ideo eum velle ait ad deorum aures promissa illa pervenire, ut puellæ perfidiam ulciscantur. 75. *ego retia servo;* ferebat mos, ut hoc esset obsequii genus. v. Tibull. I, 4, 50. IV, 3, 12. Ovid. Art. II, 189; ut vero, uti nonnullos accipere video, pericula sibi cum eo communia esse velit, id ex nostrorum hominum elegantiis est. Scilicet hoc vult pastor, obsequium suum fructu carere, cum puer venationi intentus sit; non suo amori. Ceterum hæc a pastoris persona ne aliena sint, vereor.

76. Intelligenda est Phyllis fuisse sive serva sive amica Iolæ; quem Damœtas, quasi præsentem, rogat, ut Phyllidem ad sacrum natalitium venire jubeat; alter, Menalcas, ut ejus dictis obtrectet, se etiam amari ab ea dicit, quia se discedente fleverit, ac, tanquam ipsi comes adhæsura, Iolæ amatori valedixerit: *Longum vale, vale, o formose Iola.* Hac ipsa interpretatione sententia de h. l. nostra satis intelligitur. Ea certe ratio unice ferri potest. 77. *Cum faciam vitula*

M. Phyllida amo ante alias: nam me discedere flevit;
Et, Longum formose vale, vale, inquit, Iolla.
D. Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ.
M. Dulce satis humor, depulsis arbutus hædis,
Lenta salix feto pecori, mihi solus Amyntas.
D. Pollio amat nostram, quamvis est rustica, Musam:
Pierides, vitulam lectori pascite vestro.

80 *imber* tres vetusti et Franc., quod Burm. præfert, quum omnes fere bujus versus voces in sibilum exeant. 81 *Amaryllidos* unus Moret. pro var. lect. 84 *quamvis est* Heins. e Rom. suisque melioribus: ut sit: *quantumvis rustica*; non, *quamvis est*. Vulgo *sit*: quod pedestris oratio postulat. Alii *et*.

pro frugibus. Sacrum ambarvale. Georg. I, 345. cf. Tibull. I, 1, 21. II, 1. *facere pro frugibus* ῥέξαι ὑπὲρ Δαναῶν Iliad. A, 444. 79. *Longum vale*, *μακρὰ χαῖρε*, Claud. Rap. Pros. 234 *Sis memor, o, longumque vale*. vid. Burm. et Cerda. Simili modo Statius IV Theb. 158. si lectio vera est: *frondosa longum deus audit ab Œta*.

80. Secundum Theocritea illa Idyll. VIII, 57 sqq. 82. *depulsis hædis*, h. a lacte remotis. Ecl. VII, 15. cf. ad I, 22. *arbutus*, in Italia valde frequens et obvia arbor, fructum habens fragis similem, ut tenuiorum victus esse possit. v. Martin. ad Georg. I, 148. Italis dici solent *Sorbole pelose*, et Romæ *cerase marine*. Frondes ejus ac folia grata capellis, vid. Georg. III, 300. Horat. Carm. I, 17, 5, quæ iisdem a lactis materni desiderio levantur. Calpurn. Ecl. II, 47 *novas ut carpere frondes Condiscant—Ne depulsæ vagos quærat fetura parentes*. *Salix* vid. Ecl. I, 79.

84. *Pollio* gratia apud Augustum, amicitia M. Antonii, ingenio, tragœdiis studiisque suis in Virgilium Horatiumque notissimus. cf. Horat. Od. II, 1, et Vitam Virgilii ad a. 715. Ei alter, tanquam judici carminum suorum intelligenti et eleganti, vitulam, alter, tanquam poetæ nobili, juvencum decernit. Non vero in alterutro horum munerum argutandum, sed res simpliciter ad amœbæi carminis naturam exigenda est, cum, quod primus posuisset, alteri amplificandum et augendum esset. Cum itaque ille judicem carminum et vitulam posuisset, hic poetam et juvencum commemorat simpliciter, ut hoc et judicii et ingenii præmium esse debeat. Alioqui Ruæi non inelegans conjectura est, qui eo respici putat, quod Pollio circa illud tempus (U. C. 715) ex Illyrico, victis Parthinis, ad triumphum habendum Romam decesserat, quo adeo tempore triumphalia sacra ac victimæ pro Pollionis victoria parandæ erant. cf. Ecl. VIII, 6. Hor. Od. II, 1, 15. 16. Nam, quod Burm. amplectitur, pasci et vitulam et juvencum Pollioni dici, ut istam tanquam lyricus, hunc tanquam epicus, poeta immolet, id nimis doctum adeoque multo magis vitiosum in tali

M. Pollio et ipse facit nova carmina: pascite taurum,
Jam cornu petat, et pedibus qui spargat arenam.
D. Qui te, Pollio, amat, veniat, quo te quoque gaudet.
Mella fluant illi, ferat et rubus asper amomum.
M. Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi;
Atque idem jungat vulpes, et mulgeat hircos.
D. Qui legitis flores et humi nascentia fraga,

87 Idem versus Æn. IX, 629, et sane epico poeta dignior. *Qui c.* Parrhas. *Qui jam cornupetat* Ven. *cornum* Rom. 88 *qui te quoque* ed. Ven. et Mediol. *quo te quoque laudet* conj. Burm. At v. Not. 89 *fluunt* Mentel. pr. *robus* Leid. *rubus aspera* conj. Heins. sed vid. Burm. 90 *Meni* Ven. *Mevi* Rom. 91 *mulceat* Rom. et duo tresve.

carmine; quanquam in similem modum argutatur Schol. Horatii ad Epist. I, 3, 36. Quod vero *lectorem* carminum memoravit, parum scite fecisse et personam in hoc pastoris male sustinuisse videri debet Maro; Pastor canit carmina et auditur ejus cantus: non vero scribit carmina et legitur. Ferri poterat Ecl. VI, 12 in præfatione ipsius poetæ. Alias Pastor in cortice fagi versus incidit; recte Ecl. V, 13. Multo minus comtum est, quod Pollionem *lectorem Pieridum* facit; etiam si statuere malim, *lectorem* esse h. l. qui carmina recitat. 86. *nova carmina,* h. præclara, qualia nunquam ante facta, ut Horat. Od. I, 26, 10 *fides novas* dixit. Pollionis autem laudem ex tragicis studiis tenemus ex Horat. Carm. II, 1, 9. 10. Serm. I, 10, 42 *Pollio regum facta canit pede ter percusso,* h. tragœdias scribit senariis.

88. *veniat, quo te quoque gaudet.* Quod primum occurrit, est, ut suppleas, *pervenisse;* utque ad felicitatem omnino referas, quam apprecetur ei, qui Pollioni faveat. Cum quo convenit v. 89, in quo adeo aurei sæculi felicitas exprimitur: v. Ecl. IV, 30. 25. Si tamen Menalcæ verba compares, et, quem expressit Maro, locum Theocrit. I, 20 καὶ τᾶς βωκολικᾶς ἐπὶ τὸ πλέον ἵκεο Μούσας, apparere arbitror, hoc, *quo te quoque gaudet* pervenisse, esse referendum ad cantus facultatem; illi, tam bonum poetam contingat esse, quam Pollio est; ut contra, qui Bavium non odit, tam malus judex carminum esto, ut Mævium probet. 89. Adumbratur ad ductum Theocr. V, 124 sq. *Amomum* fruticis genus Indici, quod tamen quale fuerit parum constat. Plinii et Dioscoridis loca v. ap. Martin. et Salmas. ad Solin. p. 284, qui amomum fere de omni aromate sincero dictum docet. *Rubus* est nostrarum *Brombeerstaude.* 90. Nihil his, quæ alter subjicit, cum Pollione commune esse, aut huic Bavium opponi, cum nulla rei auctoritas adsit, censendum est; sed, cum iste bonum poetam laudasset, ipse malum memorat, ejusque studiosis mala maxima precatur, h. amare Mævium, pejorem etiam poetam etc. Creditur idem esse quem exagitat Horat. Epod. 10. *jungat vulpes* ad arandum.

Frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.
M. Parcite, oves, nimium procedere; non bene ripæ
Creditur: ipse aries etiam nunc vellera siccat.
D. Tityre, pascentes a flumine reice capellas;
Ipse, ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo.
M. Cogite oves, pueri; si lac præceperit æstus,
Ut nuper, frustra pressabimus ubera palmis.
D. Heu, heu, quam pingui macer est mihi taurus in ervo!
Idem amor exitium pecori, pecorisque magistro.
M. His certe neque amor caussa est: vix ossibus hærent.
Nescio quis, teneros oculus mihi fascinat agnos.
D. Dic, quibus in terris, et eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat cœli spatium non amplius ulnas.

94 *ante pr.* Zulich. *producere* Rottend., ut pueros appellet; quod illustrat Burmann. *nam bene* ed. Dan. Heins. vitiose. 95 *etiam sua* Menag. 98 *perceperit* Ven. et Parrhas. *æstas* Rom. cum aliis Pier. 99 *pressabitis* ed. Ven. *prensabimus* Zulich. *pulsabimus* Moret. 100 *Heu! Heu!* Burmann. ex nonnullis pro vulg. *Eheu.* conf. ad Ecl. II, 58. *in ervo* ab Heins. reductum et firmatum e libris permultis, et Plinii ac Columellæ auctoritate; vulgo *arvo*, quod Manutius invexisse videtur; nam Aldd. recte *ervo*. Tuentur *arvo* Rom. Longob. et alii. 101 Ante Burm. *est* ante *pecori*; in Codd. Pierii et aliorum modo post *pecori*, modo post *magistro*; itaque Burm. sustulit; a Goth. utroque abest. 102 Elegans Heinsii et jam Stephani conjectura est: *Hi certe (neque amor caussa est) vix ossibus hærent*; eamque recepere Cuningh. et Brunck. Gulielm. eodem modo dispungebat, ut tamen *his ossibus* retineret. Moreti quartus omittit *est*. 103 *oculis* Marius Victorin. Pro *agnos* habet *hædos* Goth. pr. 105 *Cœli* scripserunt nonnulli, ut poetam Mantuanum tetigerit Maro, qui bonis omnibus consumtis tantum modo spatii sibi servaverat, quod sepulcro sufficeret: ap. Servium et Jun. Philargyr. *ulnis* Ven. et ed. Ven. *ullas* Rom.

93—95. *Frigidus anguis* dictus ex natura horum reptilium: sic et Ecl. VIII, 71. *Parcite*, cavete, nolite, *oves*, *nimium procedere*; o oves, ne procedite: ex gr. φείδου προελθεῖν. *non bene creditur*; Horat. II Serm. 4, 21 fungis—*aliis male creditur.* Adumbrata autem hæc ex Theocr. V, 100 etc.

96. 97. Ex Theocr. V, 146. 98. *Cogite* ad umbram et frigus captandum. *præcipit lac æstus* siccato ubere.

100. *Ervum* leguminis, nostratum *Wicken*, genus, bubus jam olim pastum dari solitum, ut ex Columella docent Intpp. Versus expressus ex Theocr. IV, 20, ut 102 ex IV, 15.

104. 5. Simpliciter intelligam cujuslibet loci puteum, in quem cum quis descenderit, tantum cæli prospicit spatium, quantum puteus patet, h. e. putei latitudo permiserit. In talibus Grammatici, (quorum pericula in solvendo ænigmate dabit Servius, cum Philargyrio, ubi sunt qui ad ea, quæ, etsi non valde ingeniosa, ex ipso Virgilio audita fuerant, provocant, alia Burmannus,) crucem sibi fixam esse putare non

M. Dic, quibus in terris inscripti nomina regum
Nascantur flores; et Phyllida solus habeto.
P. Non nostrum inter vos tantas componere lites:
* Et vitula tu dignus, et hic: et quisquis amores*
* Aut metuet dulces, aut experietur amaros.*

107 *Nascuntur* multi et Pier. et Burm. Sed est paullo ante *pateat*. 108 *Non vestrum inter nos* Parrhas. *inter nos* Voss. pr. Horat I. Epp. 2, 11. 12. *Nestor componere lites inter Peliden festinat et inter Atriden.* 109 *dignus es, et* Goth. pr. 110 *metuat* et *experiatur* Ven. *metuat* et *experietur* Leid. duo cum Goth. sec. *metuet* et *experiatur* Morel. quartus. Ebertus conjiciebat *et quisquis amaros aut metuet, dulces aut experietur amores.* Ita sane *metuet* magis convenit. Recepit hoc Wakefield. Nondum me pœnitet eorum, quæ ante hos XX annos in Notis moxque in Addendis Tom IV, pag. 215 adscripseram: necdum, etsi discendi valde cupidus, vidi ullam rationem aut grammaticæ aut sententiæ satis consentaneam, qua scabri hi versus defendi possint. Nam quæ tandem hæc est sententia: *Et vitula tu dignus et hic, et quisquis*: ut uterque vitula remunerandus sit (atque alter poculum ferre debebat); multo minus ferri potest, ut et tertius aliquis vitulam ferat, et omnes alii præmium idem serant, et quidem non propter victoriam, sed propter amores infaustos. Quis tandem locus præmio in hoc? et quorsum

debebant. Proposita nuper ab Abbate Divotio ratio, ut ad Panthei tholum referatur, et ab pastoris ingenio, et ab eo tempore, quo plura hujus modi formæ ædificia Romæ visebantur, plane aliena est. Alio eoque magis arguto, nec tamen magis vero, lusu possit aliquis huc arcessere cryptam ad Pausilypum in Campania, ejusque ingressum veterem: quod fecit quoque Paoli *Antiqq. Puteol.* fol. 11. 106. Nota res de hyacintho, de quo sup. ad Ecl. II, 18, in cujus foliis passim litteras AI inscriptas, sive ut Αἴ, Αἴ, *heu! heu!* quæ Apollinis de Hyacintho lamenta adumbrarent, sive ut Αἴαντος s. Ajacis nomen expressum esset, veteres memorabant. Cf. Ovid. Metam. XIII, 398. *Reges* duces Græcorum voce Homerica. Apud Ciceronem Agamemnon *rex regum*. 107. *Phyllida*, quam uterque amicam sibi vindicarat. v. 76 sq.

108. *Non nostrum* scil. est. Servius tamen contendit interpungendum esse: *Non:* quasi interloquatur Judex, *non, non habebis Phyllida* etc. *nostrum est, arbitrium ferre.* Sed hoc durum: nec satis potest confirmari ex Theocr. V, 138 παύσασθαι κέλομαι τὸν ποιμένα.

109. *et quisquis amores* etc. Ut hæc verba per se sensum satis obvium habeant, non tamen, quid ad reliquam sententiam faciant, ab ullo interprete monitum aut dictum est, neque unquam dici posse, existimo. Referre interpretum commenta nil attinet; frigere enim ea cum ipso carmine necesse est. Verum Palæmon ejusmodi arbitrium facit, ut utrumque parem esse dicat. ut adeo alter, Menalcas, *vitula*, ab Damœta in sponsione posita, Damœtas autem *poculo* fagino Menalcæ dignus videri debeat. Jam, quorsum reliqua hoc et seq. versu spectent, non facile dicas; neque quicquam ex Calpurnio Ecl. II, 99 divines, ubi hæc adumbrat: *Este pares et ab hoc concordes vivite; nam vos Et decor et cantus et amor sociavit et ætas.* Melius Theocr. VI extr. Νίκη μὰν οὐδ᾽ ἄλλος, *vicit neuter*, ἀνάσσατοι δ᾽ ἐγένοντο. Meliorem quoque viam iniit Popius *Pastoral.* I, 92 sqq.

Claudite jam rivos, pueri: sat prata biberunt.

vitula? an puellæ amatæ loco? Sin sententiam ab antecedentibus sejunctam facias, ut sit: *Et* vel *At quisquis amores Aut metuet —aut experietur*, primo sententia est contorta, obscura, et, si expeditam dederis, a loco aliena; quorsum enim repente amores? de cantu agebatur; præmium debebatur ei, qui cantu superior esset; nunc autem ambo cantu erant pares, non amore felices aut infelices; tum vero grammaticæ adversatur hoc, ut *quisquis* sit unusquisque. Nam *quisquis* relativam vim habet, nec absolute poni potest; nisi addito aut subintellecto verbo: *quisquis* ille fuerit, *quicquid* illud est: multo minus *quisquis* de' duobus pro uterque dictum esse potest. Mihi itaque satis liquere videtur, duo hos versus esse fetum Grammatici, qui supplere volebat sententiam breviter a poeta enuntiatam: *Non nostrum inter vos tantas componere lites.* Forte plures interpolationis auctores fuere. Adscripserat prior: *Et vitula tu dignus et hic poculo.* Cum appinxerat alius versum paræneticum in margine: *Aut metuat dulces aut experiatur amores.* Fuit librarius, qui utrumque versum male consarcinatum intexeret. Fruatur tamen per me judicio quisque suo.

111. *Claudite jam rivos.* Exisse Palæmon intelligendus, ut servis suis imperaret, ut rivos seu canales ad irriganda prata aperirent; interea a Menalca et Damœta arbiter advocatus, nunc, finito certamine, ad servos suos iterum se convertit. vid. Serv. et Burm. conf. Calpurn. II, 96. 97.

ECLOGA IV

POLLIO*

ARGUMENTUM

In hac Ecloga interpretanda dici vix potest, quam inanem operam et olim Grammatici et hinc viri docti vana religione capti navaverint. *Vaticinationem Sibyllæ de Christi natalibus* expressam esse, quam Virgilius ingeniose ad natales nobilis pueri transtulerit, jam Lactantius, Instit. VII, 24 statuebat, et *Constantinus M.* in *Orat. ad Sanctorum cœtum*, græce reddita a non indocto homine, *Eusebii* libris *de Vita Constantini* adjuncta c. 19 sq. (quam in Exc. I ad Bucolica iterum excudi curavi), demonstrare voluit, ejusque auctoritatem cum ista ætate plerumque Christiani homines (cf. Wernsdorf. Poet. min. To. IV, p. 767 sqq.), tum ætatibus nostris viri docti sequuti sunt plerique omnes, de via ac ratione tantum solliciti, qua reconditum hujusmodi vaticinium ad Romanos pervenire potuerit. Vide imprimis *Chandler's Vindication of the Defence of Christianity* Book II, ch. 2, sect. 2, et T. II. *Postscript* p. 44. *Whiston's Supplement to the literal accomplishment of Scripture Prophecies* p. 94 sq. *Cudworth Systema Intellect.* c. IV, §. 16. Certis tamen rerum argumentis destituitur ista opinio; quamvis ea multis aliis exornari possit, quæ a viris doctis minus animadversa sunt. Sic, v. c. e Joseph. Ant. XV, 13, qui Herodem regem Pollionis hospitio et amicitia usum esse memorat, colligere aliquis possit, ab Herode facile, Virgilio præsente, Pollioni de Messia narrari, aut Nicolaum Damascenum, doctum hominem, cujus ministerio Herodes usus est, Augusto percarum, de Judæorum opinionibus commemorare potuisse, et id genus alia. Enimvero, quicunque sensum Romanorum et ingenium vel e longinquo inspexit, facile tenebit, nunquam Judæorum tantam auctoritatem ac fidem aut fuisse aut esse potuisse apud Romanos, longe aliis sensibus, religionibus, judiciis imbutos, ut istorum opiniones publice admitterent et carminibus celebrarent. Meminit superstitionis Judaicæ Horatius: verum ut eam risu exploderet. Attamen vel sic vulgata esse potuit fama inde ab Oriente propagata, de Rege venturo, de heroe nascituro, de novi sæculi, novi rerum ordinis imminente fatali exordio. Nam simili modo alias quoque superstitiones, maxime vaticiniorum, pervagatas esse plura loca reperimus; Romam autem a confluente undique multitudine eas maturius delatas esse quid miremur!

Ut ordine agamus: videamus primo loco, quodnam carminis argumentum sit per se spectati. Carmen bucolicum ad Consulem, quem v. 11 *Pollionem*

* *Pollio.* In plerisque vet. *Sæculi novi interpretatio.* Zulich. *Laus novæ progeniei.*

nominat, se exorsurum esse profitetur Maro: 1—3. Agi nunc ultimam ætatem a Sibylla memoratam: Inde restitutionem rerum in pristinam faciem, ἀποκατάστασιν, novum sæculorum ordinem, novam hominum progeniem, melioris ætatis vitam, humano generi redituram esse pronuntiat; idque eventurum esse puero aliquo nato, in Pollionis quidem Consulatu 4—14. Ille adscriptus erit heroibus, et orbis terrarum pacati erit regnator 15—17. Jam vero melior illa ætas, ætati aureæ ac Saturniæ similis, per gradus succedet, ita ut puero nato exordia, 18—25; incrementa vero sua habitura sit, quando ille adoleverit, 26—36; cumulata autem ut sit et perfecta ab omnibus partibus, ubi ille ad virilem ætatem pervenerit: 37—45. Reliqua sunt exultantis lætitia et vota facientis ac gratulantis poetæ: 46 ad fin.

Jam in his facile agnoscas, si modo nulla prævia opinione imbutus accesseris, primo poetam phantasmata ab aureæ ætatis narrationibus petiisse; tum vero, cum illa cumulasse in certo aliquo sui temporis eventu declarando, quem paullo obscurius designavit, quoniam in vaticinium rem mutavit, adeoque vaticinantis verbis et phantasmatibus sensa sua exposuit. Solent autem poetæ cupide et ambitiose vaticinia argumenta carminum facere, cum nihil ad enthusiasmum poeticum sit accommodatius: quod multis exemplis doceri posset, si nunc id ageretur. Summa sententiarum hæc est, insequuturam esse temporum felicitatem magnam; eamque initium habituram esse a natalibus pueri, Pollione Cos. nati. Quinam ille puer fuerit, et quid poetam adduxerit, ut tantam rerum conversionem eo nato insequuturam polliceri posset, hoc est, quod quæritur. Scilicet inter omnes populos, magna imprimis aliqua calamitate oppressos, vaticinia circumferri assolent, quæ sive graviora minari sive lætiora solent polliceri, eaque, necessaria rerum vicissitudine, melioribus aliquando succedentibus temporibus, fere semper eventum habent. Nullo tamen tempore vaticiniorum insanius fuit studium, quam sub extrema reipublicæ Romanæ tempora, primosque Imperatores; cum bellorum civilium calamitates hominum animos terroribus omnis generis agitatos ad varia portentorum, prodigiorum, et vaticiniorum ludibria convertissent. Imprimis autem ad Sibyllas multa vaticinia referebant, cujus oraculorum generis omnino et alias inter Romanos et tunc multo magis erat magna auctoritas. Collegit ex illa ætate oracula nonnulla Sibyllina Fabricius Bibl. Gr. Tom. I, lib. I, c. 30, §. 6 sqq. Sed rem satis vel unus Suetonii locus Octav. c. 31 declarat; cum Augustus *librorum fatidicorum Græci Latinique generis, qui nullis vel parum idoneis auctoribus ferebantur*, supra duo millia *contracta undique cremaverit*. Jam in magno illo numero vaticiniorum et oraculorum, quæ partim superstitione partim fraudibus hominum celebrata, et sive sub aliis nominibus sive sub Sibyllarum nomine passim vendita fuere, unum fuit aliquod, quod magnam aliquam felicitatem futuram promitteret, ejusque descriptionem ab iis, quæ de sæculo aureo memorassent poetæ, mutuaretur. Erat alia ab Etruscis profecta fama de octo sæculis genti Etruscæ datis, et de sæculo nono inde a Sulla exorso, tum de decimo, periodi rerum,

quæ tum erat, fine. cf. Censorin. c. 17. Plutarch. in Sulla p. 456 A. Opinionis vestigium aliquod apud Serv. ad Ecl. IX, 47 est de noni sæculi exitu et ingressu decimi. Erat alia de magno anno vertente e Platonicis et Stoicis petita opinio, quo omnium rerum ἀνακύκλωσις et ἀποκατάστασις esset futura, tum alia de magno Rege venturo fama: vid. Sueton. Aug. 94. quæ iterum sub Nerone increbuit: Sueton. Vespas. 4. solet enim ejusmodi superstitio vulgo variis modis circumferri, inflecti, variari. Quascunque autem in hoc genere descriptiones novæ felicitatis habemus, sive in Orientis sive in Græcis ac Romanis poetis, omnes fere inter se similes sunt: bestiæ ac feræ cicures, serpentes innocui, fruges nullo cultu enatæ, mare placidum, dii præsentes in terris aliaque ejusmodi in omnibus memorantur. Nullum in his phantasma est, quod non mens humana magno metu contacta concipere possit, si ad vitæ simplicitatem, a pestibus et malis magnarum urbium et magnorum imperiorum liberatam, cogitatione se retulerit. Hæc eadem ætatis aureæ, sæculi Saturnii, bona constituunt. Translata ea partim ad Elysium, et ad Hyperboreos, ac similia commenta.

Hoc itaque oraculo et vaticinio seu commento ingenioso Virgilius commode usus esse, et, quæ de ætate aurea, imprimis ab Hesiodo, memorantur, ad ea tempora, in quibus hanc eclogam scriberet, et ad pueri, circa id tempus nascituri, natales, quasi cum iis ætas aurea initium habitura sit, transtulisse videri debet. In quo aliquid sumi a viris doctis video, quod omnino necesse esse non video; volunt enim puerum nasciturum novi rerum ordinis *auctorem*, certe pignus, a poeta pronuntiari: quod ita se non habet. Tempora felicia ait esse successura, eorumque initium natalibus pueri ita assignat, ut cum vitæ humanæ gradibus ea incrementa habitura esse ostendat. Potest ita novi sæculi felicitas, ex pace Brundusina ducta, simpliciter, tanquam epochæ, alligari natalibus pueri, qui tum expectabantur. Fuit enim annus U. C. 714, Coss. C. Asinio Pollione et Cn. Domitio Calvino, ut ex v. 11. 12 patet. Eo itaque anno, post summos, ne bellum civile inter Octavianum et M. Antonium, qui ex Asia cum copiis in Italiam trajecerat, recrudesceret, metus, Mæcenatis et Pollionis opera Brundusii pax composita fuit, cujus quasi pignus Octavia, Octaviani soror, Antonio in matrimonium tradita est. Erat ea ex priore marito, Marcello, gravida, id quod disertis verbis Dio memorat, lib. XLVIII, c. 31; infantem illum M. Marcellum, generum mox Augusti, de quo Æn. VI locus nobilis est, fuisse, putant; an omni dubitatione majus hoc sit, non cum Catrœo, qui sublectam hanc Badio Ascensio aliisque rationem tanquam a se profectam mirifica vanitate jactat, decidere ausim: sunt enim, quæ contra moneri possint. Sed, cum ea pace confirmata tandem publica tranquillitas videretur, satis commode Virgilius hunc tanquam fundum sui carminis facere potuit, ut ex eo tempore, rerum fortuna in melius mutata, auream ætatem esse reversuram diceret, eamque sententiam iis omnibus exornaret, quæ a poetis de felicitate ejus ætatis commemorari solent. An Saturnaliorum dies inter ea commemorandi sint, quibus poeta in rem

suam usus sit, paullo longius petita est conjectura. Hæc quidem, quanquam difficultatibus ea suis laborare non ignoro, inter alia parum probanda, saltem aliqua cum veri specie dici videntur. In difficultatibus tamen est imprimis hæc, quod puer ex Octavia suscipiendus, non ex novo sed ex pristino matrimonio erat nasciturus. cf. Vitam Virgilii ad a. 714 exeuntem, ut adeo non appareat, quanta spes ex hujus pueri natalibus de felicitate publica concipi potuerit; major erat spes ex Octaviæ prudentia, si Antonium in officio retineret.

Aliam magnæ expectationis prolem eidem anno assignari posse viderunt alii viri docti, inque his *Nauzeus* (*Mém. de l'Acad. des Inscript.* Tom. XXXI), et jam ante eum vir doctus (*Boulacre* in *Bibliotheque Françoise* Tom. XXVIII, p. 243, accessit quoque nuper *Sam. Henley*, vir elegantis ingenii, in libello mox commemorando), ex nuptiis Octaviani cum Scribonia, quacum tamen anno sequente divortium fecit, suscepta ex ea Julia. Duxerat eam Cæsar initio anni, quo Pollio Cos. erat, eamque sub anni exitum, quo pax Brundusina facta est, partui vicinam fuisse, ex eo intelligitur, quod Julia sub anni sequentis initium nata est. Cum in expectatione esset Roma, quam prolem Scribonia editura esset, quippe uxor Cæsaris, III viri jam tum Lepidi et Antonii prævalentis opibus, potuit Virgilius filium ominari et meliorem inde rerum conditionem augurari; etsi de Augusto rerum domino nondum illo anno quisquam cogitare poterat.

Errat inter duo hos partus interpretatio, cum uterque habeat, quod judicium inclinare possit. Quod Pollioni inscripta est Ecloga, pro priore opinione facit, quandoquidem is inter eos fuit, per quos pax Brundusina fuit composita: missus erat ab Antonio, cui fuit familiaris et studiosissimus: ex nuptiis adeo ejus cum Octavia haud parum lætam spem concipere debuit. Nec obstat, quod idem Pollio mox iterum in Antonii partibus fuit; est enim res ex ejus anni, quo pax facta est, actis dispicienda.

Jam quod ad Pollionis filium, Saloninum, vulgo e Servianis commentis ad v. 11. (idque ceteris doctius persequutus est Bœcler. Diss. Acad. Tom. II, pag. 388), aut ad Salonini fratrem, C. Asinium Gallum, ex alio istis commentariis adsuto panno ad v. 11, res refertur, non magis fide historica nititur; nam Pollioni puerum illo anno natum esse ignoramus. Esset adeo hoc, inferre aliquid de suo in poetam, et tum ex eo, quod intulimus, probationes petere. In Drusum incidisse virum doctum video in Comment. Trevolt. 1703, p. 7, id vero temporum rerumque rationibus repugnat. cf. Ruæus pr. hujus Eclogæ. Multo vero molestiorem et nulla ope tuendam rationem proposuit Vignolius (in *Biblioth. Germ.* Tom. XXXV, pag. 173 sqq.), qui hanc Eclogam in annum 730 conjecit, ut tamen v. 11 de M. Tullio Cicerone, M. F. Consule suffecto 724, accipiat, et *Tullio* pro *Pollio* legat, et ad magnæ æræ Alexandrinæ initium, quod a magni cycli canicularis, qui est 1461 annorum, decimo quarto sæculo procedebat, retulit; quæ sententia cum hactenus speciosa sit, ut valde probabile fiat, poetam ad magnam istam

æram, quæ pro *revolutione magni anni* et ἀποκαταστάσει omnium rerum habebatur, respexisse (cf. *des Vignoles Chronologie de l'Hist. Sainte* Tom. II, pag. 710. 711), in annum tamen memoratum 730 rejici ipsa ecloga non potest, nisi perquam contorte et adversa rerum verborumque omni natura, ut probare se eam rem Burmanno potuisse mirer. Enimvero quorsum bonum otium contero in exponendis opinationibus et ariolationibus, in quibus nihil ad liquidum perduci potest!

Quid autem, si ne locus quidem ariolationi est, quis puer ille fuerit, quem Maro nascentem memorat? Potest enim ille nihil aliud voluisse, quam, calamitosis bellorum civilium temporibus successura nunc esse tempora lætiora; quæ εὐφαντασιώδης poeta per ætates mythicas declarat; cum autem funestum hoc et ferreum sæculum non protinus mutari posset in aureum, inversa ratione per gradus res ad sæculum aureum adducenda fuit. Cum porro melior rerum conditio esse nequeat, nisi homines meliores deterioribus successerint: eam rationem ingressus esse putari potest, ut *novam progeniem* prodituram esse dicat; hæc progenies ut primordia sua habeat necesse est; deflexit itaque orationem ad *puerum* illum, *qui primus in hujus sæculi auspiciis est nasciturus.* Nunc succurrebat vaticinium illud vulgatum de Rege seu heroe venturo, seu nascituro. In hanc fere sententiam vidi quoque incidisse unum ex meis olim familiaribus Kuithan, Tremoniensem, acuti ingenii juvenem, Rectorem nunc Gymnasii Lünensis Westphaliæ. Puerum illum διογενῆ, jam herois nomine et loco recte impertiit; potuere quoque Jovis pueri incunabula animo poetæ insidere; recte quoque *patrias virtutes* commemorat, natus enim ille puer est a deo aliquo, tanquam heros. Manent quidem vel sic in figmento hoc nonnulla obscura nec satis commode inventa; verum probe arrogantem esse necesse foret eum, qui hoc sibi sumeret, aut sibi satis confideret, ut omnia a se expedita in hoc carmine esse pronuntiet; ipsa enim res, vaticinii indoles et lex, enuntiationis modus per mythica ornamenta, omnem conatum sufflaminant.

Non Oraculum Sibyllæ sed Hesiodi quatuor ætates a Marone respici contendebat Fabric. in Bibl. Gr. Tom. I, 31, 19. Fuere tamen hujus generis et vatum et poetarum lusus multi alii. In ipso quoque Hesiodo non satis aperta est ætatum ratio, loco forte interpolato. De obscuritate carminis perperam conqueruntur homines docti, quandoquidem hoc ipsum ad vaticinii indolem pertinet, ut per ambages obscurata sit oratio. Tum vero singulos versus ad singulare aliquod istorum temporum factum revocare velle, non minus inane studium est, quam quod interpretes oraculorum sacrorum sequi videas, cum singula phantasmata vatum, tanquam si in annalibus Taciti alicujus versentur, inter ipsas res gestas referunt, et poetica ornamenta ad factorum fidem explorant. Etiam Lowthius Summe Ven. Episc. Londin. Prælect. XXI erudite de hac Ecloga agit, eamque omnino expediri posse negat, nec multum abest, quin sibi persuadeat, non sine veri dei afflatu eam scriptam esse: Contra quam sententiam disputatum est nuper singulari libello a viro docto,

Sam. Henley. Si quis tamen animo reputet, aliorum quoque populorum, praeter Judaeos, vates et vaticinia olim fuisse permagno numero; eorum porro vatum ingenia non minus incaluisse phantasmatibus et visis poeticis, seu poeticum ornatum admittentibus; quotiesque in eodem argumento seu calamitatum praedicendarum seu felicitatis publicae privataeque ostendendae versarentur, necessario in eadem rerum phantasmata eos incidere debuisse: non adeo mirabitur, adumbratas esse in hoc carmine, ut in tot aliis, rerum species ac formas ex aetate aurea iisque similes, quae in Hebraicis vatibus occurrunt; ut illud taceam, in magno illo Sibyllinorum oraculorum numero, quem paullo ante vidimus, multa esse debuisse a Syris et Judaeis hominibus propagata. Noluere viri docti hanc Eclogam inter Bucolica referri: quae res omnino ex carminis Bucolici notione ac definitione dijudicanda est. Illud notari debet, etsi argumentum ex ipsa vita rustica petitum dici nequeat, ita tamen illud esse tractatum, ut sententiae et imagines rerum sive ab ea vita sive a vita antiquissimorum hominum arcessitae sint. Ceterum et in hoc carmine poetam interpretabimur ad sensum nostrum: ad refellendum quenquam non descendemus. Quoties fide historica certa destituimur, omnisque res ad conjecturam redit, liberum cuique esse debet, pro ingenio suo ariolari, aut, si nolit, omnino non ariolari: in qua quidem secta me esse profiteor. Imitatione magnam partem expressit Calpurnius Ecl. I, 36 sq.

SICELIDES Musæ, paullo majora canamus;
Non omnes arbusta juvant humilesque myricæ;
Si canimus silvas, silvæ sint Consule dignæ.
Ultima Cumæi venit jam carminis ætas;
Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo.

1 *Sicilides* passim codd. Pier. et Burm. Verum est Σικελὶς, Σικελίδες ex Σικελοί. 2 *humilesque genestæ* Pierii Medic. *myricæ*, penultima longa, cum Theocrito μυρῖκαι. At Homer. Iliad. K, 467 corripit:—μυρίκης τ' ἐριθηλέας ὄζους. 3 *sunt* Goth. sec. cum al., et sic Pierius in plerisque esse ait: sententia parum commoda. 4 *Cymæi* plerique ap. Pier. *temporis* Menag. *jam venit* Leid.

1. *Sicelides Musæ*, Pastoritii carminis præsides, Theocriteæ, omninoque bucolicæ. Σικελὸν μέλος Bion Idyll. VII, 1. Σικελικαὶ Μοῖσαι Moschus Idyll. III. Paullo altius se pro bucolico carmine aggredi argumentum bene præfatur, quia Pollioni, viro docto, illud dedicat et inscribit. Idem genus bucolicum porro *arbustis, myricis*, et *silvis* exprimit. *Myrica* virgulti genus in Italiæ oris, quod ripas fluminum obsidere solet. *Tamariscum* esse docent post Julium Sabinum viri docti. conf. Mart. *Tamaricem Gallicam Linn.* Schreber ad Theocr. I, 13. 3. *silvæ sint consule dignæ*, sit carmen hoc bucolicum satis ex dignitate Pollionis Cos.

4. 5. Agitur jam ultima ætas carminis Sibyllini; iterum procedent sæcula, quæ fuerunt: 6. 7. Adeoque redit nunc sæculum Saturnium, et cum eo hominum genus, quale sæculo illo aureo fuit. Itaque v. 8. 9 subjicitur: puero nato ferream ætatem desinere, auream exoriri. Hæc sunt ipsa poetæ phantasmata, si nihil aliunde adsciveris. Igitur carmen tum supererat, quod ad Sibyllam Cumanam vulgo referri solebat, in quo, ubi *ultima ætas* advenisset, quam de sua ætate interpretatur poeta, meliorum temporum ordo, per ἀποκατάστασιν aliquam, denuo procedere nuntiabatur; Nam, *Cumæum carmen* de *Hesiodeo*, a Dio ejus patre, Cuma oriundo (vid. Opera et Dies v. 636 sq.), secundum Valerium Probum, Grammaticum, intelligere (cum Fabricio Bibl. Græc. I, 30, 14, et Grævio Lect. Hesiod. c. 5.), non licet. Nihil enim in illo de revolventibus se ac redituris ætatibus melioribus occurrit: nisi obscure elicias ex v. 175 ὄφειλον—ἢ πρόσθε θανεῖν, ἢ ἔπειτα γενέσθαι. Quot ætates Sibylla constituerit, ex. h. l. non constat. Etiam in retracto ætatum cursu mox tantum memoratur melior seu aurea ætas, sua exordia, incrementa, et ἀκμὴν habens. Si quem vero illud male habet, quod, cum Cumanæ Sibyllæ libri in Capitolio servarentur, nihil ex iis a poeta sciri aut vulgari potuerit: tenendum est, auctoritate Senatus, qua quidem talia agi fas erat (v. Dio lib. XXXIX, c. 15), multa passim ex libris Sibyllinis vul-

Jam redit et Virgo: redeunt Saturnia regna;
Jam nova progenies cœlo demittitur alto.
Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta, fave, Lucina: tuus jam regnat Apollo.
Teque adeo decus hoc ævi, te Consule, inibit,

7 *dimittitur* alii ap. Burm., solita variatione. 9 *et* Menag. *at* Goth. sec. 10 Erat vir doctus, qui accipiebat de Pollione: *tuus jam regnat Apollo.*

gata, et præterea magnum effatorum Sibyllinorum numerum, undecunque acceptum et ex cunctis gentibus apportatum, vulgo inter homines jactatum fuisse. v. Argumentum. Constituit autem poeta ætatem auream per certos gradus ac progressus, quos secundum vitæ humanæ gradus constituit; per pueritiam, 18—25 dum ætatis ferreæ mala desitura, aureæ bona reditura sunt; tum per adolescentiam, qua perfectior quidem ætas, heroicæ tamen similis, processura sit; 26—36 cum virili autem ætate, tanquam tertio gradu ipsum sæculum Saturnium esse successurum. Poetica hæc esse phantasmata, nec historici quicquam argumenti, ne vaticinium quidem, subesse, satis apparet, dummodo nihil aliunde intuleris, et, ubi intuleras, ex eo argumenteris ac disputes. 6. *Virgo*, Δίκη, Justitia, ut Hesiod. Εργ. 256. Nota res vel ex Ovid. Met. I, 149, et Ge. II, 414. Hesiod. Εργ. 200. *Saturnia regna* ut Romanus poeta laudat (vid. Excurs. V ad Æn. VII, pag. 550.) Græci tamen et auream ætatem *ἐπὶ Κρόνου* memorant: Hesiod. l. l. 109 seq. Attigit noster eandem Georg. I, 125 sq. II, 536 sq. 7. *nova progenies*, novum hominum genus, nova successio, nascitur, *νέα πληθὺς ἀνδρῶν*, h. meliores et justiores, ut in novo rerum ordine et aurea ætate. Eadem mox vs. 9 *gens aurea.* Hesiod. O. et D. 109 *χρύσεον γένος μερόπων ἀνθρώπων.* Non igitur ad puerum referri hoc potest; qui ab ea discernitur. *demitti cælo* simpliciter esse nasci, statuas ex v. 8 *nascenti puero.* etsi notio *θεόθεν γεννᾶσθαι*, divinitus, numine propitio, nasci. *surget*, procedet, ortum et initium habebit hoc puero nato.

10. *tuus jam regnat Apollo.* "Ultimum sæculum ostendit, quod Sibylla Solis esse memoravit." *Serv.* Scilicet ut Saturni, ut Jovis fuit regnum, sic nunc Apollinis. Videtur hoc tenendum esse. Fabricius Bibl. Gr. I, 30, §. 14 multa quidem docte contra disputat, ipse tamen multo molestiorem rationem proponit, ut et omnes ceteri interpretes. Si subsequentibus temporibus scriptum esset carmen, ferrem sane *Apollinem* pro *Cæsare* dici; namque deus erat Cæsarum tutelaris; habitabat Augustus in Palatio ab 718 inde. cf. Dio XLIX, 15. LIII, 16, et Apollinis filius existimatus fuit. v. Sueton. Octav. cap. 94. Occurrit quoque Apollo et Sol in numis. Verum eo tempore, quo hæc Ecloga scripta est, honores illi in Cæsarem nondum erant cumulati.

11. Instat tempus novi sæculi et

Pollio; et incipient magni procedere menses.
Te duce, si qua manent, sceleris vestigia nostri
Irrita perpetua solvent formidine terras.
Ille deûm vitam accipiet, divisque videbit

13 *primi* vel *nostri* Köler. ms. 14 *pænas* Ven. 15 *divosque* Rottend.

ab hoc ipso anno procedit tui consulatus. *decus hoc ævi*, præclara hæc ætas. *inibit:* simplicissima est ratio, ut *inibit* sit pro, cursum inibit, incipiet; eamque Servius et vulgo interpretes sequuntur. *Inire* quidem absolute ita positum non occurrere, bene monet Burmannus; participium tamen nunquam non ita dicitur: *ineunte anno, mense; iniens ætas:* quidni etiam *annus init?* et eodem modo dictum *ingredi* pro incipere, ut Ge. I, 42 *ingredere*. (Burmannus, ut ita jungamus, auctor est: *Apollo*, hoc est, Augustus, hunc fere intelligunt interpretes, *inibit decus hoc ævi, te, Pollio, Consule*. Melius subjectum esset sic ipse *puer nascens*, qui idem ex nostra ratione *Apollo* est, qui hanc præclaram vitam, hoc ævum, inibit. Videri aliis possunt verba v. 12 *et magni incipient procedere menses*, quæ ad *novam progeniem* spectant, postulare, ut et illa *decus hoc ævi inire* putetur. Sed præstat vulgatum retinere.) 12. *magni menses*, illustres, insignes, memorabiles, ut v. 5, utpote sæculi aurei. Nimirum *magnus annus* est, utique hinc et *magni menses*. Quis, nisi apud Julium Sabinum e pleniore Servio legeretur, crederet, jam Asconium Pedianum libro secundo de prætura urbana putare potuisse, Virgilium intellexisse de Julio et Augusto, qui menses nomina tum de D. Julio et Augusto Cæsare acceperant.

13. *Te duce;* auspice, a tuo inde consulatu; expiabitur primo omne scelus, quo contaminatum est hoc hominum genus: scilicet ut sanctior et castior ætas succedere possit. *sceleris vestigia nostri:* belli civilis reliquias spectari, manifestum est. Nam perpetuum hoc, ut de bello civili ἄγος, *scelus*, prædicetur; Notum: *Cui dabit partes scelus expiandi. Quo, quo, scelesti, ruitis*. Nunc imprimis de illo tempore agitur, cum post Brundusinam pacem Sext. Pompeius adhuc maria Italiæ infestaret, et commeatu Romam intercluderet. Pax quidem etiam cum hoc paullo post apud Puteolos inita; verum, quod Ruæus post hanc pacem Eclogam nostram scriptam arbitratur, unde scilicet tanto major aurei sæculi spes affulsisse videri posset, id propterea commode dici non potest, quia pax illa sequenti demum anno composita fuit, v. Dio XLVIII, c. 36; partus vero ille pueri adhuc eodem anno expectabatur, ut v. 11 et 61. Mox ornatus v. 14 pro eluentur, tollentur. *Irrita*, abolita. *formido* est propter τὸ ἄγος et reatum ex scelere conceptum.

15. 16. *Ille*, puer ex v. 8, deorum progenies, heroibus erit annumerandus: quippe et ipse διογενής. *deûm vitam accipiet*, aget vitam deorum, et inter deos heroesque. Adumbratum ex iis, quæ prædicantur de aurea ætate ὥς τε θεοὶ ἔζωον, ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες Νόσφιν ἄτερ τε πόνων etc. cf. Hesiod. Ἐργ. v. 112 sqq. Erat enim hoc inter aurei sæculi bona, ut

Permixtos heroas, et ipse videbitur illis;
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu,
Errantes ederas passim cum baccare, tellus,
Mixtaque ridenti colocasia fundet acantho.

17 *patris* Mentel. pr. et in vetustissimis aliquot Pierii. f. pro patrIs. 18 *Ac tibi* Rom. *primo* Parrhas. 20 *fundat* ap. Macrob. Sat. VI, 6. *fundit* Gud. a m. pr., et mox *referunt*. *fundet* Schol. Horat. II Carm. 6.

dii præsentes inviserent homines. Ovid. Fast. I, 251 et passim. 16. *et ipse videbitur illis*, scil. permixtus iis, h. e. admixtus erit. *ἀναμὶξ ἐκάθητο*, Aratus Phænom. 104, quem ante oculos habuit. 17 *Pacatum orbem reget*: etiam hoc ex aurea ætate, quod in ea pacata omnia sunt: obscurius est, quod addit, *patriis virtutibus*, omnino, majorum: et ad hoc, tanquam ad scopulum, offendit quælibet opinio de puero nascituro. Marcellorum quidem nomen in annalibus Romanis clarissimum: hactenus puer, qui ex Octavia, Octaviani sorore, Marcello nupta, nunc autem Antonio desponsa, patriis virtutibus ornatus esse poterat: at quæ spes esse potuit, ut ille *orbem regeret?* Non magis in puero ex Octaviano et Scribonia id locum habebat: nam de herede imperii et successore designato eo tempore cogitari nondum potuit. Multo minus hæc cadunt in Pollionis, viri consularis, prolem. *Regit* orbem terrarum *populus* Romanus, (*Tu regere imperio populos, Romane, memento*) regit postea *princeps*, at nec Senatus, nec magistratus. Manet igitur illud, quod omnium maxime probabile esse dixi, ut simpliciter nova progenies aurei sæculi intelligatur: ut dixi supra p. 62. Ita omnes argutiæ concidunt. Cetera ad vaticinia, quæ tum vulgo ferebantur, composita esse puta: imprimis ad famosum illud de rege, seu heroe nascituro.

18. Felicitatis *aureæ* hujus *ætatis*, ex versibus forte Hesiodeis l. l. 130 sqq. suborto commento, *initia* cum pueritia procedere facit, *incrementa* vero cum adolescentia, cum virili tandem et perfecta ætate *vitam perfectissimam*. *nullo cultu*, uti omnia in sæculo aureo nascebantur, Hesiod. l. l. v. 118 *καρπὸν δ' ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα Αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον*, hic tamen, utpote in infantia ejus pueri, herbas tantum et flores sua sponte terra editos memorat; at fruges cum adolescentia v. 28, cum virili tandem ætate omne genus proventus terræ sponte nascetur v. 39. Ovidius adeo, *sine semine*, addit Met. I, 108. 19 *Baccar*; Plin. XXI, 6 s. 16 *Bacchar quoque radicis tantum odoratæ est; a quibusdam nardum rusticum appellatum—Odor est ei cinnamomo proximus.* Formam Dioscorides satis accurate descripsit, sed, qualis illa sit, inter recentiores nondum constat, ut docet Martinus. Fascinum depellere creditum esse, discimus inf. Ecl. VII, 27. 20. *Colocasium* s. *colocasia*, planta palustris Ægyptia, latissimis foliis, caule spectabili, quo quidem non minus ac radicis bulbo vesci solent; fabas esu gratas pro fructu habet. Circa hæc

Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Ubera; nec magnos metuent armenta leones.
Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidet et serpens, et fallax herba veneni
Occidet; Assyrium vulgo nascetur amomum.
At, simul heroum laudes et facta parentis
Jam legere, et quæ sit poteris cognoscere virtus:
Molli paullatim flavescet campus arista,

22 *metuant* Mentel. et Menag. 24 Interpungunt alii post *veneni*, ut iteretur *occidet*. 25 *Assyrium et v.* Pierii Longobard. Versus deerat Leid. 26 *Ac* multi. *Et* unus qu. Moret. *facta parentum* fragm. Moret. et Gud. a sec. manu, et Rom. Pierii. Memorabilis hæc est lectio, et poterit hac uti, cujus animo insidet aliqua opinio. Tutum judicium fieri nequit, quamdiu involucra, quibus sententiam suam obscuravit poeta, retexere nequimus. 27 *et poteris, quæ sit* unus Heins. 28 *flavescit* Gud. a m. pr. Rottend. tert. et qu. Moret.

demum tempora in Italia seri cœpisse, ex Plinio colligere licet; non tamen post victam demum ab Augusto Ægyptum, ut Serv. ad h. l. Notissima etiam nunc hæc planta est inter Ægyptios nomine *Culcas*. cf. Martin. et Cerda, Schneider ad Pallad. III, 24, 14. *Acanthus* h. l. est Ægyptia arbor, Acaciæ genus. Cf. ad Ecl. III, 45. *ridens* est florens, pulcer; notissimo usu vocis *ridere*, γελᾶν, γάνος, γανοῦσθαι et similium, etiam in vernaculo sermone.

21—25. *Ipsæ*, sponte, nullo ducente, ut satis notum. Sic αὐταὶ pro αὐτόματοι Theocr. Idyll. XI, 12, et mox v. 23 *cunabula fundent ipsa flores*, quos *blandos* dixit seu colore et adspectu seu odore gratos et tactu. Quod ex iis flores sponte nascuntur, ductum est ex iis, quæ de deorum præsentia et ἐπιφανείᾳ passim narrantur: tellurem sub eorum gressu et obtutu virescere ac florescere. 24. Aut *herba veneni*, græco more pro venenata; eadem *fallax*, ut Georg. II, 152 *nec miseros fallunt aconita legentes*, aut *fallax veneni*, veneno fallaci; exquisitiore usu poetæ, ut audax animi. *Occidet*, verum ut *herba moritur*. 25. *Assyrium—amomum*: quod genus fruticis aromatici est. v. ad Ecl. III, 89. *Assyrium* vero, cum Armeniæ et Mediæ ea planta esset. cf. Mart. h. l.

26. 27. Ubi adoleveris. Hoc splendide enuntiatum. *heroum laudes* sunt facta laude digna, ut κλέα ἀνδρῶν ἡρώων apud Homer. Iliad. X, 520. *Parens*, cujus *facta* legere poterit, aut ipse Octavianus est, si de Scriboniæ puero agitur; aut, si de Octaviæ partu, C. Marcellus; cujus tamen virtus cum parum nobilis et celebrata sit, arripienda foret conjectura, a Martino ad v. 15 proposita, ut forte infans ille ab Octaviano adoptatus, aut certe in pacis conditionibus aliqua ratione ei insigniter prospectum fuerit. Cum tamen et hujus rei fides laboret; altera lectio, *facta parentum*, h. majorum, tanquam tutior, amplectenda erit. 27. *quæ sit—virtus*, pro, virtutem cognoscere: frequenti poetarum, imprimis Homerico, usu. Nimis argute ad philosophiæ disciplinam trahunt.

28—30. Ubi puer adoleverit, major

Incultisque rubens pendebit sentibus uva;
Et duræ quercus sudabunt roscida mella.
Pauca tamen suberunt priscæ vestigia fraudis,

30 *Eduræ* conj. Vossius, ut Ge. IV, 145. *rosida* et hic scribitur in binis, ut alibi.

jam terræ cultus et felicitas erit (conf. ad 18); nascentur sponte fruges, uvæ, mel. Quod *sponte* hæc fiunt, nullo cultu, conf. Ovid. Met. I, 109. 110 ex omni consilio poetæ manifestum: etsi non satis diserte expressum est. Disertius Horat. Epod. 16, 43 *Reddit ubi Cererem tellus* inarata *quotannis, Et* imputata *floret usque vinea, Germinat et nunquam fallentis termes olivæ,* etc. Hæc ornate extulit. *Mollis arista* quo sensu dicta sit, ambigitur: communi usu et ratione erit, quæ adhuc est in herba, gramen tritici, herba. Sic Seneca Epist. 124 *cum folliculo se exserit spica mollis.* Ita *arista* improprie dicta. Atque ita poetam sensisse nullus dubito: nova segete sponte enata paullatim ager efflorescet. Si vero *aristam* proprie dictam contendas, ut sit spica frugis jam adulta et firmata, quandoquidem *flavescet* adjectum est, tum in epitheto *mollis* hærebis; et aut accipiendum erit, ut sit lævis: cum nunc grana tenuibus quibusdam et acutis acubus, tanquam vallis, obsita sint, novo miraculo aristæ tum erunt glabræ. Ita etiam Martinus. Aut *molles* erunt teneræ, quod aristarum epitheton Æn. VII, 809 habetur: *nec teneras cursu læsisset aristas.* Ita *molles* h. e. teneræ *aristæ*, ut *mollis acanthus*, *mollis juncus*, *molle siler*. 30. *sudabunt*, stillabunt, eliquabunt. Exempla dat Cerda. Inf. Ge. II, 118 *odorato sudantia balsama ligno.* Nam duplici more hæc efferuntur. Videntur antiqui hoc ætatis aureæ bonum dupliciter extulisse, ut aut mel, quod in quercubus apes faciunt, tam copiosum esset, ut in terram deflueret, ut Ovid. Am. III, 8, 40. Horat. Od. II, 19, 11. Epod. 16, 47. conf. Hesiod. Ἐργ. 233; alios v. apud Ursin. ad h. l.; aut ut folia ilignea mel eliquarent et sudarent pro glutine, quod nunc illa folia certis temporibus obsidet. Sic Ovid. Met. I, 112 *Flavaque de viridi stillabunt ilice mella.* Ge. I, 131 *mellaque decussit foliis*, de Jovis ætate; et hunc in sensum dictum h. l., quare et *roscida mella* accipio, quæ roris more per folia guttatim se colligebant. Ejusmodi mel ex certis arboribus, v. c. palma, in Media, Arabia, variisque Asiæ locis legi memoratur. vid. Wesseling ad Diodor. XIX, 94. Esse id ἄγριον illud *μέλι*, quo Joannes usus est, putant nonnulli, et sub *Mannæ* nomine ex Suida complexus est Salmas. in Diss. sua de Manna. Apud Constantinum l. l. *Σκληρῶν δὴ πεύκης λαγόνων μέλιτος ῥέε νᾶμα* ex priore ratione exponitur: *Duris ex picearum truncis mellis latex fluxit.* Cf. ad Tibull. I, 3, 45. Transtulere poetæ hoc idem naturæ miraculum ad prodigia et miracula, quæ in Bacchicis initiis jactabantur, ut dei præsentia mella passim defluerent arborum truncis. v. Eurip. Bacch. 142 sq. 703. 710. Horat. II Carm. 19, 11.

31—36. *Pauca tamen.* Heroum erit hæc ætas, nondum illa Saturnia: ad quam per istam exactam rerum orbis redibit. Enarrat adeo poeta illa, quæ ab heroica vita non abfuere. *vestigia fraudis*, sceleris, *προτέρας*

Quæ tentare Thetim ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ jubeant telluri infindere sulcos.
Alter erit tum Tiphys, et altera quæ vehat Argo
Delectos heroas; erunt etiam altera bella;
Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.
Hinc, ubi jam firmata virum te fecerit ætas,
Cedet et ipse mari vector; nec nautica pinus
Mutabit merces; omnis feret omnia tellus;
Non rastros patietur humus, non vinea falcem;
Robustus quoque jam tauris juga solvet arator.

32 *Thetin* duo ap Heins. qui ubique præfert Latinam terminationem tanquam minus usitatam. 33 *infundere* tres, aberratione solita. *tellure* Rottend. tert. *tellurem infindere sulco* Rom. unus, pro quo *sulcis* Vatic. oblong. quæ et ipsa bene se haberent. Recepit quoque posterius Wakefield. 34 *Argos* duo, male; mox duo *Achillis. delectos heroas* illustravit Mitscherlich noster Lect. in Catull. p. 3. 37 *Hic* Parrhas. et Ven. 38 *maris* Goth. sec. a m. pr. *victor* Mentel. et Dan. Heins. ed. 40 *Nec* Uratisl. et Franc.; alter et mox *nec vinea f. falces* Menag. 41 *Robustis* Ven. et Parrhas., sed et illud epitheton ornat.

ἄτης, ut 13 *sceleris vestigia nostri*, h. mala et vitia nonnulla, ex serioribus ætatibus inolita, quæ cum Saturniorum temporum simplicitate et innocentia non satis conveninnt; ut navigatio, urbium munitio, aratio; quæ omnia cum adulta pueri ætate cessabunt v. 37. Cum in vate versemur, interpreti subsistendum in hoc phantasmate poetico; nec quærendus eventus, qui respondeat. Magis argute itaque quam vere ad res ejus anni referas, quod post Brundusinam pacem metus de Sexti Pompeii classibus adhuc supererat, quem annus sequens pace Puteolana sublatum vidit. 34. Indulget sibi poeta, ea, quæ heroicis ætatibus evenisse narrantur, commemorando; Argonautarum scilicet navigationem, et Achivorum ad Trojam expeditionem. Sunt vero plane adumbrata ex Hesiodeis vss. 161 sqq.

37—40. Cum virili ætate perfectum ab omni parte succedet sæculum Saturnium, aurea ætas. Ab hac itaque aberunt omnes pestes et mala vitæ, quæ per cupiditates hominum inferuntur. Contra omnium rerum ubique per terrarum orbem copia erit summa, *omnis feret omnia tellus*, ut navigatione externa bona ne petere quidem necesse sit. Nulla adeo erit navigatio v. 38. 39; erit contra frugum omniumque e terra nascentium proventus sine cultu 40 sqq., quæ est perpetua laus ætatis aureæ, ex antiquo sermone petita. Quid? quod adeo loquendi mos invaluit, ut etiam populi, qui justitiam colit, vita eodem modo redhibeatur ab Hesiodo Op. 232 sq. 236. 237. Ad v. 38—40. Nulla opera humana indigebit ager. cf. Arat. Phænom. 110. 111. Genus operæ in vitium cura est amputatio. v. ad I, 57. II, 70. Respexit autem noster Catullum LXIII, 39 sqq. uti nostrum Ovidius Met. I, 101.

Nec varios discet mentiri lana colores:
Ipse sed in pratis aries jam suave rubenti
Murice, jam croceo mutabit vellera luto;
Sponte sua sandyx pascentes vestiet agnos.
Talia sæcla, suis dixerunt, currite, fusis

44 *fucabit* conj. Jo. Schrader., ut Ge. II, 465. IV, 335. Virgilium expressit Claudian. 29, 73 *nostris formosus Duria ripis Vellera purpureo passim mutavit ovili.* 45 *sandix* multi apud Burmann. Fuit vir doctus, qui *nascentes* conjiceret: adversus quem disputavit Burmann. ad h. l. et ad Ovid. III. Art. 25 et ad Calpurn. Ecl. II, 37. Scilicet fuit is Bentleius (in *Bibliotheque Angloise* T. I, p. 186). Hæserat autem ille in voce *pascentes*: si enim inter pascendum mutatum est vellus: pabuli ea vis esse debuit, ut fucus accederet lanæ. Enimvero fraudem fecit non animadversa poeticæ orationis indoles: *pascentes*, epitheton, ornat tantum agnos; nihil amplius. Idem hoc non animadversum adduxerat veteres, et ipsum Plinium (v. in Not.), ut Virgilium crederent *sandycem existimasse herbam esse.* In quo injuriam faciunt poetæ. Quod si vel maxime id se ita haberet, jejunum esset: repente inter pascendum sandyce gustato mutari vellus. Interea tamen fatendum, *nascentes* melius scriptum fuisse a poeta. 46 *currere* Parrhas. et Pierii Mediceus. Jo. Schrader conj. *ducite.*

42—45. Novum ac mirum phantasma in vaticinio! pecudis color nativus erit purpureus, croceus ac roseus. Hoc ita declaravit, ut tingendi necessitatem abfore dicat. *Mentiri lana* dicitur, dum fucum imbibit, alieno colore tingitur. Ad Etruscam disciplinam referre hoc vult cum Servio Grammaticus ap. Macrob. III, 7; ex ea enim: *purpureo aureove colore ovis arieteve si aspergatur:* principis generis claritatem significari. Potest hoc ita se habere; potuit tamen nec minus poetæ satis esse, ut lanæ pulcritudinem in gregibus inter fausta et læta adspectu aureæ ætatis numeraret. 44. *mutabit vellera luto*, permutabit, adeoque tinget, inficiet, naturalem velleris colorem *ipse*, sponte, naturæ beneficio, non opera hominum, purpura et luto, ut naturalis color jam purpureus sit et aureus. Pro coloribus materias colorum posuit. *Luteum* seu *lutum*, ac *lutea*, herbæ genus, qua tincta lana flavo et croceo colore inficitur. Notus ejus usus etiam nostris tinctoribus sub nomine *Wau*. Cf. Martin., it. ad Tibull, I, 8, 52. ubi meliora e Beckmanno nostro apposui. *Sandycem* v. 45 a Virgilio pro herbæ genere habitam esse, post Plinium XXXV, 6 (23) credunt Interpretes; de natura tamen coloris nihil dixit poeta; coloris tantum genus indicare voluit, quo vellus ovillum splendeat: ut *sandyx* sit color sandycis, et ornate dixit, quod erat; habebunt agni vellus rubrum nemine tingente. Est vero coloris seu pigmenti genus ex metallo; interdum etiam factitium, ex sandaracha tosta et rubrica æqua parte admixta: ut ibid. Plin., quo rubeus color efficitur. Nisi cum viris doctis, in his cum Beckmanno, sandycem pro herba tinctoria, forte rubia, habere malis, quandoquidem cum altera herba, *lutea*, jungitur. Referunt quoque eo *pascentes*, quia depasta rubia ossa pecudum infici solere observatum est. Paullo tamen subtilius hæc ita accepta putem. Constantini Interpres l. l. c. 20 *purpuream Sandycem* appellat: Σάνδυκι πορφυρέῳ λάχνην ῥυπόεσσαν ἀμείβων. Est autem ὁ et ἡ Sandyx.

46. 77. Tale sæculum fato decre-

Concordes stabili fatorum numine Parcæ.
Aggredere o magnos (aderit jam tempus) honores,
Cara deûm suboles, magnum Jovis incrementum!
Adspice convexo nutantem pondere mundum;
Terrasque tractusque maris cœlumque profundum;
Adspice, venturo lætantur ut omnia sæclo.

47 Idem fere versus in Ciri 125—*regnumque futurum Concordes stabili firmarunt numine Parcæ.* 48 *Adgredere:* scripturam e libris firmat Burmann., nescio cur hoc potissimum loco. Tuenda erat ex eo, quod tenorem et constantiam sequi consentaneum est. 49 *Clara* Moret. quart. et Scheff. recentiss. Idem versus in Ciri v. 398. *suboles* vetus scriptura, quam Festus firmat h. v. versu laudato. 50 Sic in Ciri 228 *culti nutantia sidera cæli.* etsi ibi minus commode. *sidera* enim *micant, nictant,* scintillant. At nutant quæ aut quassantur, aut quæ pondus habent. Sic *nutant cristæ, silvarum cacumina, terra mota.* 51 *Terrasque et tractusque* Menag. alter, scilicet ad fulciendum versum. *Terramque* nonnulli ap. Pier. Versus repetitur Ge. IV, 222. 52 *lætantur* Rom. Pierii. conf. Burm. ad Ecl. II, 66. Bentl. ad Horat. Epist. I, 1, 91, et hoc vulgato *lætentur* præferendum in poeta arbitror.

tum succedet. Hoc ornate: Dixerunt Parcæ suis fusis: *O talia sæcla, currite!* pro vulgari: o fila. Pro filo ex colo deducto fata sunt, seu sæcla: hæc neri dicuntur; ut apud Homerum toties ἐπικλώθειν fata alicui destinare, nendo scil. Ἀλλ' οὔ μοι τοιοῦτον ἐπέκλωσαν θεοὶ ὄλβον. Habuit autem, quod jam Macrob. VI, 1 vidit, Maro ante oculos Catull. LX, 320 sqq., ubi est *Currite fusi. Sed vos, quæ fata sequuntur, Currite ducentes subtemina, currite, fusi.* Tum 47 *Concordes stabili fatorum numine Parcæ. fata* sunt *stabilia,* immutabilia, iisque *numen* h. vis et potestas æque ac voluntas divina tribuitur. *Parcæ concordes fatis,* h. in fatis hominum rerumque definiendis et constituendis. Solent autem poetæ modo in nuptiis modo in natalibus Parcas, Μοίρας, adhibere fata canentes.

48—52. Dicere hæc ἐνθουσιῶν de puero, jam ad virilem illam ætatem adulto, existimandus est poeta, impatienter ferens moram, et jam animo providens præsagia ac prodigia, quæ magnam rerum mutationem portendunt. 49. *magnum Jovis incrementum,* alumnus et nutricius, θρέμμα Διός, διοτρεφής, ut: Jove natus. cf. Cerda. 50. Eorum, quæ sequuntur, ambigua est et structura et sententia: Potest prior versus: *Adspice convexo nutantem pondere mundum* per se accipi tanquam phantasma propheticum seu visum prodigii, quod instantem rerum inversionem portendit: universi terrarum orbis motus ac tremor. *mundus nutans convexo pondere* ornate dictus pro: mundus convexus, cælum convexum, nutans: bene tribuitur cælo moles, pondus, in primis in motu. *Nutat* autem et concutitur orbis terrarum, tanquam adventu et apparitione numinis, quod in ἐπιφανείαις deorum fieri sollenne est. Quæ sequuntur, cum antecedente jungere licet, *ut et ipsa terra, mare, cælum, nutent;* utque subjiciatur sic ad declarandam caussam: *adspice ut omnia lætantur venturo sæclo,* instante

O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ,
Spiritus et, quantum sat erit tua dicere facta!
Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus,
Nec Linus; huic mater quamvis, atque huic pater adsit:
Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.
Pan etiam, Arcadia mecum si judice certet,
Pan etiam Arcadia dicat se judice victum.
Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem;

53 *longe* aliquot vett. edd., ut Flor. Egnat., et hinc recentiores nonnullæ. Sed jam Aldd. et ex his ductæ *longæ*, quod firmat Heins. post Pier., nam et libri variant. In multis etiam *tum*: quod prætulit Wakefield, nec incommode. 54 *sua* Heins. unus. *fata* Rottend. 55 *Thraceus* nonnulli. 56 *atque* deest in uno Rottend. 57 *Orphi, Orpheo, Orphea. Calliopia.* Sic variant libri edd. et Grammatici. *Orphi* Rom. et Priscianus agnoscunt: 'Ορφέϊ, 'Ορφεῖ. Et Καλλιόπεια. 58 *Pan etiam, Arc.* firmata ab Heinsio omnium libb. lectio, excepto uno Oblongo Pierii: in quo *Pan deus*, quod hinc irrepsit in edd. Pulmann., et hinc in alias. Potest quoque interpungi: *Pan, etiam Arcadia mecum si judice certet, Pan etiam A. si j. cantet* Aurel. Vict. de Orig. gent. Rom. 5, memoriæ vitio. 59 *dicet* nonnulli ap. Heins.

magna illa rerum inversione. Ita *nutatio mundi* futuri lætum ac faustum signum habendum. Quemadmodum in dei præsentia terra moveri ac contremiscere et quasi exultare ac tripudiare solet: quod adeo ad deum agrestem Horatius retulit III Carm. 18. 14 *Spargit agrestes tibi silva frondes,* haud dubie nutantibus cacuminibus. Alter modus jungendi verba est: ut unicum prædicatum sit: *Adspice, ut lætantur omnia:* et ut in enumeratione partium mundus epitheto ornetur: *convexo nutantem pondere mundum,* h. e. simpliciter libratum mole sua æqualiter. Est vero sic græca structura: *Adspice mundum, terras* etc., *ut lætantur,* pro: adspice, ut mundus etc. omnia lætantur. Et vastæ utique cuivis moli ac ponderi tribui hoc potest, ut *nutare* cum vi et δεινότητι dicatur, ut de ruina tamen aut dissolutione nihil significatur. Sic *rami pondere nutant* apud Ovid. Art. II, 263. Nec aliter acceperat Constantini Interpres. v. Excurs. ad hanc Eclogam. Quo minus hanc interpretationem præferam, movet me, quod ita *mundus* et *cælum* 50. 51 non bene discerni possunt.

53—59. *O mihi tam;* adumbratum ad Hesiodi ductum l. l. 174 sqq. Sit mihi tam longa vita! cumque ejus non nisi extrema pars ea tempora attingere possit, pro eo dixit: *longæ pars ultima vitæ. Spiritus,* ingenii vis vigorque poeticus; et mihi sit tantus, quantum ejus spiritus sat erit ad facta tua dicenda. 55—59. *Non me c.* Tanta erunt tua facta; tanta erit, tamque magnifica ac divina, materia tuæ laudis, ut ingenium meum ab ea excitatum, inflammatum et diviniore spiritu actum, supra omnes excellere, et ipsos deos canendo vincere possit. *adsit,* uti invocati dii adsunt, opem ferunt, favent poetis.

60—63. *Incipe, p.p., risu cognoscere matrem.* Desiderii impatientia poeta ἐνθουσιῶν vix moram fert, quod

Matri longa decem tulerunt fastidia menses.
Incipe, parve puer; cui non risere parentes,
Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est.

61 *tulerunt* agnoscunt Grammatici, Probus et Donatus, cum libris, impr. Rom. et Gud. Male metuentes metro alii: *tulerint, tulerant. abstulerint* legi, addit Servius. 62 *qui* emendarant viri docti, uti jam Quinctilianus IX, 8 legerat, v. Pier. Cod. Burmann., receptum quoque in Aldd, et in tertia interpunctum: *qui non risere: parentes Nec.* Sensu aut nullo aut parum commodo: at *cui* indubitate vera lectio: antiquiores etiam *quoi.* In Parrhas. *cur.* Jo. Schrader. conj. *qui non risere parenti, Nec deus hos m.* saltem lenius, quam Withof. *cui non ridere parenti est,*— 63 *est* abest a nonnullis. *cubile est* duo, et *cubilest* in Rom.

fausti sæculi initia nondum exorsum habere videt, cum pueri natalibus conjuncta. Vulgari ratione esset: nascere puer! nam decimus jam mensis agitur, justumque adeo matri utero ferenti tempus expletum. Omnia hæc ornavit, ut poeta: cum decem menses memorat, *fastidia* addit, cum temporis hujus decursu satis jam magna oneris sui tædia ei sint. Exprimit porro rem a signo valde jucundo, a voluptate et lætitia matris, cum qua recens natum infantem intuetur; ut eo risu se quasi matrem probare videri possit. Vix dici potest, quantum h. l. trepident interpretes, qui ab antiquissimis inde temporibus (verum tamen Julius Sabinus vidit) ad risum pueri matri arridentis hæc retulerunt. At hoc non admittunt seqq. *cui non risere parentes:* Scilicet poeta volebat: incipe in dias auras prodire, et oculos in matrem conjicere, eamque quasi ex hoc, quod tibi ea arridet, agnoscere. Poeticum sensum ad talia afferre necesse est. 62. *cui non risere parentes, Nec.* Exprimit id, quod jam dicendum erat: risum hunc matris ad puellum natum lætitiam matris arguere, eumque expectandum esse ei puero nato, qui matri gratissimus sit, quippe qui aliquando inter heroes et deos locum sit habiturus: a contrario; quæ conversio rationi poeticæ valde consentanea est. Quem infantem recens natum talicum risu non excepere ulnis suis parentes, adeoque de nato puero non lætati sunt, est is ingratus et invenustus homo, adeoque ad deorum vitam et consortium admitti non potest, quod puero promiserat vs. 15. Conveniret adeo in eum, quod Pindarus ait Pyth. II, 80 *γόνον οὔτ' ἐν ἀνδράσι γερασφόρον, οὔτ' ἐν θεῶν νόμοις,* de Centauro Ixionis f., aut quod apud Homerum est, *θεῶν ἀέκητι γενέσθαι τε τραφέμεν τε* Odyss. Γ, 28. Designari autem recepti inter deos herois vita duabus rebus solet, convictu cum Jove et deæ alicujus conjugio. Sic de Hercule Horat. Od. IV, 8, 30 *Jovis interest optatis epulis,* idemque Heben conjugio accipit. cf. Virg. Georg. I, 31. Hæc interpretatio uti simplicissima, ita verissima est. Ad Vulcanum hactenus respici potest, quod, cum ejus deformiter nati aspectu Juno parum delectata fuisset, ita ut eum de cælo præcipitaret, Hymn. in Apoll. 316 sqq., exclusus ille est (ad tempus certe, nam aliis locis in consilio Jovis nominatur) deorum consessu et convivio, et a dea Minerva spretus, cujus ille conjugium appetierat.

ECLOGA V

DAPHNIS

ARGUMENTUM

Convenerant Mopsus et Menalcas, pastores, ille fistula, hic cantu excellens, et se ad canendum mutuo invitant 1—19. Postquam sub antrum concesserant, prior Mopsus 20—44 Daphnidis mortem luget; inde Menalcas succedens 56—80 ejusdem Daphnidis tanquam diis adscripti laudes persequitur. Mutuis hinc sibi muneribus datis discedunt. Etiam in hujus eclogæ allegoria exsculpenda molesti fuere interpretes. In Daphnide plerique Julium Cæsarem, ejusque necem et apotheosin (v. Vita Virgilii ad a. 712), nonnulli, jam ex antiquioribus, Maronis fratrem Flaccum, mox etiam Quinctilium Cremonensem, sive etiam Quinctilium Varum, item Saloninum, Pollionis filium, quæsiverunt; ut Catrœi aliorumque somnia taceam. Quod si altiorem, quam verborum ratio fert, sententiam quærendam putes, ad Cæsarem ut putes poetam respexisse, feram equidem; modo non singula allegorice interpretari ausis; quandoquidem illud saltem non incommode fieri potest; quod tamen cogat nos, nihil inest; inferre autem de suo aliquid alieni, quod non in ipso carmine habetur, non est boni interpretis, cui satis esse debet, elicere ea, quæ in carmine sunt, non ea, quæ sunt extra carmen, inferre. Si carmen animo ab opinione vacuo et intacto legimus, nihil aliud poeta spectasse videri potest, quam ut Theocritei Idyllii I et XIX imitationem institueret, et, ut Ecloga tertia duos pastores a conviciis ad cantum progressos, ita h. l., idque paullo elegantius, duo alios pastores a mutuis laudibus ad cantus certamen procedentes induceret. Carminis argumentum sunt *Daphnidis laudes*, nobile haud dubie in vetustis carminibus pastoritiis argumentum, ut ex nonnullis Theocriti, imprimis Idyll. I et VII, 73 sq. locis apparet. Fuit ille in herois loco inter pastores habitus; cantu ille nobilis et a Nympha amatus; hique ejus amores fata et mors pastoritiis carminibus celebrata et multis modis variata. vid. de eo Servius ad Ecl. VIII, 68, Diodor. IV, 84, et Ælian. V.H. X, 18, H. An. XI, 13 et ibi Intpp., Schol. Theocr. Id. VIII, f. et primo loco Parthen. c. 29 ex Timæo. cf. Silius Ital. XIV, 466 sqq. Ovid. IV Met. 276—278, et ibi Intpp., Dorvill. Sicula p. 27 sq. Epigr. in Analectis T. I, p. 15. et T. III, p. 123. III. Noster vero poeta argumentum pastoritium heroico generi propius admovit, idque ita tractavit, ornavit et amplificavit, ut generosum poetæ epici spiritum facile in eo agnoscas; quanquam singulæ rerum imagines et characteres ex antiquissimorum carminum indole et colore ducti sunt. Locus, in quo se conveniunt pastores, statim ab initio magna cum suavitate describitur: successerant antro agrestis vitis palmitibus obducto. Carmen ad annum 712 referri solet. Vide *Vitam Virgilii* h. a. Imitatione sequutus est hanc Eclogam Popius *Pastor.* IV, quem *nascentes poetæ* cum ea contendent.

MENALCAS. MOPSUS.

Cur non, Mopse, boni quoniam convenimus ambo,
Tu calamos inflare leves, ego dicere versus,
Hic corulis mixtas inter considimus ulmos?
MO. Tu major; tibi me est æquum parere, Menalca:
Sive sub incertas Zephyris mutantibus umbras,
Sive antro potius succedimus. Adspice, ut antrum
Silvestris raris sparsit labrusca racemis.
ME. Montibus in nostris solus tibi certet Amyntas.

1 *consedimus* Pierii Oblongus. Malo nunc distinguere post *leves*, quam *leves versus* jungere, quæ pastoris sensui minus convenirent. Alioqui epitheton alteri membro jungere præstat. cf. ad I, 34. 35. 3 *considimus* Heins. e Gud. Mentel. pr. a m. sec. Mentel. sec. a m. pr. prætulit, utpote in poeta. *consedimus* vulgo. *inter consedimus agros* Menag. prior. 4 *tibi me æquum est* Leid. et Rottend. alter. 5 *Zephyris mutantibus*; hoc ab Heinsio e binis Moret. alt. Rottend. cum Voss. alt. commendatum, accedente Franciano et fragm. Antwerp., cum præterea alter Mentel. a m. pr. et pr. Voss. *nutantibus* haberent, reposuit Burm. Vulgo ubique *motantibus*: quod equidem haud deseruissem. Modo recte accipias *Zephyris motantibus* scil. eas umbras. Nisi alteram malis *motantibus* esse *moventibus se*. Etiam Ecl. VI, 28 *rigidas motare cacumina quercus*. Nunc cum alterum et ipsum locum tueri possit, retinetor illud, ne iterum variet vulgata lectio. Mutavit tamen iterum Wakef. quem cf. ad Lucret. IV, 78. 6 *antra* Parrhas. *subsedimus* Zulich. 7 *paucis* Leid. e glossa. *variis* conj. Schrader. Opposita sunt: *rarum—continuum*. 8 *certat* antiquiores fere omnes cum Arusiano Messio. v. Pier. et Heins., quod equidem præferam. Accommodatius etiam sic vs. sq. sententiæ dictum. E nostris idem habet Goth. sec., sicque Edd. Aldd. et hinc aliæ. *certet* tamen præsidium habet in Oblongo Pierii, tum in multis aliis. In edd. præivit Flor. ex emend. Angelii: tum Fabric. *solum tibi certet* Franc.

1. *boni—inflare—dicere.* ἀγαθοὶ, ἐσθλοὶ, συρίζειν. ἀείδειν. Theocr. Idyll. VIII, 3 Ἄμφω συρίσδεν δεδαημένω, ἄμφω ἀείδεν. *Convenimus* in unum locum. *Calamos leves*, ita junge; ut sit fistula e tenui arundine facta. ut *arundo calamo levi* in Moreto 62. Sic est epitheton culmi, stipulæ. In vss. 3. 6. 12 color ductus ex Theocr. Idyll. I, 12 sqq.

4. *major* natu. Sic *maximus* absolute Æn. VII, 532. Quanto hæc jucundiora sunt Eclogæ tertiæ principio! Ἀλλὰ πίθεσθ'· ἄμφω δὲ νεωτέρω ἐστὸν ἐμεῖο Iliad. A, 259. 5. *mutantibus* (eas) *Zephyris* reddit rationem τοῦ *incertas*, quod non pro vituperio umbræ haberi debebat, cum sit longe elegantissima rerum imago. Sic *umbræ tremulæ* apud Calpurn. Ecl. V. 101. 7. *labrusca* vitis silvestris, ἀγριάμπελος. v. Plin. XXIII, 1. cf. Martin. Vitibus obductæ speluncæ, utpote quæ amœnitate se commendant, passim laudantur. Habent scilicet poetæ ex Homeri splen-

MO. Quid, si idem certet Phœbum superare canendo?
ME. Incipe, Mopse, prior: si quos aut Phyllidis ignes,
Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri.
Incipe; pascentes servabit Tityrus hædos.
MO. Immo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi
Carmina descripsi, et modulans alterna notavi,
Experiar: tu deinde jubeto certet Amyntas.
ME. Lenta salix quantum pallenti cedit olivæ,
Puniceis humilis quantum saliunca rosetis:
Judicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.

9 *certet Phœbum*; hoc ordine plures Pier. et Heins., et inter edd. Ald. tert. et hinc aliæ. Alii *Phœbum certet*. 11 *ut* Leid. Mentel. 13 *Immo etiam viridi* Zulich. *in viridi n. quæ in c.* Parrhas. Heinsius adscripserat: *in viridis—fagi*. 14 *destrixi* Goth. pr. an *destrinxi?* Sed vitium est; sic idem Ecl. IV, 12 *præstrixit*: *modulansque alterna* Zulich. *notavit* vitium est Ald. 1527. 15 *jubeto, ut certet A.* Rom. Longob. Medic. Pier. cum quatuor Heins. et Lengnich. Omittitur tamen melius *ut*. 18 *mihi* Zulich. *cedet* tres ap. Burm. cum Goth. sec.

dida descriptione antri Calypsus Odyss. E, 68. cf. 63. *raris* autem hic non urgendum, uti Burm. et Martin. faciunt; alias in vitio hoc esset, quod rari sunt racemi; sed simpliciter notat naturam racemorum, sive uvarum, passim e palmitibus per antri ostium serpentibus pendentium, ut adeo per intervalla dies intret. Ita et Ecl. VII, 46 *Et quæ vos rara viridis tegit arbutus umbra.*

9. *Quid si idem certet.* Aut dictum hoc cum sensu modestiæ, ut Amyntam unum omnes superare dicat, nec mirum itaque fit, se ab eo quoque superari; aut est invidiose dictum: ut pungat pastorem laus æmuli, eamque adeo ille elevet, ut ex audacia potius, quam artis confidentia, certare eum cum melioribus significet. *Hoc eum audere, ut se mihi æquiparet, mecum certet, nihil mirum, cum idem ille satis temerarius sit, ut vel cum diis congrediatur.* Firmes hoc ex v. 15 *tu deinde jubeto certet Amyntas.* Apud Theocritum dictum est sine obtrectatione et invidia IV, 8 φαντί νιν Ἡρακλῆϊ βίην καὶ κάρτος ἐρίσδεν.

10. Ex Theocr. I, 19 sq. Nil nisi nota aliqua pastoritiorum carminum argumenta h. l. memorari et vulgaria pastorum nomina recitari puta; qua de re dictum in Nota ad Ecl. II, 24. Male hic aut Phyllis a Demophoonte amata, aut Codrus, Athenarum rex, nominaretur. De Codro pastore infra quoque VII, 22. 26. *jurgia Codri*, carmen respiciunt, quo is cum alio pastore cantu contenderat. Ita Ecl. III inscribi posset: Jurgia Damœtæ et Menalcæ.

14. *alterna notavi*, per alterna, alternatim canens versiculum, et eundem mox incidens in corticem. Etsi non levis opera esse debuit, totum hoc, quod sequitur a v. 20, carmen incidere cortici. 15. Vid. Theocrit. V, 92—95. 17. *saliunca* herba ignota, forte *nardus Celtica*. vid. Martin. Julio Sabino genus virgulti asperi est.

MO. Sed tu desine plura, puer; successimus antro.
Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnin
Flebant: vos coruli testes et flumina Nymphis:
Quum, complexa sui corpus miserabile gnati,
Atque deos atque astra vocat crudelia mater.
Non ulli pastos illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla neque amnem
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuisse leones
Interitum, montesque feri silvæque loquuntur.

19 *Tu sed d.* Rottend. *succedimus* tres cum Goth. pr. 20 *Daphnin.* Etiam hic *Daphnim* alii scripti et editi: at inf. *Daphnin ad astra feremus.* cf. ad II, 26. 22 *Est complexa* unus Heins. 24 *Nonnulli* fragm. Moret., male. 25 *ulla nec* nonnulli. vid. Heins. *ad flumina nota, nec amnem* Zulich., non infelici aberratione: modo *frigida* non præcederet. *ad flumina nulla* jungebat Longob. 26 *quadripes* codd. etiam hic. vid. Pier. 27 *gemuisse* Rom. Pierii. 28 *feræ* Parrhas. Mentel. tert. a m. sec. et unus Heins., quo alludunt Menag. sec. et Ven., in quibus *fere*. Hactenus nihil interest, seu *silvæ feræ* seu *montes feri* dicantur. *montes feri, loca fera* h. inculta et alibi occurrunt. Markland. ad Stat. II Silv. 6, 13 conj. *montesque, ferus, silvasque loquuntur* scil. homines; ingeniose quidem. Verum vid. Notam. Tum parum placent *feræ* inter *montes* et *silvas*: et vel sic reponerem, *montesque feros silvasque*, loquuntur.

20. Luctus super Daphnidis, antiqui istius pastoris Siculi (conf. Argum.), morte, quem poeta nunc carminis argumentum facit, satis declarat lusum ingenii, non verum affectum et sensum ex funere vero. Itaque luctus declaratur phantasmatibus antiquorum poetarum: sentire eum et armenta et feras 25—29, et ipsos agros ac prata 35—39. Mater ejus fuit Nympha, a Mercurio oppressa. Retracta igitur res in ætatem heroicam et mythicam: sicque excuses dithyrambicam fere vss. 27 sqq. audaciam. *crudeli funere*, simplic. acerba morte. 23. *astra vocat crudelia;* h. invocat, inclamat, deos et astra incusat. Jejunum est, quod vulgo aiunt: dicit astra esse crudelia.

24. Non pastores præ luctu armenta ad pascendum, et post pastum ad flumina egerunt. conf. Burm. Mosch. III, 23. 24. Nemes. II, 29. Adeoque ea fuere impasta per eos dies. 26. *graminis herbam* puta hic et Ovid. Met. X, 87. Liv. I, 24 dictam esse, ut *cytisi, loti*, herbam, nempe cum de virenti germine fruticis cujuscunque agitur; nisi noto poetarum more pro herba graminea dictum malis, cum *gramen ipsum inter herbas vulgatissimum sit:* Plin. XXIV, 19.

28 *montesque feri silvæque loquuntur.* Montibus et silvis vocem dari, satis notum est; et si *ingemuisse montes silvasque* dixisset, aut *queri*, aut *loqui*, eodem, cum isto, sensu, ut in exemplis a Burmanno fieri deprehendas, et in Bionis Idyll. I, 32, nihil offenderet: solet enim rebus inanimatis sensus, adeoque et vox tribui: sic. inf. 62 *Ipsi lætitia voces ad sidera jactant Intonsi montes; ipsæ jam carmina rupes, Ipsa sonant arbu-*

Daphnis et Armenias curru subjungere tigres
Instituit; Daphnis thiasos inducere Bacchi,
Et foliis lentas intexere mollibus hastas.
Vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvæ,
Ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis:

29 *currui* unus Moreti pro var. lect. *Armenia* Rom. et Leid. 30 *Baccho* ubique editum video. *Bacchi* ex antiquioribus Pierii et Heins. probatum Heinsio reposuit Burm., memor versus Æn. VII, 390 *etenim molles tibi sumere thyrsos*; iterum ejecit Brunck., cum *Baccho* exquisitius sit. *thyrsos* Parrhas. Cum *inducere thiasos* obscurum esset Heinsio, conjiciebat: *thiasos indicere Bacchi. indici* enim sacra sollennia et festi dies solent: quod copiose adstruit Heins.; forte multo magis hoc ex usu loquendi foret; sed et hoc Daphnidis laudibus convenit, ut ipse duxisse choros dicatur. Possis quoque accipere *inducere*, inferre in vitam, usum, instituere. θιάσους, τελετὰς εἰσάγειν, ut bene Mitscherl. 32 *est* abest a Menag. sec. *est et vitibus* Moreti quartus, qui et mox: *Et gregibus t. s. et p.* In Theocr. VIII, 79 τᾷ δρυῒ ταὶ βάλανοι κόσμος. Accommodatius hoc quam: *Vitis et arboribus decori est.* Arboribus ornatus ex pomis et frondibus est. Jo. Schrader. conj. *Fetus ut arboribus decori est.* Ut Ge. II. 390 *Ergo omnis largo pubescit vinea fetu.* Sic sæpe *fetus*: *Arborei fetus.* Quid tamen? si poeta de ulmis et

sta. cf. X, 14. 15. Sed hic est: *montes et silvæ memorant, narrant, leones ingemuisse.* Nam pro *resonare* accipi *loqui* non potest, cum præteriti temporibus rem τὸ *ingemuisse* indicet. Itaque dicendus est poeta paullo durius expressisse idem illud, quod ante dixerat: *coruli testes et flumina Nymphis:* si sunt testes, si meminerunt, nunc etiam narrant audita. A poetico spiritu aberres, si velis reddere eos, qui in silvis et montibus habitant. *Leones Afros* pastorem in Sicilia extinctum deflere vix poeta credi voluit; sed est epitheton ornans; ut mox *Armeniæ tigres* et supra *Cydonia mala, Sithonia nix*; et quod multo magis mireris Ecl. X. 59 *libet Partho torquere Cydonia cornu Spicula.* Circumspectius hunc colorem servasse videas Moschum in epicedio Bionis, quod ante oculos habebat Virgilius, quum Daphnidem scriberet; uti Virgilium Nemesianus Ecl. I, 72—74. Sunt tamen *leones* sequentibus tigribus adjungendi, ut et ipsi a Bacchi leonum domitoris fabulis petiti et hic memorati sint: Daphnidem flevisse leones et tigres, quos in Bacchicis orgiis ille domare didicerat.

29. Hæc et sqq. paullo abruptius posita, simpliciter eo interpretanda sunt, ut, ad augendas ejus laudes et amplificandam dignitatem, Daphnidem suum seu ipsius Bacchi laudibus impertiat, seu, quod censeo, eum unum ex Bacchi commilitonibus et sociis fuisse fingat, qui sacra Bacchi instituerit inter pastores, eoque cærimonias in Liberalibus solennes exhibuerit, inter quas Bacchi res gestæ imprimisque ad Indos expeditio repræsentari solebat. Quam convenienter hæc de Daphnide pastore narrentur, non dicam. Bacchum autem curru tigribus juncto vehi, innumeris monumentis constat (cf. Montfauc. *Ant. expl. Vol. I, tab.* 158.) 30. *thiasos inducere Bacchi* accipio pro simplici *ducere* choros bacchantium, quales sæpe in anaglyphis et gemmis. Versu 31 thyrsum describit, quem bacchantes gestabant.

32. Ex Theocr. VII, 79. 34. Or-

Tu decus omne tuis; postquam te fata tulerunt:
Ipsa Pales agros, atque ipse reliquit Apollo.
Grandia sæpe quibus mandavimus hordea sulcis,
Infelix lolium et steriles nascuntur avenæ.
Pro molli viola, pro purpureo narcisso,
Carduus et spinis surgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis, inducite fontibus umbras,
Pastores: mandat fieri sibi talia Daphnis.
Et tumulum facite, et tumulo superaddite carmen:

populis cogitavit, quibus junctæ sunt vites? Ornat ulmum vitis, vitem uva. 34 *tulere* unus Heins. et Goth. uterque. 36 *quidem* nonnulli apud Pier. 37 *dominantur* vulgo editum. Est tamen *nascuntur* omnibus fere in vetustis. Jam alterum istud: *steriles dominantur avenæ* extat etiam in Georg. I, 154; docuit vero Heins. ad h. l. et ad Æn. V, 466. IX, 814. Virgilium, si hemistichio versuve eodem bis utatur, vocem fere unam alteramve immutare solere. Itaque hic *nascuntur* verius visum. 38 *viola et p.* Rom. Zulich. Diomedem Grammat. *purpurea* legisse suspicatur Heins. 39 *aut spinis* Zulich. *crescit paliurus* Menag. pr. e glossa. 40 *montibus* Goth. pr. *frondibus* Voss. et fragm. Moret. cum Goth. sec. *frontibus* unus Leid., ut sertis tempora cingant; probatum Klotzio Opusc. p. 300. *aras* Pierii Rom., unde ille legit: *inducite frondibus aras*, ut Manibus aræ sertis cinctæ ponantur. Sequitur hoc Catrœus. Nec per se improbum. Sed tuetur vulgatam locus Ecl. IX, 19 *quis humum florentibus herbis Spargeret aut viridi fontes induceret umbra*; quanquam ad sententiæ rationem reddendam nihil inde auxilii accedit, de qua vid. Not. Alio modo dicitur *fontes inducere*, ubi de satis agitur; ut Columella X, 143 *et primum moneo largos inducere fontes.* inf. Ge. I, 106 *Deinde satis fluvium inducit rivosque sequentes.* At in nostro est *inducere umbras fontibus*, h. obducere umbra fontes. 42 *et* ante *tumulo* deest in Moret. quarto.

navit hunc luctum Moschus Idyll. III, 66. *fata tulerunt*, abstulerunt. *σὲ δ' οὐλομέναι κῆρες ἕλοντο* Apollon. IV, 1485. Hom. Iliad. B, 302 *οὓς μὴ κῆρες ἔβαν θανάτοιο φέρουσαι.* 35. *Pales et Apollo* Nomius *agros reliquerunt*, deliciis suis, Daphnide inquam, sibi ereptis et ablatis, ut solitudinem agrorum fugerent. Summo cum effectu hæc, ad jacturæ magnitudinem dolorisque gravitatem, dicta sunt. Cum ea tamen morte eorundemque deorum discessu, agros summa sterilitas occupare debuit: itaque versuum sequentium sententia inde exoritur. 36. 37. In iis sulcis, quibus *hordea*, quod hic omnino pro quovis frumenti genere dictum, serebamus, *infelix lolium* (infecundum, ut contra *felix seges*), et *avenæ*, vani culmi vitiosi frumenti (*Flughaber*,) nascuntur. 38. vid. Theocr. I, 132 sq. *purpureus narcissus*, a purpureo calyce. *paliurus* fruticis spinei et rubi seu rhamni genus, *Christdorn*, *Rhamnus paliurus Linn.* vid. Martin. ad h. l. et Schreber ad Theocr. XXIV, 87.

40. *Spargite humum foliis*, si proprie accipias, hoc non nisi de florum ac frondium sparsione per humum exponi potest. Horat. Od. III, 18, 14: *Spargit agrestes tibi* (Faune) *silva frondes.* Fieri hoc putandum est in honorem Daphnidis. *inducite fontibus umbras*, multo magis vagum et indefinitum est: sive sic accipias, ut arbores ponantur circa fontes, sive ut

hnis ego in silvis, hinc usque ad sidera notus,
nosi pecoris custos, formosior ipse.
E. Tale tuum carmen nobis, divine poeta,
le sopor fessis in gramine; quale, per æstum
is aquæ saliente sitim restinguere rivo.
calamis solum æquiparas, sed voce magistrum;
unate puer, tu nunc eris alter ab illo.

obis carmen ap. Probum Grammat. suavius ad aurem. 46 *lassis* Rom. *per gra-* pud Priscian. VII. 47 *restringere* seriores tres, ex more. 48 *æquiperas* m in vetustioribus. v. Heins.

frondentes: quod et ipsum ad em quodammodo factum spec-icas, frondibus et corollis circa n suspensis. An vero hoc circa s fontes fieri debet, et quorsum? ritum funebrem esse; sed quis isquam memoravit? Circa tu-n arbores seri mos fuit (v. c. Z, 419), non vero circa fontes. rro de arboribus ponendis ac lis accipias, accommodatum t priore quoque loco *spargere* *foliis* de satione florum acci-s. Firmat hanc rationem locus æ IX, 19 *quis humum florenti-rbis spargeret, aut viridi fontes ret umbra?* Neutrum tamen ionores mortuis habitos memo-squam vidi; quanquam ad fon-in viretis olim sepulcra facta t, *frondes ferre*, inter honores nera mortuorum habitum esse, more. conf. locum, in quo cum certat, Nemesiani Ecl. I, 64 Nihil, quod ad rem faciat, affe-nterpretes, neque locus Horatii III, 13, 2. O fons Bandusiæ— *digne mero nec sine floribus;* huc refertur. Videtur mihi res pedienda, ut tumulum juxta n factum intelligamus. Sic in em defuncti pastoris, noto more, humus floribus et frondibus spargitur ac circa tumulum arbores seruntur. Incusandus tamen vel sic poeta, quod ad sensum animi et oculi non satis diserte rem exposuit. Popius, expressurus hæc, ad alia de-labitur *Pastor.* IV, 21 sq. 43. Theocr. I, 120. 121 Δάφνις ἐγὼν ὅδε τῆνος, ὁ τὰς βόας ὧδε νομεύων, Δάφνις ὁ τὼς ταύρως καὶ πόρτιας ὧδε πο-τίσδων; quos versus, cum multo ma-jorem simplicitatem habeant, mireris Virgilianis postbaberi. *hinc usque ad sidera notus*, epicum est, nec in pa-storitio carmine satis placere potest. Si tamen exemplo defendi potest, quod non per se probes, est locus haud multum dispar in Theocr. VII, 92. 93.

45. Vid. Theocr. I, 1 et 7 etc. VIII, 78—83. Compara Popium *Pastor.* IV, 1—4. *aquæ rivo* poetis perpetuum: vid. ad Ecl. VIII, 87. 48. *sed* etiam *voce*, cantu, magistro par es. 49. conf. Theocrit. I, 3. 4. 5. 51. *tollemus ad astra*, potest esse: in cælum et inter divos sublatum canam; Est tamen verius ex usu loquendi et simplicius: celebrabimus, ut IX, 29 *Vare, tuum nomen—Cantantes sub-lime ferent ad sidera cygni:* et sup. 43 *hinc usque ad sidera notus*. Porro

Nos tamen hæc quocumque modo tibi nostra vicissim
Dicemus; Daphninque tuum tollemus ad astra;
Daphnin ad astra feremus: amavit nos quoque Daphnis.
MO. An quidquam nobis tali sit munere majus?
Et puer ipse fuit cantari dignus; et ista
Jam pridem Stimicon laudavit carmina nobis.
ME. Candidus insuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis.
Ergo alacris silvas et cetera rura voluptas
Panaque pastoresque tenet Dryadasque puellas.
Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
Ipsi lætitia voces ad sidera jactant
Intonsi montes; ipsæ jam carmina rupes,

53 *An quicquid* Gud. *tali nobis* Voss. et fragm. Moreti. *Et, puer, ipse* interpungit Wakef. coll. v. 19. 55 *Stimichon, Stimycon,* varie scribitur. *Sthymacon* et *Stimethon* Gothani. In Servianis confunditur Σιμιχίδης ap. Theocr. " nonnulli Stimichonem patrem Theocriti dicunt" hoc quidem parum certa fide. Verum probabile inde fit, *Stimicon* in nostro corruptum esse ex Σιμίχων v. Kœn. ad Gregor. Cor. p. 133. *Simichus* repositum est in edit. Parmensi. 56 *lumen* Menag. alter et Franc. Sicque Gifan. et Canter. et post illos Klotzius Opusc. pag. 301. *nomen* Menag. prior. 58 *et cetera rura.* Quam vim *cetera* h. l. habeat, non video. Erant tamen epitheta quæ adjungi poterant: *florea, roscida.* Nunc video, etiam Jo. Schrader. conj. *secretaque. securaque.* Poterat quoque scribi *silvas, et agros, et rura,* 59 *pastoresque simul* Menag. alter. *videt* Ven. *Dryades* Rom. et Leid. 61 *malum* alii apud Pier. et Heins. pro *dolum. meditatur* Menag. pr. 62 *lætitiæ voces* Mentel. pr. *jactant vel tollunt* ms. Köler. 63 *ipsæ et jam* Rom.

54 *puer* est Daphnis. Sic v. 49 *puer* erat Mopsus, etsi ætate major sup. 4.

56. Jam Daphnis deus factus celebratur, itaque ei, tanquam novo numini agresti, ea omnia tribuuntur, quæ sive deorum olim in terris præsentiæ tribuebantur, sive deorum honoribus institui solebant; summa scilicet lætitia etiam ferarum et rerum inanimatarum 58—64. Inde sacrum annuum ei instituendum narrat 65—80. *Candidus*, splendens, micans, ut sidus. Locus autem longe dulcissimus. 58. *alacris* ratio poetica cum *voluptas* jungi docet. 61. Non scilicet illa silvarum et agrorum lætitia esse poterat sine securitate: quam per *otia* declarat. Ab hac itaque enuntiationem mutuatur poeta. Et vs. 62 omnium adeo rerum naturæ ea lætitia communis esse ponitur. Ductum autem ex Theocr. XXIV, 84. 85 videtur, ubi, Hercule inter deos recepto, lupus non amplius insidiatur hinnulo. 63. *Intonsi montes* sunt silvosi, incædui, ut *Serv.* Paullo aliter *tonsæ valles* Georg. IV, 277 sunt quas pecudes tondent, de-

Ipsa sonant arbusta: deus, deus ille, Menalca!
Sis bonus o felixque tuis: en quatuor aras:
Ecce duas tibi, Daphni, duas altaria Phœbo;
Pocula bina novo spumantia lacte quot annis
Craterasque duo statuam tibi pinguis olivi.
Et multo in primis hilarans convivia Baccho,
Ante focum, si frigus erit, si messis, in umbra,

64 *deus ipse* Longob. et Medic. *Menalcas* Goth. pr. 65 *an* Menag. 66 *duoque altaria* vulgo ante Heins. *duo altaria* in nonnullis. *duas altaria* jam e Longob. probabat Pier., ex Gud. et aliis adstruxit Heins. 68 *Craterasque* jam inde ab Aldo editur; in aliis *Crateresque*. Contra vulgg. *duos*. At *duo* jam e Rom. commendavit Pier., nunc Heins. recepit, aliis assentientibus. *olivæ* duo Moret. et fragm. Interpunxi nunc plene post *olivi*, in fine v. 68. ut diversa sint seqq. a superioribus. v. Notam. 69 *altaria* Medic. Pierii. 70 *sin æstus, in umbra* conj. Waddel. p. I.

pascunt. *tonsa humus* Ovid. Rem. 192 desecto gramine vel fœno. Non uno itaque modo hoc dicitur. Quibus ipsis concidit dubitatio Martini, qui non nisi *a pecude depastos* intelligi posse putabat. 64. O Menalca, ipsa arbusta resonant: Deus, deus ille!

65. Nunc sacrum ei annuum decernit. Primo eum invocat: *sis bonus o felixque tuis*. *felix* est propitius, ut Æn. 1, 330 *Sis felix, nostrumque leves quæcumque laborem*. v. Serv. et Intpp. Mox sacrum ejus cum alio sacro Phœbi conjungit: quod observatu dignum est: heroi igitur cum deo: forte tanquam cantus præside. Porro novum hoc, quod non utrique una ara fit, ut σύμβωμοι sint; sed quod utrique *sua* ara, et quidem utrique *duæ aræ*, adeoque *quatuor* ponuntur. Cujus rei equidem rationem novi nullam. 66. *duas altaria Phœbo*, duas aras Phœbo, quæ sint altaria; ut, quod discrimen inter utrumque faciunt grammatici, poeta sequatur (vid. Heins.), Phœboque adeo, tanquam ex superis diis, altare, Daphnidi, heroi, aram dedicet. Non tamen placet in poeta ista grammatici subtilitas; et potuere duo vocabula promiscue a poeta poni, communi more. Observandum autem, Daphnidi ut heroi sacrum fieri lacte, oleo, vino, adeoque λοιβῇ, σπονδῇ. non victima cæsa. Idem Nymphis et Pani fit apud Theocr. V, 53. 54 et 58. 59, unde hæc expressa sunt. *novo lacte*, ut Ecl. II, 22 *Lac mihi non æstate novum non frigore defit*. 69—73. Ex multo suaviore loco Theocr. VII, 63 sqq. adumbrata. Ambiguitas est in sqq. sintne omnia revocanda ad festos dies in Daphnidis honorem habendos, an ad honorem et memoriam ejus recolendam in quibusvis sollennibus, ut ei tanquam heroi seu deo libatio fiat; etsi nonnulla interponuntur, quæ sacrum in ejus honorem instituendum arguant. Videtur itaque sic statuendum esse, ut v. 69 sq. de ceteris sollennibus ac festis diebus memoret, quibus inter epulas festas *Daphnidi* quoque *libatio fiat:* hoc est v. 71 *fundam*. 70. *Ante focum, si frigus erit:* quod sane et ipsum oblectationem facit; unde poetæ et hoc memorant. cf. ad Tibull. II, 1, 29.

Vina novum fundam calathis Ariusia nectar.
Cantabunt mihi Damœtas et Lyctius Ægon;
Saltantes Satyros imitabitur Alphesibœus.
Hæc tibi semper erunt, et quum sollennia vota
Reddemus Nymphis, et quum lustrabimus agros.
Dum juga montis aper, fluvios dum piscis amabit,
Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadæ:
Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.
Ut Baccho Cererique, tibi sic vota quot annis
Agricolæ facient; damnabis tu quoque votis.

71 *infundam* Menag. et Moret. quart., it. Pier. Oblong. *nova infundam* Moret. sec. Aberrationes in *Ariusia* vid. apud Pier. et Burm.; it. mox in *Lyctius*. Est ἡ Ἀριουσία χώρα, insulæ Chii, et Λύκτος, urbs Cretæ. 74 *dona* Parrhas. et pro var. lect. unus Leid. 75 *et collustrabimus* tres. *conlustrabimus* unus Burm. 76 *amavit* Gud. a m. pr. 77 *pascuntur* Gud., quod tuetur Cort. ad Plin. II Epp. 9, f. 78 Versus repetitus Æn. I, 609. 79 *tibi sua* Moreti quartus. 80 *damnabis—votis*. Placebat Heinsio *voti*. Sed utrumque recte.

71. *Vina Ariusia* ex promontorio et tractu Ariusio in insula Chio. v. Heins. ad h. l., et Potter. ad Clement. Alex. Coh. pag. 184. Etiam horum mentio a pastore facta reprehensione digna visa Klotzio Opusc. p. 287; defendi tamen potest, cum inter Chium et Siciliam commercia satis multa fuerint, cumque in carmine majoris spiritus versetur poeta. *novum nectar*; fuit scilicet vinum dulce. *Calathus* h. l. vasis et calicis genus. 73. *Saltantes Satyros imitabitur:* simpliciter pro saltabit: scil. Satyrorum more, incondite: ut Georg. I, 350 in sacro ante messem *Det motus incompositos et carmina dicat*. Male accipit Baxter. ad Horat. Epist. II, 2, 125, ut sit, Satyrum saltabit.

74. 75. Ea, quæ antea omnibus diebus festis se facturum esse dixerat, nunc ad duo sollennia insigniora revocat: alterum Nympharum, alterum lustrationis agrorum. Ipse poeta paullo ante v. 69. 70 bina binis sollennibus tempora assignat, alteri festo hibernum, alteri æstivum: nec tamen ista ad h. l. referri posse videntur. Apud Romanos sollenne Nymphis institutum fuisse aliunde vix constat. *Lustratio agrorum*, sive ambarvalia, moribus quidem Romanis fiebant sub casum hiemis, jam vere sereno. v. Georg. I, 340, et ad Tibull. II, 1 pr. Fatendum igitur est, ad Siculos potius ritus accommodata hæc haberi debere. Itaque cogitandum simpliciter de festo Nympharum, et altero festo agrorum lustrandorum. Discernit ipse poeta paullo post v. 79 sacrum Bacchi et Cereris ab illo, quod Daphnidi instituetur.

76—78. Fastiditum nunc hoc, quod delectare debuit novum dictum in poeta, h. l. Æn. I, 607 sqq. et Ecl. I, 60 sqq. ut temporis duratio per ejusmodi inductiones declaretur.—*dum rore cicadæ*; antiqua opinio. vid. Hesiod. Sc. Herc. 395. Theocr. Idyll. IV, 16. cf. Ursin. Cerda. 79. 80.

MO. Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona!
Nam neque me tantum venientis sibilus austri,
Nec percussa juvant fluctu tam litora, nec quæ
Saxosas inter decurrunt flumina valles.
ME. Hac te nos fragili donabimus ante cicuta;
Hæc nos, Formosum Corydon ardebat Alexin:
Hæc eadem docuit, Cujum pecus? an Melibœi?
MO. At tu sume pedum, quod, me quum sæpe rogaret,
Non tulit Antigenes, et erat tum dignus amari,
Formosum paribus nodis atque ære, Menalca.

81 *pro munere* Leid. alt. *digna* Parrhas. *vota* unus Leid. 82 *nec mentis s.* fragm. Moret. 85 *donavimus* ap. Probum in Institutis art. et in pr. Mentel. et Reg., quod de parato Menalcæ ad donandum animo accipit Muson., parum apte. *ante*, antequam discedimus. Paullo jejunius hoc a poeta insertum. Præstabat saltem *ecce*. Conjicit hoc idem Jo. Schrader. et laudat VI, 69 *Hos tibi dant calamos, en accipe, Musæ.* 88 *Ac* Moreti quart. *me dum sæpe* Ven. 89 *erat cum* pr. Moret. *tunc* qu. Moret. et Ven.

Referetur ergo Daphnis in deorum agrestium numerum. *damnabis tu quoque votis*, h. eo, quod homines earum rerum, quas a te precati erant, compotes facis, obligabis eos ad vota, quæ ea quasi sub conditione fecerant, solvenda. Res sæpe obvia. sic et *voti reus* Æn. V, 237. Formula sollennis: *damnatus voti*, sed et *voto*. Spectat autem hoc ad numen declarandum, ut non modo sacra, verum ut etiam preces et vota ad eum, qui inter deos relatus est, fiant, utque vota, re impetrata, ei persolvantur. Simili modo numen declaratur per jusjurandum: *Jurandasque tuum per numen ponimus aras.*

82. *veniens auster* est oriens, flare incipiens, vid. Burm. 83. Certavit cum Theocr. I, 7. 8. 86. 87. Exordia carminum ad ea declaranda posita ut sup. v. 10. 11. Ex vss. 86. 87 haud temere suspicio nata, voluisse Maronem sub Menalcæ persona agnosci: cum sua carmina memoret: Ecl. II et III.

88. Cf. Theocr. VII, 43. 44.

ECLOGA VI

SILENUS*

ARGUMENTUM

Exordio præmisso poeta se, parum feliciter tentato carmine epico, redire ait ad carmen bucolicum; Vari tamen laudibus celebrandis et hoc haud impar fore 1—12. Inde narrat, duo Satyros cum Nympha Ægle Silenum jacentem aggressos adegisse, ut sibi carmen caneret—30. Exponit inde summatim poeta 31—63 carminis argumentum, quod mythicum est; attigerat Silenus fabulas primo e cosmogonia 31—40; inde alias, promiscue memoratas, inter quas copiosius exponit Pasiphaes infaustum amorem tauri 45—60. qui cur eum potissimum detinuerit si quæras, caussam idoneam non reperio, præter lubitum poetæ. Repente inde ad Gallum carmen deducitur, et ad ejus laudem poeticam et carmina inchoata 64—73. Tum iterum ad fabulas redit 84. Vespere ingruente facit Silenus finem canendi 85. 86.

Felix in hujus Eclogæ argumento et ejus tractatione fuit poeta. Jucundissimis enim, dulcissimis, ac pulcerrimis rerum imaginibus omnis hæc narratio distincta est, qua Silenus ex antiquissimorum poetarum ac philosophorum rationibus originem rerum canit, atque inde per fabulas ornatum poeticum maxime admittentes vagatur. Non enim, quare cum Grammaticis, qui Syronem huc vocant (de quov. ad Pseudodonat. s. 79), ad Epicuri potissimum placita v. 31 sqq. referam, video; quid? quod quatuor elementa, e quibus universum ibi construitur, quæ ad Empedocleam rationem pertinent, ab Epicureorum principe Lucretio exagitantur I, 717, et nititur tota de Virgilio Epicureæ philosophiæ sectatore fabula fide Pseudodonati et Servii, aut potius vanissimorum hominum, qui nomina ista sunt mentiti. Fuit autem antiquissima aliqua reconditior fabula de Sileni philosophia et super res naturales et ethicas disputationibus; neque vanum est, quod Servio insertum est ad v. 13 *Sane hoc de Sileno non dicitur fictum a Virgilio, sed a Theopompo translatum. Is enim apprehensum Silenum a Midæ regis pastoribus dicit crapula madentem et ex ea soporatum; illos dolo aggressos dormientem vinxisse, postea vinculis sponte labentibus liberatum de rebus naturalibus et antiquis Midæ interroganti respondisse.* Locus fuit hac de re classicus in Theopompi Thaumasiis: unde excerpta particula apud Ælian. Var. Hist. III, 18, ubi vid. Inttpp. et quos laudant. Apposita ibi narratio Sophista aliquo dignior de terra Meropide in Oceano sita mythice exornata. Antiquior tamen et ex do-

* *Silenus.* Adscriptum præterea in edd. *Faunorum, Satyrorum, et Silvanorum delectatio.* Hoc et codd. habent; nonnulli pro *Silvanorum Silenorum*, ab aliis voc. omnino abest. Pro *Silenus* in aliis præscriptum *Varus.*

mesticis Phrygum* de Mida fabulis ducta mythi auctoritas fuit; saltem Pindari, (Fragm. CLII, p. 148) nam, quod ille Silenum cum Olympo confabulantem induxit, conjunctum cum illo fuit; est enim Olympus Marsyæ Phrygis alumnus. Vocem inde ἐφήμερος pro homine laudat Schol. Aristoph. Nub. 223 et ex eo Suidas: (in Pindaro esse debuit, ὦ τάλας ἐπάμερε—) Servata ex dictis illis sententia: *non nasci homini longe optimum esse, proximum autem, quam primum mori* Cic. Tusc. I, 48, unde habet Lactant. Inst. III, 19. Ex Plutarch. Consolat. ad Apollon. p. 115 discimus, Aristotelem in Eudemo hæc latius exposuisse, unde ibid. D. Δαίμονος ἐπιπόνου καὶ τύχης χαλεπῆς ἐφήμερον σπέρμα, τί με βιάζεσθε λέγειν ἃ ὑμῖν ἄρειον μὴ γνῶναι. Memorabile autem hoc, quod Silenus nunc inter canentes deos habetur. Quod eum vinciant, ut cogant canere, Satyri, a furore vaticinantium petitum esse putabimus, quem detrectabant vates: ut vel de Pythia notum. Catrœus, et post eum Martinus ac Wartonus, qui anglicis versibus Eclogas reddidit, si quæritur, quorsum physicis placitis fabulæ istæ a v. 43 sqq. subjectæ sint, rationem comminiscuntur satis subtilem, tradi scilicet non minus moralem quam naturalem Epicureorum philosophiam, quo revocentur imprimis a cupiditatibus et immoderatis animi perturbationibus homines; hæc autem præcepta, ut decebat poetam, expressa esse fabulis de turpi amore Herculis et Pasiphaes, de superbia Prœtidum, avaritia Atalantæ et immodico luctu Phaethontiadum sororum. Sed Virgilium eas tantum fabulas sequutum esse apparet, quæ et frequentatissimæ in veterum carminibus essent, et ornatum poeticum imprimis admitterent. Itaque alias disertius exponit, aliarum non nisi argumenta commemorat, et delectationi adeo studet, ut inter antiquas illas fabulas Galli sui meminerit; loco parum idoneo, nisi versus transponere placuerit: qua de re v. inf. ad 64. Formam et colorem ab hoc carmine ducebat Gesnerus elegantissimus poeta, cum *Cantharum fractum* scriberet, sed nollemus eum carminis gravitatem ad rem levissimam deflexisse; quo ipso omnis voluptatis fructus interceptus est.

Ceterum Varo inscriptum est carmen: de quo vid. Excurs. ad hanc Ecl. Fabulam de recitata hac Ecloga a Cytheride mima et Ciceronis exultatione vid. in Pseudodonati Vita Virg. s. 41.

* Phrygum s. Brigum, cum adhuc loca sub monte Bermio in Macedoniæ postea dictæ finibus inhabitarent: Herodot. VIII, 138. Conon Narrat. I. cf. ad Philostrati Imagg. I, 22 notata. Adumbravit inde sua de Mida et Sileno Ovid. Met. XI, 90—99. v. Opusc. nostra Vol. IV. in Philostrati Imagg. p. 68 sq.

PRIMA Syracosio dignata est ludere versu
Nostra, neque erubuit silvas habitare, Thalia.
Quum canerem reges et prœlia, Cynthius aurem
Vellit, et admonuit: Pastorem, Tityre, pingues
Pascere oportet oves, deductum dicere carmen.
Nunc ego; namque super tibi erunt, qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant, et tristia condere bella;
Agrestem tenui meditabor arundine Musam.

1 *Syracosio.* Ita Romanus Pierii. Συρακόσιον ᾆσμα. Vulgo *Syracusio*, mendose: quod jam Benedictus monuit. *Syracuso* Moreti alter, Menag. alter et Parrhas. 2 *neque* e scriptis reposuit Heins. pro *nec. silvis* Rom. Pierii. conf. Heins. 4 *admovit* Rottend. ex more librar. *Pastorum Tityre* vitium ed. Rob. Steph. 5 *ducere* Moret. quart. et Ven. *deductum carmen* ex h. l. memorat Quinctil. VIII, 2, 9. 7 *Varre* Parrhas., hic et in sqq. *cupiunt* duo Moreti et fragm. Antwerp. 8 Variat versum 2. Ecl. I.

1. *Syracosio—versu*, Theocriteo. v. Ecl. IV, 1. *Prima* intelligunt vulgo: e Romanis; e quibus se primum ad tenue hoc carminis genus descendisse significet. Ge. II, 175 *tibi res antiquæ laudis et artis Ingredior, sanctos ausus recludere fontes, Ascræumque cano Romana per oppida carmen.* Ita accipiebat quoque Popius *Pastoral.* I pr. Melius de ætate accipias, quod in adolescentia iis carminibus se dederat, non epicis, vs. 3, a quibus revocabat eum Apollo. 2. *silvas habitare*, ad genus bucolicum refertur. v. ad Ecl. IV pr. *Thalia* omnino pro Musa dicta videri potest; etsi ea proprie hic memorata, quia bucolicum carmen ejus fidei ac præsidio creditum habebatur: quod saltem auctoritate Schol. Apollonii Arg. III, 1 traditur: Θάλεια δὲ (λέγεται εὑρηκέναι) γεωργίαν καὶ τὴν περὶ τὰ φυτὰ πραγματείαν. 3. Voluit igitur Maro adolescens aggredi statim epos: *reges et prœlia*; (quod minus bene de tragœdia interpretatur Heins. ad Ovid. IV ex P. 2, 1) Ouden. in Misc. Obss. crit. nov. To. IV, p. 308 ad Culicem hoc trahit, Pseudodonato et Servio advocato. Possis ex Servio etiam laudare, quod res Romanas seu regum Albanorum aggressus esse Maro fertur. Sed parum tuta hæc, cum aliis ap. Pseudodonat. in Vita s. 28. *aurem vellit;* notus admonendi mos, qui adeo in gemmis expressus. (v. Museum Flor. T. II, t. 22, unde in ed. Lond. Knapt. repetitus.) 5. *deductum carmen*, ex ipsa sententia apparet esse tenue, ut pastoritium; oppositum grandiori epico. Ita tamen adjectum expectes: tenui filo, ut ap. Horat. II Ep. I, 225 *tenui deducta poemata filo.* Est enim petitum hoc a lana in filum deducta. Ausus igitur est poeta *deductum* absolute pro tenui ponere; Ex Afranio et Cornificio illustrat usum voc. Macrob. VI, 4, p. 595. 596.

6. *qui dicere laudes tuas cupiant,*

Non injussa cano. Si quis tamen hæc quoque, si quis
Captus amore leget: te nostræ, Vare, myricæ,
Te nemus omne canet; nec Phœbo gratior ulla est,
Quam sibi quæ Vari præscripsit pagina nomen.
Pergite, Pierides. Chromis et Mnasylus in antro
Silenum pueri somno videre jacentem,
Inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho;
Serta procul tantum capiti delapsa jacebant;

10 *legat* Menag. sec., et Moret. sec., et Priscian. ap. Heins. utrumque dici solet. vid. Burm. 11 *est* a Leid. alt. abest. 12 *perscripsit* multi, male. *præscribit* Parrhas. 13 Errores in his nominibus v. ap. Burm. *Cronus* et *Cronys* Goth. Χρόμις. Μνάσυλος. 16 *capiti tantum* Rottend. Saltem hoc malim a poeta profectum. Quod nunc habemus, *procul tantum capiti d.*, vix habet quomodo satis bene jungas (vid. Not.) aut expedias. Poterat tamen tum facile epitheton substitui et apponi *capiti*, v. c. *madido, tumido, fesso*. Potest quoque in capite versus mox excidisse videri *Vitea serta procul capiti delapsa*, male et importuno loco suppleta. Omnino jejunus est versus, et multo magis τὸ *jacebant* post v. 14 *videre jacentem*. Tacent, qui in aliis diserti sunt. Nec Wakef. quicquam monet aut movet.

qui carmen epicum condant. Magna vero cum venustate rem ad Vari laudes trahit: ac si hoc epici carminis argumentum constitutum habuisset. Varum autem res bello gessisse necesse est, ut ejus *bella condi*, carmen de iis componi posset. v. Excurs. II.

9 *Non injussa cano*, sed ab Apolline jussa; *jussis carmina cœpta tuis* Ecl. VIII, 11; tenui ea *quidem* carmine; si *tamen* non infeliciter a me elaborata erunt, ut sint, quibus placeant: hæc ipsa quoque laudes tuas ornabunt. 10. *myricæ—nemus* pro rure est pastoribus, qui carmen repetunt. conf. ad v. 2 et Ecl. IV, 2. *pagina* nunc primum a poeta pro carmine dicta, ut *chartæ* Horatio, hoc tamen Ennii exemplo; *pagina* hinc in Ciri, Culice, aliis. Vox a pastoris persona aliena adhiberi h. l. in bucolico carmine potuit, quum e poetæ persona hæc dicta sint; cf. ad Ecl. III, 85.

13. *Chromis et Mnasylus.* Faunorum vel Satyrorum nomina esse necesse est. Et ita Servius quoque. Rem poeta hic adornavit in artis quoque antiquæ operibus obviam. v. Excurs. II* ad h. l.

16. *Serta procul tantum c.* Hoc in loco me adhuc hærere fateor, *nec*, *procul tantum* quomodo bene jungi possit, video. Græce dictum Faber accipit; satis longe; nec tamen declarat, quomodo sic dici possit. Comparat cum Græco ἄλλως, ut sit pro sic, temere, ut casus tulerat, Dan. Heinsius ad Hesiod. Ἐργ. 344, sed sine auctoritate. *tantum delapsa* jungunt, et *tantummodo* exponunt Turnebus et Cerda; ita vero quomodo *procul* jacent, si *tantummodo* delapsa sunt? nisi contendas *tantum* nove dictum esse pro *modo* ut *ad tempus* referatur, quod alio exemplo nondum vidi confirmatum. Dicas *procul* relative dici, nec semper remotum ac longinquum significare; definiri quoque ac circumscribi per τὸ *tantum*: ut sit, *procul*, nempe a *capite tantum delapsa*, prope caput. Exempla usus hujus in *procul* collegit Ouwens Noct. Hag. p. 415. Ita Servius accipiebat

Et gravis attrita pendebat cantharus ansa.
Aggressi, nam sæpe senex spe carminis ambo
Luserat, injiciunt ipsis ex vincula sertis.
Addit se sociam, timidisque supervenit, Ægle;

17 *At gravis* Moret. quartus. 18 *ambo*; ita Pierii et Heins. meliores et plures; alii *ambos* v. Heins. 19 *ex ipsis* Voss. pr. et *vincula* Menag. sec. 20 *tumidisque* Leid. sec. a m. sec.

Æn. X, 835 *Arboris acclinis trunco; procul ærea ramis Dependet galea.* Ita *serta procul jacebant*; cum restrictione tamen, quam vocant, ut essent *capiti tantum delapsa.* Verum etiam hæc jejuna sunt, et quovis bono poeta indigna; quod sensus quemque suus docebit. Quanto melius de Andromache Iliad. X, 468 Ἤριπε δ' ἐξοπίσω—Τῆλε δ' ἀπὸ κρατὸς χέε δέσματα σιγαλόεντα, Ἄμπυκα etc., et Hymn. in Dionys. 13 τὸν δ' οὐκ ἴσχανε δεσμὰ, λύγοι δ' ἄπο τηλόσ' ἔπιπτον χειρῶν ἠδὲ ποδῶν. *longe lapsum temone* quoque dixit noster Æn. XII, 470, et IX, 771 *Cum galea longe jacuit caput*; et Catullianum, de pinu: *Illa procul radicitus exturbata Prona cadit:* Epith. 107. Nec minus coacta sunt, si interpungas: *Serta procul. Tantum c.*, aut si ita jungantur verba: *videre jacentem, inflatum. Tantum serta capiti delapsa procul jacebant*; ut Ecl. II, 3 *Tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos assidue veniebat*; ut suppriman-tur reliqua, scilicet eos illi soli, neminem comitem, nullum Faunum vel Satyrum, habenti, supervenisse, ut adeo vincire sertis potuerint. Tantum serta a capite pendentia et cantharus cum eo erant. Si ad Græcam rationem refingere velis, aut esset πόῤῥωθεν ὅσον, ut ap. Theocr. I, 45 Τυτθὸν δ' ὅσσον ἄπωθεν (pro τόσον ἄπωθεν, ὅσον τυτθὸν), et 25, 37 ἀπὸ χθονὸς ὅσσον ἀείρων; tantum, quantum a terra, h. paullum; aut τῆλε τόσον, τῆλε τοῖον, ut sit δεικτικῶς dictum, cum gestu, ut sæpe Homericum τοῖον vel τόσον, v. c. Od. O, 404. 450, h. e. tantillum, non adeo longe, paullulum. Homerico itaque more efferres: κρατὸς ἄπο τόσσον πολυάνθεμα στέμματ' ἔκειτο. Hoc saltem tolerabile; etsi vel sic poeta hic paullo jejunior est. Similitudinem habet, nihil tamen interpretationem juvat, locus Catulli Epith. 66 de Ariadne: *Prospicit—Non flavo retinens subtilem vertice mitram* etc. *Omnia quæ toto delapsa e corpore passim—Ipsius ante pedes fluctus salis alludebant.* Apud Statium Theb. VII, de Baccho turbato v. 149 *Non crines, non serta loco; dextramque reliquit Thyrsus, et intactæ ceciderunt cornibus uvæ.* Et Prudent. Psychom. 687 *Scissa procul palla, structum et serpente flagellum Multiplici, media camporum in strage jacebant.* *capiti* esse a capite, nemo dubitet, Græce dictum: Silius XVI, 468 *veluti delapsa corona Victoris capiti foret.* *Gravis cantharus*, vino plenus, inquit Burmannus, malim omnino vas magnum et capax designari. Nam *pendebat* sc. semisupinus, tantum non eversus. *attrita*, frequenti usu. Variavit rem auctor Epithal. Auspicii in Anthol. Lat. et in Poet. min. Wernsdorf. Tom. IV, p. 481 *Ecce pater pando recubans Silenus asello; Cui lacer a summo pendebat cantharus armo.*

Ægle, Naiadum pulcerrima; jamque videnti
Sanguineis frontem moris et tempora pingit.
Ille dolum ridens, Quo vincula nectitis? inquit.
Solvite me, pueri; satis est potuisse videri.
Carmina, quæ vultis, cognoscite; carmina vobis,
Huic aliud mercedis erit. Simul incipit ipse.
Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantum Phœbo gaudet Parnasia rupes;
Nec tantum Rhodope mirantur et Ismarus Orphea.

21 *namque* aliquot antiqui Pier., tum Moreti unus et ed. Mediol. Est et in ed. Ven. 1472 et Goth. sec. 23 *Quid* ed. Ven., et Pier. in antiqu. aliquot codd. esse memorat; scilicet ex interpretatione. 26 *ille* Ven. et Parrhas. 27 *Faunos silvasque* Uratisl. 28 *mutare* Longob. Pierii, quod ille exponit, ut mutent arbores montium cacumina, transeant de monte in montem. *nutare* Parrhas. cf. Ecl. V, 5. 30 *Ismarum urbem* ex Homero bene novimus: nunc *montem* memorari ne dubites; etiam Ge. II, 37 *juvat Ismara Baccho Conserere*; quod unde poeta acceperit, non constat. Fuit etiam Ismaria palus, Herodoto memorata ad Maroneam VII, 119. *mirantur* e Rom. aliisque melioribus Heins. Vulgo *miratur*. *tanto* Leid. Post hunc in nonnullis libb. et edd. supposititius, et jam a Benedicto damnatus, versus: *Quantum omnis mundus gaudet cantante Sileno*; habet etiam Goth. uterque, alter ab alia manu, quæ metrum vapulare nolebat, adscriptum habet alium versum: *Quantum Sileno silvæ lætantur ovante*. Priorem versum ex Servii verbis consarcinatum esse vidit Jo. Schrader. in schedis mss. Non autem semper τῷ *quantum* subjicitur *tantum*. Similis ratio erat Ecl. V, 82 sq.

21. *jamque videnti*, expergefacto. Caussam pingendi afferunt sive jocum ac petulantiam, sive honorem, quod antiquissimo more, qui deinceps in diis agrestibus perstitisse videtur, deorum simulacra minio pingebantur. Notum, Jovem miniari solitum ap. Plin. XXXV, 45. etsi alia de caussa, ne lignum ab imbribus putresceret. Præferendum prius. 24. *satis est potuisse videri*, ut videamini me vincire potuisse. Petitum autem hoc, ut vincire vellent Silenum, quo ad canendum, quod vellent, eum cogerent, ab eo, quod de vatibus memorari solet, qui repugnabant, nolebant κάτοχοι fieri, deo impleri; Notum de Pythia. cf. Lucan. V, 116 sq. Furor enim ille, qui mentem occupat, spasmos haud mediocres afferre corporibus debuit, cf. Æn. VI, 47 sqq. Inde etiam in diis vaticinantibus hoc idem locum habuit; itaque Proteus vinculis constrictus apud Homer. Odyss. Δ, 414 sq. et Ge. IV, 396. 439. Et Silenus ad Midam vinctus adductus (ap. Plutarch. Consolat. ad Apollon. Tom. II Opp. p. 115 D.) diu renuit ac repugnat. 26. *Huic aliud mercedis erit*; secundum illa: *vis haud ingrata puellis*. 27. *in numerum*, ad rhythmum saltare, ut παίζειν. *Faunis saltantibus* adjungit *feras saltantes*, et subjicit *quercus moventes cacumina*, aut omnino, aut moventes in numerum. Tanta scilicet e cantu audito est voluptas; tanta carminis dulcedo: Non autem hæc in modorum concentu quærenda, sed in argumenti mythici novitate et fabularum suavitate.

Namque canebat, uti magnum per inane coacta
Semina terrarumque animæque marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis; ut his exordia primis
Omnia, et ipse tener mundi concreverit orbis;
Tum durare solum, et discludere Nerea ponto
Cœperit, et rerum paullatim sumere formas;
Jamque novum terræ stupeant lucescere solem,
Altius atque cadant submotis nubibus imbres;
Incipiant silvæ quum primum surgere, quumque
Rara per ignotos errent animalia montes.

32 *terrarum, animaque* Ven. et ed. Ven. *marisque* quatuor cum Goth.; et sic in edd., usque ad edd. Pulmann., in quas *ve* temere inductum miror ab Heinsio et Burm. esse servatum. Post v. 32 Goth. sec. subjungit versum: *Hinc hominum quondam genus et primordia rerum.* 33 *in his* tres scripti cum ed. Ven. 34 *concreverat* Mentel. uterque. *mundus* Rottend. 35 *ponti* Zulich. 37 *novum ut terræ* erat ante Heins.; sustulit ille *ut* ad fidem vetust. codd. 38 *utque c.* Rom. Pierii. *utque cadunt* Mentel. pr. a m. pr. et Leid. *submotis ignibus* idem Rom. cum ed. Ven. 1472, quod Pierius interpretatur summota æstate. 39 *Incipiunt* Moreti quart. Leid. sec. 40 *errant* Moret.

31. Nota ad h. l. servata est Probi valde docta, sed bonis malisque permixta; partem inde mutuatus est Julius Sab. cum loco e Varrone de LL. IV, p. 17. Ex Apollonii Argonaut. I, 496 sqq. adumbratum hoc exordium est, ut jam notavit Ursinus. Macrob. VI, 2, p. 586 laudat loca Lucretii V, 453 sq. 447. 456. quem Maroni ante oculos fuisse manifestum est inde ab eo loco. *Semina* sunt elementa, non atomi Epicurei, ad quos ea revocant grammatici, inducti per voc. *inane*; sed sunt elementa per chaos sparsa; itaque *coacta* dixit semina, quæ passim per vacuum ferebantur, nunc ad quatuor rerum genera redacta. *magnum inane*, et *anima* pro aere, et *liquidus* ignis, Lucretiana oratio. *tener orbis*, ut *teneræ res* Ge. II, 343. *mollia terræ arva* Lucret. V, 778. *Chaos enixum terras* dixit Manil. II, 13 *Orbemque sub illo Infantem; primum titubantia sidera corpus.*

35. *Tum durare solum et d.* Cecinit tum, *ut* terra cœperit indurescere et solidari, adeoque aquas discretas et a superficie intra certos fines et litora depulsas mari includere (cf. Lucret. V, 439. 448. 454. 488. 498 sq.), et paullatim herbis arboribusque vestiri. Eæ enim sunt *formæ rerum*, quæ, exclusis aquis, in superficie telluris apparuere. cf. Lucret. V, 781. At *durare* quæras quodnam sit ejus subjectum? *solum*ne, ut sit, durare se, durescere? malim, *orbis mundi* cœpit *durare solum*, et reliqua. 37. 38. 39. *stupeant—cadant—Incipiant.* Tempus præsens pro præterito: canebat, *ut* stupuerint, ceciderint etc., sed valet hoc ad vividiorem orationem. Dicta vero hæc ornate pro, ut sol et cælum factum sit; levatis a terra, quam obsidebant, vaporibus et nebulis, collectus aer facit atmosphæram; unde mox iterum pluviæ in terras descenderent. 39. *Incipiant silvæ.* cum primum silvæ inciperent enasci cum animantibus. *montes ignotos*, in quibus tum primum feræ vagabantur.

Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna,
Caucasiasque refert volucres, furtumque Promethei.
His adjungit, Hylan nautæ quo fonte relictum
Clamassent, ut litus, Hyla, Hyla, omne sonaret;
Et fortunatam, si nunquam armenta fuissent,
Pasiphaën nivei solatur amore juvenci.
Ah, virgo infelix, quæ te dementia cepit!
Prœtides implerunt falsis mugitibus agros:

quart. et Mentel. tert. *currant* Ven. et Parrhas. *per ignaros—montes* Rom. Pierii, it. ed. Ven. 1472, quod commendat et passive pro *ignotus* dici ostendit Heins., qui etiam Medic. laudat; atqui is ante v. 48 deficit. Tuetur vulgatam Burm.; proprium enim *notus* de sedibus ferarum. Quod quidem verum est; *ignarus* tamen doctius est altero: adeoque ad criticam rationem præferendum erat. 41 in Cod. Franc. *Hinc lapides Pirre jactos, primordia rerum. Hinc hominum pecudumque genus, Saturnia regna*; in Voss. et Zulich. a sec. m. *Hinc hominum quondam genus et primordia rerum*; ita etiam in Fragm. Moreti, nisi quod *regum*. Videtur interpolatio deberi iis, qui videbant, *Saturnia regna* non bene post Pyrrham poni. 42 *Caucasiasque*; sic vetustiores Pier. et Heins. *Caucaseasque* alii. *Caucaseosque* Reg. *Caucasea refert* Leid. *Promethi* Franc., sicque Serv. ad v. 78, ubi *Teri*. 43 *Hylan* Pier. et Heins. e melioribus. Vulgo *Hylam*. 44 *quo littus* ex aliquot mss. laudat Pier. 47 Servius: Calvus in Io: *Ah virgo infelix, herbis pasceris amaris*. 48 *auras* duo Moreti, quod et ipsum bonum esset.

41. Hominum originem jam exponere debebat; sed, et poeticam rationem et vetustissimorum philosophorum morem sequutus, fabulis eam involutam exponit; quas qui singulas vult cognoscere, adeat Nasonem aliosve mythologos, etiam Apollodorum. Delectare porro narratione pueros et puellam Æglen instituerat. *Saturni regnum* ad diversum mythorum genus diversumque mythorum ordinem spectat, ut et subductus a Prometheo et hominibus impertitus ignis; suntque hæc diluvio Deucalioneo anteriora: sed in tali enumeratione ordinem temporum servare non necesse erat.

43. Ex insignioribus antiquitatis mythis sunt Argonautica et res Herculis; ex his unus laudatur Hylas, Argo ad Mysiam appulsa, a Nymphis raptus et frustra ab Hercule quæsitus. v. Apollon. II, 1207 sq. Qui de eo egerunt, adscripti sunt in Not. ad Antonin. Lib. 26. 45. 46. Ad antiquiores mythos referendi Cretenses, inque his Europæ genus, Minos, cui nupta fuit Pasiphae. v. Apollod. III, 1. Ejus amor tauri inter phantasmata est, quæ poetica copia ornari possunt: itaque arripuit poeta et in eo moratur: Hæc una est ratio, qua tueri possis mythos tam promiscue memoratos, ut, nec dilectus nec ordinis, ullam rationem idoneam reperire queas. *solatur amore juvenci*; elegantissima conversio, pro eo, quod simpliciter erat, *Pasiphaes amores canit*, quæ fabula magna cum arte ad rerum præsentissimas imagines revocata apponitur. Sic poeta dicuntur *conqueri* eos, quorum fata canunt, nunc *solari*. conf. 62. 63. 47. *virgo* h. l. ut puella, omnino pro femina; nam nupta illa erat Minoi.

48—51. *falsis mugitibus*. Prœti filiæ insania correptæ videbantur sibi in vaccas mutatæ esse, mugiebant,

At non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
Concubitus, quamvis collo timuisset aratrum,
Et sæpe in levi quæsisset cornua fronte.
Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras;
Ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
Ilice sub nigra pallentes ruminat herbas;
Aut aliquam in magno sequitur grege! Claudite, Nymphæ,
Dictææ Nymphæ, nemorum jam claudite saltus;
Si qua forte ferant oculis sese obvia nostris
Errabunda bovis vestigia; forsitan illum
Aut herba captum viridi, aut armenta secutum,

falsas—auras unus Mentel. et fragm. Moreti. Sed Macrob. IV, 6 et Schol. Stat. V Theb. 590 agnoscunt vulgatam. 49 *est* abest a Medic. 50 *collo quamvis* unus Francii, eleganti ordine, *tenuisset* tres libri; unde Heins. conjicit *renuisset*, frustra; mox *quæsissent*, tres scripti. 53 *fulto* Gud. a m. pr. *suffultus* Leid. Acute quærit Jo. Schrader., an *in silvis hyacintho* locus sit? et an *tam parvo* flore *fulciatur* bos? conjicit itaque: *suffultus acantho*; scilicet in pratis quoque passim arbores visuntur, et in saltibus loca sunt libera herbosa, εἰαμεναί. Et, *fultum* esse, ornatui inservit, si de recubante agitur. 55 *in* deest in Zulich. 56 *Dircææ* Rottend. *nemori* fragm. Moreti. Distinguunt multi post *Dictææ* et jungunt *Nymphæ nemorum*, quo spectat Zulich. *Dictææ, et Nymphæ*, minus suaviter. 57 *Si quæ* Leid. a m. pr. *fata* pro *forte* Goth. pr. *ferent* ed. Dan. *vestris* quinque Codd. cum Goth. sec., quod et ipsum ferri possit. Verum *Si qua* ut εἴπως. ἐὰν ap. Homerum, dictum est pro *ut*: occludite silvarum aditus, ut ille mihi in conspectum veniat, evagandi licentia ademta. 59 *herbam* Medic., forte *herba in* addit. Burm. Sed est ex vitio scriptionis. cf. in eod. Cod. Ecl. VII, 8. 13.

et aratro jungi se putabant. Est hic inter antiquiores mythos historici generis: primumque exemplum morbi hysterici: a quo liberatæ sunt Prœtides alvo purgata Melampodis opera. cf. Apollod. II, 2, 2 et Not. pag. 278 sq. Alia v. *Kurt Sprengels Beyträge zur Geschichte der Medic.* I, 2, p. 37. Fuit olim carmen, Προιτίδες, quod Theocrito tribuerunt: Suidas in Θεόκριτος.

52. *Ah virgo*, ut κόρη, *puella*, etsi Minois uxor. *erras*, vagaris per montes, tauri amati insequendi caussa. At ille spreto tuo amore, tanquam superbus aliquis puer, *inter herbas ac flores* recubans etc. 54. *pallentes—herbas*, χλωρὰς, virides; jam Ecl. II, 47. III, 39. V, 16. *ilex* vero *nigra* a nigricante virore.

55. *Claudite Nymphæ.* Ut concitatior et acrior reddatur narratio, ingeniosa orationis conversione Pasiphae exclamans inducitur. Observare jubet silvæ exitus, ne taurus, quem illa quærit, elabatur; forte illum vaccam sequendo aberrare ad stabulum alienum. 56. *Dictææ* a monte Cretæ, Dicte. *nemorum saltus* sunt hic aditus ad silvas, angusti fere, asperi et confragosi, quæ loca proprie *saltus* dicuntur. Æn. XI, 904. 905 Æneas *saltus ingressus opacos—silvaque evadit opaca*. 58. *Errabunda*

Perducant aliquæ stabula ad Gortynia vaccæ.
Tum canit Hesperidum miratam mala puellam.
Tum Phaëthontiadas musco circumdat amaræ
Corticis, atque solo proceras erigit alnos.
Tum canit, errantem Permessi ad flumina Gallum
Aonas in montes ut duxerit una sororum;

60 *Producant* fragm. Moreti. v. ad Ecl. I, 73. *Cortynia* passim codd., male. 61 *Tunc* tres ap. Burm. Parum suavis est junctura horum versuum: *Tum canit* v. 61, *Tum Ph.* v. 62, *Tum canit* v. 64. Jo. Schraderum video eo devenisse, ut v. 61 retraheret supra ante v. 54 *Et fortunatam.* 62 Male *Phaetontiades* scriptum in ed. Burm. et al.; est enim Φαέθων Sol. Φαεθοντιάς. *amaræ corticis.* notat Servius propter genus; cum alibi ut Æn. VII, 749 sit masculinum. 63 *aque solo* Gudian. a m. pr., ita variatur fere; hic tamen non male; etsi *a* per se suppletur. 64 Tam importuna est Galli commemoratio in mediis fabulis, cum mox v. 74 ad alias fabulas de Scylla et Philomela procedat, ut semper molestum sensum in his verss. habuerim. Facilis tamen medela est, si versus transpositos esse intellexeris; quod si usquam, saltem h. l. factum arbitror; neque aliter Scaligerum sensisse constat. Scilicet versus 74—81 *Quid loquar* etc. usque ad *Infelix sua tecta super volitaverit alis* retrahendi sunt in suum locum ante hunc 64, utque post illos sequatur: *Tum canit, errantem.* 65 *Aonios* unus Pierii et Heinsii tres cum edit. Mediol. ex interpretatione. *Ionas* ed. Ven. 1472. *dixerit* Medic.

bovis vestigia, h. gressus bovis errantis; πλανοδίας βοῦς dixit Auctor hymni Homerici in Merc. 75. Comparat Servius εἰλίποδας βοῦς. quod remotius est. 60. *Gortynia stabula* a Gortyne, Gortyna, Cretæ urbe, ut sic, spreta Pasiphae, aliam amicam sequutus, ad stabulum vaccæ perducatur, cum ille e Gnossicis armentis esset. Vix tamen cogit poetica ratio *Gortynia* tam anguste accipere; est enim omnino ornatus caussa appositum, quia res in Creta agitur, et intelligenda stabula vaccæ nota ac consueta.

61. Atalantam canit, Schœnei f. Potest poeta *Hesperidum mala* omnino dixisse pro aureis; potest etiam sequutus esse veterem poetam, qui vere ex Hesperidum pomis fuisse illa Hippomenis poma aurea inter decursum projecta aut finxerat aut crediderat. Idem tradit alter ex grammaticis ad Theocr. III, 40, et Maronem sequitur auctor Elegiæ ad Messalam in Catal. v. 25. Vulgatius est, a Venere fuisse opportata illa poma: v. Schol. ad e. l. Hygin. f. 185. Alia ad Apollod. Not. pag. 678.

62. 63. *musco circumdat*, h. canit, quemadmodum Phaethontis sorores muscoso cortice circumdatæ et in alnos mutatæ fuerint. Dicunt enim poetæ ea *fieri*, quæ *facta* narrare volebant; et tribuitur poetæ ac vati tanquam auctori id, quod contigisse carmine suo exponit: ut jam ad v. 46. Ceterum Phaethontis sorores mutatas esse in *larices*, communior fabula fert, populos noster ipse substituit Æn. X, 190, ubi v. Not. Piceas appellat circa fontem Padi sitas, Pades Gallis dictas, Plin. III, 16 s. 20 e Metrodoro. De electro, quod exsudare dictæ sunt, multis modis statui potest: quod satis constet, non habemus.

64—73. Intertexit his mythis Gallum suum ad Musarum chorum deductum et a Lino fistula Hesiodea donatum: an loco satis commodo, recte dubites: dum antiquissimis rebus immisceatur homo ævi Virgi-

Utque viro Phœbi chorus assurrexerit omnis;
Ut Linus hæc illi, divino carmine pastor,
Floribus atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit: Hos tibi dant calamos, en accipe, Musæ,
Ascræo quos ante seni; quibus ille solebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynei nemoris dicatur origo:
Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo.

66 *Atque v.* nonnulli et ap. Arusian. Messum. 67 *hoc illi* Ven. 68 *armatus* duo. 69 *Dixerat* fragm. Moret. *eja a.* conj. Heins. *en aspice* Goth. sec. 70 *ante solebat* Ven. Parrhas. 71 *rigidos* fragm. Moret. 72 *Grinei* et *Grynæi* aberratt. Sed est Γρύνειον. 73 *Nec* Goth. uterque. *Nec qui sit lucus* Rottend. et Mentel. alter a m. pr. *quo plus se* Ven. et Zulich. cum Goth. pr.

liani. Per se quidem præclarum est poetæ commentum ad Galli laudem ab ingenio et poetica facultate. Ut poeticis studiis eum teneri significaret, ait eum errasse in Musarum recessibus. *Permessus* fl. Bœotiæ ex Helicone monte descendens; declaratur hic mons per *Aonas montes,* ab Aonibus, primis Bœotiæ incolis. v. Strabo IX, p. 615. Finxit autem poeta hæc ad exemplum Hesiodi in Helicone oves pascentis et in Musas incidentis Theog. 22 sqq. add. Nicand. Ther. 11. 12 *εἰ ἐτεόν περ* Ἀσκραῖος, *μυχάτοιο μελισσήεντος ἐν ὄχθαις,* Ἡσίοδος *κατέλεξε παρ' ὕδασι* Περμησσοῖο. Quod *omnes Musas Gallo assurrexisse* ait, honoris testificatio est, non tam ex suæ ætatis elegantia a poeta illata, quam ævo jam heroico frequentata. Sic Jovi venienti assurgunt dii Iliad. A, 533. 534. 535. 67. *Ut Linus.* Duplici modo hæc jungi possunt: aut, ut *divino carmine pastor* sit Linus, pro vulgari, pastor divini carminis seu cantus; seu ut *dixerit* hæc *divino carmine:* quod præferam. *Linum,* supra IV, 56 cum Orpheo junctum, memorat, nomen inter vetustissimæ memoriæ vates clarum, servatum illud partim fama ac mythis, partim carminibus, quæ ejus esse ferebantur. Nunc ille cum Musis versari narratur et earum jussu fistulam Hesiodi Gallo dare. Cur apio coronatum dixerit, caussa non constat: nisi ad argumentum lugubris cantus in ejus mortem spectat: de quo cantu multa occurrunt vel in Pausania. *Ascræus senex* Hesiodus a vico Bœotiæ Ascra. Novum vero hoc, quod nunc Hesiodo tribuitur, id quod de Orpheo sollenne est, silvas ejus cantum esse sequutas.

72. 73. *Grynium* seu *Grynia* oppidum Æolidis in Asia minore, fano et oraculo Apollinis, quod in luco amœnissimo situm erat, nobile. vid. Strabo XIII, p. 923 B. (622). Paus. I, 21 f. add. Burm. ad Æn. IV, 345. In magnas difficultates impegit interpretes, quanquam ipsi satis sensisse non videntur, Serviana aliqua lacinia ad h. v. *Hoc autem* (quod de Gryneo nemore narratum fuerat) *Euphorionis continent carmina, quæ Gallus transtulit in sermonem latinum, unde est illud in fine Ecl. X, 50 Ibo, et Chalcidico quæ sunt mihi condita versu Car-*

Quid loquar, ut Scyllam Nisi, quam fama secuta est,
Candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias vexasse rates, et gurgite in alto

74 *Quid loquar aut Scyllam Nisi quam f.* Sic Medic. cum aliis vet., ut et Goth. sicque edd. Aldd. pr. et sec., ut tamen interpungant: *Quid loquar? aut.* At Nauger. in tertia emendavit *ut Scyllam:* estque ei lectioni auctoritas e cod. Rom. et suffragantur viri docti, in his Brunck.; et fatendum est, orationem ita fieri leniorem. Gronov. Obss. I, 22 etiam ingeminat: *Quid loquar, ut Scyllam Nisi, ut quam f.* Suppleri quidem potest *ut*, toto sententiarum ordine recte instituto, ex v. 78 *Aut ut m.* Altera tamen ex parte non minus proclivis fuit lapsus, ut mutaretur *ut* in *aut:* nec minor auctoritas est Romano quam Mediceo Codici. *Quid loquar? an Sc. N. aut* unus Pier. *in Scillam Nixi* Parrhas. Porro *aut Sc. N.* aut *quam f. s.* in Pulmannianas illatum: nec constat auctoritas. Recte itaque Heinsius secundum codices expulit alterum *aut*. Idem observat, interpolationem hinc ortam, quod duas Scyllas, Nisi alteram, alteram Phorci et Cratæidis (apud Homer. Od. M, 124. cf. Ciris 65 sq. et ibi notata. Hygin. f. 199 et Muncker), confundi hic nolebant viri docti; quod tamen passim factum. vid. Heins. Ovid. Epist. Sabini I, 33. Perizon. Animadverss. hist. c. 9, et passim alii; etsi non tam confundere dicendi sunt poetæ fabulas, quam potius varios narrandi modos sequi; quod bene monuit doctiss. Ouwens Noct. Hagan. p. 389 sqq. *an Scyllam Nisi an quam* fuere qui emendarent, apud Taubmannum. *Fama loquuta est* tres ap. Burm., sed male post *quid loquar*. A Medic. abest *est*; Rom. *narraverat*. Ceterum in Voss. et Reg. ante v. 74 erat vacuum spatium, quo apponi scilicet alio pigmento fabulæ argumentum posset. 75—77 iidem versus in Ciri 59. 60. 61. 76 *gurgite vasto* Goth. sec. a m. sec.

mina. De his v. Excurs. Si tamen, interpretum nulla ratione habita, verba ipsa sequi in animum induxeris, nihil aliud dici videas, quam, Linum fistulam Hesiodi Gallo dedisse, quo Gryneum nemus cantaret. Quo nihil aliud significari potest, quam, Gallum aut carmine tractasse fabulam ab Hesiodo in parte aliqua τῶν ἠοιῶν memoratam, aut ad Hesiodi imitationem seu scripsisse seu molitum esse opus, quo oraculi Grynei aut Apollinis Grynei fabulæ seu historiæ exponerentur. Præbuisse autem eas satis materiæ ad carmen condendum, discere licet ex iis, quæ in Servianis ad v. 72 exposita sunt de Gryno Eurypyli f., de Pergamo Neoptolemi et Andromaches filio, de Calchante et Mopso. cf. Not. ad Apollod. p. 655. 73. *Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo;* quod simplicius Callimach. in Del. 269 οὐδέ τις ἄλλη Γαιάων τοσσόνδε θεῷ πεφιλήσεται ἄλλῳ.

74. *Quid loquar.* Pergit commemorare Silenii carminis argumentum, non Galli versuum; brevitatis autem studio strictim tantum fabulas percenset. Quid loquar, ut narraverit Scyllam, aut ut Tereum mutatum narraverit h. fabulas de Scylla et Tereo. Scyllam nunc facit poeta Nisi filiam, quæ aliis poetis alia ac diversa est, Phorci quidem filia. v. Var. Lect. De Ulyssis, dum prætervehcrentur, sociis a Scylla devoratis nota fabula. vid. Odyss. M, 265. *quam fama secuta est*, simpl. quam ferunt, μυθοῦνται, (Expressit. voc. φάτις, φήμη, pro μῦθος, fabula) habentem inguina succincta canibus marinis, ex alvo ejus prodeuntibus, infestasse Ulyssis navem et socios ejus devorasse. Versum 75 et formam monstrosam Scyllæ illustrant numi, gemmæ et alia monumenta. Alia v. in Excursu ad h. l. 76. *vexasse*, habuisse hoc vocabulum paullo majoris atrocitatis significatum apud veteres contendunt, et defendunt Virgilium, Gellius N. A. II, 6. Ma-

Ah! timidos nautas canibus lacerasse marinis?
Aut, ut mutatos Terei narraverit artus;
Quas illi Philomela dapes, quæ dona pararit,
Quo cursu deserta petiverit, et quibus ante
Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
Omnia, quæ, Phœbo quondam meditante, beatus
Audiit Eurotas, jussitque ediscere lauros,

77 *At* Menag. *canibus nautas* unus Moreti et Leid. *vexasse* Rottend. alter pro *lacerasse.* 78 *Teri* Voss. prior et Serv., ut 42 *Promethi.* 79 *pararet* Mentel. pr. *pararat* Rottend. sec. 80 *Quæ cursu deserta* Ven. et Parrhas., non male, sed *Quo cursu* melius respondet *quibus alis. petierit* Parrhas. et Reg. 81 *supra volitaverit ales* Rom. *ales* etiam Medic. a m. sec. Ciris 50 de altera Scylla: *ut tenui 'conscendens sidera penna Cæruleis sua tecta supervolitaverit alis.* 82 *quodam* Medic. *quæ quondam Phœbo* m. Goth. sec. 83 *edissere* Parrhas. *edicere* Pierius exhibet, et laudat ex vet. *ramos. laurus* Medic.

crob. VI, 7. Serv. ex Probo. h. l. Videtur poetæ animo insedisse Homericum βλάπτειν. *Canes marini.* v. Excurs. ad h. v.

80. Pendet a superioribus: *ut narraverit, quas dapes pararit—petiverit—volitaverit.* Nota vel ex Ovid. Met. VI extr. fabula. Trepidavi olim in hoc loco, dum non meum sensum sed alios interpretes consulueram, qui Philomelam in lusciniam mutatam avolasse in silvas volunt, et *ante,* antequam volaret, suas ædes circumvolitasse aiunt. Poeta, puto, eos sequitur, qui Philomelam in hirundinem mutatam esse memorarunt, ut multi fecere: vide v. c. Apollod. III, 14, 8. cf. Notas p. 842 sq. Conon. c. 31. Appositis autem epulis, ex Ityis filii membris paratis (*dapes—dona*), illa cum sorore statim profugit, insequente cum ferro Tereo; hinc illud: *quo cursu deserta petiverit.* Mox, Tereo instante, sorores in aves mutantur; tum Philomela hirundo facta ingenioso lusu narratur ædes suas circumvolare, quasi pristinæ sedis desiderio: Stat. III Silv. 5, 98 *Non sic Philomela penates Circuit amplectens animamque in pignora transfert;* et de altera Scylla in avem mutata Ciris 51 *ut tenui conscendens sidera penna Cæruleis sua tecta supervolitaverit alis.* Similiter de Callisto in ursam mutata Ovid. II Met. 490 *Ah quoties, sola non ausa quiescere silva, Ante domum quondamque suis erravit in agris.* *Quo cursu* et *quibus alis* dicta eleganter pro quomodo; Sic Æn. I, 750 *Nunc quibus Auroræ venisset filius armis, Nunc quales Diomedis equi, nunc quantus Achilles,* pro: multa rogans super Memnone, Diomede et Achille. Tum *tecta ante sua* jungenda sunt, quod jam alii monuere, ut in Ovidii loco: *quondamque suis in agris,* etsi parum suaviter adjectum sentio. Attamen alterum, ut *ante* sit antequam deserta peteret, non minus molestum est. Cursus, *quo deserta petivit,* videri possit esse bacchatio, qua illa, mariti scelere comperto, ad locum prosiluit, quo soror occlusa latebat: Ovid. l. c. 590. 594 sq. Ne tamen sic statuas, poeta ipse intercedit; nam *post* paratas jam epulas et appositum filium, *cursum in deserta* commemorat, et tunc demum Philomela in avem mutatur.

83. Amavit Hyacinthum, Œbali

Ille canit; pulsæ referunt ad sidera valles:
Cogere donec oves stabulis, numerumque referre
Jussit, et invito processit Vesper Olympo.

et Ven. Heinsii. At *myrtos* ad Eurotam plantaverat Catull. Epith. Thet. 89. Statius autem *oleas* IV Theb. 227. Monuit Jo. Schrader. 85 *referri* optimus quisque cum Medic. a m. sec., qua exquisitiore ratione usus interdum Virgilius, ut G. I, 130. II, 316. Æn. III, 61. vid. Heins. idque ipse præferam. Regius etiam: *numeroque referri*. Sunt tamen veteres grammatici, qui alteram, *referre*, laudant.

filium, Spartanum, Phœbus. vide Ovid. Met. X, 162 sqq.; ad Eurotæ itaque, qui Laconicæ fl. est, ripas sæpe lyra cecinit; quæ ille cecinerat, nunc repetit Silenus. *meditante* v. ad Ecl. I, 1. *pulsæ* sc. vocibus, sonis, ut resonarent. 86. Silenus usque ad noctem canit. Sed quam poetice hoc expressum! *numerum referre*. cf. Ecl. III, 34. *Vesper* est Hesperus, Veneris stella. *invito Olympo*, quod cælum ægre ferebat, nocte ingruente carmen finiri. Contendi possunt Popiana *Pastor*. III, 97.

ECLOGA VII

MELIBŒUS

ARGUMENTUM

Melibœus pastor narrat, se, cum aberrantem caprum quærebat, in Corydonem et Thyrsidem incidisse, qui, assidente Daphnide, cantu erant decertaturi; obtemperasse se Daphnidis hortatibus, ut ipse assideret et cantantes audiret—20. Inde Corydon primas, Thyrsis secundas, partes carmine amœbæo ita sustinent, ut, quemadmodum Ecl. III distichis, sic nunc tetrastichis, seu quaternis versibus, comprehensa carmina decantent, sena uterque, Corydon diversi quæque argumenti exorsus, Thyrsis, aut similia ac paria aut contraria afferendo. Habet adeo carmen non nihil ex dramatico genere, quo ipso majorem delectationem facit. Locus, in quo consederant, est sub umbrosa quercu a favonio leviter agitata, inter apum susurrus, in vicinia Mincii fluvii, et quidem ea parte, qua armenta potum ducebantur. Etiam in hoc carmine putidum esset referre allegorias, quas commenti sunt interpretes, cum haud dubie nihil aliud spectarit poeta, quam ut ad Theocritei Idyllii VI imitationem illud carminis amœbæi genus exprimeret, quod narratione alicujus pastoris, qui interfuerat certamini, continetur. Nec omnino magnam inventi laudem Maro habet in hoc carmine. Nova arte ac varietate expressit Eclogam Gesnerus in *Lyca et Milone*. Propert. II, Eleg. extr. 67 hoc carmen respicit: *Tu canis umbrosi subter pineta Galæsi Thyrsin et attritis Daphnin arundinibus*. Non quasi Maronem narret hæc in agro Tarentino cecinisse; verum paullo argutius respectu ad Ge. IV, 126 habito, ubi illorum locorum amœnitatem prædicat Maro.

MELIBŒUS. CORYDON. THYRSIS

M. Forte sub arguta consederat ilice Daphnis,
Compulerantque greges Corydon et Thyrsis in unum;
Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas;
Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo,
Et cantare pares, et respondere parati.
Huc mihi, dum teneras defendo a frigore myrtos,

1 *sub antiqua* Schol. Horat. Epod. 2. *considerat* Mentel. a m. pr. et Regius, exquisitiore forma; sed tuentur h. l. Grammatici antiqui vulgatam. 2 *Conpulerat* Rottend. *gregem* alter Rottend. cum Pierii ant. Cod. 5 *certare pares* Leid. *et respondere periti* conj. Jo. Schrader., ut in Theocr. ἄμφω συρίσδεν δεδαημένω, ἄμφω ἀείδεν. Scilicet et hoc bene scriptum esset; sed poeta maluit alterum. 6 *Huc mihi* revocavit Burm., ut in Medic. et aliis antiquis libris, it. Goth. sec. a m. pr. *Hic mihi* erat in Ald. pr. et hinc descriptis, *Huc* a Naugerio receptum; quod iterum ejectum in Pulmannianis et aliis hinc per Belgium ductis. Interpretatur tamen *Hic* Servius. *teneros* Voss. *myrtus* Gud. conf. Not. Cum *frigus*, quod myrtos exurat, per æstivum tempus parum bene memoratum videretur: Vossius deleto *a* explicabat: *defendo myrtos frigore* h. umbra, ne æstu exurantur. Burm. conj. *Hic ego dum teneros defendo a frigore fetus*, ut hædos intelligat, quos in aprico loco posuerit. Ita vero eadem difficultas manet, unde tantum frigus per

1. *arguta ilice*, levi cum susurro ac murmure, seu sibilo venti, agitata. Sic Græcis arbor ᾄδει, συρίζεται, μελίζεται, ψιθυρίζει. Expressum vero hoc initium carminis ex Theocr. Idyll. VI, 1 sq. et VIII, 1 sqq. Ipsa Melibœi narratio habet summam et ἀφέλειαν et suavitatem. *Ilicem* in agro Mantuano non nasci, ut nec pinum, nec juniperum v. 24, notat Castelvetrius. Sed Rayi et Matthioli auctoritate eum refellit Martinus. Saltem poetæ patrius ager notior esse debuit, quam ut in hoc peccaret. Male autem hic *Daphnis* confunditur cum altero illo, mythico, Ecl. V. 4. *florentes ætatibus*, ut poeta dixit, ambo florente ætate. 5. *Et cantare pares*, h. pares cantando, et uterque amœbæo carmine præstans; hoc expressit *paratus* ad *respondendum*, quod in eo genere difficillimum est. Nemes. Ecl. II, 16 *ambo ævo cantuque pares*. Similes adeo ii, qui nunc Italis *Improvisatori* dicuntur. Quod vero *Arcades* ambo sunt, id per se otiosum non esset, cum is populus musica maxime delectaretur; ipsa etiam legum disciplina, ad molliendos hominum nullis urbibus habitantium mores, ea arte erudiebantur pueri; Erant itaque inter eos plures, qui in ea excellerent; Est tamen altera ex parte, quod parum convenire videtur, cum in agro Mantuano v. 12. 13 illi greges pascere dicantur. Alterutrum igitur ne memoraret, poeta cavere debebat.

6. *defendo a frigore*, vindico, tegendo eas stramine, sarmentis etc.,

Vir gregis ipse caper deerraverat; atque ego Daphnin
Adspicio; ille ubi me contra videt: Ocius, inquit,
Huc ades, o Melibœe; caper tibi salvus, et hædi;
Et, si quid cessare potes, requiesce sub umbra;
Huc ipsi potum venient per prata juvenci;
Hic virides tenera prætexit arundine ripas
Mincius, eque sacra resonant examina quercu.
Quid facerem? neque ego Alcippen, nec Phyllida, habebam,
Depulsos a lacte domi quæ clauderet agnos;
Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum.
Posthabui tamen illorum mea seria ludo.

æstivum calorem veniat. Nec aliter se res habet, si cum alio viro docto *matres* substituas. Jo. Schraderus inter alia tentabat: *defendo asidere*, h. sole. Nunc vid. Not. 7 *at ego* Leid. *atque Daphnin* alter. *Daphnim* multi Heins. v. ad II, 26. 8 *ipse* Zulich. *ubi contra* Leid. 9 *ut hædi* conj. Burm., qui in h. l. argutatur. 10 *potest* fragm. Moreti. *velis* Leid. 11 *veniunt* Leid., quod placet. 12 *pertexit* Voss. prior. *protexit* Zulich. et Leid. sec. *virides etiam protexit* Franc. *viridis ripas* jungere nemo dubitabit. 13 *atque* Longob. sec. Moreti et Zulich. *hic que* quart. Moreti. Pierius memorat a viris nonnullis doctis recitari: *eque cava*. 14 *neque Ph.* fragm. Moreti. 15 *quæ clauderet hædos* Medic. Sic conveniret cum v. 7 et 9, sed in marg. *agnos*. *pasceret agnos* fragm. Moreti.

ne frigore urantur. Sed hic ea difficultas jam antiquis (v. *Serv.*) animadversa oritur, quod æstivo tempore tota hujus eclogæ res agi videatur, in quo, imprimis clementi Italiæ cælo, a frigore nullus metus esse potest. Descenderunt adeo viri docti ad emendationem: vid. Var. Lect. Enimvero agi hic *de verno tempore*, ut statuamus, et *umbra quercus* et *arundinis teneræ* mentio, et *apum susurrus* permittit, *depulsi* vero a lacte *agni* et *distentæ lacte capellæ* etiam jubent; exitu enim auctumnali oves in his Italiæ locis parere apparet. Adderem versus 46. 47, sed vid. ad 53. Ineunte autem vere non raro uri arbores nocturno frigore videmus, et *myrtos* frigoris impatientes esse docet Martinus; et regio ista ultra Padum frigidior. conf. Serv. ad v. 47. 7. *Vir gregis ipse caper*; habet a Theocrit. VIII, 49; *ipse caper* deerraverat, adeoque et hædi totusque grex; hinc versu 9 *caper tibi salvus et hædi*. Animadverterat eos et in tutum locum compulerat Daphnis v. 9. Sed idem Melibœus armenta pascebat; quibus adjunctum capellarum et ovium gregem habebat. conf. v. 11 et 15. 12. Mincius enim non longe a Mantua lacum efficit et palustres ripas habet. cf. Ecl. I, 49. 52 et Notas. Ge. III, 13—15. Ea facie ille a nostris quoque hominibus describitur. Cf. Æn. X, 205. *sacra quercus*. Ge. II, 16 *habitæ Graiis oracula quercus*. Ornamenta sunt petita ex Theocriti I, 106. 107. conf. Ecl. I, 54 sqq. Mox *certamen* pro certantibus.

15. *Depulsos a lacte agnos*, h. a

Alternis igitur contendere versibus ambo
Cœpere: alternos Musæ meminisse volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.
c. Nymphæ, noster amor, Libethrides, aut mihi carmen,
Quale meo Codro, concedite; proxima Phœbi
Versibus ille facit; aut, si non possumus omnes,
His arguta sacra pendebit fistula pinu.
T. Pastores, edera crescentem ornate poetam,
Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro;

18. *A. ergo c.* Rottend. sec. 19 *alternis Musæ cecinisse volebant* nusquam legitur; quod magis expeditum esset. *alternos M. m. volebam* Medic. cum Menag. et pro var. lect. in Moret., uti Serv. alios legere ait, ut sit sensus: *Optabam, o Musæ, meminisse alternos, h. omnia, quæ dixerunt, tenere, nam* et in fine dicturus est: *Hæc memini.* In vulgari lectione, quam tamen Messius Arusianus et Nonius Marcellus agnoscunt, jejuna est sententia, quocunque te vertas; sive ut ad duo pastores referatur, ut in Nota feci, sive ut ad Melibœum, ut vulgo accipitur; ut sit: *Musæ volebant me meminisse alternos;* h. jubebant. Musæ jubent canere, non vero meminisse ea, quæ ab aliis canebantur; etsi nemo dubitet, carmina audita pastorem memoriæ mandare potuisse, ut Ecl. IX, 38. 45. 53. Equidem totum versum insititium esse arbitror; supplere vetus poetaster voluit id, quod provide Maro omiserat, cum scripsisset: *Alternis igitur contendere versibus ambo; Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.* 20 *Hæc Corydon* Franc. 22 *concedunt* Menag. *proxima Phœbo* alter Rottend. et Leid. male. 24 *His a* Ven. *pendebat* Voss. *quercu* Zulich. a m. pr. pro *pinu. pino* Gud. pro div. lect., ut Ecl. VIII, 22. 25 *nascentem* Medic. a m. pr. cum nonnullis aliis ap. Pier., Heins. et Burm., forte ex interpretatione alterius, quod minus obvium. 26 *Codri* Moret. sec. et Gud. a m. sec.

matribus. v. Ecl. I, 22. III, 82, atque adeo infirmos et curæ diligentioris egentes. 19. *alternos Musæ meminisse volebant.* Si hæc vera lectio est, in hunc modum exponenda forte sit: Musæ, *quæ amant alterna,* Ecl. III, 59, hanc legem carminis dicebant, ut alternos versus meminissent, seu recitarent; h. e. ut versibus alternis canerent. vid. Var. Lect.

21. Quæ sequuntur, parva sunt carmina quaternorum versuum (*Quatrains* dixeris), sui ac diversi singula argumenti. *Libethrus* fons est cum antro in Helicone. v. Strabo IX, p. 629 A τὸ τῶν Λειβηθρίδων νυμφῶν ἄντρον, alius, isque antiquior, in Pieria; qua de re disputatum in Commentat. de Musarum religione p. 44 (in Commentat. Soc. Gott. Tom. VIII). cf. Martin. Cerda. Videri possunt Musæ h. l. inter Nymphas referri: ut vulgo statuunt. Possunt tamen deæ loci, Nymphæ, non minus a pastore h. l. invocari, quam Arethusa Ecl. X, pr. 22. *Codrus* nomen pastoris, quem jam supra memoravit cantu certantem Ecl. V, 11. 23. *aut si non possumus omnes;* versus facere proximos (ita exp. τὸ *proxima,* neutrum absolute positum) ejus versibus; pro, si eum æquare carmine non licet. *proximus* h. l. dignitate et præstantia. conf. ad Tibull. III, 5, 3. *sacra* ut v. 13. Ovid. Met. X, 103. 104.

25. *crescentem poetam.* De se loqui Thyrsin puta. Obtrectat scili-

Aut, si ultra placitum laudarit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.
c. Sætosi caput hoc apri tibi, Delia, parvus
Et ramosa Micon vivacis cornua cervi.
Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
Puniceo stabis suras evincta cothurno.

27 *placidum* Longob. Pier. et Goth. pr. 28 *ne puero noceant mala signa* Glossator Barthii Adv. 37, 5. *futuro* in Voss. altero ab eadem manu superscriptum *susurro*. 29 *Sætosi* scripturam Burm. e libris emendavit. *Setosi* vulgo. 30 *Micon* reposui: vid. sup. ad III, 10. Vulgo *Mycon*. *Myco* alter Menag. *parvos* (a m. pr.) *Et raros Amycon* Medic. 31 *leni* duo, ut solent. 32 *suras stabis evincta* Goth. pr.

cet laudibus Codri. 27. *ultra placitum*, si plus, quam ipsi placet, h. videtur, laudamur ab eo; si Codrus nos immodice et præter veritatem laudat. Est autem fascini genus notum, ut immodica laude efferantur ea, quibus quis invideat. v. Cerda. De *baccare* vid. ad Ecl. IV, 19.

30. Mirantur, quod de alieno pastore agat Corydon, non de se. Verum sunt hæc, ut diximus, parva carmina promiscue cumulata. Nunc id, quod sequitur, est epigrammatis genus seu votum a pastore Micone Dianæ factum, cui similia sunt in Anthologia græca. Supplendum vero "Micon tibi dicat, quod, te propitia, feliciter venatus fuerit." At obscurum est quod sequitur: *si proprium hoc* ac perpetuum *fuerit*, quoniam, poetæ incuria, non certam habet interpretationem ex ipsis verbis aut ex re, quid illud sit, quod per *hoc* designetur. Dicitur aliquid esse *proprium*, h. e. perpetuum, usu et fructu certum ac tutum, firmum et stabile. De hoc nemo dubitet. Sed quæritur, quid *hoc* sit. Cum dedicentur spolia feræ ex venatu, videtur elici posse e Miconis persona: si tam felici venatu perpetuo uti contigerit etc.; hoc sequuntur Serv., Cerda et Burm. Hoc sensu Æn. VI, 872 *propria hæc si dona fuissent*. Ut reddas cum aliis: "si quidem habitus iste tibi proprius est:" fieri vix recte potest; nam et friget hoc, et deberet ita esse *est*, non *fuerit*. Alii apud Servium *proprium hoc* ad gregem, quem pascebat (ita responderet vs. 36 *si fetura gregem suppleverit*), alii ad id, quod v. 21 sq. petierat, ut carmen sibi, quale Codro, contingeret, referunt. Volunt scilicet hæc ex Corydonis persona dicta esse, ut comparationem instituere dicatur Corydon: Micon tibi hæc capita cervi et apri dicavit, o Diana; at ego statuam marmoream, quod majus est, tibi ponam, si proprius ac perpetuus grex hic fuerit. Enimvero sic impedita hujus versus manet ratio; et adversatur hoc, quod mox alterum epigramma, etiam ex alterius pastoris persona subjicitur. De *protomis* ferarum Dianæ consecratis et ex arbore suspensis nota res, et notus locus Spanhemii ad Callimach. in Dian. cf. Æn. IX, 407. 408. Dona —*si qua ipse meis venatibus auxi Suspendive tholo aut sacra ad fastigia fixi*. Sunt quoque hujus generis epigrammata: ut Analect. Tom. II, p. 295. 32. Antiquo more in statuis etiam marmoreis vestitus coloribus pingi solitus; ita h. l. pedum indumentum. In Epigr. in Æneidem:

T. Sinum lactis, et hæc te liba, Priape, quot annis
Expectare sat est: custos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus; at tu,
Si fetura gregem suppleverit, aureus esto.
  C. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,
Candidior cycnis, edera formosior alba;
Quum primum pasti repetent præsepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
T. Immo ego Sardois videar tibi amarior herbis,

33 *hæc tibi liba* multi apud Heins. et Burm. cum Goth. pr., quod magis vulgare esset. 35 *et tu* Rottend. *ac tu* Menag. 36 *greges* Goth. sec. 37 *Nunc Galathea thimo— mihi* Parrhas., aperta aberratione. *Nerine*: ex Νηρείνη, a Νηρεΐς. Alias est Νηρηΐνη a Νηρηΐς. 38 *cigno* alter Rottend. 39 *repetunt* multi ap. Heins. quod et ipsum defendas. *præsagia* fragm. Moreti, vitiose. 40 *tibi* Ven. 41 *Sardois* ex gr. Σαρδῷος. v. Intt. ad Sammonic. de Medic. pag. 431, sicque editum statim in Ald. sec. Sed Medic. cum aliis Heins. Longob. et Medic. Pierii, et Goth. sec. *Sardoniis*, ut et ipsi Gr. Σαρδόνιος. Σαρδόνιον κατὰ κῦμα Theocrit. XVI, 86, nec aliter expressum in edd. antiquis et Ald. pr. *Sardonis* Gud. bini Leid. et Ven. *Sardiniis* Pierii duo. vid. Heins. *videor* alter Menag. et ed. P. Dan. *videat* fragm. Moreti. *tibi vitherior* Menag. a m. pr., aberratione calami ex seq. *herbis*.

Marmoreusque tibi, dea, versicoloribus alis In morem picta stabit Amor pharetra. Cothurno, quod calceamentum venatorium est, Diana fere conspicua in signis et gemmis. *evincta* potest esse, a pede ad suras usque; nisi est simpliciter vincta: ut Æn. I, 337 *Purpureoque alte suras vincire cothurno.* Livius Andronicus in Inone apud Terentian. Maur. de Metris: *Jam nunc purpureo suras include cothurno* (forte ad Inonem nutrix, ut Dianam illa imitetur). *stabis* vox sollennis: tibi statua ponetur: Expressit locum hunc Statius II Theb. 725 sqq.

33—36. Etiam hoc, ut dixi, epigramma est, Priapi signo affixum, ut innumera alia; idque votum ei factum. Signum ejus est ex marmore (sane a pastore ligneum expectabas), ad quod sacra quotannis fiunt pastoritia: ponet ex voto auream statuam, (nimis ambitiose pro pauperis pastoris persona!) si deus propitius fuerit. 34. Idem color in Tib. I, 1, 19 sq. Sat est tibi hæc a me quotannis offerri. 35. *pro tempore*, ut tempus et res ferebat, ἐκ τῶν παρόντων, ἐνόντων, ὑπαρχόντων. 36. h. si bona ovium fetura fuerit.

37. *Nerine Galatea.* Nerei et Doridis filia fuit, Nympha illa marina a Polyphemo adamata, quam tamen hic Corydon, Nympham pastor, tanquam suam amicam, ut vesperi ad se veniat, appellat. Scilicet poeta tantum in hoc elaboravit, ut Theocriteum carmen exprimeret Idyll. XI, 19 sq., uti etiam fecit Ecl. IX, 39 sq. Sic sup. v. 26 *Arcades* pastor memorat, qui inter Mantuanos vivebat. Quanquam hoc ipso minor carminis suavitas esse debet, quod in vera vita istæ fabulæ minus jucundæ sunt. De *Hybla* cf. Ecl. I, 55. *edera alba* vid. ad Ecl. III, 39.

41. Thyrsis suam et ipse amicam

Horridior rusco, projecta vilior alga:
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno est.
Ite domum pasti, si quis pudor, ite juvenci.
C. Muscosi fontes, et somno mollior herba,
Et quæ vos rara viridis tegit arbutus umbra,
Solstitium pecori defendite; jam venit æstas
Torrida, jam læto turgent in palmite gemmæ.

42 *rusto* Giph. ind. Lucret. ex mss., ut Ge. II, 413. *visco* Parrhas. 43 *totoque* Voss. *est* deest Parrhas. *anno st* Medic. a m. pr. 45 *mollior alba* Parrhas., forte pro *alga*, quod repetitium ex v. 42. Burm. 46 *Et quæ nos rura* fragm. Moret. *nos* etiam conjiciebat Jo. Schrader. *Et quæ rara tegit viridis vos* Goth. sec. 48 *lento* Medic. a m. sec.

invitat, ut vesperi ad se veniat; desideriique sui impatientiam declarat. Per *Sardoas herbas*, batrachii s. ranunculi, *Hahnenfuss*, genus intelligunt, cujus magnus in Sardinia erat proventus; vis ejus caustica, ut, si cruda folia cuti imponantur, pustulas, ut ignis, faciat. Plin. XXV, 13; succus autem potus insanire facit, et inter alias membrorum contractiones eos oris spasmos efficit, ut ridere videantur. v. Martin. h. l.; hinc de risu Sardonio res notissima. cf. Tzetz. ad Hesiod. p. 26 ed. Heins., quem male in ipsum Homerum intulerunt Od. Υ, 302. *amarior*, nam *δριμύτατον* appellat Dioscorides; et hinc amaror *mellis Sardoi*. 42. *Ruscus* virgultum breve, acutis foliis et pungentibus. *Serv.* cf. Martin. Iterum memoratur Ge. II, 413; nostris *Mausdorn* esse dicitur. *alga* herba marina vario genere, quæ tempestate in litus ejici solet. vid. ibid., conf. Cerda. 43. Quanta venustas in illo Theocr. XII, 2 *οἱ δὲ ποθεῦντες ἐν ἤματι γηράσκουσι.* 44. *si quis pudor*, increpat boves, quasi dicat, pudeat vos pastos tam tarde domum procedere, et me ab amicæ amplexu distinere.

45. Felicior fuit poeta in hoc et altero tetrasticho: alter frigus et umbram per æstivum tempus laudat, alter focum hiberno tempore. *somno mollior herba*, ex Theocrit. expressum Idyll. V, 50 *εἴρια ὕπνω μαλακώτερα.* *τάπητες ὕπνω μαλακώτεροι* XV, 125. cf. Valk. p. 405. 406. *mollis somnus* sollenni epith. Ge. II, 470, non minus ac *mollis herba*; hinc comparatio ducta. Ceterum v. 45—60 cum Theocrito certavit Idyll. VIII, 33 sqq. 46. *arbutus*, v. ad Ecl. III, 82. *rara* vero *umbra*, aut ut ad naturam arboris humilis nec admodum patentis respiciatur, aut pro anni tempore, verno, necdum adulto; aut, quod præstat, ut *rara* non urgendum sit, epitheton ornatus caussa appositum, ex ipsius umbræ, intervallis distinctæ per frondes, natura. ut Ecl. V, 7. Dictum vero pro: *et o arbute, quæ tegis eos* etc. h. et o arbuti, quæ *tegitis* fontes cum herba. 47. *Solstitium pecori defendite*, h. calorem ac vim solis in solstitio constituti, s. simpliciter, æstivi, a pecore prohibete. Horat. Od. I, 17, 3 *Faunus igneam defendit æstatem capellis* etc. Cic. Cat. maj. 53 *uva vestita pampinis nec modico tepore caret, et nimios solis defendit ardores.* Sic *ἀρκεῖν*, *ἐπαρκεῖν*, *ἀμύνειν*, *ἀλέξειν*, *ἀλάλκειν*. Mox v. 48 *turgere*, *ὀργᾷν*. Ornamenta hujus

T. Hic focus, et tædæ pingues, hic plurimus ignis
Semper, et assidua postes fuligine nigri.
Hic tantum Boreæ curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.
C. Stant et juniperi, et castaneæ hirsutæ;
Strata jacent passim sua quaque sub arbore poma;
Omnia nunc rident: at, si formosus Alexis
Montibus his abeat, videas et flumina sicca.
T. Aret ager; vitio moriens sitit aëris herba;
Liber pampineas invidit collibus umbras:
Phyllidis adventu nostræ nemus omne virebit;

49 *et plurimus* Menag. pr. 51 *Hinc tantum* Servii tempore nonnullos legisse colligas e scholio ad v. 49. 53 Hunc versum sequenti subjicit Moreti quart. At doctus Britannus, qui mox Corydonis amicam Phyllidem laudari meminerat v. 63, ne nunc ipsi amica eripiatur a Thyrside v. 59, versuum ordinem mutabat, et post v. 52 subjiciebat tetrastichon *57—60* et Corydoni asserebat; alterum vero: *Stant et juniperi*, Thyrsidi. Ita vero Thyrsin tanto manifestius inconstantiæ reum facit, qui intra paucos versus Alexidis et Lycidæ amorem profitetur. Scilicet fugiebat virum doctum, quod supra monuimus, non ex sua persona pastores hæc canere, sed esse parva carmina in medium allata. 54 Quod jam antea Heinsii et Gronovii ad Liv. III, 22 aliorumque emendatione reponendum esse visum est: *sua quaque sub a.*, nunc recepimus. Ita enim sermonis ratio postulat, ut aut sit: *jacent poma sub quæque arbore*, quod h. l. metrum non admittit, aut: *sub sua quaque arbore poma sua*, h. nativa ejus arboris, ut Georg. II, 82. Contra adversante sermonis genio legebatur: *sua quæque poma jacent sub arbore.* 56 *flumina cæca* Ven. Heinsii, quod Heins. illustrat. Est tamen alienum ab h. l. *cæcæ fossæ* sunt opertæ, obstructæ; non, siccatæ. *siccas* Gud. 58 *uvas* Voss. alter a m. sec. 59 *adventum* Ven. *nostrum nemus* Leid. C.

versus avide arrepta sunt ab aliis poetis, Ovidio et al.

49. *tædæ*, ligna, e picea, seu pinu. Versus ex Theocr. XI, 51. 50. *postes fuligine nigri*, utpote in paupere tugurio sine καπνοδόκῃ. 51. Ex Theocrit. IX, 12. 13 et 19. 20. 21. 52. *numerum lupus*, ut numerato pecori parcat. Ita nec curat ripas torrens, quibus coerceri debebat; nec ad focum curat frigus pastor.

53—56. Corydon hoc eloqui vult: esse quidem ejus loci ac montis jucundissimam naturam, cum sit arboribus consitus iisque frugum plenis; at Alexidis absentia omnem istam rerum suavitatem obscurari: *Stant* simpl. est sunt. Expressa sunt Theocritea VIII, 41—49. conf. sup. Ecl. V, 32 sq. Jam satis monitum, in his carminibus, quæ per alterna eduntur, singulis tetrastichis singulas easque inter se diversas sententias memorari; neque adeo illæ ex cantantis persona dictæ sunt: alioqui non posset post æstatem et hiemem 45. 49 nunc de auctumno agi, aut ab eodem pastore Galateæ, Alexidis, Phyllidis, amores jactari. Nec tamen aut ingenii multum aut delectationis in his est. Majore cum arte et suavitate Popius *Pastor.* I. 68 sqq. *castaneæ hirsutæ* exteriori cortice, seu echino. v. Calpurn. Ecl. II, 83. 54. v. Theocr. VII, 144.

57—60. *vitio aëris*, int. æstum et nimium calorem. 58. *Liber p.* docte

Jupiter et læto descendet plurimus imbri.
c. Populus Alcidæ gratissima, vitis Iaccho,
Formosæ myrtus Veneri, sua laurea Phœbo:
Phyllis amat corulos; illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corulos, nec laurea Phœbi.
T. Fraxinus in silvis pulcerrima, pinus in hortis,
Populus in fluviis, abies in montibus altis:
Sæpius at si me, Lycida formose, revisas:
Fraxinus in silvis cedat tibi, pinus in hortis.
M. Hæc memini, et victum frustra contendere Thyrsin.
Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis.

60 *descendit* quinque Burm. *imbre* aliquot. 64 *Nec myrtus vincet Veneris.* Sic præfixum verbis Servii ad h. v., quod et ipsum habet suavitatem, ex paritate ejus quod respondet: *laurea Phœbi.* 67 *ac* Medic. a m. pr. 68 *cedat* e Medic. et aliis Heins. reposuit. Laudabat idem e Longob. Pierius. Vulgo lectum: *cedet.* 69 *Hæc memini: victum et f.* Oblongus Pierii. *Thyrsim* multi: at v. ad Ecl. II, 26. 70 *noblis* conj. Nannius. Dedi versus interpretationem qualemcunque in Notis. Fateor tamen, non nisi ægre eam ex verbis exsculpi: totumque versum esse tam inertem, ut vix eum a Virgilio profectum esse mihi persuadeam. Si tamen alii aliter statuerint, equidem feram animo æquo.

dixit, ut poeta: "aret vinea; exsiccatæ sunt nimio æstu vites et folia amiserunt." *Serv.* 60. *Jupiter*, de aere, ut Georg. II, 325, ubi vide (hinc διιπετὴς ex aere veniens, ut de pluviis sæpe; et διιπετεῖς οἰωνοὶ Hymn. in Ven. 4 *aeriæ volucres*): ex veteris philosophiæ involucris fabulosis; quod et ipsum vereor, ut pastoris ingenio accommodatum sit.

65—68. *pinus in hortis*, pinus sativa, seu domestica, et hortensis, Ovidio Art. III, 692 *pinus culta*, πίτυς ἥμερος, arbor semper virens, et apibus grata, de qua docta ad h. l. disputatio Heinsii, cf. Cerda ad Ge. IV, 112. 67. Præferam te fraxino et pino.

69. Operose docent viri docti per totam eclogam, quantopere in singulis versibus superior Thyrsi sit Corydon, iis tamen fere argumentis, ut, si poeta Thyrsin victorem pronuntiasset, iidem hujus judicii caussas et probationes ab iisdem locis ducturi fuisse videantur. Hoc facile perspicio, Thyrsin esse perpetuum Corydonis obtrectatorem; id quod ipsa lex carminis amœbæi postulat; hujus tamen versus qua tandem in re Thyrsidos numeris præstent, qui tardus meus sensus est, equidem non percipio. Inventi saltem laudem in neutro video esse magnam, majorem tamen in eo, cui ex tempore respondendum est ad id, quod alter ex meditato paratum habuerat.

70. *Ex illo C.*; accipiendum: ex eo tempore animo meo Corydon nobilis ille et præter omnes excellens cantu pastor habetur. Sed indignus Marone est versus. v. Var. Lect. Quantum præstat Theocriteum, Idyll. VIII, 92 Κᾀκ τούτω Δάφνις παρὰ ποιμέσι πρᾶτος ἔγεντο.

ECLOGA VIII

PHARMACEUTRIA

ARGUMENTUM

Duorum pastorum carmina, alterum ex Theocriti Idyll. III alterum ex Idyll. II expressa, recitantur a poeta, tanquam qui ea audierit v. 1—5. 62, 63. In Damonis carmine 17—61 gravis dolor et ægritudo alicujus pastoris, cui Nisa, amata puella, Mopsum rivalem prætulerat, præclare exponitur; in Alphesibœi carmine 64 ad fin. mulier Daphnin, amantem suum, a quo se desertam esse putabat, incantationibus magicis ad se revocat. Putandi enim hi sunt esse lusus utriusque pastoris; qui amores aliorum commemorant, non suos. Utrumque carmen per se sibi constat, nec vinculo ullo ea tenentur, nisi quod a binis pastoribus recitantur, qui inter se certasse videntur, si proprie dixit poeta v. 62 *responderit*. Artem et spiritum poetæ in neutro desideres. Nam ipsa incantationis magicæ descriptio non abhorrens ob hoc poetices genere argumentum videri debet; recte enim et ex natura nostra, quandoquidem agrorum et silvarum solitudine mire affici animi nostri et ad religionem componi solent, pastoribus proclivius paullo et pronius in superstitiones et magicas rationes ingenium tribuitur. Inscripta vero, quod primus Scaliger ad Euseb. Chron. 2020 docuit, est Ecloga Asinio Pollioni v. 6—13, qui tum in Illyricum exercitum ducebat, et jam sive pedestri itinere Istriam emensus erat, sive maris Illyrici oram legebat, ut ad Parthinos perveniret, qui versus Macedonicos fines non longe a Dyrrhachio sedes habuere. v. Appian. pag. 1135 extr. Dio XLI, c. 49, ibique Reimar., item Pigh. Annal. ad 714, et Vit. Virgilii hoc anno. Ad extrema enim hujus anni, quo Pollio consulatum gesserat, referenda esse res videtur; nam sequenti anno VIII Kal. Nov. triumphum de Parthinis habuit. Catrœi argutias veteremque opinionem, qua ad Octavianum carmen hoc spectare memoratur, operose refellit Burm. ad v. 6. cf. Martin. Ceterum comparari velim cum hoc carmine Popii *Pastor*. III.

DAMON. ALPHESIBŒUS

Pastorum Musam Damonis et Alphesibœi,
Immemor herbarum quos est mirata juvenca
Certantes, quorum stupefactæ carmine lynces,
Et mutata suos requierunt flumina cursus;
Damonis Musam dicemus et Alphesibœi.
Tu mihi seu magni superas jam saxa Timavi,

3 *carmina* Leid. sec. Mentel. pr. et a m. pr. Reg., sicque ms. Lengnich., ut sit Græcismus. 4 *Et mirata suos* ed. Ven., quod sane placere potest. *suo* Medic. a m. pr. *liquerunt* nonnulli Pier. et Heins. cum Goth. sec., ex indocta interpolatione. 6 Interpungitur *Tu mihi, seu* et, *Tu, mihi seu:* quod Wakef. sequitur. Sufficit, utrobique *mihi* ex more abundare. *jam magni superas seu* Parrhas.

1—5. Mansit hoc ex priscorum hominum sermone in pastoritii carminis simplicitate, ut cantus præstantiam ita declararent poetæ, ut pecudes, feras, et inanimata eo moveri aut delectari dicerent. 4. Flumina requierunt *mutata suos cursus,* græce pro: mutato suo cursu, h. l. inhibito. Quanquam, *requiescere* cum casu quarto nonnunquam jungi, docuit jam Servius. Ciris 233 *Quo rapidos etiam requiescunt flumina cursus.* Calpurn. Ecl. II, 15 ita expressit: *Et tenuere suos properantia flumina cursus. Lyncas* vero nolis in tali carmine esse memoratas, quod ad Siciliam pertinet. Certat cum Virgilio Popius *Pastor.* II, 5 sq.

6—13. Asinio Pollioni, a quo jussus erat carmen bucolicum condere, Eclogam hanc inscribit: pollicitus aliquando carmen majus, quo ejus laudes comprehendat: quæ duplicis generis sunt, et rerum gestarum v. 8, et ingenii operumque poeticorum

9. 10. Quod nomen Pollionis adscriptum non est, forte sic excuses, quod in fronte voluminis illud adscriptum erat. Interpungebam olim cum aliis *Tu mihi,* et accipiebam dictum, ac si voluisset subjungere: *ades;* sed desiderii æstu esse alio abreptum. Quod tamen non necesse, quandoquidem *mihi* sæpe sic otiose interponitur. Ceterum poeta inceptum sermonem deserit, et interponit ἐνθουσιῶν illa: *an erit unquam—tibi desinet.* Jungenda adeo: *Tu mihi— accipe jussis carmina cœpta tuis. Timavus* in ora Adriæ, non longe ab Aquileia, fluvius ex terra novem fontibus seu capitibus progressus, brevi cursu, in unum alveum collectus, lato altoque flumine in mare exit. cf. Æn. I, 244, et ibi Excurs. VII. Unde, ex quo loco, egressus sit Pollio in Parthinos profectus, notatum nec in Appiano V, 75 nec in Dione XLVIII, 41 video. Si cum Cæsare et Antonio post pacem Puteolanam Romam de-

Sive oram Illyrici legis æquoris; en erit unquam
Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta?
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium; tibi desinet; accipe jussis
Carmina cœpta tuis, atque hanc sine tempora circum
Inter victrices ederam tibi serpere lauros.
Frigida vix cœlo noctis decesserat umbra,
Cum ros in tenera pecori gratissimus herba,
Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ:

7 *regis* quartus Moreti et Leid. *et erit* Medic. a pr. m. 8 *liceat mihi cum tua* duo Moret. *mihi ut liceat* primus Moreti. *mihi quo l.* Goth. sec. 9 *liceat mihi totum* alter Rottend. 11 *desinit* Schol. Horat. Cruqu. ad Epist. I, 1, 1 cum Leid. 12 *tempore* alter Rottend. 13 *laurus* Charis. lib. 1 f. cum aliis Grammaticis apud Pierium. 14 *discesserat* Pierii Oblong. Parrhas. et Leid. cum Goth. sec. v. ad Ecl. II, 67. 15 *herba est;* sustulit *est* Heins. auctoritate librorum; etjam Pierius suadebat.

cesserat (Appian. l. c. 74.) et legiones ex Gallia Cisalpina et Venetia fuerunt collectæ: Pollio exercitum seu terra per Istriam, Illyricum, Dalmatas, versus Parthinos duxisse, seu mari Adriatico oram Illyrici prætermavigasse putandus est. Itaque ille hoc tempore aut in Istria hærere aut ulterius progressus esse poterat. Si prius illud: montes erant trajiciendi, in quibus Timavi fontes sunt. 7. *en erit unquam.* cf. ad Ecl. I, 68. 10. *Sola Sophocleo*—tragœdias tuas Sophocle dignas, sive Sophocleam gravitatem ac majestatem exprimentes, ut IX, 35 *Varo et Cinna digna dicere.* Asinium Pollionem tragœdias composuisse, supra vidimus Ecl. III, 84 sq., et Horat. Od. II, 1. Eas tamen illo tempore nondum in vulgus exiisse, ex verbis his intelligas; etsi non satis commode Maro Pollionis carmina, si tam præclara sunt, *suis* tamen laudibus in notitiam hominum adducere vult. 11. *tibi desinet*, ex τῷ *dicere, ferre,* carmen, in te desinet; laudes tuæ perpetuum meorum carminum argumentum erunt: ita simpliciter exponere malim, etsi dura oratio est. conf. Theocr. XVII, 1. 13. Permitte, ut inter laudes tuas bellicas etiam hic ex poetico encomio honos tibi accedat, nec Musam meam dedignare. Hæc vero quam eleganter expressit poeta! Pulcre imitatus Popius *Pastorals* II, 9. 10 *Accept, O Garth, the Muse's early lays, That adds this wreath of ivy to thy bays.*

16. *Incumbens—olivæ;* Wartonus *against an olive's trunk reclin'd;* hunc enim mœrentis hominis statum esse. Recte vero, modo usus loquendi ferret; arboris *trunco* acclinis aliquis stat vel *recumbit;* et alienum tum epitheton *tereti.* Sed nec alterum absonum, ut stet pastor nixus baculo; et baculus *oleagineus* ex more. v. Apollon. Argon. II, 34, et sic in parte librorum Ovidii Met. II, 680 *Illud erat tempus, quo te pastoria pellis Texit, onusque fuit dextræ silvestris oliva, Alterius, dispar septenis fistula*

D. Nascere, præque diem veniens age, Lucifer, almum;
Conjugis indigno Nisæ deceptus amore
Dum queror, et divos, quanquam nil testibus illis
Profeci, extrema moriens tamen alloquor hora.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Mænalus argutumque nemus pinosque loquentes
Semper habet; semper pastorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non passus inertes.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?

17 *postque diem* Zulich. *quæque* Leid., male. 19 *queror ad divos* Moreti quartus, sed sic copula desideratur. 20 *extremam* Gud. *adloquar* Leid. pr. Mentel. pr. et Medic. a pr. m. Vss. 19. 20 iterum leguntur in Ciri 405. 406. 21 *mea fistula* Mentel., pr. quod magis pastoritium esset. 22 *pinusque* tres ap. Heins. *lucosque* Zulich. *pinosque sonantes* Medic. ex Ecl. X, 28, uti Burm. suspicatur; illustrat *loquentes* Heins. 24 *primum* Medic. vid. Ecl. II, 32. *non p. agrestes* Menag. pr. 26 *speramus* Moreti pr. *spernemus* Voss. *quid nos speremus amantes?* Burm. conjicit, et Jo. Schrader. *quid nunc.* Sed v. Not.

cannis; etsi Heins. ibi ex aliis libris reposuit *baculum silvestre sinistræ,* quum vulgo legeretur, *baculus silvestris olivæ.* Innixum pede pastorem fistula novem calamorum canentem vide, si tanti res est, in lucerna fictili ap. Borionium in Collectan. Antiqu. tab. 87.

17. *præque d.* præveniens diem age s. adduc. Æn. II, 802 *Jamque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ, Ducebatque* diem. *Serv.* Vigilarat vero noctem miser amator. *diem almum* ut *lux alma* Æn. I, 306 quæ recreat: ubi v. 18. *Conjugis* simpl. amicæ. cf. infr. 66. Ecl. VI, 52. Æn. IV, 536. *indigno amore,* h. perfido, quo ejus fides digna non erat; adeoque pro puellæ perfidia. 19. *testibus illis,* ab amica, Nisa, sæpe amori testando aut jurejurando vocatis. 20. *alloquor* incusandi eos caussa: ἤδη γὰρ φράσδει πάνθ', ἅλιον ἄμμι δεδύκειν: Theocr. I, 102, quæ hinc illustres. *queror deos et alloquor* jungunt alii.

21. Versus intercalaris ad imitationem Theocr. I, 64. II, 17 etc. factus: in eo interponendo non certum versuum numerum servat Maro. *Mænalios* intell. Arcadicos, pastoritios, quales a pastoribus cani soliti in monte Arcadiæ, Mænalo; unde sqq. versus 22—24 subjicit, nam in Mænalo inter pineta pastorum carmina ipsiusque Panis assiduo audiuntur.

22. *pinosque loquentes,* idem quod *argutæ,* aut vento sonoræ, vid. Heins. ad. h. l. cf. Ecl. VII, 1. aut, quod cum Servio melius statuas, resonantes cantu, propter sqq. *semper pastorum ille audit amores.* 24. Et audit ille *Pana, qui non passus* est, non patitur *inertes* esse *calamos,* sed canoros; quod Ecl. II, 32 *Pan primus calamos cera conjungere plures Instituit.* Color idem Ge. I, 124 *nec torpere gravi passus sua regna veterno.*

26. *Mopso Nisa datur* sc. nuptum.

Jungentur jam gryphes equis; ævoque sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
Mopse, novas incide faces: tibi ducitur uxor.
Sparge, marite, nuces: tibi deserit Hesperus Œtam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.

27 *Junguntur* Moret. pr. *tigres* pro *gryphes* Parrhas. *grypes* Medic. γρῦπες. *sequente* Leid. C. 28 *tumidi* Voss. *timidæ* Parrhas. et Rottend. sec. Medic. et Ven., sed jam Charisius genus in h. l. notavit. *timide* Goth. sec. 29 Vir doctus ap. Burm. conjecerat: *incende faces*, uti et in Cod. Divionensi erat; quia, sponsa deducta, inceditur fax, non inciditur. Nimis argute! Sed tuetur vulgarem Burm. 30 *jam deserit* Ven. 31 *tibia*: de pastore expectabamus fistulam.

quid non speremus amantes sc. fieri posse? nihil non nunc expectare licet. *Omnia nunc fient, fieri quæ posse negaram. sperare* generali notione, ut ἐλπεσθαι pro οἴεσθαι. Dicta hæc cum indignatione et dolore videri possunt, ut illa v. 30, etiam cum sarcasmo. 27. *Jungentur* amore. Color ductus ex Theocr. I, 132 sqq. *Gryphes* poeta novo exemplo induxit; fabulosum monstrum ex hieroglypho ductum, quod ad Apollinem spectabat. *ævo sequenti*, simpl. in posterum. 28. *ad pocula*, ad potum.

29. *novas incide faces*, incisis lignis para tædas, ad novam nuptam domum ducendam. Epitheton *novas* ornat simpliciter. 30. *Sparge, marite, nuces*, qui antiquus in nuptiis Romanorum mos erat: eumque adeo poeta ad pastorum vitam traduxit. Spargebantur autem nuces nupta jam in domum et thalamum deducta, adeoque nocte jam orta: quam sponsi in gratiam solito citius oriri ait; hoc enim est: *tibi deserit Hesperus Œtam.* Itaque in votis novæ nuptæ ac sponsi tam frequens est Hesperi mentio: cf. Catull. LX, 328 sq. Est autem hoc, quod ab Œta Hesperus oriri dicitur, ab aliquo poeta Græco ductum, qui aut in locis Œtæis montibus subjectis vixit, aut rem in iis locis gestam, si recte conjicio, Pelei et Thetidis nuptias, narravit; inde hoc in sollennem poetarum usum versum est, et quidem promiscue modo in ortu modo in occasu solis ac diei: cum uterque ab Hespero et a Lucifero designari soleat, ut sidus illud ab Œta in conspectum venire dicatur. v. Cirin 350. Seneca Herc. fur. 132. 133. cf. laudd. a Barth. ad Stat. V Silv. 4, 8. Maroni autem proxime præiverat Catull. LIX, 7 *Œtæos ostendit noctifer ignes*, ubi v. Intpp. Porrigitur illud montium jugum ab oriente versus occidentem, vid. Strab. IX, p. 655. In iis itaque, qui illum tractum habitabant, fuere, quibus Veneris seu Hesperi stella, quoties post solis occasum in summo Œtæ vertice, in conspectum veniebat, ab Œtæis montibus oriri videri potuit heliace. Sic et Cul. 202 *Et piger aurato procedit Vesper ab Œta.* Vulgari enim more loquendi, quem poetæ sequuntur, astrum *oriri* dicitur, quod in conspectum venit; pro, *oriri*, autem sollenne est *surgere, procedere, venire* de astris, ut X extr. Ita et Servii et Cerdæ cum Vossii ad Catull. p. 150, et Huetii in Huetianis subtilitatibus non indiget res. Astrum in numis Locrorum de Hespero interpretantur viri docti: v. Spanh. ad Callim. in Del. 303. Firmat conjecturam locus Strabonis IX, pag.

O digno conjuncta viro! dum despicis omnes,
Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellæ,
Hirsutumque supercilium, promissaque barba;
Nec curare deûm credis mortalia quenquam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sæpibus in nostris parvam te roscida mala
(Dux ego vester eram) vidi cum matre legentem;
Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus;
Jam fragiles poteram a terra contingere ramos.
Ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error!
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc scio, quid sit Amor: duris in cotibus illum

32 *Et digno* Leid. alter. *cum despicis* Rottend. alter. 34 *promissa* Heins. e melioribus, quem v. Vulgo: *prolixa*, quod in omnibus suis libris Pierius legebat; atque ita editum in Aldd., excepta altera 1505, quam, ut hinc intelligas, Pierius tractabat. 35 *credas* Moret. quart. et interpres Statii ad Theb. III, 350. *credes* Goth. sec. 37 *roscida mella* Moret. sec., ut Ecl. IV, 30 sed recte vulgatam tuetur Heins. *Therasida mala* Ven. 39 *ab undeno* Leid. *tum me jam acceperat a.* Sic Medic. cum potioribus, et Eugraphio ad Terent. Andr. I, 1. Tuetur tamen Heins. *ceperat*; scil. ut magis orationi poeticæ consentaneum. *tum jam me ceperat* Pierii Oblong. 40 *ab terra* Medic. *a* abest a Goth. sec. *conjungere* Longob., more variandi solito. 41 Versus in Ciri 430.

638 qui Ozolas publico sigillo inscriptum habuisse Hesperum testatur. Visitur autem illud non modo in numis Locrorum Ozolarum seu Hesperiorum ad occidentem habitantium, verum etiam in numis Opuntiorum, ut ap. Golz. in Græc. Num. t. XVIII, 3. 4. Pellerin. *Recueil* T. I, t. XIV. Luciferum ab Ida oriri Trojanis dixit noster Æn. II, 801, ubi cf. Excurs. XVI ad lib. II.

32. *O digno c.* cum contemtu irrisio; nam non minus rusticum et multo se deformiorem esse eum innuit, cujus tamen illa caussa perjura fieri sustinuerat; hoc v. 35 a caussa exprimit. conf. Theocr. XI, 31.

37. *roscida mala*, rore matutino adspersa, δροσόεντα. *Sæpius in n.*, h. in horto prope sæpem; adumbrata suavissima in toto hoc genere ῥῆσις ex Theocr. XI, 25—29, ubi pro pomis erant ὑακίνθινα φύλλα, flores. 39. *Alter ab u.*, h. duodecimus, ut Ecl. V, 49 *alter ab illo*, secundus—*me ceperat.* Uti *anni accedere, addi*, aut nos *ad annos pervenire, annos attingere*, dicimur, ita h. l. *annus capit, accipit* eum, qui annum duodecimum ingreditur. 41. *Ut vidi, ut perii*, ex Theocr. II, 82. III, 42; cum vidi, tum statim amore exarsi. ὣς—ὣς pro ὣς—οὕτως seu ὥς: ut—ita. *ex quo,—confestim.* De quo passim Heins. et al. *error* vero pro insania, et hinc pro amore. v. Cerda h. l. Heins. ad Ovid. Am. X, 9. Met. X, 342.

43. *Nunc scio*, sero scil. Ex Theocr. hæc Idyll. III, 15 sq., sed multo is modestius et ex imperiti pastoris persona decentius; quanquam sagacis-

Aut Tmarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec generis nostri puerum nec sanguinis, edunt.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sævus Amor docuit gnatorum sanguine matrem
Commaculare manus: crudelis tu quoque, mater;
* Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer: crudelis tu quoque, mater. *
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc et oves ultro fugiat lupus; aurea duræ
Mala ferant quercus; narcisso floreat alnus;

44 *Aut Tmaros*; ita diserte liber Bembi, Menag. Moret. Gud. *Aut Maros* Medic. *Aut Marus* liber Serv. Colot. *Aut Ismarus* in duobus Servii ap. F. Ursin. Vulgo legebatur *Ismarus aut R.*, etsi de altera lectione *Aut Tmarus* jam Pierius monuerat, inde Ursinus ac Fabricius apud Burm. cum Cerda. Græca essent ἢ Τμάρος, ἢ Ῥοδόπη, ἢ τηλουροὶ Γαράμαντες. Variavit Maro Theocriteum: Ἢ Ἄθω ἢ Ῥοδόπαν. Fuit tamen altera lectio *Ismaros aut* perantiqua, cum eam Valerius Probus recitet in Institutt. De Tmaro v. var. lect. ad Æn. V, 620. 45 *generis nostri* Pier. et Heins. e scriptis: *nostri generis* vulgo lectum. *puerum aut s.* Leid. uterque: alter et *vestri*. 49. 50 Etsi audacter dictum videbitur, libere tamen profiteor, versus hos ab inepto homine ex margine illatos videri. Adscripserat aliquis pro suo judicio: *Crudelis mater magis an puer improbus ille?* Alter, ac si judex sederet, adscripserat: *Improbus ille puer, crudelis tu quoque, mater.* Dignum operculum patella! sed uterque versus eliminandus. 49 *an pater improbus ille; improbus ille pater*, ut de Jasone intelligatur, conj. Meurs. ad Lycophr. Male. vid. Not. 52 *Nunc ad oves ultro fugiat lupus* Zulich., quod arridet Burmanno. *ut oves ultro fugit* Ven. 53 *ferent* Moreti fragm.

simus Popius Virgilii rationem sequi maluit. *cotes* pro cautibus. *Tmarus* Epiri mons, sub quo Dodona, Strabo VII, p. 505. v. congesta a Gesner. ad Orph. Argon. 264. *Rhodopen* Thraciæ nemo ignorat; at *Garamantes*, extremas, ut veteres credebant, Africæ supra Gætuliam partes incolentem populum, a pastore jactari quis quæso ferat? conf. Æn. IV, 365 sqq. 45. *edunt*, pro ediderunt, genuerunt, ut in prosa oratione dicendum fuisset.

47. Haud dubie Medeam suos filios ex Jasone perfido marito mactantem respicit: cujus dum immane facinus ad Amorem refert, refugit simplicis pastoris animus horrore ad memoriam tanti sceleris; itaque ad corrigendum id, quod dixerat, subjicit; *crudelis tu quoque mater.* Etsi enim ad ultima mala impellere infelix amor possit; at tale tamen scelus nemo, nisi ipse immani ingenio sit, suscipiat. Cum tamen semel contra Amorem caussam suscepisset, neque omnem propterea ab eo culpam removeri vellet, in dubitationem incidit, ita tamen, ut tandem culpam utrique communem esse decernat. Uti hæc recte, ut feci, defendere me posse arbitror, tamen ut præclare dicta extollere nolim. Inest enim jejuni et inepti lusus nescio quid; nec tollitur illud, si mater Venus sit. *Improbus* vero nil aliud, quam *crudelis, sævus*, Æn. II, 80. X, 727, unde fere permutatur cum *impius*. conf. Anthol. Lat. I, p. 358.

52—56. Ex Theocr. I, 132—136.

Pinguia corticibus sudent electra myricæ;
Certent et cycnis ululæ; sit Tityrus Orpheus;
Orpheus in silvis, inter delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare. Vivite, silvæ,
Præceps aërii specula de montis in undas
Deferar; extremum hoc munus morientis habeto.
Desine, Mænalios jam desine, tibia, versus.
Hæc Damon: vos, quæ responderit Alphesibœus,
Dicite, Pierides; non omnia possumus omnes.

55 *Et certent* Zulich. Theocr. V, 136 *ποτ' ἀηδόνα κίσσας ἐρίσδεν.* Ex hoc versu adstruas quoque lectionem *κἠξ ὀρέων τοὶ σκῶπες ἀηδόσι δαρίσαιντο* pro *γαρύσαιντο* ibid. I, 136. Contraria via Wakef. monitu amici ex ms. intulit *cantent*, ut conveniat cum *γαρύσαιντο*. 56 *delphines* Zulich. *Orion* in nonnullis ap. Burm. 58 *fiat* Medic. cum Leid. sec. a m. pr. et Gud. 59 *in altum Deferar* legit Scaliger ad Auson. Cupid. cruc. 24. 60 Versus repetitus in Ciri 267. et v. 59 ibid. vs. 302. 61 *Desine M. mecum mea t. v.* Voss. alter a m. pr.

54. *myricæ* v. ad Ecl. IV, 2. *aurea mala* v. ad III, 71. 56. *Orpheus in s.*, h. Tityrus, rudis cantu, nunc inter reliqua, quæ contra rerum naturam fient, erit alter Orpheus et Arion. Poetica exornatione adjecit utrique determinationem ab externa aliqua ratione: Orpheus inter feras, Arion inter belluas marinas. Ita adjecta erant: *Fraxinus* in silvis,—*pinus* in hortis: Ecl. VII, 68.

58. *medium mare. medium* interdum non ita definite sed paullo pinguius dici, dudum docuere viri docti: ita est mare altum. Alioqui est mare, quod est in mediis terris; nunc quidem aquarum terras opprimentium illuvie. *Vivite*, valete etc.; ducta hæc ex Theocr. I, 115—118. 59. Nimis subtile est, quod respicere volunt pastorem ad scopulos Leucatæ, promontorii, Sapphus jactu nobiles, v. Scalig. ad Auson. Cupid. v. 24, ib. Toll., it. ad Strab. p. 694 etc. *Specula* pro cacumine, ex σκοπιά. Expressit autem Theocr. Idyll. III, 25. 60. *hoc munus*, int. carmen, quod cecinit; non mortem: quæ non posset esse *munus morientis*. Etsi per se amicæ aliquis spiritum ac vitam pro munere offerre velle posset. Respexit ad Theocr. III, 24. 25, et XXIII, 20. 21, et sup. Ecl. II, 7 *mori me denique coges*.

63. *non omnia p. o.* Alphesibœi carmen, tanquam doctius, recitandum ad Musas refert. Caussam per proverbium reddit: se ei recitando non æque ac superiori carmini parem esse: quia *non omnia possumus omnes*. Ductum esse ex Lucilio testatur Macrob. VI, 1, p. 575 *major erat natu: non omnia possumus omnes*. Multo tamen ingeniosior ratio illa Popiana est *Pastor*. III, 56 *Next Ægon sung, while Windsor groves admir'd. Rehearse, ye Muses, what yourselves inspir'd*. Est autem hoc, quod sequitur, carmen ex Theocriti Pharmaceutria Idyll. II adumbratum. Mulier

A. Effer aquam, et molli cinge hæc altaria vitta;
Verbenasque adole pingues et mascula tura:
Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus; nihil hic nisi carmina desunt.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Carmina vel cœlo possunt deducere Lunam;

64 *Et fer aquam* Gud. *Affer* Goth. pr. fragm. Moreti et Zulich., quod tanquam sacrificio accommodatius præfert Burmann. Theocr. II, 1 φέρε Θέστυλι. Mala ratione ab *aqua calida* petita tuetur *Effer* Cerda. Ex v. 107 videtur colligi posse, agi hæc in ædibus, vel in ædium impluvio, ὑπαίθρῳ. Videtur sic convenire Æn. IV, 494 de Didone: *Tu secreta pyram tecto interiore sub auras Erige.* 66 *Conjugis et magicis* Moreti primus. *avertere sensus* Exp. *sacris* Moret. quart. et Parrhas. *insanos vertere* emend. Jo. Schrader. 68 *Daphnin* ubique reposui, pro *Daphnim*: ut scriptura sibi constaret: vid. ad II, 26. 69 Versum adoptavit Petron. 134 in verss. de saga 13. *Carmina e cœlo* Giphan. ad Lucret. pag. 463 e scriptis. *Carmina et e cœlo* ex antiquis aliquot exemplaribus laudat Pierius. *Carmina vel lunam cœlo deducere possunt* Schol. Stat. Theb. I, 104.

aliqua venefica inducitur amatorem suum, a se abalienatum, et ex agro in urbem profectum, magicis sacris ad se revocans. Loquitur vero cum Amaryllide sacrorum horum administra.

64. Apparatum sacri magici curare jubet venefica: Stat ara, affertur aqua lustralis, coronatur ara, verbena in ara accenditur, cum ture. *vitta molli*, quia lanea. Sic Ge. IV, 348 *mollia pensa*. Vir doctus ad Lucret. I, 89 *Qui simul infula—ex utraque pari malarum parte profusa est*, cum hujus loci recordatus esset, præpropere etiam *mollem vittam* esse profusam pronuntiabat. Attamen *profusum* et *molle* nec usu, nec re, sunt synonyma. Theocrit. Idyll. II, 2 οἰὸς ἀώτῳ. quis non meminit *mollem lanam!* 65. *Verbena* modo de omni herba e sacro loco petita, modo de genere aliquo dici videtur: ut ex Plinio, Servio aliisque, docent viri docti ad h. l. et passim. *Masculum tus* vocabant veteres optimum ac præstantissimum: idem *stagonias* appellatum, in guttæ speciem rotundum; ut ex Dioscoride ac Plin. XII, 14 docuere viri docti. v. Cerda. Jam *adolere*, quod proprie fuit augere, cumulare, translatum est ad genus augendi, imprimis in sacris, *augere flammam, ignes:* unde usu deductum est eo, ut sit simpliciter cremare: conf. ad Æn. I, 704. Valer. Fl. I, 204 alio verbo dixit: *pingui cumulat libamine flammam.* 66. *sanos avertere —sensus.* Recte Serv. a sanitate mutare, pervertere; παρατρέπειν. Est pro vulgari: in amoris insaniam vertere, insanum amorem reddere. Puellæ mentio nulla fit, a cujus amore eum avertere et avocare possit. Apud Theocritum est, sacro magico facto incantare καταθύεσθαι l. l. v. 3 Ὡς τὸν ἐμοὶ βαρὺν εὖντα φίλον καταθύσομαι ἄνδρα. *sani* vero ornandi caussa adjectum: quia ad insaniam et amorem vertebat. *Conjux* simpl. amator, ut sup. 18, et sic Gr. ἀνήρ, ut Theocrit. *carmina* de magica formula accipe.

69. De his teratologiis magicarum artium ad omnes tantum non poetas plurima, ut solent fere in his munifici

Carminibus Circe socios mutavit Ulixi;
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Terna tibi hæc primum triplici diversa colore
Licia circumdo, terque hæc altaria circum
Effigiem duco; numero deus impare gaudet.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores;
Necte, Amarylli, modo; et, Veneris, dic, vincula necto.

70 *Ulixi* Heins. e Medic. et Mentel., quem vide ad h. l. Nec tamen codices me moverent, nisi veteres Grammatici observarent, dici *Achillei* et *Ulixei*. *Achilli* et *Ulixi*. Scilicet, quantum assequi licet, Ὀδυσσεὺς fuit pronuntiatum *Ulixeus*; et alia flexione, Ὀδύσσης, ut Τύδης, Ὄρφης (Priscian. pag. 68), *Ulixes*. Jam occurrit casus secundus *Ulixi*; ut Chyrses, Chrysi; Hercules, Herculi cf. ad Æn. II, 7. In edd. legebatur *Ulyssi*, et inde a Pulmann. *Ulyssei*. At in codd. *Ulixis*, *Ulixes*. *Circe* in Medic. superadscripto *a*, ut sit *Circa*; tum *mutabit* Gud. 71 *in campis* Zulich. 73 *triplici primum* Goth. sec. *triplici circumdata filo Licia* Donatus memorat ad Terent. Andr. V, 4, 8. *triplice d. c.* Medic. etMenag., qui et v. 105 et 106 hic inserit; sed intempestive. Vs. 73 cum 75 insertus fere Ciri 371. 373. 74 *terque hanc* Longob. Pierii, ut referatur ad *effigiem*. Prætulit hoc Wakef. 77 *trinos* Ven. *tribus natis* Leid. 78 Mira res est, quantopere ineptierint viri docti Sæc. XV et XVI in hujus versus metro: dum

esse, loca collegere interpretes; v. ad Horat. Epod. V et XVII. Lucan. VI, 420 etc. Tibull. I, 2, 32, et h. l. Cerda aliique; itaque hic paucissimis defungi licebit; nec otium in his conterere placet. Interea ad superstitionum caussas attendere velim animum, ut intelligas, esse fere eas aut a rebus insolitis et præter naturæ morem fieri creditis aut ab aliqua similitudine, modo tropica, modo allegorica, petitas; rebus physicis plerumque ad animorum sensus traductis. 71. *cantando* pro incantando, fascinando. *Frigidus* ex natura anguium dictum, ut supra III, 93, et male alio trahitur. *rumpitur*, disrumpitur. Gesnerus Thes. h. v. malit *a nocendo cohibetur* exponere, quia fere *rumpi* dicuntur, qui defatigantur, conficiuntur. Scilicet insederat viro exquisitæ doctrinæ hoc, quod sisti fere serpens, ac detineri carmine aut torpere, solvi ac rigere, dicitur. cf. Tibull. I, 8, 20. Lucan. VI, 488 et al. δολιχὴν ἀναλύετ' ἄκανθαν Γηγενέος σπείρης, μήκυνε δὲ μυρία κύκλα Apollon. IV, 150. Sed et alterum memorari solitum fuisse, nunc uno Ovidii loco docebimus Am. II, 1, 25 *Carmine dissiliunt, abruptis faucibus, angues*; in quem sensum *rumpi* ut accipiamus, suadet sermonis ratio et usus.

73. Dum hæc loquitur, maga imagunculam, Daphnidis an mulieris, tenere eamque tribus filis, diversi quoque coloris, circumdare et circa aram portare putanda est. 75. *deus* universe, cum proprie sit Hecate, cui magica sacra fiunt. 77. tum illa jubet ancillam *ternos colores tribus nodis*, h. e. tria fila diversi coloris, unumquodque suo nodo, nectere verba præfatam: Veneris hoc vinculum se esse velle.

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Limus ut hic durescit, et hæc ut cera liquescit
Uno eodemque igni: sic nostro Daphnis amore.
Sparge molam, et fragiles incende bitumine lauros.
Daphnis me malus urit: ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Talis amor Daphnin, qualis, quum fessa juvencum
Per nemora atque altos quærendo bucula lucos
Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulva,
Perdita, nec seræ meminit decedere nocti,

nodos intrudere voluere. Ceteris ap. Burmann. adde Benedictum philologum in Ed. Junt. 1520, ut sit versus amphimacer. *modos* Zulich. 80 *hæc ubi* Ven. 82 *laurus* Medic. conf. sup. v. 13. *ramos* Pierii Oblongus. 83 *me male urit* Rottend. alter. *in hac ego Daphnida lauru* tentabat Jo. Schrader. Certe *in Daphnida* requiram; ἐπὶ Δάφνιδι, h. e. εἰς Δάφνιν. Si tamen Virgilio non placuit ita scribere? Reposuit Wakef. 86 *alta* Ven. 87 *concumbit* Gud. *in ulva* Heins. e melioribus mss. reposuit iterum, cum jam a Naugerio in Ald. tert. et hinc in alias inductum fuisset. Vulgata *in herba*, quam Pier. defendebat, ex Ald. pr. propagata est in alias, in his in Steph. conf. Martin. *in umbra* ed. Ven. cum Goth. sec. a m. pr. *consedit in herba* usus Heins., sollennes utique variationes. 88 *sera m. d. nocte* quartus Moreti et alius Heinsii. *noctis* fragm. Moreti; unde Burmann. conj. *sero noctis*. *discedere* Menag. et Rottend. sec. v. sup. Ecl. II, 67. Ambiguum est, utrum *perdita* antecedentibus, an sequentibus, ut in loco Varii (in Notis) subjungas.

80. Duas Daphnidis imagines, alteram e limo, e cera alteram, igni admoveri puta. Cerea etiam ap. Theocrit. II, 28 est; minus bene Servius alteram ex limo ipsius veneficæ esse vult: nam sequitur: *sic nostro Daphnis amore*, scil. liquescat molliaturque in amorem mei, obdurescat vero et obfirmetur animo ad constantiam amoris.

82. Aliud venefica nunc aggreditur: laurum incendit, ut Daphnis eodem modo amore incendatur. *molam*, far et salem, ut etiam Theocr. v. 18 et 21. cf. h. l. Serv. Cur, pro sulfure, *bitumine* illitas lauros memoret, nam videtur mystica aliqua caussa subesse, ariolationes v. apud eund. *fragiles* Lucretii VI, 111 auctoritate a sono ex fragore explicant, *crepitantes in flamma*, quod ominis loco in hac arbore observabatur. Theocr. l. l. v. 24. v. Cerda h. l. cf. Tibull. II, 5, 81.

83. Mox 83 *in Daphnide*, ἐπὶ Δάφνιδι. in Daphnidem, quod in Daphnidem vertat, ut is eodem modo flamma amoris consumatur. Theocr. l. l. v. 23. Δέλφις ἔμ' ἀνίασεν· ἐγὼ δ' ἐπὶ Δέλφιδι δάφναν Αἴθω etc. Horat. Epod. V, 81. Scilicet magicæ hæ rationes fere symbolicæ sunt, quarum congruentiam et similitudinem physicum aliquem effectum habere stultitia hominum aut credidit, aut aliis persuadere voluit.

87. *Propter aquæ rivum*; ex usu poetarum, Horatii, Tibulli I, 1, 28 præeunte Lucretio II, 30 *prostrati in gramine molli Propter aquæ rivum, sub ramis arboris altæ*. in Culice 389 *Rivum propter aquæ viridi sub fronde*. Et jam sup. Ecl. V, 47 *Dulcis aquæ saliente sitim restinguere rivo*. 88. *nec seræ—decedere nocti*, elegantius ad

Talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara sui: quæ nunc ego limine in ipso,
Terra, tibi mando; debent hæc pignora Daphnin.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena,
Ipse dedit Mœris: nascuntur plurima Ponto:
His ego sæpe lupum fieri, et se condere silvis
Mœrin, sæpe animas imis excire sepulcris,
Atque satas alio vidi traducere messes.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Fer cineres, Amarylli, foras, rivoque fluenti
Transque caput jace; nec respexeris: his ego Daphnin
Aggrediar; nihil ille deos, nil carmina curat.

92 *Pignera* duo. vid. Burm. *limite* Goth. sec. 96 *pluruma* Medic., ut *maxuma*, a m. pr. 98 *Mœrim* alii. v. ad II, 26. *Mœrim et s.* Zulich. *animasque* Parrhas. *exire* Goth. sec. ed. Mediol. 1474 cum aliis antiquis; uti auguror. 102 *nec respexeris* Medic. Pierianus Oblong. Gud.; et hoc verum est: vulgo *ne*.

poeticam rationem, quam *sera nocte*; quod aliis verbis dixit Statius Theb. VI, 191 *Tunc piget ire domum, mæstoque novissima campo Exit et oppositas impasta avertitur herbas.* Locus omnino pulcerrimus; in quo Varium expressit noster, docente Macrob. Sat. VI, c. 2. Dixerat ille de cane cervæ vestigiis insistente: *Non amnes illam medii, non ardua tardant, Perdita nec seræ meminit decedere nocti.* Est Homericum πειθώμεθα νυκτὶ, ut Odyss. M, 291. nec bene, puto, redditur, ad seram noctem.

91. Simillima hæc sacris magicis a Didone institutis Æn. IV, 495 sq. 93. *debent hæc pignora D.* expectat hoc a defossis sub limine vestibus, ut ad eas Daphnis vel invitus retrahatur et redire cogatur. Variavit Theocriteam rationem l. l. v. 53. 54. 59. 60. *Liminis* autem sollennis mentio in poetica oratione, cum aut admittuntur aut admitti cupiunt, aut excluduntur amantes.

95. Lecta in Ponto, nunc pro Colchide, venena commendantur, quia Medea iis usa erat. Magica quæ sequuntur miracula nimis nota sunt, quam ut aliquis in iis hæreat. cf. Cerda, et laudd. ad v. 69.

101. Novum et fortissimum præter cetera incantationis genus aggredi videtur, ut cineres ex ara in aquam fluentem et pone caput jaciat; quod partim cum expiationis, fluminis aqua viva fieri solitæ, ritu, partim cum eo more conjunctum esse puto, quo diis inferis aliquid devovetur. v. Cerda. conf. Theocr. XXIV, 92. 94. 103.

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Adspice : corripuit tremulis altaria flammis
Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse. Bonum sit!
Nescio quid certe est ; et Hylax in limine latrat.
Credimus ? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt ?
Parcite, ab urbe venit, jam parcite, carmina, Daphnis.

105 *trepidis* vel *tremulis* Cod. Köler. *palmis* pro *flammis* Moret. sec. 106 *Bonum fit* Zulich. a m. pr. *ipse bonus sit* Nonii quædam edd. in *cinis*. 107 *Nescio quis* ex Ald. ed. pr. *qui* poster. laudat Burmann. Male : nam Ed. pr. sec. tert. *quid* habent; nec nisi in edd. serioribus 1527. 1557 varietas illa occurrit. *quit* Medic. *certi est* ex eodem laudat Heins., quod Foggin. non expressit. *Nescio quicquid id est* Zulich. *est* abest a Ven. Jo. Schrader. tentabat : *Nescio quis certe est ; ut Hylax in limine latrat!* Porro *Hylas* fere in libris. 108 *omnia* sed superadscripto *s* Medic. *omina* Canter. ex vet. cod. emendabat. vid. Heins. *qui adamant* Zulich.; Heins. in ora Codicis, forte : *ipsis sibi somnia fingunt* ; quod minus eleganter diceretur. Deerat hic versus Parrhasiano. 109 *jam, carmina, parcite* Medic. et Pierii Oblong. Vatic. *Parcite, ab urbe domum jam parcite carmina, Daphnis* Medic. Pierii.

nihil ille deos, deos, qui inter incantandum vocati fuerant. Quandoquidem omni magico ritu nihil adhuc effeci, experiar novissimum. Et ecce v. 105 hoc effectum habet.

105. Non necesse hæc ex alia quam ex veneficæ persona dici. Ipsa illa simul cum ministra admovere cineri manus poterat. *cinis corripuit tremulis flammis*, h. flammæ ex cinere moto corripuere aram ; h. e. exarserunt, in ara ; res ominosa, ut notum. *cinis ipse*, αὐτὸς, sponte. 107. *Nescio quid* est certe aliquid ; evenit, quod veneficio efficere volui.

ECLOGA IX

MŒRIS

ARGUMENTUM

Ad urbem Mantuam hædulos deportanti Mœri, villico, (qui homines et ipsi servi erant, v. Ecl. I, 28. Cic. Verr. III, 50;) adjungit se in itinere Lycidas, ætate florente pastor et carminum studio flagrans; a quo viæ caussam rogatus Mœris calamitates suas, dominique, Menalcæ, injurias ac pericula inter eundum, id quod aliquantum jucunditatis habet, commemorat; cumque sermo ad Menalcæ carmina deductus esset, recitat uterque nonnulla ex iis fragmenta ac locos, qui fere ex Theocrito conversi sunt, uti tota carminis forma ex ejus Idyllio septimo ducta est. Totum carmen ad certum poetæ consilium compositum, ejusque, sub Menalcæ nomine, fortunam ac temporum calamitatem in eo adumbratam esse, manifestum fit. Jam Servius porro hæc narrat: *Virgilius, postquam pæne occisus est ab Arrio centurione, cujus in se strictum gladium ut effugeret, in Mincium fl. se præcipitaverat (vid. eund. ad III, 94), Romam revertens mandavit procuratoribus suis, ut tuerentur agros suos et ad præsens obsequerentur Arrio. Modo ergo Mœris, procurator ejus, secundum præceptum patroni, portat hædos Mantuam, quos Arrio offerat.* Quæ res cum per se non improbabilis sit; effrenis enim libido et insolentia militum in colonias deductorum erga possessores agrorum, quos ipsi affectabant, fuisse memoratur, vid. Appian. Civ. lib. V, 12. 13 (ed. Steph. p. 1082); apud eundem tamen mox alia narratio de Clodio attexitur, qua et superioris fides infringitur. Hæc ipsa a recentioribus interpretibus multo etiam magis exornata videas. Inspice modo Catrœum ac Ruæum. Ex ipso carmine hæc saltem confirmantur: scriptum id esse eo anno, quo agri Cremonenses ac Mantuani inter Veteranos divisi essent, U. C. 713, adeoque paullo post primam eclogam; Virgilii fortunam sub Menalcæ persona adumbrari; hunc quidem caussam habuisse, in largitione ista agraria agros suos sibi relictum iri, ut crederet; atque ita vulgo creditum fuisse; ejus rei spem ac fidem carminum gratiam fecisse v. 6—10; fuisse tamen illum possessionibus suis ejectum, neque id sine magno periculo, v. 15 et 16. Carmina ipsa, quæ intexta sunt, numero quatuor, sunt partim e Theocrito versa, partim ad temporum conditionem accommodata v. 46 sq. Lycidæ pueri studium et cupiditas audiendi delectat 56 sqq. Omnino carmen spiritum Maronis et dignitatem epicam prodit; etsi in summa argumenti equidem non multum ingenii agnoscam.

LYCIDAS.* MŒRIS

L. Quo te, Mœri, pedes? an, quo via ducit, in urbem?
M. O Lycida, vivi pervenimus, advena nostri,
Quod nunquam veriti sumus, ut possessor agelli
Diceret: Hæc mea sunt: veteres migrate coloni.
Nunc victi, tristes, quoniam Fors omnia versat,
Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hædos.
L. Certe equidem audieram, qua se subducere colles

1 In Parrhas. et Leid. alt. ita distinguebatur: *an, quo via ducit? in urbem?* ut hoc ἐπεξηγητικῶς subjiciatur. *aut quo via* Ed. Ven. 2 Vix mihi temperabam in priore editione, quin *Quo, Lycida, vivi pervenimus!* reponerem; et sic Ecl. I, 72 *En quo discordia cives Perduxit m.* Ecl. III, 88 *veniat, quo te quoque gaudet.* Idem jam Heinsio in mentem venerat, nec Burm. improbat. Si hoc tenemus: exciderat, ut centies factum, prima litera in *quo*, propter simile initium vicinorum versuum, et quod magnum spatium literæ initiali primi versus relictum esset. Sic in Regio Cod. *Lycida* ita scriptum erat, ut breve *o* appictum esset. Retinebat tamen me, quod ingrata est illa repetitio τοῦ *quo*, et quidem diverso nunc sensu. Desideratur huc, eo,—*ut possessor agelli diceret.* Poterat adeo scribi: *Huc, Lycida, vivi pervenimus,* vel, quod Jo. Schrader. in schedis tentabat: *O Lycida, vivi quo venimus!* aut vitium in voce inutili *vivi* quærere. Nunc cum nihil afferri possit, quod non alius aliter constituat, relinquenda est vulgata corrupta. Vetus ulcus esse debet, cum jam Servii codd. insederit. *Vivi pervenimus* pro vivendo attigimus, seu, diu vivendo ad ista pervenimus, Serv. exponit; quod durum et sine exemplo esse, recte Burm. affirmat. 3 *Quo nunquam* Moret. quart. et Leid., quod etiam loco mederetur, *vivi pervenimus* eo, *quo nunquam veriti sumus nos perventuros esse*: nisi durior trajectio esset. *qua* Gud.; forte pro *quæ* addit Burm. *Quam nunquam meriti sumus!* Leid. alt., ut sit exclamatio, quasi hæc tam indigna immerentibus evenerint. 4 *migrare* Ven. 5 Quanquam duplex epitheton affectui animi non male inservire videri potest, conf. Ge. I, 407, eleganter tamen Burm., dum duo epitheta ferre se negat, distinguit ac legit: *Nunc, victi, tristis quoniam sors omnia versat.* *tristis fors* legit etiam Probus Instit. Grammat. et recepit nunc Wakef. Vulgata tamen, *Nunc victi, tristes,* firmatur ex Grammatici imitatione, Anthol. Lat. lib. I, pag. 178, v. 84, ubi v. Burm. Sec.; eamque feres, si *victi* per se dictum accipias, postquam, quia, victi sumus, nunc tristes mittimus. Quod vero, Cerdæ ac Pierii exemplo, *sors* h. l. præfert Burmann., non recte facere videtur. Longe aliter ap. Horat. Od. III, 3 extr. *sors versari urna* dicitur, quam *sors versat omnia.* 6 *non bene v.* unus Moreti. *nec vertat bene* Menag. et Pierii Oblong. *quod* superscripto *s* Medic.

1. *an in urbem, quo via ducit?* Forma ducta ex Theocrit. VII, 21 sqq. ᾗ πόδες ἆγον, Theocr. XIV, 42. 2. *vivi pervenimus*, scil. eo, *ut possessor advena agelli diceret*; sed v. Var. Lect. 5. *victi*, oppressi, afflicti, quibus id, quod victis evenire solet, contingit, ut fundos amittant. 6. *quod nec bene vertat*, "quæ res in ejus perniciem vertatur." Serv., quod malo ei sit, cum imprecatione novi heri, cui hædi ex agro in urbem apportandi sunt.

7. Situm agri Virgiliani puta fuisse

* *Lycida* quinque ap. Burm., quem v. Zulich. hanc Eclogam post decimam ponebat.

Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Usque ad aquam, et veteres, jam fracta cacumina, fagos,
Omnia carminibus vestrum servasse Menalcan.
M. Audieras; et fama fuit; sed carmina tantum
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt, aquila veniente, columbas.
Quod nisi me quacumque novas incidere lites
Ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix:
Nec tuus hic Mœris, nec viveret ipse Menalcas.
L. Heu! cadit in quenquam tantum scelus? heu, tua nobis
Pæne simul tecum solatia rapta, Menalca!
Quis caneret Nymphas? quis humum florentibus herbis
Spargeret? aut viridi fontes induceret umbra?

8 *Incipiant* Goth. sec. *dimittere* Goth. pr. et septem ap. Burm., nota variatione. 9 Lectio hæc ab Heinsio e Mediceo probata et a Burm. reposita, uti et in Gud. a vet. manu emendatum fuerat, et sic Ecl. II, 3 *inter densas, umbrosa cacumina, fagos*; multo nimirum ea elegantior vulgata: *veteris jam fracta cacumina fagi.* Apud Quinctil. VIII, 6, 46 libri plerique: *confracta c.*, quod Catrœus, sibi mirifice in eo placens, recepit; saltem expectabo, donec *infracta* se obtulerit. 10 *nostrum* Goth. sec. quatuor Burm., it. Ed. Mediol. *Menalcam* Medic. 12 *marcida* Moreti fragm. 13 *aquila dicunt* Ven. et Cod. Burm. 14 *quocunque* Ven. *quæ* vel *quacunque* Gud. 15 Conf. ad. Ecl. I, 18. 19 *Quis caneret silvas* Fragm. Moreti, at Ecl. V, 20 *Extinctum Nymphæ* etc. *orbis* a m. pr. in Medic. 20 *montes ind.* Moreti Fragm., etiam male, vid. ib. v. 40. cf. ib. Var. Lect.

hunc, ut ille inde a collium clivo usque ad Mincium fl. et fagos ibi satas pertingeret. conf. Ecl. I, 52 Not. *subducere* se colles dicuntur, qui ex alto in planum deducuntur, decrescunt, cf. Burm.; iidem colles *demittunt jugum molli clivo*, cum dorsum collis molliter declive lenem ad planitiem et fl. Mincium descensum præbeat. *Fagos* fractas puta seu vi hostili excisas, seu procella et vetustate; quod præstat. In priore agnoscas imitationem Dirarum Valerii Probi 26 *Tu nemus, et multum nostris cantata libellis Optima silvarum—Non fundes virides umbras—Militis impia cum succidet dextera ferro.*

13. *aquila veniente*, irruente, hostili et infesto animo. cf. Burmann. In animo habuit poeta Lucret. III, 751 *tremeretque per auras Aeris accipiter fugiens veniente columba. Chaoniæ* vero *columbæ* sollenni epitheto a Dodonæo luco et oraculo per columbas s. palumbes edito. Erat autem Dodona urbs Epiri, vetustissimis temporibus a Chaonibus habitatæ. conf. Strabo VII, pag. 498 C. 14—17. Nisi augurio monitus fuissem, ut *quacumque* via ac ratione, jurgia cum veteranis in agros immissis præciderem; capitis periculum una cum hero Menalca adiissem.

18. *solatia*, carmina erepta. 20. *spargeret—induceret*, dicta non pro-

Vel quæ sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Quum te ad delicias ferres, Amaryllida, nostras?
"Tityre, dum redeo, brevis est via, pasce capellas;
Et potum pastas age, Tityre; et inter agendum
Occursare capro, cornu ferit ille, caveto."
M. Immo hæc, quæ Varo nec dum perfecta canebat:
"Vare, tuum nomen (superet modo Mantua nobis,

21 *Nam quæ* Nonius in *legere*. 25 *capre* Medic. a m. pr. *cornu petit* Rottend. sec. et Gud. pro var. lect., frequenti variatione. vid. Burm. h. l. et ad Ecl. III, 87. *feret* Medic. a m. pr. 26 Pro *hæc, quæ* Medic. a m. pr. *terque*. *nondum* nonnulli ap. Pier., it. ed. Ven: *canebant* Gud. 27 *superent* Medic., deleto *cupiant*, quod ante perscriptum erat. *Bare* idem, et superiore versu *Baro*, at v. 35 *Varo*.

prie; sed poetico acumine, quod Ecl. VI, 62. 63 vidimus, h. caneret, ut sparguntur—ut inducuntur; aut ut sparsa et consita floribus sit terra, utque fontes arboribus umbrosis consiti sint. Verbo: quis caneret carmina bucolica: pro his sunt argumenta memorata, *quis caneret Nymphas, prata, fontes!* Respicit autem *Eclogam quintam*, imprimis v. 20 et 40 *Spargite humum foliis; inducite fontibus umbras*. Utrumque vero dici, et, *fontibus inducere umbras*, et *fontes inducere umbris*, docet Burm. ad h. l.

21. *Vel quæ* sc. quis caneret, quis cecinisset vel ea, quæ nuper, te non sentiente, cum caneres, ex te didici, quando ad Amaryllidem te conferebas. Tum subjicitur vss. 23—25 breve carmen ex Theocrit. III, 3—5 ad verbum conversum. Comparat ista inter se Scaliger Poet. V, 5 pr., sed suo more. Add. Gell. IX, 9. 22. *Amaryllida, delicias nostras:* aut communem utriusque amicam dicere voluit, aut pro, meam amicam. Neutrum satis placet; hoc tamen magis consentaneum, quandoquidem Mœris jam senio fractus est v. 51. Ut ex alia persona dictum habeatur, verba versus 22 *Quum te* non admittunt, nisi quis aliena de suo sensu admisceat.

27—29. Aliud breve carmen. Aut quis hæc caneret, quæ etc. *Vare, tuum nomen cantantes s.—superet modo*—Nexus sententiarum esse videtur hic: Si modo Mantua ab interitu servata fuerit: nomen tuum per totum agrum Mantuanum celebrabitur. Poetico, si non pastoritio, phantasmate, quo omnis natura sensu rerum jucundarum et molestarum imbuitur, ad olorum cantum id revocavit: quandoquidem cantus tribui iis solet: ipsi cycni tuum nomen celebrabunt. Commemorat hos, quia Mincius iis abundat Ge. II, 198. 199 *Et qualem infelix amisit Mantua campum, Pascentem niveos herboso flumine cycnos.* Ut *cycni* poetæ sint, etsi illud aliis locis occurrit, v. ad Horat. IV Carm. 2, 25 et h. l. Cerda, vix video, quomodo commode fiat. Ita esset: poetæ Mantuani Varum celebrabunt; saltem dictum erit de uno Marone. Verum res ita declaranda esse videtur: Quod vulgo erat: nomen tuum per totum agrum Mantuanum celebrabitur; poetica ratione ad olorum cantum revocatur. Quod enim poetæ sensum tangit, id cum

Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ!)
Cantantes sublime ferent ad sidera cycni."
L. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos;
Sic cytiso pastæ distendant ubera vaccæ:
Incipe, si quid habes. Et me fecere poetam
Pierides; sunt et mihi carmina; me quoque dicunt
Vatem pastores: sed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Vario videor, nec dicere Cinna

29 *Candentes* conj. Jo. Schrader., *sublima ferent* e Lucret. inculcare malit Wakef. ad Lucret. I, 341. *ferant* Gud. Goth. pr. 30 *Sic sua* Alcuin. Grammat. p. 2124. *Cyrneas* varie corruptum in libris v. ap. Burm. Est Κύρνος, Κύρνειος. *fugient* Ven. *exagmina* Medic., sed transfixo *g*. 31 *distendant* Heins. e melioribus, etiam sic Medic., sicque alii apud Pier., cum vulgo *distentent* legeretur. *distentant* Voss. pr. *distendent* Ed. Ven. 33 *dicent* Ven. 34 *non sum credulus* unus Moreti. 35 *Vario* manifeste legit Serv. et Schol. Horat. Cruqu. ad Od. I, 6, qui Thyestæ tragœdiæ auctorem, eundemque nobilem epicum poetam, intelligit; sed in scriptis constanter *Varo*. In edd. *Vario* repositum

omni rerum natura, animata et inanimata communicatur. Ut igitur simili modo totum nemus aliquem canere diceretur, utque supra Ecl. V Daphnidem lugent et celebrant laudibus silvæ ac feræ, et I, 39. 40 fontes et arbusta desiderabant Tityrum; ita nunc cycni concinunt in Vari honorem. Cycnorum cantum, saltem silvestrium, nostra quoque ætate rerum experimento vindicarunt plures viri docti, in his Abb. *Mongez*. De *Varo* v. Exc. ad Ecl. VI pr. Meritum ejus aliquod fuisse apparet in agris Mantuanorum a veteranorum injuria vindicandis. *superet modo Mantua nobis*, h. incolumis et salva sit, agris redditis; quo facto, ipsi Virgilio suæ possessiones conservabantur. 28. *væ miseræ n.* Scilicet, cum Cremonensium, qui Cassii et Bruti partes secuti fuerant, agri militum numero, cui assignati fuerant, non sufficerent, proximi agri Mantuani additi sunt, licet ea urbs in Augusti partibus fuisset. v. Vita Virg. a. 712.

30. *Sic* nota obtestandi formula: cf. Ecl. X, 4. *Incipe* canere, *si quid habes*, quod canas, aut potius, quod memineris ex Menalca auditum: sic apibus et gregibus tuis bene eveniat. *Cyrneas taxos*, Corsicanas, ex Κύρνος. Taxus omnino mellificio exitiosa: Ge. IV, 47 *Neu propius tectis taxum sine*. *Cyrneas* ergo non aliter accipies, quam ut a notiore ac famosiore genere epitheton taxis dederit. *Mel amarum* in ea insula confectum, satis notum post tot de Corsica virorum doctorum commentationes. 33—36. ex Theocrit. VII, 37—41. 92 sqq. De v. 34 docta est Macphersoni disputatio in *Critical Diss.* p. 205, qua efficere vult, vocabulum *Vatis* Virgilium a Gallis suis Cisalpinis petiisse; fuit enim inter Celtas Vatum seu Eubatum, Euhagum, ordo, Bardos etiam dignitate antecellens. conf. Strab. IV, pag. 302. Ammian. XV f. Enimvero concidit omnis hæc subtilitas, si memineris, Virgilium latin[e] reddidisse Theocritea, in quibu[s] ἀοιδὸς est, nec diversum esse vate[m] a poeta.

35. *Varius* nobilis *Thyestæ* auc[tor] v. ad Donati Vit. Virg. §. 53. *Ci*[…]

Digna, sed argutos inter strepere anser olores.
M. Id quidem ago, et tacitus, Lycida, mecum ipse voluto,
Si valeam meminisse; neque est ignobile carmen.
" Huc ades, o Galatea; quis est nam ludus in undis?
Hic ver purpureum; varios hic flumina circum
Fundit humus flores; hic candida populus antro
Imminet, et lentæ texunt umbracula vites.
Huc ades: insani feriant sine litora fluctus."
L. Quid, quæ te pura solum sub nocte canentem
Audieram? numeros memini, si verba tenerem.

est ab Egnatio et Naugerio: quod iterum deseruit Paullus Manutius cum edd. sequ. Quæ ambiguitas in his nominibus sit, nota res est: v. Exc. ad Ecl. VI. Varum inter viros principes et militia claros istius ætatis fuisse, satis constat; an idem poeta fuerit, non nisi ex hoc loco statuas. De poeta enim cogitandum esse, docet memoratio Cinnæ. Itaque, cum perpetua sit horum nominum confusio, cumque veteres Grammatici *Varium* hic in libris legerint, post *Varum* v. 26, illum alterum *Varium*, in locum suum retrahendum esse manifestum fit. *Cigua, Cygna, Cyna* in libris nonnullis. *neque dicere* Moret. 36 *inter strepet* Ven. Wakef. ad Lucret. II, 410 poetam scripsisse *argutus* censet, ut Ge. I, 143 *arguta serra* et *argutus anser* ap. Martial. 37 *Jam pridem ago—mecum ipsa voluto* Zulich. *et* abest a Goth. sec. 38 idem *Qui valeam m.* 39 *nam* deest fragm. Moreti et Goth. sec. 40 *ver perpetuum* quendam legere notant Guellius et Cerda, quem v. 43 *incani fluctus* mavult Bentl. ad Lucan. II, 673.

Smyrnam scripserat, carmen, quod decem annis elimaverat, v. Catull. 89. cf. Martial. X, 21. Ruæus parum validis rationibus ad Cornelium Cinnam magnum Pompeii ex filia nepotem refert. Poetas esse hic intelligendos, versus sequens arguit: *inter olores.* 36. *Anserem* aliquem ejus temporis poetam, de quo Ovid. Trist. II, 435. Propert. II, 34, 84. II, 25, 83, et ad quem Cic. Phil. XIII, 5 respicere putatur, hic tacite vellicari, docet Servius. Sed anserem ex opposito olorum natum esse et expressisse nostrum Theocritea, probabile fit Idyll. VII, 47 Odio mihi sunt Musarum alites, Μοισᾶν ὄρνιχες (ut ap. Horat. *Mæonii carminis aliti* Vario), qui cum Homero contendunt, ὅσοι, ποτὶ Χῖον ἀοιδὸν Ἀντία κοκκύζοντες, ἐτώσια μοχθίζοντι. *arguti* sunt canori.

39. Ex Theocr. XI, 42—49. 63 sq. cf. V, 45 sq. ductum, sed oratione variata: nobile vero bucolici generis argumentum Cyclopis amor et Galateæ in eum asperitas. Quis non ex Theocrito meminerit Idyll. XI. conf. Bion. Idyll. VII, 3, et fragm. IV. Mosch. Idyll. III, 59. Cum suavitate variavit hoc idem Gesnerus Idyll. *Die übel belohnte Liebe.* 40. *ver purpureum* pro pulcro, a splendore purpuræ petitum; non a colore; ut notum. 41. *candida populus*, ἡ λεύκη. 42. Frondes vitium memorat, utpote in vere.

44. Aliud ex Menalca auditum

M. "Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?
Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum;
Astrum, quo segetes gauderent frugibus; et quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Insere, Daphni, piros; carpent tua poma nepotes."
Omnia fert ætas, animum quoque; sæpe ego longos
Cantando puerum memini me condere soles:

46 Mediceus etiam quinque sequentes versus refert ad Lycidam. Mœris ab illis incipit: *Omnia fert ætas*; nec aliter Gud. Heins. *respicis ortus* Zulich. *suscipis* Gud. et Rottend. 47 *Dionæus* vero recte: Κύπρι Διωναία, apud Theocr. XV, 106. 48 *et quod* Medic. a pr. m. 49 *a priscis* Zulich. *in vallibus* ap. Nonium Marcellum in *ducere*. *apricis in collibus* est quoque in Tibull. I, 4, 19. *in apricis saxis* est inf. Ge. II, 522. 50 Obscurum est quod Pomponius ad h. v. habet: "In codice Aproniano hoc scriptum erat Nepotes hi." 52 *Cantando solitum* Agrœtius de orthographia. *Cantando longos* Scholiastes Horat. Od. IV, 5. *ducere soles* Gudian., sed *ducere* modo v. 49.

quod Mœridem canentem audierat Lycidas. *pura sub nocte*, serena; illustravit Burmann.

46—50. Persuasione vulgi, quæ tum erat, stellam crinitam, quæ inter ludos D. Julio ab Augusto habitos apparuerat, U. C. 711 animam Cæsaris in cælum recepti esse (v. Sueton. Cæs. cap. 88), ingeniose poeta ita utitur, ut eum inter deos ruris relatum esse fingat. conf. Ge. I, 26. 27. 42. De ea stella v. Plin. II, 23. ubi ipsa Augusti verba adscripta sunt, Sueton. Cæs. 88. Dio XLV, 7 et not. Seneca Qu. Nat. VII, 17. Eandem a. 1680. iterum in hominum conspectum venisse, Halleius aliique viri docti opinati sunt. Ceterum istam stellam in numis gemmisque conspici, notum est. *Dionæi*, quod Cæsar genus ab Iulo, adeoque Anchisa et Venere, ducere credebatur: mater autem Veneris *Dione*. *Julium sidus* Horat. Od. I, 12, 47. *processit*, orta est stella. Ecl. VI, 86 *invito processit Vesper Olympo*. Alio modo *menses procedunt* Ecl. IV, 12. Laudant Homer. Iliad. K, 252 ἄστρα δὲ δὴ προβέβηκε, verum hic alio modo dictum est et petitum a motu et progressu siderum ad occasum vergentium ad oculorum sensum notato. v. Excurs. II ad lib. II Æn. Ejus vero stellæ ortus bonum frugum proventum ominari et maturare fingitur. *Insere* seu proprie, seu omnino: planta: cf. Martin.

51. *Omnia fert ætas, animum quoque*. Memoria deficiente Mœrin subito obticuisse, nec, quod cœperat, implere potuisse puta; addit itaque cum dolore: Omnia aufert, eripit, atterit ætas, etiam animi vires, memoriam. Atqui sæpe ego me, dum puer essem, memini, totos dies æstivos cantando exigere; nunc tot carminum oblitus sum, ipsa etiam vox me deficit: *condere soles*, ut Horat. IV Carm. 5, 29 *Condit quisque diem collibus in suis*; pro vulgari, videt diem condi. Quod fit in tempore, tribuitur alteri tanquam actio: exigit diem, peragit, fugat, finit, adeoque quoque, condit. Præiverat Callimach. in Epigram. 2, 3 ἐμνήσθην δ' ὁσσάκις ἀμφότεροι Ἥλιον ἐν λέσχῃ

Nunc oblita mihi tot carmina; vox quoque Mœrin
Jam fugit ipsa: lupi Mœrin videre priores.
Sed tamen ista satis referet tibi sæpe Menalcas.
L. Caussando nostros in longum ducis amores.
Et nunc omne tibi stratum silet æquor; et omnes,
Adspice, ventosi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeo media est nobis via; namque sepulcrum
Incipit apparere Bianoris: hic, ubi densas
Agricolæ stringunt frondes, hic, Mœri, canamus;

53 *Mœrin* et hic refinxi. Vulgo *Mœrim*: v. ad Ecl. II, 26. 55 *refero* Zulich. 57 *et omnis* Rottend. 58 *ventosi ceciderunt marmoris iræ* emendabat Triller. in Miscell. Lips. Nov. To. VII, P. II. Eum refellit Oudendorp. ad Sueton. p. 1023. 59 *est* post *media* deest in Zulich. *jamque* Menag. alter; nec male. 60 *hic tibi* Ven. 61 *stringunt*. Pompon. " In Codice Aproniani sic scriptum erat." Forte *stringuunt*.

κατεδύσαμεν. Sic et: *noctem, lucernam, producere.* 54. *lupi Mœrin videre priores;* in prosa extulisses: Obticui (subito destituente me memoria), quasi lupus me primus vidisset; ex opinione ac proverbio vulgari, cui ratio a metus subiti contactu subesse potuit. Habet et hoc a Theocr. XIV, 22.

56. *Caussando n.;* caussas et excusationes afferendo differs meum desiderium, canentem te audiendi: Lucret. I, 399 *Quapropter, quamvis caussando multa moreris, Esse in rebus Inane, tamen fateare necesse est.* 57. *æquor,* int. lacum, in quem non longe a Mantua l. Mincius diffunditur. *Sterni* et στορεῖσθαι, καταστορεῖσθαι, de tranquillitate maris sollenne, ut Theocr. VII, 57, ut et *silere* de ventis cessantibus, ut Theocr. II, 38 Ἠνίδε σιγᾷ μὲν πόντος, σιγῶντι δ' ἀῆται. 58. *ventosi ceciderunt murmuris auræ* in soluta oratione: murmur auræ cecidit, et hoc pro ipsa aura: aura, ventus cecidit. Scilicet, quod Oudendorp. ad Sueton. p. 1023 illustravit, *aura murmuris* dictum est pro aura murmurans, sollenni poetarum Græcorum et Romanorum, atque etiam Orientis, more, adjectivum vel participium in substantivum mutandi; unde existit *aura mumuris.* Diversa est ratio, qua ætheris aura, luminis aura, et sic alia dicuntur, de quo v. ad Georg. II, 47. Epitheton proprie ad auram spectabat: *ventosa aura,* ut Ovid. Medic. fac. 57 *Hæc ubi ventosas fuerint siccata per auras.* Ante oculos habebat Maro Theocriti suavissimum versum: τὰ δέ νιν καλὰ κύματα φαίνει Ἅσυχα καχλάζοντα Idyll. VI, 11. 12. conf. II, 38. 60. *Bianorem* eundem cum Ocno et conditorem Mantuæ facit Servius hic et ad Æn. X, 198—200, quem illustrat, sed suo more, Mazochius in *Diss. dell' Academia di Cortona* T. III, pag. 27. cf. Excurs. I ad Æn. X, med. Destituitur tamen totum hoc assertum idonea auctoritate, nec alius quam aliquis ex illustribus viris vel ex heroibus Mantuanorum fuisse videtur ille Bianor. Vestigia autem pressit Theocriti VII, 10. 12. *stringere* simpl. int. decerpere, amputare.

Hic hædos depone; tamen veniemus in urbem.
Aut, si, nox pluviam ne colligat ante, veremur,
Cantantes licet usque (minus via lædat) eamus;
Cantantes ut eamus, ego hoc te fasce levabo.
M. Desine plura, puer; et, quod nunc instat, agamus.
Carmina tum melius, quum venerit ipse, canemus.

62 *ad urbem* Zulichem. 63 *At, si* Menag. *nos pluviam* Parrhas. 64 *lædat;* ita Heins. cum bonis nonnullis, et sic eruditius loquuntur. *lædet* vulgo fere. *lædit* Medic. cum nonnullis aliis: quod equidem præferam. 65 *ego te hoc* Vossian. *hæc* abest a Goth. sec. 66 *et* deest Leid. sec. *nunc quod tunc* Menag. primus; scilicet ut in Medic. cum errore scribentis omissum fuisset *et*, mox inter *puer* et *quod nunc* insertum est *et nunc*. 67 *tum* Heins. e scriptis. *tunc* al. *cum venerit ipse Menalcas* Goth. sec.

cf. ad Ecl. I, 57. Ge. II, 368. 62. *tamen veniemus*, "etiamsi paullulum quiescentes dederimus operam cantilenæ." Serv. 63. *nox pluviam ne colligat ante*, ne cum vespera nubes in pluviam colligantur. 64. Pressit et hic vestigia Theocriti VII, 35. 36. 65. *hoc fasce*, hædorum, quos portat, onere. 66. *desine plura* dicere. 67. *ipse*, Menalcas.

ECLOGA X

GALLUS *

ARGUMENTUM

C. *Cornelius Gallus*, de quo supra ad Ecl. VI, 72 vide, amicam Lycoridem habuit, quam etiam elegis celebravit, sæpe a Propertio, Ovidio, Martiale, aliisque laudatis; Servius adeo ad v. 1 hujus eclogæ et Donatus Vita §. 38 libros ejus quatuor fuisse Amorum memorant, sub Lycoridis nomine editos. cf. Pompon. Sab. Is a perfida amica desertus, magno dolore oppressus, in hoc carmine tanquam pastor aliquis in Arcadiæ montibus ac silvis, sub antro aliquo projectus, amores suos deflere fingitur. Objurgat poeta Naidas, quod solæ non affuerint Gallo amoris curis confecto 8—12: cum tamen amoris et miserationis affectum testatæ ei sint ipsæ inanimatæ res, arbores et saxa, 13—15; tum greges cum pastoribus 16—20. Miserandi et consolandi caussa accessere ipsi dii: Apollo 21—23; Silvanus 24—25; Pan 26—30. Tum Gallus, in lamenta et questus erumpens, suam sortem et infaustum amorem conqueritur; malle se pastoris vitam agere 31—43. Nunc in castris versari amicam in Gallias profectam 44—49. Videtur tamen vel sic sibi repente in rus migrasse et aliis curis amoris tormenta levare 50—61; sed amoris mox impatientia victus nulla inde solatia expectat 62—69. Præmittitur exordium poetæ, cum epilogo, quo singularem Galli amorem testatum facit. Habet hoc carmen miram artem ac suavitatem; primum in eo, quod omnia, ad majorem Galli dignitatem, non modo ad vitam pastoritiam, sed ad tempora heroica, in quibus permisti mortalibus dii viverent, relata et ex sensibus et opinionibus istorum sæculorum adumbrata sunt; quare etiam ferre debemus, si quæ paullo altiore ac graviore spiritu hic dicta reperiamus; deinde vero quoniam impotentis et spreti amoris æstus ille ac furor, in omnes partes animum rapiens, ipsum legentis animum commovere videtur; quanquam hac in parte Theocriti vestigiis institit, Idyll. I, unde, quæ de Daphnide dicta erant, in Gallum transtulit, ut multa tantum latinis verbis reddiderit, in aliis autem cum eo certaverit; universe vero a simplicitate et venustate pastoritii carminis et Theocritea suavitate in plerisque recesserit.

Jam de *Lycoride* addunt Interpretes Servio duce: fuisse ejus verum nomen *Cytheridem*, et esse eam eandem cum Antonii amica illa, mima, ex Ciceronis Philipp. II, 24. 25, ad Att. X, 10 et 16, ad Div. IX, 26. cf. Plu-

* *Conquestio cum Gallo* in scriptis nonnullis. *Conquestio cum Gallo poeta de agris* Medic.; et sic fere in sex septemve aliis; etiam Pompon. Sab.; quod non assequor, quorsum dictum sit. *Poeta ad Gallum. De amore Galli consolatio* Gudian. v. Burmann. ad h. l.

tarch. Vita Antonii p. 74 ed. Brian. Plin. VIII, 16 infami, cujus nomen verum fuit *Volumnia,* quoniam Volumnii Eutrapeli liberta esset. Quod cum ferri possit: illud alterum, quod, de temporum ratione securi, contendunt ex Servio ad v. 1, eam propterea Gallum destituisse, quod Antonium ad Gallias euntem secuta esset, quo v. 22 sqq. 46 sqq. referunt, fidem non habet. Nam primum Antonius Cytheridem jam ante 709 dimiserat; adeoque ante id tempus, quo hæc post reliquas omnes ecloga scribi potuit; ea enim de re jam Ciceronis Philipp. II, 28. §. 69 locus est. Decima autem hæc ecloga ante 717 vix scripta est, ut paullo post videbimus. Deinde vero iis annis quibus hæc ecloga scripta esse potest, Antonius in Oriente, non in Gallia, fuit. Quæ omnia docte demonstravit Martin. ad v. 22. Neque ferri potest doctiss. Morgagni (Opusc. miscell. T. III, epist. Æmil. pr.) sententia, qui, cum Servium amplecteretur, et Antonii in Gallias profectionem aliquam circumspiceret, illam arripuit, cum Quæsturam Romæ petiisset, et inde ad Cæsarem, qui tum in Galliis bellum gerebat, rediret, quæ res ad annum 702 Pompeio Cos. sine Collega referenda esset; quod fieri non potest, si Ecloga hæc ultimo loco scripta est, ut versus primus declarat. Fontaninus, vir longe doctissimus, in Hist. litt. Aquilei. p. 28 de fuga Antonii intelligit, cum ad Mutinam 711 victus in Galliam ulteriorem se reciperet, et M. Æmilium Lepidum sibi jungeret. Sed ut alia ne memorem, neque tum quidquam ad Rhenum gestum, quem memorat poeta v. 45. Enimvero non nisi anno 717 U. C. ineunte, M. Agrippa, L. Caninio Gallo Coss., ab Agrippa Cos. exercitus Romanus in Gallias ductus Rhenum transiit. v. Dio XLVIII, c. 49. conf. Martin. ad hanc Eclog. et Vita Virg. ad a. 717; cum quo exercitu Lycoris militem aliquem sequi potuit, dum interea Gallus sub Augusto ad Pompeianas classes ab Italiæ litoribus arcendas in armis esset, aut in alia expeditione versaretur. Ita expedita est sententia versuum: *Tu procul a patria—Alpinas ah dura nives et frigora Rheni Me sine sola vides.* De v. 44. *Nunc insanus amor duri me Martis in armis Tela inter media atque adversos detinet hostes;* ad e. l. accuratius est disputatum. Jos. Scaliger hanc Eclogam Dorica dialecto versam vulgavit.

EXTREMUM hunc, Arethusa, mihi concede laborem.
Pauca meo Gallo, sed, quæ legat ipsa Lycoris,
Carmina sunt dicenda: neget quis carmina Gallo?
Sic tibi, quum fluctus subterlabere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat undam.
Incipe; sollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera attondent simæ virgulta capellæ.
Non canimus surdis: respondent omnia silvæ.
Quæ nemora, aut qui vos saltus habuere, puellæ
Naïdes, indigno quum Gallus amore periret?

1 *hunc* deerat Zulich. *cum* Medic. a m. pr. *hinc* Ven. 4 *subterlabare* unus Moreti. *interlabare* Parrhas. *subter labere* divisim Medic. *Sicanos*, nunc prima brevi. v. ad Æn. I, 557. 5 *Doris amica* Zulich. *amata* ed. Dan. Heins., vitium ex edd. Pulmann. in multas propagatum. 7 *tenera tondent* unus Moreti. *adtondunt* alius. *Dum simæ adtondent* Ven. 9 *qui nos* Ven. et v. 11 *nobis*. 10 *Naides* Heins. repo-

1. *Arethusam*, NymphamSiciliæ, ut in carmine bucolico, pro Musa, invocat. cf. Eclog. VII, 21 *Nymphæ Libethrides*. Quidni enim pastor Siculus, ut Pana aliosque deos agrestes, ita numina locorum, invocet! nec propterea nymphæ mutantur in Musas. Sollenne autem Nymphas invocari etiam extra bucolica; ut Coluthus carmen orditur Νύμφαι Τρωϊάδες— 2. *sed quæ legat ipsa Lycoris* scil., ut et erubescat de levitate sua ac perfidia, et, tam bonum ac constantem amatorem indigne deseruisse, ut pœniteat. 4. *fluctus subtĕrlabere Sicanos*, maris Siculi, Ionii; unde *Doris amara* pro aqua salsa ac marina. Videtur hoc primus aliquis ex Alexandrinis poetis novasse, ut Nerei conjugem hanc et Nereidum matrem (Met. II, 268. 269) pro mari diceret. Nota est vel ex Moschi fragm. VII de fonte hoc Siciliæ et ejus cum Alpheo, flumine Elidis, intercursu fabula, operose excussa a Cluver. in Sic. ant. v. Ovid. Met. V, 513 sqq. conf. Æn. III, 694, ornavit eam Statius Silv. I, 2, 203 sq. Theb. I, 271. IV, 238, utrobique nostrum expressit. cf. D'Orville Sicula I, pag. 198. Add. Avien. Descr. Orb. 1175 et Wernsd. 6. *sollicitos amores*, qui animum sollicitum reddunt, cruciant, πολυκηδὴς, πολυμέριμνος. Theocrit. X, 20 ὠ 'φρόντιστος Ἔρως. 8. *respondent*, resonant, per echo. cf. *Pope Pastor*. II, 13 sqq.

9 sqq. Solæ Naides non affuistis Gallo mœrenti. Ex Theocrit. Idyll. I, 66 sqq. *Pope* ibid. v. 23. *Milton* in Monodia, Lycida: *where were ye Nymphs* etc. 10. *indigno—amore*, quo dignus non erat; cum meliore flamma, ut Horat. Od. I, 27, dignus

Nam neque Parnasi vobis juga, nam neque Pindi
Ulla moram fecere, neque Aonie Aganippe.
Illum etiam lauri, etiam flevere myricæ;
Pinifer illum etiam sola sub rupe jacentem
Mænalus, et gelidi fleverunt saxa Lycæi.
Stant et oves circum; (nostri nec pœnitet illas;

suit cum Medic. et optimis; nam *Naiades* est quadrisyllabum. Ναΐς, Ναΐδες. At Ναΐας, Ναϊάδες. Ita tamen jam correxerant Egnat. et Nauger. Ald. tert. et hinc deductis. *peribat* in Medic. a m. sec. cum Gud., it. in Rom. Pierii. ex poetica ratione a vulgari recedente melius: ὅκα Δάφνις ἐτάκετο quod Pierius comparat. 11 *Parnasi* per simplex s Heins. cum optimis codd. scribit. cf. Pier. *nobis* Ven. 12 *Aoniæ Aganippæ* Heins. reposuerat; ita ad *juga* erat referendum: atqui montem Aganippen nemo novit; fontem Bœotiæ novimus omnes. Magna hic est lectionis varietas: videamus primo de editis. Legit igitur *Aoniæ Aganippæ* ed. Ald. pr. cum Junt. 1520 et aliis hinc ductis, *Aonia Aganippe* sec., *Aoniæ Aganippes* autem tertia. Tum Manutius induxit *Aoniæ Aganippe*, quod jam vett. edd. Mediol. Ven. et al. habebant; tandem vero Pulmann. Commelin. Steph. et hinc profectæ *Aonia Aganippe* in vulgus propagarunt. Quod ad Codd. attinet, *Aoniæ Aganippes* Heinsius (excepto tamen Mediceo) suos omnes habere testatur; *Aonie Aganippe* Reg. Voss. et Fr. Moret. *Aoniæ Aganippe* Medic. cum Longob. Sic Aganippe Aoniæ, h. Bœotiæ, fons dictus esset; parum poetice, arbitror. Omnino ex lubrica librorum in vocali simplici et duplici fide nihil decidi potest, nec magis ex Grammaticis; Grammatici veteres, Carisius et Probus, cum aliis ap. Heins. *Aoniæ Aganippes*, vel *Aoniæ Aganippæ* agnoscunt. Si ad rationes criticas hæc excutias, potior videri debet ea lectio, a qua reliquæ aberrasse videri possunt: ea autem est haud dubie Serviana: *Aonia Aganippe*. Casus secundus *Aoniæ* male fuit adscitus, atque *Aganippes*, qui fons fuit, *juga* hinc efficta. Restat nunc, ut aut *Aonie Aganippe* scribatur, aut *Aonia Aganippe*. Alteram hanc lectionem, quæ Serviana est, equidem antea præferebam de caussis modo dictis, suaviorem quoque ad aures. Enimvero prior est prorsus ex græco ducta et rationem habet ultimæ productæ Ἀονίη Ἀγανίππη. Sic et Silius *Ortygie Arethusa* lib. XIV, 515 et sic in multis. Receperat quoque Brunck. 13 *lauri, illum etiam flevere myricæ*, ut Longob. et pauci alii habent, ante Heins. vulgatæ inde e Ge. Fabricio et Pulmanno; sed sustulit is versus male intrusum fulcrum Medicei et optimorum librorum tum edd. superiorum auctoritate. *laurus, etiam* Zulich. *lauri, nec non fl.* Parrhas. et ed. Ven. *lauri, illum flevere* Rom. Pierii. 14 *tacentem* Barth. e tribus antiquis Advers. XVIII, 16. 16—18 Tres hoc versus post versum octavum Scaliger Poet. V, 5. retraxerat, atque ita Taubmann. exhibuit. Alia conjectura est Schützii excidisse post *Stant et oves circum* quæ-

esset tam obnoxius, tam constans amator, non ut a perfida et levi puella sperneretur. Naides fontium et amnium deæ sunt, itaque Parnassus et Pindus respectu fontium memorantur; ut in Helicone *Aganippe* est. Aonas olim Bœotiam incoluisse obvia res est. 14. 15. Si montes Arcadiæ, *Mænalus* et *Lycæus* (τὸ Λύκαιον), Gallum defflerunt: necesse est, in Arcadia nunc fingi Gallum sola sub rupe jacentem; Arcadiæ etiam accommodata sunt reliqua. Poeta autem putandus est fingere se Gallo affuisse; unde v. 26 se ipsum vidisse Pana ait.

16. *nostri nec pœnitet illas.* Omnino hanc sententiam afferre voluisse videtur: etiam ipsi ovium greges, pascuorum immemores, tuum dolorem miserari visi sunt; hoc ex Theocr. I, 1. v. 74. 75, quod cum nude ponere poetam dedeceret, adjunxit alterum, quod commendati eo nomine greges esse, adeoque nec petitum ab iis carminis argumentum Gallo displicere debeat: ut sup. Eclog. VI, 2 *nostra nec erubuit silvas habitare Thalia.* Sci-

Nec te pœniteat pecoris, divine poeta:
Et formosus oves ad flumina pavit Adonis.)
Venit et upilio; tardi venere bubulci;
Uvidus hiberna venit de glande Menalcas.
Omnes, unde amor iste, rogant, tibi? Venit Apollo:

dam a grammatico aliquo male suppleta. Si omnino poeta una cum his verss. etiam upiliones et subulcos (apud Theocr. I, 80 sunt *βῶται, ποιμένες, αἰπόλοι*) omisisset, et post v. 15 statim Apollinem, Silvanum et Panem, subjecisset, nihil utique suavitati carminis detractum fuisset. Dedi trium versuum interpretationem qualemcunque; eos tamen a loco hoc alienos esse bene sentio; et pedibus in Scaligeri sententiam concederem, nisi hoc unum me retineret, quod versus Theocriteos Maroni ante oculos fuisse video: Ubi Nymphæ eratis, cum Daphnis (ut nunc Gallus) contabesceret? Illum deflerunt feræ—tum 74 Πολλαί οἱ πὰρ ποσσὶ βόες, πολλοὶ δέ τε ταῦροι, Πολλαὶ δ' αὖ δαμάλαι καὶ πόρτιες ὠδύραντο. *vestri nec* Parrhas. v. 18 convenit cum Theocr. I, 109 *ὡραῖος χ' ὤδωνις ἐπεὶ καὶ μᾶλα νομεύει.* quod Eldik. *ἐπ' ἄγκεσι*, et ex verbis *ad flumina* in *ἐπ' ἀκτᾷ* mutabat Eichstadt. 19 *oppilio* alter Mentel. *appilio* Voss. *opilio* Longob. et Medic. Pierii cum aliis; s. ex *οἰοπόλος* nata vox, s. ex ovilio. *tarde* ed. Ven. *clari* Medic. a m. pr. *subulci* idem Medic. cum præstantioribus, Reg. Voss. al. Rom. Medic. Pierii, item Servio; et sequuntur id edd. Aldd. et earum propagines; tum Germanus, Manutius, alii. Sed tuentur viri docti *bubulci* ex vet. Grammaticor., Apuleii, Theocriti I, 80, aliisque auctoritatibus. vid. Heins. conf. Cerda, Barth. l. l. Ex editis hoc jam exhibuere Egnat. Angelius in Flor. 1520, tum Steph. Pulmann. Elzev. 20 *Vividus* ed. Ven. Guellius quosdam *Uvidus hesterna* legere narrat. *Umidus* Rom. Pierii. 21 distinguunt alii: *omnes, unde amor iste, rogant, tibi venit? Apollo: Galle.* alii: *rogant: Tibi venit Apollo.* Utroquo modo oratio exilis redditur.

licet *nostri nec pœnitet illas* proprie est, ut Burm. jam docuit, contentæ sunt nobis pastoribus; sed cum vi dictum, pro: gaudent nobis: cantibus nostris delectantur, et nunc etiam nobiscum lugere sortem nostram non dedignantur; nec tu itaque aut curam eorum te indignam judica, nec in meo carmine sub pastoris persona exhiberi dedignare. Etiam Adonis pastoris munus ac nomen non detrectavit. conf. tamen Var. Lect. 18. Est hæc de *Adonide pastore* paullo reconditior fabula; sed est a Theocr. I, 109.

19. In repetito *venit* colorem orationis similem Homericæ Odyss. Θ, 322 agnoscebat Ernesti ad e. l. *Venit et upilio.* Ad consolandum Gallum accessere etiam pastores; et primum quidem venere ovium custodes, tum bubulci, *tardi* a lento et tardo ingressu boum, quos pascunt. conf. Burm.

20. *Uvidus h.* Venit etiam subulcus Menalcas; de quo, id quod maxime in subulcum conveniret, addit hoc: cum modo de nocte in silvis glandibus ad pastum gregis hibernum legendis vacasse. Hinc *uvidus* a rore matutino. *hiberna glande:* In hiemem a poetis Italis referri solet glandium colligendarum tempus. Georg. I, 305 genialis hiems:—*Sed tamen et quernas glandes tum stringere tempus.* Sic arbutorum Georg. II, 520, ubi de hieme agitur. Lucret. V, 938 *quæ nunc hiberno tempore cernis Arbuta.* Hic vero Maronis sagacitatem desideres. Nam, si hiberno tempore Menalcas e silvis redux h. l. fuit, reliquorum, quæ memorantur, ratio parum constat. Ut poetam ex his laqueis expedias, esto glans in hibernum usum parata; Etsi sic iterum hærere possis in *florentibus* ferulis et liliis v. 25.

21. *unde amor iste,* h. a qua pu-

Galle, quid insanis? inquit, tua cura Lycoris
Perque nives alium perque horrida castra secuta est.
Venit et agresti capitis Silvanus honore
Florentes ferulas et grandia lilia quassans.
Pan deus Arcadiæ venit: quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem.
Ecquis erit modus? inquit. Amor non talia curat.
Nec lacrimis crudelis Amor, nec gramina rivis,
Nec cytiso saturantur apes, nec fronde capellæ.
Tristis at ille: Tamen cantabitis, Arcades, inquit,

23 *Perque nives Alpum* conj. Schottus Obs. II, 4, male. 24 *capiti* Menag. 25 *violas* pro *ferulas* Goth. sec., sed vid. Not. 26 *Arcadia* vet. Cod. Barthii in Advers. XLI, 26, male. 27 *bacis* et hic multi. *nimioque* Medic. 28 *Ecquis* Heins. e Medic. et aliis. *Et quis* alii. *Amorum* cod. Barthii; quod non habet, cur vir doctus tantopere commendet. *nec talia* Parrhas. 29 *ripis* Medic. a m. pr. 30 *oves* Moret. et alius pro var. lect. 31 *at ille: Tamen;* ita cum Servio Heins. Volgo distinguunt:

ella; quam puellam amas? *τίνος ὦ 'γαθὲ τόσσον ἔρασσαι;* v. 78. 23. cf. v. 47 et Argument. 24. *agresti capitis Silvanus honore,* ornatus serto e ferulis et liliis. Ita scilicet et a poetis et in priscis monumentis Silvanus exhibetur, ut coronam ex frondibus arboreis, aut grandibus floribus et arundinibus gerat, manu (cf. Georg. I, 20) cupressum aut alium arboris truncum teneat. Sic corona pinea oneratur in noto marmore ap. Boissard. T. IV, p. 134, et Gruter. p. LXIII, quo tamen eodem habitu Pan interdum insignis est. Sic Lucret. IV, 591, quem expressisse h. l. noster videtur: *Pan Pinea semiferi capitis velamina quassans,* add. Ovid. Fast. I, 412. III, 84. Eximia cum venustate hoc idem transtulit Columella X, 43 *Satur Auctumnus, quassans sua tempora pomis,* et Hymenæus *marcentes cupio quassare coronas* ap. Claudian. XXXI, 96. Ceterum in his versibus color ductus esse videtur ab Odyss. Ω, 58 sqq. *Ferula* autem frutex, foliis fœniculo, specie et usu arundinibus, quibus pro baculis utimur, similis; Græcorum *νάρθηξ.* cf. Martin. Nihil autem novi, coronas ex arundinibus, frondibus arboreis, esse factas. Comparari quoque cum his possunt illa Moschi Idyll. XIV, 26 sqq.

27. *rubentem,* cf. sup. ad VI, 22. *Ebulum* nostris *Attich,* herbæ genus, baccas rubras, in similitudinem sambuci, *Hollunder,* producens. 29. *Nec lacrimis crudelis Amor.* Amor h. l. de deo accipiendum, si sanam sententiam conficere volumus. Amor *χαιρέκακος* non modo dolorem et cruciatum miserorum amantium nil curat, sed etiam ridet, *ἄγρια παίσδει,* ut Moschus Idyll. I, 11, voluptatemque ex eo capit; nec lacrimis amantium crudelis ejus animus unquam satiatur atque expletur, aut ad miserationem vertitur; cf. v. 60. 61; id quod deinde pastoritia rerum assimulatione ornat.

31. *Tamen cantabitis A.,* etsi Amor

Montibus hæc vestris; soli cantare periti
Arcades. O mihi tum quam molliter ossa quiescant,
Vestra meos olim si fistula dicat amores!
Atque utinam ex vobis unus, vestrique fuissem
Aut custos gregis, aut maturæ vinitor uvæ!
Certe, sive mihi Phyllis, sive esset Amyntas,
Seu quicumque furor, (quid tum, si fuscus Amyntas?
Et nigræ violæ sunt, et vaccinia nigra)
Mecum inter salices lenta sub vite jaceret;
Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
Hic gelidi fontes; hic mollia prata, Lycori;

Tristis at ille tamen: C., minus venuste, aiunt. At nec alterum satis venuste. 32 *Montibus heu v.* Zulich. *nostris* Ven. et unus Moret. *olim; c. p.* conj. Florens Christianus. *parati* Menag., ut supra Ecl. VII, 5. 33 *O mihi quam tum* Fragm. Moret. *tum* erasum in Voss. *nunc quam* Moreti quartus. *quiescent* idem cum Leid. a m. sec. ed. Ven. Mediol. et aliis apud Pierium, idem Goth., quod Catrœus recepit; et habet vim ad nostram loquendi rationem. *quiescunt* Fragm. Moreti. 34 *Nostra* pr. Moreti. *sic fistula* Cod. Barthii. 39 *Et moræ violæ* ms. Köler. barbara voce pro nigræ. 40 *jaceres* Medic. et Gudian. a m. pr., male. An non requiras *lenta aut sub vite?* Vix enim *salices* et *vites* eodem agro plantari solitæ? Melius in loco Theocriteo, quem expressit, VII, 88. τὺ δ' ὑπὸ δρυσὶν ἢ ὑπὸ πεύκαις Ἁδὺ μελισδόμενος κατακέκλισο, θεῖε Κομάτα. Jo. Schrader. tentabat *inter culices.* 41 *Serta mihi legeret Phyllis* Goth. pr. et ms. Lengn. 42 *Lycoris* Medic.

talia nil curat, neque querelis quicquam præsidii contra ejus superbiam inest, tamen ad leniendum dolorem meum ac levandum faciet, si cantabitis hæc: s. quæ sequuntur, s. fortunam suam, amores suos, ut subjicit ipse v. 34; erunt adeo inter argumenta pastoritii carminis: Galli infelices amores.

35. Ductum ex Theocr. VII, 86. at ibi locum habet suum, cum de pastore dudum vita functo agatur, quo superstite ipse vivere vellet: *αἴθ' ἐπ' ἐμεῦ ζωοῖς ἐναρίθμιος ὤφελες ἦμες· Ὣς τοι ἐγὼν ἐνόμευον ἀν' ὤρεα τὰς καλὰς αἶγας, Φωνᾶς εἰσαΐων*—At h. l. confunduntur notiones vitæ pastoritiæ et militaris: Gallus, quem adhuc videbamus pastorem in Arcadia cubantem in antro et amores deflentem, repente in seqq. fit miles in aliqua expeditione versans. Judicio recto ac simplici vix hæc se satis probare possunt; at condonanda ea sunt Maroni et adolescenti et id agenti, ut viris potentibus placeret. 38. *Seu quicumque furor.* Quamcumque sive puellam sive puerum amarem, eum amplexibus tenerem sub vite; nec in amorem perfidæ Lycoridis incidissem. Characterem autem miseri amantis hic expressum meminisse debemus, qui, cum ipsis querelis suis in imaginem rei gratæ et animi affectum illudentis incidisset, in ea sibi placet, ei inhæret, eam prosequitur. Mox tamen v. 42 iterum ad Lycoridem redit.

39. conf. Ecl. II, 16. 19. ex Theocr. X, 28, *καὶ τὸ ἴον μέλαν ἐντὶ* sq. sed ibi

Hic nemus; hic ipso tecum consumerer ævo.
Nunc insanus amor duri te Martis in armis
Tela inter media atque adversos detinet hostes.
Tu procul a patria (nec sit mihi credere tantum!)

43 *consumeret* Fragm. Moreti. 44 *diri* Leid. unus. 45 Liceat hoc saltem loco emendationem sine codice recipere; facilis enim literulæ jactura est, ne absurda dixisse videatur Maro. Ut nunc constanter legitur: *Nunc insanus amor duri* me *Martis in armis detinet:* verba ad Gallum spectant; ut oppositum sit: *Tu procul;* de Lycoride. Gallus in armis detinetur, in militia versatur, *insano Martis amore* adductus: quod commode h. l. vix interpositum dixeris; tum vero poetam valde absurda finxisse dicendum, si Gallus, qui nunc inter Arcadicos pastores sedere putandus est (v. 14 et Argum.), idem *in armis*, in castris, versatur. Nec magis accommodatum esset, si *Martis in armis* eum *insanus amor detineret.* Sensisse videri debet difficultatem Heumannus, popularis noster, cujus emendationem *duri* te *Martis in armis* re parum explorata adspernabatur Burmann. Bene tamen illa se habet, ut ad Lycoridem hoc spectet, quæ militem in Gallias profectum comitata erat. Nam, ut *Tu procul* oppositionem inferat, necesse non est; nec firmius alterum, quod Burm. urgebat, Lycoridem dici non posse *in armis* esse. Immo vero amoris insania detinet eam *duri Martis in armis*, in exercitu, in castris, ubi cum amatore versatur, *inter media tela et hostes.* Quid? eodem modo Gallus pergit: *Tu, procul a p.* Hæc eadem junctim de ea pronuntiaverat v. 23 *Tua cura Lycoris Perque nives alium perque horrida castra secuta est.* Recte eadem emendatio vindicata est a Medebachio in Amœnit. litt. pag. 17, et jam ante a Desfontaines (*Hist. de l'Acad. des Inscr.* Tom. XXXIV, pag. 156) nuncque iterum a Wakef. 46 *nec sic* Medic. a m. pr. *ne sit* Menag. pr. *quantum* Barthii liber; quod esset *procul quantum*, τηλόθεν ὅσον. conf. ad VI, 16. Varie vero hæc distinguuntur et distingui possunt, ut aut jungatur: *procul tantum*, pro, tam procul, aut *vides tantum Alpes*, nil vides præter Alpes, ut Burmann. accepit et distinxit, quem in priore edit. eram secutus. Friget tamen sic τὸ *tantum.* Nam videbat plura alia præter Alpes; aut: *nec sit tantum mihi credere*, ut sit, utinam liceat tantum non credere, modo ne cogar credere; sive, ne in animum inducam, ut tantum cogitem; aut, *nec sit mihi credere tantum*, h. tantam rem credere nec cogar. μὴ γένοιτό μοι πείθεσθαι, πιστεύειν τοιοῦτό τι. Tibull. III, 4, 82 *Ah ego ne possim tanta videre mala.* Hoc itaque, ut fas erat, nunc prætuli, præeunte olim Heumanno.

venustius et opportuniore loco. 43. *ævo*, senectute, v. Burm., quod Tibull. III, 3, 8 *inque tuo caderet nostra senecta sinu:* pro vulgari: tecum senectam consumerem.

44. Ad Lycoridem hæc spectant in castris cum amatore versantem; *Amor te detinet.* Antea erat, *me.* Ita vero versabatur eodem tempore Gallus in aliqua expeditione; nisi sub Augusto ad Pompeianas classes ab Italiæ litoribus arcendas eum in armis fuisse dixeris. Atqui omnia hæc aliena sunt ab eo, qui in Arcadia inter pastores desidere fingitur v. 14. Servius *me*, meum animum, interpretatur; mente et animo cum Lycoride esse. Videtur adeo mederi voluisse vitio, medela multo deteriore; cum verba tam parum eam admittant. Ad allegoricam vero rationem omnia hæc transferre si velis, et verbis et naturæ carminis et sensui animi veris et simplicibus inusto id repugnare facile senties. vid. Var. Lect.

46. *nec sit mihi credere*, h. utinam liceat mihi non credere! εἴη μοι μὴ πείθεσθαι, ne cogar credere; de forma *ne sit* v. ad Tibull. I, 6, 24. *tantum*, tantam, tam atrocem rem. conf. Var. Lect. Ceterum in Servianis ad h. l. *Hi omnes versus Galli sunt, de ipsius translati carminibus.* Nec improbabile hoc fit, e Galli carmine Maronem nonnulla expressisse. Qui tamen aut quot versus Gallo debeantur,

Alpinas, ah dura, nives et frigora Rheni
Me sine sola vides. Ah te ne frigora lædant!
Ah tibi ne teneras glacies secet aspera plantas!
Ibo, et, Chalcidico quæ sunt mihi condita versu
Carmina, pastoris Siculi modulabor avena.
Certum est in silvis, inter spelæa ferarum
Malle pati tenerisque meos incidere amores
Arboribus: crescent illæ; crescetis, amores.
Interea mixtis lustrabo Mænala Nymphis;
Aut acres venabor apros; non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circumdare saltus.
Jam mihi per rupes videor lucosque sonantes

49 *A mihi non t.* Alcuin. Grammat. 50 *Calchidico* Medic., sed v. Heins. Est Χαλκίς. 51 *meditabor* duo vet. cum Goth. pr. et Lengnich. *moderabor* Zulich. 53 *incedere* Gud. 54 *crescunt illæ* Parrhas. *crescent illis* unus Moreti. *illæ crescent, crescetis* Rottend. *crescente illa* Donat. ad Ter. Andr. III, 3. 55 *mixtus* septem octove apud Burmann., sed *mixtis* exquisitius. *lustrabor* Moreti quartus. *lymphis* Medic. 56 *necabunt* Leid. pr. *negabunt* alius. 58 *per lucos videor rupesque* alter Rottend.

nemo dixerit. Fontaninus hist. litt. Aquilei. pag. 35 novem usque ad vs. 54 Galli esse contendebat.

50. *Chalcidico versu* h. Euphorionis, sive latine reddito, sive imitatione expresso (hoc quidem Probus firmat: "Euphorion—cujus in scribendo colorem sequutus videtur Gallus"), et quidem de Apolline Gryneo ejusque oraculo: v. sup. VI, 72 et Exc. ad e. l. Respicit h. l. Quinct. X, 1, 56, qui, quod Chalcidico versu conditorum carminum mentionem facit Maro, inde colligit, Euphorionem ei fuisse probatum. Jam ea carmina fistula canere instituit. Egregie autem misere cruciati et in omnes partes rapti animi inconstantia exprimitur. Nunc enim 52 in solitudinem sese abdere constituit; mox venari, nunc omnia ista aspernatur. 53. *pati*, amores: l. durare et vivere. Sic *pati* absolute positum vid. ad Lucan. V, 313 *disce sine armis posse pati*, aliosque. 54. *crescent illæ: crescetis amores!* hoc vero, si quid aliud, Virgiliana elegantia dignum. Compara Ovid. Epist. V, 23. 24 *Et quantum trunci, tantum mea nomina crescunt. Crescite, et in titulos surgite recta meos!*

55. *mixtis—Nymphis* pro vulgari: permixtus Nymphis. cf. Bentl. ad Horat. Od. IV, 1, 22. *acres* autem proprie de apris; h. animosi, iracundi, θυμώδεις, θερμοί. *Parthenium*, montem Arcadiæ, bene memorat, nunc ipse in Arcadia constitutus. Ante oculos hic locus erat Claudiano de R. Pros. II, 148. 58. *lucosque sonantes*, resonantes sive a latratu canum ac clamore venantium, sive omnino, cum vento silva agitatur; hoc quidem cum sermonis poetarumque usu conjunctius. Sic sup. VII, 1 *arguta ilex*, et *silvæ sonantes, luci sonantes*, passim. *Cydonia spicula* a Cydonia, urbe Cretæ. cf. Æn. XII, 858. *Gnossia spicula* Æn. V, 306. *Lyctios arcus* Apollinis

Ire; libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula: tanquam hæc sint nostri medicina furoris,
Aut deus ille malis hominum mitescere discat.
Jam neque Hamadryades rursum, nec carmina nobis
Ipsa placent; ipsæ rursum concedite silvæ.
Non illum nostri possunt mutare labores;
Nec, si frigoribus mediis Hebrumque bibamus,
Sithoniasque nives hiemis subeamus aquosæ,
Nec si, quum moriens alta liber aret in ulmo,
Æthiopum versemus oves sub sidere Cancri.
Omnia vincit Amor; et nos cedamus Amori.

59 *Rhodonea* Medic. a m. pr., sed emendatum. *Sidonia* Goth. sec. *Cydonea* al. vid. Pier. et Burm.; urbs Κυδωνία, οἱ Κύδωνες, Κυδώνιος. 60 *hæc sint* Heins. e Medic. et tribus aliis. *hæc sit* vulgo. *hæc* a Voss. primo abest. *medicina laboris* Servius Danielis, 61 *miserescere* Moreti quartus. 62 *rursum* Heins. e Medic. et Rottend. Vulgo *rursus*. 64 *vestri* nonnulli ap. Burm., et sic Ald. tert. Flor. Angelii et al. *possunt nostri* Goth. sec. 66 *Scythoniasque* Aldd, et hinc profectæ. *Sidonias* Voss. et Leid. unus a m. sec. *Sithonias* tamen jam Egnat., tum correxit Fabric. Steph. alii. Editum etiam *Sythonias*. Variatur in hac voce, ut in Βιστονὶς et Βιστωνὶς, v. ad Cir. 165, sic *Sithones*, media brevi, et *Sithonius* apud Romanos poetas, ut aliquoties ap. Horat. I Carm. 18, 9. III, 26, 10. Ovid., ut in Fast. *Sithonas et Scythicos triumphos*. Stat. Theb. III, 287 *Sithonia—sub Arcto*: Ergo Σιθόνιος. Attamen Σιθωνίη χώρη ap. Herod. VII, 122 et Steph. Byz. At Σίθονες esse debuere Lycophroni v. 1357 Ῥίζαν γιγάντων Σιθόνων κεκτημένοις. Hoc enim metrum postulat, non Σιθώνων. Quod hiemem *aquosam* memorat, forte parum commode fit, ubi de *nive* agitur. Jo. Schrader. tentabat *Hæmi s. aquosi*: ingeniose. *hyemi subeamus aquosa* Barthii Codex pro *hyeme*. Burmann. tentabat *sulcemus*. 67 *Ne si* fragm. Moreti. *commoriens* unus Moreti et Gud. *commoriens* Zulich. *libraret in ulmo* fragm. Moret. 68 *servemus* Barthii sive liber sive emendatio, jam a Florente Christiano facta. *opes* Moret. 69 Idem hemistichium Cir. 437. *vincet* Medic. *vicit* Rom. Pierii, *sed nos* ed. Ven.

Callim. H. in Ap. 33. memorat, conf. Meurs. Creta III, 12. 60. In medio verborum cursu iterum amoris æstu victus damnat sua vota miser amator. 61. *mitescere*, ad miserationem flecti adeoque dolores miseri amantis finire.

62—69. Iterum mentem ac consilium mutat, nec curarum remedia a vita pastoritia expectat; ne tum quidem, si in extremo septentrione vel austro versetur: hæc ornavit. 63. *concedite*, valete. 64. *labores*, ad venationem refer, quam incassum susceptum a se iri ait, cum amorem nil sit quod animo eximere possit. 65. *Nec si f.* ex Theocr. VII, 112—114, et quidem admodum ingeniose: cum ibi minæ Pani fiant. cf. Horat. Od. I, 22 extr. *frigoribus mediis*, media hieme, χείματι μέσσῳ, Thraciam si adeam, cujus gens *Sithones*. Theocritus Edonos Ἠδωνοὺς dixerat VII, 112. *subeamus*, duremus frigus Thraciæ. Burmannus de cadente in caput magna nivis vi et copia accipiebat. 68. *Æthiopum versemus oves*, pro inter Æthiopes, in Æthiopia. *versare* h. l. agere, pascere, ex πολεῖν, unde αἰπόλος, οἰοπόλος etc. *liber* vero, pars corticis interior, omnino pro cortice atque arbore. 69. Nexus sententiæ

Hæc sat erit, divæ, vestrum cecinisse poetam,
Dum sedet, et gracili fiscellam texit hibisco,
Pierides; vos hæc facietis maxima Gallo:
Gallo, cujus amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum vere novo viridis se subjicit alnus.
Surgamus: solet esse gravis cantantibus umbra;
Juniperi gravis umbra; nocent et frugibus umbræ.
Ite domum saturæ, venit Hesperus, ite, capellæ.

P. VIRGILII MARONIS BUCOLICON LIBER EXPLICITUS.

70 *Hoc sat erit nostrum* Ven. *Hoc* etiam Goth. sec. et unus Moreti. *vestrum, Divæ* duo vel tres. 72 *facietis carmina* fragm. Moreti, illustrat Burm. e Petron. 39 et 48. 73 *mihi tantum* Parrhas. et Rottend. 74 *subicit* Medic. Parrhas. *subrigit* conj. Vales. in Valesianis pag. 182. 75—77 Hos tres versus novissimos, tanquam sententia parum aptos et conjunctos, reprehendebat *Ill. Home* (*Lord Kaimes's Elements of Criticism* c. 1 extr.). Poterant utique abesse; nec tamen dedecet carmen, quod sunt adjecti, quandoquidem faciunt ad infigendam animo altius cogitationem ac sensum, agi hæc inter pastores. Tum vero respondent hæc v. 7 *Dum tenera attondent virgulta capellæ.* 75 *cunctantibus* conj. Titii Locor. X, 7 probat Cerda et alii. *contantibus* Barthius e suo Cod. sensu eodem: ut morentur diutius quam expedit. Proclivior in hoc est Wakef. ad Lucret. VI, 783. 76 *frugibus herbæ* Rottend. E nonnullis ap. Pierium hic versus exciderat; et ratio subesse visa est viris doctis, cur sublatum mallent; nam sententia a loco est aliena. Poeta sub junipero cur sedebat, si umbra gravis est! Saltem otiosa est exornatio sententiæ antecedentis versus: quæ tamen ferri possit.

est paullo durior: Nihil est, quod ab amoris curis solvat animum, vincit ille omnia remedia; ergo mihi succumbendum est.

70. De se jam poeta loquitur, ad Musas conversus; hæc se lusisse pastoritio carmine v. 71; petit vero ab iis, ut, quæ ipse minima in Galli honorem fecerit, ipsæ faciant, ut pro maximis Gallo sint, h. eam et gratiam et dignitatem habeant, quam carmina gravia, Gallo, cujus indies majore amore teneatur. *Fiscella* calathus in usum cogendi lactis. cf. Tibull. II, 3, 15. De *hibisco* v. sup. II, 30. 74. *viridis se subjicit alnus*, tenera crescit, conf. Georg. II, 19; est ab iis, quæ se attollunt, sursum erigunt, emicant, ductum; hæc enim *se subjicere* dicuntur, ut flamma Georg. IV, 385. Ab eadem re duxit imaginem famæ Horat. Od. I, 12, 45 *Crescit occulto velut arbor ævo Fama Marcelli.*

75. *gravis—umbra*, nociva; physicis de caussis, ut rheumatismos arcessat nimio calore solutis membris. conf. Lucret. VI, 783 sqq. *Juniperi* vero molestæ exhalationes, imprimis sub noctem. Inde ap. Apollon. IV, 156 ramus, quo medicamenta sua soporifera draconis oculis inspergit Medea, juniperi est. 76. *nocent et frugibus umbræ.* cf. Ge. I, 121. 156. 157. 77. *venit Hesperus*, in conspectum venit, oritur, sole occidente, conf. ad Ecl. VIII, 30, ut Hor. Carm. II, 9, 11 *Vespero surgente*, et minus definite *surgentibus astris* noster Ge. I, 440. *venit:* sic εἶσιν ap. Hom. Iliad X, 27 Ἀστέρα—ὅς ῥά τ' ὀπώρης εἶσιν.

EXCURSUS I

Ecloga IV græce versa in Orat. Constantini M.

Eclogam hanc græce redditam, et eo consilio appositam, ut adventum Messiæ in ea prædictum esse manifestum fieret, magna ex parte extare apud Eusebium in Orat. Constantini M. ad Sanctorum cœtum jam in argumento præfati sumus. Repetitum illud carmen et adjectum edd. Ge. Fabricii Chemnic. Rob. Stephani, aliisque; sigillatim excusum a Fed. Morellio 1583, et post alios a Maittaire in Miscellan. Carminib. pag. 139. Inseruit quoque cum interpretatione, sed nulla crisi adhibita, Bœcler. Diss. acad. Tom. II, n. XI, pag. 387 sq. Non alienum erit a studiis eorum, quibus hæc editio parata est, si subjecero Græca ad meum sensum emendata: notato versuum Virgilianorum numero, cui illa respondent:

1 Σικελίδες Μοῦσαι, μεγάλην φάτιν ὑμνήσωμεν.
* * * * * * *
4 Ἤλυθε Κυμαίου μαντεύματος εἰς τέλος ὀμφή.
5 Οὗτος ἄρ' αἰώνων ἱερὸς στίχος ὤρνυται ἡμῖν.
6 Ἥκει παρθένος αὖτις ἄγουσ' ἐρατὸν βασιλῆα.
7 Ἔνθεν ἔπειτα νέων πληθὺς ἀνδρῶν ἐφαάνθη.
8 Τὸν δὲ νεωστὶ πάϊν τεχθέντα, φαεσφόρε Μήνη,
9 Ἀντὶ σιδηρείης χρυσῆν γενεὴν ὀπάσαντα,
10 Προσκύνει . . . .
* * * * * * *
13 Τοῦδε γὰρ ἄρχοντος, τὰ μὲν ἕλκεα πάντα βρότεια
14 Ἀλγεά τε στοναχαί τε κατευνάζονται ἀλιτρῶν.
15 Λήψεται ἀφθάρτοιο θεοῦ βίοτον, καὶ ἀθρήσει
16 Ἥρωας σὺν ἐκείνῳ ἀολλέας, ἠδὲ καὶ αὐτὸς
Πατρίδι καὶ μακάρεσσιν ἐελδομένοισι φανεῖται,

5 Οὗτος ἄρ'. leg. Αὖτις ἄρ'.

13 τὰ μὲν ἕλκεα· ita duo codd. ap. Vales. Vulgo: μενοεικέα πάντα βρ., quod sane ad sensum redigi potest: omnia mortalia ex animi voluntate. Si futurum præferas, erit κατευνάσσονται.

17 Πατροδότοις ἀρετῇσι κυβερνῶν ἡνία κόσμου.
18 Σοὶ δ' ἄρα, παῖ, πρώτιστα φύει δωρήματα γαῖα,
19. 20 Βάκχαριν ἠδὲ κύπειρον, ὁμοῦ κολοκάσσι' ἀκάνθῳ.
21 Σοὶ δ' ἄρα, παῖ, χίμαροι μαστοὺς καταβεβριθυῖαι
Αὐτόματοι γλυκὺ νᾶμα συνεκτελέουσι γάλακτος.
22 Οὐδὲ θέμις ταρβεῖν βλοσυροὺς ἀγέλῃσι λέοντας.
23 Φύσει δ' εὐώδη τὰ σπάργανα ἄνθεα. αὐτὴ
24 Ὄλλυτο ἰοβόλου φύσις ἑρπετοῦ· ὄλλυτο ποίη
25 Λοίγιος· Ἀσσύριον θάλλει κατὰ τέμπε' ἄμωμον.
26 Αὐτίκα δ' ἡρώων ἀρετὰς πατρός τε μεγίστου
27 Ἔργ' ὑπερηνορίῃσι κεκασμένα πάντα μαθήσῃ·
28 Πρῶτα μὲν ἀνθερίκων ξανθῶν ἤχθοντο ἀλωαὶ,
29 Ἐν δ' ἐρυθροῖσι βάτοισι παρήορος ἤλδανε βότρυς,
30 Σκληρῶν δὲ πεύκης λαγόνων μέλιτος ῥέε νᾶμα.
31 Παῦρα δ' ὅμως ἴχνη προτέρας περιλείπεται ἄτης·
32 Πόντον ἐπαΐξαι, περί τ' ἄστεα τείχεσι κλεῖσαι,
33 Ῥῆξαί τ' εἰλιπόδων ἑλκύσμασι τέλσον ἀρούρης.
34 Ἄλλος ἔπειτ' ἔσται Τῖφυς καὶ Θεσσαλὶς Ἀργὼ
35 Ἀνδράσιν ἡρώεσσιν ἀγαλλομένη· πολέμου δὲ
36 Τρώων καὶ Δαναῶν πειρήσεται αὖθις Ἀχιλλεύς.
37 Ἀλλ' ὅτ' ἂν ἠνορέης ὥρη καὶ καρπὸς ἵκηται,
38 Οὐχ ὁσίη ναύτῃσιν ἀλιτρύτοις ἀλάλησθαι,

19 *Βάκχαριν.* Vulgo: *κριθὴν ἠδὲ κύπειρον*, perperam; *κισσοὺς* erat emendatio Morelli ex Latino facta. Maittair. conj. *Βάκχαριν ἢ κισσοὺς καὶ ὁμοῦ*; modo non a literarum ductu nimium recederet. Si tamen *κύπειρος* Cyperum esculentum Linn. est, non ingrati graminis genus, potuit cum baccari jungi.

21 Legebatur *ὦ παῖ, θαλεροὶ μαστοὶ καταβεβριθυῖαι.* In Virgilio est: *Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ Ubera.* Vales. conj. *αἶγες*.

23 Edebatur *ἄνθεα αὐτά.* In Cod. apud Vales. erat *ἄσετ' ἐνιπὴν* et *ἄσιτ' ἐνιπήν*; quod non assequor. Poterat *ἐνιπὴν* cum seqq. jungi: *ἐνιπὴν Ὤλεσεν ἰοβ. φύσις ἑρπετοῦ.* Sed in *ἄσετ'* quid lateat non video. Suspicor *ἐνιπὴν* esse factum ex fine versus sequ. *ποίη*, quod ubique corruptum *πίσσης, ποίσσης, ποιήσεως*.

24 *ὄλλυται* vulgo altero loco cum vitio versus. Malim *ὤλετο*.

25 *κατὰ τέμπε'* editum a Vales. Vulgo: *κατὰ πάμπαν.* Ex iis, quæ Constantinus interpretationis caussa adjecit, putes eum legisse: *Οἴχεται Ἀσσύριον, θάλλει κατὰ τέμπε' ἄμωμον* perperam acceptis Maronis verbis.

28 *ἤχθοντο.* Gravatæ sunt areæ, *βεβρίθασι*, spicis. Vulgo *ἤγοντο* sine sensu. Etsi hoc ipsum Constantinus interpretatur *τουτέστιν ὁ καρπὸς τοῦ θείου νόμου ἤγετο εἰς χρείαν.*

33 Corrupte alii *Πῆξαι*.

37 *καρπός*· Maitt. conj. *κάρτος.* Alterum tamen cum *ὥρα* bene convenit.

38 Vulgo *Οὐχ ὅσιοι αὐτοῖσιν ἀλιτροτάτοισιν* . . . Ex Marone *Cedet et ipse mari rector,*

39 Φυομένων ἄμυδις γαίης ἄπο πίονι μέτρῳ·
40. 41 Ἀγρὸς δ' ἄσπαρτος καὶ ἀνήροτος· οὐδὲ μὲν ἀκμὴν
Ὀτραλέου δρεπάνοιο ποθησέμεν ἄμπελον οἶμαι·
42 Οὐδ' ἐρίων δεύοιτο βροτὸς πόκον· αὐτόματος δὲ
43. 44 Ἀρνειὸς Τυρίοισι παρατρέψει λιβάδεσσι·
45 Σάνδυκι πορφυρέῳ λάχνην ῥυπόεσσαν ἀμείβων.
* * * * * * *
48 Ἀλλ' ἄγε τιμῆεν σκῆπτρον βασιληΐδος ἀρχῆς
49 Δεξιτερῆς ἀπὸ πατρὸς ἐριβρεμέταο δέδεξο.
50 Κόσμου κητώεντος ὅρα εὔπηκτα θέμεθλα,
51 Χαρμοσύνην γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἠδὲ θαλάσσης,
52 Γηθόσυνόν τ' Αἰῶνος ἀπειρεσίου λάσιον κῆρ.
53 Εἴθε με γηραλέον ζῶντά τ' ἔχε νήδυμος ἰσχὺς
54 Σὴν ἀρετὴν κελαδεῖν, ἐφ' ὅσον δύναμίς γε παρείη·
55 Οὐκ ἄν με πλήξειεν ὁ Θρᾳκῶν δῖος ἀοιδὸς,
56. 58 Οὐ Λίνος, οὐ Πὰν αὐτὸς, ὃν Ἀρκαδίη τέκετο χθών·
59 Ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς ὁ Πὰν ἀνθέξεται εἵνεκα νίκης.
60 Ἄρχεο μειδιόωσαν ὁρῶν τὴν μητέρα κεδνὴν
61 Γνωρίζειν· ἡ γάρ σε φέρεν πολλοὺς λυκάβαντας·
62 Σοὶ δὲ γονεῖς οὐ πάμπαν ἐφημέριοι ἐγέλασσαν·
63 Οὐδ' ἥψω λεχέων, οὐδ' ἔγνως δαῖτα θάλειαν.

---

nec nautica pinus Mutabit merces in promtu est in αὐτοῖσι latere ναύτῃσι et in ἀλιτρ- latere ἀλιτρ. Vidit jam Maitt. ἀλιτρεύτοις *navigatione confectis* legendum esse. In fine versus deficit vox, quæ *navigationem* declarat. Vales. ἀλᾶσθαι posuerat. Mox φυομένων ἄμυδις, h. ἅμα, non dispersim, sed promiscue ubique.

40. 41 Ἀγρὸς δ' sc. ἔσται. Editum erat vulgo αὐτὸς, quod Vales. emendabat αὐτὶ δ' ἀκμήν. al. ἀμήν· cum ἀμὴ δρεπάνου h. l. sit, parum id commodum, nisi sit ἀμὴ pro frondatione dicta.

42 Non necesse, ut homo tingat lanam; aries ipse mutabit eam purpura: παρατρέψει sc. πόκον.

43. 44 Vales. malit σπάρα πρέψει· sed quid πάρα sit, non assequor.

50 ὅρα. Vulgo ὁρᾶν, quod Homericum esset; sed in tali carmine vix frequentatum.

52 Αἰὼν in personam abiit. Miras in his verss. turbas facit Vales.

55 πλήξειεν. πλήσσειν percutere seu in luctu seu vulnere pro νικᾶν· nisi corruptus et mancus locus est.

60 μειδιόωσαν ὁρᾶν. Turbatum et hic erat in Græcis, ut ab interpretibus in Latinis = Ἄρχεο μειδιόων ἀνορᾶν· in codd. μειδιᾶν ὡς ἂν ὁρᾶν. Verum vidit jam Vales.

62 Interpolatum hoc in Græcis, ut sensus sit: At tibi non mortales parentes fuerant.

EXCURSUS II

De Varo.

Ecl. VI, 6. 7 *namque super tibi erunt qui dicere laudes, Vare, tuas cupiant, et tristia condere bella.* 10 *te nostræ, Vare, myricæ, Te nemus omne canet: nec Phœbo gratior ulla est, Quam sibi quæ Vari præscripsit pagina nomen.* Ecl. IX, 27 *Vare, tuum nomen—Cantantes sublime ferent ad sidera cycni.* Quæ ex his de Varo, cui Ecloga inscripta, si modo in utraque Ecloga de eodem Varo agitur, colligi possunt, hæc sunt: fuisse hominem Maroni amicissimum; Musis gratum et jucundum nomen; eum rebus bellicis clarum fuisse *(et tristia condere bella)*, promitti ei nominis immortalitatem; fuisse quoque aliquam ejus gratiam ac meritum apud Mantuanos, in vindicandis iis a veteranorum injuriis. Nec tamen illa sufficiunt ad declarandum, quisnam ille Varus fuerit; cum tot gentium, ut Quinctiliæ, Pompeiæ, Atiæ, Liciniæ, cognomen illud fuerit, nec alia in scriptoribus Vari hujus memoria satis liquido prodita sit. Grammatici vero multo magis turbant disputationem, cum non modo plures Varos confundant, verum et *Varium* cum *Varo* misceant. Franc. Arisius in Cremona literata T. I, p. 27 sq., a quo hæc severius tractata expectabam, et ipse diversos homines miscuit; reprehensus jam hoc nomine a populari (in *Giornale de' Letterati d' Italia* To. X, p. 264 sqq.). Dignum tamen nomen hominis a Marone tam studiose celebrati, ut paucis de eo agatur. Nescio enim, quomodo accidit, ut istis ætatibus, quibus magna rerum inversio facta est, magnique viri, et rebus gestis et ingenio clari, floruere, nullum nomen sit, quod non animum impellat et studium nostrum in se convertat. Tum vero, si magni viri studio semel tenemur, etiam amicos ejus cognoscere avide cupimus.

Secernamus primo Varos, quos temere huc vocarunt Grammatici. *P. Quinctilium Varum* U. C. 761 in Germania cæsum jam ipsa temporum ratio excludit; si quidem florente ætate Virgilius hoc carmen scripsit. Eadem de caussa locum nec habet *P. Alfenus* (scribitur et *Alphenus* et *Alfinius*) *Varus*, Cos. 754, nobilis JCtus, ad quem male retulere Horatii locum Sat. I, 3, 130.

Alium *Alfenum Varum* ab Augusto Transpadanæ provinciæ et agris dividundis præfectum, ne Virgilio ager eriperetur, curasse, memorant Serviana ad Ecl. VI, 6 et in Pseudodonato s. 30. Hunc esse de quo Virgilius hac Ecl. VI. tam magnifice loquitur, probabile fieret: si modo de hominis rebus bello gestis aliquid constaret, quæ tantæ essent, ut carmini epico materiem idoneam præberent.

Quinctilium, acutum et severum illum criticum ap. Horat. Art. 438, de cujus morte solatur Virgilium suum Horatius I Carm. 24, et quem Hieronymus Chron. Euseb. Cremonensem appellat, enotato ejus anno emortuali ad Olymp. 189, 1 (U. C. 730, ante C. N. 24), nulla idonea auctoritate *Vari* cognomine appellant Grammatici, Servius ad Ecl. V, 20, et Schol. Horat. cf. Ruæus ad Ecl. VI, 7.

Q. *Atium Varum* ex Cæsaris Comment. de B. G. VIII, 28. B. Civ. III, 37 huc vocat Martin. nominis similitudine inductus. Q. VAR. occurrit in Sarda Dactylioth. Lipp. Tom. II, 2, 219.

L. Varus, Epicureus, Cæsaris amicus, memoratur ap. Quinctil. I. Or. VI, 3, 78. Nullam hic lectionis varietatem notatam video; ut nec in altero loco X, 3, 8. *Virgilium paucissimos die composuisse versus auctor est Varus.*

Indubitatum quoque *Vari* nomen est ap. Horat. I, 18 Carm. *Nullam Vare, sacra.* Et Epod. V, 73, ubi Canidia in eum, tanquam inconstantem amatorem, sævit.

Nihil in his est, quo manifestum fiat, an de eodem Varo agatur. Qui Horatii amicus fuit, potuit et Virgilii esse; Potuit idem Cæsaris amicus esse. Pro eodem itaque cum L. Varo Epicureo habuerunt eum viri docti, in his Masson. Vit. Horat. p. 222. Eidem adeo et hæc Ecloga VI inscripta videri potest: si verum est, quod Servii ad v. 31, Phocæ in Vita Virg. v. 63, Donati in V. V. s. 79 fide traditur, in v. 31 sqq. Epicureum dogma proponi; si porro Syronis, philosophi Epicurei e Cicerone noti, una cum Varo auditor fuit Virgilius. Sunt tamen hæc omnia tam parum firmatæ fidei, ut nihil illis equidem confidam. Contra gravem dubitationem movet adversus hanc Massoni opinionem hoc, quod Varus Virgilii nostri bello clarus fuit: nam Ecl. VI, 7 *erunt, qui dicere laudes, Vare, tuas cupiant et tristia condere bella:* id quod in Epicureum illum philosophum non cadit.

In loco Ecl. IX, 35 vulgo legebatur: *Nam neque adhuc* Varo *videor nec dicere Cinna Digna, sed argutos inter strepere anser olores.* Si hoc recte se haberet: recte inferres: Varum aut poetam aut carminum judicem bonum fuisse; prius illud verius; nam Cinna notus satis poeta

fuit, non criticus; ita vero de Varo poeta multo major dubitatio suborietur. Enimvero multo probabilius fit, *Vario* legendum et de *L. Vario* tragico locum accipiendum esse, de quo v. ad Donat. Vit. Virg. s. 30 et 53. atque secundum hæc *Vario* reposui.

Apud Servium ad Ecl. IX, 35 legitur: " Nam Varus victor et dux fuit, cui supra blanditur" unde colligit doctiss. Ruhnken. ad Vellei. p. 364, Varum eum fuisse, non Varium, quem Acron narrat ad Cassium Parmensem occidendum ab Augusto missum. Verum et illud Scholion Acronis et hoc Servii tam contaminatum est Grammaticorum ineptiis, ut vix quicquam inde conficias. In Servianis, quisquis illud apposuit, quod paullo ante adscripsi, indocte expressit Horatianum: *Scriberis Vario fortis et hostium victor.*

Restat pro Varo poeta qui memorari possit locus Ovidii ex Ponto IV, 16, 31 *Cum Varus Gracchusque darent fera dicta tyrannis.* Duo tragœdiarum auctores memorari manifestum est. Gracchum Tragicum illustrat Heins. ad e. l. Cum Varii Thyestes tam nobile opus fuerit; Vari autem aliunde nulla prostet memoria; equidem non dubito in Nasone quoque *Varium* substituere: etsi is paullo major nata esse debuit Nasone puero.

EXCURSUS II*

De Sileno a Satyris et Nymphis vincto.

Ecl. VI, 13. *Chromis et Mnasylus in antro Silenum pueri somno videre jacentem—Aggressi, nam sæpe senex spe carminis ambo Luserat, injiciunt ipsis ex vincula sertis. Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle, Ægle Naiadum pulcerrima.*

Cum motus mentis magnis sensibus contactæ et phantasmata animi concitati ab ætatum priscarum hominibus nec discerni satis inter se nec ad caussas suas possent revocari, adeoque nec re nec nomine notari: ad furores illi divinitus mentibus immissos revocati sunt, modo religiosos modo fatidicos; fidem faciebant opinioni calores animorum et furores in orgiis Bacchicis et Phrygiis per choros ad numeros concitatos tympanorum et tibiarum moveri soliti: de quibus ad locum Strabonis lib. X. disputatum est alio loco (Commentat. Societ. Reg. Sc. Gotting. Vol. VIII.) Jam hæc eadem translata esse ad vates, et

inde ad poetas, ut et ipsi deo incalescere, furere, μαίνεσθαι putarentur, nota res est.

Inter deos, qui vatibus et poetis furores injicerent, Apollo et Musæ mox et Nymphæ et alii dii, habiti sunt, tum et *Bacchus*, qui et in Apollinis et Musarum consortium eo nomine venit. Non mirum itaque si, cum ille suos comites et θιασώτας, imprimis Bacchas, Mænades inde dictas, furore impleret, Silenum ita ἔνθεον ab eo redditum esse μυθικῶς narrarunt poetæ, ut et vaticinaretur, utilia moneret, tandem et vatum more caneret; itaque eo deventum est, ut Sileno tribuerentur carmina, tandem disputationes, de rebus physicis ac divinis: eo modo, qui expositus est a me in argumento hujus Eclogæ.

Cum semel ea, quæ de vate vaticinante narrari solebant, transferri cœpissent ad poetas: Sileno a Virgilio tribuitur hoc quoque, quod vaticinantium erat proprium, ut non nisi inviti et reluctantes deum reciperent; nam Silenus ad carmina sua recitanda non nisi invitus accedit; itaque vi cogunt eum Satyri, ut alibi videmus Proteum aut Pythiam ad vaticinandum vi admota cogi: qua de re v. dicta ad v. 28.

Adscripsi hæc in breve collecta in eorum gratiam, quibus hæc scripta sunt. Poeta hoc ipsum in lepidum mythum mutavit, cum narret Satyros duo, qui dudum carmina flagitaverant a Sileno, vi tandem adigere eum voluisse ut caneret, adjutrice Nympha. Versa tamen res in lusum, cum et corollis senem vincirent, et Nympha procaciter ejus frontem rubro pingeret.

Inter argumenta operum antiquorum nullum est copiosius et locupletius Bacchicis orgiis et lusibus. Satyri itaque ludentes, Silenus temulentus et Bacchæ, h. e. Nymphæ cum Baccho bacchantes sunt inter ea, in quibus artifices ingenia exercuerunt vel maxime. Sunt quoque in his quæ cum nostro carmine comparari possint. Silenus recubans in pelle substrata, utre vini pleno nixus, altera manu cantharum inversum tenens (qui tamen artifici recentiori vitiatum marmor reficienti deberi videtur) in villa Ludovisia visitur Romæ, cælo passim expressus.

Est Silenus ad arborem revinctus, Satyro ac Nympha exorantium specie adstantibus, in gemma *Lipperti Dactylioth. Mill.* I, 1, 183. Sunt alia apud *Tassie.* Inventum est nuper in finibus Neapolitanis anaglyphum, Silenum in antro sedentem cum Nympha frondem seu surculum ostentante, exhibens, Satyris duobus auscultantium similibus; pone antrum Sileni asellus dum duobus Satyris saltantibus. Id anaglyphum e nostro poeta adumbratum esse censuit Xaver. Mattei in diss. 1759 edita. Repetitum anaglyphum parum scite et affabre factum et ære

sculptum in edit. Virgilii Ambrogiana. Similis fere argumenti aliud est anaglyphum, quod ad ἀσκωλιασμὸν refert Vir doctus in *Diss. Acad. Cortonensis* To. I. diss. VIII. aliud vero manifeste expressum e Virgilio marmor XVI figuris, inter quas Ægle pingens Sileni faciem, visitur in Villa Pembrok. Wilton. Etsi nondum satis confido antiquitati horum monimentorum; vix enim artifices græci Virgilium edidicerunt.

EXCURSUS III

De C. Cornelio Gallo simulque de Euphorionis Chiliasi.

Ecl. VI, 64—73 *Tum canit errantem Permessi ad flumina Gallum* etc., et Ecl. X, 2 *Pauca meo Gallo, sed quæ legat ipsa Lycoris, Carmina sunt dicenda.*

Est Gallus inter eos homines, qui aliorum potius laude quam sua virtute, nomen ad posteritatem propagatum habent. Iterum nostra ætate multis de eo egere viri docti per Italiam, dum de ejus patria decertarent, aliis eum Forojuliensem, aliis Foroliviensem fuisse asserentibus. Priores partes tuetur doctiss. Fontanini in Hist. litt. Aquilei. I, 1, quem fere transscripsit Jo. Jos. Liruti (in *Notizie delle Vite ed opere scritte da' Letterati del Friuli* Tom. I pr.). At pro Foroliviensibus, post Peregrinum Maserium, Sigism. Marchesium in Supplem. Hist. Foroliv. lib. I, p. 34, et Ge. Vivianum Marchesium in Vitis illustr. Foroliv. lib. II, cap. 5, p. 227 sqq., denuo pugnavit eruditiss. Morgagnus in Opusc. Miscell. P. III Ep. 1 et 10. Add. Burm. ad Anthol. Lat. To. I, p. 353. Adeo et hujus hominis exemplo proposito contemnere aliquis discat nominis famam et immortalitatem: in qua et ipsa casus et fortuna regnat.

Contigit tamen inter hæc, ut multa, quæ ad Galli res spectant, accuratius constituerentur. Contra vero nec minus alia virorum doctorum argutiis fuere impedita et obscurata, etiam in iis, quæ ad Virgilium spectant. De amica *Lycoride* disputatum est in Argum. Ecl. X. Ingenium Galli et facultatem poeticam pauca testantur fragmenta, quæ supersunt; adstruunt autem eam veterum præconia, inque his Virgilii. Verum hic non tam ab Elegorum felicitate eum celebrat, quam ab alterius generis carmine: altero loco VI, 72 *Grynei nemoris originem* argumentum illius constituisse innuit: nam, cum Gallum summo honore a Musis acceptum narrasset Maro, Linum ait ei fistu-

lam Hesiodi præbuisse, verbis adjectis: *His* (calamis) *tibi Grynei nemoris dicatur origo: Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo.* Altero loco Ecl. X, 50. 51 Gallus loquitur: *Ibo,* ait, *et Chalcidico quæ sunt mihi condita versu Carmina, pastoris Siculi modulabor avena.* Gallus adeo *versu Chalcidico carmina condiderat.* Euphorionis carmina respici, qui Chalcidensis ex Eubœa fuit, satis convenit; ejusque necesse est aut transtulisse carmen aliquod in Romanum sermonem Gallum, aut liberiore calamo expressisse. Proclive est ad conjectandum, carmen de Apolline Gryneo ejusque oraculo fuisse illud ipsum carmen. Hactenus consentanea sunt, quæ apposui. Similia illis habet Servius ad Eclog. VI, 72 et X, 50.

Enimvero viri docti suspicione et opinatione adjecere alia; ex VI, 69. 70. ubi *calamos ei dant Musæ, quos ante dederant Ascræo seni:* ergo Opus aliquod Euphorionis, quod Hesiodei carminis genere scriptum erat, respici. Jam Euphorion Varroni et Columellæ inter scriptores rei rusticæ numeratur; ideo carmen illud nomine *Hesiodi* inscriptum fuisse visum est; et est ap. Suidam inter Euphorionis scripta Ἡσίοδος. Georgica fuisse illud censent. Verum cum argumento hoc parum conveniunt versus subjecti: *His tibi Grynei nemoris dicatur origo* etc. quid enim in tali carmine convenire potuit cum Georgicis? Videndum itaque est de his paullo diligentius.

Euphorion, Chalcide Eubœæ, ut dixi, oriundus, Antiochi M. regis Syriæ bibliothecæ præfectus, magna olim fama floruit. De eo post Meurs. ad Helladium (Opp. To. VI), et Voss. de hist. Gr. I, 17, et de poet. Gr. c. 8 cum Casaub. ad Suet. Tib. 70, et Davis. ad Cic. de N. D. II, 64 egit Toupius in Epist. crit. pag. 161, (Emendat. novæ edit. To. II, p. 601) et qui alia, quam in quæ is inciderat, attulit, Fontaninus in Hist. litt. Aquilei. p. 29 sqq. Desideratur tamen vel sic justa de eo commentatio. Laudantur ap. Steph. Byz. et Athen. Euphorionis Χιλιάδες. Est porro de eo Suidæ locus in Εὐφορίων, in quo ei tribuuntur opera: Ἡσίοδος, Μοψοπία ἢ Ἄτακτα. *Mopsopia* est idem atque Attica; nam antiquius nomen illud fuit ab Oceanide Mopsopia: καὶ ὁ λόγος τοῦ ποιήματος ἀποτείνεται εἰς τὴν Ἀττικήν. (male adjectum in Suida χιλιάδα, jam deletum a Toupio, minus tamen bene mutatum in χιλιάδες). Respexerat in eo opere eos qui deposito eum fraudaverant docueratque eos certam pœnam daturos esse perjurii. Inde deductus fuerat ad colligenda oracula, quæ per spatium mille annorum prodita erant, et eventus, quos illa habuerant. Hæc saltem inter se quodammodo conveniunt. At Suidas aut male excripta aut interpolata sub-

jicit: εἶτα συνάγει διὰ χιλίων ἐτῶν χρησμοὺς ἀποτελεσθέντας. *de oraculis per mille annorum decursum eventu probatis*, scilicet suo ut quodque tempore eventum habuerit, ut orsus forte esset librum inde ab Argonauticis. Secutus in hoc erat Euphorion exempla aliorum, qui χρησμοὺς collegerant: inter quos Philochorus fuit, Atthidos scriptor, ἐν τοῖς περὶ μαντικῆς Δ'. ap. Plutarch. de Pyth. Orac. p. 403 E. Sequitur in fine: εἰσὶ δὲ βιβλία ε'· ἐπιγράφεται δὲ ἡ πέμπτη χιλιὰς περὶ χρησμῶν, ὡς χιλίων ἐτῶν ἀποτελοῦνται. ultima male ab interpolatore accessere. Ceterum hæc viri docti ita accipiebant, ut opus illud in quinque Chiliades divisum putarent, quarum quinta περὶ χρησμῶν inscripta esset. At Toupius Χιλιάδας opus statuit diversum fuisse a Mopsopia: quintum librum περὶ χρησμῶν inscriptum fuisse. Si tamen mille hi anni *quinto libro* nomen χιλιάδος dedere: unde quæso quatuor ceteri libri hoc idem *chiliadum* nomen habuere? aut quale earum argumentum fuisse dicemus, quod a millenario numero quicquam traheret? Estne porro sermoni hoc consentaneum, Χιλιάδα appellari librum, in quo oracula exponuntur per mille annos ad eventum perducta? Saltem dicendum erat, *chiliadem annorum* nomen suppeditasse libro, ut χιλιὰς inscribi posset. Oraculum vero Locrorum, ut per mille annos placarent Minervam Iliensem, alienum est ab h. l. non enim illud de eventu agit post mille annos. Difficultatem adeo, quæ in his erat, non sustulit vir doctus, sed reliquit. Verba Suidæ adeo corrupta, et male luxata sunt, ut nihil tuto ex iis colligas, nisi forte hoc; si verum est, totum opus nomen Χιλιάδων habuisse, probabile fit, ita inscriptos esse libros quinque, propterea quod mille ἐπῶν erant, h. e. mille versibus singuli constabant. Nihil adeo est, quod impediat, idem opus fuisse Μοψοπίαν et Ἄτακτα, et Χιλιάδας appellatum: sed liber quintus περὶ χρησμῶν, de oraculis, agebat. Attamen dubito an recte ponatur, omnes quinque libros Χιλιάδας inscriptos fuisse; Apud Stephan. Byz. et Athen. potuit scriptum esse ἐν Χιλιάδι, quo solus liber quintus, idem περὶ χρησμῶν inscriptus, et mille forte versibus constans, designatus fuit. Scripserat Suidas: εἶτα συνάγει διὰ χιλίων ἐπῶν (non ἐτῶν) χρησμοὺς ἀποτελεσθέντας, responsa et eventa. Ita recte subjecit ἐπιγράφεται δὲ ἡ πέμπτη (pro τὸ πέμπτον) χιλιὰς ἡ περὶ Χρησμῶν.

Jam quod ad Gallum attinet, ex Ecl. X, 50 *Chalcidico quæ sunt mihi condita versu*, ut diximus, intelligitur, eum Euphorionem Chalcidensem seu latine reddidisse, seu quocumque modo ejus carmen saltem imitatione expressisse: prius tamen illud tradunt Grammatici. Quæritur nunc, quodnam Euphorionis opus hoc fuerit. In vss. his 69 sqq. Ecl.

VI Gallus, Musarum jussu, a Lino traditam sibi accipit Hesiodi fistulam, qua *Grynei nemoris originem* canat. De oraculo hoc Apollinis fabulæ potuere esse plures; fuere quoque in iis multa de Mopso et Calchante (cf. Not. ad Ecl. VI, 72), potuit eas persequi Gallus carmine ad Euphorionis exemplum composito; potuit quoque esse Euphorionis liber de illo fano, cujus ad nos memoria nulla pervenit, quem Gallus latinis versibus reddidit; verisimilius tamen est, fuisse *particulam Chiliadis* περὶ χρησμῶν a Gallo latine conversam. Inter alia enim oracula etiam Grynei debuit memoratio fieri. Suspicari quoque aliquis possit, Mopsi nomen latere in voce corrupta Μοψοπία, et fuisse Μόψου ἔπη, aut Μοψοέπειαν. Inter hæc restat difficultas, quod non intelligi potest, quidnam in simili opera Galli ab Hesiodo mutuatum esse potuerit: nam *Hesiodea fistula* hæc canere dicitur. Nimis acutum esset si diceres, aliud Hesiodi opus respici non ἔργα καὶ ἡμέρας, forte τὰ ἔπη μαντικὰ, et Μελαμποδίαν olim ei tributam, quam Euphorion aut secutus erat aut expresserat. Verum simplicius res ita constituitur: Idem Euphorion et Ἡσίοδον et Χρησμοὺς scripserat; prius illud habebat aliquid conjunctum cum vita pastorum et cantibus. Cum Gallus occupatus esset in altero Χρησμῶν opere, memorari poterat Linus tradere calamos Hesiodi Gallo, quibus uteretur in altero opere ejusdem poetæ exprimendo.

Fontaninus l. c. miro acumine plura Galli carmina ex versibus Virgilianis exculpsit: ex v. quidem 70 colligere vult, eum latinum fecisse Hesiodum Euphorionis, ex v. 73 eum vertisse latine Chiliadem, tum ex v. 74 scripsisse eum fabulam Scyllæ utriusque, quarum alteram superesse in Ciri Virgilio tribui solita contendit, et v. 77 fabulam Terei et Philomelæ. Hæc tamen ad Sileni carmen spectare, meliore interpretatione facile edoceri poterat vir doctissimus. Cirin Gallo vindicarant et alii, inter quos Gisanius. vid. Procem. ad Cirin.

Ceterum Euphorionis, ut ceterorum Alexandrinorum poetarum, magna fuit Romæ hac ætate existimatio: et inde interpretandos esse censeo *cantores Euphorionis* ap. Cic. Tusc. III, 19, non tanquam mollis alicujus poetæ amatores: quæ interpretatio fundamento idoneo caret, cum ejus carmina amatoria nulla usquam commemorentur. At obscuritate eum, et quidem ex doctrinæ copia, non minus quam Callimachum ἐν Αἰτίοις et Lycophronem, laborasse, vel ex Cic. de Div. II, 64, et Clem. Strom. V, pag. 676 notum est, etsi ob hanc eandem obscuritatem probaverat se Tiberio Cæsari, vid. Suet. cap. 70.

EXCURSUS IV

De Scylla.

Ecl. VI, 74 *Scyllam Nisi, quam fama secuta est, Candida succinctam latrantibus inguina monstris Dulichias vexasse rates, et gurgite in alto Ah! timidos nautas canibus lacerasse marinis.* Æn. III, 426 *At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris, Ora exertantem et naves in saxa trahentem. Prima hominis facies, et pulcro pectore virgo Pube tenus; postrema immani corpore pistrix, Delphinum caudas utero commissa luporum;* et 432 *Scyllam et cæruleis canibus resonantia saxa;* add. Ciris 58 sqq. 79 sq.

Multum absum ab eo consilio, ut fabulam de Scylla seu potius fabulas recoquere velim; nam magnus earum numerus fuit: vide vel Athen. VII, p. 297. et Cirin 55 sqq. nec omnino de Scyllæ forma laboro, verum de eo tantum, qua specie Maro Scyllæ speciem apud animum suum finxerit. Videri enim potest a se ipso dissidere, cum altero loco *canes marinas*, altero *lupos marinos* cum *delphinibus* commemoret, qui quomodo ex ejus alvo prodierint una omnes, haud facile dictu esse videtur.

Apud Homerum, a quo primum Scyllæ speciem declaratam habemus, mythum omnino simpliciorem et rei declarandæ magis consentaneum videmus Od. M, 85—100. Scopulus est, cum antro, cujus fundo illa incubat; *πόδες δυώδεκα πάντες ἄωροι* (obscuro sensu) ei tribuuntur v. 89, saltem illa pedibus suis insistere nequit; itaque medio tantum corpore ex antro prominet et sex sua capita late exerit, ut piscetur, unde vivat, belluas marinas *Δελφῖνάς τε κύνας τε καὶ εἴποθι μεῖζον ἕλῃσι Κῆτος.* Vox porro ejus est qualis catuli v. 86 *τῆς ἤτοι φωνὴ μὲν, ὅση σκύλακος νεογιλῆς, Γίνεται.*

Mutarunt itaque sequiores poetæ fabulam, et *canum vocem piscationemque delphinorum et canum* ad speciem Scyllæ exornandam transtulerunt: ademtis capitibus sex. Pro his enim superne species est puellæ, quæ tamen inferius corpus monstrosum habet. Ovid. Met. XIII, 732 *Illa feris atram canibus succingitur alvum Virginis ora gerens.* Tibull. III, 4, 89 *Scyllave virgineam canibus succincta figuram.* Est adeo fabula hæc ex eo genere, in quo artificum ingenia pristinam monstri formam in jucundiorem mutarunt.

In his ac similibus nihil est, quod hæreas. Verum difficultatem facere potest ea species, qua in extrema corporis parte *delphines, lupi et canes*, una commissi et conjuncti finguntur. In versu: *postrema immani corpore pistrix Delphinum caudas utero commissa luporum* ambiguum est, utrum sit: pistrix, quæ commissas habet *delphinum caudas utero luporum*, an *luporum caudas delphinum utero*. Neutram speciem facile fingat sibi aliquis animo: imprimis si vulgarem Scyllæ formam in priscis monumentis reputet, in quibus ea in delphinum caudas desinit, canibus ex utero subtus prodeuntibus. Itaque tertiam aliquam rationem ingressus sum in Notis ad e. l., ut sit: *commissa caudas delphinum*, habens caudas delphinum commissas, conjunctas, cum *utero luporum*, luporum uteris s. corporibus, quæ inter binas delphinum caudas ex alvo prominent. Recte hæc se habent, modo ex pluribus Scyllæ formis eam teneas, quæ Virgilii animo insederat.

In antiquæ scilicet artis operibus non una Scyllæ forma occurrit; modo ea in delphinum binas caudas desinit; nihil amplius; modo intertextæ aut intermixtæ sunt canum protomæ; et hæc quidem est sollennis forma, ut in ære maximo Gordiani (Mus. Flor. tab. 73) et Pupieni (Max. mod. Numism. R. Gall. tab. 25) et simili modo Scylla remo sublato ictum intentans in denario Sext. Pompeii, v. c. Thes. Morell. Pompei. t. II, 1. cf. Spanh. de V. et P. N. T. I, p. 262; et adjunctis binis corporibus juvenum, per canum nexus implicitorum in Pict. Hercul. Tom. III, t. 21. et uno viro in gemma ap. Lippert. I, 1, 127. 128. ap. Tassie pl. XXXI. et ap. Tischbein *Homer in Zeichnungen nach Antiken* fasc. III. Et cum his, maxime cum Sexti Pompeii numo, comparare malim poetæ versus collato Silio V, 135. Est quoque in numis Contorniatis navis Ulyssis imminente et sociorum unum rapiente Scylla: de quibus v. Eckhel Vol. VIII, p. 285. Est tamen tertia species, qua alvo adjunctæ sunt utrimque duæ canum protomæ in unam delphinis caudam coeuntes. Hanc speciem habet numisma Agrigentinorum a Principe Torremuzza (*Opusc. di Autori Siciliani* Tom. XIV, tab. VII, IV) editum, et in Siciliæ vet. Num. tab. V repetitum, ubi alterum canis alterum hydræ est, et jam ante, parum affabre, adumbratum a Pancratio l. c. nec multum abludit ara in Winckelm. *Mon. ined.* no. 37. Plures Scyllæ species uno loco expressit *Pancrazi Antichità Siciliane* p. 4.

A poetis fere canes memorantur, eæque veræ ac terrestres. Dubitari tamen vix potest, eos, qui primi fabulam commenti sunt, cum de monstro marino narrarent, belluas quoque marinas ei adjunxisse. Etiam

Homerus l. l., ubi Scyllam exertis capitibus prædari ait circa scopulum aquatilia, Δελφῖνάς τε narrat κύνας τε καὶ εἴποθι μεῖζον ἕλῃσι Κῆτος. Probabile itaque fit de phoca eum cogitasse: quam vitulum marinum jam veteres appellarunt, qui idem etiamnum modo *canis* modo *lupi marini* nomine venit; *phocam pusillam* Linn. eam haberi audio. Iconem et descriptionem vituli marini videas ap. Rondeletium de Piscibus marinis lib. XVI, c. 6. Majorem horum amphibiorum olim in mediterraneo mari frequentiam fuisse constat; ad fines Ægypti desertos notas eorum sedes novimus ex Odyss. Δ. ubi de Proteo agitur. Narrant nostris quoque temporibus canum marinorum circa promontorium Scyllæum ingentem conspici copiam; multo magis hoc ita se habuit antiquioribus temporibus, cum et thynnorum piscatio circa Scyllæum belluarum istarum opera exerceretur.* Duxere quoque viri docti nomen Scyllæ ab iisdem; est enim σκύλαξ, σκύλλος, σκύλλα.

Interea in artis priscæ operibus, non magis quam in poetis, aliæ quam veræ canes expressæ esse videntur, saltem quantum ex eorum apographis assequi possum; unum est fragmentum in Marm. Oxon. P. I, CXXXII, in quo os canis propius fit ori bestiæ aquatilis. Lucretius V, 890 *rabidis canibus succinctas semimarinis Corporibus Scyllas* dixit: ibi tamen non canes sed Scyllæ sunt semimarinis corporibus: quas pro una Scylla semimarino corpore dixit, respectu caudæ. Lusere veteres artifices in forma belluarum e Scylla nascentium (v. c. Pictur. Herculan. Tom. III, pag. 109), modo in caudis, quæ in serpentes exeunt in Monumentis Etruscis. Novat quoque in Scyllæ forma Schol. Apollonii IV, 825. dum ei canes prodire ait ex lateribus et pectore. In Cod. Vatic. Virgilii ad lib. VI Æneidis in inferis Scylla picta est hippocampo similis. In ipso illo numo Agrigentinorum, quem paullo ante memoravi, alterum caput canis an lupi, alterum hydræ est.

* Cf. Strabo lib. I, p. 43 sq. e Polybio: qui tamen *canes* de alio piscium genere accepit: τοὺς γαλεώτας, οὓς καὶ ξιφίας καὶ κύνας λέγεσθαί φασι. Etiam Oppian. Halieut. V, 365. 376 *canes* et *phocas* distinguit.

P. VIRGILII MARONIS

G E O R G I C A

PROŒMIUM

AD Georgica *facetum* illud ac *molle*, quod peculiari aliquo Musarum munere Virgilio concessum esse Horatius memorat,* proprio quodam modo spectare videtur. Mollitudo quidem ex eo venit, quod, cum exquisito aliquo et numerorum et orationis cultu omnia elaborata et expolita sint, nihil duri, scabri et horridi, quod in divino Lucretii carmine offendit, aspersum est; nihil, quod otiose vacet aut utilius absit. Nec modo verborum dilectu et junctura, verum etiam sententiarum veritate, lumine ac naturali facilique et apto nexu, ingenii artisque insignis aliqua felicitas, quæ in Virgilio erat, effecit, ut leni ac facili cursu omnia defluant. Habent porro *decus* et *excultam* aliquam *elegantiam*, uti Quinctilianus † istud *facetum* Horatii interpretatur; cum scilicet in argumento tam tenui et humili, quod ad rusticam orationis asperitatem tantopere non modo patebat, sed et deflectebat et inclinabat, omnia sint scite, honeste, et liberaliter tractata, ut politum, elegans, et urbanum ingenium ubique facile agnoscas. Ad juncturam adeo verborum lenem ac mollem et numerorum artificium, totumque carminis nitorem, et ad cultissimæ orationis verecundiam et venustatem referendum nobis esse videtur elogium illud, quod tam variis, incertis sæpe et obscuris, modis a viris doctis versatum esse videas. Magnificam autem et præclaram esse illam Virgiliani carminis prædicationem, quis non videt? Est scilicet summa laus, quæ in id carminis genus cadere possit, quod *didacticum* appellare solemus. Cum enim ejus natura in eo po-

* Sat. I, 10, 44. 45 *molle atque facetum Virgilio annuerunt gaudentes rure Camœnæ.* vid. sup. *de Carmine bucolico* pag. 16.

† Inst. VI, 3, 20.

sita sit, ut *sive notio aliqua, sive sententia, sive sententiarum, etiam præceptorum de quacumque sive scientia sive arte, aliquis complexus eo sermonis genere exponatur, quod quam maxime ad permulcendum voluptate aliqua animum vim habeat:* voluptatem illam non tam ab ipso argumento, quanquam in ejus dilectu et hoc videndum est, ut ne injucundum sit, quam ab ejus tractatione et ornatu expectandam esse facile apparet. Nam cum neque *factum* aut *res gesta*, aut *actio*, neque animi aliqua *affectio*, voluntatis inclinatio aut vehementior impulsus mentis et peturbatio, quæ et ipsa cum actione aliquantum conjuncta sunt, in eo carmine tractentur;* quo ipso fere ejus a reliquorum carminum natura diversa indoles continetur; in re exponenda et ornanda carmen didacticum tanto majus artificium requirit, quo minorem vim res ipsa ad delectandum habere potest, quoque magis cavendum poetæ est, ne ad subtilem præceptionem, qua nemo facile delectatur, aut ad meram rerum *descriptionem* carmen hoc revocet, qua animos nostros non diu cum voluptate teneri satis constat.† Itaque ex toto materiæ apparatu ea deligenda sunt, quæ cum aliqua voluptate audiri, aut, si per se nihil suavitatis habent, ornari et nobilitari ab arte possint; quæcumque autem tractanda selegeris, ea rerum facie quasi ac vultu eoque colore exhibenda sunt, quo maxime niteant, hominumque animos ad cognoscendam rem et contemplandam alliciant et invitent. Tum perspicuitas a lucido, non autem dialectico, rerum ordine, argumentorum dilectu, dispositione et expositione ad animum tenendum accommodata, arcessenda est. Tenent autem animum ea, quæ non modo nihil molestiæ ei creant, dum cognoscuntur, verum etiam, dum leni ac facili cursu in animum influunt, non horrida aliqua ac jejuna subtilitate exarescunt, sed eo corpore ac colore succoque expleta sunt, quo ad impellendos sensus nostros animumque aliquam vim habeant. Quo fit, ut in ornatu summa hujus carminis posita videatur. Ad ornatum

* Utique non sic, ut carminis summam et argumentum constituant. Alioqui enim haud dubie etiam per narrationem carmen didacticum detexi posse, præclaro, in ipso Veneris et Gratiarum contubernio elaborato carmine, *Musarion* inscripto, docuit ingeniosissimus inter venustiores poetas Wielandus nostras.

† Vid. du Bos Reflex. critiqu. P. I, S. 9.

autem omnia referenda sunt, cum ea, sine quibus ille recte esse nequit, verborum numerorumque recta, elegans, ac suavis ratio, tum rerum argumentorumve, quæ, quod ornatum capere videbantur, ad exponendum seposueras, ea elocutio et repræsentatio, quæ ad animum continua gratarum rerum, imaginum ac sensuum vicissitudine tenendum quam maxime sit idonea. Quod quidem ita maxime assequi videare, si, iis exceptis, quæ nullum ornatum admittunt, et breviter ac simpliciter exponenda sunt, cetera verbis ac sententiis locupletibus, variarumque rerum similitudinem ac colorem in animum revocantibus, expressa sint; ea vero, quæ universe dici poterant, ad factum aliquod, idque unum et actionem singularem e multis revocata, ad vivum repræsentata, descriptione oculis subjecta, exemplis et comparationibus illustrata, sententiis gravibus sint distincta, omninoque ita tractata, ut non tam animus doceri se sentiat quam delectari: ut non magna animi intentione ad cognoscendum opus sit, sed ut satis sit, modo animus recipiendis impulsibus variarum imaginum sensationumque pateat; ut præcepta et sententiæ quasi corpore aliquo inductæ sensibus subjectæ ante oculos incedere palparique posse videantur, utque, dum in rerum ipsa tractatione et usu versari te existimes, sine omni molestia, putes te assuescere potius rebus agendis quam discendis. Jam res aliæ naturali aliqua seu dignitate seu suavitate se commendant, in quibus poetæ jam satis parata laus, modo ne eas oratione deterat; sufficit, ut æquet; sin amplificet et augeat, id vero ad tanto majorem ingenii commendationem facere necesse est: aliæ autem res aut natura sua tenues et jejunæ, aut opinione humiles, et nullo suo decore insignitæ sunt; quas si poeta cum per se grato aliquo habitu induere, tum externarum rerum, imprimis digressionum, virtute satis ornare potuerit, in eo vero summam poeticæ facultatis et artis laudem consequitur. Digressionum itaque ad ornandum hujusmodi carmen imprimis magna laus habenda.* In iis autem Virgilii ingenium impri-

* Reprehendit etiam has, et transitus ad eas tanquam parum opportunos, Homius (*Elements of Criticism* cap. 1 extr.). Sed confudit Vir Ill. genera orationis et scriptionis inter se diversissima, majoremque, quam pro poetica ratione, subtilitatem, nullum vero poeticæ seu artis seu scientiæ sensum, in hoc aliisque judiciis adhibuisse videtur. Dispu-

mis commendat hoc, quod consilio et argumento carminis ea et dilectu et ornatu accommodata sunt. Est utique in iis liberalior ornamentorum materia, majorque splendor, pro indole tamen et natura carminis; ars quoque mirifica in junctura horum locorum et in transitu redituque a digressione ad præceptionem; porro in præcipiendi formulis mirificaque earum varietate, quam magna ex parte Arato et Nicandro debere eum videbimus: tandem in venustate, proprietate, copia orationis et dictionis, in qua Lucretianum carmen ante oculos habuit, sed emollitum et expolitum ad poetarum Alexandrinorum elegantiam: quibus rebus efficitur delectatio illa, quam poeta sibi habere debet propositam.

Atque hæc illa sunt, a quibus Virgilii laus, si a judicio aliquo profecta videri debet, imprimis repetenda est. Est is proprius quasi Virgiliani carminis character, ut, si ingenium Homericum in inveniendis rebus desideres, si Theocriteam simplicitatem, et nativam aliquam venustatem, qua animi, inani nostrorum morum fuco nondum contaminati, tantopere capiuntur, frustra in eo quæras, elegantiam tamen cultumque, eundemque rectum, purum, pudicum ac decorum, simulque elaboratissimum et exquisitissimum, facile agnoscas. Inveniendi quidem sollertiam, si animi sensa libere eloqui fas est, non majorem in Georgicis quam in reliquis ejus carminibus deprehendimus. Adumbrata fere omnia, depromta et hausta, plurima fere ad verbum conversa sunt et transsumta ex aliis sive Græcis sive Romanis poetis ac scriptoribus. Ut enim suis locis indicabimus, nonnulla ex Hesiodo, multa ex Lucretio; locum de peste ex eodem et Thucydide; alia, imprimis doctrinam de arborum cultu ex Theophrasto, doctrinam de apibus ex Aristotele, locum de serpentibus, imprimis de chelydro,* ex Nicandri Theriacis, locum de prognosticis totum ex Arati Diosemeis,† nonnulla ex Xenophontis Œconomico, magnam præceptorum partem, imprimis de pecudum cura, ex Catone et Varrone transtulit. Cujus rei quanto manifestiora habituri essemus indicia,

tavit adversus eum perdocte *Jo. Jac. Netzker*, Prof. Gymnasii Thorunensis, in Commentatione *de Georgicorum Virgilii lucido ordine.*

* Ge. III, 432 sqq.

† Conf. Macrob. V, 2.

si antiquiores auctores de Re Rustica et singulis ejus partibus,* præcipue qui versibus eas illustrarunt, omninoque poetæ Alexandrini, plures superstites essent, imprimis Nicander, Eratosthenes, Parthenius.† Nam, quanquam poetæ nostri ingenium satis in se materiæ ad exquisitiorem aliquem ornatum ac nitorem carminis habuit; erat enim illud naturæ aliqua indulgentia ad præclaræ cujusque pulcritudinis sensum natum ac factum, inque vita illa per literas Græcas et urbanitatem Romæ sub principe Augusto, et consuetudine cum elegantissimis et urbanissimis hominibus, eximie cultum et politum: variarum tamen rerum comparatione et indagatione progressi hoc nobis animadvertisse videmur, ex Alexandrinis imprimis poetis Virgilium nostrum profecisse; his eum naturalem illam et parum operosam, cum tanto tamen cultu, ornatu, et dignitate conjunctam, venustatem debere arbitramur. Sed ea de re alio tempore accuratius disputandi erit locus. Quid? si alios, e quibus singulos versus, mutuos sumtos aut expressos a Virgilio, Grammaticorum cura nobis servavit, ut Ennium, Lucilium, Varronem Atacinum, integros haberemus; annon multo plura irrigati fontibus alienis ingenii vestigia essemus deprehensuri? Non itaque temere posuisse videbimur illud, quod paullo ante commemorabamus, defuisse Virgilio divinam illam nova et intacta ab aliis proprio quodam nisu proferendi vim, liberum illum animi per ignota et intentata vagantis impetum; quem tamen ipsum verecunda illa, recta et castigata, carminis pulcritudine redemisse et compensasse videri debet; neque in illa morum vitæque elegantia, certis decoris et honestatis cujusdam legibus adstricta, aut in illa doctrinæ ac literarum copia, quæ in Virgilio fuit, liber ille et supra mortalia emicans et tanquam alatis Platonis equis inter nubes

* Multa eorum et magna nomina a Varrone, Columella, et Plinio memorata videas, quæ congesta sunt ab Ursino *Virgilii collati pr.*

† Quinctilianus Inst. X, 1, 56 *Quid? Nicandrum frustra sequuti Macer atque Virgilius?* E Democrito poetam nonnulla sumsisse Plinius monuit. vid. ad Georg. I, 336. Ex Eratosthene translatus locus Ge. I, 233 sqq. e Parthenio versus Ge. I, 437. Servius ad Ge. I, 43 *Sane sciendum, Xenophontem scripsisse unum librum Œconomicum, cujus pars ultima agriculturam continet: de qua parte multa ad suum hoc opus Virgilius transtulit; sicut etiam de Georgicis Magonis Afri, Catonis, Varronis, Ciceronis quoque libro tertio Œconomicorum, qui agriculturam continet.*

evectus spiritus vigere potuit; fieri enim aliter vix potest, quam ut hæc operosæ doctrinæ quasi sarcina impetum animi diviniorem retardet; unde, neque ex academica nostra institutione unquam Homericum aliquod ingenium aut prodiisse aut proditurum esse, facile augurari licet; uti contra inter poetas nostros, iis, quorum animis Virgilii et Homeri non nisi obscura aliqua notio, ex puerili tantum institutione, insidet, vix eminebit castigata et elaborata dictio, recta et casta carminis pulcritudo aut elegantia ex ingenii cultu exquisitiore profecta, quæ ex diligentiore antiquorum studio comparanda est. Enimvero, si Homero atque aliis nonnullis forte poetis illa diviniore, quæ in inveniendi felicitate cernitur, ingenii vi cedit Virgilius, in hac, quæ secunda esse videtur ab illa, facile omnium est princeps habendus, ut ea, quæ ab aliis acceperit, multo ornatiora et pulcriora ab ejus ingenio prodeant. Quod magistris nostris acceptum nos referre solemus, ut, cum a parentibus vitam acceperimus, ab illis rectæ et jucundæ vitæ usu impertitos nos esse fateamur; hoc in illis, quæ jam ab aliis prolata erant, accidere videas, ut ex Virgilii ingenio multo felicius enascantur, et pulcrius efflorescant; ut, si ea non novitate, at gratia tamen, dignitate, venustate, miros animi affectus moveant, magnaque admiratione perfundant. Qua in re mihi quidem in poesi eundem locum tueri videtur Virgilius, quem Cicero in eloquentia. Nam et hujus ingenium, quod ipsum per se non facile præclari aliquid proferret, in ornandis et amplificandis aliorum inventis, imprimis in vestiendis oratione Latina Græcorum dictis, eximiæ felicitatis et artis fuit. Itaque hoc in genere Virgilium, poetarum Ciceronem appellare nonnunquam lubet. Illa autem ingenii Maroniani propria venustas in nullo ejus opere magis cognoscitur, quam in Georgicis, omnibus numeris absoluto, perfecto et expolito, carmine, ut, si in nostra interpretatione hoc assecuti sumus, nos enim id secutos esse non negamus, ut non modo verborum ac sententiarum vim declaraverimus, verum etiam carminis pulcritudinem, imprimisque ornatum, sensibus et oculis adolescentum subjecerimus, nos operam nostram non omnino male collocasse arbitraturi simus.

Ex iis, quæ adhuc disputata sunt, nuperam censuram Geor-

gicorum, quam Edmundus Burtonus, Britannus non indoctus nec inelegans, proposuit,* ab judicio parum subtili et limato profectam facile videas, dum hanc ipsam copiam, hunc ornatum rerum tenuium et exilium, ad reprehensionem carminis traxerit. Sed judicii hujus auctoritatem jam satis alio ejusdem viri docti acumine elevatam dabimus, cum idem ille in Bucolicis summam simplicitatem et humilitatem vitæ ac morum a Virgilio expressam dixerit; quo quid a rerum fide ac sensu alienius afferri possit? A tumore ac frigore aut inepto aliquo studio ac nimia sedulitate Georgica vacare confidenter affirmem, qui alioqui non multa me certo tenere affirmare soleam.

Georgica Mæcenatis suasu ac consilio scribere suscepisse poetam, ut hominum animi ad agri colendi studia revocarentur, Britannorum nonnullorm, Wartoni, Crusii, Martini, elegantium virorum, est opinio. Italia sane bellis civilibus tantum non in vastam solitudinem erat redacta; veterani, inter quos agri fuerant divisi, ab operis rustici molestiis et ærumnis tolerandis alienissimis erant animis; frumenti inopia ab anno inde DCCXIII magna Italiam fame afflixerat; carmine itaque, quo vitæ rusticæ bona commendarentur, delinitos animos ad agricolationem adduci posse, censuisse Mæcenatem. Fundamentum tamen conjecturæ idoneum non apparet; quin ea nec satis probabilis esse videtur, cum carmini majorem vim, majorem etiam celebritatem, tribuat, quam inter homines indoctos, feroces, per bellorumque civilium licentiam rapinis cædique assuetos, ullo modo expectari possit. Hoc forte fieri potuit, ut, cum multa apud Mæcenatem de detrimentis, quæ ex agriculturæ neglectu reipublicæ inferrentur, et de modis ac rationibus, quibus ei honos suus restitui posset, disputarentur et agerentur, Virgilii ingenium ad hanc materiam deferretur excitareturque, ut eam carmine tractandam sibi sumeret. Carminis tamen auctoritas apud Romanos fuit summa, omninoque ex ea pendent Columella et Plinius, versibus quoque integris adscriptis. Nec mirum hoc; cum carminum ubique major apud vulgus et politos homines gratia sit, quam operis philosophica subtilitate elaborati.

* *Ancient characters deduced from classical Remains.* 1763, 8.

Unum adhuc monebimus. *Hesiodi de opere rustico* carmen a Virgilio imitatione esse expressum, vulgaris et constans fere a Servio inde est opinio,* quam poeta ipse fecisse videtur, dum se *Ascræum carmen Romana per oppida canere* ait *Ge. II*, 176, quæ ipsa res ad tanto majorem ejus gloriam pertinuit: comparatione enim ejus ad Hesiodum instituta, nihil exilius, jejunius, et aridius Hesiodo, nihil copiosius et plenius Virgilio. Qui tamen hoc primus affirmavit, eum non admodum recentem ab Hesiodi lectione fuisse necesse est. Vix enim in tribus aut quatuor locis Hesiodeæ sententiæ sunt expressæ; carminum ipsorum forma non convenit; diversa utriusque natura, diversus genius, diversum consilium. Hesiodus non Georgica, h. e, de re rustica, scripsit aut scribere voluit, sed totius vitæ domesticæ, qualis tum erat, conjunctæ scilicet illius vel maxime cum agricolatione, rationes tradere, prudentiæ etiam et morum præcepta proponere. Quod autem Ascræum carmen appellat suum opus Virgilius, id eo pertinet, quod in simili fere genere illud versatur, non quod ex Hesiodeo petitum aut transscriptum aut ad ejus formam est compositum. Potest quidem aliquis in eam opinionem adduci, atque in eam jam Dan. Heinsium Introd. ad Hesiod. c. 4 venisse video,† ut aut quoddam aliud, aut hoc, quod habemus, Hesiodi opus olim multo locupletius et plenius extitisse existimet. Quis enim in tali argumenti tractatione, qualem nunc in eo videmus, non miretur Catonem, qui apud Ciceronem ita disputat,‡ ut *de stercorandi utilitate doctum Hesiodum ne verbum quidem fecisse, moneat, cum de cultura agri scriberet?* Quid autem Manilium secutum esse putabimus, qui, dum Hesiodi opera enarrat, *Quinetiam*, inquit, *ruris cultus leges-*

* Apud Macrobium quoque: Sat. V, 2 *Dicturumne me putatis ea, quæ vulgo nota sunt, quod sibi Theocritum fecerit pastoralis operis auctorem, ruralis Hesiodum?*

† Jos. Scaliger, qui ad Manilii locum hanc sententiam improbabat, ita tamen in verbis Manilii hærebat, ut eum forte Orphei Ἔργα καὶ Ἡμέρας Hesiodo attribuisse conjectaret, cujus sane operis initium cum Manilianis versibus aliquid conjunctum habere videtur. Servatum illud est a Tzetza proœm. ad Hesiodum. Idem Tzetza Orphei librum Georgicorum laudat; sed versus ex iis excitatos in Maximi Philosophi de Electionibus carmine (quod Fabricius Biblioth. Gr. Vol. VIII, p. 415 inseruit) inveniri vidit Wesseling. Probabil. cap. 17.

‡ De Senect. cap. 15.

*que rogavit Militiamque soli: quod colles Bacchus amaret, Quid fecundis Ceres campos, quod Pallas utrumque, Atque arbusta vagis essent quod adultera pomis, Silvarumque deos, sacrataque numina, Nymphas, Pacis opus, magnos naturæ condit in usus.** Quo quæso Operum ac Dierum loco earum rerum vestigium aliquod deprehendas? Sed potest hic, quod jam Bentleio visum est, interpolatrix manus grassata esse videri; id tamen cum ægre admittendum sit, videtur mihi Manilium Propertii imitatione alterius, quam vellet, evectum excusare posse. Lynceum is† amicum suum, poetam graviora argumenta tractare solitum, amore jam captum exagitat, et ad elegos amatorios adhæsurum esse auguratur. Nec tamen eam rem ut pudori sibi ducat, aut ut hæc carmina minorem inter Romanos habitura esse gratiam existimet, monet: dum bucolica scribat, dum Hesiodi exemplo de re rustica carmen condat, *non tamen hæc*, quæ de amore scripturus sit, *ulli venient ingrata legenti, Sive in amore rudis sive peritus erit*. Luserant eadem, pergit, alii. Dum Hesiodum memorat, *Tu canis*, inquit, *Ascræi veteris præcepta poetæ, Quo seges in campo, quo viret uva jugo*. Vides exemplo Hesiodi cani dici, non ab ipso Hesiodo; potuit ea tamen Manilius ad Hesiodum ipsum referre, atque etiam, cum in laude poetæ versaretur, eo adduci, ut copiosius et ornatius, ac res ferebat, efferret.

Sententiarum et præceptorum rei rusticæ in hoc carmine interpretationem sine tolerabili aliqua agricolationis peritia recte vix succedere posse, facile intelligitur; eam tamen in mei ordinis homine haud facile esse posse in confesso est. Aliam difficultatem facit hoc, quod præcepta Maroniana ad agri colendi morem in alio solo, sub alio cælo, in alia ætate, spectant. Quod facere licuit, subjunximus scriptorum de re rustica loca, e quibus poetæ præcepta unice illustrari poterant, imprimis Varronis, quem in multis secutus est, et Columellæ, qui perpetuus Virgilii commentator est, cum Plinio. Et habebamus in hoc, quorum opera fere uteremur, Interpretes doctissimos, in nonnullis Guellium et Ursinum, in plerisque Cerdam ac Martinum. Ut autem poeticum ornatum horum præceptorum adole-

* Manil. II, 19 sqq. † Propert. lib. II Eleg. extr. versus finem.

scentium oculis subjiceremus, utque id cum fructu fieret, nec tamen res notarum modum excederet, ita potissimum nos effecturos esse putavimus, si sententiam pedestri oratione expressam subjungeremus; quod quoties factum est, fit autem singulis locis, in quibus res non ipsa in oculos incurrit, adolescentes monitos velimus, ut poeticam orationem cum solutæ orationis formulis illis comparent, et inde cognoscant, quid notioni simpliciter in notis expressæ a poetæ ingenio et copia sive ad pulcritudinem sive ad suavitatem omninoque ad ornatum accesserit. Ita demum eos intellecturos esse speramus, qua in re poeticæ imprimisque Virgilianæ orationis pulcritudo ac præstantia quærenda sit.†

* * * * *

Ab istis inde annis, quibus hæc scripta erant, quoties retractavi Georgica, non quidem nullam, nec tamen præcipuam aliquam operam in iis illustrandis posueram; quippe qui majore cum voluptate et operæ fructu in Æneide versarer; nunc tamen, quandoquidem novissimam hanc, quoad inter mortales versabor, operam Virgilio adhibebam, consului et inspexi libros, qui hisce de rebus, quæ in Maroniano carmine memoratæ sunt, præcipiunt; comparavi quoque ea, quæ in illud, nonnunquam cum contumelia mei, scripta, aut callide in diversum sensum deflexa sunt, ut cachinnis commovendis locus esset; quod quam liberaliter fiat ab iis, de quibus bene meritus eram, judicent alii. Equidem, condonatis ingenio asperiori ceteris, sustuli inde illa, quæ videbam monita esse vere ac recte, aut quoties non bene recessissem a Cerda et aliis rei rusticæ peritis. Me in agri colendi ratione et usu haud versatum, nec rusticarum operarum et instrumentorum satis esse peritum, ingenue eram professus; bene quoque intelligo, hominem operis vitæque agrestium intelligentem, in multis, quæ poeta attigit, videre acutius et majorem ex lectione capere posse voluptatem, quia res ipsas, quarum equidem tantum speciem aliquam animo fingebam, oculis animoque propositas habet, aut habuit. Enimvero hoc locum habet in omni lectione et interpretatione, ut pro

† De anno, quo scripta sint Georgica, v. Vitam Virgilii ad a. 724.

rerum, quæ a scriptore tractantur, et pro intelligentiæ, quam lectores afferunt, diversitate diversus sit sensus, judicium et jucunditas lectoris cujusque et interpretis; et debet hoc ipsum verti ad plenum ac perfectum e scriptore capiendum fructum, si plures, pro suo quisque modulo, rerum usu ac facultatibus, eam rebus et verbis lucem afferant, quam ab uno aut paucis frustra expectes. Verum ea est labes ingenii humani, ut gloriolam ex aliorum obtrectatione aucupari malit, quam utilitatibus ab aliis paratis alias novas addere, nec tam propria laude florere, quam aliorum virtute obscurata crescere.

Quæ in Virgilianorum carminum interpretatione spectaverim, et quantopere in votis habuerim, ut bonis meis meliora alia adderent alii, meamque editionem tanquam pro basi ac fundo, aut, si vellent, pro area haberent, cui inædificarent, disponerent ac constituerent ipsi melius descripta, ad normam redacta et exquisitiore judicio elaborata: satis exposui in præfationibus, ad quas æquiorem lectorem æquo ipse animo remitto. Scr. Gottingæ M. Maio CIↃ IↃCC XCIX.

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICON*

LIBER PRIMUS

AD C. CILNIUM MÆCENATEM

ARGUMENTUM

Georgica, seu de *re rustica præcepta*, arationem, arborum, imprimis vitium et olearum, culturam, pastionem et mellificium, e Romanorum notione complectuntur. Ordinem dicendorum ducit *Propositio* et *argumentum* operis v. 1—5. Inde *Invocatio* numinum agrestium cum ipso Cæsare Augusto—42. Nunc de *prima* operis rustici parte, quæ est de *Aratione:* primo quidem *quando* illa incipienda sit—49. Ante omnia *cœli solique natura* est exploranda—63, unde *leges culturæ diversæ* proficiscuntur, imprimis *arationis*—99, et *sationis*—121. Cum in his multum laboris et ærumnæ tolerandum sit, *digreditur* ad *caussas* hujus rei *mythicas* inde a Saturni ætate—159. Inde de *instrumento rustico*—175; tum *de aliis ad opus rusticum faciendum curandis*, in his de area ad terenda grana paranda—186. Judicium de futuro anni proventu unde facere liceat—192, de semine medicando—196, de seminum dilectu faciendo—203. Sequitur locus *de temporibus operum rusticorum* diserte tractatus. Tempus sationis—230. *Digressio* de solis cursu annuo et quatuor anni tempestatibus—256. Quæ curanda sint tempore pluvio—267; diebus festis—275. Dierum lunarium, qui fausti vel infausti sint, observatio—286; nonnulla noctu melius tractanda—296; alia per calorem aeris—299; alia hieme—310. Parat sic sibi viam ad duas *anni tempestates* poetica arte describendas, alteram *auctumni*, alteram *veris ineuntis*, utramque *procellosam;* observanda itaque esse earum tempora 337, et religionibus deos exorandos—350. Esse etiam certa tempestatum per vices succedentium *prognostica*. In his exponendis et ornandis copiosus est poeta—463. Multo ornatius est episodium, ad quod aditum sibi struxit, de *prodigiis* Julii Cæsaris nece facta bellum civile subsecutum portendentibus—497. Subjunguntur *vota* pro Augusto—ad fin.

* *Georgicon.* Alii *Georgicorum:* sed Græca in his titulis regnant. vid. Heins. In multis Codd. et edd. ant. præmittuntur pro libri primi argumento quatuor versus, quos inter Argumenta videbis No. XV *Quid faciat lætas s.* Eos in Rottend. et Menag. *Ovidio Nasoni*, in priscis edd. Modestino tribui notavit Burm. Apud Suidam græca metaphrasis Georgicorum memoratur *Arriani:* Ἀῤῥιανὸς, ἐποποιὸς, μετάφρασιν τῶν Γεωργικῶν τοῦ Βεργιλλίου ἐπικῶς ποιήσας.

Quid faciat lætas segetes, quo sidere terram
Vertere, Mæcenas, ulmisque adjungere vites
Conveniat; quæ cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori; apibus quanta experientia parcis:
Hinc canere incipiam. Vos, o clarissima mundi

2 *Mæcenas.* Μαικήνας. Male scriptum *Mœcenas.* vid. Pier. Heins. *ulmis adjungere* Toll. 3 *quis cultus* alii scripti et editi, ex more; sic jam Ecl. I, 19. *qui* jam Nauger. edidit. *habendus* Toll., male. vid. Burm. et conf. Not. 4 *pecori atque apibus* fere codd. et edd. *pecorique* nonnulli. Sed fulcrum hoc versus jam a Pierio convulsum sustulit et Medicei et optimorum librorum auctoritate Heins. conf. ad Ecl. II, 53. Tono et cæsuræ multo plus, quam Homerus, tribuit, atque etiam hiatus per ea ipsa admittere maluit Virgilius. *pecori quanta apibus* ed. Ven. *parvis* alii legunt ap. Stephanum; non invenio, quinam illi sint. Reposuit tamen Wakef. *paucis* Meadii liber, ut sit: *paucis hinc canere incipiam*, quod exile esset.

1. Primis quatuor versibus argumentum operis exponitur: [*agricultura et rusticatio*, lib. I; *vini et omnino arborum cultura*, lib. II; *res pecuaria*, lib. III; *res apiaria*, lib. IV. Primo versu Hesiodei operis, etsi argumento valde diversi, titulum ἔργα καὶ ἡμέρας expressum esse, jam Servius monuit: quo opere et quibus temporibus ager colendus sit. Est autem ad verborum ornatum statim in primis versibus attendendum. Ait se agere velle primo loco de agri et vitium cultura. *lætas segetes*, quod Hesiod. εὔφρονα καρπὸν dixerat Ἔργ. 775 epitheto proprio, Cicero de Or. III, 38 *lætas segetes etiam rustici dicunt: quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo.* *Vites* pro omni arborum genere ponit. In his: 2 *ulmisque adjungere vites; secundum Italiæ situm loquutus est, in qua vites altius elevantur.* Serv. 3. De re pecuaria agam: *qui cultus habendo sit pecori;* pro vulgari, quæ cura sit pecoris, quod quis habet, possidet, sive alit, servat. *habendo* ad ornatum adjectum pro epitheto. Sollenne vero in re pecuaria est *habere*. vid. Burm. *cultus*, pro cura, ut Cic. de N. D. II, 158 *quæ quidem* (oves) *neque ali, neque sustentari, neque ullum fructum edere ex se, sine* cultu hominum et curatione *potuissent.* 4. *quanta*, quæ, *experientia apibus* sc. habendis, seu apum habendarum ad mellificium sit; pro *cura* subjunxit aliud, quod apum cultui accommodatum esset, *experientiam* et usum, quo mellificationis ratio exculta est. Georg. IV, 315. 316 *Quis deus hanc, Musæ, quis nobis extudit* artem? *Unde nova ingressus hominum* experientia *cepit?* Nam apum experientia, etsi iis aliqua tribui potest, v. inf. IV, 156 sq., huc vocari nequit. 5. *Hinc*, post bucolica aiunt. Omnino initium designat; ut alias *nunc*. Quæ sequitur usque ad v. 45 invocatio, est haud dubie inter partes carminis ornatissimas ac splendidissimas.

5. 6. *labentem cœlo quæ ducitis an-*

Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum,
Liber, et alma Ceres; vestro si munere tellus

6 " *Numina* fuit, sed emendavit ipse, quia postea v. 10 ait: *et vos agrestum præsentia numina Fauni*," inter Serviana legitur. Intulit tamen et hoc, *numina*, Wakef. An *dii mundi* bene dicantur, nescio. *qui ducitis* Pierii Oblongus, fragm. Moreti et Mentel. a m. pr., sed confirmant *quæ* Apuleius, Probus, Macrob. vid. Heins. 7 *vestro si numine* Medic. a m. sec. et Colot. cum Arund. *nostro* Ven.

num; h. quorum decursu tempora anni efficiuntur. Habuit ante oculos versus Lucretii V, 1435—1438. *Sidera annum*, ejusque *tempora*, vicissitudines ac partes, ducere, tanquam regant et moderentur, sollenne est. conf. Burm. Scilicet quoniam ortu illo et occasu suo vices istas temporum designant. Argutatur Macrob. I, 16 extr., qui veterem lunarem et novum solarem declarari vult. *ducunt* autem *annum cœlo*, h. in cælo, in quo ipsa oriuntur et occidunt, et pro cursu anni, dixit *annum labentem*, procedentem; quod proprium de temporis fuga seu decursu est. In seqq. incerta est interpretatio: sintne *lumina—Liber et alma Ceres* per epexegesin dicta et juncta, an sint diversa. Est in utraque ratione, quod juvet, et quod premat. Si diversa sunt, ita ut *lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum*, sint Sol et Luna, utque subjungantur, tanquam diversa, *Liber* et *Ceres*; dura est oratio, quod nulla interposita est copula. Nisi forte sic oratio continuata sit: *Vos o lumina,*— (et vos) *Liber et alma Ceres,—et vos Fauni Dryadesque ferte pedem*, adeste. Ita communis mythorum usus, quem tenere fas est poetam, servatur. Etiam apud Varronem RR. I, 1, 5 in XII diis rusticis ista numina inter se distinguuntur. Quod si ita *Sol* et *Luna ferre pedem*, dici putantur parum commode, aut generalis notio elicienda est, favete, sitis propitii, aut cogitandum, numina hæc ipsa esse. Sin alterum sequi placet, quod ipse probo, ut *Sol et Luna*, mox per *Liberum et Cererem* declarentur: poetam h. l. philosophicam opinionem eorum, qui Solem et Lunam sub Liberi et Liberæ nomine coli contenderant, non popularem sequi, dicendum est; v. Macrob. Sat. I, 18. Num vero doctrinæ copia, an poetæ græci imitatione, hæc posuerit, non definiam cum Evangelo apud Macrob. I, 24. Interpretatio hæc numinum in diversos sensus poetæ jam ætate admodum frequentabatur, partim e philosophorum disputationibus, ut vulgi religiones emendarent, partim ex teletarum doctrina arcana, partim ex comparatione religionum a patribus acceptarum, quæ in quaque fere urbe, tractu ac populo, diversos ritus, opiniones et mythos sacraverat. In nulla autem magis, ac maturius, quam in Bacchica religione confusio illa numinum et attributorum regnavit: quod docent vel chori in Bacchis Euripidis aut chorus in Sophoclis Antigone, 1128 sq. Πολυώνυμε Καδμείας—Ceterum pro diversis culturæ generibus diversa numina invocare putandus est. Ad lib. I spectat Ceres; ad lib. II Bacchus, Fauni et Nymphæ cum Silvano, Minerva autem propter oleæ culturam; ad lib. III Neptunus, quippe cum de equorum cura agatur, tum Aristæus et Pan (Ge. III pr. etiam Pales cum Apolline Nomio); tandem ad lib. IV idem Aristæus mellificii auctor. 7. Quando-

Chaoniam pingui glandem mutavit arista,
Poculaque inventis Acheloia miscuit uvis;
Et vos, agrestum præsentia numina, Fauni,
Ferte simul Faunique pedem Dryadesque puellæ:
Munera vestra cano. Tuque o, cui prima frementem
Fudit equum, magno tellus percussa tridenti,
Neptune; et cultor nemorum, cui pinguia Ceæ

8 *Chaonia* Gud. 10 *præstantia* vitium edit. Genev. 1636. 11 Pro *Faunique* memorabilis lectio *Satyrique* in Gothano pr. Nam frigere videtur *Fauni* altero loco iteratum; et junguntur Satyri Dryadesque v. c. Cul. 115 et sæpe. Si codex paullo antiquior esset, dicerem veram ejus lectionem voci ex antecedente versu revocatæ cessisse. Nunc interpolatori deberi dicenda est lectio; vulgatum, *Faunique Dryadesque*, dictum esse puta pro: Et cum Faunis vos, Dryades. 12 o omittunt Codd. Servii ad Æn. I, 541 et Goth. sec. 13 *Fudit aquam* antiquissimos libros habuisse testatur Servius; male tamen haud dubie, quod fabula de equo paullo magis recondita esset, de aqua vero facile unusquisque cogitaret. Idem ad Æn. I, 1 laudat: *cui prima furentem*; sed eod. lib. v. 541 *frementem* habet. Mox *tridente* Gudian. Schol. Statii et uterque Gothanus. 14 *cultor pecorum* conj. Jo. Schrader. in schedis, quia *nemora* et *dumeta* se excipiunt, et statim v. 16 iterum *nemus*. Sic *cultor pecorum*, ut v. 3 *qui cultus habendo sit pecori*; et Sallust. Jug. 54, 3 *agri ac pecoris magis quam belli cultorem*. Cod. Monacens. *custos pe-*

quidem vobis arationis ac vitium sationis inter homines initia debentur, *ferte pedem*, adeste vos mihi canenti. *Tellus* permutavit *glandem arista*; ut ei tribuatur, tanquam actio, ea res, cujus tantum caussa et instrumentum fuit: pro glandibus vesci cœperunt homines frumentis. 8. *Chaoniam*, v. ad Ecl. IX, 13. *pingui*, ἁδρᾷ, granis tumenti, grandi. 9. Vestro beneficio homines vini usum invenerunt. Nam *miscere vinum* sollenne pro bibere; sic κεράσαι pro ἐγχέειν, πίνειν. *miscuit pocula Terra*, h. vitibus editis effecit, ut misceri possent. *Pocula Acheloia* pro aqua; at quam splendide! *Acheloum*, Ætoliæ fluvium, pro quovis flumine et aqua quacumque, tanquam priscis carminibus celebratissimum, more antiquorum Græcorum, dixit. Docta est de h. l. disputatio ap. Macrob. V, 18. 10. *præsentia numina*, et potentia et propitia. v. Ecl. I, 42. 11. *Ferte simul pedem*, adeste, Fauni, Nymphæque simul. *Dryades*, tanquam deæ silvarum et saltuum, in quibus greges pascuntur.

12. Sequuntur Neptunus, Aristæus, Pan, Minerva cum Silvano: v. ad v. 6. *Munera vestra*, ex anteced. frumenta, vitem, armenta, greges. *cui prima frementem Fudit equum*, cujus jussu primum e terra equus editus est. Nota fabula, Atheniensibus domestica, de Neptuni cum Pallade certamine, cum dii arbitrium tulissent, ut, uter rem mortalibus utilissimam produxisset, ejus nomine nova urbs (Athenæ) appellaretur. cf. Bentl. ad Horat. Carm. I, 7, 7. Neptunus inde ἵππιος. *Fundere* proprie de partu felici ac facili; hinc omnino, procreare. *percussa tridenti*. sollenni deorum more, quoties aliquid e terra provenire volunt. v. Callimach. in Del. 30, in Jov. 29 sq. 14. *Cultor nemorum*, h. e. pascuorum, adeoque et gregum, curam habens, est Aristæus, Apollinis et Cyrenes filius, qui,

ent dumeta juvenci;
s patrium saltusque Lycæi,
s, tua si tibi Mænala curæ,
e, favens; oleæque Minerva
ncique puer monstrator aratri;
n ab radice ferens, Silvane, cupressum;

de scriptura post Pierium vid. Heins. ad Ovid. Epist. XX, 222. Est Κέως, e Κεῖος, et ex hoc, producta priore, Romanis *Cea*. Male scriptum passim 16 τὸ Λύκαιον ὄρος. Male *Lycei* edebatur. conf. Ecl. X, 15. Mox τὰ Μαίναλα . 17 *si sint tibi* Moret. primus. *tua sit tibi* Uratisl., sed *si* ex formula obte- i ductum. Elegans tamen est Schraderi emendatio Obss. I, 3 *tua seu tibi M.* etiam Brunckio recepta, seu Mænala tua tibi curæ sunt, h. Mænalum nunc frequentas, in eo monte versaris. Idem conjecerat in schedis *munera*. 18 *Tegeæe*. Recte jam ab Aldo editum: Τεγεαῖος. Alii *Tegeee* et *Tegæe*, sed vid. ad Æn. V, 299. 20 *a radice* octo ap. Burm.

Cycladibus magna siccitate et fame afflictis, cum, Ceam arcessitus, Sirium placare monstrasset, quo facto etesiæ aerem temperare cœperant, Jovis Aristæi et Apollinis Nomii nomine cultus fuit. Pind. Pyth. IX, 104 sq. Apollon. II, 500 sqq. IV, 1132. cf. ibi Schol. et h. l. Serv., quem pleniorem habuit Julius Sabinus. inf. Ge. IV, 317 sqq. Diod. IV, 81. 82. Hic propter pascuorum et saltuum curam invocatur. *nemora* dicta sunt pro saltibus, in quibus pascua sunt. Etiam v. 15. *dumeta* pro saltibus, loco arbustis consito. *pinguia*, herbosa. *tondent*, pascunt herbas inter arbusta natas. Aut præsens pro præterito positum; aut, tanquam poeta deum adhuc in insula præsentem agere cernit. In seqq. ante oculos erant versus Theocriti Idyll. I, 123. 124. 17. *tua si tibi Mænala curæ*, quandoquidem Mænalus, Arcadiæ mons, pascuis egregius, tibi est longe gratissimus, tu mihi rem pecuariam tractanti propitius, precor, adsis. 18. *Tegeæus* Pan ab Tegea oppido Arcadiæ, in qua et montes Lycæus et Mænalus. *Si* in invocationibus et obtestationibus frequentissimum. v. h. l. Burm. 19. *uncique puer monstrator aratri*, Triptolemus Eleusinius a Cerere arationem edoctus. cf. Callim. in Cerer. v. 22 ibique Spanhem. In gemmis æque atque in aliis monumentis occurrit modo puer, modo bigis draconum vectus. Quod nomen non apposuit, fecit ut poeta; non quasi litem de aratri inventione suam facere noluerit; ut Nic. Loensis Epiphyll. I, 11 contendebat. Ceterum observatu dignum, quod Triptolemus heros nunc inter deos invocatur.

20. Tali habitu *Silvanus* tenerum cupressi truncum ferens in marmore ap. Boissardum P. VI, tab. 30 occurrit. Ramum cupressi ferens expressus est a Spencio Polymet. Pl. XXXV, 7. Fuit quoque fabula de Cyparisso puero amato: v. Serv. ad III Æn. 680. Silvanus pinifer apud Beger. Thes. Brundel. T. III, pag. 158, et in Marm. Oxon. P. I, n. LXXX visitur. Hinc ille *inculto termite gaudens* ap. Gratium Cyneg. 20. Eo refertur Silvanus *Dendrophorus* apud Gruter. p. LXIV, 7. conf. Salmas. Exerc. Plin. p. 294. *cupressum ab radice* h. truncum cupressi.

Dîque deæque omnes, studium quibus arva tueri;
Quique novas alitis non ullo semine fruges;
Quique satis largum cœlo demittitis imbrem;
Tuque adeo, quem mox quæ sint habitura deorum
Concilia, incertum est: urbesne invisere, Cæsar,

22 *non ullo* Heins. e Medic. et quinque aliis vetustioribus, quibus adde Goth. pr., quo alludit etiam Parrhas. Vulgo *nonnullo*, quod et Servius interpretatur, sed sententia aut nulla aut parum commoda. *non ullo de semine* Rom. Alibi, inquit, Pierius, *nullo de semine* habetur. Hoc postremum Catrœus, egregie loquax interpres, poetæ vindicatum it; sed est haud dubie ex interpretatione vetusta. *messes* vel *fruges* Cod. Köleri. 25 *dimittitis* alii ap. Burm. 25 *Consilia* alii ap. Pierium, ut fere solent, quod idem Catrœus arripit, at male interpretatur de decreto a diis faciendo. Immo vero esset idem deorum cœtus, qui et *concilium* est. Hor. Carm. III, 25, 6 *egregii Cæsaris Æternum meditans decus Stellis inserere et concilio Jovis*; ubi etiam alii *consilio*, quod tamen accommodatius ibi esse videtur, non propter Ægyptiam fabulam a Baxtero memoratam, sed quia *Jovis consilium* ibi habetur. At in nostro simpliciter de numero ac cœtu deorum agitur. *urbes* Medic. cum nonnullis aliis, ut ambiguitas, ne *urbis* pro secundo casu habeatur, vitetur. Sed *urbisne* auctoritate vet. grammaticorum confirmatur ap. Gell. N. A. XIII, 20; ubi Probus in codice poetæ manu correcto legi et auris judicio *urbis* prælatum esse ait a poeta pro *urbes*. Ergo *Urbis terrarumque curam* non junxere veteres, nec *invisere curam* ferendum esse putarunt pro suscipere.

21—23. Dii agrorum, silvarum et tempestatum, præsides. Nam hi sunt, *studium quibus arva tueri: quique—quique*,—Videtur sane deos Romanorum agrestes, miris nominibus ab omni re rustica petitis, declarare voluisse. 22. *fruges* latius pro plantis dixisse videtur. *non ullo semine*, nulla satione, sua sponte, provenientes. opp. v. sq. *sata*; sic et Ge. II. 10. 11. 14 *Namque aliæ*, arbores, *nullis hominum cogentibus, ipsæ Sponte sua veniunt*— h. e. non satæ; etsi non affirmatur sic, eas omnino nullo ex semine nasci;—*Pars autem posito surgunt de semine*. Ovid. Met. I. 108 de aurea ætate *Ver erat æternum, placidique tepentibus auris Mulcebant Zephyri natos sine semine flores*.

24. Omnibus diis invocatis, adeo et tu, o Cæsar, adsis propitius, tanquam mox deus futurus, quanquam incertum est, cujus ordinis ac generis; quicumque tamen deus futurus es, v. 40, adsis. 25. *urbesne invisere, Cæsar, Terrarumque velis curam; et*—Multis modis hæc inter se et cum ceteris jungi possunt. Omnibus tamen tentatis, nulla est ratio tutior, quam ut *invisere urbes* proprie dictum accipiamus, tumque in altero membro substituamus ex voc. *invisere* generalem notionem, habere, suscipere, *terrarum curam*. De tali verbi ejusdem junctura duplici v. Burm. ac Bentl. ad Horat. Carm. I, 1, 7. Proprie *dii invisere* dicuntur terras et urbes, quas aut præcipue amant et colunt, aut in quibus instituta sibi sollennia sacra frequentant. De his ἐπιδημίαις et ἐπιφανείαις deorum agit Spanhem. ad Callim. in Apoll. v. 13. Hoc loco tamen *invisere* esse videtur inspicere, ἐφορᾷν; nam subjicitur *cura*, curatio, administratio; adeoque est regere, moderari. Scilicet poeta pergere volebat, *urbesne invisere et terras curare*. hoc invertendo mutavit, *velisne curam terrarum*. Est autem *velle*, etiam, præ-

Terrarumque velis curam, et te maximus orbis
Auctorem frugum tempestatumque potentem
Accipiat, cingens materna tempora myrto;
An deus immensi venias maris, ac tua nautæ
Numina sola colant, tibi serviat ultima Thule,

26 *te et m.* Menag. pr. 27 *frugum cæli terræque p.* Goth. sec. a m. pr. 28 *Accipiet* Voss. Durum esset jungere *Accipiat: cingens—myrto An deus venias*; etsi sic ad maris imperium myrtea corona respectu Veneris bene referretur. Lenius procedit oratio, si junxeris: *Cæsar* (e v. 25) *cingens.* 29 *et tua* duo. *an tua* Goth. sec. 30 *serviet* Goth. sec. *Thylæ* Medic. *Thyle, Tyle, Thile* alii; ex mox vitiose *Thetis*, sollenni errore, quo Θέτις et Τηθὺς permutantur.

ferre, fere ut Homero βούλεσθαι· βούλομ' ἐγὼ λαὸν σόον ἔμμεναι, pro βούλομαι μᾶλλον, præfero. Bene autem Cæsar inter deos urbium et terrarum tutelares referri potuit: uti dii sunt πολιοῦχοι. Notanda vero copia orationis, qua, splendore cum summo, idem toties effert: *velisne deus esse.* Ceterum conf. Lucan. I, 45 sqq. et Stat. Theb. I, 24 sq. 26. *maximus orbis*, seu cælum, seu, quod verius nunc esse arbitror, orbis terrarum. *maximus* pro magnus, vid. Burm. ad v. 187. *accipiat:* habeat *auctorem*, moderatorem proventus agrorum et tempestatum, adeoque tutelam agricolationis; *auctor* et *potens* ad eandem notionem spectant; nam, qui largitur, is habet in potestate; Manilius I, 393 ex h. l. *Cæsar nunc terris, post cælo maximus auctor*, regnator. jam debebat sequi, *te cinctum materna tempora myrto;* nunc idem *orbis cingens tempora myrto* dictus, scilicet corona myrtea orto a Venere Augusto, novo deo, imposita. Magnificum phantasma! Fac te videre Orbem Terrarum Augusto stanti coronam myrteam imponentem; aut Augustum in medio inter Cybelen et Neptunum stantem et ab utroque corona myrtea coronatum! 27. *tempestatum*, non de procellis accipiendum, sed de cæli aerisque mutationibus et anni temporibus, quia cum frugibus illa jungi mos est. *tempestates* pro temporibus sive statis, sive quibuscumque aliis vel Lucretii exemplo bene dicuntur, ubi ad anni cælique temperiem aerisque mutationem, quæ cum ipsis temporis vicibus succedit, respicitur. 28. *materna myrto*, Veneri sacra, ad quam et Anchisen Julios genus suum retulisse notum est. At, quorsum myrti hujus mentionem hic injectam dicemus? ut scilicet Augusto e divino sanguine orto locus inter deos tributus tanto minus admirationis habeat.

29—31. An tu inter deos marinos recipieris, et quidem princeps. *venias*, futurus sis. Iterum tenui verbo substituit ornatius. *Thulen* ad nostras insulas Shetlandicas a septentrione Britanniæ objectas referendas esse nunc satis constat. *Servire* ea dicitur deo marino, quatenus ejus potentia et majestas per omnia maria obtinet: declarantur maria per insulas, nuncque per ultimas terrarum. Scilicet *servire* dicuntur poetæ ii, quibus imperatur. Est adeo idem ac, et an omnis maris imperium habiturus sis. *sola:* potentius voc. quam,

Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis;
Anne novum tardis sidus te mensibus addas,
Qua locus Erigonen inter Chelasque sequentes

31 *generum te Thetis in* c. Goth, sec. 32 *Atque* nonnulli ap. Pierium. *sidus tardis* Ven. *messibus* ed. Ven. 33 *Erigonem* alii.

præcipuum numen. 31. *Teque sibi generum Tethys emat* pro vulgari: et una ex Oceanitidibus tibi nubat. Eos, qui inter deos adscripti essent, deabus jungi fas erat; sic Hercules Hebæ. Itaque Augusto, maris deo, una Nympharum, filiarum Oceani et Tethyos, dabitur; sed pretio proposito et dote numerata. Sic Perseo Andromedam paciscuntur *Promittuntque super regnum dotale parentes:* Ovid. Met. IV, 704. Promiscue autem, ap. Homerum quoque, munera, ἕδνα, heroum ævo, et parentum nuptarumque sunt et sponsorum. Alia est Romanorum coemtio et in manum conventio: de qua v. Cannegieter. Obss. I. C. IV, 1, 4. Ea vero locum non habet in poeta, qui de diis agit, adeoque mythici vel heroici temporis ritus servare tenetur. Splendide adjectum: *omnibus undis!*

32—35. Novum phantasma, quod nescio an apud antiquiores poetas occurrat; ut aliquis, qui pro deo vel heroe habendus erat, in sidus mutetur. Videmus profecisse jam Maronem ex philosophis Alexandrinis, qui animabus sedem in astris assignabant. Ductum esse ex iis opinionum commentis suspicari licet aliud ea ætate frequentatum, Julii Cæsaris animam esse stellam crinitam, quæ ludis funebribus in ejus honorem editis fulsit: Sueton. Jul. 88. Nisi hæc ita colligas, mirum et insolens videri potest, Cæsarem rogari, an velit sidus fieri, seu, inter sidera referri; pro vulgari, in cælum, inter deos, recipi. An novum sidus, et quidem in Zodiaco, cælo accessurus sis. Annorum, mensium ac dierum, mensuram siderum decursus facit; itaque *menses* memorat, *tardos* dixit poetico more, tantum ut epitheto ornaret; Nam anni, dies, menses, modo longi, modo breves, tardi, celeres, pro consilio poetæ appellari possunt ac solent. Alii aliis modis exponunt; inter hæc, ut de *æstivis mensibus* accipiatur: subtiliore quoque ratione mathematica arcessita. Enimvero versamur in poeta: cui *æstivi dies* possunt esse *longiores, tardiores;* vix *menses.* Nec nisi pro ornante epitheto accipio ap. Manil. II, 202 *cum sol adversa per astra Æstivum tardis attollat mensibus annum.* Subtilius, quam pro poetica simplicitate, ex physicis rationibus Halleium explicantem sequitur Martinus, dum alii de diebus æstivis intelligunt. 33. *Qua locus,* h. inter signa, Virginem et Scorpium, qua nunc Libra est; quæ antiquitus ab omnibus astrologis inter signa non habebatur, locum vero ejus Chelæ seu Scorpionis brachia occupabant; quo respexit Ovid. Met II, 195—197 *Est locus, in geminos ubi brachia concavat arcus Scorpios, et cauda flexisque utrimque lacertis Porrigit in spatium signorum membra duorum.* Vacans spatium deinde Libra occupavit, ita ut ab Scorpio teneretur; ut etiam expressum in Marmore Farnesio conspicitur. Libræ itaque locum assignat Augusto, respectu justitiæ et æqui-

Panditur: ipse tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpius, et cœli justa plus parte reliquit:
Quidquid eris; nam te nec sperent Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido:
Quamvis Elysios miretur Græcia campos,
Nec repetita sequi curet Proserpina matrem;

34 *Panditur ipse* jungit Servius. *tibi nam* Ven. 35 *Scorpios* Heins. e Medic. et al. *Scorpius* vulgo. *plus justa* Erf. *reliquit* Medic. cum Gud. et Menag., it. Rom. Pierii, Goth. pr. et Erf. et videbatur hoc, ex elegantia poeticæ dictionis, recipiendum esse, pro vulgari *relinquit*. Interpolate est ut c.—*relinquat* in Arundel. 36 Hic versus in Moret. post v. 38 legebatur. *Quiquid erit* Goth. pr. Sed *Quidquid eris* est pro, *Quisquis deus eris*. *jam te* Pierii Longob. *nec sperant* Rom. *ne sperant* Medic. a m. pr., sed immutatum: *nec sperent*. *non te spectent nec* ed. Ven. *spernent* unus Mead. et ed. Norimb. 37 *tam sæva* Zulich. *dura* Goth. sec.

tatis, cujus symbolum libra habita est. Simili lusu ex astrologicis rationibus sub Libra natis judicis et legislatoris auctoritas promittitur. v. Manil. IV, 548 sq., quem adeo Scaliger ad Augustum respicere putabat. Et in his acquiescendum erat. Verum multa subtiliter de h. l. quæri cœpere in disputatione de die Augusti natali: ut etiam poeta credatur ad illum respexisse, in signo Libræ numini futuro assignando. Vulgo quidem signum ejus natale habitum est Capricornus; vide vel Suet. Aug. 94; idem in numis Augusti obvium; v. Eckhel. Doctr. num. Vol. VI p. 109 et egit de eo copiose Schlegel. ad Morelli Impp. T. I, p. 194. dies natalis traditur IX Kal. Octobris, sole ex vulgari ratione Libram ingresso, ex vera autem adhuc in Virgine versante, non vero in Capricorno. Scilicet eadem nocte Luna in Capricorno erat gradu XVI vel XVII (vid. Alphons. *des Vignoles Hist. crit. de la Rep. des Lettres* T. XI. XII, qui in eandem sententiam lectionem Manilii II, 507 trahit: *contra Capricornus in* ipsam *Convertit visus; quid enim mirabitur ille Majus, in Augusti felix cum fulserit ortum!* cum recepta sit lectio: *in ipsum* scil. sc. Alii alia commenti sunt. vid. Scaliger et Fajus ad Manil. l. l. *Lettre de Mairan in Lettres et Opuscules* p. 275 sqq.). Enimvero sufficit ad poetæ mentem, quod ab initio posuimus. Chelæ autem *sequentes*, vel quia Scorpius Virgini a tergo est, vel poetico epitheto, ut hederæ flexiles dicuntur sequaces. *ardens* Scorpius tanquam sidus; hoc simplicissimum. *justa plus parte* eleganter; ad signum majoris reverentiæ plus, quam justum ac necesse erat, de loco decessit. Alio modo locum hunc tractavit de Vespasiano Valer. Fl. I, 16 sq. *cum jam genitor lucebis ab omni parte poli* sqq.

36—39. Exquisita orationis conversione exprimit ultimum illud: an inferis diis adscribi velit: id quod aversatur poeta. *Tartara* omnino pro locis inferis dixit, non proprie; substituit paullo post campos Elysios in inferorum parte sitos. 38. Etsi a Græcis poetis multa præclara de locis inferis, nominat nunc *campos Elysios*, narrata sunt; *mirari* est celebrare, multis verbis ornare. 39. *Nec*

Da facilem cursum, atque audacibus annue cœptis,
Ignarosque viæ mecum miseratus agrestes,
Ingredere, et votis jam nunc assuesce vocari.
Vere novo, gelidus canis quum montibus humor
Liquitur, et Zephyro putris se gleba resolvit,
Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, et sulco attritus splendescere vomer.
Illa seges demum votis respondet avari
Agricolæ, bis quæ solem, bis frigora sensit;

44 *zephyro putri* edd. Terentiani Mauri, perperam. *se putris* Toll. 46 *vomis* Medic. a m. sec. tert. Mentel. Reg. a m. sec.; sic inf. 162 et ap. Ovid. Fast. IV, 927. 47 *voti* Rom. *avaris* Zulich. 48 *quæ bis s.* Menag. alter. *bis quoque s.* Parrhas. *sentit* Zulich. duo Moret. et fragm. ejusd. Goth. pr. cum Erf.

—*curet*, nolit, noluerit. v. Burm. Videri potest fabulam de Proserpina respicere, quæ nunc ignoratur. Nam in vulgari narratione Proserpina invita a Plutone retinetur; et comesta mali Punici grana huc vix referri possunt. Nisi sic potius poeta dictum esse voluit: Nec Proserpina nunc, etiamsi a matre revocetur, redire inde velit: adeo amat nunc loca infera. 41. *mecum miseratus* junge interpretando: seu, *mecum ingredere*, incipe, h. l. dum mihi ades, faves. Ita *ingredi* v. c. II, 174 *tibi res antiquæ laudis et artis Ingredior.* Adde Æn. IV, 107. VIII, 513. XI, 704. 42. *jam nunc assuesce*, utpote deus futurus.

43—46. Cum primo vere aratio instituenda est: ad ductum Hesiodi E. 458 sqq., cum nix liquescit, et terra, a frigore constricta, tepidæ auræ afflatu resolvitur. *putris—gleba*, emollita tepore, resoluta et tenera, cum antea esset gelu adstricta. v. ad II, 204. 45 sq. Quam ornate pro: jam tum arationis initium faciendum est! Lucret. V, 209 *vis humana—valido consueta bidenti Ingemere et terram pressis proscindere aratris.* Ad rem v. *Dickson's Husbandry of the Ancients* T. I. p. 483 sq.

47—49. At aratio iterato facienda est, ut proventus agri votis respondeat. *Illa seges—bis quæ solem, bis frigora sensit. seges* h. l. est terra, ager. Trepidant in h. l. Interpp. jam inde a Probo, ut componant hæc cum aratione tertia, qua vulgo constat seri solitum fuisse, ita ut vere ineunte ager proscinderetur, æstate iteraretur, auctumno tertiaretur, atque ita sementis fieret. conf. inf. 219 sqq. et vide v. c. Colum. II, 4 et II, 8. add. Arat. Diosem. 321 sq. At enim ii agricolæ, qui in terra rite subigenda summam culturæ ponebant, quater arabant, semel quidem jam sub finem auctumni, tum vere anni sequentis, mox æstate, tandem auctumno, cum sationis tempus instaret. Græcis id sollenne fuisse videtur, ut colligas e Theophr. Causs. Plant. III, c. 25 *καὶ ὅταν μετὰ τοὺς πρώτους ἀρότους νεάσωσι* etc. Hoc vero faciebant, *ut solem et frigus ager sentiret*, *ὅπως χειμασθῇ καὶ ἡλιασθῇ*, ut idem Theophr. paullo ante. *bis* vero, quia bis

Illius immensæ ruperunt horrea messes.
At prius, ignotum ferro quam scindimus æquor,
Ventos et varium cœli prædiscere morem
Cura sit, ac patrios cultusque habitusque locorum;

50 *At p.:* ita et Medic. cum al.; et alii: *ac,* etiam Romanus. *immensum* Servius in suo habuit. 51 *proprium c. p. morem* sex vet. codd. exhibent ap. Columellam I, 4, 4 et reponendum putabat Pontedera Antiqq. pag. 479; quomodo enim, quod varium sit, prædisci possit? Sed variare aliqua res potest, et tamen cognosci, et multa ita variant, ut in uno tamen quoque statu aliquantum consistant. Hoc autem loco variat tempestas pro regionum diversitate. Agitur igitur de re, quæ non unum eundemque habitum ubique habet. *prædicere* tres ap. Burm., more solito. *prædiscere* firmat cum Colum. l. l., tum Plin. XVIII. 24 s. 56 extr. 52 *cultus habitusque,* omisso *que,* multi Pier. et Heins. quod præferam h. l. ne *patrios* ad *habitus* quoque referatur; sunt enim duo diversa: *habitus;* tum *cultus patrius. cultos* Gud. et ap. Colum. l. l.

in hibernum, bis in æstivum (vere et æstate) tempus, aratio talis incidit. vid. Salmas. Exerc. Plin. pag. 510. Etiam apud Theocr. Id. XXV, 25, ubi de Augiæ opibus: *τριπόλοις σπόρον ἐν νειοῖσιν ἔσθ' ὅτε βάλλοντες καὶ τετραπόλοισιν ὁμοίως.* Vulgarior tamen tertiationis usus (cf. Arat. Dios. 321 sqq. de lentisco: latine vertit Cic. de Div. I, 9), isque jam Hesiodi ætate, si compares Ἔργ. 384. 448 sq. 462, et *νεῖον τρίπολον* ipse Homerus memorat Iliad, Σ, 541. 542, et Odyss. E, 127. Plinii locus XVIII, 20 s. 49. 3 unica hujus versus interpretatio: *quarto seri sulco Virgilius existimatur voluisse, cum dixit, optimam esse segetem, quæ bis solem bis frigora sensisset;* cum scilicet vulgo trina aratione defungerentur aratores Itali, h. tertiatione. v. Varr. I, 29. cf. 32. 33. 34. Colum. II, 4, 4. Quanquam idem Plinius innuere videtur, jam tum diversas de hoc loco sententias viguisse. *quarto sulco* vero pro quarta aratione dictum tum per se patet, tum ex eodem Plinii loco XVIII, 20, s. 49, n. 3 *Spissius solum, sicut plerumque in Italia, quinto sulco seri melius est, in Tuscis vero nono.* conf. Harduin. Mox tamen v. 64 sqq. poeta in communi more acquiescere videtur, cum pingue solum vere, tenue auctumno arare jubet, ut scilicet sub hiemem conseratur. Nec vero prorsus ignota fuit satio frumenti verna: *trimestrem* appellabant: *cum cogit necessitas,* addit Columella II, 9, 7. 49. *illius* seu segetis, seu agricolæ. Prius melius: *illa seges—Illius. ruperunt horrea,* replent: præclare ad magnam copiam significandam: conf. ad Æn. XII, 527. Tibull. II, 5, 84 *Distendet spicis horrea plena Ceres,* ubi vid. Not. Colum. X, 307 *Pressaque flammeola rumpatur fiscina caltha.*

50. Ante arationem et omne opus rusticum natura cæli solique consideranda est. *ignotum æquor,* agrum, cujus natura nobis ignota sit. 51. *cæli—morem,* aeris naturam, temperiem, *varium,* pro diversa regionum natura ac situ diversum. Columella lib. I, præf. 23 *Cæli et anni præsentis mores intuentur: neque enim eundem, velut ex præscripto, habitum gerunt* etc. Totus ille locus s. 22 sqq. pro commentario poetæ est. 52. *habitus locorum,* h. naturam, genium agri, ex præcepto omnium, qui de re rustica tradidere. vide vel Xenoph. Œcon. XVI, 2 sqq., quem ante oculos habuisse videtur Virgilius. *patrios cultus,*

Et quid quæque ferat regio, et quid quæque recuset.
Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ;
Arborei fetus alibi, atque injussa virescunt
Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua tura Sabæi;

53 *quid ferre recuset* nonnulli ap. Pier. 54 *illuc* Rottend. *Hic segetes, veniunt uvæ felicius illic* in nonnullis vidit Pierius. A v. 53 ad 58 laudat Sen. ep. 87. 55 Pro *injussa* male apud Pier. et Heins. alii *invisa, injusta.* 56 *Molus* Multi. v. Heins. *cruceos uti molus* Rom. *Tmolos* alii. *adores* Goth. pr. 57 *nutrit ebur* tres ap. Heins. *mittat* Medic. Scilicet, quod sæpissime in Marone notandum occurret: Est orationis pedestris exquisitior ratio in multis, ut subjunctivus ponatur: ita h. l. *Nonne vides ut mittat.* At poeta hoc ipso a vulgari recedit, dum subjunctivum respuit. Critici fere in his ludunt, et alterum, quod scriptum reperiunt, mutant in alterum; nulla certa ratione; sed tantum ut ingenium ostentent. *Pontos* Moret. pr. a m. pr.

colendi rationem usu majorum probatam. Dickson, *Husbandry of the Ancients* T. I, p. 217, qui quod facere necesse non est, repetendum esse arbitratus epitheton *patrios cultus* et *patrios habitus locorum* laborat in notione alterius rei, quinam esse possint *habitus patrii:* cur enim illi majorum ætate diversi a præsenti agri natura? Dicas esse naturam, qualem majores usu cognoverant. Enimvero *habitus locorum* per se sunt sumendi: et eorum cultus est patrius. 53. Plin. XVIII, 47 extr. *In omni quidem parte culturæ—valet oraculum illud: quid quæque regio patiatur.* Jam in iis, quæ sequuntur, agnosce poeticam rationem, propositionem generalem per singula exempla declarandi et ornandi. 54. sqq. Convenit locus cum Ætna 258 sqq. 55. Per *gramina* declarari puta pascua. *injussa,* sponte, Colum. X, 16 natura soli, *quæ—injussi consternitur ubere mali.* 56. *Nonne vides:* est inter formulas enumerationum: pro, præterea, porro: et habet ἐνάργειαν. οὐχ ὁράας Arat. Dios. pr. *crocei odores* pro croco. *Tmolus* Lydiæ mons, vino generoso nobilis, v. II, 98 eum nucem, et castaneam, vitem, malum et mala Punica ferre asserit Theophr. H. P. IV, 6. at eundem a croco commendatum nunc videmus. Succinit Virgilio Columella III, 8, 4. qui tamen Maronem sequi potuit; Solini et Marciani auctoritas, a Cerda memorata, est nulla. Contra in Cilicia crocus frequens proveniebat, imprimis ad Corycium promontorium. Servius Tmolum Ciliciæ montem esse dixerat, unde Burmannus Tmolum pro Cilicia dictum censebat, quia veteres in Ciliciæ nomine errarunt, cum viderent Cilicas apud Homerum memorari in Mysia; potuisse adeo eos etiam credere, Lydiam Cilicum fuisse et Cilices usque ad Lydiam fines protendisse, ita ut Tmolus pro Ciliciæ monte diceretur. Vide Burm. ad h. l. et ad Ovid. Met. XII, 109. Atqui hæc quam longe petita sint vides; nec bene ea olim secutus eram. Potuit et Tmolus crocum ferre cum aliis terris apud Plinium XXI, 6, 17 memoratis, et Virgilius Græcum aliquem poetam exprimere. 57. *molles—Sabæi*: perpetuum epitheton populorum Asiaticorum, effeminatorum cæli indulgentia et soli bonitate. Sic *tener Arabs* Tibull. II, 2, 4, ubi v. Brouckh. ἁβροβίων Ἀράβων γέ-

At Chalybes nudi ferrum; virosaque Pontus
Castorea; Eliadum palmas Epiros equarum?
Continuo has leges æternaque fœdera certis
Imposuit natura locis, quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem,

58 Et Ven. vel *ut*. *Calybes* et *Calibes* aberratur. Sunt Χάλυβες. *ferro* alter Rottend. 59 *Epirus*, *Epeiros*, alii. Ἤπειρος. Si Servium audiamus, etiam Romani in pronuntianda voce ex græca flexione servarunt accentum, et pronuntiarunt h. l. *Epiros*. Nam *sane*, inquit, *Epiros græce profertur; unde etiam E habet accentum; nam si latinum esset*, Epirus, Epiri, *pi haberet* (accentum) quia longa est. 61 *Nam posuit* Mentel. prior a m. pr. *primus* Goth. sec. 62 *lapides vacuum* Leid. et Moret, unus. *vanum* Voss. pr.

νος Dionys. Perieg. 968. *Mitti* vero, h. e. exportari, sollenne de mercibus, ex eo loco petitis, ubi præcipuus earum mercatus est: est adeo idem ac provenire. 58. *Chalybes nudi*, utpote in ferro cudendo occupati, ut recte Serv. ad h. l. *propter ferri cudendi studium* (ita enim leg. pro *cædendi*); Æn. VIII, 425 *nudus membra Pyracmon*. Porro *Castoreum*, h. castoris s. fibri testes. *virosa castorea*, tetri odoris, graveolentia; quo sensu potissimum *virus* et *virosum* dici solet. Ex nostro petiit Nemes. Cyneg. 223. *Castoreum Ponticum* præstantissimum sui generis habebatur. vid. Strab. III, p. 163 (248). 59. *Eliadum palmas Epiros equarum*. Epirus mittit, alit, equos præstantissimos. Præstantia declaratur ab eo, quod antecellunt alios equos in certamine cursus. Posuit poeta certum certamen, Olympicum. *Palma*, ut *victoria*, pro victore dicitur. Sic Æn. V, 339 *tertia palma*, ubi conf. Not. Sunt adeo equæ victrices inter equas Olympicis ludis decurrentes. *Epiros εὔιππος, εὔπωλος* et generosis equis nobilis Ge. III, 121 *Et patriam Epirum referat*. Statius Achill. I, 420 *frenat celeres Epiros alumnos*. Etiam boves Epiri passim memorantur. v. Plin. VIII, 45 s. 70. Unde apud Pind. Nem. 4, 84 *βουβόται πρῶνες* Epiri. Scilicet omnino bonis pascuis illa abundavit. *equas* noto more, quo sexus feminei animantia præstantiora habentur. *Eleus campus* inf. III, 202. *Eleo carcere missus equus* Tibull. I, 4, 32; alios vid. ad Gratium v. 504. Ad equos palmatos, palmæ signo et nomine notatos, nimis subtiliter retulit locum Wernsdorf. ad Nemesian. p. 265.

60. *Continuo*. Vocant huc viri docti usum vocis græcæ *αὐτίκα*, quod in commemorationis exordio ponitur, et per *exempli gratia* reddi potest: Copiose de eo actum ab Ernestio ad Xenoph. Mem. IV, 7, 2. Callim. I. 76. Ruhnk. ad Timæum p. 41. Kœn. ad Gregor. p. 194. Scilicet res ita illustranda est, ut quasi dictum videatur: *ut statim hoc exemplo utar, ut statim hoc commemorem*. Atqui hæc omnia aliena ab h. l. Etenim concluduntur superiora; et est, quod sententiæ docent: statim a rerum initio. Nec minus aliena est illa observatiuncula ab aliis locis, ut Ge. I, 169. 356. III, 75. IV, 254. Ubique videbis esse, principio. In aliis locis est, extemplo, confestim. *συνεχῶς*. *has leges*, ut cuique terræ suum ingenium, sua ratio colendi, sit, eas natura imposuit statim tum, cum pri-

Unde homines nati, durum genus. Ergo age, terræ
Pingue solum primis extemplo a mensibus anni
Fortes invertant tauri, glebasque jacentes
Pulverulenta coquat maturis solibus æstas.
At, si non fuerit tellus fecunda, sub ipsum
Arcturum tenui sat erit suspendere sulco:
Illic, officiant lætis ne frugibus herbæ;
Hic, sterilem exiguus ne deserat humor arenam.
 Alternis idem tonsas cessare novales,

64 *a* deest fragm. Moret. 65 *invortant* scriptura e Medic. Verum si hic: cur non ubique? et si ex solo aurium judicio: quis hoc sibi arroget in lingua, cujus sonos ac numeros nos nobis fingimus, haud callemus! 66 *maturis frugibus* Pier. e Rom., sed vulgatam defendit Burm. vel ex Gratii Cyn. 85. 67 *Et si* Longob. *Aut* Goth. sec. 68 *splendescere sulco* Goth. sec. *solco* duo: quæ erat certorum sæculorum pronuntiatio. 69 *offiant* Reg. a m. pr. *efficiant* Ven. 70 *Hæc* e Medic. laudat Burm., sed nil tale expressum in exemp. Foggin. *non deserat* Zulich. 71 *tonsis* Medic. a m. pr.

mum etc. *fœdera* h. l. conditiones, leges, ut Æn. I, 66 et al.

63. *Ergo age, t.* refer ad v. 43 *Vere novo.* Primo vere esse arandum ait. vid. Plin. XVIII, 26 s. 65, 2. Colum. II, 4. *terræ solum*, γῆς πέδον. 66. *maturis solibus*, calore æstatis. *Sol maturus* adultæ æstatis, quo maturescunt fruges. *coquat* adeoque rarefaciat, ut salibus ex aere imbibendis solum idoneum sit. Ge. II, 259 *terram multo ante memento excoquere.* vbi v. Not.

67. *si non fuerit tellus fecunda*, h. si tenuis, si gracilis: Interpretatur locum Colum. II, 4 extr. de ipsa re agit Dickson. T. I, p. 469. et de vss. 63 sq. idem p. 480 sq. *sub ipsum Arcturum*: Colum. XI, 2, 63 *Non. Septemb. Arcturus exoritur*; de matutino exortu agi puta: v. Plin. II, 47. XVIII, 31 s. 74. Cf. Mart. ad h. l., et Pfaff. de Ort. et Occas. sid. p. 51. *suspendere*, leviter proscindere, vomere non alte descendente: suspenso, levato, aratro. 69. *Illic*, in pingui solo. Nam *Humida majores herbas alit*: Georg. II, 251.

71—159. Recreatur ager et vires sumit variis modis et hominum studiis et primo ipsa cessatione cultus. *Idem tu alternis* vicibus *patiere cessare tonsas novales.* *Novale* arvum, *novalis* ager, proprie est, qui silvis excisis primum colitur, nunc terras *novales* dixit Maro de agro, qui alternis annis vacat et novatur: id quod perpetuum erat veteri Italiæ, quæ triticum ferebat. Hinc nec stercorationis magnus usus; nam ipsa cessatio satis recreat agrum in his locis. Novalem eodem modo dixit Plin. XVIII, 49, 2 *Novale est, quod alternis annis seritur*; et ita accipitur in Varr. I, 29, 1 *Novalis, ubi fuit satum ante, quam secunda aratione renovetur.* *tonsæ* esæ terræ, h. demessæ. *situs* pro otio, cessatione; unde epithet. *segnem*; *durescere* pro requiescere; dum non movetur tellus, indurescit. Totum præceptum ex Virgilio repetit Plin. XVIII, 21. s. 50. cf. Colum. II, 10, 7. II, 14, 1. Varro I, 44, 3. De ipsa re disputat Dickson T. I, p. 240, sqq.

Et segnem patiere situ durescere campum.
Aut ibi flava seres, mutato sidere, farra,
Unde prius lætum siliqua quassante legumen,
Aut tenuis fetus viciæ, tristisque lupini
Sustuleris fragiles calamos silvamque sonantem.
Urit enim lini campum seges, urit avenæ;

72 *Aut segn.* alter Menag. et un. Moret. cum Erf. *torpescere* conj. Jo. Schrader., ut v. 124. 73 *Aut ubi, Aut tibi, Aut ibi* alii; ex more. *mutato semine* Romanus, quod jam Pierius laudavit, quod Catrœus recepit, et mihi (cum eodem Jo. Schradero) valde se probare non diffiteor; magis enim consentaneum reliquæ sententiæ esse videtur; et v. 82 idem explicatur: *mutatis fetibus.* *sidere* tamen criticæ rationes tuentur, et revocari facile ad eandem sententiam illud potest. vid. Not. 74 *lectum* Rom. Pierii. *fœtum* legebat Reisk., at sequitur *fetus siliquæ.* 75 *tenues* duo Burm., it. Servius, et edd. nonnullæ. *lupinis* Medic. 77 Versus sunt ap. Columell. II, 14, 3; laudat quoque Plin. XVII, 9, 7.

interpretatione tamen poetæ haud satis idonea et p. 458. To. II, p. 153.

73. *mutato sidere:* anno altero. *Sidus* pro sole, ut sæpe; *cum decimum premeretur sidere signum* Ovid. Met. IX, 286. *sol* pro anno et pro anni tempore. Æn. IV, 309 *hiberno sidere,* sole. Igitur altero quoque anno legumina in agro serenda esse ait, et tertio iterum far. v. Colum. II, 10, 1, et 11. 74. 75. 76. ornate: unde prius messueris vicias et lupinos. *legumen siliqua quassante:* quod habet siliquam quassantem se: seu vento seu alio impetu agitatum, imprimis cum exaruit: Unde mox *silva sonans* de agro siliquis consito. Sic *quassa cinnama* apud Ovidium Met. XV, 399 recte se habent, nec alia illa sunt quam arida. De faba autem interpretatur poetam Plinius l. l. et XVII, 9, 7. 75. *tenuis vicia,* quia tenui semine, si cum faba compares: nam tenuem culmum cum ceteris communem haberet. *tristis lupini,* amari, ut sæpe; contristatur enim degustantis vultus, ut ap. Macrob. VI, 5; est genus leguminis, pauperum et Cynicorum victus, *θέρμος:* non confundendum cum lupulo. Lupini seges agro stercorando admodum utilis habita; in primis succedente confestim aratro: conf. Plin. XVII, 9, s. 7, XVIII, 14, s. 36, impr. Colum. II, 14, 1 sqq. et II, 15, 5. Alios v. in Not. ad Geopon, II, 39, 6.— 76. *fragiles calamos,* quia aridi, ut Ecl. VIII, 82 et propter hoc, si moventur, sonantes. Lucret. VI, 111 hinc *fragiles sonitus* junxit. *silvam* poetica ratione, qua etiam florum, herbarum, silva grata similitudine dicitur. Sic herbarum malarum silva inf. vs. 152, et IV, 273 de centaurio: *uno de cespite silva* culmorum. *sonantem,* quia calami aridi sunt, ut diximus. *Silvas cannabias* dixit Gratius Cyneg. 47 pro segete. 77. Poetica suavitate pro: lino enim vel avena vel papavere seri nolim agrum interquiescentem; nam ea urunt h. exsiccant agrum. Repetit ex nostro Plin. XVII, 9. s. 7. Colum. II, 14, 3. cf. II, 10, 17. Pallad. Octobr. 2. Hinc *linum* in agro humido seri solet; et Gratius Cyneg. 334 *Optima Cinyphiæ paludes lina dabunt.* cf. sqq.

Urunt Lethæo perfusa papavera somno.
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantum
Ne saturare fimo pingui pudeat sola; neve
Effetos cinerem immundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requiescunt fetibus arva;
Nec nulla interea est inaratæ gratia terræ.
Sæpe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis:
Sive inde occultas vires et pabula terræ
Pinguia concipiunt; sive illis omne per ignem

78 *Lethæum.* Ληθαῖος. Alii *Letheum*, male. v. ad Æn. VI, 705. 79 Sententiæ implicitæ ac perplexæ. Jo. Schrader. occurrere volebat transpositione versuum: 82. 83. 79. 80. 81. 80 *Nec* Parrhas. Voss. Goth. pr. 81 *Effossos* Zulich. *Effectos* Uratisl. et Goth. pr., etiam Romanus; aberrationes librariorum. conf. inf. II, 417. *immundos* Menag. alter. 82 *requiescat* Ven. *requiescent* Rom. et ed. Ven. Heins. emendabat *requiescant*: quod alienum est. *fecibus* error fragm. Moret. 84 *Sentes et steriles* fragm. Moret. 87 *ævum* vel *ignem* Zulich.

78. *perfusa somno papavera,* quæ habent vim soporificam; quæ natura nigri præcipue papaveris est. cf. h. l. Martin.

79—83. Quæritur de junctura sententiarum: sintne ad superiora inde a v. 73 referenda, an proxime ad solos vss. 77. 78. Si ad proxima refers, sensus est: possunt tamen, ait, etiam illa, nimirum lina, et avenæ et papavera, alternis annis recte seri, modo satis stercoratione ager reficiatur. Et hic est sensus, quem naturalis verborum junctura suppeditat, et Columellæ locus II, 14, (13) 3 firmat. Sin prius: dicendum est, sensum esse: attamen satis est, terram alternis vicibus cessare, dummodo ager bene stercoretur; etiamsi enim ager plane non cesset, aliis autem interea frugibus ferendis exerceatur, ut leguminibus v. 74 sqq., modo tamen stercorationi largiter indulgeas, ager vel sic requiescere aliquo modo videri potest; fimo enim novas vires, novos sales, recipit, atque interea etiam utilitatem aliquam, ea enim est *gratia,* ex agro percepisti. Inseruit versus 77. 78 suis verbis Columella II, 14, 3. tum pergit: *Sed omni solo, quod prædictorum leguminum* (in his etiam linum memoraverat) *segetibus fatiscit, una præsens medicina est, ut stercore adjuves, et absumtas vires hoc velut pabulo refoveas.*—79. *facilis labor,* s. ipsius agri, ut ei tribuatur labor, quemadmodum fatigari, defetiscere, recreari ille dicitur, s. agricolæ in agro colendo, si alternis ille cessat; hoc facilius, illud doctius: ut inf. 150 *mox et frumentis labor additus.*

84. Aliud præceptum de stipulæ incensæ ad agrum beneficio. *steriles agros,* stipulas agri, ut v. sq. explicatur. Provocat ad h. l. Plin. XVIII, 72 extr. (30). *Sunt qui accendant in arvo et stipulas, magno Virgilii præconio. Summa autem ejus ratio, ut herbarum semen exurant.* De ipso præcepto disputant scriptores; v. c. Dickson. c. 12. p. 324 sq. 86. *Sive—sive.* Pro varia soli, vel macri vel

Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor;
Seu plures calor ille vias et cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat qua succus in herbas;
Seu durat magis, et venas adstringit hiantes:
Ne tenues pluviæ, rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.
Multum adeo, rastris glebas qui frangit inertes,
Vimineasque trahit crates, juvat arva; neque illum

88 *exundat* Parrhas. a m. pr. 89 *pluris* vetustiores præter Medic. 91 *constringit* Ven. et Parrhas. *restringit* Moreti pr. 92 *tenuis* Rom. cum aliis Heinsianis. *rapidive* Heins. e melioribus retraxit; nam sic jam Aldd. pro *que*, quod edd. occuparat. 94 *rastris*. Jo. Schrader. conj. *rutris*, ligonibus. Sed Plin. XVIII, 49, 3 occatio—*crate vel rastro*. Alius rastri, seu sarculi dentati, usus memoratur post sationem v. 155. Meliorem locum haberet conjectura Æn. VII, 725 *vertunt felicia Baccho Massica qui rastris*: putes *rutris* melius fodi vineas. Verum noli turbari: Etiam vineas colentes aratro, adeoque et rastro, glebas frangunt; v. c. Colum. III, 13, 3 de Arb. 12, 2. 95 *nec* Ven. Goth. pr.

uliginosi vel densi vel rari, natura, varias caussas subjicit. *pabula* sunt succi, qui nutriunt semina ac plantas: puta ex cinere crematarum stipularum et lixivio. 88. *inutilis humor*, noxia uligo. 89. *cæca spiramenta*, meatus occultos et latentes, nos *poros* dicimus; mox *venas*. Lucretius sic fere *spiracula* dixit VI, 492. Specus *sævi spiracula Ditis* Æn. VII, 568. *Vada latentia* apud Gratium Cyneg. 423. 91. *calor adstringit* sc. condensando molle et lutosum solum. 93. *Adurere* convenit proprie frigori tantum et æstui solis. Sed, sollenni figura, generalior inde notio τοῦ *nocere* elicienda et ad illud: *ne tenues pluviæ*, referenda est. *Penetrale frigus* jam Lucretius dixerat I, 495. *tenues* ex natura pluviæ petitum epitheton, quod hic nullam vim habere debet, ut sæpe epitheta ponuntur, utque *rapidus* sol, frigus *penetrabile* hoc ipso loco. Ipsa tenuitate humoris pluvia se in humum insinuat. Alioqui *pluviæ tenues* in vitio esse possunt, nimio solis æstu eas coquente: meliginem vocant. Enimvero in h. l. illud cadere nequit; nam vitium illud culmos lædit, qui ex humore a sole excandefacti corrumpuntur; nec solo durato averti potest rubigo, nec in solum illa penetrat. Vir doctus dictas *pluvias tenues* putabat, quia tenuem reddunt terram, adeoque fecunditatis caussam afferunt, dilutis salibus seu partibus resinosis et ignitis. Sed hoc, comparatione ceterorum, quæ nihil reconditi habent, nimis docte factum videtur.

94—99. Omnibus omnino modis terram frangendam, comminuendam, et a sole excoquendam esse, omnes monent de RR. auctores. vid. Xenoph. Œcon. c. XVI, 11—14. *glebas inertes* dicit poeta, quæ, nisi comminuantur, nil generant. Agit autem seqq. verss. de *occatione* et *pulveratione*. cf. Plin. XVIII, 49, 3 (20). etiam in vinea, Colum. XI, 2, 60. Varro I, 29. 95. *trahit crates*. Colum. II, 18, 4 *tum glebas sarculis resolvemus, et inducta crate coæquabimus* etc. Ex *vimine* autem factæ satis validæ

Flava Ceres alto nequidquam spectat Olympo;
Et qui, proscisso quæ suscitat æquore terga,
Rursus in obliquum verso perrumpit aratro,
Exercetque frequens tellurem, atque imperat arvis.
Humida solstitia atque hiemes orate serenas,

96 *spectet* Parrhas. 97 *suscitet* Moret. pr. *qui suscitat* Gud. 98 *obliquom* Medic. et Gud. *prorumpit* multi scripti et excusi ap. Pier. et Heins., sic et Aldd. pr. et sec. *perrupit* Voss. pr. et Bodlei. ap. Martin. *perrumpat* Cantabr. ibid. *in oblitum* Ven. *arator* Goth. pr. 99 *armis* Bodlei. 100 *optate* Moret. qu. a m. sec. Arundel. ap. Martin. edit. La Cerda; et ita legisse videtur Plin. XVII, 2, nisi potius ex interpretatione dixit, ut etiam a Servio factum in Nota ad h. l. Recepit tamen Wakef.

sunt crates in solo raro ac pulverulento: alioqui sunt dentibus ferreis. 95. 96. Ex Callimacho suavissima imago expressa: Οὓς δέ κεν εὐμειδὴς τε καὶ ἵλαος αὐγάσσηαι, Κείνοις εὖ μὲν ἄρουρα φέρει στάχυν etc. H. in Dian. 129, et *flava* Ceres, ut ξανθὴ Δημήτηρ jam in Homero. *neque—nequidquam*, h. non sine fructu, ut Æn. VI, 117 *nec te nequidquam lucis Hecate præfecit Avernis: spectat*, propitia est, respicit, ut Gratius, qui hunc locum ante oculos habuit Cyneg. 426 *nec non tamen illum—Respicit et facilis Pæan adjuvit in artes.* 97. Etiam ille multum juvat arva, qui etc. conf. præcepta ap. Colum. II, 2, 25. Plin. XVIII, 49, 18. s. 49. 2 et disputata a Dickson T. I, p. 434—491 sq. T. II, p. 54 sq. Frequentibus autem his sulcis perficitur tandem hoc, quod demum *recte subactum esse* aiunt, *ut non intelligatur, utro vomer ierit*, vid. Plin. ibid. 49, 2 extr. conf. Colum. II, 4, 1. *terga resoluta* agro tribuit id. X, 7. Idem imitatus est hunc locum libro X, vss. 91—93. 99. *Exercetque f.* tractat, versat. Colum. IV, 14, 2 de fossione vineæ: *nam utique frequenter solum exercendum est.* Inf. II, 356 *aut presso exercere solum sub vomere.* Post hæc illud, *atque imperat arvis*, quanquam eleganter dictum, paullo otiosius positum videri potest. Sed habet τὸ *imperare* vim coercitionis, acerbitatis et iniquitatis: Cogit quasi ille agrum, ut sit fecundus. Sic *imperant vitibus* ap. Colum. III, 3, 6. Sen. de Tranquill. an. c. 14 *Danda est remissio animis—Ut fertilibus agris non est imperandum: cito enim exhauriet illos nunquam intermissa fecunditas.* Inf. II, 369 *tum denique dura exerce imperia.*

100—103. De tempestate monet, quæ sementem jactam excipit; pro natura tamen soli Italici. *Humida solstitia*, æstates, ut Ecl. VII, 47. *Solstitium* proprie de æstivo latine dicitur; hiemale *bruma* vocatur. vide quos ad h. l. laudat Cerda, imprimis Plin. II, 19 s. 17, adde XVIII, 25 s. 58. conf. Salmas. Exerc. Plin. p. 175 et al. *humidum* tempus, ut pluviarum irrigatione fervidi caloris vis temperetur. Exagitat hunc nostri versum nobili loco Plin. XVII, 2, ubi tandem subjicit: *Hiberno quidem pulvere latiores fieri messes, luxuriantis ingenii fertilitate dictum est.* Contra quæ tamen defendi poeta potest, et defenditur a Cerda ad h. l., imprimis ex antiquo carmine, quod apud Fest.

icolæ; hiberno lætissima pulvere farra,
us ager; nullo tantum se Mysia cultu
at, et ipsa suas mirantur Gargara messes.
d dicam, jacto qui semine comminus arva
quitur, cumulosque ruit male pinguis arenæ?

nullo se tantum Wakef. refinxit, tanquam mollius, ex ant. edit. *Mæsia* in multis
iquioribus. vid. Heins. et Pier. At *Mysia* Rom. cum alio Pierii, Medic. Gud.
i fragm.; et sic editum a Commelino e Palat., hincque ab aliis: idque ratio postu-
m Gargara sequantur. *Mesia* uterque Goth. cum aliis. *Messia* Cantabr. 103
et—mirantia; sed est: et non tantum mirantur. 104 *jacto cum* Moret. sec.
umulosque Medic. a m. sec. Parrhas.

'laminius, item apud Macrob.
V, 20 extr. et Serv. ad h. l. ha-
: *Hiberno pulvere, verno luto,*
lia farra, Camille, metes. Scilicet
a hæc pro regionum et agrorum
sorte et temporum decursu, va-
Virgilius ad agrum Mantua-
respicere putandus. 101—103.
tantum se Mysia cultu. Simpli-
na, et nulla prævia opinione oc-
o animo, ex grammatica ra-
, procedit sententia, eaque cum
consilio conjuncta: *nullo*, non
culta Mysia, cultissima regio,
m se jactat, tam insignis est,
tali cæli temperie: quæ in illis
est. Sunt ea loca fertilitate no-
ima, partim cæli clementia, par-
itus felicitate sub monte Ida,
magna rivorum et aquarum co-
os agros fecundat. Ida πολυπί-
: ex Homero notus est: cf.
Θ. 47 sq. pars Idæ australis
argara (τὸ Γάργαρον, τὰ Γάρ-
, quibus subjecta quoque fuit
τὰ Γάργαρα.) Hæc, ut dixi,
le se offert sententia. Si tamen
grammaticum usum adhibitum
ris acumen ingenii, sententia
prodit: lætus ex tali temperie
ger; nec ager Mysiæ, etsi cul-
us, cum eo est comparandus;
poetice ornasse videri potest

Maro. Hanc fere sententiam expressam vides in verbis Macrobii V, 20 "Omnis regio, quæ opportunos habuerit humores, æquiparabit fecunditatem arvorum Mysiæ." Multum recedit tertia ratio, ut sit, *Mysia nullo cultu*, quæ non colitur; hæc frigent, cum otiose sint adjecta.

104—110. Prodest quoque semente facta glebas rastris comminuere, ut semen obruatur, et aqua agrum obducere. *Quid dicam* de eo, *qui*; h. præclare haud dubie et is facit qui; transitus formula, etiam in pedestri oratione. In hac autem varianda Maro felicissimus. Alius hæc omnia præcipiendo extulisset: Faciendum est hoc et illud, et sic porro.— 105. *arva Insequitur*, sulcos factos in arvo prosequitur, alium post alium rastris frangendo, et cumulos seu nimium seu inutiliter pinguis, h. duri, soli, glebas tenaciores, contundit et evertit et omni parte æquat. Fit hoc alias sarritione. De qua v. c. Colum. II, 12. *insequi* idem atque urgere, instare et sine intermissione aut mora rem statim aggredi, aut prosequi. Sic *fossor insequitur, pampinator insequitur* ap. Colum., et inf. 155 *insectari terram rastris.* Hesiod. Ἔργ. 469 ὁ δὲ τυτθὸς ὄπισθεν Δμωὸς, ἔχων μακέλην, πόνον ὀρνίθεσσι τιθείη

Deinde satis fluvium inducit rivosque sequentes?
Et, quum exustus ager morientibus æstuat herbis,
Ecce supercilio clivosi tramitis undam
Elicit? illa cadens raucum per levia murmur
Saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arva.
Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus aristis,
Luxuriem segetum tenera depascit in herba,
Quum primum sulcos æquant sata? quique paludis
Collectum humorem bibula deducit arena?

106 *rivosque fluentes* Rom. 107 *herbas* Gudian. *extuat* Goth. pr. 108 *diversi tramitis* Menag. alt., forte pro *deversi*, h. deorsum versi, ex interpretatione. 109 *Eligit* Rom. *Et licet* Gudian. *illa scatens* Erf. a pr. m. *raucumque* Medic. 111 *gravidus* ed. Mediol. 113 *æquat* Goth. pr. Viro docto ap. Servium hic versus adeo se probavit, ut adscripsisse narretur: "Sane Virgilii hoc hemistichium unum de invictis est." 114 *deducit in herba* Goth. pr. ex versu 112.

Σπέρματα κακκρύπτων. *arena* pro solo, terra omnino: ut IV, 291 *et viridem Ægyptum nigra fecundat arena* Nilus.—Ceterum v. 106 sqq. noster Iliad. Φ, 257 sqq. egregium locum ante oculos habuisse videtur.— 106 *fluvium rivosque:* aquis obducat agrum ad supplendum pluviæ defectum, quæ post arationem in votis habetur: ut Nubes ap. Aristoph. 1116 promittunt Atheniensibus: ἢν νεοῦν βούλησθ' ἐν ὥρᾳ τοὺς ἀγροὺς, Ὕσομεν πρῶτον.—107. Totus scilicet versus translatus ab animantium sensu: isque ornatissimus cum sqq. —108. *clivosi tramitis* pro montis molliter clivosi, in quo rivulis tramitem facit. *supercilium*, ut ὀφρὺς, pro superiore montis parte: nota res. Sic jam Iliad. Υ. 151. 110. *scatebris* simplic. pro aqua, ut v. 106 *fluvius* et *rivi*.

111—117. Depascenda quoque est a grege pecudum herba segetis nimis luxurians; et colluvies aquarum stagnans ex agro deducenda per collicias.—111. *ne gravidis procumbat culmus aristis.* Verba sunt Hesiodi Ἔργ. 473 Ὧδέ κεν ἁδροσύνῃ στάχυες νεύοιεν ἔραζε. 112. Pro interpretatione sit Plin. XVIII, 44, 2 *Inter vitia segetum et luxuria est, cum onerata fertilitate procumbunt*, et c. 45 *Luxuria segetum castigatur dente pecoris in herba duntaxat; et depastæ quidem vel sæpius nullam in spica injuriam sentiunt.* Theophr. Hist. Plant. VIII, 7 Ἐν δὲ ταῖς ἀγαθαῖς χώραις, πρὸς τὸ μὴ φυλλομανεῖν, ἐπινέμουσι καὶ ἐπικείρουσι τὸν σῖτον; fit idem falce inter nos. *sulcos æquant sata.* Scilicet sulcus nunc designat terram inter duo sulcos proprie dictos elatam, *porcam* dictam. Ponitur enim sulcus varie, etiam pro ipso agro arato, interdum quoque sato ut inf. 216 et al. et pro aratione ipsa sup. 68.

114. Spectat præceptum ad agros, in quibus aquarum colluvies facta locis cavis ac depressis. *paludis collectum humorem, Wassergalle.* Collecta et stagnans lacunæ aqua, putris colluvies, deducitur sulcis aquariis factis, quos *collicias* dixere Plin.

Præsertim incertis si mensibus amnis abundans
Exit, et obducto late tenet omnia limo :
Unde cavæ tepido sudant humore lacunæ.
Nec tamen, hæc quum sint hominumque boumque labores
Versando terram experti, nihil improbus anser,
Strymoniæque grues, et amaris intuba fibris,

115 *certis* ap. Probum Grammat. lib. I, quod ferri possit, verum tamen non est. *cum mensibus* Reg. apud Martin. 116 *Exiit obducto* Gudian. 117 *trepide* Menag. pr 118 *labores* deest Gudiano. *hominumque deumque labores* ap. Serv. Æn. II, 306. *boum usus* Mead., perpetuo. *cum sunt* Serv. Leid. 120 *intiba* plerique. *intyba* alii. *intuba* antiquior scriptura. v. Pierium. Subest ratio, quod Romani *u* Gallico fere more, si breve esset, pronuntiarunt; unde substitutum passim *y*. In aliis pronuntiatum ut *o*, unde *volnus, vortere, arduos.*

XVIII, 49, 3. Colum. II, 8, 3; *elices* ap. Festum; hic vero ejus generis sulcus seu fossa exprimitur, qua aqua *arena*, h. e. per vel ad arenosum locum, deducitur, ubi in sabulum se insinuans tandem exarescit. Simile fossarum genus est in solo adhuc inculto, ut cultui idoneum reddatur; eæ vel patentes sunt vel cæcæ. v. Colum. II, 2, 9. Pallad. VI, 3. Solet quoque solo humido arena admixta humor subduci, qua de re cf. Dickson de agricolatione. 115. *incertis mensibus* veris et auctumni, quod anni tempus incertæ tempestatis est. cf. Ovid. Art. II, 318; hic tamen de vernis potissimum agitur. *exit*, evagatur ripas, ut Æn. II, 496 *aggeribus ruptis cum spumeus amnis Exiit.* Tum *obducto tenet* pro obducit. 117. pro vulgari: unde lacunæ existunt. *sudant humore tepido*, adeoque putrido et noxio. *sudant*, madent, loca, in quibus lacuna existit.

118. *Nec tamen nihil.* Vides transitum ad aliam rem: ea, quæ noceant segeti. Comparat locum Lucretii V, 214 sqq. Macrobius VI, 2 extr. Quum homines bovesque experti sint hæc omnia, versando terram: multum tamen officiunt, obsunt, anseres. 119. *improbus*, insatiabilis, avidus, et hoc ipso noxius. Scilicet, ut post varias virorum doctorum disputationes semel moneatur: *probum* est id, quod verecunde fit, intra modum est, moderatum; adeoque justum, modicum, æquum. *Improbum* autem, quod modum et mensuram excedit, adeoque immodicum, nimium; iniquum, injustum; nimis magnum, et omnino magnum, grande, vehemens: conf. ad Æn. IX, 62. Sic ἀναιδής. Quod sequitur: *Strymoniæ grues*, a græcis poetis profectum est. E Thraciæ finibus, cujus flumen *Strymon*, veniunt grues in Græciam, cum hieme ingruente migrant. *intubum* e cichoreorum genere, erraticum, fibris seu radicum minutis filis late serpens; Theophr. Hist. Plant. VII, 11 τὸ κιχώριον—παραβλαστικὸν δὲ καὶ τῇ ῥίζῃ καὶ ἄλλως μακρόῤῥιζον· διὸ καὶ δυσώλεθρον. ὅταν γὰρ ἐκλαχανίζωνται, πάλιν τὸ ὑπόλοιπον ἀρχὴν λαμβάνει γενέσεως. non modo hortense, quod inf. IV, 120, nobis *Endivien*, sed et silvestre genus est, πικρὶς

Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipse colendi
Haud facilem esse viam voluit; primusque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda;
Nec torpere gravi passus sua regna veterno.
Ante Jovem nulli subigebant arva coloni:
Ne signare quidem aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant; ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.
Ille malum virus serpentibus addidit atris,

122 *primusque parentem* Romanus. 124 *sua jura* ed. Ven. 125 *subiebant* Leid. sec. et Voss. Vss. 125—128 sunt apud Senecam Ep. 90. 126 *Ne signare quidem* e vetustis multi, etiam Romanus; perpetua varietate, et sequuntur fere hoc viri docti. Sequar nunc et ipse pro altero *nec*, cum Wakefield, qui sic in Lactant. Inst. V, 5 legi memorat; et apud Senecam edi *nec*. Debebat utique alterutra ratio *constanter* servari. *signare solum* recitat Macrob. Sat. I, 8. forte memoriæ fraude. 128 Jo. Schrader. conj. *Omnia, et uberius.*

dictum; idem prosequuntur anseres et aliæ aves domesticæ. vid. Colum. VIII, 14, 2.

121. Jam principio rerum natura ita constitutum est, ut dii vendant sua bona labore. Non invitum lectorem ad digressionem hanc duci intelligis: redit ad propositum v. 150. 155. Adumbratus locus ex Hesiodi Ἔργ. 42 sqq. Nostrum ante oculos habuit Manil. I, 79 sqq. et Claudianus XXXVI, 20 sqq. 31. 122. Tribuitur Jovis jussis, quod sub ejus imperio contigit: stimulando igitur hominum animos curis, *Movit agros*, h. fecit moveri, arari, necessitatem colendi imposuit. *sua regna*, homines, quibus imperabat; qui vivebant sub Jovis regno. *veterno* pro ignavia, inertia. Nemesian. Ecl. I, 60 *Nec segnem passus nobis marcere juventam* etc.

125. Expressa ex Hesiod. Ἔργ. 90 sq. et Arato 110 sq. Inde locus a multis tractatus: imprimis a Tibullo I, 3, 35 sq., ubi v. Brouckh. Hunc versum respexit, notante Burmanno, Seneca ep. 86 de Scipione: *terram, ut mos fuit priscis, ipse subigebat.* 126. Expressit hæc Ovid. Met. I. 136. Am. III, 8, 42. *Nec fas erat*, h. sollenne, solitum, ut sæpe. 127. *in medium:* quicquid acquirebant, parabant, in commune parabant et afferebant. Exponit Lactant. Justit. div. V, 5, sed suo more inepta calumnia, cf. Justin. XLIII, 1, 3. 128. *liberius*, quam nunc; aut omnino pro positivo, libere, satu non coacta, sponte. Horat. III Carm. 24, 12 *Liberas fruges—immetata ferunt jugera.* Accipi quoque potest *liberius* dictum pro liberalius, felicius, ἀφθόνως. Expressum ex Hesiod. Ἔργ. 118 καρπὸν δ' ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα Αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον. Lucret. V, 940 *Plurima tum tellus, etiam majora, ferebat. nullo poscente* h. arante. Supr. 99 *imperare arvis. nullo cogente* Ovid. Met. I, 103.

129. Serius subnata sunt vitæ nostræ mala. *Sub Jove* serpentes facti sunt venenati, lupi rapaces etc. *malum virus* indidit, noxium. *serpentium* aliqua genera sunt *atro colore.*

Prædarique lupos jussit, pontumque moveri;
Mellaque decussit foliis, ignemque removit,
Et passim rivis currentia vina repressit:
Ut varias usus meditando extunderet artes
Paullatim, et sulcis frumenti quæreret herbam;
Ut silicis venis abstrusum excuderet ignem.
Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas;

130 *moveri* ventis Serv. Wakef. ubique inculcat suam observationem passivi vi media positi; ita quoque h. l. *movere se*: quod a sententia alienum est: in motu erat mare jam antea; nunc succedit motus violentus. 131 *discussit* Zulich. et fragm. Moret. *suppressit* Moret. pr., quod Burmanno placet; mihi non æque, esset enim vulgare pro poetico. *removit* post *moveri* forte non satis gratum. 132 *rivos* Ven. 133 et 135 ex more in simili vocabulo variatur. Alii *extuderet*, *extruderet*, *excuderet*, (ut in utroque Gothano) *exfoderet*: cf. Georg. IV, 315. *medicando* Menag. alter. *Et* duo Martin., male pro *Ut*. 134 *Ut vitem et sulcis* conj. Waddel. *herba* Parrhas. 135 *Ut* Heins. e melioribus; antea *Et s.*, ut in utroque Goth. Eratque hoc haud dubie lenius: nisi etiam *ut sulcis* adsciveris. 136 *Tunc alnos fluvii primum* scripti Heins. quod Wakef. sequitur ex ed. ant. præter Medic. et Gud. *alveos* Scheff. *alnus* Mentel. pr. a m. pr.

atras viperas Horat. Carm. III, 4, 17. 130. Efferavit lupos, *pontumque moveri*, ventorum scilicet vi et procella, *jussit*. Burmannus *remis motum mare* intelligere et ad navigationem malebat referre; atque sic vs. 136 inanis esset repetitio ejusdem sententiæ; et nunc mala enarrantur, quæ in rerum naturis mutatis supervenere. 131. Non jam, ut ante, folia rorem aliquem melleum eliquabant: detersum hoc mel est foliis; ut *silvis decussus honor* inf. II, 404. De melle hoc v. sup. ad Ecl. IV, 30. adde Plin. XVI, 8, s. 11. *Ignem removit* Jupiter, quem jam ante Saturnio ævo usibus hominum affuisse necesse est statuere. Nunc cum Jupiter *removit*, ita ut ejus usus ignoraretur, utque adeo necesse esset mox eum iterum reperire et silicum attritu elicere: cum ab eo reperto omnium artium initia, omnisque vitæ cultura deducta sit. Hactenus ignis in venis silicum tanquam absconditus, abstrusus (ut mox vs. 135. et Æn. VI, 7 *quærit pars semina flammæ abstrusa in venis silicis*), latuit: Κρύψε δὲ πῦρ Hesiod. Ἔργ. 50. 132. *rivis currentia vina*: h. e. rivos vini fluentes. Sic copiam vini eloquebantur veteres, antiquissimo phantasmate, ad magnam copiam declarandam, ut quasi e fontibus quibusdam hujusmodi flumina vinosa prodire dicerent. — 133. Omnia hæc Jupiter ita moderatus est, eo consilio, ut usu invenirentur artes, utque ingenium et industriam acuerent homines. *meditando*, exercendo, experiundo. Nota res. cf. Cerda. 134. *frumenti herbam*, noto more poetarum pro herba frumentacea, h. e. frumento, segete: conf. Ecl. V, 26. *quæreret sulcis*, aratione produceret, *usus*; ut usu, arte, pararentur frumenta.

136. Tum primum navigatio inventa. Multis modis variatum phantasma apud poetas: vide Tibull. I, 3, 35. Propert. III, 5, 43. Manil. I, 78 sq. *Nec vitam pelago, nec ventis credere vota Audebant, se quisque satis novisse putabant*. Legendum saltem *sua*; Santenius emendabat: *sua quisque satis sola nosse putabant*.—*sensere*

Navita tum stellis numeros et nomina fecit,
Pleïadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras, et fallere visco,
Inventum, et magnos canibus circumdare saltus.
Atque alius latum funda jam verberat amnem;
Alta petens pelagoque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina serræ;
Nam primi cuneis scindebant fissile lignum;

137 *stellas* Menag. alter. *Navita cum stellis* laudat Serv. ad Æn. VI, 64. *dum* ed. Norib. 138 *Pliadas* alii: ita *atque Hyadas* scribendum foret. Alii *que* adjiciunt. 139 *Tunc* Medic. a m. pr. *laqueo* unus Mead. *hibisco* conj. virorum doctorum ap. Burm. 140 *Inventum : magnos* unus Arund. *Inventum est: m.* unus Mead. 141 *tam* v. Gud. *everberat* mallet Heins. *funda latum* ed. Junt. ex Ald. pr. et sec., ut in Goth. pr. 142 Mutavi interpunctionem Heinsianam, quæ mihi et olim displicebat: *verberat amnem, alta petens; pelagoque alius tr.* Jam apud Servium erant, qui distinguerent, ut nunc factum est. Cum tamen displiceat copula in tertium vocabulum rejecta, Reiskius ingeniose emendabat: *Alta petens pelagosque*, aut *pelageque*. Putari potest poeta variare voluisse numeros in: *alta petens pelagoque*, alioqui potuisset efferre: *Et pelago alta petens.* Illud autem vix usu firmes, quod in antiqua interpunctione loca *alta* de flumine memorabantur. *ligna* Menag. alt. 143 Alii *seræ, sarræ, lammina.* 144 *primum* admodum multi. Versum totum pro inserto habebat Jac. Bryant V. C.; et fateor me ipsum in ea sententia fuisse. Verba quidem sunt admodum ornata; et iterum Æn. VI, 181 *cuneis et fissile robur Scinditur.* Et XI, 137 *Robora nec cuneis—scindere—cessant*: Verum alienum a re est id, quod inseritur, et sententiarum nexus inde languorem contrahit. *Jam primum* ed. Ven. Enimvero *Nam primi* editum jam inde ab Aldd. *findebant* Cantabr. *fissile robur* Leidens. unus a m. sec.

tanquam onus novum, ipsi adhuc intacti: pro habuere. *alnum* vero nominat, quia palustribus et litoribus gaudet: Ge. II, 451 *Nec non et torrentem undam levis innatat alnus Missa Pado.* 137. Sidera locis suis et nominibus notari cœpere; Enumerantur autem ea, quæ et lucidissima sunt et inter reliqua omnium prima observata, in primisque ad navigationis prima exordia in usum vocata. 138. *Arctos*, ursa major, Helice, olim Callisto, *Lycaonis* filia, nota vel ex Ovid. Met. II, 505. *clara* vero tanquam sidus: ut sup. v. 5 *clarissima mundi sidera.* Nisi forte Virgilius græcum versum ante oculos habuit: Πληϊάδας θ' Ὑάδας τε, κλυτήν τε Λυκάονος Ἄρκτον.

139. *Venatio* et *aucupium* inventum. Aves hic inter *feras* comprehensæ latent, et notio earum ex ceteris est elicienda; ut sæpe facere necesse est in poetis. 141. Inventa piscatio. *funda*, βόλος, Ovidio A. A. I, 763 *jaculum*, rete, in fluvium projectum: itaque *verberat amnem*, qui jacit; sed audet jam piscator non, ut in antiqua interpunctione, *alta petens*, ad medium fluvii alveum procedere; sed *alta petens pelago*, in ipso mari, in altum evectus, everriculis piscari: ita audaciæ notio augetur ipsa voce, *alta* petens.

143. *ferri rigorem* poeta pro ipso ferro rigido dixit; secuti eum Manilius, Prudentius et alii. Intelligitur tamen h. l. usus ferri ad instrumenta

Tum variæ venere artes: labor omnia vicit
Improbus et duris urguens in rebus egestas.
Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit: quum jam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent silvæ, et victum Dodona negaret.
Mox et frumentis labor additus: ut mala culmos
Esset robigo, segnisque horreret in arvis
Carduus: intereunt segetes; subit aspera silva,

145 *rates* pro *artes* Ven. *vicit* recte Heins. e melioribus non primus dedit sed revocavit post Ald. tert. Naugerii. Vulgo *vincit*. narrantur facta; non sententiose dicta. 146 *surgens* Medic. a m. pr. 148 *sacra* ed. Genev. cum Servio Dan. 149 *Defuerant* nonnulli apud Pierium. *negarent* Rom. 150 *frumenti* Gud. et Goth. sec. a m. pr. *ex frumentis* conj. Burm., sed hæret in *labor*. vid. Not. *et m. culmus* Gud. et a m. pr. Parrhas. 151 *robigo* meliores scribunt: dederat hoc jam Commelin. e Palat. et revocavit Heins. pro *rubigo*. *horrescet* Ven.

procudenda, securim imprimis, durati; adjicitur serra, ferro jam in laminas cudi cœpto. 145. *venere* provenere, inventæ sunt. *labor improbus*, pervicax, qui nulla ærumna vinceretur. v. sup. ad v. 119.

147. Inventa aratio Cereris beneficio, cum ad homines in cœtus coactos glandium victus haud sufficeret. Cum cultura labores et ærumnæ natæ sunt. *ferro*, vomere ac ligone. 148. *Cum jam silvæ*, quæ poetice *diis sacræ* dicuntur, *deficerent* quoad *glandes et arbuta* (de his v. ad Ecl. III, 82. Possunt verba varie jungi: sed *glandes silvæ*, seu silvarum, orationem minus poeticam efficerent); et cum *quercus*, cujus generis nobilissimæ apud Dodonam silvæ, non amplius satis magnam glandium copiam suppeditarent.

150. Redit ad propositum v. 121. Mox etiam noxæ, mala et damna (*labor*, ut πόνος pro πῆμα, βλάβη) invasere frumenta, h. factum, ut segetes variis malis ac morbis laborarent; invasit eas *robigo mala*, exitiosa, quæ culmos exedit, *carduus*, qui et late serpere et semen quaquaversus disseminare solet; ex uno enim seminis grano viginti quatuor millia, primo, adeoque quinquies millies ducenties sexagies centena millia (526,000,000) granorum seminalium altero anno produci posse aiunt: vid. Martin. *segnis*, qui efficit segne seu retardat, ad quodcumque adhærescit; tenax. Quoties tamen ad h. l. redeo, interpretationem sentio subtilem magis esse quam veram. Vir doctus, Meierotto, eo revocabat, quod carduus aratrum seu rastrum retardat. Sed præstat manere in simplici ratione a Servio jam tradita; *segnis carduus*, inutilis, infecundus. Nam *segnis*, a motu ductum, ad motus effectus traducitur: Sic *segnes terræ* Ge. II, 37, quæ non moventur, coluntur, adeoque nec fruges ferunt. Sup. 72 *segnis campus*. Nunc *in denso non segnior ubere Bacchus* Ge. II, 275, proventu. Est adeo *segne*, quod nil gignit. *horreret*, cum vi, pro cresceret: quatenus *horrere* poetis dicuntur omnia, quæ erecta stant, aut eminent, ut pili in metuentis cor-

Lappæque tribulique; interque nitentia culta
Infelix lolium et steriles dominantur avenæ.
Quod nisi et assiduis terram insectabere rastris,
Et sonitu terrebis aves, et ruris opaci
Falce premes umbras, votisque vocaveris imbrem:

153 *tribolique* Rom. Medic. et Gud. Sic etiam Georg. III, 385. *virentia culta* Parrhas. et ed. Mediol. Sed vid. Burm. ad Georg. II, 211 *At rudis enituit impulso vomere campus.* Obvia sunt, *nitere* quæ culta sunt, squalere et horrere inculta, ista esse *læta* adspectu, hæc tristia. 154 *nascuntur* Moret. sec. ex Ecl. V, 37. ubi idem versus. 155 *adsiduus* Ven. *herbam* Medic. uterque cum Regio; et placere potest; sed est interpretamentum, a rei rusticæ rationibus alienum: agitur enim hic de sarritione, quæ fit sementi peracta; ad condenda semina: a quibus etiam aves abigendæ sunt; et *insequi arva* jam v. 104 dixerat de sulcis satis, et satione facta: nunc *terram insectari*, instare agro sato, rastro inducendo. *sectabere* Parrhas. *rutris* Jo. Schrader. conj. et hic. Idem præferebat *herbam*. 157 *umbrum* Medic. Romanus cum multis. nec improbo.

pore, itaque et spinosa virgulta. 152. *silvam* vocat lappas, lolia etc., ut vs. 76 leguminum *silvam sonantem*, ea *subit*, succedit in segetis locum. 153. *lappæ* nostris *Kletten*. Plinius ἀπαρίνην ita reddidit. vid. Martin. ad h. l. *tribuli*, spinæ genus, in Italia frequens. *lolium* nostris *Lülch*, lolium temulentum Linn., αἶρα. vid. Geopon. II, 43. Galen. de Alim. fac. I ult. Plin. XVIII, 44, s. 17. *infelix*, sterile, ut *felix* arbor pro frugifera. vid. Intpp. ad Grat. Cyneg. 442 et al. Epitheton hoc, tanquam Virgilium auctorem agnoscens, laudat Plin. XXII, s. 77. *avena* pro frumenti vitio olim habita, ut et hordeum in eam degenerare crederent, vid. Plin. XVIII, 44, 1; sed peculiarem herbam, sui seminis, esse docent recentiores. Respexit h. l. Plin. XVIII, 17, 2 *Nam lolium et tribulos et carduos lappasque non magis quam rubos inter frugum morbos potius, quam inter ipsius terræ pestes, numeraverim. Cæleste frugum vinearumque malum, nullo minus noxium est, robigo. Frequentissima hæc in roscido tractu convallibusque, ac perflatum non habentibus: e diverso carent ea ventosa et excelsa.*

155. *assiduis terram insectabere rastris*, assiduo instare glebis *sarritione*, nam de hac loquitur (cf. Colum. II, 12): quæ fit semente facta, ante occationem, sarculo: quod h. l. *rastrum*. *Quod*, ὅ, καθὸ, quamobrem, cum ita res se habeant, nisi etc. Lucretianum. Ge. II, 425 *Hoc pinguem et placitam Paci nutritor olivam* ubi v. Nota. *insectabere* pro insectatus fueris; ut et reliqua. Sed ita solent poetæ. v. Burm. 157. *frondes arborum* umbram facientium amputandas esse dicit: *falce premitur* id, quod secatur; uti alio modo, stringi dicitur. Nisi cum Mitscherlichio accipere malis *premere umbras* comprimere frondes, coercere. Verum et Horat. I Carm. 31, 9 *premant Calena falce vitem:* premitur enim vitis falce admota, dum reciduntur frondes. Calpurn. V, 110. 111 *molle salictum premes:* quod vs. 98 erat: *incipe falce nemus vivasque recidere frondes.*—*rus opacum* h. arboribus consitus ager, adeoque pro arboribus. *votisque vocaveris imbrem:* suaviter, nisi votis obtinueris: pro vulgari: nisi tempestivæ pluviæ obtigerint: secundum v. 100.

Heu, magnum alterius frustra spectabis acervum;
Concussaque famem in silvis solabere quercu.
Dicendum et, quæ sint duris agrestibus arma,
Quîs sine nec potuere seri, nec surgere, messes:
Vomis, et inflexi primum grave robur aratri,
Tardaque Eleusinæ matris volventia plaustra,
Tribulaque, traheæque, et iniquo pondere rastri;

158 *Heu frustra magnum alterius* laudat Sen. de Benef. VII, 5. *exspectabis* Medic. Pierii et Bodlei. *sperabis* ms. Musei Britannici ap. Wakef. ad Lucret. II, 2, quod idem probat. 159 *Concessumque* ed. Gen., male. vid. inf. IV, 81. *Excussa* unus Mead. 160 *duris quæ sint* legi vult Cuningham. Et sunt qui jungant: *Dicendum et arma, quæ agrestibus sunt.* 161 *non p.* Zulich. 162 *Vomis* vel *Vomer* Rottend. vid. sup. v. 46. *Vomer* Goth. pr. 163 *Tarde que* Voss. *volventia matris plaustra* Goth. sec. *Eleusine* edd. vett. et Ald. pr. *Eleusinus* novavit poeta pro vulgari Ἐλευσίνιος. 164 *Tribulæque* laudat Nonius Marcellus. Est sane *tribula* et *tribulum* a τρίβολος. cf. *Ansse de Villoison* V. C. ad Longum p. 220. *trahæque* Medic. et al. *et* abest a Voss. pr. *rastra* Goth. pr. *rutrum* et hic Jul. Sab. præscriptum habet; sed ille, ex Probo suspicor, omne instrumentum rusticum enumerat.

158. 159. Messem parcam fore ominatur poeta ornate. Ex Hesiod. Ἐργ. 394. 395 ὥς τοι ἕκαστα Ὥρί ἀέξηται· μή πως τὰ μεταξὺ χατίζων Πτώσσῃς ἀλλοτρίους οἴκους καὶ μηδὲν ἀνύσσῃς.

160—166. De *instrumentis* operis rustici agit: primum *vomer* s. *vomis*, et *aratrum robustum*; *robur, aratri* ut τὸ μένος. Ap. Lucret. I, 881 fruges *robore quum saxi franguntur*. et II, 449 *Et validi silices et duri robora ferri.* tum *plaustra* bobus juncta; unde *volventia* se, *tarda*, pro tardum, tarde, quæ volvuntur, tracta a bobus, et aguntur tarde, forte rotis parvis iisque solidis, sine radiis: tympana appellant: cf. Probus: cujusmodi rotæ etiamnum passim visuntur, etiam in Lombardia. *Cereri* sacra, quippe a qua omnino operis rustici ratio profecta (non vero, quod eorum usus in *pompa Eleusinia* præcipuus fuerit, ut inter instrumenta Orgica essent; in pompa enim Eleusinia Ceres in thensis, ἐπ' ὀχήματος, quadrigis candidis ducebatur. vid. Spanhem. ad Callim. Cer. 122); *Tribulum* fit *e tabula lapidibus aut ferro asperata, quo* (quæ) *imposito auriga aut pondere grandi trahitur jumentis junctis, ut discutiat e spica grana* Varro RR. I, 52, 1. Usus ejus adhuc inter Turcos (v. *Voyage de Paul Lucas fait dans la Grece* etc. T. I, pag. 182, ubi etiam forma expressa). *Trahea* s. traha, vehiculi genus sine rotis; jungit cum tribulo etiam Colum. II, 21; vide de utroque Scheff. de re vehic. II, 7. *rastri* admodum magno pondere; puta dentibus ferreis; item, pergit poeta, reliqua *supellex*, quæ ex *viminibus et materia rustica*, ut Varro ait I, 22, 1, adeoque *vili* fit; *Celei* appellatur, Eleusinii, cujus filius, Triptolemus, a Cerere, hospitio excepta, sationem frugum acceperat; vid. Callim. Hymn. in Cer. 97 sq. et Apollod. I, 5, 1. Referuntur autem ad illam supellectilem: *crates* et *vannus*, cujus usus erat in *mysteriis* Eleusiniis; portabatur enim in pompa Iacchi, quæ certo Eleusiniorum die ex Ceramico Eleusinem ducebatur. cf. Meurs.

Virgea præterea Celei vilisque supellex,
Arbuteæ crates et mystica vannus Iacchi.
Omnia quæ multo ante memor provisa repones;
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuo in silvis magna vi flexa domatur
In burim, et curvi formam accipit ulmus aratri;
Huic a stirpe pedes temo protentus in octo;
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorso.

165 *Cælei* Mentel. Gud. At est Κελεός. 166 *mustica vallus* Romanus, utrumque scriptura antiqua. 167 *prævisa* Leid. sec. *reponas* Medic. Pierii; et alii ap. Burm. 168 *movet* Rottend. pr. 169 *dometur* fragm. Moret. *inflexa* Parrhas. 171 *ab stirpe* Medic. a m. sec. et al. *protensus* Menag. pr. *prætentus* Moret. quart. 172 *Bina auris* Moret. pr., probat Heins., rejicit Burm. *Bina* etiam Goth. pr. *aureis* Bœcler. *dentilia* Moret. sec. Copulam nuspiam adjici: *duplicique* miror; cum sollenne hoc sit librariis.

Eleusin. cap. 27. Ceterum Hesiodi locum ante oculos habebat Virgilius ex Ἔργ. 423 sqq. Observanda quoque in v. 160 variata formula transitus ad aliud rerum caput. *potuere* vs. 161 aoristi modo, possunt.

167. Ex Hesiod. Ἔργ. 457 *τῶν πρόσθεν μελέτην ἐχέμεν, οἰκήϊα θέσθαι. memor,* providus, ut ibid. v. 422 *μεμνημένος*, non omittens et obliviscens, cf. Colum. I, 8, 8. *provisa repones,* ornate pro, providebis. 168. Si satis magnam ex opere et re agresti laudem consequi cupis. *divini ruris*, ut *θεῖος, δῖος, præclarus;* ex more loquendi.

169—175. Principio (vid. ad v. 60) ulmus in *burim* inflectenda est, quod statim in ipsis silvis fit, cum ulmus a rustico ita incurvatur, ut curva adolescat. *curvum aratrum* est nunc pars aratri, buris. De *vomere* ipso nihil monet poeta; de quo disertius Hesiodus agit v. 427 sqq. conf. Plin. XVIII, 18, s. 48. Sed *burim* accuratius descripsit, quam in ipsis scriptoribus Rei Rusticæ factum legimus: præter unum enim Varronis locum I, 19, 2 *de bura fracta*, nulla alibi buræ seu buris mentio facta constat; ut nec de dentali ac reliquis. Jam esse *burim* partem aratri posticam, tignum illud incurvatum, cui et temo junctus est et vomer ipse, h. e. lignum seu ferrum rostratum, aduncum, glebas eruens, non dubitatur. Fuit buris aliquando pro temonis tanquam basi ac fundo; postea ei inserta est et injuncta trabs seu pertica, quæ pro temone esset: Ita huic buri, *a stirpe* in inferiore parte trunci, (ut Ge. II, 312 *non a stirpe valent* et *a stirpibus imis* Ge. II, 53. *de stirpe imo* Æn. XII, 208) temo, ἱστοβοεὺς, pedum octo, tum aures *et* dentalia junguntur et aptantur. *Aures* esse videntur prominentiæ duæ, sive affixi utrimque asserculi aut ferramenta, quibus sulcus latior efficitur, et lira seu porca altior. Hinc Palladius tit. I. 43, 1 *aratra aurita* memorat. *Aratra simplicia, vel, si plana regio permittit, aurita, quibus possint contra stationes humoris hiberni sata celsiore sulco attolli.* *Dentale* accipiebam cum aliis, duce Servio, de ligno, quod vomerem recipit, cui vomer includitur; quippe cujus rostrum terram proscindens

Cæditur et tilia ante jugo levis, altaque fagus
Stivaque, quæ currus a tergo torqueat imos;
Et suspensa focis explorat robora fumus.
Possum multa tibi veterum præcepta referre;
Ni refugis, tenuesque piget cognoscere curas.
Area cum primis ingenti æquanda cylindro,

173 *talea* Gud., male, et adversante metro. *Editur et* Mentel. tert. 174 *Stiva quoque et currus* ed. Ven. *Stivaque currus* Bodlei. Molesta utique copula in *Stivaque*. Debebat esse *fagus, stiva*, per appositionem, quæ sit stiva. Martinus non male emendandum arbitratur *altaque fagus Stivæ quæ c.* uti *jugo*, ut ex ea jugum fiat, *cæditur tilia*. Quod tamen *stiva cæditur* absurde dictum videtur viro docto, mirari licet; non cogitabat, se in poeta versari, cui dici poterat *Stivaque* pro: et arbor, quæ stiva sit. Apud eundem vir doctus paullo post legebat *cursus*; non bene. Nam aratrum non *currit*; nec *cursum aratri* quisquam facile dixerit. Jo. Schrader. transponit 174. 173. De ceteris vid. Notam. 175 *explorat* reposuit Heins. e Medic. a m. pr. et aliis, ut et Goth. sec. Sic quoque Pierii Rom. et Oblong., ut cum *cæditur* conveniat. Vulgo in editis et scriptis *exploret*. Eadem varietas in Anglicis Mss. ap. Martin. 177 *cognoscere caussas* Oblongus Pierii. 178 *cum primis* Medic. uterque et plerique vett., etiam apud Pierium. Alii *cum primum*, quod vulgare esset, *quam primum, tum primum*. v. Gell. XVII, 2. Etiam *est* ab aliis interjicitur.

dictum est *dens* apud Colum. II, 4, 6, et inf. 262 *vomeris obtusi dentem*; sed, quomodo aut *duplici dorso* aptari aut ipsum *duplici dorso* esse possit, difficile dictu erat. Nunc meliora edoctus lubens in eam sententiam concedo, ut *dentale* sit ipse vomeris dens, qui solum infringit: uti a Columella II, 2, 24 juncta leguntur: ubi Celsus *censet exiguis vomeribus et dentalibus terram subigere*. *Duplex* autem ejus *dorsum* ad duo crura vomeris referemus, quæ Servius *latus utrumque* appellare videri debet. Mox *jugum* ac *stiva* s. manica (*Sterze*) conficienda esse dicitur, *quæ currus imos a tergo torqueat*, h. aratrum ipsum, rotis subnixum; quod Gallis peculiare fuisse et Serv. h. l. notat et Plin. XVIII, 48, p. 123, l. 23. modo Harduini interpolationem non admittas. Erat enim antiqua lectio: latiore cuspide vomer: *Id non pridem inventum in Rhætia. Galliæ duas addiderunt tali rotulas; quod genus vocant planarati* (plaumarati.) *Robora* vero, h. materia, seu lignum, unde hæc conficiantur, *fumo durata* esse debent. conf. Hesiod. Ἔργ. 45. 629. *explorat* videtur exprimere naturam fumi, dum lente per minutas particulas sese insinuat, ut *iter, vias, tenebras explorare* dicimur. Potest tamen etiam dictum esse, ut poetis alias *probare*, ut de bonitate ligni inde constet; nisi enim firmum et probum sit, exarescens rimas aget. Nimis subtilis illa ratio, ut *explorare* dictum sit pro exsudare, excoquere, expellere humorem tanquam lacrimas ac *ploratus*. Ceterum advocant viri docti Hesiodi Ἔργ. 427 sqq. Verum de hoc et aliis vide Excurs. I ad h. l.

176. 177. Nova transitionis formula. 178. De *area*, ἀλωῇ, veterum cogitandum est: qui erat locus in ipso agro patens et editus, (Varroni est *sublimior*; et area *extumida*), qua ventus perflare posset, solidus ac complanatus, quo frumentum ex agro congestum statim terebatur et ventilabatur; tum purgatum corbe in hor-

Et vertenda manu, et creta solidanda tenaci:
Ne subeant herbæ, neu pulvere victa fatiscat;
Tum variæ illudant pestes: sæpe exiguus mus
Sub terris posuitque domos atque horrea fecit;
Aut oculis capti fodere cubilia talpæ;

179 *verrenda* ed. Mediol. Sed fodienda est terra et comminuendæ glebæ, ut Cato c. 91. *Evertenda* Rottend. sec. 181 *illudant* Heins. post Pierium e melioribus firmavit; emendaverat jam Nauger. in Ald. sec. Sic et Goth. sec. *illudunt* alii et Ald. pr., quam sequuntur plerique. *Cum variæ illudunt* Ven. *Nam variæ illudunt* legebat Reiskius. Clausulam versus miram gratiam habere, jam Quinctil. VIII, 3, 20 censuit: *at Virgilii miramur illud: sæpe exiguus mus* et sqq. Recte, modo ne artis summam in hoc quæras. 182 *domus* Pierii Longobard. Moret. sec. et Goth. sec. 183 *oculos capti* elegantius laudat Nonius Marcellus. Idem *fovere* habet: III, 420 coluber *fovit humum.* IV, 43 *Sub terra fovere larem.* Est tamen nil nisi librarii lapsus.

rea deportabatur. v. Varro de R. R. I, 51; non enim, ut apud nos, tritura in horreo instituebatur. Scilicet anni tempus, quo hoc faciebant, siccum et nullis pluviis obnoxium, quale in istis regionibus esse solet, nullum tectum locum, ut apud nos, requirit: in iis tamen partibus, in quibus cælum inconstantius esset, aut nubilaria vicina habebantur: v. Varro I, 13, 5, aut in horreo perticis exterebantur grana per hiemem. v. Colum. II, 21, 4. Modum conficiendi aream eundem fere cum nostro tradit præter Varron. I, 51. Cato de R. R. 91 et 129. cf. Colum. II, 20. Pallad. I, tit. 36. VII, tit. 1. Geopon. II, 26. vid. ad Tibull. I, 5, 21. *Operosius* aream instruere Virgilium ait Plin. XVIII, 29. s. 76. conf. Dickson. T. II, p. 383 sq. c. 40. Pro *cylindro rotundum lapidem vel columnæ fragmentum* memorat Palladius. Eundem usum præstabat *pavicula*, instrumentum terræ paviendæ et solidandæ aptum. Imitatur hunc locum Columella X, 318 sqq., et respexit Plin. XVIII, 29, s. 71.

180—186. Observa, quanto cum ornatu et copia hæc dicta sint: alioqui mures, talpæ, bufones aliaque reptilia, item curculiones et formicæ, nocent frumento. *neu pulvere victa fatiscat.* Rem illustrat Varro, I, 51. quem ante oculos habuit: aream ait oportere esse *solida terra pavitam, maxime si est argilla, ne, æstu pæminosa,* (vox seu antiquata seu corrupta, si terra squalida αὐχμηρὰ, fuerit) *in rimis ejus grana oblitescant, et recipiant* (illæ) *aquam et ostia aperiant muribus atque formicis. Fatiscere* proprie dicitur, quicquid viribus fractis deficit, ita ut solvatur, dissolutum dilabatur, proruat. Sic ap. Valer. Fl. VII, 598 *ille fatiscens in caput proruit*, et IV, 48 *Icta fatiscit aquis donec domus.* Inde Æn. I, 123 *naves rimis fatiscunt*, h. e. solvuntur, ita ut rimæ fiant; ab hoc Æneidis loco duxere viri docti notionem verbi, esse illud, *rimas agere, hiscere.* At nec recte fit illud, nec locum habet, nam si terra in pulverem solvitur, non dehiscit. Respondet vox τῷ *solidanda*, ne solum *pulvere fatiscat*, solvatur, in pulverem attenuetur. Sic Ge. II, 249 *haud unquam manibus jactata fatiscit*, in grumas solvitur. Æn. IX, 809 *saxis solida æra fatiscunt*, repetitis ictibus galea solvitur, rumpitur, perforatur. Apud Lucret. III, 459 *ævo fessa*

Inventusque cavis bufo, et quæ plurima terræ
Monstra ferunt; populatque ingentem farris acervum
Curculio, atque inopi metuens formica senectæ.
Contemplator item, quum se nux plurima silvis
Induet in florem, et ramos curvabit olentes:
Si superant fetus, pariter frumenta sequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore:
At si luxuria foliorum exuberat umbra;

185 *que* post *populat* exulat a Mediceo Pierii; nec male. *populantque* Moret. pr. et Parrhas. *gurgulio* scribitur in multis, item *curgulio*. 186 *metuensque inopi* laudat Schol. Horat. Cruquianus Sat. I. 1. 187 *Contempletur* Rottend. a m. pr. 188 *Induit* et *curvavit* Rufinian. de Schematis Lexios pag. 34. *Induit* Gud. *curvavit* Medic. *curabit* Ven. 189 *sequuntur* Goth. pr. Plinius XXIX, 8 *neque enim dubitaverim aliquibus fastidio futura, quæ dicentur, animalia; at non Virgilio fuit, nominare formicas, nulla necessitate, et curculiones, ac lucifugis congesta cubilia blattis.* 191 *luxuries* Voss. ita *umbra* foret casus sextus. *luxuriæ* Rom. Pierii. *luxurie* Parrhas. et Huls. in ed. Cuningham., qui est Regius Burm., atque sic in eadem edit. expressum est. *luxurians* conj. Heinsii. *exsuperat* duo apud Martin., vitiose. *exuberet* Pierii Mediceus.

fatisci dicuntur, vetustate labefactari, solvi, dilabi. *victa* ornatus caussa adjectum, nihil amplius. *Tum variæ illudant pestes*, h. varia animalcula nociva invadant, clam subeant, quod eleganter *illudere* dicitur, quia clam, et quasi per fraudem et insidias faciunt, hacque ratione eludunt operam et curam agricolæ. *exiguus mus*, non de certo genere, sed est epitheton ornans. *posuit*, ponere solet. 184. *quæ plurima*, qualia multa, οἷά τε πολλά. 185. *populat ingentem farris acervum* expressit Columella II, 20, ubi de amurca, qua aream conspergere solebant veteres, *nam ea res a populatione murium formicarumque frumenta defendit*. conf. Prudent. in Symm. I, 1052.

187—192. Ornatus locus. Ut de futuro anni proventu judicari possit, observandum esse dicit, an nux *amygdala*, quæ primo vere floret, abundet multo flore; ita enim magnam fertilitatem anni fore; sin pro flore arbor foliis luxurietur, messem fore malignam. Ad *amygdalam* referendum esse, ex Theophylacto Problem. nat. (c. 16) et Philone de vita Mos. (III, p. 163, T. II ed. Mang.) apud Cerdam apparet; est enim *nux* generis nomen. Æmulatur autem Maro Aratum, qui in Prognost. 314 sqq. signa arationis faciendæ a lentisco et ilice (σχῖνος et πρῖνος) petierat. Ab eodem formulam novam præcipiendi petiit: *contemplator: φράζεο, σκέπτεο, τεκμαίρου.* Etiam Nicander, ut Ther. 396. 438. *nux induet se in florem*, ut Æn. VII, 20 *quos—Induerat Circe in vultus atque ora ferarum.* Usitatius esset, *induit se flore*, ut sæpius apud Auctores R. R., v. c. Columell. IV, 24, §. 12 *induunt se uvis* n. vites, h. vestiunt se; et inf. Georg. IV, 142 *Quotque in flore novo pomis se fertilis arbos Induerat. nux plurima* vel nux, quæ multa est in silvis, h. quibus silvæ abundant, v. h. l. Burm., vel ut sit, quando nux *plurimum*, h. cum maxime, se induit: Georg. II, 166 Italia *auro plurima*

Nequidquam pingues palea teret area culmos.
Semina vidi equidem multos medicare serentes,
Et nitro prius et nigra perfundere amurca:
Grandior ut fetus siliquis fallacibus esset,
Et, quamvis igni exiguo, properata maderent.
Vidi lecta diu et multo spectata labore
Degenerare tamen: ni vis humana quotannis

192 *pinguis palea* Heins. e Medic. et aliis; etiam Romano et Medic. Pierii, tum Serv. *pingues palea* Mentel. pr. et Goth. sec. *pingueis* vel *pinguis paleæ* vulgo editum. *palea pinguis* Moret. pr. *terit* Romanus. 194 *præfundere* Ven. *amurga* scribit Medic. cum al. Vss. 195. 196 leguntur ap. Columellam II, 10, 11. ubi e cod. receptum nunc *maderet.* 196 *igne* Mentel. *Et—tamen.* Expectabam in aliquo libro iri inventum: *At, q.*, quod nunc reposuit Brunck. et Wakef. Sequebar enim alteram interpunctionem, ut juncta essent: *Et, quamvis—maderent, Vidi lecta—degenerare tamen.* Ita fraudem fecerat junctura: *quamvis* sequente *tamen.* Catrœus et alii hujus versus fine majorem ponunt στιγμήν; ut adeo jungatur: *ut esset* et *ut maderent.* potest auctoritas peti e Colum. II, 10, 11. et in hoc nunc acquiesco, meliora edoctus. Antea enim in h. l. hærebam, quia vs. 196 ad semina serenda referebam cum aliis. At si monitus fueris, eum versum de leguminibus e semine natis agere, statim apparet, id agi, quod ap. Pallad. XII, 1 est: *Græci asserunt, fabæ semina—nitrata, aqua respersa, cocturam non habere difficilem.* 197 *Vidi ego lau-*

fluxit; atque hoc poeta dignius. *Fetus* nunc flores sunt, mox in nuces, fetus arboris, abituri. Exquisite dicta sunt: si *superant*, si eorum major copia est: et pro altero, etiam frumenti major erit copia: *pariter frumenta sequentur.* De *tritura* vid. ad vs. 178. Nunc dicta est pro messe. *umbra* est arbor ipsa umbrosa, frondosa. *Area teret culmos,* poetica ratione non infrequente pro, culmi terentur in area, inf. 298. v. ad Tibull. I, 5, 22 et Cerda ad h. l. Reliqua sic jungere præstat: *Area nequidquam teret culmos,* utpote *pingues*, abundantes, *palea*, non granis. Potest enim etiam jungi: *area teret culmos nequidquam*, frustra, inutiliter, *pingues*, cum non granis sint pingues, sed *palea.*

193. *Semina* leguminum intellige, nam paullo post: *siliquis fallacibus;* quas, quod Hallerus censebat, pro gluma seu folliculo dici posse haud arbitror, et me confirmat Plinius XVIII, 17 (45) et Colum. II, 10, 11. III, 10, 18, qui diserte Virgilium de faba loqui affirmant. cf. Pallad. XII, tit. 1. Geopon. II, 35, 2 add. c. 18, 1 et s. 12 item c. 41. Etsi verum est, in aliarum quoque frugum seminibus hoc idem tentatum esse, v. c. in tritico Plin. XVIII, 73, amygdalis v. Pallad. II, 15, §. 7. *Medicare* est inficere, macerare alienis succis. 196. Non, ut olim cum aliis, etiam Dickson To. II, p. 43, statueram, ad *semina* hoc spectat, ut aqua ad ignem modicum coqui, h. e. humectari et molliri, a nonnullis fabas serendas dicat, ut eo citius in agro progerminent; sed de leguminibus e semine natis: humectari semina serenda ait, ut legumina aliquando eo faciliorem coctionem habeant, citius coquantur. *Siliquæ fallaces*, quia sæpe, folliculi cum inanes sunt, majores videntur, ut Servius etiam exposuit. 196. et, *ut properata maderent, propere aqua* fervente *maderent* mollita, molliren-

Maxima quæque manu legeret; sic omnia fatis
In pejus ruere, ac retro sublapsa referri.
Non aliter, quam qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit, si brachia forte remisit,
Atque illum in præceps prono rapit alveus amni.
Præterea tam sunt Arcturi sidera nobis

dat Colum. II, 9, 12, sed altero loco, III, 10, 8, abest. Utrobique Vss. 197—200 adscripti sunt. *læta* Zulich. *et* abest Moret. *expectata* idem cum Leid. et Voss. *Vidi lecta manu* Mead. ap. Martin., non male. Duplex est interpungendi ratio: *Vidi lecta diu, et* et altera post *Vidi lecta, diu et m.* 199 *manus* Medic. a m. pr. *legerent* Parrhas. a m. pr. 200 *sublata* Moret. fragm., et Bœcler, ut etiam variatur Æn. II, 169. Pro *ac* legitur *hac, et.* pro *ruere* Wakef. *fluere.* idque se fidenter reposuisse ait in ipso carmine, quod factum nolis. Nondum vidi qui diceret, *In pejus fluere.* At labimur, ruimus, in proclive, in præceps, in malum. Versus iterum legitur Æn. II, 169. 201 *qui ex adverso* Leid. sec. 202 *subicit* Serv. quod captat et pro vero habet Wakef. ad Lucret. VI, 719. *subiit* Mentel. *remigio* Leid. pr. 203 *trahit* Romanus. v. Burm. *in prono præceps* legi testatur Pierius; et sic est in Rom. *amne* vulgo ante Heins. 204 *tam sint* unus Moret.

tur, citius coquerentur, *igni quantumvis modico. spectata,* dum leguntur, explorata. 199. Grandissima semina legere nostri poetæ auctoritate jubet Columell. II, 9, §. 11. 12. conf. Varro I, 52, 1 *Quæ seges grandissima atque optima fuerit, seorsum in aream secerni oportet spicas, ut semen optimum habeas.* conf. Geopon. II, 16. *vis humana,* hominum opera, h. homines; habuit in animo Lucret. V, 207. 208 *Quod superest arvi, tamen id Natura sua vi Sentibus obducat, ni vis humana resistat.* 200. Æn. II, 169 *Ex illo fluere et retro sublapsa referri Res Danaum.* 203. *Atque* jam Gell. X, 29 et Serv. interpretati sunt, *statim.* conf. Burm. Et est haud dubie ea antiqua loquendi ratio. Sic in XII tabb. *Si in jus vocat: atque eat,* ubi v. Intpp. Nisi tamen auctoritati parendum putes: ita facere necesse non duco, modo suppleas: *Non aliter, quam is retro sublapsus refertur, qui navigium agit,—atque illum in præceps prono rapit alveus amni.* aut, si magis etiam subtilia captes: *non aliter quam* lembus *refertur, si is, qui adverso vix flumine* cum *remigiis subigit, brachia forte remisit atque illum* lembum *in præceps rapit amnis prono alveo.* Malo sequi simpliciora.

204. Agricolis siderum ortus et occasus non minus sunt servandi quam navigantibus; v. Colum. XI, 7, 31. Hoc ornat: iis, qui in Pontum et Hellespontum navigant. *tentare* est adire. Ge. III, 8 *tentanda via est* etc., quanquam proprie ad iter ignotum et periculosum referri debuit. Maluit memorare redeuntes in patriam, quam iter longinquum facientes: *in patriam vectis,* redeuntibus ex Ponto Euxino per Hellespontum in mare Ægæum. *Abydus* ostreis nobilis. v. Fulv. Ursinus et Cerda; etiam nostra ætate: v. Guys (*Voyage litteraire de la Grece* T. II, p. 238). Ex sideribus vero poetico more sigillatim aliquot septentrionalia enumerat, quorum cum ortu procellæ ingruunt. Ceterum Plinius ad h. l, respexit libr. XVIII, sect. 56 et omnem, qui sequitur, locum de temporum observa-

Hædorumque dies servandi et lucidus Anguis,
Quam quibus in patriam ventosa per æquora vectis
Pontus et ostriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die somnique pares ubi fecerit horas,
Et medium luci atque umbris jam dividit orbem:
Exercete, viri, tauros; serite hordea campis

205 *dies signandi* Schol. Horat. Carm. III, 1 laudat. vid. Burm. 207 *ostriferæ* fragm. Moret. Rariorem formam ὁ Ἄβυδος secutus esse videtur poeta; nescio qua auctoritate. *fontes* pro *fauces* vitiose Ven. 208 *die*, vulgo editum, Medic. a m. pr. cum ceteris codd. agnoscit, et Priscianus, Donatus, Probus. Contra Charisius *dii* scriptum fuisse contendit; scilicet *diei* contracte modo *die* modo *dii* pronuntiatum est. At Gellius N. A. IX, 14 iis credere se ait, qui *dies* in ipso Virgilii apographo lectum fuisse traderent; cum antiqui eodem modo secundum casum extulerint. vid. h. l. Heins. In Romano ap. Pierium *diei* scriptum erat, in reliquis *die*. *fecerat* Zulich. *cum* ed. Mediol. 209 *dividit* Heins. e melioribus; *dividet* intulerat Naugerius Ald. tert. 210 Servius: *hordea* usurpative ait;—*sane reprehensus Virgilius dicitur a Bavio et Mævio hoc versu:* Hordea qui dixit, superest, ut tritica dicat.

tione accurate ante Maronem tractaverat Varro R. R. I, 27—37. quem omnino ad manus habeas in Marone legendo.

208. Ab æquinoctio auctumnali usque ad brumam, solstitium brumale, hordei sationem esse ait. Pulcritudo loci, ex forma signi, *libræ*, petita, obvia, quam multi imitando assequi studuerunt, imprimis Lucan. IV, 58. 59. VIII, 467. 469. Colum. X, 42 *Cum paribus Titan orbem libraverit horis.* Horæ autem *pares*, quia dies tam æstivus quam hibernus duodecim horis, sed longioris modo, modo brevioris spatii, absolvebatur, adeoque horæ, uti etiamnum in Italia, pro dierum spatiis erant impares. *somnus* pro nocte. *Libra*, h. sol in libra, *dividit orbem*, h. cælum, *medium luci atque umbris*, h. inter diem et noctem dividit, in linea æquinoctiali constitutus, dum nec versus arcticum neque ad antarcticum polum processit, neque adeo alterutri parti longiores dies noctesve attulit. *bruma intractabilis*, dura, aspera, ut alias *indomita*, quæ vix vinci, superari, tolerari potest. Sic melius, quam ut sit, in qua propter frigoris rigorem nulla res tractari, agi, potest; ita Justinus XXIV, 4, 4 *loca frigore intractabilia* dixit. *extremum imbrem* noli urgere; est dictum pro, *usque ad brumam;* solstitium brumale. Extrema ea anni est pars, itaque adjectum epitheton *extrema bruma* hoc translatum ad *imbrem:* in quo est cogitandum de cælo Italiæ, in quo hiemale tempus magna sui parte pluvium est; adeoque pro, usque ad brumale frigus, dici potest, usque ad brumales imbres. Ita non peccat Maro in præceptum agricolarum ap. Plinium XVIII, s. 56 *Inter omnes autem convenit, circa brumam serendum non esse*, de quo cf. Dickson T. II, p. 175 sq. Colum. II, 9 et al. Varro I, 34. Plin. XVIII, 10, §. 1. 24, s. 56 impr. Geopon. II, 14 hinc messis nec minus maturior. Si versus in poeta alius regionis ac cæli occurreret, posset sane sic accipi, ut bruma omnino sit tempus hibernum, cujus pars prior pluviosa sit, quam nix et glacies, tanquam altera pars excipe-

Usque sub extremum brumæ intractabilis imbrem;
Nec non et lini segetem et Cereale papaver
Tempus humo tegere; et jamdudum incumbere aratris:
Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis satio; tum te quoque, Medica, putres

213 *rastris* in Romano et multis ap. Heins. et Pierium et in utroque Goth. Sic quoque quatuor apud Martinum, qui ita exprimi curavit cum Brunckio et Wakefield ex ed. ant. et placere possunt *rastri*, quia de *lini* et *papaveris* satione agitur jam facta, cui succedit sarritio: at aratio præcesserat. Insolentius sic dictum videri posset *incumbere rastris:* liceret tamen cogitare de *rastris iniquo pondere:* v. 164. Sed versus sequens declarat satis, poetam præceptum de aratione tempestive facienda summatim iterare maluisse: eadem autem nec minus ager lino conserendus indiget. *rutris* Mentel. a m. pr. *humo est tegere* Zolich. *et dudum* idem cum Moret. 215 *satio est* Seneca epist. 86 et Parrhas. *cum te* idem et Toll. *nunc te* Seneca ibid.

ret; esse adeo hordeum serendum usque ad extremos imbres ante frigus ingruens. Verum scriptores laudati brumam, solstitium hiemale, diserte memorant. De *hordeo* post æquinoctium serendo expresse monent Geopon. II, 14, 3. Plin. Colum. l. c. De *lino* v. 212 diversa idem Plinius, etiam de Transpadanis, tradit XVIII, 56. Decembri mense linum serere jubet Columella II, 10, 17. *papaver Cereale,* quia Cereris ornamentum symbolicum esse solet, in signis et apud poetas. *incumbere aratris:* omnino mature arandum esse præcipit, etsi etiam ad lini et papaveris sationem terra aratur. *nubila pendent,* eleganter e natura rei, nubibus nondum in imbres solutis. Laudat versum Colum. II, 8, 3.

215—218. Vere seritur faba, s. legumina, medica et milium. *Medica,* herba a Medis advecta per bella Persarum Græcis illata, pabuli genus præstantissimi v. Plin. XVIII, 43. Strabo lib. XI, p. 796 C.; nostrum *Luzerne.* v. Miller's *Gardener's Dictionary* h. v. et auctores botanices, imprimis Hallerum de plantis pabularib. p. II, T. I. Nov. Comment. Soc. Gotting. Est idem ὠκύθοον τριπέτηλον apud Callimach. in Dian. 165, ubi cf. Spanh. Ejus laus et cura ap. Colum. II, 11, §. 2. *Fabæ,* cujus diversum a nostra faba genus, et rotundum ac parvum legumen veteribus in usu erat. vid. Indic. Scriptt. R. R.; non idem omnibus serendi tempus, imprimis si Columellam lib. II, c. 10, §. 9 compares. Verum Plinius: *Virgilius eam per ver seri jubet, Circumpadanæ Italiæ ritu,* XVIII, 12, 30, pag. 115. Sed quam varie, quam copiose, extulit singula hæc poeta! *putres* sulci, fractis et comminutis crebra aratione, stercoratione et frigoris penetrabili vi glebis. v. Ge. II, 204 et al. Colum. II, 11, 3 *Locum, in quo Medicam proximo vere saturus es, proscindito circa Calendas Octobris, et eum tota hieme putrescere sinito. Milium* non vere modo, sed et æstate (hoc jam Hesiodi ætate, quem vid. in Clipeo 398. 399) et hieme serebatur; unde calumnia Senecæ Epist. LXXXVI, de qua vid. Cerda et Martinus. Vere tamen commodissima satio v. Colum. II, 9, 18. XI, 2, 33. Pallad. IV, tit. 3. Geopon. II, 38. *milio venit annua cura* poetica copia

Accipiunt sulci, et milio venit annua cura:
Candidus auratis aperit quum cornibus annum
Taurus, et adverso cedens Canis occidit astro.

216 *Accipiant* Menag. et ed. Ven. *Accipient* Parrhas. 217 *dum* Menag. pr. 218 Disputationes de h. l. vide ap. Heinsium: tam parum expeditas et explicitas, ut non eruditior sed incertior hinc discedas. Vulgata lectio erat *adverso*: conveniunt in hac Medic. et Romanus, diversarum alias sectarum duces, cum iisdem alii. Reposuit *averso* Heins. Gudianum, Mentel. utrumque, fragmentum Voss. et Servium secutus: sic et Goth. sec., et *averso incedens* Medic. Pierii. Cum tamen perpetua in his vocibus sit scripturæ varietas: ex ipsa lectione, utrimque bonis codd. munita, etsi *adverso* vel sic majorem auctoritatem codicum habet, confici controversia nequit. Atqui ad sensum nec minus utraque lectio satis convenit. Si *averso astro* retinere malis, justas habes caussas: quod omnino *fugæ* accommodata vox *aversus*, nam qui fugit, non adversus, sed aversus cedit; recte modo verborum juncturam instituas; jungenda enim sunt, *Canis averso astro cedens*, h. e. canis aversus cedens, non ut *averso astro* sit, Tauro. Accedit quod Canis pedibus et cauda prius occidit quam humeris ac fronte: ut bene Pfaff monuit de ortu et occasu sider. p. 60. Si *adverso* tueris, tum *cedens astro adverso Canis* aut intelligi potest, cedens *soli* ex adverso posito, ut apud Columellam X, 54 *Solis et adversos metuent Atlantides ortus*; aut cedens *Tauro*, astro sibi ex adverso posito; hæc lectio et interpretatio, more et usu poetico firmata, præferenda videri potest propterea, quia secundum astrorum picturas veteres, ut in Farnesia tabula, quas poetæ sequi fere solent (v. inf. Not. ad IV, 253) cani *adversus Taurus*, sedet. Jam autem ex poetæ mente, si penitius consideres, vis præcipua phantasmatis in Tauri capite minaci posita esse videtur, itaque *astro adverso*, casu tertio, ut cedat Canis Tauro sibi adverso, nunc prætuli: imprimis, quia sic major codicum auctoritas jus suum in judicio critico faciendo servat.

dictum quidem pro, milium seritur. v. Colum. II, 9 extr. Plin. XVIII, 26, sect. 66 extr.; sed cum respectu medicæ, quæ ex uno satu denis (nam apud Plinium l. l. corrupte *tricenis* legitur) annis durat.

217. 218. *Vere—quum.* Ineunte vere, sole in Taurum ingresso. Ad tempora designanda poetæ amant siderum motum commemorare, quoniam ea ratio poeticum ornatum admittit. *Taurus* est signum verni temporis; cum Sol illo tempore adibat IV Kal. Maias. conf. Petav. Auctar. Op. de doctr. temp. VII, 3. *Candidus*, quatenus sidera fulgentia *candida* dicuntur, *auratis cornibus*, rutilantibus propter lucidissimas in fronte stellas, *aperit annum*, cum anni tempus id, quo tellus resoluta flores herbasque effundit, tum incipiat; sed quam suaviter! Emergere sidus Tauri et adscendere cælum tum videri potest; cornibus itaque et capite quasi nixus viam sibi facit, qua specie in asterismis et tabulis Orbis cælestis exhiberi solet, et multo magis olim exhibitus fuit: vide Farnesiam tabulam apud Gorium Thess. Gemmar. ant. T. III, item apud Spencium *Polymet.* tab. XXIV. Servius hic nimium argute. *Canis* vero, Sirius, tum occidit heliace, h. occultatur, conspici amplius non potest, sole nimium vicino: Sic jam Macrob. So. Scip. 1, 18 exposuit. *cedit adverso astro* simplicissimum est accipere poetica ratione de Cane occidente, eoque ipso fugienti simili imprimis cum retro cedere videatur occidendo; nam in sphæra sedet, adversam habens Tauri frontem. Ergo *cedit Tauro minaci, instanti cornubus*: casu tertio; quod ex tabulæ astronomicæ adspectu facile percipies. Alias junctura fieri possit non uno modo, ut sit Canis ipse astro adverso cedens: casu sexto. Possit et astrum adversum

At si triticeam in messem robustaque farra
Exercebis humum, solisque instabis aristis:
Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur,

219 *triticea* Goth. sec. a m. sec. *in* abest a Moret. sec. *in mensem* Gud. 220 *solidisque* non malam Waddelii (Animadv. Crit. pag. 7) conjecturam memorat Burmannus. 221 *abscondentur* Gud.

esse Sol, a quo occultatur Canis. Quæ pro altera lectione *Averso astro* dici possunt, in Var. lect. attuli. Argutias interpretum v. ap. Heinsium, Martinum, Spencium pag. 174. Rem expedit Colum. XI, 2, §. 36 *XV Cal. Maias sol in Taurum transitum facit— Pridie Cal. Maias Canis se vespere celat.*

219—224. Tritici et farris satio non fit nisi post matutinum occasum cosmicum Pleiadum, et post ortum heliacum Coronæ, h. mense Octobri. 219. *Triticum* veterum diversi a nostro generis fuisse, inde colligit Martinus, quod v. 202 et apud Varr. de R. R. I, 48, 1 *arista* h. acus tenuis e gluma prominens ei tribuitur. Verum sunt omnino plures, quas vocant species, ut post Dodonæum ac Manettum docuit Hallerus, de Cerealibus: Nov. Comment. To. V. *Far* (nobis *Dünkel*) *robustum*, sive cujus præstantia e pondere censetur, ut apud Colum. II, 6, 1 tritici genus, *robur* dictum, *quoniam et pondere et nitore præstet*, sive, et hoc verius, quod aeris, ventorum pluviarumque ac frigoris injuriam melius, quam alia frumenti genera, ferre possit; in quam sententiam apud Theophrast. de Caussis plant. IV, 6 toto capite πυρὸς ἢ κριθὴ inter τὰ ἰσχυρότατα referuntur. 220. *solis instabis aristis*, frumenti solius, tritici et farris, curam et rationem habebis. 221. Pleiades seu Vergiliæ, *Atlantis* filiæ, *absconduntur Eoæ*, matutinæ, h. occidunt matutino tempore, mane submerguntur in occidentali parte, dum sol interea ab oriente emergit. *Absconduntur autem*, ita laudatis verbis poetæ nostri interpretationem subjungit Columella II, 8, 1 *altero et trigesimo die post auctumnale æquinoctium, quod fere conficitur nono Cal. Octobris: propter quod intelligi debet tritici satio dierum sex et quadraginta ab occasu Vergiliarum, qui sit a. d. IX Calend. Novembr. ad brumæ tempora.* Columellæ sementem etiam citra Cal. Octobr. fieri placet. Sed v. loc. Idem lib. XI, 2. 77 *XIII et XII Cal. Novemb. solis exortu Vergiliæ incipiunt occidere; tempestatem significat—V Cal. Novembr. Vergiliæ occidunt.* Plin. XVIII, 56 (24) *Virgilius triticum et far a Vergiliarum occasu seri jubet: hordeum inter æquinoctium auctumni et brumam; viciam vero, faseolum et lentem, Boote occidente.* Sed idem diversa fere agricolarum hac in re esse instituta deinceps exponit. Respexisse autem noster Hesiodum putatur in notis versibus Ἔργ. 383. 615. Omnino tenendum, Græcos a Pleiadum ortu, medio Maio, æstatem ac messem, ab occasu hiemem cum aratione ac semente duxisse. Loc. class. Arat. Phæn. 264 sqq., ubi Schol. p. 35 ed. Oxon. recentius Scholion, et pag. 36 antiquius videndum. conf. Plin. XVIII, 29. Theophr. de Causs. Plant. III, 28. Schol. Æschyli Prometh. 457. Ex artis præceptis de re disputat Petav.

Gnosiaque ardentis decedat stella Coronæ,
Debita quam sulcis committas semina, quamque
Invitæ properes anni spem credere terræ.
Multi ante occasum Maiæ cœpere: sed illos

222 Alii *Cnosia* scribunt, variatione solenni. *discedat* Ven. *descendat* Mead. unus. *succedat* conjiciebat Reiskius. Jo. Schrader. *procedat.* h. oriatur, ut tollatur dubitatio de h. l. Scilicet, aut in verbis aut in judicio Virgilii vitium esse necesse est. Est autem in judicio; et errat Maro. vid. Not. 223 *quamquam* Moret. sec. 224 *cedere* Medic. vid. Burm. *properis* Gud.

Auctar. Operis de Doctrina Temp. II, 9. conf. inf. ad Georg. IV, 231 sqq. Add. Bayer. in Comment. Petropol. To. V, p. 391. Spectat huc h. Afric. 47 *Vergiliarum signo confecto.* ubi cf. Morum. 222. *Gnosia stella Coronæ ardentis* est sidus Coronæ, novem stellarum, a corona Ariadnes, quam Bacchus cælo affixit, appellatum; erat autem Ariadne Minois, regis Cretæ, filia, in qua *Gnosus* urbs. v. Arat. Phænom. 71 et ibi Grot. ad imag. p. 33 sq. *Ardet stella,* dum lucet, fulget; *stella* Coronæ memoratur, aut quia inter ceteras hujus sideris stellas una est luculentissima omniumque prima conspicitur; aut *stella* h. l. pro sidere. Si *stella decedere* dicitur, id nihil aliud, quam occidere aut occultari, est. Ad hanc tamen anni partem, m. Octobrem, non occasum sideris hujus pertinere, sed ortum, docent astronomi, et qui inde sua petiere: Hygin. Astron. 5 *Hæc Cancro et Leone exoriente occidit, exoritur cum Scorpio Nonis Octobris.* Columella XI, 2, 51 *IV Non. Jul. Corona occidit mane*; et §. 73 *III Non. Oct. Corona incipit exoriri—VIII Id. Octobr. Coronæ clara stella exoritur—III et pridie Idus Octob. Corona tota mane exoritur.* conf. Plin. XVIII, 74 pr. Hanc difficultatem, nihil enim codices variant, ita post Servium viri docti tollunt, ut stellam oriri et emergere heliace non aliter dicant, quam ut recedat a sole, *decedat,* quo videri jam non possit: ut adeo *decedere* h. l. ortum designet. At hoc fit invito sermonis genio. Nam perpetuo usu loquendi sidus, quod oritur, *subire, succedere,* uti *ascendere, emergere,* dicitur: non vero *decedere.* Poterat commentarii loco esse Columellæ imitatio lib. X, 52 *Expectetur hiems, dum Bacchi Gnosius ardor Æquore cæruleo celetur, vertice mundi* (h. vertigine et circumactione cæli), *Solis et adversos metuant Atlantides ortus*: quo quidem loco pro *celetur* legitur *celeretur, curvetur*; nullus tamen dubito *celetur* ibi esse veram lectionem ex Virgilii imitatione profectam, Virgilium autem in erroneum calculum incidisse, dum Democriteam rationem sequebatur, quam servavit Geoponicorum auctor ex Didymo lib. II, 14 Δημόκριτος δὲ φυσικήν τινα παρατήρησιν παραδιδοὺς, περὶ τὴν τοῦ Στεφάνου μάλιστα δύσιν σπείρειν συμβουλεύει·—ἄρχεται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἡ τοῦ Στεφάνου δύσις ἐν τοῖς κατὰ Φοινίκην τόποις τῇ πρὸ ἑπτὰ καλανδῶν Δεκεμβρίων etc. Dubitari igitur nequit, quod dixi, e mente Virgilii occidere Coronam sub exitum Novembris et præcipi sub istud tempus tritici sationem. 23. 24. Ornatissimi versus! *invitæ* terræ, quandoquidem aratione subigenda est.

225. *ante occasum Maiæ,* h. Pleia-

Expectata seges vanis elusit aristis.
Si vero viciamque seres vilemque faselum,
Nec Pelusiacæ curam adspernabere lentis:
Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes;
Incipe, et ad medias sementem extende pruinas.
  Idcirco certis dimensum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus astra.

226 *aristis* Heins. e Medic. fragm. Voss. Moret. pr. et vet. Grammaticis: ut jam Pierius ex Rom. et aliis notarat. *aristis* etiam Goth. sec. habet. Vulgata lectio erat *avenis*; quod proprie hac in re dicitur; et quod post Pierium prætulit Cuningham. Videtur tamen proclivior error fuisse, ut ad *avenis* aliquis deflecteret, quam vice versa. *acervis* Arundel. et Cantabr. Vide hic Martinum. *eluxit* Voss. *delusit* Parrhas. *illusit* Rom. 227 Alii *phaselum, phasillum, fasellum vitiamque.* 229 *Aut* Goth. sec. *mittit* Medic. fragm. Voss. Ven. *mittat* Menag. 230 *expende* Roman. Arundel. unus hic repetebat v. 213 *Tempus humo tegere et jamdudum incumbere aratris.* 231 *Dimensum certis idcirco p.* Zulich. *demensum* Reg. et Junt. ed. ex Ald. pr. *annum* pro *orbem* habet Rottend. 232 *regat* Leid. alter.

dum, e quibus una Maia est. Ad rem Xenoph. Œconom. c. XVII, 2. Columella XI, 2, 80 *Vetus est agricolarum proverbium, Maturam sationem sæpe decipere solere, seram nunquam, quin mala sit;* quod et Plin. memorat XVIII, 56. Posterius jam Hesiodus monuerat Ἔργ. 479 sqq. cf. Geopon. II, 14, pag. 129.

227—230. Viciæ, faseli, et lentis satio sub initium mensis Novembris usque ad multam hiemem. In his autem omnibus clementioris cæli nos memores esse fas est. *Faselus* est genus fabarum, quod nobis *Bona porcina* et *Turcica*. v. Index Scrippt. R. R.; propter frequentiam *vilis* dicta. 228. *Lentis* magna præstantia et copia apud Ægyptios; v. Plin. XVIII, 31; igitur epitheto ab Ægypti urbe petito ornatur. 229. *Bootes*, qui et Arctophylax, cum stella Arcturo, occasu suo tempus serendæ viciæ *certum* indicat. Colum. XI, 2, 78 *IV Cal. Nov. Arcturus vespere occidit.* et Plin. XVIII, 74 *Pridie Calendas* (Novembres) *Cæsari arcturus occidit. Quarto Nonas arcturus occidit vesperi.* Vide de *lentis* satione Colum. lib. II, c. 10, §. 15, et Plin. XVIII, 31 cum Emendat. Hard. XII. Palladius XII, 1, 1 *Novembri—nunc seritur prima lenticula.*

231 sqq. De zonis cæli et Zodiaco. Ut ad anni vices et siderum ortus et occasus operis rustici tempora definiri possint, solem certum per cælum cursum tenere ait, v. 231—256.

232. Ambiguum, fere, ut v. 6 in voc. *cælo*, cui verbo τὸ *mundi* jungendum sit. *orbis mundi* bene diceretur. *Sol mundi, sol cæli*, otiose; his modis ponderatis, præstat jungere, *Astra mundi* h. cœli, ut passim *sidera cæli*, ut inf. 335 *cæli menses et sidera.* Etsi post *dimensum certis partibus*, scil. spatiis, quæ eadem XII signa occupant, *orbem* h. cœlum illud apponit. Cœlum *regit Sol per duodecim signa*, quatenus cursu ejus per illa facto constituuntur ea, quæ in cœlo sunt, siderum motus ac tempora. Adumbravit autem hæc poeta ex Eratosthenis versibus πέντε δέ οἱ ζῶ-

Quinque tenent cœlum zonæ: quarum una corusco
Semper sole rubens, et torrida semper ab igni;
Quam circum extremæ dextra lævaque trahuntur,
Cærulea glacie concretæ atque imbribus atris,
Has inter mediamque duæ mortalibus ægris
Munere concessæ divûm; via secta per ambas,
Obliquus qua se signorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam Rhipæasque arduus arces
Consurgit: premitur Libyæ devexus in Austros.
Hic vertex nobis semper sublimis: at illum
Sub pedibus Styx atra videt Manesque profundi.

233 *cæli* alios legere a Reiskio notatum video. 234 *ab igni est* Interpres Cruqu. ad Horat. Od. I, 22, ed. Nuremberg. et Goth. pr. Alii *ab igne*. 236 *Cæruleæ glaciæ* in Medic. Similis aberratio in aliis libris apud Pierium et Martin., quibus apparet, olim in nonnullis *cæruleæ* ad *zonæ* retractum fuisse. 238 *concessit* Goth. pr. *et via secta* Medic. cum aliis, item utroque Gothano. Heinsius f. *it*. 239 *verterit* Leid. pr. *signorum —orbis* tentat Jo. Schrader.: quod sane et ipsum bonum esset. Sic *signifer orbis*: vid. Lucret. V, 690. At nec minus *ordo signorum* bene se habet. Sic v. c. Manil. I, 563 *Fila—per quæ dirigitur signorum flammeus ordo*. 240 *Rhipæas*. τὰ 'Ριπαῖα ὄρη. libri fere *Riphæas*. Iterum Ge. III, 381, 2. 241 *diversus* ed. Ven. *ad austros* ed. Mediol. 242 *nobis sublimis semper* Moret. sec. *et illum* duo. *at illum, sub pedibus, Styx atra videt*, h. qui est sub pedibus nostris, distinguit Wakef.

ναι περιειλάδες ἐσπείρηντο· (*tenent cælum*) αἱ δύο μὲν γλαυκοῖο κελαινότεραι κυάνοιο (*cærulea glacie concretæ atque imbribus atris* et de iisdem mox αἰεὶ φρικαλέαι αἰεί θ' ὕδατι νοσέουσαι) ἡ δὲ μία ψαφαρή τε καὶ ἐκ πυρὸς οἷον ἐρυθρή. (*corusco semper sole rubens, et torrida semper ab igni*) (vid. ed. Oxon. Arati p. 46), apud Heraclidem de Allegoriis Homer. p. 476. conf. Tibull. IV, 1, 151 sqq. 233. *cælum* nunc proprie tellus est, cœlo subjecta. 235. *extremæ* sunt in extrema parte positæ; et *trahuntur* est plenius pro *sunt*; nos vulgo, extendunt se. Ducuntur enim circuli paralleli. 236. *concretæ* proprie quidem tantum *glacie*; sed eadem tempestas *atros imbres*, ὄμβρους ζοφόεντας, affert, et recte adjuncta ad idem verbum referuntur. Eratosth. l. l. Αἰεὶ κρυμαλέαι, αἰεὶ δ' ὕδατι μογέουσαι, *laborantes*. 237. *ægris* cum dilectu h. l. positum epitheton pro miseris; δειλοὶ βροτοὶ Homeri.

238. Zodiaci descriptio; et mox poli arctici et antarctici. Quæ sequuntur, facile e sphæræ cælestis doctrina intelliguntur. *per ambas*, inter, ut v. 245 *per duas Arctos*. vid. Macrob. in Somn. Scip. II, cap. 8. 240. Omnia ad sensus nostros dicta, si sphæram ante oculos positam habemus. *Mundus* et hic pro cœlo. *arces* poetis omnino pro locis excelsis, adeoque et pro montium jugis. v. inf. IV, 461 et sæpe. 241. ita *premitur devexus* ornate pro vergit, ut *consurgit*, elevatur. 242. *Hic vertex*, polus arcticus, *nobis semper sublimis*, eoque conspicuus. ἀντίος ἐκ βορέαο. 243. Pulcerrime pro, polus antarcticus la-

Maximus hic flexu sinuoso elabitur Anguis
Circum, perque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani metuentes æquore tingui:
Illic, ut perhibent, aut intempesta silet nox,
Semper et obtenta densantur nocte tenebræ;

244 *labitur* Rottend. alter, fragm. Moreti, unus Arundel. Sed *elabi* est simpliciter *labi, venire*, Æn. V, 151. IX, 632. Burm. *hic* et *illic* præter morem dicta sunt pro *illic* in vertice nobis semper sublimi, *hic, ut perhibent* sq. *hic*, in parte cœli boreali, *anguis circum elabitur*; περιειλεῖται, ἀμφιελίσσεται. 246 *aquora* aberratio duorum libr. *mergi* Arundel. unus. 248 *densentur* erat antiqua lectio: pro qua *densantur* induxit, quantum intelligo, Paullus Manutius moxque Commelin. Est ea Medicei lectio, aliorumque codd. At *densentur* Rom. cum multis antiquis: sic etiam Goth. pr.; rejicit illud Burm., ne toties syllaba *en* redeat; in aliis locis *densent, densentur*, præfertur; ut inf. v. 419. Æn. VII, 794. X, 432. *obducta* alter Rottend., ex interpretatione. v. Burm. *silet nox—obducta nocte*: parum suaviter! Saltem *nube* dixisset! Conjicit quoque hoc idem Jo. Schrader. in Schedis.

tet, *οὐκ ἐπίοπτος*, ut Arat. Phæmon. v. 25, unde hæc expressit Virgilius, *non cernitur*; ἀΐδης est; quo modo *infera* omnia declarat Hades, ὁ Ἀΐδης, ᾅδης. pro quo ponitur *Styx* et *Manes*. Jam: *sub pedibus*, si jungitur cum *videt*, sensus esset: vident illi *subter se* polum antarcticum, ei insistunt: ita sequeretur, poetam Haden in medio terræ collocasse; quod alienum est et ab ipsa loci ratione et a communi poetarum ratione, quibus Hades et Tartarus sunt in imis locis subter nostris terris; necesse itaque est jungere: *illum sub pedibus*, alterum polum, qui nobis sub pedibus est, *Styx videt*: inferi suspiciunt, ut nos cœlum. 244. 5. Circumlabitur, circumflectitur Draco, Ursæ utrique implicitus. Servius laudat fragmentum Hesiodeum: *ποταμῷ ῥείοντι ἐοικώς*. Sed tota sententia conversa ex Arato Phæn. 45—48 *οἵη ποταμοῖο ἀποῤῥὼξ* etc. 246. Septentrionalia illa sidera, interque ea Ursam majorem et minorem, Helicen et Cynosuram, nunquam occidere, infra *ὁρίζοντα* seu finitorem non descendere, semper nobis conspici, notum. Fundus poetici ornatus Homer. Iliad. Σ, 489, et Odyss. E, 273 sq., ubi conf. Intpp. et Toll. ad Apollonii Lex. Exc. V. Iis intervolvitur Draco. *metuentes tingui*, qui nunquam tinguuntur, occidunt: quasi ab hoc sibi caveant, quod nunquam faciunt. Ἄρκτοι κυανέου πεφυλαγμέναι ὠκεανοῖο dixerat Aratus l. l. cf. ad Horat. II Carm. 2, 7 *penna metuente solvi*, non solvenda.

247—251. *Illic*, sub polo antarctico aut nox est perpetua, aut dies ibi est, dum nostro cœlo nox exoritur, et vice versa. Parum subtiles erant veterum opiniones de terris australibus, et altero hemisphærio, de quibus post Strabonem Macrob. in Somn. Scip. II, cap. 9 sq. videndus. Ad nostrum locum proxime facit Lucret. V, 649—654. Quam vero ornate *intempesta silet* (pro est) *nox—tenebræ*, ut profundam noctem, altas tenebras, esse significet! *Nox* autem (ut tenebræ) obtenditur, obducitur cœlo et terræ. Homer. Odyss. Λ, 19 Ἀλλ' ἐπὶ νὺξ ὀλοὴ τέταται δειλοῖσι βροτοῖσι. *nox intempesta* jam Ennio et Lucretio frequentata; ut

Aut redit a nobis Aurora, diemque reducit;
Nosque ubi primus equis Oriens afflavit anhelis,
Illic sera rubens accendit lumina Vesper.
Hinc tempestates dubio prædiscere cœlo
Possumus, hinc messisque diem tempusque serendi;
Et quando infidum remis impellere marmor
Conveniat; quando armatas deducere classes;

249 *diemque reliquit* Leld. pr. 250 *Noxque* et *Orion* unius aberratio. *que* abest a Goth. pr. 251 *Illis* apud Senec. ep. 122. et placet; reposuit quoque Wakef. *ostendit* Ven. 252 *Hic* Mead. *prædicere* Rom. et alii ex more; ut v. 51, II, 255. *prædiscere* jam correxerat Nauger. in Ald. tert. 253 *mensisque diem* alii, perpetua aberratione. conf. Ecl. V, 70.

V, 984. 249. antiquo nomine, quia tempestivum tum non est, ad agendas res, ἀεργῆς. *redit aurora* scil. ad eos; adit eos. 250. *equis anhelantibus* tribuitur, *afflare* id, quod ante se habent; ut in cursus certamine eos, quos ante se decurrentes cursu attingunt. *Afflant equi Solis* eas terras, quas sol oriens illuminat. Jam poetica inversione dixit: *Sol oriens afflat nos equis;* ut et Æn. V, 739 *Et me sævus equis oriens afflavit anhelis.* 251. Cum *Oriens* paullo ante sit Sol, vi oppositi *Vesper* possit esse Sol occidens. Vesperum tamen pro Sole dictum nondum vidi. *Vesper,* Hesperus, sole occidente, in conspectum venit, oritur, *lumen suum profert.* Ita accipit quoque Silius, qui hunc versum expressit XI, 516. 517 *Invadunt campum et late fulgentibus armis Accendunt ultro lucem surgentis Eoi.* conf. Lucret. I, 1064. 5. 6. Namque nec vespera *accendere potest crepusculum,* nec illa vulgaris ratio, qua de facibus et candelis accipitur, quæ ut incendantur, vesper caussa est, non quidem indocta est, sed humilis tamen et abhorrens a tali carmine. Opportunius idem illud inf. v. 291.

252. *Hinc.* E solis hoc per Zodiacum decursu, a v. 231, atque adeo succedentibus sibi invicem anni partibus, instantem tempestatum mutationem discimus. Habuit in animo versus Arati Diosem. 10 sqq. *Tempestates* de quatuor anni partibus dici, ex v. 258 patet, *Temporibusque p.;* conjunctam tamen mutati aeris ac cœli notionem esse, ex adjuncto patet. *Cœlum dubium,* scil. instantibus pluviis, procellis. Ad cetera compara Tibull. IV, 1, qui, eadem horum *limborum* ac *balteorum,* seu *zonarum,* enumeratione facta, cum in temperata substitisset, pergit v. 169 *Hinc placidus nobis per tempora vertitur annus. Hinc et colla jugo didicit submittere taurus* etc. Ex eadem observatione antiquus de Æolo mythus natus. vid. Heraclid. de alleg. Hom. sub f. 254. *marmor,* ἅλα μαρμαρέην, Iliad. Ξ, 273. *resplendescentem* v. ad Æn. VII, 26. cf. ad VI, 729. 255. *armatæ classes,* ὡπλισμέναι, simpl. instructæ naves. cf. Hesiod. Ἔργ. 631. 632, et 671. 672. Sed is meliori jure navigationem memorabat, quandoquidem illa ætate, et in Græcia undique mari cincta, inter curas patris familias erat, frumenta navi devehi ad permutanda alia vitæ necessa-

Aut tempestivam silvas evertere pinum.
Nec frustra signorum obitus speculamur et ortus,
Temporibusque parem diversis quatuor annum.
Frigidus agricolam si quando continet imber:
Multa, forent quæ mox cœlo properanda sereno,
Maturare datur; durum procudit arator
Vomeris obtusi dentem; cavat arbore lintres;
Aut pecori signum aut numeros impressit acervis.

256 *Et t.* Macrob. Sat. VI, 4. Schol. Cruqu. Horat. Carm. I, 23. *in silvis* multi. *evertere* Zulich. 257 *speculantur* fragm. Moret. 259 *agricolas* laudat Macrob. Sat. VI, 4 et Schol. Horatii Cruqu. Carm. I, 23. *detinet* ed. Ven. 261 *Procurare* eadem ed. Ven. *proscindit arator* Moret. sec. 262 *obtunsi* Romanus, Medic. et alii; ut veteres solebant. *obtuso* Parrhas. et Reg. a m. pr. 263 *impressat* Rottend. alter et Cod. Danielis; et sic editum in Cuningham. post Bersmann. Pro vulgata laudatur Calpurn. V, 88.

ria. Longe diversa erat vitæ reique rusticæ ratio Virgilii ætate: etiam in devehendis mari frugibus. Ad argumentum rusticum commemoratio classium non bene esset accommodata. 256. *tempestivam silvis evertere pinum* h. ligna ac materiem tempestive cædere. Consulatur Cato de R. R. c. 31 (unde vocem *tempestiva* ductam esse observat Macrob. VI, 4, p. 506). Plin. XVI, 74. 75, s. 39. cf. Cerda.

257—267. Habet etiam alias utilitates, si observes siderum ortus et occasus et vices anni temporum. 260. Si pluvium tempus *continet* h. e. domi tenet (v. Burm. h. l.) agricolam: multa interea parare et facere licet, quæ mox sereno cœlo parum tempestive curanda essent. Hoc poeta ornatius extulit, post Hesiodum, quem compara 493 sqq. Præterea monent Grammatici, Servius ad h. l. Gellius X, 11. Macrob. VI, 8 de dilectu verborum adhibito a poeta: *Maturari* ea, quæ accelerentur quidem, sed diligentiæ tarditate cum industriæ alacritate ac celeritate conjuncta. Eadem, cum subito, raptim et properanter fiunt, *properari* dicuntur, nec facile diligenter et accurate fieri possunt. Quæ an ita se habeant, equidem non dixero. Potuit enim poeta verba simpliciter ponere pro vulgari: multa nunc facere licet, quæ mox essent facienda. Ut contra *maturare fugam* dixit Æn. I, 137 pro præcipitare. De re v. Cato c. 2, §. 3. Varro I, 36. 262. *Vomeris dentem* aut proprie, quod sup. 172 erat *dentale,* aut dixisse videtur omnino pro vomere. *lintres.* Si scaphas, et fluviatiles naviculas intelligas, possis agrum Mantuanum omninoque istam Italiæ oram Pado aliisque fluminibus perfusam cogitare; conf. Servium h. l. Convenientius tamen vitæ rusticæ esse videtur, ut vasa lignea concava et alveos interpreteris, qui inter rustica instrumenta sunt. Sic alveos, in quibus uvæ portantur in vindemia, *lintres* dixit Tibull. I, 5, 23. 263. *aut pecori signum:* sic III, 158 *Continuoque notas et nomina gentis inurunt.* Porro: *numeros impressit acervis.* Aut cum Servio tesseræ et ta-

Exacuunt alii vallos furcasque bicornes,
Atque Amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis rubea texatur fiscina virga;
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
Quippe etiam festis quædam exercere diebus
Fas et jura sinunt: rivos deducere nulla
Religio vetuit, segeti prætendere sæpem,

264 *Exacuant* Rottend. *vallos alii* e suis codd. Brunck. 265 *Amarina* duo. 266 *rubra* Ven. At Serv. *Rubea virga*, quæ abundat circa Rubos, Italiæ oppidum: Horat. Serm. I, 5, 94 *Inde Rubos fessi pervenimus.* Etiam ad e. l. Schol. Cruqu. "hi Rubi oppidum; hinc putant aliqui dixisse Virgilium *Nunc facilis rubea t.*" Sic scribendum foret *Rubia*, quod et MS. Bersmann. habebat; atque ita post Scalig. et Torrent. ad Horat. l. l. Cuninghamius emendarat. Bene sane *Rubia virga* post *Amerina retinacula*: modo de viminibus circa obscuram hanc Apuliæ urbem, inter Canusium et Barium, aliunde constaret. Apud Jul. Sabin. est: "Rubiorum oppidum fuit in Campania:" confundit ille Rufras Æn. VII, 739. *fascina* pr. Moreti, ut Codd. apud Ovid. Fast. IV, 754. 267 *et frangite* Moreti sec. *saxis* Rom. 269 *diducere* Medic. pr. Moret. Ald. (pr.; nam sec. *deducere* recepit) et forte Servius, qui *siccare* interpretatur. Est et in Cuningham. edit. 270 *Religio prohibet* Urs. *sepem* etiam hic alii: vid. ad Ecl. I, 54. *sepes* fragm. Moret.

bellæ intelligendæ, acervis impositæ, quibus frumenti numerus designatur, aut *acervi* sunt frumenta saccis seu vasis condita, quibus vasis inscribat paterfamilias, quot modios contineant. *impressit*, ἀορίστως dictum, ἐνέγραψεν, imprimit. 265. *Amerina salix* (erat Ameria, Umbriæ urbs, non longe a Tiberi) inter terna salicis genera memoratur Columellæ IV, 30, 4, ubi de pedaminum in vineis, jugorum ac viminum, prospiciendorum cura agit. cf. Plin. XVI, 69. *Vallos* esse palos, in promptu est. 266. *Rubi* (nostris *Brombeerstaude*) *recisis aculeis alligant.* Plin. XVI, 69 *Cetera vincula, qualia sunt ex rubo, majorem operam, sed in egeno tamen necessariam, postulant.* Colum, IV, 31, 1, *Fiscina*, calathus seu aliud vas vimineum, ad usus rusticos, *facilis*, aut quæ facili opera struitur, quia ex viminibus facta, aut quia hæc vimina flecti et texi possunt, adeoque ipsa sunt *facilia*. *Mollem juncum* dixerat Ecl. II, 72. conf. ad Tibull. I, 1, 40. II, 3, 15. 267. Sic et Æn. I, 182. 183. Notum, antiquos aliquando tostis igne granis vesci solitos fuisse; sed hic de eo more agitur, cum vita jam ad meliorem cultum perducta far igni torrerent, ut facilius mola, et quidem manuaria, qua utebantur, frangi et glumis exui posset.

268—275. Non mirum est, rusticum aliqua facere debere per pluvias, cum sint quæ facere possit etiam festis diebus: cf. Serv. add. Moret. 67 sq. Locum, qui sequitur, laudat, et copiosius rem prosequitur Colum. II, 22, 1. et XI, 1, 20. *Quippe etiam*: nova transitus formula; ut *quid? quod.* 269. *Fas et jura*, h. divina humanaque jura, ut jam Servius monuit. 269. 270. *nulla religio*, h. nullus respectus deorum, nullus metus peccandi, *vetuit*, vetare solet, vetat, ut sæpe jam factum vidimus. *Quod autem ait* deducere, *nihil aliud est, quam detergere; nam festis diebus ri-*

Insidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantumque gregem fluvio mersare salubri.
Sæpe oleo tardi costas agitator aselli
Vilibus aut onerat pomis; lapidemque revertens
Incusum, aut atræ massam picis, urbe reportat.
Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna

272 *greges* Macrob. Sat. III, 3. *versare* Zulich., male. 275 *Incussum* Romanus, Medic. cum plerisque; item Goth. pr., etiam apud Martinum: sicque Ald. pr. et sec.; et Nauger. in tertia reposuit *Incusum*; et jam ante Egnat. 1506. Idem proditur e Reg. a m. pr. Goth. sec. *Incassum* Ven. *Incisum* fluxit edit. Masvic. 276 *ipsa dies alios*, nemini in mentem veniet *alias* reponere, cum libri grammatici vulgares doceant femininum pluralem usu haud habitum esse. Sosip. Charis. Instit. I, p. 18—*dum tamen sciamus, pluraliter feminine hæ dies et has dies non oportere nos dicere.*

vos veteres sordidatos detergere licet, novos facere non licet, Macrob. Sat. III, 3. Consentit Colum. II, 22, 3. *Rivum* tamen *deducit* ac *ducit* omnino is, qui aquam ex rivo vel lacu per prata irriganda ducit. *Satis fluvium inducit rivosque sequentes* supra v. 106 dixerat. *Deducitur* tamen etiam rivus sive a qua, cum fossa exiccatur: ut *collectus humor* supra v. 114, dum educitur et emittitur. Ut in sententiam Macrobii dictum sit, de aqua cogitandum, quæ ut per pratum deducatur, ne via præcludatur, sordibus purganda est. conf. Serv. ad 272. 270. *Quanquam Pontifices negent segetem feriis sepiri debere*, Columella l. l. 271. *Insidias avibus moliri*; ut reliquis consentaneum sit, de avibus prædantibus et nocivis intellige. 272. *fluvio salubri.* cf. inf. III, 445 sq. Argutatur in hac voce adjecta Macrob. I, 16, p. 287. Idem III, 3 extr. *Cavetur enim in jure Pontificio, ut—festis diebus purgandæ lanæ gratia oves lavare non liceat; liceat autem, si curatione scabies abluenda sit; ideo hoc quoque inter concessa numeravit* Balantumque greges fluvio mersare; *quod si hucusque dixisset, licita et vetita confuderat, sed, adjiciendo* salubri, *caussam concessæ ablutionis expressit.* cf. Colum. l. l. §. 2. Varro ap. Servium ad h. l.

273—275. Hæc ex duriorum patrumfamilias ratione; ut Catonis, c. 138. v. Colum. II, 22, 5. *Vilia poma* dicuntur ad magnam copiam denotandam. Sic v. 227 *vilis faselus. Lapis incusus*, sive rudis, asper, sive cusus et incisus. De mola manuali fere accipitur post Servium. *pix* variis usibus agrestium inservit; ut mustis condiendis etc. Notetur et illa forma: *agitator aselli—onerat*, pro agricola; quem poma in urbem mittere dicturus, quoniam aselli opera in eo utitur, *agitatorem asini* poeta appellat: non enim de asinario agit. Ceterum ex v. 274. 275 patet, feriatis diebus etiam mercatus in urbibus habitos esse, unde ex venditorum pomorum pretio picem et lapidem parare agricola posset. cf. Varronis locum ap. Serv. ad 275.

276—286. Etiam dies lunares observandos esse dicit; esse enim alios faustos, ad opus faciendum (hoc est, *felices operum*), alios infaustos. Sequitur autem superstitionem Hesiodi, versus finem Oper. et Dier. 765 sqq., aut potius Democriti (fuit enim liber

Felices operum: quintam fuge; pallidus Orcus,
Eumenidesque satæ; tum partu Terra nefando
Cœumque Iapetumque creat, sævumque Typhoëa,
Et conjuratos cœlum rescindere fratres.

277 *quintum* Ven.; et putes sic continuandum fuisse post *dies alios.* vid. sup. Sed variavit poeta, ut mox 284 *Septima post decimam.* *Orchus* alii scribunt, ut et alibi; e more serioris ætatis, quæ ubique τὸ c, K, in ch mutabat; unde et *pulcher* factum ex *pulcer.* 278 *cum* unus Mead. *parto* duo Mentel. 279 *que* abest post *Cœum* in quatuor. *Cœum* Κοῖον, scribunt meliores. *Cæum* alii. *Typhonem* Philarg. ad Ge. II, 460.

ejus de R. R. γεωργικὸν, Varroni et Columellæ ac Plinio laudatus; de eo vid. Proleg. Geoponic.); Plinius XVIII, 32, s. 75 *His quæ sunt necessaria adjicientur de luna ventisque et præsagiis—Namque Virgilius etiam in numeros* (tempora) *lunæ digerenda quædam putavit, Democriti sequutus ostentationem:* h. doctrinam variis a rationibus iisque vanissimis ductam, modo ab observatione eventi, modo a numero, modo ab auctoritate, fraude aut stolida persuasione. Etsi autem mirari licet hæc a Virgilio in carmen recepta: est tamen laudanda prudentia, quod paucis ea tantum attigit, et observanda ars poetæ, qua fabulis intexendis locum facit ac parat. *Luna dedit* pro dat: ut Æn. IX, 266 *quem dat Sidonia Dido.* Sic *Tarquinius regno pulsus fugit* ap. Horat. I Serm. 6, 13, non quasi præteritum corripiatur, sed præsens pro præterito, re præterita in tempus præsens adducta. Sententia autem est: sunt dies lunares alii felices, alii minus. 277—279. Quinto die ab lunæ ortu natos ait Orcum, Furias, Titanes et Gigantes; antiqua et ignota superstitione, ad numerorum rationes spectante. Recedunt hæc ab Hesiod. Ἔργ. 802—804, qui non *eo die* Orcum et Furias natas memorat, sed Furias perjuria hominum ultum ire: Ὅρκον τιννυμένας, τὸν Ἔρις τέκε πῆμ' ἐπιόρκοις. *Furiæ* e Croni sanguine ortæ: Theog. 185. Apollod. I, 1, 3. Novavit hoc Maro nescio qua auctoritate, quod *Orcum cum Furiis* natum edidit. Quæri potest, volueritne Ὅρκον Hesiodeum declarare, deum juris jurandi et ultorem perjurii, an Orcum, τὸν Ἅδην, Plutonem, seu potius Orcum, tanquam diversum aliquod a Plutone inferum numen. Cum plura astrologica carmina, Alexandrinarum superstitionum fetus, extarent, etiam sub Orphei et Melampodis nomine, si modo Marone antiquiora fuere, ex his hunc locum adumbrare ille potuit. Parum tamen tutum est, de his aliquid suspicari, multo minus pronuntiare. (v. Lenz de fragmentis Orphicis ad astronomiam spectantibus 1789. et de personati Orphei Ἔργοις καὶ Ἡμέραις in *Neuem Schulmagazin* 1794 B. II, 2, p. 359. ubi v. p. 378. 379.) *Cœus* et *Iapetus* sunt e Titanibus, Cœli et Terræ soboles. E Terra et Tartaro *Typhoeus*; de quo v. Theogon. 821 et Apollod. I, 6, 3. *creat,* γεννᾷν pro creavit. 280. *fratres:* seu Gigantes, quod præfero, seu Aloidas nunc memorat, Otum et Ephialten, similia illis molitos: v. Apollod. I, 7, 4 et Æn. VI, 580 *Hic—Titania pubes—Hic et Aloidas—qui manibus magnum rescindere cœlum Aggressi superisque Jovem detrudere regnis.* Est autem *rescindere* pro excindere,

Ter sunt conati imponere Pelio Ossam
Scilicet, atque Ossæ frondosum involvere Olympum:
Ter pater extructos disjecit fulmine montes.
Septima post decimam felix, et ponere vitem,
Et prensos domitare boves, et licia telæ
Addere; nona fugæ melior, contraria furtis.
Multa adeo gelida melius se nocte dedere,

281 *Pelion Ossæ* Zulich. Menag. et Moret. a m. sec. *Ossan* Schol. Cruqu. Horat. Od. III, 4, 51. *impellere* P. ed. Mediol. 282 *imponere Olympum* Schol. Cruqu. ibid. *invertere* Parrhas. *frondosæ* fragm. Moret. 283 *obstructos* Rottend. *structos* duo. *dejecit* Romanus, tres apud Martin., Menag. et ed. Ven., ut inf. Georg. I, 333, sed *disjicere* plus est, et majorem impetum habet. vid. Burm. 284 *vides* Romanus ac multi; sicque vulgo lectum; at *vitem* alii, etiam Goth. sec., et doctius; unde Heins. recepit; idem malebat e potioribus, *est ponere*, ut et Pierii Longob. a m. pr. et unus Arundel. habet, et ut Georg. II, 273. *exponere* Mentel. pr. et Zulich. *imponere* Ven. 285 *pressos* multi, variatione sollenni; essent jugo imposito pressi. Sed v. Not. *telis* Menag. et Leid. pr. a m. sec. 287 *melius gelida* alii; minus concinne; sed præstat forte, ne utroque

cum notione perrumpendi, irrumpendi, quod bene observat Wakef. ad Lucret. II. 406. uti si *vallum*, *porta*, rescindi dicitur. Id enim egerunt, ἵν' οὐρανὸς ἄμβατος εἴη, ut ubi Olympum tenuissent, ex eo cœlum conscenderent Jovemque deturbarent. 281. Ex Odyss. Λ, 314 fonte hujus fabulæ, quæ inde nata, quod motu terræ graviore Ossa ab Olympo revulsa atque convallis saxis rupibusque constrata fuerat. v. Strabo lib. IX, p. 658 A. 282. *involvere* hic est sursum, in altiorem locum volvere. *Scilicet* est δὴ poetarum, vel ῥὰ, quibus vis dictorum augetur: etiam δή ῥα, unde factum δηλαδὴ, ex δηραδή. 284. Non satis definitum, sitne dies XVII intelligenda, an dies X felix illa quidem, sed secundum eam multo magis VII. Decimam faustam esse, affirmat etiam Hesiod. Ἔργ. 794, et septimam vss. 770. 805. At quæ hic v. 285 enumerantur, ad diem ille XIV refert v. 794—797. Quæri quoque potest, sitne *nona* v. 286. post decimam, intelligenda, an mensis an cujusvis decadis. 285. *prensi boves*, qui libere, necdum jugo juncti, errabant. Hesiodus, quem respexit, v. 797 εἰλίποδας ἕλικας βοῦς—Πρηΰνειν, ἐπὶ χεῖρα διδούς. *Addere licia telæ*, est telam ordiri; ut adeo tela sit sive stamen et trama, sive ipsa machina textoria, cui illigatur jugum.—286. *Nonus dies* servis fugitivis faustus, furtum tentantibus infaustus. Quorsum hoc? Scilicet cautionem tanto majorem adhibebit eo die diligens paterfamilias, ut contra de furtis parum sollicito esse licet; est enim is dies furibus parum faustus. *Furta amoris* propter adjunctas servorum fugas advocare non possumus: ut nec *fugam* de exilio intelligere cum Servio, cum in re rustica versemur. Vanas hujus generis judicationes plures videbis in Carmine, Maximo vulgo tributo, de Electionibus v. 320 sq., et de furibus 567 sq., apud Fabric. B. Gr. T. VIII, p. 432. 446.

287—296. Sunt etiam noctu vel summo mane nonnulla tractanda

Aut quum sole novo terras irrorat Eous.
Nocte leves melius stipulæ, nocte arida prata
Tondentur; noctes lentus non deficit humor.

versu alterum hemistichium *melior*, *melius* initium habeat. *sub nocte* Zulich. 288 *Vel cum* Romanus et apud Pierium nonnulli, item unus Mead. *irrigat* unus Arundel. Apud Lucret. V, 283, 284 *Largus item liquidi fons luminis ætherius sol, Irrigat assidue cælum candore recenti.* Wakef. ex his Virgilium verba: *sole novo terras irrorat Eous* petiisse ait et lætatur, additque perurbane alia. Tribui *luci* prædicata ab humore petita notum est; *luce perfundi*, *rigari* res sollenne est; quia *radii* dicuntur *spargi*, *fundi*; et eodem modo *nox*, *somnus*, *rigare membra*, *corpora*, dicitur. In his nihil novi. Recte igitur *sol irrigat cælum luce*; Durius tamen dictum esset, *dies*, Eous, *irrorat terras sole novo*, etsi ferendum. Modo non doctius esset alterum, *Luciferum irrorare*, irrigare terras rore, humectare; agitur enim h. l. de opere quod propter *rorem*, quo stipulæ madescunt, felicius peragi potest: *noctes lentus non deficit humor*. Dicta autem similiter atque Ge. III, 304 *cum—extremoque irrorat aquarius anno*, irrigat terras pluviis. Et agricola *plantis amicos irrigat imbres* Ge. IV, 115. Est autem *irrorare* voc. rusticum: v. Ind. Script. de R. R. Ap. Colum. IX, 14, 10 *irroratis floribus*, apes mella conficiunt. Ergo et nox irrorat terras vel Lucifer. Et Ovid. Met. XIII, 622 *Aurora*—Nunc quoque dat lacrimas et *toto rorat in orbe*. 289 *stipulæ melius* al., non belle. 290 *noctis* potiores, cum Grammaticis: conf. Pierius cum Heinsio: qui hoc reposuerat, ut pro *noctes* esset. Iterum retractum *noctes* a Burmanno, ut ambiguitas tolleretur; et præstat auctoritatem Rom., et, qui eo alludunt, sequi, nisi *nocteis* scribas. *nocte* Longobard. Medic. et duo Codd. ap. Serv. ad Æn. IV, 7. *humidus noctis non* Tollian. *defuit* Ven.

Dare se alii dicitur is, qui ad ejus voluntatem se accomodat, gratificatur, concedit. ***Res dant se***, ut sese offerunt, occurrunt. Sic et locus, occasio, tempus, se dare dicitur. ***Dat se*** et illud, quod impulsum inclinat se, flectitur, cedit. Itaque et h. l. ***multa se dederunt***, h. se dare solent, occurrunt agenda, perfici et peragi possunt. Servius: ***melius nostro obsequuntur labori.*** Æn. IV, 627 ***Nunc olim, quocumque dabunt se tempore vires.*** cf. Burm. ad Gratii Cyneg. v. 143. 288. ***Eous*** ἠῶος scil. ἀστήρ, ἑωσφόρος pro Lucifero, atque adeo pro ortu lucis. Sic Ge. III, 324—6 ***Luciferi primo cum sidere—dum ros in tenera pecori gratissimus herba. irrorat terras***, quia aeris humor et in herbis ros tum sub sensum venit. quoc Eurip. Hippol. 78 dixit: ἕως δὲ ποταμίαισι κηπεύει δρόσοις. ***Solem novum*** dicunt poetæ pro oriente. Dictum igitur, ***sole novo***, h. e. mane, cum rore arva rigata sunt, madent.

289. De fœno Plin. XVIII, 67, §. 4 ***Quidam pridie rigant, ubi sunt rigua. Noctibus roscidis secari melius***, quia sc. noctes sunt humidæ. De faba Colum. II, 10, 12 ***Silente luna fabam vellito ante lucem.*** Ergo ***stipulæ*** non ad frumentorum messem, sed ad legumina, ***prata*** ad fœnisecium erunt referenda? De ***stipulis*** tamen dubitare licet, an ita dicantur. Contra vero de frugibus sub diluculum metendis omnes auctores operis rustici præcipiunt; ita ut de iisdem accipiendæ sint stipulæ. cf. inf. ad v. 297. Vir doct. Voss, operis rustici peritus, verba ad eum morem refert, quo post resectos messe facta culmos relictæ stipulæ seriu secantur. Qua de re nihil quidem in Columellæ loco hinc expresso lib. II, 18. 19. 20. nec in Plinio, reperio; memoratur tamen ista messionis ratio inter trinas in Italia media usitatas Varro I, 50. Omnino miror Scriptores R. R. de ipsa metendarum frugum ratione tam pauca præcipere. De pratis vero nemo dubitat. cf. Dickson T. II, p.

Et quidam seros hiberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferroque faces inspicat acuto :
Interea, longum cantu solata laborem,
Arguto conjux percurrit pectine telas ;
Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem,
Et foliis undam trepidi despumat aheni.
At rubicunda Ceres medio succiditur æstu ;

291 *ad* deletum in Rottend. sec. 292 *Pervigilant* fragm. Moret. *exspirat* Ven., aberrationes. 294 *mulier perc.* ed. Mediol. *percussit* Goth. Versus idem Æn. VII, 14 *Arguto tenues percurrens pectine telas* de Circe. 295 *humor* Scaliger legebat, ut esset *decoquit* se. conf. Rutgers. Var. Lect. V, 17. 296 *tepidi aheni* erat lectio ante Heins. vulgata; sicque Parrhas. Voss. alii ap. Martin. *trepidi* dabant Gud. Mentel., uterque Menag. Moreti fragm. cum Pierii Medic. et aliquot aliis. *foliis trepidis* Medic., hocque Pier. in editione sua legisse videtur. *trepidis aenis* Rom. De varietate hac. vid. Heins. h. l. et ad Ovid. Met. XII, 279. *tenui aeni* Gud. pro var. lect. *dispumet* Moret. quart., hoc et illud in vulgg. edd. Gellii N. A. II, 3, ubi de scriptura *aheni* agitur. 297 *succinditur* Goth. sec.

311 sq. *Noctibus roscidis secari melius*, Plin. XVIII, 67, 4.

292. Eclog. VII, 29 *novas incidere faces.* conf. Plin. XVIII, 63. Colum. XI, 2, 90. *inspicare* novasse videtur poeta, ut sit in spicæ formam, adeoque in acutam cuspidem, concidere. *solata laborem :* vid. ad Æn. I, 239. 294. *arguto* et cantui mulieris tribui potest, et *pectini*, ut sit, qui stridorem inter texendum edit. Hoc quidem melius fieri, docet ratio poetica, ne alterum nomen nudum et sine epitheto sit, et poetarum usus: ut quoque *κερκὶς* passim in poetis *μελπομένη, ἀοιδός. pecten canorus.* (Exempla dabit v. c. Brunck. ad Aristoph. Ran. 1316.) *Tela* est trama, cujus filis inseritur subtemen ope *pectinis*, s. radii aut spathæ: (Græcis *κερκὶς* est: de qua v. Apollod. II, 8, 1. Antonin. Lib. 25. Sophocl. Antig. 988) cujus formam a nostra navicula textoria diversam et pectini, quo lyra pulsatur, propiorem fuisse necesse est. Loc. Class. Ovid. Met. VI, 53 sqq. cf. Excurs. I* ad Æn. VII, 14. et, qui postquam ista scripta erant, in lucem prodiit, Indicem Scriptor. R. R. p. 370, in quo a doctissimo Schneidero sub voc. *tela*— omnis res textoria veterum accuratius, quam a quoquam alio, est exposita. Patet autem ex hoc versu, in Italia quoque matresfamilias rusticorum telarum texturæ vacasse. 295. Ge. IV, 268 *igni pinguia multo Defruta*. Sedula in variis e musto defruti generibus conficiendis veterum fuit opera: vid. Plin. XXIII, 18. XIV, 11. Columella XII, cap. 19—21. *Dulce mustum* laudat Quinctil. Inst. VIII, 2, 10 inter epitheta, quæ id, quod rei proprium sit, exprimant. *humor musti* poetica periphrasis. 296. *trepidum*, proprie mustum est trepidum, quia, quod ebullit, quasi tremere videtur: Æn. VII, 463 *undans ahenum*, hinc *undam* idem mustum dixit ebulliens et exundans. Fronde autem, forte pampinea, spumam auferunt, dum defrutum faciunt.

297. Messem ait esse secandam et terendam *medio æstu. Ceres rubicunda*, quæ alias *flava*, quia rubent, flavescunt, aristæ. Columella II, 21, 2

Et medio tostas æstu terit area fruges.
Nudus ara, sere nudus: hiems ignava colono.
Frigoribus parto agricolæ plerumque fruuntur,
Mutuaque inter se læti convivia curant.
Invitat genialis hiems, curasque resolvit:
Ceu, pressæ quum jam portum tetigere carinæ,

298 *costas* alios habere Reiskius notabat forte pro *coctas*. 299 *ara et sere* Leid. pr. *colono est* Rottend. alter et Medic. Pierii; in aliis *colonis*. Notus est jocus παρῳδίας: *habebis frigora, febrim* Donati Vita V. s. 61. 300 *feruntur* Medic. a m. pr. 302 *curam* Schol. Cruqu. Horatii Od. III, 17 et veteres aliquot apud Pierium. *curant; curas*; non refugit Maro. 303 Heinsius conj. *fessæ*, probante Burmanno; est sane hoc proprium in reditu. At *pressæ* non minus accommodatum: v. Notam. Rei-

æqualiter flaventibus *jam* satis, *antequam ex toto grana indurescunt*, cum rubicundum colorem traxerunt, *messis facienda est.* At de *medio æstu* dubitari potest: sitne media æstate, an medio die æstivo. Utrumque recte ac vere diceretur. *Prius, medio æstu*, æstate, dictum, ut Ecl. X, 65, *frigoribus mediis*, cum sqq. convenit, *Nudus ara, sere nudus*, cum mature, aere adhuc tepente, arationem et sationem faciendam esse ait. Et de *messe mature facienda* monent alii quoque: v. Colum. l. l. Omnino hoc idem præcipit Hesiod. 571 sqq., ubi tantum abest, ut de opere per medium diem urgendo agat, ut etiam mane surgendum et metendum esse moneat. Et Theocr. X, 48—51 simili modo præcipit, *medio* autem *die quiescendum esse* dicit, ἄρχεσθαι δ' ἀμῶντας ἐγειρομένω κορυδαλλῶ, καὶ λήγειν εὕδοντος, ἐλινῦσαι δὲ (κατὰ) τὸ καῦμα. Spectat quoque huc, quod colligendæ sunt fruges sub diluculum; conf. Geopon. II, 25. *Posterius* si præferas, medio die, respiciet antecedentia 289. 290. Inf. IV, 401 *Ipsa ego te, medios cum sol accenderit æstus, Cum sitiunt herbæ* etc. ut *medio æstu* sit, medio die, interdiu; Sic inf. III, 154 *mediis fervoribus:* ut opposita sint 287, 8. *gelida nocte*, cum *die novo*, et nunc *diei calor* s. æstus. et III, 331 *æstibus at mediis umbrosam exquirere vallem.* Enimvero sic repugnant sibi vs. 389, ubi nocte *stipulas et prata tondenda* ait, et nunc *medio æstu*, meridie, *succidendas fruges.* Ita occurrendum esset sic, ut *stipulas* proprie acciperes, et rem a messe diversam innui diceres, ut sup. ad 289 monitum est. 298. *Area terit fruges:* in qua teruntur. v. sup. ad v. 192.

299. Ex Hesiodo petita esse satis constat, Ἔργ. 391, 392 γυμνὸν σπείρειν, γυμνὸν δὲ βοωτεῖν etc. Monet autem, mature, atque adeo auctumno, arationem et sationem esse faciendam, cf. sup. 208 sq. II, 315. 316, cum tepor aeris satis magnus, ut arator veste non egeat. *Nudum* esse tantum tunica indutum, toga aut pænula rejecta, post Cuperi Obss. I, 7 satis notum. *Hiems ignava colono* esse dicitur, quæ colonum otiosum esse jubet, et ab opere sub dio faciendo avocat. *plerumque*, maxima hiemis parte Bion. VI, 5 ἢ καὶ χεῖμα δύσεργον etc. 302. *genialis hiems*; conviviorum hilaritati, risibus jocisque ap-

Puppibus et læti nautæ imposuere coronas.
Sed tamen et quernas glandes tum stringere tempus,
Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta;
Tum gruibus pedicas et retia ponere cervis,
Auritosque sequi lepores; tum figere damas,
Stuppea torquentem Balearis verbera fundæ:
Quum nix alta jacet, glaciem quum flumina trudunt.
  Quid tempestates auctumni et sidera dicam?
Atque, ubi jam breviorque dies et mollior æstas,
Quæ vigilanda viris? vel, quum ruit imbriferum ver,

skius aut *fessæ*, aut *piceæ* aut *Thressæ* conjectabat. 304 Idem versus Æn. IV, 418. 306 *mirtamque oleamque cruenta* Goth. sec. 308 *dammas* Medic. cum al., et ex hoc alii *damnas.* 309 *torquentur* Toll. Edd. Ven. et Mediol. *torquere* Zulich. a m. sec. *torquentes* Romanus. *Stippea* fragm. Moret. *Stuppea* Rom. Medic. alii scribunt, qua in re parum sibi constant antiqui codices; nam ex more geminatam literam una scribere debebant antiquiores. *Stupea* editum erat in Aldd. pr. et sec., in Commel. et al. 310 *jecit* Romanus, aut verius *tegit*, ut Burm. notatum vidit. Ita et ea, quæ ed. pr. Burm. 311 *et frigora* unus Moreti et unus Arundel., nec non Goth. sec. in litura; sed vulgatum verum et exquisitum; v. Not.; et natum forte istud ex Georg. II, 321 *Prima vel auctumni sub frigora.* 312 *dies, jam mollior* unus Mead., quod perplacet. 313 *et cum v.* unus Mead. *umbriferum* alter Rottend.

ta, qua genio indulgetur. Grata poetis dictio: ex quo enim semel cum Genio notio hilaritatis, imprimis epularum, conjuncta fuit, *geniale* dictum est, quicquid hilare, festivum, gratum, jucundum, corpus animumque recreat. 303. 304. Faustum reditum ad Lares naves declarabant coronata puppi: in qua tutela navis collocata erat. *pressæ carinæ* sunt mercibus oneratæ, seu onustæ naves, vid. Tibull. I, 3, 40. Ovid. Fast. IV, 300.

305. *quernas glandes stringere* vid. ad Ecl. X, 20. 306. *cruenta myrta,* baccæ myrti nigræ succo rubicundo: ad vinum condiendum, myrtitem: cujus conficiendi rationem v. ap. Colum. XII, 38. 308. *Auritos lepores* Afranio debebat Maro. vid. Macrob. Sat. VI, 5, p. 600. *figere* telo, transfigere. 309. *verbera fundæ* poeta pro funda dixit, e stupa facta, majore natu, quatenus ea verberat, ferit, emisso saxo, quod jacitur circumagendo, torquendo, fundam.

311—315. Tempestates subjungit, quæ duabus præcipue anni partibus frequentius ingruere solent, sub auctumni initium (v. 311. 312. 313) inde a medio Augusto, Colum. XI, 2, 57. 58, et sub veris exitum (v. 313. 314. 315) M. Aprili medio. Columella ibid. §. 36 sqq. Quam vero ornate hæc dixit, et quam proclivis hinc ad ornatissimam tempestatis æstivæ descriptionem via! *Sidera auctumni*, quia ad siderum ortus et occasus tempestatum tempora atque etiam caussas referebant. cf. v. 335. Atque, quid dicam, *quæ vigilanda viris* sint, *ubi jam br.;* quæ curanda et providenda (v. Serv. et Burm.) ab agricolis sub auctumnum: inde a medio Augusto, ut diximus. *mollior æstas*, leniore ca-

Spicea jam campis quum messis inhorruit, et quum
Frumenta in viridi stipula lactentia turguent?
Sæpe ego, quum flavis messorem induceret arvis
Agricola, et fragili jam stringeret hordea culmo,
Omnia ventorum concurrere prœlia vidi:
Quæ gravidam late segetem ab radicibus imis
Sublime expulsam eruerent; Ita turbine nigro

315 *ex viridi* Leid. *lactantia* multi. *jacentia* Rom. *torgent* Mentel., omnia prave. 316 *duceret* Medic.; sed ab alia manu *in* supra scriptum. 318 *concurrere* omnes Heinsii. *consurgere* Rom. et unus Mead. quod et ipsum recte dicitur; et variant verba et alibi: vid. h. l. Burm.; sed legit in nostro *concurrere* Plinius XVIII, 35, s. 78. 319 *a r.* Zulich. et Parrhas. 320 *Sublimem* Medic. et Reg. a m. pr. cum Romano, quod utique sollennius; sed et alterum usum habet. vid. Oudendorp. ad Jul. Obsequ. cap. 101, quem Burmannus laudat. *eruerint* Moret. sec. a m. pr. *ruerent*

lore, cum vehementior æstus jam remisit se. *vel quum ruit imbr. ver:* M. Aprili, circa Vergiliarum exortum: videndum nunc, imbrium ingruentium vi ne anni spes a procellis profligetur, sementisque facta proluatur. *Horrere* (vid. ad v. 151) *agri* aut *segetes* et *sata* dicuntur fere, cum aristæ jam maturæ sunt; h. l. seges lactescens, in *stipula* h. culmo *viridi;* vagina Varr. I, 48, 3. cf. Iliad. Ψ, 598 sq. vid. Cerda. *lactentia turguent* plenius etiam dictum quam lactent; amant vocem poetæ. Ovid. Fast. I, 351 *sata teneris lactentia succis;* et sæpe. Habuit hunc locum ante oculos Gratius Cyneg. 290 *Inde ubi pubentes calamos duraverit æstas, Lactentesque urens herbas siccaverit omnem Messibus humorem, culmisque armarit aristas* etc. item Colum. X, 325 sqq.

316. Quid? quod, id quod multo majus est, in ipsa messe procellæ aut imbres sæpe ingruunt. v. Plin. XVIII, 35, sect. 78. cf. Colum. II, 21, 2. Similiter de vitibus inf. II, 419 *Et jam maturis metuendus Jupiter uvis.* 317. *fragili hordea culmo* dicit poeta pro hordeis simpliciter, aut certe culmis fragilibus hordei; non de certo hordei genere; hos culmos *stringunt,* qui falce secant; dum falcem admovent, tangunt scilicet et stringunt. Ita v. c. lib. II, 368 coll. cum 365 *tum stringe comas.* Solent autem poetæ id, quod agitur, a variis actionis momentis designare. Itaque ea, quam Burmannus et Martinus movent, difficultas, dum pro ligare dictum esse putatur, concidit. Vir doctus *stringere,* pectinibus decerpere, interpretabatur: est id inter metendi genera ap. Colum. II, 21, 2. 3. De his cf. Varr. I, 50. Dickson T. II, p. 368 *stringentem* hordea intelligit eum, qui apprehendit culmum manu, ut falce admota resecet. 318. *ventorum prœlia concurrere* plenius quam ventos concurrere; ut acies ad pugnam faciendam. 319. *seges gravida* proprie ex *agro gravido.* Sed poetæ omne id *gravidum* dixisse videntur, item *fecundum,* quod succo plenum ac tumidum esset, ut *gravidum uber* Georg. III, 317. *gravidæ fruges* II. 143. *gravidæ messes* Ovid. Metam. VIII, 781. conf. de hac voce ad Æn. IV, 229. X, 87. 320. Venti segetem *eruunt,* et in aerem expel-

Ferret hiems culmumque levem stipulasque volantes.
Sæpe etiam immensum cœlo venit agmen aquarum,

Reiskius conjiciebat. Miror neminem satis audacem fuisse, ut corrigeret: *ut turbine.* Sic enim jungerentur: quæ *eruerent, ut—ferret hiems.* ita, ut. 321 *stipulamque volantem* Franc. *stipulamque levem culmosque volantes* Zulich. *stipulasque sonantes* Goth. pr.; ut *fragiles calamos silvamque sonantem* Georg. I, 76. *lucosque sonantes* Ecl. X, 58. Enimvero nunc volant, dum ab aura feruntur; non sonant. 322 *ex cœlo* Menag. pr. *e cœlo* ed. Ven. *ruit agmen* Schol. Statii Theb. I, 356; sed. vid. Burm.

lunt, extollunt; hoc ornatius effert, *sublime expulsam eruunt*, quia *sublimem, in sublime*, pro adverbio, sublimiter, ferunt. Reliqua: *ita turbine nigro* etc. difficultatem habent ex structura, quam qui animadverterunt, varie tollunt. Martinus comparationem subjici putat, qua tempestatis messem evertentis vis declaretur, cum ea evulsas radicitus spicas cum aristis et radicibus ita sublimes ferat, quemadmodum alias ventus ferre solet leves stipulas; *ita*, tam facili negotio, *hiems*, tempestas, *ferret culmum* etc. Hæc tamen comparatio parum ad augendam rei δεινότητα facere, immo eam imminuere ac frangere, videtur. Ruæus ita interpretatur, ut verba sint epiphonematis loco: *tam denso nimbo jactabat procella calamos leves et stipulas volantes.* Verum sic *ferebat* dicendum erat. Catrœus vertit, quasi poeta diceret: *aut turbine nigro.* Si emendatione res indigeret, proclive esset: *ita turbine nigro Versat hiems:* quod firmes ex Lucretio, cujus versus ante oculos habuisse noster videtur lib. V, 218 *Et tamen interdum magno quæsita labore—Aut subiti perimunt imbres gelidæque ruinæ, Flabraque ventorum violento turbine versant:* seu melius *vexant*, ut alii legunt. Atque hæc erant, quæ me olim in h. l. commentantem ad subtiliorem rationem abducebant. Needum me judicii mei pœnitet; non enim mihi satis erat, sensum qualemcunque arripere aut inferre, verum ex ipsis verbis grammatica lege et ratione sensum eruere. Qui itaque aliquid dicere vult, quod ad rem spectet, ei est grammatice docendum, quomodo *ita—ferret* possit esse dictum pro, *quemadmodum hiems fert.* Scilicet a poetis, ad variandam orationem, *sic, ita, haud aliter, pariter*, in fine sententiæ subjici solent comparative: "haud aliter hiems, gravis tempestas ea parte anni, qua procellosum tempus esse solet, (auctumno et vere vs. 311—315. non quæ *nostra hiems* dicitur) orta *ferret*, diriperet, stipulas, quam nunc media æstate radicitus aristas fert. In hac demum interpretatione acquiescere licet. Convenit, ex parte tamen, non prorsus, Horat. Serm. II, 2, 124 *Ac venerata Ceres, ita culmo surgeret alto, Explicuit vino contractæ seria frontis.* ubi Bentl. ita scil. ut jam nunc surgit. Immo vero est petitum a formula precandi, obtestandi. ita ut nunc precatur, votis expetit.

322. Præiverat locus insignis Homeri Il. Π, 385 sqq. ἦμαт' ὀπωρινῷ, ὅτε λαβρότατον χέει ὕδωρ Ζεὺς sq. cum Lucret. VI, 255 sqq. *Præterea persæpe* sqq. *agmen aquarum* de imbre denso ingruente. *venit*, ruit; *venire* enim etiam hoc sensu satis grave verbum. *Veniunt hostes, barbari*, qui impetum faciunt etc., ut docuit Burm. h. l. et ad Phædr. I, 21. cf. Æn. X,

Et fœdam glomerant tempestatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes; ruit arduus æther,
Et pluvia ingenti sata læta boumque labores
Diluit; implentur fossæ, et cava flumina crescunt
Cum sonitu; fervetque fretis spirantibus æquor.
Ipse Pater, media nimborum in nocte, corusca
Fulmina molitur dextra: quo maxima motu
Terra tremit; fugere feræ; et mortalia corda
Per gentes humilis stravit pavor: ille flagranti

325 Æn. II, 306 *rapidus montano flumine torrens Sternit agros, sternit sata læta boumque labores.* 326 *Deluit* fragm. Moret. 327 *ferventque* Goth. pr. *fretis spumantibus* idem cum altero: hoc etiam Romanus exhibet; et est apertius; sed est minus docta lectio. Etiam Æn. X, 291 *Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat unda.* 328 *in* deest Moret. quart. et in uno Arundel., item in nonnullis Pierii. 329 Reiskius distinctionem post *dextra* sublatam in fine versus ponebat: *Fulmina molitur eo motu, quo maxima molitur.* 330 *fremit* Zulich. *tremuit* Mentel. pr. Alterum Arundel. et Cantabr. secutus. *et* post *feræ* Martinus sustulit; non male factum! 331 *humiles* Moret. sec.

456. 324. *ex alto nubes collectæ* Servio sunt a septentrione: v. sup. v. 240, quod forte nimis doctum. Alii, ut Julius Sabinus, e mari; quod in mentem venire potest, si Italiam cogites. Simplicissimum est, *altum* de cœlo intelligere; ex aere descendunt contractæ nubes; inf. 443 *urguet ab alto Notus.* itaque *ruit æther* h. nubes collectæ. Æn. V, 695 *ruit æthere toto turbidus imber aqua.* Martial. III, 100, 3 *Imbribus immodicis cœlum nam forte ruebat.* Præiverat Lucret. VI, 290. 1 *Omnis uti videatur in imbrem solvier æther.* Alias *cœlum ruit tonitru;* unde Æn. I, 129 *cœli ruina* omnino de procella. 325. *boum labores,* ἔργα βοῶν Hesiodi Ἔργ. 46. Homer. l. c. Iliad. Π, 392, et hinc alii, v. Cerda et Fulv. Ursinus. 326. *cava flumina,* quæ in alveis cavatis fluebant; nunc litus exeunt. vid. Burm. ad Lucan. I, 396. 327. *freta spirantia* sunt æstuantia. Æn. X, 291, ubi v. Heins. *spirant,* quæ effervescunt, ebulliunt. *freta* autem, ut *vada,* poetice simpl. aquæ, mare.

328. Interdum etiam fulmina et tonitrua cum ventis, pluviisque miscentur. Ita acceptus vix bene locus reprehensus, tanquam alienus a re. *corusca dextra.* Notum illud Horatii Carm. I, 2, 2 *rubente Dextera.* Ex antiqua tabula adumbratum esse, in qua fulminis rubor ipsam manum illuminabat, conjectabat Spenc. Polymet. pag. 55; saltem picturæ idoneum argumentum illud foret. Manum tamen, quæ tenet fulmen, ab eo splendere ac coruscare, facile etiam sine tabula picta assequaris. Habet tamen nec minus rationem suam, si *corusca fulmina* jungas. 329. *moliri fulmen* est jacere, vibrare; nam de omni motu ac conatu aut opere *moliri. maxima terra* est magna, γαῖα πελώρη. 330. De hiberna procella similia v. apud Hesiod. Ἔργ. 511. 512, et 529—533. *fugere* pro fugiunt; ut sæpissime, ex aoristo: nisi velis argutari ex vernaculo sermone. 331. *humilis pavor* poetica venustate; par-

Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit; ingeminant austri et densissimus imber;
Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.
Hoc metuens, cœli menses et sidera serva;
Frigida Saturni sese quo stella receptet;

fragranti primus. *humili—flagrantis* Romanus. 332 *Athon* Medic. Reg. Pierii Rom. et Medic., it. alii, etiam ap. Martin., et uterque Goth. cum edd. Aldd. pr. et sec., Commel., et ex illis aliæ. Ita et legebatur in Valer. Flacc. I, 664. Tenet tamen alterum post Servium, Cerdam et alios, Heinsius: *Aut Atho*. τὸν Ἄθω. Caussa justa est, quam Benedictus jam attulit, quod *Athon* metro repugnat. 333 *densissimus æther* ed. Ven. et unus Mead. Eleganti conjectura Reiskius totum locum ita constituebat: *ille* (v. 331 Jupiter) *Dejicit ingeminans; austri et d. imber Nunc n.—plangunt.* Ex Æn. I, 43. 44 facile incidas in *disjicit*. Idque video factum a Wakef. ad Lucret. V. 404. Quis tamen cogit poetam semper eandem formulam decantare? 334 *æquora* vel *littora* ms. Köler. *plangit* Franc. Reg. Menag. Mentel., et sic Rom. et perveteres aliquot ap. Pierium, ut ad *imbrem* referatur; Wakef. mavult subjungere, *Jupiter*; sic et in ed. Masvic. et al., sed grammaticos mutasse neutrum significatum minus obvium, docet Burm., itaque *plangunt*, vulgatum inde ab Aldo, tuetur: quod et in utroque Goth. At *clangunt* Leid. Menag. alter pro var. lect. et ed. Ven. 1472. *plaudunt* unus Voss., utrumque male. Satis firmatum est, undarum allisarum esse *planctus*. 335 *Quod superest, cœli* laudat Nonius Marcellus in *servare*. *Hæc metuens* Parrhas. et ed. Mediol. *cœli mores* substituit Wakef. ad Lucret. I, 297 tanquam ingenii lusu, quia *cœli morem* meminerat ex I, 51. 336 *quo sese* ap. Senec. Epist. 88 et Goth. pr. *qua sese* Schol. Statii Theb. I, 305. *sese cum stella receptat* Schol. Juvenalis Sat. VI. *receptat* etiam Moret. pr. et Leid.

tim quod reddit humiles, partim, quod *timere* pusillanimi et humilis animi est. *stravit*, sternit, pavor, animos, καταπλήττει, percellit; unde etiam *consternare* ductum. 332. Montes fulmine ferit, dicebas; at quam sublime: *dejicit!* Magis etiam exornat hæc Silius V, 385—389. *flagranti telo*, Homeri et Hesiodi, ψολόεντι κεραυνῷ. *Alta Ceraunia* ἀκροκεραύνια satis noti vel ex Horatii I Carm. 3, Epiri montes, qui in mare procurrunt, ut *Athos* in mare Ægæum, Macedoniæ mons. 333. Versus ex Theocr. VII, 77 Ἢ Ἄθω, ἢ Ῥοδόπαν, ἢ Καύκασον ἐσχατόεντα. 334. *plangunt* h. l. plangorem edunt, resonant. proprie mare plangit, percutit litus, ut resonet; tum *plangunt litora:* nunc assumtum alterum quoque, *plangunt nemora.*

335. Propter has tempestatum mutationes observanda sunt *anni tempora*. mox v. 351 prognostica ex atmosphæra. *Cœli menses* simpl. tempora intelligam, quia astrorum, quæ in cœlo sunt, motu definiuntur: volebat subjungere solem et lunam: posuit pro iis sidera; *cœli sidera* erunt adeo de planetis accipienda, ut subjiciat duo alios planetas, Saturnum et Mercurium. Nisi malis adhærere Servianæ interpretationi, ut *sidera* sint duodecim signa zodiaci, quæ totidem fere mensibus sol peragrat; quapropter *menses* essent adjecti. Esse porro verba depromta e Menandro, notat Nonius Marcellus in voce *servare:* sed Græca corrupta sunt: forte usum τοῦ servare pro observare, ex τηρεῖν tantum illustrare voluit. 336. Observet quoque planetarum cursum: pro omnibus ponit unum et alterum planetam. Saturni stella in quod signum se recipiat, cum quo sidere se conjungat; *in Capricorno enim facit gravissimas pluvias, et præcipue in Italia,—ut in*

Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.
In primis venerare deos, atque annua magnæ
Sacra refer Cereri lætis operatus in herbis,
Extremæ sub casum hiemis, jam vere sereno.
Tunc pingues agni, et tunc mollissima vina;

337 *signis* Parrhas. *cœlo* Medic. cum Julio Sabino, nec prave, ne *cœli menses* et *ignes cœli* sibi occurrant intra tres versus. I, 6 *labentem cœlo quæ ducitis annum.* 339 *in arvis* multi. Etiam Medic. *in orbis* et e correctione *in arbis.* Agnoscunt tamen vulgatam antiqui Commentatores. v. Heins.; et cum vere ineunte *herbæ* frugum melius memorantur. 340 *sub casum* Medic. cum nonnullis; *sub casu* alii majore numero cum Romano. Ita et edd. variant: prius Egnat. Manut. Commelin., hoc Aldd. servant. *Extremo sub casu* Ven. 341 Ita Mediceum, nisi quod *Tum* scribitur, et Pierii libros cum aliis expressit Heinsius. Vulgatum erat: *Tunc agni pingues*, quod multi, ad vitandum scilicet hiatum, habent. Inter eos, qui ordinem: *Tunc pingues agni*, servant, ut vitent tamen hiatum, habent Arundel. unus, *tum sunt*; Mead. *sunt, tum*; ex nostris recentior: *tunc et*; at alter: *Tunc agni p. et tunc*; ad tertiam usque vicem *cum* legi malebat Reiskius.

Scorpio grandines. Hæc Servius, qui plura super τὸ *receptat* nugatur dicam, an observat. Saturni motum tardissimum esse, et vix binis annis sexque mensibus unum signum transire satis constat; ut adeo vix intelligas, quem usum observatio tam tardi sideris ad tempestatum prognostica habere possit. Ita tamen a veteribus judicatum est, observatione a lunæ phasibus ducta, de stellis erraticis, ut pluviarum aliarumque aeris mutationum augurium ex iis caperent. Fuit in his imprimis Saturni transitus: vid. Plin. II, sect. 39, et idem XVIII, 25, sect. 57 *Ideo Virgilius errantium quoque siderum rationem ediscendam præcipit, admonens observandum frigidæ Saturni stellæ transitum.* Sunt plura ejusmodi e Democrito in Geopon. I, 12. Saturno, extremo orbe se moventi planetæ, *frigus* tribui, memorare nil attinet. v. Plin. II, 8, sect. 6. 337. Observare monet Mercurii motum: hoc enim est *errare ignem Cyllenium* (quem hinc mutuatur Claudianus XXII, 440) *in orbes cœli*, movere se ad certas leges, quibus in cœlo cursum per orbitam agit.

338. Ad procellarum subinde ingruentium clades avertendas religionum quoque auxilium adhibere monet. Ex Hesiod. Ἔργ. 465. 466. Agit autem poeta ut e seqq. manifestum fit, impr. 345 de *Ambarvalibus*, vid. Tibull. II, 1, cf. sup. ad Ecl. V, 74. 75. et, si *Suovetaurilia* ejusdem generis sunt, Catonem de R. R. cap. 141. *Sacra refer*, repete, et hinc simpliciter fer, celebra. Utroque enim sensu dictum videbis in exemplis ab Heinsio cumulatis ad Ovid. II Fast. 532. *Operatus* pro operans. Est autem hoc voc. sacrorum. vid. Tibull. ibid. v. 9. 340. Vel hic locus docere potest, quam parum subtilis interdum sit poetica ratio: *Extrema sub casum hiemis* putes esse primum veris initium; at subjiciuntur ea, quæ adultum satis significant: quamvis non immemor sim, clementioris cœli in nostro poeta rationem esse habendam. Similiter sup. 230 *ad medias pruinas;* quod sane severe exigi nequit. 341. Hesiod. Ἔργ. 585, ubi de æstatis initio: Τῆμος πιόταταί τ' αἶγες καὶ οἶνος ἄριστος. *Vina mol-*

Tunc somni dulces densæque in montibus umbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret;
Cui tu lacte favos et miti dilue Baccho,
Terque novas circum felix eat hostia fruges;
Omnis quam chorus et socii comitentur ovantes,
Et Cererem clamore vocent in tecta; neque ante
Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quam Cereri torta redimitus tempora quercu
Det motus incompositos, et carmina dicat.
Atque hæc ut certis possimus discere signis,

344 *Quoi* Medic. mutatus in *Cui*. 345 Versus est ap. Macrob. III, 5. Sat. ubi de hostia ambarvali agit. 346 *comitantur* aliquot ap. Burm. et Goth. pr. 347 *vocent* unus Moret. et Goth. pr. 348 *quicquam* Goth. pr. 349 *redimantur* Zulich. 350 *incompositus* Mentel. alter et Goth. sec. 351 *in certis* Franc. *dicere* Goth. pr.; in Medic. τῷ *discere* superadscriptum *noscere*, ex interpretatione scilicet; ibidem a manu prima *possemus*. In Romano erat: *possemus dicere*.

lia, scilicet hiemis interjecta mora, *asperitate*, duritia, *carentia*, mitia, lenia. Ita et Græcis οἶνος σκληρὸς et μαλακός. *Durus Bacchi sapor* Ge. IV, 120. *somni dulces* propter adjectas *umbras* nulli alii esse possunt quam in herba vel sub arbore ad concentum avium, florum odores et sic porro. 343. Conf. Tibull. I, 1, 23. 344. E lacte, melle, vino *mulsum* factum innui, notat Macrob. III, 11, magis forte subtiliter, quam vere. Nam diis agrestibus libatur ex more, lacte, melle, vino. conf. idem VII, 12 et Serv. et Cato R. R. c. 134. 345. Ducitur hostia, lustrandi agros caussa, circa novam segetem. *felix hostia*, h. fecunda, ut Serv.; quemadmodum *felix ager, arbor*. De his dubitat nemo; uti nec de hoc, hostiam sterilem sacris admoveri, nefas fuisse: sed usus perpetuus ita fert, ut accipiamus hostiam, qua litari potest, quia pura et sacrificio apta diisque grata est; quæque adeo est felicis ominis, et bonum frugum proventum portendit, aut ipsa felicis proventus caussa, placatis per eam diis, haberi potest. 346. *chorus et socii*, est chorus sociorum, pro, turba. Int. autem socios operum, vernas, ut II, 528. 347. *vocare in tecta*, ut adsit, invocare. Laudant Colum. X, 430 *Et te Mænalium, te Bacchum, teque Lyæum Lenæumque patrem canimus sub tecta vocantes*; et Horat. Carm. I, 30, 3 *vocantis Ture te multo Glyceræ Transfer in ædem*. 348. *neque ante falcem m.* nec metere incipiant agricolæ, nisi sacris Cereri factis. Cf. Cato c. 134 *Priusquam messim facies, porcam præcidaneam fieri oportet* sq. 350. De incondita saltatione, qua carmina messoria canuntur, ut de alio festo sup. Ecl. V, 73 *Saltantes Satyros imitabitur*. *Quernam coronam* memoriam victus prioris gestatam Servius tradit.

351. Hæc igitur omnia, has tempestatum cœli et aeris vices, de quibus adhuc egit, porro magnum calorem, pluviam et gelu, e lunæ phasibus et variis prognosticis, quæ experientia docuit, intelligunt agricolæ.

Æstusque, pluviasque, et agentes frigora ventos :
Ipse Pater statuit, quid menstrua Luna moneret ;
Quo signo caderent austri ; quid sæpe videntes
Agricolæ propius stabulis armenta tenerent.
Continuo, ventis surgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumescere, et aridus altis

352 Sic plane Goth. pr. At *Æstus et p. et* Goth. sec. a m. pr. *Æstus et pl.* Franc. ed. Mediol. *Æstusque et* ed. Ven. et Medic., inserto *et* ab alia manu. *pluvias et* sine *que* unus Mead. ed. Norimb. et Grimoaldus apud Martin. *agentes fulgura* Franc. et ed. Mediol. 353 *moveret* Franc. Parrhas. Mead. et al., etiam edd., vulgari variatione ; de qua multi monuere, ut ad Propert. IV, 1, 107. sed potest h. l. defendi. 354 *quod* multi scripti et impressi apud Pier. Burm. et Martin., etiam Goth. pr. nec ipsum male. 357 *arduus* ed. Ven. et Romanus. Male vid. Not.

Est hæc meteorognosia rustica. Multa in his sunt, quorum ratio aliqua probabilis reddi potest ; enimvero id esset munus non interpretis poetæ, sed ominis, qui de *rebus* a poeta traditis disquirere ac disputare vellet : quæ partes ab interprete alienæ sunt. 353. Ipse Jupiter *statuit*, h. fixum et constans esse jussit. Mutuatus autem est hæc ex Arati Phænom. v. 10—13, e quo sequentia pleraque petita. cf. Geopon. I, 2 sqq. Plerisque his prognosticis severiores physices rationes facile assignari possunt (vidimus id nuper factum a *W. Jones physical. Disquisitions* pag. 619 sqq.); pro nostra ætate eadem retractavit *Thomson (Seasons : Winter* 118 sqq.). *Monet*, ut vates monent, qui futura docent, luna prognosticis, quæ ab ea petuntur, et *menstrua luna* præclare propter menstruas motus vices. 354. *Quo signo caderent austri* ; quod indicium esset venti mox cessaturi. Ita enim *cadere* pro residere, *cadit fragor pelagi* Æn. I, 154. Ecl. IX, 58 *ventosi ceciderunt murmuris auræ.* ut contra *surgere* v. 356. Altera Cerdæ interpretatio, ut sit pro *incidere*, quod Ge. II, 107, vel *surgere*, auctoritate destituitur. Nec apud Homer. Odyss. E, 259 est ἔπεσε, sed συνέπεσε. Σὺν δ' Εὖρός τε Νότος τ' ἔπεσε. concurrunt. Melius laudares Od. Ξ, 475, et Hesiod. Ἔργ. 547 Βορέαο πεσόντος, ubi de vento orto, pro ἐμπεσόντος, accipiendum esse videtur ; si tamen intentius adspexeris, videbis et ibi esse, *vento cessante ;* nam tum nebulæ gelidæ suboriuntur. Etiam in Æschyli Agam. 577 πόντος πεσὼν simili modo dictus est, dum residet. Nec tamen reliqua, quæ subjuncta sunt a Marone, efficiunt, ut illud ad poetæ rationem melius accommodatum videri possit. Nam subjungit statim alterum : *quid sæpe videntes* h. e. quod indicium esset tempestatis ingruentis. Habes itaque duo : signa cessantis et ingruentis tempestatis. Variat enim hæc poeta oratione ; et propositis inde a v. 356 pluviarum et fulminum prognosticis, subjicit v. 393 præsagia serenioris cœli. *quid sæpe videntes*, h. quo viso prognostico seu indicio. 355. Conf. Calpurn. Ecl. V, 43 sqq.

356 sqq.—364. Imminentes procellas nuntiat surdus aeris motus et fragor terra marique increbrescens,

Montibus audiri fragor; aut resonantia longe
Litora misceri, et nemorum increbrescere murmur.
Jam sibi tum curvis male temperat unda carinis:
Quum medio celeres revolant ex æquore mergi,
Clamoremque ferunt ad litora; quumque marinæ

359 *increbrescere* Medic. cum aliis; non *increbescere*. etsi hoc mollius; at illud austerius et pleniore sono. 360 *a curvis* Pierii Romanus, uterque Mentel. Voss. et Reg., sed eraso *a*. illustratum ab Heinsio; nec recte tamen ab eo receptum, cum non scribendum sed subintelligendum sit. *Jam se* Goth. sec. *cum curvis* Ven. *Jam tibi* Gujetus et Gebhardus emendaverant. *Jam sibi tum et curvis* alius vir doctus in Misc. Obss. Vol. II, T. II, p. 171, male. 361 *Quom* Medic. a m. pr. 362 In Arato: χερσαῖα τινάσσονται πτερύγεσσιν; unde conjicias: *Clangoremque ferunt ad litora*. Ergo Virgilius noluit *Clangoremque*, quæ propria vox foret, scribere?

quo exterriti alites marini in litus evolant. Ex Arati Prognost. 177 sqq., (909 sq.) qui versus a Cicerone translati sunt in latinos de Div. I, 7, ubi v. Davis. cf. Lucan. V, 565 sqq., qui in toto illo loco nostrum ante oculos habuit. Aliorum poetarum loca surgentis tempestatis congessit Cerda h. l. Est enim jam inde ab Homero poeticis ingeniis versatus locus. Virgilium sequitur Plin. XVIII, 35, sect. 85. 86. 87. *Continuo:* principio. vid. sup. 60 *ventis surgentibus:* mox vs. 365 *vento impendente;* vide modo ad v. 354. *freta ponti* poetica periphrasi pro ponto, mari; nihil amplius. 357. *aridus fragor*, qualis asper et acutus lignorum aridorum, cum franguntur. Ita et Lucret. VI, 115—119, et Homericum αὖον ἄϋσεν, ut Iliad. N, 441, et καρφαλέον ἄϋσεν Iliad. N, 409. conf. Cerda. Effert autem haud paullo ornatius Aratea l. l. 180 κορυφαί τε βοώμεναι οὔρεος ἄκραι. 359. *Litora misceri:* miscetur ac perturbatur mare litora et saxa alluens quibus alliduntur fluctus; et *resonantia miscentur* pro simplici *resonant*. Aratus ib. v. 178. 179 μακρὸν ἐπ' αἰγιαλοὶ βοόωντες, Ἀκταί τ' εἰνάλιοι, ὁπότ' εὔδιοι ἠχήεσσαι. *Litora ripæque si resonabunt tranquillo:* cum ventus nondum sentitur; reddidit Plin. XVIII, 35, s. 58. Similia loca Cerda congessit. De *nemorum murmure* seu mugitu cf. Æn. X, 97—99. Expressit h. l. Lucan. V, 551 sqq. *Post vento crescente magis magis increbrescunt* Catull. Epith. Pel. 275.

360. Jam tum satis gravis tempestas in alto, ut navis vix resistat satis fluctibus, increbrescente procellæ vi, cum etc. 361. Expressa hæc ex Arato; nec tamen cum fide ac diligenter, sed permutatis avium nominibus, forte quod communis earum hac in re est natura. Quod itaque de *ardea*, ἐρωδιῷ, dixerat Aratus v. 182 Diosem. καὶ δ' ἂν ἐπὶ ξηρὴν ὅτ' ἐρωδιὸς οὐ κατὰ κόσμον Ἐξ ἁλὸς ἔρχηται φωνῇ περὶ πολλὰ λεληκώς, ad *mergos* transtulit Virgilius: *Quum medio celeres revolant ex æquore mergi, Clamoremque ferunt ad litora.* At Cicero, qui Arateos versus vertit de Div. I, 8, *fulicem* seu fulicam nominavit. Callimachus δύπτην in fragm. CLXVII ex Etymol. Contra Aratus *mergos* (τὰς αἰθυίας) *in litore* (χέρσαῖα, h. κατὰ τὰ χ., ἐν χέρσῳ, ut ἐν ξηρῷ, Virgilius in sicco, in litore, ut et Æn. X, 301) *alis plangere* memoraverat. Tandem v. 364 cum Arato convenit noster: Κινυμένου τε

In sicco ludunt fulicæ; notasque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem.
Sæpe etiam stellas, vento impendente, videbis
Præcipites cœlo labi, noctisque per umbram
Flammarum longos a tergo albescere tractus;
Sæpe levem paleam et frondes volitare caducas,
Aut summa nantes in aqua colludere plumas.
At Boreæ de parte trucis quum fulminat, et quum
Eurique Zephyrique tonat domus: omnia plenis
Rura natant fossis, atque omnis navita ponto

364 Laudatur versus a Seneca Qu. Nat. VII, 28. *altum volitat super* Zulichem. *altum super avolat* Moret. quart. et Uratisl. *supervolat* Parrhas., unde Burm. conj. *super evolat.* 365 *impellente* Parrhas. et ed. Mediol. unus Mead., notabili aberratione: dummodo codicum auctoritas aliqua esset. 366 *per umbras* plures forte, quanquam a Burm. nil notatum sit; etiam plures apud Martin. et Goth. pr., sicque editum usque ad Commelin. Sed recte jam a G. Fabricio præferebatur *umbram*, quod et Medic. habet, Pieriique Rom. et Medic. 367 Ita apud Senec. N. Qu. I, 14, at VII, 20 laudatur: *Longos a tergo flammarum albescere tractus.* Apud Macrob. Sat. VI, 1: *involvere tractus.* Male. 369 *molles* pro *nantes* Leid. pr. a m. pr. *collidere* Toll. *palmas* Goth. pr. 370 *Aut* tres ap. Burm., tres ap. Martin. Goth. pr. 371 *domus tonat* Ven. Lucretium ante oculos in his verss. fuisse putabat Wakef. ad Lucret. V, 744. 372 *omni n. ponto* fragm. Moret. *ponto humida* jungenda esse contendit Wakef. ad Lucret. I, 1084. imbribus et nebulis humere vela video: mari, nisi navi mersa, non assequor.

θάλασσαν ὑπερφορέοιτ', ἀνέμοιο *ardea: et moto vento supervolat mare;* hoc exornavit: *notasque paludes Deserit atque altam supra volat nubem.* Etiam: *Quodque ausa volare Ardea sublimis pennæ confisa natanti* Lucan. V, 553. 554.

365. Ex Arato ib. v. 194—200. conf. Lucan. V, 561—564. Plin. XVIII, 35, s. 80. De his ἀποῤῥοίαις stellarum v. loca apud Cerdam. Nostro loco inter diosemeia sunt, at inter omina et prodigia Æn. II, 693. V, 527. cf. ad Iliad. Δ. 75. 366. Τοὶ δ' ὄπιθεν ῥυμοὶ ὑπολευκαίνωνται. Arat. ib. Lucret. II, 143 *Nocturnasque faces cæli sublime volantes Nonne vides longos flammarum ducere tractus,* quem locum Macrob. VI, 1, pag. 574 Maroni præluxisse ait. *albescere,* elucescere, elegantius quam existere, esse. 368. Vid. Arat. ib. v. 190—192. Plin. ib. s. 86.

370. Jam præsagia pluviarum enarrantur. Primum est fulminum ex omnibus cœli partibus concursus. Omnino, pergit 373, pluviæ venturæ observatio in promtu est; tam manifesta ejus signa sunt, quæ inde subjicit, ut neminem facile, non ante provisa et animadversa, pluvia opprimere possit.

370—372. Quando ab omni cœli parte tonat, imbres ingruunt. Conversi ex Arato ib. 201—205, qui ultimus versus ὕδατι γὰρ haud dubie suppositius est. conf. Plin. XVIII, 35, s. 81 et de reliquis s. 87. *domus Euri* suaviter dixit de parte cœli, unde spirat. *Rura natant,* inundantur.

Humida vela legit. Nunquam imprudentibus imber
Obfuit: aut illum surgentem vallibus imis
Aëriæ fugere grues; aut bucula cœlum
Suspiciens patulis captavit naribus auras;
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo;
Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.
Sæpius et tectis penetralibus extulit ova

373 *legunt* in nonnullis apud Pierium, probatum Heinsio. At *legit* etiam in Romano. *prudentibus* Medic. a m. pr., hocque præfert cum aliis Jo. Schrader. Sane et hoc suum sensum habet. Nec minus tamen alterum verum est. 374 *Adfuit* Bynckershoeckii emendatio jam a Burm. rejecta est. Wakef. ad Lucret. VI, 70 *obfuit*, pro obversatur, dictum esse contendentis argutias vix quisquam probabit. *ac illum* Moret. quart. *in vallibus* Leid. a m. sec. *ab v.* Leid. alter. 375 *sensere* Goth. sec. 376 *Suscipiens* Zulich. 378 *Aut* ed. Ven., nonnulli ap. Pierium. Bodlei. et unus Arundel. ap. Martin., qui recepit. 379 *Ocyus et* malit Cerda, quia in Arato θᾶσσον est. e *tectis* ap. Charis. Inst. Grammat. II, p. 193. *e tecti penetralibus* conj. Voss., male. Sic *foci penetrales*. Apud Avienum pag. 121 ed. Grot. *ova cavis effert penetralibus*: quod Jo. Schrader. in schedis laudat.

373. *Nunquam imprudentibus imber Obfuit*, obesse potest vel solet. Ornate extulit id, quod in tenui oratione esset: agricolis non facile imber *supervenire* potest imprudentibus, h. non ante providentibus, improviso, ut nec moniti sint præsagio aliquo. Non debebat hic hærere doctorum virorum acumen. Sententia est eadem inf. 425 *Nunquam te crastina fallet Hora, neque insidiis noctis capiere serenæ*. 374. Diversa sunt Hesiodea Ἔργ. 448—451. et ad aliud spectant; verum ante oculos poetæ fuere Aratea 299. 300, e quibus et Aristot. H. A. IX, 10 (add. Antig. Caryst. 46 et ibi Beckm.) patet, solere grues, ubi in altum evolaverint, *in aërem*, ἠέριαι, animadversa tempestate, statim se demittere et imbrem fugere; Jam, quod additur, *vallibus imis*, duplici modo jungi et accipi potest, aut, ut grues imbrem fugiant *vallibus imis*, recipientes se in vallem; ita convenit Aristoteles: καὶ, ἐὰν ἴδωσι νέφη καὶ χειμέρια, καταπτᾶσαι ἡσυχάζουσι, puta arborum frondibus tectæ, aut ut jungantur: *imbrem surgentem vallibus imis*; solet enim imber, h. e. nebulæ *surgere vallibus* in aerem rariorem. Sed hoc alienum ab h. l. Prius est verum. Aratus: στροφάδες δὲ παλιμπετὲς ἀπονέονται, ubi Schol. ὑποστρέφουσαι εἰς τοὺς τόπους, ὅθεν ἐκινήθησαν. 375. 376. Ex Arato ibid. v. 222. 223, qui conversi sunt a Cic. de Div. I, 9. *captavit*, captare solet, captat, *auras*, h. ducit, olfacit, ὠσφρήσαντο. Plin. XVIII, 88 *Et boves cælum olfactantes seque lambentes contra pilum*. 377. Vid. eund. v. 212. 213. Versus totus est ex Varrone Atacino notante Servio, una cum v. 376 et 379. *arguta* ad vocem refertur. Plin. XVIII, 87 *hirundo tum juxta aquam volitans, ut penna sæpe percutiat*. 378. Ex eod. 214. 215. Plinio sunt *ranæ ultra solitum vocales* XVIII, s. 87. *veterem querelam* ad fabulam transformationis ranarum (v. Ovid. Met. VI, 316 sqq.) referunt; sed verbis simpliciter inest notio clamoris continui semperque ejusdem. Poetis enim *querelam* de quacumque animalium voce dici notum est. 379. Arat. v. 224. 225 conversa a

Angustum formica terens iter; et bibit ingens
Arcus; et e pastu decedens agmine magno
Corvorum increpuit densis exercitus alis.
Jam varias pelagi volucres, et quæ Asia circum

380 *tenens* Goth. pr. 383 *Tum* pro *Jam* alter Arundel. *variæ* Medic. et Gud. Rom. Pierii, unus Arundel. et Bodlei. Sic jam Serv. lectum fuisse notat, ut *infundere* pro *infundunt* dictum accipiatur. Ita nova sententia facienda: *Nunc caput objectare— videas. Jam volucres pelagi varias* in nonnullis ap. Pierium. Mox *atque Asia* Medic. Mentel. pr. a m. pr. et nonnulli ap. Pier.; putes, *aut quæ.*

Cic. de Div. I, 9. *tecta penetralia,* ut *adytum penetrale* Æn. II, 762. *templa penetralia cœli* Lucr. I, 1098, ut in nonnullis legitur. *angustum iter* κοίλης ὀχῆς, foraminis: si modo Aratum reddere voluit; sin omnino naturam formicarum exprimere maluit, *angusto calle* incedentium, ut Æn. IV, 405, in loco disertiore: rectius *iter* de tramite isto, quo eunt redeuntque intelliges cum Cerda et aliis. Apud Plin. XVIII s. 88 est, *formicæ —concursantes aut ova progerentes.*

380. *Arcus,* iris, *bibere,* h. haurire, attrahere, aquas suis cornibus, pluvio tempore, etiam a nostris hominibus creditur. conf. ad Tibull. I, 4, 44. Loca alia v. ap. Cerdam. Alias *nubes* dicuntur *bibere.* Sic in Anthol. Lat. lib. V, 113 de Oceano: *Te potant nubes* (sic leg.), *ut reddant frugibus imbres.* Statius Theb. IX, 405 *At pater arcano residens Ismenos in antro, Unde auræ nubesque bibunt atque imbrifer arcus Pascitur, et Tyrios melior venit annus in agros.* Arat. ib. v. 208 *duplicem arcum* habet: διδύμη Ἶρις, ex repercussa luce in nubibus. Nostrum laudat Seneca N. Qu. I, 6.

381. 382. Arat. v. 231—237. *increpuit densis alis* debebat exprimere τιναξάμενοι πτερὰ πυκνά· in hoc vero πυκνὰ (pro πυκνῶς) positum esse putes pro *crebro.* Etiam in epigrammate (Brunck. Analect. Tom. III, pag. 152. VI) Αἰετὲ, τὸν χαρίεντα, ποτὶ πτερὰ πυκνὰ τινάξας, Πῶς ἔφερες; At Virgilius πυκνὸς *densus* transtulit et (nam *dense increpare* nihili esset) πτερὰ πυκνὰ, *alas densas* interpretatus est, sive ut alarum naturam exprimat epitheton, sive ut ad multitudinem corvorum referat. Jungenda vero: *increpuit alis densis*; non vero: *exercitus densis alis.* Plin. XVIII s. 87 dixit *corvi—se concutientes.* Simplicius Homer, Il. B, 462 ὀρνίθων πετεηνῶν ἔθνεα πολλὰ—ἔνθα καὶ ἔνθα ποτῶνται ἀγαλλόμεναι πτερύγεσσι. Ceterum ad hoc præsagium referenda Horatii verba Carm. III, 27, 9 *antequam stantes repetat paludes Imbrium divina avis imminentum.*

383—387. Ex avibus marinis et cycnis præsagia pluviarum memorat. *Jam videas varias volucres—infundere* etc. Cycni hic dicuntur *in stagnis dulcibus Caystri* (in stagnis, quæ Cayster fl. egressus ripas, inundando vicina, facit) *rimari prata Asia circumcirca:* pro vulgari, versari in iis. *rimari* autem de cycnis, pabulum et herbas quærentibus. Georg. II, 199 dixit Mincium *Pascentem niveos herboso flumine cycnos: stagna* recte *dulcia,* utpote vivi et perennis fluvii, non situ putrescentis aquæ. *Asiam paludem* dixit Æn. VII, 701. At Homerus Ἄσιον λειμῶνα. Est autem *Asia* angustus tractus paluster Ly-

Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
Certatim largos humeris infundere rores,
Nunc caput objectare fretis, nunc currere in undas,
Et studio incassum videas gestire lavandi.
Tum cornix plena pluviam vocat improba voce,
Et sola in sicca secum spatiatur arena.
Ne nocturna quidem carpentes pensa puellæ

384 *mirantur* Reg. a m. pr. 386 *in undam* Medic. a m. sec. Gud. et unus Mead. *undis* Mead. alter, ut nonnulli apud Pierium. *in unda* alii. 387 *studio incensas* malebat Jo. Schrader. 388 *Tunc* Nonius in *pluvia*. *rauca voce* Servius et edd. nonnullæ; quod probat Kingius ap. Martin., sed est alterius glossema. *plenam* ed. Ven. 389 Post hunc versum addunt nonnulli: *At caput objectat querulum venientibus undis*, ut in Franc. Leid. et Voss., in hoc quidem, ut et in Bodlei. et uno Arundel., post v. 388. In Medic. Gud. Mentel. Parrhas. in margine erat scriptus. Reg. et Mead. cum ed. Norimb. habebant: *Et caput*. In Cantabr. deerat *objectat*. Confectus versus e v. 386. 390 *Nec* vulgo. *Ne* Medic. Gud. Mentel. pr. et Moret. pr., item Rom., perpetua quidem variatione. Debebat tamen utique et h. l. placere, ut viri docti fere ubique restituerunt: atque sic jam Naugerius ediderat; ergo secutus sum.

diæ ad Caystrum, non longe a Tmolo, satis notus ex Homer. Iliad. B, 461 ἢ κύκνων δουλιχοδείρων Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι Καϋστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα· quem expressit Virgil. vss. 383. 384. conf. Waltheri Animadverss. hist. et crit. n. IV. Reliqua partim a Varrone Atacino sumsit, cujus fragm. in Catalectis vet. poetarum: *Tum liceat volucres pelagi tardæque paludis Cernere inexpleto studio* (ἄπληστον; hoc est, quod noster *incassum* dixit. At Servius, quod densæ plumæ non admittunt aquam ad cutem.) *certare lavandi, Et velut insolitum pennis infundere rorem*: partim ab Arato Diosem. 210. 211 Πολλάκι λιμναῖαι ἢ εἰνάλιαι ὄρνιθες Ἄπληστον κλύζονται ἐνιέμεναι ὑδάτεσσιν; h. *caput objectant fretis*, s. aquis immersant. Quæ omnia si inter se compares, poeticam in nostro, quanquam novissimus post illos venit, copiam non desideres. Plinius XVIII s. 87 e nostro: *Et quum terrestres volucres contra aquam clangores dabunt, perfundentes sese; sed maxime cornix.*

388. Aratus plenius vss. 217—221 conversis a Cic. de Div. I, 9. add. 290. 291. Nostrum expressere Claudian. XV, 493. Lucan. V, 555. 556. *cornix improba*, sive infausti ominis, sive *improba vocat*, pro improbe, clamore improbo, nimio, continua crocitatione eaque odiosa: vid. sup. ad v. 145. *plena voce*, e pleno gutture, Gallis *gras*: παχέα κρώζουσα. Eam *vocare pluviam*, quam denuntiat, jam Lucret. dixerat V, 1084. 1085. *sola secum spatiari* dicitur, sola, non gregatim, ἢ πολλὴ στρέφεται παρ' ὕδωρ· ut: secum esse, habitare.

390—392. Ornate. Etiam puellæ lanam ducentes tempestatem seu pluviam ingruentem ex scintillatione lucernæ et fungi, qui ex stuppa in fungi speciem excrescit, concretione divinare norunt. *Oleum scintillat*, h. flamma oleo nutrita. *testa* est lucerna fictilis. Vides, quemadmodum rem vilem non ignobili oratione expresserit. Nec minus tamen bene et copi-

Nescivere hiemem: testa quum ardente viderent
Scintillare oleum, et putres concrescere fungos.
Nec minus ex imbri soles et aperta serena
Prospicere et certis poteris cognoscere signis.
Nam neque tum stellis acies obtusa videtur;
Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna;

391 *cum testa* Rottend. sec. 393 *eximbres soles* Pierius e Romano et nonnullis antiquis, quod recipit Martinus, ne, cum mox e solis et siderum fulgore præsagia capienda dicantur, pluvio cœlo id facere præcipiat poeta. Sed ut hoc argutius est, quam verius, nam pluviarum intervalla esse possunt, in quibus stellæ fulgeant, ita *eximbris* sola analogia se tuetur. Porro Reiskius conjiciebat: *soles per aperta serenos.* 394 *agnoscere* Parrhas. 395 *Nam neque ut* Goth. pr. *tunc astris acies obtusa videri* apud Gellium N. A. VII, 17; hoc posterius impense placet Heinsio; et ipse hoc a Virgilio profectum esse malim: ut sit is, quem infinitivum historicum appellant: *videri, surgere, ferri. tunc acies stellis* inverso ordine Mentel. pr. *tum in stellis* Mentel. sec. a m. pr. *cum stellis* ed. Commel. 396 *Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna.* Cum interpretatio in h. v. hæreret, et poetæ menti et rei memoratæ contraria exiret, visa mihi erat fraus latere in *Nec* pro qua sententiam requirere *Et* suspicabar; ita ut locus sic procederet: *Nam neque tum stellis acies obtusa videri, Et fratris radiis obnoxia surgere Luna*, infinitivo historico; ut sensus sit: nam *et* stellarum acies tum cernitur *non* obtusa, *et* surgit, in conspectum venit, Luna. Nihil impediti in his esset; ornatus caussa adjectum: *fratris radiis obnoxia*, soli. Legitur quoque *Et* in Schol. Statii Theb. X, 146. Versum tamen emendatione non indigere, comparato loco Arati, quem poeta ante oculos habuit, docui in Excursu ad h. v. Jo. Schrader. conjiciebat *fulgere* pro *surgere*, nullo cum fructu. *obnixa* Moret. pr. Potest quoque interpunctio mutari: *nam neque tum stellis acies obtusa; videtur nec fratris radiis obnoxia surgere Luna.* Verum sententia ita non mutatur, quæ esset: stellæ lucent, luna non oritur.

ose Aratus ib. 244—248. 302 sqq. adde Plin. XVIII, s. 84. cf. Apulei. Met. II, 18.

393—414. Sequuntur præsagia serenitatis: et primo quidem usque ad v. 400. ea declarata sunt per absentiam eorum, quæ impendentes pluvias significabant apud Aratum 206 sq. tum vs. 401 ea apposita sunt, quæ nunc fiunt. *Serena*, ut *serenum*, absolute dictum, ut alia simili modo, h. serenum cœlum, quod *apertum* vocari potest, nullis nubibus obductum: *καθαρὸν φάος ἀμβλύνεσθαι* dixerat Arat. Prognost. 281, et *φάτνην καθαιρομένην πάσης ὑπένερθεν ὀμίχλης* v. 265, ubi ad unam stellam hoc præsagium retulit; cum Virgilius omnino stellarum obtusam et obscuratam lucem memoret. 396. *Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna.* Vexatus locus; nec perspectus, nisi totum conjunctim legeris: *Nam neque—Nec-non-non* usque ad 400. ut eadem sententia continuetur; non autem, ut vulgo fit, priores duo versus 396. 7. sejunctum a ceteris sensum constituant. In his quidem sententia per se haud difficilis est ad assequendum: lunam pura tunc luce nitere. Ad verba contrarium prod５nt: *nec Luna surgit*, h. e. non oritur; atqui, cœli serenitate reddita, stellæ lucent et luna conspectui redditur. Varios interpretandi modos grammaticæ adversantes v. in Excursu ad h. v. Expedire rem mihi videor ex Arati verbis, quæ poeta reddidisse videtur ex vss. 281 sq. quos in Exc. apposui. Scilicet Aratus tempestatis ingruentis signum apponit: “quando repente stellarum lux ob-

Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri;
Non tepidum ad solem pennas in litore pandunt
Dilectæ Thetidi alcyones; non ore solutos
Immundi meminere sues jactare maniplos:
At nebulæ magis ima petunt, campoque recumbunt;
Solis et occasum servans de culmine summo

397 *Tenuuia* e Medic., sed altero *u* et τῷ *e* linea obducto. 398 *Nec* Leid. pr. et unus Mead. *Nam* ed. Ven. *pinnas* Rom. *tepide* Goth. sec. 399 *ore soluto* alii apud Serv. 401 *Aut* Moret. sec. et fragm. Moret. *campoque residunt* Goth. sec., non male, sed ex interpretatione. 402 *de lumine* Ven.

tunditur, offuscatur, *nulla apparente caussa*, nec nubibus obductis, nec caligine alia, nec *luna* suborta, *quæ nimirum luce sua eas offuscet, iis officiat.* Ergo verba Maronis, qui, e contrario, abesse tempestatis præsagia declarare vult, naturali vi et sensu posita sunt: nec videtur, cernitur, acies stellarum obtusa, nec cernitur *surgere*, nec surgit, oritur, *Luna, radiis fratris obnoxia*, lucem suam a sole mutuari solita, h. e. non oritur, prodit, *ut luce sua stellas obscurare possit.* Ergo abesse poeta ait id, quod tempestatis instantis signum esse posset, cum cœlum repente, nulla de caussa apparente, tanquam aere densato, obscuratur.—Nunc vs. 397. *Tenuia nec lanæ.* Ex Arato ibid. v. 206. 207 πολλάκι δ' ἐρχομένων ὑετῶν νέφεα προπάροιθεν οἷα μάλιστα πόκοισιν ἐοικότα ἰνδάλλονται. *vellera lanæ*, nubeculas lanis similes, nostris hominibus *oviculas* dictas, serenitatis nuntias, accipiebam; ut alii; male vero: nam ex poetæ sententia esse debet prognosticum instantis tempestatis pluviosæ; quod nunc abesse ait. Sunt ergo nubes per cœlum sparsæ mox in densiorem et obscuram nubem coituræ: Plin. XVIII, 35. s. 82 *Si nubes, ut vellera lanæ, spargentur multæ ab oriente, aquam in triduum præsagient.* Aliena a re loca sunt, quæ Cerda memorat, Lucani IV, 124, 5. Martialis et reliqua.—399. *Dilectæ Thetidi alcyones.* Sic jam Theocr. VII, 59 *Nereidibus dilectas* dixerat. Ἀλκυόνες, γλαυκαῖς Νηρηΐσι ταί τε μάλιστα Ὀρνίχων ἐφίλαθεν ὅσαις τέ περ ἐξ ἁλὸς ἄγρα. Iis incubantibus mare tranquillum esse, unde dies Halcyonii dicti sunt, nota res est. Aliena tamen hæc ab h. l. sunt, quo præsagia ingruentis tempestatis memorantur: *alcyones raro* in conspectum veniunt, *nec nisi Vergiliarum occasu et circa solstitia brumæ:* v. Aristot. H. A. V, 9. Plin. X, 32 s. 47. tunc ergo præsagientes aeris mutationem pennis expansis esse solent.—400. *manipulos* non modo messæ frugis, sed herbarum, graminis, straminis etc. eos *jactant solutos*, h. ita ut solvantur jactando: notum signum instantis mutationis cœli. Etiam Plin. XVIII, 88.

401. Sequuntur nunc ea, quæ serenum cœlum vere portendunt: subsidentes nebulæ, noctuæ cantus, etc. Arat. ibid. 256 sqq. tum ad 402. cf. ibid. v. 267—269, ubi diserte ἥσυχον ἀείδουσα: nulla re interpellante eam canentem adeoque continuo. Noctua observans solis occasum, atque adeo noctem, sedens in arboris

Nequidquam seros exercet noctua cantus.
Apparet liquido sublimis in aëre Nisus,
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo;
Quacumque illa levem fugiens secat æthera pennis,
Ecce inimicus, atrox, magno stridore per auras
Insequitur Nisus: qua se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat æthera pennis.
Tum liquidas corvi presso ter gutture voces
Aut quater ingeminant; et sæpe cubilibus altis,

403 *Nequidquam*; frustra, ut sup. 96 *nec illum Flava Ceres alto nequidquam spectat acervo*. Et sic sæpe. De interpretatione v. Not. Jungo: *Nequidquam exercet* c. At Edvard. King.: *Nequidquam servans occasum*, quippe qui in tanta cœli serenitate vix possit observari. Servius, quem vulgo sequuntur interpretes, *nequidquam* pro non poni vult. Jo. Schrader. emendabat: *Nequaquam*. 404 *æthere* Rom. unus Mead. 406—409 in Ciri repetuntur: 538 sq. *Quamcunque* Gud., male. *aera* unus Arundel. *pinnis* Medic. Gud. Reg. Mentel., hic et 409. 408 *qua fert se* Rottend. 409 *raptum* Medic. a m. pr. et alter Menag. *partim* Probus in Grammatica. *rapidis* Voss. alter et Goth. sec. *secat aera* Parrhas. Ceterum hos tres versus 407—409 ταυτολογοῦντας et spurios damnabat Reiskius et ab edit. Argent. abesse notabat. Essent idcirco translati e Ciri putandi. At sic 406 *Quacumque* simul erit rescindendus. 410 *Cum liquidas* Ven. *presso corvi* Moret. sec. 411 *Atque ter ingeminat* Reg. a m. pr.

cacumine, canit assidue, sed frustra: Avis enim quamvis ominosa, tempestatisque alias nuntia, nunc tamen, quo minus serenitas redeat, non impedit. Plin. XVIII, 87 *Sic noctua in imbre garrula* (præsagit serenitatem), *at sereno, tempestatem*. Nihil mihi videtur magis esse expeditum hac nostra ratione; v. tamen Var. Lect.

404 Haliæetus nunc cirin infesto volatu persequitur. De Scylla, quæ patrem Nisum Minoi prodiderat, in avem una cum patre mutata, ipsa in cirin, pater in haliæetum; qui eam nunc pertinaci odio persequitur, si conspexerit. v. Cirin et Argumentum. Fabula ap. Ovid. Met. VIII. conf. sup. ad Ecl. VI, 74. *liquidus* etiam aeris naturam mobilem denotat. 407. *inimicus, atrox*; potest ita accipi, ut alterum pro adverbio sit: atrox Nisus inimice insequitur: quandoquidem docent viri docti, non bene duo epitheta jungi; nisi alterum participium sit. vid. Georg. III, 149. IV, 19. Æn. III, 70. Ubi tamen orationi δεινότης aliqua inest, non male tum duo epitheta junguntur ad augendam rei gravitatem, sive adjectivum sive participium sit: ut in illo, quod infra lib. III, 149 *Asper, acerba sonans*. Idem etiam tum locum habet; cum res per plura attributa, adjuncta, aut alia, quæ rei propria sunt, declaranda ac describenda est: uti Æn. VI, 283 *Ulmus opaca, ingens, quam* etc. Ita si statuas, caussas ex ipsa rei natura petitas teneas. *Multo* frequentiora hæc sunt in Homericis.

410. Aratus ibid. v. 271—277, sed disertius, et Lucret. V, 1077—1085. *presso gutture*, coarctato, acuto cantu, clangore, λιγαινομένοισιν ὁμοῖα. *voces liquidæ* oppon. raucis: quibus corvus imbres alias denuntiat: cf.

Nescio qua præter solitum dulcedine læti,
Inter se foliis strepitant; juvat imbribus actis
Progeniem parvam dulcesque revisere nidos.
Haud equidem credo, quia sit divinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major:
Verum, ubi tempestas et cœli mobilis humor
Mutavere vias, et Jupiter uvidus austris
Denset, erant quæ rara modo, et, quæ densa, relaxat;

412 *dulcedine capti* Menag. et Goth. primus, ut alias poetæ. Sed v. inf. IV, 55. 413 *in foliis* Medic. Gud. sex alii; item Romanus, Medic. Pierii cum aliis; nec non tres apud Martin. *strepitant foliis* Moret. unus. *crepitant* Leid. alter, quod sane et ipsum dicitur, ut ap. Avien. p. 122 in hac ipsa re. 414 *et dulces invisere* Franc. *natos* Uratisl. 415 Reiskius eleganter conj. *Haud (equidem credo) quia sit divinius illis Ingenium;* et sequitur *major;* ergo et *divinius.* Facile itaque præferam. Video in idem hoc jam alios viros doctos incidisse (in *Hist. de l' Acad. des Inscript.* Tom. XXXIV, p. 168. 169), etiam Jo. Schraderum. est quoque *divinius* ap. Jo. Sarisber. de Nugis Curial. II, 2. At Wakef. improbat ad Lucret. II, 180 quia ibi occurrit: *Hoc—ausim confirmare—nequaquam nobis divinitus esse creatam naturam mundi.* Ex vulgari lectione est supplendum: *Haud equidem credo* hoc ita fieri, *quia sit.* 416 *facto* Franc. *fato rerum* Toll. 417 *mollibus* Goth. pr. 418 *Mutavere vices* Markland. ad Stat. Silv. V, 2, 152 eleganter conjectat, ut Catrœus etiam ediderat; utque in uno Arundel. legitur. Sed nec male, procellæ seu tempestatis ac nubium via ac ratio naturaque mutatur, cum sudum fit, et omnino *mutat viam* quodcumque movet se, procedit. Paullo diversa ratione *viæ cœli* dictæ Georg. II, 477 pro motu siderum, ut via solis, siderum: quæ pro exemplis laudat Burm. h. l. *uvidus* est ex Medic. *humidus* alii, *umidus* Romanus. 419 *Denset* e Medic. Rom. et melioribus Heins. conf. Cerda. *Densat* vulgo. cf. sup. ad 248. Mox *et* Plin. l. c.—412. Χαίρειν κέ τις ὠΐσσοιτο ibid. 274. *dulcedine læti* h. voluptate, gaudio. Similis locus inf. IV, 55. *imbribus actis*, exactis, finitis, desinentibus, Burmannus exponebat: vereor, ne hinc tenuis nimis ratio exoriatur. Melius *actis*, abactis, pulsis.

415. Non hoc eos propterea facere videri ait, quia illis *divinitus sit ingenium*, h. e. ex Pythagoreorum, Platonicorum ac Stoicorum placitis *pars divinæ mentis et haustus ætherii*, ut IV, 219. 220, ubi vide, conf. Cicero de Divin. I, 49, s. 110. 53 pr., *aut rerum prudentia major fato*, h. quam fatum, hactenus scilicet, ut, quid futurum sit fato, ipsi prævideant et præsentiant: Scilicet solet iis, qui divinandi facultatem habent, potestas aliqua et imperium in fatum poetica ratione tribui. Nescio tamen an usquam illa divinandi vis habita sit *major fato*, quæ fata mutare posset; quod nec Jovi licebat, qui tantum retardare fatum poterat. Itaque præferenda esse videtur altera, quæ facilitate se commendat, interpretatio: "quia rerum prudentia major (quam in hominibus esse solet) iis sit *fato*, ut ante, *divinitus*, a fato data."

417—423. Verum, ubi cœlum et aer mutatur, et aer humidus modo densatur, modo rarefit et tenuatur, naturæ harum avium mutationem aliquam subeunt, et motus diversos a prioribus sentiunt. *Jupiter—denset.* Tribuitur Jovi, quod nos de Natura pronuntiamus. Is aerem rarum densat, densum ac gravem rarefacit.

Vertuntur species animorum, et pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt: hinc ille avium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, et ovantes gutture corvi.
Si vero solem ad rapidum lunasque, sequentes
Ordine, respicies: nunquam te crastina fallet
Hora, neque insidiis noctis capiere serenæ.
Luna, revertentes quum primum colligit ignes,
Si nigrum obscuro comprenderit aëra cornu:
Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.

ante *quæ* deest Leid. pr. *aut quæ* malit Kingius ap. Martinum in app., sed *et* sæpissime eadem vi. *relaxet* Ven. et Zulich. 420 *pectore* Mentel. pr. cum duodecim aliis Heinsii et Burm., item nonnulli apud Pierium et Martinum et Goth. uterque: ferri et hoc potest. 421 *Tunc alios* Gud. 422 *hic ille avium contentus* Medic. a m. pr. *ovium* Ven. *in auris* malit Jo. Schrader. Wakef. ad Lucret. V, 1082 interpungit: *hinc ille avium concentus, in agris Et lætæ p.* 424 *Sin* Mentel. tert. a m. sec. *ad solem rapidum* tres, *ad rapidum solem* Moret. fragm. 425 *respicias* Menag. pr. et Seneca Epist. 88. *prospicies* Franc. *prospicias* Parrhas. Vss. 427. 428. 429. leguntur ap. Senecam Suas. p. 27. Gron. 427 *colliget* Goth. sec. 428 *obscuræ* Medic., sc. Lunæ, quod etiam elegantius haberi possit. *comprenditur* Ven. *aera* vetustissima exemplaria habent, idque reposuit Nauger. Ald. tert., at priores *aere*, quod Pierius et Catrœus præferebant; ut est in cod. Rottend., minus bene. vid. Burm. et Martin. 429 *agricolæ* ed. Cerdæ; et mox *virgineo*, sine libro, ut videtur, scripto.

420. *Vertuntur species animorum;* paullo aliter ap. Homer. Odyss. Σ, 135. 136 nobilissimis versibus: tales hominum mentes, ita homines animo affecti, adeoque læti ac tristes, uti sors cujusque diei rerumque externarum conditio ferat: Ita enim interpretandi versus: Τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων, Οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε· at in Marone animorum habitus mutatur ex tristitia ad lætitiam versus. 423. *ovantes gutture* h. cantu, lætam vocem edentes.

424—437. Ad præsagia e lunæ phasibus, *lunas* dixit, et iis, quæ in solis specie apparent, progreditur. Iis enim observatis, sequentis diei tempestatem ac cœlum facile prædisci posse, etiamsi noctis serenitas aliud promittere videatur. In his omnibus ante oculos fuit Aratus, qui copiosus est in hoc prognosticorum genere. 426. Sic Æn. V, 851 *cœli toties deceptus fraude sereni.* Rem ipsam subministravit Aratus Diosem. 46 sq.

427—437. Luna renascens si obscura fuerit, est præsagium pluviæ; si rubicunda, venti. Quarta dies a nova luna si puro nitore fulserit, serenitatem per totum mensem portendit. Respicit h. l. Plin. XVIII, 79, qui plura apposuit. Ex multis, quæ de luna tradit Aratus, Diosem. 51—55. 69—72. 417 sq. hæc selegit poeta; nonnulla quoque v. 432—435 aliter est interpretatus. Virgilium expressit Vegetius de Re milit. V, 11. 427. 428. Novilunium. si nova luna nigra fuerit; si nigro aere novæ lunæ cornu fuerit obscuratum. 429. *agricolis pelagoque,* pro nautis. Ne

At, si virgineum suffuderit ore ruborem:
Ventus erit; vento semper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu quarto, namque is certissimus auctor,
Pura, neque obtusis per cœlum cornibus ibit:
Totus et ille dies, et, qui nascentur ab illo
Exactum ad mensem, pluvia ventisque carebunt:
Votaque servati solvent in litore nautæ
Glauco et Panopeæ et Inoo Melicertæ.
Sol quoque et exoriens, et quum se condit in undas,

430 *Aut si* Medic. a m. pr. et Menag. *ora* fragm. Moreti: ita esset: *suffundere ruborem sub ora;* nec male hoc se haberet, et doctius foret. Conj. Heins. *virgineo suffuderit ora rubore;* quod usitatum poetis, sed hac ipsa de caussa suspectum. Nunc *ore* est in ore. 432 *ortu in q.* editum video usque ad Pulmannum constanter; retinent tamen et post illum Ruæi, Catrœi edd., et e codd. Parrhas. Bodlei. alter Arundel. Goth. pr., et sic apud Senecam Suasor. p. 27. *namque his* Goth. pr. Voss. pr. edd. Junt. et Ald. pr. *hic* Voss. Versum hunc ante oculos habuit et ex h. l. interpretandus est Valer. Fl. II, 367 *Et* (l. *ut*) *lunam quarto densam videt imbribus ortu Thespiades;* nam contrarium ejus ponit, quod Maro pronuntiat: sin luna non habuerit cornua acuta, quia nubibus densis obscurata est, Tiphys colligit inde tempestatem non in melius mutatum iri. 433 *Plena nec obtusis* Seneca Suasor. In Einonis Chronico vulgato in Analect. Matthæi Tom. III modo vulgatum, modo *Laxa nec obscuris* recitari, monuit Burm. *obtunsis* in Romano et multis scribitur. *nec* Pierii libri, et Goth. pr. 434 *nascetur* Rom. Pierii et Regius Martini. *nascuntur* Longob. Pierii. 435 *carebit* ed. Ven. 436 *ad littora* Romanus. 437 *Panopiæ* Medic. *Panopæ* ed. Junt. *Melicerti* Medic. a m. pr. Græce esset: Γλαύκῳ καὶ Πανοπείῃ ἰδ' Ἰνώῳ Μελικέρτῃ. 438 *Sol quoque exoriens*, sine *et*, relicto hiatu, Medic. Moret. pr. Ven. *Sol q. cum e.* ed. Ven. *condit* fragm. Moreti, Gudian. Moret. unus,

hæreas, cur pelago imber minetur. 431. *vento* h. l. cum ventus futurus est. Arat. Diosem. 52. 53. 432. Non habeo, quomodo hæc conciliem cum verss. Arati 60. 61. qui χειμῶνα, *tempestatem*, significari ait. Nisi Maro, vss. iis neglectis, vss. 62. 63 expressit: *εἰ δέ κεν οἱ κεράων τὸ μετήορον εὖ ἐπινεύοι, δειδέχθαι βορέω· sin cornu superius bene curvatum sit* (tum sane luna *non est obtusis cornibus*) *expecta aquilonem*, qui nubes dispellat. Omnino apud Aratum omnia subtiliora sunt, cum fastidiosa copia talium prognosticorum: qua quidem in re, comparatione utriusque poetæ facta, facile admiraberis Maronis judicium in dilectu et brevitatis studio. *auctor*, qui pollicetur, vaticinatur, h. l. præsagit.

436. 437. Secunda erit navigatio. Jam 437 Parthenii versum esse, ex Gell. XIII, 26, et Macrob. V, 17 novimus: Γλαύκῳ καὶ Νηρεῖ καὶ (l. Νηρῆϊ καὶ) Ἰνώῳ Μελικέρτῃ, seu ut Gell. laudat, sed ex interpolatione, Εἰναλίῳ Μελικέρτῃ. Panope vel *Panopeia* (Πανόπη, Πανόπεια) est inter Nereides: Æn. V, 240. *Melicertam* autem esse Palæmonem inter deos receptum, Inus f., satis constat.

438—440. Jam de prognosticis ex sole agit, quæ ille et sub ortum et sub occasum dat, affert. Ex Arato Diosem. 87—89. In seqq. variavit nonnulla Virgilius ex eo ducta, aut plura in unum contraxit. Plura, quæ tamen nec omnino inter se et cum nostro conveniunt, alia etiam ad unum idem-

Signa dabit; solem certissima signa sequuntur,
Et quæ mane refert, et quæ surgentibus astris.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum,
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe:
Suspecti tibi sint imbres; namque urguet ab alto
Arboribusque satisque Notus pecorique sinister.
Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese
Diversi rumpent radii, aut ubi pallida surget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
Heu, male tum mites defendet pampinus uvas:

Mentel. pr. a m. pr. et præferam ipse, quia doctius est, alterum, condet, vulgare. Ibidem vs. 427 *colligit*. Nec tamen non recedit ab hoc Maro aliis locis, ubi res et versus postulat. *nec quum se* Ven. Reg. a m. pr. *cudet* Goth. sec. *ad undas* Moreti quart. 439 *sequuntur* Pierius et Heins. e melioribus, *sequentur* alii. Emendatiorem lectionem jam Naugerius dederat Ald. tert. *sequuntur* est pro adest, inest, ut Homericum ἕπεται. 440 *austris* Medic. et Rottend. sec. a m. pr., etiam Erf. a m. p. 441 *orbem* Parrhas. et ed. Veneta Burmanni; cui abblanditur lectio; modo codicum major esset auctoritas, nec recurreret versu sequ. *orbe*. Verum etiam paullo ante v. 432 *ortu quarto*; et est hoc exquisitius. ut adeo bene legi et probari possit: *medioque refugerit ortu*. Eadem variatio Horat. Carm. IV, 2, 58, ubi vid. Bentlei. 442 *refulgerit* Rottend. sec., et *refulserit* Erf. Videtur posse referri ad illud phænomenon, cum ex atris nubibus medius orbis solis erumpit, ὁππότε—τὰ δ' αὖ περὶ μέσσα φαείνῃ, h. τὰ μέσσα περιφαείνῃ, *medius solis orbis elucescat*, ap. Arat. v. 98. At vetat hoc sententiarum ordo apud Aratum, quem Virgilium retinuisse manifestum est. Et Avien.: *Sed non ora cavo similis medioque recedens Orbe quasi*. Bergstraesser mutabat: *variaverit orbem—medioque refugerit ortu*. quod Wakef. adeo probavit, ut reciperet in poetæ verba. Quod mutare malim, est: *mediove*. Alioqui obscurum est, sintne duo, an trina, an unum prognosticum quod memoret. Nam diversum hoc ab antec. *maculis variaverit*. 445 *At ubi* Rottend. sec. 446 *rumpent* reduxit Heinsius, ut in aliis locis, pro *erumpent*: quod vulgare esset, quodque vulgo legebatur: nec tamen ubique: *rumpent* jam in Egnat. Commelin. occurrit; et habent istud omnes meliores etiam Pierii. *rumpunt* Rom., ut et Regius et Ald. tert., sic convenit cum *surgit*. Mox *surget* etiam e melioribus repositum; idem jam Egnat. Commelin. et hinc alii. Ceteri, in his Aldd., *surgit*. 448 *defendet*

que redire videntur, v. apud Plin. XVIII, 35, s. 78. 441. Sol oriens si maculosus, (Plin. l. c. si nubes *nigræ rubentibus intervenerint*. ποικίλλεσθαι est Arato: *varios errare colores* mox dixit v. 452) nubibus obductus, ab exteriore tantum sui parte conspicuus et quasi concavus est, imber portenditur. *medio orbe refugere* simpliciter accipi posset, abdi, e conspectu subduci; nam poetis *medium* parum accurate dicitur; sed vetat Aratus Diosem. 96 ὁπότε κοῖλος εἰδόμενος περιτέλλῃ. Et Plinius: *concavus oriens pluvias prædicit*. Ad reliqua v. Arat. 90. 91. 113. 114, et 123—125. *ab alto* seu mari seu ex æthere. vid. ad v. 324.

445. Si sub ortum Sol medio orbe obscurato radios quaqua versus exterius sparserit. Plinius l. c. *Si in exortu longe radios per nubes porriget, et medius erit inanis, pluviam significabit*. v. Aratus Diosem. 97—99 et 152. 447. Cum lux oriens erit pallida, grando ingruet. Versus est Homericus Od. E, 1. In v. 448. 449. ipsa structuræ conversione orationem

Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
Hoc etiam, emenso quum jam decedet Olympo,
Profuerit meminisse magis: nam sæpe videmus
Ipsius in vultu varios errare colores;
Cæruleus pluviam denuntiat, igneus Euros.
Sin maculæ incipient rutilo immiscerier igni:
Omnia tunc pariter vento nimbisque videbis
Fervere: non illa quisquam me nocte per altum
Ire, neque a terra moneat convellere funem.
At si, quum referetque diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit: frustra terrebere nimbis,
Et claro silvas cernes aquilone moveri.

Pieriani, item Medic. et alii boni libri. At *defendit* Gudian. a m. sec. Moret. duo, Leid. pr. Zulich. ed. Ven. Erf. a m. sec. *defendat* Mediol. *vites* Ven. et Menag. sec. a m. sec. *tam* Ven. 449 *Tam* antiquiores. *Quam m.* apud Nonium in *Grando. Tum* Mentel. duo, fragm. Moreti cum octo aliis. *Jam* Ven. Leid. alter a m. pr. Genev. ed., nec displicet Burm. conf. v. 506. 450 *decedit* Medic. et Pieriani nonnulli. conf. sup. v. 209. *descendit* Rottend. alter. *emisso* Leid. 451 *Profuerat* ed. Ven. *jam* Toll. 453 *Cæruleos* Leid. alter. *Cærulus* Reg. 454 *Si* Romanus. *incipiunt* Medic. Gudian. Leid. pr. a m. pr., it. apud. Pier. aliquot: et, si reliqua loca ad idem tempus revocentur, doctius ita dictum arbitror. *miscerier* Leid. alter, Franc. Mentel. et Gudian. alter. 455 *cum pariter* Franc. *tum* Rom. 457 *ab terra*, Valer. Probus Art. Grammat. I. *at* Medic. *moveat* idem a m. pr. et ita edidit Catrœus, nec probante Burm. Infrequens quidem, nec tamen insolens, *moveat convellere*, permoveat ut solvam. 459 *nimbisque* fragm. Moret. 460 *cernis silvas* Goth. sec.

exquisitam factam vides; grando ingruit; et ornate *crepitans salit* pro, cadit: cf. Æn. V, 458. 459.

450. Si solis orbi prætexuntur nubes variæ, nigræ denuntiant imbres, rutilæ ventum. *errare* doctius quam esse. 452—455. ex Arat. Diosem. 102—107. *Sin maculæ:* sin permixtæ inter se erunt et nigræ et rutilæ. Mox 456 *Fervere* elegantius quam, impleri. Si venti et nimbi quaqua versus fervent, ut vs. 327 *æquor* dictum *fervere*, de magno motu et agitatione. In illis autem: *non illa quisquam me nocte* etc. suavis orationis, imprimis tenuioris, variandæ color: similis illis: Georg. II, 315 *Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor Tellurem—movere.* III, 436 *Ne mihi tum molles sub dio carpere somnos, Neu dorso nemoris liceat jacuisse per herbam.* Sublectus tamen et is Arato: ut in Phæn. 287 Μὴ κείνῳ ἐνὶ μηνὶ περικλύζοιο θαλάσσης etc., de quo loco jam Longin. s. 26 monuit.; item 413. 154. 323. Etiam alii: Nicand. Ther. 124. Callim. in Dian. 175. Maneth. V, 202. Quid! quod similis forma in Homero occurrit Odyss. M, 106 de Charybdi: μὴ σύγε κεῖθι τύχοις; ὅτε ῥοιβδήσειεν. Mox *moneat*, hortator, auctor sit.

458—460. Si mane et vesperi sol purus erit ac serenus, certum id serenitatis pignus puta; flante aquilone, qui serenat cœlum. *Si et occidit Sol*

Denique, quid vesper serus vehat, unde serenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster,
Sol tibi signa dabit: Solem quis dicere falsum
Audeat? ille etiam cæcos instare tumultus
Sæpe monet, fraudemque et operta tumescere bella.
Ille etiam extincto miseratus Cæsare Romam,
Quum caput obscura nitidum ferrugine texit,

461 *quod serus* Zulich. *ferat* Medic. a m. pr. Romanus et Cantabrig. 461 *quid vesper serus vehat.* Dixerat jam Varro in Satyra Menippea: *nescis quid vesper vehat.* ap. Macrob. Sat. II, 8. 462 *agit* Reg. Martin. *unde serenans Eurus agat* conjiciebat Reiskius, acute, ut esset quod *Austro* responderet; et quia poetam decebat magis, *Eurum* quam *ventum* excitare. Etiam Jo. Schrader. conj. *serenus Eurus:* ut opp. *humidus Auster.* Enimvero, *unde* Eurus veniat, ignorari nequit; sed, unde ventus venturus sit, quo nubes dispellantur, hoc dubitari potest. *quid cogitet* accipiebat Reiskius, quasi, coagitet et compellat; uti *agat* sit quasi abigat. Locum declaravit Spencius Polymet. XIII, p. 203. *quid cogat et* edd. Aldd. pr. et sec. cum Junt. ex *cogit et* pro cogitet, ut sæpe erratum. v. Burm. *qui cogitat* Moret. quart. Kingius in app. edit. Martin. τὸ *cogitet* non ferendum esse putabat; itaque malebat *cogat et* aut *concitet.* Hoc est, minus poeticum præferre alteri, quod poeticæ rationi est consentaneum. 463 *dedit* Moret. pr. 465 *aperta* Bodlei. 467 *Tum* fragm. Moret. et edd. Aldd. pr. ac sec. Reg. Martin. *tinxit* scripsit Wakef. ut cum *ferrugine* magis conveniat; ut Ovid. Met. IV, 404.

pridie serenus et oritur, tanto certior fides serenitatis. Plin. l. c. Aratus Diosem. 93—95. 126—129. 158. 159.

461—463. Verbo, ex sole præsagia omnino petimus certissima, quæ circa vesperam cœli facies, serena an nubila, futura sit; a qua cœli parte ventus dispellens nubes an adducens pluvias venturus sit. 462. *quid cogitet Auster*, præclare, vento in personam mutato: ut ap. Horat. *quodcumque minabitur Eurus;* et: cum amnis *sævit horrendamque cultis diluviem meditatur agris.* Expressit tamen et ars ventos: inque his Austrum, facie truculenta, minaci, superciliosa (v. ap. Stuartum *Antiquities of Athens* c. III in turri octogona Andronici Cyrrhestæ et cf. Spencium Polymet. Dial. XIII, 13). 463. Hinc color ductus Manil. II, 134. 135 *Quod Fortuna ratum faciat, quis dicere falsum Audeat, et tantæ suffragia vincere sortis!* Noster *falsum* pro fallenti dixit.

464. Ingeniosus transitus ad emblema carminis, seu episodium, non inelegans, quanquam ad nostra tempora minus accommodatum; quo poeta et illud effecit, ut varietate aliqua distingueretur argumenti tenor, et esset, ubi ingenium poetæ se jactare posset. *Cæcos tumultus* dixit bellicos ex occulto natos; eosdem mox *fraudes* et insidias conjurantium, et *operta bella* explicat. Nostrum ante oculos habuit Manil. I, 893 *Quin et bella canunt ignes subitosque tumultus, Et clandestinis surgentia fraudibus arma. tumescere* vero elegantius quam oriri, surgere; trahuntur enim attributa maris ac procellarum ad bellorum motus. Sic *fluctus, æstus.* Sic et *οἰδᾷν.* Ruhnkenius ad Vellei. II, 15, p. 115 ab arborum et plantarum gemmis ducere malebat.

466. Prodigia post Julii Cæsaris cædem, quæ eadem pro præsagiis belli civilis subsequentis habebantur, etiam historicis satis sunt celebrata, a poetis imprimis tractata: Ovid.

Impiaque æternam timuerunt sæcula noctem.
Tempore quanquam illo tellus quoque, et æquora ponti,
Obscenique canes, importunæque volucres,
Signa dabant. Quoties Cyclopum effervere in agros
Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam,
Flammarumque globos liquefactaque volvere saxa!
Armorum sonitum toto Germania cœlo
Audiit; insolitis tremuerunt motibus Alpes.

470 *Obscenæque canes* Medic. solus. v. Burm. *Obscenique amnes* Ven. 472 *Ætnan* Moret. pr. 474 *sonitus* Menag. sec. Goth. sec. et Schol. Juvenal. Sat. XI, 111. inferre vult *tonitrum* Wakef. ad Lucret. II, 48. *sonitum ex toto* Venet. *sonitu* Goth. pr. 475 *timuerunt* Moret. pr. et Zulich. *montibus* Medic. a m. pr. cum aliis, etiam Romanus a m. sec. Probat et reponit *montibus* Wakef. modo apposuisset, quid sint *insoliti montes?*

Met. XV, 782 sq. Tibull. II, 5, 71 sq., ubi v. Obss. Ex historicis impr. Dio XLV, 17. Inter ea fuit solis non tam defectus, proprie ita dictus, quam per totum annum pallor. vid. Dio l. c. Plutarch. in Jul. Cæs. p. 740. Plin. II, 30. Dio XL, 17. Tibull. l. c. 75. 76. De caussis hujus prodigii a multis disputatum est, et nuper satis subtiliter a Liberto Fassono in diss. Virgilii novæ edit. ab Ambrogio curatæ præmissa; petuntur eæ a maculis solis insolitis. Probabilior, nostrorum quoque temporum experientia, est opinio, obscuratum cœlum nebula illa, ferrugineamodo, modo rubente, nostris hominibus *Heerrauch (Höhrauch)* dicta: v. Opusc. Vol. III, no. XI. Primas lineas hujus prodigia enarrandi moris duxit Apollon. IV, 1284. Etiam sui consulatus prodigia copiose exposuit carmine Cic. de Div. I, 11. Ad nostri poetæ morem alii bellorum graviorumque calamitatum præsagia commemorarunt; belli quidem civilis Lucan. I, 525 sq. Petron. c. 122. Jam in verbis variari vides: *miseratus est Romam:* pro eo, quod dicendum erat: monuit instare tumultus etc. *ferrugo* poetica oratione pro caligine. *impia sæcula* homines istius ævi, quo *impium* facinus in Cæsarem commissum erat. *sæcula* Lucretiano more dixit, ubi *sæcla ferarum* et alia. Præclare solem obscuratum per *caput velatum* præ mœrore propter instantes calamitates declarat.

470. Oblata tamen sunt prodigia omnis generis illo tempore. *Obsceni* canes, ominosi, mala portendentes, ut *importunæ volucres*, odiosæ, molestæ, mali ominis cantu. 471. Igitur aliquoties Ætna illo anno ignibus arserat. Esset hactenus reperta caussa caliginis totius anni. Æstuantis Ætnæ explosi ignes verbis e tempestate maris petitis describuntur. Omnino *undæ* flammis tribuuntur. Exempla dat Cerda. *liquefacta saxa*, quia massa tum liquescens mox lapidescit. Est quæ vulgo *Lava* appellatur: cf. Æn. III, 576, et Carm. Ætna.

474. Arma in cœlo visa sæpe narrata sunt; nunc a Rheno. Videtur ei superstitioni *aurora borealis* originem dedisse. Alpes sæpe tremuisse Plinius notavit lib. II, sect. 82; mirum, hoc prodigium nunc raro nuntiari: sæpius de Apenninis. An forte

Vox quoque per lucos vulgo exaudita silentes
Ingens; et simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis; pecudesque locutæ;
Infandum! sistunt amnes, terræque dehiscunt;
Et mæstum illacrimat templis ebur, æraque sudant.
Proluit insano contorquens vertice silvas
Fluviorum rex Eridanus, camposque per omnes
Cum stabulis armenta tulit. Nec tempore eodem
Tristibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor cessavit; et altæ
Per noctem resonare, lupis ululantibus, urbes.
Non alias cœlo ceciderunt plura sereno

476 *est audita* Reg. ap. Martin. 479 *omnes* Menag. pr. 480 *lacrimat* Pierii Oblongus. 481 *Proruit* Schol. Cruqu. Horat. Carm. IV, 4. vid. Burm. *vertice* alii. vid. eund. 482 Pronuntiandum *Fluvjorum*. facit hoc ad gravitatem versus. 483 *armenta trahit* Moret. sec. Zulich. edd. Ven. et Mediol. cum Regio Martini et Erf., quod sollenne. vid. Burm. 484 *haud* ed. Mediol. *minacis* Gud. *minantes* alter Rottend. 485 *Haut p.* ed. Mediol. *Nec p.* Lutat. ad Stat. Theb. IV, 374. *Aut putris* Franc. *altæ* Heins. e Medic. et al. codd. et edd. h. magnæ, proprie altis locis positæ, tum altis ædibus, murisque, instructæ; tandem simpliciter magnæ. Miro modo vir doctus, Wakef. ad Lucret. VI, 580 epitheton eo spectare contendit, quod intra *ædes altas*, ut intra *altas cavernas*, sonus augetur. Obtinuerat hoc edd. inde ab Aldo vulgatas: obsedit inde Batavas edd. *alte* initio a Pulmannianis facto. Cuninghamius emendarat *alta*, ut Horat. Sat. I, 6, 43 *magna sonabit*. Reiskius conjectabat: *altam* sc. noctem. 486 *Per noctes* Leid. sec. 487 *sinistro* Gud. a m. sec.

veteres glaciei perennis ruinas et percussum inde solum et aerem pro terræ motu habuere?

477. *simulacra* mirum in modum *pallentia* e Lucret. I, 124 sunt defunctorum umbræ. conf. Cerda. Mentibus hominum magno imminentis calamitatis metu percussis spectra objecta esse in locis solis, non insolens res est. Mox 478 intell. *boves vocales*. vid. Tibull. II, 5, 78. Tum *sistunt amnes* se, consistunt. Ad rem refer Horat. Carm. I, 2, 13 sqq. *Vidimus flavum Tiberim*—inde miraculo aucto ad fontem recurrunt amnes: caussa adjecta est in *terræ dehiscunt*, scil. motu ac ruina soli, qua obseptus fluvii cursus est. 480. *ebur æraque*, sunt signa ex ebore et ære; ea *illacrimari* credebantur, forte dum tepido sudabant humore per tempus pluvium collecto. Adeo in re alioqui satis obvia occæcati metu animi trepidabant.

481. De arte poetæ vid. Scalig. Poetic. V, 14, p. 278. Ut ira, rabies, sic furor et *insania* incitato flumini tribuitur. Locum ante oculos habuit Lucan. I, 408 sqq. Padi autem eluvies incredibiles sæpe agrorum hominumque strages fecisse narrata est. 485. Ad prodigia hæc cf. disputata in Opusc. Vol. III, Prolus. XI et XIV. 487. *Sereno tonuit*. Huc refer Horat. Carm. I, 2, 3. 4. 488. v. Cicero de N. D. II, 5, §. 14.

Fulgura; nec diri toties arsere cometæ.
Ergo inter sese paribus concurrere telis

489. Hæc prodigia insecutum esse ait bellum civile, prælio ad Philippos, Macedoniæ adjectæ, olim Thraciæ, urbem commisso, et Bruti Cassiique nece nobilitatum. Poetica ratione Philippos dicit vidisse Romanas acies *concurrere*, et quidem *iterum concurrere*, Romanos alterum prælium, post illud in priore bello civili ad Pharsalum habitum, inter se fecisse. *Nec diis fuit*, visum est, *indignum*, iniquum, pro, iis placuit, in eodem Macedoniæ regno, latius accepto, bis stragem Romanorum fieri. *Emathia* Macedoniæ est pars, ad quam proprie nec Pharsalus nec Philippi referri possunt; sed poetæ latius eo nomine etiam pro Thessalia, utuntur. *Hæmus* mons est Thraciæ, cui poetica ratione urbs Philippi subjacere dici potest. Lucan. I, 675 *latosque Hæmi sub rupe Philippos*. IX, 271 *Emathios Philippos* dixit. Magna pars Thraciæ olim Macedonibus paruit. Satis nobis declarasse videmur loci sententiam. Ad virorum doctorum contentiones descendere non possumus, quæ maxime errori debentur, quod τὸ *iterum* cum *videre* jungebant, non *iterum concurrere*. Inserta est nuperæ Romanæ editioni etiam hoc de loco viri docti disputatio; et alia Holdsworthi (in *Diss. upon Virgil* p. 375 sqq.), qui binos Philippos fuisse cum observasset, alteram urbem ad Strymonem, alteram non longe a Pharsalo Thessaliæ circa Thebas Phthiæ, utramque a poeta respici putabat; mira prorsus ambiguitate, et lusu tanto poeta indigno. In Virgilio tamen nemo hærebit, qui interpretationem recte instituerit. Manilius, qui hunc locum in extrema libri primi parte ante oculos habuit, eandem poeticam rationem amplexus paullo licentius extulit: *Civiles etiam motus cognataque bella Significant* (cometæ sive alia meteora), *nec plura alias incendia mundus Sustinuit, quam cum ducibus jurata cruentis Arma Philippeos implerunt agmine campos. Vix etiam sicca miles Romanus arena Ossa virum lacerosque prius superadstitit artus.* Licuit poetæ, quanquam paullo crassius, in eodem loco prælium factum dicere, quod in illis regionibus, in eo regno aut plaga, factum. Ut adeo ne tum quidem vitiose dictum videri debeat, si Philippis ipsis dicat iterum concurrisse Romanas acies. Quid? quod contendi potest, veteres, cum hæc Virgiliana carmina legerent, sententias non aliter constituisse? Ex imitatione Ovidii judices. Is Met. XV, 823. 824 de Cæsaris ultione: *Pharsalia sentiet illum, Emathiaque iterum madefacti cæde Philippi.* Et Lucanus, qui lib. VII sub. f. totum hunc locum expressit, *Thessalia infelix!* v. 853 *Ante novæ venient acies, scelerique secundo Præstabis nondum siccos hoc sanguine campos. Et* tandem Petronius cap. 121 (de Bello Civ. 110) *Cerno equidem gemina jam stratos morte Philippos.* Noli tamen propterea cum viris doctis existimare, veteres Pharsaliam cum Philippis confudisse. Latius *Emathiam, Thessaliam, Hæmum, Philippos* et *Pharsalum* in poetis, qui de his præliis agunt, dici, ac si ad eandem regionem omnia illa referenda sint, ex comparatione dictorum obvia res est.

489. *paribus telis*, cum utrimque a Romanis pugnaretur. Hinc Lucan. I,

Romanas acies iterum videre Philippi;
Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
Emathiam et latos Hæmi pinguescere campos.
Scilicet et tempus veniet, quum finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
Exesa inveniet scabra robigine pila,
Aut gravibus rastris galeas pulsabit inanes,
Grandiaque effossis mirabitur ossa sepulcris.
Dî patrii Indigetes, et Romule, Vestaque mater,

491 *Non* Moret. sec. Parrhas. Markland. ad Stat. Silv. III, 68 cum interrogatione legendum esse contendit: *Nec fuit indignum, Superi, bis.* Et sic ed. Mediol. Bene utique et hoc. Vulgata tamen nec minus bene. Itaque nullus emendationi locus. conf. Burm. *superbis* Goth. pr. 492 *lætos* Reg. Martin. cum nonnullis edd. 493 *tempus veniet et illis finibus, quum* jungebat interpretatione Reiskius. Alius forte simili acumine jungat *Scilicet et, tempus veniet quum, f.* Magis accommodatum esset, jungere: *Nec fuit indignum—pinguescere campos, Scilicet, et veniet tempus.* Aut cum Wakefield: *pinguescere campos Scilicet. Et t.* 494 *terra* ed. Junt. *terræ* Venetus. 495 *inveniat* Rottend. sec. a m. pr. 498 *Di patrii, Indigetes,* distingui potest. v. Not. *Indigenæ* ed. Ven. *Di patriæ* Heinsius maluisse fertur.

7 *infestisque obvia signis Signa, pares aquilas, et pila minantia pilis.* Et Valer. Fl. VII, 404 *Romanas veluti sævissima cum legiones Tisiphone regesque movet: quorum agmina pilis, Quorum aquilis utrinque micant.* 491. 492. Decrevere dii, fatale fuit, bis cædes Romanorum in finibus Macedoniæ fieri.

493. Expressit et hæc loco sup. laudato, Manil. I, 908. 909. Natum phantasma ex vulgari: ossibus cæsorum Romanorum agros constratos esse. 494. A Lucret. V, 932 *ferro molirier arva.* 496. *inanes* non otiosum galearum epitheton: cum *pulsabit* adjunctum sit; alias *cavas* et ab effectu *sonantes* dicunt. Locus a multis expressus, imprimis Claudiano XXI (de Laud. Stilic. I), 134—137. 497. *Grandia ossa* ad communem de vastis priscorum hominum et heroum corporibus opinionem præclare dixit; cf. Æn. XII, 899. 900. Cum in istis præliis fortissimi homines cecidissent, posteritas, quæ corrupto huic et decrepito sæculo successura est, eodem modo horum ossa mirabitur, ut nos priscorum hominum. Debuit autem hoc, jam Maronis temporibus, sæpe contingere, ut terra eruta aratores in magna ossa fossilia inciderent: quæ, cum belluarum ex priscis telluris ruinis essent, ad priscos tamen homines ac gigantes referrentur. Debuere quoque, post tanta Italiæ bella, sæpe agris motis in loca pugnarum factarum incidere homines et ossa cum armis permixta reperire: quod miramur nostris ætatibus, post tam numerosa prælia et cædes factas, rarius fieri, ut arma Romana terris effossis reperiantur.

498. *Dii patrii* et *Indigetes* ab aliis pro iisdem, ab aliis pro diversis habentur. vid. Cerdam, Ruæum, Martinum et Thesaur. L. L. Nec mirum hoc, pro varia nominum rerumque acceptione. Itaque in hoc otium consumere nolim. A poetis minus severa diligentia in his requiritur. Pro

Quæ Tuscum Tiberim et Romana Palatia servas,
Hunc saltem everso juvenem succurrere sæclo
Ne prohibete! Satis jam pridem sanguine nostro
Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ.

499 *Qui* fragm. Moret. Voss. *et* abest a Veneto. 500 *Huic* Goth. sec. a m. sec. *averso* Mentel. pr. a m. pr. *juvenem everso* Venetus. 501 *Nec* Ven. *nam pridem* ed. Ven. 502 *Laumedonteæ* Voss. pr. Parrhas., e vitio sæculi. v. Burmann.

iisdem habet etiam Spencius, et Jovem, Junonem, ac Minervam designari putat Polymet. p. 315. Possunt tamen ex poetæ animo distinguenda videri numina, si Ovid. locum Met. XV, 861 sq., qui inde expressus est, respicias. *Dii Indigetes* sunt *ἐγχώριοι*. Ex iis Æneas erat: vid. Liv. I, 2 extr. Tibull. II, 5, 46. Æn. XII, 794. Idem Æneas *deos patrios* seu *Penates* a Troja in Latium advexerat. 500. *juvenem*, ut Ecl. I, 43, Romani sermonis noto usu appellat Octavianum Cæsarem, tum circa XXVII annum agentem. *Sæclo* (ut v. 468) *everso* dixit, quod in prosa, *rebus perditis succerrere*; ut *eversum imperium* pro labefactato, ad interitum ruente, v. Duck. ad Liv. XXX, 16, 6. Ceterum nonnulla in sequentibus sunt, quæ forte Romanis magis probari potuerunt, a nobis excusari forte satis est; etsi declarare videntur, jam tum poetæ animo insedisse Æneidis argumentum, ut a Trojanis rebus fata Romanorum apta et nexa faceret. *Laomedontis* certe *perjuria* nimis longe petita videri possunt; nec sententiarum admodum commodus et naturalis ordo et junctura esse. Verum de Romanorum sensu quærendum erat, non de nostro. Scilicet magna aliqua calamitas non nisi deorum iris immitti potest: exarsere illæ magno aliquo scelere ac piaculo commisso. Ita bella civilia referuntur ad majorum magnum aliquod *ἄγος*: ab Horatio ad parricidium Romuli Epod. VII, 17, a Virgilio ad Trojanorum, qui gentis Romanæ auctores fuere, facinora. Jam porro: bellorum civilium scelera novum sunt *ἄγος*, novum piaculum, quo obstricti homines deorum iras in se provocant; inde calamitates easdem iras et novas portendunt prodigia: quæ procuranda sunt et *τὸ ἄγος* expiandum. Verum reatus ille solvi nequit nisi certis ritibus et sacris piacularibus, non nisi ab homine puro ac sancto aut a deo aliquo curandis: hic erat Octavianus Cæsar, qui idem remp. unus restituere poterat. Hoc idem persecutus est Horat. I Carm. 2. Jam his notionibus imbutum animum si habueris, facile expedies singula: Permittite, dii, ut Cæsar remp. restituat et belli civilis scelera expiet. Satis malorum experti sumus: 501. 502. Ne nobis eum eripite, tanquam unum illum, qui culpam nostram expiare potest: etsi ævi hujus tantæ sunt e bellis civilibus corruptelæ, ut dei alicujus præsentiam vix ferant. Hæc omnia splendide ornavit et amplificavit.

502. De Laomedonte nota narratio, qui Apollinem ac Neptunum mercede pro muris Trojæ extruendis pacta fraudaverat. Horat. III, 3, 21 *ex quo destituit deos mercede pacta Laomedon mihi castæque damnatum Minervæ cum populo et duce fraudulento.* Potest tamen ac debet *Lao-*

Jam pridem nobis cœli te regia, Cæsar,
Invidet, atque hominum queritur curare triumphos:
Quippe ubi fas versum atque nefas; tot bella per orbem,
Tam multæ scelerum facies; non ullus aratro
Dignus honos; squalent abductis arva colonis,
Et curvæ rigidum falces conflantur in ensem;
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum;
Vicinæ ruptis inter se legibus urbes
Arma ferunt; sævit toto Mars impius orbe:

503 *cœli nobis* Romanus. 505 *versumque* Franc. 506 *Jam multæ* Reg. Goth. pr. *Tum multæ* Moret. quart. *non nullus* Menag. pr. *nullus aratro Cessit honor* Serv. ad Æn. IV, 103 citat vitiose. 507 *adductis* Rottend. alter. 508 *curvantur in ensem* Franc. *formantur* Nonius Marcell. in *rigidus*, et Servius ad Æn. XII, 304. *Flare* tamen et *conflare* sollennius de ferro, ære, cudendo, dum liquescit. 510 *Vicinæ inter se ruptis jam legibus* duo Moret. et Menag. pr., nec non Cantabrig. 511 *Arma fremunt* Wakef. eleganter! Nec tamen quæ eleganter dicuntur, nulla alia re urgente, poetæ possunt obtrudi. Etiam Æn. IX, 133 *gentes arma ferunt Italæ*. XII, 586 *arma ferunt alii*. *tota Mars improbus urbe* duo Mss. apud Serv. ad Eclog. IV, 13. *una urbe* unus ap. eund. ib. *secum* aberratum Goth. pr.

medontea Troja simpliciter pro epitheto haberi, et *perjuria Trojæ* latius ad omnia ἄγη et facinora Trojanorum, eoque ipso ad fata ac mala inde nata, referri, quæ in Romanos, eorum posteros, redundarunt. Adeo insederat hominum animis illud judicium: numen irasci, et numinis iras non nisi vindicta scelerum placari posse, et, si scelerum auctores pœnas effugerint, expeti has a nepotibus. 503. Retrahendum est ad v. 500: unus est Cæsar, qui remp. labefactam restituere et mala tollere, deorum iras placare potest; at hic, ipse diis par et mox deus futurus, verendum est, ne ab hac scelerum contage subductus nobis eripiatur: Fere ut Horat. I Carm. 2, 45, qui totus locus inde a v. 25 pro æmulatione hujus loci Maroniani haberi potest.

505—511. Ad annum ab U. C. 717 M. Agrippa et L. Gallo Coss. hæc spectant; aut, quod melius fiet, ad apparatum pugnæ Actiacæ per sequentes annos sunt referenda. conf. Vita Virgilii ad hos annos. Anno illo 717 multis prodigiis turbati erant animi, dum inter Triumviros parum firma fides, et paulo post graves inimicitiæ; inter Cæsarem et Sext. Pompeium bellum recrudescebat; Antonius cum exercitu adversus Parthos jam dudum Syriæ infestos ibat; ab Agrippa, qui Rhenum transierat, in Galliis bellum modo confectum erat. Hæc omnia in unum conferre potuit poeta, ut gravior esset sententia. Si de apparatu belli Actiaci hac Georgicorum parte agi cum Martino existimare malis: v. 509 latiori sensu erit accipiendus de extremis imperii finibus, unde copiæ contrahebantur ab Antonio et Cæsare.

505. *ubi* h. l. apud quos. *fas nefasque versum*, confusum. 506. *Novum scelerum proventum* dixit Lucan. II, 60. 507. *Dignus honos*, satis magnus. 510. De dissidiis civilibus accipe. *ruptis legibus*, pactionibus

Ut, quum carceribus sese effudere, quadrigæ
Addunt in spatia, et, frustra retinacula tendens,

513 *Addunt in spatia* Burmannus revocavit, cum Heins. *in spatio* prætulisset. *Addunt in spatia* erat lectio Aldd. et ex his profectarum; *Addunt se in spatia* Egnat. Commel. Steph. Pulm., et ex his vulgatæ; ita et multi codd., etiam Arundel. et uterque Gothanus; et sic legitur in edd. Quinctil. Inst. Or. VIII, 3, 78. At multi codd. *se* omittunt, ut Heins. et Pierius de suo Mediceo, Romano, atque aliis testantur; quatuor alii a Burmanno, inter quos Regius, quinque a Martino et in ed. Cuningh., e qua et ipsa exulat *se*, edd. 1474 et 1476 laudantur. Pro hac lectione militat Silius XVI, 372 *In spatia addebant*, ubi tamen vetustæ membranæ *in spatio* habent, quod etiam Drackenb. vulgavit. Jam in nostro loco Medic. et Gud. habent scriptum *Addunt spatio*; nisi quod in Medic. *in* et *a* supra sunt adscripta. Ita etiam in Mss. nonnullis ap. Quinctil. VIII. 3, 78 legitur. Erat itaque pertenuis auctoritas, qua Heins. nixus *Addunt se in spatio* reponebat; gravior alterius lectionis *Addunt in spatia:* ut *se* suppleatur ex antec., ut Æn. I, 440 *Infert se—miscetque viris.* Vel ut absolute ponatur *Addunt*, ut fit in aliis, pro *Addunt se.* Hæc forte melius expediunt rem, quam quæ cumulata sunt ab Heinsio. Nam de eo nemo dubitet, si adjunctum esset *cursum*, expeditam rem esse: *Addunt cursum in spatia*; ut *addere gradum* et similia; item *corripere spatium.* Sic quoque, utrum *in spatia* an *in spatio* legas, parum refert; nec inde res conficitur, quod ap. Lucret. VI, 300 est: *Ignescat tamen in spatio longoque meatu.* De ceteris vid. Not. Schrader. in schedis conj. *quadrigæ, Ardent, in spatia et fr.*

mutuis. Æn. VIII, 540 *poscant acies et fœdera rumpant.* adeoque pace rupta.

512. A Circo sumta comparatio tumultuantis orbis; semel emissi currus cum tanto impetu ruunt, ut ab auriga retineri nequeant. *Spatia* hic de septem spatiis seu gyris accipiunt, quibus in circo decursus finiebatur. Nec tamen hoc necesse. *Spatia* pro spatio h. ipso loco, quo decurritur, et de decursu æque bene dicuntur, ut Ge. II, penult. III, 203. Æn. V, 316. *Addunt* quadrigæ *in spatia:* difficultatem habent, quam vix ita tolli posse censeo, ut omnes in solvendi modum conveniamus: nullus enim est, in quo non aliquid asperitatis relinquatur ab insolenti usu τοῦ *addere.* subintelligitur a doctissimis interpretibus inde a Servio *cursum*, h. intendunt, in ipsis spatiis currendi sumunt vires; in quo tamen durum, omitti *cursum. Addere spatia spatiis* esset alium post alium decursum facere, aliud post aliud spatium currere; at h. l. non hoc, sed *impetus* currentium et fervor *auctus* a poeta respicitur, qui major majorque et maximus esse solet sub decursus finem. *In spatia*, h. in decursum, jam aliqua ex parte factum, debet *addi* non aliud ac novum spatium, sed aliud quid, quod adhuc quærimus. Servius, *in processu equorum cursus augetur.* Pomponius: "addunt in spatia, id est, in ipso spatio currendi *sumunt vires.*" *Addere* esse posse augere, recte ponitur; sed quæritur res, quam quadrigæ addunt, augent. Accipiebam *addere* pro addere se; h. concitare se, concitato cursu ferri. *Dare se in fugam* etiam in pedestri oratione frequentamus; similia vid. Georg. IV, 528. Æn. XII, 633. *addere se* pro simplici dare se, immittere se, ruere in decursum, cum impetu ferri *in spatia*, in decursum, nullo septem spatiorum respectu, sed omnino in decursum, habet analogiam. Scilicet *addere* se vulgari usu est, adjungere se, accedere. Ut Ecl. VI *Addit se sociam timidisque supervenit Ægle.* Æn. IX. 149 *Addunt se protinus omnes Etrusci socios.* Inde, si idem fit cum impetu,

Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

irruere, *instare*, ἐπέχειν ut Od. T. 71. *Addere* pro mittere, immittere, injicere dictum esse, etiam b. Gesnero probari video ad Quinctil. VIII, 3, 78 et confirmari a Burm. ad e. l., quanquam græca ibi minus bene laudari puto. *Teucris addita Juno* pro infesta, in eos concitata et exasperata Æn. VI, 90 hinc illustrari potest. Ita *addunt*, instant. Expressit nostrum Silius XVI, 372 *Jamque fere medium evecti certamine campum In spatia addebant.* Gratius Cyneg. 227 *incumbere spatiis* (προσκεῖσθαι τῷ δρόμῳ) eo sensu dixisse videtur; et Homer. Iliad. Ψ, 375 ἵπποις τάθη δρόμος. Post omnia hæc fateor tamen, ad facilitatem Virgilianam nondum orationem videri esse adductam. 514. Nota figura *currum*, h. equos, *non audire habenas* dicit, qui regi non possunt. Horat. Ep. I, 15, 13 *equi frenato est auris in ore.* Pindarus ἅρματα πεισιχάλινα dixit Pyth. II, 21.

EXCURSUS I

De aratro Virgiliano.

GEORG. I, 169 sqq. *Continuo in silvis magna vi flexa domatur In burim et curvi formam accipit ulmus aratri: Huic a stirpe pedes temo protentus in octo; Binæ aures duplici aptantur dentalia dorso. Cæditur et tilia ante jugo levis, altaque fagus, Stivaque, quæ currus a tergo torqueat imos.*

Exposui locum quantum potui pro sermonis ratione; etsi rei agrariæ peritia non satis instructus. Admodum itaque lætabar, cum post illa a me scripta viderem virum doctum, rei agrariæ peritum, eumque perspicacissimum, *de aratro veterum* accurate agere (*Betrachtungen teutschen Patrioten heilig* III Band 1780, p. 283 sqq.); repetiit eadem fere in *Actis Acad. Elect. Mogunt.* 1779, p. 125 sqq. Proponam ex eo, quæ ad Virgilium spectant, acute utique et ingeniose disputata. De ceteris dispiciet bonus Hesiodi editor, si quis ejus carmini aliquando obtigerit.

Primo versus: *Cæditur et tilia ante jugo levis, altaque fagus Stivæ, quæ currus a tergo torqueat imos:* e Martini judicio constituit; eosque bono sensu carere pronuntiat, nisi *cursus* emendetur cum viro docto apud Martinum. Enimvero sic Maro latine dicere non potuit: quod sensus quemque suus docere potest, si sermonis usum habeat. At *currum* pro *aratro rotis instructo* dicere per poetici sermonis indolem et usum licuit; eum, h. e. aratrum, regit, *a tergo torquet* arator; *imi currus* epitheto ornante dicti sunt non minus poetice, quatenus vomere alte impresso inferior aratri pars desuper ab eo, qui stivam moderatur, flectitur ac regitur; Exit itaque, modo genium poetici sermonis teneas, e Virgiliana lectione sententia eadem, quam viri docti inferre volunt per lectionem corruptam. Negat vir doctus aratrum rotis instructum jam tum innotuisse. Atqui notum illud fuisse hic ipse locus docere debebat. Quod a Catone et Varrone illud non commemoratum est, pro argumento idoneo esse nequit: cum neuter id agat, ut instrumentorum rusticorum formam curiose describat. Fac vero utrumque id egisse, quod non egit: potuit secundum illos, Virgilii ætate, in agro Mantuano, aliud usu haberi; Innotuere post arma a Julio Cæsare in

Gallias illata alia quoque a Gallis inventa; ut certa vehiculorum genera, carrucæ et sic porro; coli cœpit in Alpibus secale (Plin. XVIII, 16, 4) Romanis ignotum. Occurrunt alia in Virgilio Italiæ superioris agris propria ac singularia. Plinii verba lib. XVIII, 48 a me laudata omnem facile dubitationem tollerent, si lectio in eo esset minus incerta. *Dentalia*, h. e. dentale, ἔλυμα, bene vir doctus, quem laudavi, docet accipiendum esse de vomeris parte anteriore *(Pflugkopf)*, in acumen acta: hoc dentale *duplici* esse *dorso*, h. e. binis cruribus in formam literæ V *(Sohlhölzern)* aptatum; *binas aures* tandem, tabellas a Varrone I, 29, 2 memoratas, vomeri additas *(das Streichbret und Molterbret)*, et utrique cruri ita impactas, ut impresso in solum vomere terra proscissa utrimque accumulata in sulcos attollatur. *Buris* est temo, ἱστοβοεύς; scil. proprie pars ejus infima, ut jam Salmas. in Solin. p. 576 docuit. Inspicienda et cognoscenda sunt reliqua; etiam de aratro Hesiodeo; nisi quod malim eum simpliciter apposuisse, qualem ejus formam ac speciem apud animum effingeret, nec de epochis mutationum inter Ægyptios, Græcos, et Romanos tam multa esse ariolatum, quæ ad liquidum perduci nequeunt. Quod enim nostro tempore fieri videmus, non minus olim locum habuit, ut in diversis populis ac regionibus seu more majorum seu soli natura aliave necessitate urgente diversa esset aratri forma, retinereturque deterior multis in locis, cum in aliis dudum inventa et frequentata esset melior et elaboratior. Evolvat, cui talia curæ sunt, Paullum Lucam *Voyages* Tom. I, p. 182. Norden *Voyage en Egypte* Tom. I, pl. 56. add. Goguet *Orig. des Loix* T. I, p. 184 sqq. Sunt antiquæ artis opera, in quibus aratrum visitur: vix tamen notionem accuratam inde consequi licet: Comes de *Caylus Recueil d' Antiquités* Tom. V, pl. 82 Museum Etruscum Tom. I, tab. extr. Spon. Miscell. p. 308. IX. Winckelm. *Monum. ined.* p. 105. Gemmæ aratrum, obscure tamen, referentes sunt Mus. Flor. Tom. II, tab. 42. Gorlæi Dactylioth. Tom. II, n. 231. Aratrum, quod in Hesiodi edd. ex ant. codd. exhibetur, et in Montfauc. Palæogr. gr. p. 9 repetitum est, serioris seu commenti seu usus esse patet; nam ab Hesiodo adscriptum nemo dixerit. Formam aratri, quo nunc Mantuani ac Veneti agricolæ utuntur, una cum alio exquisitioris structuræ, Martyn exprimi curavit ad p. 48. Verum neutra forma cum Virgilianis verbis satis convenit. Videbatur sibi Anglus, A. I. *des Carrieres (a Dissertation on Virgil's description of the ancient Roman Plough* 1788.) veram aratri Virgiliani formam reperisse in pondere Romano. Verum qui inspexerit, statim deprehendet mirum errorem, est enim as Romanus cum prora ratis,

quam ille pro aratro habuit. (Innotuit mihi inter eos, qui ab eo inde tempore de his egere, *Adamus Dickson Husbandry of the Ancients Edimb.* 1788. c. XVIII, p. 375 sqq. qui omnino ad carmen Georgicorum consuli potest. Verum ille, etsi verborum interpres parum idoneus, ipsas res illustrat, præceptorumque veritatem et utilitatem explorat; atqui hæc ad interpretis poetæ provinciam haud spectant. Non sine fructu inspexeris ad h. l. Vossii V. C. Commentar. in Georgica.)

EXCURSUS II*

Ad locum de prognosticis serenæ tempestatis ex pluviali.

Georg. I. 393. *Nec minus ex imbri soles et aperta serena Prospicere, et certis poteris cognoscere signis. Nam neque tum stellis acies obtusa videtur; Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna; Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri: Non tepidum ad solem pennas in litore pandunt Dilectæ Thetidi alcyones; non ore solutos Immundi meminere sues jactare maniplos: At nebulæ magis ima petunt* etc. Hæsi in his interpretandis et me in iis hærere ingenue sum professus. Spectare enim ad boni interpretis et critici officia, censeo, ea loca quæ non satis assequitur non intacta relinquere, aliisque fraudem facere, quasi sensus per se sit satis apertus, sed lecto rem de iis diligentius etiam, quam de aliis, monere. Inspectis aliis interpretibus, nec aliud quid, quam quod ipse tenueram, afferri, difficultates autem interpretationis multos ne sensisse quidem vidi. Senserat eam forte is qui apud Gellium VII, 17 de notione vocis *obnoxius* h. l. quærebat. Scilicet sumitur, quod primo statim adspectu occurrit: inde a 395 præsagia serenitatis memorari. Atqui ea, quæ memorantur, non conveniunt huic consilio, immo vero repugnant. Sensus enim vss. 395—400 hic esse perhibetur: stellarum et lunæ clara ac pura lux est: (quæ tamen sententia grammatice ex verbis erui nequit, ut statim videbimus) *non* nubeculæ lanis similes per cœlum feruntur (atqui hæ adesse deberent, quippe quæ sunt sereni cœli nuntii) *non* alcyones alas ad solem expandunt (atqui, si hoc inter præsagia serenitatis est, alas debebant expandere, cum cœli serenitas instet) *non* sues jactant frugum manipulos (an vero per omne tempus pluvium id faciunt sues, nec nisi sereno cœlo hoc facere omittunt?) Hæc tam parum inter se conveniunt, ut vix assequaris, quomodo poeta tam acutus jungere ea inter se, aut

interpretes ea tanquam per se plana et expedita admittere potuerint. De posterioribus nihil vidi monitum: hæsit disputatio tantum in prioribus, *Nam neque tum stellis acies obtusa videtur:* quod potest bene ita accipi: aciem stellarum nunc non amplius videri esse obtusam; adeoque eam esse claram, et stellas enitescere; id quod fit dispulsis nubibus et cœli serenitate reducta. At enim alter versus: *nec fratris radiis obnoxia surgere Luna,* nullo modo nec grammatice, nec sensus paritate convenit. Antiqua junctura tradita est a Servio, ut repetatur *obtusa.* Ita erit: *nec Luna, fratris radiis obnoxia,* quæ lucem mutuatur a sole, *videtur surgere obtusa:* contra vero videtur oriri clara. Recte. At enim primo *videtur* alio modo nunc accipitur quam superiore versu, ubi erat pro *cernitur,* nunc autem est δοκεῖ, et alio modo construitur, cum infinito; Si tamen missum id facias, grammatice non potest *obtusa* repeti sic nude; antecesserat: *neque videtur acies stellis obtusa,* debet adeo sequi: *neque videtur acies obtusa Lunæ,* casu tertio; τῇ Σελήνῃ, non autem: *nec Luna videtur* " surgere obtusa."

Aggressus eram cum viris doctis locum interpretatione altera; *et Luna videtur surgere* (cernitur surgens) *oriri, non obnoxia fratris radiis,* soli; quasi esset: ita ut non sit obnoxia, non videatur esse obnoxia; ut sensus esset: luna tam clara et pura luce oritur, lucet, ut non soli debere lucem, sed propria luce lucere videatur. At quæ tandem argutiæ hæ sunt! an luna clariorem lucem habitura esset, si propria luce luceret? unde hoc suspicari licet? an non a sole lucem fœneratur satis claram ac puram, modo justum tempus redierit? Venerat in mentem, sententias melius sibi constare, si vs. 396. pro *Nec fratris,* legeretur *Et* adscita altera lectione meliore *videri,* hoc modo: *Nam neque tum stellis acies obtusa videri, Et fratris radiis obnoxia surgere Luna:* infinitivo historico, ut sit: nam *et* stellarum acies tum, si serenitas redditur, cernitur *non* obtusa, *Et* surgit, oritur, in conspectum venit, Luna, quæ ex natura sua est obnoxia fratris radiis. Lapsus in disjunctivis similis observatus est et aliis in locis, et legitur quoque *Et fratris* apud Schol. Statii Theb. X, 146.

Placebam mihi in his. Mox tamen vidi reliqua, quæ sequuntur, non magis sic esse apposita et accommodata sensui poetæ. Negantur enim in illis ea, quæ serenitatis prognostica esse debebant: *Tenuia nec—Non tepidum. Non ore s.* Ita tandem perspexi a toto poetæ consilio aberrari per istam interpretationem; et latere fraudem in eo, quod animadversum haud erat, poetam primo rem declarare negative, dum docet, abesse ea, quæ instantem tempestatem nuntiare possint et

soleant; tum vs. 401 eum subjicere ea, quæ vere iis tum successerint: *At nebulæ magis ima petunt.* Quod et Plinius habet XVIII, s. 83 *nebulæ e montibus descendentes, aut cælo cadentes, vel in vallibus sidentes, serenitatem promittunt.*

Itaque in vss. 395—400 negative poeta exponit sententiam suam, et successuram cœli serenitatem ominatur primo ex absentia eorum, quæ imbres impendentes et tempus pluviosum denuntiare possint. Sunt autem hæc ista: *stellarum acies obtusa, luna latens, nubes tanquam gregales,* (ἀγεληδὸν) *per aërem actæ, alcyones ex sensu instantis pluviæ expandentes alas, sues eruentes frugum manipulos.* Omnia hæc, pluvium tempus denuntiantia, nunc non cerni ait, nunc abesse. Contra vero vs. 401 *nubes descendunt in terras, aere tenuato, et demittunt se in valles,* et sic porro. Nunc enim affirmative præsagia serenitatis instantis enumerat. Sententiarum veritas in his elucescit, et totam loci interpretationem nunc in Notis sic refinxi.

Ita vero versus, ad quem omnis bona interpretatio offendebat, verum suum sensum facile recuperat: *nec fratris radiis obnoxia surgere Luna;* vere enim sensus est, et esse debet: nec Luna lucet. Enimvero, quomodo hoc cum ceteris conveniat, tandem ex loco Arati assecutus sum, quem poeta expressit: Scilicet Aratus Diosem. 281 sq. ingruentis tempestatis signum apponit hoc: quando stellæ obscurantur, *nulla apparente caussa,* nec nubibus obductis, nec caligine alia, *nec luna subeunte,* quæ scilicet luce sua obscurare eas posset; itaque et in Marone: *stellarum lux non est obtusa, nec tamen luna oritur, lucet, quæ luce sua eas obscurare possit.* In his nihil est, quod nos moretur. Apponam versus Arati:

ἦμος δ' ἀστερόθεν καθαρὸν φάος ἀμβλύνηται,
οὐδέ ποθεν νεφέλαι πεπιεσμέναι ἀντιόωσιν,
οὐδέ ποθεν ζόφος ἄλλος ὑποτρέχῃ οὐδὲ σελήνη,
ἀλλὰ τάγ' ἐξαπίνης αὔτως ἀμενηνὰ φέρωνται·
μηκέτι τοι τόδε σῆμα γαληναίης ἐπικείσθω,
ἀλλ' ἐπὶ χεῖμα δόκευε—

"Cum autem, ait Aratus, stellarum clarus fulgor hebetatur (*stellis acies obtusa videtur*) neque tamen alicunde nubes coactæ iis se prætexant, *neque aliunde* caligo alia *subeat, neque luna;* sed astra extemplo nulla de caussa languida ferantur: non amplius tibi hoc signum serenitatis habeatur, sed expecta tempestatem." (ἀστερόθεν est vera lectio; non οὐρανόθεν. ἐπικείσθω potest a calculo ductum esse, ut ἐπι-

τιθέναι apponere in numero, annumerare; nisi fuit *ὑποκείσθω*, *ne habetor*) Clarius rem exponit Schol. vetus: *ὅταν ἴδῃς ἐν καθαρῷ ἀέρι αἰφνιδίως ἀμβλυνομένους ἀστέρας, μήτε νέφους, μήτε ἄλλης τινὸς ἀχλύος ἐπισκιαζούσης, " μήτε σελήνης ἐπιπροσθούσης" (ἐπιπροθεούσης) χειμῶνα προσδόκα. δηλοῖ δὲ, ὅτι ἡμῖν ἀνεπαίσθητος ὁ ἀὴρ παχυμερὴς γινόμενος τοῦτο ποιεῖ. γίνεται δὲ τοῦτο αὐχμοῦ ἐπιπροσθοῦντος (ἐπιπροθέοντος) τοῖς ἄστροις, καὶ τὸ λαμπρὸν αὐτῶν ἀμβλύνοντος, τὸ οὖν " οὐδὲ σελήνη" προσέθηκεν, ἐπειδὴ ἡ σελήνη σκέπει τῷ ἰδίῳ φωτὶ καὶ ἀμαυροῖ τοὺς ἀστέρας.*—Ita, puto, omnis difficultas est sublata, omnis caligo dispulsa. Respicit hunc ipsum locum, *luna* tamen haud memorata, Plin. XVIII, 35 s. 80 *Quum repente stellarum fulgor obscuratur, et id neque nubilo, neque caligine: pluvia aut graves denuntiantur tempestates.* Ceterum infinitivum *videri* pro vera lectione me habere jam professus sum.

P. VIRGILII MARONIS

G E O R G I C O N

LIBER SECUNDUS

ARGUMENTUM

PROPOSITIO cum invocatione Bacchi 1—8. De *arborum* imprimisque vitium et olearum *cultura* acturus, primo loco varios arborum proventus, alios a natura alios ab arte profectos, exponit. Aliæ itaque arbores sponte nascuntur—21; aliæ arte parantur: et quidem avulsione—23, infossione 24. 25, propagine 26. 27, surculo 28. 29, concisione 30. 31, insitione 32. 33. 34. Nunc edocturus, studium esse adhibendum et suam cuique arbori pro generis et soli natura culturam: Mæcenatis propitiam voluntatem implorat—46. Arbores, quæ sponte proveniunt, cultu emendari possunt—56; quæ satu nascuntur, feliciora habent incrementa transplantatione, et aliis artificialis culturæ generibus—72; imprimis inoculatione et insitione proprie dicta—82. Deligendæ quoque arborum ejusdem generis species præstantiores—108. Cœlum porro cujusque arboris naturæ idoneum est circumspiciendum; nam magna in hoc est varietas—135; et sic aditum sibi parat ad laudes Italiæ, omnium rerum proventu felicissimæ—176; tandem soli natura est exploranda, cui proventus generi illa conveniat—225; subjiciuntur criteria soli cognoscendi et judicandi—258; et viæ ac rationes soli tractandi et naturæ ejus emendandæ, adeoque ipsa cultura cum omnino arborum, tum imprimis vitium. Scilicet primo docentur quæ in plantatione observanda sint—314; etiam de tempore plantationis faciendæ—345; de cura post illam adhibenda, inque hac de putatione (362—370) et de avertendis iis, quæ nocere possunt novellis arboribus (371—379); cumque in his caper sit, excurrit in morem mactandi hirci in Bacchi sacro—396. In vitibus tamen imprimis assidua est cura per totum annum adhibenda—419. Minus operosa est olearum cultura—425, et pomorum—428, exigua aut omnino nulla sativarum arborum—457. Inde excursus in laudes vitæ rusticæ, pars carminis felicissima—ad fin.

HACTENUS arvorum cultus et sidera cœli;
Nunc te, Bacche, canam, nec non silvestria tecum
Virgulta, et prolem tarde crescentis olivæ.
Huc, pater o Lenæe; tuis hic omnia plena
Muneribus; tibi pampineo gravidus auctumno
Floret ager, spumat plenis vindemia labris;
Huc, pater o Lenæe, veni; nudataque musto

1 Deerat hic versus in Zulich., scilicet ut sæpe primi versus, a chrysographis supplendi. A Gesnero in Thesauro LL. voc. *hactenus* inter loca, quibus illud adverbium temporis esse interdum videri possit, affertur hic versus et subjicitur: "Sed primus versus abest plane in MS." Verum codex ille Zulichem. in Virgilio tantæ auctoritatis non est. Tum vero in utraque lingua adverbia loci et temporis inter se permutantur. Ergo et h. l. *Hactenus* et *Nunc* proprie posita sunt de loco: verum temporis notio ei ipsi subest. 4 *Nunc p.* unus Mead., ut et v. 7. *tuis hæc o*, a Cerda editum. *sunt* in unum Arundel. ex glossa migravit, ut et in Voss. apud Burm.

1. Respicit ad lib. I, v. 1. Poetæ exordio utitur Columella III, 1. 2. 3. Nunc arborum curam exponam. Arbores memorat, ut poeta, *vites, virgulta*, h. e. arbores silvestres, et *oleas*. *Silvestria* dubito an ex vulgari usu dictum sit. *silva* poetis omnino pro arboribus dicitur: ut sæpe hoc libro, v. c. 181 *silva vivacis olivæ:* videtur adeo *silvestris* epitheton ornans esse, et *Virgulta silvestria* nil nisi silvæ, h. arbores omnis generis. 3. Oleæ e semine nasciturae tardissima esse incrementa, jam olim Hesiodo auctore creditum in loco qui nunc cum aliis pluribus ex opere τῶν ἔργων excidit. Plin. XV, 1 Hesiodus—*negavit oleæ satorem fructum ex ea percepisse quenquam; tam tarda tunc res erat.* conf. Varro R. R. I, 41, 6. δυσαυξής dicta Theophrasto; hinc propagare eas, quam serere, maluit ætas posterior: conf. 31; eadem tamen propter hoc ipsum e naturæ lege firma ac *vivax*, inf. 181.

4. Splendida invocatio!—*hic*, in iis, quæ dicentur a me, in argumento carminis mei. *tibi*, pro per te, Græcorum poetarum usu; beneficio tuo. *florere* est hic, lætum esse, plenum esse. *auctumnus pampineus* est proventus auctumni e vinea, vindemialis, ὀπώρα. Eadem tandem notione paullo post *vindemia*. *labra*, (Tibullo I, 1, 10 *lacus,*) sunt vasa ad recipiendum mustum apta. 7. Suavissima imago Bacchi uvas calcantis una cum poeta, dum auxilium sibi a deo ferendum in carmine de vinearum cultura expetit. conf. elegans Epigr. Mæcii in Analect. Brunck. Tom. II, pag. 239, XI. *Cothurnatus* exhibitus fere olim Bacchus: quod etiam e signis aliisque monumentis constat. Calcare pedibus uvas etiamnum in Italia sollenne. Confer amœnissi-

Tingue novo mecum dereptis crura cothurnis.
  Principio arboribus varia est natura creandis:
Namque aliæ, nullis hominum cogentibus, ipsæ
Sponte sua veniunt, camposque et flumina late
Curva tenent: ut molle siler, lentæque genestæ,
Populus, et glauca canentia fronde salicta.
Pars autem posito surgunt de semine: ut altæ

8 *dereptis* ab Heinsio bene emendatum. *direptis* vulgo. 10 *Atque aliæ* Goth. pr. 11 *que* abest a Zulich. 12 *et molle* Franc. *lætæque* Mentel. pr. a m. pr. *genestæ* scripturam in scriptis plerisque invenit Heinsius. Vulgo *genistæ*, quod tamen etiam in Medic. et Rom. occurrit. Sic quoque variat in Gratio, Calpurnio et al. 14 *surgant* Ven. *surgunt posito* Zulich.

mam vindemiæ descriptionem, a Satyris habitæ, apud Nemesian. Ecl. III, 40 sqq. Fauni super lacu stantes exhibiti sunt ex anaglypho a Com. Caylus (*Recueil d' Antiq.* T. V. tab. 72. cf. *Pitture di Ercolano* T. I, tab. 35).

9—21. Arbores procreantur aut natura aut arte. *Arboribus creandis*, h. e. arborum nascentium, *natura*, ratio, *est varia:* et quidem naturalis ratio triplex, *aut* ut sponte *veniant*, h. proveniant (sup. I, 54), *aut* semine, *aut* ab radice: Plin. XVI, 32, s. 58. Conf. Theophr. Hist. Plant. II. 1. quem, et Varronem I, 39, 3, expressit Virgilius. item Columella de Arborib. pr., qui ad h. l. respicit. add. Pontedera Antiqq. Gr. Lat. Epist. XII, et Gesner. ad Varron. l. l. Ceterum in iis, quæ sequuntur, ornandis quanta poetæ ars sit, facile sentiri potest, si ad nudam pedestris orationis narrationem ea redegeris.

11. *Sponte sua.* Parum subtiliter veteres ea, *quæ sponte nascuntur*, *αὐτομάτως*, distinxere ab iis, *quæ semine nascuntur:* cum tamen nec ista sine semine proveniant. Voluere scilicet declarare id genus plantarum et arborum, quod primigenium dixeris, quod in loco, quem occupat colonus, jam natum repererat: quemadmodum vulgus herbas malas et inutiles sponte solo nasci dicit: semen, unde illæ gignuntur, vento et aere allatum ac projectum humique conditum, non in oculos incurrit, adeoque sine semine nasci illæ putantur. Jam sup. Ge. I, 22 *novas non ullo semine fruges* dixerat. Nec aliter Theophrastus, Varro, Plin. l. c. 12. 13. *Siler* salicis forte genus; nec enim satis notus frutex est. vid. ad Plin. XVI, s. 35. *Genesta* fruticis viminei genus (conf. inf. 434. v. Martin.); hinc *lenta*, flexilis, ut *lenta vitis* Ge. I, 265. *Salicta* pro salice, cujus natura pulcre expressa: γλαυκόχροα.

14. Uti illæ arbores *nullo*, debebant dicere, cæco et occulto, semine nascuntur, sic nunc alterum genus, etsi et ipsum sine hominum opera, *semine* tamen, quod de arbore in terram fluxit et insinuavit se solo, nascitur. *surgunt*, nascuntur, *posito de semine*, h. ex semine proveniunt, quod decidit: ut castanea et ilex, si nux, glans, deciderit et ab humo recepta fuerit. Plin. XVII, 10 *Ac pleraque ex his ipsa natura docuit, et imprimis semen serere, quum decidens exceptumque ter-*

Castaneæ, nemorumque Jovi quæ maxima frondet
Æsculus, atque habitæ Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis densissima silva:
Ut cerasis ulmisque; etiam Parnasia laurus
Parva sub ingenti matris se subjicit umbra.
Hos Natura modos primum dedit; his genus omne
Silvarum fruticumque viret nemorumque sacrorum.
Sunt alii, quos ipse via sibi reperit usus.

15 *frondent* legebat Reiskius, ut sint, nemora quæ omnium frondent maxima, scil. æsculus et quercus. Nec male sic locus constitutus esset: *Castaneæ, nemorumque Jovi quæ maxima frondent, Æsculus atque—quercus.* 16 *Esculus* alii. Damnat scripturam Heins. *atque alte* Erf. forte pro, altæ. *Grais* in multis scribitur. 17 *a radice* Ven. et Moret. quart. vide lib. I, 20. 18 *et jam* Gudian. cum aliis. 21 *virent* Goth. pr. 22 *Sunt alii quos* etiam Medic. a pr. manu, sed a sec. *aliæ quas*; ut ex Fogginio colligas.

ra vivesceret. Sed quædam non aliter proveniunt; ut castaneæ, juglandes. Ex iis, quæ dicta sunt, intelliges alienas esse a poetæ mente argutias, ut *sponte venire* dicantur arbores semine non projecto, sed temere cadente; *posito de semine*, opera et industria hominum in terram sparso aut defixo. Ita Burmannus et Kingius apud Martinum disputant: accommodate utique ad physices præcepta, de quibus tamen securi veteres agricolæ fuisse videntur, cum adeo e philosophis multos eum errorem errasse satis constet. Scilicet h. l. naturales modi nunc enarrantur; de satione artificiali mox agetur. Iterum poeta sponte natas et ex semine quod deciderat (*seminibus jactis*) distinguit inf. 47. 57. Ceterum *semina* si apud poetam, etiam apud alios, audieris, latius illa, nec modo de granis, verum et de nucibus, nucleis, baccis, interdum de radicibus, plantis, stolonibus, et quovis propagandi genere, interdum de omni principio, unde aliquid gignitur, cogitandum est. Ita *castanearum semina* sunt nuces. Simili modo *serere* de omni procreandi modo adhibetur. Sane hæc loquendi improprietas interdum obscuritatem facit. De *castaneis* v. Columella IV, cap. extr. cf. Plin. XVII, 10, s. 10, et primario loco 20, s. 34. 15. *Æsculus*, arbos glandifera e quercuum genere, admodum procera, conf. inf. v. 291—297, Jovi sacra. Dicta ea *maxima arborum:* accipe pro: in nemoribus. Sic Græci casu secundo uti solent: *ὑψηλοτάτη ἀλσέων* pro *ἐν ἄλσεσι* dicerent. *quercus habitæ oracula*, h. pro sede oraculi Dodonæi. v. Homer. Odyss. Ξ, 327. 328, quanquam modus edendæ sortis diverse traditus est.

17. *Viviradices* vocant; quanquam id nomen latius patet, et stolones ac truncos etiam designat, quos transferas in aliam terram. *Subjicit se*, adolescit, crescit. Supra Ecl. X, 74 *Quantum vere novo viridis se subjicit alnus.* Locum expressit Claudian. X, 244 sqq. Docte autem variata oratio pro: aliæ *ἀπὸ παρασπάδος*, radice infixa solo, gignuntur, ut cerasus, ulmus et laurus. 20. 21. Hi sunt modi naturales.

22—34. Sunt alii modi arborum

Hic plantas tenero abscidens de corpore matrum
Deposuit sulcis; hic stirpes obruit arvo,
Quadrifidasque sudes et acuto robore vallos;
Silvarumque aliæ pressos propaginis arcus
Expectant, et viva sua plantaria terra;

Eo tendit emendatio Scaligeri: *Sunt aliæ, quas ipse vias sibi repperit usus*; et Heinsius etiam argutius: *Sunt aliæ quas ipse viæ s.* Kingius ap. Martin. app. emendabat: *Sunt alii* (modi) *queis ipse viam sibi. Sunt alii quos ipse viam* Venetus et Pierii Longob., quod Pierio et Heinsio venusta videbatur appositione dictum. *Sunt aliis* Mentel. sec. a m. pr. *Sunt alii quos ipsa via* in Gudiano vidi a m. pr. Sed bene vulgatam defendebat Burmannus. conf. Burmannus Sec. ad Anthol. Lat. pag. 527. 23 *Hic plantas teneras abscindens corpore m.* unus Arundel. *abscidens* reposuit Heins. codicum aliquot auctoritate. *abscindens* vulgo scribitur; ita tamen et Medic. Omnino ex hac varietate nihil inferre licet, cum perpetua sint librariorum ludibria in *abscisus, abscissus*, et sic in similibus. *tenerum* Goth. pr. At tenerior arboris pars est eadem illa, qua stolo propullulat. 26 *alii* Leid. 26. 27 *flexos propaginis arcus Nexæ spectant* codices quidam apud Servium ad Æn. IV, 231. (Steph. edit. *Nec se*).

creandarum artificiales, h. quos usus ipse sibi reperit, *via*, id est arte, ratione, industria et experientia, ut centies *via* apud nostrum et alios. Colum. X, 338 *salutis Ipsa novas artes varia experientia rerum Et labor ostendit miseris ususque magister Tradidit agricolis.* conf. inf. IV, 315. 316. I, 133, et præclarus Lucretii locus, qui Maroni præluxit lib. V, 1360 sqq. Sunt autem modi hi: *avulsione, infossione, propagatione, surculo, concisione, insitione.* cf. Plin. XVII, 10, s. 9. Omnia, quæ sequuntur, cum ex eodem Plinio et aliis, tum imprimis ex Theophrasto de Caussis Plant. lib. I et Hist. Plant. lib. II egregie illustrari possunt, ut jam in multis fecere Ursinus ac Cerda. Ad rem tenendum hoc, pluribus modis eandem arborem gigni posse; ne putes singulis arboribus unum tandem modum convenire; est tamen alia alii ratio utilior.

23. Alius avellens *stolones* e radice (vid. v. 17) fossis (sic *sulcus* inf. 289) seu scrobibus mandat. vid. Plin. XVII, 10, s. 13. Idem: *Omnia*, inquit, *celerius adolescunt stolonibus ablatis, unamque in stirpem redactis alimentis*, ibid. 13, s. 20. Ita *avulsione* arbores proveniunt.

24. Alius modus est, quo quis *truncos*, seu vastiores ramos ac taleas in pali modum, aut quadripartito fissas, cum radicibus, *in terram infodit.* cf. Plin. XVII, 17, s. 27. Colum. cum alibi, tum V, 9, 3. Quo prodigium spectat, quod aliquando hasta cornea in terram defixa in arborem excrevit.

26. 27. Tertius modus fit *propagine.* Ut aliæ, inquit, arbores proveniant, incurvatas in terram scrobe facto demittere necesse est, et *in terra sua*, h. ea, in qua mater crevit, plantare. Non quidem nescio post Servium, Cerdam quartum aliquem modum *transpositionis* ex verbis: *et viva sua plantaria terra*, inferre. Tum saltem legendum foret: *aut* viva. Plin. XVII, 20, s. 34 *sunt et propagines castanearum — Sed translata nescit hospitari pavetque novitatem.* cf. Colum. IV, 33, 4.

Nil radicis egent aliæ; summumque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.
Quin et caudicibus sectis (mirabile dictu)
Truditur e sicco radix oleagina ligno.
Et sæpe alterius ramos impune videmus
Vertere in alterius; mutatamque insita mala
Ferre pirum, et prunis lapidosa rubescere corna.
Quare agite o, proprios generatim discite cultus,
Agricolæ, fructusque feros mollite colendo;
Neu segnes jaceant terræ. Juvat Ismara Baccho

28 *putatum* fragm. Moret. 31 *ex sicto* volebat Pontedera Antiqq. pag. 153 et in Script. R. R. pag. 1297, antique pro *secto*. At v. Not. 32 *At sæpe* Menag. et Zulich. 33 *mutata* tres. *Vertere in alterius naturam, atque insita* conjiciebat Heinsius. Inf. 50 tamen hæc—*scrobibus mandet mutata* eodem modo dicta sunt. 35 *o* abest a Medic. 36 *cultusque feros* laudant Schol. Horat. Cruqu. Sat. II, 2, 66 et Macrob. Sat. VI, 6, ubi etiam *mollire*, male. 37 *Ne* Menag. Miror neminem tentare: *juvet!* multo magis, si cum Reiskio exquisitiorem sensum inferas: *decrevi canere, quomodo vinum, quale fert Thracia, et oleum, cujus ferax est Taburnus, colatur.* τὰ Ἴσμαρα (ὄρη) etiam Propert. III, 10, 25 de Ulysse: *Ciconum mons, Ismara.*

28. 29. Est hoc sationis genus, cum ex summa arbore rescissa virga seu *talea*, tanquam *surculus*, scrobe facto in humum defigitur. 29. *referens*, quia, notante Reiskio, jam ante illinc enatum fuerat. Nisi omnino ornate dictum putandum: *referens mandat* pro simplici *mandat*. Nam fert, defert, *refert* illud *cacumen*, taleam, in illum locum.

30. 31. Nonnullæ arbores, et inter has imprimis olea, ita proceantur, *ut caudex* seu stipes, resecta radice et abscissis ramis, idemque dissectus ac fissus, *terræ infodiatur.* Ita ex ipso stipite radix truditur, quæ terræ se affigat. *Caudex sectus* per se simpliciter esse posset, resectus et abscissus; sed obtemperandum est viris peritis, præeunte jam Servio et Cerda, caudicem seu truncum scindi in plures partes, diffindi ac concidi, ita ut ex medulla nova arbor procreetur. *e sicco ligno*, quia truncus rescissus est. Plin. XVII, s. 9. inter genera sationis arborum: *et consecto arboris trunco.* Plura in omnem hanc rem sunt ap. Plin. XVII, s. 27. 28. 29. Laudatus jam est a Cerda Theophr. Hist. Plant. II, 1. et 7. Ab illo altero modo sup. 24. 25 memorato hic ita differt, ut infossio fiat truncis cum radicibus; quintus hic modus, resectis radicibus.

32. 33. 34. De *insitione* agit. Tanquam poeta, mala et corna memorat, fructus pro arbore. Quod structuram verborum attinet, ambiguum est, pirusne ex insitione ferat mala et prunus corna, an inverse cornus pruna. Cum recte monitum sit, corna Æn. III, 649 *victum infelicem dare* dici, posterius videtur amplectendum esse. Ex insitione cornus fert pruna rubentia, ut pirus mala.

35. Discite, qui per singula genera, cuique generi, cultus proprius sit. 36. E Lucret. V, 1367 *Inde aliam atque aliam culturam dulcis agelli Tentabant, fructusque feros mansuescere terra Cernebant indulgendo blandeque colendo.* 37. *Ismarus*, mons Thraciæ, vitibus, et

Conserere, atque olea magnum vestire Taburnum.
Tuque ades, inceptumque una decurre laborem,
O decus, o famæ merito pars maxima nostræ,
Mæcenas, pelagoque volans da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti versibus opto;
Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferrea vox; ades, et primi lege litoris oram;
In manibus terræ; non hic te carmine ficto,

38 *Tiburnum* Goth. pr. 39 *inceptum una* Franc. *discurre* alter Rottend. 40 *O patriæ* Moreti sec. a m. pr. *O deus* et *pars maxima nostri* in codd. aliquot Pierii et a m. sec. Erf. 41 *volens* Leid., quod Burm. verum esse putat, atque etiam, ut nunc video, Reiskius, et recepit Wakef. conf. Heins. ad Æn. V, 219. Ovid. Met. II, 128. probabo et ipse, si codices accesserint. Nunc tamen video nec alterum ineptum esse. Poetis nec minus sollenne est *volare* de navibus. Scilicet, si hic *volens* communis lectio fuisset, tum aliquis *volans* elegante conjectura emendasset. Ita enim fere mos virorum doctorum ferre solet. *petenti* Goth. pr. 42 *opto* non est tentandum; quidni dicat se ne cupere quidem hoc, quod nec sibi proposuit. 43 *orave* Zulich. 43. 44 Repetuntur Æn. VI, 625, 626. *Ænea vox* inutili emendatione reponitur ex Homericis. Erat, puto, poetæ liberum, alterutrum ponere. conf. Burm. Mox *littoris undam* ed. Junt. *primum* Regius Martini.

Taburnus, mons Samnii, olivis nobilis, quanquam uterque alioquin asper et horridus. Laudat Burmann. Intpp. Gratii Cyneg. 509, ubi: *Caudini saxa Taburni*. *Ismarum* urbem Homerus memoravit et vinum a Marone Ulyssi datum: Odyss. I, 197. Inde urbs in propinquo Maronea et vinum Maroneum clarum habent nomen. Montem Ismarium e nostro Auson. Mosella 159 nominat, ubi de vino agit. Pertinent autem hi versus adhuc ad adhortationem agricolarum, ut arboribus idoneis in locis colendis operam dent.

39—46. Proposito quasi argumento libri ad ejus pertractationem Mæcenatem invocat; commodiore loco, quam si paullo ante v. 5—9 Baccho subjunxisset privatum hominem. Nam Cæsarem recte ultimo post deos loco ponebat Ge. I, 24 sqq. *Decurrere* recte quidem ad stadium aut circum refertur; sed propter v. 41 a cursu navigationis petitum videri debet: quod Ruæus monuit. 40. Maximam suæ famæ et gloriæ partem eo contineri ait, quod Mæcenatis amicitia utatur. 41. *da vela*. fave canenti. Tractationem materiæ plerumque navigationis formulis exprimunt poetæ. Similia v. apud Cerdam. 43. Item Æn. VI, 625 sq. ex Iliad. B, 488 sq. Jam ab Hostio poeta latine expressa erant Homerica: cujus versus apud Macrobium Sat. VI, 3 sunt: *Non si mihi linguæ Centum atque ora sient totidem vocesque liquatæ*. 44. Summa tantum rerum capita se leviter perstricturum esse significat; ea scilicet, quæ tractari poetice ornarique possunt. Hoc dicit *litus legere*, radere, ut *terræ in manibus*, h. prope sint, vicinæ; ἐν χερσὶν simili sensu Apollon. I. 1113; non vela in altum dare. εἰς χεῖρα γῇ συνῆψαν Eurip. Heracl. 430. *carmine ficto:* mythici aut heroici argumenti, sed didactici, in veris rebus versantis.

Atque per ambages et longa exorsa, tenebo.
Sponte sua quæ se tollunt in luminis oras,
Infecunda quidem, sed læta et fortia surgunt.
Quippe solo natura subest. Tamen hæc quoque, si quis
Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis,
Exuerint silvestrem animum; cultuque frequenti

47 *auras*, quod inde ab Aldo in edd. superioribus erat, a Pulmanno in *oras* mutatum, iterum revocavit Heins. Sic Medic. a sec. m. cum Gudiano, et ceteri ad unum omnes. At idem Medic. Æn. VII, 660 constanter habet *luminis oras*, quod Heinsius ibi retinuit; retinendum igitur erat etiam h. l. *oras* Cerda c. Gifanio et Wakefield e codd. Lucret. et imprimis lib. V. 779 tuetur. Ambiguitatem ex antiqua pronuntiatione profectam vix plane tollas; nam etiam *aura ora* pronuntiasse videntur. Itaque si vel maxime *oras* scribimus, potest hoc pro *auras* scriptum haberi. Ita nodum non solveris, si dixeris in Ennio et Lucretio *luminis oras* legi: nam ita nunc in edd. expressum esse constat quidem; quomodo autem isti scriptores acceptum esse voluerint, non magis inde constat. Sufficit, formulam ab Ennio et Lucretio poetæ nostro quasi in manus fuisse traditam: jam cum iidem *in ætheris auras*, *aeris auras*, aut simpliciter *in auras* sæpius usurpent (v. Burm. h. l.), firmari forte hinc potest et illud: *in luminis auras*. Ductum videri potest ex φάεος ἀϋτμή, v. c. Callim. in Di. 117. *auri aura* Æn. VI, 204, ubi conf. Not. Priscian. Perieg. 1020 *aura viridi quæ splendet Iapsis*. Ne tamen in loquendi more arguteris, eumque e physica subtiliore ductum putes, hoc tene: aura adductum ad suos sensus odorem, etiam lumen, bene videbant veteres; hinc auram luminosam, et pro ea auram luminis dixere; sic auram ætheris, pro aura ætherea, et hoc pro æthere. Laudatur ex Iliad. N, 937 Ἠχὴ δ' ἀμφοτέρων ἵκετ' αἰθέρα καὶ Διὸς αὐγὰς, ubi Barnesii conjectura αὐλὰς hoc ipso Latinorum poetarum vocabulo refelli potest.—Sin tamen *luminis oras* dictas velis, ut *terræ*, *cœli oras*, h. e. extrema, dictum esse puta. 49 *soli* Mentel. pr. a m. pr. et tert. a m. sec. interpolatum ad vulgarem loquendi modum. *hoc quoque* Ven. 50 *at* Menag. et Parrhas. *mundata* Moret. sec. *mandet multa arte subactis* Reiskius conjiciebat. At v. 38 *mutatamque insita mala Ferre pirum*. 51 *culto que* Gud. a m. pr.

47. Jam ad culturam arborum progreditur. Et primum quidem v. 47—60 de emendatione arborum silvestrium agit, cum respectu ad naturales modos, quibus arbores nascuntur 9—21. Nunc primo loco primum modum attingit (v. 9—13); quæ sponte enasci solent in agro inculto, insitione aliisque modis mitiorem naturam consequi possunt. Varronem, puto, ante oculos habuit I, 39. 40. *in luminis oras*, in lucem, adeoque in ætherem. conf. Var. Lect. 49. *Quippe solo natura subest.* Lucret. III, 274 *Nam penitus prorsum latet hæc natura subestque.* Quinctil. Inst. Orat. X, 2, 11 *Namque iis, quæ in exemplum assumimus, subest natura et vera vis: contra omnis imitatio ficta est.* Itaque *solo natura subest*, h. inest ea naturalis vis ac virtus (v. c. sales, calor, humor, temperies,) quæ ad procreandas illas arbores necessaria est ac propria. 49. 50. *Tamen hæc quoque si quis* etc. Formula eadem sup. Ecl. VI, 9. Silvestres arbores fecundarum naturam induunt, si iis arbores aliæ mites (Nam *omnis surculus omni arbori inseri potest, si non est ei, cui inseritur, cortice dissimilis:* Colum. V, 11, 1) inserantur, aut si eæ transferantur. *mutata*. si est ea, *quæ jam mutata sunt*, debet subintelligi ex insitione; ita ut nunc insitæ et ex insitione mutatæ arbores in plantaria transferantur, quod quam bene fiat ignoro. Ut *mutata* sit mutando ita, ut mutentur, uti antea accipiebam, duriter fieret. Simplicissimum est *mutata* accipere loco mutato, ex suo loco transposita et in sero-

In quascumque voces artes haud tarda sequentur.
Nec non et sterilis, quæ stirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos si sit digesta per agros:
Nunc altæ frondes et rami matris opacant,
Crescentique adimunt fetus, uruntque ferentem.
  Jam, quæ seminibus jactis se sustulit arbos,
Tarda venit, seris factura nepotibus umbram;
Pomaque degenerant succos oblita priores;
Et turpes avibus prædam fert uva racemos.

52 *Ad quascunque* fragm. Moret. *voles* Medic. et Gud. a m. sec. Sic et codd. apud Pierium, nec non *velis*; sed doctius alterum. conf. Burm. *sequantur* Moret. pr. *sequuntur* sec. 54 *faciat* Medic. a m. pr. et Gud. *disjecta* ed. Ven. 55 *Nunc latæ frondes* Wakef. P. IV p. 45 et mox *uruntve*. 56 *Crescentisque* quinque, cum Goth. sec. a m. sec., et *Crescentesque* quatuor apud Burmann., hoc etiam Regius et Cantabrig. habebant. 57 *Nam* Gud. et tres alii ap. Burm., duo ap. Martin. et vett. edd. *Namque* uterque Goth. 59 *fucos* Toll. *prioris* Mentel. et Leid. 60 *una* Menag.

be plantata: nam sola transpositione arborum silvestrium natura mitescit, solo, cœlo, cultu: qua de re v. agentem Theophrast. de Causs. plant. III, 23. ubi: ὅλως δὲ αἱ μεταβολαὶ τῶν δένδρων (γίνονται) διὰ τὰς θεραπείας. Plin. XVII, 10 s. 12 *qui transitus mirum in modum mitigat etiam silvestres. scrobes subacti*, ut, terra subacta, quæ foditur. Mox *animus* eleganter pro natura, ingenio arborum. 52. *artes*, modos, cultus artificiales. Suaviter! quascumque artes ad majorem earum cultum adhibeas, feliciter tibi succedere videbis.

53—56. Alius modus silvestribus arboribus mitem naturam induendi est, si stolones ab radice pullulantes (v. 17—19) in campum vacuum et in solem transferentur, cum ipsis nunc umbra matris noceat, ut adulti aut nullos fructus ferant, aut maligne. Quæ eadem res docuit plantaria et seminaria instituere: cf. Plin. XVII, 10, s. 12. 13. et cap. 13, s. 21. *sterilis:* substituendum κατὰ τὸ νοητὸν, arbos. *fetus*, arborum fructus, sæpe, ut supra I, 55. infr. 429. *urere* vero perquam accommodate de subducto succo.

57—62. Sequitur altera ratio naturalis procreandarum arborum (supra v. 14—16), ex semine in solum delato, una cum modis eam arte emendandi et adjuvandi. Ex h. l. dilucidandus Plin. XVII, 10, s. 10. Egerat de semine—*Omnia hæc tarda proventu ac degenerantia et insito restituenda.* 57. *seminibus jactis*, seu temere, cadentibus iis in solum, seu manu jactis: utrumque enim nunc complectitur propter parem eventum. 58. *tarda venit.* tarde provenit. Ut Ecl. IX, 50 *Insere, Daphni, piros; carpent tua poma nepotes.* cf. Seneca Ep. 86. Ursinus *nepotes* de arborum sobole accipiebat; quem refellit Burm. 59. *oblita:* de iis, quæ aliam naturam induunt; suaviter; haustum ex perenni illo fonte poeticorum phantasmatum: cum transferuntur ad res inanimatas ea, quæ animantium sunt. conf. Ern. ad Callim. in Del. 34, ubi de insulis: ἠπείροιο λάθωνται. 60. *turpes racemi* præclare,

Scilicet omnibus est labor impendendus; et omnes
Cogendæ in sulcum, ac multa mercede domandæ.
Sed truncis oleæ melius, propagine vites
Respondent, solido Paphiæ de robore myrtus;
Plantis et duræ coruli nascuntur, et ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos umbrosa coronæ,
Chaoniique patris glandes; etiam ardua palma

61 *imponendus* laudat Philarg. ad v. 288, male. 62 *magna mercede* Franc. v. ad Tibull. I, 1, 2. 64 *et Paphiæ* Ven. *Respondent melius Paphiæ* unus Arundel., e glossa inter lineas. 65 *et duræ* Medic. et ceteri fere omnes ap. Heins., sicque Aldd. et hinc profectæ. Alii, in quibus Goth. sec., *eduræ*, quod ille præferebat, ut esset *valde duræ*, ut Ge. IV, 145. Eadem varietas apud Servium, Pierium, Martinum. Reiskius divellebat: *Plantis e* vel *ex, duræ*. *Eduræ* inter editas habent Egnat. Commelin. Fabric. Pulmann., et hinc vulgatæ. At recte revocavit alteram lectionem Burmannus. Nam sententia requirit, ut continua sit oratio: *Et coruli nascuntur* melius *plantis*. *nascentur* Arundel. unus. 66 *que* abest a Leid. uno. *arbos frondosa* Goth. pr. 67 In illo *Chaonii patris* possit subtimidus aliquis hærere, cum absolute quidem *pater* sæpius, vix vero cum gentili aliquo nomine dicatur, pater *Dodonæus, Olympius, Idæus*; cui rei parata medicina foret: *Chaoniæque patris glandes*. Sed Æn. VIII, 454 *pater Lemnius* de Vulcano. *etjam* Gud. cum tribus aliis et utroque Mead., ut v. 18. *et ardua* Toll. *planta* Franc.

deficiente cultu, squalidi, rugosi; ut contra *uvæ cultæ, nitentes, pulcræ*. *Uva* h. l. pro vite, quæ nostris quidem in terris ex acinulis non procreatur; at in insulis Americæ adhuc id fieri narratur.

61. 62. Artificiales modi arborum e semine procreatarum incrementa accelerandi; qui non minus locum habent in reliquis arboribus, sive sponte, sive ex viviradice natis; itaque rem generalius proponit; nec tamen (conf. Theophr. de Causs. plant. I, 6), ut poetam decebat, eundem ac vss. 22 seq. ordinem anxie servat. Arbores, inquit, silvestres omnes transferendæ sunt in alium agrum et in scrobibus (hi sunt *sulci*, vide v. 24) defigendæ, et *multa mercede*, multi laboris impendio, colendæ. Præcepta veterum de his diligenter exposuit Plin. XVII, s. 14 sq. Habuit poeta ante oculos Lucret. V, 1360—1377.

63—68. Est tamen cuique arbori suum culturæ genus accommodatissimum. *Oleæ melius respondent*, votis, consilio, felicius proveniunt, e *truncis*: h. caudicibus sectis (vide v. 30) sive taleis oleaginis (v. Cato 45, 1. Varro I, 40, 4. ubi v. Not. I. Schneid. Colum. V, 9, 1 sqq. Plin. XVII, 18, s. 29) in terram defixis: *vites, propaginibus* in humum demissis (v. 26); *myrti* autem, Veneri sacræ, (v. Bentlei. ad Horat. II Carm. 15, 5,) *solido de robore*, h. trunco seu stipite aut vastiore ramo ad pali modum in terram infosso. vide v. 24. 25, et Plin. XVII, 17, s. 27. At *surculorum plantatione* (vide v. 28. 29, et Plin. XVII, 17, s. 28) optime proveniunt *corulus, fraxinus, populus*, Herculi sacra (supra Ecl. VII, 61), et *quercus*, Jovi Dodonæo consecrata; *palma* etiam et *abies*, ædificandis navibus apta, ἐλάτη ναυπηγήσιμος, ut Theophrast. H. Plant. V, 8.—Mar-

Nascitur, et casus abies visura marinos.
Inseritur vero et fetu nucis arbutus horrida;
Et steriles platani malos gessere valentes;
Castaneæ fagus, ornusque incanuit albo

69 *Inseritur vero et nucis arbutus horrida fœtu* Medic. a m. pr. Ita plane Gudianus et Goth. sec., nisi quod ille *ex nucis.* Utrumque ab eo, qui versui metuebat, interpolatum. *arbutus horrens* Rottend. alter, Zulich. et tres Martini, ut jam Servius male quosdam legere ait. *et fetu* (pro vulgari *fetui*) recte repositum e Burmanno, ut sex libri apud Heins. cum uno Arundel. et Goth. sec. pro *ex fetu.* 71 Jam veteres h. l. tentarunt. vid. Serviana, Philargyr. et Pierium. Scaliger in Proleg. ad Manil. legebat *Castaneas fagus* antique, pro fagi, gessere; quod Cerda amplexus est et Cuningham. Heins. *fagos* græca forma accipiebat pro *fagus.* Alii interpunxere: *Inseritur—et steriles platani malis: gessere valentes Castaneæ fagos.* Pro scopulo, cui impingerent, fuit ambigua structura. Vulgo legerunt et junxerunt verba *Et castaneæ fagos* cum antecedentibus, ut subintelliga-

tinus fuisse sibi ex amicis narrat, qui quercum, palmam et abietem aliter quam ex satione nasci negaret, quique adeo cum v. 66 sententiam claudi, et in illis: *Chaoniique patris glandes* etc. *semine* subintelligi vellet. Hoc tamen fieri nequit, et perperam dubitatur de illo veterum usu, quo illas arbores plantis seu surculis procrearunt: de *palma* vid. Pallad. April. cap. 5, 2, de *quercu* Colum. IV, 33, 5.

69—72. *Insitio* restabat ex v. 32 sq. Optime inseritur *arbuto,* in arbuto, in arbutum, (*horrida* ea dicitur a cortice hispido et aspero) nux, *platano* malus, *fago* castanea, *orno* pirus, et *ulmo* quercus. Respicit locum Plin. XV, 15, s. 17. Traduntur hic insitionis genera, quæ a nostris hominibus, qui in hac re aliquid se videre putant, negantur fieri posse: non enim inseri posse arborem arbori, nisi sui generis. Negat idem auctor præstantissimus Millerus: Conf. Martin. ad h. l. Negat etiam du Hamel (*Physique de Arbres* P. I. *Liv.* IV, c. 4. *Art.* VII, pag. 85 sqq.), cum tamen alii orno se insevisse pirum, castaneam quercui, testentur. Verum et Colum. lib. V, 11, §. 12 antiquos contendit male idem negasse, *et quandam quasi legem sanxisse, eos tantum surculos posse coalescere, qui sint cortice ac libro ac fructu consimiles iis arboribus, quibus inseruntur.* Cujus ille *opinionis errorem discutiendum tradendamque posteris rationem* existimabat, *qua possit omne genus surculi omni generi arboris inseri.* Quod ad nucem in arbuto insitam attinet, testatur Pallad. II, 15, 19. postquam inde a s. 6 copiose de *nuce,* imprimis *amygdala* egerat, subjicit: *Inseritur, ut plerique volunt, mense Februario in arbuto; sed melius in trunco; ut aliqui, et in pruno, vel in se.* Et in Carmine de Insit. 163: *Arbuteas frondes vastæ nucis occupat umbra.* Et paullo ante: *Flumineam salicem fecundant ardua membra castaneæ.* Ita salici insita est castanea: ut h. l. in fago. Quod ad verba attinet, tenendum, vulgari quidem ratione: *arbuto nucem inseri,* dici, at nec minus tamen rariore modo: *arbutum inseri nuce,* ut h. l. *nucis fetu,* quod non tertio, sed sexto casu accipiendum. *Nux* autem generale vocabulum, ut sit nux juglans, nux avellana, nux amygdala, pinea et al. 70. platanus gerit malum sibi insitam. 71. *fagus flore castaneæ et ornus albo piri flore incanuit:* h. e. Ca-

Flore piri, glandemque sues fregere sub ulmis.
Nec modus inserere atque oculos imponere simplex.
Nam, qua se medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas, angustus in ipso
Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, udoque docent inolescere libro.
Aut rursum enodes trunci resecantur, et alte

tur *gessere*. Ita vero fagus insita esset castaneæ: Mira res, quam nemo facile probet. Martinus, cujus septem codd. in *Castaneæ fagos* consentiebant, cum castaneæ inter obvios et viles fructus fuerint in Italia, fagineæ contra glandes pro dulcibus habitæ, non dubitat has castaneis inseri potuisse atque adeo vulgatam lectionem et structuram sequitur, quæ in Aldd. pr. et sec. et hinc profectis occurrit, cum Egnat. et aliis. Meliorem lectionem dedit Nauger. in Ald. tert. *Castaneæ fagus, ornusque.* Ut sententia a superiore versu sit disjuncta, utque *fagus incanuit flore castaneæ* jungatur. Mirari licet, editores eum iterum deseruisse. Legitur hoc idem in Mentel. pr. a m. sec. et in Goth. sec. Mihi *fagus* a poeta positum, sed a Grammaticis ex inani metu, ne syllaba brevis metrum solveret, in *fagos* mutatum hocque ad antecedentia retractum esse videtur. Vix dici potest, quot poetarum loca corrupta sint ab iis, qui non videbant, cæsura ac tono omnem syllabam produci posse. Castaneas autem inseri aliis solitas e Plinio docere possum XVII, 10, 10 *Omnia autem hæc* (de satione egerat) *tarda proventu ac degenerantia et insito restituenda. Interdum etiam castaneæ*, sc. ut eæ proveniant lætius, inserendæ sunt: ut h. l. fago, h. quercui esculentæ. Reiskius *ficus* τῷ *fagus* substituebat. Mox *incanduit* Moret. sec. et a m. sec. Erf. *que* abest a Ven. 72 *glandesque* Gud. et quatuor alii, et duo Martini. Plin. XV, 15, s. 17 *cerasum* pro glandibus laudat, memoriæ lapsu. Etsi Pallad. de Insit. 143 cerasum in lauro, populo, et platano, inseri ait. *sues legere* Moret. pr., male. vid. Burm. 74 *medie* Erf. *trudunt medio* Zulich. *vertice* Moret. sec. 77 *Inducunt* Rottend. alter et alter Menag. pro var. lect., sed vid. Heins. 78 *At* Moret. sec. *et alta* Parrhas. cum Erf.

stanea inseritur in fago, conf. Plin. XVII, 10, 10, et pirus in orno: consentit Pallad. de Insitione 60: Pirus —*Fraxineasque suo flectit honore manus. Ornus* enim fraxini silvestris genus. v. Martin. h. l.

73—77. Plures inserendi modos vid. ap. Colum. V, 11, de Arbor. 26. Plin. XVII, 14, s. 22 sqq. qui copiose de iis agit, et Theophrast. de Causs. Plant. I, 6 et recentiores, quicumque de arborum cultura tradidere, imprimis du Hamel *Physique des Arbres* P. II, Liv. IV, cap. 4 sqq. Est quoque Palladii carmen *de insitione* in libro XIV, quod sigillatim recensuit Wernsdorf in Poet. min. Vol. VI. Ex his inserendi modis, qui sunt varii (*nec modus simplex* est, h. sunt varii ut III, 482 *nec via mortis erat simplex*) non nisi duos insigniores commemorat poeta, *inoculationem* et *insitionem* proprie dictam. *Inoculatio* fit, dum in ea parte, qua *gemmæ*, h. nova germina seu oculi *se trudunt*, erumpunt ex cortice, *ruptis tuniculis*, h. libro, interiore cortice, vulnus fit; sive *angustus sinus*, h. cavitas, avulsa gemma et cortice in modum scutuli, cujus loco *includitur novum germen*, ut *coalescat* cum vetere *libro.* Respicit h. l. Plin. XVII, 14, s. 23 et s. 24, ubi idem: *Virgilius ex cacumine inseri vetat.*

78—82. Jam de *insitione proprie dicta. rami felices* sunt arboris feracis, cujus *plantæ* h. surculi silvestri arbo-

Finditur in solidum cuneis via; deinde feraces
Plantæ immittuntur: nec longum tempus, et ingens
Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos,
Miraturque novas frondes et non sua poma.
Præterea genus haud unum, nec fortibus ulmis,
Nec salici, lotoque, neque Idæis cyparissis.
Nec pingues unam in faciem nascuntur olivæ,
Orchades, et radii, et amara pausia bacca;

80 *immittantur* nonnulli apud Pierium. 81 *arbor* e tribus propter sonum prætulit Burm. *arbos* alii. 82 *Mirata est que* Servius laudat. Sic Gud. *Miratasque* Medic. Mentel. uterque, Franc. Regius cum Goth. sec. At *Mirata que novas* fragm. Gudiano codici assutum, ut auctor notæ Servianæ in suo invenisse videtur. Satis liquere mihi videtur, hæc omnia esse eorum, qui post *exiit* idem tempus continuari volebant. *Miratisque* vel *Emirata* conj. Heins., hoc alterum quoque Schrader. Expressit versum Silius VII, 208 Hic—florebat Massicus—*Miratus nemora et lucentes sole racemos.* 83 *unum est* alter Menag. 84 f. *lotove*; sed copulantur sic plura ejusdem generis. *neque I.* in scriptis Heinsii. 86 *Orchades*, quod dudum in melioribus erat, Aldd. et hinc propagatis, etiam Steph., Heinsius e suis et Pierianis revocavit; quo aliorum codd. aberrationes alludunt. Et sic Gr. ὀρχάς. Obsidebat tamen ex edit. Egnat. et Manutii emendatione editiones *Orchites*, Servii auctoritate et usu perpetuo scriptorum de re rustica comprobatum. vid. Harduin. ad Plin. XV, 1, s. 2 et h. l. Heins. At hoc metri lex non patitur, ut nec id, quod unus Meadianus offert, *Orchades, radiique*, nec si *Orchites radiique et a.* scriberes, aliud ageres quam ut vulgare substitueres doctiori. Omnino varie idem vocabulum extulere veteres ex ὀρχὰς, ὀρχὶς, ὀρχίτης, ὀρχῖτις.

ri inseruntur. *Aut rursum* non contrariam aliquam rationem infert, ut Kingius putabat: sed altera ratio nunc subjungitur. *resecantur*, fit incisio seu fissura in trunci cortice, qua parte nullus nodus est.—80. 81. 82. Pulcerrima descriptio; quis non videat? Calpurn. Ecl. II, 40. 41 *Non minus arte mea mutabilis induit arbos Ignotas frondes et non gentilia poma.* Sed alii luxuriantur in hoc. vid. loca ap. Cerdam.

83—108. Ad culturam, in qua poeta versatur, spectat dilectus cum generis præstantioris, tum cœli ac soli idonei: de hoc altero a vs. 109 sq. 117 sq. Itaque varias arborum familias seu species ejusdem generis esse, exemplis, ut poeta, docet. Ornatissimus locus adjunctorum copia ac varietate. Illustratio uberior e Plinio, Columella, et Palladio petenda.

84. *Lotus* modo herbæ pratensis genus est, jucundum pecudis pabulum, nobis *Steinklee*, conf. inf. III, 394, modo herba palustris ex nymphæarum genere. Nilo frequens; hoc vero loco est genus arboris, *Italiæ familiaris*, dulcissimo fructu. *ziziphum* nostram seu jujubam esse putat cum aliis Martinus ad h. l. In *Ida*, Cretæ monte, *cyparissi* s. cupressi sponte proveniunt. cf. Ursin. ad h. l.—86. Ex infinitis olearum generibus (vid. quos laudant Cerda et Martinus) tria tantum, observante etiam Plinio XV, 2, enumerat poeta, *orchadas*, oblongi generis, *radios*, longioris, et *pausias*, quæ, dum adhuc virides et acerbæ sunt (habent autem tum amarum succum, hinc

Pomaque, et Alcinoi silvæ: nec surculus idem
Crustumiis Syriisque piris, gravibusque volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos;
Sunt Thasiæ vites; sunt et Mareotides albæ;
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ;
Et passo Psithia utilior; tenuisque Lageos,
Tentatura pedes olim, vincturaque linguam;

87 *Poma neque, Alcinoi silvæ* emendabat Reiskius. 88 *Syriisque pomis* ed. Ven., male. *volæmis* Medic. et Mentel. pr. *volomis* Rottend. 89 *pendent* Medic., quod Heinsio arridet, quem vid. ad Æn. VI. 209. Sed h. l. intempestiva elegantia. 90 *Quamve* Cruqu. Schol. ad Horat. Od. I, 17, male. Est Μήθυμνα. *de cespite* Zulich. 91 *et sunt* Leid. pr. *M. uvæ* Erf. a m. pr. 93 *Est passo* reponebat Reiskius. Scribunt libri *Phithia, Sithia, Sichia, Phicia, Psithia.* Variat scriptura iterum inf. IV, 269 *vel Psithia passos de vite racemos;* etiam ap. Colum. III, 2, 24. ἡ Ψιθία sc. σταφύλη est Geopon. V, 2. 4 et apud Hesych. Etymol. p. 149. I. 26, et qui primo loco memorandus est ap. Nicand. Alexiph. 181. *Psythium* est apud Plin. XIV, 9, s. 11 pr. Athen. p. 28 extr. ex Eubulo. Vel sic tamen præferam *Psithia,* cum sic in Mediceo sit et in edd. Aldd., cumque librariorum serioris ævi aberret fere stupor in *y*. *Lagea* commodam etymologiam non habet (ducunt a λάγειος, pro λαγῷος, leporinus); memoratur tamen ap. Macrob. II Sat. extr. et a Plin. XIV, 2, s. 4. 7 ex Virgilio, ubi additur, esse vitem extra Italiam. Variat *ligeos, legeos* ut in Goth. pr. 94 *junctura* Gud. Menag. uterque, et edit. Juntæ.

amara bacca), leguntur ac tunduntur Colum. XII, 47. 1.—87. *Alcinoi silvæ* sunt ipsa *poma*, ut sæpe apud poetas. De ejus hortis Odyss. H, 112 sqq. 88. *volema pira* grandia, quæ volam facile impleant; a Catone 7, 3 sumtum. v. Plin. XV, 15, s. 16.

89. Italas vites diversas esse ab aliis ait. *Vindemia* proventus vitium, uvæ. *pendet arboribus*, vel quia iis vites maritantur in Italia, vel ut arbores pro vitibus dictæ sint; ut alibi apud Virgilium et Horatium; et hoc præstat. Recensum veterum vitium ac vinorum vide in Athen. I, p. 26 sq. Columella III, 2. Plin. XIV, 3 et 6 sqq., e seriore ævo nonnulla v. ap. Coripp. III, 89 sq. E recentioribus inspicienda præter Andr. Baccium et Edw. Barry, de vitibus Italici soli commentatio in *Giornale d' Italia* T. XI, pag. 253 sqq. Maro h. l. ad XV genera enumerat. Eum Gallica vina ignorasse notat Plin. XIV, s. 3. et s. 4, 7. *Dixit Virgilius Thasias, et Mareotidas et Lageas, compluresque externas, quæ non reperiuntur in Italia.* 91. *Mareoticum vinum* notum vel ex Horat. Carm. I, 37, 14 a locis circa lacum Mareoticum super Alexandriam: vid. Borrichii Hermes c. 4; nunc deterius illud, quoniam Arabum latrocinia maturitatem uvarum intercipiunt. 93. *Vinum passum* ex uvis passis, a pandendo, h. in sole coctis, ut exarescerent. Modum conficiendi vid. apud Colum. XII, 39. *Psithia* vitis, *lagea*, quæ facile inebriat, *purpurea* et *precia* vitis apud Plin. XIV, 2, s. 4 sqq., et Colum. III, 2 sqq. videnda. De nominum caussis v. Var. Lect. lageos *tenuis*, exiguos ac tenues ra-

Purpureæ, preciæque; et quo te carmine dicam,
Rhætica? nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt et Aminææ vites, firmissima vina;

95 *prætiæ, præciæ, pretiæ* scribitur. *præco quæ que* in Rottend. sec. a m. sec. *quo te nomine dicam* apud Senecam laudatur Nat. Quæst. I. cap. 11. 96 *Rethia* Rottend. *ne cellis* multi ap. Burm. *nec cellis adeo* in nonnullis antiquis legi et ab Arusiano laudari notat Pierius. 97 In *Aminææ* et scriptura et syllabarum quantitas variat, et secundum illam vel *Sunt et*, vel *Sunt etiam* scribitur. In Medic. *Sunt et Aminneæ*; quo alii variis modis alludunt. In Ald. pr. erat *Sunt et Amyneæ*, in sec. *Sunt et Amynææ*. Correxit Nauger. in tert. *Sunt et Aminææ*, docte utique. Egnat. *Aminneæ*. Primus interpolavit Paullus Manutius: *Sunt etiam Ammineæ*, quod hinc vulgo obtinuit. Non minus poetarum auctoritas et scriptura in Græcis libris variat. vid. Pierium, Cerdam, Heins., Burm. ad h. l., Harduin. ad Plin. XIV, 2, s. 4, 1, Gesner. in Ind. ad Scriptt. de R. R. h. v., et nuper Niclas ad Geopon. V, 17, 2. Inter hæc tamen teneri poterat hoc; *Amineum* ('Αμίνειον) vel *Aminæum* ('Αμιναῖον) esse veriorem et antiquiorem scripturam; nam litteræ duplicatæ serioris ævi sunt; syllabarum autem quantitatem constitui ex Samonico c. 37 *Aut in Aminæo* c. 29 *Succus Aminææ*: et sic in Galeno Method. med. lib. XII, 4, in loco præclaro de vinorum diversorum virtutibus 'Αμιναῖος οἶνος, Hesych. et alii meliores. Corrupti codices fuere jam Ausonii ævo, quippe qui scripsit: *Solus qui Chium miscet et Ammineum.* Origo vitium, unde ad multa loca translatæ sunt, jam olim fuit incerta. Si verum est in Probo ex Aristotele legi, vinum ex Chio fuisse: patriam hanc ei assignare licebit; at Philargyr. ex Aristotele in Politicis Thessalos fuisse narrat, qui suæ regionis vites in Italiam transtulerint. Porro *fortissima vina* Moret. quart. Burmanno, *Sunt vites vina*, durius dictum videbatur; conjiciebat: *Dant etiam A.* At enim: *Sunt etiam A. v.* accipiendum: Aliud vitium genus est Aminearum, unde vinum diuturnæ bonitatis conficitur.

cemulos et uvas habens. *olim*, quum aliquando vinum ex ea expressum fuerit. Burm. 95. 96. Plin. XIV, 6, s. 8, 5 *In Veronensi Rhætica vina, Falernis tantum posthabita a Virgilio.* Melior interpretatio, quam quæ a Seneca in medium affertur Nat. Qu. I, 11. Laudantur etiam a Strabone lib. IV, pag. 206. Sueton. Aug. cap. 77 *maxime delectatus est Rhætico.* adde Plin. XIV. s. 3. *Ante eum* (Tiberium) *Rhaticis prior mensa erat; et uvis Veronensium agro.* v. Martin. h. l. 96. Variatione nova dicta hæc pro vulgari: at Rhætica una omni laude major est: tametsi inferius sit vinum Rhæticum Falerno.

97. 98. *Vinum Aminæum*, cujus, ut vinorum celebritas parum constans ac diuturna esse solet, cultu enim deficiente vites optimæ facile degenerant, nulla alia memoria, præter nominis, nobis restat, Græcæ originis et Italici cultus, cum in aliis tum in Falernis agris maturuisse videtur. cf. Intpp. ad h. l. et ad Caton. 6. 3. Multis utique in locis illud memoratur, in Peucetia, Calabriæ parte, ap. Hesych. ubi v. Intpp. in Tuscia et in Sicilia; maxime tamen in solo Campaniæ Macrob. Sat. II, 16 *nam Aminæi fuerunt, ubi nunc Falernum est.* Et Galen. l. c.—ὅτε Νεαπολίτης ὁ 'Αμιναῖος, ἐν τοῖς περὶ Νεάπολιν χωρίοις γενόμενος, ὥστε καὶ ὀνομάζουσιν οὕτως αὐτόν. Ad colles Leucogæos, supra Neapolim versus Puteolos, refert et Aminæos colles, et Falernos Martorellus (*I Fenici primi Abitatori di Napoli* T. I, p. 171. 190). Atque ejus tantam ex diuturna imprimis bonitate præstantiam perhibet poeta, ut ei adeo vinum *Tmolium*, a Lydiæ monte vineis nobilissimo (sup. Ge. I, 56), et *Phanæum* (fuere Phanæ, Φάναι, portus

Tmolus et assurgit quibus et rex ipse Phanæus;
Argitisque minor, cui non certaverit ulla
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te, dîs et mensis accepta secundis,
Transierim, Rhodia, et tumidis, Bumaste, racemis.
Sed neque, quam multæ species, nec, nomina quæ sint,
Est numerus, neque enim numero comprendere refert:

98 *Tmolius adsurgit.* Ita Pierii Medic. et Longob., nec non Medic. et reliqui potiores Heinsii, quo spectant *Thmolius* Franc. *Timolus* fragm. Moret. *Timolius* Voss. pr. *Mollius* unus Mead. Quod si pro vero habendum est, nolim tamen cum Burm. regem aliquem Tmolium et Phanæum intelligere, qui olim in illis partibus regnarint; quæ tota ratio jejuna et indigna foret tanto poeta; sed aut *montem* Tmolium et Phanæum substituerem, pro vino dictum, quod in eo nascitur, aut versum ex Græco aliquo poeta conversum dicerem, ubi Τμώλιος ἠδὲ Φαναῖος erat, scil. οἶνος; et legitur in Servianis: *De Lucillio hoc tractum est, qui ait* Χῖός τε δυνάστης, id est, οἶνος. Apud Silium VII, 166 *Falernus.* In Tibullo II, 1, 27 sunt *fumosi Falerni*, sc. cadi. Θασίους et Πραμνείους absolute dictos lege ap. Philostr. II, Imagg. 26 extr. Sed in edd., ut Aldd. pr. et sec. Junt., et codd. Rottend. Gothano sec. *Tmolus assurgit* legitur, quod ego olim pro vero habebam; Montes duo, Tmolus et Phanæus, pro vitibus in iis cultis poetice poni; idque tanto probatius fieri putabam, quoniam Tmolus erat numen montis. v. Ovid. Met. XI, 159 et cf. numum Sardianorum, qui apud multos visitur; v. nunc Eckhel Doctrina Num. Vol. III p. 113 qui et p. 123 rarissimum numum urbis Tmoli eodem capite insignem memorat; occurrit quoque Tmoli caput in marmoribus et gemmis; eos autem, qui metro metuebant, nec sibilo geminari literam videbant, interpolasse id modo *Tmolus et*, modo *Tmolius*, conf. Var. Lect. ad v. 71. Nunc mihi probabilius videtur, scriptum fuisse ab Marone: *Tmolus et assurgit*, excidisse postea *et*, cumque vitium animadverteretur, rescriptum esse *Tmolius*. *Tmolus et* Nauger. quoque reposuit Ald. tert., Benedictus in Flor. 1520, et, qui Naugerium secuti sunt, Manut. Fabric. Commelin. Pulmann. Ad hoc itaque redii: Etenim rationem habet, montes poni pro vitibus: Tmolus, et ipse Phanæus, rex inter montes vitiferos. Silius VII, 210 respiciens hunc locum, ubi de tractu Massico: *atque ex illo tempore dives Tmolus et ambrosiis Ariusia pocula succis Ac Methymna ferox lacubus cessere Falernis.* *Favenus* Uratisl. 99 *Archivusque* alter Rottend. *Argutisque* fragm. Moret. *non cui* Ven. 101 Sic meliores codd. ubique omnes. Ante Heins. in edd., ut in codd. nonnullis: *Non ego te mensis et dis a. s.*, male. *dis aut m.* unus Arundel. 102 *Transieram* Zulich. a m. pr. et edit. Genev. *gravidis Bumaste racemis* unus Mead., ex interpretatione. 103 *et nomina* Voss. unus et Moret. fragm., quod solent poetæ ad variandam orationem adhibere. *quot sint* Erf. 104 *Et numerus* ed. Ven.

et promontorium Chii insulæ, quæ alias vino *Ariusio* nobilis est, in eo templum Apollinis Phan æi), *assurgere*, cedere, v. Ecl. VI, 66, dicat. conf. Var. Lect. 99. Cum illis: *Sunt et Aminaeæ vites* junge *Argitisque minor*. Est etiam Argitis vitis, uva. Ἀργῖτις ab ἀργὸς, quod vinum candidum reddit. Est autem *minor* et *major*, cf. Colum. III, 2, 21. 100. Ea vitis, vino imprimis abundans, πολύοινος, est, eoque firmo ac durabili.

101. Vinum *Rhodium*, cujus in mensis secundis usus erat; cumque de eo ante omnia Diis libaretur, hinc vitis *Rhodia dis accepta*, grata *et mensis secundis*, fere ut apud Horat. III, 11, 7 lyra *Divitum mensis et amica templis*. 102. Plin. XIV, 1, s. 3 *Tument mammarum modo bumasti*, βουμαστοί.

103—108. Locus ornatissimus. Respicit cum Plin. XIV, 1 extr. et 2, s. 4 pr. 104. *neque est numerus*, enu-

Quem qui scire velit, Libyci velit æquoris idem
Discere quam multæ Zephyro turbentur arenæ;
Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Nosse, quot Ionii veniant ad litora fluctus.
Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt.
Fluminibus salices; crassisque paludibus alni
Nascuntur; steriles saxosis montibus orni;
Litora myrtetis lætissima; denique apertos
Bacchus amat colles, aquilonem et frigora taxi.
Adspice et extremis domitum cultoribus orbem,
Eoasque domos Arabum, pictosque Gelonos.

105 *Quem si* Gudian. *Quæ qui* Leid. unus a m. sec. *scire volet* unus Mead., non male. 106 *Dicere* Medic. cum aliis; perperam. *turbantur* in tribus ap. Burm. et apud Charisium Grammat. In Columella III, 2, 29, ubi hi versus memorantur, *versentur arenæ* in vulgaribus legitur; sed etiam ibi vetusti *turbentur*. Apud Ammian. Marcell. XXXI, 4 *truduntur* vel *trudentur* legitur. 108 *quod* Gud. *venient* Moret. sec. 112 *mitissima* Franc., unde Burm. *ditissima*, sed recte nil mutabat. *apricos* emendabat van Hoven Campens. Fasc. III, p. 228. 113 *amant* Leid. sec. 114 *et* aberat a quarto Moret. *Adspice et externum, domitis cultoribus, orbem* Burm. conjiciebat; at vide Notas. 115 *domus* Ven. et Longob. Pierii, Goth. sec. *Gelones* Franc.

merandi facultas cuiquam suppetit. *neque enim* positum pro, neque etiam, nec vero numerum tenere necesse est; non numeratu opus est.

109—135. Uti diversa sunt arborum genera, ita etiam diversum solum, quo aut nascuntur arbores quæque aut felicius proveniunt. 112. *Litora myrtetis lætissima* exquisitiore forma pro vulgari, *myrti solent esse lætissimæ in litoribus;* quod si fit, *litora* haud dubie et ipsa *læta* videri possunt. Ge. II, 124 *et amantes litora myrtos.* Mox *apertos colles* itidem doctius dixit quam *apricos*, qui forte alicui in mentem venire possint.

114. 115. Exemplo etiam esse possunt arbores exoticæ; pro his memorantur ipsæ in extremo terrarum orbe sitæ regiones, ut Arabum et Gelonorum. Sunt autem *Geloni* e Sarmaticis populis, qui ultra *Borysthenem* vagabantur. Docte de iis egit Gatterer noster in Comment. de populis Sarmaticis Vol. XII, p. 219 sq. *picti* appellantur, ut Æn. IV, 146 *Agathyrsi*, ubi vid. Not. Scilicet communi plerique barbari et feri populi more corpora pingunt, sive quod in membrorum nuditate id unum vanitatis et nobilitatis genus restat; sive quod obducta pigmentis et coloribus corpora culices, quorum infinita examina incultæ et paludosæ terræ alunt, nec non sentes, etiam frigus, minus sentiunt; sive quod horribili adspectu terrorem hostibus incutere volunt. Colorem autem aut cuti acu punctæ inungunt, aut inurunt. Hinc modo *pictum* corpus memoratur, modo *stigmatibus notatum.* Claudian. in Ruf. I, 314 *Membraque qui ferro gaudet pinxisse Gelonus.* Illa autem, *extremis domitum cultoribus orbem,* ex poetica copia dixit pro ex-

Divisæ arboribus patriæ: sola India nigrum
Fert ebenum; solis est turea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam sudantia ligno
Balsamaque, et baccas semper frondentis acanthi?
Quid nemora Æthiopum, molli canentia lana?
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?

116 *Diversæ* Reg. et Mead. Martini. Sic semper variant libri. *sed India* Franc. 117 *hebenum* alii scribunt. *et* Longob. Pierii. 118 *Quid et o.* ed. Ven. 119 *bacas* alii. *Balsama quid baccas* unus Mead.; ut sit: *Balsama? quid, baccas.* Ingratum tamen sic, quod ter redit *Quid. que* abest a Cantabrig. 120 *albantia* Leid. unus. *depectat* alii apud Servium, ut *Seres* pro *Ser* sit. *depectent* alter Rottend. *despectant* duo. *et foliis* duo.

tremis terris. Cum argumenti natura conjunctum erat, ut eas a cultu designaret, et pro *orbem extremum domitum* h. subactum, cultum ab agricolis, *a cultoribus*, poetica inversione, *extremos cultores* memorat. Male h. l. Servius et qui eum sequuntur victorias pop. R. huc trahunt.

116. 117. Sunt arborum genera certis terris domestica et propria. Respicit h. l. Plin. XII, 4, s. 8. *India* et de India proprie dicta accipi potest, nam et ibi nasci *ebenum*, narrant multi e veteribus (vid. Theophrast. Hist. Plant. IV, 5) et, quod malim, de Æthiopia, cui ebenus propria arbor. Solet enim India latissime dici, ut satis notum. cf. inf. Georg. IV, 293 ibique Burmann. Doctam ad h. v. notam esse video Vossii. Sequuntur tamen mox vs. 120 *nemora Æthiopum. Tus Sabæorum* jam Georg. I, 57.

118. *Opobalsamum* Judææ, vallis imprimis Hierichuntinæ, et Arabiæ. conf. præter laudatos a Cerda, et Paus. IX, 28. De ipsa stirpe disputata v. a Wesling. ad Alpini hist. nat. Ægypti, et in nota illa controversia de opobalsamo orientali Romæ orto 1639. 1640 liber *Petri Castelli*, Balsamum examinatum (Messanæ 1640), et *Jo. Georg. Volkamer* Opobalsami orientalis examen 1644, in quibus ad h. l. passim provocatur. Verba ipsa vulgari oratione sic efferrentur: ne memorem *arbores odoratas sudantes balsamo.* Pro arboribus dixit *ligna.* Alias *exudat, desudat,* balsamum. 119. *Acanthus* h. l. non herbæ (ut Ecl. III, 45 et al.), sed arboris, genus, nec tamen satis comperto, habetur. Spina est seu Ægyptia seu Arabica, nam et hæ inter se diversæ; communius *acantha*, vulgare nomen *acacia*, unde gummi Arabicum colligi solet. v. Alpin. c. Wesling. p. 164. Bauhin. hist. Plant. Tom. I, P. II, pag. 426 sqq. de Plant. Ægypt. nunc *mimosa nilotica* Linn. Habet quidem ea arbor siliquas, non *baccas*; sed bacca latiorem significatum habet. Arboris hujus usus etiam in sculptilibus fuit. Cæsaris triumphus Ponticus apparatum ex acantho habuit: Vellei. II, 56, 2. De agrifolio cogitare non licet; laudantur enim plantæ peregrinæ.

120. Plin. XIX, 1, s. 2 n. 3 *Superior pars Ægypti in Arabiam vergens gignit fruticem, quem aliqui gossypion vocant, plures* xylon, *et ideo lina inde facta* xylina. Parata ex ea byssus.

121. Vulgaris olim usque ad Imp. Justiniani tempora, quibus primum

Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi sinus orbis: ubi aëra vincere summum
Arboris haud ullæ jactu potuere sagittæ?
Et gens illa quidem sumtis non tarda pharetris.
Media fert tristes succos tardumque saporem

122 *proprio* Voss. a m. sec., forte ex eo, quod est in duobus Martini et ed. Nuremb. *proprior*, sollenni lapsu. 123 *Extremique sinus orbis, ubi vincere summum* Parrhas., ab interpolatione. 124 *aut ullæ* Medic. cum tribus aliis et utroque Goth. 125 *haud tarda* Schol. Horat. Cruqu. Carm. III, 4. *sagittis* fragm. Moret. *aut dura* fragm. attextum cod. Gud.; et sane, inquit Heinsius, *tardum saporem* proxime subjungit. Burmannus malit altero versu *durum saporem* h. asperum, ut Ge. IV, 120. Mirabar nemini versum totum *Et gens illa quidem sumtis non tarda pharetris* suspectum fuisse. Vidi nuper Jac. Bryant non aliter statuere; nunc etiam Brunckium in sua editione. 126 Offendit *tardum* post *tarda* superiore versu. *sardumque saporem* conjiciebat Reiskius, qui contrahit os in similitudinem risus Sardonii, ut Ecl. VII, 41. Wakefield ad Lucret. VI, 780 conj. *asprumque.*

vermiculi, quos nos *bombyces* vocamus, Constantinopolin allati sunt, opinio fuit, Seres, Indicam gentem, Sericum ita parare, ut textam a bombycibus lanuginem ex certarum arborum foliis depecterent. Plin. VI, 17, s. 20 *Seres lanicio silvarum nobiles perfusam aqua depectentes frondium canitiem.* vid. Salmas. ad Solin. c. 63 et al. Cerda ad h. l. Nostro tempore cum de Serico tum de Seribus multa accuratius disputata sunt, quam ante; constatque non unum esse vermium genus, nec eandem fuisse serici conficiendi rationem. Vide saltem Mannertum, breviter multa complexum, Geograph. ant. Vol. IV. extr. (Extat quoque *Brotier* Diss. in *Mémoires de l'Acad. d. Inscr.* To. XLVI.)

122—125. Plin. VII, 2 *Arbores quidem* (in India) *tantæ proceritatis traduntur, ut sagittis superari nequeant.* Arbores *Cocos* ferentes intelligebat Catrœus. Nimis anguste. Plurima vastarum et immanium arborum genera in India nasci, fidem faciunt recentiores rerum Indicarum auctores. *Extremi sinus orbis,* interior, adeoque remotior terra, extremæ orbis partis: cujus veram et explicitam notitiam non habuisse veteres, et pro temporum successu diversas et erroneas notiones aliis alias successisse, nunc inter notas res est. *aer summus arboris* pro cacumine dictus. Statius Theb. V, 564 *nemorumque per aera densi Dissultant nexus serpentis.* Fere ut: *aura auri refulsit,* et sic alia. *potuere* ex aoristo pro possunt. *et quidem,* et tamen, *non tarda* ea gens, malim strenuam interpretari, quam non tardi ingenii, h. callentem, peritam.

126—135. *Malum Medicam* seu Assyriam; item Persicam: nisi hæc ad diversum genus est referenda. Ad citrorum genus, s. ad *citria,* eam esse referendam dubitari nequit. Quam autem familiam Maro respexerit, non satis liquet. Convenit locus maxime cum Theophrast. H. Plant. IV, 4, extr. et cum Plin. XII, 3, 7; adeoque aurantiæ (*Pomeranze*) genus aliquod poetæ ante oculos fuisse verosimile fit: v. Bauhin. Hist. Plant. T. I, p. 90. 92. Plinii ævo adhuc, præterquam apud Medos et in Perside, nusquam proveniebat. Palladius, qui sæculo III incunte vixisse putatur,

Felicis mali; quo non præsentius ullum,
Pocula si quando sævæ infecere novercæ,
Miscueruntque herbas et non innoxia verba,
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipsa ingens arbos faciemque simillima lauro;
Et, si non alium late jactaret odorem,
Laurus erat: folia haud ullis labentia ventis;
Flos ad prima tenax: animas et olentia Medi
Ora fovent illo, et senibus medicantur anhelis.

127 *præstantius* Longob. Parrhas. edit. Ven. et Macrob. Sat. II, 15, frequente errore. Post hunc in Goth. sec. versus 130 sequebatur. 129 *Miscuerint* fragm. Moret. unus Mead. et vett. edd. *Miscuerant* Franc. Cantabrig. Goth. sec. Eadem varietas apud Pierium. Versus insertus ex Ge. III, 283, ubi v. dudum damnatus nunc et ejectus a Brunckio et in edit. Parmensi. 130 *agitata* Uratisl. 131 *facieque* uterque Mead. *tauros* Medic. a m. pr. 132 *ructaret* Ven. 134 *ad prima* Medic. et vetustiores Pierii et Heinsii, item tres Martini. In aliis *apprima*, *apprime*. 135 *medicatur* Ven.

præcipuam ejus cultui curam impendisse creditur; v. eum in Martio X, 11 sqq. certe is s. 16, cum antea universe de citro dixisset, ejusque cultu, pergit: *Asserit Martialis* (Gargilius) *apud Assyrios pomis hanc arborem non carere*—adjectis nunc iis, quæ alii de malo Medica narrant. cf. etiam Macrob. Sat. II, 15. ubi ex Oppio in libro de silvestribus arboribus: *Citrea item malus et Persica; altera generatur in Italia, et in Media altera:* tuncque subjicit fere eadem. Videtur tamen recte Medicam malum a Persica discernere Vossius et ad citri genus acidioris referre: de quo videbunt botanici, locis a Cerda cumulatis inspectis et expensis. Adde fragm. Herodiani (ad calc. Phrynichi) p. 221 μῆλα Μηδικά τὰ νῦν κίτρα. ubi v. Nunnes. Ita *tristes succi*, aut erunt acidi aut amari (ut Ge. I, 75 et al.), sive propter corticis ac granorum amaritudinem, sive succo, qui cultu deinceps assiduo mitigari cœpit. *tardus sapor*, h. diu palato immanens, quia acerbus, pungens, est. 127. *Felix*, de arbore si dicitur, ad fecunditatem proprie respicit. Et sane citri fetus perpetua successione succrescunt. Nunc tamen ad salubritatem potius epitheton spectare videtur, ut contra infelix, infaustum, est, quod nocet. Pro veneni antidoto habitum esse pomum Medicum etiam ex Theophrasto, Dioscoride, Plinio, constat; nec forte injuria in certis saltem venenorum generibus. 128. *novercæ*. Sollenne hoc antiquis, novercalia odia, fraudes, insidias, venena memorare. v. c. Horat. III, 24, 18. Ovid. Met. I, 147. multo tamen magis Romanis, quam Græcis. 129. *verba non innoxia*, h. noxia, incantationes; et eodem sensu *herbæ non innoxiæ*, venenatæ. 130. *agit* est exigit, expellit. 134. *Ad prima*, ut *in primis*, *cum primis*, *apprime*, inter alias arbores: non enim decidunt flores cito. Mederi Parthos iis pomis graveolentiæ oris, etiam Plinius monuit eod. l. post Theophr. 135. *fovent* h. curant, θεραπεύουσι; cum mox substituatur, *medicantur*.

Sed neque Medorum, silvæ ditissima, terra,
Nec pulcer Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent; non Bactra, neque Indi,
Totaque turiferis Panchaia pinguis arenis.
Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem
Invertere, satis immanis dentibus hydri;
Nec galeis densisque virûm seges horruit hastis:

136 *ditissima regna* Medic a m. sec., interpolatrice. Accipiebatur olim et interpungebatur: *Medorum silvæ, ditissima terra:* ita languet appositum hoc. 137 *aura* Medic. a m. pr. *aut auro* Zulich. ut IV, 9 *neque—aut*. Variatur tamen haud uno modo negatio iterata. *neque* Goth. sec. a m. pr. 138 *certant* Leid. a m. sec. *nec Indi* quatuor cum Donato ad Ter. Phorm. II, 1, 14. 139 Putes esse *Totave*. Sed variant poetæ has copulas multis modis, ut nihil tuto statuere possis. 140 *nec t.* Medic. a m. sec. *spirantis* Mentel. duo. 141 *immanes* ante Heins., male. *immani* Goth. pr. *hydris* Medic. 142 *galea* videtur legisse Auctor Medeæ v. 256 in Anthol. Lat. pag. 167. *viris* Zulich.

Est enim genus curæ, calefacere, reficere modico calore, quod proprie est *fovere;* hinc latius etiam de aliis.

136—176. Sequitur signatissimus locus, cum quo cf. Plin. H. N. lib. extr. Dionys. Halic. I, 36. Varro R. R. I, 2, digressio in laudes Italiæ, quas similibus aliorum scriptorum locis firmavit et illustravit Cerda. Quantopere autem cultu præstitisse putabimus Italiam, si cum nostrorum temporum habitu eam comparemus! Neque Media, malis suis felix, nec India proprie dicta, ad Gangem, aut Lydia, cujus est aurifer fluvius Hermus, e Phrygia descendens, et mox cum Pactolo eodem alveo profluens, nec Bactriana, neque Æthiopia, aut si mavis, reliqua India, neque Arabia cum Italia comparari potest; multo minus Colchis, monstris infamis v. 140.

136. Patet *silvæ ditissima*, jungendum esse: Medorum terra, ditissima silvæ h. e. silvarum, pro, malorum, quas ante dixerat. 137. *auro turbidus Hermus* per oxymori speciem pro aurifer. Expressit hunc locum Martialis Epigramm. VIII, 78 *turbato sordidus auro Hermus*. Subtiliter magis quam vere monet Drackenb. ad Silium I, 159 Hermum turbidum non suo, sed auro per Pactolum illato, significari. *Bactra;* Bactrianam, tanquam splendidum nomen memorare videtur; etsi et illa terra inter felicissimas est; etiam Oxus in ea aurum vehere dictus: de Mirab. Ausc. 46. 139. *Panchaia*, Arabiæ regio, seu Arabia nunc est; proprie insula fabulosa Evemeri, Arabiæ ab Oriente objecta, quam ex Ennii Evemero norat Virgilius. cf. Diod. V, 41, etsi et ibi diversa est insula turifera. *pinguis*, aut propter tus pingue, quod resinæ naturam habet, aut fertilis, *turiferis arenis*, solo arenoso, cui frutex turis innascitur, h. pro ture, de quo vid. Plin. XII, 14, s. 30 sqq. In prosa diceres: habens solum, quod fert pingue tus.

140—143. Nota fabula de dentibus draconis ab Jasone ad expugnandum vellus Colchicum profecto satis, et viris armatis hinc enascentibus, qui Sparti dicti. v. Apollon. III, 409 sqq. *horruit* pulcrius quam extitit, exiit, nata est. Versus 140 translatus ex

Sed gravidæ fruges et Bacchi Massicus humor
Implevere; tenent oleæ armentaque læta.
Hinc bellator equus campo sese arduus infert;
Hinc albi, Clitumne, greges, et maxima taurus
Victima, sæpe tuo perfusi flumine sacro,
Romanos ad templa deûm duxere triumphos.
Hic ver assiduum, atque alienis mensibus æstas;
Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbor.
At rabidæ tigres absunt, et sæva leonum

144 *oleæque* ante Heinsium, qui Pierianos nonnullos et omnes suos secutus *que* sustulit. In Mediceo additum a manu sec. Deest in libb. Burm., in Regio Martini, et Gothano sec. Ergo codd. auctoritate exulat, quod versum numerosiorem et suaviorem faceret. Color idem est in Lucret. V, 204—*partem montes silvæque ferarum Possedere; tenent rupes vastæque paludes.* *oleæ sarmentaque læta* edit. Argent., notante Reiskio; ab interpolatrice utique manu. Jo. Schrader. tentabat: *arbustaque* Quod sane et ipsum ferri posset; uti de vitibus ea vox occurrit, et cum oleis melius conveniret. Inciderat quoque in idem Wakef. ad Lucret. V, 1377. Verum poeta transitum ad greges facit. *lata* non modo conj. sed et reposuit Wakef. quia αἰπόλια πλατέα αἰγῶν ap. Homer. 145 *Hic* hoc et sequ. versu Erf. a m. sec. 146 *Hinc albi, Tyberyne* Goth. sec. a m. pr. *te maxima* Schol. Cruqu. Horat. Od. IV, 2. *tauri* Reg. Martini cum Erf. 149 *ver perpetuum* Schol. Cruqu. Horat. Od. II, 6. conf. ad Ecl. IX, 40. *Hic iter* Ven. *messibus* apud Martinum vir doctus legebat, e Claudiani XXXVI, 224 *alieno gramine*, ut de Medica, herba, intelligatur, sed male; de anni tempore cogitat poeta: æstatem etiam per eos menses durare, quibus hiemem aliæ terræ sentiunt. 150 *arbor* prætulit Burm., ut v. 81. 151 *rapidæ* nonnulli apud Pier. et Burm. cum Gothanis, perpetua variatione. *obsunt* Ven. *leones* Medic. a m. pr., quod placet Heinsio; et habet ed. Cuningham. Scilicet epexegesis illa et elegans et

Lucret. V, 29 *Et Diomedis equi spirantes naribus ignem.* 143. *fruges gravidæ*, lætæ. v. ad Ge. I, 319. Mons *Massicus*, Campaniæ, ad Sinuessam, vitibus consitus.

145—147. Ornatissimi versus pro: in Italia equi et boves præstantes nascuntur. *Clitumnus*, Umbriæ Cisapenninæ fluvius, ubi juxta urbem Mevaniam Tiniæ se miscuit, cum eo ad Tiberim descendit. Campi adjacentes etiamnum armentis opulenti. cf. de Clitumno Epp. Plin. VIII, 8. *albi greges*, quia fluminis aquis ea vis inesse putabatur, ut armenta *candido* colore essent. Simile quid creditum de Galæso in agro Tarentino; cf. ad Horat. Od. II, 6, 10, et Scamandrum opinio fuit rutilas reddere ovium lanas. cf. Aristot. H. A. III, 2. Alia v. in Nota Becmanni ad lib. de Mirab. Ausc. c. 184. *Taurus* ab his arvis adductus candidus *victima* in triumpho immolari solita. Omnia hæc satis a multis illustrata: vide vel Cerdam. Sed ii tauri cum ante triumphantis currum ducerentur, hinc ipsi *ducere triumphos ad templa* dicuntur.

149. *alienis mensibus æstas*, hibernis. Ex Lucret. I, 182 *Quod si de nihilo fierent, subito exorerentur Incerto spatio atque alienis partibus anni.* 150. Oves et arbores biferæ. Nota Italiæ laus. vid. de Mirab. Ausc. c. 81 et ibi Nota clarissimi editoris. *utilis* pro fertilis, ab effectu. inf. 323 *ver utile silvis.*

151—154. Ornate: Caret Italia

Semina; nec miseros fallunt aconita legentes;
Nec rapit immensos orbes per humum, neque tanto
Squameus in spiram tractu se colligit anguis.
Adde tot egregias urbes, operumque laborem,
Tot congesta manu præruptis oppida saxis,
Fluminaque antiquos subterlabentia muros.
An mare, quod supra, memorem, quodque alluit infra?
Anne lacus tantos? te, Lari maxime, teque

Virgilio familiaris. conf. Heins. ad Claudian. de B. Gild. 138. Sed v. loc. Lucretii in Notis. Reiskius locum sic refingendum conjiciebat: *et secla leonum. Semina nec miseros fallunt aconita legentes*, h. nec fallunt aconita miseros illos, qui semina, h. herbas, legunt, aut potius *germina* pro *semina*; namque alias pendebit *legentes*, neque habebit, quo referatur. 153 Miror imprimis post alterum *immensos* τὸ *tanto* nemini displicuisse, quod explicari quidem potest, non tanto, quam in aliis terris: quod tenue esset; at cum definitum nihil sit, cum quo comparatio instituatur, ad elegantiam facere vix putamus. In promtu est *lento* legere, Nicand. Ther. 222 νωθεῖ ὁλκῷ, seu *torto tractu*, ut alias poetæ. Nec aliter legisse putes Nemesian. Ecl. IV, 40 *torto non squamea tractu Signat humum serpens.* Qui poetarum lectione tritus est, me non monente assequetur, sententiæ vim non in epitheto quæri, ornatus caussa addito. Alias nec Nemesianus *torto* adjicere poterat. 155 *labores* Uratisl. et fragm. Moret., it. Regius Martini. conf. ad Æn. I, 455. 156 *Tunc* c. duo. *conjecta* Erf. 158 *supra est* Parrhas. *abluit* al., ex more. 159 *Lauri* duo. Fabricius distinguere volebat: *Te, Lari, Maxime, teque* etc., ut tres præcipui lacus Italiæ memorentur, Larius, Verbanus, qui et Major, et Benacus. Nimis subtiliter.

ferarum monstris, venenatis plantis et reptilibus. *sæva leonum semina*, γένη, sævi leones, ex Lucretiano III, 741 *triste leonum Seminium. tanto*, tam longo, quam alibi.

155. *operum laborem*, h. opera, fabricas, ædificia. Mox *congesta manu* simpl. extructa in rupibus. Fuere autem multa per Italiam oppida, imprimis antiquiora, in editis ac præruptis locis sita; inque his ipsa Roma. 157. *Fluminaque antiquos subterlabentia muros* esse possunt sive medias urbes permeantia, sive muros alluentia. Præfero nunc haud timide alterum hoc; *subter* est pro præter. Talis enim situs multarum fuit per Italiam urbium, ut ad amnem sitæ essent: idque nunc eo pertinet, ut Italiam multis fluviis rigari significet. Nimis angustum est: quod ad aquæductus, Cloacam et Capitolium, hos versus revocant; at poeta *tot urbes, tot oppida*, memorat, et *antiquos muros.* Etsi aquæductibus præsidium parare possis ex Rutil. I, 101, ubi de iisdem egerat: *Intercepta tuis conduntur flumina muris.* Esset adeo intra urbem.

158. *Mare superum* et *inferum*, Adriaticum ac Tyrrhenum, miræ opportunitatis Italiæ ad rerum hominumque commercia. 159. *Lacus Larius maximus*, h. permagnus, sub Alpibus (nunc *Lago di Como,)* in agro Mediolanensi, *Lacus Benacus* in Veronensi *(Lago di Garda,)* propter magnitudinem ventis ac procellis obnoxius non aliter ac mare. Idem Mincium amnem medio alveo transmittens, v. Plin. IX, 22 et cf. Æn. X, 205. *assurgens*, tumescens.

Fluctibus et fremitu assurgens, Benace, marino?
An memorem portus, Lucrinoque addita claustra,
Atque indignatum magnis stridoribus æquor,
Julia qua ponto longe sonat unda refuso,
Tyrrhenusque fretis immittitur æstus Avernis?

160 *insurgens* malebat Wasse ad Sallust. Jug. 33, quia hoc et alias simili sensu occurrit. At hoc ad emendationem nullam satis est. 161 *Quid memorem* Rufinian. p. 251. *abdita* Gud. *claustro* duo. 162 *magnis clamoribus* Aretinus in Epp. laudat, quod probabat Wasse ad Sallust. l. l. 164 *Averni* Toll. et Serv.

161—164. M. Vipsanio Agrippa, L. Canidio Gallo Coss. U. C. 717, cum contra Sext. Pompeium male rem gessisset Octavianus Cæsar, ut reficiendis classibus locum tutum haberet, Agrippæ consilio portum Baianum in sinu Puteolano (inter Baias et Puteolos) commodiorem et tutiorem ita reddidit, aut verius novum portum aperuit, ut lacum Lucrinum, interjecto aggere a mari seclusum, cum lacu Averno, qui isti adjacebat, conjungeret, aggerem autem modo dictum, qui V stadiorum erat, latitudine vix quadrigis recipiendis par (Strab. V, p. 245,) postquam eo perfosso aditum navibus in portum fecerat, ita muniret, ut a fluctibus superari nequiret, navibusque tutus intra eum esset receptus. Hic *Portus Julius* vocatus. vid. Sueton. Aug. 16. Excisæ tum silvæ, quæ loca vicina occupabant. Locus classicus est apud Dionem XLVIII, 50, alia dedit Cluver. Ital. ant. IV, 2. Adversus Servium, qui plura miscuit, disputat Ouwens N. H. p. 581. Prælatus tamen sequenti tempore portus Misenus. Memorat itaque poeta portum Julium; quem sic ornavit: *portus Lucrinoque addita claustra*, h. aggerem illum non tum primum factum, sed novis operibus adstructum, quo ipso portus effectus est. Eodem modo accipiendum est illud Plinii, ex nostro adumbratum, XXXVI, 15, s. 24, 12 *mare Tyrrhenum a Lucrino molibus seclusum*, nimirum, ostio tantum portus relicto. *æquor* autem *indignabatur*, ea parte, *qua unda Julia sonat ponto longe refuso*, h. qua portus Julius immisso mari erat effectus: *refusus*, ut sæpe fieri solet, non contrariam aut iteratam actionem notat, sed simplicis vim habet. Possit quidem et ita accipi, ut pontus a mole aggeris in mare projecti refundi, reprimi videatur, ut ap. Lucan. II, 617 *violentos insula Coros Excipere saxis lapsasque refundere undas* dicitur: sed alter versus ad eandem sententiam exprimendam valet: *Tyrrhenus æstus*, h. mare æstuans, immittitur, per os portus, *fretis Avernis*, h. lacui Averno, qui pro intimo portus recessu erat, et ad quem e Lucrino fossa ducta erat. Lucan. II, 616 *Nec tamen hoc artis immissum faucibus æquor Portus erat.* Immutavere locorum faciem longa ætas, terrarum ruinæ et subterranei ignes, imprimis Monte Novo exorto, ita, ut nunc adeo de situ et vestigiis hujus portus inter viros doctos disputetur. vid. Paoli Antiqq. Puteolan. Accipitur vulgo de hoc portu Julio Horatii locus Art. 63 *Debemur morti nos nostraque, sive receptus Terra Neptunus*

Hæc eadem argenti rivos ærisque metalla
Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virûm, Marsos, pubemque Sabellam,
Assuetumque malo Ligurem, Volscosque verutos,
Extulit; hæc Decios, Marios, magnosque Camillos,
Scipiadas duros bello, et te, maxime Cæsar,
Qui nunc extremis Asiæ jam victor in oris

167 *Hoc* Zulich. et Mead. *viros* Goth. sec. a m. pr. 168 *Adsuetum malo* Zulich., addita ridicula glossa, id est, navibus vel pomis. *Ligurum* Medic. a m. pr. Mox *Vulscos, Vulcos, Volcos, Volctos* scribitur. *veruto* (scil. assuetum) Lipsius emendabat. Sed vid. Not. 169 *hæc doctos Marios* Ven. 170 *maxima* Gud. 171 *extremis aciem* Goth. pr.

classes aquilonibus arcet, *Regis opus.* Mihi ille portum Alexandrinum respexisse videtur; *regum* Ptolemæorum opus, a quo *aquilo* arcendus erat.

165. 166. In eadem argenti, æris, aurique metalla. Copiam exprimit per *argenti rivos* (ex Lucret V, 1255) et *auro plurima fluxit*, poetica ratione, pro, plurimum auri in ea est; tametsi hoc ad Padum referri possit, nam apud Plin. XXXIII, 4, s. 21 in Pado *segmenta auri reperiri* traduntur. Ad montes ac silvas aliquando incensas, ut metalla excocta fluerent (Lucret. V, 1242 sqq.), referebat Jul. Sabinus. *æris metalla Ostendit venis*, quod in vulgari oratione fuisset, *venas æris ostendit*. *æris metalla* h. æs o. in *venis*. *Ostendit* autem non otiosum; quia certis tantum vestigiis res credebatur, metalla autem Italiæ exercere Senatus consulto vetitum erat: Plin. III, 20, s. 24 extr. XXXIII, 4, s. 21. XXXVII extr.

167—170. *Marsi*, bellicosi, cum *Sabinis*, severa disciplina nutritis, primo loco memorari solent inter Italiæ populos. *assuetum malo* pro malis, ærumnis, laboribus, κακοπαθείᾳ (cf. Æn. IX, 604 sqq.), *Ligurem*; colit enim agrum exilem et saxosum. *Inculta Alpium postrema possident*, ait Servius (cf. *Addison's Remarks on several Parts of Italy* p. 6). Male hoc in tali carmine et in tali loco ad malam fidem horum hominum trahitur, ut facere videmus etiam nuperum scriptorem (*Observations sur l'Italie* T. III, p. 279), cum eadem nunc opinio de Genuensium ingenio inter Italos obtineat. Idem auctor (*Grosley*, T. II, p. 413. 414) recte, quam diversa facies Italiæ nunc sit, observat, et quam parum in eam cadat imprimis illud: *Magna parens frugum, magna virum! Volsci* autem *veruti*, h. hastæ genere, *veru* (*veru Sabellum* Æn. VII, 665 dixit,) seu telo veruto, armati. Apparet autem, quod usu communi simpliciter *verutum* vocatur, esse proprie verutum telum vel jaculum, veru instructum ac munitum. *Scipiadas duros bello* h. induratos ad bellum.

171—173. Ut horum versuum sententiæ fides constet, cum Ruæo et Catrœo Burmannus eos altera recognitione insertos esse credit, U. C. 734, quo Augustus in Asia signa a Parthis recepit et Medis pacem dedit. Est adeo vir doctus, qui vss. 171. 172 tollendos esse censeat, cum nec a. 724 nec 734 satis conveniant. Cogitandum tamen erat, nos in poeta, non

Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.
Salve, magna parens frugum, Saturnia tellus,
Magna virûm, tibi res antiquæ laudis et artis
Ingredior, sanctos ausus recludere fontes,
Ascræumque cano Romana per oppida carmen.
Nunc locus arvorum ingeniis: quæ robora cuique,

172 *In bellum advertis* Uratisl. *artibus* duo apud Martinum, quod ex Æn. VI, 853 probare velle, ludus esset. Probabat tamen Wakef. in sua Georgicorum editione; e qua tamen nolo quicquam afferre, quandoquidem seriore omnium carminum Maronis editione ea haud attigit, adeoque ipse damnasse videtur. 174 *artem* Gud. *artes* conj. Wakef. 175 *Aggredior* Priscian. lib. VII, quod est vulgare verbum hoc sensu. *Ingrediar* fragm. Moret. conf. Burm. *excludere* Zulich. 177 *ingentis, q. r. cano* Gud.

in historico versari; versusque esse tam præclaros, ut vix ab aliquo interpolatore eos profectos esse arbitreris. Quod autem ad eam opinionem attinet, qua seriore manu ab ipso poeta inserti esse putantur: equidem in bono poeta vix hoc probandum putabo, si diversi temporis in eodem carmine vestigia reliquerit. At nec tali suspicioni locus est, spectantque et hi versus ad eosdem annos, quos in aliis Georgicorum locis subinnuerat, 724. 725 ab U. C., modo poetam, ut alibi facit, v. c. Georg. III pr., magnifice efferre et ornare cogites id, quod vere nihil aliud erat, quam quod Cæsar ex Ægypto, quo paullo post pugnam Actiacam Brundusio trajecerat, per Syriam in Asiam iter fecit, et hieme ad Euphratem exacta Asiæ res constituit. v. Vita Virgil. ad a. 724. Itaque *extremis victor in oris Asiæ*, usque ad Euphratem progressus, et *Indum avertit*, dum præsidiis fines, h. urbes in finibus, firmat. *Indum imbellem*, ut Ge. I, 57 *molles Sabæi* et omnes Asiæ ad Austrum versæ populi: petiit hinc Nemes. Cyneg. 74 *Imbellem fugam* Parthorum. Novum esset *imbellem* accipere, nulla jam amplius bella tentantem, scilicet, quod arma tua reveretur; ut Reiskius etiam accipiebat. *Arces* de finibus dici, docet Burm: scil. quatenus ii arcibus et præsidiis muniri solent. Omnino tamen imperium Romanum declarat. Inf. Æn. IV, 234 est ipsa Roma *Ascanione pater Romanas invidet arces?*

173—176. Tanquam deam appellat Italiam. *tibi* in tuum honorem, aut tui gratia, *ingredior*, aggredior, dicere instituo, *res antiquæ laudis et artis*, rem rusticam apud majores in honore habitam. *sanctos ausus recludere fontes*, quia primus inter Romanos hoc argumentum versibus tractat. De formula hac poetica loquendi v. Mitscherl. ad Horat. I Carm. 26, 6. *sanctos*, quos accedere metuebant, reverentia quasi numinis alicujus, adeoque novos. *Ascræum carmen* omnino pro georgico, quia Hesiodus, ex Ascra, Bœotiæ vico, oriundus, opus de opere rustico condidit; non vero, quod vulgo putatur, ex Hesiodo adumbratum aut expressum.

177. Nunc locum *de varia ac diversa soli et agrorum indole et natura*, et a v. 226—258 *de notis ac criteriis cujuscumque soli* tractat; et quidem universe, ut non modo arborum culturam respiciat, sed et frumentorum

Quis color, et quæ sit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terræ, collesque maligni,
Tenuis ubi argilla et dumosis calculus arvis,
Palladia gaudent silva vivacis olivæ.
Indicio est, tractu surgens oleaster eodem
Plurimus, et strati baccis silvestribus agri.
At quæ pinguis humus, dulcique uligine læta,

178 *aut quæ* Arundel. et edd. vett. cum Goth. pr. *serendis* tres. *creandis* unus Arundel. *ferendis* vel propterea præferendum esse videbat Reiskius, quia v. 195 *armenta* sequuntur. 180 *Tenuis ubi argillæ dumosis calculus arvis* Probus Arte Grammat. Sed vulgatam tuetur etiam Nonius Marcellus in *Tenue. arva,* quæ sata sunt arata, non posse esse *dumosa* putabat Reiskius; itaque conjiciebat, *dumosis calculus ancris.* Ancræ et antræ sunt αὐλῶνες, στενὰ τόπια, confragosa, abrupta, curva, sinuosa loca saltuum. Eandem vocem Propertio I, 1, 11. I, 2, 11 obtrudebat Scaliger, e Glossis Isidori. Sed *arvum* poetæ est commune omnium agrorum nomen. vide vel II, 177. 181 *gaudet* Medic. Gud. tres alii cum Goth. sec., scilicet quia *calculus* in animo hærebat. 183 *baccis stridentibus* Leid. pr. 184 *At que* Medic. a m. pr. et Gud. *Atque et* alter Menag. *Et quæ* Franc.

ac pascuorum curam habeat. Nunc locus, inquit, est opportunus ac proprius doctrinæ de arvorum ingeniis tradendæ, *quæ robora,* h. quæ præcipua vis ac virtus cujusque soli sit, qua potissimum valet (Claudianus XVII, 178 *Nosse soli vires); quis color,* quale ex adspectu judicium fieri possit, et quam naturam seu naturalem vim ad res ferendas habeat. Videtur in sqq. ante oculos habuisse Theophr. de Causs. Plant. II, 5 et 6, in aliis Xenoph. Œcon. cap. 16, 2 sqq. conf. Varro R. R. I, 9. et Vitruv. VIII, 1.

179—183. Solum argillaceum et calculosum ait esse idoneum oleis. *terræ difficiles* parum feraces, quasi morosæ, parcæ, ut contra *faciles,* fertiles, quasi liberales, munificæ. *frugum facilis terra* Claudian. XXIX, 54. Junguntur etiam *colles maligni* eodem sensu et respectu ad liberalitatem soli ac fertilitatem: sic quoque *solum benignum.* cf. Burm., qui in notione finienda laborare videtur. Præceptum ipsum illustrat Theophrastus de Causs. Plant. II, 1. Cato c. 6; neque repugnat, quod olearum cultui alii solum pingue assignant. Cœli enim locorumque indoles ac situs alibi aliud suadent. cf. Plin. XII, 18, s. 30. 31. Virgilius de regionibus Transpadanis cogitabat, aquarum eluviei obnoxiis; ut bene vidit Martinus. 180. ager, λεπτὸς, λεπτόγειος, solo seu argilloso seu saxoso. *Tenuis argilla* Servio *sine humore, quia est* (ex opposito, puta) *et pinguis.* Scilicet est exilis, jejuna, adeoque sine succo, sterilis. 181. *vivacis olivæ.* Plin. XVI, 44, s. 90 *Firmissimæ ergo ad vivendum oleæ, ut quas durare annis CC inter auctores conveniat.* conf. Theophrast. de Causs. Plant. II, 15. Hist. Plant. IV, 15. 182. *Oleaster,* diversus ab eo, quem nos eo nomine appellamus. v. Martin. *Plurimus:* ut Georg. I, 187 *cum se nux plurima silvis Induet in florem.* ubi oleastri frequentes nascuntur.

184—191. Solum pingue vitibus colendis idoneum est. *At humus, quæ pinguis* et uliginosa *est, et campus,*

Quique frequens herbis et fertilis ubere campus;
Qualem sæpe cava montis convalle solemus
Dispicere: huc summis liquuntur rupibus amnes,
Felicemque trahunt limum; quique editus austro,
Et filicem curvis invisam pascit aratris;
Hic tibi prævalidas olim multoque fluentes
Sufficiet Baccho vites; hic fertilis uvæ,
Hic laticis, qualem pateris libamus et auro,
Inflavit quum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,

187 *Dispicere* Heins. tuetur hic et ad Æn. VI, 734 e Gud. Mentel. et Menag. *Despicere* vulgo, quod tuetur Wakef. ad Lucret. II, 741 et defendi potest. *hic* Goth. pr. *linquuntur* Medic. am. sec. et alii. *liquentur* Ven. cf. ad Æn. III, 28. *montibus* Moret. quart. 188 *obditus* vel *uvidus austro* conj. Jo. Schrader. 189 *filicem* e codd. et edd. vindicat Heinsius. In vulgatas nescio quas irrepserat *silicem*. Quod res ipsa non respueret, nam, ut Colum. ait III, 11, 8, *amicus vineis silex*; et filice consitam humum nimis jejunam esse, quam ut vitibus idonea sit, judicabat Millerus. Sed *filicem* Plinius confirmat. vid. Not. 190 *Hinc* Ven. 191 *Sufficiat* Gud. *vires* Reg. Martini. 192 *libatur* ed. Mediol. 193 *ad auras* Gud. et Goth. sec.

qui editus austro; versus austrum, est, et—*hic tibi sufficiet olim vites prævalidas*, h. e. vitibus colendis idoneus est. Pinguedinem et *uber* h. ubertatem soli (v. ad Æn. I, 531) colendis convenire vitibus, docet poeta: consentiunt rei rusticæ scriptores: ut copiose ostendit Cerda. Vide imprimis Colum. III, 11, 8. Scilicet referendum et hoc ad diversa vitium genera et diversam cœli solique naturam. *pinguis*: opp. tenui argillæ. 186—189. indicia talis soli in convallibus et in collibus. 187. *Dispicere* pro vulgari, prospicere, videre. *huc liquuntur,—quique editus Austro,* in vulgari oratione fuisset, *quo—liquuntur et limum trahunt; aut qualem eum campum videmus, qui editus Austro*, h. versus Austrum, adeoque ei expositus est. *felix limus*, ad fertilitatem faciens, fecundans. 188. 189. Magnus auctorum, qui de vitibus colendis scripsere, in hoc dissensus, cum alii austris infestari vineas tradant. Multa loca congessit Cerda. Scilicet poetam de vineis, in solo humili, pingui et uliginoso satis, alios de collibus loqui, tenendum est. 189. Plin. XVII, 4, s. 3 *Virgilius et quæ filicem ferat, non improbat vitibus.* Est nostrum *Farnkraut, fougère.* Pterin aquilinam Linn. esse, censebat Schreber. ad Theocr. Id. III, 14. *invisa aratris* propter implexas inter se et late serpentes radices, easdemque extirpatu difficiles, πολύῤῥιζος.

190—194. Valde ornate effert illud: præstantissimum vinum in tali solo nasci. *pateris et auro* notum est, ad quam figuram soleat referri. Mihi tamen id Grammaticorum commentum valde jejunum videtur. Scilicet poeta *aurum* simpliciter pro *patera aurea* dicere potest; sæpe hoc uno contentus est; interdum, ut h. l., hoc ipsum explicative apponit, cum generaliorem vocem primum posuisset. Similiter res sese habet in aliis exemplis. 193. Tibicinem Etruscum sacrificiis adhibitum fuisse, vel ex Livio notum est. *pinguis* in ludibrium

Lancibus et pandis fumantia reddimus exta.
Sin armenta magis studium vitulosque tueri,
Aut fetus ovium, aut urentes culta capellas:
Saltus, et saturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amisit Mantua campum,
Pascentem niveos herboso flumine cycnos;
Non liquidi gregibus fontes, non gramina deerunt;
Et, quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.

194 *Lancibus et patulis* Medic. a m. pr. et unus Mead. Burmanno suspectus locus erat; modo *et pateris* conjectabat, minus feliciter; modo vasis nomen latere putabat. Cur *pandum* tamen, quod et incurvum et reflexum est, de paropside aut patina non æque dictum putemus, ac de carina, navi? *oneratas lances* dixit Æn. VIII, 284. XII, 215. 195 *studium est v.* unus Mead. 196 *Aut ovium fætus* Medic. cum permultis. *Aut fetus ovium urentes* Menag. pr. *et urentes* ed. Ven. 197 *Et saltus* duo. *satyri* Medic. a m. pr. Franc. et pr. Moretanus, cum glossa, *id est oppidi*. Habet lectio doctrinæ speciem. Ita et veteres Grammatici legerunt et acceperunt, ut sit pro Satyrii; *Satyrium Tarentum*. v. Probus, et, qui inde sua transtulit, Julius Sabinus. In vetere responso Phalantho dato apud Strab. VI, p. 427 Σατύριόν τοι δώσω. conf. Opusc. Vol. II, pag. 218. 219. Etiam Stephani Byz. epitome, *Satyrium* tractum prope Tarentum esse, unde gentile Satyrinus et Satyrius s. Saturius sit; ita *SaturI Tarenti* non male hic legi videtur, pro *Saturii*: Heinsius tamen has e vitio scripturæ et pronuntiatione vocalis *u* et *y* confusa ortas nugas rejicit. conf. inf. IV, 335, ubi *saturo colore* etiam *Satyro* legitur scriptum. *Satiri* Gud. *Terenti* Medic. a m. pr. 199 *herboso in f.* unus Mead. et edd. vett. *in* omisso *herboso* Goth. pr. 200 *deerunt* Heins. recepit. *derunt* Medic. et ab alia manu adscripto *e*. Sic sex alii. *desunt* vulgo. 202 *reponit* Medic. *reponat* Rottend. tert.

gentis dictum esse videtur. Catull. XXXVII, 11 *Aut pastus Umber aut obesus Etruscus.* Nam ad buccas inflatas referre nolim. Habitum corporis ex assiduis sacrificiorum epulis, quibus adhibebantur tibicines, exprimi, non male Servius censebat. *ebur* est tibia ex ebore. *reddimus:* damus, diis offerimus. Sacrorum vocabulum esse, etiam Servius notat. Æn. XII, 215 *viscera vivis Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.*

195—202. Observetur præceptorum in his formis variatio et orationis copia. Agros saltuosos et irriguos pascuis idoneos esse monet. Exempla nunc in ipsum præceptum convertit. *tueri*, ut servare, eo sensu, quo est nutrire, alere, itaque et pascere, hoc v. c. etiam Grat. Cyneg. 306. 307. *urentes culta capellas*, lædentes seu serrato dente seu saliva, ut exarescant. Ita *urere* dictum erat Ge. I, 77 et inf. 378. 379.—*saturum Tarentum* propter insignem agrorum ubertatem (vid. Horat. Carm. II, 6, 10 sqq.); a consequenti; ut *pinguis*, et 224 *dives Capua.* Illustrat usum epitheti Heinsius. *longinqua*, longinquos agros.—198. Notum ex Ecl. I argumento, et Ecl. IX, 27. 28.—199. Vid. Ecl. VII, 11. 12. 13. *herboso flumine;* Mincius enim arundine et alga obsitus est.—201. 202. per noctem succrescit. *ros*, tanquam caussa fertilitatis: unde ϑῆλυς ἐέρση: v.c. Græv. ad Hesiod. Sc. H. 395. Poetica quidem amplificatione dicta, nec ta-

Nigra fere et presso pinguis sub vomere terra,
Et cui putre solum (namque hoc imitamur arando),
Optima frumentis: non ullo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plaustra juvencis:
Aut, unde iratus silvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
Antiquasque domos avium cum stirpibus imis
Eruit: illæ altum nidis petiere relictis;
At rudis enituit impulso vomere campus.

203 *et* abest a tribus et Goth. pr. *ex* Gudian. *pingui* Medic. 204 *Ut cui* Serv. et Philargyr. ad 263. *hic* fragm. Moret. *imitantur* Menag. pr. Rottend. et Moreti pr. a m. pr. *imitatur* Medic. a m. pr. et Voss. Jo. Schrader. tentabat: *rimamur.* 205 *non nullo* Cantabrig. 206 *discedere* fragm. Moret. *descendere* unus Mead. 207 *dejecit* Medic. Pierii; sed occurrit ea variatio sæpius. conf. Burmann. 208 *avertit* ed. Mediol. vid. Georg. I, 256. 209 *domus* Ven. 210 *almum* Ven. *petivere* Regius. 211 *Aut* Medic. a m. pr. Moreti sec. et Voss. cum Regio Martini. *Et* Mentel. tert. cum uno Mead. Et sunt, qui ad sequentia referant; male, *impresso* ed. Mediol., ex aliis forte locis, ut 203.

men a vero plane abhorrentia. cf. Plin. XVII, 4 extr. De Campo Roseæ ad Lacum Velinum v. Serv. ad Æn. VII, 712. Cluver. Ital. ant. p. 679.

203—211. Tandem humus pulla seu nigra, pinguis, et *putris*, h. resoluta, tenera, adeoque solibus et imbribus penetrabilis, (v. Ge. I, 44 et inf. 262. 263; *γῆ μανὴ, κούφη, λεπτὴ, εὔυδρος, εὐδίοδος*) agrum frumentis serendis idoneum præbet. Arationis consilium est hoc ipsum, ut, quæ terra talis non sit, glebis fractis ac comminutis putri similis efficiatur. conf. loc. Columellæ V, 4, 2. et Dickson p. 148 sq. Idem Colum. diserte h. l. interpretatus est X, 7 *Pinguis ager, putres glebas, resolutaque terga Qui gerit, et fossus gracileis imitatur arenas.* Locum ante oculos habuere in iisdem præceptis condendis Colum. II, 2, 4, et de nigro colore §. 14 sqq. Plin. XVII, 4, s. 3. Pallad. lib. I, tit. 5. *tardis* et naturæ boum et oneris notionem, adeoque plaustri, quo frumentum ex agro devehitur, magnitudinem suggerit. 207—211. Alterum genus agri frumentosi est novalis, cæsa vetere silva: 207 sqq. cf. Colum. l. c. II, 2. 11. Versuum pulcritudinem vel me non monente sentis. *iratus* suaviter, quod silvæ inutiles bonum solum occupabant. *devexit* poetice; vulgari ratione id, quod antecedit, poneretur, excidit, extirpavit. cf. v. 408. Ad v. 209 omnes laudant locum Lucret. I, 19 *Frondiferasque domos avium.* At ipsum Virgilium pressius sequitur Manilius I, 774—777; habuit etiam ante oculos Silius V, 505—508. Tum subjectus est 211 versus pulcerrimus. *impulso vomere*, adacto, ut v. 203 *presso*, I, 45 *depresso aratro. rudis campus*, nunc primum proscissus. *rudibus qua luceat orbita sulcis* dixit Nemesian. Cyneg. 14. Alia dabit Burmann. *enituit* autem, enitescit, magna cum vi: est enim bona terra *post vomerem nitescens*, ut Plinius ait XVI, 5, s. 3. quandoquidem omnino

Nam jejuna quidem clivosi glarea ruris
Vix humiles apibus casias roremque ministrat;
Et tophus scaber, et nigris exesa chelydris
Creta, negant alios æque serpentibus agros
Dulcem ferre cibum et curvas præbere latebras.
Quæ tenuem exhalat nebulam fumosque volucres;
Et bibit humorem, et, quum vult, ex se ipsa remittit;
Quæque suo viridi semper se gramine vestit,

213 *Vix apibus humilis* Erf. 214 *tofus* multi scribunt. *fossus* Goth. sec. *scaber nigrisque* edd. Aldd. et Junt. emendatum a Naugerio. *chelindris* tres. *chilindris* Erf. 215 Vulgo interpungebatur post *Creta:* ut *negant* esset: negant homines. Jejune. 216 *furvas* conj. Jo. Schrader. *vacuas* et *varias* in libris legi notat Ursinus. At vide Notam. *tenebras* Regius Martin. 217 *Quem* Goth. pr. *fumosque lucoris* Rom. 218 *Ut bibit* Ven. *Quæ* unus Mead. 219 *semper viridi* Medic. et Moret. pr., it. Pierii Rom., uterque Goth. *viridis* emendat Faber. Scilicet non male ita legeretur, si constaret, poetæ ita loqui placuisse.

nitent, quæ culta sunt, ut Ge. I, 153. Æn. VI, 677. conf. Burm. Totam vero structuram in pedestri oratione sic institueres: *antiquas domos avium eruit, quæ altum petunt, dum interea campus enitescit* etc. Quod si meminissent interpretes, non versum 211 cum sequentibus junxissent. v. ap. Burm. et Martin.

212—216. Notetur nova orationis connectendæ variatio, dum *ad notas mali agri* transit. At *solum glareosum*, satis est, si herbas apibus idoneas suppeditat. *jejuna glarea*, infecunda; λυπρά. Diversum solum ab v. 180, ubi etiam *tenue*, sed argillaceum et calculosum; nunc sabulosum. *rorem*, quem apes e floribus et herbis sugunt, nuncque flores ipsi, quibus ille inesse solet. Alienus a pastu apum humor, quo noctu irrigantur prata. *Ros marinus* quidem, frutex, a Servio intelligitur, quem alii sequuntur. Sed nondum locum vidi, in quo ille simpliciter *ros* appelletur. De *casia*, herba coronaria, thymelææ affini, v. h. l. Martinum et sup. ad Ecl. II, 49.

214—216. Sententia est: Terra tophacea et cretosa serpentibus omnium est aptissima. Hoc ita extulisse videri debet: *tophus et creta negant alios agros æque ferre serpentibus cibum*, scilicet, ac ipsi, tophus et creta, ferunt. Sollenni poetarum more sic solet rebus vita carentibus, uti mens et consilium, ita loquela, tribui. Notum illud Catulli: *Phaselus ille—ait fuisse navium celerrima.* Ita etiam *nego*. Nec aliter Græci. Paullo post v. 234 *sin in sua posse negabunt Ire loca*. Item 268 et al. Ita *nolle, recusare*, pro, non posse; et *novit*, pro potest. *exesa*, cavernosa, ut Æn. VIII, 418 *exesa caminis antra Ætnæa:* non vero quasi serpentes terram exederint. 215. *curvas latebras* pro cavis. Sic et Ge. III, 544.

217—225. Post terras singulis culturæ generibus aptas memorat agri genus optimum vinetis, olivetis, frumentis et pascuis æqualiter idoneum. 217. Plin. XVII, 4, s. 3 *terra optima*

Nec scabie et salsa lædit robigine ferrum:
Illa tibi lætis intexet vitibus ulmos;
Illa ferax oleo est; illam experiere colendo
Et facilem pecori, et patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, et vicina Vesevo
Ora jugo, et vacuis Clanius non æquus Acerris.
  Nunc, quo quamque modo possis cognoscere, dicam.
Rara sit an supra morem si densa requiras:

220 *Hæc* unus Mead. *aut salsa* Medic. a m. sec. cum Leid. et Goth. sec. *falsa* Menag. pr. 221 *Ipsa* Zulich. *intexit* edd. aliæ et Goth. sec. *tibi in lætis* Mead. 222 *oleo* e vetustis Pierii et multis suis reposuit Heins. Sic et laudabat Nonius Marcellus et Arusianus Messius. *oleæ* vulgo editum et lectum cum Medic. *olee* Goth. sec. cum Erf. 224 *erat* Medic. et Mentel. pr., uterque a m. pr. et Goth. pr. *Vesævo* iidem cum Mentel. Reg., utroque Voss. *Vesæo* Rom. 225 Gellius N. A. VII, 20 scriptum in quodam commentario se reperisse memorat, a Virgilio primum fuisse editum: *Nola jugo*; mox ob negatam sibi a Nolanis aquam, in propinquum rus ducendam, poetam offensum nomen urbis in *Ora* mutasse; quod ipsum Gellio suavius ad aures esse videbatur, antecedente vocabulo in *o* desinente. Easdem nugas Philargyrius ad h. l. et in Servianis ad Æn. VII, 740. Refellit eas patriæ studio Ambros. Leo de Nola lib. I, c. 2 in Schotti Scriptt. hist. Ital. *Clanis* Parrhas., ut ab aliis appellatur. 226 *Tunc, quo* fragm. Moret. *quo quæque* ed. Ven. *quo cumque* Romanus, Moret. quart.; et sic Pierius in codd. fere omnibus antiquis legi testatur; add. Erf. et ex edd. Mediolan. *quamcumque* vel *quocumque* Zulich. *posses* Rom. 227 *aut—sit densa* Ven. Zulich. Erf. a m. sec. ed. Mediol. et Gener. re-

—*quæ tenues exhalat nebulas.* 223. *facilem,* liberalem, uberem, copiosum pabulum præbentem. conf. ad v. 179. Mox 224 *vicina Vesevo:* antequam Vesuvii incendiis tractus ille erat vastatus; quod Titi Imp. tempore evenit: etsi etiamnum ea regio agros habet feracissimos, quotquot calamitatem experti nondum sunt. cf. Martial. IV, 44. Utuntur hoc loco viri docti ad docendum, ante cladem illam anni C. N. 79 nullam contigisse aliam. Intelligitur tamen ex Strabonis aliorumque locis, ante omnem hominum memoriam, antiquissimis temporibus, incendio aliquo montem conflagrasse. 225. *Clanius* arat, h. e. Clanii accolæ, qui fluvius est Campaniæ, juxta Linternum in mare se immittens, vicinis agris, et inter hos Acerranis, exundatione exitiosus; ita ut Acerræ infrequentes essent. Emendatum hoc vitium locorum deductis per canalem aquis stagnantibus per Hispanos: ut didici ex Lupuli Itinere Venusino p. 11. Dicas pro exemplo felicitatis parum commode agrum circa talem urbem laudari: potest tamen solum fluvio obnoxium, et tamen præclarum esse. Enimvero non agri Acerrani, quibus illa calamitas interdum accidit, sed ager ad Clanium, qui per multum agrorum tractum decurrit, donec Acerras attingit, laudatur. Duxit ex h. l. Silius VIII, 537 *Clanio contemtæ semper Acerræ.*

226—258. Terra quomodo sit probanda (δοκιμασία γῆς), quibusque notis ejus natura densa, rara, salsa, pinguis, humida, gravis, levis, nigra, frigida cognoscenda. Inter alios cf. Plin. XVII, 5, s. 3. Colum. II, 2, 19. add. Geopon. II, 10. et Vitruv. VIII, 1.

227. *Si requiras,* terra rara sit an

Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho;
Densa magis Cereri, rarissima quæque Lyæo:
Ante locum capies oculis, alteque jubebis
In solido puteum demitti, omnemque repones
Rursus humum, et pedibus summas æquabis arenas.
Si deerunt, rarum, pecorique et vitibus almis
Aptius, uber erit; sin in sua posse negabunt
Ire loca, et scrobibus superabit terra repletis:
Spissus ager; glebas cunctantes crassaque terga
Expecta, et validis terram proscinde juvencis.
Salsa autem tellus, et quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix (ea nec mansuescit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina servat),

quires Medic. a m. pr. cum tribus aliis. 230 *altumque* Moret. sec. *videbis* Gudian. cum tribus aliis, et Medic. Pierii, it. ed. Norimb., ac Goth. sec. a m. sec. 231 *In solidum* fragm. Moret. ed. Ven. *dimitti* plures. *reponas* alter Moret. 232 *summis* aliquot apud Pierium. 233 *rarum est* Franc. *Si deerunt terræ* Parrhas., utrumque ab interpolante manu mali interpretis. *deerit* edd. antiquæ vel Pierio teste; et sic ed. Norimb., quod defendi posset; sed alterum, quod inde ab Aldd. legitur, doctius. *deserint* unus Mead. 234 *si in* Mentel. pr. *Sis in* Ven. *Sed si in* Menag. *Si que in* Zulich. 235 *superarit* fragm. Moret. 236 *versaque terga* Moret. quart., male. 237 *Et specta* Servius legerat; lapsus frequens est. *Exerce et validis* Rom. Pierii. *et* ante *validis* in Medic. a m. pr. aberat. 240 *Nec Baccho decus* emend. Jo. Schrader., ut Æn. II, 89 *nomenque decusque Gessimus.* At Colum. X, 38 *Quo Bacchi genus aut,* ex hoc ipso loco. *numina* Rottend. *servet* Mentel. pr.

densa: *locum capies ante oculis*— 230. Locum soli solidi eliges, in quo *puteum,* altam foveam, scrobem (βόθρον Geopon. II, 11) facias, fodi jubeas etc.; at exquisitius, *demitti.* Porro τὸ *solidum* pro loco solido. 233—237. *Si deerunt,* scil. arenæ, terra, ad scrobem replendum,—*sin eæ negabunt posse ire in sua loca,* foveæ spatiis recipi, si non poterunt reponi (v. ad v. 215), ut adeo supersit terræ egestæ aliquantum etc. conf. Colum. II, 2, 19. 234. *uber,* ubertas, uber et fecundum solum. vid. v. 185; h. l. simpliciter, humus, solum; subjicitur ei, quod vs. 230 erat, *uber rarum* fore (cui opp. spissus, crassus ager; v. Colum. III, 12, 2) et pascuis ac vineis aptum. *vites almæ,* v. 233, quia præbent, quo alas te; et in boni seu muneris parte sunt. *terga agri,* v. 236, de superficie, in qua sulci fiunt.

238—247. Salsum et amarum solum sapore exploratur, aqua colo eliquata. cf. Colum. II, 2, 20, et de Arbor. 3, 6. *quæ perhibetur amara,* quam vulgo amaram appellant. Nisi est pro simpl. *est. infelix,* infecunda. 240. Vinum generosissimum et poma optima in tali terra degenerant. *genus* et *nomina,* eleganter Burm. notat, ut in hominibus, ita hic, nobilitatem designare. *specimen,* do-

Tale dabit specimen: tu spisso vimine qualos,
Colaque prælorum fumosis deripe tectis;
Huc ager ille malus, dulcesque a fontibus undæ,
Ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
Scilicet, et grandes ibunt per vimina guttæ;
At sapor indicium faciet manifestus, et ora
Tristia tentantum sensu torquebit amaror.
Pinguis item quæ sit tellus, hoc denique pacto
Discimus: haud unquam manibus jactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.

241 *tum* unus Mead. *squalos* Leid. unus. *spissos v. qualos* Longob. Pierii, ed. Ven. 242 *diripe* plures. 243 *Huic* Messius Arusianus legisse videbatur Heinsio; sicque a pr. m. Erf. 244 *luctabitur* alter Menag., ut plerique Pierii. *aquæ luctabitur amnis* a m. sec. fragm. Helmstad. in Analect. litt. Helmstad. 1783, p. 194. 145 *Ilicet* conj. Jo. Schrader., *Scilicet* est δῆ. v. sup. ad I, 282. *de vimine* alter Moret. 246 *Et* idem. *Sat* unus Mead. Reiskius non male ita interpungebat: *At sapor indicium faciet; manifestus et ora T.*, ut sit *amaror manifestus*; facit hoc idem Wakef. et malim sic ipse interpungere. 247 *amaror* ap. Gell. I, 21 Hyginus Grammaticus in libro, qui fuerat ex domo atque familia Virgilii, invenisse memorabat. Eandem lectionem amplectebatur Favorinus et ipse Gellius. Agnoscit quoque Macrob. Sat. VI, 1, et sic septem ap. Heins., quatuor apud Burm., ed. Ven., nostri Gothani cum Erf. et Medic. a m. sec. *amaro* alii, et inter eos quidem vetustissimi, Romanus, nec non Medic. et Longob. Pierii a m. pr. Præfert hoc post Pierium Heinsius, quia durum esset, *sapor*; *amaror*. Quod mireris, si de canone critico cogites: *amaror* vox exquisita, Lucretiana. *sensum amaror* Tollianus, et unus Arundel. cum eodem fragm. Helmstad. 248 *tellus quæ sit* alter Moret. et Goth. sec. 249 *aut unquam* Menag. pr. *manibus tractata* emend. Wakef. ad Lucret. IV, 231. 250 *ad* deest fragm. Moret. et a sec. m. quarto Moret., it. Goth. pr.

cumentum, δεῖγμα, probatio, ἀπόδειξις.

241—247. Rem vid. imprimis ap. Geopon. II, 10 et 11. V, 7. Qualos vimineos, seu calathos, ac *cola prælorum*, h. supponi prælis uvarum et olivarum solita, ut novum mustum aut oleum in iis exceptum percoletur ac liquetur, *deripe tectis fumosis*, pro, sume. Ornatus inde petitus, quod ista vasa, ne humore corrumpantur, ad fumum reponi solent. 243. *Ager*, particula terræ ex eo agro; τῆς γῆς τι. *Huc—calcentur*, exquisitius quam *hic*; infert enim alterum, huc infundantur, et calcentur, subigantur. 244. *Ad plenum*, plene, ut colum plenum sit. Horat. Od. I, 17, 15 *Hic tibi copia Manabit ad plenum benigno Ruris honorum opulenta cornu. eluctabitur* pulcrius ac effluet. 246. *sapor* aquæ expressæ. *manifestus;* in pedestri oratione vel manifesto, vel indicium manifestum. *Amaror torquebit sensu ora tentantum*, h. gustantium, ex Lucret. II, 401 *At contra tetra Absinthi natura ferique Centauri fœdo pertorquent ora sapore.* Jam hic sensus haud dubie proprie *tristis* appellandus; quod de amaris rebus dici, supra v. c. I, 75 vidimus; et obvium erat poetæ jungere, *sensu* seu sapore *tristi;* at magis exquisitum, transferre epitheta ad adjuncta; hinc *tristia ora*.

248—250. Pingue et glutinosum

Humida majores herbas alit, ipsaque justo
Lætior, ah nimium ne sit mihi fertilis illa,
Neu se prævalidam primis ostendat aristis!
Quæ gravis est, ipso tacitam se pondere prodit, 254
Quæque levis. Promtum est oculis prædiscere nigram,
Et quis cui color. At sceleratum exquirere frigus

251 *alit herbas* Zulich. 252 *a, ha, nimium* multi, ut solent. *ne sit tibi* Erf. *fertilis una* Menag. pr., unde Heins. conj. *uvæ*. *ulla* Erf. a m. pr. 253 *Nec se* uterque Medic. cum Romano et aliis, etiam apud Martinum. *Ne se* alii apud Pierium, et Parrhas. *Heu* unus Arundel. *præcipitem* Zulich. *ostendit* Ven. *ostentet* Aldd. pr. et sec. et Junt., quod placet Burmanno de terra quasi gloriante. 254 *prodet* Medic. *promit* Regius et Cerda. *tacitum* apud Pierium est vitium Aldinæ sec. 255 *prædicere* quatuor ap. Burm. et Goth. pr. cum Erf., nec non Romanus. *cognoscere* Zulich. Ita et alibi Ge. I, 252, 51. 256 *Et quisquis color. at* edd. Aldd. primæ et hinc profectæ, et sic Medic. a m. sec. et plerique omnes; etiam nostri. Defendit hoc Servianorum auctor. *Seu quisquis* ed. Ven. *Et quis cui cive color* Romanus. *Et quis cuique color : at sceleratum*, ut est in Medic. a m. pr., in aliis ap. Pierium, et in uno Mead.; et cum versum labefactum viderent, *color* mutato in *colos*, quemadmodum Pierii Mediceus habet, aut excluso *at* lectum esse in antiquis libris, patet e Servianis, Zulich. et uno Arundel. Scilicet *Et quis cui color*, quod Naugerius Ald. tert. adsciverat, inde Manut. Commelin. Pulmann., vera lectio; reperitur illa in Mentel. pr. a m. pr. *cui*, pro cuicunque, vid. Burm.

(idemque dulce) solum tactu cognoscitur. *manibus jactata*, versata, tractata, trita, *fatiscit*, atteritur, ut abeat in arenulas, solvatur in pulverem arida facta. v. Ge. I, 180 ibique Not. *ad digitos lentescit*, lenta adhæret digitis, *habendo*, dum manibus habetur: ut Æn. XII, 88 *aptat habendo Ensem:* ut haberi possit ab eo; ut capiatur manu. *habendo* passive, ut Lucret. I, 313 *Annulus in digito subtertenuatur habendo*, dum habetur, tractatur. Ad rem cf. Plin. XVII, 4, s. 3. Colum. II, 2, 18 laudato hoc loco.

251. 252. 253. Humidum solum prodit se herbis nimium luxuriantibus. *ah nimium ne.* Egregia variatio ejus, quod simpliciter efferrent nostri homines: *quod terræ genus nemo sibi optet.* Similis inversio Ge. I, 456 *Non illa quisquam me nocte per altum Ire jubeat*, ubi v. Not. Rem v. ap. Plin. l. l. *primis aristis*, pro, herbis surgentibus, ut Serv.

254. 255. 256. Solum grave an leve, nigrum an alio colore, ipso oculorum usu cognoscitur. *tacitam se prodit;* poetica ratione, vulgo diceres, *tacite;* at, pro adverbio *tacita* prodit se terra, argutius *tacitam se.* Cf. Colum. II, 2, 15 sq.

256—258. Frigida terra ad cognoscendum difficilis est. *sceleratum* pro noxio, ut venenum. Ita *impius;* adeoque detestabilis, execrandus. Ita sæpe ipse Maro. Æn. III, 60 *scelerata terra.* VII, 461 *sc. insania belli.* add. II, 231. XII, 949. Subest sane notio reatus ex scelere, cæde et sic porro: verum, ubi de poeta et de epitheto quæritur, in etymo non licet hærere, ita ut sit solum, quod enecat. *Taxi* aut certum genus intelligendum, aut alio sub cœlo magis noxia ejus natura esse solet. De ea, item de *hedera nigra*, multa loca congessit Cerda. cf. Martin. *pandunt vestigia*, indicia præbent frigoris, nisi ad radices referas, quibus solo sunt affixæ, ut adeo dictum sit pro sim-

Difficile est: piceæ tantum taxique nocentes
Interdum, aut ederæ pandunt vestigia nigræ.
His animadversis, terram multo ante memento
Excoquere, et magnos scrobibus concidere montes,
Ante supinatas aquiloni ostendere glebas,
Quam lætum infodias vitis genus; optima putri

257 *tantum piceæ* Moret. sec. 258 *haut* Medic.; in eodem *pandunt* primæ duæ literæ in litura a m. rec. an ille *pangunt* habuit? 259 *His etiam adversis* Ven., at vid. inf. Georg. III, 123. 260 *circumdare montes* Romanus, *et* omittit Medic. Pierii, quod placebat Martino, qui et malebat *magnis scrobibus*. Omissum *et* in edit. Cuningh., quod idem malebat Cort. ad Plin. VII epp. 4. Scilicet quia alioqui in tertio membro copula desideratur: *Ante supinatasque*. Jac. Bryant acute: *Atque supinatas aquiloni* emendat; quod equidem præferam. Cum de collibus agatur, *magnos* non bene memorari montes facile sentias. Placet itaque quod Martinus malebat: *magnis scrobibus*. 261 *extendere* Moret. alter, male. vid. Not. 262 *lentum* Zulich. et Leid. alter cum Goth. sec., perpetua variatione, imprimis in vite. v. Ecl. III, 38. *lætum* hic verum. Multa enim præcipiunt hujus sationis auctores de eligendo fecundissimo et probatissimo stirpis genere. vid. Colum. III, 6.

plici: ibi crescunt. *Vestigia* pro pedibus, plantis, radicibus, figuntur, extenduntur, panduntur. Ita ut acciperet, inducebatur Wakefield versu Lucretiano lib. V, 912 *Aut hominem tanto membrorum esse impete natum, Trans maria alta pedum nixus ut pandere posset.* Verum poetæ consilium, sententiæ tenor, et similia, quæ antecesserant, vs. 241 *tale dabit specimen, promtum est prædiscere*, firmant priorem interpretationem.

259—262. Transit ad *vinearum sationem*, de quibus copiose agit ad v. 419, etsi multa interposita sunt, quæ vitibus communia sunt cum aliis arboribus: cf. Plin. XVII, s. 14. 16, et primum quidem *de faciendis scrobibus;* sed quam pulcre et ornate hoc præceptum tribus his versibus 259—261 proposuit! Arbitror autem ante oculos habuisse poetam Xenoph. Œcon. cap. XVI, 11 sqq., et Theophr. de Causs. Plant. III, 5. De vitium cultura imprimis videndi Columell. lib. III. Geopon. lib. V. Plin. XVII, 35 sq. Serendarum vitium tres sunt modi: aut in pastinato (agro in toto fosso, quo mox ferramento bifurco, pastinum dicitur, defigitur surculus) aut in sulco aut in scrobe: Plin. l. l. 35, 7. Colum. III, 13, 1. Pallad. II, 10 pr. *Excoquere*, πέπτειν, πεπαίνειν, macerare, adeoque excoquendum dare, ut Burmannus bene monet, sole, gelu, pruinis: ut ap. Colum. XI, 3, 13. Jam *concidimus terram scrobibus*, dum scrobes crebros facimus, incidimus in terra; *concisam fossis Ægyptum* e Justino II, 1 laudat Burm. Cum autem vineæ in collibus fere plantentur, *montes* memorat poeta. Facit tamen mirationem epitheton *magnos*. Alia ratio videtur iniri ab aliis, ut *montes* sint egesti e fossa colliculi soli: ac si esset, excidere. *glebæ supinatæ*, terra ligonibus inversa. *aquiloni ostendere*, exponere, ut flanti perviæ sint. Hesiod. Ἔργ. 612 τότε πάντας ἀπόδρεπε οἴκαδε βότρυς. Δεῖξαι δ' ἠελίῳ δέκα τ' ἤματα καὶ δέκα νύκτας. Nemes. Cyneg. 208 *tepidoque ostendere soli:* hunc et Stat. Theb. VI, 90 *lucos ostendere Phœbo*, jam laudavit Burm. Habuit etiam hunc locum in animo Colum.

Arva solo: id venti curant, gelidæque pruinæ,
Et labefacta movens robustus jugera fossor.
At, si quos haud ulla viros vigilantia fugit:
Ante locum similem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus seges, et quo mox digesta feratur;
Mutatam ignorent subito ne semina matrem.
Quin etiam cœli regionem in cortice signant:
Ut, quo quæque modo steterit, qua parte calores

263 *curent* Voss. pr. *gelidæve* unus Arundel. 265 *Ac si* Medic. *aut* duo cum Goth. sec. et Erf. *surgit* Uratisl. 266 *exquirant* Leid. unus. 267 *degesta* Mentel. pr. Moret. sec. Rottend. tert. a m. pr. *egesta* Menag. sec. et Bodlei. vid. sup. v. 54. *ferantur* Goth. pr. 268 *Mutata* tres apud Burm., quinque apud Martin. et vett. edd. multæ, Pierio et Martino testibus: nec non Goth. pr. a m. pr., quod et ipsum bonum esset. sup. 50 *tamen hæc quoque si quis—scrobibus mandet mutata subactis. ignorant* Moret. duo, *subito ignorent* Menag. pr. *neu* unus Arundel. *nec* unus Mead. Locum Calpurnii II, 50 hinc expressum *succos ne forte priores Languida mutata quærant plantaria terra*: et Colum. X, 153 *sicco ut consuescat pulvere planta Nec mutata loco siccos exhorrent æstus*: jam laudavit Burm. 269 *signat* ed. Junt. 270 *Et* Gud. a m. sec. *steterint—tulerint—obverterit* Medic.

X, 74—76. Caussam coquendi soli apponi puta vss. 262. 263. Nam optimus vineis serendis ager *putris* seu resolutus et tener est; vid. ad v. 204; *putris* autem fit ventis, pruina et opere. 264. *jugera labefacta* pulcre pro terra vineæ, quæ pastinatur, seu per totam vineam pastino foditur: fodiendo enim movetur, concutitur, mollitur.

265—268. Diligentiores patresfamilias in seminario (plantarium ac vitiarium etiam vocant) educant vites, quas deinde in vineam transferant. Conf. Colum. III, 4 et 5. Geopon V, 3. 266. 267. *Arbores* h. l. pro vitibus; ut ex tota oratione patet: etsi ceteroquin etiam aliarum arborum seminaria sunt. Curant illi, ut locus, *ubi prima paretur vitibus seges*, h. seminarium vitium, simili ingenio ac natura sit, quam *locus, quo mox digesta feratur*, nota loquendi forma, ut alterum in participium mutetur, ut v. c. inf. 318 *concretam radicem defigere terræ*. h. transferatur et digeratur, sive vitiarium. In sermone pedestri diceres: locum similem ei, quo mox feratur. *Seges*, quia *semina* dicit et *serere* communi vocabulo, quo et scriptores rei rusticæ de vineis plantandis utuntur; sic et σπέρματα, et σπείρειν; adeoque *seges* est surculorum. Eadem ab agri cultura petita ratione paullo ante, *arva, glebas, jugera*, de vineis dixit, ut a vulgari sermone recederet poetica oratio. *Sationis autem duo genera, malleoli vel viviradicis* Columella III, 14, 2; hæc sunt *semina*. 268. *Mutatam subito matrem*, novam, ignotam, terram. *ne ignorent*, adeoque nec assuescant, nec in ea proficiant, nihil ferant.

269—272. Provident quoque, qui vites plantant, ut restituant unamquamque eodem situ, cardinum cœli ratione habita, quo in seminario steterat. *quæque* paullo altius ad *arbores* v. 267 referendum. Colum. V, 6, 19. 20 hunc locum in animo habuit. De arboribus omnino eadem ap. Plin.

Austrinos tulerit, quæ terga obverterit axi,
Restituant; adeo in teneris consuescere multum est.
Collibus, an plano melius sit ponere vitem,
Quære prius. Si pinguis agros metabere campi:
Densa sere; in denso non segnior ubere Bacchus.
Sin tumulis acclive solum collesque supinos:

colores idem a m. pr. 271 *quæ terga* Heins. revocavit, quod omnes superiores edd. obtinebat; inde a Pulmannianis invaluerat *qua*, quæ communis esset ratio; forte ea non lectio, sed sphalma librarium. *quæ et* fragm. Moret. *cui* vel *quoi* conjecerat Heins. *terra* unus Mead. *obverteret* Mentel. pr. Goth. pr. *averterit* Leid. pr. 272 *in teneris* Medic. et meliores. *a teneris* alii, ait Heinsius: nec tamen vidi sic editum, aut lectum; nisi quod Pierius præfixum habet tanquam ita in edito, quo utebatur, lectum. At excitari solet a Grammaticis *a teneris*, et est illa varietas in Quinctil. I, 3, 13, ubi versus laudatur: ut omnino Grammaticos vulgo *a teneris* laudasse probabile sit. *a teneris assuescere multum* Schol. Horat. Carm. III, 11, 9. *mansuescere* fragm. Moret. *multum 'st* Rom. Pierii. 273 *aut plano* Zulich. *vitem* Heins. e Medic. et alii. *vites* vulgo. *sit quærere vites* ed. Ven. 274 *Si* Medic. a m. sec. additum. *agris metab. campos* Gud. *mercabere* pro var. lect. Moret. pr. 275 *Bacchum* Goth. pr. 276 *adclive* Medic. a m. pr.,

XVII, s. 16. *axi*, polo septentrionali; vi appositi. Signatur in planta meridiana cœli pars in cortice, ut translata vitis eadem parte austrum spectet, adeoque a tergo septentrionem habeat.

273. 274. Ut vulgo hæc accipiuntur, sitne melius vineam in colle, an in campo facere? hiat oratio: nec enim locus esse videtur huic quæstioni; et utrumque et recte fit, et fieri potest, et quanquam *campi largius vinum, colles nobilius ferunt*. Pallad. I, 6, 7. Geopon. VIII, 1, quod tamen hic subjicitur, nihil ad hoc facit. Sed dilectus ratio, pro cœli, regionum et tractuum diversa natura, variare, et ea dubitatio existere potest, sub hoc vel illo cœlo, in tali vineæ situ, aut in certo genere vitium, quod habeas, utrum potissimum facere conveniat, campestrine an collino solo vineam serere. Ergo antequam vitem ponis, plantas, considera, utrum illa lætius in loco plano, an in colle, proventura sit. Colum. III, 1, 5 *Exploratum tamen habebit prudens agricola genus vitis habile campo, quod nebulas pruinamque sine noxa perfert; colli, quod siccitatem ventosque patitur.* conf. Plin. XVII, 22, sect. 35, 16.

274—277. Jam, si in plano vineam facis, densas, sin in colle, raras plantato vites. In præcepto hoc variant scriptores: qui hos consulere voluerit, adeat Notam Cerdæ ad 275. *Metari agros*, finiendo, h. l. de eo, quod consequitur, intellige, nempe vineam instituere, facere. 275. Hæc aut sic accipi possunt: *in denso ubere* (v. 234) *non segnior Bacchus est;* h. in solo denso (cf. 229) vini non minus lætus proventus, etiamsi nimirum *densa*, h. dense, plantes: aut, *in denso*, h. e. cum, minoribus spatiis relictis, densæ ponuntur vites, *Bacchus non segnior ubere*, h. ubertate est, scil. si in pingui solo vineam facis. Alterum hoc verius habendum. At *in densa ubertate* vix latine dicitur. *segnis* de proventu v. Not. ad Ge. I, 151. Ceterum hic manifestum fit, Socratis disputationem Virgilii animo insedisse Xenoph. Œcon. cap. XVII, 8—11. 276. *Sin meta-*

Indulge ordinibus. Nec secius omnis in unguem
Arboribus positis secto via limite quadret.
Ut sæpe, ingenti bello quum longa cohortes
Explicuit legio, et campo stetit agmen aperto,
Directæque acies, ac late fluctuat omnis
Ære renidenti tellus, nec dum horrida miscent
Prœlia, sed dubius mediis Mars errat in armis:

nec tamen a Fogginio notatum. *humilis* idem a m. pr. *proclive* Moret. quart. *supini* Nonius in *indulgere*, et Parrhas.; et potest defendi. *Qui tumulis* Goth. sec. 277 *setius* Medic. Gud., uterque Mentel. Erf. a m. pr. et alii. *segnius* Rottend. et unus Bodlei. cum Erf. a m. sec., solita variatione. *serius* Arundel. De perpetua in hac voce varietate scribendi vid. Heins. ad Ovid. Met. II, 809. inf. Æn. IX, 441. V, 862. Antiquior utique est scriptura *setius* et *secius*. A *sequius* tamen vel *secus* ducere, syllabæ primæ quantitas vetat. Puto *secius* a se, pro sine, ductum esse; et formatum ut, ocius. Alii in seqq. distinguunt et interpungunt hoc modo: *Nec secius—quadret: Ut sæpe—Mars errat in armis. Omnia*— ut sit *nec secius ut* pro *non secus ac*: sint arbores in quincuncem positæ, ut legio cohortibus per manipulos dispositis. 278 *sæpto* Medic. a m. pr. Fuld. et cod. Ursini in Servio, sed recte *secto* adstruit exemplis Burm. *facto* Goth. sec. 279 *ingenti in bello* unus Arundel. 280 *Explicit* Junt. *regio* Menag. 281 *Derectæ* Romanus, Medic. cum multis, ut mox *demensa* v. 284. *lato* Ven. *at* unus Mead. *et* edd. vett. *fulgurat* tentabat Jo. Schrader. 282 *renitenti* multi. *nitenti* Uratisl. *nedum* Zulich. *misit* Mentel. a m. pr., librariorum quisquiliæ. At Wakef. ad Lucret. V, 504, ubi pro *commiscet* e libris eruerat *commisci*, cum in Virgilio locum circumspexisset, ubi idem locum haberet, scribere jubet h. l. *miscit*. Etsi antiqua forma esse potuit, *misco*, *miscere*, ut in aliis; forte ex *μίσγω*, pro *μίγω*, *μιγνύω*. *Miscet* ut ad Martem trahatur, per se bene se habeat; sed quorsum mutes vulgatum, quod et ipsum bene se habet! 283 *mediis dubius* Rottend. alter.

bere *solum acclive tumulis*, quia in tumulo situm est, ad tumulum assurgit. 277. *Indulget ordinibus* et is, qui simpliciter facit ordines, et is, qui laxiores ac rariores facit, magnis spatiis relictis, ut delectari quasi iisdem videatur. Bene Servius: "*ordines effice largiores.*" 277. 278. *Nec secius*, h. item, porro, etiam, *arboribus positis* (h. vitibus; nisi de arboribus cogites, quibus maritantur vites), *omnis via quadret in unguem*, ad unguem (quod proprie de superficie lævi dicitur), viæ, h. e. ordines, exacte conveniant, congruant (pro simplici, parentur), *limite secto*, linea ducta, quæ ordines facit. Scilicet posteriora hæc poetica copia accedunt. *Limitem* ad transversam viam refert Martinus, nimis subtiliter. Item non quincuncem, sed quadratum ordinem respici monet: quodsi ex voc. *quadrare* ducere voluit, recte reprehenditur; ut bene Voss. ad h. l. docet. Plin. XVII, 11. s. 15 *In disponendis arboribus arbustisque ac vineis quincuncialis ordinum ratio vulgata et necessaria, non perflatu modo utilis, verum et adspectu grata, quoquo modo intueare, in ordinem se porrigente versu.*

279—283. Jubet ordines vitium esse pares. Splendida comparatio, quacum dudum contulere Lucret. II, 323—332. cf. loca Homerica Odyss. Ξ, 267 sq. Iliad. T, 362 sq. *longa*, eo ipso, quod se explicat. *late tellus fluctuat ære*, pro eo, quod æs in tellure, h. arma, armorum fulgor, fluctuat, coruscat, dum moventur passim arma et convertuntur. Sic *undantes segetes*, *flamma*, *fumus*. *reni-*

Omnia sint paribus numeris dimensa viarum;
Non animum modo uti pascat prospectus inanem;
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neque in vacuum poterunt se extendere rami.
  Forsitan et, scrobibus quæ sint fastigia, quæras.
Ausim vel tenui vitem committere sulco:
Altior ac penitus terræ defigitur arbos;

285 *ut, poscat, profectus* librariorum errores vid. apud Burm. Porro ex Mediceo laudat Heins. *inani*, ut sit pro inanitate. Verum, si hoc legeretur, esset potius explicandum in aëre, cœlo, ut *inane* ap. Lucret. et Virgil., ut Ecl. VI, 31. Fogginius tamen excudi curavit *inane*. Ex simili scriptura profectum, quod Voss. habet, *inane*. Burmannus e Britanno codice laudat *prospectus inanis*; Martin. nullam variationem notavit. Est illud etiam e conjectura docti Britanni propositum Obss. misc. Vol. I, T. I. pr. facile firmanda ex Æn. I, 463 *animum pictura pascit inani*. Equidem, si vel codices hoc haberent potiores, alterum vel unius codicis auctoritate tuerer, tanquam exquisitius et poeticæ rationi convenientius. Epitheta ita permutari ad majorem orationis venustatem quis non observavit? *animus inanis* est ejus, qui prospectu inani pascitur; ut *animus vanus* ejus, qui vana sequitur. Transferri scilicet talia in nostrum sermonem nequeunt. Nam vanus et jejunus animus h. l. intelligi ac reddi non debebat. In Misc. Obss. IV, pag. 344 Vir doctus (J. Jortin.) *animum inanem* interpretatur vacuum, otiosum, ex Georg. III, 3; at vereor, ut hoc fieri possit. 287 *se* a Rom. abest; et hunc loquendi modum amare Maronem, notat Heins. ad Æn. II, 207. *nec* idem Rom. 289 *vel Remi* ed. Ven. conf. Burmann. *ter tenui* unus Mead. 290 *Altius* vulgo. At *Altior* e Medic. Heinsius; eodem sensu, sed exquisitiore usu; qui Martinum h. l. fugiebat. Sic et nonnulli apud Pierium. *Altior at* conj. Jac. Bryant. *arbos* scripti constanter. *defiditur* Voss. pr. *defingitur* Goth. sec.

denti ex Lucret. l. l. 328. *mediis in armis*, inter duo exercitus. *Mars errat dubius*, egregie, cum incertum adhuc est, ab utra parte et quando pugna initium habitura sit. Nam de eventu pugnæ dubio hic non quæritur. 284—286. *paribus numeris*, Colum. *ordinetur vinea paribus intervallis*. Jubet igitur Maro ordines vitium serere pares, non modo delectationis caussa, quam animus ex prospectu capiat, *animus inanis*, pro animo ejus, qui inanem voluptatem e prospectu capit; qui probat rem, quæ tantum ad voluptatem facit, nullam utilitatem habet, quæ patrifamilias proposita esse solet. 287. In tenui oratione tamen poeticæ indoles elucescit. Nam in prosa fuisset: *sed ut terra det* etc. *vires dabit æquas*, pro, æque suppeditabit alimenta, succum; tandem addito, *in vacuum*, in aërem.

288. De altitudine scrobium in plantandis vineis et arbustis. Sintne scrobes in profundum agendi, quæritur. v. Colum. III, 13, 2. IV, 1 pr. de Arb. 4, 3. Geopon. V, 12, 19. *fastigium* pro profunditate e re rustica petitum, v. Indicem AA. de RR. Rationem habet eam, qua profunda *alta* dicuntur. 289. *sulcus* pro scrobe. Mensuram ipsam suppeditant Plin. XVII, 16, 22, s. 35, 7. Colum. III, 13 et 15. Adde Xenoph. Œcon. c. XIX. Est autem vitis ἐκ τῶν ἐπιπολαιοῤῥίζων. v. Theophrast. de Causs. Plant. III, 5.

290. At arbores, quibus vites jugantur, altius in terram et penitus defigendæ sunt; agitur enim de opera vinitoria; non de natura arborum: tum esset *defigitur*, defigit se.

Æsculus in primis: quæ quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in Tartara tendit.
Ergo non hiemes illam, non flabra, neque imbres
Convellunt; immota manet, multosque nepotes,
Multa virûm volvens durando sæcula, vincit;
Tum fortes late ramos et brachia tendens
Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.
  Neve tibi ad solem vergant vineta cadentem;
Neve inter vites corulum sere; Neve flagella
Summa pete, aut summa destringe ex arbore plantas;

291. 292 iidem vss. Æn. IV, 445. 446. 292 *radicem* Medic. et Rottend. tert. Parrhas., non male. Eadem varietas Æn. IV, 446. *ad Tartara* Ven. 293 *nec fl.* Arundel. 294 *Convellent* Parrhas. *nepotes* Heins. e Medic. et Vaticano veterrimis reposuit. *multosque per annos* vulgo ubique, quod et Nonii Marcelli editiones agnoscunt. conf. sup. v. 58. Jul. Sabinus: " *nepotes*; vincit longam posteritatem nepotum. Sic intelligendum putat Apronianus." Non video, quid in hoc singulare sit Aproniano. Sed Aproniani lectionem eam esse, notare voluit. Jungi sane et distingui potest non uno modo. Non male faciat qui sic constituerit: *multos nepotes, multa virum sæcula vincit durando, volvens* sc. ea sæcula, volvendo, s. sæcula quæ volvuntur, volvunt se. 296 *brachia pandens* Gudian. et Leid. a m. sec., ut Æn. VI, 282, et antecesserat modo *tendit*, observante Heins. Sed *tendens* Donat. ad Terent. Phorm. I, 2, 56, Burmann. 297 *ipsam* Arundel. 298 *vertant* ed. Ven. 299 *corylos* Reg. Martini. 300 *Summa puta* conjecerat Heins. Sed v. Burm.; nec de putatione hic agitur. *defringe*

291—297. Ornatum poeta ex æsculi, quæ ex quercuum genere est, descriptione quærit. Illa: *quæ, quantum—in Tartara tendit*, iterum leguntur Æn. IV, 445. 446 de quercu; adumbrata ex Hesiod. Theog. 720 sqq. At ex nostro Valer. Flac. I, 580. 581. Respicit h. l. Plin. XVI, 31, sect. 56. 294. Optime ita junges: *multos nepotes durando vincit*, h. vita superat, *multa virorum sæcula volvens*, exigens. Recte Cerda notat, variasse Maronem eo flexu versum Lucret. I, 203 *Multaque vivendo vitalia volvere sæcla.* et III, 961 *Omnia si pergas vivendo vincere sæcla.* 297. *sustinet* pro vulgari *efficit, reddit*; sed ornate, nam simul ramorum magnitudinem declarat poeta, oneris notione adjecta. Sunt igitur duo, quæ radicum altitudine efficiuntur, primo, quod arbor firma et diuturna est, secundo, *tum*, quod ita truncum habet satis validum ad ramos latissimos sustinendos.

298. De situ vinearum: de quo dissensus fuit inter veteres. Colum. III, 12, 5 *cæli—cujus regionem quam spectare debeant vineæ, vetus est dissensio—Virgilio de industria occasum sic repudiante:* Neve tibi ad s. Plinius XVII, 2 med. *Virgilius ad occasum seri damnavit.* Ubi v. quæ sequuntur.

299. De arbusto, h. vitibus arboribus jugatis. Plin. XVII, 24, s. 37 *Necant invicem inter sese, umbra vel densitate, atque alimenti rapina—vitis—odit et corylum; ni procul absint, tristis et ægra.*

299. 300. *flagella* sunt vitium minorum sarmentorum capita, in quibus uva nascitur; majora capita sunt palmæ seu palmites. Varr. I, 31, 3.

Tantus amor terræ; Neu ferro læde retuso 301
Semina; Neve oleæ silvestres insere truncos:
Nam sæpe incautis pastoribus excidit ignis,
Qui, furtim pingui primum sub cortice tectus,

Medic. et ceteri præstantiores magna ex parte; sic Romanus et pars Pierianorum, duo codd. et vett. edd. ap. Martin. et uterque Goth. cum Erf., quo alludit *haud summa defringe* ed. Ven., idque vero propius esse existimabat Heinsius. Idem tamen *stringere* copiose illustrat. At Burmannus, si recte ejus verba accipio, illam lectionem non probabat; non enim sarmenta sunt manu frangenda, sed ferro acuto abscindenda; Varro I, 40 *et quæ de arbore transferas, ut ea deplantes potius, quam defringas.* Enimvero id alienum ab h. l. Utrum utrum legas, *destringe* et *defringe*, idem est, quod pete, sume. Potest autem *destringi* et id dici, quod ferro absciditur. Porro *distringe* in aliis. *plates* Gud. Tandem *aut summa* Heins. post Pierium e Romano et aliis antiquioribus prætulit; cum editum esset *aut summas*, ut in uno Mead. et Erf. legitur. 301 *Non* Moret. fr. *Ne* Bodlei. *retunso* scribitur in Mediceo et multis etiam Pierianis. *læderet uno* Roman. *lædere tuso* Moret. sec. et Goth. sec., at Reg. apud Martin. *Neu ferro læde retuste*, et unus Mead. *Neu ferro lege recuso;* librariorum deliciæ! 302 *olea* Medic., quod incommodum esset; non enim hic de insitione agitur. *inserere* hic est interserere. 303 *Jam sæpe* conj. Heins. *incidit ignis* Ven. πῦρ ἐμπέσῃ ὕλῃ Homer. Iliad. Λ, 155, sed recte urget Burm. τὸ *incautis.* 304 *fortem* Medic. a m. pr. *tectus sub cortice primum* Zulich.

Cum ipse vinearum colendarum rationem haud calleam, apponam verborum sententiam, una cum judiciis eorum, qui ipsam artem profitentur. Aut utrumque, *flagella summa petere*, et *plantas summa ex arbore destringere*, unum idemque est, aut sunt duo diversa. Si utrumque præceptum eandem rem declarat: surculos, quos defigere velis, non ex superiore vitis parte petendos esse ait: melius enim proveniunt surculi, ex inferioribus vitis partibus sumti: *Tantus amor terræ*, adeo magna, notabili aliqua consuetudine telluris tenentur illæ inferiores partes, ut lætiorem ubertatem ab iis, quam ex summis partibus, expectare possis. At alii cum Martino ad duo præcepta locum redigunt: alterum, quod posteriore loco memoratur, surculos ex summa vitis parte non esse petendos: *aut* (nunc erit pro *nec*) *summa destringe ex arbore plantas;* alterum: ipsorum surculorum summam partem esse aspernandam: *ne flagella summa pete*, h. summam eorum partem, summa cacumina; quæ communi vinitorum usu solent recidi, et rejici, tanquam parum firma, et dum spongiosa corticis mollitudine humorem nimis facile admittunt, luxuriosa. Cf. Colum. III, 10, 1—4 et sqq. Respicit h. l. Plin. XVII, 14, s. 24 *Virgilius e cacumine inseri vetat;* nec tamen poeta tantum de insitione cogitabat.

301. 302. De hoc præcepto v. Colum. IV, 24, 21. 22. 302. *Semina*, surculi, sarmenta, quæ modo *plantæ*. 302—314. Nec *insere*, s. intersere oleastros inter vites; quia tanquam spissa et pinguis arbor (v. Theophr. Hist. Plant. V, 10 *πυκνὸν καὶ λιπαρὸν*), facile ignem concipit, et incendio late sparso totam vineam vastat. Male hic de insitione olearum cogitabat Victor. ad Varron. I, 40, 4. De oleastro oleis interposito Sabinus, perperam. Mirum ad nostrarum vinearum rationem videri debet, in vinea talem pastorum incuriam locum habere potuisse; At in Italiæ vineis seu arbustis te versari cogites.

Robora comprendit, frondesque elapsus in altas
Ingentem cœlo sonitum dedit, inde secutus
Per ramos victor perque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, et ruit atram
Ad cœlum picea crassus caligine nubem:
Præsertim si tempestas a vertice silvis
Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.
Hoc ubi; non a stirpe valent, cæsæque reverti
Possunt, atque ima similes revirescere terra:
Infelix superat foliis oleaster amaris.

305 *illapsus* ed. Ven., male, Burm. Georg. I, 244 *flexu sinuoso elabitur anguis.* 307 *atque alta* Nonius Marcellus agnoscit. *victorque alta* Parrhas. Non vitavit poeta *altas—alta* bis dicta. 311 *frequens* fragm. Moret. *furens* Moret. sec. a m. sec., eleganter quidem, sed ab emendatore. *ferens*, flammas et incendia longe lateque spargens. ut Burm. 312 *Hæc* fragm. Moret. *Hoc ubi non:* interpunxere alii ap. Philargyr. Wakef. ad Lucret. IV, 662 distinguit *Hoc, ubi* ut sit propter hoc, hac de caussa,—*infelix superat.* Mox malim: *cæsæve reverti*, nec, si vel maxime superiore parte præcisus truncus fuerit, revirescunt. 313 *ima valent reviviscere* Erf. *terras* Medic. a m. pr. 314 *foliis superat* Moret. pr.

v. Plin. XVII, 23. s. 35, 22. Ceterum locus ex ornatissimis est. 305. *Robora*, h. truncum oleæ. 306. *cœlo*, ad cœlum, ut 309. *secutus*, progressus, gliscens. 308. *ruit*, agit, emittit, ejectat. *nemus* pro vineto. Loci pulcritudinem unusquisque facile sentit. Conf. Silius V, 510—514 ex nostro expressus; inf. Æn. X, 495 sq. Hom. Iliad. Λ, 155 sq. Υ, 490 sqq. loca laudata jam a Cerda. 310. *a vertice* poetica copia et ornatu adjectum, h. desuper, de cœlo, ὑψόθεν, ut εἰ δέ κε νηῒ Ὑψόθεν ἐμπλήξῃ δεινὴ ἀνέμοιο θύελλα, Arat. Phænom. v. 423. Sic fere Æn. I, 118. *ingens a vertice pontus In puppim ferit*, ex Homer. Od. E, 313 ἔλασεν μέγα κῦμα κατ' ἄκρης. *ab alto*, Ge. I, 324 et al. Et sic *descendunt* venti. Hæc sunt simplicissima, eaque tenenda. Potest etiam superne incumbens ventus propterea commemoratus videri, ut in vites, tanquam humiliores, ex oleastris incendium immittat. Ita quidem Cerdam secuti interpretanda hæc esse olim putabamus; sed sunt hæc argute, non vere dicta. Burmannus malebat *a vertice*, a tergo, h. a campo vacuo et puro, unde incipit silva, qua parte ventus irruens in totum nemus involvit flammis: *Vertex* tamen, etiamsi ad tergum referri possit, id quod in quaque re summum est, aut superiores partes, significat. Servianorum auctor *a vertice*, ab aquilone, interpretabatur (h. a polo arctico), ut Ge. I, 242 *Hic vertex nobis semper sublimis.* Grammatici subtilitas! *silvis* haud dubie de vinea oleastris consita intelligendum.

312. Quod si acciderit, vites quidem revirescere nequeunt, dum interea oleastri novas frondes agunt, adeoque soli totam tandem vineam obtinent. In verbis copia est, nec tamen otiosa: *non valent a stirpe;* h. e. ægrotant et corruptæ sunt radicitus et penitus. *cæsæ*, præcisæ,

Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor,
Tellurem Borea rigidam spirante moveri. 316
Rura gelu tum claudit hiems; nec semine jacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis satio, quum vere rubenti

316 *movere* omnes, præter Romanum Pierii et Mentel. pr., qui, cum Nonio in *Rigidus*, habent *moveri*, quod Heins. recepit. Scilicet est hæc forma exquisitior etiam quam altera. cf. ad Ecl. VI, 85. 317 *dum* Toll. *tunc* Goth. pr. Rom. *nec semina jacta Concretam patitur* elegans est conjectura Reiskii: ita enim tollitur difficultas vulgaris lectionis, in qua deest subjectum, quod affigat radicem terræ: v. Not. nunc esset: nec gelu patitur semen affigere radicem terræ. 318 *Concretum* Medic. a m. pr. quod Voss. ingeniose adhibet ad difficultatem loci tollendam, ut *concretum* antiquum vocabulum sit quale in Lucretio est *adhæsum* pro adhæsio, et commode laudat Lucret. IV, 1236 de semine tenui: *locis quia non potis est affigere adhæsum.* sicque inf. 398 *exhaustum.* Esset adeo: *nec patitur*, semine jacto, *radicem affigere concretum terræ;* affigere concretionem; paullo durius et horridius. Habes nunc trinas rationes consulendi versui. 319 *est* post *satio* meliorum auctoritate sustulit Heins. *viventis satio est* Goth. pr.

stipite seu trunco combusto acciso, reciso. *superat*, superest incendii calamitati, reviresceit. *infelix*, infecundus.

315—345. De tempore serendarum vitium v. Colum. III, 14, et XI, 2, 22. 26. 79. Theophr. de Causs. Plant. III, 4. conf. h. l. Martinus. adde Geopon. V, 6. Primo non esse sationem faciendam flante borea. Plin. XVII, 22 s. 33, 8 *quiescere ventos sationis die utilissimum: plerique austros optant, Cato abdicat*, add. XVIII, 34 s. 77, 1 cf. Voss. Tum vere, et auctumno vitisationem faciendam præcipit noster: et inter hæc in locum de vere excurrit. Nova variatione præceptum orditur: *ne tibi quisquam persuadeat;* cf. sup. ad I, 456 *Non illa quisquam me nocte*— quod addit, id orationi vulgaris formæ fastidium abstergit, *auctor tam prudens*, qui enim suadet, is est auctor; et tellurem borea spirante rigidam *movere*, pro, ut moveas. *Movetur tellus* aratro, rastris, ligone, sarculo; h. l. dum scrobes in superficie sua refodiuntur; nam 258 præcesserat: *terram multo ante memento— scrobibus concidere.* 318. *Concretam*, poetica copia appositum; ita ut cum terra concrescat, dum affigitur. Claudian. XXVIII, 77 *Hinc tibi concreta radice tenacius hæsit Et penitus totis inolevit Roma medullis.* Ex vulgari ratione e Servio accipitur sic, ut ad frigus glaciemque referatur, quasi radix *concreta gelu* esset; tum vero *concretæ terræ* legendum esset. *Semine jacto*, surculis positis, ut 268. cf. ad v. 267. Sic statim v. 319 *satio.* Porro *et semine jacto* non *patitur* hiems, h. e. gelu, *radicem affigere terræ* quæritur subjectum; debebat hoc peti ex *semine jacto;* atqui hoc vix latine fieret; dicendum esset: *nec hiems semen jactum patitur*—sequor ergo alterum, ut *affigere* pro affigere se, dictum sit, more poetico haud infrequenti. Expeditior res est in Prudentii loco in Symm. II, 983 *Nec potis est tenuem telluri affigere fibram*, nam ibi præcedit subjectum, *herba:* hæc recte dicta affigere fibram telluri.

319. *vere rubenti*, ut alias poetis

Candida venit avis, longis invisa colubris;
Prima vel auctumni sub frigora, quum rapidus Sol
Nondum hiemem contingit equis, jam præterit æstas.
Ver adeo frondi nemorum, ver utile silvis;
Vere tument terræ, et genitalia semina poscunt.
Tum pater omnipotens fecundis imbribus Æther
Conjugis ingremium lætæ descendit, et omnes

321 *rapidos* Gud. *rapidis equis* malebat Heins., at recte Burm. 322 *æstas* scil. si duas anni partes constituas, æstatem et hiemem: ut sæpe fit. Interpositum ver et auctumnus. At Wakef. reposuit *æstus*. 323 *frondi est* Medic. Parrhas. Pro *silvis* conjectabat Burm. *sulcis*, ne idem bis diceretur. At copia orationis sine synonymis nulla esse potest. 324 Donatus apud Servium interpunxit: *Vere tument* (scil. silvæ): *terræ et genitalia semina poscunt*. *genialia* Zulich., perpetua variatione. *pascunt* Medic. a m. pr. 325 *Tunc* Rom. *omnipudens* Voss. Ingeniose Wakef. ad Lucret. I, 231 conj. *Tum Pater*, omniparens *fecundis imbribus, Æther* ad exemplum Calpurnii VIII, 35 *Omniparens Æther* et Avieni:—*Jovis omniparentis*: quem confer in pr. Arati Phænom. 326 *latæ, late*, aberrant quatuor.

purpureum, φοινικόπεπλον, pulcrum. cf. Ge. IV, 306. 320. De ciconia intelligendum. 322. Supra Ge. I, 312 *ubi jam breviorque dies et mollior æstas*. *hiemem*, signa hiemalia.

323. Ver, non modo vitibus, sed omnibus omnino arboribus serendis idoneum ac commodum tempus. 324. Ἡ ὥρα γονιμωτάτη Theophr. Causs. Plant. III, 4. Pulcerrimus versus, ut totus locus, quem imitatione expressum vide apud Columellam X, 197 sqq. *Terræ tument*, ὀργῶσι, quod et ipsum a pubertate, cum pectus et mammæ turgent, cum ad tellurem, tum ad fruges novas lacte ac succo turgentes transfertur. Loca collegit Cerda. *poscunt semina*, h. sationis tempus adest. *genitalia*, quibus procreantur fruges.

325. Ætheris connubium cum Terra, imbre fecundante agros. Servatum hoc ex antiquo sermone, quo poetæ physicas res exponebant et ornabant, unde dehinc magna mythices pars fluxit. Æther h. l. cum Terra conjuge memoratur; alias plerumque Jovis nomine insigniebatur: interdum ut superior, Juno inferior, regio esset, interdum ut Jupiter omnino omnem aerem, adeoque atmosphæram designaret, ut h. l. Hinc natum antiquissimum phantasma, ut Amor, Conjugium, Concubitus, Naturæ, Ætheris et Terræ, Jovis cum Junone, commemoraretur, quoties de fecundatione terræ, quæ fit vere aut imbre agrum recreante, agitur. Nobilis priscorum poetarum mythus hinc dictus ἱερὸς γάμος Junonis (vid. Exc. I ad Æn. II). Ipse Homerus hinc Junonis suæ cum Jove congressum effinxit Iliad. Ξ, 346 sqq. Quos versus præclare convertit Petron. cap. 127. Expressit vero noster proxime Lucret. I, 251 sq. II, 991 sq. Alia similia ac dissimilia loca vid. ap. Cerdam, qui et cum Ursino vidit, Æschylum et Euripidem in hoc præivisse: quorum loca apud Athenæum XIII, p. 600 sunt. cf. sup. Ecl. VII, 60. Horat. Epod. XIII, 1. Nuper hoc idem copiose illustravit Wernsdorf. in Poet. min. T. III, p.

Magnus alit, magno commixtus corpore, fetus.
Avia tum resonant avibus virgulta canoris,
Et Venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager; Zephyrique tepentibus auris
Laxant arva sinus; superat tener omnibus humor;
Inque novos soles audent se germina tuto
Credere; nec metuit surgentes pampinus Austros,
Aut actum cœlo magnis Aquilonibus imbrem:
Sed trudit gemmas, et frondes explicat omnes.
Non alios prima crescentis origine mundi

327 *permixtus* apud Lactant. de falsa relig. lib. I, 5. 328 *cum* Cantabr. *tunc* Rom. *Avia* vocem futilem pronuntiat Wakef. et emendat *Lævia* ad Ge. II, 596 et hoc esse idem quod mollia, tenera. 329 *repetent* Moret. fr. 330 *omnis ager* Menag. sec. pro div. lect. *Parturit alma Venus* unus Arundel., mala correctoris manus. *trementibus auris* Romanus, Gud. cum vetustis permultis; solita variatione. *strepentibus* Leid. pr. *Zephyrisque* Medic., lapsu librarii. 331 *L. a. simul* Erf. 332 *germina* Burm., reposuit post Catrœum. Unius Fabricii pro hac lectione auctoritas laudatur, qui vetustos libros ita legere testatur; cui adde Regium apud Martinum. Sed jam Celsus pro hac lectione pugnarat apud Philargyrium. Vulgo *gramina* legebatur; revocavit quoque Wakef. et quis neget ita dici posse et solere? Itaque exemplis haud indigebamus. Enimvero quoties de frigore agitur aut adurente aut retardante vernum terræ proventum, non *gramina* memorantur, quæ gelu ferre haud possint, sed *gemmæ* et *germina*, et *flores*. *gramine* tres apud Burm. *toto* Ven. 333 *timuit* Ven. *pampinos* Gud. 335 *tendit* Ven. 336 *crescentis* Bentl. ad Manil. II, 428. *nascentis*.

536 sq. 327. *magnum corpus* Terræ intelligendum, ut Æn. VI, 727 de hoc universo. Expressi ex h. l. veteris poetæ versus in Pervigilio Veneris: *In sinum maritus imber fluxit almæ conjugis, Unde fetus mixtus omnes aleret magno corpore.* 329. Vid. Lucret. I, 10 sqq., in quos versus omnis Venus infusa est.

331. Terra admodum est humida. *Superat humor*, abundat, cum respectu ad lac matris. *laxant arva sinus*, quæ frigore adstricta erant. Lucret. V, 804 *Multus enim calor atque humor superabat in arvis; Hinc, ubi quæque loci regio opportuna dabatur, Crescebant uteri terra radicibus apti.* conf. seqq. 332. Germina communi ratione loquendi *se credunt soli*. Lucret. V, 780 *novo fetu quid primum in luminis oras Tollere et incertis tentarit credere ventis.* Sed totum locum in animo habuit noster, si utrumque compares. *Credunt* autem *se*, dum *in novum solem prodeunt*, hinc *credunt se in solem* nove dixit, exemplo tamen Lucretii VI, 1070 *Vitigeni latices in aquai fontibus audent Misceri, quom pix nequeat gravis et leve olivum.* Transtulit hanc formam Seneca Herc. fur. 147 de luscinia exoriente die: *Pennasque novo tradere soli Gestit.* 334. *magnis Aquilonibus*, vehementibus, procellosis. v. Burm. Lucretius V, 817 *At novitas mundi nec frigora dura ciebat, Nec nimios æstus, nec magnis viribus austros.* Vides, unde noster hauserit.

336. Quanto cum ornatu exposuit hoc: mundi natales in vernum tem-

Illuxisse dies, aliumve habuisse tenorem
Crediderim: ver illud erat; ver magnus agebat
Orbis, et hibernis parcebant flatibus Euri:
Quum primæ lucem pecudes hausere, virûmque
Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
Immissæque feræ silvis, et sidera cœlo.
Nec res hunc teneræ possent perferre laborem,

339 *hiberni Euri* Medic., minus poetice. 340 *Cum primæ* Heins. recepit, ex Medic. et permultis, etiam Romano ac Mediceo apud Pierium. *Cum primum* vulgo. *Tum primum* Arundel. ed. Ven. 1472, Par. 1494. *Cum primam* Cantabrig., quod et ipsum ferri posset. *Cum lucem primum* Zulich. 341 *Terrea progenies* apud Lactantium Inst. II, 10 legi jam Pierius notavit. Sic Medic. a m. sec. Probarunt id viri docti ap. Burm., et inter hos Bentlei. ad Horat. Epod. II, 18; receptum adeo est in edit. Cuningham. Burmannus eam lectionem impugnat, forte tamen argumentis parum idoneis. Scilicet quod in vulgata, *Ferrea*, reprehendere possis, est hoc, quod ab h. l., ubi de prima hominum stirpe, adeoque de aurea ætate agitur, aliena est, et ad ætatem seriorem, ferream dictam, spectat *gens ferrea, σιδήρειον γένος* Hesiodi, genus hominum ferreum: ad cujus imitationem dictum est de Spartis in Bœotia aut in Colchide, qui cum armis ex terra orti sunt; proprie diceres, fuisse eam *ferream progeniem*. Igitur nunc ad eum sensum recurrendum, ut *ferreum* omnino sit durum: cum quoque alterum adjunctum sit, *duris arvis*. Defendit vulgatam etiam Burm. Secundus ad Antholog. Lat. p. 166. Fateor tamen vel sic me prælaturum fuisse *Terrea*, modo de usu vocis mihi melius constaret; nam, quod *Terrigenas* Lucretio dici ais, nondum satisfacit, ut et *terrea progenies* dicatur; nec auctoritas e Columella est, *terreum* dici pro terrenum. Porro *durum caput* Moret. qu. Goth. pr.; et sic vett. edd. ap. Martin. *agris* Franc. *armis* Bodlei. 343 *sufferre* Medic. a m. pr., quod commendat Heins. *proferre* Rottend. sec.

pus incidisse! An ante Maronem aliquis ita statuerit, nescio; potuit poeta in illud phantasma incidere, dum versus Lucretianos recognoscebat V, 778 seqq. Quod poetæ fingere licuit: hoc alii disputationis theologicæ caput facere ausi sunt, num vere an auctumno mundus exordium habuerit. Vide de v. c. Simson. Chronicon pr. Multa Cerda et alii ad h. l. afferunt, quæ ad alteram vulgatiorem spectant opinionem, etsi cum illa priore conjunctam: prima mundi ætate perpetuum ver affulsisse: unde nasci debuit phantasma paradisi, ætatis aureæ, vigoris hominum recentium juvenilis, et quæ alia sunt his similia, *crescentis mundi*, pro vulgari, nascentis. 337. *tenorem* pro tempestate dixit, cum proprie, si ad tempus referatur, sit continuatio aliqua temporis, eaque æquabilis. Non aliam rerum conditionem, aliud tum anni tempus, fuisse putem, cum mundus creabatur. 338. *Orbis agebat ver*, ut *agere festum*. *Magnus* vero *orbis*, *mundus*, *magna terra*, perpetua sunt poetis græcis et latinis; ex antiqua scilicet poesi; unde et nomen *Magnæ matris* fluxit. 340. *lucem pecudes hausere* Lucretiana loquendi forma, ut II, 1038. Virgilius quoque in Æn. X, 898. Respondet altera, *luce rigari*. 341. Et cum homines primi e terra nati sunt: notissima veterum opinione: Lucret. V, 803 sq. II, 1150 sq. Quanta ornatus varietas hoc et sequente versu! duri homines e dura terra nati.

343. Redit ad superiora inde a v. 330. *res teneræ*, nova sata, frondes, gemmæ etc. *laborem*, scil. ex frigore

Si non tanta quies iret frigusque caloremque
Inter, et exciperet cœli indulgentia terras.
Quod superest, quæcumque premes virgulta per agros,
Sparge fimo pingui, et multa memor occule terra;
Aut lapidem bibulum, aut squalentes infode conchas:

344 *Cum jam tanta* Ven. *que* post *calorem* omittunt plurimi. Philargyrius primam lectionem fuisse ait *calorque*. Scilicet metuebant boni viri versus mensuræ. *Inter* et *iret* permutatis sedibus habet edit. Norimb. apud Martinum. 345 Burmannus, dum in usu τοῦ *excipere* hærebat, conjiciebat, *exciperet cæli indulgentia ventos*, aut, *adspiceret cæli indulgentia terras*. Sed vid. Notas. Unus Mead. *hæc pareret* habet pro *exciperet*; unde facile aliquid extricari possit; sed est ab inepta manu. *exciperent* Rom. 348 *cochleas* Reg. a m. sec., e glossa.

ac calore tanquam molestiam, πόνον. *tanta quies*, de tranquilla anni temperie, moderata inter æstum et frigus. *iret* pro esset, vulgari verbo. Petita autem hæc e Lucretii penu V. 1213 *quoad mœnia mundi Et taciti motus hunc possint ferre laborem*. Alii vss. 343—5 cum antecedentibus de orbe terrarum in vere nato jungunt, ut *possent*, *iret*, *exciperet*, sint pro *potuissent* et sic porro dicta; nec hoc male. Possis laudare Lucret. V, 778 *Nunc redeo ad mundi novitatem et mollia terræ Arva, novo fetu quid primum in luminis oras Tollere*— Et sup. Ecl. VI, 34 *et ipse tener mundi concreverit orbis*.—345. *Excipiunt sese invicem* res, quæ sibi succedunt: tum etiam res, casus, qui existunt, emergunt aut succedunt, *excipere nos* dicuntur, ut in illo: *aliud bellum eum excepit*. Ita videtur h. l. dictum. Alioqui ex eo, quod *excipere*, benigne aliquem tractare, fovere, designat, petitum videre possit, ut Cœlum excipere dicatur Terram. Sed hoc argutius, quam par est, dictum esset; nec apparet, quomodo Cœlum Terras ut puerum recens natum excipiat. *indulgentia* pulcrius quam temperatio, clementia. Gratius 295 *Dum tepida indulget terris clementia mundi*.

346. Nunc de cura surculorum positorum. Cf. Theophrast. Causs. Plant. III, 5 et 7. Colum. III, 15. Geopon. V, 9, 21. *virgulta*, sarmenta intelligo, seu surculos vitium cujusvis generis, sive malleolos, sive viviradices, sive propagines. Martinus tantum ad propagines referri posse putabat, quia *premes* apponatur, quod proprie de iis dici possit. Enimvero *premere* poeta de omni plantatione recte dicere potest, cum surculus in scrobe ponitur, defigitur, infoditur. Tum Columella III, 15, 4, ubi hosce versus recitat, de transferendis de seminario vitium plantis, non de propagine aut traduce loquitur: qui nisi intercederet sua interpretatione, mallem non modo de vitibus, sed etiam de arboribus accipere. Porro *per agros* est de vineis accipiendum; quod sermonis poetici ratio suadebat, ut vulgares modos vitaret; tum *serere*, *semina*, *segetem*, jam sæpe de vineis et arbustis vidimus.

348. Vid. Colum. l. l. et jam laudatos: Theophr. de Causs. Plant. III, 5 et 7, quem sine dubio poeta ante oculos habuit, et Geoponic. V, 9. Dixit *lapidem bibulum*, pumicem, aut

Inter enim labentur aquæ, tenuisque subibit
Halitus, atque animos tollent sata. Jamque reperti,
Qui saxo super, atque ingentis pondere testæ,
Urguerent: hoc effusos munimen ad imbres;
Hoc, ubi hiulca siti findit canis æstifer arva.
  Seminibus positis, superest deducere terram
Sæpius ad capita, et duros jactare bidentes;
Aut presso exercere solum sub vomere, et ipsa

350 *atque homines* ed. Ven. *tollunt* alter Menag. *Namque* Ven. 351 *saxa* nonnulli apud Colum. III, 15, 4, ubi hi versus repetuntur. *ingentis* firmat etiam Rom., at *ingenti pondere* Medic. a m. pr. Mentel. pr. a m. sec., et Nonius Marcellus in *urguere*. *ingenti pondere testa* apud Colum. l. l. Codex Sangermanensis seu Goesianus. Mox *Urguentur* laudat ex eodem Heinsius; at Goesiana collatio, *reurgetur*. 352 *et fusos* idem codex. *hic effusos* Ven. *effossos* Toll. *munimine* unus Mead. 353 *Atque ubi* Voss. pr. et unus Mead. *Aut ubi* Lutat. ad Stat. Theb. IV, 708. *findit* Erf. *scindit* ed. Mediol. 354 *superem* eadem ed. Mediol. *educere* Pierius ex aliquot vett. laudat. *diducere* quatuor apud Burmann. Sic Romanus; et defendi illud possit; Ut terra ad malleolum positum æquetur. 356 *cum vomere* Goth.

sabulosum, et *squalentes conchas*, mucosa aliqua saliva inductas. cf. ad Ge. IV, 91. 349. 350. *tenuis halitus* venti, inter pumicum ac testarum fragmenta, tanquam per spiramina, penetrare potest, atque adeo radices fovere et recreare. Theophr. l. l. ὅπως συῤῥοὴ γίνηται τοῦ ὕδατος, καὶ τοῦ θέρους οὗτοι (οἱ λίθοι) καταψύχωσι τὰς ῥίζας. *animos tollent sata*, vigorem, vires, quam præclare! pro, vites lætissime efflorescent. *Jamque reperti*, h. fuere etiam, qui insuper etc. 352. *hoc—Hoc;* non est h. l. τοῦτο μὲν, τοῦτο δὲ, sed ad idem referendum; hoc puta saxum acclinatum a latere, aut testa super imposita cavo suo munit surculos adversus imbres et adversus æstum. (Est etiam tertia ratio, ut a testa caloris tenaci per noctem intepescat vitis.)

354—370. Nunc de iis, quæ post vitisationem agenda; et nunc quidem primo loco de *repastinatione* Colum. III, 18, 1. Ap. Plinium *fossio* est XVII, 22. s. 35, 17—*Superest deducere terram*, fossione, quæ quotannis est exercenda, et de qua omnes præcipiunt. v. Geopon. V. 22, 3 et notam. cf. inf. 398. Colum. IV, 3, 2 *Deinde malleolo inter ordines posito crebris fossionibus pastinatum resolvere atque in pulverem redigere. Sic enim malleoli et viviradices et reliqua semina, quæ deposuerimus, convalescent, si mollis ac tenera humus, nullis herbis irrepentibus, humorem stirpibus præbuerit, nec duritia soli novellas adhuc plantas velut arcto vinculo compresserit.* Ex his poeta satis illustratus videtur. *Seminibus positis* pro surculis defixis. Plin. XVII, 22, s. 35, 21 *ponito in scrobe aut in sulco, operitoque et bene occultato.* Fodiendo terra *deducitur ad capita*, adducitur, aggeritur, ad radices (cf. Servius) si quidem *terra coæquanda est gemmis extantibus:* Colum. IV, 5, 2. 3. *jactare bidentes* fossionem exprimit adacto ligone. Colum. IV, 14, 1 *Insequitur deinde fossor, qui crebris bidentibus æqualiter et minutim soli terga convertat.*

356. Colum. III, 13 *Aut scrobibus*

Flectere luctantes inter vineta juvencos.
Tum leves calamos et rasæ hastilia virgæ
Fraxineasque aptare sudes furcasque bicornes:
Viribus eniti quarum, et contemnere ventos
Assuescant, summasque sequi tabulata per ulmos.
Ac, dum prima novis adolescit frondibus ætas,
Parcendum teneris; et, dum se lætus ad auras

pr.; et sic edd. vett. 358 *cumulos* Ven. 359 *que* ante *aptare* abest in fragm. Moret. et Reg. Martini. *trabes* pro *sudes* Franc. *furcasque valentes* Medic. Gud. et ad minimum sex alii apud Heins., duo apud Martin., et Romanus cum aliquot aliis ap. Pierium. Mireris inconstantiam doctorum virorum, qui vetustatem ac consensum librorum modo omni rationi criticæ anteferunt, modo vel leviori caussæ postponunt. Hic *valentes* haud dubie maxima habet præsidia, *bicornes* solam rationem exquisitioris usus. Reposuit quoque *valentes* Brunck. 361 *Adsuescunt* Rottend. tert. *Adsuescat* Goth. pr. 362 *Et dum* Parrhas. *Ac cum* Leid. pr. *At* Goth. pr. *adolescet* idem cum tribus et Erf. 363 *Parcendum est* duo ap. Burm., et uterque Mead.; alter etiam: *dum sese* pro *et dum se.*

aut sulcis vineæ plerumque conseruntur,—vel aratro vel bidente insistunt—ut more novalium terra transversis adversisque sulcis proscindatur. Id genus vineti non conducit agricolæ, nisi ubi lætissimo solo vitis amplo incremento consurgit. cf. Plin. XVII, 22, sect. 35, 22 *Intervallum justum arborum, si aretur solum, XL pedum* sqq.—357. *inter vineta*, ut aretur inter vitium ordines, ut inversa aratro terra glebæ utrimque versus vites insurgant. Nam olim, ut etiamnum in Italia, (conf. Spence Polymet. pag. 253) inter medios vitium aut olivarum ordines, agri arabantur.

358—361. De *pedatione vitium* et *jugatione* ad vites, non maritatas arboribus, sustinendas palo aut jugo, aut aliis modis. conf. Colum. IV, 12. Plin. XVII, 22. s. 35, 19. 361. *tabulata* in vineis sunt ordines ramorum in arboribus, ulmis imprimis, prominentium, quos recisis aliis, ita in plana tendunt, ut Servius ait, dilatant ac per gradus deflectunt agricolæ, ut robustiores palmites unum post alterum ramum attingere iisque sese applicare et se elevare tanquam per gradus possint. Locus est apud Colum. V, 6, 11. 12. 23. 24.

362—370. *Putationem* seu *pampinationem* in nova fronde plane nullam, in tenero palmite non ferro sed ungue tentandam, in adultam vitem severe esse exercendam. Præcepti primam partem confirmat Theophr. de Causs. Plant. III, 9, Cato 33, 2, at refellit Columella cum l. c. V, 6, 22 sq., tum IV, 11, 1 *nam illam veterem opinionem damnavit usus, non esse ferro tangendos anniculos malleolos, quod aciem reformident; quod frustra Virgilius—timuerunt.* Conf. Geop. V, 23. 25. *frondibus:* de vite agit. Sic mox 366 et alibi. Itaque putavi etiam *frondatorem* ad vites spectare Ecl. I, 57, etsi et alias arbores amputari, et frondem pecori substernendam parari meminerim, et qui hoc facit, proprie *frondatorem* dici. Plin. XVIII, 31, s. 74 *Et frondis præparandæ tempus hoc est. Unus frondator quatuor frondarias fiscinas complere in die justum habet.* Catull. LXI (LXIV), 41 *Non falx attenuat fron-*

Palmes agit, laxis per purum immissus habenis,
Ipsa acie nondum falcis tentanda, sed uncis
Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
Inde, ubi jam validis amplexæ stirpibus ulmos
Exierint, tum stringe comas, tum brachia tonde:
Ante reformidant ferrum: tum denique dura
Exerce imperia, et ramos compesce fluentes.
  Texendæ sæpes etiam, et pecus omne tenendum,

364 *quum se—agit* Nonius Marcell. in *laxus. aget*, quod in pedestri præferres, Medic. Pierii, et octo apud Heins. et Burm. cum Goth. sec. a m. pr. *lapsis* Parrhas. et Reg. Martini. 365 *Ipsa acie nondum falcis tentanda* Burm. recepit, ut plane Medic. et Pierii Romanus, utpote antiquissimi, tum multi alii, etiam Probus Grammat. lib. I, et *Ipsa acie* jam editum erat usque ad Commelin. et Pulmann., qui intulere in vulgg. *Ipsa acies falcis nondum t.* At Heins. ordinem immutarat: *nondum falcis tentanda*, ut est in multis. *Ipsa nondum acie falcis* Rottend. tert. Sane *acies falcis*, seu ferri, potest *tentari*, sed si eam explores, ut in Suetonii illo loco Ner. 49. At hic *acie falcis* (poetica venustate pro *falce*) tentantur novelli palmites, dum putantur. conf. Not. *acie* jam in vulgatis ante Pierium legebatur; in Medic. *acies* a m. sec. rubro appicta *s* litera. *sub undis* in fine versus legebat Goth. pr. 367 *validis amplexæ viribus* Medic. a m. sec. Zulich. Moret. quart. pro var. lect. Ed. Mediol. Colot. Ursini, unus Meadianus; et arridere potest. Sed est memoriæ lapsus ex frequenti poetarum lectione ortus, sive Grammatici nimis acuti interpolatio. 368 *tunc* ante Burm., quod Romanus tuetur etiam sequ. v. *tende* Goth. pr. 369 *reformident* duo. 370 *ramos conpesce valentes* Romanus, quod Pierius Varronis quidem loco de R. R. I, 31 confirmat; at quantum alteri venustate cedat, facile apparet. Item sup. 359 in parte codd. legitur: videturque adeo vagum in margine vetusti alicujus codicis appictum fuisse. 371 Post *tenendum* ante Heins. erat *est*; sublatum secundum libros; abest etiam a Mediceo a m. pr. et a multis *et*. Roma-

datorum arboris umbram. Servius tamen et ipse ad Ecl. I, 57 *frondatorem* de utroque operæ genere frequentari docet. Accedit Ovid. Met. XIV, 649 de Vertumno: *Falce data frondator erat vitisque putator.*—364. *laxis immissus habenis* de celeribus et effusis incrementis; a Lucretio habet V, 785. *per purum*, per aerem; Lucr. *per auras;* et sup. v. 287 *in vacuum*, et alias *per inane*. (Aliter dixit Horat. de sereno cœlo Carm. I, 34, 7.) 365. *Ipsa*, scil. prima ætas, cui tribuitur tanquam actio id, quod in ea fit. *Virgulta* ex v. 346 repetit Servius. Expressit reliqua Quinctil. Inst. II, 4, 10. 11. *interlegere*: videtur hoc novasse poeta, pro legere; quoniam per intervalla frondes, aliis omissis, carpuntur. Ceterum communia sunt hæc præcepta curæ aliarum arborum. Mox *exierint*, in altum se sustulerint, excreverint. cf. sup. v. 81. 369. *dura imperia*, h. severa, a disciplina militari petitum; sive ab equis regendis vel pueris, ex Burmanni sententia, qui laudat Horat. Carm. IV, 1, 6. 7. Cic. Cat. maj. 15 *vitem—quam serpentem multiplici lapsu et erratico* ferro amputans coercet ars agricolarum, *ne silvescat sarmentis et in omnes partes nimia fundatur.* 370. *ramos fluentes*, palmitis, diffluentes, luxuriantes. Diversæ sunt *fluidæ frondes* Lucretii II, 596, h. molles, a vento facile decussæ.

371—419. Post opus sollenne cul-

Præcipue dum frons tenera imprudensque laborum :
Cui, super indignas hiemes solemque potentem,
Silvestres uri assidue capreæque sequaces
Illudunt, pascuntur oves avidæque juvencæ.
Frigora nec tantum cana concreta pruina,

nus, vetustissimus liber, et Bodlei. *tuendum.* Arundel. *et jam pecus omne timendum:* interpolatione non mala; ut nunc etiam Reiskium conjecisse video. At vulgata ratio doctior esse videtur. 372 *Præterea quum frons tenera* Nonius in *frons.* Servium *fruns* legisse credebat Burm. et Wakef. ad Lucret. II, 596. 373 *solemque tepentem* Menag. alt. pro diversa lectione. Male. Georg. I, 92 *rapidive potentia solis.* Schrader. in schedis conj. *Edonas hiemes.* 374 *tauri* vel *ursi* conj. Cerda. Jo. Schrader. *silvestres hirci:* ut III, 314 *Pascuntur silvas,* sc. hirci, utque apud Homer. ὀρεσκῷοι αἶγες, et alibi *silvestres capreæ.* Idem tentabat: *capreæque fugaces.* Macrob. VI, 4 f. " *uri* Gallica vox est, qua feri boves significantur." adeo Virgilium non respuisse peregrina voce uti. *adsiduo* Ven. *capræque* multi cum Medic. 375 *Illidunt* Ald. pr. *aves* Gud. a m. pr. *cui illudunt,* non dixit *illudant* et *pascantur* quæ pedestris oratio esset, pro *cum ei,* ut ei, *illudant,* quam toties a poetis desertam videmus, ut oratio sit a vulgari recedens.

tus vineatici memorantur quæ adhuc vinitori curanda sunt: primo loco avertenda sunt, quæ novellis vitibus nocere possint: pecudes, frigus, æstus: ducit ea res ad immolationem hirci Baccho fieri solitam; tum vs. 397 sq. repetenda est omnis illa cura vinitoria fodiendi, pampinandi, putandi.—*tenendum* pecus, h. continendum, coercendum, quo ipso efficitur vulgata interpretatio, arcendum, quo vocabulo Plinius in eodem præcepto utitur XVII, 22, s. 35, 17. 372. *frons imprudens laborum,* h. frondes ignaræ et impatientes injuriæ ex dente pecudis. 373—379. *Cui* frondi illudunt, eamque depascuntur. *Super,* seu plus quam seu præter. Plus quam frigoris vis et solis potentia, h. æstus, nocent vitibus novellis boves agrestes et capreæ et ceteræ pecudes. *indignæ hiemes.* Quisquis *indigna,* h. quibus dignus alter non est, quæ immerito patitur, omninoque dura, sæva, injusta, injuriosa, facit, aut talia fert, eum poetæ *indignum* appellant. cf. Ecl. X, 10 *indigno cum Gallus amore periret.* Itaque *hiemes indignæ* h. l. recte a Servio explicantur *sævæ.* 374. *Uros* proprie dictos in Italia nullos esse satis constat. Hercyniæ silvæ solitudines illo tempore eos incoluisse e Cæsare constat. At enim vel ex lib. III, v. 532 manifestum est, *uros* poetæ improprie dictos esse pro feris bubus, quales Italia nunc nomine *Bufalo* frequentat. Est autem *bubalus* cornibus compressis, sursum resupinatis, fronte crispa. *capreæ sequaces* poetica elegantia, quæ vites insectantur, persequuntur, ut Servius reddit, unde ap. Horat. II Sat. 4, 43 *Vinea summittit capreas non semper edules.* Mox eadem fere vi *avidæ juvencæ.* 375. *Illudunt* multo significantius quam lædunt, nova tanquam petulantiæ et injuriæ notione adjuncta, ut Georg. I, 181 *Tum variæ illudunt pestes.* Et communiter capris tribuitur lascivia, petulantia. *pascuntur oves,* etiam, cum depascunt, dum frondes carpunt oves.

376. Idem, quod modo dixerat, gravius ac disertius exponit. *Nec frigora concreta* (tributum *frigora* epitheton, quod rebus proprie convenit per frigoris tempestatem congelatis et adstrictis.) *nocuere tantum*

Aut gravis incumbens scopulis arentibus æstas,
Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis, et admorso signata in stirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, et veteres ineunt proscenia ludi,
Præmiaque ingeniis pagos et compita circum
Thesidæ posuere; atque inter pocula læti

377 *herbis arentibus* Goth. sec. a m. pr. *ardentibus* Franc. et Cantabrig. cum Erf. *æstus* Medic. Pierii et Parrhas. Mead. unus et Reg. Ed. Ven. 379 In *admorso* magna varietas, quæ forte Grammaticis debetur, qui generi τοῦ *stirpe* timebant. Sed vid. Æn. XII, 208. *admorsu* Romanus Pierii. Sic et Pierii Mediceus a m. pr. Mediceus Fogginii *a morso*, mutatum in *a morsu*. Sic et in aliis Pierius ex *admorso* erasum esse *d* aut factum *a morsu* vidit. Eadem varietas apud Heins. et Burm. *admorso*, *amorso*, *amorsu*. Librariorum et Grammaticorum ludibria. 380 *ob caussam* unus Arundel. et Schol. Statii Theb. V, 259. *Bacchi* Parrhas., ut sint: omnibus aris Bacchi, de quibus sane solis est accipiendum. 382 *ingentes* vel *ingentis* vulgo lectum; sc. Thesidæ, etsi

pruina cana, nocent tantum gelu. 377. *gravis æstas*, molesta, exitiosa. *scopuli arentes*, quibus æstas *incumbit*, h. e. sol assiduus cautes excandefaciens, accommodate hoc loco memorantur, cum de vitibus agitur. Sic *aprica saxa* inf. 522. *venenum* pro saliva noxia. Sup. v. 196 *urentes culta capellas*.

380—389. Varro de R. R. I, 2, 18. 19 *Quædam enim pecudes culturæ sunt inimicæ ac veneno, ut istæ, quas dixi, capræ; eæ enim omnia novella sata carpendo corrumpunt, non minimum vites atque oleas—Sic factum, ut Libero patri, repertori vitis, hirci immolarentur, proinde, ut capite darent pœnas.* Et notus est locus Ovid. Fast. I, 353 sqq.; et quoties non in gemmis caper vites aut arbores arrodens occurrit? Recte hæc; unde satis apparet primi versus sententia, ob hanc vitibus illatam noxam hircum in Bacchi sacris mactari; at enim eandem etiam ob caussam ludi scenici facti? eandem ob caussam ascoliasmus? hincne Liberalia? et reliqua? Hæc nemini molesta fuere. Scilicet poeticus ornatus sententiæ recte accipiendæ et interpungendæ obfuit, quæ ita procedere debet: Ea de caussa caper in Bacchi sacris immolatur, et, cum hircus semel Baccho sacer esset, in vetere tragœdia Atheniensium caper poetis præmium erat propositum, (scilicet quem ipsi mox honoris caussa deo immolabant) *carmine qui tragico vilem certavit ob hircum* Horat. Art. 220. cf. Tibull. II, 1, 55 et ibi Not., nec non hircinis pellibus (ex immolatis hircis) utres facti, in quos oleo inunctos assilirent. Tum, quod poetæ licebat in ornatum captandum expatiari, quomodo ex Græcorum illis sacris Latina ejusdem dei sacra fluxerint, commemorat. Illustris locus est; singula videbimus.

381. *veteres ludi ineunt proscenia*, pro, olim, antiquis temporibus, ludi in scenam inducti, facti, exhibiti sunt. *proscenium*, proprie ante scenam versus orchestram, pulpitum habebat, quo actores prodibant, h. l. omnino pro scena positum. 382. 383. *Thesidæ*, Athenienses, *posuere*

Mollibus in pratis unctos saluere per utres.
Nec non Ausonii, Troja gens missa, coloni

Pierius jam commendaverat alterum; ad quod recipiendum mireris Heinsium hic adeo timidum fuisse. *Ingeniis* reposuit Burmannus ex antiquissimis Pierii, Philargyrio, cod. Ursini, et ed. Ven. Sic Lucret. II, 11 *certare ingenio;* ubi v. Wakef. 384 *saluere* vetustissima scriptura; alii, ut pronuntiatum jam olim, *saliere*. vide h. l. Heins. et Burm. Sec. ad Anthol. Lat. p. 540. 385 *a Troja* Leid. *et Troja* Regius Martin.

præmia, pro præmio, hircum, *ingeniis*, h. poetis, *circum pagos et compita*. Nota de prima rei scenicæ origine fabula. v. Horatii Art. 275 sq., quæ ad Dionysia ruralia, τὰ κατ' ἀγροὺς, per pagos, utique pertinet: e quorum genere cum ab initio essent τὰ ἐν Λίμναις, s. *Lenæa* (diversa quidem et hæc a *Dionysiis urbanis*, seu *majoribus)*, auctis tamen urbis opibus, ea præcipuam celebritatem consecuta sunt, ut diversa plane ab ruralibus habenda sint, ut cum exquisitæ doctrinæ copia ad Hesychium ad liquidum perduxit Ruhnkenius, in App.

384. Ἀσκωλιασμὸς, in Dionysiis paganis, τοῖς κατ' ἀγροὺς, sollennis, lusus notissimus, quem etiam in lapide apud Gorium Inscript. Etrusc. T. II, p. 105, conspici posse jam Burm. notavit, et quem passim in gemmis et marmoribus exhibitum videas (v. Gorium Inscr. Etrusc. l. l. Adde v. c. Gorlæi Dactylioth, T. II, n. 508). *Utrium* fuit usus, quia in eosdem et vina e lacubus transfundere, et uvas ad torcular deportare mos erat. v. apud Com. de Caylus *Recueil d'Antiqu.* T. V, pl. 58.

385—389. Liberalia quidem Romæ mense Martio celebrabantur. Et hæc respexisse videri potest poeta, si v. 390 adverteris. Sed festum Bacchi celeberrimum vindemiam factam excepisse videtur. Fiebant, uti in festo post messem conditam (vid. Horat. Epist. II, 1, 140), per pagos multa ludicra: pubes rustica, personata et larvis e cortice factis ora habens obducta, non modo jaciebat jocos et dicteria in prætereuntes; quam vindemiæ licentiam adhuc in Italia vigere observant, qui ex oris illis ad nos veniunt; et sua ætate Ausonius narrat in Mosella 161—168; verum etiam *versibus incomtis*, ex tempore effusis (*Improvisare* nunc appellant hoc idem Itali); Et hæc est Fescennina licentia ap. Horat. II Epp. I, 145; canebant porro hymnos in Bacchi honorem, et *oscilla*, αἰώρας (cf. Valken. ad Theocrit. p. 246), h. larvas e corticibus factas, quales etiamnum in monumentis occurrunt, ex arboribus suspendebant: ea h. l. *mollia*, h. mobilia, pendula. Sunt gemmæ hæc *oscilla* referentes: unam exhibuit Spencius *Polymet.* Pl. XX, fig. 2. plures v. c. Lippertus in Dactylioth. cf. *Pitture d'Ercol.* T. IV, p. 14. Idem elegantissimi ingenii vir, Spencius, originem et caussam hujus ritus in eo reperiebat, quod eos Bacchi vultus appensos vento impelli quaquaversus et converti volebant agricolæ, quoniam, qua ille deus faciem converterat, summa agri ubertas sequi credebatur. conf. vs. 392. Acutius hæc conjectata, quam quod Servius habet ad Æn. VI, 741, qui ad purgationem vento vel aere fieri creditam hæc refert. Inter amuleta habita esse credunt alii: quod saltem de horrendis larvis mihi probabile fit; in Bacchicis haud æque: si inspexe-

Versibus incomtis ludunt risuque soluto;
Oraque corticibus sumunt horrenda cavatis;
Et te, Bacche, vocant per carmina læta, tibique
Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubescit vinea fetu;
Complentur vallesque cavæ saltusque profundi,
Et quocumque deus circum caput egit honestum.
Ergo rite suum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lancesque et liba feremus;

386 *rituque* Moret. sec. 388 *Et te Bacche canunt* a Cerda editum. 390 *rubescit* Menag. pr. 391 *Complenturque cavæ valles* Moret. sec. 392 Laudat Columella III, 21, 4. *quodcunque* Parrhas. *Et quodcunque decus* Schol. Horat. Sat. I, 2, 84. corrupte. *quocunque deos* Gud. Quod vero Guellius et ex eo Cerda ad h. l. laudant carmen in Bacchum, e Mureti Galliambo petitum est: ne fallaris, moneo. 393 *suos honores* codd. aliquot Pierii, quod ipsi rem splendidiorem efficere videbatur. *honestum—honorem* displicebat Jo. Schradero. 394 *laticesque et* Franc., per se non male. *ferentes* Zulich.

ris anaglypha Bacchica; sunt pulcra, hilaria. Multa his de rebus cum ab aliis tum ab Casaubono de Satira tradita sunt, multa accuratius et utilius tradi possent. cf. Horat. Epist. II, 1, 145. Tibull. I, 7, 35—40. II, 1, 55 sq. De *oscillis* inani opera alii post Servium plurima, et h. l. Cerda. Imprimis commentum fuit vulgare, quo ab Erigones suspendio oscillorum usus repeteretur; vid. Hygin. f. 130 et ibi Munck. In verbis *Ausonii, Troja gens missa*, paullo licentius se jactat poeta. Ausonii, Itali h. l. sunt, cum proprie tantum Latini, inque his Albani ac Romani, dici possint oriundi ab iis, qui cum Ænea, Troja *missi*, profecti erant. 390. Exoratus et placatus his sacris ac festis deus summam vindemiæ ubertatem votis reddit. *vinea pubescit*, satis obvia translatione, vites exuberant, *largo fetu*, læto uvarum proventu. *Valles saltusque*, si vitibus consita loca, ut probabile videtur, hic expressa sunt, improprie dicuntur de vineis, in plano et in collibus satis. *valles* adeo pro planis locis, *cavæ*, Græcorum exemplo, ut Pindar. I, 3, 18 κοίλᾳ νάπᾳ. 392. *Et quocumque deus.* Pulcerrimus haud dubie versus. Nihil imagine hac vividius, nihil jucundius. Præiverant tamen haud dubie Græci poetæ: Compara v. c. Callimach. in Apoll. 50 sq. in Dian. 124 sq. Statuam dei per vineam circumferri solitam huc advocant Interpretes; saltem oscilla poterant memorari. Probabilius tamen, universe poetam de dei adspectu cogitasse. Petitum autem ex antiqua religione, qua præsentia deorum, imprimis Apollinis et Bacchi, certis locis ac temporibus fieri solita ferebatur, et, quoties dii apparerent, omnia ridere, frondescere, progerminare, enthusiastica loquendi forma, narrabantur. In quod phantasma facile incidere potuere homines, quum *numinis nutu* ea fieri dicerent, quæ naturæ vis et tenor gignit. Locum hunc ad Bacchi natales transtulit Avien. Perieg. 1121 sq. ubi conf. Wernsd. *caput honestum* est pulcrum, formosum, quale

Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram,
Pinguiaque in veribus torrebimus exta colurnis.
  Et etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui nunquam exhausti satis est: namque omne quotannis
Terque quaterque solum scindendum, glebaque versis
Æternum frangenda bidentibus; omne levandum
Fronde nemus; redit agricolis labor actus in orbem,
Atque in se sua per vestigia volvitur annus.
Ac jam olim, seras posuit quum vinea frondes,

395 *Et ductis* Gud. a m. pr. *Eductus* Leid. tert. *Si ductus* Serv. ad Æn. IX, 627 in edd. quibusdam. *stabit cornu* Leid. alter. *ad aras* edd. Macrobii Sat. IV, 2. Serv. ad Æn. IX, 627 in scriptis. 396 *torquebimus* Medic. Pierii. *veribus* Rom. 397 *curandus* Franc. *alte* Ven. 401 *laboratus* Reg. a m. pr. 402 *Atque ipse sua* Voss. *In se perque sua vestigia* Franc. *annis*, h. per annos singulos, *volvitur*, sc. labor, malebat Reiskius. 403 *Et jam olim* vulgo ante Heins. *At* alii.

Bacchi expressum adhuc in monumentis conspicitur. *Carminibus patriis.* Fuere adeo carmina antiqua Romanorum in Bacchi honorem cani solita. Alia fuere Fescennina: de quibus paullo ante. *lances*, et quidem in iis *liba* (cf. supra ad v. 192), feruntur ad aras. *cornu ducitur* victima ritu sacrorum. Sic et *stare* verbum sollenne. vide Serv. Victimæ partes, quæ non in ara adolebantur, sacris epulis apponebantur, hinc v. 396 *colurna verua* ex corulo; quam arborem cum dilectu poni aiunt interpretes ex v. 299 *Neve inter vites corulum sere.*

397—407. Restat alius labor in cura vitium (*est etiam alter ille labor curandarum vitium*), qui nunquam finitur, ut vineam iterum iterumque repastines (fodias), pampines, vites ablaquees ac putes, *cui nunquam satis exhausti* (pro exhaustionis, Serv.), h. qui nunquam satis exhauritur. Multa de his videbis monita in Colum. IV, 23—28.

398. *namque* pro vulgari, nempe quod. Ad rem Columell. IV, 4, 1 *Numerus autem vertendi soli bidentibus, ut verum fatear, definiendus non est, cum, quanto crebrior sit, plus prodesse fossionem conveniat.* Idem IV, 14, 1 *crebros fossoris bidentes* requirit. cf. Geop. V, 25. Hoc idem, puto, innuit Catull. LXI (LXIV), 39 *Non humilis curvis purgatur vinea rastris.* 399. *versis bidentibus:* ligonibus duos dentes habentibus, qui vertuntur ad glebas frangendas, et comminuendas: ut recte docuit vir doctus. 401. *nemus* pro vinea, *levandum fronde*, quasi importuno onere; putandum; etiam arbores amputandæ sunt per vineam. *labor*, qui *actus* erat, *redit in orbem*, et *annus*, h. annua opera, annuus labor, *volvitur in se*, revolvit se, redit, *sua per vestigia*, eadem, ac superiore anno, ratione, modo, tenore ac progressu. *Sua se in vestigia volvere* de mundo Varius, ante Virgilium, et post hunc alii poetæ dixere; quorum loca vide apud Cerdam.

403—407. Auctumno exacto statim in sequentem annum vinitoris

Frigidus et silvis aquilo decussit honorem;
Jam tum acer curas venientem extendit in annum
Rusticus, et curvo Saturni dente relictam
Persequitur vitem attondens, fingitque putando.
Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, et vallos primus sub tecta referto;

404 *ut silvis* Schol. Horat. Epod. XI, sed aliter Nonius et Priscianus. *e silvis* Parrhas. 405 *extendet* Medic. 406 *Agricola* pro *Rusticus* Rom. 407 *Prosequitur* Zulich. et unus Mead., sed vid. Burm. *antondens* vetusta Nonii Marcelli exemplaria, ut *ancidere*. *attundens* scribunt alii. *tondens* Franc. *fugitque* Menag. 408 *dejecta* ed. Ven. al. *desecta*. sup. v. 207 *silvam devexit arator*. 409 *et* deerat Ven. *primum* nonnulli; ut semper. *reporto* Voss. alter.

cura et opera extendi debet. *seras ponit cum vinea frondes*, cum vites frondes amittunt, quæ ad seriorem auctumnum duraverant. *silvæ* ipsæ vineæ esse videntur; nisi sunt arbusta jugata vitibus. *honorem* de frondibus arborum frequenter poetæ. *Rusticus* est vinitor, sed vides poetam semper recedere a vulgaribus. Tibull. I, 1, 7 *Ipse seram teneras maturo tempore vites Rusticus*. *acer*, diligens, labori non parcens. *dens Saturni* est falx amputatoria, notum dei insigne. Jam. v. 407 *putationem* vitium exprimi, satis patet. Colum. IV, 23, 1 *Placet ergo, si mitis ac temperata permittit in ea regione, quam colimus, cœli clementia, facta vindemia, secundum Idus Octobris, auspicari putationem* et rel. Jam Cerda et alii non modo putationem, sed et ablaqueationem, cum inutiles radiculæ ferro rescinduntur, præcipiendam fuisse putant, eamque in verbis *vitem attondens* quærunt. Et sane Colum. IV, 8, 1 *Nam post Idus Octobris, prius quam frigora invadant, vitis ablaqueanda est;* ubi in seqq. disertius res exponitur. Sed hæc optantur potius, ut verbis insint, quam inesse probantur; sic et pastinatio memoranda fuisset. conf. Geopon. III, 13; et ablaqueationem sub putatione complecti ipsum Columellam video IV, 24, 4 sqq. 404. Varronis hunc versum esse Servius testatur. Imitatione expressit, sed infeliciter, Marklando judice, Statius Silv. I, 2, 154 *Excludunt radios silvis decussa vetustis* Frigora: arbores altæ ac densæ obumbrare locum declarat per *frigus decussum*, veniens, factum a silvis. 406. *relictam vitem*, et fructu et frondibus nudatam; quod itaque ejus reliquum est, jam nunc est putandum; quam rationem etiam Martinum sequi video. Burmannus *neglectam tonderi* interpretatur, præteritam et cui post vindemiam nulla adhuc sit cura adhibita. Etiam Servius, *relictam*, scilicet a se paullo ante desertam.

408—419. Subjicit nunc tempora operis vinitorii: ut moneat, tempestive omnia esse curanda. conf. Colum. IV, 27. 409. *vallos*. h. pedamenta, ne imbribus putrescant, v. Varro R. R. I, 8, 6. Quantum enim video, poeta promiscue modo vites altas ulmis aliisque arboribus jugatas, modo statuminibus, jugis, perticisve ac vallis firmatas, memorat. Jam

Postremus metito: bis vitibus ingruit umbra;
Bis segetem densis obducunt sentibus herbæ.
Durus uterque labor. Laudato ingentia rura:
Exiguum colito. Nec non etiam aspera rusci
Vimina per silvam, et ripis fluvialis arundo
Cæditur, incultique exercet cura salicti.
Jam vinctæ vites; jam falcem arbusta reponunt;
Jam canit extremos effetus vinitor antes:

410 *postremos* Rottend. sec. *umbræ* Zulich. 411 *obducant* Leid. 413 *rusti* nonnulli scribunt. vid. Heins. *frusi* Jul. Pompon. Sab. *aspere frusci* a m. pr. Medic. in quibus argutandi copia esset. 414 *per silvas* Moret. quart. et Regius Martini. *et* a Franc. abest. 415 *Creditur* Menag. pr. 416 *victæ* Medic. a m. pr. et Reg. a m. sec. *junctæ* Moret. sec. et duo ap. Martinum. *junctæ vites*, jugata vinea Jul. Sabin. *falcemque* Goth. sec. 417 *Jam canit effectos extremus vinitor* Romanus; et sic Medic. Fogginii, nisi quod a m. sec. *effectus* erat, it. Erf. *effætos extremus* alii cum edd. vett., ut Argent., et hoc etiam Nonius Marcellus in *antes* agnoscit. Possit hoc ferri, si nulla esset variatio. At alii plerique *effectus extremos*. Hinc alia librariorum ludibria: *effætus* vel *effectos extremus*, *effectus extremos*, *effectos extremos*, *effætus extremos*, *effætos extremis* in Goth. pr. Scilicet primam lectionem fuisse, *effetus extremos*, verisimile fit, quam mutarunt Grammatici, qui brevis syllabæ productionem non ferebant, ut nunc sit quod per omnes ab Aldd. inde edd. vulgatum: *extremos effetus*.

410. 411 *metere* pro vindemiare, ut supra *segetem*, *arva*, *serere*, *semina* ad vineas transferri vidimus. cf. ad v. 267. Porro bis in anno, vere et auctumno, pampinationem et runcationem fieri debere dicit poeta; sed rem ab antecedente designat: bis pampini excrescunt nimia copia, bis herbæ exuberant, adeoque eruendæ et evellendæ sunt. *sentes* poetica copia adjecti; sunt hic omne id, quod ex istis herbis enascitur et solum implicat.

412. Cum tam assiduam ac perpetuam operam requirat vitium cultura: placeant aliis vineæ magnæ; tibi parva probetur, quæ recte et tanto majore cum fructu a te coli possit. Pallad. I, tit. 6, 7 *Ita in arbitrio nostro est, utrum plus habeamus, an melius—fecundior est culta exiguitas, quam magnitudo neglecta.* Sed luculentus hujus rei et loci commentarius est apud Colum. I, 3, 8 sqq. IV, 3, 4 sq. conf. Plin. XVIII, 6, s. 7, 3; utrique versus hic laudatur. Vidit hoc sagacissimus quisque e nostris hominibus, latifundia perdidisse olim Italiam, nunc plerasque Europæ provincias ac terras. Forma orationis ex Hesiodeo petita Ἔργ. 643 Νῆ' ὀλίγην αἰνεῖν, μεγάλῃ δ' ἐνὶ φορτία θέσθαι. Sic h. l. *laudato*, valere jube, aliis relinque, habeant illi sibi, ut *colito* pro præfer, potiori loco habe.

413. *ruscus* virgulti genus, *oxymyrsine*, *ruscus aculeatus*. cf. Martin. 415. *salices* curandæ sunt, h. virgæ ex iis parandæ. *incultæ*, quæ ipsæ per se nulla cura indigent et sponte proveniunt.

416. *Jam arbusta*, h. vites jam satis putatæ sunt; aut, cum vites jam memoratæ sint, arbores, quibus vites jugatæ sunt; *reponunt falcem*, dum per eas reponere falcem licet; falcem non amplius requirunt. 417—419. Pulcerrime perfectam et absolutam

Sollicitanda tamen tellus, pulvisque movendus;
Et jam maturis metuendus Jupiter uvis.
Contra, non ulla est oleis cultura; neque illæ
Procurvam expectant falcem rastrosque tenaces,
Quum semel hæserunt arvis, aurasque tulerunt.
Ipsa satis tellus, quum dente recluditur unco,
Sufficit humorem, et gravidas cum vomere fruges.

420 *nonnulla* Leid. unus et Bodlei., ut jam Servius notavit legi. Sed mala ac perpetua aberratione. 422 Major versibus vigor inesse videtur, si post *tenaces* interpungas, et novam sententiam ordiaris: *Cum semel hæserunt arvis aurasque tulerunt: Ipsa s.* Similiter subjicitur: *Poma quoque, ut primum—Vi propria nituntur.* Moneri potest, et monitum est, ita 420. 421 nimis magna polliceri poetam, oleas enim in seminario haud parum operæ requirere; recte utique; sed poeta agit de oleis jam e viridario in olivetum transpositis. Nec tamen tam pervicaciter levem conjecturam teneo, ut minus eam probanti irasci aut maledicere velim. *tulere* Goth. pr. 424 *gravidas cum fænore fruges* conj. Reiske et Jo. Schrader. Vide Notam.

vinitoris operam putandi ac runcandi designat. Pervenit ad extremos *antes*, ordines vitium; *canit* eos, gaudet se eo pervenisse, et quidem *effetus*, viribus exhaustus, qui jam defunctus esse labore sibi videbatur; iterum tamen ac denuo vinea fodienda seu pastinanda; quæ ipsa fossio *pulveratio* dicitur. v. Serv. h. l. et Indicem Scrippt. R. R. ὑποκόνισις Græcis. Et post tamen hæc omnia novus labor ex tempestate iniqua et aeris injuriis oriri potest, ut adversus grandinem, pluvias, rubiginem, reliqua aeris vitia vitis munienda ac defendenda sit. Ita v. 419 accipiendus esse videtur. cf. Colum. IV, 3, 4, ubi de vinea: *Res enim est tenera, infirma, injuriæ maxime impatiens* etc.

420. 421. Olearum contra nulla est cultura, h. oleæ nulla fere cultura indigent. *Levi cultu sustinetur olea* Colum. V, 8, 1, ubi de earum cultu agere incipit. Add. Plin. XVII, 30 sqq. Porro *neque illæ Procurvam—tenaces*, h. nec putatione nec pastinatione opus est, scilicet non tam assidua ac perpetua. Bene Servius: *quod tamen ad curam refertur anniversariam, nam necesse est, licet tarde, olivam putare;* id quod vel ex Columella notum est. 422. *Quum semel hæserunt terræ;* sup. 317 vites *semine jacto Concretam—radicem affigere terræ.* Et ad illa *aurasque tulerunt* cf. v. 332 sq. In illis: 423. 424 potest quidem recte dici: *ipsa tellus satis*, h. affatim, *sufficit* scil. oleis *humorem;* judicio tamen ac delectui Virgiliano consentaneum, *satis* ita accipere, ut oleas *sata* appellaverit, quemadmodum supra vineas. cf. ad v. 267. Sic mox v. 436 *sæpemque satis.* Porro *dens uncus* ligonis ac bidentis est; et sententia sic constituitur, ut, dummodo fodiatur et bidente aut sarculo subigatur humus, jam ipsam tellurem dicat suppeditare oleis humorem; si vero etiam aretur solum et aliquando magis frangantur glebæ, tellurem subministrare *gravidas fruges*, h. uberem olivarum proventum. Colum. V, 9, 15 *Nam veteris proverbii meminisse convenit: eum, qui aret olivetum, rogare fructum;*

Hoc pinguem et placitam Paci nutritor olivam.
Poma quoque, ut primum truncos sensere valentes,
Et vires habuere suas, ad sidera raptim
Vi propria nituntur, opisque haud indiga nostræ.
Nec minus interea fetu nemus omne gravescit,
Sanguineisque inculta rubent aviaria baccis.
Tondentur cytisi, tædas silva alta ministrat,

425 *placidam* quinque apud Burm., male. 426 *Pomaque jam* Ven. *calentes* Medic. a m. pr. 428 *que* abest a Parrhas. et Gifanii libris, etiam a Romano vetustissimo, qui *opes haut* suo more scribit. Agnoscas facile fulcrum versus a Grammaticis submissum. 429 *gravascit* Mentel. Leid. *virescit* Rottend. pro var. lect. et Goth. pr. 430 *que* abest a Goth. sec. *alvearia* Gud. a m. pr. Mox in Romano v. 432 ante versum 431 ponitur, male.

qui stercoret, exorare; qui cædat (putet), *cogere*; et §.12 *Sed id* (olivetum) *minime bis anno arari debet, et bidentibus alte circumfodiri.* Tandem *cum vomere* potest quidem ita accipi, ut sit, cum aratione, h. e. ducto vomere, aratione facta, sed verius est, ut suppleatur, *cum recluditur vomere:* Scilicet *et tellus sufficit fruges gravidas, cum recluditur vomere.* 425. *Hoc:* est Homericum Τῷ pro διὰ τοῦτο, propter hoc, propterea, ut Lucret. IV, 1087 et alii. *nutritor* pro vulgari *nutri.*

426. Commendat poeta reliquarum quoque arborum cultum. *Poma* videntur omnino pomiferæ esse arbores. Reliqua sic vulgo accipi video: *truncos sensere,* quibus insitæ sunt mali, et cum succos eorum in se derivarunt. Verum *sensere,* ut poeta dixit, pro habuere, habent; ubi semel adoleverunt, ut jam trunci sint, non surculi; ubi jam robur habent. *vires suas,* nos, succos necessarios, et *propria vi,* natura sua. conf. vss. 78—82.

429. Pergit in argumentatione usque ad v. 454; exornavit autem locum arte mirabili. Si oleæ et omne pomorum genus non eandem ac vineæ operam desiderant, multo minus reliqua arborum genera multum laboris exigunt, et magnos tamen fructus ferunt.

429. 430. Silvestres *arbores* fructus et utilitates plurimas nobis ferunt, nec tamen ullam aliam curam exigunt, quam ut seramus. *interea,* dum vitibus tam gravis labor impenditur, oleæque et poma minore cultu proveniunt. *omne nemus,* omne arborum genus, *gravescit fetu,* βρίθει, ut *gravida frugibus arbos,* et Eclog. III, 56 *nunc omnis parturit arbos.* Lucret. I, 253. 254 *At nitidæ surgunt fruges,* ramique virescunt Arboribus, *crescunt ipsæ fetuque gravantur.*— *aviaria,* " secreta nemorum, quæ aves frequentant." Servius. A domibus poeta ad silvas traduxit. Sup. v. 328 *avia virgulta.* 431. Cytisus inter arbusculas apud Theophrast. et Plin. *Cytisum Marantæ* videri a poetis intelligi, docet Martinus ad h. l. cf. sup. ad Ecl. II, 64. Mox in pedestri oratione structura fuisset; *tædas silva ministrat, quibus, seu unde, ignes pascuntur.* De *tæda,* proprie dicta, arbore, *succo parciore liquidioreque quam in picea, flammis ac lumini sacrorum etiam grata* v. Plin. XVI,

Pascunturque ignes nocturni, et lumina fundunt.
Et dubitant homines serere, atque impendere curam?
Quid majora sequar? salices humilesque genestæ,
Aut illæ pecori frondem, aut pastoribus umbras
Sufficiunt; sæpemque satis, et pabula melli.
Et juvat undantem buxo spectare Cytorum,
Naryciæque picis lucos; juvat arva videre

432 *que* abest a Goth. pr. et uno Mead. *ac lumina* unus Pierii, nimirum Romanus, duo Heins. et Goth. sec. *fundi* Gud. pro div. lect. 433 Abest hic versus a Mediceo, et aberat ab Ursini Colotiano. Sed sententia versum absolvens facile excidere potuit. Versus per se est præclarus. *curas* Goth. pr. et ed. Dan., nonnullæque ap. Martinum. *cura* Rottend. tert. et Goth. sec. 434 *sequor* Erf., quod conjectabat Jo. Schrader. *genestæ* in antiquis scribi, Pierius notat. vid. sup. v. 12. 435 *Et tiliæ pecori* multos legere notatum in Servianis. *umbras* post Pierium Heins., e melioribus. *umbram* alii. 437 An fuit: *Ut juvat—spectare! Cytoron* tres apud Heins. Scribunt et *Citheron, Citherum, Cytheron.* Est τὸ Κύτωρον. 438 *Mariciæ* Daniel. ed. et R. Steph.

10 s. 19. 433. Quæ cum ita sint, nonne debebant homines serere eas arbores, et hoc quidquid operæ est, iis impendere? Forma orationis ut in illo Æn. VI, 807 *Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?*

434. *Quid majora sequar?* vulgari ratione: ne majora commemorem. Sed *majora* possunt esse utilitates majores et arbores majores: hoc Cerda, præeunte Servio, sequitur: Quid insistam in narrandis commodis majorum arborum (de picea modo egerat), cum salices et genestæ etiam afferant utilitates suas. *genestæ* vid. sup. v. 12. Mox 435 *illæ* ex sermonis venustate abundat, et vulgaris structura ac ratio erat: Ita verbi caussa salices et genestæ pabulum, umbracula, sæpes, mel præbent. *pecori,* capellis. 436. *sata* non modo agri arati, verum etiam, ut toties vidimus, modo 423, sunt arboreta, vineæ, oliveta. *pabula apibus,* variata oratione et exquisitiore, *melli* dixit.

437. Locus ornatus. Primum formulam docte variavit poeta pro vulgari: porro etiam buxus grata arbor est et picea. *Cytorus* Paphlagoniæ mons in tractu maritimo, buxo nobilis. v. ad Catull. 4, 13 *Cytore buxifer.* Adjacebat urbs ejusdem nominis (loca veterum sunt apud Cerdam et Martinum). *undantem buxo,* fluctuantem; qua imagine segetum, fruticum, et arbustorum læta facies frequentissime a poetis exhibetur. Docte porro *undantem buxo Cytorum* pro, buxum undantem in Cytoro. *Buxi* autem quanta in aliis terris magnitudo sit, vel ex eo discas, quod Bion Idyll, II, 3 parvum Amorem per ejus ramos huc illuc insilientem facit. 438. Pix e plurium arborum resina fit, maxime ex pinu ac picea. Plin. XIV, 20, s. 25. *Naryx,* vel *Narycum,* et *Narycium,* Locrorum Epicnemidiorum urbs, Ajacis patria. Jam ab his Locris colonia in Italiam deducta Locros condidit. conf. Æn. III, 399. Ad utram regionem *pix Narycia,* cujus et Columella X, 386 et Plinius XIV, 20, s. 25 meminerunt, referenda sit, dubitari posset, nisi *picis Bruttiæ* satis frequens inter antiquos mentio fieret. vid. Heins. ad Ovid. Re-

Non rastris, hominum non ulli obnoxia curæ.
Ipsæ Caucasio steriles in vertice silvæ,
Quas animosi Euri assidue franguntque feruntque,
Dant alios aliæ fetus; dant utile lignum
Navigiis pinos, domibus cedrumque cupressosque.
Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plaustris
Agricolæ, et pandas ratibus posuere carinas.

439 *Non ratris* Leid. *Non ullis hominum* ap. Priscian. lib. XVIII. *non nulli* Rottend. sec. et Gud. a m. pr. et unus Mead. At vulgata ap. Gell. VII, 17. *non vilior noxia* Medic. a m. pr. 440 *Caucaseo* alii. vid. Eclog. VI, 42. 441 *Quos* et *assiduæ* librariorum ineptiæ apud Burmann. *teruntque* malebat Voss. 442 *fætos* Gud. 443 *pinus* Gud. a m. pr. et quinque alii, etiam Goth. pr. conf. ad Æn. XI, 135. *cedrumque* Heins. e suis; ut Pierius in Rom. et antiquioribus aliis, et Martinus in duobus invenerunt; pro vulgari *cedrosque*. Eidem assimilatum in aliis et alterum, *cupressumque*. v. ap. Burm., adde Arundel. *que* post *cupressos* omittunt multi. *cupressus* Parrhas. 444 *Hic—hic* Moret. pr.

med. 264. Petebatur ea imprimis e monte et silva *Sila*, de qua cf. Æn. XII, 715. vid. Strabo VII, p. 400 B. 438. 439. *arva* silvis consita s. silvas, quæ nullo humano cultu indigent. *non obnoxia* nihil labori nostro debentia, ut Servius; non egentia cura nostra.

441—453. Sunt multæ aliæ arbores, unde utilitates accipimus. Caucasum puta poetice pro quocumque monte ac silva nominari. *steriles silvæ—dant fetus;* oxymoron: sed priore loco *steriles* sunt sine fructu eduli; *fetus* vero sunt usus; ut statim *utile lignum* subjicitur. Similiter *viminibus salices fecundæ* (ut bene observat Meierotto in Dubiis p. 7). *franguntque feruntque* in animo habuit, *agere ac ferre*, h. vexare. 443. Juniperi certo generi, Oxycedro, nomen *Cedri* fere veteres tribuisse, observat Martinus. Conf. inf. ad Æn. VII, 13. IX, 137.* 444. 445. De arboribus rustici conficiunt rotarum radios et plaustrorum *tympana*, h. rotas ex solidis tabulis compactas (vid. Scheff. de Re vehic. I, 6 et h. l. Burm. Male tecta vehiculorum alii interpretantur), et navium carinas. *Hinc—hinc* jungit Burmannus, ut sit ex alia —alia arbore, parum commode ad meum quidem sensum; sed *hinc* ex illis arboribus, ex illis fetibus v. 422. *trivere*, h. terere solent, atterendo, tornando conficere. *terere* pro tornare: v. de ea voce Bentlei. ad Horat. I Sat. 3, 91. *posuere*, faciunt: ex τεθεῖναι, θεῖναι, pro ποιήσασθαι· ut toties Homerus.

* Idemque me per literas docuit Jo. Andr. Murray, collega conjunctissimus: "Cedrus Libani ex plerorumque sententia est Pinus Cedrus Linn., quæ, si ratio habenda partium fecundationis, flores masculos ac femineos in eadem planta gerit et fructum strobilaceum edit; a congeneribus autem speciebus per folia fasciculata aucta distinguitur. Cedrum Italiæ et Græciæ ex genere Juniperorum esse multa docent, quæ eo imprimis differunt a Pinis, et consequenter etiam a Cedro Libanotica, quod flores utriusque sexus diversis arboribus insident, et fructus bacciferi sunt. Speciem autem certo definiri hactenus non suppetit. An Juniperus Lycia Linn.? an Juniperus Oxycedrus Linn.?"

Viminibus salices fecundæ, frondibus ulmi:
At myrtus validis hastilibus, et bona bello
Cornus; Ituræos taxi torquentur in arcus.
Nec tiliæ leves aut torno rasile buxum
Non formam accipiunt, ferroque cavantur acuto.
Nec non et torrentem undam levis innatat alnus,
Missa Pado; nec non et apes examina condunt
Corticibusque cavis vitiosæque ilicis alveo.

446 Potest et hic duplici modo interpungi; aut sic, ut vulgo fit; aut: *Viminibus salices, fecundæ frondibus ulmi.* Quod præferam. *fecundæ vitibus ulmi* Zulich. et Medic. a m. pr., ut ap. Burm. commemoratur. At Fogginii fide *frontibus ulmi* legitur, *d* ab recenti manu alteri *t* adscripta. Est hoc quidem etiam in Leid. *frundibus* Ven. *et fr.* Edd. Aldd. et Junt. cum Goth. pr. 447 *Ad* Medic. a m. pr., item *bella.* Tum *at bona b.* unus Mead. *bona telo* conj. Jo. Schrader., ut respondeat hastilibus. 448 *Itireos, Tyræos, Ithyrios, Ithyreos, Ithireos,* inserto *et* ab aliis, librariorum ludibria apud Burm. At *Itureos* aliquot apud Pierium. Græci scriptores audiendi sunt, in quibus Ἰτουραῖοι. *curvantur* in nonnullis ap. Pierium, Fabric., Goth. pr., sed est hoc interpretamentum τοῦ *torquentur,* quod fere omnes scripti, Burmanno teste, habent. Videtur alterum legisse Avienus Perieg. 931. de arcubus: *Ambitus hos etenim multus trahit, et grave pondus curvis inest taxis.* Mox v. 450 ante v. 449 in Goth. pr. erat positus. 451 *torquentem* Medic. a m. pr. *adnatat* ex Ed. Argent. notarat Reiskius, unde refingebat: *torrente unda levis adnatat alnus.* 452 *exagmine* Medic. a m. pr. 453 *alvo* ab Medic. et aliis scribitur. vid. Burm.

446. *frondibus ulmi.* Ulmus—*frondem* jucundiorem bubus præbet, etc. vid. Colum. V, 6, 3 et VII, 3, 21. Varro I, 24, 3. 447. *myrtus:* conf. Æn. VII, 817. III, 23. *bona bello cornus,* h. sagittis, jaculis, hastis; *tota* enim *ossea* est, Plinii verbo XVI, 38, s. 73. 448. *Ituræa,* ultra Jordanem, vel inde, quod ea Philippi tetrarchia apud Lucam et Josephum fuisse memoratur, nota. Incolebant eam Arabes latrociniis infames, et sagittandi arte clari; latiore tamen nominis acceptione Ituræi etiam ad Syriam referri solent: conf. ad Vibium Sequ. h. v. p. 400. Lucan. VII, 230. 514. Cicer. Philipp. II, 8 et 44. Vide Cellar. Geogr. ant. T. II, p. 529; hinc præstantissimos arcus poeta ab iis designat.

449. 450. *Nec non,* etiam tilia et buxus tornari et scalpi possunt. *buxum* doctius poeta dixit, ea forma ut *malus, malum.*

451. Alnus navigiis utilis est. Padi ripæ *alnis* consitæ; itaque usus earum in faciendis navigiis promtus ac proclivis. Georg. I, 136 *Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas.* Ex Lucan. IV, 131. 134 colligas, latera coriis fuisse tecta. *torrens* proprie ad Padi naturam. *Missa Pado,* immissa in amnem de navalibus. At Burmannus, ut alnus ibi natæ transferantur ad alias regiones, ut *India mittit ebur,* Georg. I, 57, quod alienum a loco. Expressum esse versum a Claudiano XXXV, 178 *missamque Pado qui remigat alnum,* jam alii notarunt. 453. *Corticibus cavis,* intra corticem, et adeo intra truncos cavos arborum.

Quid memorandum æque Baccheia dona tulerunt?
Bacchus et ad culpam caussas dedit; ille furentes
Centauros leto domuit, Rhœtumque Pholumque
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
O fortunatos nimium, sua si bona norint,

454 *et quæ B.* ab aliis legi, in Servianis notatur. 455 *cupam* apud Lutat. ad Stat. uno loco, at altero *culpam.* v. Burmann. *culpas* Parrhas. Goth. pr. unus Mead. 456 *Rhætum* scribi ex membranis plerisque notavit Heinsius. *Rhæcum* ex Callimacho (in Dian. 221) reponere volebat Pierius. *Rhæcum* gigantis nomen esse, *Rhætum* Centauri, statuerunt alii; melius dixeris, nomina aut poni promiscue aut confundi. In latinis libris *Rhætum* constanter scribi, copiose docuit Bentlei. ad Horat. Carm. II, 19, 23. adde Intpp. ad Hygin. p. 5 Stav. *Centaurus*, græca flexione, ex aliquot vett. notavit Pierius. 457 *magna* Ed. Junt. *Hyleum, Hileum, Ileum, Yleum, Leum*, scribitur, v. Propert. I, 1, 13. Græcum est Ὑλαῖος. *minacem* Menag. pr., sed vid. Burm. 458 *bona si sua* Franc. *norunt* Moret. pr.

454. 455. Sationem silvarum suadere poetam memineris ex v. 433. Tot tantisque utilitatibus multum cedunt fructus vinearum, quæ tamen tam assiduam operam exigunt; quin earum cultura multa adeo mala affert. Hoc, ut poetam decebat, a generali ac nuda enuntiatione ad facti exemplum deducit. *ad culpam*, h. ad furores, ad facinora et crimina committenda incendit homines; ut jam bene Burmann. exposuit. 456. Spectant ad Centaurorum vino inebriatorum furores et pugnam cum Lapithis in nuptiis Pirithoi cum Hippodamia. Vid. Ovid. Metam. XII, 210 sqq. Habuit noster ante oculos Odyss. Φ, 295 sqq. Cum ap. Ovid. l. l. *Rhœtus* et *Pholus* non occisi sed fugati memorentur, Martinus, alium doctum Britannum secutus, copiose adstruit, *furentes leto* jungendum esse, non *domuit leto.* At enim *furere cæde* facile dixeris, nunquam *furere morte, leto.* Sed tota dubitatio illa inanis est ac vana, si, quanta in his fabulis poetarum variatio sit, et impune esse possit, memineris. Quid enim? Ab aliis *Hylæus* et *Rhœtus* ab Atalanta in Arcadia occisi memorantur. vid. Appollod. III, 9, 2. Schol. Callimachi in Dian. 221 et ibi Spanhem. Alia pugna Herculis cum Centauris fuit apud Pholum devertentem: v. Apollod II, 5, 4. et Not. ad e. l.

458. Sequuntur laudes vitæ rusticæ, locus nobilissimus, cujus pulcritudinem qui non sentiat, is nec dignus sit, cui enarretur. Qui dulcedine harum voluptatum captus diutius suis sensibus indulgere vult, is post laudatos jam a Cerda et aliis Statium Silv. IV, 5. Xenoph. Œconom. conferat Culicem v. 57—96. Horat. Epod. II. Carm. III, 1, 21—24. Serm. II, 6, 59 sqq. Claudian. LV *Felix qui patriis* etc. Tibull. I, 1. I, 5, 19—35. I, 10. II, 1. II, 3. Statium Silv. II, 2. Senecam H. fur. 159 sqq. Ex recentioribus primo loco Thomsonum *Autumn* 1232 sqq. Nobis quidem in ornatu hujus loci accuratius retexendo, fessum tantarum minutiarum recensu, animum paullisper recreare liceat, imprimis cum in multis ejus pulcritudinem non assecutos esse videam interpretes, quos quidem vidi. —*fortunatos nimium*, sollenni modo loquendi, pro multum, valde.

Agricolas! quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundit humo facilem victum justissima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta superbis
Mane salutantum totis vomit ædibus undam;

462 *vomat* Medic. Pierii, Voss. et Moret. quart. et Schol. Cruqu. Horat. Carm. III, 18. Epod. II, quod esset elegantiæ oratoriæ; præter codices tamen, Schol. Statii Theb. I, 146 et Macrob. Sat. VI, 2, vulgatam tuentur. *salutate* Ven. *notis* Reg. Martini, sed vid. Notam nostram.

459. 460. *procul discordibus armis.* Atqui sæpius quam vellent agricolas infestant arma, copiis agros insidentibus (Meierotto in Dubiis p. 8)? Scilicet poeta ponit id, quod in hac vita et agrorum longinquitate plerumque contingit; cum urbes opulentæ sæpius expugnentur et diripiantur. Ita et alii poetæ; cf. Culex 80. 81. Alioqui sic esset accipiendum: ut ipsi agrestes militiam non sequantur, nec opes et divitias e præda. cf. ad Tibull. I, 1 pr. *ipsa tellus, αὐτή, αὐτομάτη,* lubens volensque. *facilem victum,* qui facile paratur, ut infra v. 500 *fructus, quos ipsa volentia rura Sponte tulere sua,* non sunt tantum silvestres, sed amplificatione poetica dicuntur etiam ii fructus, qui facili opera parantur. *fundit,* sufficit, suppeditat; cum copiæ notione. cf. Ecl. IV, 20. Translatum inde ad partum, imprimis facilem ac felicem. *justissima,* quia *creditum reddere* terra, *acceptum referre,* dicitur, eique *fides, fenus, æquitas* tribuitur. Sublectum esse hoc Menandro statuebat doctus Britannus; cum in Fragmentis sit: *δικαιότατον κτῆμ' ἐστιν ἀνθρώποις ἀγρὸς, Ὧν ἡ φύσις δεῖται γὰρ, ἐπιμελῶς φέρει.* Saltem bene convenit. *γήδιον δικαιότατον* etiam Xenophon dixit Cyrop. VIII, pag. 468. At *tellus* fundit *humo.* Vavassor de vi et usu voc. pag. 150 observat hoc et ait, esse utrumque unum idemque. Malo vero. Scilicet habet hoc poeticus sermo præcipui, dum copiam sectatur, ut synonymis ita utatur, ut alterius latior, alterius angustior ipso positu, significatus sit. *humo,* h. ex solo, culta sua superficie; sic *rivos prætereuntis aquæ* Tibull. I, 1, 28, ubi v. Obss. adde supra Ecl. V, 47. Livium V, 44, 6. Sic supra v. 411 *segetem obducunt sentibus herbæ.* Mox 461 *domus totis* vomit *ædibus.* Sed et *humus* ex sermonis proprietate nunquam pro toto terrarum orbe ponitur, sed sive ad frugum culturam (Avieu. Descr. Orb. 1193 *Dives humo tellus),* sive ad humationem corporum fere referri solet.

461. 462. Si fastus et luxus potentium abest. Primo loco Clientium turbam memorat. Certavit, quod jam Macrob. VI, 2 notavit, cum Lucretio II, 24—36 pulcerrimo loco; quo etiam exprimendo jam vires expertus erat in Culice 61 sqq. Aliter suavissimum phantasma ornaverat Catull. LXIII, 269 sqq. *Vomere* sermonis Romani genius in aditu, qui magnam hominum copiam admittit, facile fert, cum et *vomitoria,* ut in theatro, dicantur: Macrob. VI, 4; *totis ædibus vomit,* ad majorem etiam multitudinis significationem, quæ totam domum, h. e. atrium, repleverit, et vomit *foribus,* per fores. Vix enim placet *domus alta foribus.*

Nec varios inhiant pulcra testudine postes,
Illusasque auro vestes, Ephyreïaque æra;
Alba neque Assyrio fucatur lana veneno,
Nec casia liquidi corrumpitur usus olivi:
At secura quies, et nescia fallere vita,

464 *Inclusasque* Medic. a m. pr., Romanus et al. ap. Pierium ac Martinum, cum Erf.; et sic in Servianis quosdam male legere notatur; a duobus *que* abest. *Ephyræa*, *Ephyrea*, male alii. Est sane Ἔφυρα, Ἐφυραῖος; sed et Ἐφύρειος, Ἐφυρήϊος. Forte ad eum modum formatum dixeris τὰ Κύθηρα, Κυθηραῖος, Κυθέρειος, Κυθερήϊος. 465 *fuscatur* quatuor ap. Burm. cum Erf. et tres apud Martinum, qui et in textum recepit. Sed ut v. seq. *corrumpitur*, sic h. l. *fucatur*, cum accessione odiosæ notionis, quasi vitiatur, contaminatur. *nec* Goth. pr., ut in Servio aliisque, etiam Romano. *lena* Ven. 466 *liquida* Goth. sec. *liquidæ olivæ* e Leid. laudat Burmann. ad Samonic. de Medic. 961. conf. ad Ecl. V, 68. 467 *Ac* Longob. *Sed* Goth. sec. *vitam* Romanus, alter Mentel. et Menag., quod ferri posset, præferri alteri non potest.

Eodem etiam *unda salutantum* facit; sic et *effusa* multitudo dicitur. Ceterum hæc eadem brevius, nec minus tamen graviter, expressit Horat. *Forumque vitat, et superba civium Potentiorum limina.*

463. 464. Si non superba palatia incolunt. Ad verbum: *Si non* habent, at quam splendidius pro eo, *inhiant*, habere cupiunt, si non habere curant, *postes varios pulcra testudine*, h. fores opere variegato, testudineo. Expressos hinc vides versus Lucani X, 120. 121 *Ebur atria vestit, Et suffixa manu foribus testudinis Indæ Terga sedent, crebro maculas distincta Zmaragdo. vestes* stragulas, *auro illusas*, h. pictas (*ludere, lusus, ludibrium*, ὕβρις, sunt artificii naturam imitantis vocabula), *Ephyreiaque æra*, signa et vasa ex ære Corinthio.

465. 466. Si porro nec purpuræ nec unguentorum usum habent. *fucus* de adoptato colore quocumque frequentatum; ut et *venenum* de quovis succo, imprimis aut amariore aut acriore. *Assyrium* h. l. pro Syrio et Phœnicio, ut plerumque apud poetas fit: Sic Ἀσσύριον ξεῖνον accipiendum puto de mercatore Phœnicio ap. Theocrit. II, 162. *usus olivi*, nova periphrasis, quo quis utitur. Horat. Od. III. 1, 42 *Nec purpurarum sidere clarior Delinit usus.* inf. III, 135 *nimio ne luxu obtusior usus Sit genitali arvo.* De *casia* vid. sup. ad. Ecl. II, 49. Georg. II, 212. ad Tibull. I, 3, 61. At h. l. intelligendus est frutex ille, de quo Plinius agit XII, 43 et de quo imprimis videndus Haselquist. Hujus casiæ ligna miscebant unguentis; cum vulgus oleo nativo uteretur. *Corrumpi* cum dilectu, pro misceri, temperari, quocumque modo, h. l. tamen cum adjuncta notione: in deterius mutationem fieri: ut vitiatum, contaminatum, sit.

467. *secura quies*, quam quis agit secure. Sic in Bucol. *tuta valle*, in qua quis tutus versatur. Lucan. V, 526 *Securus belli: prædam civilibus armis Scit non esse casas.* Hoc expeditum. At *nescia fallere vita*, nil aliud esse potest, quam *vita tuta*, ἀσφαλὴς, certa, nullis casibus adeoque nec metui obnoxia. Antecesserat *secura quies.* Scilicet *vita fallere nescia* est idem ac *vita non fallax*. Jam *spes non fallax* est certa. *Seges*

Dives opum variarum; at latis otia fundis,
Speluncæ, vivique lacus; at frigida Tempe,
Mugitusque boum, mollesque sub arbore somni
Non absunt; illic saltus ac lustra ferarum,

468 *ac* in libris ap. Pier. et in Reg. Martin. *lætis* in edd. Macrob. Sat. VI, 2, quod Heinsio arridet. At enim *lætos campos, agros*; *fundos* autem *latos* probandos puto, etiam hoc sensu, ut sint patentes. *et lætis* duo ap. Burm. *lectis* Gud. a m. pr. 469 *ac* tres ap. Burm., duo apud Martin. et uterque Goth. *et* Medic. et Comm. Cruqu. ad Horat. Od. I, 21. 471 In antiquis edd. *illi* et *illis* legitur, et *Non absint*. *illis* etiam Cantabrig. *illinc* Ven. *nec* et *et lustra* nonnulli.

non fallax, fallere nescia, esset certa, de qua metus nullus est; atque hinc *ager non fallax*. Adeoque *vita non fallax*, vita certa, tuta, nullis vicissitudinibus obnoxia, quam tutus ac securus agas. Hactenus cum viro docto exponas: quæ expectationem de se sustinet, quæ præbet ea, quæ de illa expectabas. Jam autem hoc ipsum inter potiores vitæ laudes habetur, quod nulla re ejus fructus turbatur. *Parca non mendax* apud Horatium est, quæ vera canit, quatenus fata certa ac fixa sunt. Et hanc explicationem Servius altero loco posuit: *aut quoniam immobilis est status vitæ eorum; urbanorum enim vita aut insidiis aut proscriptione variatur*. Ad Hesiod. Ἔργ. 227 sqq. respexisse putabat Ursinus. Ad verba tamen nihil inde lucreris. Per se dicta *fallere nescia vita* pluribus modis accipi possit; ut h. l. quoque factum. Vulgo accipiunt sic, ut sit innocua (scil. ut sit vita hominum, qui non fallunt, fraudum expertes sunt; homines simplices): Sententia quidem vera, quæ et in Culice occurrit 72 *Otiaque invidia degentem et fraude remota*. Et sane *vita*, βίος, pro hominibus. Dura tamen interpretatio. Fuit vir doctus, qui malebat interpretari: vita, quæ non fallit, non latet, non effugit sine fructu. Ita tamen adjectum aliquid desideres, quod ad illam notionem ducat. Nam Horatii I Ep. 18, 13 *fallentis semita vitæ* alienum est; ibi est: quæ latet, obscura est. In hunc sensum expectares h. l. vitam, quæ potest fallere, h. quæ fallit, latet. 468. *opum variarum*. Reprehenditur epitheton ab ill. Homio Tom. III, c. 21 *Elem. Critic.*, tanquam nimis laxum adeoque enervum; debuisse enim opes sigillatim enarrari, aut unum opum genus poni, non autem incertam et fluctuantem notionem admitti. Arguta hæc sunt, non negem; argutius tamen, videre, poni a poeta primo loco genus, tum subjici opes singulas: otium, antra, etc. Fefellit viros doctos, quod non viderunt, *At* h. l. esse pro formula sententiæ, sed cum vi aliqua, continuandæ, ut in Græcis poetis δὲ, αὐτὰρ, et similia. *latis otia fundis*: non de latifundiis cogitandum; sed sunt campi et colles aperti, unde prospectus patet late: quæ res ad animum et frontem explicandam magnam vim habet (Meierotto pag. 9). 469. *vivi lacus*, aqua perenni. *frigida Tempe*, umbrosæ valles. 470. *molles somni*, lenes, tranquilli et dulces. Ecl. VII, 45. 471. *Saltus* proprie de pascuis. *lustra ferarum*, silvæ, venationem de-

Et patiens operum, exiguoque assueta, juventus ;
Sacra deûm, sanctique patres; extrema per illos
Justitia excedens terris vestigia fecit.
Me vero primum dulces ante omnia Musæ,
Quarum sacra fero ingenti percussus amore,

472 *At* Leid. et Donat. ad Terent. Andr. I, 1, 48, ubi et *parvoque*, quod habent fere omnes scripti et editi eodem sensu. At *exiguoque* recepit Heinsius. Habent id Romanus, Mediceus, Venetus, ed. Ven. et edd. Macrobii VI, 2. vid. Burm. 474 *vestigia figit* Cantabrig., ut Æn. VI, 159. 475 *Me vero privum* malebat Reiskius, h. e. οἰκεῖον καὶ ἴδιον ἑαυταῖς, sibi addictum et proprium. *Dulces Musas* ex h. l. memorat Dialog. de Orat. 13. 476 *percussus* omnes optimi et antiquissimi. Ante Heins. *perculsus* quod nimis grave; nam perculsus prosternitur; prava paucorum librorum lectio obtinebat. vid. Heins. et Bentl. ad Horat. Epod. XI, 2.

signant. 472. *operum*, int. opus rusticum ; laboriosa juventus, vitæ pars melior. *exiguo assueta*, ut *parvo*. Tibull. I, 1, 25 *contentus vivere parvo*. 473. Illic *sacra deum;* scil. sancta sunt et habentur, ut Servius : hoc vult, sacra ibi caste coli ; illic pietatem et metum deorum esse. *sancti* sunt *patres*, venerabiles, qui sancte ac pie coluntur. Nisi argutius hæc dicta malis: Illic demum sacra vere sacra (pro sacris vere habita) sunt, illic senum sanctitas visitur. 474. *extrema per illos vestigia fecit*, cum scilicet jam multo ante aulas et palatia beatorum reliquisset. Vid. Arat. Phæn. 100 sqq. Supersunt inter agrestes vestigia priscæ justitiæ et innocentiæ.

475—489. Primum, ante omnia, studiis philosophiæ ac naturæ consecratam vitam agere se velle ait, quod si non licuerit, at certe rusticam. Utraque enim vita beata et exoptabilis ; 490 sqq. alterius tamen deliciis ac bonis describendis immoratur. Expressit hæc auctor Dialogi de Orator. cap. 13, digno, qui comparetur, loco. Semina sententiarum jacta jam videas in Axiocho Platoni vel Æschini tribui solito. Comparandus *Thomson* in *Hyeme* 572 sqq.

475. 476. *primum ante omnia accipiant me:* ita enim latine dicitur, primo loco : ut cum verbo junctum sit *ante omnia :* ut Ecl. II. *nobis placeant ante omnia silvæ*. *Ante omnia primum mihi dicendum est*. An *Musæ dulces ante omnia* bene dicantur, dubito ; saltem in poeta nondum legere memini *ante omnia* junctum cum adjectivo ; sed *pulcer ante omnes*, non *pulcer ante omnia* ut *supra omnes* pulcra puella est, non : pulcra est *supra omnia*. *felix una ante alias Priameia virgo*. non, *ante omnia*. In serioribus occurrit, ut in Plinio *ante omnia efficax*. *ante cuncta mirabilis*. *dulces Musæ*, μειλίχιαι Arato Phæn. 16. 17, quem locum in animo habuit. *Musæ accipiunt* eum, qui se iis tradit, consecrat. *Sacra ferre* proprie est sacrificantis, v. c. Æn. III, 19, tum omnino sacerdotis. Jam autem poetæ *Musarum sacerdotes* frequenter appellantur. vid. Cerda. Notum Horat. Carm. III, 1, 3 et Propert. III, 1, 2 *Primus ego ingredior puro de fonte sacerdos Itala per Graios orgia ferre choros*. Manil. I, 6 *Ad viridi nutantes vertice silvas Hospita sacra ferens*. Porro *ingenti percussus amore* (πληγείς, v. ad Æn. IX, 197) expressum ex Lucret. I, 922. 923 *sed acri*

Accipiant; cœlique vias et sidera monstrent;
Defectus solis varios, lunæque labores;
Unde tremor terris; qua vi maria alta tumescant
Objicibus ruptis, rursusque in se ipsa residant;
Quid tantum Oceano properent se tinguere soles
Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Sin, has ne possim naturæ accedere partes,
Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis:

478 *laboris* Mentel. a m. pr. Laudat versus Macrob. de Somn. Scip. I, 15. 479 *tumescunt* Longob. et Voss. pr. 480 *Obicibus* scribunt alii; et sic jam apud Gellium N. A. IV, 17. *residunt* ed. Dan. et ant. edd. *resident* Moreti pr. 481 *properant* ed. Junt. *intingere* Goth. sec. 483 *non* quatuor ap. Burm. *non possum* Goth. sec.

Percussit thyrso laudis spes magna meum cor, Et simul incussit suavem mi in pectus amorem Musarum: quo nunc instinctus, mente vigenti, Avia Pieridum peragro loca etc. Ex quo loco satis patet, poetam duxisse phantasma ab orgiis deorum, quos qui colebant, ἐνθουσιῶντες sacra celebrabant; ut Bacchi, Cybeles.

477. *cœlique vias et sidera*, quod in vulgari oratione, siderum cursum in cœlo. Jam Orpheus Argonaut. 205 *ὅς ῥα πορείας Οὐρανίας ἄστρων ἐδάη κύκλους τε πλάνητας. viæ cœli* non uno modo dictæ: v. sup. I, 416. 417, ad Propert. IV, 1, 103. Quod vero poeta physicas quæstiones commemorat tanquam studiĭ sui præcipuam partem, facit propterea, quia antiquiorum vatum, ut Orphei, Lini, Musæi, proprium id studium fuisse traditum erat; porro quia Empedoclis, post Xenophanem et Parmenidem, περὶ φύσεως carmina imprimis magnam auctoritatem habebant, a Lucretio maxime commendatam, cujus studiosus admodum fuisse videtur Virgilius. Habent etiam physices capita hæc et argumenta hoc præcipui, quod poeticum vel maxime ornatum admittunt. Expresserunt eundem locum communem multi poetæ, ab Intpp. laudati, imprimis Manil. I, 99 sqq. Propert. III, 5, 25 sqq. 478. *lunæ labores*, defectus. Lucretius V, 750 dixerat: *Solis item quoque defectus Lunæque latebras* (vel hoc uno versu, Virgiliani carminis quanta suavitas sit, intelliges) *Pluribus e caussis* (hi sunt *defectus varii*) *fieri tibi posse putandum est.* 479. *qua vi m.*, h. caussas accessus ac recessus maris æstuantis. Argumentum sane philosophicæ contemplationis sollennius, quam alterum, tempestatum maris caussæ; quod quidem et ipsum verba ferrent. *Objices* sunt litora imprimis in æstuariis. 481. Caussas varietatis in dierum noctiumque mensura intellige. Etiam hoc Lucretius exposuerat V, 679 sqq. *Quid tantum properent soles hiberni*, sol in hieme, hiemali tempore, *tinguere se Oceano*, occidere etc.

483—489. Si philosophus esse nequit, agricola saltem esse vult.

484. Stuporem animi a *frigore sanguinis* ducere recte potest poeta, qui tantum probabilia sequitur; im-

Rura mihi et rigui placeant in vallibus amnes;
Flumina amem silvasque inglorius. O, ubi campi,
Spercheosque, et virginibus bacchata Lacænis
Taygeta! o, qui me gelidis in vallibus Hæmi
Sistat, et ingenti ramorum protegat umbra!

485 *rigidi* Rom. Pierii. 486 *O ubi Tempe* conjectura plurium doctorum virorum apud Burm., at ea v. 469 jam memorata, et vid. Notas. 487 *Spercheosque* dictum ut Ἀλφειός, Alpheus, Πηνειός, Peneus, sic Σπερχειός, Spercheus. Heinsius reposuit, e Mediceo; in quatuor *Spercheus*. Alii *Sperchiosque*, *Sperchios et*, *Sperchiusque*, hoc quidem in vulgg. edd. v. Heins. h. l. et ad Ovid. Met. I, 579. 488 *gelidis convallibus* Medic. et unus Mead., forte, *gelidi*, inquit Heins.

primis cum e philosophis nonnulli ita sensisse videantur. *Empedocles animum esse censet cordi suffusum sanguinem* Cic. Tusc. Qu. I, 9, ubi vid. Davies. Quod vero sanguinem *circa præcordia* memorat, ex antiqua Italorum philosophia petitum videri poterat, in qua *præcordia*, φρένας, πραπίδας, sedem non modo motuum animi, sed et mentis, faciebant. vid. Cicero ibid. Sed et hoc ipsum Empedocleum est, cujus versus laudatur in Etymologo Magno in αἷμα et alibi: Αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα. Notabilis locus Schol. Cruqu. ad Horat. Art. 465 Empedocles—*qui dicebat, tarda ingenia frigido circa præcordia sanguine impediri.* At quomodo ad hæc somnia homines delabi potuere? Scilicet, quod primis rerum ætatibus nullus erat sapiens, qui non esset poeta, nullus poeta, qui non majore animi motu atque æstu raperetur, aut, ut loquebantur, divino spiritu (ἐνθουσιῶν) ageretur. *Calor* itaque *sanguinis* cum animi vi, ingenii subtilitate, poetica facultate, naturæ aliquam conjunctionem habere videri poterat. Imitatus est versum Lucan. II, 547 *Fervidus hæc iterum circa præcordia sanguis Incaluit.*

485. *amnes rigui*, h. l. qui rigant. *amem*, colam. Exemplis illustrat Burm. 486—489. O quam vellem ruri vitam agere! Tanquam poeta nobiliora rura memorat, in Thessaliæ, Laconicæ, ac Thraciæ campis. cf. Culicem v. 93, in quo quasi semina aut rudimenta hujus pulcerrimi loci videas. *O ubi* non itaque est, ut situm locorum quærat, sed ut ibi degat. Habet tamen locus majorem δεινότητα, si ita jungis: *O* utinam sit, *qui me sistat* ibi, *ubi* campi etc., enthusiasmo abreptus sententiarum ordinem turbavit. *Campi Spercheosque* poetica structura enthusiasmo et ipsa consentanea dixit, pro campis ad Sperchium, campis Thessaliæ, in cujus confiniis subter Œtam montem fluvius ille in sinum Maliacum exit. *Taygeta* sc. juga. ὄρη, ut τὸ Ταΰγετον, montes ex Arcadia per totam Laconicam procurrentes; subjecta iis Sparta et Eurotas amnis. *bacchata*, passive, quæ bacchando frequentantur, in quibus virgines Lacænæ bacchari, orgia Bacchi celebrare, solent. Sic *bacchata Naxos* Æn. III, 125. Erat autem sub Taygeto Bacchi templum, quod adhuc Pausaniæ ætate visebatur; ad id solis mulieribus aditus patebat, et mulieres solæ

Felix, qui potuit rerum cognoscere caussas;
Atque metus omnes et inexorabile fatum
Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari!

491 *ineluctabile fatum* Romanus Pierii, ex Æn. VIII, 334 scilicet. 492 *strepitusque* Reg. et unus Mead. *Acherontis averni* Erf. a m. pr.

sacra in operto faciebant. vid. Pausan. III, 20. Ita explicatus locus placere potest. *Hæmus* autem imprimis silvis abundabat: hinc vss. 488. 489.

490—493. Beata est, inquit, vita philosophi, at nec minus beata vita rustici. cf. ad v. 477. Columella in præf. jam a Cerda laudatus: *Res rustica—quæ sine dubitatione proxima et quasi consanguinea sapientiæ est.* Cicero in Cat. maj. 15 *Venio nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector, quæ nec ulla impediuntur senectute, et mihi ad sapientis vitam proxime videntur accedere.* Philosophiæ autem Lucretianæ capita hic proferri ex primis statim Lucretii paginis manifestum fit. v. Lucret. I, 49 sqq. ad 150, qui versus optimi hujus loci commentarii sunt. Forte et Græcus poeta utrique ante oculos erat. Laudatur ex Empedocle: Ὄλβιος, ὃς θείων πραπίδων ἐκτήσατο πλοῦτον ap. Clement. Alex. Stromat. V extr. Veris autem de natura rerum, deorum et animæ, rationibus ab Epicuro propositis, metus, terrores, ac cupiditates hominibus detractas et ad veram felicitatem viam patefactam esse, sæpe a Lucretio prædicatur. Conf. Cic. Fin. I, 13 (vid. Bentleii *Remarks upon a late discourse of Freethinking in a Letter by Phileleutherus Lipsiensis* segm. 20). Ipsum Lucretium his laudibus prædicari putabat Spencius Polymet. Dial. II, p. 14, quod non placet; non quidem propterea, quod nimis magnificas, quam pro Lucretii meritis, laudes esse dicam; nam quæ secta non suum principem ita extollit? Fecit hoc idem in Epicuro suo Lucretius. Verum non hic locum habebat unius cujusquam certi hominis laus et prædicatio. Non male expressit locum Seneca Agam. 604—608. Colorem orationis mutuatus est hinc gravissimo loco Lucan. IV, 394 *Felix qui potuit mundi nutante ruina, Quo jaceat jam scire loco!* h. e. novit, in tenui hac fortuna, humili hoc loco, securam sibi fore vitam; ex magna fortuna se dejici non posse; contra potentes et divites metus hic agitat continuus, ne opibus suis excidant. 490. *qui potuit*, ad formam aoristi, qui potest.—492. *metus* ex superstitionibus falsisque opinionibus natos, imprimis de fato et de inferis. Lucret. I, 79 *Quare Religio* (superstitio) *pedibus subjecta vicissim Obteritur. Metus subjectos* vide ibid. 67 sqq. 103 sqq. V, 1193 sqq. III, 14 *Nam simul ac Ratio tua cœpit vociferari, Naturam rerum haud divina mente coortam,* Diffugiunt animi terrores, *mœnia mundi Discedunt, totum video per Inane geri res, Apparet Divum numen sedesque* quietæ—*At contra nusquam apparent* Acherusia *templa. strepitum Acherontis* ex Lucret. III, 37 *Et metus ille foras præceps Acheruntis agendus Funditus, humanam qui vitam turbat ab imo, Omnia suffundens mortis nigrore, neque ullam Esse voluptatem puram liquidamque relinquit.* Quomodo illum metum

Fortunatus et ille, deos qui novit agrestes,
Panaque Silvanumque senem Nymphasque sorores!
Illum non populi fasces, non purpura regum,
Flexit, et infidos agitans discordia fratres;
Aut conjurato descendens Dacus ab Histro;

494 *Silvarumque senem* ed. Ven. 496 *invidia fratres* Moret. sec., e glossemate τοῦ *discordia*. 497 *Et* Acron ad Horat. Od. I, 35. III, 6. *discedens* multi, vide Burm. *Daci montibus inhærent* Florus IV, 12, 18.

expellat v. eod. libro III, 842—907 ad fin. cf. Seneca de Benef. VII, 1. Nam in rationibus, argumentisque, a quibus illa persuasio ducitur, discrimen inter sanam et insanam philosophiam cernitur. Quam ornate hæc dicta sint intelliges, si reputes nihil aliud hæc esse, quam: natura rerum rite cognita nec fatum nec mortem a te timeri.

493. 494. Vitæ rusticæ amœnitatem a splendidis et sanctis rerum imaginibus petit, ex primorum hominum, aureæ ætatis, vita sumtis; nempe cum innocuis et puris castisque illis hominibus dii versabantur, eos frequentabant et in medio eorum conspiciebantur: vide vel Catull. LXIII, 384. Itaque is, qui silvas, valles, fontes et antra frequentat, præclare deos agrestes nosse dicitur. Cul. 76 *Illi sunt gratæ rorantes lacte capellæ Et nemus et fecunda Pales.*—

495—499. Vivit animo imperturbato, atque, ut ab omni cupiditate, ita ab omni cura ac sollicitudine vacuo, et vere vitam beatam ex Epicuri formula agere videri potest. *Illum non populi fasces* (v. Lucret. III, 1009) *non purpura regum flexit:* flectit; et sic in seq. *doluit, invidit, vidit.* nil curat honores ac magistratus, in quem transferantur, aut quibus regna sive reddantur sive eripiantur; quæ fortunarum conversiones annis proximis a profligatis Antonianis partibus satis frequentes haud dubie inciderant. *et infidos agitans discordia fratres* illum non flexit, nil movet; nil curat bella civilia; ut nec bella externa; *Aut conjurato descendens Dacus ab Istro.* Credere par est, poetam etiam in priore membro, de fratrum discordia, certam aliquam personam ac nomen ex illo tempore memorare debuisse ac voluisse, ut in altero *Dacum.* Respexit utique Arsacidarum dissidia, quæ in illos annos incidunt, quibus Georgica perscripta esse et feruntur et videntur, inter consanguineos, Phraatem et Tiridatem, quos per fratres declarat, agitata. In hoc, puto, acquiescendum est. Sane etiam in Armenia majore, cum Artaxiæ Artabazes filius successisset, bellum ei civile a Tigrane fratre, Roma ab Armenis arcessito, motum est; verum hæc in annum 734, decimum a pugna Actiaca, proximum ante Virgilii obitum, incidunt. vid. Dio LIV, 9. Catrœus quidem secundam aliquam Georgicorum recensionem comminiscitur, sed nullo plane aut levi argumento. *Daci* autem, (cum Getis ad Slavicos populos referendi: quod docuit Gatterer noster Comment. Soc. R. Gotting. Vol. XI ubi pag. 186) qui montium juga trans Istrum incolebant, unde *descendens Dacus,* ut fere semper, *quoties concretus gelu*

Non res Romanæ, perituraque regna; neque ille,
Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura

498 *res Comanæ* Reiskius emendabat, id est, Armenæ vel Parthicæ; cum indignum poeta, et quidem Romano, sit, rempublicam Romanam *peritura regna* appellare. conf. Notam. Simile fere acumen argutantis Grammatici est apud Rufinian. de schem. Dian. pag. 267, qui locum inter eas figuras refert, cum dicere manifeste parum tutum est: noluisse adeo Virgilium dicere: *Non res Romanæ perituræ.* 499 *miserans aut non invidit* Zulich. ex interpolatione. 500 *valentia* Ven.

Danubius junxerat ripas, decurrere solebant et *vicina populari,* Florus IV, 12, 18: ita illo tempore Mysiam et mox Thraciam vastabant. Jam 724 Statilius Taurus Dacorum agmina palantia rejecit. Missus adversus eos et Bastarnas M. Crassus, C. Cæsare V, et Sex. Apuleio Coss. U. C. 725. Dio LI, c. 23 sqq. de iis triumphavit a 727. *Ister conjuratus,* h. populi ad Istrum, qui arma cum iis sociabant. Ex nostro Statius I Theb. 20 *Et conjurato dejectos vertice Dacos.* Iidem Daci cum Gètis aliisque barbaris non cessarunt Istro glacie concreto Romanos fines vastare, donec Q. Tuberone et Paullo Fabio Coss. U. C. 743, et anno sequenti perdomiti sunt, litusque castellis et vallo munitum est. cf. Sueton. Octav. c. 21. Ceterum Epicuream sapientiam ab omni republica homines avocasse, res est satis nota vel ex Ciceronis disputationibus.

498. *peritura regna,* quæ pereunt, afflicta; in prosa: regnorum ruinas, eversiones, interitus nil curat; quot enim regna non fuere sublata a Romanis! *res Romanæ* intelligendæ vicissitudines et fortuna imperii Romani. Sunt autem hæc accommodate ad hypothesin Epicuri, et intra ejus placita accipienda. Alioqui enim, in cive Romano, impium hoc et sceleratum foret, reipublicæ sortem nil curare.

499. *neque ille Aut doluit* (dolet) *miserans inopem, aut invidit habenti,* non duritie et ferocia animi, aut Stoica aliqua apathia, quæ male, a Servio inde, huc advocatur, sed nec dolet nec invidet, quod in agro remotus ab omni pauperum miseria et divitum luxu ac fastu animum ab omni perturbatione vacuum habere potest. Copiose illustrat locum Burm. Docent hoc antecedentia: *non populi fasces* etc., quos, in agro qui degit, non videt, ideoque nec curat, quis illa opibus suis et artibus consequatur.

500—503. Præiverat Lucret. V, 935 (notante Macrob. VI, 1 extr.) *Quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat Sponte sua, satis id placabat pectora donum.* Non autem sunt pro tautologis habenda, *ipsa, volentia, sponte sua;* sed facere putanda ad notionem primariam vivide et fortiter declarandam. Expressit sequentia Seneca Herc. fur. 159 sq. *volentia rura* ex græcismo exponit Toupius in Suid. T. II. p. 49, ubi ex Xenoph. laudat: ἡ γῆ θέλουσα—διδάσκει et hinc θέλημος γῆ T. I, pag. 285. Præbebat tamen ipsa res poetæ hoc, vel sine Xenophonte, si *ipsa, sponte sua,* sane etiam lubentia ac *volentia,* h. e. lubenter, ferunt fructus rura. Inf. VI, 551 *victorque volentes Per populos dat jura.* Græca ratione poeta uti tum dicendus est, non, quo-

Sponte tulere sua, carpsit: nec ferrea jura,
Insanumque forum, aut populi tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta cæca; ruuntque
In ferrum; penetrant aulas et limina regum;
Hic petit excidiis urbem miserosque Penates,
Ut gemma bibat, et Sarrano dormiat ostro;

501 *carpit* Macrob. Sat. VI, 1. *rura* Romanus. 502 *Insanumve* Rom. *trudit* Uratisl. 503 *freta rauca* Leid. 504 *penetrantque* Menag. a m. sec. 505 *patriosque Penates* Parrhas. 506 *indormiat* Heins., ex uno Mediceo, in quo tamen et ipso a sec. manu *in* notatum punctis. *dormiat* vulgo omnes: et nunc revocavi. Porro *Serano*, *Sarano*, *Serrano*, vitiose scribitur.

ties uterque sermo in aliquam formam naturali sententiarum modo et ordine consentit, verum quoties aut a sermonis patrii genio et usu sollenni recedit, adoptatque formas Græcas, seu vulgares seu poeticas, ita ut, nisi ex lectione Græcorum scriptorum eas memineris, expediri locus nequeat; aut ubi manifesta studii et æmulationis signa et indicia prodit scriptor. Semel hæc dicta sint, cum toties græcismos perperam memorari viderim. —501. *Sponte sua*, v. ad v. 459. Adumbrata esse hæc ex Lucret. V, 935. 936, jam notatum Macrob. Sat. VI, 1 extr.—*ferrea jura*, rigida, quæ nec gratia nec metu ullius flectuntur, nec miseratione.—502. *Insanum forum*, insano clamore, litibus, perstrepens. Sic *rabies*, *furor*, foro et caussidicis tribuitur. *nec populi tabularia vidit*, h. nullum nec vectigal, nec portorium, nec pascua a populo tanquam publicanus conduxit, quarum redemtionum tabulæ, publica instrumenta, in tabulario servabantur; quod Romæ erat in atrio Libertatis. vid. Liv. XLIII, 16.

503. *freta cæca*, ignota, inexplorata esse videntur. Si essem paullo arrogantior, dicerem pro imperio "et in hunc sensum verbum accipiendum est." Nunc bene novi, vocem habere plures notiones, quas alius aliam non minus bene pro arbitrio suo substituere possit; itaque moneo, posse freta *cæca* quoque dici et accipi, si quis malit, obscura, nigra; ut Æn. III, 200 licet accipere, *cæcis erramus in undis* propter seqq. At inf. III, 260 non sunt *freta cæca*, sed *nox cæca: Nocte natat cæca serus freta*. Servio sunt nostro loco *freta cæca* subito in tempestatem surgentia, quorum motus cæci, incerti sunt. Ad pericula et discrimina navigationis respici patet. Scilicet, cavere poetæ interdum vix possunt, quin, quod ad impellendam mentem ac feriendum sensum adjunctum est, propter diversos vocum significatus, ambiguum adeoque obscurum maneat. Sunt hæc inter ea, quæ sentiri debent, non subtiliter dilui.

505—507. Hic, militiæ adscriptus, excindit (excindere parat) *urbem*, int. Romam, *Penates*, h. patriam suam (bella autem civilia respicit); ut luxu diffluat. Militia omnino illo tempore inter modos opum ac divitiarum quærendarum expeditiores, scilicet e præda et agris assignandis, vide v. c. Propert. Eleg. III, 5. Tibull. I, 1, 1—4, ubi v. notata: multo magis in civilibus bellis, per præmia militiæ. *gemma*, poculum gemmeum,

Condit opes alius, defossoque incubat auro.
Hic stupet attonitus Rostris; hunc plausus hiantem
Per cuneos geminatus enim plebisque patrumque
Corripuit. Gaudent perfusi sanguine fratrum,
Exilioque domos et dulcia limina mutant,

508 *hic plausus* Medic. a m. pr. 509 *geminatus* ex omnibus scriptis Heinsius reposuit. Sic et Pierii et Martini libri cum antiquis edd. Vulgatæ tamen edd. præter unam Egnatianam *geminatur* aut *geminantur* habebant. Illa *geminatus enim*, in parenthesi posita inde ab Elzevirianis, illustrare sibi videtur Heinsius ab Æn. X, 874, mihi tamen nondum satisfacit, nec ipse mihi satisfacio. Minus tamen putidus versus ad meum sensum est, si intra parenthesin aut totum, ut Aldd. pr. et sec., ut sit: *hunc plausus hiantem (Per cuneos—patrumque) Corripuit;* aut verba *geminatus enim plebisque patrumque*, cum Ald. sec. et hinc ceteris, recipias. Friget tamen utrumque, multoque magis, si *geminatus* ad *plebem* et *patres* referas. Immo vero est, repetitus, iteratus. Servius *enim* retraxit; ut sit: *Corripuit enim hunc geminatus.* Atqui hoc repugnat sermonis genio. Melius esset dicere, *enim* esse pro δὴ, γὰρ, asseverative positum: ut Æn. II, 100 *Nec requievit enim.* VIII, 84 *Quam pius Æneas tibi enim, tibi, maxima Juno, Mactat.* Potuisset poeta facile asperitatem hanc emollire: *geminante manu.* 510 *Corripit: si gaudent* emendat Marklandus ad Statii Silv. III, 2, 61, non quod in præterito tempore offendebatur, ut Burmannus putabat, sed quod non sunt, ad quos referas τὸ *gaudent.* Nec tamen *alii* subjicere post superiora a versu inde 503 adeo durum est. Ipse Burmannus *Corrupit* conjectabat; minus feliciter. *sanguine patrum* ed. Norimb. 511 *domus* duo apud Burm, et uterque Goth. *lumina* Zulich.

ex gemma factum. cf. Propert. III, 5, 4. *Ostrum Sarranum*, Tyrium, ab antiquo urbis nomine, Sarra seu *Tsor;* de quo satis multa disputavit Bochartus. 507. Sic et Æn. VI, 610 *Aut qui divitiis soli incubuere repertis.* Ex Vario: *Incubet et Tyriis, atque ex solido bibat auro:* adumbratum esse versum, notarat Macrob. Sat. VII, 1, p. 374 (576). conf. Tibull. III, 3, 3 sqq.

508—510. Alius eloquentiæ forensis laudem, dum pro rostris dicentem audit; alius populi studia miratur et cupit gratiosus apud populum haberi; *nimium gaudens popularibus auris* dixit Æn. VI, 817. *hiantem* præ admiratione ac stupore, *corripuit*, percussit, animum commovit, *plausus per cuneos*, h. theatrorum ordines ac sedilia, quo excipiebantur, qui gratiosi essent apud populum, ut de Pompeio, Cicerone, Mæcenate (vid. vel Horat. I Carm. 20. II, 17, 25) res nota. *enim* interponitur, ut alias *quidem:* geminatus quippe ille, ut δὴ, δηλαδὴ, scilicet. ut sit: hunc rapit, animum movet, ut appetat, plausus plebisque patrumque, h. e. populi, iteratus ille quidem per cuneos; vult ille gratiosus haberi, in gratia apud populum esse.

510—512. *Gaudent perfusi sanguine fratrum.* h. e. gaudent alii perfundi, ex græco more. Ad veteranos autem et ceteros refero, quibus promissi per bella civilia (hinc *perfusi sanguine fratrum*) agri assignabantur; ita cum sequente versu sententias arte conjunctas esse videas: relictis agris patriis et solo natali in aliena prædia, alio sub cœlo sita, immigrant. Lucretii versus sunt III, 70 Dum homines paupertatem fugiunt, *Sanguine civili rem conflant— Crudeles gaudent in tristi funere fratrum:* quem hic expressum esse, jam a Macrobio monitum Sat. VI, 2. 511.

Atque alio patriam quærunt sub sole jacentem.
Agricola incurvo terram dimovit aratro:
Hinc anni labor; hinc patriam parvosque nepotes
Sustinet; hinc armenta boum, meritosque juvencos;
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus, 516
Aut fetu pecorum, aut Cerealis mergite culmi;
Proventuque oneret sulcos, atque horrea vincat.

513 *terram molitus aratro* Mediceus et Colot. Ursini; forte ex Georg. I, 494. *demovit* Leid. et Rottend. 514 *parvosque penates* Mediceus, quod impense placebat Heinsio; dummodo non v. 505 *miserosque penates* antecessisset. Malim alioqui et ipse: *patriam* (adeoque publicum) *parvosque Penates*; satis recte dici potest agricola, tueri et alere domum ac familiam. Et inf. IV, 155 *Et patriam solæ et certos novere penates.* Add. Ciris 418 et alii. Sane permutantur fere *penates* et *nepotes* in libris: vid. Markland. ad Statii Silv. I, 2, 145, qui etiam *penates* præfert: sed parum gravi de caussa: "quare enim poeta *nepotes* potius quam *liberos* memoraret?" Atqui memorat tanquam poeta, cui liberum est et esse debet, ita permutare; alioqui concidit tota poetica. Burmannus præfert *nepotes*, ne bis idem dicat poeta, *patriam* et *penates*; qui metus utique vanus esset; nam *patria* nequaquam ad tugurium ipsum revocari potest, sed totum rus, vicum et agros, complecti debet, ut Ecloga I, 3. 4. 68. Equidem fateor me ad hoc hærere, quod *patriam* ex annuo labore sustinere dicitur agricola; vix enim hoc aliter fieri potest quam conferendo in publicum et militia ex delectu. Atqui hoc alterum non ex agro petitur, prius non est Romanum, illo saltem tempore; (*vectigalia* ap. Horat. III, 16, 40 sunt reditus agelli, quos *porrigere* aliquis potest, amplificare, augere, *cupidine contracto*) malim utique *patrem parvosque nepotes* scriptum esse; et potest *patriam* ex versu superiore 512 repetitum videri. Enimvero non agitur de eo, quid in votis habeamus, sed quid scriptum esse a Marone probabile sit: et hic fateor nihil posse ad liquidum perduci. *patrem* tamen reposuit Wakef. Idem Marklandus malebat: *Hic anni labor*; et sic Gud. pro var. lect. nec male.— 516 *quin et* Menag. alter. *exuberat* Menag. quart. 517 *et Cerealis* Menag. alter. 518 *Proventumque* Goth. pr.; ferrem, si *Proventus* esset. *aut horrea* Medic. a m. pr. et Zulich. *oneret cellas* conj. Jo. Schrader. Fatendum tamen, si severius cum poeta agas, totum versum otiosum esse post antecedentia.

Exilio, dum in colonias deducuntur. 512. Fere ut Horat. illud II, 16, 18 *Quid terras alio calentes sole mutamus?* Sol pro cœlo, plus minusve ex sole, propiore seu remotiore, calente.

513—531. Suavissima bonorum, quæ vita rustica habet, descriptio. 514. *labor anni*, per annum, annuum opus rustici; nunc tamen subest simul notio proventus annui ex hoc labore; nam subjicitur: *hinc sustinet*, alit et educat inde, *nepotes*, liberos, et *patriam*: Romano sensu et sermone amat, tuetur, patriam aliquis, pro ea moritur; hæc et alia sunt, quæ Horatius innuit in his: *Qui didicit, patriæ quid debeat, et quid amicis.* At patriam Romanus non alit; aleret cives, sustineret opibus suis amicos. Horat. Serm. II, 2, 104 *cur, improbe, caræ Non aliquid patriæ tanto emetiris acervo*, atqui præcesserat: *quare templa ruunt antiqua deum?* Erit itaque eo referendum, ut de suo conferat ad utilitates publicas et commoda universe.

516—518. Nullum anni tempus est, quo cesset ager afferre aliquid fructus. *pomis exuberet annus*, poetica ratione, sed sollenni, pro, poma exuberant in anno, h. auctumno. 518. *Annus onerat sulcos proventu*, ante messem, *horrea vincit proventu*,

Venit hiems: teritur Sicyonia bacca trapetis;
Glande sues læti redeunt; dant arbuta silvæ;
Et varios ponit fetus auctumnus; et alte
Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.
Interea dulces pendent circum oscula nati;
Casta pudicitiam servat domus; ubera vaccæ
Lactea demittunt; pinguesque in gramine læto
Inter se adversis luctantur cornibus hædi.
Ipse dies agitat festos; fususque per herbam,
Ignis ubi in medio, et socii cratera coronant,

520 *redeunt læti* Rufinian. de Schem. Lex. p. 30. *ardua* Gud. pro var. lect. 521 *ponit fructus* Erf. 523 *pendent dulces* ante Heins. sed *dulces pendent* omnes fere scripti, etiam Pierii. 525 *dimittunt* nonnulli: duo omittunt *que* cum uno Mead. 527 *fastos* Ven. *fusosque* Gud. et Goth. sec. 528 *ingenio* pro *in medio* Mediceus; forte *Ignis ubi Genio*, inquit Burmannus, id est, ara ipsi posita. Malim *Ignis ubi, Genio et socii c. c.*, h. in honorem Genii: in quod et Schraderum incidisse, in schedis video. Sed ludibrium librarii esse puto.

messe facta. Sunt Tibulli IV, 1, 185 *Horrea fecundas in deficientia messes*, et sup. Georg. I, 49 *Illius immensæ ruperunt horrea messes.*

519. Cum hieme, h. e. cum extremo auctumno, olivitatis tempus ingruit. Olivæ, ut poetarum mos, a præstante aliquo genere adjectum nomen habent. *Sicyonem oliviferam* etiam Ovid. memorat in Ibin 319, ex P. IV, 15, 10. Stat. Theb. IV, 50. *trapetum*, quo oleæ teruntur; mola olearia. v. Ind. ad Scriptt. R. R.; egregie illustrata in doctissimo libello Alb. Lud. Frid. Meisteri nostri *de torculario Catonis*. 520. *arbuta* vid. supra ad Eclog. III, 82. 521. *ponit fetus auctumnus*, dum poma matura decidunt. Ita *poni frondes* supra dixerat v. 403. Potest tamen, si ita placuerit, a partu petitum dici, qui *poni*, edi, dicitur; ut ova ponuntur.

523. Pergit ad gaudia domestica agricolæ; *pendent circum oscula* jucundius, quam si, circum ora; sunt enim ad osculandum porrecta. 524. *pudicam mulierem* (Horat. Epod. II, 39), designat. Adscripseram olim *αἰδοίην παράκοιτιν*. sed recte monitus, eam in Homero esse *αἰδοῦς ἀξίαν*, hoc sustuli. 525. 526. Ex Arat. Diosem. 369. 370. cf. Odyss. K, 412. *κορύπτειν* Theocr. III, 5.

527—531. Quicquid in vita rustica jucunditatis esse solet, memorat poeta; itaque et festorum sollennia diis rusticis habita; inque his unum, in Bacchi honorem. 528. *Ignis ubi in medio*, scil. ara, in qua sacrum fit, ex quo epulæ parantur. Tibullus de sacris, messis tempore factis, II, 1, 21 *Tunc nitidus plenis confisus rusticus agris Ingeret* ardenti *grandia ligna* foco, *Turbaque vernarum, saturi bona signa coloni Ludet. Socii.* Horat. Epist. II, 1, 142 *Agricolæ prisci—Condita post frumenta levantes Tempore festo Corpus*—Cum sociis operum pueris *et conjuge fida.* Adumbratus e nostro locus Gratii Cy-

Te, libans, Lenæe, vocat; pecorisque magistris
Velocis jaculi certamina ponit in ulmo;
Corporaque agresti nudant prædura palæstra.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini;
Hanc Remus et frater; sic fortis Etruria crevit;
Scilicet et rerum facta est pulcerrima Roma,
Septemque una sibi muro circumdedit arces.
Ante etiam sceptrum Dictæi regis, et ante

529 *Leneæque* Voss. Erat scilicet in alio *Leneæ*, ut in Medic. a pr. m. 531 *nudant* Burm. recepit, et sic sane Romanus, aliique vetusti Pierii, et præstantiores Heinsii ac Burm. *nudat* tamen, quod vulgo editur, excepta Egnatiana recensione, Mediceus cum fragm. Moret. et parte librorum Martini exhibet; et videtur hæc ratio exquisitior esse, si paterfamilias *nudat membra*, dum proponit certamen et auctor est nudandi membra. Sed in his librorum auctoritati non refragor. *perdura* Medic. a m. pr. *nudat palæstræ* idem cum fragm. Moret., quod Heinsio placebat, et Wakefield qui recepit, quia Lucret. V, 969 de hominibus feris: *membra nudabant terræ*, pro quo editum erat, *nuda dabant*. Idem hinc tuebatur Æn. V, 586 lectionem, *Et nunc terga fugæ nudant*; in quo tamen loco casus tertius minus conveniret, quam in nostro loco. Est enim casus tertius cui, cujus caussa nudamur: Lucan. VIII, 425 *Dacis Rhenique catervis Imperii nudare latus*. Male itaque et in Silio XVII, 444 *Quos ubi nudantes conspexit Hamilcare cretus Terga fugæ* reposuerant pro, *fuga*. Verba, ut nunc edita sunt, diserte recitat Lutat. ad Stat. Theb. VI, 827. 532 Tangit locum Schol. Persii Sat. I, 87, quanquam mendose. *vitam veteres* Moret. et Parrhas. *voluere* Ven. 534 Malim jungere: *Sic fortis Etruria crevit Scilicet, et rerum*. Eodem modo I, 281. 282. 535 Idem versus Æn. VI, 786. *septem quæ una* Ed. Junt. et aliæ. 536 *Antea* Gud.

neg. 486 sqq. Nec aliter, quam de sacro Genio vel Lari facto, accipiendum carmen Horat. III, 17, 13 sq. *crater*, unde libatio fit, corollis ornatur. vid. ad Æn. I, 724. 530. *certamina ponit*, ἆθλα τίθησι, certaminis præmia. conf. Æn. V, 66. *agresti palæstra*, lucta.

532—535. Ornate: hæc vita fuit priscæ Italiæ. Ponit singulatim, hæc vita fuit priscorum Sabinorum, Romanorum et Etruscorum. 533. *Etruria crevit*, h. Etrusci potentes facti sunt; ad magnas opes agricultura pervenerunt. Burmannus intempestive Etruriæ mentionem, et non nisi in Mæcenatis gratiam, fieri aiebat; sed quid potissimum vir doctissimus in hac suspicione secutus sit, videtur enim aliquid secutus esse, non apposuit. Fuere utique magnæ Etruscorum opes et terrarum cultus egregius. 534. *rerum facta est pulcerrima*, nota forma, quam Burm. ad h. l. illustrat, omnium imperiorum præstantissimum ac beatissimum factum est. Iisdem fere verbis Cicero pro Rosc. Amer. c. 18, §. 50. Formam tamen et rationem loquendi non expedivit Burmannus. Est scilicet Græcum χρῆμα κάλλιστον, *res pulcerrima*, et doctius *pulcerrima rerum*. Tum *scilicet* est δὴ, ἄρα, utique, sane. Ut Græca sint: καὶ δὴ καὶ Ῥώμη ἤκμασε διὰ τοῦτο, κάλλιστόν τι πρᾶγμα. 535. *arces* pro montibus.

536. Ante Jovem, sub rege Saturno, aurea ætate (unde poeta ipsum dixit *aureum*), sic vivebant homines. *Impia gens*, h. hominum genus, *impium*, quod naturæ legem violat, bovem mactando. cf. Arat. Phænom.

Impia quam cæsis gens est epulata juvencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Necdum etiam audierant inflari classica, necdum
Impositos duris crepitare incudibùs enses.
Sed nos immensum spatiis confecimus æquor;
Et jam tempus equûm fumantia solvere colla.

540 *Impositis duros* Medic. a m. pr. 542 *spumantia* Rom. et aliquot alii Pierii, item Parrhas. Eadem varietas ap. Quinctil. VIII, 6, ubi versus laudatur. At *fumantia* melius hoc quidem loco; et exhibent Charisius et Beda de tropis S. S.

132. Cic. N. D. II, 63, §. 159. 539. *classica inflari*, cani inflato cornu, tuba, buccina. vid. Propert. III, 3, 41. 42. (2, 11. 12) conf. ad Tibull. I, 1, 4.—540. Ornate pro, procudi enses.

541. 542. Sed finis faciendus est libro. Eodem tropo Tryphiod. 664 Μουσάων δδε μόχθος. ἐγὼ δ' ἅπερ ἵππον ἐλάσσω τέρματος ἀμφιέλισσαν ἐπιψαύουσαν ἀοιδήν. *æquor immensum spatiis*, immensa spatia, h. decursus habens, immensorum spatiorum campus. De *spatiis* vid. ad Ge. I, 512. *Colla equorum solvere*, dum jugum solvitur, demitur. Sic ὑφ' ἅρματος αὐχένας ἵππων λυσαμένη Callimachus a Cerda laudatus H. in Pall. Lav. 10. λύειν ἵππους, *solvere equos*, sollenne.

a Pales, et te memorande canemus
ryso; vos, silvæ amnesque Lycæi.
vacuas tenuissent carmine mentes,
vulgata; quis aut Eurysthea durum,
dati nescit Busiridis aras?

reso Medic. *Amphrysso* Romanus; at *Amphryso* fragm. Vatic. Variant eodem
d. in Callimacho et al. Tuetur simplicem literam Brunck. ad Apollon. et recte:
. Byz. in Ἄμφρυσος. Alii *Amphriso*, *Amphrisio*, ut Goth. Mox *Lycæi* recte
ibunt: ut ap. Pausaniam aliosque Græcos scriptores; ubique occurrit: τὸ Λύ-
e confunditur alibi τὸ Λύκειον Athenarum: ut sup. I, 16. 3 *carmine* Burman-
uit, ut erat in nonnullis Pierii; in fragm. Vatic. Medic. et aliis *carmina*, quod
tur. Proclivior lapsus in hoc ex illo, quam vice versa; *mentis* idem scripsit
d. tert. pro *mentes*. 4 *volgata* idem ex Gud. et Mentel. tert. *sunt vulgata*
Bodlei. et unus Mead. 5 *Busiridis arces* Medic. a m. pr. *illaudari* Goth. pr.

Nunc rem pecuariam aggre-
ro ea Palem, deam pastori-
Apollinem Nomium, et Ly-
Arcadiæ montem Pani sa-
emorat. *Amphrysus* Thessa-
quidem Phthiotidis, notum
ad quod Apollo boves pa-
itur, cum Admeto, Pheræo-
, serviret, ἐθήτευσε. vid. Eu-
st. pr. et Callimach. in Apoll.
Tibull. II, 3, 11. III, 4, 67.
bula. Expressit locum Lu-
, 368. *Pastor ab Amphryso*
hrysius, more loquendi paullo
. Græce diceres: Νομεὺς
ηθεν. cf. Toup. Ep. crit.
. Mox *silvas amnesque Ly-*
norat pro deo Lycæum te-
Pane; et hunc pro re pastori-
Pindarum Olymp. Ode II
oculos habuisse, Cerda pu-
debebat saltem Isthm. VII,
parare; etsi et hoc nimis se-
et. Communis enim illa est
altorum poetarum, ut alia
repta esse, alia vulgaria a se
licant. Magis certum est,
multos imitatos esse, imprimis Manilium lib. III pr. cf. Ætna pr., ubi v. Wernsdorf. Oppian. Cyneg. pr. Nemesian. Cyneg. 15 sq., ubi conf. Titium. *Tenent mentes* ea, quæ delectant, et exprimit hoc ipsum delectationis naturam. *vacuæ* autem *mentes*, a curis, rebus ac studiis severis, vacantes, sollenne de iis, qui poetarum carmina audiunt. Monenda hæc propter Burmanni subtilitates fuere.

4—7. Dum *Eurystheum* memorat, Herculis labores intelligit. Eodem referendi Busiris et Hylas. Commemorat autem fabulas, quas a satis multis poetis tractatas esse constabat; hinc v. 6 *Cui non dictus? Dicere* enim de poetis sollenne. Fuisse quoque necesse est carmina de Delo, et de Pelope ejusque cursu curruli, quo Hippodamiam Œnomai f. obtinuit: at ea omnia poetarum opera interciderunt, præter Apollonii et Theocriti loca de Hyla, Herculis amasio, et Deli laudes apud Callimachum. Quæ autem ex deperditis excitari hic possent, notæ modum excessura essent. 5. De *illaudato*,

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICON

LIBER TERTIUS

ARGUMENTUM

ORDITUR poeta librum ab expositione argumenti l. 2: tractare se argumentum ab aliis intactum, unde novam laudem Mantuæ suæ sit paraturus—39. Inde favorem ac studium Mæcenatis sibi expetit—48.

Procedit præceptio a fetura armentorum. Legendæ primo loco bonæ matres; notæ bonarum vaccarum—62; admissura ita curanda, ut et bos et taurus in juventa constituti sint—71. Notæ equi generosi et ad admissuram idonei—122. Tum ea, quæ ante admissuram sunt curanda—137. Cura matrum gravidarum—156. Cura vitulorum—178. Cura pullorum equinorum—208; imprimis arcendi illi a nimia Venere: inter quæ locum de Veneris stimulantis furore persequitur—282. Post curam armentorum progreditur ad curam pecudum: cum præfatione super difficultate argumenti cum dignitate pertractandi—294. Primo de ea cura, quæ ad pecudes in stabulis habendas spectat—321; tum de pastione vere orto: cum excursione in narrationem de Nomadibus Afris et Scythis—383; præcepta de studio lanarum—393, et lactis—403. Cura canum—412. Monita de cavendis animantibus noxiis—439, et de avertendis morbis—473. Ita aditum sibi parat ad locum de peste auctumnali armentorum ac gregum nobilissimum—ad fin.

Te quoque, magna Pales, et te memorande canemus
Pastor ab Amphryso; vos, silvæ amnesque Lycæi.
Cetera, quæ vacuas tenuissent carmine mentes,
Omnia jam vulgata; quis aut Eurysthea durum,
Aut illaudati nescit Busiridis aras?

2 *Amphreso* Medic. *Amphrysso* Romanus; at *Amphryso* fragm. Vatic. Variant eodem modo codd. in Callimacho et al. Tuetur simplicem literam Brunck. ad Apollon. et recte: add. Steph. Byz. in Ἄμφρυσος. Alii *Amphriso*, *Amphrisio*, ut Goth. Mox *Lycæi* recte omnes scribunt: ut ap. Pausaniam aliosque Græcos scriptores; ubique occurrit: τὸ Λύκαιον. Male confunditur alibi τὸ Λύκειον Athenarum: ut sup. I, 16. 3 *carmine* Burmannus reposuit, ut erat in nonnullis Pierii; in fragm. Vatic. Medic. et aliis *carmina*, quod vulgo editur. Proclivior lapsus in hoc ex illo, quam vice versa; *mentis* idem scripsit ex Rottend. tert. pro *mentes*. 4 *volgata* idem ex Gud. et Mentel. tert. *sunt vulgata* Parrhas. Bodlei. et unus Mead. 5 *Busiridis arces* Medic. a m. pr. *illaudari* Goth. pr.

1. 2. Nunc rem pecuariam aggrediar. Pro ea Palem, deam pastoritiam, et Apollinem Nomium, et Lycæum, Arcadiæ montem Pani sacrum, memorat. *Amphrysus* Thessaliæ, et quidem Phthiotidis, notum flumen; ad quod Apollo boves pavisse dicitur, cum Admeto, Pheræorum regi, serviret, ἐθήτευσε. vid. Eurip. Alcest. pr. et Callimach. in Apoll. 47 sqq. Tibull. II, 3, 11. III, 4, 67. Nota fabula. Expressit locum Lucan. VI, 368. *Pastor ab Amphryso* pro Amphrysius, more loquendi paullo doctiore. Græce diceres: Νομεὺς Ἀμφρύσηθεν. cf. Toup. Ep. crit. pag. 165. Mox *silvas amnesque Lycæi* memorat pro deo Lycæum tenente, Pane; et hunc pro re pastoritia. 3. Pindarum Olymp. Ode II pr. ante oculos habuisse, Cerda putabat; debebat saltem Isthm. VII, pr. comparare; etsi et hoc nimis sedulo fieret. Communis enim illa est ratio multorum poetarum, ut alia sibi prærepta esse, alia vulgaria a se omitti dicant. Magis certum est, nostrum multos imitatos esse, imprimis Manilium lib. III pr. cf. Ætna pr., ubi v. Wernsdorf. Oppian. Cyneg. pr. Nemesian. Cyneg. 15 sq., ubi conf. Titium. *Tenent mentes* ea, quæ delectant, et exprimit hoc ipsum delectationis naturam. *vacuæ* autem *mentes*, a curis, rebus ac studiis severis, vacantes, sollenne de iis, qui poetarum carmina audiunt. Monenda hæc propter Burmanni subtilitates fuere.

4—7. Dum *Eurystheum* memorat, Herculis labores intelligit. Eodem referendi Busiris et Hylas. Commemorat autem fabulas, quas a satis multis poetis tractatas esse constabat; hinc v. 6 *Cui non dictus? Dicere* enim de poetis sollenne. Fuisse quoque necesse est carmina de Delo, et de Pelope ejusque cursu curuli, quo Hippodamiam Œnomai f. obtinuit: at ea omnia poetarum opera interciderunt, præter Apollonii et Theocriti loca de Hyla, Herculis amasio, et Deli laudes apud Callimachum. Quæ autem ex deperditis excitari hic possent, notæ modum excessura essent. 5. De *illaudato*,

Cui non dictus Hylas puer? et Latonia Delos?
Hippodameque, humeroque Pelops insignis eburno,
Acer equis? Tentanda via est, qua me quoque possim
Tollere humo, victorque virûm volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum, modo vita supersit,

6 *Quoi* in Pierianis: ut Ecl. IV, 62. Et sic fragm. Vatic. 8 *est* abest a Toll. *tum danda via est* Ed. Ven. 10 *superstes* eadem Ed. Ven. Gell. I, 22 versum laudat, et putat dictum esse ἀκυρώτερον, parum proprie, pro, *longinquius diutiusque adsit.*

h. detestando, Busiride imprimis multa interpretes cumularunt. Isocratea oratio plane hic commemorari non debebat. Sed videndi imprimis Gell. II, 6, ubi cf. Jac. Gronov. Macrob. Sat. VI, 7. Omni disputatione potiora sunt illa Gellii verba: illaudatus *est quasi* illaudabilis *et* innominabilis, *qui neque mentione aut memoria ulla dignus, neque unquam memorandus est.* Expressit autem Homeri *οὐκ ὀνομαστὸν* Od. T, 260. 597. Sic *ἀπόθητος*. v. Toup. Ep. crit. pag. 82; nec ad notam formam λιτότητος confugere necesse est. Etsi autem in iis, quæ nunc extant, carminibus Busiridis vix mentio facta occurrit: potuit tamen ac debuit (vid. Apollodor. II, 5, 11) ille ab Hercule cæsus memorari in Ἡρακλείαις: quo nomine plura olim extitere carmina, imprimis Pisandri Camirensis (v. Excurs. I. ad lib. II. Æn.) Nymphios Heracleotæ, Panyasios. (v. ad Apollod. Notæ pag. 324 sqq.) 8. *Acer equis*, h. arte equestri, *quadrigis* ducendis, strenuus, excellens, δεινός.

9. Circumspiciendum mihi argumentum, cujus tractatione nomen consequar. *victor* poetico ornatu adjectum, uti solent, si de magno aliquo opere peracto, magna re, quam assecutus sis, agitur. Non male Servius: *victor, effector propositi et voti.* Lucret. I, 76 *Omne immensum peragravit Epicurus,—Unde refert nobis* victor, *quid possit oriri* etc. *virorum per ora volitare*, ornatius quam, ferri per ora, in ore omnium esse. Notum autem Ennii illud: *volito vivus per ora virum.* Sollenne porro famam nominisque celebritatem per volatum declarari; ornavit notionem Horat. II Carm. 20.

10—13. Primus ego inter Mantuanos nomen poetæ consequar. At hoc splendide elocutus est. *Primus.* Bene Serviana: *Ideo* primus, *quod ante illum nullus Mantuanus poeta fuit.* Argute magis quam vere modo Græcis poetis carminis palmam eripere, modo, quod Catrœus commentus est, iter in Græciam suscipere velle putatur. Qui primus inter aliquem populum poeta clarescit, is *Musas secum in patriam ducere* dici potest, et ornatius *ab Helicone*, Bœotiæ, *Aonibus* olim habitatæ, monte; idem *referre* laudem, gloriam, præmia, victoriæ insignia, *palmam* dici potest, respectu *certaminum musicorum*, quæ inter Græcos haberi solebant. *Idumæas* autem *palmas* poetico plane epitheto appellavit, a nobili aliquo genere. *Idumen* poetæ pro Idumæa ac tota Judæa dicunt; quam quidem palmis frequentem fuisse notum est. vid. II. apud Cerdam et al. *arbusto palmarum*

Aonio rediens deducam vertice Musas;
Primus Idumæas referam tibi, Mantua, palmas;
Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius et tenera prætexit arundine ripas.

11 *veniens* Menag. pr. *residens* Rottend. alter, perpetua permutatione cum *rediens*. 12 *Idimeas*, *Idymeas*, *Hydimeas*, ut mox *Mintius* scribitur. *Primus* et *Idumeas* Reg. Martin. Est Ἰδούμη, Ἰδουμαῖος.

dives Idume Lucan. III, 216, et præclare Stat. V Silv. 2, 138. 139 *An Solymum cinerem palmetaque capta subibis Non sibi felices silvas ponentis Idumes?* Debet autem hujus versus suavitatem, ut unicuique obvium est, qui utrumque poetam legit, noster Lucretio suo I, 118 *Ennius ut noster cecinit, qui primus amœna Detulit ex Helicone perenni fronte coronam, Per gentes Italas hominum quæ clara clueret.*

13. Hæc et quæ sequuntur, et templi hujus ædificatio, quam rationem ac conjunctionem cum ceteris habeant, omiserunt monere Interpretes. Scilicet in eo substiterat poeta, ut laudem poeticam, quam in patriam suam redux referret, cum victoria compararet, quam aliquis inter Græcos ex sollenni certamine victor reportaret. Notum autem est, nullum sollennium ludorum in Græcia genus fuisse, in quo non eo tempore ingenii certamina, ἀγῶνες μουσικοί, eloquentiæ, poetices imprimis, instituerentur. De Olympiis et ceteris sollennibus æque certum est, ac de Dionysiis, Panathenæis etc. Victores autem ex Olympicis ac ceteris ludis non modo sollenni pompa urbem suam ingressos esse, verum etiam victoriæ præmia diis consecrasse, interdum etiam sive templum sive aram aliudve monumentum in victoriæ memoriam condidisse, multis ex antiquitate exemplis ac titulis adhuc superstitibus declarari potest. Unum commemorasse nunc quidem satis sit, quod Athenis superest, monumentum choragicum, vulgo *Demosthenis Laterna* dictum, quod post Sponium *Le Roy* et *Stuart* c. IV exhibent. Quæ quidem a nobis dicta si memineris, nihil quidem abhorrens aut insolens in toto poetæ carmine occurret. Laudis ac victoriæ suæ poeticæ monumentum extruet templum, in quo præmia reportata tanquam donaria consecret; templum autem ingeniose satis ita ornat, ut Augusto non modo dedicatum, sed et omnibus iis instructum et excultum esse jubeat, quæ ad Augusti laudes prædicandas viam parare poterant. Cum autem inter divinos honores etiam ludorum sollennia sint, etiam hæc in Augusti honorem se editurum esse promittit. Si autem ingenii in poeta copiam et incrementa cognoscere volupe est, conf. extr. partem Æneid. VIII, et eum, qui locum ante oculos habuit, Statium Theb. II, 728—740. Ceterum multa ad h. l. disputantem vide sagacissimum ac doctissimum Virum Hurdium, nunc Ven. Vigorniensem (Worcestriæ) Episcopum, ad Horat. Epist. ad Aug. Vol. II, p. 43.

13. Victoriæ monumentum extruam templum, Cæsaris titulo ornandum. *ponere templum*, τιθέναι, sa-

In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit.
Illi victor ego, et Tyrio conspectus in ostro,
Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alpheum linquens lucosque Molorchi,
Cursibus et crudo decernet Græcia cestu.
Ipse, caput tonsæ foliis ornatus olivæ,

17 *Illi*, quod ubique editur, tuetur Medic. cum aliis, h. in Cæsaris honorem. At *Illic* Romanus, Medic. cum aliis antiquissimis Pierii. Sic in Franc. in Cantabrig. et Arundel., h. e. ad templum. Porro *et* abest a Franc. 20 *duro—cestu* Romanus Pierii. Sed *crudo* melius, e crudo corio. Æn. V, 69. *decernet* firmavit Heins. vetustiorum librorum auctoritate; inter quos fragm. Vatic. Sic quoque pars Pierianorum cum edd. inde ab Aldd. At Medic. Longob. et alii *decertet*; quo modo nonnulli ap. Heins., quatuor Martini, Goth. sec. Erf. cum vett. edd.; et sic Medic. a m. sec., nam prima scriptura in eo et Mentel. pr. ac Franc. et ed. Fabric. *decernit*. cf. ad Æn. VII, 525. Tandem *Græcia ludo* Zulich.

tis notum. *Propter*, prope Mincium, de cujus inundantis vicina aquis stagnantibus supra vidimus ad Eclog. I, 52. VII, 12. 13. Georg. II, 198. inf. Æn. X, 206.— 16. Statua dei in medio templo, ἐν τῷ ναῷ, sacrario: ut sæpe in numis visitur.

17. *victor ego*, qui carminis palmam ac gloriam in patriam retulerim; id quod absolutis Georgicis, quæ Neapoli scribebat, futurum erat; etsi hoc adjectum nimis angustum videri potest. Loquitur poeta omnino de gloria ac laude carminis. *Purpura conspicuum* dixit se, tanquam eum, qui ludos ederet, magistratuum exemplo, qui ludos curabant, prætexta induti; purpura in togæ ora prætexta. At purpurea vestis non fuit nisi triumphantium, eaque picta, auro distincta. Nisi in Græcis civitatibus alium morem fuisse contendas. Sacerdotum purpuram huc advocabat Servius. conf. Plin. IX, 36, s. 60. 18. *agitabo currus*, non aliter accipiendum, quam poetam editurum ludos, in quibus quadrigæ mittantur, agitentur. *Centum* autem *quadrigas* tanquam poeta ponit; et recte hic memores locum Tibulli I, 7, 49, *centum ludis Geniumque choreis concelebra*, nec non Gratii Cyneget. 520; nam subtilius quam verius esse videtur, quod jam Servius monuit, ad XXV missus ludorum Circensium hoc referendum esse. *ad flumina*, ad Mincium. Nugas Servianas audire non debebant Interpretes.

19. Suos ludos, propter majestatem numinis, cui fiant, Græcorum Olympia et Nemæa celebritate superaturos esse dicit. *Alpheum* Olympiam præterlabi, et *Molorchum* (vid. Tibull. IV, 1, 13), Cleonæum, excepisse hospitio Herculem, cum leone Nemæo interemto ludos Nemæos restitueret, satis notum est. v. Apollod. II, 5, 1, et Probus ad h. l. *crudus* cestus, e corio crudo.

21. 22. Jam, quod ad se pertineat, se *ferre* velle *dona*, h. se sacrificia ad templum (paullo post, *ad delubra*) esse facturum dicit, capite corona oleagina redimito. *tonsam olivam* appellat, quæ et Æn. V, 774 et 556 *tonsa corona* occurrit, attonsam vulgo esse volunt, ornatus caussa; malim dicere simpliciter, quia decerptæ sunt frondes ex arbore. Neque aliud

Dona feram. Jam nunc sollennes ducere pompas
Ad delubra juvat, cæsosque videre juvencos;
Vel scena ut versis discedat frontibus, utque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.
In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
Gangaridum faciam, victorisque arma Quirini;

22 *deducere* Ven. alter Menag. Ed. Junt. 24 *atque* Argent. Ed., notante Reiskio. 25 *tollent* Menag. alt. *intexta* Menag. pr. 27 *Gargaridum* Rottend., sed Græcis Γανδαρίδαι, quod alii flexisse videntur, dum a Gange ductum putabant: Salmas. ad Solin. p. 698. *victoris et arma* Parrhas.

est Horatianum illud: *decerptam fronti præponere olivam.* Ex edicto tamen aut sub ferulæ minis edicere quicquam nolim.

22. *Jam nunc juvat;* tanquam poeta, id, quod facere gestit animus, ad præsens tempus revocat, quasi actutum in eo occupatus sit. Rapitur animus æstuans in medias res, tanquam si coram gerantur.

24. 25. Priora, ad sacra pertinebant, in quibus pompa ad templum ducta, et victima cæsa, hæc, nescio an satis opportune, iterum ad ludos, inter quos etiam *scenicos* editurus est; hoc quidem more Romano. *Scena,* utpote versatilis, circumagitur. Velum autem sive *aulæum,* prodeuntibus jamjam actoribus, non, ut nunc, demissum, sed in altum sublatum fuisse, adeoque intextas seu pictas imagines, h. l. Britannos, procero corpore, et forte eo habitu pictos, tanquam qui ipsi vela tollerent, quasi ex terra surgere visas esse, vix opus est multis docere. Locus classicus Ovid. Met. III, 111—114. Hurdius l. c. de aulæo delubri accipiebat.

26—30. Ad ornamenta templi in Augusti honorem condendi transit: anaglypha in foribus, conf. Æn. VI, 20 sqq., et Exc. XV. ad lib. I. Æn. et quidem ex ebore et auro: ut ap. Cic. Verr. IV, 56; (respexisse tamen videtur imprimis fores templi Apollinis Palatini a. 725 dedicati. Propert. II, 31, 12 *Et valvæ Libyci nobile dentis opus; altera dejectos Parnassi vertice Gallos, altera mœrebat funera Tantalidos.*) tum v. 34 signa ac statuas. *Pugnam Gangaridarum* (Indorum ad Gangis ostia ab occidentali parte) memorat, quia communis ille laudum locus in Augusto, ut Indos cum Parthis victos ei aut promitterent aut darent. cf. supr. Georg. II, 171. 172. Æn. I, 289. Curabit itaque a sculptore effingi Indos victos, Ægyptum subactam, post Actiacam victoriam, tum Asiam, Armeniam et Parthos ad obsequium redactos. Memorat autem res, per quas ars symbolice ea reddere possit: pugnam et victorem Augustum, Nilum et tropæum columnæ rostratæ. Quæras, quomodo urbes et reliqua? Scilicet, ut in numis videmus provincias muliebri forma supplices, Armeniam mœstam sedentem inter arma, Parthum unum vel duo ad tropæum sedentes manibus post tergum revinctis. Augustum autem per *Quirinum* designatum videri, obvium est. Melius hoc, quam *Quirinum* pro populo Quirini, Romanis, a poeta dici. *arma Quirini* poetica con-

Atque hic undantem bello magnumque fluentem
Nilum, ac navali surgentes ære columnas.
Addam urbes Asiæ domitas, pulsumque Niphaten,
Fidentemque fuga Parthum versisque sagittis,
Et duo rapta manu diverso ex hoste tropæa,

28 *Atque hinc* Goth. sec. et Brunckii liber; quod ille recepit: erit ergo pro, inde, postea. 30 *At tum urbes* Ed. Ven. *Niphaten* Medic. a m. sec. cum multis aliis. *Niphatem* ante Heins. *Niphate* Goth. sec. a m. pr., quasi Parthus ab eo monte pulsus esset. Sed virgulæ omissione factum puto. *Niphates pulsus* audacter dictum. Si *victus, domitus*, esset, nihil offenderet. Jac. Bryant fuisse conjectabat *pulsumque Phraatem*.

suetudine pro Quirino in armis, armato. Nisi *arma* pro bello, pugna aut victoria, dicta accipias, quod et ipsum bene fieret.

28. 29. Ægyptum, victis Antonio et Cleopatra pugna Actiaca navali, in potestatem ab Augusto redactam memorat. *undantem bello* et *magnum*, copiose, *fluentem* (nam *fluit magnus, multus*, fluvius, πολὺς ῥέει: cf. Bentl. ad Horat. I Serm. 7, 28), Nilum magno spiritu amnem appellat, propter magnos apparatus bellicos ab Antonio in Ægypto factos; ut populos aut provincias *bello tumentes* dicunt, cum animose bellum parant; ut omnino superbia, fastu, *tumere* dicuntur homines. Quod cum ad fluvium transfertur, præclare ille fructus volvere, aquas augere et incitare, bello undare dici potest. Fert idem patrius sermo. Hoc melius, quam si *undantem bello*, h. cæde et sanguine, intelligeres; quid? quod nec armis quicquam in Ægypto actum, nullum prælium commissum fuit. *Columnam rostratam* altero versu describit, tanquam tropæum. Occurrit illa quoque in Augusti numis. *Surgunt* autem columnæ, ut ædificia, mœnia; vulgari sermone, stant.

30. 31. Victoriam de Armeniis, quos a monte Niphate designat, ad quem accolunt, et de Parthis promittit. conf. Vita Virgilii ad a. 734 et 724. De Niphate Horat. Carm. II, 9, 19 sqq. et Comment. ad e. l., et Lucan. III, 245, cui Niphates fluvius est.

32. 33. Exprimet porro in iis foribus duo tropæa, alterum de Oriente extremo victo, alterum de Occidente. Ad meum sensum, non hæc sunt historice explicanda; nam non ea, quæ jam facta sunt, sed *quæ ita fore auguratur*, memorat; si tamen populum bello jam tum destinatum intelligere velles, de Cantabris, non de Britannis, ut Interpp. faciunt, hæc essent accipienda. Ad bellum Cantabricum etiam ipse tandem Augustus profectus est U. C. 728, quarto a Georgicis, ut vulgo creditur, ad finem perductis anno. Ei, qui omnia in vss. 33, 4. 5. ad certa tempora revocare mavult, statuendum est alterum, Georgicis nonnulla serius inserta esse. Neque hoc absurdum esse dicam. *tropæa rapta manu*, poetica ratione de victoria reportata, si tamen in *rapta* argutandum sit, celeritatem victoriæ exprimi dicas cum Philargyrio. *diverso ex hoste*, in diversis terrarum partibus. Sic *diversos Celtas* appellat Gratius Cyneg. 156, cum Medum modo nominasset. Alter versus ejusdem sententiæ nova est exornatio: *gentes utroque ab litore*,

Bisque triumphatas utroque ab litore gentes.
Stabunt et Parii lapides, spirantia signa,
Assaraci proles, demissæque ab Jove gentis
Nomina, Trosque parens, et Trojæ Cynthius auctor.
Invidia infelix Furias amnemque severum
Cocyti metuet, tortosque Ixionis angues

33 *a littore* duo et vett. edd. *caroque ab l.* Leid. unus. *diverso a littore* Schol. Horat. Cruqu. Od. I, 35. *ab* abest a Goth. pr. 34 *Et stabunt* Acron ad Horat. Od. I, 19, sed Cruqu. vulgatum. *lapidis* quatuor, et sic edd. nonnullæ. Sed alterum poeta dignius. 35 *dimissæ* aliquot: item alii *a Jove. gentes* Menag. alt. 37—39 Aberant ab uno Mead. 38 *Cocytum* Moret. sec.; ab eodem mox *que* abest. *Ixionis orbes* Romanus; quod perpetuum hac in re; itaque Spencius Polymetis Dial. XVI, 189 et alius Vir doctus, de quo jam Burm. monuit, in Misc. Obss. Vol. I, p. 269 et 390. Vol. III, p. 309 vulgatæ præferebat, imprimis propterea, quod nullus anguibus in Ixionis supplicio locus est. At vid. Not. et ibi Serv. conf. Schrader. ad Musæum p. 286. In iisdem Obss. cum Marklandi conjectura, *Ixionis axes*, tum Batavi Editoris, *Ixionis artus* vel *ungues* proposita. Omnia perperam. *axes* etiam Davisius ad Cic. de N. D. II, 42 conjectabat.

h. extremi Orientis et Occidentis, *bis triumphatas*, de quibus bini triumphi habiti sunt (non vulgari usu, ut bis eædem gentes victæ sint); h. totum terrarum orbem victum ab Augusto.

34. *spirantia æra, vivos vultus*, Æn. VI, 848. 849. 35. Gentis Juliæ progenitores, ut vulgo ferebantur, ducta ab Iulo, sive Ascanio, Æneæ filio, origine. A Jovis et Electræ filio Dardano Erichthonius, cujus filius *Tros* Ilum, Ganymeden et *Assaracum* genuit. vid. Homer. Iliad. Υ, 215 sq. Ex Ilo Laomedon, ex hoc Priamus. *Ex Assaraco Capys*, ex hoc *Anchises*, ex hoc *Æneas*. Porro *Apollo*, Trojæ conditor, adjungitur, quia is, tanquam deus tutelaris, imprimis magna religione ab Augusto colebatur, quem adeo Apollinis filium vulgus ferebat. v. Sueton. Aug. c. 94.

37. Altera ex parte in hoc templo signum ponetur Invidiæ, sed debellatæ et ad Tartarum proturbatæ. Splendide autem omnia exornavit. Scilicet bella civilia omninoque discordiam civium jam plane coercitam esse, symbolice innuit; ut in simili imagine *Claudentur belli portæ, Furor impius intus Sæva sedens super arma* etc. Æn. I, 293 sq. *metuere* Cocytum, Ixionis et Sisyphi supplicium, Invidia dicitur ornate, quæ in Tartaro versatur, ac si istarum rerum adspectu terreatur; ut alias *horrere* ac *terreri* dicitur pro simplici *videre*. *severus*, perpetuum rerum infernarum epitheton, ut tristis, sævus. 38. *tortos Ixionis angues*, quibus, pro vinculis, religatus est ad rotam, postquam illicitos Junonis petivit amplexus. Ita et Servius. Sive poeta hoc ipse excogitavit, sive, quod probabilius fit, ex poeta Græco acceptum habuit: ingeniose pro vinculis angues innexuit Ixioni. Vulgo simpliciter vincula et nexus memorantur: vid. Apollon. Rhod. III, 62. Alia loca vid. in Misc. Obss. Vol. I, pag. 269. Vol. III, p. 312 sqq. Indulsisse sibi poetas in Ixionis rota volvenda, videbimus inf. Ge. IV, 484. *Saxum* Sisyphi notari, obvium est; quod *exuperari* non potest hacte-

Immanemque rotam, et non exuperabile saxum.
Interea Dryadum silvas saltusque sequamur
Intactos, tua, Mæcenas, haud mollia jussa.
Te sine nil altum mens inchoat. En, age, segnes
Rumpe moras; vocat ingenti clamore Cithæron,
Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum;
Et vox assensu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas

40 *sequemur* Erf. 42 *actum* Zulich. *Eja age segnes* Valer. Probus Art. Grammat. I ap. Heins. *segnis* Heins. e potioribus. 43 *vacat* Medic. a m. pr. Mirum a viris doctis *Cythæron* edi et scribi; quod male fit; Κιθαιρών. 44 *domitorque* Zulich. *equarum* Leid.; vulgatam agnoscit Lutat. ad Stat. Theb. IV, 123. vid. ad Georg. I, 59 Burm. 46. 47. 48 qui abesse forte poterant, pro spuriis habebat Hurdius l. l. ad Horat. Ep. ad Aug. 16. 46 *Mox etiam* Regius Martini.

nus, quoniam ad summum montis verticem emoveri et adduci nequit. λᾶας ἀναιδὴς Odyss. Λ, 597, improbus, ingens, qui pondere suo urget, nec submoveri potest, adeoque gravis.

40. Interea argumentum se suum de armentorum cura prosecuturum esse ait. *saltus intactos,* argumentum carminis, quod nullus adhuc inter Romanos poeta attigerat. *haud mollia* jussa h. dura, rem non levem, difficilem, imponentia. Itaque *Te sine,* nisi eo auctore, seu suaserit, seu jusserit.

42. 43. Præclare illud: Ades, o Mæcenas! (ad absentem, puta, dictum a poeta) ex eo ornat, quasi rerum, quas dicturus sit, turba instet, nec, ut multis eum exoret, patiatur. Vidit Cerda. *Nunc nostra serenus Orsa juves* Valer. Fl. I pr. ad Cæsarem Vespasianum. Vulgo ita accipitur, ut poeta se ipsum alloquatur et excitet. Accipe saltem dicta pro vulgari: Verum ad ipsam rem accedendum est sine mora. 43. *vocat ingenti clamore Cithæron.* Hærebam in adjuncto: *ingenti clamore.* Ad sacros Bacchantium ululatus, v. c. Ovid. Met. III, 702. 703, referre hoc non licet. Ad armenta vulgo referunt, eumque pascuis nobilem esse edunt interpretes. De altero hoc equidem dubitabam; multo magis, quomodo *ingens clamor* ad armenta revocari posset; qui contra de venatione passim a poetis frequentatur: conf. inf. 413; et sequuntur *Taygeti* (v. supr. Georg. II. 488) *canes,* quod et ipsum ad venationem spectat. Tradet autem et canum curam v. 404. Ouwens in Noct. Hag. p. 583. 584 multis exemplis docuit, armenta et greges in Cithærone errasse: qua de re equidem non dubitabam; occurrit enim res in fabulis Amphionis ac Zethi et Œdipi; sed nobilitatem pascuorum exemplorum usu declaratam desiderabam, ut ab ea Cithæron poetæ memorari posset pro quibuscumque pascuis. Clamorem boum et vaccarum occurrere, non magis inficiabar: at *ingenti clamore* quis boves designet? Decedam tamen de opinione mea ea de caussa, quia argumentum, quod versat poeta, non tam ad venationem, quam ad armenta

Cæsaris, et nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abest ab origine Cæsar.
  Seu quis, Olympiacæ miratus præmia palmæ,
Pascit equos; seu quis fortes ad aratra juvencos:
Corpora præcipue matrum legat. Optima torvæ
Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
Et crurum tenus a mento palearia pendent;
Tum longo nullus lateri modus; omnia magna,

47 *tot fama* Zulich. *Cæsaris et famam et nomen tot* Rufinian. de Schem. Lexeos p. 32. vid. Burm. Sane non male interpungas: *accingar dicere pugnas, Cæsaris et nomen fama.* 48 *quod* Medic. a m. pr. Romanus, Reg. et Goth. pr. *quotus est* Ven. 49 *miratur* Menag. alt. *præmia pugnæ* Nonius Marcell. in *mirari*, errore solito. 50 *seu quis fortis ad aratra juvencos.* Aut jungi potest *pascit juvencos ad aratra*, aut *fortes ad aratra.* 51 *Optuma* scripsit Heins. ex Mentel. et Nonio Marcello, quod cum semel ille induxisset, servandum fuit per totum Virgilium. 53 *armento* Ven. *ammento palearea* Goth. pr.

spectat, adeoque boves in Cithærone requiruntur, ut mox equi. Alterum vero *ingenti clamore* sic tuebor, ut non ad Cithæronem solum referam, verum ad omnia, quæ sequuntur: ingenti clamore vocant me Cithæron, Taygetus et Epidaurus. Ita de vaccarum, canum et equarum vocibus communiter *ingens clamor* commode prædicari potuit. Ita tandem rem expeditam puto. *Epidaurus* cum tota Argolide *equorum* cura nobilis: nisi ex Homero tenueris, vide vel Intpp. Horat. Carm. I, 7, 9 *Aptum dicit equis Argos.* cf. inf. 121 et Strabo VIII, p. 595. 48. Sollenni poetarum hujus ævi more et artificio Augusti laudes ampliores ad annos seriores majorique rerum et artis usu firmatos seponit. *Tithonus* et ipse ad gentis Juliæ origines pertinet. Erat enim Trois abnepos, Laomedontis filius. Tempus, quod ab hoc progenitore (nam *a prima Tithoni origine* est, a Tithono) effluxit ad Cæsarem, pro infinito tempore ponitur. Argutantur et in his Intpp., imprimis Martinus. *Ardentes pugnas* vs. 46 Augusteo sæculo indignas censet Warton. at *studium, virtus, ardens; ardent pugnantes, pugna calet, fervet;* quidni et, *ardet?*

49—51. De fetura armentorum acturus, vaccarum optimarum, quæ tauro submitti possint, notas enarrare incipit. conf. Varro R. R. II, 5. Colum. VI, 1 et 21. Pallad. Mart. tit. XI, 5. Plin. VIII, 45, s. 70. Geopon. XVII, 2. *Olympiacæ miratus præmia palmæ*, victorias e certamine curuli, splendide pro, studio certaminum curulium. 52. *turpe caput*, fronte lata; ut omnes scriptores laudati monent; unde et βοῦς εὐρυμέτωπος et πλατυμέτωπος. *Nec ab adspectu decoros* Columella Apenninum alere dixerat VI, 1, 2, et Plin. VIII, 45, s. 70 *Non degeneres existimandi etiam minus laudato adspectu.* Nec tamen *turpis* et *magnus* propterea pro synonymis habenda. *cui plurima cervix*, h. cervice longa et, quod notes, simul firma et crassa; nam in cervice robur tauri imprimis spectatur. 54. Lateribus porrectis, βαθυπλεύρους, esse vult eas vaccas. *Latus* autem pro

Pes etiam; et camuris hirtæ sub cornibus aures.
Nec mihi displiceat maculis insignis et albo;
Aut juga detrectans; interdumque aspera cornu,
Et faciem tauro propior; quæque ardua tota,
Et gradiens ima verrit vestigia cauda.
Ætas Lucinam justosque pati hymenæos
Desinit ante decem, post quatuor incipit annos:
Cetera nec feturæ habilis, nec fortis aratris.
Interea, superat gregibus dum læta juventas,

55 *camuris* Rom. Medic. a m. pr. et alii. *cameris* apud Nonium et in libris nonnullis ap. Heins. scribitur; conf. Macrob. VI, 4 extr. *camyris* Medic. a m. sec. et Mentel. alt. *camiris* Gud. Moret. Goth. sec. *curvis* Voss. alt. *cum cornibus* Medic. a m. pr. 56 *Nec tibi* Medic. a m. pr. Parrhas., nec hoc male. *et auro* Zulich. 57 *detractans* Rom. cum vetustiss. Pierianis: et sic edd. vett., in his Ald. pr., et nonnulli apud Burm., tres apud Martin. *que* abest a Leid. *cornum* Gudian. a m. pr. 58 *facie* Rottend. alt. et Voss. pr. 59 *una* Menag. alt. *vertit* Franc. Goth. 60 *Æstas* Medic. a m. pr. *Lucina* Romanus et Medic. a m. pr. *Lucinamque pati justosque hymenæos* Zulich. 63 *juventas* Heins., ut Roman. Medic. a m. sec. et ceteri vetustissimi. *juventus* vulgo, ut est in Goth. pr.

toto corpore, perpetuo usu. 55. ***Pes etiam*** scilicet magnus est. Hoc naturalis orationis ordo offert. Cerda cum aliis ex Varronis loco II, 5, 8, quem secutus esse videtur poeta, *pedibus non latis*, etc., hanc interpretationem refellit et jungit: Pes etiam et aures hirtæ esse debent. *Aures hirtas, setosas, pilosas,* in laude esse, dubitari nequit; et eas inter notas bonæ vaccæ omnes referunt: at *pedes hirtos* memorari non vidi. Varronis autem locus frustra huc vocatus, et *pes* nimis anguste ex vulgari ratione acceptus. Poeta totum crus eo nomine designare potuit. Crura autem etiam Varro l. l. *breviora potius, quam longa* esse voluit, ut ex libris ibi legendum; sed dum brevia sunt, crassa, *compacta* (ut Colum. VI, 1, 3), eoque magna esse possunt. σκέλη παχύτερα μᾶλλον ἢ μακρότερα Geop. XVII, 2. Nunquamne nos in poeta versari, memores erimus? *camura cornua* sunt incurva, introrsum conversa. vid. Macrob. Sat. VI, 4. Ἕλικας βόας εὐρυμετώπους Homeri (ut Od. Λ, 288) non male comparat Ursinus.

56. *Nec mihi displiceat.* Litotes figura est, inquit Servius, id est, valde placeat, ut Æn. VII, 261 *Munera nec sperno. maculis insignis et albo:* definire non ausim, utrum sint maculæ nigræ in albo corpore, an albæ in nigro rufove; præstat hoc junctura, maculis et albo. *aut—interdumque* pro *nec, nec.* cornu minax: ut ipsa ferocia validi corporis vigorem declaret.

60. Ætas justa admittendi taurum et pariendi. Colum. VI, 24, 1 *Ex his, qui quadrimis minores sunt, majoresque quam duodecim* (noster decem) *annorum, prohibentur admissura* etc. conf. Varro R. R. II, 1, 13 et II, 5, 13. Plin. VIII, 45, s. 70; at vide, quam caste et decore poeta hanc rem expresserit; ut et in seqq. *Justi hymenæi*, justa et matura ætate initi. vid. Burmann. 63 sq. *Interea,* in

Solve mares; mitte in Venerem pecuaria primus,
Atque aliam ex alia generando suffice prolem.
Optima quæque dies miseris mortalibus ævi
Prima fugit; subeunt morbi, tristisque senectus;
Et labor et duræ rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora malis:
Semper enim refice; ac, ne post amissa requiras,
Anteveni, et subolem armento sortire quotannis.
Nec non et pecori est idem dilectus equino.

65 *confice* unus Arundel. 67 *fuit* Moret. pr. a m. pr. *morbus* Franc. Interpungunt quoque *senectus Et labor; et d.* at *labor* est ærumna, quæ conficit vires. Auferunt nos ærumnæ et mors fatalis. 69 *Semper erit* Menag. pr., noto græcismo, quem expulsum a librariis putabat Broukh. *Semper enim* unus Mead. *mavis* Medic. cum Voss. pr. Parrhas. et Ed. Ven. tres apud Martin. cum edd. vett. *matris* Rottend. alter. *navis* Goth. pr. 70 *an ne* Rottend. sec. *admissa* Medic. *commissa* Ven. 71 *et* abest a Longob. et Medic. Pierii. 72 *dilectus* e Medic. et vet. Heins., ut ante *suboles*. Vulgo *delectus*. *ut pecori* Ven. *esto idem* conj. Heinsii.

spatio hoc quinquennii, dum juvenili vigore utuntur boves ac tauri, hos *solve*, admitte. De tauris nunc non laborat; cum de iis alio loco mox dicturus sit vss. 212 sqq. 64. *pecuaria* non loca h. l., sed ipsa pecora, boves, sunt. conf. in. 471 *æstiva*. *primus*, h. quamprimum mitte, dum juvenilis ætas superest, durat. Sic mox *Prima fugit*, vulgo, cito. Ut sint *ætatis mediæ, magis quæ juventute minor est, quam quæ declinet in senium* Pallad. IV, 11, 4. 65. in locum boum decedentium substitue, fac generari, alios.

66. *Optima dies*, ut *optima, melior, bona ætas*, de juventute; fugit ea *prima*, transit primum, tanquam prima vitæ pars; succedit senectus infirma. Ab armentis ad homines retulit brevem ac fluxam vitæ conditionem. Dicas, non satis cum ceteris vinctam et junctam esse sententiam; id quidem fateor; fatendum tamen et hoc, sententiæ plus dignitatis ex hac ad mortales translatione accessisse. Commentatur in h. l. Seneca Ep. C. (p. 765 ed. Lips.)

69. Varro R. R. II, 5, 17 *Item* (de bobus agebat) *ut in reliquis gregibus pecuariis delectus quotannis habendus, rejiculæ rejiciundæ, quod locum occupant earum, quæ ferre possunt fructus.* Colum. VI, 22, 1 *Sed curandum est omnibus annis in hoc æque atque in reliquis gregibus pecoris, ut delectus habeatur; nam et enixæ et vetustæ, quæ gignere desierunt, summovendæ sunt* etc. cf. eundem de ovibus VII, 3, 13. 14. *quarum corpora*, h. quas cum aliis permutari velis; alias iis submittere, substituere, sufficere. *Semper* enim *refice*, h. igitur, ut γὰρ pro ἄρα, δή. *amissa* scil. corpora. 71. Totum locum, et hunc imprimis versum vide ad canes translatum et imitatione expressum a Nemesiano Cyneg. 200—205. *Sortiri* etiam sine sortis notione est eligere et substituere.

72—137. Sequitur locus de equorum cura, et quidem de admissura

Tu modo, quos in spem statues submittere gentis,
Præcipuum jam inde a teneris impende laborem.
Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, et mollia crura reponit.
Primus et ire viam, et fluvios tentare minaces
Audet, et ignoto sese committere ponti;

73 *statues* ab Heins. ex Medic. et antiquissimis aliis; sic et Macrob. Sat. VI, 6, et Probus in Arte Grammat.; sic tamen jam ediderant Egnatius et Naugerius. *statuis* vulgo. *gentes* Roman. 75 *generosus* Cerda edidit, sine auctoritate. 76 *reflectit* Cantabrig. 77 *Primus inire viam* ap. Senec. ep. 95. 78 *ponto* Medic. a m. pr. Gud. cum plerisque scriptis et edd., etiam Seneca ep. 95. Sic et uterque Goth. et Erf. Ita *pontus* quævis aqua esset. vide tamen Heins., qui defendit *ponti*; quod habet Rom.

usque ad 208. In equo admissario seligendo quæ sint spectanda 75. signa e forma, incessu, animo, colore, ætate, tum et vs. 100 parentes ac stirpem, alacritatem et impatientiam in curriculo, ad 122 et victum reliquamque curam subjungit, sub ipsum admissuræ tempus etiam in equabus—137. 73. Exquisita varietate, ut Servius notavit, cum de taurino genere ageret, matrem nunc, cum de equino, patrem admissarium describit. *Submittere* dicitur universe de iis, qui substituuntur in aliorum locum, aut ad supplendum gregem aluntur; v. sup. ad Ecl. I, 46; nunc proprie de equis, qui ad admissuram aluntur, h. ut in locum aliorum, feturæ inutilium, ipsi succedant. Satis definita res et expedita adjecto, *in spem gregis;* præcipuam curam iis impende, quos, ut nova proles inde nascatur, voles substituere admissariis propter vires fractas removendis. Ita discernere licet plura temere confusa. Ut poeta, permutat voces *gregem* et *armenta*, ut *grex* nunc equorum sit, ita et *pecus*.

75. *Continuo*, primo. De forma hac cf. Georg. I, 169. *pecus*, h. l. equinum v. 72. Notas has generosioris pulli illustrant loca a Cerda congesta: vide Xenoph. de re equestri pr. Varro R. R. II, 7. Colum. VI, 29. Geopon. XVI, 1 et 2. Inter poetas, præter Oppianum, qui Maronem ante oculos habuisse videtur, Cyneg. I, 173, cf. Nemesian. Cyneg. 240 sqq. ex nostro illustrandus, et Calpurn. Ecl. VI, 51 sqq. Omnino ad antiquitatem rei equestris videndus Bochart. Hierozoic. II, 6 sq. 76. *Altius ingreditur*, Varro l. l. *Cruribus rectis et æqualibus.* Columell. l. l. *æqualibus atque altis rectisque cruribus;* nec ad spiritum et superbiam nunc referendum. Monuit etiam Martinus. *mollia crura reponit*, poetica ratione pro molliter; fit autem hoc, dum crura et ipsa sunt mollia, h. quæ facile flecti et incurvari possint. Quod si ars accesserit, tum *sinuat alterna volumina crurum* v. 192. Ab Ennio sumtum hemistichium, *et mollia crura reponit*, notavit Servius. *πῶλον ὑγρῶς κάμπτειν τὰ γόνατα* dixit Xenoph. ibid. c. 1, 6. Imitatum esse Silium XVI, 444 observat Burmann. *tum mollia crura superbi Attollens gressus.* Versum etiam in animo habuit Gratius Cyneg. 503 *ardua fundet in auras Crura.*

Nec vanos horret strepitus. Illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga;
Luxuriatque toris animosum pectus. Honesti
Spadices, glaucique; color deterrimus albis,

Longob. Pierii cum aliis, etiam Edit. Mediol. Colum. VI, 29, 1 *si fossam sine cunctatione transibit, pontem flumenque transcendit.* 79 *varios* Edd. Ald. (pr. puta) et Junt. et aliæ, Goth. pr., duo Martini. Interjecta hæc et parenthesi esse includenda: *Illi ardua cervix—Et gilvo* dixit Quinctil. Inst. Or. VIII, 2, 15, quod tamen facere necesse non est. 82 *glaucoque* Mentel. tert. a m. pr. *albo* Parrhas. *albis et gilvo* junctim, ut sint *albogilvi*, jam in Servianis pannis legitur; ita tamen *albo et gilvo* expectares, aut *albis e gilvo.*

80. *Argutum caput. Si caput habet non magnum* Varro l. l. §. 5. *exiguum caput* Colum. VI, 29, 2. *breve* Horat. Sat. I, 2, 89. Ergo notio subest venustatis alicujus cum brevitate et alacritate; si ad animum transfertur, ingeniosæ subtilitatis et acuminis. *brevis alvus*, h. venter substrictus. Varro ibid. *ventre modico, lumbis deorsum versum pressis.* Et Nemesian. 244 *Immodicumque latus, parvæque ingentibus alvi.* 81. *Luxuriat toris animosum pectus*, ornate pro, pectus est torosum et eminens pulpis, ut Serv. ait, h. *latum ac plenum*, ut Varroni ibid. Colum. autem: *lato et musculorum toris numeroso pectore.* Pallad. *pectus late patens. Luxuriari* vero ex more de lætioribus incrementis.

82. Inter pulcros equorum colores refert *spadicem glaucumque.* Quanquam de colorum apud veteres nominibus difficilis est disputatio, ex loco tamen classico Gellii II, 26 (post virorum doctorum disputationes hic et ad Grat. Cyneg. 532. Salm. Exerc. Plin. pag. 935) satis apparet, esse spadicem, a spadice palma dictum, ex rufo genere, et convenire cum nostro fusco colore a castanea appellato: in equis color *badius, bai, baio.* (a βαΐς, βάιον, ramus palmæ.) *Nam phœniceus, quem tu græce φοίνικα dixisti*, (ap. Hom. Il. Ψ, 454) *et rutilus et spadix, phœnicei συνώνυμος, qui factus græce noster est, exuberantiam splendoremque significant ruboris; quales sunt fructus palmæ arboris, non admodum sole incocti, unde spadici et phœniceo nomen est. Spadica enim Dorici vocant avulsum e palma termitem cum fructu.* add. Schneideri doctam notam ad Palladium p. 135. Jam *glaucus* in nostrum *grau*, quod proxime ad cæruleum accedit, incidere, ex iis, quæ ab Intpp., imprimis Martino, dicta sunt, apparet. *Album* colorem hic pallidum, et a *candido*, nitente, quem ipse alibi commendat, (Æn. XII, 84) diversum ponere potuit, etsi alias utrumque nomen promiscue adhibere soleat; quod Martinus docere volebat. Potest tamen et illa ratio probari, ut *candor* in equis quidem aliis laudari potuerit, at in aliis, ut in admissario, de quo hic agitur, improbari. *Gilvus* tandem flavus color is esse videtur, qui ad mellis colorem proxime accedat. v. Salmas. ad Solin. pag. 181. Pro cineritio haberi video ab auctoribus Picturar. Herculan. Tom. I. p. 131, Nota 2 et 138. De coloribus equorum omnino v. Bochart. Hieroz. II, 7, imprimisque de albo p. 104 sq., de gilvo p. 109.

Et gilvo. Tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit; micat auribus, et tremit artus;
Collectumque fremens volvit sub naribus ignem.
Densa juba; et dextro jactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos spina; cavatque
Tellurem et solido graviter sonat ungula cornu.
Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus, et, quorum Graii meminere poetæ,

84 *tremet* Mentel. pr. 85 *fremens* Medic. cum quinque Heins. Cantabrig. Erf. Edd. Ven. et Mediol. et Medic. Pierii a m. sec. *tremens* Franc. a m. pr. At *premens* etiam Seneca epist. 95. quod, noto poetarum more, notionem primariam roborat, *volvit premendo sub naribus*, ut cum impetu illum expiret; spiritu cum fremitu, ac si interclusus esset, subinde ducto, diductis naribus. εὐρύνει τοὺς μυκτῆρας ap. Xenoph. l. c. Hactenus exquisita est lectio; altera usitatior et ad interpolationem non tam proclivis. Pro altera tamen lectione gravior est auctoritas, quod manifeste est expressa ex versu Lucretiano V, 1076 *Et fremitum patulis sub naribus edit ad arma.* Receperat jam Wakef. et Voss. etsi vereor vel sic, fore qui factum improbent. 87 *Aut* tres Burm. *Et* Parrhas. *Ac* Erf. 88 *quatit ungula* Rom. Pierii; ex Æn. XI, 875. VIII, 596 et Ennio ap. Macrob. Sat. VI, 1. vid. Heins. Cum *solido cornu* melius consentit *sonat. graviter solido* Menag. pr. 89 *Amyclæis habenis* Mentel. et Menag. pr. fragm. Moret. Rottend. alter, Reg. *Amycla et* Rom. 90 *Grai* scribunt multi codd. antiquiores, ut et alibi. v. Pierium.

83—85. Equus animosus et pugnandi ardore incensus: locus a multis tractatus; nonnulla collegit Cerda; add. Statius Theb. VI, 389 sq. VIII, 382 sq. et primo loco Æschyl. VII ad Theb. 394 sq. jam comparatus cum Marone a Schutzio. *micat auribus*, in soluta oratione, aures micant in capite, celeriter moventur, arriguntur. *agiles aures* Nemesian. Cyneg. 245. Et pro, tremit artubus, seu artus tremunt, magis poetice dictum, *tremit artus*. 85. *ignem* præclare dixit ardentes anhelitus; ut et alii poetæ. Loca collegit Cerda. Hinc *Diomedis equi spirantes naribus ignem* ap. Lucret. V, 29. *Fumant humentes calida de nare vapores* Nemes. Cyneg. 248. cf. Stat. Theb. VI, 471. 472. Multo magis res in Græcis obvia: πῦρ πνείοντες.

87. *Duplex spina* ab omnibus veteribus in bono equo laudatur. vid. Varro II, 7, 5. Colum. VI, 29, 2. Geopon. XVI, 1. v. alios ap. Cerdam. Innuere videntur spinam latam, crassam, ut maxime versus clunes tanquam cavum sulcum faciat, nec tamen ipsa spina appareat. Nemesian. Cyneg. 243 *Illis ampla satis lævi sunt æquora dorso.* Idem Calpurn. Ecl. VI, 54 expressit, *Terga sedent*; et forte hinc Ovidii Met. XII, 401 *Sic tergum sessile, sic stant Pectora celsa toris.* Contrarium vitium, *extans* spina apud Varronem, et Grat. Cyneg. 526 *si tenuis dorso curvatur spina.* 88. *solido cornu*; vult ungulas duras esse; ut monent Varro, Colum. l. l., ut sollenne epitheton μώνυχες, κρατερώνυχες ἵπποι. *Sonat*, et hoc proprie; *et urbem Eques sonante verberabit ungula* Horat. Epod. 16, 12. vid. Xenoph. de re equ. cap. 1, §. 3.

90. *Cyllarus* equus communiter

Martis equi bijuges, et magni currus Achilli.
Talis et ipse jubam cervice effudit equina
Conjugis adventu pernix Saturnus, et altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut jam segnior annis
Deficit, abde domo; nec turpi ignosce senectæ.

91 *Achilli* Heins. e Mentel. pr. Gud. et duobus aliis. Adde Goth. sec. *Achilles* Medic. a m. pr. pro *Achillei*. At *Achillis* Rom. cum al. v. ad Æn. I, 30. 92 *effundit* Heins. reposuit, motus auctoritate Romani, Medicei et aliorum vetustiss. codd. Sic et tres ap. Martin.; ratio tamen tuetur vulgatam alteram multorum lectionem: *effudit*. Sic et uterque Goth. *fudit* aliquot Pieriani, et Leid. a m. pr. *ipse comam* Moret. alt. et Rottend. tert. *jubam in cervice* Goth. sec. *equinam* Menag. pr. et Zulich. cum Erf. *equinæ* Rottend. alter. 95 *Hinc* Medic. *gravis* a Goth. pr., et *jam* abest a Regio Martin. *segnior ætas* Romanus. *annus* ed. Norimb. 96 *et turpi* aut *turpique* emendare voluere viri docti apud Barm., sed vid. Not. *senecta* Gud. a m. pr.

Castori soli tribuitur, qui ἱππόδαμος jam Homero Odyss, Λ, 299 dictus. Nec minus tamen interdum uterque frater equis insidet. Sunt tandem et loca ab Intpp. excitata, in quibus Cyllarus Polluci tribuitur, v. Cerda et Martinus. *Amyclæ*, Laconicæ urbs, Tyndarei regia, in qua educati Castor et Pollux. Res nota. 91. *Martis equi* ex Homero Iliad. Ο, 119 noti. Male Servius Δεῖμον et Φόβον, qui Martis sunt comites ac filii, eos appellatos tradit. *currus Achillis*, h. equi ap. Homer. Iliad. Π, 148 sq. 92. Talem formam habebat (at quam ornate hoc poeta extulit!) Saturnus, cum equi speciem assumsisset, ut furta sua cum Philyra, Oceani filia (unde Chiron natus) in Pelio Opem celaret. v. Apollon. II, 1236 sq. Apollod. I, 2, 4. Hygin. f. 138. Probus ad h. l.

96. Parum diuturnus est vigor equi admissarii: hinc necessitas imposita, subinde submittendi alium (vs. 73). *abde domo, nec turpi ignosce senectæ*. Varie tentatus ab Intpp. locus. Etsi non video, quid impediat, quo minus equus admissarius, qui ab armentis removetur et in stabulo ad opus faciendum habetur, *domo abdi* dici possit (persistit quoque in hoc tuendo Ouwens N. Hag. p. 585, et laudat Horat. I Epist. I, 5 de emerito gladiatore: *latet abditus agro*). Litem tamen dirimere videri debet Nemesiani imitatio Cyneg. 141, ubi de catulis recenti partu editis: *Sin vero hæc cura est, melior ne forte necetur*, Abdaturve domo; *catulosque probare voluntas:* ubi apparet esse, abdatur *a domo*, amoveatur, removeatur. Advocarunt et in eundem sensum traxerunt locum nostrum Intpp., ut tamen perperam ad solum τὸ *vendere*, quod nimis angustum est, revocarent. Copiose quoque de h. l. egit Gronov. de Pec. Vet. IV, 8. *Abdere* est proprie dare abs se, amovere, rejicere. Jam autem potest aliquid *abdi* vel *a* loco, vel in alium locum, ut *in eo* servetur, abscondatur, ergo *in* loco. Unde duplex usus verbi abdere cum casu sexto: *abdi domo*, i. e. *a domo*, et vero etiam *in domo*. Res sic satis obvia. Itaque ap. Tibull.

Frigidus in Venerem senior, frustraque laborem
Ingratum trahit; et, si quando ad prœlia ventum est,
Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
Incassum furit. Ergo animos ævumque notabis
Præcipue; hinc alias artes, prolemque parentum,
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.

97 *in Venerem est senior* Reg. Martin. *in Venere segnior* Medic. a m. pr. 99 *in* abest a Medic. a m. pr. et Gud. et Schol. Juvenal. VI, 366, qui tamen male *magnus nam viribus*, at idem ad Sat. X, 205 vulgatum exhibet. *in stipula* Romanus. 100 *ruit* Erf. *animum* quart. Moret. Forte malis *annos ævumque*. De annis enim agitur. Verum declaravit vigorem juventæ *animos ævumque*. 101 *moremque parentum* emendabat Markland. ad Stat. Silv. V, 3, 138, sed vid. Burm. et Notam. *prolisque parentem* conj. Jo. Schrader. Malim: *prolemque, parentesque, Et quis*. 102 *color* unus Arundel.

II, 1, 82 *hinc procul abde faces*, ab hoc loco remove, at idem II, 3, 65 *formosas tristibus agris abdere* abducendo eas et servando in agris. Vides et hoc exemplo, per edictum grammatica constitui non posse; sed caussas esse perspiciendas et eruendas. Jubet itaque poeta diligentem patremfamilias amovere, ablegare, a prædio, quocumque modo, itaque etiam vendere, effetum et inutilem ad admissuram (quanquam ille aliis adhuc laboribus sufficere potest) equum, quamvis senectæ miseratio subeat; esse enim eam *turpem*, vel, communi senectutis epitheto, respectu *juventæ, pulcræ, speciosæ, nitidæ*; vel ex sqq., qua ille se turpiter det, nec in Venerem satis animi ac virium habeat. Ovidius hoc Trist. IV, 8, 19 *Nec cadat et multas palmas inhonestet adeptas*; si quidem versus est Ovidii. *turpi finem donate senectæ* ad nostri ductum Silius XV, 654, ut jam Cerda vidit. Ouwens l. l. *nec turpi* jungebat: *et ignosce senectæ non turpi*.

97. Quanto cum dilectu voluptatem *laborem* (quanquam hoc proprium hac in re. v. inf. ad v. 127) et *ingratum* et *trahere* pro perficere dixit! et 98 *prœlia*: quæ perperam ad veram pugnam ac bellum retulit Cerda; etsi ad veram pugnam hæc transtulit Silius V, 571—573 in loco hinc imitatione expresso. *prœlia* Veneris frequenter. cf. Æn. XI, 736.

100. Procedit nunc Maro post illa, quæ in equo admissario eligendo observanda sunt inde a v. 72, ad alia in eo observanda, quo *animo* ac spiritu, qua *ætate* sit; tum demum altero loco, *hinc*, etiam alias *artes*, virtutes, *prolemque parentum*, h. si quos alios jam pullos iidem parentes ediderint, qua ii sint indole, quo vigore, v. Burm. Nam eo sensu, ut pullos, quos olim ipse jam procreaverit, respicias, quemadmodum Varro de ariete præcipit II, 2, 4, accipi nequit, quia de novo admissario hic agitur; nisi dicas, non de novo, nec de uno, nunc agere poetam, sed de toto admissariorum genere. At Idem II, 5, 9 de bubus: "*neque non præterea, ut mares seminis boni sint, quorum et forma est spectanda, et qui ex his orti sunt, ut respondeant ad parentum speciem.*" 102. Tandem hoc observa, quem sensum victoriæ aut ignominiæ habeat; inest enim equis generosioribus laudis sensus: quod statim vss. sqq. docet.

Nonne vides, quum præcipiti certamine campum
Corripuere, ruuntque effusi carcere currus;
Quum spes arrectæ juvenum, exultantiaque haurit
Corda pavor pulsans: illi instant verbere torto,
Et proni dant lora; volat vi fervidus axis;
Jamque humiles, jamque elati sublime videntur
Aëra per vacuum ferri, atque assurgere in auras;
Nec mora, nec requies; at fulvæ nimbus arenæ

103 *conamine* veteres aliquot ap. Pierium. Redeunt hi versus Æn. V, 144. 145. 104 *que* abest a Menag. pr. 105. 106 Iidem fere versus inf. Æn. V, 137. 138, ubi vide. 107 *vocat* Medic. a m. pr., perpetuo lapsu. 108 *elatis* Medic. *alatis* Gud. 109 *Aera per tenerum* Macrob. Sat. VI, 13, ut alias poeta Æn. IX, 699, ubi vid. Heins. *exsurgere* Longob. et Oblongus Pierii. *in aures* iidem cum aliis. 110 *ut* Zulich., ut sit: *ut tollitur! humescunt spumis.* Wakef. *uvescunt* malit, quia Lucret. I, 307 *vestes uvescunt* occurrit.

103—112. Præclare hæc exemplo splendidissimo exornat. Nota et modum illud efferendi: *Nonne vides.* jam a Lucretio frequentatum: lib. II, 263 *nonne vides, etiam patefactis tempore puncto carceribus, non posse tamen prorumpere equorum vim cupidam tam desubito, quam mens avet ipsa!* (pungitur stilo cera, atque punctum est notatum; inde punctum tempus, et tandem temporis punctum). Deest tamen *ut.* Scilicet pergere volebat: *quantus amor laudum sit.* Cum vero tot alia interposita essent, vs. 112 novam exorsus est sententiam. Expressus autem locus ex Homero Iliad, Ψ, 362 sqq., quem comparent harum rerum studiosi; nam singula enotare longum esset; et cf. Æn. V, 144 sqq. 104. *corripuere campum,* proprie, spatia per campum, campi (cf. inf. 142. noto usu poetarum) *certamine,* pro *cursu,* quo certant. *effusi carcere* v. Georg. I, 512. 105. *spes arrectæ juvenum,* h. aurigarum; in soluta oratione: *animi sunt arrecti spe.* Ita et exponenda Æn. XI, 452 *arrectæ stimulis haud mollibus iræ.* V, 138 *laudum arrecta cupido. exultantia corda,* h. micantia, trepidantia, non modo metu ignominiæ, ut dixit Lucret. III, 142 *Hic* (in pectore) *exultat enim Pavor ac Metus;* verum etiam omnino toto illo animi motu, quo in tali tempore animus agitari solet. Arbitror enim omnem illum animi tumultum et æstum spe, metu, expectatione, laudis studio, pudore subinde pectus vexante, a poeta per *pavorem* significari. *Pavor* autem *haurit corda,* exhaurit, dum sanguinis liberum meatum intercludit et impedit, quod sensus et experientia docet. Hinc pallor. Male Servium secuti interpretabantur: *ferit,* ut Æn. X, 314 *latus hauritur,* de ense; idem pavor *pulsans:* nam cor palpitat pavore. 106. *verbere torto,* torti flagelli; aut *verber* pro flagello; ut sæpissime. 107. *volat vi,* cum impetu; nisi jungas: *vi fervidus.* 108. 109. *Jamque humiles,* —plane ex Hom. I. l. 368. 369. Quam magnifica autem illa, *per aera* (nam *vacuum* ornat, ut sæpe) et *assurgere in auras!* 110. *fulvæ nimbus arenæ*

Tollitur; humescunt spumis flatuque sequentum:
Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ.
Primus Erichthonius currus et quatuor ausus
Jungere equos, rapidusque rotis insistere victor.
Frena Pelethronii Lapithæ gyrosque dedere
Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, et gressus glomerare superbos.

112 *tanta est* Medic. cum nonnullis. *est* etiam ab aliis abest. 113 *quattuor* fere scribitur ex more: sed judicio parum explorato. cf. V. L. ad Æn. I, 223. 114 *rapidusque* Heins. e Romano, Medic. a m. pr. et aliis, etiam Servio. Vulgo, *rapidisque*, ut nostri, et omnes Martini, præter unum Arundel. *vector*, ἐπιβάτης, emendabat Meursius Exerc. Crit. P. II, lib. VI, c. 27; nec dubito, hoc idem aliis in mentem venisse. Sed ποιητικώτερον *victor*; de cursus certamine agitur. 116 *Imposito* Goth. pr. *Impositum dorsoque equitem* legendum putabat Reiskius.

Tollitur: certavit cum Homer. l. l. 365 *ὑπὸ δὲ στέρνοισι κονίη Ἵστατ᾽ ἀειρομένη, ὥστε νέφος ἠὲ θύελλα.* 111. cf. Homer. l. l. Iliad. Ψ, 380. 112. *amor laudum,* cupiditas, ut semper poetæ.

113. *Erichthonium,* Athenarum regem post Amphictyonem, quadrigas invenisse, tradunt quoque alii. Novum est, quod, Lapithas (quos a saltu *Pelethronio* in Pelio monte Thessaliæ designat) non Centauros, equorum primos domitores fuisse, narrat Maro. Apud Plinium VII, 56 *Equo vehi Bellerophontem; frenos et strata equorum Pelethronium; pugnare ex equo Thessalos, qui Centauri appellati sunt, habitantes secundum Pelium montem* (invenisse dicunt). *Bigas prima junxit Phrygum natio, quadrigas Erichthonius.* Est adeo Pelethronius vir Lapitha ap. Plin. add. Hygin. f. 274, ubi vid. Not. aut igitur fabulam variavit, aut, quod verius arbitror, Centauros inter Lapithas retulit; videri enim possunt tribus Lapitharum silvestris fuisse montium juga inhabitans. Frenorum inventum Bellerophonti Pindar. Ol. XIII. 90 sq. tribuit loco præclaro. Scilicet non historica fide, sed aut fama obscura aut poetæ figmento talia nituntur. 114. *rotis insistere,* quadrigarum cursu certare. *rapidus* (epitheto a cursu petito) et *victor* certamine: omnia ornate! 115. *gyros dedere,* h. invenere, docuere, equum in gyrum flectere. cf. ad Tibull. IV, 1, 94. 116. *equitem* veteres Grammatici pro equo dictum volebant. v. Gell. XVIII, 5. Macrob. Sat. VII, 9. Perperam; cur *eques* non *insultare* dicatur, qui et incedere, decurrere? v. h. l. Burm. *Insultare docet campis* jam Varius ante Virgilium dixerat apud Macrob. VI, 2 in præclaris versibus: *Quem non ille sinit lentæ moderator habenæ, Qua velit, ire; sed, angusto prius ore* (leg. orbe) *coercens, Insultare docet campis fingitque docendo.* Tum *eques sub armis,* armatus; idem eques *insultat solo* et *glomerat gressum,* quatenus equum id facere cogit. Similiter Horat. Epod. 16, 12 *cineres insistet victor, et urbem eques sonante verberabit ungula.* *Lapithæ* itaque insidentes equis *docuere,* exemplo suo, *equitem insultare solo,* h. primi fuere hujus artis auctores.

Æquus uterque labor; æque juvenemque magistri
Exquirunt, calidumque animis, et cursibus acrem;
Quamvis sæpe fuga versos ille egerit hostes,
Et patriam Epirum referat, fortesque Mycenas,
Neptunique ipsa deducat origine gentem.
His animadversis instant sub tempus, et omnes
Impendunt curas, denso distendere pingui,
Quem legere ducem, et pecori dixere maritum;
Pubentesque secant herbas, fluviosque ministrant,

118 *Durus uterque labor* Philargyr., forte ex interpretatione. *juvenumque* Goth. pr. 119 *que* abest a Goth. sec. *in cursibus* Parrhas. *calidis* unus Arundel. 121 *Cyprum referat* unus Mead. *fortisque* subtilius esset *ve*. 122 *ipsam* uterque Arundel. *origine nomen* Romanus, quod sæpe pro gente, genere, familia. vid. Heins. et Burm. h. l. *mentem* ed. Ven. 1475. 123 *His anima adversis* Medic. *instat* Menag. sec. *omnem—curam* Erf. 124 *Impendent* quart. Moret. *distinguere* Leid. unus. 125 *duxere* in Romano fuisse, notatum invenit Burm., sed a Bartolo nil annotatum. At sic leg. in Cantabrig. et ed. Ven. 1482 et a Paullo Manutio. *dixisse* Franc. *Quem legere virum* Serv. ad Ecl. VII, 7. 126 Exemplum loci, in quo ratio critica codd. consensum ele-

118. In utroque equorum usu, nimirum et equestri hoc, cursus quadrigarumque, et admissionis illo, juventus omnium maxime et vigor juvenilis spectatur; nec refert, eum jam multis præliis interfuisse et præclaro genere aut stirpe esse ortum; nisi scilicet juvenilis ætas adsit. Respexi in hac structura verborum sententiarum ordinem, v. 95. 100. Alii, quod sane primo adspectu obvium est, referunt ad proxime antecedentia, usum equi et ad cursum et ad currum; ita vero episodium languere videtur. *magistri*, ut bene monet Ouwens p. 588, h. l. sunt alendorum equorum studiosi, non fingendorum. Sic inf. 445 ovium, et IV, 283 qui apes colit, apiarius. 120. *fuga versos* pro vulgari, in fugam. 121. *Epirus* (v. sup. Georg. I, 59. conf. Bochart. Hieroz. II, 6) et *Mycenæ* cum tota Argolide (v. sup. v. 44) equos præstantissimos alebant. 122. Quamvis genus ducat ab ipso Neptuno, a quo et Cerere, in equum conversis, *Arion* ille notissimus in fabulis equus natus fuit. Variat tamen fabula.

123—134. De admissura ipsa præcipit. Equus et taurus (nam v. 49 de utroque præcipere incipiebat. conf. Martin.) ea ingruente saginandi, equæ ac vaccæ sunt macerandæ. Commune præceptum Varronis II. 5, 12 et II, 1, 17. Columellæ VI, 27, 8, Palladii et omnium, qui hac de re præceperunt. *pingue* pro pinguedine; sagina, ut in Lucretii versu I, 258 agnoscebat Philargyrius: *Hinc fessæ pecudes pingui per pabula læta Corpora deponunt;* ubi vulgatum est: *hinc fessæ pecudes pingues:* ut jungantur *pingues per pabula*, etsi duo epitheta sic juncta offendunt. *denso;* non laxo, quod quibusdam potionibus per fraudem agasones facere consueverunt, ut bene Servius. Idem *dixere*, h. designavere. Horat. Od. II, 7, 27 *Quem Venus arbitrum* dicit *bibendi?* 126. *pubentes herbas*, lanugi-

Farraque; ne blando nequeat superesse labori;
Invalidique patrum referant jejunia nati.
Ipsa autem macie tenuant armenta volentes;
Atque, ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat, frondesque negant, et fontibus arcent;
Sæpe etiam cursu quatiunt, et sole fatigant,
Quum graviter tunsis gemit area frugibus, et quum
Surgentem ad Zephyrum paleæ jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus

vat. Antiquissimi omnes *Florentisque*. Sic et Gell. I, 22. At *Pubentesque* Ven. Voss. Moret. quart. et pr. a m. sec. Rottend. tert. pro var. lect. et Reg., item unus Arundel. et aliquot Pieriani, et sic Servius. Primus induxit in editos Ge. Fabric. Commelin. Steph. Nisi dicendum, hanc lectionem ex Æn. IV, 514 translatam esse: *Falcibus et messæ ad lanam quæruntur aënis Pubentes herbæ.* et XII, 413 *puberibus caulem foliis.* Brunck. *Florentis* revocavit. 127 *nequeat* e vetustioribus post Pierium Heins. Ita tamen jam Nauger. correxerat Ald. tert. *nequeant* vulgo. Sic quoque editur ap. Gell. I, 22 ubi ille *superesse* interpretatur *supra laborem esse neque opprimi a labore. nec—nequeant* Goth. pr. 128 *nati*. Per Pulmann. edd. irrepserat *gnati*. 129 *Ipsi* Leid. a m. sec. recepit Wakef. *nocte* pro *macie* ed. Argent., notante Reiskio. 130 *nam nata voluptas* conjectabat Burm., et sic Cantabrig., sed vide Not. Jo. Schrader. tentabat: *ubi concubitus primi jam mota voluptas.* vel *c. primos innata voluptas* (ut IV Georg. 177 *innatus amor*, Ovid. VI Met. 458 et sæpe) vel *ignota v.* 131 *et frondibus arcent* nonnulli ap. Pierium. Sic Philargyr. habebat, et Goth. sec. 133 *Tum* in ed. Cerd. *tonsis, tusis*, alii, ut semper. 135 *obtunsior*

nosas. *pubes* χνοῦς, unde ἄνθη χνοώδη. *fluvios*, aquam. 127. Ut possint sufficere admissuræ,—et ne pulli prodant patrum maciem et infirmitatem. Columella VI, 27, 8 *eoque tempore, quo vocatur a feminis, roborandus est largo cibo; et, appropinquante vere, ordeo ervoque saginandus* (hoc est γραστίζειν. v. ad Geopon. XVI, I, p. 1106), *ut Veneri supersit; quantoque fortior inierit, firmiora semina præbeat futuræ stirpi.* conf. eund. VI, 24. Varr. II, 5, qui et II, 2, 13 *ordeum si est datum, firmiores fiunt ad laborem sustinendum.* cf. supra ad v. 97.

129. Ipsas autem feminas, equas et vaccas, ante admissuram de instituto extenuare solent. *Voluptatem* hic stimulos, desiderium voluptatis, esse, conf. Ecl. II, 65. Æn. X, 846, recte vidit Martinus; reliqua non æque. Ea voluptas *sollicitat concubitus*, magis poetice, quam sollicitat, stimulat, eas ad concubitus. *nota voluptas*, cujus jam sensum habent, quam sentire incipiunt. *Notum* enim latissime patet poetis ad ea non modo, quibus assuevimus, verum etiam, in quibus cum maxime versamur, quæ sentimus, quorum conscii sumus, et quæ quocumque alio modo nos attingunt.

132. *quatiunt*, agitant, conficiunt, ut vires relaxentur. Nam, quæ quatiuntur, laxantur. Versum 132 expressit Val. Flacc. III, 21 *Dindyma—dum volucri quatit asper equo.* Ad v. 133 cf. Ge. I, 192 et 298, h. medio æstu. Mense Julio admittuntur tauri; at equi jam inde ab æquinoctio verno. cf. Martin. ad h. l. 134. paleæ a frumentis separatæ flante Favonio Colum. II, 21, 5.

135. 136. Ne partes genitales sint obtusiores, nimia obesitate, ad usum,

Sit genitali arvo, et sulcos oblimet inertes;
Sed rapiat sitiens Venerem, interiusque recondat.
Rursus cura patrum cadere, et succedere matrum
Incipit. Exactis gravidæ quum mensibus errant:
Non illas gravibus quisquam juga ducere plaustris,
Non saltu superare viam sit passus, et acri
Carpere prata fuga, fluviosque innare rapaces.
Saltibus in vacuis pascant, et plena secundum

scribunt antiquissimi. 136 *Sint* unus Mead. *auro* Ven. 1475 et Goth. sec. cum Erf. a m. pr. *sulcosque* ed. Bas. 1586. *et* abest ap. Bedam. *succos* Zulich. *inermes* Serv. ad Æn. XII, 370. Piget converrere tales quisquilias. 137 *sitiens rapiat* Parrhas. 138 *turba patrum* Goth. sec. *eadem* pro *cadere* Ven. Possis quoque interpungere: *Incipit, exactis—errant. Non illas gravibus.* Porro poeta non animadvertit *gravidæ gravibus* sibi succedere. 140 *gravidis* unus Mead. 141 *saltus* Medic. Menag. alter. 142 *fluvios—minaces* Zulich. ex v. 77. 143 *pascuntur vero silvas* Nonius Marcellus in v. *secundum*; forte ex 314. *pascant* equæ: non enim hæc est corruptæ latinitatis sordidissima macula, ut Wakef. ad Lucret. II, 995 paullo inclementius pronuntiat, contendens, agricolas et armentarios pascere greges, et armenta pasci. Non meminerat Ecl. III, 96 *pascentes capellas* IV, 45 *pascentes agnos* V, 12 *pascentes hædos*, et sic porro inf. 467 Æn. VI, 199. Dicitur adeo non uno modo *pascere gregem*, *pascere se* et *pascere herbas*, quod usitatius, depascere. *Pastibus in* expressum a Cerda. *pascunt* Medic. a m. pr. Moret. pr. unus Arundel.

quem habent in concipiendo fetu. Inde *usus* pro ipsa re, qua quis utitur, adeoque pro natura et habitudine rei, quatenus ea ad certum usum idonea est, dicitur. Sic supra II, 466 *usus olivi* pro oleo. Et apud Horat. Od. III, 1, 42 *purpurarum usus* pro purpura, qua quis utitur. Hoc idem exprimitur altero membro: *ne luxus*, luxurians pinguedo, *oblimet sulcos inertes*, h. ne eæ partes (*sulcos* eadem metaphora appellat, qua, secundum Græcos (*αὔλακας*. conf. ad Eurip. Phœn. 18), jam Lucretius erat usus, ut *arvum* et alia dicuntur) oblimatæ sint, h. obductæ, pinguedine interclusæ; sed ut celeriter concipiant genitalem auram. Hæc ultima v. 137 ex Lucret. IV, 1203. 1204 expressit, at et castius et venustius. Præivit jam Hippocrates de aere et locis c. 10 extr. de Scytharum mulieribus. Alio sensu *Venerem rapere* ap. Horat. Serm. I, 3, 109 *Venerem incertam rapientes more ferarum*, concubitum sine matrimonio appetentes.

138—156. Admissura facta admissarii negliguntur, et tota cura in matres gravidas convertitur.

139. Cum vicinæ partui sunt, *exactis gravidæ mensibus errant*. v. Varro II, 7, 10. 14. et reliqui de R. R. scriptores. 140. Proprie plaustra ducuntur a bobus jugo junctis. Sed poetica ratio vulgarem invertit. Quanquam vero idem præceptum ad equam, quadrigis seu bigis jungendam, pertinet, orationem tamen poeta, ut variet, ad genus bovillum magis deflectit. *acri fuga*, celeri cursu. *Carpere prata fuga*, ductum ab eo, quod *carpere viam*, *spatia*, dicimur, dum singulis gressibus aliquid de spatio decerpitur, carpitur. Res alioqui nota. 143. *Saltus vacui*, in quibus

Flumina : muscus ubi, et viridissima gramine ripa,
Speluncæque tegant, et saxea procubet umbra.
Est lucos Silari circa ilicibusque virentem
Plurimus Alburnum volitans, quoi nomen asilo
Romanum est, œstrum Graii vertere vocantes ;
Asper, acerba sonans ; quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta ; furit mugitibus æther

144 *viridissima gramina ripæ* Medic. *gramina ripa* quart. Moret. *germine* unus Mead. 145 *procubat* Moret. sec. *protegat* Medic. a m. pr. Potest autem vel jungi et repeti: *ubi speluncæ tegant*; vel sejungi: *Flumina, muscus ubi et ripa. Speluncæque tegant et s. p. u.* 146 *lucus* fragm. Vatic. Medic. a m. sec. et Leid., male. *Sileri* Medic. a m. pr., quod firmat Heins. *circum* Ven. *circa* Parrhas. *Est lucum Silari juxta* Seneca epist. 58. 147 *Pluribus* Seneca ibid. et tres ap. Burm., male; v. Georg. I, 187. *quoi* post Pierium ex antiquis aliquot. At *cui* Heinsiani et alii omnes. *asylo, asillo*, alii, male, et mox *œstron*. 148 *est* abest a Goth. sec. et tribus Martin. *Grai* fragm. Vatic. et alii. ut v. 90. *vocando* Longob. Pierii. *Graii venere vocantes* conjiciebat Reiskius; ἐληλύθασι (pro κατελήφθησαν) καλοῦντες. 149 *Aspera* Goth. pr. 150 *Diffigunt* pro var. lect. Gud. *fugit mugitibus* fragm. Vatic.

solæ, quietæ, otiosæ pascantur; sine maritis, Philargyrius exponit. *plena flumina*, ne, dum aquam ex alto hauriunt, fetum elidant.

146—156. Arcendum esse a gravido pecore *asilum* ait, qui cum in omnibus pascuis, imprimis in pratis aquosis, obvius sit, maxime tamen in silvis montis Alburni, juxta Silarum, Lucaniæ fluvium, qui Tanagrum recipit, frequens esse solet; unde ab his locis a poeta declaratur. Etiamnum eas terras ab asilis infestari docent, qui de iis locis agunt aut narrant. Est autem *asilus*, noto inter Romanos nomine, Græco οἶστρος dictus (v. Odyss. X, 300, et præter Apollon. I, 1265 sqq. Oppian. Hal. II, 521 sqq. cf. loca poetico ornatu tumentia ap. Quint. Smyrn. XI. 207 sqq. Tryphiod. 348 sqq.), *plurimus* (ut VI Æn. 239 *haud ullæ volantes*, h. e. alites, et inf. Ge. IV, 16 *volantes*, apes, τὰ πτηνά.) *volitans*, h. e. insectum, e vesparum genere (nec multum ab eo diversus μύωψ, forte et *tabanus* apud Varronem R. R. II, 5. 14, quem eundem vulgo cum asilo putant), sine proboscide, at aculeo seu spiculo in cauda acutissimo, quo ova intra cutem armentorum demittit. Martinus laudat *Ant. Vallisneri Esperienze ed Osservazioni intorno all' origine, sviluppi e costumi di varj Insetti* (in Opp. Tom. I, pag. 225). Adde *Reaumur des Insectes* Vol. IV, pag. 504 sq. 148. *vertere vocantes*, poetica periphrasi, vocant, reddunt, in eorum sermonem versum. Monendum erat; nam argutantur in hoc jam veteres Grammatici. 149. *Asper*, iracundus, qui facile exacerbatur. τραχὺς, τετρηχὼς οἶστρος Apollon. III, 276. *acerba sonans*, pro acerbe; edens alarum membranis sonitum et susurrum gravissimum. Ex Lucret. V, 34. ubi Hesperidum mala servans, *Asper, acerba tuens, immani corpore serpens.* et Æn. IX, 794 *at territus ille, Asper, acerba tuens, retro redit.* 150. *Diffugiunt* conf. Valer. Flacc. III, 581—585. Ingeniose su-

Concussus, silvæque et sicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monstro horribiles exercuit iras
Inachiæ Juno pestem meditata juvencæ.
Hunc quoque, nam mediis fervoribus acrior instat,
Arcebis gravido pecori, armentaque pasces
Sole recens orto, aut noctem ducentibus astris.
Post partum cura in vitulos traducitur omnis;
Continuoque notas et nomina gentis inurunt,
Et, quos aut pecori malint submittere habendo,

151 *Tanacri* fragm. Vatic. 152. 153 aberant Moret. quart. 153 *pestes* fragm. Moret. 154 *Hoc* Leid. tert. *Hanc* Zulich. *instant* Leid. pr. a m. pr. 155 *que* post *pecori* inserit Medic. a m. sec. Menag. pr., uterque Mead., male. *pascis* fragm. Vatic. 156 *austris* Cantabrig. et edd. vett. 157 *in vitulos cura* ante Pierium legitur. *deducitur* Oblong. Pierii. 159 Turbata oratio in copula: *Et* non habet alterum, quod ei respondeat; Non enim satis est dicere, esse ordinem: notas inurunt: *et* nomina gen-

spicabatur Böttiger V. C. (in *Kurt Sprengel Beyträgen zur Geschichte d. Medic.* II. St. p. 28) e loco Longi et Valerii Flacci III, 56. consternata per asilos armenta locum dedisse opinioni de terrore Panico et de Panis terriculis medio die. *furit æther*, resonat repercussus furentum mugitu. Alias: furit mugitus per ætherem. 151. *siccus Tanager*, æstu solis exiccatus, in eundem Silarum defluens torrens. Sic ξηρὸς Κράστις, verius Κρᾶθις, ap. Herod. V, 45, ubi conf. Wessel. Habuit autem poeta ante oculos Homer. Odyss. X, 300 sq. Apollon. I, 1265 sqq.

152. *Hoc monstro*, hoc asilo, quem immisit, *Inachiam juvencam*, Io, Inachi filiam, in vaccam mutatam, in furorem conjecit Juno. 153. *pestem meditata*, grave malum excogitavit. 154. *mediis fervoribus*, medio die; at illud ornatius. Sic inf. v. 331 *mediis æstibus*. de hoc enim usu dubitari nequit conf. sup. ad I, 297. 298. *acrior instat*, sævius vexat. 155. *arcebis pecori* exquisitius, quam arce *a pecore*. docet Burmann. 156. *astra ducunt noctem*, quæ iis in conspectum venientibus succedit. Alias noctem, *Noctis currum sequi* dicuntur *sidera*. v. Tibull. II, 1, 87.

157—178. A gravidis et enixis matribus cura ad pullos et vitulos transfertur. Orationem ut definite instituat: primo tantum de vitulis memorat. 158. *notas et nomina gentis inurunt, Et quos*. Priora nullam habent offensionem. *inurere notas* sollenne est; et possunt esse *notæ et nomina gentis* dicta esse explicative, ut sint *nomina* ipsa *nota*. Etiam Æn. III, 444 *foliisque notas et nomina mandat*. Et Calpurn. V, 84 *impressurus ovi tua nomina*. Liceret alias poetæ quoque dicere, *inurere ovem nota*. At quæritur de altero, quod sequitur et de ejus junctura *inurunt notas et quos*. Scilicet altero loco supplendum est: et inurunt notas *iis, quos malint*, h. e. notas quibus designent eos, quos malint *aut—aut*. 159. *submittere* in locum eorum, quos ad feturam torpere vident. vid. ad v.

Aut aris servare sacros, aut scindere terram
Et campum horrentem fractis invertere glebis;
Cetera pascuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad studium atque usum formabis agrestem,
Jam vitulos hortare, viamque insiste domandi,
Dum faciles animi juvenum, dum mobilis ætas.
Ac primum laxos tenui de vimine circlos
Cervici subnecte; dehinc, ubi libera colla
Servitio assuerint, ipsis e torquibus aptos

tis, *et* quos aut. aut. aut. Difficultas versatur in hoc, quod ita esset supplendum *et inurunt* eos, vitulos, *quos.* Atqui rustici *inurunt notas vitulis,* non autem inurunt *vitulos.* Aut igitur dicendum est, quod in nota posui, aut accuratius de loco est quærendum. Ex conjecturis, quas olim attuleram, nulla nunc placet. *malunt* Moret. pr. unus Mead. *malit* Ven. et alter Mead. 160 *sacros* omnes vetusti. *sacris* vulgg. edd. ante Heins. cum nonnullis codd. 162 *pascantur* Voss. pr. Leid. pr. Jungebantur in edd. sententiæ: *invertere glebis; Cetera pascuntur virides armenta per herbas.* Hic autem quæritur, quinam illi sint aut esse possint vituli, præter tria genera jam memorata. Nam vituli aut feturæ, aut lanio ad cultrum vel ad aram, aut arationi destinantur: non apparet, quæ sint *cetera.* Difficultatem jam senserat Cerda, tum Martyn, qui ita sustulit, ut versum 162 *Cetera pascuntur* —cum seqq. conjungeret; ut locus ita se habeat:—invertere glebis. *Cetera pascuntur virides armenta per herbas; Tu quos ad studium*—pro vulgari dicta, præter eos, *quos ad studium atque usum formabis agrestem,* hos *jam vitulos hortare.* Martyno parueram in priore editione; deserueram postea, quia durior mihi videbatur junctura, nam expectabam: *At quos.* Nunc tamen ad prius illud redeundum esse video, Vossio quoque monente, qui etiam *pascantur* adoptavit. Vides me hæc saltem non sub ferula dictare, nec cum cujuspiam contumelia. Expunxi autem comma post *tu;* nam jungere præstat: *quos tu formabis.* 163 *ad studia* Romanus, Gudian. pro var. lect. Parrhas. a m. sec. *servabis* fragm. Moret. 166 *At primum* edd. vett. Et Nonius. *lapsos* Reg. Martini. *ciclos* aliquot codd. et ed. Ven. *circos* Gud. pro div. lect. Parrhas. Goth. sec. et fragm. Vatic. a m. pr. cum Julio Sabino; hanc vocem e Lucretio restitutam esse vellet Wakef. ad Lucret. VI, 954. 167 *Cervice* Medic., sed idem *sub nocte* et *criclos* a m. pr. *deinde* unus Mead. 168 *ipsos tunc*

73. *habendo:* ornat, quod habetur, alitur. ut Ge. I, 3. Ad sententiam conf. Colum. VII, 9, 12 de suibus. *aris servare* decentius erat, quam lanio tradere. 161. *campum horrentem,* simpliciter novalem, pro quocumque agro glebas duras et asperas habente. 162. *Cetera armenta,* reliqui quidem omnes vituli in communi grege pascuntur, præter eos, qui operi destinantur rustico. 163. Transit ad aliud præceptum, quod formula orditur: *Tu quos* ut et alibi fecit: quos tu autem ad studium agreste, h. opus rusticum, educare paras, jam vitulos assuefacere debes labori. Rationem domandi boves a Varrone petiit de R. R. I, 20. et diligentius Colum. VI, 2, 1. Pallad. IV, 12.— 164. *viamque insiste domandi,* artem et rationem ingredere, curam suscipe domandi, h. e. jam tum mature doma. 165. *faciles animi,* molles, dociles. v. ad Tibull. I, 1, 40. *mobilis ætas,* in qua corpus mobile, εὐκίνητον, flexile, agile, vegetum.

166. 167. Expressit versum Nemesian. Cyneg. 184 *Libera tunc primum consuescant colla ligari:* de catulis. 168. *aptos,* vinctos, nexos et illigatos invicem ex vimineis illis vinculis; non ex cornibus, ut jam tum stupor

Junge pares, et coge gradum conferre juvencos;
Atque illis jam sæpe rotæ ducantur inanes
Per terram, et summo vestigia pulvere signent:
Post valido nitens sub pondere faginus axis
Instrepat, et junctos temo trahat æreus orbis.
Interea pubi indomitæ non gramina tantum,
Nec vescas salicum frondes, ulvamque palustrem,
Sed frumenta manu carpes sata. Nec tibi fetæ,
More patrum, nivea implebunt mulctraria vaccæ,
Sed tota in dulces consument ubera natos.

Zulich. Goth. sec. *ipsos et* Moret. quart. *ipsis de* Oblong. *ipsi set* Longob. Pierii. *ipsis ex* Reg. *ipsis cum* unus Mead. *aptis* Zulich. *actos* duo. 169 *gradus* Goth. sec. *juvencis* Medic. a m. pr. 170 *Atque illos* Medic. a m. pr. *ducuntur* Rottend. pr. et unus Mead. Mentel. pr. *ductentur* Ven. 171 *summa* Rottend. alter. *signant* Rottend. tert. et Mentel. pr. 172 *validoque* alt. Menag. 174 *Instrepet* Goth. sec. *terat* Erf. *vinctos* et *orbis* nonnulli ap. Pierium. 175 *Non* alt. Rottend. *vescæ* Mentel. tert. *silvamque* Rom. Pierii, Parrhas. in marg. *ulvasque* fragm. Vatic. a m. pr. 176 *Nec ubi* Moret. pr., quod Heinsio placebat, ut esset *necubi*, pro ne alicubi. Lucan. IX, 1058 *Necubi suppressus pereat gener.* At sequitur, *implebunt.* 177 *mulctraria* confessa codicum lectio. *mulgaria* nonnulli Pieriani, item apud Philargyr. et Nonium, qua forma et Valgium olim usum fuisse notant Grammatici. Ad communem lectionem accedit aliorum scriptura: *mulctralia, multralia, multraria,* ut in fragm. Vatic. a m. pr., *mulcraria, mulctaria,* ut in Medic. a pr. m., *multaria.* 178 *Et* fragm. Vatic. *consumant* Medic. a m. pr. *consumunt* Rottend. tert. *consumment* Gud.

hominum multorum ferebat. 170. *rotæ inanes*, vacua plaustra, quorum mox vestigia intellige leviter expressa in pulvere, quia levia sunt. 172. Tandem plaustro ponderoso et onusto jungantur. At quam ornate hoc extulit! Pars ex Homeri illo Iliad. E, 838 μέγα δ' ἔβραχε φήγινος ἄξων, versa. *temo æreus*, ære, nunc ferro, firmatus. *juncti orbes*, rotæ, h. currus, cui temo junctus est.

174. *pubi indomitæ*, vitulis nondum domitis, donec domentur. 175. *vescas salicum frondes*, exiles, tenues, parum succosas. *vescum papaver* Ge. IV, 131, parva grana habens, ut satis docuere viri docti, et jam Philargyr. h. l. *ulva*, herbæ ac calami palustris genus, eadem cum *typha* nostra habetur. cf. Martin. 176. *Sed* etiam *frumenta sata*, herbas novellæ segetis. vid. Varro R. R. II, 5, 17.

176—178. Præceptum a multis veteribus et recentioribus, cum de bovillo, tum de ovillo genere repetitum. cf. Varro R. R. II, 2, 17. Colum. VII, 4, 3. Geopon. XVIII, 3 extr. Et pulcri versus Calpurnii Ecl. V, 36 jam ab aliis laudati: *Parce tamen fetis; nec sint compendia tanti, Destruat ut niveos venalis caseus agnos; Nam tibi præcipuo fetura colatur amore.* Addit *more patrum*, quod solebant majores facere, prisci patresfamilias et agricolæ. Ambiguum quidem per verba est, utrum fecerint; ex Varrone tamen apparet probabilius esse alterum, matribus olim mulgendo fuisse lac subductum.

Sin ad bella magis studium turmasque feroces,
Aut Alphea rotis prælabi flumina Pisæ,
Et Jovis in luco currus agitare volantes:
Primus equi labor est, animos atque arma videre
Bellantum, lituosque pati; tractuque gementem
Ferre rotam, et stabulo frenos audire sonantes;
Tum magis atque magis blandis gaudere magistri
Laudibus, et plausæ sonitum cervicis amare.
Atque hæc jam primo depulsus ab ubere matris
Audeat, inque vicem det mollibus ora capistris
Invalidus, etiamque tremens, etiam inscius ævi.

179 *in turmasque* Ven. 181 *Si Jovis* unus Mead. *volentis* fragm. Vatic. 182 *equis* Medic. *animosque ad bella* alter Rottend. Jo. Schrader. post alia tentata legebat: *Primus equis labor est animosis, arma videre*; quomodo enim equus *animos* videre possit? Scilicet *animi*, ut iræ, θυμὸς, pro pugna, quæ animose fit; et h. l. *animi et arma bellantum* sunt poetæ ipsi bellantes. 184 *stabulis* apud Nonium in *frenos*, et unus Mead. *audere* Medic. a m. pr. conf. ad v. 188. 186 *Plausibus et plausæ* Zulich. pr. Moret. Goth. sec. *amaræ* fragm. Vatic. a m. sec. 188 *Audeat* Heins. recepit ex Medic. ac Gud. a m. pr., Mentelianis, Reg.; et sic Romanus videtur legisse. Ita et fragm. Vatic. *Audiat* vulgo. minus bene. vid. Not. *inque diem*, *inque viam*, *inque fidem* tentabat Jo. Schrader. 189 *et jamque—et jam* Heins. disjunxerat Charisii auctoritate. Et sic libri nonnulli; cf.

179—208. Transit nunc ad curam pullorum: Varro II, 7, 6. 15. Colum. VI, 29, 1. etiam horum dilectum mature esse faciendum primo loco præcipit. *Sin magis est studium*, *formare* (hoc ex v. 163 repetendum est) pullos *ad bella turmasque*, h. usum bellicum, *aut prælabi*, s. præterlabi, pro, aut ut illi prælabantur, currant, cursu certent ad ripas Alphei *rotis*, quadrigarum certamine, et *agitare*, ut agitent, *currus*. De certamine Olympico eum loqui, satis patet, quod habebatur juxta Alpheum. vid. v. 19. In luco Jovis erat stadium, ut ex Strabone et Pausania apparet.

182—184. Ante omnia equus assuefaciendus est (hoc est: *primus equi labor est*) *videre*, ut videat, videri toleret, bellantes, seu pugnas, et lituos tubasque audire, aut strepitum curruum frenorumque *ferre*, perferre auribus: *rotam*, currum, *gementem tractu*, stridentem, dum trahitur; et in *stabulo frenos audire sonantes*: de hoc v. Varro R. R. II, 7, 12. Geopon. XVI, 1; res nota. 186. Expressit verba Nemes. Cyneg. 295 296 *Cura sit, atque toros manibus percurrere equorum, Gaudeat ut plausu sonipes, lætumque relaxet Corpus.* Est hoc *palpare*, ποππύζειν.

187. *jam primo depulsus ab ubere*, pro, quam primum, statim ac. *Audeat*, pro faciat, præclare; quatenus ea, quæ narravit, animosi equi sunt, inque his, quod pullus non expavescit ad plausus. *invicem*, vicissim, quod quum in istis ferocem animum prodit, capistrum tamen admittit opera tua. 189. Equus ferox, indo-

At, tribus exactis, ubi quarta accesserit æstas,
Carpere mox gyrum incipiat, gradibusque sonare
Compositis, sinuetque alterna volumina crurum;
Sitque laboranti similis; tum cursibus auras,
Tum vocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Æquora, vix summa vestigia ponat arena:
Qualis Hyperboreis Aquilo quum densus ab oris
Incubuit, Scythiæque hiemes atque arida differt

Pierium; et edd. vett. Enimvero *jam—jamque* aut *jamque—jamque* dici obvium est; at, *et jamque—et jam*, ut in primo membro altera copulativa sit otiosa, poni posse valde dubito. Magis itaque vulgatior ratio, *etiam—etiam*, placet; ut in priore parte adjuncta copula jungat reliqua cum antecedente: *Invalidus et etiamnum tremens, etiamnum inscius ævi*. conf. Æn. VI, 485. Atque ita plane fragm. Vatic. Medic. interpolatus *jamjamque tremens, jamjam inscius*, cum a pr. m. *etiamque* scriptum bis fuisset. *jamjamque* etiam in Moret. fragm. *Invalidusque* Regius Martini. *etiamque* Parrhas. 190 *Ac* Menag. pr. et Reg. Martini. *æstas* Heins. reposuit, ut habebat Romanus, Gudian. Mentel. pr. a m. pr. et Zulichem., uterque Arundel. Mead., et vett. edd., ut Ven. et Mediol., etiam fragm. Vatic., sicque edidit Naugerius, et qui eum seqq. Ceteri *ætas*, quod an pro anno absolute dixerit ullus poeta, mihi quidem nondum liquet; ubicunque enim legitur, varietatem lectionis invenias. conf. Pier. et Burm. conf. inf. Georg. IV, 207. Agnoscit tamen hoc Servius et Nonius Marcellus in *Exigere*. Porro idem Romanus *acceperit*; sic et Regius ap. Burmann., exquisitiore, puto, ratione. conf. Ecl. VIII, 39, at fragm. Vatic. a pr. m. *occeperit*. 192 *currum* Medic. a m. pr. Rottend. tert. 193 *cum cursibus* Reg. et Parrhas. in marg., fragm. Vatic. a m. sec. *cruribus* Edit. Norimb. 194 *Tum vocet* Heins. reposuit ex Medic. et optimo quoque; etiam Romanus sic habet: *Provocet*, quod vulgare, editur vulgo. *Tum movet* vel *vocet* Zulich. *Cum vocet* alter Menag. *Advocet* unus Arundel. *petat* tert. Rottend., ex interpret. 195 *ponit* alter Moret. *verrat* Moret. quartus, qui a m. pr. *resonat vestigiat. signat* apud Serv. ad Æn. V, 317. 196 *condensus* Menag. alter. *horis* duo. 197 *Incumbit* Goth. sec. *horrida* Toll. *arrida* Franc. conf. inf. v. 458. *defert* alter Rottend. Gudian. a m. pr. Ed. Ven.

mitus, potest videri *conscius* esse *ætatis*, juventæ, vigoris, virium; itaque *inscius ævi*, virium, quas nondum nec habet nec expertus est. Valer. Fl. I, 771 *ævi rudis altera proles*, h. ævo, ætate rudi. Recte Servius: nondum habens ab annis fiduciam.

190. Vid. Varro R. R. II, 7, 13. Colum. VI, 29, 4. 191. 192. *Carpere gyrum*, ut viam, campum, sup. 142. h. in gyrum seu orbem ire. *sonare gradibus compositis*, incedere, ungula sonante, gressibus numerosis. *sinuet alterna volumina crurum*, h. alte tollat, jactet, crura alternis; at quam ornate! 193. 194. *tum, tum cursibus auras vocet*; h. provocet, ut recte interpretati sunt viri docti ex sollenni poetarum usu, etiam Græcorum. Paullo diversa ratione *ventos velis vocare* dicitur, qui extendit vela ad recipiendum ventum; et *alis ventos vocat*, advocat, avis, quæ eas expandit ad volatum. In exemplis apud Heins. et Burmann. utraque notio confunditur; ad posterionem spectant Æn. III, 253. IV, 417. 223. V, 211. VIII, 707. At in nostro loco ad currendum non opus est vento.

196—201. Cursus celeritatem cum vento comparat spirare incipiente: *volans—qualis* aquilo, quum incubuit atque differt, (tum segetes—fluctus) *volat*; et quia tot ornamentis sen-

Nubila: tum segetes altæ campique natantes
Lenibus horrescunt flabris, summæque sonorem
Dant silvæ, longique urguent ad litora fluctus:
Ille volat, simul arva fuga, simul æquora verrens.
Hic vel ad Elei metas et maxima campi

198 *dum segetes* octo boni codd. cum uno Arundel. et Mead. Martini. *cum* Regius. *natantis* fragm. Vatic. Urget Jo. Schrader. *campos natantes* dici aqua submersos: ut sup. I, 371 *Omnia plenis Rura natant fossis.* Lucret. sæpe, v. c. VI, 1140 de Ægypto, et 266. Silius IV, 162, ubi Drak. Itaque conjicit *campique nitentes:* quod frequens de segete dici quis dubitet? Verum cogitandum, *campos* pro segete dictos; nihil autem magis consentaneum, quam *segetem natare, fluctuare* dici, vento impulsam. Paullo diversum est, quod sup. *undantem buxo Cytorum* dixit II, 437, et II, 281 *ac late fluctuat omnis Ære renidenti tellus;* etsi simili modo dici potuissent: campi segete natantes. Sed proxime ad Maronem Ausonius Mosella 194 *Tota natant crispis juga motibus, et tremit absens Pampinus:* de umbra in amnem projecta. Uti ap. Statium II Silv. 2, 49 *vitreoque natant prætoria ponto:* et *natat umbra profundo* II Theb. 42. Imitationem loci notatam video ex Maximiano (personato Gallo) *Arva sub æstivis undant horrentia flabris.* 199 *sonoris* fragm. Voss. *Etesia flabra aquilonum* Lucretii V, 741 poetæ ante oculos fuisse censebat Wakef. 200 *longeque* præscriptum est notæ Heinsianæ; nescio unde; nam ubique legitur editum *longique,* ut etiam Medic. Rom. et alii; et laudat Heins. *κύματα μακρὰ θαλάσσης. longeque* Medic. Pierii cum aliis. pro quo possis laudare inf. 238 *Longius ex altoque sinum trahit.* 201 abest versus a fragm. Moret. *verrit* citat Serv. ad Æn. IV, 72. *ipse* unus Arundel. *arma* Reg. 202 *Hinc* Medic. a m. sec. Gud. et alii; et sic fragm. Vatic. et Roman.; et recte; ab hoc tempore: quod designatum erat v. 190 et 205. *Hic et ad* Comment. Cruq. ad Horat. Od. IV, 2. *et* etiam Rom. et Oblong. Pierii. *maxima Circi Sudabit spatia* conjiciebat Markland. ad Stat. Silv. V, 1, 21, nimis calide; ita *Eleus Circus* a poeta dictus esset. Jungenda sunt: *ad metas et spatia campi Elei.*

tentia erat intercepta, interponit vs. 201 *Ille* volat. Porro *Hyperboreas oras* simpliciter pro borealibus et septentrionalibus, ut infra v. 381, et IV, 517 dixit. *Aquilo densus,* non, ut volunt, qui densat nubila: sed qui magna cum vi et impetu late fertur; *densus* præterea pro dense. Ouwens N. H. p. 589 *densum* perpetuo æqualique tenore spirantem, non per intervalla, accipere vult. *differt hiemes* seu procellas, h. dissipat, ex Lucret. I, 273. *arida nubila,* nubes sine pluviis. *campi natantes,* segetes undantes ac fluctuantes; a similitudine maris fluctus volventis; natant quæ aquis obducta sunt, itaque nunc agri aristis segetum. illustratum dudum a viris doctis: vid. ad Val. Fl. III, 525, ubi *tenui vagus innatat unda Crinis.*

Lenia flabra videntur ab aquilone, qui densus incumbit, aliquantum esse aliena; enimvero segetes, utpote humiliores et cedentes, lenius, leniore cum strepitu, agitantur; arbores contra, majorem venti impetum sustinentes, sonorem edunt ac fragorem. Mox *longi fluctus urguent,* pro longe, at multo exquisitius fluctus *longi,* qui e longinquo veniunt; *urguent,* protrudunt se, volvuntur. *Ille,* aquilo, volat. De equo hunc versum parum commode accipias; cum sit *æquora verrens;* (Ita dicendum esset, poetam paullo audacius hæc dixisse de equi celeritate.) *fuga,* de celeri cursu ac motu, ut sæpe poetæ. *Verrere* de ventis, ex more poetarum, pro perflare.

202—204. Hic vel bonus erit in

Sudabit spatia, et spumas aget ore cruentas;
Belgica vel molli melius feret esseda collo.
Tum demum crassa magnum farragine corpus
Crescere jam domitis sinito; namque ante domandum
Ingentes tollent animos, prensique negabunt
Verbera lenta pati et duris parere lupatis.
Sed non ulla magis vires industria firmat,
Quam Venerem et cæci stimulos avertere amoris,
Sive boum, sive est cui gratior usus equorum.

203 *et* abest a Rottend. tert. et Parrhas. *agit* Leid. a m. pr. et fragm. Vatic. 204 *Bellica* Medic. a m. pr. Moret. pr. unus Mead. Goth. sec., quod placebat Martino; recte tamen rejecit Heins. Eadem varietas alibi. v. Heins. *Belgia* Menag. pr. *ferat* fragm. Voss. *heseda* Parrhas. 205 *Tu* Reg. *ferragine* Medic. a m. pr. Sic et alii scribunt, aut *feragine. sartagine* Heins. conj. Caussam non video. 206 *domiti* tres ap. Burm. 207 *tollunt* duo, et Serv. ad v. 174 in nonnullis Mss. *animos pressique* Zulichem. 208 *Verbera dira* fragm. Moret. *dura* Reg. 209 *nonnulla* fragm. Vatic. a pr. m. *industria servat* vett. aliquot apud Pierium cum Ed. Ven.; alterum magis poeticum. 211 *quoi* fragm. Vatic., ut v. 6.

certaminibus, e quibus Olympica, tanquam præstantius genus, memorat; vel agitandis curribus. At quam ornate singula! *maxima spatia campi*, curriculi, hippodromi, pro magnis. De *spatiis* Georg. II extr. *Sudabit*, plus quam, decurret. E curribus *esseda Belgica* ponit. Cum de generosioris equi munere agatur, desiderari videtur nomen currus bellici, imprimis cum v. 179 *Sin ad bella magis* etc. dixisset. Jam Romani essedis vulgo usi sunt iter facientes: id quod poeta vix pro dignitate carminis memorare potuit; petierant autem usum a Britannis, qui ex essedis pugnabant. conf. Cerda et Martin. Aut itaque dicendum: poetam esseda pro nobiliore genere, bigis quadrigisque lautorum hominum, quibus generosiores equi jungi solent, posuisse; ut passim Cæsarum, curribus triumphalibus, thensis, ut apud Horat. Ep. II, 1, 192 de pompa triumphali in theatro exhibita etc., aut, quod præferam, pro curribus bellicis esseda dixit, a nobiliore genere sive etiam ab origine, *Belgica;* apud Belgas enim, ut apud Britannos, usus eorum erat; et quidem bellicus, ut ex Cæsare de B. Gall. constat. *feret*, ut v, 184, pro, patietur, dici, monet Burman.: nam pro *trahet* poni posse dubitat. Recte sane; sed potest equus etiam *ferre currum*, h. rapere, raptim auferre. *molli collo*, domito. Serv. 206. *ante domandum*, ante quam domentur, πρὸ τοῦ πωλοδαμνεῖσθαι. 207. 208. *prensi* proprie. v. Ge. I, 285 *Et prensos domitare boves. verbera lenta*, lenti flagelli. *lupatum*, frenum, lupis seu aculeis ferreis munitum.

209—283. Expatiatur in locum præclarum de armentorum furore ex Veneris stimulis. Parat autem transitum commode commemoratione virium nimia Venere exhaustarum.

Atque ideo tauros procul atque in sola relegant
Pascua, post montem oppositum, et trans flumina lata;
Aut intus clausos satura ad præsepia servant.
Carpit enim vires paullatim uritque videndo
Femina; nec nemorum patitur meminisse, nec herbæ.
Dulcibus illa quidem illecebris et sæpe superbos
Cornibus inter se subigit decernere amantes.
Pascitur in magna Sila formosa juvenca:
Illi alternantes multa vi prœlia miscent
Vulneribus crebris; lavit ater corpora sanguis;

212 *Atque adeo* Moret. quart., sed v. Heins. *procul atque infusa resurgunt* Ven. *relegat* Franc. 213 *appositum* Leid., quod Heins. probabat; recte rejecit Burm. conf. Not. *nata* Medic. a m. pr. 214 *Atque* Zulich. 216 *neque herbæ* Pierii Oblongus. 218 *subicit* Mentel. a pr. m. 219 Legebatur *silva*. *Sila* olim alios legisse, Servius memorat, quod ut fiat, nullam hic necessitatem cogere, ut in Æn. XII, 715 *Ac velut ingenti Sila, summove Taburno*; itaque vulgo ab Intpp. neglectum. Fateor tamen, mihi versum ante Servium inspectum jam dudum nimis tenuem visum fuisse, etiam sono minus gratum; ita ut expunctum esse mallem; tum post *silva* redeunt v. 223 *silvæ*. Nunc video in altero Æn. XII loco eandem comparationem institui, et taurorum pugnam narrari. *Sila* autem, mons silvosus, Apennini huc procurrentis jugi pars extrema, in extremis Bruttiorum oris, unde laudata illa *pix Bruttia*. conf. sup. ad Georg. II, 438. Dubitabam olim, an et *silva Sila* occurreret, cum non recordarer Cic. Brut. 20 *Nam cum in silva Sila cædes facta esset*, aut Plinii III, 10 *Inde Apennini silva Sila*. et esse quoque montes feminino genere, ut Rhodopen inf. 351. Reposui itaque nunc confidenter in *magna Sila*, quod post ista Brunck. jam admiserat, et nunc quoque Voss. 220 Iidem fere versus Æn. XII, 720—723. *inter se cornua miscent* Zulich. *prœlia tollunt* unus Mead. 221 *lavit ater vulnera sanguis* ter apud Nonium occurrit; sed male, cum eodem jam versu *vulneribus crebris* præcesserit. Heins. *lavat* tres Burmann. Medic. a m. sec.

cæci amoris, non, oculis capti, sed, occulti, clam per venas et ossa sævientis.

212. Habuit locum ante oculos Columella VI, 27, 8, et versum sequentem Gratius Cyneg. 377 *trans altas ducere valles Admoneo; latumque fuga superabitis amnem*. Ovid. Art. II, 487 *spatio remota per loca dividuos amne equos* dixit. 213. Dum *mons* est *interpositus* inter duo, utrique est *oppositus*, objectus. *lata* non otiosum est. 214. *satura præsepia* sunt plena, uti is qui saturatus est. 215. *uritque videndo*, passive, maceret, consumit, dum cernitur.

217. Illa quidem sæpe amantes etiam pugnare cogit inter se. Loca alia poetarum de pugna taurorum congessit Cerda. Plura in Statio (v. c. Theb. VI, 864 sqq.) et Flacco passim reperias. Add. Oppian. Cyneg. II, 43 sq. Jactant se in hoc argumento poetæ. 218. Totus versus unum illud Apollonii II, 89 exprimit, ταύρω Φορβάδος ἀμφὶ βοὸς κεκοτηότε δηριάασθον. *in magna Sila*, silva et monte Bruttii in extrema Italia. v. V. L. 220. *alternantes*, ἀμειβόμενοι, pro vicissim, invicem inter se. cf. Æn. XII, 720—723. 221. *lavit*, poeticum verbum pro tingit, perfundit, defluit de corpore. Mox *obnixos* cum dilectu, et vi. Nec omisit hujus vo-

Versaque in obnixos urguentur cornua vasto
Cum gemitu; reboant silvæque et longus Olympus.
Nec mos bellantes una stabulare: sed alter
Victus abit, longeque ignotis exulat oris;
Multa gemens ignominiam plagasque superbi
Victoris, tum, quos amisit inultus, amores;
Et stabula adspectans regnis excessit avitis.
Ergo omni cura vires exercet, et inter
Dura jacet pernox instrato saxa cubili,
Frondibus hirsutis et carice pastus acuta;
Et tentat sese, atque irasci in cornua discit

222 *vergentur* Franc. 223 *Tum* Moret. pr. *resonant silvæ que* Medic., sed *reboant* et Nonius et Macrob. Sat. VI, 4 agnoscit, qui et a Lucretio (II, 28) acceptum affirmat. *que* post *silvæ* abest a Parrhas. *longus Olympus* pro vulgato *magnus Olympus* jam Heinsio probatum recepit Burm. ex uno Mediceo et Macrob. VI, 4 extr., ut sit mons longo jugo excurrens. Verum h. l. *Olympus* non mons, sed cœlum; ut: *it clamor cælo.* 225 *excubat* Ven. 226 *ignominia* Leid. et Menag. sec. 227 Ad finem versus casu exciderat interpunctio. 228 *stabuli* in Medic. a m. pr. Fogginius tamen non expressit. *excedit* Zulich. 229 *et intus* Ven. 230 *pernix* constanter libri et Grammatici, qui a *pernitendo* ductum esse *perseverantem* contendunt. Quod si a Virgilio est, nove dixit. Nondum enim locum vidi, ubi *pernix* ita dictum esset; sed semper est celer, acer, strenuus, etiam in loco, quem male laudant, Horat. Epod. II, 42 *Pernicis uxor Appuli.* *Pernox* jam ab Ald. ed. alt. et tert. editum, male iterum relictum ab aliis, qui primam Aldinam expressere, multis doctis viris, etiam Scaligero, Heinsio, probatum revocavit Burm. Ex glossa Regii et Mentel. pr. Schol. Juvenal. VIII, 10, Philargyr. (in edit. Commelin. e cod. Palat. expressa) suspicio erat, hoc jam olim in libris fuisse; et exhibent sane uterque Mead. Cantabrig. Bodlei. et alter Arundel. Variat similiter lectio ap. Avien. descr. Orb. terr. 946. ubi cf. Wernsd. Porro *instrato cubili*, non strato; quis dubitet! nuda humo, nudo silice: inde adjectum, *inter dura saxa.* Wakefieldio hoc facetum visum, et putat ille substernendas esse tauro saltem frondes, ne latus atterat; itaque jungit: *instrato saxa cubili frondibus hirsutis; et carice pastus acuta.* Ceterum Lucretianum est: *Atque intempesta cedebant nocte paventes Hospitibus sævis instrata cubilia fronde:* lib. V, 984. 985 ubi de *parato hominum* cubili agitur. 232 Hos versus iterum apposuit poeta Æn. XII, 104—106.

cis usum Statius, cum imitatione hunc locum exprimeret Theb. IV, 399 *Ardua collatis obnixi cornua miscent Frontibus.* 227. Valerius Flaccus, jam Cerda monente, hinc accepit: taurus victor ubi—*revisit Et patrium nemus, et bello quos ultus amores.* L. II, 548. 549. 228. *stabula adspectans*, respiciens, retorquens oculos; ut facimus in re, quam inviti relinquimus. *excessit* docte mutato tempore, pro excedit.

229 sqq. Præstantissimum hunc locum, ut jamdudum viderunt cum Scalig. Poet. c. 14 Interpretes, imitati sunt Lucan. II, 601—607 præclaro loco, Statius Theb. II, 323—330, Silius Ital. XVI, 4—10. 230. *instrato*, h. l. non strato *cubili*, in nudo solo. Mox *carex*, junci genus, cf. Martin. h. l. et ad Ecl. III, 20. 232. *irasci in cornua discit.* Iterum hoc Æn. XII, 104 *mugitus veluti cum prima in prælia taurus terrificos ciet*

Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.
Post, ubi collectum robur viresque refectæ,
Signa movet, præcepsque oblitum fertur in hostem:
Fluctus uti, medio cœpit quum albescere ponto,
Longius ex altoque sinum trahit; utque, volutus

233 *innixus* Schol. Juvenal. XII, sed et ibi Voss. *obnixus. adnixus* Toll. *obnixos* Gud. *truncos* alter Menag. 234 f. *in pugnam*, ut Maronis mos fert. *præludit* Franc. conf. ad Æn. XII, 106. *aut sparsa* Roman. 235 *Ast ubi* Medic. Colot. *Postquam c.* Goth. sec. *robor* scribit Romanus et Gud. *viresque refectæ* Heins. reposuit e Mediceo, Gud. a m. pr. Rottend. tert. pro var. lect. Colot. Ursini. *receptæ* ceteri omnes, quod ægre dimittam. Etiam apud Lucan. l. c. II, 604 *Nec redit in pastus, nisi cum cervice recepta* (ubi nunc Burmann. *repleta* reposuit) *Excussi placuere tori.* Et Statius II Theb. 326 *Cum profugo placuere tori, cervixque recepto Sanguine magna redit.* Unde Jo. Schrader. et h. l. tentabat *cervice recepta. viresque recepit* Zulich. 236 *oblicum* (pro obliquum) Medic. Colotianus, Leid. unus. Sed hoc insidiantis potius, quam ferocis et cum impetu ruentis. *et fertur* Mentel. alter pro *effertur*, ut Heins. putat. 237 *uti medio* Romanus cum aliis Pierii, decem apud Heins. et Burm. tres Martin. Goth. sec.; et ita scribi debebat: reposuique nunc cum Brunckio pro *ut in medio. uti in medio* duo Burm. Oblongus Pierii, et Regius Martin. *ubi in* ed. Ven. *in primo—ponto* Medic. a m. sec., forte ex Æn. VII, 528 *Fluctus uti primo cœpit quum albescere vento*, ubi idem Medic. *ponto* habet. Sed vid. ad eum locum Var. Lect. De interpunctione vid. Not. h. l. 238 *sinus* Menag. pr. *atque volutus* Ven. Parrhas. Erf.

atque irasci in cornua tentat. Cum sententia obvia sit, in ratione grammatica aliquis hærere possit. *Irasci in aliquem* nemo, puto, pro *alicui* dixerit; sic tamen accipi video. Quid ergo est: *irasci in cornua?* Nemo *irascitur in ensem, hastam.* Sed in poetico sermone duo modos confundere licet: irascens exercet se in cornua, seu ad cornuum usum; jam pro *iratus exercet se* simpliciter *irascitur* dixit. Eadem forma jam Euripides usus erat Bacch. 742 Ταῦροι— κ' εἰς κέρας θυμούμενοι. Inf. Æn. X, 725 *surgentem in cornua cervum:* qui insurgit in obvios cornibus, dictum est, et expeditiore ratione: *Armenti modo dux vires in cornua sumo,* Ovid. Met. VIII, 882. Jam vide mihi doctrinam et humanitatem Vossii.

236. Pulcre ex re militari, cum signa, aquilæ, inferuntur. Ge. IV, 108 de apibus, *non—Ire iter aut castris audebit vellere signa. oblitum,* qui omnem jam adversarii sui memoriam animo dimiserat, adeoque securum. Nil hic est, cur æstues. 237—241. Laudata a multis comparatio, ex Homer. Iliad. Δ, 422—426 expressa, notante jam Macrob. V, 13, repetita eadem Æn. VII, 528—530 minore cum ornatu. *albescere,* quod de spumantibus maris fluctibus dictum illustrat Cerda, præclare pro existere, oriri, surgere. 238. Potest duplici modo interpungi, vel sic ut feci, ut sit: *uti fluctus longius ex altoque sinum trahit, quum cœpit albescere ponto medio.* Solent poetæ notionem principem, ut ἐνάργειαν habeat, bis, ter, reddere; non itaque displicere potest *longius ex altoque sinum trahit:* nam in hoc comparationis cardo versatur. Martyn interpunxit cum aliis: *Fluctus ut*

Ad terras, immane sonat per saxa, neque ipso
Monte minor procumbit; at ima exæstuat unda
Verticibus, nigramque alte subjectat arenam.
  Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,
Et genus æquoreum, pecudes, pictæque volucres,
In furias ignemque ruunt: Amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
Sævior erravit campis; nec funera vulgo
Tam multa informes ursi stragemque dedere
Per silvas; tum sævus aper, tum pessima tigris.
Heu, male tum Libyæ solis erratur in agris.

239 *nec ipso* ante Heins., ut alii. *neque ipse* Goth. sec., felici lapsu. 240 *at una* tres. *et jam* Gud. a m. pr. 241 *subvectat* Medic. Romanus, optimi cum Menag. pr. Moret. quart. fragm. Moret. Ed. Mediol. Goth. sec. Sic et variatur Georg. IV, 385. *Vorticibus* et hic Medic. cum al.; et id constanter sequi debebat Heins. 242 *que* post *ferarum* abest a tribus. 243 *pecudis* Ven. *et pecudes* Leid. sec. Interpungit Wakef. *Et genus æquoreum pecudes.* ut forte conveniat cum Lucretianis II, 342. 344. 246 *Sævior occurrit campis* Moret. sec., quod arrisit Heinsio et Burmanno. 247 *infames ursi* Zulich. *tum multa* Rottend. alter. 248 *Per silvas* Heins. e Medic. et aliis compluribus, non restituit, sed revocasse videri debet, nam sic jam Nauger. ediderat; irrepserat iterum in vulgg. *Per silvam*, quod alii habent. *tunc* hic et paullo post Goth. pr., ut forte plures, v. c. Romanus. 249 *versatur in agris* ex antiquissimo codice laudat Pierius, ex Medic. autem *erravit.* Porro *in arvis* major codd. pars, teste Heinsio et Martino; male tamen, cum arva culta sint. Burmannus optabat, ut codex aliquis haberet, *erratur arenis.*

medio cœpit cum albescere ponto Longius, ex altoque sinum trahit; utque volutus — sonat. explendum erit ex antec. uti fluctus *signa movet et fertur in hostem*: cum cœpit albescere, ex altoque sinum trahit. Atqui *fluctus signa movere* et *in hostem ferri* miro modo dicerentur; ex seqq. vero nihil video quod suppleam; nec jungi potest: *fluctus uti*, medio—longius, *ex altoque sinum* trahit: quorsum enim copula spectet? Cur igitur supercilioso magisterio spernenda sit altera ratio, nondum perspicio. Accipitur porro *ex alto*, ex profundo: atqui hoc demum sequitur vs. 240, 1 *at ima exæstuat unda Verticibus, nigramque alte subjectat arenam. sinum trahit fluctus*, facit, sinuatur, ex alto versus litus.

242 sq. Locum de furiis Venerei ardoris in animantibus multi poetæ varie tractarunt. Sed proxime noster Lucretii vestigia pressit, imprimis I, 12 sq., una cum Aristot. loco Histor. Anim. VI, 18. 246. *erravit*, pro est, esse solet. Poeticam orationem considera: dicta hæc pro: tum feræ, e quibus leænas et ursas primo loco nominat, efferatissimæ sunt. 247. *informes ursi*, deformes, turpes, cf. Cerda; an aliunde nota sit rabies aliqua insignior, ut celebrata est ursarum rabies ex partu, ursorum ex Veneris stimulis, videndum erit; ap. Aristotelem l. c. est tantum hoc, *χαλεποὺς αὐτοὺς γίνεσθαι τοῖς πλησιάζουσι.* 249. Conf. loc. ap. Calabrum

Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, si tantum notas odor attulit auras?
Ac neque eos jam frena virûm, neque verbera sæva,
Non scopuli rupesque cavæ, atque objecta retardant
Flumina, correptos unda torquentia montes.
Ipse ruit dentesque Sabellicus exacuit sus,
Et pede prosubigit terram, fricat arbore costas
Atque hinc atque illinc, humerosque ad vulnera durat.
Quid juvenis, magnum cui versat in ossibus ignem

250 *pertentat* Moret. sec. et duo Rottend., quod post *vides ut* ferri potest. v. Burm. cf. Ge. I, 56. Vox *pertentare* iterum occurrit Æn. I, 502 *Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.* 252 *At* Franc. Goth. pr. Ed. Norimb. 253 *Nec sc.* Reg. *retardent* pr. et quart. Moret., quod Heins. ad *vides ut* referebat; malim nullo cum istis nexu, per se, dictum pro *retardare possunt.* 254 Editum erat *correptosque;* quam corruptelam dudum ejecerant Aldd. sec. et tert., cum his Junt. Fabric. et al., iterum intulere Commel. Pulmann. et ceteræ Batavæ. Itaque *que* iterum ejecimus: quod restituunt Wakef. et Voss. tam varia sunt hominum judicia. *subjectosque* Goth. sec., forte quod librarii animo insidebat adhuc *objecta* ex vers. sup. Markland. Ep. crit. ad Franc. Hare pag. 52 emendat *correptos fundo;* nam aliter, inquit, sensum vix efficias. Tu vero junge: *retardant Flumina objecta, torquentia montes,* saxa, *correptos unda,* fluctu et impetu suo. Jo. Schrader. tentabat *pontes;* quod cupide arreptum reposuit Wakefield, quia similis versus Lucret. I, 286 *Nec validi possunt pontes venientis aquai Vim subitam tolerare.* 255 *dentemque* Schol. Horat. Cruqu. Od. I, 1, at idem ad Od. III, 6 *dentes,* ut et Donat. ad Terent. excitat. 256 *pedibus subigit* Zulich., et in ora Edit. Junt. notatum a Pierio, sicque ed. Paris. 1494. 257 *humerosque* multi ap. Heins., Romanus cum aliis Pierii, tres Martini cum vett. edd., quod et Martinus recepit, et hoc recepto recte distinguas post *illinc,* ut jungantur: *fricat arbore costas Atque hinc atque illinc; humerosque ad vulnera durat.* atque hoc nunc recepi. Antea legebatur: *fricat arbore costas, Atque hinc atque illinc humeros ad vulnera durat.* non video, cur ita interpunxerit Heins. 258 *cum*

Paralip. V, 373. 374. 377. 378. Formam orationis vidimus jam sup. I, 447 *Heu male tum mitis defendet pampinus uvas.*

250. Verba gravissima in sqq. *si notas odor attulit auras,* exquisitiore ratione dictum, quam, *si odor allatus est,* aut, *si auræ odorem attulere;* modo teneas, *odorem* sic esse rem, quæ olfactus sensum excitet, emittendo corpuscula, quibus auræ ingravescunt. Convenit Horatianum II Carm. 8 extr. *tua ne retardet Aura maritos.* 253. Varii versum poetæ nostro propositum fuisse, notant Interpp. *Non amnes illum medii, non ardua tardant;* apud Macrob. Sat. VI, 2, p. 381. Mox *montes* sunt fragmina, saxa ruentium montium. 255. Loca alia poetarum congessere Guellius, Cerda, et Beckman. ad Antigon. pag. 161. Præivit poetarum parens Iliad. Λ, 416. Ν, 475. Hesiod. Sc. 386 sq. 257. *durat,* indurat. Plinius VIII, 52, s. 78 *Sues feræ semel anno gignunt. Maribus in coitu plurima asperitas. Tum inter se dimicant, indurantes attritu arborum costas lutoque se tergorantes.* cf. Aristot. Hist. Anim. VI, 17. Res satis nota. *Sabellicus sus,* ex montibus Sabinis. Jam II, 167 *pubem Sabellam* vidimus, *ligones Sabellos,* h. e. Sabinos, ap. Horat.

258—263. Ad Leandri Hellespontum tranantis, ut Hero potiretur, au-

Durus amor? Nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat cæca serus freta; quem super ingens
Porta tonat cœli, et scopulis illisa reclamant
Æquora; nec miseri possunt revocare parentes,
Nec moritura super crudeli funere virgo.
Quid lynces Bacchi variæ, et genus acre luporum
Atque canum? quid, quæ imbelles dant prœlia cervi?
  Scilicet ante omnes furor est insignis equarum;
Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumsere quadrigæ.

versat Regius Martin. *durum cui* Nonius in *Durus*; sed in *versat* habet *magnum*, ut et Donat. ad Terent. Andr. I, 5, 44. 259 *adruptis, obruptis, abruptis, a brutis*, sollennes aberrationes hic vide ap. Burm. Defendi potest *obruptis*, ante ejus oculos et ora. Defendit quoque Wakef. ad Lucret. V, 505. *Nempe obruerit* Rottend. alt. 260 Hoc ordine omnes scripti Burm. et Heins. et vetustissimi Pierii. At ex eo apparet, lectum quoque esse: *Cæca nocte natat*; et in Oblongo: *Nocte natat cæca freta serus.* Venetus porro: *Nocte natat tota*, et Goth. pr. *sectus freta.* 261 *et* abest tert. Rottend. 263 *funera* Rottend. alt. *vulnere* Ven. Sed vid. Æn. IV, 308. 264 *pecus acre* Gud. pro div. lect. Eandem diversitatem notat Burm. ex Æn. III, 221. 265 *canes* Erf. *quisque, quidque, quæque, quique*, aberrationes apud Burm. assentiendum tamen Vossio, qui *quique* tanquam mollius eligit. *in bellis* Rom. 268 *adsumsere, assumsere* ibidem, et in Goth.

daciam respici, obvium est. Præter Musæum et Ovidii Epistolam v. Statii VI Theb. 542 sq. *serus*, sero tempore. *nocte cæca*, qua cæcutimus, nihil cernimus, tenebricosa. νύχιον πλωτῆρα dixit Musæus. *procellæ abruptæ*, h. abrumpentes se, ut *proruptus, præruptus*, adeoque præcipites, cum impetu ruentes. cf. ad Æn. III, 199. 261. Dum super eum tonat. *Porta cœli*, pro cœlo, ab Ennio et Homero petitum esse, jam in Seneca Epist. 108 extr. legitur. Ratio inter plures inanes, quas afferunt Intpp., vera est illa, quod cœlo, Olympo, poetæ tribuunt regiam, adeoque etiam fores, limina, *portas*. conf. Homer. Iliad. Ε, 749. Θ, 393 sq. Argutantur quoque in hac porta ac descensu alii, ut Apollon. III, 159 sqq: add. Macrob. I, 17, pag. 306. Nolim autem de Jove cogitari, qui intra portam cœli stet, et per ostium fulmina jaciat.—262. 263. Nec cogitatio de luctu parentum, et quod amata puella ejus morti superstes esse nolet, cum retinet. *crudeli funere* acerba morte. Quodcumque ab immiti animo, fato, decreto, proficiscitur, et ipsum est immite, crudele. 264. *maculosa lynx* Æn. I, 323.

266. Quid hæc singula commemorem, cum omnium præsentissimum exemplum in equis ipsis sit, hinc τὸ *Scilicet*, utique. 267. *mentem* pro indole dixit, ut tam furioso amore rapiantur. Fabula de *Glauco* vel ex Palæphato et Ovidio nota; ad h. l. Probus eam affert. Alebat ille equos *Potniis*, qui Bœotiæ vicus erat, non longe a Thebis, quibus Venus furorem immisit, ut ipsius domini membra dilaniarent, quoniam ab eo ab admissione arcebantur. Diversas caus-

Illas ducit amor trans Gargara, transque sonantem
Ascanium; superant montes, et flumina tranant.
Continuoque, avidis ubi subdita flamma medullis,
Vere magis, quia vere calor redit ossibus, illæ
Ore omnes versæ in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptantque leves auras; et sæpe sine ullis
Conjugiis vento gravidæ (mirabile dictu)
Saxa per et scopulos et depressas convalles
Diffugiunt; non, Eure, tuos, neque Solis ad ortus;
In Borean Caurumque, aut unde nigerrimus Auster

269 *Illam* Commentator vetus Horat. Od. I, 35. 271 *ubi* erasum in Gud., male. 272 *redit omnibus* quatuor ap. Colum. VI, 27, 5, ubi excitantur hi versus. *redit calor ossibus illis* Romanus. 273 *Orc—verso* Ven. et fragm. Moret., prosaica forma. *Ora* Zulich. pro div. lect., exquisitius: sed sine auctoritate idonea; *ad Zephyrum* Romanus Pierii; et Mediceus ad verticem vocis, item antiquiss. Goes. liber apud Columellam l. l. 274 *Exspectantque* Medic. a m. pr. et Goth. sec. 276 *depressos* Plotius de metris p. 2630. 278 *In Boream* ante Heins. vulg. *Chaurumque* scribit Romanus, Medic. cum plurimis. *Corumque* Toll. *Chorumque* duo cum Longob. Pierii.

sas alii memorant. Ποτνιάδες πῶλοι Eurip. Phœniss. 1130. 269. Solito more poeta pro quovis monte ac fluvio certum montem ac fluvium ponit. *Gargara,* vertex quidam montis Idæ juxta Trojam, memoratus jam sup. I, 103. *Ascanius* lacus Bithyniæ sub Olympo monte, satis quidem notus, at hic fluvius ex eo exiens intelligendus; nam *sonantem* et equis transmittendum memorat. Meminerat autem ejus fluvii *Euphorion* (v. Strabo XIV, pag. 999 C. D), e quo non pauca mutuatum esse Virgilium suspicor. 273. Res vulgata, veteres credidisse, *ἐξανεμοῦσθαι,* vento gravidas reddi posse equas. Præter Cretam (v. Aristotel. Hist. Anim. VI, 18) in Lusitania circa Olyssiponem (cf. Varro R. R. II, 1, 19) Favonio seu Zephyro flante id potissimum contingere, existimatum est (loca v. ap. Cerdam), quoniam æstuantes amore equas versus Oceanum currentes Zephyrum hiante ore excipere videbant. Vide imprimis Colum. VI, 27, 3 sqq., ubi totus hic locus adscribitur. Res jam Homeri ætate nota. v. Iliad. Π, 150. 151, ubi Harpyia Podarge ad Oceanum pascens Zephyro peperit equos Achillis. Apud eundem ex Borea suscepti equi Iliad. Υ, 222 sqq. 277—279. *non Eure tuos*—Cum ita conceperunt, uti dixerat, ad Zephyrum versæ, diffugiunt ac discurrunt, non ad ortum, *sed* in Boream Caurumque et Austrum, h. e. septentrionem et meridiem versus. Illustrantur hæc Aristotelis l. l. verbis jam ab aliis laudatis: *θέουσι δὲ οὔτε πρὸς ἕω, οὔτε πρὸς δυσμὰς, ἀλλὰ πρὸς ἄρκτον ἢ νότον·* (quibus simillima sunt in Ælian. H. A. IV, 6 etsi non assequor, quid suavitatis poeticæ habeat in carmine hæc tam curiose facta circumscriptio) differt tantum philosophus a poeta in hoc, quod occidentem simul excludit. *Caurus* seu *corus* hic septentrionalibus ventis annumeratur; *flat ab occasu solstitiali et occidentali*

Nascitur, et pluvio contristat frigore cœlum.
Hic demum, hippomanes vero quod nomine dicunt
Pastores, lentum destillat ab inguine virus;
Hippomanes, quod sæpe malæ legere novercæ,
Miscueruntque herbas et non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,

279 *pluvio c. sidere* Romanus Pierii, non improbantibus Heins. et Burm. Ab hoc tamen loco alienum videtur, cum de austri effectu ac vi agatur, is contristat *frigore, hieme, pluvia*; non vero, *sidere*. Sed est sollennis ea permutatio, conf. ad Ovid. Met. V, 281; *et sidus pluvium* vulgarius. In *frigore* consentiunt omnes libri Columellæ l. l. *pluvio*—*pulvere* Goth. pr., perperam. *constringit* Ven. 280 *Hic* Heins. e melioribus. Antea *Hinc*. 281 *destillat* omnes scribunt meliores; et recte ita Heins. *distillat* alii. 283 *que* abest a Menag. pr. *Miscuerantque* duo. *Miscuerintque* Romanus et Mead. Versus hic bis in hoc carmine occurrit, hic et Georg. II, 129. Vix probabile fit in carmine tam elaborato poetam hoc admisisse. Restat, ut judicandum sit, utro loco insertus esse videri possit ab alia manu. Jam in præsenti loco vix bene eo careas. Altero loco, Georg. II, 129, melius abest, cum ibi de veneficio proprie dicto agatur, cum quo carmina, *verba non innoxia*, non necessario conjuncta sunt: vid. ad e. l. Brunck. 284 *irremeabile tempus* Zulich., ut et unus Æn. X, 467 exhibet. conf. Burm. ad Anthol. Lat.

latere septentrionis a Græcis dictus Argestes, ex frigidissimis et ipse— Plin. XVIII, 34, s. 77. conf. Martin. —279. *pluvium frigus*, quod *austro* tribuitur, molestias creat Intpp., imprimis Martino. Enimvero notum satis est, poetico sermone *hiemem* et *frigus* simpliciter de pluvio tempore dici. Itaque et *frigidus auster* Ge. IV, 261, qui *humidus auster* Ge. II, 462. Ductum autem ex Homero, qui suum cœlum respiciebat. Hinc et Hippocr. II de diæta c. 5, t. 6 *ἀνάγκη δὲ τὸν νότον θερμόν τε εἶναι καὶ ὑγρὸν, ὅκου μὴ τῶν χωρίων αἱ θέσεις αἴτιαί εἰσιν*. conf. c. 6, t. 9.

280. *Hippomanes*, humor, non venenum, ut male *virus* accipitur, ex equæ, ubi Veneris stimulis incaluit, locis eliquatus, quo pro philtro usæ esse videntur veneficæ; ut etiam Probus observat; addit poeta: *vero quod nomine dicunt*, proprie, quia scilicet eo nomine etiam appellatur caruncula, fronti (et linguæ) pulli recens editi innasci, et ab equa enixa statim devorari credita. v. Plin. VIII, 42, s. 66. Ælian. H. A. XIV, 18. Antig. Caryst. 24. c. nota Beckmanni. conf. Æn. IV, 515, 516; porro etiam herba aliqua: Theocr. II, 48. 49. Est de *hippomane* disputatio Bælii in Dictionario, nec tamen quicquam reconditi habens. Præstat Aubentonum et Buffonum (*Hist. nat.* T. IV, pag. 214, et p. 329) audire, qui docuere, fronti pulli talem carunculam raro admodum adhærere, sed inter amnium et alantoidem membranam eam fere reperiri, et esse pro liquoris interfusi fæcibus habendam. Verum in nostro hippomanes prioris generis memoratur: conf. Tibull. II, 4, 58. Propert. IV, 5, 18. Respicit ad eum Plin. XXVIII, sect. 80. 282. *malæ*, impiæ, injustæ; supra Georg. II, 128 *sævæ;* ubi hic idem cum sequente versus legitur. Videtur cogitandum de amore Phædræ in Hippolytum aut simili alio novercæ in privignum. 283. *non innoxia verba*, incantationum, carmina magica.

284—403. Transitus a cura armen-

Singula dum capti circumvectamur amore.
Hoc satis armentis. Superat pars altera curæ,
Lanigeros agitare greges hirtasque capellas.
Hic labor; hinc laudem fortes sperate coloni.
Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem.
Sed me Parnasi deserta per ardua dulcis
Raptat amor. Juvat ire jugis, qua nulla priorum
Castaliam molli devertitur orbita clivo.
Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.

p. 131. 285 *cum* Rottend. alt. *rapti* Ven. *rapti circum sectamur* Erf. 286 *Hic* Ven. *Superest* Medic. a m. sec. 287 *Lanigeras* alt. Menag. 288 *Hinc labor* Medic. Pierii cum aliis pluribus; et sic edd. vulg. ante Heinsium, qui bene revocavit *Hic*, quod jam Nauger. reposuerat. Sic Medic. Rom. et fragm. Vatic. *laudes* Parrhas. Regius et unus Mead. *sperare* Ven. Goth. uterque et edd. Ven. 1475. 1476. 289 *Non sum* Rottend. Leid. alter. *verbis evincere* Gudianus, ut Lucret. V, 100 *pervincere dictis. me vincere* Ven. Lucret. V, 734 *Difficile est ratione docere et vincere verbis.* Vincimus ardua et difficilia; h. l. ea, quæ tenuia et exilia sunt, ut in carmine vix placere possint, vincit poeta ornando verbis ornantibus et tropicis. 290 *hinc addere* malebat Burm., ex verbis scilicet honorem addere. Et sic plane Goth. pr. Enimvero *hunc honorem*, ornatum hunc, cui cum maxime operam impendit. 293 *devertitur* optimus quisque scribit. *divertitur* alii. v. Burm. adde Pierium. 294 *ore canendum* unus Mead.

torum ad curam ovium et caprarum. Dum omnia hæc de armentorum cura sigillatim pertractamus, singula perlustramus, capti harum rerum studio. *agitare greges* proprie agere, pascere, hinc omnino curare. 288. In hoc opera vestra posita esto; cura pecudum vobis imprimis cordi sit. *fortes* h. l. ornat. *laudem*, qualis boni ac prudentis patrisfamilias esse potest.

289—293. Satis quidem novi, quam difficile sit, hæc poetica oratione commode exprimere, et res tam tenues pro dignitate carminis satis ornate commemorare. Sed studium hujus rei abripit me ad hoc carmen pertexendum, et inflammat me hæc ipsa cogitatio, quod in materia versor, a nullo adhuc e Romanis poeta tractata. Ut pulcritudo carminis simul elucescat, ad vulgarem orationem singula revocavimus. Ita enim demum intelligere poetam videri possumus. Ceterum, quod jam Macrob. VI, 2 monuit, manifestum est, poetam hic vestigia pressisse Lucretii I, 921—929, et V, 98 sqq., hoc quidem loco inter alia: *Et quam difficile id mihi sit pervincere dictis, Ut fit, ubi insolitam rem adportes auribus ante* etc. Nostro autem hæc eadem sublegit Manil. III, 25—30 sqq., et locum respexit Plin. XIX, 4, s. 19 extr. *honorem* h. l. pro ornatu, dignitate. *molli clivo*, ut facilis adscensus et descensus sit. Respicit autem hic *avia Pieridum loca nullius ante Trita solo. devertitur*, devertit se, deflectit, ducit ad *Castaliam* κρήνην nullus trames, quo prior alius incesserit.

294. *veneranda Pales*, ut *sancta dea.* Videtur tamen ad religiones pertinere. Nam *cana pales* ap. Statium Theb. VI, 111. *grandæva Pales* Ne-

Incipiens stabulis edico in mollibus herbam
Carpere oves, dum mox frondosa reducitur æstas;
Et multa duram stipula filicumque maniplis
Sternere subter humum, glacies ne frigida lædat
Molle pecus, scabiemque ferat turpesque podagras.
Post hinc digressus jubeo frondentia capris
Arbuta sufficere, et fluvios præbere recentes;
Et stabula a ventis hiberno opponere soli

295 *tabulis* Gud. 296 *educitur* Menag. pr. *inducitur* Parrhas. *Edico carpere—sternere—sufficere et præbere:* hæc ad pastores, primo quod loco ponitur, ad oves spectat; *edico* oves *carpere*, *et* pastores *sternere*. Sed ferenda hæc in omni oratione. 297 *Et multam duram* Goth. sec. *Et multum dura* Ven. *dura* fragm. Vatic., et a m. sec. *in stipula*. *durum* Rom. *felicum* Mentel. pr. 300 *degressus* unus Leid. *digrediens* Servius ad Æn. VIII, 546.

mes. Ecl. I, 68. *magno ore* respectu vss. 289. 290 quod rebus tenuibus dignitatem addere constituit.

295 sqq. Primo loco per hiemem in stabulis tenendas et alendas esse oves et (v. 300) capras præcipit. *Incipiens*, ἀρχόμενος, ut passim Græci, h. et primum quidem; aliis locis, *Principio*, *Continuo*, et v. 300 *Post hinc digressus*, h. deinde vero. Observes et hæc eo facere, ut tenuitas carminis vitetur. *stabula mollia* in quibus molliter habentur, explicat vss. 297. 298. De substernendæ autem frondis diligenti cura videantur Cato de R. R. c. 7, 7. Varro II, 2, 7. 8. Colum. VII, 3, 8. Adde Calpurn. Ecl. V, 116 sq. locum e nostro adumbratum. *carpere herbam*, in præsepi appositam, h. ali (quæ autem eæ herbæ seu pabula sint, v. apud Colum. VII, 3, 21. 22 et 4, 2. cf. Calpurn. Ecl. V, 98—103), *dum mox frondosa reducitur æstas*, non vernum tempus, quo educi possunt in prata tantum vicina et campos, sed æstatem memorat, cum cœli constantia ea est, ut in silvis et saltibus sub dio agere possint. v. Calpurn. V, 44—52.

297. De *filice* v. ad Georg. II, 189. Substernere jubet in humo stramina, ut adversus gelu tueatur: eloquitur altera exquisitiore forma: *substernere humum stipula*, stramine, (I, 289). 299. *turpes podagras*. Videtur *clavum* innuere, morbi genus, cum tubercula in ungulæ discrimine nascuntur. v. Columell. VII, 5, 11. Sic et Martinus conjectabat; reddit autem pedes *turpes*, deformes tuberibus et nodis.

300. Etiam caprarum cura est habenda; primo quidem per hiemem. 301. *Arbuta* (v. Ecl. III, 82) *frondentia* pro *frondibus arbuti*. 302—304. Colum. VII, 3, 8 de ovibus: *humilia facere stabula—ut simul hieme calida sint—*ea poni debent contra medium diem: *namque id pecus, quamvis ex omnibus animalibus vestitissimum, frigoris tamen impatientissimum est;* et de capris VII, 6, 5 *huic pecudi nocet æstus, sed magis frigus.* Varro quidem de R. R. II, 2, 7 *stabula* (ovium) *loco idoneo ut sint; ne ventosa; quæ spectent magis ad orientem, quam ad meridianum tempus:* et de capris c. 3, 6 *stabulatur pecus melius, ad hibernos exortus si spectat, quod est alsio-*

Ad medium conversa diem: quum frigidus olim
Jam cadit, extremoque irrorat Aquarius anno.
Hæ quoque non cura nobis leviore tuendæ;
Nec minor usus erit: quamvis Milesia magno
Vellera mutentur Tyrios incocta rubores.
Densior hinc suboles; hinc largi copia lactis.
Quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra:
Læta magis pressis manabunt flumina mammis.

303 *At* Menag. pr. *tum f. o. Jam redit* Ven. *dum f.* unus Arundel. quod pedestri verbo propius, usque dum. 304 *extremo nudatque* Parrhas. 305 *Hæc quoque—tuendæ* Romanus antiquissimus cum fragm. Vaticano; unde apparet, a lapsu librarii primum ortum habere alteram lectionem Ms. Medic. *Hæc—tuenda.* Et hoc interpretantur Servius, Philargyrius, Grammatici, tanquam exquisitam generis enallagen, et sic plerique libri cum edd. Ven. et Mediol. et Aldd. pr. et sec. At Nauger. in Ald. tert. *Hæ—tuendæ*, quod ab iis, qui Aldd. priores exprimebant, neglectum Heins. recte revocavit, Philargyrius habebat, et Gud. cum Moret. et omnes Martini libri. *Nec* unus Mead. *Hæc—tuendum* Heins. adscripserat in marg., quæ Lucretiana forma foret. Quorsum tamen eam inferas? Calpurn. V, 9 *quos ecce greges a monte remotos Cernis in aprico decerpere gramina campo: Hos tibi do senior juveni pater; ipse tuendos Accipe. cura breviore* Ven. *vobis* Moret. qu. pro var. lect. 306 Non deterius foret distinguere: *Nec minor usus erit. Quamvis Milesia magno—rubores: Densior hinc* (a capris) *suboles.* 307 *incocta colores* Goth. sec., ut et Romanus cum aliis Pierii, male. *rubores* etiam fragm. Vatic. 308 *hic largi* fragm. Vatic. 309 *Quam magis* Heins. confirmavit e Mediceo et quos habebat omnibus, excepto tert. Rottend., quod idem ille copiose illustrat, et pluribus e Lucretio illustrare aliquis possit. Vulgarem formam habet alterum, *Quo magis* in Romano, et aliis Pierii, Ed. Ven. et quod mireris Nauger. Ald. tert. cum seqq. Mox *multra* fere scribunt, etiam *mulcra.* vid. ad v. 177. *exhausta* alter Rottend. *ubera* et hic Rom. *ubere exhausto*, est, expresso. 310 *manabunt flumina mammis* ubique editur; sic Mediceus cum bonis aliis, etiam fragm. Vatic. *ubera* Romanus cum aliis Pierii,

sum. cf. Geopon. XVIII, 9. Sed malim affirmare, Virgilium in hoc a Varrone discessisse, quam hujus concordem cum Varrone sententiam poetæ, tanquam quæstione admota, exprimi, *a ventis*, h. aversa a ventis, imprimis aquilone. conf. inf. v. 318. *hiberno soli opponuntur* eo ipso, quod *sunt ad meridiem conversa.* Tandem *cum—anno*, h. hiberno tempore. Aquarius occidit medio Februario. *extremo* autem *anno*, s. anni parte, si is a vere initium habet: cum hujus enim ortu, operis rustici novus ordo procedit. 307. Caprini generis curam non esse negligendam ait, etsi ditiorem proventum ex ovibus esse non neget. *Milesiam lanam* memorat poetico more, dum genus aliquod, et quidem præstantius fere, pro communi nomine ponendum est. *magno mutentur*, permutentur, magno pretio emantur, *vellera incocta Tyrios rubores*, pro incocta ruboribus, lanæ coquendo tinctæ purpureo colore.

308. Nam *διδυμοτοκεῖ δὲ ὡς ἐπὶ πολύ, καὶ τρέφει τὰ γεννώμενα, καὶ προσόδους δίδωσιν οὐκ ὀλίγας, τὰς ἀπὸ γάλακτος, καὶ τυροῦ, καὶ ἐρέας* (aut potius *κρέως*, ut bene Niclas), *πρὸ δὲ τούτοις τὰ ἀπὸ τῆς τριχός*: Geopon. XVIII, 9. cf. Colum. VII, 6, 7. 309. Quo magis—eo magis. *Quam magis—tam magis.* ut Æn. VII, 787. 788, v. h. l. Heins. Mox *flumina* de magna copia, res in poetis obvia.

Nec minus interea barbas incanaque menta
Cinyphii tondent hirci, sætasque comantes,
Usum in castrorum, et miseris velamina nautis.
Pascuntur vero silvas, et summa Lycæi,
Horrentesque rubos, et amantes ardua dumos;
Atque ipsæ memores redeunt in tecta, suosque
Ducunt, et gravido superant vix ubere limen.
Ergo omni studio glaciem ventosque nivales,
Quo minor est illis curæ mortalis egestas,
Avertes; victumque feres et virgea lætus

Parrhas. et pars libror. Hiens. Goth. pr., omnes Martini, uno excepto Cantabr., edd. Ven. et Medic. Præferebat hoc Pierius, Gifan., Cerda, Oudendorp. et alii viri docti. *ubera* cum *mammis* juncta non magis offendant ac *nemorum silvæ*, *rivorum aquæ* et similia. Sed ut pulcrius, ne *ubera*, *ubere*, succedant in binis versibus, ita verisimilius *flumina*. Obversari poterat librario *ubere* e versu sup. Utramque lectionem Parrhas. memorat. 312 *Ciniphei*, *Cyniphii*, *Cinyphei*, *Cynifei*, male scribunt alii. Est Κίνυψ. vid. Herod. IV, 198. *hircis* Romanus, et in aliis Pierii *hirquis*; ex interpolatione interpretis. vid. Not. Reiskius modo *tradent* pro *tondent*, ut *hirci* nominativus sit, modo *hircis*, ut *Cinyphii* sint ipsi Afri incolæ, modo *Cinyphiis hircis* conjiciebat, ut subaudiatur: pastores tondent. 313 versus ap. Colum. VII, 6, 2. 314 *vere* Parrhas. 316 *suasque* Ven. *immemores* Medic. 317 *Deducunt* Donat. ad Terent. Hecyr. IV, 4, 27. 318 *ventos glaciemque* Parrhas. et quart. Moret. *ventosque minaces* Uratisl. *nivosis* Venetus. 319 *Quo minor* antiquissimus et optimus quisque Rom. Medic. et alii, et sic cum Serv. ac Philarg. major pars librorum Heins. et Martini, etiam Goth. uterque cum Erf.; adde edit. Egnatii et alias nonnullas antiquiores; eodem sensu ac vulgatum *Quo minus*; poetica ratione adverbium in epitheton aut adjectivum mutari quoties jam vidimus! Sed a sensu versus plane aberrabant critici. v. Not.; hinc erat, quod alterum præferebant. 320 *Avertas* Menag. alter. *Avertis* Ven. *largus* malebat Jo. Schrader.

311—313. E Varrone R. R. II, 11, 11. conf. Geopon. XVIII, 9. 313. *Usum in castrorum.* cf. Calpurn. V, 67, 68. locum expressit Silius III, 274—276. *tondent*, scil. homines, pastores, ut jam aliquoties vidimus. sicque jam Philargyr. *Cinyphii hirci*; *Cinyps*; fl. Libyæ, in ora nunc Tripolitana, exit in sinum Syrticum. Eodem nomine regio nota; conf. Intpp. Ovidii V Met. 124. *hircus* h. l. ab eo dictus, dum e poetica ratione a præstantiore aliquo genere epitheton ducitur, ut toties jam notatum, et ut mox *Lycæus* pro quocumque monte, et v. 332 *quercus Jovis*. cf. v. 345. Ciliciorum autem ex hircinis villis usum respici obvium est. Jul. Sab. "centones et coopertoria lectorum. Anacliteria dicuntur Mataratia."

314—321. Addit hoc: facilem esse rationem alendi capras. *Pascuntur* seu depascuntur *silvas*, ut alibi prata, herbas, (cf. ad 143.) etsi et accipi potest, per silvas; sc. *capræ* e v. 300, et 316 *ipsæ*. Mox *rubi* nobis *Brombeerstaude*. 316. Sponte redeunt, *suosque ducunt*, de fetibus cum Servio accipio, quos matres educunt ac reducunt. 318. Eo magis frigus, cujus impatientissimum est hoc pecus, ab eo arcere stude, et hanc ei operam impende tanto magis, quo minus illud in ceteris omnibus rebus cura humana indiget; *est egestas* (h. egent) *curæ mortalis*. 320.

Pabula; nec tota claudes fœnilia bruma.
At vero, Zephyris quum læta vocantibus æstas
In saltus utrumque gregem atque in pascua mittet:
Luciferi primo cum sidere frigida rura
Carpamus, dum mane novum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratissimus herba.
Inde, ubi quarta sitim cœli collegerit hora,

321 *claudis* Medic. *claudas* Erf. *feralia* Parrhas. a m. pr. 322 Legebatur: *At vero Zephyris cum læta vocantibus æstas: In saltus utrumque gregem atque in pascua mittes.* Ita vero dura erat verborum junctura, cum supplendum esset: *quum læta æstas,* scil. erit. Obvium tamen est, duo versus 322. 323 esse protasin; et *mittet* et leniorem et elegantiorem orationem efficere; *æstas mittit,* qua incipiente mittuntur. Et sic Mediceus a pr. m. et libri apud Ursinum habere memorantur. Ceteri omnes, etiam fragm. Vatic. cum editis, *mittes,* prono lapsu. *mittas* Franc. Obtemperavit jam monenti Brunck. *in* ante *pascua* abest Rottend. alt. 324 *Lucifero* tres ap. Burm. 325 *Carpamus* omnes libri etiam apud Colum. VII, 3, 23, ubi hi versus exhibentur, nec non fragm. Vatic. Proprie si loquimur, aliter dicimus, *carpere frigida rura,* aliter, *carpere viam, iter;* hoc hominibus, illud pecori herbas depascenti, tribuitur: etsi et hoc, sed alio contexto, vidimus de incessu dictum *carpere campum, prata,* ut sup. 142. Proclive est, *carpantur* conjicere. Zulich. a m. sec. *carpentur.* Jo. Schrader. *Quæramus* tentat: ut in Calpurn. V, 51 *jam longius herbas Quære.* Ut tamen nunc legitur, int. cum grege pererremus rura. *Sed ante diem pecus exeat,* ait Calpurn. V, 52. Varro, quem ante oculos habuit noster, R. R. II, 2, 10 *æstate—cum prima luce exeunt pastum.* Porro in fine versus: *dum flumina crescunt* Donatus laudat, memoriæ vitio, in Terent. Adelph. III, 2, 52. *dum gramina coment* Goth. pr. 326 *Quum ros* Nonius Marcellus in *tenera,* ubi et *est* in fine versus tollitur, quod sustulit Heins. omnium fere librorum auctoritate.

Conf. Calpurn. V, 96 sqq. 110—115. *lætus* refer ad studium, si quis facit promte, lubenter. 321. Et interdum etiam per hibernum tempus fœnum iis appone.

322. Hæc quidem per hiemem; nunc—384 gregum cura per æstivum tempus; locus ornatus digressione, primo 339 de Nomadibus Libyæ et 349 de terris borealibus. Refer ad 295. 296. vid. Var. Lect. Æstate itaque redeunte oves et capræ in pascua educuntor. Conf. Calpurn. Ecloga elegantissima V, 16—23; ubi: *At quum longa dies sitientes afferat æstas, Nec fuerit variante deo mutabile cœlum: Jam silvis committe greges; jam longius herbas Quære; sed ante diem pecus exeat.* 324. Sequentia e Varrone R. R. II, 2, 10—12. Repetit versus 322—337 Columella VII, 3, 23; sententiam vero cum verbis Pallad. XII, 13, 4 sqq. imitatione expressit Calpurn. Ecl. V, 51—65. Ut *Lucifer* personam dei induat et pro die memoretur, a poetis maxime Alexandrinis videtur profectum. Etiam in pompa Alexandrina Philadelphi ille exhibitus ap. Athen. V, pag. 197 D. *Carpamus rura,* ipsi carpamus viam, iter, ad vel per rura. Alii, educamus greges ad carpenda rura, h. e. gramina, herbas: præeunte Servio: "carpere cogamus capras." Imitari ausus est Seneca Herc. fur. 139 *Pastor gelida cana pruina Grege dimisso pabula carpit.* 326. Idem versus Ecl. VIII, 15. Imitatur Nemes. Ecl. I, 7. 8.

327. Palladius loco laudato §. 4 Quarta hora calescente *potus puri fluminis aut putei præbeatur, aut fon-*

Et cantu querulæ rumpent arbusta cicadæ :
Ad puteos aut alta greges ad stagna jubeto
Currentem ilignis potare canalibus undam ;
Æstibus at mediis umbrosam exquirere vallem,
Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos ; aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacra nemus accubet umbra ;
Tum tenues dare rursus aquas, et pascere rursus

328 Versum repetit Copa 27. cf. Cul. 151. 329 *At* utroque loco Rom. et fragm. Vatic., vetere more. *adque alta* Rom. *Aut puteos* fragm. Moret. *ad* vel *et ad alta* codd. ap. Columellam l. c. *aut leta* Erf. Qui talia captat, potest tentare *jubebo*, ut v. 300 *jubeo*, 295 *edico*, IV, 264 *suadebo*. et recepit *jubebo* Wakef. 330 *ilignis*. Ita fere plurimi et fragm. Vatic. In aliis aberratur : *illigneis, illignis, iligneis, ilineis, in lignis, lignis*, vid. Pier. Heins. Martin. et Burmannus ad Antholog. Lat. lib. I, epigr. 110, 3. *ligneis* Goth. sec. 331 *ast mediis* Parrhas. *aut* fragm. Vatic. Regius Martin. Longob. et tert. Rottend. *ac* nonnulli ap. Pier. et edd. vett. *et* unus Mead. *ut* ed. Ven. 1482. *in* Nonius Marcell. in *æstus*. *adquirere* Longob. 333 *tendet* Leid. alt. *In patulos tendat* Moret. sec., per se non male. *nigra* Gud. *nigram* Mentel. pr. 334 *sacrum nemus* pr. Moret. Parrhas. Leid. a m. sec., et sic Gud. Sed in tali positu epithetorum perpetua permutatio. *atra* et *arta* pro *sacra* codd. apud Columell. l. c. *incubet* Rottend. tert. et Erf. *grossus* pro *crebris* Medic. a m. pr. In vulgata nil mutat Columella. 335 *Tunc* Rom.

tis. In verbis autem, ubi *quarta hora cœli*, cujus mensuram e solis in cœlo decursu cognoscimus (sic *cœli menses* Ge. I, 335; *cœli tempore* Ge. IV, 100), *collegerit sitim*, æstu tum succedente, contraxerit, fecerit, animantibus sitim. Horatius noto loco Carm. IV, 12, 13 *Adduxere sitim tempora, Virgili.* *Hora quarta* autem, nobis fere nona. Nam *in Italia quindecim* horas habet longissimus dies secundum Plin. II, 75. s. 77. vid. h. l. Martin. 328. Præivit Hesiod. Ἐργ. 582. 583. Scut. Herc. 393—397. Similia alia v. ap. Cerdam. *rumpent arbusta*, sollenne de magno clamore aut strepitu. cf. ad Ge. I, 49. Græv. Lect. Hesiod. c. 18. Scilicet proprie rumpitur aer clamore per silvam; tum ipsa silva. *arbusta* h. l. inter vites jugatas, ut bene monet vir doctus, secundum Plinium, qui eas *nec in campis nec in frigidis aut umbrosis nemoribus esse* ait, in loco de *cicadis* lib. XI, 27 s. 32. 334. *nemus accubet*, adstet, in propinquo situm sit, imprimis si in clivo sit ; ut sup. v. 145 *saxea procubet umbra*. Nisi *accubat* simpliciter accipis pro cubat, sita est; ut apud Horat. IV Carm. 12, 18.

335—338. Tum poti greges iterum educendi et pascendi usque ad serum vesperem. cf. Calpurn. V, 60 sq. et supra laudatos. *tenues* simpliciter ornat, a natura *aquarum* petitum. *reficit roscida luna*, h. ros cadens, dum luna lucet, noctu ; adscriptus vulgari opinioni lunæ, tanquam caussæ. Hinc illud, quod ab Alcmane de rore dictum laudatur ab Intpp. (ap. Plutarch. Sympos. libr. III extr.) οἷα Διὸς θυγάτηρ μέγα τρέφει καὶ Σελάνας δίας· felici commento facit rorem, τὴν Δρόσον, Jovis et Lunæ filiam. *rorifluam Lunam* in Cata-

Solis ad occasum: quum frigidus aëra vesper
Temperat, et saltus reficit jam roscida luna,
Litoraque alcyonen resonant, acalanthida dumi.
Quid tibi pastores Libyæ, quid pascua versu
Prosequar, et raris habitata mapalia tectis?
Sæpe diem noctemque, et totum ex ordine mensem,
Pascitur itque pecus longa in deserta sine ullis
Hospitiis: tantum campi jacet. Omnia secum
Armentarius Afer agit, tectumque, Laremque,

336 *aere* Goth. pr. Ceterum majorem interpunctionem e medio versu sustulimus. 337 *rosida* scribunt nonnulli, ut et apud Columellam l. c. et alias. 338 *alcyonem* Reg. *resonent* alter Rottend. *acalanthida* tuetur librorum apud Pierium, Heins., Martin., constantia, quanquam diversis modis *achaiantida*, *athalantida*, *acalenthida*, tandem *achantida*, sine *et*, scribitur. *acalantida* fragm. Vatic. *et acanthida* edd. ante Heins., etiam veteres, insederat; pro quo laudari potest Calpurn. VI, 7 *ut vincat acanthida cornix*. Contra Paullinus: *Nec nisi vere novo resonant acalanthida dumi*. Similiter non modo ἀκανθὶς, verum et ἀκαλανθὶς occurrit. vid. hic Heinsius. 339 *pastoris* Leid. *versa* Goth. pr., quasi subinde mutari solita. Sed verius librarii est ludibrium. 340 *Persequar* Zulich. *mappalia* male alibi scribitur. vid. Burm. 343 *campis* unus Arundel. et unus Mead. 344 *Armentarnus* fragm. Vatic. a m. sec. *laboremque* Romanus, librarii stupore.

lectis invenias p. 239. Contra sideribus tribuitur ab aliis *Humor ille, quem serenis astra rorant noctibus* Pervigil. Ven. 20. Ea ipsa de rore et nocturno humore observatio fecit haud dubie, ut Lunam deam γόνιμον, almam rerum matrem, crederent. *Litora resonant alcyonen*, h. alcyones cantum: memoratæ jam Ge. I, 398. 399. *Acalanthis* pro eadem habetur cum *acanthide*, seu *cardueli*, *Goldfink*.

339 sq.—383. In saltus et pascua educendos esse greges dixerat a v. 322. Dum poeta undique ornatum carmini et gratiam ex varietate quærit, ut ad hanc pascendarum ovium curam exemplo invitet, Afrorum nomadum morem memorat, qui per totam æstatem pecus in saltibus habent; at contra 349. in septentrionalibus plagis semper in stabulis pecus continetur. Ceterum locus est ex nobilissimis.

339. *Libyæ pascua* jam ab Homero nobilitata Odyss. Δ, 85. 340. *mapalia*, casæ seu tuguria cannis ferulisve confecta in coni aut furni, aut in carinæ speciem, ut apud Sallust. Jug. 21, seu sparsim solo fixa seu plaustris circumferri solita, ut ap. Plin. V, 3. At h. l. prius locum habet; nam sunt *mapalia raris tectis*, h. mapalia rara, sparsa passim per agros, non in vicos collecta. Silius *dispersa mapalia* dixit ex hoc ipso loco lib. XVII, 90. cf. inf. ad Æn. I, 420. Apud Lucan. IV, 684 *sunt vacua*, h. vacuo et deserto in loco fixa. 343. *Hospitia* pulcre certæ sedes ac domus, quo se recipiant. 344. Locum hunc imitatus Silius II, 441—445. Habuit etiam ante oculos Valer. Flacc. VI, 324—339, ut jam no-

Armaque, Amyclæumque canem, Cressamque
pharetram.
Non secus ac patriis acer Romanus in armis
Injusto sub fasce viam quum carpit, et hosti
Ante expectatum positis stat in agmine castris.
At non, qua Scythiæ gentes, Mæotiaque unda,
Turbidus et torquens flaventes Hister arenas,
Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem.
Illic clausa tenent stabulis armenta; neque ullæ
Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes:

345 *Crassamque* Menag. alt. *pharetramque* ed. Junt. 346 *Haud secus* Quinctil. IX, 3. *Nec secus* Goth. sec. 347 *Inulto sub fasce* fragm. Vatic. *quom* Rom. et fragm. Vatic. *dum* Nonius Marcellus in *fasces* et Donat. in Terent. Andr. I, 1, 9. Porro *et hostem* Medic. a m. pr. cum aliis nonnullis Heinsii, Regius, Goth. sec. Erf., item cod. Fabricii Chemnic. et Vegetii vett. edd. I, 19. duo vett. libri apud Pierium: sed perperam. In Vegetii codd. porro est *hostis expectatus*, et *hostes* vid. Misc. Obss. Vol. VII, p. 139. *hosti* etiam Rom. et fragm. Vatic. tuentur. 348 *stat agmine* sine *in* Romanus. *stat in ordine* recitat Arusianus Messius Grammaticus. Et sic Leid. et margo Periz. ap. Vegetium, quod placebat Viro docto in Misc. Obss. l. l. 349 *Mæotia* Heins. cum melioribus, quem vide. *Mæotica* vulgo. 350 *fluentes* Franc. *Hister* scribunt præcipui codd. hic et alibi; an recte, dubito. Est enim prava sequiorum sæculorum aspiratio. 351 *Quamque jacet* Schol. Horat. Epod. 10, sed aliter idem Od. III, 10. *radit* video a Pierio excitari, male. *Rhodope medium* Franc. *sub axe* Gudian. *gelidum—sub axem* scribendum esse contendebat Jo. Schrader. Verum *medium* ornatus caussa adjectum, non geographica subtilitate. 352 *nec ullæ* Romanus.

tatum apud Burm. 345. *Amyclæum* (sup. v. 89) *canem*, et *Cressam*, s. Creticam, *pharetram*, a præstantiore genere (vid. ad v. 312) nominat. Licet poetis ejusmodi ornamenta captare. Horat. *Non eget Mauris jaculis.* conf. eundem III, 19, 8. III, 26, 10. Nisi hoc esset, de Nomade Afro talia memorari non possent.

346. Non secus ac Romanus omnia secum agit, cum armatus incedit. *patriis—armis*, pulcro epitheto; quod *patriam virtutem, disciplinam*, in animum revocat. 347. *Injusto sub fasce*, magno onere, ut Serv. jam explicuit, conf. ad Ge. I, 145. ubi *labor improbus.* Res est nota de Romano milite vel ex Cic. Tusc. Qu. II, 16, et laudatur Veget. I, 19 *Pondus quoque bajulare usque ad LX libras, et iter facere gradu militari* etc. conf. Intpp. ad Taciti German. 30. 348. *Ante expectatum hosti*, antequam hostis expectaret (v. Burm.,) h. subito, repente, ἀπροσδοκήτως. *stat in agmine*, adstat agmine, ut *incedere, ire, sequi, agmine.* Usitatiore modo diceres: *agmen stat.* Scilicet *agmen* ipse exercitus, dum incedit. *positis castris*, dum interea celeriter castra ponuntur. Nam, cum agmen hosti se ostendit, a tergo vallum fit.

349. *At non* ita pascitur itque pecus etc. Debet itaque major distinctio poni in fine versus 351. 350. Et Ister *turbidus* torquendo, dum torquet. 351. *redit porrecta* simpliciter pro, it, procedit, est porrecta, dictum

Sed jacet aggeribus niveis informis et alto
Terra gelu late, septemque assurgit in ulnas.
Semper hiems, semper spirantes frigora Cauri.
Tum Sol pallentes haud unquam discutit umbras:
Nec quum invectus equis altum petit æthera; nec quum
Præcipitem Oceani rubro lavit æquore currum.
Concrescunt subitæ currenti in flumine crustæ,
Undaque jam tergo ferratos sustinet orbes,
Puppibus illa prius, patulis nunc hospita plaustris.

354 *arboribus* Ven. *aggregibus* Goth. pr. 355 *surgit* Franc. 356 *spirantis* Comm. Cruqu. ad Horat. Od. I, 22, sed ad Od. 25 *spirantes. spirantes frigore venti* Lutat. ad Stat. Theb. IV, 653. *Chauri* scribunt fere et hic, ut v. 278. 358 *Nec dum* tres utroque loco et Goth. sec. *Nec cum vectus* Parrhas. et fragm. Moret. *altus* Ed. Ven. 359 *latet æquore* Ven. *cursum* Goth. sec. 360 *in* abest Reg. Martini. 362 Distinctio hujus versus ambigua, ut semper in tali positu. Posueram antea post *puppibus illa prius patulis*, sane *pandas carinas* dixerat II, 445. Burm. *patulis* ad *plaustris* referri malit, et hoc recte, ex canone aliquoties memorato, alterum potius ornandum esse epitheto, quam nomen prius; inde enim major orationis vis existit: quamvis Wakef. male accipies. Vulgaris ratio erat, *jacet;* sed ut, *flectit se*, de montibus dicimus, sic *redit* pro hoc ipso ponere potuit. Similiter *vergit, tendit*, mons ad septentrionem. *sub axem*, polum, non geographica ratione poni, patet per se. Ceterum poeta latius septentrionem declarat per Thraciam, quæ a meridie ejus fines constituere videri potest.

354. *Sed jacet terra, late informis aggeribus niveis et alto gelu, septemque in ulnas assurgit*, scil. his ipsis aggeribus novis et alto gelu seu glacie. Poetica ratione extulit, quod communi erat: *nix*, qua obducta est terra, *assurgit in septem ulnas*. 356. *Semper hiems* et *Caurus:* quem paullo ante vidimus vs. 278 et quæ sequuntur, de remotioribus versus septentrionem plagis, etsi ad miraculum aucta, vera sunt, non de iis, quas vss. 349. 350 posuerat. Sed poetæ hæc annumerant, non appendunt; hoc est paullo crassius id, quod volunt, declarant, *ut major ornamentorum copia inde suppetat*, quoties rationem ac delectationem affert rei dignitas, novitas vel magnitudo. Nec eo descendere necesse est, ut dicas, Thracicas oras olim graviore hieme laborasse; quod sane verum esse et ipse arbitror; verum in poeta tali subtilitate melius caremus.

357. Cf. illa Horat. Carm. I, 22, 17 sq. *Pone me pigris* etc. *umbræ* sunt nebulæ et caliginosum coelum interdiu. Tres hi versus ex Homero versi Odyss. Λ, 15—19. conf. Tibull. IV, 1, 65 sq. Valer. Flacc. III, 399. Ovid. Met. XI, 592.—358. *nec quum invectus equis*, curru, ἵπποις pro ἅρματι et ἱππεύειν curru vehi. *per Siculas equitavit undas Eurus* ap. Horat. 359. *rubro—æquore* non proprio vocabulo, sed ornante, pro rutilo, rubescente, igneo. Neque hoc loco evincere potest Cerda, etiam occidentale mare rubrum a Virgilio vocari.

360. Ornatissimi versus de glacie:

Æraque dissiliunt vulgo, vestesque rigescunt
Indutæ, cæduntque securibus humida vina,
Et totæ solidam in glaciem vertere lacunæ,
Stiriaque impexis induruit horrida barbis.
Interea toto non secius aëre ninguit:
Intereunt pecudes, stant circumfusa pruinis
Corpora magna boum; confertoque agmine cervi
Torpent mole nova, et summis vix cornibus extant.

id fieri pronuntiet ad Lucret. VI, 550. Vir doctus Jac. Bryant totum versum pro supposititio habet; displicebat scilicet acumen a Maronis more et persona alienum. Si tamen sententiam prioris versus reputes: sustinet unda rotas, adeoque currus, quæ prius navigiis pervia erat: acumen perit; et *hospita* est simpl. quæ admittit, qua incedunt plaustra. 363 *dissolvunt* Ven. 364 *Induti* Gud. in rasura, ut Heinsio conjectura sit, fuisse *Indutis*. 365 *Et totæ in solidam* Romanus. 366 Versus abest Romano. 367 *non setius* Rom. et plurimi. *non segnius* Uratisl., ut Serv.; et sic alibi. vid. ad Ge. II, 277. *æquore* unus Arundel.; et sic apud Priscianum lib. X, sed aliter Charisius. *æquore ninguit* ex vet. libro Giphan. Ind. Lucret. in *ninguere*. *mingit* Franc. 369 *Corpora nigra* Toll., forte *pigra*; sed vid. Burm. *conserto* Zulich. et Reg. Martini. *confecto* post Romanum Franc. Ven. et Goth. pr., sed vulgata ap. Lutat. ad Stat. Theb. VI, 601. 370 *et* deest Mediceo.

et quidem ex repentino gelu. *Mollesque luti concrescere crustas* dixisse antea Lucretium notant Intpp. VI, 626. Idem *ferratos rotarum orbes* VI, 555.—363. Ge. IV, 135. 136 *Et cum tristis hiems etiamnum frigore saxa Rumperet*. At de ære laudatur Strabo II, p. 126 (74) cum Epigrammate, quod est quoque in Analectis To. III, p. 234. 364. *humida vina*, h. alias fluida. Non itaque otiosum epitheton, ut apud Quinctil. Inst. VIII, 6, 40. Locum expressisse videtur Ovid. Trist. III, 10, 23. 24. Laudat Burmann. Statii Intpp. Theb. IV, 1. Macrob. Sat. VII, 12. At inf. 379 cerevisia homines uti narrat poeta? Non esse hæc in poeta urgenda, recte monet Ouwens pag. 596. 365. *vertere* se, verti solent. *lacunas*, fossas inter agros intelligit Servius, nimis anguste. Dixit poeta pro lacubus ac stagnis.

367. *non secius*, non minus, atque ante. conf. ad Ge. II, 277. Mox *pruinis* pro nivibus. Videtur poeta h. l. certasse cum Homero Iliad. M, 278—286, præclaro loco.—368, Si armenta stabulis tenentur v. 352, quid de his vss. fiet? Difficultatem vidit Jul. Sabinus. Scilicet cogitandum nunc de repentinis nivibus per eos quoque dies, quibus in pascua aguntur. Succurrere voluit Ouwens p. 594 dum *pecudes* et *boves* de feris minoribus et bubus agrestibus seu uris accipiebat. Durum id esset. Verum non nimis urgenda quæ poeta ad miraculum effert cumulata ex iis, quæ de borealibus plagis remotioribus narrantur. Intervalla esse debent hiemis remissioris et sævioris, etsi 356 *semper hiems*. Nam 360 *Concrescunt subitæ—crustæ:* ergo non semper durant. Itaque sunt quoque tempora, quibus greges extra stabulum in agro habiti *repentino* gelu oppressi laborant. Neque in *cervis* hærendum; posuit, ut poeta, pro feris quibuscumque. 370. *mole nova*, inso-

Hos non immissis canibus, non cassibus ullis,
Puniceæve agitant pavidos formidine pinnæ:
Sed frustra oppositum trudentes pectore montem
Comminus obtruncant ferro, graviterque rudentes
Cædunt, et magno læti clamore reportant.
Ipsi in defossis specubus secura sub alta
Otia agunt terra, congestaque robora totasque
Advolvere focis ulmos, ignique dedere.
Hic noctem ludo ducunt, et pocula læti
Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.
Talis Hyperboreo Septem subjecta trioni

371 *Quos non* Parrhas. *immensis* Zulich. Eadem varietas Æneid. I, 125. *nec cassibus* fragm. Moret. et unus Arundel. 372 *Puniceaque* unus Mead. *agitant pecudes* Regius. *pinnæ* e melioribus Heins. *pennæ* vulgares. 373 *Et frustra* Romanus. *oppositos* Goth. pr. putes fuisse *opposito*. *pectora* Gud. 376 *defossa* Venet. *speciebus* Rom. *specibus* Gudian. *scrobibus* Uratisl. 377 *que* in fine versus abest a multis; minus bene. *totis* Leid. a m. sec. 378 *ulmosque* Ven. 379 *Hinc* Voss. pr. et Franc. *ludo noctem* Rottend. alt. *spolia* Goth. pr. 380 *Firmento* Medic. *fromento que* Francianus; notabilis lectio, utpote de cerevisia e frumento cocta. Tacit. Germ. 23 *Potui humor ex hordeo aut frumento, in quandam similitudinem vini corruptus*. cf. Geopon. VII, 34. *fermento que* Gud. 381 *Quin et H.* Schol. Horat. Od. II extr., sed vulgata apud Donat. Priscian. Bedam. *Hyperboreis* Toll.

lenti, n. nivis. 372. *formidinem* hic funiculum illum venatorum plumis intextum esse, quo cervi territi in retia aguntur, obvium est. Æn. XII, 750 *Cervum puniceæ septum formidine pennæ*. Apud Senecam est Hippol. 46 *picta rubenti linea penna vano cludat terrore feras*. Dixit quoque suaviter nivis altam molem *montem oppositum*, quem urguent pecudes pectore, ut ex nive emergant aut ut incedant.

376. Vita populorum borealium adumbrata ex iis, quæ de Thracibus et Sarmatis narrari solebant, partim quoque de Germanis. *defossos specus* pro fossis dixit: ut in Cul. 273 *defossas domos* pro subterraneis. *defodere* est proprie alte fodere, mox et fodiendo aliquid condere. 378. *advolverunt*, pro, advolvunt, ἀορίστως. 379. *noctem* appellat noctes longas hiemis. cf. vss. 357. 358. 380. *pocula vitea*, vinum, *imitantur fermento*, ζύμῃ, hordeo seu frumento fermentato, h. cerevisia, *atque sorbis*. Hoc quidem vinum nullo Romanis usu frequentatum; nam ejus ne mentionem quidem faciunt R. R. antiqui auctores, et Pallad. II, 15, 4 *Item ex sorbis maturis, sicut ex piris, vinum fieri traditur, et acetum*. Memorat tamen Plinius inter reliqua vini fictitii genera XIV, 16, s. 19, 3. Est autem *sorbus* nobis *Sperberbaum, Arlesbeer*. cf. Plin. XV, 21, s. 23.

381. *Septentrio* seu *septem triones*, h. boves, quasi *teriones* a terendo dicti (v. Varro L. L. VI, 4, et Gell. II, 21), sidus, antiquis Græcis ἅμαξα appellatum, quoniam sub plaustri specie septem versus polum arcticum

Gens effrena virûm Rhipæo tunditur Euro,
Et pecudum fulvis velatur corpora sætis.
  Si tibi lanitium curæ: primum aspera silva,
Lappæque tribulique absint; fuge pabula læta;
Continuoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,
Nigra subest udo tantum cui lingua palato,
Rejice, ne maculis infuscet vellera pullis

382 'Ριπαῖα ὄρη scribitur. 383 *velatur* recte Heins. reposuit, tanquam elegantius per græcismum, e Romano, et alio Pieriano a m. pr., item Gudiano. *vellatur* Ven. Wakef. ad Lucret. IV, 591. ubi *Pinea semiferi capitis vallamina quassans* pro *velamina* intulerant viri docti, recordatus hujus loci *vallatur* reponendo egregie locum sanasse se pronuntiat. At Naugerius dudum hoc idem expresserat Ald. tert.; redierant tamen editores, ut innumeris aliis in locis, ad vulgarem lectionem *velantur*, quæ insidet reliquis codd.; etiam Medic. *fluviis* (a pr. m.) *velantur*. Versum languere facile sentias, si sententiam excusseris. Tanquam inutilem rescindere quoque volebat Jac. Bryant modo a me laudatus. Pedem fixerat poeta in loco lubrico. Narrationi finiendæ sententiam subjicere volebat hanc: Ita vivunt populi septentrionalium terrarum. Hoc, ut poeta, ornare debuit. Pro, ita vivunt, hac vita utuntur, adversus vim frigoris pellibus tecti; subjecit ornatiora: *tunditur Euro gens et velatur satis pecudum*: frigoris vim experitur, et adversus illam velleribus ferarum corpus munit. 384 *lanicium* Parrhas. scribit cum aliis. Aliter meliores. *Sit tibi* quidam codd. ap. Serv. Æn. II, 140 et Ed. Norimb. 385 *tribolique* Romanus, Medic. Gud., ut Ge. I, 153. *fuge pabula tetra* em. Schrader. At v. Notam. 388 *cui tantum* Donat. in Phorm. Terentii II, 56, Moret. quart. Franc. et Erf. *palatu* Mentel. tert. 389 *Reice* scribebat Romanus, sed et v. 422 *Deice. nam maculis* Gud. *inficiet* Menag. a m. sec.

stellas repræsentabant; ut forte *septentrio* sit *septem* stellarum *terio* seu currus; in plaustri locum mox Ursa major et minor, aut altera certe (Homer. Odyss. E, 273) successit. vid. Arat. Phænom. 27. conf. ad Æn. I, 744. 382. *Gens effrenorum virorum*, vulgari ratione; h. immanium, ferorum. *Eurum* iterum pro quocumque vento dixit; itaque *Rhipæo* adjecit, ut borealem ac frigidum declararet; etsi, si arguteris, Rhipæi montes ab Oriente Scythiæ positi videri possunt: de quibus ut de omni Septentrione pro diversis temporibus et opinionum vicissitudine multa ac varia fabulatos esse veteres, sæpe et a multis viris doctis monitum ac disputatum est, ariolationibus quoque de iisdem rebus interpositis.

384—393. Præcepta super lanarum studio. vid. Colum. VII, 3, 9. 4, 4. De *lappis* et *tribulis* Ge. I, 153. 385. *fuge pabula læta.* Hoc poeta a conterraneis suis habet. Columella VII, 2, 3 *pretiosiores lanæ habentur—quæ circa Parmam et Mutinam macris stabulantur campis;* quanquam ibi nomen locorum proprium esse volunt. Philargyr. " quia læta pascua solocem lanam faciunt, hoc est, minutam, duram atque hirsutam." 386—389. Ita omnes auctores R. R. post Democritum Geop. XVIII, 6. v. Varro R. R. II, 2, 4. Colum. VII, 2, 6. 3, 1. Pallad. VIII, 4, 2. Plin. VIII, 47, s. 72. Aristot. Hist. Anim. VI, 13. Cf. Calpurn. Eclog. II, 36 sqq. de lingua nigra coloris varii caussa in sobole constare

Nascentum; plenoque alium circumspice campo.
Munere sic niveo lanæ, si credere dignum est,
Pan deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit,
In nemora alta vocans; nec tu adspernata vocantem.
At, cui lactis amor, cytisum lotosque frequentes
Ipse manu salsasque ferat præsepibus herbas.
Hinc et amant fluvios magis, ac magis ubera tendunt,
Et salis occultum referunt in lacte saporem.
Multi jam excretos prohibent a matribus hædos,

390 *Nascuntur* Medic. a m. pr. *Poscentum* Ven.; pro *Pascentum* credebat Burm. *Nascentis* Mead. *pleno* Reg. Martini. *plenumque* Rottend. alt. *campum* Reg. 391 Jo. Schrader. malebat *Vellere. sic credere* codex Servii ad Georg. I, 16, facili lapsu. 392 *capta* Rottend. alt. In utroque Meadiano vs. 391. 392 inverso ordine erant scripti. 393 *tu* abest Parrhas. *nec es aspernata* pr. Moret. *ne es adspernata* Gud., male. 395 *Ille manu* Romanus et Medic. Pierii, cum pluribus Heinsii, tribus Martini, Goth. pr. Erf. et vett. edd., quod equidem præferrem. *Ipse* Medic. Gud. Moret. pr. cum aliis tuentur; bene utique et ipsum, quis dubitet? 396 *magis et magis* ante Heins., ut in aliis. 397 *occultam* Gud. *referant* Ven. *referent* Rottend. tert. 398 *Multi etiam* Leid. et Moret. quart. cum Goth. sec. et tribus Martini.

debuit e longa observatione. 390. Alium circumspice e grege. Nobilitavit rem tenuem: *pleno campo.*

391. Fabula e Nicandro sumta, qui Georgica et ipse scripserat. v. Macrob. Saturn. V, 22. Pan in arietem mutatus nivei velleris pulcritudine Lunam in nemorum recessus pellexerat. Probus nivei arietis vellere se circumdedisse Panem, etiam ex Nicandro, memorat. Plures Arcadum fabulæ fuerunt de Luna dea e cœlo vocata; placuit imprimis poetis narratio de Endymionis amoribus: quibus adducta Luna de cœlo descendit. Visum aliquod, opinatum, populare, (philosophema appello, quoniam aliud vocabulum magis aptum haud suppetit) in fabula hac antiqua latere probabile fit; forte Lunæ deliquium. Pan Arcadum deus domesticus, quo Naturam rerum declarasse videntur. De Luna autem multa erant fabulati, qua se etiam antiquiores esse jactabant, προσελήνους. v. Opusc. T. II, p. 334 sqq. *Munere* lanæ niveæ, h. pretio; re pretiosa: lana nivea, qua se commendabat, offerens se sub specie candidi arietis. *munus* appellare potuit poeta simpliciter id, quo inducimus et fallimus alterum.

394—403. Nunc de lactis studio. E Varrone II, 2, 19. cf. Pallad. XII, 13, 8. Geopon. XVIII, 12 et 19. De *loto*, herba, quæ et *melilotus*, v. ad Georg. II, 84. 396. *tendunt* (f. distendunt, distentant, ut alibi, v. c. Ecl. IX, 31) *ubera* lacte. Nam pinguescunt oves potissimum ex potu. Notavit jam Aristoteles Histor. Anim. VIII, 10.

398. Ut lactis majorem copiam habeant, multi hædos non submittunt capellæ, sed statim a matre depellunt sobolem (et v. c. vendunt, mactant etc.). *jam* accipio pro porro. *Multi* (eadem orationis forma Ge. I, 225 *Multi ante occasum Maiæ cœpere* et 193 *Semina vidi equidem multos medicare*) *prohibent hædos a matribus*

Primaque ferratis præfigunt ora capistris.
Quod surgente die mulsere horisque diurnis,
Nocte premunt; quod jam tenebris et sole cadente,
Sub lucem exportans calathis adit oppida pastor;
Aut parco sale contingunt, hiemique reponunt.
Nec tibi cura canum fuerit postrema: sed una
Veloces Spartæ catulos acremque Molossum

399 *Simaque* Heins. conj. *præfingunt* Leid. a m. pr., unde Jo. Schrader. *præstringunt.* 401 *a tenebris* cod. Leid. Servii ad Ecl. III, 5. *cadenti* Rottend. tert. *cadentes* Rom. 402 *Sub luce* Rottend. tert. *exportant* Romanus, Medic. Gud. cum multis scriptis et editis; etiam utroque Goth., item vett. Grammat.; atque ita illa: *adit oppida pastor*, secernenda sunt ab antecedentibus. Alios video distinguere: *quod—cadente, Sub lucem* (sc. premunt): *exportans calathis adit oppida pastor*. Ita totam noctem caseis premendis exigerent. 403 *Ut parco* Rottend. sec. *Ac parce* qu. Moret. *contingunt* ubique legitur, nusquam *continguunt*. cf. Not.; ut nec inf. 448 *Aut tonsum tristi contingunt corpus amurca.* 405 *actumque Mol.* alter Rottend. *Molosum* scribunt plurimi.

et *excernunt*, seu secernunt, amovent, hinc ornatius dictum *prohibent excretos*. Servius *excretos*, validiores, reddit. Duxit adeo ab *excrescere*: idque sequuntur alii, de auctoritate usus securi, cum aliud exemplum haud adduxerint. Potest tamen res analogia confici; usitatum enim est, *cretus* natus, a crescere, quod et fuit pro nasci. *concretus*, a concrescere, itaque et *excretus*; dictum, ut *adultus* ab adolescere. Aut verba hæc vim quoque transitivam habuere, aut fuit quoque *olere, adolere*, pro augere: de quo disputatum est ad Æn. I, 704 et jam sup. Ecl. VIII, 65. *Capistra* autem int. περιστομίον genus aculeis insertis, quod non quidem os obturet, sed si uberibus os admoveant, matrem pungat, eamque recalcitrare faciat.

401. *Nocte premunt* in caseum; *Mulgent vere ad caseum faciendum mane:* Varro II, 11, 4. quod autem lac vesperi mulsere, aut mane in urbem vendendum mittunt, aut caseum inde faciunt, et quidem compactum et durabilem; ut contra priore loco v. 401 de caseo, qui recens consumitur, loqui videtur. Sic satis expedita res videtur. 403. *parco sale*, modico, quia *et nimio sale imbui* potest. cf. Colum. VII, 8, 5. Ibid. §. 4 *caseus rursus torrido sale contingitur:* ut adeo *contingunt* esse videatur pro *continguunt*, a *tingunt*, aut, ut veteres scribebant, *tinguunt*. Calpurn. V, 34 *rursusque premetur Mane, quod occiduæ mulsum redegerit horæ.* Quæ ibi antecedunt: *At si forte vaces, dum matutina relaxat Frigora sol, tumidis spument tibi mulctra papillis: Implebis, quod messe fluat;* Mane, inquit, mulge oves: *implebis quod messe fluat*, lac habebis in messorum usum interdiu: ut ap. Maronem in urbem exportatur. Ita nulla emendatione indiget locus. *calathis* vimineis, ut Copa 16. vitilibus.

404 sqq.—413. Procedit ad curam canum. Præiverat jam Hesiodus Ἔργ. 604. 605. proximo loco Varro II, 9. add. Columell. VII, 12. Plin. VIII, 11, s. 61 sq.

405. *Spartani canes* (qui v. 345 *Amyclæi*), *veloces*, imprimis sagacitate

Pasce sero pingui. Nunquam custodibus illis
Nocturnum stabulis furem, incursusque luporum,
Aut impacatos a tergo horrebis Hiberos.
Sæpe etiam cursu timidos agitabis onagros,
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpe volutabris pulsos silvestribus apros
Latratu turbabis agens, montesque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum.
  Disce et odoratam stabulis accendere cedrum,

407 *cursusque* Leid. 408 *indignatos* Medic. a m. pr., memoriæ vitio. *implacatos* Ven. Ed. Ven. 409 *onagris* Leid., sed v. Burm. *tumidos* unus Arundel. 410 *lepores* Toll. et Parrhas. *dammas* scribunt alii, hinc *damnas* Franc. 411 *pulsis* alter Rottend. 412 *turbabis agros montesque per altos* Medic., male. vid. Not. conf. Burm. *terrebis* Romanus. 413 *Ingenti clamore* Uratisl. et Schol. Statii Theb. IV, 323, ut supra v. 43 hoc libro, *vocat ingenti clamore Cithæron*; et præferebat Burm., sed in utroque modo ornatui tantum inservit epitheton; neutro vim aliquam suam habet; Igitur pareo auctoritati codicum, quibus accedit Nonius Marcellus. *Ingentes—cervos* Erf. 414 *in stabulis* alter Menag. *incendere* Colum. VII, 4, 6. qui recitat vss. 414—418 et 420. 421.

et odoratu præstantes, venationi; *Molossi* autem ex Epiro cum venationi tum gregum curæ adhiberi soliti. 406. *Pasce sero pingui.* Expressit h. l. Nemesian. Cyneg. 159. Gratius Cyneg. 307. 408. Eodem, quem sæpe jam vidimus, poetarum more communi, pro quocumque abigeo et prædone (qui Hesiodo *ἡμερόκοιτος ἀνὴρ* l. c.) *Iberum* posuit, quia ea gens rapinis et prædationibus infamis, imprimis cum nondum satis perdomita esset; hinc *impacatos Iberos* appellat: Varronem de R. R. I, 16, 2 ante oculos fuisse poetæ probabile fit; *multos enim agros egregios excolere non expedit propter latrocinia vicinorum, ut in Sardinia quosdam—et in Hispania prope Lusitaniam.* cf. L. I ff. de Abigeis. *a tergo*, in vicinia habitantes et insidiantes.—409. *Onagros*, ferum asinorum genus, Phrygiæ et Lycaoniæ, Arabiæ, ut nunc Syriæ, nec non Africæ cum assiguent veteres (vid. Varro R. R. II, 6, 3. Plin. VIII, 44, s. 69), nemo in Italiæ silvis commemorat. Itaque poetico more, cum omnino feram, quæ canibus agitari posset, nominare vellet, certum quoddam, utque oratio esset doctior, minus notum genus posuit; sic supra *uros*, sic *cervos alibi.* Sic *cedrum* in Italia recensuit Æn. XI, 137, notante jam Victorio lib. XXXVIII, 1. 412. *agens* ad ornatum adjectum; vocabulum venantium proprium, dum urguent feras: Æn. IV, 71 cerva quam *fixit pastor agens telis.* et I, 192 *et omnem Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.* Ita et 413 *premere*, premendo, urguendo, instando, ad retia agere.

414 sq.—439. Sequuntur præcepta de cavendis noxiis animantibus. Vide Colum. VII, 4, 6. Geopon. XVIII, 2. Ante oculos poeta habuit Nicandri Theriac. 35. 51—53. Nostri vestigia pressit Calpurn. Eclog. V, 86 sq. Cf. h. l. Cerda. De *cedro*, forte junipero oxycedro, v. ad

Galbaneoque agitare graves nidore chelydros.
Sæpe sub immotis præsepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cœlumque exterrita fugit;
Aut tecto assuetus coluber succedere et umbræ,
Pestis acerba boum, pecorique adspergere virus,
Fovit humum. Cape saxa manu, cape robora, pastor,
Tollentemque minas et sibila colla tumentem

415 *gravi* habebant Servii libri. Sic Regius et Moret. pr. et edd. vett., ut vel ex Pierio patet; quod firmes ex Nicandro, quem h. l. secutum esse nostrum manifestum est, qui v. 51 *βαρύοδμος ἐπὶ φλογὶ μοιρηθεῖσα χαλβάνη*. Sed reliqui libri constanter *gravis* vel *graves*, et hoc ex propria natura hujus serpentis. v. Not. *celidros*, *colydros*, *chelindros*, *cylidros*, aberrationes. 416 *sub ignotis* Romanus, non male. Sic quoque Erf. Sed perpetua hæc variatio. Sic Æn. XI, 327. vid. Burm. 417 *delicuit* Rottend. tert. *dilituit* Gud. 418 *adsuetos* Gud. et Moret. pr. *colubris* Rottend. alter. 419 *pecorisque* Gud. *adspargere* Mentel. pr. 420 *Fodit* nonnulli apud. Pier., item Venetus; sed hoc ad poeticam rationem haud dubie deterius. Eadem diversitas Georg. IV, 43. 421 *timentem* Menag. pr. *tuentem* Goth. pr. cum Ed. Ven. Idem versus Æn. II, 381.

Ge. II, 443, et Æn. VII, 13. 415. Plin. XII, 25, s. 56 *Dat et galbanum* (succum viscidum) *Syria in eodem Amano monte e ferula* (de qua v. ad Ecl. X, 25). *Sincerum si uratur, fugat nidore serpentes.* Alia loca vid. ap. Cerdam et al. Intpp. Ejusdem *ferulæ* etiam radix adversus morsus serpentum adhibebatur. vid. Samonicus de Medicina 846. *graves chelydros* dixit, (ut inf. *graves elleboros*, ex ipsa rerum natura) quia sunt fœtore intolerabili quasi putris ulceris. vid. Nicand. Theriac. 411 sqq. (p. 28 ed. Gorr.). E Dioscoride et Galeno alia loca laudant Intpp.— 416. De *Vipera* quæ vivos parit Plin. X, 62 s. 82. *mala tactu*, noxia, si tangatur. *cœlum fugit*, h. lucem, stratis motis admissam. Colum. VII, 4, 6 *Stabula vero frequenter everrenda et purganda—nec tantum cœno aut stercore, sed exitiosis quoque serpentibus tecta liberentur.* Adjicitur locus nostri poetæ. *fugit*, *fovit*, ex more, aoristi forma.

418. *Colubrum*, idem cum *boa*, de quo Plin. VIII, 14, s. 14 memorat, serpentis genus esse, putabat Martinus; quia de iis Plin. "*aluntur primo bubuli lactis succo, unde nomen traxere:*" quod mihi parum probabile videtur, dum magnitudinem boæ recordor. Nec huic uni serpenti hoc proprium est, ut lac exugat. Latius colubrorum nomen patuisse videtur: nam etiam in aquis degere dicuntur colubrorum genera, et *mala gramina pastus coluber* occurrit Æn. II, 471. Nec tamen h. l. ex mitium serpentum genere esse potest, quia *pecori adspergere virus* solet. 420. *Fovit humum.* Magis explicite Ge. IV, 42. 43 *effossis latebris sub terra fovere larem.* *Fovet locum* is, qui multus et assiduus in eo moratur; sic *castra fovere* Æn. IX, 57, et sic, *fovere latebras in humo*; hinc magis poetice, *fovere humum.* Mox *Cape saxa.* Ita pugnantem inducit pastorem in Culice 155 sqq. 190. 421. *colla sibila*, quæ sibilum edunt, *tumentem*, ex Nicandro Theriac. 179. 180 *ψαφαρὸς δ' ἀναπίμπλαται αὐχὴν Ἄκριτα ποι-*

Dejice; jamque fuga timidum caput abdidit alte,
Quum medii nexus extremæque agmina caudæ
Solvuntur, tardosque trahit sinus ultimus orbes.
Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis,
Squamea convolvens sublato pectore terga,
Atque notis longam maculosus grandibus alvum:
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, et dum
Vere madent udo terræ ac pluvialibus austris,
Stagna colit; ripisque habitans, hic piscibus atram
Improbus ingluviem ranisque loquacibus explet.

422 *cumque fuga* Medic. a m. sec. *namque* Zulich. et Goth. pr. *tumidum* idem cum tribus aliis, Bodlei. et vett. edd. Norimb. et Ven. 1475. *addidit* Rottend. sec. et Goth. pr. 423 *Dum* quart. Moret. *Tum* Goth. sec. *extremæ agmina* et a m. pr. *agmine* Mentel. pr. et Romanus. 424 *trahunt* Medic. a m. pr., quod, Heinsio judice, non casui debitum videtur, qui ad Æn. VI, 209 plura hujus generis collegit, ubi nomini singulari, cui plurium partium, formarum et individuorum, et cujusvis tandem collectionis notio subest, aut quod poetico more pro plurali numero positum est, verbum plurale in codd. jungitur, ut sup. Georg. II, 89 *pendent vindemia*. Æn. III, 142 Gudian. *victum seges ægra negabant*. In perpetuis tamen librariorum in hoc genere erroribus nihil temere affirmem, nec parum tutam elegantiam captem. Alioquin malebat Heins. in nostro loco: *tardosque sinus trahit ultimus orbes*; aut etiam *tardosque trahi s.* Scilicet communiore ratione *orbes trahunt sinus*. 425 *Ille malus etiam C.* Parrhas. *Esse jam ille* Romanus. 426 *Lubrica* pro *Squamea* Moret. pr. et Menag. pr. cum uno Arundel., qui et hunc versum exhibebant post v. 437, item Parrhas. Sed repetitum est illud cum toto versu ex Æn. II, 473—475. *sublata* Medic. a m. pr. 428 *Et qui dum amnes ullis* Parrhas. *ullis* etiam Menag. pr. Rottend. sec. Moret. fragm. Regius Martin. *amnis* Gud. *ruperunt* ed. Ven. 429 *ac* abest Ed. Junt., etiam Argent. *et* Rom. *terræ palustribus* Ven. *pluvialis* Goth. pr. 430 Versus abest a Menag. pr. *colet* Gud. *ripisque*; molestum τὸ *que*, et τὸ *hic*: sive ad *stagna* sive ad *ripis* referas: multo tamen molestius est, si prius adoptes. Vereor ne antiqua lectio, metri metu, mutata sit, cum esset: *stagna colit ripisque habitat*; *hic—hinc p.* Francianus, quod malim. *tum p.* Nonius in *Improbus*. 431 *Improbat* Ed. Ven. *implet* Gud., uterque Mentel. et multi alii, etiam Pierii.

φύσσοντος. cf. eund. v. 21. *Dejice*, prosterne, quia *tollentem minas*, h. sublato pectore et capite minantem. Variavit versum poeta Æn. II, 381 *Attollentem iras et cærula colla tumentem*. 422. *caput abdidit alte*, in terræ latebras sese proripiens; tamen vel sic feriri potest parte extrema. *extremæ agmina caudæ*, præclare ad magnitudinem. Omnino sunt ornati versus: *orbes*, ut κύκλοι, et *nexus*, proprie de serpentibus.

425. De *chersydro* seu *dryino* et *dryina* agit. Est et hic ex hydrorum genere, forma similis fere aspidi chersææ parvæ. Versus de eo Nicandri Theriac. 359 sqq., quos expressit Virgilius. Videtur de eodem in Culice agi; nescio an et inf. IV, 459. Respexit locum Statius Theb. V, 520 sq. 426. *sublato pectore*, erecto: ut ad v. 421. v. h. l. Cerda. 428. *rumpuntur fontibus*, rumpunt se, erumpunt, prorumpunt se; ut Ge. IV, 368. *hic* in ripis, abundat. 431. *ingluviem* improprie dixit pro ventre, ut jam Servius; nam proprie est πρόλοβος, ut in avibus, primum in gutture

Postquam exusta palus, terræque ardore dehiscunt:
Exilit in siccum, et flammantia lumina torquens
Sævit agris, asperque siti atque exterritus æstu.
Nec mihi tum molles sub divo carpere somnos,

432 *exusta* repositum ab Heins., ita enim veterrimus quisque, et sic bene dici docebat Burm. h. l. Sed confirmem etiam ex Nicandri loco, unde expressit: ἀλλ' ὅταν ὕδωρ Σείριος ἀζήνησι (h. ξηραίνῃ). *exhausta* vulgo legebatur, ut et in Mediceo Pierii erat interpolatum, et ut Gud. Ven. Goth. pr. et plures Martini exhibebant. A Mead. altero aberat v. 432. 433 *Extulit* Medic. depravatum ex *exulit*, quod Menag. pr. exhibebat; quanquam Heins. ad Æn. II, 207 illud ex eo usu defendebat, quo *se* subticetur, h. extulit se. *Exiit* Longob. et Medic. multi Heins. et Burm. Arundel. et Mead. Goth. alt., minus bene. *et* aberat a Regio Martini; in eodem *lumina linquens*. 434 *Serpit* Zulich. *asperque sinus* Medic. a m. pr. *exercitus æstu* in nonnullis legi Cerda notavit. Sic Colotianus habuit, et alius cod. Dorvillio memoratus Obss. Misc. Crit. Vol. I, pag. 3, sicque legebat vir doctus apud Markland. ep. crit. ad Franc. Hare pag. 121; etiam Jo. Schrader. Idem Heins. pro conjectura adscripserat; Marklandus *extorridus*. In eodem Obss. Crit. loco *expergitus* conjectatur. At vide Not. 435 *Nec mihi* Medic. Franc. duo Martini, cum ed. Paris. 1494, Goth. sec.; et sic ap. Quinctil. IX, c. 3, ubi in aliis: *Nec noctu molles*. quod recipi præstat, ut jungatur sententia cum antecedentibus et lenior procedat. *sub divo* vulgo editum ante Pulmann., sicque fere codd., etiam Medic. et Rom., idque revocavit Brunck. Pulmann. intulerat *sub dio*; nil refert; sed *divo* est antiquior scriptura, ut etiam ex Lucretio patet. Goth. alter etiam *molli* a m. pr. *clivo* Arundel.

cibi receptaculum. Laudat Cerda Aristot. Histor. Anim. II, c. 17. cf. inf. Var. Lect. ad Æn. II, 471. Silium hæc imitatum esse, notat idem. Locus est lib. VI, 155—158. *atram* autem dixit, h. funestam, exitiosam, luctuosam. *Improbus*, immodice avidus, vorax. v. ad Georg. I, 119.

432. Hæc plane e Nicandro l. l.

434. *Sævit agris*, gravius, cum notione iræ, quam serpit, incedit per agros. Nicander dixerat v. 371 νέμεται διψήρεας ὄγμους. *exterritus*, interpretibus negotium fecit, cum *æstu* junctum. In Obss. misc. crit. Vol. I, pag. 3 et 83 modo, ut φοβηθείς, *furore quodam percitus, excitatus*, aut *exterrens se*, modo de sævitiæ ex caloris vi exacerbatione, modo ἐκπλαγείς, *punctus, in rabiem versus*, explicatur. Simplicissimum utique est, ut *furens, insanus* exponatur; nam synonyma habentur: consternari, amentia corripi, furere. In Nicandri loco, quem poeta hic repræsentare voluit, v. 371 Theriac. ipse serpens terret alios: ἐν δὲ κελεύθοις Γλώσσῃ ποιφύγδην νέμεται διψήρεας ὄγμους. *in viis vero linguæ sibilo exterrefaciens incedit per siccos agros*. Schol. τὸ δὲ ποιφύγδην ἀντὶ τοῦ φυσητικῶς καὶ μεθ' ὁρμῆς ἐκφοβῶν. Sibila, τραγικωτέρως reddit Æschyl. VII. ad Th. 383 Tydeus—μεσημβριναῖς κλαγγαῖσιν ὡς δράκων βοᾷ. Sed petiit poeta suum *exterritus* ex alio loco v. 417, ubi de *dryino* seu chelydro: *relictis ille paludibus, venans per prata ranas*, Σπέρχεται ἐκ μύωπος ἀηθέα δέγμενος ὁρμήν, *furit ab asilo agitatus*, h. exterritus; ut recte adeo ad furias, quibus corripitur, referatur, ut supra v. 149 ab asilo *tota exterrita silvis Diffugiunt armenta. asper siti*, exasperatus, furens sitis impatientia. Videtur, ut jam Guellius monuit, reddere voluisse Græcorum Δίψῃ καρχαλέος, ut Iliad. Φ, 541. Statius l. c. 521 *siccique nocens furit igne veneni.*

435. Subjicitur nunc aliud periculi genus ex aliis serpentum generibus, qui in cavernis latent et ex iis prode-

Neu dorso nemoris libeat jacuisse per herbas:
Quum positis novus exuviis nitidusque juventa
Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,
Arduus ad solem et linguis micat ora trisulcis.

436 *sileat jacuisse* Venetus, pro *liceat*, putat Burm., quem vide. *libeat dormire* alter Rottend., ex interpretatione. 437 *Compositis* Franc. et Parrhas. Idem versus inf. Æn. II, 473, ubi similis varietas. Alii post hunc versum repetunt v. 426. vid. sup. ad h. v. 438 *reponit* Serv. ad Æn. II, 357. Ceterum, quoties h. l. retracto, otiosi aliquid inesse sentio in his: *aut catulos tectis aut ova relinquens*, et offendit in tam polito carmine defectus copulæ in *volvitur micat;* et quod caussæ annumeratæ sunt, quasi a scriptore historiæ naturalis qui de incertis pronuntiare non audeat, *aut—aut*. Satis erat afferre ista: *nova cute indutum* serpentem cum maxime ira tumentem sævire. Nec plura memorantur in altero loco Æn. II, 473—475 *Qualis—nunc positis novus exuviis nitidusque juventa Lubrica convolvit sublato pectore terga Arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis.* Neque ap. Nicandr. 31 sq. quem noster ante oculos habuit, annumerantur hæc, *aut catulos aut ova.* Suspicabar itaque duo a poeta poni tempora, quibus serpens furiis maxime exardescit, pelle mutata et e puerperio: ut scriptum esset ab eo: *Quum positis novus exuviis nitidusque juventa Volvitur, aut, catulos tectis* atque *ova relinquens, Arduus ad solem linguis micat ora trisulcis.* Ita bene conveniunt: *volvitur aut micat.* Si pertinaciter lectionem vulgatam defendas, dicendum est, priore loco omissum esse *aut*, et poni tempora *tria diversa:* quum aut novus depositis exuviis, aut catulos relinquens, aut relinquens ova, apricatur. 439 *et* abest a Leid. et Toll. *ore* Erf. Idem versus Æn. II, 475.

unt certis temporibus. Videtur pastoris in Culice memor esse. *Nec*, et ne, *mihi tum*, de forma vid. ad Ge. I, 456. Hic autem alium Nicandri locum ante oculos habuit Theriac. 28—34, et 137. 138. conf. Valk. ad Theocr. pag. 253. qui me non habet assentientem in iis, quæ disputavit, nec videtur loci difficultatem perspexisse. 436. *dorsum* proprie est montium; hinc, si montes silvis consiti, etiam silvarum, nemorum. Horat. Sat. II, 6, 91 *Prærupti nemoris—dorso.* 438. *catulos aut ova.* Scilicet alia serpentum genera sunt vivipara, alia ovipara. Melius tamen, quod Cerda et alii, ova aut catulos jam ovis exclusos. Ceterum si uterque versus ad unum idemque tempus revocatur, necesse est, secundum poetam nostrum, ut eodem tempore serpens et pellem exuat et pariat ova aut catulos educet: quæ an vere ita se habeant, non reperio. Serpentes fetum vere conceptum mense Augusto edere, spolium autem hieme depulsa, qua sub humo latuerant, incalescente sole, interdum tamen et autumno exuere, memorantur ab Aristot. H. Anim. lib. V, extr. VIII, 15, al. 17. qui locus de vernatione serpentum est classicus. Vide nunc Schneider. Physiologia amphibior. Specimen I, pag. 12. 13. Itaque statuere malim, non ad unum tempus hæc esse revocanda, sed diversa memorari, h. e. diversas caussas et tempora, quibus e cavernis prodeant ad iracundiam proclives; quum volvitur (aut) *novus exuviis positis, aut relinquens catulos, aut relinquens ova.* 439. Communiori ratione *micat lingua*, dum celeriter movetur, vibratur; doctius, *serpens micat linguis* in *ore*. Tum *arduus ad solem*, erectus ad cœlum, sed cum dilectu, ad solem, cujus calore recreatur. Junctura est: *volvitur*, h. e. volvit se, *et micat ar-*

Morborum quoque te caussas et signa docebo.
Turpis oves tentat scabies, ubi frigidus imber
Altius ad vivum persedit, et horrida cano
Bruma gelu; vel quum tonsis illotus adhæsit
Sudor, et hirsuti secuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri
Perfundunt, udisque aries in gurgite villis
Mersatur, missusque secundo fluit amni;
Aut tonsum tristi contingunt corpus amurca,
Et spumas miscent argenti, vivaque sulfura,
Idæasque pices, et pingues unguine ceras,
Scillamque, elleborosque graves, nigrumque bitumen.
Non tamen ulla magis præsens fortuna laborum est,

440 *caussas.* Cum morborum caussas poeta non expediat, sed remedia: Jo. Schrader. emendat, *curas.* Nimis severe in poeta. 441 *cum frigidus* Rom. 443 *cum intonsis* Ed. Ven. *inlutus* Medic. et Rom. *adlutus* aliquot ap. Pierium: 444 *hirsutis* Medic., ut modo *tonsis* ovibus. Sic et Romanus, et hoc præferri debebat. *hirsute* Franc., pro *hirsutæ.* 445 Unde in Gotting. Edit. *pluviis* irrepserit, nescio. Possit præsidium parari ex Colum. VII, 4, 8 *cælestis aqua sub dio solibus in hunc usum durata paullum decoquitur.* 447 *misosque* Gud. *mersusque* Zulich. *amne* Rottend. sec. 448 *amurga* Gud. 449 *vivaque sulfura*, quod vulgo editur, nisi quod in Elzev. *sulfra* scriptum video, quart. Moret. Rottend. tert. et alter Mentel. habebant; et tuentur Servius, Marius Victorinus, multæ edd. vett., et est communis lectio. At Rom. Medic. omnesque alii codd. Pierii (Medic. quidem et Longobard. a m. sec.) cum Erf. *et* vel *ac sulfura viva. sulfura vivaque* duo Voss. Porro *sulpura* Rom. et alii scribunt. 450 *unguine tædas* Papirianus apud Cassiodorum de orthographia pag. 2295. Sed aliter Charisius et Priscianus, hic etiam *pinguis*, ut in scriptis. 452 *est* abest Goth. sec.

duus.— 440. De morbis ovium cf. Varro R. R. II, 1, 21 sq. *Animadvertendum, quæ cujusque morbi sint caussæ, quæque signa earum caussarum sint, et quæ quemque morbum ratio curandi sequi debeat.*—et Colum. VII, 5.

441. Vide Colum. l. c. ubi s. 5. ad h. l. provocatur. 442. *persedit*, pervenit, penetravit; alias, insedit, 444. Vid. Calpurn. Ecl. V, 74 sqq.

445. E Varrone II, 1, 23. Hinc sup. I, 272 erat: *balantumque gregem fluvio mersare salubri.*—448—451. Conf. Varro II, 11, 7. Colum. VII, 4, 7. 5, 7. Geopon. XVIII, 8 et 15. Compara etiam Gratii Cyneg. 415. 416. *tristi*, amara, ut sæpe. ut *tristis lupinus* Ge. I, 75. *contingunt* cf. sup. 403. *spuma argenti*, n. defervescentis, dum coquitur (*Silberglätte*). Locus de ea classicus apud Plinium XXXIII, 6, s. 35. *pix Idæa*, præstantius genus; intellige autem liquidam, *Teer*, ex Plin. XXIV, 7, s. 24. *scilla*, cepe marinum. *elleborus gravis*, a gravi odore. *album* autem genus h. l. spectari, viderunt jam alii ex Colum. VII, 5, 7.

452. Excitat versus Columell.

Quam si quis ferro potuit rescindere summum
Ulceris os. Alitur vitium, vivitque tegendo:
Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor
Abnegat, aut meliora deos sedet omina poscens.
Quin etiam, ima dolor balantum lapsus ad ossa
Quum furit, atque artus depascitur arida febris,
Profuit incensos æstus avertere, et inter
Ima ferire pedis salientem sanguine venam:
Bisaltæ quo more solent, acerque Gelonus,
Quum fugit in Rhodopen, atque in deserta Getarum,

453 *potuit.* Jo. Schrader. f. *properat*; sed est aoristus, pro, potest. Ut mox 459 *Profuit*, prodesse solet. 456 *aut* e melioribus omnibus Heins. *et* vulgo; porro *omina*, ut castigatiores habent. Vulgo *omnia*, ut et Mediceus ac Romanus. 458 *Cum fuerit*, *fueritque*, vitiose nonnulli. *aut artus* Menag. alter, ut et Pierius enotarat e cod. *horrida febris* Toll. ex *arrida*, ut Franc. conf. sup. ad v. 197. 459. 460 recitat Colum. VII, 5, 10. *intensos* conj. Heins. quod nolim, et Wakef. ad Lucret. I, 301. 460 *saliente* Regius. *Bisaltæ* priore producta etiam Ovidius, et Claudian. XXI, 134. At Gratius 523 corripit *facilis tutela Bisaltæ*. 462 *aut* in Medic. *deserta ferarum* Franc., repetitum ex Æn. III, 646, observante Burmanno.

VII, 5, 10, habuit ante oculos Gratius Cyneg. 360 sqq. Calpurn. V, 75 sq. Sensus est apertus, nullum esse remedium efficacius. *labores* putare possis esse ea, quæ medendo morbo parantur. Verum usu loquendi *labores* sunt ærumnæ, mala, h. l. morbus: *Fortuna* est remedium; sed quomodo? Fortuna est etiam eventus fortunatus, successus; ergo etiam fortunatus exitus morbi: adeoque id quod eum affert, seu curatio seu medela et remedium. Ita *nulla fortuna magis præsens est*, nullus certior remediorum adhibitorum successus est, nullum præsentius auxilium, *laborum*, hujus mali, scabiei, nulla certior salus. Aliter dicta sunt Æn. VII, 559 *ego, si qua super fortuna laborum est, Ipsa regam*: casus fortunæ. 454. *rescindere ulceris os*, quod vulgo aperire ulcus. *vitium*, ulcus, sanies, *tegendo*, dum tegitur. Mox eadem ulcera, *vulnera*. Est autem versus adumbratus e Lucret. IV, 1062 *Ulcus enim vivescit et inveterascit alendo*. 456. *meliora omina*, pro consequenti, auxilium deorum.

457. *dolor*, morbus, exulceratio. *depascitur*, νέμεται, absumit. Guellius comparat Græcorum poetarum γυιοβόρος πυρετός. 459. *incensos æstus*, vulgarius, *fervidos*. 461. *Bisaltæ*, Thraces, cis Strymonem in Macedoniæ oris habitantes; alii ex iis etiam ultra Strymonem. Accurate de iis agentem v. Gatterer. Comment. de Herodoti et Thucyd. Thracia. Comm. III, p. 33 sqq. (in commentat. Soc. R. Gott. Vol. VI.) De *Gelonis* ad Borysthenem v. ad Ge. II, 115. 462. *Quum fugit*, sive expulsus a vicinis populis, seu simpl. migrat, et a Borysthene inde per Getarum deserta, cis et ultra Istri ostia, descendit in

Et lac concretum cum sanguine potat equino.
Quam procul aut molli succedere sæpius umbræ
Videris, aut summas carpentem ignavius herbas,
Extremamque sequi, aut medio procumbere campo
Pascentem, et seræ solam decedere nocti:
Continuo culpam ferro compesce, prius quam
Dira per incautum serpant contagia vulgus.
Non tam creber, agens hiemem, ruit æquore turbo,
Quam multæ pecudum pestes. Nec singula morbi
Corpora corripiunt; sed tota æstiva repente,

463 *lac conceptum* Helen. Acro ad Horat. Carm. III, 4. Sed vulgata est in comment. Cruqu. et Porphyr. 464 *ut* Reg. Martini. *succumbere* unus Arundel. *mollius umbræ* idem Reg. 465 *et summas* Medic. a m. pr. *carpentem* idem a m. sec. *segnius herbas* Romanus. 466 *Extremumque* Ven. 467 *et* abest ab uno Mead. *solum* Menag. pr. *sera—nocte* nonnulli apud Pierium. *discedere* fragm. Moret. *recedere* Ven. conf. ad Eclog. VIII, 28. *deducere* Erf. 468 *morbum ferro* Zulichem. a m. sec. *ferro culpam* Aldd. et aliæ hinc editæ; etiam edd. vett. et omnes scripti Martini, minus concinne. Meliorem ordinem dedit Egnat., hinc Commelin. 470 *ruit æquora* Gud., quod confirmat Heins. ad Æn. VIII, 63 et Æn. I, 84 et placet admodum; recepit quoque Wakef. *aere* Uratisl. *rubit* Franc., pro *subit* conj. Burmann. 471 *pecodum* Gud. *pecorum* Ven. *Ac singula* Goth. pr.

Thraciam et ad Rhodopen. Si in historico versaremur, liceret hinc discere Gelonorum vagos ultra et cis Istrum errores. De lactis equini usu videre potes loca ap. Cerdam et passim alios.

464—469. De lue pecudum. Signa pecoris febri pestilenti tentati enumerat: *Quam videris.* 464. *molli umbræ.* Umbra est grata, jucunda; at quomodo *mollis?* an in qua molliter recumbas? longe petitum esset. Verum sensuum vocabula permutat oratio poetica: ita grata et jucunda sunt blanda, dulcia, lenia, mollia. *umbræ teneræ* sunt ap. Propert. I, 18, 21. 468. *Continuo culpam compesce*, h. statim occide. *culpam*, h. caussam morbi, malum, vitium, ἄτην. *compesce*, coerce, ne latius serpat, *ferro*, ipsa pecudis cæde. Gratius Cyneg. 410 *In primo accessu tristis medicina, sed una Pernicies redimenda anima, quæ prima sequaci Sparsa malo est, ne dira trahant contagia vulgum.* Conf. ibid. v. 369 sq. 467. *seræ decedere nocti*, ut Eclog. VIII, 88, exquisitius ac *sera nocte;* ut adventanti aut accedenti de via decedimus.

470. 471. Infirmum pecus et variis morbis obnoxium pecus ovillum. Videri potest Varro II, 3, 5. 8. Colum. VII, 5. Geopon. XVIII, 9. Gratius Cyneg. 479 sqq. *turbo agens hiemem*, procellas, imbres; non tam *creber*, crebro, *ruit*, h. non tam crebri ac frequentes turbines in mari exoriuntur. Ge. IV, 80. 81 *non densior aëre grando Nec de concussa tantum pluit ilice glandis. pestes*, morbi. *æstiva*, ut v. 64 *pecuaria*, pro

Spemque gregemque simul, cunctamque ab origine gentem.
Tum sciat, aërias Alpes et Norica si quis
Castella in tumulis, et Iapydis arva Timavi,
Nunc quoque post tanto videat, desertaque regna
Pastorum, et longe saltus lateque vacantes.
Hic quondam morbo cœli miseranda coorta est

473 *totaque ab origine* Zulichem. 474 *Tunc* Medic. *aut Norica* Parrhas. *et congrua* Ven. *Gnorica* Zulich. *ac Norica* Goth. sec. 475 *Iapydis* scribendum. vid. Drakenb. ad Liv. XLIII, 5. Græcis sunt 'Ιάποδες. Ut apud Strab. et Steph. Byz. *Iapygis* Roman. et Medic. Pierii, Gudianus. Male defendebat Pierius. *arma* vitiose vulgg. nonnullæ. 476 *tantam* Goth. sec. 477 *læteque* Goth. pr. *saltus longe lateque* Erf. *vagantis* Gud. *vagantes* tert. Mentel. 478 *Hinc* Ven. et unus Arundel. *cœli morbo* Zulich.

gregibus. 473. *Spemque gregemque*, "agnos cum matribus." Servius.

474. *Tum sciat* aliquis, morbis totos greges abripi. Sequitur locus de peste auctumnali armentorum ac gregum celeberrimus, adumbratus e Lucret. VI, 1136 sqq. Cum quo conferendæ sunt a studiosis harum rerum adolescentibus nobiles pestilentiæ descriptiones apud Hippocrat. Epidem. III, sect. 3, pag. 1081 sqq. edit. Genev. (etsi hæc non pestis proprie dicta, sed lues). Thucyd. II, 47 sqq., tum Ovid. Met. VII, 518 sqq. Silium XIV, 581 sqq. Lucan. VI, 80 sqq. Senecam Œdip. 35 sqq., qui omnes Maronem, mirum in affectibus movendis artificem, æmulati sunt, varietate ornatus mirabili, plerumque a phantasia et vi poetica petita. Comparationis hujus gustum dare potest Scaliger lib. V Poetices cap. 11. Hic quidem mireris, quid Interpp. adduxerit, ut, post Servium, hanc pestem eandem cum illa, quæ Peloponnesio bello ineunte Atticam invasit, esse existimarent; quæ ipsa res et alteri errori locum dedit, ut omnia utrique morbo inter homines et bestias communia esse vellent. Respexit haud dubie poeta similem aliquam calamitatem, tum quidem satis notam, quæ ante aliquod tempus maxime afflixerat Noricum, h. terras, quas nunc episcopatus Salzburgicus, magna Austriæ pars cum Stiria et Carinthia, occupat. *aërias* Alpes vocat, perpetuo montium epitheto. 475. *Norica castella in tumulis* non esse possunt loca munita, nam agitur de gregibus, sed habitationes in locis editis, adeoque villæ, vici in montibus. *Timavum*, in Venetorum oris fluvium, a vicinis *Iapydibus*, Illyrici populo, appellavit. De eo vide ad Æn. I Exc. VII, et de Iapydibus vid. ad Tibull. IV, 1, 108. 476. *regna pastorum*, agros, notum vel ex Ecl. I, 70. *post tanto*, tanto tempore post; Ecl. I, 30 *longo post tempore*. Pro saltibus et pascuis dixit ornate *castella in tumulis*, *arva*, *regna*, *saltus*.

478. *morbo cœli*, vitio aeris. cf. Æn. III, 137—139. *Tempestas* h. l. temperies. *totoque auctumni incanduit æstu*, non tam exarsit, ortus est, aut duravit toto auctumno, sed aer in-

Tempestas, totoque auctumni incanduit æstu,
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum;
Corrupitque lacus; infecit pabula tabo. 481
Nec via mortis erat simplex; sed ubi ignea venis
Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus:
Rursus abundabat fluidus liquor, omniaque in se

481 *Corripuitque* quinque ap. Heins. et Burm. duo Martin. Goth. pr. edd. ant. *Corripitque* Gudianus, aberrationes sollennes. Confirmat alterum Pierius e Rom. et optimus quisque liber. *que* abest ab nonnullis. *pabula morbo* Ven. 482 Sic *Nec modus inserere atque oculos imponere simplex* sup. II, 73 h. modi varii. *ventis* Medic. a m. pr. 483 *aucta sitis* Parrhas. *apta* Goth. pr. *abduxerat* aliquot ap. Burm. cum edd. Aldd. Junt. (sed emendatius dedit Naugerius Aldin. tert.) Goth. sec., etiam Philargyr., qui explicat, *contraxerat*. 484 *abundabant* Gud. *fluvidus* Medic. cum tribus Burmanni, Rom. et Goth. pr., Servius. vid. Gifan. Ind. Lucret.

flammatus est tota æstus auctumnalis vi. Solet enim auctumni æstus imprimis gravis et intolerandus esse et morbos gignere, imprimis succedente diei æstui nocturno frigore. Omnino autem ea, quæ in seqq. exponuntur de pestilentia seu lue pecudum, undique sunt collecta, nec facile uno tempore cuncta se exerunt; omnia tamen declarant miasma et contagem per totum aerem diffusam, quæ vitalem vim solutam destruit. 481. Ordinem, inquit Servius, secutus est, quem et Lucret. tenuit VI, 1094 sqq. et Sallustius: primo aerem, inde aquam, post pabula esse corrupta. *tabo*, veneno, miasmate aeris. conf. Lucret. VI, 1123. 1124. 482. *Nec via mortis erat simplex*. *Via mortis non simplex*, non unus, sed varii erant mortis modi. Ita fere Oros. V, 21 *Nec mortis erat via simplex aut una conditio;* Accepere alii sic, ut mors non sit levis, sed cum diris cruciatibus conjuncta. Eo fere redit, quod habet Servius: *nec moriebantur ex usu, id est, secundum naturalem ordinem; non tantum fuga animæ, sed etiam corporis resolutione. Est autem Sallustii, qui ait in fragm. incert.: Nec simplici quidem morte moriebantur.* Sane *mors simplex* dicitur, quæ nullis tormentis ac doloribus geminatur, ut in loco e Sueton. Cæs. 84 a Burm. laudato. 482—485. Primum æstu febris ingenti ac siti totum corpus torrebatur, mox contabescebat colliquatione ac resolutione omnium humorum. *Sitis* pro æstu, calore, unde sitis oritur, ut jam Servius exposuit. *sitis ignea*, ut Stat. Theb. IV, 699 *haurit sitis ignea campos*, ubi alii, ex interpretatione, *arida*. *sitis acta omnibus venis*, per omnes venas, omnes humores, penetrans, se insinuans. *Intima pars hominum flagravit ad ossa*, Lucret. VI, 1166. *adduxerat artus*, cute contracta, quod fit ea exarescente, ut in febri. *adducta cutis* ex Ovidio nota Met. IIII, 398. *liquor fluidus*, humores corrupti, colliquescentes, tabum, conf. Lucretiana VI, 1202 et rel. *trahebat omnia ossa in se*, dum quasi in tabo natarent, *ossa minutatim morbo collapsa;* cujus generis liquationes et resolutiones ossium etiam in aliis morbis videmus. De tabe et putredine cadaverum, non de hac, accipiendus Luca-

Ossa minutatim morbo collapsa trahebat.
Sæpe in honore deûm medio stans hostia ad aram,
Lanea dum nivea circumdatur infula vitta,
Inter cunctantes cecidit moribunda ministros.
Aut si quam ferro mactaverat ante sacerdos,
Inde neque impositis ardent altaria fibris ;
Nec responsa potest consultus reddere vates ;
Ac vix suppositi tinguuntur sanguine cultri,
Summaque jejuna sanie infuscatur arena.
Hinc lætis vituli vulgo moriuntur in herbis,
Et dulces animas plena ad præsepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, et quatit ægros
Tussis anhela sues ac faucibus angit obesis.

486 *media* Ven. *ad aras* ed. Dan. et aliæ antiquiores: saltem Egnat. 487 *Linea* edd., quibus Pierius utebatur. *Laurea* aliæ edd. vett. 488 *magistros* Romanus. Sed *ministri* sunt popæ, ut jam alii docuere. 489 *At si* alter Rottend. Zulich. *mactaverit* Leid. alt. et Regius Martini. 491 *potes* Goth. pr. *consulto* Gud. a m. pr. 492 *Aut* quinque Burmann. Goth. quatuor Martini et vett. edd. *At* alii. 493 *scabie* Uratisl. *fuscatur* Menag. pr. Mentel. tert. 494 *vitulis læti* Goth. sec. 496 *blandis canibus* Parrhas. 497 *et faucibus* Goth. pr.

nus VI, 88 *Corpora dum solvit tabes et digerit*, diminuit, resolvit, *artus*.

486. *Hostiam* intellige majorem, taurum, cujus exta inspiciebantur. *in honore deum medio*, in medio sacrificio; noto usu voc. *honos*. 487. *dum ei circumdatur infula lanea vitta nivea*, poetica ratione, h. infula vittata. *Infula* est latius quiddam, et capiti, e quo fere pendebat, velando aptum, *vittis* alligari ut constringi solita. vid. Lucret. I, 88. 89. Est de hoc copiosa disputatio apud Gesnerum in Thes. L. L. voc. *infula*. 489. *ante*, h. antequam moriens caderet. *Inde*, ex ea neque fibræ, h. exta, ardent impositæ altaribus ; cum autem tem nec nimus ipsa ara pro victima ei imposita ponatur : hinc, *altaria ardent*, exquisitius dixit. 490. sunt *exta muta*, cum aliqua pars aut deesset, aut corrupta esset.

492. 493. Vix sanguis fluit ex vulnere. *suppositi cultri*, e sacro ritu subter jugulum adacti. Conf. Æn. VI, 248 et Serv. 493. *jejuna sanie*, tenui ac exiguo humore eoque corrupto.

494 sqq. Locum, quem poeta iterum tractavit Æn. III, 137—140 ubi *Linquebant dulces animas aut ægra trahebant Corpora*, μελίφρονα θυμὸν ἀπηύρα est jam in Hesiod. Sc. Herc. 428. expressit Statius IV Theb. 725 sq. *Hinc—hinc* pro, porro. Procedit enim ad strages armentorum et pecudum in pecuariis factas. 497. De *angina* loquitur, Gr. ὑάγχη aut βράγχος, qui et morbus suum peculiaris. Laudant Aristot. Hist. Anim. VIII, 21. *fauces obesas* Servius ex-

Labitur infelix, studiorum atque immemor herbæ,
Victor equus, fontesque avertitur, et pede terram
Crebra ferit; demissæ aures; incertus ibidem
Sudor; et ille quidem morituris frigidus; aret
Pellis, et ad tactum tractanti dura resistit.
Hæc ante exitium primis dant signa diebus.
Sin in processu cœpit crudescere morbus:
Tum vero ardentes oculi, atque attractus ab alto
Spiritus, interdum gemitu gravis; imaque longo

498 *herbis* Zulich. De interpunctione v. Notam. Pernititur tamen in retinenda interpunctione *Labitur infelix studiorum* Wakef. 499 *advertitur* Lutat. ad Stat. Theb. V, 137. *fortisque* Erf. a m. sec. 500 *Crebro* duo Burm. Longob. Goth. sec. *dimissæ* Mentel. pr. 501 *morituri* Medic. a m. pr. *moriturus* vitiose tres Martini, Goth. pr. *arret* Franc. *arcet* Moret. sec. *ares* Rom. 502 *tractandi* Mentel. pr. alt. Rottend. et Medic. a m. pr. *et attactum* Schol. Statii Theb. V. *attractum* Leid. a m. pr., ex *at tractum*, ut in Romano. *ad tractum* Longob. Wakef. ad Lucret. VI, 1195 emend. *attactu*. 503 *Huic* Toll. *dat* unus Arundel., notanda lectio; ita ad morbum oratio refertur. Succedit tamen alius pluralis *tendunt*. 504 *Sive in* Erf. 505 *abstractus* Regius Martini. 506 Wakef. interpungit *spiritus interdum, gemitu gravis*. Gravius est, quod idem in paplicat *tumentes* quidni proprie accipias?

498. *studiorum* (h. cursus simpliciter. Heinsius Circensia partium studia huc revocabat) *atque immemor herbæ* (cf. v. 520 et sup. 216; nimis argute alii palmam seu victoriam explicant), ita malim jungere; nam *infelix studiorum*, h. infelicis studii, non est hac in re equus. Non enim nunc aut cursu infelix est aut certamine, sed morbo tentatus. At *infelix studii* est is, qui in studio suo successum non habet, nullum præmium, aut potius ex eo noxam et malum. Contra Æn. XI, 416 *fortunatusque laborum*. Apparet etiam ex imitatione Ovidii Met. VII, 542 *Acer equus quondam, magnæque in pulvere famæ, Degenerat palmas:* veterumque oblitus honorum ad præsepe gemit, *morbo moriturus inerti*. 499. *Victor* ad indignitatem rei additur, cum nihil ei prosit vicisse cursus certamine. *fontes avertitur*, potum aversatur. 500. *Crebra*, crebro, ut tam sæpe. *incertus*, qui per vices, non certis intervallis constitutas, accedit et recedit, inconstans, *ibidem*, circa aures, capitis sudor; signate. Lucret. VI, 1185 *Sudorisque madens* per collum *splendidus humor*. 501. *ille quidem morituris frigidus* ex notissimo quidem Hippocratis aphorismo IV, 37 οἱ ψυχροὶ ἱδρῶτες, ξὺν μὲν ὀξεῖ πυρετῷ γιγνόμενοι, θάνατον σημαίνουσι. 502. Cutis est sicca. Ornate. *ad tactum*, tactu, cum tangeretur, *tractanti*, tangenti, resistebat, *dura*, dum tenta ac sicca est.

504. Jungenda: *Sin in processu cœpit crudescere morbus: Profuit inserto* l. *crudescere*, crudior ac sævior fieri. Ita demum Servianum locum habet: *validior fieri*. Ut contra *mitescere, molliri*, dicuntur, quorum nimia vis imminuitur. 505. 506. Lucretius VI, 1184 *Creber spiritus, aut*

Ilia singultu tendunt; it naribus ater
Sanguis, et obsessas fauces premit aspera lingua.
Profuit inserto latices infundere cornu
Lenæos; ea visa salus morientibus una;
Mox erat hoc ipsum exitio, furiisque refecti
Ardebant, ipsique suos, jam morte sub ægra,
(Dî meliora piis, erroremque hostibus illum!)
Discissos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans sub vomere taurus
Concidit, et mixtum spumis vomit ore cruorem,

renthesi includit vss. 505—508. *gemitus* Leid., ad vulgariorem rationem. *altaque longo* Medic. a m. pr. *unaque* Parrhas., *imaque longi Ilia singultus tendunt* Reiskius conjiciebat. 507 *in naribus* Reg. superscr. *ater et naribus* Rom. *autem* pro *ater* unus Mead. 508 *oppressas* apud Macrob. Sat. VI, 2, male. *obesas* Goth. sec. *aspera* vel *arida* quart. Moret. 511 *exitium* Toll., sed vid. Burm. *refecto* Ven. *referti* duo Moret. 512 *in morte* Romanus. 513 *Di meliora prius* Parrhas., mox *que* abest Leid. *ardoremque hostibus* Romanus. Sed vid. h. l. Burm. *horrorem* cod. Fabricii Chemnic. et Goth. sec. 514 *Discisos* Toll. *Diffissos* unus Mead. *udis—dentibus* Mediceus a m. pr., ut sup. v. 388 *udum palatum* et alia. vid. Heins., qui et conj. *crudis dentibus* vel *avidis*; præstaret saltem *duris*. At *nudi* sunt, nudati a labiis ore reducto, more ringentium, canum imprimis ac furiosorum. Recte Philargyr. " ut fœditatem exprimeret, adjecit *nudis*." Lucret. V, 1063 *Inritata canum—Mollia ricta fremunt duros nudantia dentes.* Porro *ossibus artus* Parrhas. 516 *spumis mixtum* Mentel. tert.

ingens, raroque coortus. Sed, quæ tantum illustrant, hic quidem afferre non possumus. Multa hujusmodi apud Cerdam videri possunt. 507. *tendunt* se, ut jam sæpe; aut *tendunt* sc. pecudes; ut modo v. 503 *dant.* hoc melius, ut nunc ad totum genus redeat; armentorum. 508. *lingua aspera,* inflammatione, *premit,* quia simul intumuerat (ut Ovid. Met. VII, 556 *Aspera lingua tumet*), *fauces obsessas,* seu simpliciter constrictas, interclusas ipso tumore, seu ulceribus, quæ frequentia in hoc morbo, et a Lucretio etiam memorantur: v. 1146 *ulceribus vocis via septa coibat.* Φλυκταίνας Græci appellant (quæ restituendæ in Geopon. XVII, 29, ubi vulgo περὶ φθειριῶντος. Cod. φλύη ταίνων τῆς γλώσσης leg. φλυκταινῶν).

509. Imitatione expressa a Nemes. Cyneg. 228. 229. Vini usum omnes fere veteres hac in calamitate commendant: tanquam antisepticum; etsi sæpius nocere debuit quam prodesse. 512. *Ardebant furiis,* furore corripiebantur, quos vinum infusum refecerat. 513. Versus eximio cum artificio insertus; abominatione hac ad miserationem et ipsa faciente: date *errorem,* furorem, mentis abalienationem, ut jam Philargyrius, *hostibus,* profanis, impiis, scelestis, opp. *piis.* Æmulatus est Nicandrum; Ther. 86 Ἐχθρῶν που τέρα κεῖνα καρήασιν ἐμπελάσειε. Placet sibi in hac formula Ovidius: v. c. *Hostibus eveniant convivia talia nostris.* Sed et in seqq. mirare dilectum poetæ, quo omnia ea potissimum memorat, quæ non tam horrorem, quam miserationem movere possint. 515. *fu-*

Extremosque ciet gemitus. It tristis arator,
Mœrentem abjungens fraterna morte juvencum;
Atque opere in medio defixa reliquit aratra.
Non umbræ altorum nemorum, non mollia possunt
Prata movere animum, non, qui per saxa volutus
Purior electro campum petit amnis: at ima
Solvuntur latera, atque oculos stupor urguet inertes,
Ad terramque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor, aut benefacta juvant? quid vomere terras
Invertisse graves? atqui non Massica Bacchi
Munera, non illis epulæ nocuere repostæ;

517 *Et tristis* Ven. 519 *reliquit* Donat. in Andr. Terentii III, 5, 1, Moret. sec. Zulichem.; et Pierius ex codd. ita notarat. Sic et unus Mead. et vett. edd. et exquisitius hoc magisque ex usu poetæ quam vulg. *relinquit*. 520. 521 *Non umbra* ed. Burm. et nostra prior, e vitio. *non gramina possunt Grata movere* edd. nonnullæ ante Pierium. *Parta* Zulichem. 522 *et* Reg. Martini. 524 *ruit* Erf. *deflexo* Menag. alt. *vertice* Regius Martini, e glossa. 525 *bene facta* alii distinguunt, ut sint facta præclara. Atqui *mans* sudore. 517—519. Lacrimosam imaginem sensit et expressit Statius Theb. IX, 82—85. Guellius alium locum laudat e Tryphiodoro, dignum, qui comparetur (v. 14—16). 520—524. alteriusne hujus juvenci superstitis, an tauri, qui prociderat, an universe taurini generis fortunam deplorat poeta? ambiguus hæreo. Si, quod ultimo loco posui, probabilius est, ad unum saltem taurum revocavit, ut poeta, quæ de toto genere pronuntiare voluit. In verbis expressit noster Lucretiana II, 361—363 *Nec teneræ salices, atque herbæ rore vigentes, Fluminaque ulla queunt summis labentia ripis Oblectare animum.* 522. *Electrum* metallum, non succinum, intelligendum puto, quia illud splendore nobilius, et commune fere poetis est, ab argento aquarum perlucidum candorem notare. Adstipulatur Servii auctoritas. cf. Callim. in Cer. 29 et ibi Spanhem. *At* apodosi h. l. inservit; ut ἀτὰρ, ἀλλά. 523. *Solvuntur latera ima,* flaccescunt, corrugantur. Sed et reliqua languorem denotant.

525—530. Sex horum versuum pulcritudinem ita admirabatur Poetices lib. V, cap. 11, p. 264 b. Scaliger, ut eorum auctor fuisse mallet, quam Crœsum aut Cyrum dicto audientem habuisse. Equidem malim certe versus scripsisse, quam eos tantum interpretari. Ad miserationem movendam memorat hæc, quod nec laborum hominibus fructuosorum præmia ferunt, nec ex intemperantia et luxurie, ut multi homines, morbos et mortes sibi aut arcessiverunt aut maturarunt. Itaque vs. 528. supple: quin potius *frondibus et v. pascuntur s. h.* 526. *terras graves,* spissum, pingue solum, unde difficilis aratio, *glebæ cunctantes,* ut Ge. I, 236, quæque nec minus adeo *gravi vomere, gravi labore,* indigent. *Massica* vina vid. Ge. II, 143. 527. *epulæ repostæ* in tam varia interpretatione

Frondibus et victu pascuntur simplicis herbæ;
Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu
Flumina, nec somnos abrumpit cura salubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæsitas ad sacra boves Junonis, et uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo ægre rastris terram rimantur, et ipsis

enarrantur mox beneficia in homines. *juvent* Nonius Marcellus in *gravis*. *quo vomere* Zulichem., non male, ut *quo* pro ad quid vel quid ponatur, ut millies; sed quia ambiguum facit sensum, retineo *quid*. Burmann. *terras* ne sequatur post *terram* Wakef. emendat *glebas* ex Lucret. I, 212. 528 *et victum* Longob. Pierii, ut sup. v. 314. IV, 181 et alia loca apud Heins., sed antecessit *Frondibus*. 529 *atque* ubique legitur; nescio unde in Elzev. irrepserat *aut*: quod iterum expulit Heins. Gudianus etiam, *exercita cursum*, ut sit græcismus. *atque excita cursu* Schol. Horat. Od. II, 2. 530 *abrupit* tres apud Burm. 531 *ducunt* alter Rottend. 534 *terram rastris* alt. Moret. *ratris* Jo. Schrader. et h. l. vid. ad II, 94. *rimentur* Ven.

malim accipere pro simplici, *positæ*, *appositæ*, ut Ge. IV, 378 *et plena reponunt pocula*. Fert hoc usus sæculi Augustei, sæpius in Marone et Horatio notatus ab Intpp. et jam in Lucretio, ut III, 347. 105. Si tamen vis in composito quærenda, equidem inde petam, quod singuli ferculorum missus novis mensis apponi solebant: ut adeo sit: iterum iterumque apponere. Sic Æn. VII, 134 *reponite vina mensis*. Alio modo dicuntur *vestes repostæ*, servatæ in vestiario. At epulæ in cella carnaria ita servatæ, ἕωλον δεῖπνον, vereor ne nauseam moturæ sint gulosis; ut vero sint epulæ operose conquisitæ et paratæ, ignoro, an usus Latini sermonis admittat. Vides, nos saltem verecunde talia apponere, non cum aliorum contumelia, aut ex edicto pronuntiare. 529. 530. *exercita cursu Flumina*, h. vexata, fatigata; ornatui servit epitheton, ut *fessæ erroribus undæ*, decurrentes aquæ. vid. Burm. Alio in sententiarum ordine esse possunt aquæ turbatæ equorum tranantium pedibus, non autem h. l.

531. Tum factum esse aiunt id, quod nullo alio tempore in istis terris contigit, ut penuria candidarum vaccarum esset ad rem sacram, fere ut Catull. Epith. Pel. 16 *Illa atque haud alia* (vel *Illaque, haudque alia*) *viderunt luce m.* 532. 533. Male post Servium Intpp. Junonem Argivam et ejus sacerdotem, filiorum, Cleobis et Bitonis, pietate notam, huc advocant. *sacra Junonis*, certum sacrum pro quibusvis sacris, ponit; sed in his nivearum boum usus imprimis insignis erat ad pompam deæ ducendam. Pro *bubus* itaque *bufalos* (nam hi sunt h. l. *uri*, v. sup. ad Ge. II, 374) currui junctos dicit. *impares*, simpl. quod alter major, alter minor, diverso etiam, si placet, colore, esset. *donaria* h. l. pro donariorum loco, templo, ut *pulvinaria*, pro templis, jam Servius exposuit. *alta* autem *donaria*, alte extructa, ad notam copiæ et magnificentiæ donariorum; unde et ipsum *templum altum*. 534. Ipsi homines terram fodiunt, et *fruges*, h. semina, *unguibus*, digitis, *infodiunt*, terra occulunt. *Contenta cervice*, quæ

Unguibus infodiunt fruges, montesque per altos
Contenta cervice trahunt stridentia plaustra.
Non lupus insidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat; acrior illum
Cura domat. Timidi damæ cervique fugaces
Nunc interque canes et circum tecta vagantur.
Jam maris immensi prolem, et genus omne natantum,
Litore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit; insolitæ fugiunt in flumina phocæ.
Interit et curvis frustra defensa latebris
Vipera, et attoniti squamis adstantibus hydri.
Ipsis est aër avibus non æquus, et illæ
Præcipites alta vitam sub nube relinquunt.
Præterea jam nec mutari pabula refert,
Quæsitæque nocent artes; cessere magistri,

535 *effodiunt* Goth. sec. 536 *Contempta* duo, ut fere semper variatur in h. v. *Extenta* Legnich. ms. 537 *insidians* Romanus et Gudian., per se non male. At vid. Not. 538 *Non* Toll. et Franc. Goth. pr. 539 *Timidæ* alt. Rottend., at vid. Servium. *dammæ* multi. *morbique fugaces* Comment. Cruqu. ad Horat. Ep. II, 1, 136. 543 *ad flumina* Longob. et Regius Martin. 544 an *furvis*, inquit Burm., sed est pro cavis. vid. Georg. II, 216 et ibi Notam. 545 *exstantibus* malit Jo. Schrader. 548 *jam nec* e libris reposuit Heins. Ita tamen jam legebatur in Commelin. Pulmann. Elzev.; vulgo alii, *nec jam*, cum Romano, ut et Beda de metris. At Macrob. Sat. VI, 2 *Præterea nec mutari jam pabula.* 549 *cessare* Medic. a m. pr. *Amychaonius*, *Amitaoniusque Menalpus*, *Maloampus*, *Melamphus*, aberrationes. vid. Apollod. I, 9, 11.

intenditur. Usus vocis Lucretianus. Quam ornate hæc omnia!

537—540. Etiam feras lues tentat. *insidias explorat ovilia circum*, exquisitius quam explorare, exquirere insidiis ovilia, aut observare circa ovilia id, cui insidias facere possit, et insidiandi locum. Æneid. IX, 59 sqq. *Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili Cum fremit ad caulas* etc. *nocturnus*, noctu, ut toties vidimus, *acrior cura*, morbi.

541. Aristotelem Histor. Anim. VIII, 19. 20 negare, pisces ullo pestilenti morbo tentari, jam Cerda notavit; et videri potest castissimus poeta potius ingenio indulsisse, quam rerum veritati, certe in illis, quæ de serpentum v. 544. 545 strage memorat, quæ qua fide, qua auctoritate, posuerit, ignoro. Sed infectis aquis pisces contagiosis morbis vexari, res est inter historiæ naturalis auctores nunc satis explorata. *Phocæ*, vituli marini. 543. *insolitæ fugiunt*, pro insolito more. 545. *attoniti*, torpentes, rigentes. *squamis adstantibus*, stantibus, erectis, horrentibus.

549. *Quæsitæque nocent artes*, parata remedia. *cessere magistri*, cedunt morbo (*mussabat tacito medicina timore* Lucret. VI, 1177), vincuntur,

Phillyrides Chiron Amythaoniusque Melampus.
Sævit, et, in lucem Stygiis emissa tenebris,
Pallida Tisiphone Morbos agit ante Metumque,
Inque dies avidum surgens caput altius effert.
Balatu pecorum et crebris mugitibus amnes
Arentesque sonant ripæ collesque supini.
Jamque catervatim dat stragem, atqueaggerat ipsi
In stabulis turpi dilapsa cadavera tabo;
Donec humo tegere, ac foveis abscondere discunt.
Nam neque erat coriis usus; nec viscera quisquam
Aut undis abolere potest, aut vincere flamma;

551 *a Stygiis* tert. Rottend. *semissa* Gud., adhærente *s* ex antec. voc. 552 *agitare Metumque* Ed. Ven. *agitansque Metumque* Erf. 553 *Inque diem* Ven. *affert* Rottend. alt. 554 *mugitibus aer* Chronic. Menconis apud Burmann. *auras* Uratisl. 555 *Horrentesque* Romanus, nec minus bene. Nam pestilenti anno omnia apud poetas *horrent*, *squalent*, scil. tabe, illuvie. Sed est ea sollennis varietas, et *arere* non minus idoneum, cum æstus morbi caussa sit: sup. 478. conf. Æn. III, 142. *collesque superni* pr. Moret. Eadem varietas Georg. II, 276. 556 *stragem dat* Goth. pr. *aggregat* Reg. Martini. 557 *delapsa* duo Burm. *cadavera morbo* alter Rottend. Eadem variatio Ge. IV, 252. 558 *ac* abest Goth. pr. *dicunt* idem. *discant* Moret. pr. pars libb. Martini et vulgg. edd. apud Pierium, quod ei majorem dignitatem habere videbatur. 560 *flammis* Goth. pr.

artem ei suam imparem esse vident medici, et quidem *præstantissimi*, quos nominibus clarissimis exornat *Chironis*, e Philyra Nympha et Saturno, et *Melampodis*, ex Amythaone, Æsonis fratre, nati, quorum hic quidem auguriis et καθαρμοῖς maxime illustris apud poetas, alter vero herbis. Nam hoc Martino in mentem venire non debebat, ut hanc narrationem ad Argonautarum tempora referret.

551—553. Versus longe præstantissimi et pictura omni vividiores, neglecti tamen ab Intpp. *Et pallida Tisiphone e Stygiis tenebris in lucem* emittitur, aut, quod gravius est, *emissa sævit*, et *ante se agit Morbos ac Metus*, et more eorum deorum, qui hominibus sive augusta sive terribili forma apparebant, fit major majorque (vid. in Exc. XIII ad Æn. 1), *surgit*que adeo et *effert caput avidum*, quia ipsa est mortis avida, *indies altius*.—Interea undique circa ipsam armenta et greges ægrotant, mox toti greges pereunt 554—557; at quanto feralius ipsa dea *dat*, edit, *strages*, etc.! Priora imitatus est Gratius Cyneg. 373 *Quod sive a Stygia Letum Proserpina nocte Extulit, et Furiis commissam ulciscitur iram*, h. et emittit Furias, quæ ulciscantur iras suas.

559 ad fin. Unicus modus restabat pestilenti morbo medendi (isque etiam nostrorum sapientum judicio unicus, qui satis efficax sit), ut tacta cadavera ex conspectu hominum auferrentur, *ut humo tegerentur*. Nihil enim ex toto animante usui alicui inservire poterat. *Coriorum* nullus erat usus, si quis, id quod tentasse videntur, ea deripere et corpora iis nudare in animum induxerat; *carnes*

Nec tondere quidem morbo illuvieque peresa
Vellera, nec telas possunt attingere putres.
Verum etiam, invisos si quis tentarat amictus,
Ardentes papulæ, atque immundus olentia sudor
Membra sequebatur; nec longo deinde moranti

561 *Ne tondere quidem* Medic. Gud. Mentel. pr. Leid. *ingluvieque* Erf. 562 *ne* Ed. Junt. *telas adjungere putres* fragm. Moret., non indocte. Ita *telæ* dictæ sunt proprie; quod etiam video placuisse Vossio; casus tamen an judicium lectionem produxerit, non dixero; auctoritas utique codd. deest. 563 *Quin etiam* Romanus, non male. *etiam miseros* Ven. *temptaret* Medic. a m. pr. 565 *sequebantur* Ven. et Rottend. sec. Similiter Georg. IV, 8 variatur. *longe* Zulich.

autem, h. e. corpora, quomodo, in tanta copia, aut *aqua*, aut *igni* consumi potuissent? Sed 561 nec *lanæ* ullus usus erat, corrupta *pelle* per ulcera et saniem, quæ est *illuvies*, nec tutum erat eas lanas (*telas* a consequente appellat doctius), pestilenti putredine infectas, *attingere*. Quid? quod adeo, 563 si quis e lana vestem confecerat, *amictus invisos*, quos abhorreres, appellat, eamque induerat, *papulis*, pustulis, exanthematibus, carbunculis, rodenti sanie tumentibus, et fœtido *sudore*, ac brevi tempore post 565 *sacro igni* corpus infestabatur. Est autem *sacer ignis*, de quo Colum. l. c. VII, 5, 16. Laudatur quoque Lucret. VI, 1165. ibid. 660, erysipelatis φλεγμονώδους genus, vid. Celsum V, 28, 4, quanquam is ab erysipelate diversum facit. Aliis phlegmone est. 564. *sudor membra sequebatur*, per omnes partes se diffundens, ut Æn. IX, 812 *tum toto corpore sudor Liquitur*. 565. *moranti* dixit ornate pro, ei, h. ejus artus seu corpus; scilicet non per longum tempus ei moras trahere licebat, cum sacro igni tentari cœpit.

Totum locum explanavimus, quod Interpretibus molestias cum facessivisse videbamus. Adjungamus adhuc nonnulla. *Viscera abolere undis* 559. 560 fere ita accipiunt, ut sit, malum ex visceribus sive lavando sive coquendo abolere, h. sive morbidam naturam, sive pus et saniem, sive, ut Servius subjicit, mucorem quendam carni corruptæ inhærentem. At hoc nec verborum nec rei natura aut veterinaria ratio admittit. Alterum, *flamma vincere viscera*, aut coquendo, aut torrendo, fieri putant: Sane Servius ad v. 490 e Plinio laudat: *morbosa caro non coquitur*; et similia narrant alii; superstitiose potius, puto, quam vere; et possunt utique verba per se hoc significatu accipi; non vero, ut vidimus, hoc contextu. Quid tandem naturæ rei magis consentaneum, quam ut cadavera igni cremarent, aut in flumina projicerent, quo utroque modo consumuntur; quod facere deinde tanta cadaverum strages prohibebat. Flamma vincitur proprie res, quæ concrematur quorsum pertinet similis locus, quem Guellius hic commemorat e Nicandro Theriac. v. 37 de lapide gangite: ἣν οὐδὲ κρατεροῖο πυρὸς περικαίνυται ὁρμή. Vera sententia statim in oculos incurrit, modo quis animum advertat. Est de hoc loco plena ostentationis disputatio Itali cujusdam in edit. Virgilii Ambrogiana T. I, p. 53. Me-

Tempore contactos artus sacer ignis edebat.

566 *contractos* vulgares nonnullæ edd., etiam codd. *contactos sacer artus* Rom. *cum tactos* Goth. pr.

lius tradi nonnulla, alia perperam exponi, vidimus a Pauleto (*Recherches sur les Maladies epizootiques* T. I. p. 44 sqq.), qui ad ignem sacrum, seu erysipelas vagum ardens et malignum, quod statim in gangrænam abit, pleraque, quæ narrantur, spectare putat.

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICON

LIBER QUARTUS

ARGUMENTUM

De re apiaria et mellificio in hoc libro acturus, primo loco exponit argumentum, Mæcenatisque propitiam voluntatem sibi exorat 1—7. Inde de alvearii situ, fabrica, et apparatu præcipit—50, tum de examinum exeuntium cura, seu vere ineunte vagantur—66, seu ad pugnam exeunt discordibus inter se voluntatibus super rege creando—87. Tum alteruter rex est necandus —102, aut, si temere vagantur apes, partim regibus alæ sunt resecandæ, partim gratæ herbæ circa alveare serendæ—115. Cum attingeret locum de horto colendo, hoc argumentum aliis tractandum reliquit—148. De ingeniis, naturis, et moribus apum agit, revocata earum œconomia, quam vocamus, ad reipublicæ formam, quam enarrat—218; tam sollerter institutam illam, ut rationis illæ munere impertitæ esse videantur—227. Sequitur locus de exemtione favorum—238; sin relinquatur pars favorum, quæ tum curanda sint—250. De morbis apum et morborum cura—280. De examinis extincti reparatione et de progeneratione apum ex juvenco peremto et putrefacto—311. Quod cum inventum Aristæi esse perhibeatur: descendit ad enarrationem fabulæ: qua ille fertur extincto examine adiisse matrem Cyrenen, ab hac jussus consulere Proteum, de caussis calamitatis et ejusdem remediis, edoctusque, evenisse sibi rem ob piaculum contractum ex Eurydices, Orphei conjugis, raptu, inferias ei fecisse: quo facto boum corpora in luco relicta paullo post examinibus novis efferbuere.—ad fin.

PROTENUS aërii mellis cœlestia dona
Exequar. Hanc etiam, Mæcenas, adspice partem.
Admiranda tibi levium spectacula rerum,

1 *Protenus* unus Gud. scribebat: ceteri *protinus* e vulgari pronuntiatione. cf. ad Ecl. I, 12. *aerei* tert. Rottend. 2 *Persequar* Uratisl. 3 *miracula rerum* alter Moret., forte ex v. 441.

1. *Protenus*, hinc, deinceps de mellificio se dicturum esse pollicetur. *aërium mel*, quia ex rore (qui utique ex aere defluit, inquit Servius), colligi ab apibus credebatur. Seneca Epist. 85 *Quibusdam placet, non faciendi mellis scientiam apibus esse, sed colligendi. Hinc* mel aerium *Virgilio, quod ex rore aeris factum:* Protinus aerii mellis cœlestia dona. conf. Plin. XI, 12, s. 12. Aristot. Hist. Anim. V, 22. Columell. IX, 14, 20 et alios, quos Cerda laudat. Erroris quidem caussa facile intelligitur; eadem tamen de caussa, *cœlestia dona*, deorum munus, appellat mel, conf. Plin. l. l. Ceterum ab initio statim hujus libri adolescentes ad duo attendant, primum ad artificium rem tenuem et exilem imaginibus cum gratis et jucundis, tum præclaris et magnificis, sine inepto tamen fastu, ornandi; deinde ad calliditatem in inferenda varietate ac copia in argumentum quamvis jejunum et exile, quorsum maxime episodiorum opes referas. Ornatum quidem ac varietatem maxime modo ab majorum animantium, pecudum et armentorum, modo ab hominum attributis, imprimis iis, petitum videbis, quæ humanæ vitæ et hominum societati ac conjunctioni, rebus publicis adeo et exercitibus, propria esse videntur: unde *tecta, ædes, penates, lar, thalami, cunabula, stabula, oppida, urbs, aula, regna, prætoria, portæ* et alia arcessita sunt, quorum quidem usum ipsa suppeditavit vulgaris hominum ratio, dum intelligentiam nescio quam et sollertiam apum ingeniis tribuunt, eamque mirificis rerum miraculis exornant et quæ *illæ* occulto aliquo naturæ ductu et impetu, de quo mortalis mens nihil certi statuere potest, faciunt, ad voluntatem et prudentiam, virtutem animi ac pietatem, referunt. Poeta autem præclare his præsidiis usus est; habet enim insignem ad animos nostros suavitatem, si nostrorum morum ac consiliorum imaginem in aliis animantibus adumbratam videamus. Totus autem hic de apibus locus multis illustrari potest post Varronem III, 16, unde pleraque sumta, ex Columellæ libro IX, qui, dum de apum disciplina tradit, præter Celsum et Hyginum, quorum libri nunc interciderunt, Virgilium secutus est. Adde Aristot. Hist. Anim. V, 20—22, et IX, 40; et hunc poeta sæpe ad verbum expressit. Plin. XI, 1—23. Geopon. XV. Pallad. I, 37—39. Plures scriptores, qui nunc interciderunt, Plinius adhibuerat: v. Ind.

Magnanimosque duces, totiusque ordine gentis
Mores, et studia, et populos, et prœlia dicam.
In tenui labor; at tenuis non gloria: si quem

4 *totiusque ex ordine* plurimi habent, scripti et editi, etiam Medic. Tam parum peritos rei metricæ quis credat grammaticos et librarios? At recte particula metro inimica exulat ex Rom. et aliis melioribus. Mederi voluit vitio quart. Moret. *totasque ex ordine*, Venetus: *totique ex ordine*. 5 *et* abest ante *studia* in Mentel., ut ante *populos* in Rom. fragm. Moret., etiam in edd., ut Cerdæ. vid. Burm. Ad *populos* offendebat Jo. Schrader. in schedis, et conj. *motus*: quod sane locum habere posset; sed *populos* dixit poeta, quia sub diversis regibus habentur apes. 6 *ac* Regius Martini et edit. Paulli Steph.; forte *si qua* vel *si quem* scil. laborem, Burm. *si quam* ed. vet. ap. Wakef. At vide Notam.

libri XI, in his fuit nobile nomen Aristomachi, qui *μελιττουργικὰ* scripserat. Eum tamen Columella tantum ex Hygino laudat IX, 13, 8. Tam parum frequens fuit jam tum tam clari scriptoris lectio. Imago ejus in gemma circumfertur sculpta (ap. *Agostini* P. II, t. 97. *Maffei* P. I, t. 57), a cujus similitudine marmor eo nomine appellatum Mus.Cap. I, 59. Columellæ ea loca adscripsi, quibus ad Virgilium respexit; alia, quæ nec rem nec verba illustrant, sed nota jam per se verbis iisdem aut variatis efferunt, omisi. Multa ex hoc libro vidi transtulisse Quinctilianum in Declamat. XIII. Quæ autem in ipsa doctrina de mellificio et apum natura a Virgilio ac veteribus perperam tradita esse, post Swammerdammii (*Tr. de Apibus* in *Bibliis Naturæ*) et Reaumurii (*Hist. des Insectes T. V.*) sagacitatem ex multis nostræ ætatis virorum diligentissimorum super mellificio libellis satis constat, ea ab his auctoribus petenda sunt.—6. Conf. Ge. III, 289, 290. *si quem Numina læva sinunt* sc. dicere hæc; quod utique proximum est. Ita si orationem suppleas, facile dispellas nubeculam, Burmanno h. l. objectam; quanquam, dum negat, *sinere aliquem*, pro, ferre, tolerare, dici, objici poterat inf. v. 47 *Neu propius tectis taxum sine.* *Numina læva* accepta sunt ab Intpp. sinistra, adversa; laudata jam est auctoritas Gellii V, 12 extr. et Nonii Marcelli in *lævus*. Secundum hos sensus est: non exiguam ex tali quamvis tenui argumento gloriam reportari posse, modo per adversa numina liceat, h. modo ne quod numen adversetur, et modo Apollo (pastoralis, Nomius) invocatus faveat. Fatendum tamen, leniorem esse rationem et juncturam, si admittas, *lævum* h. l. ex augurali disciplina petitum significare propitium: etsi Burm. repugnat, quia alia hujus usus exempla desiderantur. *Numen, numina*, omnino pro voluntate deorum, ejusque declaratione dici, notum est; itaque dici pro oraculis, vaticiniis, ominibus, auspiciis: Æn. II, 123 *quæ sint ea numina divum*, quale illud sit responsum. VIII, 512 *quem numina poscunt*, aruspicis vox. et VIII, 78 *tua numina firmes* de somnio. III, 363 *cuncti suaserunt numine divi*. ergo et de augurio dici potuit. In hoc autem sinistra fausta esse satis constat; translatum quoque ad prodigia et ostenta, ut lætum fulmen Æn. II, 693 *Intonuit lævum*. IX, 630. 631 *Audiit et cœli genitor de parte serena Intonuit lævum*. Est ergo augurium a læva parte numen lævum.

Numina læva sinunt, auditque vocatus Apollo.
  Principio sedes apibus statioque petenda,
Quo neque sit ventis aditus, (nam pabula venti
Ferre domum prohibent,) neque oves hædique petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, et surgentes atterat herbas.
Absint et picti squalentia terga lacerti
Pinguibus a stabulis, meropesque, aliæque volucres;
Et manibus Procne pectus signata cruentis.

7 *læta* Regius Martini. *sinant* Serv. ad Æn. II, 693. 8 *sedes statioque petendæ* Moret. pr. et Mentel, at extrita litera ultima, *e.* et receptum hoc erat ab Heinsio. *petenda est* Ven. et Leid. Sed in tali variatione nil facile decernas. vid. Burm. *legenda* conj. Jo. Schrader. At *petere* est parare. 9 *fit* edd. nonnullæ, male. 10 *nec* Goth. pr. 11 *insultant* Moret. sec. *aut hærens* Franc. *buccula, bacula* al. 13 *pallentia terga* Parrhas. 14 *ab stabulis* Medic. *que* post *meropes* abest a quatuor apud Burm. et ed. Ven. Medic. Pierii et uno Mead. *aliæ* videri potest nimis tenue esse vocabulum pro reliquorum dignitate. Sensit quoque Jo. Schrader., qui conj. *meropesque malæque volucres* vel *meropes avidæque v.* vel *blattæque v.* vel *vespæque v.* 15 *Progne* scribunt deteriores, ut *cygnus* pro *cycnus.* Est Πρόκνη. vid. Heins. ad Ovid. Met. VI, 428. *Et maculis Procne* Markland. ad Stat. Silv. V, 3. 84 conj.; eleganter utique, si poetæ ita placuisse constaret. Maculas enim ipse poeta declarat suis verbis; eas etiam Ovid. VI Met. 670 appellat *notas.* Si tamen maculas sibi ipsa manu adspersit, quidni *manibus cruentis,* h. cruore, *pectus signasse* bene dicatur? habens pectus signatum manibus suis.

8. De alvearii situ præcipit; quæ cavenda sint—17, quæ optanda—32. Eadem præcipiunt Varro III, 16, 12 sq., quem poeta omnino secutus est, et reliqui, quos supra laudavimus, impr. Colum. IX, 4—7. Idem locum hunc excitat cap. 4 pr. Epitheton *hædi petulci* Lucretio deberi II, 367, in quo sunt *agni petulci* observatum in Macrob. VI, 5. 12. *surgentes herbas,* crescentes, ut Ecl. V, 39. Ge. I, 161 et alibi.

13. Varia animantia apibus insidiantia ab alveari (*pinguia stabula* dixit) arcere jubet. Lacertorum varia genera sunt. Stellionem potissimum intelligi (de quo inf. 243) pronuntiat Julius Sab. At perperam: distinguit utrumque genus Colum. IX, 7, 5. 6. *venenatus stellio*—et mox *contra fallaciam lacerti, qui velut custos vestibulo prodeuntibus inhians apibus affert exitium.* Memoratur *stellio* inf. 242. *merops* nota avis, apibus inimica. *apiastrum* vulgo vocant, aut ab apum comestione nomen imponunt; *Immenwolf, Bienenfrafs* (v. Kleinium *Hist. Avium Fam.* IV, Gen. 15, Tr. 2. Expressa imago apud Albinum *Hist. nat. Avium* T. I, n. 44). Eandem una cum hirundine, *Procne,* etiam alii commemorant inter aves apibus infestas. v. apud Cerdam. 15. Etiam Ovid. Met. VI, 669 *neque adhuc de pectore cædis Effugere notæ, signataque sanguine pluma est.* Scilicet maculas in collo hirundinis rubellas ab sanguine repetunt, quo respersit se Pro-

Omnia nam late vastant, ipsasque volantes
Ore ferunt dulcem nidis immitibus escam.
At liquidi fontes et stagna virentia musco
Adsint, et tenuis, fugiens per gramina, rivus,
Palmaque vestibulum aut ingens oleaster inumbret:
Ut, quum prima novi ducent examina reges
Vere suo, ludetque favis emissa juventus,
Vicina invitet decedere ripa calori;
Obviaque hospitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, seu stabit iners, seu profluet humor,
Transversas salices et grandia conjice saxa:
Pontibus ut crebris possint consistere, et alas
Pandere ad æstivum solem; si forte morantes

16 *ipsasque volucres* ap. Nonium in *nidos*. 18 *Et* Menag. alter. 19 *at tenuis* melius repeti bene vidit Meierotto in Dubiis p. 22. *rivos* Medic. a m. pr. 20 *inumbret* Heins. reposuit e Mediceo, Romano, aliisque Pierii, Gud. a m. pr. et Rottend. tert. Vulgo omnes, *obumbret*, quod et Columella agnoscit IX, 5, 4 et ipsum bene se habet. Eadem varietas Æn. XI, 66. *adumbret* Mentel. pr. et Bodlei. 21 *Et cum* quart. Moret. *ducunt* Mentel. *Ut cum vere novi* (Sangerm. *novo*) codd. apud Columellam IX, 5, 4, omisso versu sequente, exhibent. 22 Potest quoque distingui: *reges; Vere suo ludetque favis*. *luditque* Ven. Rottend. sec. a m. pr. *laudique* Menag. alt. *laudetque* unus Mead. *messa* Medic. a m. pr. *cavis emissa* conj. Jo. Schrader., non male, de alveari. Verum et *favi* bene pro eodem; nam favi non modo de melle, verum et de cellis et loculamentis, poetæ dicuntur. Sic inf. 104. 179. 161. 23 *Vicino* Ven. *vita colori* Menag. sec., qua de varietate vid. Heins. ad Ovid. Epist. VI, 54. *discedere* Rom., male. 25 *profluit* Gud. a m. pr. duo Moret. 27 *Pontibus et* Mentel. tert. Reg. *Pontibus et crebris possunt* Gud. *possunt* etiam Goth. pr. 28 *non forte* quart. Moret.

cne, cum filium manibus suis jugularet. 16. 17. Et ipsas apiculas rapiunt, ut pullis suis comedendas apponant. *volantes*, τὰ πτηνὰ, iterum ut sup. III, 147 *volitans* de insecto. Ornatissimus versus! *nidi* pro pullis.

18. *stagna virentia musco*, stagna intellige dulcis aquæ, sive ripa musco obducta, sive saxis musco coopertis extantibus. cf. Georg. III, 144. Ecl. VII, 45. Lucret. V, 949. Horat. Epist. I, 10, 7. Mox *tenuis rivus*, signate, nam profundus ac rapidus abriperet apes aquantes. conf. Varro III, 16, 27 aquam—ita *ut ne altitudine ascendat duo aut tres digitos* etc. *tenuis fugiens rivus*, duplici epitheto. vid. ad Georg. I, 407. 21. 22. Cum primum evolaverint. 22. *Vere suo*, sibi grato et aptissimo. Serv.; seu, quo ipsæ natæ sunt aut adolevere, quove primum volatum tentant, fructusque colligunt. 23. *decedere calori*, ut *nocti* sup. Ge. III, 467. 24. Pulcerrimus versus: *arbos obvia teneat hospitio*, h. excipiat. 25. *seu stabit iners humor*, in stagno v. 18. Hoc *iners* sine motu, nec tamen putre ac situ corruptum: quod aversantur v.

Sparserit, aut præceps Neptuno immerserit Eurus.
Hæc circum casiæ virides, et olentia late
Serpylla, et graviter spirantis copia thymbræ
Floreat, irriguumque bibant violaria fontem.
Ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis,
Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
Angustos habeant aditus. Nam frigore mella
Cogit hiems, eademque calor liquefacta remittit.
Utraque vis apibus pariter metuenda; neque illæ
Nequidquam in tectis certatim tenuia cera
Spiramenta linunt, fucoque et floribus oras

29 *immiserit* unus Mead. et vett. edd. 30 *viridis* Mentel. sec. 31 *Serpilla* nunc ubique fere edi mireris. *Serpulla* Medic. cum multis. *Serpylla* Rom. cum aliis. Etiam *Serpila, Serpilia*. cf. ad Ecl. II, 11. Est "Ερπυλλον. 33 *jura* pro *suta* Ven. 34 *Seu fuerint lento* Franc. *alvaria* Medic. Roman. vid. Burm. et Pierium. *alviarea* tert. Mentel. *vimene* Gud. 35 *aditos* Medic. 36 *ea quippe* Barth. Adv. XXXVII, 6 e Mss. laudat. *calorique facta* Romanus. *calefacta remittit* Parrhas. *resolvit* alter Rottend., ex intepretatione. 38 *in* abest Zulich. 39 *succo* Ven. *fuco linunt et* Parrhas., male.

48 sqq. 29. *aut Eurus præceps*, ventus vehementior, cum impetu irruens, *immerserit Neptuno*, aquæ. Hoc vero est, rem tenuem amplificare!

30. *Circum hæc*, quæ modo enarravit, circa fontes, et stagna, amœna prata esse debent. Colum. IX, 5, 6 *Conseri deinde debent circa totum apiarium arbusculæ.*— De *casia* herba coronaria, alias *thymelæa*, cujus fructus in officinis *granum Cnidium*, monitum jam est ad Ge. II, 213, de *serpyllo* ad Ecl. II, 11; *thymbra* eadem quæ satureia, *Pfefferkraut*, aut ejusdem saltem generis. cf. Martin. 32.—et violæ proveniant; at quam ornate! Imitatione expressit Claudianus XXXVI (de Rapt. Proserp. libr. III), 233 *prima sub luce, cum rore serenus Albet ager sparsosque bibunt violaria succos*. *violaria*, loca violis consita, h. l. pro violis possunt accipi. *irriguum*, h. l. qui irrigat.

33. De fabrica alvearis v. Colum. IX, 6, unde §. 1 colligas, *suberis cortices* potissimum h. l. intelligi. Stramineorum alvearium usum notum fuisse Romanis, non reperio. 36. *liquefacta remittit*, ornatius pro, liquefacit. *remittere*, pro resolvere. 37. *neque illæ Nequidquam*, h. ac propter hoc ipsum. *nequidquam* h. l. sine caussa," frustra; at Georg. I, 95. 96. 192. 403 sine fructu. 39. *Spiramenta*, quæ v. 35 *angusti aditus*. conf. Colum. IX, 7, 5. *fucus* est alga vel ulva marina vel palustris; quæ cum ad h. l. minus sit idonea, alterum assumendum est, ut *fucus* sit quod allinitur, h. l. succus florum; pro quo dictum *fucus et flores*; quo oblinuntur rimæ alvei. *floribus*, h. succo florum. Habuit ante oculos Aristot. verba H. A. IX, 40, p. 944 ed. Paris. D. et 945 A. 40. Paratum ad hoc consilium *gluten*, s. glutinum, est *propolis* veterum de apibus magistro-

Explent, collectumque hæc ipsa ad munera gluten
Et visco et Phrygiæ servant pice lentius Idæ.
Sæpe etiam effossis, si vera est fama, latebris
Sub terra fovere larem, penitusque repertæ
Pumicibusque cavis exesæque arboris antro.
Tu tamen e levi rimosa cubilia limo
Ungue fovens circum, et raras super injice frondes.

40 *collectum hæc* quart. Moret. *ipsa hæc* Goth. pr. 41 *viscosque* Goth. sec. *Figiæ* Gud. e *Frigiæ*, quod in aliis. *servent* idem. *lentius idem* Parrhas. 42 *e fossis* Mentel. 43 *Sub terram* codd. apud Pierium, liber Fabricii Chemnic., Mss. Barthii, Venetus, Regius, Goth. pr. et vett. edd., velut Ven. et Paris. 1494, etiam Egnat., at Aldd. et ceteræ vulgg. *Sub terra. Sub terras* Mediceus Pierii, et unus Arundel. conf. Burmannus. *fovere* tuetur Medic. Pierii, Gud. cum septem aliis, Regius Martini. *fodere* vulgo ante Heins. *fodiere* Medic. a m. pr. vid. Heins. et Ge. III, 420. 44 *ilicis antro* Ed. Ven. conf. Ge. II, 453. *arboris alvo* codd. nonnulli apud Pierium, liber Ursini, Menag., pro *alveo*. v. Heins. Sed Macrob. Sat. VI, 7 *antrum* agnoscit et pro caverna insolenter poni notat. 45 *e* tuetur Heins. e Medic. et aliis compluribus. Vulgo *et*, quod Nauger. intulit, haud deterius; utrumque agnoscit Serv. abest utrumque Toll. *limosa* Zulich. *cubicula* Bodlei. *limo*: In Declamat. XIII, p. 275 ed. Burm. ubi hic locus expressus est: *Juvabat aut lenta vimina vernis fetibus texere, et—hiantes rimas tenaci linere fimo*, putes eum legisse h. l. *fimo*. Sed *luto et fimo* est in Columella. 46 *favens* Toll.

rum. Plinius XI, 7, sect. 6 *E vitium populorumque mitiore gummi* propolis, *crassioris jam materiæ, additus floribus* (succo e floribus), *nondum tamen cera, sed favorum stabilimentum, qua omnes frigoris aut injuriæ aditus obstruuntur, odore et ipsa etiamnum gravi, ut qua plerique pro galbano utantur.* Minus recte ad *pissoceron* revocat poetæ verba ad e. l. Harduinus, et ad *erithacen* Martinus cum aliis; etsi nomina hæc permutari verum est: vid. Beckmann. ad Mirab. Ausc. 15, pag. 42. Varro III, 16, 23 *De his* propolin *vocant, e quo faciunt ad foramen introitus protectum in alvum, maxime æstate. Idæa pix* v. Ge. III, 450.

42. *effossis* non quasi ipsæ effodiant, ut Servius accipit. *fovere larem* habitant, v. ad Georg. III, 420 *fovit humum serpens.* 43. 44. Et reperiri solent intus in pumicum, s. saxorum, ut Iliad. B, 87. 88 arborumque cavitatibus. unde mel repertum in cavis arborum truncis et in rupium cavis. cf. Plin. XI, 18 s. 19.

45. 46. Apum diligentiam apiarii opera adjuvandum dicit. *Lævis limus*, lutum, aqua subactum, sane et tactu lubricum et visu nitidum. *ungue e limo* proprie dictum, ut medici solent. vid. eund. *rimosa cubilia* in pedestri sermone, rimas cubilis, h. alvearis, *ungue circum, fovens*, hoc poetico ornatu adjectum; nam ad calorem continendum alias id fieri solet, ut rimas obturemus. Cetera illustrat Colum. IX, 14, 14 *Quicquid deinde rimarum est, aut foraminum, luto et fimo bubulo mistis illinemus extrinsecus, nec nisi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et, quamvis porticu protecta vasa, nihilominus congestu culmorum et frondium supertegemus, quantumque res patietur, a frigore et tempestatibus muniemus.*

Neu propius tectis taxum sine; neve rubentes
Ure foco cancros; altæ neu crede paludi,
Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulsu
Saxa sonant, vocisque offensa insultat imago.
Quod superest, ubi pulsam hiemem Sol aureus egit
Sub terras, cœlumque æstiva luce reclusit:
Illæ continuo saltus silvasque peragrant,
Purpureosque metunt flores, et flumina libant
Summa leves. Hinc nescio qua dulcedine lætæ

47—50 Possunt hæc videri alieno loco posita, et supra inter ea, quæ cavenda sunt, referenda fuisse. Etiam Jo. Schrader. in schedis locum illis suum circumspiciebat post v. 32. Poteras pari jure post v. 17 annumerare. Scilicet si in philosopho *dogmatico* versabaris, id exigi poterat, ut severo ac subtili ordine ille uteretur. Servavit quoque eum Colum. l. l. IX, 5, 4. 5. 6. Nec tamen turbasse ordinem sententiarum videri debebat poeta. Supra v. 8 sqq. de situ alvearii, tum quæ in eo cavenda sunt, agebat; inde a v. 33 de ipsa fabrica; spectandum in hac, ut angustum sit ostium; ut, exemplo apum, ab apiario rimæ et foramina oblinantur; tandem ut nec odor nec sonus infestus ad apes accedat. 47 *Nec propius* tert. Rottend. *Ne* Arusianus. *taxum sine tectis* alter Moret. *taxum tectis sine* Oblongus Pierii. 49 *odos* tert. Rottend. *olor* Barthii codex, quem v. Adv. XXXVII, 6 et ex eo Keuchen. ad Ser. Samonic. 97. *dolor* pro var. lect. in Gud., forte ex *olor*. *pulso* idem a m. pr. *grandia pulsu* Uratisl. 50 *voci* Ed. Norimb. 52 *terram* Moret. sec. *terra* Medic. a m. pr. *refulsit* Parrhas. 53 *silvas saltusque* Franc. *pererrant* Toll. et Parrhas., item Ed. Paris. 1498.

47—50. Subjicit nonnulla, quæ in adornando alveari videnda sunt. cf. V. L. De *taxo* v. Georg. II, 257 Ecl. IX, 30. *De cancri nidore, cum est ignibus adustus* (uri autem solet in variorum morborum cura), vid. Gesneri notam ad Colum. IX, 5, 6. 48. *neu crede eas paludi aut* ejusmodi loco, *ubi—odor gravis*, molestus, quia fortis et teter est. *offensa imago*, h. *solidis allisa locis*, ut Lucret. VI, 574. Sequitur poeta Varronem III, 16, 12. conf. Colum. IX, 5 extr. Rei caussam Plinius adjungit XI, 19, sect. 21 *Inimica est et echo, resultanti sono, qui pavidas alterno pulset ictu.*

51. Ceterum vere ineunte exire incipiunt apes: *schwärmen*. cf. Colum. IX, 14, 1 et 18. *egit pulsam*, pepulit, *hiemem sol sub terras*; quod antiquæ tabulæ poetam debere suspicabatur Spencius *Polymet.* p. 191; petita verius rei species aut a sideribus et ipso Sole occidente, aut a Sole ad alterum hemisphærium decedente. *cœlum reclusit*, tectum adhuc et obductum nubibus ac nimbis. 54. *Purpureos flores*, simpl. pulcros, ut sæpe. *croceos* alibi, ut v. 109. *metunt*, elegantius, quam carpunt. Ap. Lucret. III, 11 est *limare*. *Floriferis ut apes in saltibus omnia limant.* ἀμήσασθαι. sic Callim. in Dian. 164. 55. *leves* poetico ornatu, quo ipso indicatur, cur suspensæ in superficie se librare possint. *Hinc*, ex his floribus et fontibus, *fovent*, alunt, *progeniem nidosque* (ut vs. 17 pro pullis), novos fetus suos. Columella IX, 14, 18 *Nam ab æquinoctio verno sine cunctatione jam passim vagantur, et idoneos ad fetum decerpunt flores atque intra tecta*

Progeniem nidosque fovent; hinc arte recentes
Excudunt ceras, et mella tenacia fingunt.
Hinc, ubi jam emissum caveis ad sidera cœli
Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen,
Obscuramque trahi vento mirabere nubem:
Contemplator; aquas dulces, et frondea semper
Tecta petunt. Huc tu jussos adsperge sapores,
Trita melisphylla, et cerinthæ ignobile gramen;
Tinnitusque cie, et Matris quate cymbala circum:

57 *Excludunt* Rottend. tert. Mentel. pr. Leid. a m. pr. Goth. pr. *Extudunt* Moret. pr. *figunt* Franc. Ven. Goth. pr. unus Mead. Sic Servius et edd. Steph. aliæque. 58 *Kin ubi* Mentel. pr. a m. pr., pro *Quin*, ut Heins. conj. *Hic* Reg. Martin. quod præferam. *missum* Rottend. tert. Gud. a m. pr. vide v. 22. 59 *per æstivam* Reg. Martin. 60 *mirabile* Goth. pr. Hoc idem conjecerat Reiskius, et *Contemplator* pro nomine accipiebat. Sed vid. Georg. I, 187. 62 *Huic* Ed. Junt. cum al. *Hic* fragm. Moret. Uratisl. et Reg. Martini. *Huc tu caveis adsperge favorum* aut *tunsos adsperge sapores* ex v. 267 emendabat Reiskius. Sed vid. Not. 63 *melisphylla* Heins. e Medic. et melioribus scripsit; vulgo *meliphylla*, communi ratione. Aberrationes alias in hac et altera voce *cerinthe* vid. apud Burm. et in Colum. IX, 8, 13, ubi versus laudatur. Est τὸ κήρινθον. *ignobile carmen* Ven., an *germen?* Burm. 64 *et* abest Menag. sec.

comportant. nescio qua dulcedine lætæ, idem versus Georg. I, 412.

58—62. Itaque etiam nova examina, cum primum se aeri credunt, fontes et arbores petere videbis. *hinc* nunc saltem ad operis faciendi ordinem erit referendum duce Plinio XI, 6 s. 5. *Caveas*, de alveo, a theatri sedibus petita imagine. conf. Colum. IX, 9 pr. 59. *per æstatem liquidam*, per aerem liquidum, æstiva serenitate. ut *liquidus aer. æther. Nare*, volare, ut contra *navis volat* apud poetas. Philargyr. ex Ennio laudat: *transnavit cita per teneras caliginis auras.* Et Lucret. III, 590 prius *quam* anima *prolapsa foras enaret in aeris auras.* Mox idem: *trahi vento.* 60. *nubes*, perpetuum de examine. Valer. Fl. I, 396 *Fuscat nube diem, dum plenas nectare cellas Pandit, et in dulcem reges emittit Hymetton.* ubi Weitz. multa subjicit. 61. *Contemplator:* de formula hac præcipiendi v. sup. ad Georg. I, 487. 62. *Huc*, in arborem, ut hinc in novum alveare condi possit, nec ulterius procedat agmen, *adsperge sapores jussos*, succos, quos adspergere moneo, jubeo; inf. v. 549 *monstratas excitat aras.* cf. Varro III, 16, 30. 31, addo 22. 23 et 14. 63. *melisphyllum*, seu melissophyllum, apiaster, conf. Varro III, 16, 10, vulgo *melissa.* conf. Martin. *Cerinthe*, nobis hortensis, in Italia silvestris ac valde frequens, hinc *ignobile gramen*, h. herba. vid. Plin. XXI, 12, s. 41. Expressam ejus faciem habes ap. Martinum. cf. Colum. IX, 9, 13, ubi et hic versus laudatur, et c. 12. 64. *Matris cymbala*, in Magnæ Matris Deorum, Cybeles, sacris adhiberi solita, ut notum. Ceterum tinnitu æris apes cogi et in alvearia condi, res vulgari usu cognita. Caussam alii a metu, ut Varro III,

Ipsæ consident medicatis sedibus; ipsæ
Intima more suo sese in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint; (nam sæpe duobus
Regibus incessit magno discordia motu,
Continuoque animos vulgi et trepidantia bello
Corda licet longe præsciscere: namque morantes
Martius ille aëris rauci canor increpat, et vox

65 *considunt* Mentel. pr. Moret. sec., et mox *condunt*. *concident* Goth. pr. *meditatis* Franc. 68 *incussit magnos discordia motus* Reiskius conjiciebat. Sed *discordia incessit*, ut *cupido, metus, incessere* modo *animos*, modo *animis*, etiam in pedestri oratione sæpe dicitur. 70 *prædiscere* Ven. et Uratisl., quod Burmanno in his libris usitatius videbatur. 71 *canor invocat* Sangerm. cod. apud Colum. IX, 9, 4. Ibidem unus mox *tonitus*.

16, 30. Colum. IX, 8, 10. 12, 1, quod sequitur Lucanus IX, 284 sqq. pulcerrimo loco; alii a voluptate, quam ex sonitu capiunt, petunt, ut Aristot. Hist. Anim. IX, 40. Plin. XI, 20, s. 22. Geopon. XV, 3. quod ipse Virgilius sequi videtur inf. 151 *Curetum sonitus crepitantiaque æra secutæ.* Prior ratio eo videtur posse comprobari, quod meticulosum animans etiam echo reformidat (vid. v. 50), et pulveris jactu a pugna revocatur v. 86. 87. Varro III, 16, 30. Locum etiam ante oculos habuit Claudian. XXVIII (de VI Cons. Honor.), 259 sqq. 65. *medicatis sedibus*, h. in loco succis adsperso et oblito. *medicare semina* vidimus Ge. I, 193. *cunabula* pulcre, quia de fetu apum.

67 sqq. Quem alii Intpp. horum versuum nexum sibi finxerint, equidem non assequor. Solent enim illa, *nam sæpe duobus—discordia motu*, in parenthesi ponere (quam hic sustulimus) et, quæ sequuntur, apodoseos loco habere; invito plane sensu, et particula *que* otiosa. Sed poeta negligentiore oratione usus est, et, dum in digressionem abripitur, præstantissimum omnium confessione locum, apodosin non nisi v. 86. 87 subjunxit; ita ut reliqua omnia in medio interjecta sint; quod notatum jam video Philargyrio. Si nova examina alveari prodeunt, tinnitu æris revocantur; sin ad pugnam exierint, aspersione pulveris. *Regibus incessit discordia*, pro vulgari ratione, *reges incessit*. *Reges*, quos nunc apum matres esse scimus. Dignitatem carminis in re tenui in seqq. admirari satis nequeas.

69. *Corda bello trepidantia*, h. animos belli cupiditate, pugnæ ardore, trepidantium, festinantium, satagentium, dum se ad bellum accingunt, ut mox *trepidæ coëunt*, h. festinantes. Apponam Servii notam: "*trepidantia bello corda*, alacritate pugnandi, non timore." Alibi Ge. III, 105 *exultantiaque haurit Corda pavor pulsans.* Transtulit autem poeta ea, quæ omnium apum migrationes antecedere solent, ad id, quod illo maxime tempore accidere solet, cum bellum civile movetur; et habuit ante oculos Aristotelem H. A. IX, 40, pag. 946 E. Varronem R. R. III, 16, 30, poetam autem vicissim Columella IX, 9. 71. Dum bombum faciunt. *fracti sonitus*, h. non continui, modo

Auditur fractos sonitus imitata tubarum;
Tum trepidæ inter se coëunt, pennisque coruscant,
Spiculaque exacuunt rostris, aptantque lacertos,
Et circa regem atque ipsa ad prætoria densæ
Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.)
Ergo, ubi ver nactæ sudum camposque patentes
Erumpunt portis, concurritur; æthere in alto
Fit sonitus, magnum mixtæ glomerantur in orbem,
Præcipitesque cadunt; Non densior aëre grando,
Nec de concussa tantum pluit ilice glandis;
Ipsi per medias acies, insignibus alis,
Ingentes animos angusto in pectore versant,
Usque adeo obnixi non cedere, dum gravis aut hos,
Aut hos versa fuga victor dare terga subegit:

72 *Auditor* Gud. a m. pr. *tractos sonitus* tentabat Jo. Schrader. ex v. 260 *tractimque susurrant.* 73 *trepide* uterque Goth. *pinnisque* Gud. et Mentel. pr. 74 *Spicula exacuunt* sine *que* Mentel. pr. a m. pr. *Spiculaque acuuntque* Uratisl. 75 *ad* deest pr. Moret. 77 *ver sudum nactæ* Erf. *nanctæ* Gud. *nate* Goth. pr. *campusque potentis* Gud. Interpungebatur—*patentis: Erumpunt*—Ita erat durior ellipsis *τοῦ fuerint*, vel *sunt*. cui occurras, si cum aliis *nactæ erumpunt portis*: junxeris. Inde continuatur oratio: *concurritur* etc. Itaque mutavi. 78 *Irrumpunt* Aldd. Junt., et sic Goth. pr.; Heins. mallet *se rumpunt*. v. ad Georg. I, 446. *concurrunt* Ven. et Goth. sec. Post *æthere in alto* interpungit Zulich. cum edd. nonnullis, sic quoque Wakef. Porro *æthere alto* quart. Moret. *ab alto* Reg. Martini. 81 *Non de* Menag. pr. et Reg. *pluet* edd. Commelin. et al. *fluit* tert. Rottend. et Gud. pro var. lect. 83 *in corpore* alter Moret. pro var. lect., sed vulgata est apud Schol. Statii Theb. I, 417. Post hunc versum in alt. Rottendorphii erat: *Ipsi inter sese reges fulgentibus alis.* 85 *subegit* reposuit Heins., quem vide, ut omnes Pieriani et excepto fragm. Moret. Heinsiani, Martiniani, Gothani. Edd. obsidebat *coegit*, quod vulgare verbum est. Est tamen Egnat., quæ *subegit* exhibet. Heins. etiam *fugæ victor dare terga* malebat. Sed et alterum Æn. XII, 463. v. Burm.

fortiore, modo remissiore spiritu. 73. *pennisque coruscant*, ex frequenti motu *πτερὰ ποικίλα. αἰόλα.* Idem est *micare.* 74. *Spicula rostrorum* (sic vulgari more effertur, pro simplici, rostra), aculeos, acuunt, seu cum Martyno simplicius, rostris suis acuere videntur aculeos, quod muscas quoque facere videas. *aptant lacertos* petitum a pugilibus, qui ante certamen explorant vires, brachia jactant, ut Æn. V, 376. 377. *πῆλε δὲ χεῖρας* Apollon. II, 45. 75. *prætorium*, h. l. ex usu castrensi. 77. Redit oratio ad vs. 67 *Sin autem ad pugnam exierint.* Ergo, *ubi ver nactæ—erumpunt portis*, concurrunt. *Miscentur* pro conveniunt. *ver sudum εὔδιον.* Mox 79 *mixtæ*, pugna congressæ; utrumque ex *μίγνυσθαι, μιχθῆναι.* 77. *ver sudum*, cœlum sudum verni temporis; idem sunt *campi patentes*, aer purus et liquidus, non nubibus clausus; ut bene Servius. 82. *Ipsi*, reges. ut Burmann. monet. 84. *obnixi non cedere, usque adeo dum*; in vulgari ora-

Hi motus animorum atque hæc certamina tanta
Pulveris exigui jactu compressa quiescunt.
Verum, ubi ductores acie revocaveris ambo,
Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
Dede neci; melior vacua sine regnet in aula.
Alter erit maculis auro squalentibus ardens;
Nam duo sunt genera: hic melior, insignis et ore,
Et rutilis clarus squamis; ille horridus alter
Desidia, latamque trahens inglorius alvum.
Ut binæ regum facies: ita corpora plebis.

87 *quiescunt* Medic. et ant. plerique codd. apud Pierium, et unus Arundel. et recepi nunc pro vulg. *quiescent*. *quiescant* Bodlei. 88 *ambos* Philarg. et alii. Sed meliores *ambo*, ut et Charisius ac Maurus. vid. Pierius. 89 *obstet* Medic. a m. pr., ἀρχαϊκῶς, inquit Heins. *ne providus* Zulich. 91 *Alter enim* Sangerm. ap. Colum. IX, 10, 2. *maculis alvo* sec. Rottend., miro lapsu. 92 *hinc melior* Menag. *meliorque* Medic. a m. sec. Moret. quart. Zulich. et Regius, ut versui caverent. *insignis et auro* Ed. Ven. *meliori insignis et ore* conjiciebat Reiskius. 93 *clarus gemmis* Burmann. 94 *lateque* quart. Moret. *alvom* Gudian. 95 *corpora plebis* Medic. et omnes Heinsii, quod hic recepit (idem jam ediderat Egnatius); et est utique exquisitius, adeoque poeta dignius, quam vulgatum *gentis*, neque exemplorum agmine firmare opus erat. Habebant *plebis* omnes Martini, uno Bodlei. excepto; habent uterque Gothanus, et apud Colum. IX, 10,

tione, *ita obnituntur, ut non cedant, donec*.—86. *hi motus:* ut jam ad v. 67 dictum, est hæc apodosis sententiæ generalis, variis ornamentis interpositis; nam vs. 77. *Ergo* inquam, *ubi erumpunt portis* ad pugnam, adsperso pulvere dirimendæ sunt apes. 87. *compressa quiescunt*, comprimuntur.

90. Dissidium civile inter examina enecto altero rege sedandum; nunc de specie ac colore regum et ceterarum apium. *melior*, fortior, victor. *prodigus*, h. l. qui tantum mel consumit, nullum ipse parat. 91. Sequentes versus recitat et illustrat Columella IX, 10. Sunt autem fere ad verbum ex Aristotele confecti H. A. X, 40, pag. 945 D. E. Ed. Paris. Opp. *maculæ squalentes*, tinctæ, obductæ, *auro*, h. maculæ aureæ. conf. Æn. X, 314. XII, 87. Unde mutuatus est Silius II, 547. 583. Putidum est Grammaticorum (v. Gell. II, 6. Macrob. VI, 7. Nonius VI, 26) commentum, *squalere* a *squamis* deducentium. Sed *squalere*, etsi communiter de corpore illuvie et sordibus obducto dicitur, ex primo ac proprio significatu de madore corrupto ac muco; tum apud poetas de quacumque re, cui aliquid illinitur, incrustatur, adeoque etiam de colore adscititio, usurpatur. Omnino *squalent*, quæ *non* sunt *lævia ac nitida*. conf. ad Æn. X, 314, quæ vero tantum ab asperitate spectantur, ea *horrere* dicuntur, etiam sine sordium notione. 92. *insignis ore*, forma; mox v. 95 *faciem* dixit. Plin. XI, 16 *Omnibus* (regibus) *forma semper egregia et duplo, quam ceteris, major*. 93. *alter ille horridus*, fœdus adspectu (mox *turpes horrent*, eodem sensu v. 96).

Namque aliæ turpes horrent; ceu, pulvere ab alto
Quum venit, et sicco terram spuit ore viator
Aridus; elucent aliæ, et fulgore coruscant
Ardentes auro et paribus lita corpora guttis.
Hæc potior suboles; hinc cœli tempore certo
Dulcia mella premes; nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, et durum Bacchi domitura saporem.
At quum incerta volant, cœloque examina ludunt,

2 meliores, in quo aliæ diversitates videri possunt: laudat enim: *Namque duæ regum facies, duo corpora plebis; Alter erit maculis auro squalentibus ardens; Et rutilis clarus squamis insignis et ore:* ex vss. 91. 92. 93. 97 *et sicco terram* aliquot Pieriani; porro Medic. Gud. Moret. pr. et Rottend. tert. Et sic apud Colum. l. l. Ante Heins. *et terram sicco*, ut vulgo omnes. Apud Columellam porro: *quam pulvere ab alto Cum venit.* Burmannus conj. *ceu pulvere anhelus Cum venit.* At inserviebat Columella sententiæ suæ, ut ex lectione facile apparet. Laudat enim sic: *Atque hic maxime probatur, qui est melior; nam deterior, sordido sputo similis; tam fædus quam,* pulvere ab alto cum venit et sicco terram spuit ore viator, *et, ut idem ait,* desidia latamque trahens inglorius alvum: (ex v. 94) *Omnes igitur duces deterioris notæ* dede neci, melior vacua sine regnet in aula: (ex v. 90) *qui tamen et ipse spoliandus est alis, ubi sæpius cum examine suo conatur eruptione facta profugere* etc. 99 *et* abest in libris apud Colum. IX, 4, 2. Pro *lita* erat *ita* Moret. quart. Antea cum Philargyrio interpunctum erat: *ardentes auro, et p.* 101 *premens* Medic. a m. pr. Reg. et unus Arundel. 102 *et* ante *durum* aberat ab Gud. a m. pr. et Zulich. *ac* pr. Moret. *edomitura* Gudianus. 103 *Et quom* Franc.

desidia, incultu et negligentia, et hoc ipso *latam trahens alvum*, obesus, *πλατυγάστωρ* ap. Aristotelem. Aliorum loca vid. ap. Guell. et Cerdam.

96. *turpes horrent* pro sunt, sed cum notione asperitatis: conf. ad v. 91. *ceu viator horret, quum venit ab alto pulvere*, alte a vento in aerem levato, acto; pro simplici: a via pulverulenta. *spuit terram*, aut in terram; ait Serv. pro compos. adspuit, inspuit; aut re vera terram, propter pulverem, sc. ut terra dicta sit pro pulvere; spuit, expuit, pulverem. *Aridus*, pro siccus, sitiens; ut *αὐαλέος* apud Callim. in Cer. 6 *ὃκ' ἀφ' αὐαλέων στομάτων πτύωμες ἄπαστοι.* 99. *Ardentes corpora*, corporibus, *lita*, illita, oblita, inducta, *auro et paribus guttis*, aureis maculis. Locum expressit et excitavit Colum. IX, 3, 2. Idem affirmat, Virgilium Aristotelis in his auctoritatem (Histor. Anim. IX, 40; adde V, 22) esse secutum. Conf. Varro III, 16, 19.

100. Ex his præstantissimi apum fetus educantur; ex his optimum mel paratur. *cœli* (v. ad Ge. III, 327) *tempore certo*, vere et auctumno. *premes* eliquando. cf. v. 140. 101. *mella liquida* et communi naturæ mellis epitheto, et vero etiam proprio quodam dicuntur. Tum autem et in vitio haberi possunt tanquam fluentia, ut v. 36 (opponuntur *tenacia* v. 57), et in laude, ut h. l., ut sint pura, et opponantur iis, quæ fæce ac sordibus crassa sunt. conf. inf. 163. 164. Porro, quod sequitur, veteres vina melle condiisse, atque hinc etiam *mulsum* conficere consuevisse, satis notum est vel ex Horat. Sat. II, 4, 24. *durum saporem*, austerum.

103—115. Ut loco semel capto re-

Contemnuntque favos, et frigida tecta relinquunt:
Instabiles animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor. Tu regibus alas
Eripe. Non illis quisquam cunctantibus altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa.
Invitent croceis halantes floribus horti,
Et custos furum atque avium cum falce saligna
Hellespontiaci servet tutela Priapi.
Ipse thymum pinosque ferens de montibus altis
Tecta serat late circum, cui talia curæ;
Ipse labore manum duro terat; ipse feraces
Figat humo plantas, et amicos irriget imbres.

104 *Contemtuque favos—relinquam* Mss. Barthii: prius ferri possit; est tamen ex vulgari ratione. 105 *In stabulis* Medic. a m. pr. et duo alii. *prohibetis* Rottend. sec. 106 *Tu rigidus* Regius Martini. 108 *et castris* Rufin. de Schemat. lexeos p. 32. *tollere signa* unus Mead., male. 109 *olentes floribus orti* Franc. et unus Arundel. *alantes* Regius. 110 *custos frugum* Medic. a m. pr. *florum* Goth. sec. *aut avium* Rottend. sec. et Menag. pr. 112 *feres* Reg. Etiam *tinos* legi Philargyr. monet. cf. eundem ad v. 141. 113 *ferat* quart. Moret. 114 *ferentes* quart. Moret. 115 *Affigat humo* Goth. sec.; et sic sæpe alibi, ut v. 169 *Affervet* et 188 *Affit*, pronuntiandi vitio.

tineantur apes, et ad mellificium invitentur, enarratur, quid factu opus sit. *frigida tecta* ex hoc ipso, quod alvearium ab apibus destitutum est; nam quum assidue incolunt, tum *fovent*, ut v. 43 *fovere larem.* Sic *frigidus torus* pro viduo. Nam opus, quod *fervet*, huc trahi nequit.—105. *ludo*, a volatu vago et incerto. 106. Rem eandem tradit Columella, simulque modum IX, 10, 3, et IX, 9, 8. 107. *quisquam*, quasi de militibus loqueretur. *altum iter*, de volatu. 109. horti, in quibus sunt flores halantes. 110. Omnia hæc vulgo nota; quid tamen ad apes? dices. Scilicet Priapi signum, in hortis positum, arcere falce sua etiam ab alvearibus fures, et aves apibus infestas terrere videri poterat. conf. Horat. Sat. I, 8, 4 sqq. Eum Lampsaci ad *Hellespontum* potissimum cultum esse, nec minus constat. *tutela Priapi*, pro *Priapus*, *custos*, pro, quæ custodit hortos a furibus, observat fures. Sic quoque Macrob. reddit III, 6 extr.

112. De thymo apibus gratissimo res nota. Loquitur autem poeta Romanus de eo, qui nunc *thymus capitatus*, in Italia et Græcia frequentissimus. cf. Martin. *semper virens pinus* memoratur etiam Columellæ IX, 4, 2, et 5, 6; erat autem illa veteribus inter hortenses arbores, ut vel ex Ecl. VII, 65, ubi v. Heins., et inf. v. 141 patere potest. conf. Cerda. Quæ in botanicorum libellis memorari solent, ex illis, non ex notis ad poetam sunt petenda. Chamæpityn, herbam topiariam, Scaliger intelligebat ad Culicem p. 41 Append. Virgil., minus bene. 115. *amici imbres*, aqua ex fonte aut fluvio. *irrigat imbres*, scil. plantis, vel in plantas,

Atque equidem; extremo ni jam sub fine laborum
Vela traham, et terris festinem advertere proram;
Forsitan et, pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem, biferique rosaria Pæsti;
Quoque modo potis gauderent intuba rivis,
Et virides apio ripæ; tortusque per herbam
Cresceret in ventrem cucumis; nec sera comantem
Narcissum, aut flexi tacuissem vimen acanthi,

117 *et terris properarem* Mentel. pr. pro div. lect. *avertere* sec. Moret. et Uratisl. Goth. pr. *proras* Gud. a m. sec. 118 *colenti* Gud. a m. sec., quod ab emendatrice manu profectum, exquisitius est vulgato. forte *colentis*, inquit Burm., quod necesse haud esset. 119 *bifori* Erf., indocte. *Basti* Medic. a m. pr. 120 *intuba, intyba, intiba*, scribitur. v. sup. Ge. I, 120. *positis—fibris* Longobard. *positis* Ed. Ven., et *fibris* etiam Priscian. lib. IX et XI agnoscit. Sed hoc haud dubie ex Georg. I, 120 repetitur. 121 *viridis* fragm. Vatic. *totusque* Toll. *per herbas* Goth. pr. Regius et Ed. Paris. 1494. 122 *sera* Medic. et alii boni, recte; *sero* duo Pierii et multi alii, quod et vulgare est, et metro repugnat.

exquisitius, quam vulgare, *irrigat plantas imbribus*. Æn. I, 691 *Venus Ascanio placidam per membra quietem Irrigat.*

116—148. De cura horti colendi argumentum aliis se relinquere tractandum dicit; quam partem deinceps Columella libro X explendam suscepit. Nam Rapini hac de re insipidum opus in hunc censum non venit. Plin. XIV, 1 *Quanquam videmus Virgilium præcellentissimum vatem, ea de caussa* (rerum humilitate) *hortorum dotes fugisse, et e tantis, quæ retulit, flores modo rerum decerpsisse, beatum felicemque gratiæ*, etc. Versus sunt longe ornatissimi, imprimis herbarum hortensium epithetis et aliis attributis.

118—124. Forsitan de cura hortorum dixissem. Jam ornatum contemplare. 118. *pingues hortos*, solo pingui adeoque fertili. *quæ cura colendi ornaret hortos*, in vulgari oratione: *esset;* in qua etiam tempora aliter sibi responderent: *traherem, festinarem,—canerem*. 119. *Pæstum*, s. Posidonia, Lucaniæ urbs, ad sinum Pæstanum, non longe a Silaro, rosis clara urbs apud poetas, a triginta inde annis propter præclaras ruinas nobilis, itemque numorum veterum repertorum copia. Sunt de his multorum opera, imprimis Thomæ Mayor, et Comitis de Gazola editore Paullo Ant. Paoli. *biferum* autem propter egregiam cœli clementiam, et ad Homeri imitationem de Alcinoi hortis Od. H, 117—121. 120. Enarrat nonnulla olera hortensia et coronaria ex topiariis. De *intubo* vid. ad Georg. I, 120. *Apium*, σέλινον, varia habet genera, ut petroselinum. Sed hic *palustre* intelligendum videtur, nobis *Selery* dictum, quod locis riguis gaudet. cf. Mart. 121. 122. Usus eadem imagine Propert. IV, 2, 43 *Cæruleus cucumis, tumidoque cucurbita ventre.* 122. 123. De *Narcisso* v. supra ad Ecl. II, 48, et h. l. Martin. Videtur scilicet veterum Narcissus esse *Narcissus* noster *albus circulo purpureo* vel *croceo minor*. Sed *sera comantem*, sero florentem, appellat, quod

Pallentesque ederas, et amantes litora myrtos.
Namque sub Œbaliæ memini me turribus arcis,
Qua niger humectat flaventia culta Galæsus,

124 *que* abest ab edd. ant. et fragm. Vatic. *Pallantesque* Rottend. sec. At tert. *Pallantisque*, ut *Palantes hederæ* sint, velut *Errantes*. Sed sunt aberrationes illæ perpetuæ; et hedera *alba* a *nigra* distinguitur. vid. Heinsius. 125 *Œbaliæ memini me turribus altis* vulgo ubique legitur. *Œbaliæ—arcis* apud Arusian. Messium, quod unice verum esse nullus dubito, nuncque cum Brunckio recepi. Quis enim *Œbaliam* dixerit de urbe Tarento, aut Tarentina regione? quis *turres Œbaliæ?* quis ferat *turres Atticæ* pro Athenis? At *arcem* pro urbe dicere poterat, quanquam et *arx Tarenti* ex Livio satis nota. *turribus autis* Medic. a m. pr. *Œbalio* Goth. pr. Mira ex hoc nomine orta est corruptela apud Corrippum de laud. Justin. III, 94 *vites—Quas manibus propriis Ithacus plantavit Ulysses Arce sub Œbalia Laertia limina servans, Nondum Trojani vitans discrimina belli.* Nisi *Œbaliam arcem* forte ex Laconica cum Penelope, Icarii filia, in Ithacam transferas, nullus ei locus esse potest. In cod. unico, unde carmen profectum est, erat: *Parces ubi Italia.* Nunc Barthii emendatio recepta: *Pace sub Iliaca.* Interea fatendum est, corruptelam in Marone esse videri valde antiquam, quandoquidem in Claudiano ex imitatione dictum occurrit: *Liris, et Œbaliæ qui temperat arva Galæsus:* in Prob. 260. 126 *Qua niger* omnes libri, scripti et expressi; nec aliter legerat Sidonius Apollinaris c. 24, 8 *Quales Corycium senem beantes Fuscabat* picei *lana Galæsi.* At ante Heins. editiones Plantinianas et Elzev. occuparat *piger* ex Jo. Scopæ collectaneis. Alterum proprie Galæso tribuitur; ambigitur modo, quo sensu. v. Burm. ad h. l. Sed est haud dubie aqua nigricans, quia pellucida et profunda; ita enim solet fundus nigricare, adeoque et ipsa aqua *Umbrosum* Galæsum dixit Propert. II, 25, 67. At enim hoc sensu *niger amnis* absolute dici vix potest: aliter se habet *silva nigra*. *Galæsus* scribunt Medic. et meliores, Γαλαῖσος. v. Heins. *Galesus* vulgo. Respicit h. l. Propert. II, 34. 67 ubi Maronem in hæc loca deducit: *Tu canis umbrosi subter pineta Galæsi Thyrsin et attritis Daphnin arundinibus.*

sub clementiore cœlo etiam seriore anni tempore, Novembri ac Decembri, floret, ut de Thracia ac Græcia tradiderunt Busbequius et Turnefortius. Et Theophrast. de Hist. Plant. VI, 6, loco ab Heinsio laudato: *νάρκισσος ἢ λείριον—ὄψιον δὲ σφόδρα· μετὰ γὰρ ἀρκτοῦρον ἡ ἄνθησις, καὶ περὶ ἰσημερίαν.* In *comantem* vim agnoscit Meierotto in Dubiis p. 10, ut respiciatur copia florum et scaporum, quos narcissus habere solet. Mitscherlich. noster Adnotat. ad H. in Cer. p. 112, ad v. 12 Hymni hoc epitheton advocat: *τοῦ καὶ ἀπὸ ῥίζης ἑκατὸν κάρα ἐξεπεφύκει.* *Acanthus* h. l. herbæ nomen, noster *acanthus sativus* seu *mollis Virgilii*, apud Bauhin. *Wälsche Bärenklau.* vid. ad Ecl. III, 45, ubi *mollis*, ut inf. v. 137, *ὑγρὸς* Theocrito, quod hic *flexus*, quia adultior caulis reflectit se et vergit ad humum; propter hoc ipsum poetica ratione *vimen* ei tribuitur, quod proprie non habet, sed caulem. *tortos acanthos* dixit Columella X, 241. *Pallentes hederas:* ponit genus certum; nam sunt et nigræ.

125. De *Tarento* loquitur; *arx Œbalia* dicta, h. Lacedæmonia, ab Œbalo, vetere Lacedæmonis rege, Tyndarei patre. Parthenii Spartani, Phalantho duce, *diu et per varios casus jactati, tandem in Italiam deferuntur, et, occupata arce Tarentinorum, expugnatis veteribus incolis, sedes ibi constituunt.* Justin. III, 4. De his et Tarenti originibus actum in Commentat. de legibus Tarent. in Opusc. academ. Tom. II, pag. 217 sqq. Ager autem Tarentinus inter fertilissimos habitus; amne *Galæso* irriguus, noto ex Horat. Carm. II, 6 *Dulce pellitis ovibus Galæsi Flumen,*

Corycium vidisse senem, cui pauca relicti
Jugera ruris erant : nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus albaque circum

127 *Corytium* Junt. Ed. 129 *Nec Cereri* Salmas. Exerc. Plin. p. 366 laudat; memoriæ sc. vitio. Tum noli cum nonnullis hærere in *illa seges* nec fertilis—nec commoda Baccho. Jungenda sunt: *pauca jugera, illa* jugera *erant seges* nec fertilis per juvencorum arationem, nec opportuna. Dicta *seges* omnino pro agro, proprie quidem de proximo. 130 *Hic (rarum!) in dumis,* interpungendum conjectat Burm., sed vid. Not. *Hinc* liber Bersmanni; ipse conj. *Huic:* quod et Erf. a m. sec. habebat. *Hinc* etiam Longobard., ex paucis illis jugeribus, inquit Pierius.

et regnata petam Laconi Rura Phalantho. 127. *Corycium* nunc *senem* induxisse videtur Varronis exemplo, qui fratres Veianios laudat III, 16, 10. 11. Locum expressit Sidonius Apoll. Carm. XXIV, 58. 59. *Corycus* Ciliciæ oppidum, antro et croco satis notum; ex quo agro oriundus senex hic in agrum Tarentinum a poeta adducitur, sive is casu eo pervenerat, sive traductus a Pompeio, qui, narrante Servio, victis piratis Cilicibus partim ibidem, partim in Græcia, partim in Calabria, agros dedit. Laudes tamen hujus senis apud poetam in piratam veteranum vix cadere videntur. Apud Probum alia est narratio: "Pompeius quum oppugnaret piratas, remigibus eorum promisit agros, si vicisset eorum adjutorio; quorum proditione victor Tarentinorum agros veteranis divisit, et quicquid deterrimum fuit, remigibus dedit." Indocte hæc quoque narrata; et, si quid inde tenendum, saltem dicemus, veteranos a Pompeio in agrum Tarentinum tum vacuum ab incolis deductos esse. Inter hæc quid vetat, quo minus certum hominem Cilicem intelligamus, quem poeta, quocumque tandem casu ille in Italiam traductus fuerat, in his terris hortum colentem noverat? Venerat enim poeta in hæc loca sub a. U. C. 715. v. Vitam. At illa Servii ratio vix ferri potest, ut *Corycius senex* appellative dictus sit, qui more apud Corycios usitato agrum coleret. *Hortus* quidem *Corycius* recte ita diceretur, a præstantiore cultus genere, non autem *senex.*

127. 128. *cui pauca relicti Jugera ruris erant. relictum rus* cum absolute dicatur, vix aliter accipi potest, quam sive de subsecivo, h. in metatione, cum agri assignarentur, intra limites non recepto (v. Goes. Ind. in R. Agrar. Scriptt.), sive de contemto omnino propter jejunitatem soli neglecto et deserto agro, ut Servius facit (quo et reliqua vocant: *nec fertilis illa juvencis, Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho* et mox *in dumis).* Nam *ager relictus,* sc. hereditate, avitus, cum nihil, quod eo ducat, adjectum sit, ut v. c. contrarium in illo Martialis: *Res* non parta labore *sed relicta,* valde dure dictus esset. Habes tamen in hoc Burmanni auctoritatem. 128. 129. *nec fertilis illa juvencis,* h. juvencorum labore, aratione. *seges* omnino pro agro, solo. Nec arationi, nec pascuis, nec vineis bonum solum fuisse dicit.

130. *in dumis,* in solo spinoso ac dumis indulgenti, hoc equidem novi latine dici posse; etiam sic, ut sit, inter dumos, in dumeto, quod non

Lilia verbenasque premens vescumque papaver,
Regum æquabat opes animis; seraque revertens
Nocte domum dapibus mensas onerabat inemtis.
Primus vere rosam atque auctumno carpere poma,
Et, quum tristis hiems etiam nunc frigore saxa
Rumperet, et glacie cursus frenaret aquarum,
Ille comam mollis jam tondebat hyacinthi,
Æstatem increpitans seram zephyrosque morantes.

132 *æquabit* quart. Moret. *animo* quatuor apud Burmannum, et sic Serv. ad Æn. I, 18. vid. ad Phædr. II, 3. Burmann. Versus 130. 131 aberant a Goth. sec. 133 *ineptis* Franc. 134 *atque* omittit pr. Moret., hiatu non inaudito. 135 *etiamnum* Heins. e Medic. et Gud., etiam Pierianis. *etiam nunc* vulgo, et hoc recte; est enim antiquius; itaque revocavi. Monitum ad Ecl. II, 41. 136 *firmaret* Moret. sec. Pro *glacie* Wakef. *glacies* reposuit, eleganter quidem. 137 Vulgata erat lectio: *Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi.* Mirationem jam per se facit hoc, quod *acanthus*, seu *branca ursina*, cum inter *semper frondentes* sit (ut Georg. II, 119 *baccas semper frondentis acanthi*), alienus ab h. l. est, in quo de floribus *alieno tempore florentibus* agitur. Jam vero *mollis jam* (non, *tum*) *tondebat hyacinthi* scribunt diserte Mediceus, Gud. Rottend. tert. a m. pr., Mentel. duo, Menag. alt. et Moretani tres (quo Regius alludit: *jam tond. iacinthi*). Eandem lectionem in vetust. libris invenerat Achilles Statius; itaque nondum receptam esse olim mirabar; et nunc eam recepi, adstipulante Brunckio. Nam manifestum est, aut importunum metum de metri ratione, aut scripturam sine aspiratione locum dedisse depravationi in *acanthus* ad ductum Ecl. III, 45, ubi *mollis acanthus* occurrebat. *jam tunc* Ven. At Martini libri cum Gothanis in vulgatam lectionem conspirabant; nec Pierius quicquam de suis monuit. 138 *zephyrosque vacantes* Erf. a pr. m.

videtur locum habere; an vero esse possit latine dictum pro in horto, sæpe ducta ex dumis, incluso, quod vir doctus me docet, alii dijudicent. Certe non ausim dicere, olus crescere *in sæpe*, pro in horto sæpe cincto, ita nec, *in dumo*. *premens*, plantans, ut Georg. II, 346 *quæcumque premes virgulta per agros.* ut *premere* sit legere, decerpere, metere, adjecta opus esset alia voce, manu, ungue, ut Ge. I, 157 *falce premes umbras*, resecabis. Calpurn. V, 111 *tu tamen aut læves ederas aut molle salictum Valle premes gelida*, ubi est seu falce seu manu stringere, frondes decerpere. Mox *rarum olus* potest referri ad pauperem hortum, ut modicum olus inde provenisse dicat; sed verius est ita dici, quoniam proprium sationis et plantationis est, ut olera parvis inter se intervallis, *raris ordinibus*, serantur; id quod in solo tenui multo magis fieri necesse erat. Saltem hoc malim, quam porosum interpretari, ut spongia rara dicitur. *circum* in oris arearum oleribus consitarum. *Verbena*, hierobotane, *Eisenkraut*, h. l. apum caussa sata. *vescum papaver*, tenui grano; Ge. III, 175 *vescas salicum frondes* dixit; ad quem v. vide. 134. *carpere*, carpebat, historico modo, ut et v. 140. 135. *frigore saxa Rumperet*, v. Ge. III, 363. Etsi vix credas, in locis his Italiæ extremæ circa Tarentum tantam hiemis sævitiam incidere posse; ut pro generali hiemis notatione hæc sint habenda. 137. *comam mollis jam tondebat hyacinthi*: h. carpebat hyacinthos media hieme. *coma hyacinthi* pro ipso flore. 138. Argutus versus. Ipse antever-

Ergo apibus fetis idem atque examine multo
Primus abundare, et spumantia cogere pressis
Mella favis; illi tiliæ, atque uberrima pinus;
Quotque in flore novo pomis se fertilis arbos
Induerat, totidem auctumno matura tenebat.
Ille etiam seras in versum distulit ulmos,
Eduramque pirum, et spinos jam pruna ferentes,
Jamque ministrantem platanum potantibus umbras.
Verum hæc ipse equidem spatiis exclusus iniquis
Prætereo atque aliis post me memoranda relinquo.

139 *multum* Gud. a m. pr. 141 *tilia* Medic., quod merito præfert Heins. Et sic emendarat Reiskius. 142 *Quodque, quoque* al. apud Burm. 143 *ferebat* Schol. Cruqu. Horat. III, 1, quod in prosa ferrem. *legebat* Moret. fragm., quod in cultorem, non de arbore, dici posse, bene monuit Burm. 145 *que* abest a duobus Burm. *Iduramque* Leid. pr. a m. pr. *pinum* Medic. a m. pr. *Edurasque pinus* Goth. pr., metro invito. *spinas* Leid. Zulich. Rottend. pr. a m. pr. Moret. sec. *prunos jam spina ferentis* Ven. 146 *umbras* Heins. e Pierianis et suis. Sic Goth. sec. et omnes Martini. *umbram* vulgo. *platanus—umbram* Goth. pr. 147 *hæc ipse quidem* novem apud Burm., uterque Goth. Regius et Ed. Norimb. *hæc ipse eadem* Ven. *ipsa* Medic. a m. pr. *exclusus* omnes Pieriani et Heinsiani, Goth. sec. et omnes Anglici; et confirmat Columellæ imitatio lib. X pr. Vulgg. *disclusus*, male. Altera tamen lectio jam ab Egnatio erat prodita, et e Palat. in ed. Commelin., tum H. Steph. et Pulmann. *seclusus* Menag. pr. 148 *post me memoranda* Nauger. cum Steph., quod deseruere alii: itaque revocavit Heins. e parte

tebat præcocibus floribus æstatem et zephyros, et idcirco increpare eorum tarditatem ac moram videri poterat.

140. Mellificio antevertebat alios; mella maturius exprimebat favis. *apes fetæ* melle. 141. *pinus* vid. ad v. 112. 142. 143. Fidem præstabant arbores, nec frustrabantur spem ex flosculis et gemmis conceptam. Poma futura latent in floribus, hinc *arbos induit se pomis in flore novo:* at *in florem ipsum induit se arbos* supra Georg. I, 187. 188.

144—146. Ille etiam ulmos in ordinibus, κατὰ στίχους, h. e. ille ulmorum ordines posuerat; at elegantius *distulit*, disposuit, *in versus*. conf. Ge. II, 277 sqq. Servio duce, quem Julius Sab. excribit, Martinus de *transplantatione arborum jam adultarum*, quam ille Corycius senex felici eventu tentabat, accipit; motus epitheto adjecto: *seræ* ulmi. Probaveram hoc ipse in prioribus edd. et ad eadem jam redeo. Ergo *ulmos* appellat *seras*, non tam sero adolescentes, sed jam adultas. *piros eduras*, h. valde duras, validas; conf. Var. Lect. ad Ge. II, 65. *Spinus*, oxyacantha, *Hagedorn*, cui jam prunus insita erat; tandem *platanus* (vid. Georg. II, 70) jam umbrosa. hæc forte ad priorem interpretandi modum revocare possit. 147. Cf. ad v. 116. Colum. lib. X, præf. et pr. *spatiis iniquis*, spatio nimis angusto, intra quod cursum suum tenere cogitur. Respicit locum Plinius quoque lib. XIV pr. 148. Servius ad h. v. *Gargilium*

Nunc age, naturas apibus quas Jupiter ipse
Addidit, expediam, pro qua mercede, canoros
Curetum sonitus crepitantiaque æra secutæ,
Dictæo cœli Regem pavere sub antro.
Solæ communes gnatos, consortia tecta
Urbis habent, magnisque agitant sub legibus ævum;

librorum; ut Goth. sec. Reg. et Cantabrig. exhibent; et confirmari id potest e Colum. X præf. 3 et X, 5, quo major pars alludit cum Mediceo et uno Arundel. *post memoranda*, ita, ut similis syllaba exciderit; quam supplevere alii, ut in Pierianis aliquot et uno Meadiano: *post hæc memoranda*, aut, ut vulgo legebatur, et ut in tribus Martinianis legitur: *post commemoranda*. *aliis primo memoranda* Ed. Ven. 154 *que* abest a quart. Moret. uno Mead. et vett. edd., forte melius. *ævom* Gudianus.

Martialem significari prodit; scripsit sane is de hortorum cura, sed est serior ætate, et non nisi Palladio primum laudatus.

149 sq. De re privata ac publica apum agere orditur. πολιτείαν καὶ βίον dixit Arist. H. A. IX, 40, et inde Didymus Geop. XV, 3, 1. Fabula nota vel ex Callimacho H. in Jov. 49 sqq. Fuere tamen multa, quibus fabulam ornaverant poetæ: in his v. c. illud, quod Ambrosiam Jovi puero apportabant columbæ inter Planctas advolantes: Odyss. M, 61 sqq., ubi cf. Eustath. Servata ad inferiora usque tempora antri Dictæi religio et apum in eo examina certoque tempore erumpentis ignis prodigium v. Antonin. Lib. 19. Obscuriora tamen sunt illa, ad quæ Maro h. l. respexit; eoque interpretatio non satis tuta; imprimis propter verba *pro qua mercede*. Nolo iterum ea, quæ olim disputata sunt, repetere, sed apponam, quod jam olim prætuli. Jovem puerum apes, allectæ *cymbalis Curetum*, *sub antro* montis *Dictes* in Creta *paverant* melle; pro ea re, tanquam mercedis ac præmii loco, miram hanc, et humano ingenio similem naturam iis indidit Jupiter. Extulit hæc poeta inverse: naturas has indidit Jupiter apibus, pro mercede *ejus*, *quod* eum puerum olim *paverant*. Nunc relative redditum, *pro qua re*, *pro qua mercede*, pro eo quod pavere; in mercedem ejus quod. Ita vulgo dicitur, *pro quo*, ut sit: pro eo quod. ἀντὶ οὗ. Euemerum poetam ante oculos h. l. Virgilio fuisse discimus ex Colum. IX, 2,3—*an, ut Euemerus poeta dicit, crabronibus et sole genitas apes, quas nymphæ Phryxonides educaverunt, mox, Dictæo specu, Jovis extitisse nutrices, easque pabula munere dei sortitas, quibus ipsæ parvum educaverant alumnum* (Ita vero a Jove mel acceperunt, quo Jovem puerum alerent?). *Ista enim, quamvis non deceant poetam, summatim tamen et uno tantummodo versiculo leviter attigit Virgilius, cum sic ait:* Dictæo—sub antro. Tradiderat autem illa Euemerus in *sacra historia*, ἀναγραφὴ ἱερὰ, ab Ennio latine conversa, in qua cum aliorum deorum, tum *Jovis Dictæi*, tanquam mortalis hominis, natales, patriam ac sepulcrum, persecutus fuerat. v. Minuc. Felix Octav. 21. Lactant. Inst. div. I, 11. Non ergo admittam conjecturam virorum doctorum, *Eumelum*, de quo v. inf. ad v.

Et patriam solæ et certos novere Penates;
Venturæque hiemis memores æstate laborem
Experiuntur, et in medium quæsita reponunt.
Namque aliæ victu invigilant, et fœdere pacto
Exercentur agris; pars intra sæpta domorum
Narcissi lacrimam, et lentum de cortice gluten,
Prima favis ponunt fundamina, deinde tenaces
Suspendunt ceras; aliæ, spem gentis, adultos
Educunt fetus; aliæ purissima mella
Stipant, et liquido distendunt nectare cellas.
Sunt, quibus ad portas cecidit custodia sorti;

155 *A patriam* pro *Ah* codd. aliquot apud Pierium. *et* ante *certos* abest Longobard. 156 *labores* Arundel. Erf. 157 *reportant* Voss. 158 *victum* quart. Moret. *victui* sec. Moret. *vigilant* apud Priscian. VII. *fœdere parco* Reg. Martin. 159 *inter* unus Arundel. *tecta domorum* unus Mead. 160 *lente* Moret. quart. *lectum* Longobard. cum aliquot aliis apud Pierium et Reg. Martini, non male; sed recepta lectio est pulcrior. 161 *tenacis* Priscian. VII, Rottend. tert. Gud. *tenaces* al. 162 *in spem* Leid. a m. sec. Goth. sec., male. 163 *durissima* Medic. a m. pr., male. *liquentia* et mox *dulci distend. nectare* Seneca Ep. 84, ex Æn. I, 433, ubi et sequentes versus 167—169 iterum appositi. 164 *nectare telas* Ven. 165 *ad portam tendit* unus Arundel. *sorte* Leid. et Zalich. sec. Goth. sec. et Erf. a m. sec. *sorti* est idem casus sextus, ut vesperi, ruri. vid. Drakenb. ad Sil. VII, 368, quanquam non video, cur non *sorti cadere* res possit, tertio casu, h. in sortem, cum *sors* et ipsa portio ac munus sit. *ad portam* Alcuinus Grammat. vid. ad Liv. IV, 37, 6 Burmann. Sed illud minus poeticum.

316. esse legendum in Columellæ verbis. Locus, qui sequitur, est ex præstantissimis, propter dignitatem tenuitati rerum additam, ex translatis ab humano genere. 155. *patriam* simili modo dixit Columell. IX, 12, 1. IX, 9, 1. Ab locum facit Ambros. Hexaem. V, 21. 157. Georg. I, 127 *In medium quærebant.* 158. Partitæ inter se opus ac munera certa ordine (hoc est *fœdere pacto*), aliæ *victu invigilant*, victui quærendo, cibo congerendo, operam dant, et *exercentur agris*, discursu et vagatione vexantur, fatigantur, per agros; quæ Græci per medium, nos reciproce exprimimus, exercent se. ut sæpe *exerceri laboribus*, *opere*, dicimur, quod tractamus. Habebat hic ante oculos poeta Aristot. H. A. IX, 40, pag. 946 extr. Lineæ autem sunt ductæ jam in Hesiodo Θ. 596 sqq. 160. *Narcissi lacrimam*, guttam, nectar, humorem dulcem, seu melleum, quem imus florum calyx exudat. tum *gluten* e resina, gummi, corticum. 161. *favis*, cellulis mel recepturis, *fundamina*, propolin: vid. sup. ad v. 40. 164. *distendunt nectare cellas*, ornatius, quam, replent, explent; nam majorem abundantiam repræsentare animo videtur, quod adeo cellularum latera tumere faciat. *distendet spicis horrea plena Ceres:* Tibull. II, 5, 84, ubi vid. Not. et supra III, 124 *denso distendere pingui*, *Quem legere ducem.* Hoc idem alias est *rumpi*, ut Ge. I, 49.

Inque vicem speculantur aquas et nubila cœli;
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum, fucos, pecus a præsepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac veluti, lentis Cyclopes fulmina massis
Quum properant, alii taurinis follibus auras
Accipiunt redduntque, alii stridentia tinguunt
Æra lacu; gemit impositis incudibus Ætna;
Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum.

166 *quæ nubila* Ven. *accipiunt*: pro vulgari, excipiunt; hoc tamen reposuit Wakef. quia sit proprium. 168 *Ignavom* Gud. *Agninum* duo Barthii. *a præsepibus urgent* unus Arundel. 169 *Fervit* conj. Cuningham. et Jo. Schrader. sicque legerat Philargyr. *flagrantia*, *flaglantia*, *fraglantia* et in Franc. *frangentia* legitur. v. Burm. 170 *lenti* fragm. Vatic. 171 *alii t. f. auras* aberat Longob. Iidem versus Æn. VIII, 449—453, sed ibi *ventosis follibus*; et *antrum* pro *Ætna*, et *multa vi*, et *tenaci forcipe massam*. 172 *stringentia* Ven. 173 pro *Ætna*, *antrum* in Longobard. Medic. et Pierianis nonnullis, aliis, Rottend. pr. Menag. pr. alt. Voss. Franc. Goth. sec. (in quo alterum pro glossa adscriptum), et uno Arundel, quibus adde fragm. Vatic., forte ex Æn. VIII, 451. 174 *multa vi* Rottend. sec. ex eod. loco; sicque inf. v. 450 et alibi. 175 *massam* in fine versus, Uratisl. et Nonius in *Fornus*; ex Æn. VIII, 453.

166. An futuri sint imbres, ne reliquæ exeant. ut bene Cerda. conf. v. 191. 168. *fucos*, *Dronen*, apes majores iis, quæ mel faciunt. Columella IX, 15, 1 *Mox vere transacto sequitur mellis vindemia.—Ejus maturitas intelligitur, cum animadvertimus fucos ab apibus expelli ac fugari; quod est genus amplioris incrementi, simillimum apis, et, ut ait Virgilius*, ignavum pecus, *et sine industria favis assidens. Nam neque alimenta congerit, et ab aliis invecta consumit. Verumtamen ad procreationem sobolis conferre aliquid hi fuci videntur, insidentes seminibus, quibus apes figurantur. Itaque ad fovendam et educandam novam prolem familiarius admittuntur. Exclusis deinde pullis, extra tecta proturbantur, et, ut idem ait, a præsepibus arcentur.* Vides veteres non ubique in physicis desipuisse.

169—175. Eadem industria apum est in melle elaborando, quam in fabrica aliqua plurium operantium; poterat officinam fabrilem laudare; at poetica ingenii vi majorem speciem rerum reddidit ex Vulcani fabrica ferraria. *lentis massis*, ferri, quod procudi ac duci potest, *properant*, properanter conficiunt, σπεύδουσιν, ἐπείγουσι, fulmen. Sic Callim. in Dian. 49 de ipsis Cyclopibus: ἐπείγετο γὰρ μέγα ἔργον. *Lacus*, ut fontes, pro aqua positus. Lucret. VI, 147. 148 *Ut calidis candens ferrum e fornacibus olim Stridit, ubi in gelidum propere* (aut potius *propter*, dum prope adstat aqua) *demersimus imbrem.* Hoc magis poeticum, quam ut *lacus* ipsum vas sit; uti in vineis *lacus* sunt. Ovid. Met. IX, 170 *gelido ceu quondam lamina candens Tincta lacu, stridit.* 175. *In numerum*: ἐν ῥυθμῷ, εὐρύθμως· ut

Non aliter, si parva licet componere magnis,
Cecropias innatus apes amor urguet habendi,
Munere quamque suo. Grandævis oppida curæ,
Et munire favos, et dædala fingere tecta:
At fessæ multa referunt se nocte minores,
Crura thymo plenæ; pascuntur et arbuta passim,
Et glaucas salices, casiamque, crocumque rubentem,
Et pinguem tiliam, et ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Mane ruunt portis; nusquam mora: rursus, easdem
Vesper ubi e pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant;

176 *opponere* Goth. sec. 177 *Cecropeas* multi scribunt ex more. 178 *quæque suo* Franc. 179 *figere* unus Mead., quod hic legendum putabat Burm. Sec. ad Anthol. Lat. pag. 375. 180 *multæ* Zulichem. Laudat Burm. Intpp. ad Suet. Aug. 78, Drakenb. ad Liv. V, 26. 183 *taliam* Gud. a m. pr. 184 Distinguunt multi post *quies.* vid. Heins. et Burm., quod et ipsum ferri potest. *labor omnibus idem* Rottend. pr. ut Georg. III, 244, sed et v. 212 *mens omnibus una est.* 187 *dum* Edit. Norimb. *pectora* Rottend. sec. vid. Æn. VIII, 607.

Eclog. VI. 27. Ceterum hunc eundem locum refinxit poeta Æn. VIII, 449—453. Compara Callimach. in Dian. 59—61.

176. Cum essent, qui hanc comparationem magnæ molitionis, studii et laboris apum cum Cyclopum opere fabrili pro inepta et ridicula haberent, cum res exiguæ et tenues tam magnificis exemplis ornentur, Popius in præclara disputatione (*Postscript*) Odysseæ subjecta, monente etiam Martino, eam ita defendebat, ut ex animantium actionibus, quamvis tenuibus, nunquam risum recte captari diceret; sed tantum ex hominum actionibus, multa ac magna, adeoque inepta et absurda molitione effectum exiguum ac jejunum consectantibus. Præclare profecto; sed vera ratio ad hunc modum erat reddenda: Comparatio non versatur in specie apum et Cyclopum, sed in operæ industria; Poetæ autem partes, in hoc imprimis rerum genere, quæ per se tenues sunt et exiles, versantur in eo, ut iis ornatu, dignitate et gravitate eam speciem induat, qua probare se ac delectare animum possint: hoc autem assequitur, dum *animantium actiones humanis studiis et consiliis* assimulat, adeoque etiam comparationes ab hominibus petitas ad illa transfert. Accedit, quod tota tractatio de apibus nos jam assuefecit imaginibus e rebus ac fatis, moribus ingeniisque hominum, petitis. 177. *amor habendi*, h. l. acquirendi studium, cum mel parant. *munere suo*, pro cujusque vicibus, ut 158 sqq. paribus cuique assignatis. 179. *munire favos*, pulcrius quam, fingere, facere, fabricari. *dædala tecta* a Lucretio habet. 181.

Fit sonitus, mussantque oras et limina circum.
Post, ubi jam thalamis se composuere, siletur
In noctem, fessosque sopor suus occupat artus.
Nec vero a stabulis pluvia impendente recedunt
Longius, aut credunt cœlo adventantibus Euris;
Sed circum tutæ sub mœnibus urbis aquantur,
Excursusque breves tentant, et sæpe lapillos,
Ut cymbæ instabiles fluctu jactante saburram,
Tollunt: his sese per inania nubila librant.
Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,

188 *musantque* duo. *musatque* Leid. *lumina* Ed. Norimb. 190 *suus sopor* Mentel. tert. et Reg. Goth. pr. *suos sopor* Ven. 191 *recludunt* Medic. a m. pr. 192 *haud credunt* Leid. Franc. *advenientibus* Goth. pr. 193 *Sed tutæ circum* Franc. *pro mœnibus* Priscian. VIII, sed vulgatum agnoscit Nonius Marcellus, Prisciano antiquior, in *aquari* apud Heins. 195 *cumbæ* Medic. a m. pr. et Gud. *cymbæ* reliqui. *suburram* Medic. a m. pr. et al., aut *saburam*. 196 *hi sese* Leid. *is sæpe* Gud. pro var. lect. *vibrant* Menag. alt.

pascuntur, depascunt, ut verbi usum vidimus Ge. III, 314. II, 375. De *arbutis* v. Ge. III, 300. I, 148. *glaucas salices*, Ge. II, 13. *casiam*, II, 213. *pinguem tiliam*, a melle florum et foliorum, quod exudant, glutini apum idoneum. *ferrugineos hyacinthos*, alias *purpureos*, *vaccinia nigra* Ecl. II, 18. Nobis *lilia floribus reflexis*, *Türkischer Bund.* conf. Martin., qui hyacinthi hujus poetici formam exhibuit.

188. *mussant*, murmurant, fremunt: vid. ad Æn. XI, 454 *flent mæsti mussantque patres.* 189. *thalami*, cubicula, pro alveis. 190. *sopor suus*, ex usu hujus nominis poetico, illis debitus et conveniens, quippe labore diurno paratus, aut illis solitus et usitatus.

191. Convenienter versui 149. 150 sequuntur nunc alia singularia ingeniis apum insita: præsensio tempestatis ingruentis; tum vs. 197 sobolis mira reparatio. 191. Arat. Diosem. 296 inter signa imbris ingruentis: *οὐδ' ἂν ἐπὶ ξουθαὶ μεγάλου χειμῶνος ἰόντος πρόσσω ποιήσαιντο νομὸν κηροῖο μέλισσαι, ἀλλ' αὐτοῦ μέλιτός τε καὶ ἔργου εἰλίσσονται* (h. *κατὰ*, *περὶ μέλιτος*). 192. *credunt cœlo*, fidem habent sereno cœlo. 194—196. Observatum hoc multis, apes adverso vento volantes lapillis se onerare, ne a vento abripiantur, in his Aristot. H. A. IX, 40. Ælian. H. A. I, 11. Plin. XI, 10. *cymbæ instabiles*, levitate oneris fluctuantes.

197. Inter plures veterum de *apum generatione* opiniones erat etiam hæc, non gigni nec nasci eas, sed ex floribus legi. v. Aristot. H. A. V, 21; adde c. 19. 22. Plin. XI, 16, sect. 16. Nunc reginam, vulgo pro rege habitam, communem stirpis auctorem ac parentem, ovis pariundis solam vacare, post Swammerdammii et Reaumurii (T. V. *Memoire* 9) observationes communis opinio est; unde mox excludantur apes, cum novæ matres, tum mares, seu fuci, tum mellificantes apes, in quibus nondum ulla

Quod nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem solvunt, aut fetus nixibus edunt:
Verum ipsæ e foliis natos et suavibus herbis
Ore legunt; ipsæ regem parvosque Quirites
Sufficiunt, aulasque et cerea regna refingunt;
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
Attrivere, ultroque animam sub fasce dedere:

198 *Quod neque* Romanus (in quo a v. 36 ad 181 lacuna erat) cum aliis, *concubito* Mentel. pr. 199 *nisibus* Gud. a m. sec. *nexibus* Medic. Gud. a m. pr. et duo Leid. cum Rom. Eadem diversitas apud Ovid. Met. IX, 294, notante Burm., sed et alibi sæpe. 200 *ipsæ e foliis* Heins. e Medic. Gudian. Moret. quart. Franc. Toll. Sic et Roman. et omnes Martiniani cum edd. nonnullis ant. et Goth. uterque. *et foliis natos et* Rottend. tert. At aliæ cum vulgg. *e* omittunt; sunt etiam, qui ordinem mutent, *natos foliis*; ut apud Pierium et in vett. edd. *natas* Catrœus edidit. *e suavibus herbis* Mediceus et Mentel. pr. *sed suavibus* Romanus. 201 *pabulumque Quirites* Medic. a m. pr., manifesto socordiæ vestigio. Heins. tamen hinc faciebat: *paulosque*. 202 *que* abest a Franc. *alvorum et cerea regna* Longobard., cum in aliis *tecta* sit, si recte capio Pierium. Verum hoc deterius esset: nam in majus auget rem poeta et alveare in aulam ac regnum mutat. Mox *refigunt* vulgo editur inde ab Aldd., quod tuentur Medic. cum aliis codd. et edd. vett., nec non Serv. et Philargyr. *refingunt*, editum jam a Commelin. et Pulmann. tuentur Rom. Medic. et quædam alia Pierii exemplaria antiquiora, ex Heinsianis Mentel. pr. Rottend. pr. et Leid., forte et alii Burmanni libri, Ed. Ven., tres Martini, Goth. sec.; et multo magis grammatica ratio, cum de favis agatur; de quorum structura et ratione multa sunt ap. Plin. XI, 10 et al. et *figere* quidem *favos, tecta*, dici possit, non *refigere*, conf. Heins. ad Ovid. I Fast. 158. 203—205 Primo statim oculorum conjectu, alieno loco hos tres versus positos esse intelligas; quam etiam fuisse opinionem docti alicujus Britanni ex Martino disco; et promtum est locum iis suum post v. 196 assignare, nec eum percommodum fore dubitari potest. Neque aliter Jo. Schraderus censebat. Nec vulgarem ordinem defendas facile, nisi in poeta nos versari dixeris, in quo subtilitatem dialecticam male requiras. Ad hanc itaque legem possunt sententiæ loci sic constitui: apes ex floribus et herbis fetus legere dixerat v. 200. Quæ sequuntur: *ipsæ regem parvosque Quirites Sufficiunt, aulasque et cerea regna refingunt*, non diversa, sed eadem sententia, novis imaginibus exornata, est: *ipsæ sufficiunt regem et populum*, scil. ex floribus, sive *e foliis* et *herbis*; nam hæc modo præcesserant; et, ubi illi habitare possint, *aulas et cerea regna refingunt*, h. favos parant, ex florum succo ac polline. Cum itaque ex floribus et fetum, et fetus cunabula ac cubicula, et cibum etiam capiant: tanto florum ac mellis ex iis conficiendi studio inflammantur, ut etiam onere, quod ferunt, ita humo affligantur, ut alas atterant acutis lapillis, et viribus exhaustæ deficiant. Nunc a v. 206 nova omnino propositio exordium ducit: itaque majorem interpunctionem apposui. 203 *Ipsæ etiam* Erf. *certando* Ven. et Ed. Ven. 204 *utroque* Reg. cum glossa inepta: aquæ et florum.

sexus nota reperta est: ut adeo apes cum formicis novam animantium classem constituant, quæ triplicem sexum complectatur.

197—199. Novus orationis color: *Illum mirabere;* h. e. alia, eaque nec minus mira, natura est, quod concubitui non indulgent, nec concipiunt, nec pariunt. Colum. IX, 2, 4 *utrum examina—concubitu sobolem procreent, an heredem generis sui floribus eligant*, *quod affirmat noster Maro.*

203 sq. *Sæpe etiam.* Ex floribus apes et fetum et fetus cunabula et cubicula, parare dixerat. Subjungit, mutato sententiæ ordine: Itaque tanto florum obeundorum studio tenentur, ut etiam alas interdum atte-

Tantus amor florum, et generandi gloria mellis.
Ergo ipsas quamvis angusti terminus ævi
Excipiat: neque enim plus septima ducitur æstas:
At genus immortale manet, multosque per annos
Stat Fortuna domus, et avi numerantur avorum.
Præterea regem non sic Ægyptos et ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes,

205 *gignendi* alter Rottend. *gratia mellis* conj. Jo. Schrader. 206 *angustus terminus* edd. plurimæ cum Aldd. pr. et sec. et Nonius in *excipere*; minus poetice; et *angusti* defenditur omnium bonorum codd. auctoritate. 207 *Excipiant* quart. Moret. *Accipiat* Ed. Ven. et Erf. *ætas* Rottend. tert. Leid. quart. Moreti et pr. a m. pr. Goth. sec. vid. ad Georg. III, 190. 208 *Et* Rom. *At* est attamen. *manent* Franc., non ineleganter judice Burm.; ipsæ, apes, genus immortale, manent. Nam videtur nimis tenuiter dictum *genus manet immortale.* Debebas tamen jungere: *genus manet*, durat, ita ut subjungatur ornans *immortale.* Bentl. ad Lucan. conj. *At genus immortale tamen.* recepit Wakef. 210 *nec sic* Erf. *Ægyptos* e Medic. Heins., quem vide. *Ægyptus* vulgo. 211 *Ludia* Rom. *Lybia* male duo apud Burm. *Lydia Parthorum populi* quart. Moreti; forte *India* legendum, inquit Burmannus, quæ rectius *ingens* dicitur. At vide Notam. Porro *et Medus* Medic., sed a m. pr., quod Heins. firmat hic et ad Æn. VI, 327. *Medus Hydaspesve* alii; sed recte rejicit Burm. et vid. Not. *Lydia, Parthorum aut populi, Medusve Choaspes* conj. Nodell. Not. crit. pag. 76.

rant acutis lapillis, et onere oppressæ deficiant. cf. V. L. 205. *generandi gloria mellis*, h. studium; spes et studium gloriæ ex mellis generatione.

206. *Ergo*, cum tam facili ac promta natalium ratione ex floribus se reficiant—*genus immortale manet*, quod copia poetica trinis modis enuntiat. 207. *Excipiat*, ut fortuna, fors, calamitas non excipere dicitur; h. ut iis sit. Ut λαβεῖν, λαχεῖν, ita *excipere nos* dicuntur ea, quæ obtingunt, eveniunt, imprimis certo ordine, tempore, sequela. Sic Ge. II, 345 *Si non exciperet cœli indulgentia terras.* Æn. III, 317. 318 *quis te casus dejectam conjuge tanto excipit?* Ita de philosophis: excepit scholam Crantor; et Æn. I, 276 *Romulus excipiet gentem*, regem eum habebunt Albani. Nec multum diversa exempla in Livio. *septima æstas.* vid. Aristot. Hist. Anim. V, 22. Plin. XI, 20. Colum. XI, 3, 3. *plus*, plus quam. 209. *Fortuna domus* ornatius, quam domus, et hoc pro apum genere. Subire potest animum *Fortuna domus Augustæ, Augustorum, Augusti*, proprio ac sollenni more dicta: imprimis in numis; respectu ad statum et conditionem gentis fatali aliqua necessitate perpetuam et perennem: quod et Ruhnkenius in memoriam revocabat: cf. Oudendorp. ad Suet. Aug. 65; Markland. ad Stat. Silv. V, 2, 76. Dubitare tamen licet, an illo jam tempore, quo Maro Georgica condidisse traditur, illa notio frequentata sit et frequentari potuerit. Nondum Augusta domus ea dignatione tum habebatur: spectantque illi tituli ad seriora tempora: ad quæ adeo et hi carminis versus essent revocandi tanquam serius inserti: quod opinari licet, probari nequit.

210. 211. Cerdam et alios ad unum Persarum regem, cui hi populi omnes

Observant. Rege incolumi mens omnibus una est;
Amisso rupere fidem, constructaque mella
Diripuere ipsæ, et crates solvere favorum.
Ille operum custos; illum admirantur, et omnes
Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes;
Et sæpe attollunt humeris, et corpora bello
Objectant, pulcramque petunt per vulnera mortem.
His quidam signis, atque hæc exempla secuti,
Esse apibus partem divinæ mentis et haustus
Ætherios dixere; deum namque ire per omnes

212 *Observant regem* Gud. pro var. lect., male. Porro *incolomi* scribunt quatuor apud Burm. *est* omittunt quatuor apud Heins. et unus Mead. 213 *constrictaque* sec. Rottend. Uratisl. 214 *Dirupere* Ed. Junt. et Zulich. 215 *Ipse* quart. Moret. *ille admiratur* Medic. a m. pr. 216 *frementes* Mentel. pr. Zulich. et Bodlei. 218 *per funera* Goth. pr. 221 *Æthereos* alii, ut semper.

parebant, referre video. Sed videntur potius plures populi memorari, regum suorum imprimis observantes. *Lydia ingens*, non respectu ad reliqua imperia habito, sed ad Crœsi victorias et opes. *Medus Hydaspes*, negotium facit Intpp. Est enim Indiæ fluvius, cui epitheton *Medus* parum convenire videtur. Itaque post Servium in Media quæsivere flumen hujus nominis, de quo tamen Geographi silent. Haud dubie poeta, forte Græci alicujus poetæ exemplo, designasse videtur imperium veterum Persarum, cujus fines ad Indiæ illam partem pertinebant, in qua Hydaspes erat. Egit nunc de hac Indiæ parte Persis subjecta accurate Heeren noster P. II. *de commerciis antiq. populorum* p. 300 sqq. Pro Persico itaque, seu Persa, *Medum* amnem poetico more appellavit, ut Horat. Od. I, 2, 51 et al. 212. 213. Respicit locum Seneca de Clement. I, 4. 214. *crates favorum*, pro textis v. Ge. I, 166. Faciunt itaque, quod sæpe exercitus fecisse legimus amisso duce suo: rumpunt, solvunt fidem, deficiunt.

216. Vid. Varr. III, 16, 8. Aristot. H. A. IX, 40. 217. *bello Objectant*, armis hostilibus: ingruentibus hostibus. Omnia hæc graviter et ornate.

219—227. Ex Pythagoreorum disciplina, quam deinde Platonici ac Stoici, quanquam diversis quique modis commentantes, amplexi sunt, hæc petita, de anima mundi, h. principio agente, per omnem naturam fusa, omnium animantium animas subministrante, et easdem, dissoluto corpore, iterum in se, tanquam sibi συγγενεῖς, recipiente. Cum autem illa mens subtilissimi ac purissimi ætheris aut ignis naturam habere crederetur: spiritus ex ea emanantes *ætherios haustus*, particulas ætherias dixit. Idem placitum exposuit Æn. VI, 724—751, et tenendum illud propter multa alia poetarum loca. Scilicet magna pars poeticorum philosophematum ex Empedocleis est petita; quorum ingens auctoritas quondam esse debuit.

219. Ex his signis, τεκμηρίοις, *atque*

Terrasque, tractusque maris, cœlumque profundum;
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas;
Scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri
Omnia; nec morti esse locum; sed viva volare
Sideris in numerum, atque alto succedere cœlo.
Si quando sedem augustam servataque mella
Thesauris relines: prius haustu sparsus aquarum

222 *Terras et* Moret. quart. *Et terras* Zulich. *Terrarum tractusque* Medic. a m. sec., sed interpolatrice. Versus legebatur jam Ecl. IV, 51. 223 *Hic* Rom. 224 *nascentur* quart. Moret. *nascentum* Erf., quod defendi posset. *accersere* scribunt alii ex more pravo. *accessere* unus Mead. *vitam* Regius Martini. 225 *hac resoluta referri* pr. Voss. Moret. fr. Gud. Rottend. sec. (forte pro *huc*). *ad resoluta* Reg. Martin. *aere soluta* unus Mead. *referre* Medic.; at vulgatam tuetur Lutat. ad Stat. Theb. VI, 112. Possis et h. l. *scilicet* jungere cum antecedentibus: *arcessere vitas Scilicet, huc r.* 227 *succidere* Leid. *solo* Toll. *alto se condere cœlo* Rom., se recipere in cœlum animas, docte, et ut vulgaris lectio esse possit ejus interpretatio. Ceterum varietatis similis exempla vid. apud Burm. ad Lucan. II, 609. 228 *angustam* Rom. cum al. Pierii; quinque ap. Burm., sex ap. Martin., uterque Goth., multæ vett. et vulg. edd., etiam Aldd. pr. et tert., nec sane hoc incongruum aut ab apibus alienum. Recte tamen Heins. et Burm., ex Mediceo imprimis ac Servio, tuebantur alterum, *augustam*; cum jam dudum regiam ac palatia aliaque a regum majestate petita apibus tribui viderimus; statim autem v. 229. 230 alia adjiciantur, quæ ad earum sanctitatem pertineant, ut caste ac pure, ore proluto, adeundas esse dicat. *augustam sedem* Erf. 229. 230 Magna lectionis in his verss. est diversitas: ut plerumque fit in tali nominum et epithetorum positu: *prius haustu sparsus aquarum*

hæc exempla, argumenta, *secuti*. Ornavit poeta vulgare nostrum: His apum factis quidam adducti sunt, ut opinarentur etc. 222. *cœlum profundum*, altum, in magnam altitudinem exurgens; ut contra *altum mare* pro profundo. 224. *tenues vitas*, animas, quippe ætheriæ naturæ. *arcessere*, accipere. 226. *Omnia*, h. spiritum omnium, quæ vitam sibi ex æthere arcessiverunt. 226. 227. h. e. nihil perire (ut Macrob. So. Sc. II, 12.) sed evolare in ætherem. *Sideris in numerum*, inter sidera, nam eadem mundi anima sidera movet; cum autem corpore soluta anima propter ætheriam suam naturam altum petit: redit ea in cœlum et astris admiscetur. Successit mox illa opinio, qua justorum ac piorum animas in sidera reponi arbitrati sunt. *in numerum:* uti v. c. Vellei. II, 73 *fugitivos in numerum exercitus sui recipiens*, h. in ordines, in partem, adeoque, immiscens, inserens.

228—237. De castratione favorum præcipere incipit, et quidem cum præsidia contra apum iram et furorem, fumum et aquæ adspersionem, tum tempus mellationis vere et auctumno tradit.

228. 229. *servata mella Thesauris relines*, pro, thesauros mellis servati; qui *relinuntur* resignantur; proprie amphoræ, dolia et alia oblita pice et obducta relini dicuntur. 229. 230. *prius haustu sparsus aquarum Ora fove*. Si vera hæc est lectio, et si interpretandi regulas sequeris, sententia verbis efficitur hæc; ut *fovere ora*

Ora fove, fumosque manu prætende sequaces.

Ora fove. Ita post Grimoaldum Heins. emendavit e Gud. a m. pr. Medic. a m. sec. et quatuor aliis; adde Ed. Ven.; et sic Longobard. Pierii a m. pr. et pars Martinianorum legere videtur. Alludunt alii: Rom. Mentel. sec. a m. pr. *haustu*. Medic. a m. pr. *astu*. Moret. sec. *haust.* Tum *Ora* Moret. pr. a m. sec. et Goth. sec. Ante Heins. lectum erat eodem sensu, sed forma minus exquisita: *prius haustus sparsus aquarum Ore fove:* quod et Servius legerat. Ald. pr. *haustus—Ora fove.* Ald. sec. *haustus spars. aquarum, Ore fave* (quod et in Erf., nisi quod *Ora* scriptum est): tert. *haustu sp. aq. Ore fove.* Est vir doctus qui in *ore* latere suspicatur *rore;* ita leg. *haustus sparsus aquarum rore fove:* ut sit sparsus rore aquarum fove haustus vel haustum. Sequentes editores modo hoc modo illud sunt amplexi. *prius haustus parcus aquarum Ore fove* conjiciebat Reiskius, ut *parcus* pro parce sit. Ludibria lectionum sunt *auctas* in Reg. *fare* Arundel. At Philargyr. *Ore fave,* "cum religione ac silentio accede." Et Servius: alii *Ore fave* legunt, ut sit, tace. Etiam Medic. a m. pr. *Ore fave,* cum Ald. sec. Recepit hoc Brunckius tanquam præcipiti Aproniani judicio mutatum: esse ex re sacra petitum, ut adeo purus et cum silentio accedat apiarius. Premunt tamen hanc lectionum hæc: quod aliena esse videtur religionis notio ab h. l. Si "ad *sedem augustam* (quam de regia ac palatio accipiendam esse, docent reliqua) tanquam ad aram seu delubrum accedere jubetur agricola;" mira profecto illa esset religio, ut sacrilegium commissurus lingua et ore favere, et tum fumum inferre jubeatur. Jo. Schrader. conj. *prius haustu sparsus aquarum Ora, move,* scil. alveum: ingeniose saltem. Colum. IX, 15, 6, ubi hac de re: *Talis olla,* (per quam possit afflari) *cum est alveari objecta* (h. e. admota) *spiritu admoto fumus ad apes promovetur.* Fuit quoque, qui voces, *Ore fove,* ita acciperet, ut esset, ore fove fumos (spiritu excita) et manu prætende.

haustu aquarum, dicta sint pro, fovere aquam haustam ore, h. eam tenere, continere, habere; poetica copia addit *sparsus,* scil. ora, quoad ora; habens ora sparsa, adspersa, proluta, aqua. Expedita hactenus sententia; sed quæri nunc potest, quorsum hoc factu opus sit. Statuebam, caussam esse, ne ora male olentia sint, quod fœtorem ferre nequeunt apes: quod veteres miris modis in miraculum auxere; cf. Varr. III, 16, 6. Colum. IX, 14, 3. Geop. XV, 2, 19. 3, 4, ibique Niclas. Favet usus loquendi: nam sup. II, 134 *animas et olentia Medi Ora fovent illo,* malo Medico. Et credidisse videntur veteres, ei, qui ad apes accederet, videndum esse, ne gravi odore eas offenderet. Columell. IX, 14, 3 *Verum maxime custodiendum est curatori —uti abstineat fere ab omnibus redolentibus esculenti—itemque fœtentibus acrimoniis allii vel ceparum ceterarumque rerum similium.* Pallad. IV, 15, 4 *Hæc—efficies, castus et sobrius, et alienus a balneis* (Crescentii liber: *ab alliis*) *vel a cibis acribus, et odoris immundi, atque omnibus salsamentis.* Quibus quidem locis nihil esse potest apertius. Enimvero, vel sic non satis patet, quorsum gravi odori cavere opus esse creditum fuerit, cum fumos mellarius præ se ferat manu.

Servius ita accepit: "*Ore fove,* ipsos haustus scilicet. Et hoc dicit: Spargendo aquam imitare pluviam." Præclare ad ipsam rem; nam solere apiarios hac arte aggredi apes, ut eas ex alvearis parte, qua favos recisuri sunt, fugent, notum est; et sequitur altera similis fraus, ut fumus immittatur; solitosque hoc idem facere veteres, ex Geopon. XV, 6, 1 suspicabatur Beckmann. collega conjunct. hac super re a me compellatus: sequitur Servium Cerda, et jam ante eum Julius Sabinus, quem pleniorem Servium cum Probo habuisse liquet: "Fumo fugantur apes ex alveis; et postquam fugatæ sunt, aspergine aquæ conglobantur, ut non errent;

Bis gravidos cogunt fetus, duo tempora messis:
Taygete simul os terris ostendit honestum
Plias, et Oceani spretos pede repulit amnes;

231 *fœtos* pr. Rottend. "*flores* emendatum fuit. Et bene *gravidos flores*, quia ex his omnia generant." Sic Philargyrius. Vides ineptias Grammatici: qui tamen bene sensit difficultatem inesse voci *fetus*. Versus 231—235 interpositi cursum orationis impedire videbantur Jo. Schradero; malebatque ille eos post v. 238 collocare. Ita vero alia orationis asperitas suboritur. 233 *Plias* Heins. e Medic. et al., ut dissyllabum sit, ex Πλειάς. Vulgo *Pleias*, quod esset Πληϊάς.

hoc ideo fit, ut exemto melle facilius inferantur alveis," et paullo post: "*fove*, contine in faucibus tum sparsus haustus aquarum." Ut hæc interpretatio locum habeat, dicendum est, antecedens dictum esse pro consequente: fove aquam baustam ore, scilicet ut adspergas apes aqua easque fuges. Nec alio modo expedias rem, si alteram lectionem adoptaveris: *haustus aquarum ore fove;* nam et hoc pro consequente dictum est, ut aqua ore hausta apes adspergas. Tum vero quæras in hac lectione, quid sit *sparsus?* nullo enim sermonis usu defendi potest, *sparsus* pro spargens, dictum esse. Sed et hic accipiendum est: *aspersus* ipse aqua, sc. quoad os, aqua repletum. *Fumum prætendere*, h. ante se ferre; quo scilicet apes in vestibulum vel cellam aliamve alvei partem abigantur favosque eximendos a mellario relinquant: conf. Geopon. XV, 5, 5, et 6, 1. Colum. IX, 15, 4. 5. 6. Plin. XI, 16, sect. 15 extr.

231—235. Sunt hæc interposita. Bis in anno mella eximuntur, vere transacto (Colum. IX, 15, 1), et circa æquinoctium (IX, 14, 11). *gravidos fetus*, apes, melle graves, agricolæ, seu mellarii, *cogunt* bis, compellunt extra alvei vestibulum Colum. IX, 15, 6: *fumus ad apes admovetur: quæ confestim nidoris impatientes in priorem partem domicilii et interdum extra domicilium se conferunt.* Coguntur ergo in unum locum. *fetus* ita pro apibus omnino dixit, ut *fetus adultos* sup. v. 163, et *fetus apum* sæpe Columella. Sensum tamen et ipse habeo inesse aliquid duri; itaque bene monentibus concedo: imprimis, quod nunc non ipsæ apes sunt graves melle, sed favi sunt graves. Manendum igitur in altera Cerdæ, Ruæi et Martini interpretatione, qui ad interpretum consensum provocat, *fetus gravidos* esse ipsum mel. *cogere mella* vidimus supra vs. 140. Dictum erit *fetus* notione generali de quocumque proventu, nunc mellis; non modo pecudum, arborum, agri. *triticeos fetus* Ovid. Fast. I, 693, *gravidos Cereris fetus* de frumento ac pane, Ciris 230, ergo nunc absolute proventus mellis. *gravidus* autem nunc est plenus, dives, ut *gravidas aristas, gravidos culmos* dictos vidimus. *duo tempora messis*, mellationis. De his videndi Aristot. Hist. Anim. IX, 40. Colum. IX, 14, 5. 11. IX, 15. XI, 2, 50. 57. Plin. XI, 16 et 15. At trinam mellis vindemiam Varro memorat III, 16, 34, et Didymus Geopon. XV, 5, 1.

232. 233. h. e. sub ortum Pleiadum (Colum. XI, 2, 36 *Decimo Kal. Maias Vergiliæ cum sole oriuntur—Nonis Maiis Vergiliæ exoriuntur mane—VI Idus Vergiliæ totæ apparent.* cf. Plin. XVIII, 26, s. 66, 1). *simulac Pleias*,

Aut eadem sidus fugiens ubi Piscis aquosi
Tristior hibernas cœlo descendit in undas.
Illis ira modum supra est, læsæque venenum
Morsibus inspirant, et spicula cæca relinquunt
Affixæ venis, animasque in vulnere ponunt.

234 *Piscis amoris* Mss. Barthii in Adv. XXXVII, 6 cum glossa, quæ fabulam Veneris Typhoei metu in piscem mutatæ respicit; inepti librarii seu grammatici acumen. *aquosus* est, qui aquas, imbres, concitat. conf. Exc. ad h. l. sub fin. 236 *modum super est* nonnulli Pieriani et Giphanii Mss., unde ille *supera* facit, quod Lucretianum est. 238 *Affixæ venis* vulgatum inde ab Aldd. *Adfixa in venis* sec. Mentel. a m. sec. et pr. Moret. unus Arundel. et alter cum Erf. et cum edd. nonnullis (inter quas Argent. 1502, notante Reiskio, cui valde arridebat ea lectio), *Affixa in venis.* Videri potest hoc Grammatici, de metro solliciti, opera interpolatum esse ex *Adfixa venis*, scil. spicula, ut erat in Pierii pervetere libro, Mentel. pr. Reg. Moret. sec. Leid., item Goth. sec. et Brunckii libro,

seu *Plias* ex Πλειάς, *Taygete* (est ea una Pleiadum, quæ h. l. una cum ipsa intelligendæ sunt), *ostendit os honestum*, pulcrum: tanquam Nympha, *terris*, h. in conspectum venit, orta est. cf. Æn. VIII, 590. 591 et alibi. Theocr. XVIII, 26 Ἀὼς ἀντέλλοισα καλὸν διέφαινε πρόσωπον. *et*, simulac Taygete, nympha, nunc sidus, *repulit pede*, quod faciunt, qui in altum enituntur, elevant se (cf. Ovid. IV Met. 710. Statius Achill. I, 99 *liquidum ter gressibus æquor Repulit*), *amnes Oceani* (Homerico vocabulo, ut Odyss. Λ, 638, ambit enim terram amnis more), quia sidera cosmice orientia ex oceano assurgere videri possunt, ut sol; *spretos*, ornatu poetico adjectum; quod convenit alioquin iis, quæ pede repellimus.

234. 235. Et sub occasum, qui in VI Idus Novembris refertur, v. Colum. ibid. §. 84. conf. 77. 78. Plin. XVIII, sect. 59 et 60. conf. sup. ad Ge. I, 221. Vide et Pontederam Antiqq. Lat. et Gr. p. 247, et Gesner. de Hyperb. ad Orph. pag. 470, et nunc Pfaff. de Ort. et Occas. sid. pag. 59 sq. *Aut ubi eadem* Pleias *descendit cælo*, occidit, *tristior*, quia tristi, ingrato, anni tempore, *in undas hibernas*, tempestatibus vexatas, quippe mense Novembri. In mare autem se condere videri possunt sidera occidentia. *fugiens sidus Piscis aquosi*, quandoquidem is Pleiadum situs est in cœlo, ut alter Piscium eas a tergo urguere et insequi videri possit, utque adeo non sit de subsequente aliquo Piscis occasu accipiendum; sed de Pleiadum occasu unice agatur, quæ in sphæra ita expressæ sunt, ut pone eas positus sit alter ex Piscibus. Descendit itaque Pleias, cui a tergo vicinus est Piscis, ex positu in sphæra. Ulteriorem declarationem vid. in Excursu ad h. v. ubi eam exposui, cum nulla cujuspiam contumelia vel verborum calumnia. Mirus est hominum mos, qui alterius epulis repleti ossa adesa in ejus os illidunt. Hos in Musarum contubernio vixisse quis unquam credat?

236. Conjuncta hæc cum superioribus; nam, dum mel excinditur, iras apium maxime experiare. Varro III, 16, 7 *neque ignava, ut non, qui ejus opus conetur disturbare, resistat.* 237. *spicula cæca*, h. occulta, brevia, quæ possunt latere. Serv. *Morsus* pro aculeorum ictibus dici, obvium. 238. *Affixæ venis*, gravius quam cu-

Sin, duram metuens hiemem, parcesque futuro,
Contusosque animos et res miserabere fractas:
At suffire thymo, cerasque recidere inanes,
Quis dubitet? nam sæpe favos ignotus adedit
Stellio; et lucifugis congesta cubilia blattis;

Afixa venis Leid. sec. Habet tamen et altera lectio, qua ipsæ apes affigentes se cuti ejus, qui eas infestat, Lucret. V, 1321 leæ *Deplexæque dabant in terram vulnere victos Morsibus affixæ validis atque unguibus uncis*; *Affixæ venis* dicuntur, cum grammaticam rationem, est enim elegantissima, cum librorum auctoritatem, Romani, Medicei, et ceterorum; eodem referendum *Affissæ* Zulichem. At vero *Adnixæ* Oblongus Pierii, quod si aliorum librorum suffragia haberet, non incomtum esset. Latius processit interpolatio in Ed. Ven. *Affixas venis animas in*, et in Ed. Mediol. *Affixæ venis animas in*. Porro *animosque* Moret. qu. *in volnera* Gud., et *in vulnera* Romanus, Mentel. pr. fragm. Moret., uterque Goth. Erf. unus Arundel. et Pierii aliquot; sicque jam Naugerius edidit in Ald. tert., et hinc alii, sed pauci. Atque ita Nonius in *anima*, Schol. Juvenal. IV, 91. Macrob. Sat. VI, 6. extr. Probat Oudendorp. ad Lucan. II, 151, sed ita, ut ad eum τοῦ in usum referat, cum finem ac caussam denotat. Malim ad exquisitiorem illum usum referre, cum quartus pro sexto casu adjungitur; neque adeo præferre alteri ut magis vulgari dubitem. Neque tamen rejici *in vulnere*, dum vulnus inferunt, potest, quod Mediceus et alii tuentur. 239 Editum erat *metues*. Pro hoc *metuens* Gud. a m. pr. Franc. Toll., porro Roman. et codd. aliquot Pierii et Regius Martin. Edit. Junt., nec rejiciendum est, inquit Heins., quin etiam elegantius hoc dictum censeo; itaque nunc recepi, probatum quoque Vossio. *metuis* sec. Moret. 240 *Contunsos* Gud. et duo Moret. *Concussosque* Regius Martin. *miserabile* idem Regius cum Ed. Ven. *mirabere* Longobard. a m. sec. 241 *At* omnes fere codd. Heinsii: *Aut* vulgo. *An* Reiskius conjiciebat; an quis dubitet? *Aut sufferre thumo* (*thumos* apud Foggin.) Medic., nec non Roman. et Ed. Ven. *thymum* tres apud Burm. *At suffire fimo*, scil. bubulo, conj. Jo. Schraderus, ex communi præcepto auctorum de R. R. et Plin. XXI, 14, s. 47. Recte. Verum etiam thymo et cneoro suffumigatur: v. c. Geopon. XV, 2, 37. *cerasque recindere* Zulich. *incidere* Parrhas. habuisse videbatur. 242 *Quis dubites* Goth. pr. *adhesit* Romanus. 243 *Stellio et lucifugis* omnes Pieriani, omnes fere Heinsii; nec abesse a suis τὸ *et* monet Martinus; nec abest a Goth., extrusum tantum est, id quod et ipse malim factum, in edd. vulgg. ante Heins., et quidem inde a Manut. Fabric. Commelin. Heinsius revocavit, ut

ti, corpori. *in vulnere*, in inferendo vulnus. Nam aculeis amissis mori creditæ sunt. Plin. XI, sect. 19.

239—247. Sin apiarius, hiemis immitioris metu, curaque apum et miseratione, non omnes favos excindat, et aliquam mellis partem apibus relinquat: at saltem, propter variorum insectorum insidias suffiendus est alveus, inanes cellæ excalpendæ et recidendæ, ne quod in iis animalculum occultum lateat. Trepidabant et hic Intpp. Observata hæc omnia jam erant Aristoteli; v. H. Anim. IX, 40, p. 946 A., sed in caussis reddendis laborabat maximi philosophi acumen. Monent eadem Geoponici, Varro et Columella cum Palladio. 239. *parces futuro*, conditioni ac necessitati apum futuræ. Priscianus hæc ipsa ad apodosin referebat, ut essent, *parce* et *miserator*. 240. Spoliato alveo et cibi penuria, hiemali tempore. conf. Colum. IX, 14, 11. 241. *Ut omnes vitiosi favi tollantur*, curandum est. Colum. IX, 13, 8. cf. §. 11. 12. c. 14, 1. 2. 13. Varro III, 16, 34 extr. *At* in apodosi, ut supra aliquoties: εἶτα, ἀλλά, ἀλλά γε. quod etiam *attamen*. 243. *ignotus Stellio*, non observatus, occulte arrepens. *et blattis congesta cubilia sunt*, h. blattæ cubilibus eo, in favos vacuos, congestis, adedere favos. *luci-*

Immunisque sedens aliena ad pabula fucus,
Aut asper crabro imparibus se immiscuit armis;
Aut dirum, tineæ, genus; aut invisa Minervæ
Laxos in foribus suspendit aranea casses.
Quo magis exhaustæ fuerint: hoc acrius omnes
Incumbent generis lapsi sarcire ruinas,
Complebuntque foros, et floribus horrea texent.

pes creticus sit; quod mihi merum Grammaticorum commentum esse videtur. Quid enim jejunius et ineptius a poeta fieri possit, quam in heroico versu alienos pedes admiscere! Verum pronuntiandum est binis syllabis *Stelljo*. Hoc ab aliis *Stelio*, *Stilio*, *Stillio* scribitur. Porro *lucifugi c. c. blatti* Zulich. *exesa cubilia* Pierii manus in ora codicis, ex interpolatione non inscita; Jo. Schrader. *contexta*. Tum *blatis*, *blactis*, *plattis* scribitur ap. Burmann. et Colum. IX, 7, 5. Reiskius ita locum refingebat: *An suffire thymo cerasque recidere inanes Quis dubitet (nam—Stellio), lucifugis congesta cubilia blattis?* ut *ceræ inanes* sint hæc *cubilia*. 244 *fucos* Gud. a m. pr. Mentel. pr. *ad pocula* Medic. a m. pr., librarius scilicet, qui de se forte agi putabat. 245 *scabro* Medic. a m. sec. duo Moret. Franc. Goth. sec. *crebro* tres alii. *se miscuit* Voss. pr. Moret. fr. Franc. Toll. Ed. Mediol., porro Goth. sec. Erf. et unus Mead. *imparibusque immiscuit* qu. Moret. 246 *dirum* optimus quisque apud Heins., hoc idem jam ediderat Nauger. et Egnat., neglectum a sequioribus. *durum* vulgo. *tiniæ* scriptura vett. librorum. vid. Ursin. Cerd. Heins. 247 *In foribus laxos* edd. ante Heins., sed jam Pierius monuerat, codices aliter habere. *Laxosque in foribus* Zulichem. *arachnea* Toll. 248 *fuerunt* et mox *complerunt* Medic. *fuerit* Ven. *omnis* multi. 249 *Incumbunt* Zulich. Moret. fragm., idem *fulcire ruinas*. *ruinam* Ed. Ven. *operis lapsi* conj. Schrader. 250 *fores* edd. nonnullæ, ut Cerdæ, et Pierius in ora codicis sui. Possit esse vestibulum. *cavos* l. *favos* Jo. Schrader. ex Colum. IX, 15, 4 et sup. v. 104. In *horrea* duplicem lectionem agnoscit Julius Sabinus, et *horrea*, et *horea*: nam *horeum* esse mel æstivum, " et ita legendum esse puto; Plinius sic ait: *Alterum genus est mellis æstivi, quod ideo vocatur horeum a tempestivitate præcipua*—" Male hoc: mel illud est ὡραῖον ap. Plin. XI, s. 13.

fugis, per noctem vagantibus; ut Servius recte explicat. Est vermium genus, *tineas*, *Bienenmotten*, *Raupen*, *Bienenwürmer* appellant, ceram depascentium; ex erucis in chrysalides tandemque in blattas lucifugas transformari solent. conf. Colum. IX, 14, 1. 2. 8. 9. *Phalænam tineam mellonellam* Linn. vocant nostri viri docti. 244. *fucus* (v. ad v. 168) *immunis*, quod ipse nihil operæ ad mellificium confert. cf. Hesiod. Ἔργ. 303. 304. Theogon. 594 sqq. 245. *imparibus armis*, h. l. quibus apes pares non sunt. *asper* vid. Georg. III, 149. 246. *tineæ*, quarum papiliones enecare jubet Colum. IX, 14, 8. *invisa Minervæ*; nota fabula de Arachne.

248. *Quo magis exhaustæ* apes sunt melle subducto (nec tamen eo usque, ut fame pereundum sit, nec alieno tempore), *eo acrius omnes* operam dant, ut jacturam tantam reparent; *ruinas generis lapsi*, ut paullo ante, *res fractas*, a republica et imperio aliquo sumtum. Notum autem inter melitturgos, ex mellis abundantia inertia et luxuria solvi apes; itaque etiamnum inter mellificii nostri noxas habetur, quod non satis mellis apibus subducitur, contra vero, vere ineunte, novus cibus apponitur. Observatum jam Aristoteli H. A. IX, 40, versus fin. Hinc nec fucos omnes interimendos esse contendebant veteres. vid. eundem et Colum. IX, 15, 3. 250. *foros*, alveos, favos in alveis,

Si vero, quoniam casus apibus quoque nostros
Vita tulit, tristi languebunt corpora morbo;
Quod jam non dubiis poteris cognoscere signis:
Continuo est ægris alius color; horrida vultum
Deformat macies; tum corpora luce carentum
Exportant tectis, et tristia funera ducunt;
Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent,
Aut intus clausis cunctantur in ædibus, omnes
Ignavæque fame et contracto frigore pigræ.
Tum sonus auditur gravior, tractimque susurrant:
Frigidus ut quondam silvis immurmurat Auster;
Ut mare sollicitum stridit refluentibus undis;

251 *Sin* quatuor apud Burm. Oblongus Pierii, Goth. sec. *nostris* Rom. et aliquot apud Pierium. 252 *tristis* Moret. sec. *languebant* Moret. pr. *tabo* pro *morbo* Voss. alter. Eadem variatio Georg. III, 557. vid. Heins. ad Ovid. Met. XV, 627. 254 *color horridus alia* Medic. a m. pr. *horrida multum* Franc. et Zulich. pro div. lect. 255 *Difformat* unus Arundel. *et corpora* Donat. ad Terent. Hecyr. II, 4, 27. 257 an *connixæ?* quoniam negant in morbis id solere fieri, ut plures in uvæ modum, βοτρυδὸν, conglobatæ aliæ ex aliis pendeant; sed tum singulas passim hærere. *connexa* edd., male. Porro: *Atque illæ* aliquot apud Pierium. 258 ante *omnes* distinctionem ponebat Reiskius, nec male, idque ipse nunc sequor cum Wakef. 259 *Ignavaque* Romanus, sed idem *fama. et* abest Goth. pr. *contractæ* Cerdæ editio; sed in illa multa vitiose excusa. 260 *tractuque* Mentel. et Bodlei. vid. ad Gratii Cyneg. 362, Burm. *tractumque* Goth. pr. *susorrant* Gud. *susurant* Franc. 261 *silvas immurmurat* Longobard., nec male. v. Heins. 262 Abest versus a Parrhas. *Aut* Medic. Pierii, Moret. pr. Zulich. Reg. apud Martin.

sive a locis spectaculorum, sive a tabulatis navium: *et floribus horrea texent*, florum succo ac polline conficient favos: proprie cellulas, in quibus tanquam horreis mel reconditur.

251—280. De morbis apum et morborum cura. Versus 253 ad 263 interpositos esse memento, nec male forte parenthesi includas. Comparari possunt Varro III, 16, 20. Colum. IX, 13, ubi §. 7 totum h. l. expressit.

252. *Vita tulit*, h. conditio, sors, natura apum, ut βίος, et sæpe *vita humana*. 254. *alius color*, ἀλλοχροοῦσι. 259. *Ignavæ fame*, inedia. Sed proprie potest tamen accipi; est enim *fames hiberna* inter morbi caussas: unde inter remedia infra vs. 280 cibi copia ponitur. *contracto frigore pigræ*, proprie sunt ipsæ *frigore contractæ*. Sed transfertur hoc, poetico more, ad ipsum frigus. 260. *tractim*, tractu, trahendo se, sive ad tempus referas, ut sit continuo, jugiter, sive ad locum, ab uno angulo ad alterum, per omnes alveorum et examinum ordines susurro continuato, ἐπισεσυρμένως, nil interest. Hoc forte doctius, ut Lucret. III, 529 mori homines per membra sublato sensu: *post inde per artus Ire alios tractim gelidi vestigia leti.* 261. *Frigidus Auster*, vid. ad Ge. III, 278. 279. Mox 262 *mare sollicitum*, sollicitatum, commotum, ὀρινόμενον, seu

Æstuat ut clausis rapidus fornacibus ignis.
Hic jam galbaneos suadebo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus, ultro
Hortantem et fessas ad pabula nota vocantem.
Proderit et tunsum gallæ admiscere saporem,
Arentesque rosas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel psithia passos de vite racemos,
Cecropiumque thymum, et grave olentia centaurea.
Est etiam flos in pratis, cui nomen amello
Fecere agricolæ, facilis quærentibus herba;

stridit Heins. e Medic. Gud. Roman. Vulgo *stridet*; quod et Romanus tuetur. 263 *Æstuat inclusis* Servius Danielis et aliorum ad Æn. V, 595. *ingens* Medic. a m. pr. 264 *Hinc jam* Medic. cum tribus aliis apud Heins. et Erf. *infundere* Rottend. tert. pro div. lect. *inferre canalibus ultro*, interpungit Wakef. 267 *tunsum, tusum, tuscum, tutum, tonsum*, scriptum vid. apud Burmann. et III, 133. *immiscere* Franc. et Regius Martini. 268 *Ardentesque* Reg. Martin. 269 *psythiæ* Medic. cum quatuor Heinsii: quem vide. *psit hæc* Romanus. *Sithia* Reg. vid. ad Georg. II, 93. *passus* Mentel. pr.

defluxu maris reciproco, seu, ut in Homero, fluctibus ad litus impulsis et allisis. 263. *fornaces* sunt fabrorum ap. poetas. Ternas comparationes ex Homero expressas esse post Servii indicium vidit jam Guellius, Iliad. Ξ, 394—399. Aliam Homerici loci imitationem in Quinto Smyrnæo videas, locupletissimi ad ornatus quærendos ingenii poeta, modo castigatior esset, lib. V, 364—380—386—389. ubi facile agnosces luxuriem, si cum Virgilio compares.

264. De *galbano* v. ad Ge. III, 415. 266. *fessas*, ægras, ut sæpe. 267. *admiscere*, scil. illis mellibus, quæ infundis. Colum. l. l. *Id cum accidit, arundineis infusi canalibus offeruntur cibi, maxime decocti mellis, et cum galla vel arida rosa detriti.* Galla, excrescens ille in glandiferarum nonnullarum arborum foliis tumor, insectis gravidus, adstringentem habet naturam (unde h. l. *sapor gallæ* pro galla), adeoque profluvium sistit alvi, quo laborant vere ex certo pabuli verni genere apes. cf. Colum. IX, 13, 2. Varro III, 16. 22. 269. *Psithia* vitis utilissima passis uvis et conficiendo inde vino *passo*: vid. Ge. II, 93. *Defrutum* vinum dulce ac coctum, de quo multa apud Scriptores R. R. 270. *Cecropiumque thymum*, v. sup. 112. 117. *centaureum* sive centaurium, majus et minus, *Tausend Guldenkraut*, a Centauro Chirone nomen traxit. v. Plin. XXV, 4, sect. 14. 6, sect. 30. 31.

271. Consentiunt viri docti in hoc, *amellum* esse *Asterem Atticum cæruleum vulgarem*, nobis *Sternkraut*; quem in Italia, Sicilia, et Gallia Narbonensi incultis et asperis convallibus passim nasci Raius testatur; unde *facilis quærentibus herba.* Ejus formam excudi curavit Martinus. Pugnat tamen pro Meliloto flore luteo (Trifolio n. 5 ap. Linn.) Wedel. Exercit. med. philol. Cent. 3, Exerc. 5. Et profitetur ipse Hoffmann. no-

Namque uno ingentem tollit de cespite silvam,
Aureus ipse; sed in foliis, quæ plurima circum
Funduntur, violæ sublucet purpura nigræ;
Sæpe deûm nexis ornatæ torquibus aræ;
Asper in ore sapor; tonsis in vallibus illum
Pastores et curva legunt prope flumina Mellæ.
Hujus odorato radices incoque Baccho,
Pabulaque in foribus plenis appone canistris.
Sed, si quem proles subito defecerit omnis,

273 *Namque imo* aliquot Pieriani, Franc. et Ed. P. Dan. Basil. et al., item Goth. pr. Erf. unus Mead. et edd. vett., etiam Egnat.; et probavit Heins. ad Ovid. Ep. XX, 41 et Catrœus, notante etiam Burmanno; fluxit ex purpetua varietate. Major librorum auctoritas pro *uno*, etiam sic inde ab Aldd. editum. *de vertice* vett. apud Pierium. 275 *Fundentur* Leid. *Eduntur* Zulichem., mox *sublucent* qu. Moret. Goth. pr. *succumbit* Zulichem. 276 Forte *hinc nexis* Burmann. Est sane subintelligendum. 278 *incurva* (Foggin. *en curva*) Medic. a m. pr., et probat Heins. *per flumina* Romanus, quod admodum placebat Burmanno. *Amellæ* Medic. a m. sec. unus Arundel. et Cantabrig., male. 280 *expone* Roman., quia in foribus. 281 *Sed si quidem* Medic. et aliquot alii apud Pierium, Bodlei. unus Arundel. et vett. edd.

ster, botanices arbiter haud dubie idoneus, non omnia, quæ in Virgilio memorantur, Asteri Amello respondere: v. Virum doctiss. in Asterum Horti Gottingens. Decade prima. (cf. Gött. Gel. Anz. 1800. p. 1321.) Verecundius itaque ii, qui vix primis labiis hoc plantarum studium attigerunt, in pronuntiando de hoc rerum genere esse debebant. 273. *uno de cespite*, seu uno eodemque soli loco, seu una eademque radice, uti exponit Philargyrius, quem sequitur Martinus, ut *cespes* sit radix cespitosa, seu radix fibris inter se in cespitis modum implexa. 274. 275. flore flavo, foliis purpureis violacco colore. 276. Solent aræ sertis ex hoc amello nexis (*Festons*) ornari. 277. *tonsis in vallibus*, quas pecudes tondent (v. Ge. I, 15 et al.); nam sequuntur *pastores*, qui inter pascendum herbam colligunt. 278. *Mella*. *Brixia— Flavus quam molli præcurrit flumine Mella* Catull. LXIII (67), 33. Fluvium itaque ex vicinia agri Mantuani memoratum vides. v. Capreoli de reb. Brix. p. 9 Tom. ult. Thes. Scriptt. Ital. 279. *odorato Baccho*, simpl. *ἀνθοσμίαν, εὔοσμον, εὐώδη*, ut Theocr. XIV, 16, odorum vinum, adeoque generosum, intellige. Colum. IX, 13, 8 *Optime tamen facit amelli radix, cujus est frutex luteus, purpureus flos: ea cum vetere amineo vino decocta exprimitur, et ita liquatus ejus succus datur.*

281. Ingreditur nobilissimum locum de reparanda stirpe apum, cum morbo examina tota interierint. Sequitur autem opinionem veteribus communem, posse ex bove cæso nova apum examina excludi; quod Ægyptiorum inventum et artificium esse vulgo jactabatur. v. Varro II, 5, 5. III, 16, 4, et multi apud Intpp. ibi et ad h. l. laudati. Virgilium auctorem Plin. laudat XI, 20, sect. 22, et Colum. IX, 14, 6; et cap. 2, 1,

Nec, genus unde novæ stirpis revocetur, habebit:
Tempus et Arcadii memoranda inventa magistri
Pandere, quo que modo cæsis jam sæpe juvencis
Insincerus apes tulerit cruor. Altius omnem
Expediam prima repetens ab origine famam.

282 *habenis* Rom., ferrem : *habebis*, *repetens* Ven. *primam* Goth. pr. 284 *cæsis jam forte j.* pr. Moret. 286 *patria*

unde Magonem et Democritum potissimum hæc tradidisse discas; homines, parum idonea fide: assenserunt tamen Hyginus ac Celsus. Experimentum rei qui instituerit, non memoratum vidi. Videtur illa Orientis olim communis opinio fuisse, ut omnino insecta, ita apes ex putribus cadaveribus generari; cui illa observatio forte locum fecerat, quod apes in iis terris, ubi passim per silvas et sine cultu vagabantur, mel interdum in cadaveribus, ut ex narratione de Samsonio constat, facere videbant. Non quidem nisi exiccatis cadaveribus apes ita insidere, non vero sanie diffluentibus, quam apes aversantur, notatum est a multis; etsi eas nec crudas carnes omnino abhorrere alii testatum faciunt; v. Nota Becmanni ad Antigon. Caryst. pag. 106. Hujus porro mellificii in craniis et cadaveribus animantum observatione adducti, fuere, qui fidem facerent, se, cum apum examina nova habere vellent, verno anni tempore, apum fetibus novis a natura destinato, cadaver bovis commodo loco exposuisse, quo apes tanquam ad alveum convolarent, et mater seu puerpera ova deponeret. cf. Mellmann. Comment. *de mutatis formis* p. 25. In angustam illam domum v. 295—298 apes appositæ casiæ thymique fragrantia v. 303. 304 alliciebantur. Quod autem contundendo enecabant bovem, id vereor ne inani opinioni tribuendum sit; nisi quod forte sic putrefactio accelerabatur. Ceterum Ægyptiorum inventum ad Thessaliam traduxit Maro v. 317 sq.

282. *genus novæ stirpis*, genus novum, a nova stirpe oriundum, examen. 283. *Arcadii magistri*, pastoris, Aristæi, vid. infra v. 317 et 539. Sequitur igitur in hoc Maro eos, qui eum Arcadiæ heroem ediderant: quod idem Justin. XIII, 7, 10, et Nonnus Dionys. XIII, 277 sunt amplexi. Ab aliis ad Thessaliam revocatus Aristæus heros; idem Ceæ et Cyrenis cultu habitus. Cf. de eo ad Ge. I, 14, cum disputatione Thielii 1774 Gottingæ habita; nunc Eckhel Numi vet. p. 108. et Doctrina Numor. vet. P. II, p. 326 ad numum Ceæ. Sane et ipse Maro infra v. 317 sqq. Cyrenen in Thessalia collocavit, Penei patris antra inhabitantem, ipsum autem Aristæum Tempe incoluisse significat v. 317. 284. Et quomodo jam sæpe cæsis juvencis *cruor insincerus*, corruptus ex putredine, *tulerit*, protulerit, generarit, *apes*. 286. *omnem famam*, rei memoriam, narrationem. Ordinem autem narrationis ita constituit: Aristæum Tempe Thessaliæ incolentem apum examina lue grassante amisisse. Conquestum calamitatem apud matrem cum iisset, ab hac responsum accepit, Proteum in Pallene 392 de causa

Nam qua Pellæi gens fortunata Canopi
Accolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur sua rura faselis;
Quaque phraretratæ vicinia Persidis urguet,

287 *Nam quam* Medic. *quæ* Gud. *Pellei, Pelei, Palei,* nonnulli. *Penei* Franc. Est Πέλλα, Πελλαῖος. 288 *Adtulit* Zulich. *et fuso* Goth. pr. 289 *pactis* Rottend. sec. *phasellus* Cerda secundum lapides. 290 *Presidis* Goth. pr. *vicina Pathyridos* Clerici conjectura, a Burmanno satis acerbe explosa. Possint hujus generis plura conjectari; ut, *vicina Papremidis,* vel *Prosopidis.* Sed vid. Not. Nisi *vicinium* haberetur, liceret *confinia* conjectare. Hoc ipsum nunc video Bentleium conjectasse ad Lucan. II, 435. Mira cum subtilitate Persas Herculis comites ap. Sallust. Jugurtha 18 in Africam adductos huc deportat Hasæus in Diss. et Obss. Bremæ 1731. Diss. XI.

sa mali et medela esse consulendum. Adit juvenis Proteum ex eoque audit luem immissam esse ejus apibus propter tentatam ab eo Eurydicen, Orphei conjugem; expiandum esse flagitium et placandam Nympharum iram. Tum Aristæus in Thessaliam redux sacrum parat, cæsas Nymphis victimas in nemore relictas paullo post revisens, apum examina ex visceribus prognata videt.

287—293. h. per totam Ægyptum. Interpretum æstuantium conatus commemorare nil attinet. Videamus singula. *gens fortunata,* a terræ felicitate, seu fertilitate ex Nili incrementis. *Canopus,* ὁ Κάνωβος, Ægypti urbs, non longe ab Alexandria; quæ, quod jam Martinus, vir elegantis judicii, vidit, occidentalem Ægypti partem designat (est enim Canopicum primum ab occidentali latere Nili ostium); unde Æschyl. in Prometh. v. 845 ἔστιν πόλις, Κάνωβος, ἐσχάτη χθονός. *Pellæum,* h. Macedonicum, a nobili Macedoniæ urbe Pella, unde *Alexander Pellæus.* Ex quo autem tempore Macedones Ægyptum obtinuere, a regibus ipsa terra *Macedonica,* adeo et *Pellæa,* appellari potuit. *stagnantem* pro inundanti dixit poetico usu: sic Lucan. II, 417 de eodem Nilo—*per Libycas Nilus stagnaret arenas.* Alia vid. ap. Cerdam. Et sane *effuso flumine* stagnat aqua in locis vicinis, etsi ipso alveo aqua concitatiore cursu fertur. *pictis faselis,* pulcre, nam hoc proprium Ægyptiorum, quemadmodum ex Diodoro lib. I, 98 et Herodoto II, 96. 97 satis constat, ut certo navicularum genere, *Baris* nomen erat, per Nilum discurrerent.

290. *Quaque vicinia Persidis urguet,* h. ab ea parte, qua Ægypto Persis contermina est; quæ vicina sunt ac contigua, poetica oratione *urguent.* Solent veteres, multo magis poetæ, fines sæpe non satis subtiliter, ex geographica ratione, designare. Nysam ad Nilum collocatam vides ex verss. Homero tributis ap. Diodor. III, 66. *Persis.* h. l. pro imperio Parthico, ut jam Burm. accepit, more sollenni Romanorum poetarum; sic *Medus Hydaspes* v. 211; hinc et *pharetrata,* quod de Parthis proprie dici solet; quis Parthorum pharetras ignorat? Multo tamen commodiorem verborum et sententiæ juncturam fore video, si, in quo Julius Sabinus (quem v.), e pleniore Servio forte an ex Probo, præcesserat, *vicinia* a *vicinium* ductum esse existimetur; hoc modo: *Quaque amnis usque a coloratis Indis devexus,* h.

Et viridem Ægyptum nigra fecundat arena,
Et diversa ruens septem discurrit in ora
Usque coloratis amnis devexus ab Indis;

291 In Romano versus ita transpositi, ut sint: *Quaque pharetratæ—Et diversa—Usque coloratis—Et viridem Ægyptum.* Medic. Gud. duo Rottend. et Leid. duo hos transponunt: *Et diversa ruens—Et viridem.* Præstat haud dubie utraque versuum collocatio ea, quæ vulgata est. Verum vel sic otiosi aliquid manet in versu: *Et viridem Ægyptum nigra fecundat arena;* etsi in verbis ipsis nihil reprehendendum esse video: nam *arena* pro limo recte, ut a poeta, dici potuit; vid. Notam ad h. v. Mihi valde probabile fit, versum aut fuisse adscriptum in tabulis poetæ, cum nondum decretum esset, utrum hunc an alterum *Et diversa* anteferret, aut ex bono poeta in marginem fuisse appictum a Grammatico. Ita scriptum erat: *Quaque pharetratæ vicinia Persidis urguet Usque coloratis amnis devexus ab Indis.* Versu 291 *Et viridem* utique melius caret totus locus: et jam Cerda, sed alia eaque parum idonea de caussa, quia v. 290 ad Persidem revocabat, eo descendit, ut versum 291 damnaret. Acutissimus vir, *Jac. Bryant,* locum varie tentabat. Primo versus sic collocatos malebat: *Et circum—Et diversa—Usque—Et viridem—Quaque pharetratæ—Omnis in hac.* Tum damnat *stagnantem* Nilum; et lusum in verbis agnoscit *nigra arena* et *viridem Ægyptum.* Tandem eo devenit, ut alteram loci partem a Nilo ad Gangem transferat, excluso versu 291, aut retracto post v. 289 et emendato: De Gange adeo dicta essent hæc: *Quaque pharetratæ vicinia Persidis urguet, Et diversa ruens septem discurrit in ora, Usque coloratis amnis devexus ab Indis.* Sane Gangem per septem ora in mare inferri ipse poeta alio loco memoravit: Æn. IX, 30. 31. Addit vir doctus Melam III, 63—66. Propert. III, 22, 16. Incideram et ipse aliquando in hanc suspicionem, imprimis quia Maro etiam altero loco Gangem et Nilum jungit: *Ceu septem surgens sedatis amnibus altus Per tacitum Ganges aut pingui flumine Nilus.* Enimvero revocabant me plura: primo quod apum generationem nemo ad Indos retulit; quid quod nec mellificium inter Indos memoratum ne ex recentibus quidem de India scriptoribus, memini; tum non minus contortum est illud, quod, *qua vicinia Persidis urguet,* Ganges narratur decurrere. Nec ab occidente Persidis in confiniis populum aut regionem novi, in qua apum reparationem miro ullo more memoratam meminerim, etsi de mellificio Babyloniorum, et Judæorum, nonnulla narrata teneam. Omnes has nebulas discussas esse arbitror, si, quod in Nota apposui, animadverteris: Nili ostia duo extrema, ab occidente Canopicum, ab oriente Pelusiacum, innui; hoc alterum ad fines imperii Parthici spectare videri potuit, cum Arabes modo armis domiti modo societate armorum juncti interjecti essent. Tum vero *vicinia* a *vicinium* ubi deduxeris, intelliges: *eundem Nilum urguere vicinia Persidis,* propiorem habere cursum versus Parthos ostium Nili Pelusiacum. *fecundet* Gud. quod arripuit Wakef. hunc in modum: *Quaque pharetr. Et diversa ruens. Usque coloratis.* Ut *viridem Ægyptum nigra fecundet arena.* 293 *Ille* Rottend. pr. pro var. lect. τοῦ *Usque. devectus* nonnullos legisse, ne dubites; sensu plane eodem; sed minus poetice; quod declivi via defertur, id est *devexum. ab undis* Franc.

Nilus, *vicinia,* h. vicina loca, finitima, fines, *Persidis urguet,* attingit; ab orientali Ægypti parte, seu versus ostium Nili Pelusiacum; *et viridem Æg.* etc. Sed videamus reliqua. *Et qua amnis usque ab Indis coloratis* (Æthiopibus, v. ad Ge. II, 116, ad Tibull. II, 3, 55. 56) *devexus,* καταφερής, ex altis montibus proclivi descensu in planiciem dum defertur, pronus, *fecundat Ægyptum, viridem* læto agrorum proventu, *nigra arena,* pro limo; est enim *arena* poetis simpl. solum (ut Georg. I, 105 *cumulos male pinguis arenæ* de glebis tenacibus. Lucan. II, 417 *si non per plana jacentes Ægypti Libycas Nilus stagnaret arenas*); *et ruens discurrit in septem ora diversa.* Igitur totus locus huc redit: Per totam Ægyptum, cum in occidentali latere, circa Canopum non longe ab Alexandria, tum in orientali, versus fines Parthici imperii, adeoque per totam inferiorem Ægyptum (Delta nomine celebratam), *omnis regio,* tota gens, *jacit*

Omnis in hac certam regio jacit arte salutem.
Exiguus primum, atque ipsos contractus ad usus,
Eligitur locus: hunc angustique imbrice tecti
Parietibusque premunt artis, et quatuor addunt,
Quatuor a ventis, obliqua luce fenestras.
Tum vitulus, bima curvans jam cornua fronte,
Quæritur: huic geminæ nares et spiritus oris
Multa reluctanti obsuitur, plagisque peremto
Tunsa per integram solvuntur viscera pellem.

294 *in hanc* Roman. *regio certam* Franc. *certe* Medic. a m. pr. *jacet* Roman. Gud. a m. pr. et alii. *petit* Venetus, ex interpretatione. *imbre salubrem* Erf. a m. pr., stupore librarii. 295 *Exiguis* Erf. *in usus* Medic. a m. pr. et alii, more solito. vid. Burm. *ipsos* ab Mediceo a pr. m. aberat. Lenius fuisset *atque hos*. 297 *premunt aras* Ed. Ven. 298 *adversa luce* edd. nonnullæ, ut ex Cerda liquet. 299 *bina* sex ap. Burmann. *vima* Medic. *corvans* Gud. 301 *Multa resultanti* Menag. pr. *obsuitur* Heins. reposuit ex unico Mediceo, in quo *opsuitur*, ut et in Gud. a m. pr., quod jam defenderat ad Ovid. Fast. II, 578. Laudavit tamen idem ex libro Colot. Ursinus. *obruitur* Ven. Parrhas. Vulgo legebatur: *obstruitur*, quod utique proprium et pedestri sermoni conveniens erat, ἀποπεφράχθαι. idque tuentur viri docti Voss. et Wakef. neque intercedam: Æn. IV, 440 *Fata obstant placidasque viri deus obstruit aures.* Apud Lucret. VI, 225 est *oppilare.* 302

salutem certam, ponit salutis spem ac fiduciam, ***in hac arte***, reparandi apes ex boum visceribus. Locum vexatissimum videor mihi sic satis commode interpretari posse; in aliorum quidem rationibus sive expendendis sive refellendis moras neque hic nectam. At si jam de ipsa sententia et poetica ratione judicium ferendum est, Virgilii acumen et verecundiam desiderare mihi videor. Nam et nimis protracta et impedita friget oratio, et paullo jejunius Nili natura bis describitur: quanquam singula membra suo ornatu ac lumine fulgere facile sentio. Sed et hic mihi videtur Euphorionem aliquem aut alium poetam Alexandrinum expressisse; quem locum qui animo tenebant, Romani poetæ copia magis forte delectabantur, ac nunc in nostris animis, hoc auxilio destitutis, fieri potest. Si cui tamen aliter videtur, nil intercedo.

295. Conf. cum seqq. excerptum ex Florentino in Geopon. XV, 2, p. 406 sqq. (p. 1070 sq. Nicl.). Secutus forte noster erat Varronem, cujus hac de re locus, ad quem Florentinus provocat, intercidisse videtur. ***contractus***, coartatus, spatio angusto factus, ad hunc ipsum usum, ***locus***, οἶκος, *decem cubitorum in altitudinem et latitudinem*, inquit Florentinus. 296. ***Hunc*** locum et ***angusti imbrice tecti***, h. angusto tecto (cujus fastigiis imponi solent cavæ tegulæ, ***imbrices***), et ***parietibus artis***, angustis, ***premunt*** pro extruunt, sed multo elegantius, quasi coercent; et quatuor relinquunt spiracula ad quatuor cœli cardines spectantia.

299. Τριακοντάμηνον βοῦν Florentinus l. l. 300. ***spiritus oris***, h. os. 301. ***multa reluctanti***, πολλ' ἀεκαζομένῳ, ut apud Homer. Od. N, 277. Iliad. Z, 458. 302. ***solvuntur***, resolvuntur contusa, comminuuntur, ut

Sic positum in clauso linquunt, et ramea costis
Subjiciunt fragmenta, thymum, casiasque recentes.
Hoc geritur, Zephyris primum impellentibus undas,
Ante novis rubeant quam prata coloribus, ante
Garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in ossibus humor
Æstuat; et visenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo, mox et stridentia pennis
Miscentur, tenuemque magis magis aëra carpunt;

Tonsa, Tusa, alii. v. ad v. 267. 303 *in* deest quart. Moret. 304 *recentis* Heins. reposuit ex scriptis, etiam Pierianis, seu verius revocavit; nam sic jam Egnat. Commelin., hinc alii ediderant; reliquæ edd. fere, *virentes,* e glossa. vid. Heins. ad Æn. VI, 674. Ovidii Fast. V, 123. 306 *et ante* Roman. 307 *Sarcula quam* Zulich. *signis* Voss. *suspendit* Mentel. pr. a m. pr. Moret., et Nonius in *Garrulæ.* 310 *pinnis* video Heinsium emendare, ut fere alias. Et sic in Pierii libris et Romano. Interpungere licet l. post *primo,* ut ad *visenda* retrahas; l. post *miris,* ut jungas: *Trunca pedum primo, mox et str. p. Miscentur.* 311 *tenuemque magis ac magis* Romanus, et alii Pierii, unus Mead. Goth. pr. Erf. Sic etiam Medic. a m. pr., deleto postea τῷ *ac,* et in Menteliano, sed eraso *que* a m. sec., ut sit *tenuem magis ac magis:* quomodo pr. Mentel. et pr. Voss. et alii quinque Heinsii; quatuor Burmanni, tres Martini, Goth. sec. Et sic Ge. III, 185. 396 *magis atque magis.* Probat itaque Heinsius; et est lenius quam: *magis magis;*

in putredinem tanto citius abeant, *pelle* tamen *integra* manente. Sed et simpliciter *solvuntur tunsa,* pro tunduntur: *ὁμοῦ ταῖς σαρξὶ τὰ ὀστέα συναλοῦντες· φυλακὴν δὲ ἐχέτωσαν, τὸ μὴ αἱμάξαι τι τοῦ βοὸς* et rel. *viscera* pro omni carne.

303. *in clauso,* luto etiam denso obducta janua et fenestris; ut diserte Florentinus p. 407, sed, ut adjicitur, XXI die dies et purus aer admittitur, vento tamen excluso; et tum rursus omnia oblita occluduntur. Quo facto, undecimo inde die, aperta domo examina nova effervescere reperiuntur. Facile ex his apparet, quomodo mater apis in *οἶκον* penetrare potuerit. *ramea fragmenta,* ramorum, h. ramos. *casias* v. sup. ad Ge. II, 213.

305—307. Hæc faciunt ineunte vere. Plin. II, 47 *Ver aperit navigantibus maria, cujus in principio Favonii hibernum molliunt cœlum,—Is dies VI est ante Februarias Idus.* cf. XVI, 25, s. 39. *novis coloribus,* floribus. *rubeant,* efflorescant, niteant. Georg. II, 319 *vere rubenti.*

308. *humor,* vitiatus putredine sanguis, sup. v. 285 *insincerus cruor. teneris* autem *ossibus,* quia hæc ipsa contusa colliquescunt. 309. *Æstuat,* fermentescit. Rem disertius expositam vide in Florentini loco p. 407 extr. Narrata sunt hæc, etsi ex ovis excludi vermiculos, ex his evolare apes satis constat, fabulosa, fere ad eum modum, quo animantia primo esse nata opinati erant indocti physici inter Ægyptios apud Diod. I, 10. Ovid. Met. I, 422. sqq. 310. *Trunca pedum* græce pro *trunca pedibus,* et hoc pro, truncis pedibus. Locum expressit, sed suo more, Ovid. Met. XV, 582 sqq. 511. *aëra carpunt,* ut viam, h. volant; quod idem est, *stri-*

Omnis in hac certam [illegible]
Exiguus primum, at[illegible]
Eligitur locus: hu[illegible]
Parietibusque pre[illegible] [illegible]rthi.
Quatuor a venti[illegible] [illegible] extudit artem?
Tum vitulus, bi[illegible] [illegible]perientia cepit? 316
Quæritur: hui[illegible] [illegible]empe,
Multa reluctan[illegible] [illegible]que fameque,
Tunsa per in[illegible]

294 in *hanc* R[illegible] m. pr. et alii [illegible] brarii. 29[illegible] ab Medice[illegible] 298 *advers*[illegible] Medic. *corv*[illegible] unico Medi[illegible] Fast. II, 57[illegible] Vulgo leg[illegible] ἀποσφράγ[illegible] *Fata obstant*[illegible] [illegible] antiquæ juncturæ, defendi poterat LXIII, [illegible] Porro *aera captant* Rom., male; hoc [illegible] Moret. et unus Mead. 313 *Erigunt* [illegible] et in quinque apud Burm. in uno Arundel. [illegible] 315 *aut Musæ* Moret. quart. *extulit* [illegible] et meliorum consensus, et grammatica [illegible] adjunctam aliquam notionem assiduita- [illegible]; verum non ita argutantur poetæ. *extudit* [illegible] vid. ad Georg. I, 133. *qui nobis codd.* apud [illegible] Mentel. sec. *ingressum hominem* Ed. [illegible] *Aristheus* semper Goth. sec. *fugiens Peneia*

[illegible] *salutem* [illegible] fiducia[illegible] ex h[illegible] tissim[illegible] modo [illegible] quid[illegible] sive [illegible] etiam [illegible] po[illegible] est [illegible] de[illegible] [illegible] *experientia* [illegible]; unde [illegible] abducti [illegible] suppe- [illegible] Lucret. I, [illegible] *sapiat res* [illegible] hunc locum [illegible] profectum [illegible] vid. Vitam [illegible] vid. modo [illegible] reficien- [illegible], ignora- [illegible]; igno- [illegible] Aristæo [illegible] impactum [illegible] exemplis Ro- [illegible] ad Græcos se [illegible] Virgilii et [illegible] cujusvis viri [illegible] animum ad [illegible] fit probabile, [illegible], vel ex summo rerum ornatu, Maronem hic alium, eumque Græcum poetam, expressisse. Fuisse vetus poema, Βουγονίαν, sub Eumeli antiquissimi poetæ nomine, ex Eusebiano Chronico constat: num. MCCL, et ibi Scalig. cum Vallars. et Salmas. ad Solin. p. 602. 603. An is ipse autem ad Aristæum artem retulerit, quod a Salmasio affirmari video, nulla auctoritate constat. Sapit totum commentum poetæ Alexandrini ingeniosam suavitatem. Philetæ versum excitavit Antigonus Caryst. c. 23. Βουγενίας, φάμενος, προσεβήσαο μακρὰ μελίσσας, si modo verba sana sunt. Fabulam ipsam *de bugonia* exponit Ovid. Fast. I, 361, Met. XV, 361 sq. cf. Antig. Caryst. Mirab. c. 23. ibique Beckm.

317. Aristæus ex mente poetæ tum in Thessalia degebat, necdum Ceam adierat. *fugiens* simpl. relinquens, *Tempe*, discedens inde ad *caput amnis*, Penei, fontem, v. Exc. ad h. l. Sic fons Timavi—*novem ora* Æn. I, 245. 246. Ignoratione totius phan-

Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis,
Multa querens, atque hac affatus voce parentem:
Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
Ima tenes, quid me præclara stirpe deorum,
Si modo, quem perhibes, pater est Thymbræus Apollo,
Invisum fatis genuisti? aut quo tibi nostri
Pulsus amor? quid me cœlum sperare jubebas?
En etiam hunc ipsum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum et pecudum custodia sollers

319 *extremum* libri aliquot apud Pierium. *extremum sacri* fragm. Moret. *placidum caput* Medic. 320 *affatur* Mentel. pr. *effatus* Goth. pr. *parentem est* tres ap. Burm. Goth. pr. 321 Distingui potest *mater! Cyrene mater! Cyrine* Gud. semper, et alter Mentel., forte ex pronuntiatione τοῦ η in Κυρήνη. Vox hæc priorem productam habet h. l. et ap. Apollonium; at correptam apud Pindarum et Callimachum. Observavit quoque Spanhem. ad Callimach. in Apoll. 73. 322 *tenens* Mentel. pr. *de clara* Erf. *a stirpe* Rom. cum uno Pieriano, Gud. et sec. Moret. vid. ad Æn. I, 19. 324 *an quo* Menag. *noster* Medic. a m. pr. 325 *quis me* quart. Moret. *videbas* Goth. sec., perpetuo lapsu. 327 *pecorum* tres apud Burm. et aliquot apud Pier.

tasmatis poetici, olim, Burmannum temere secutus, ostium Penei intelligi volebam. Vetat tamen hoc rerum species et locorum ratio, quam poetæ animo insedisse manifestum est; etiamsi concessero, *caput*, uti *os*, *ora*, de fluminum ostio dici posse, quod docuisse sibi visus est Burm. ad Valer. Flacc. V, 351. Lucan. II, 52, adversus quem docte disputantem vide Ouwens Noct. Hag. pag. 598 sqq. Nec assensum exprimunt seu illa: *extremi amnis*, seu ea, quæ infra memorata vss. 359—362, hæc enim ad fontem et initia fluminis non minus bene referri queunt. Sane antrum, ex quo fons progreditur, perpetua apud poetas Fluviorum regia, et Nympharum sedes; conf. Spence Polymet. pag. 226. 227, et nunc antra et vasti recessus in visceribus terræ intelligendi, ad quos per ipsum fontem descensus fit. Pro exemplo hic locus esse potest, in poeta interpretando grammaticam et criticam subtilitatem nihil expedire, si sensus poeticus hebeat. Erat autem mater, Cyrene, una ex Nymphis hujus fluminis, eademque Penei filia seu neptis. Apud Pindarum P. IX, 90. 121, ab Apolline illa in Libyam abducitur; at h. l. patris regiam incolit. Porro hunc versum et has querelas ex Homerica expostulatione Achillis cum Thetide Iliad. Α, 349 sqq. expressas esse, notarunt Intpp. Sed mirifice exornavit Virgilius nude ab Homero primum tradita. Conf. etiam Iliad. Σ, 70 sq. et Callimach. in Cer. 99.—323. *Thymbra*, ager Troadis, fluvio Thymbrio irrigatus, qui in Scamandrum cum Simoente jam junctum se immittit; fano Apollinis nobilis. Strabo XIII, p. 893. Est autem versus adumbratus ex Odyss. I, 529 Εἰ ἐτεόν γε σός εἰμι, πατὴρ δ' ἐμὸς εὔχεαι εἶναι, 324. Ita Æn. II, 595 *quonam nostri tibi cura recessit.* 326. 327. Exornavit poeta τὸ ἀτιμᾷν Homeri; hanc gloriam, quam mihi multo cum la-

Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.
Quin age, et ipsa manu felices erue silvas;
Fer stabulis inimicum ignem, atque interfice messes;
Ure sata, et validam in vites molire bipennem:
Tanta meæ si te ceperunt tædia laudis.
  At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit: eam circum Milesia vellera Nymphæ
Carpebant, hyali saturo fucata colore;

328 *extulerat* quinque Burm. *excuderat* Ven. et duo Martin. cum vett. edd. *excuterat* unus Mead. Hoc *extundere*, invenire, parare, vidimus jam v. 315 et I, 133. *temptanti exstuderat* Rom. 331 *duram in vitis* Medic. a m. pr. *in vitis* Gud. *in vitem* Zulich. *in vires* Goth. pr. *bipinnem* Rom. 333 *thalamos* alter Menag. *thalamo sonitum* Franc. 334 *Sentit* vett. aliquot apud Pierium. *Melesia* Gudian. *verbera* Medic. a m. pr. 335 *satyro* Rom. et tres apud Burm., et sic Serv. ac Philargyr. vid. ad Georg. II, 197. *vitreo, viridi, hilari*, a nonnullis lectum fuisse e Cerda colligitur. *phaucata* Goth. pr.

bore, longæ experientiæ molestia, ex agrorum cultu et pecudum (adeoque etiam ex apum) cura paraveram, hunc fructum amitto, et hoc quidem, cum te deam matrem habeam. *frugum et pecudum:* nam eidem Aristæo tributa cura pecoris, ut Ge. I, 14, unde idem Νόμιος. cf. Pindar. l. c. 329. *felices silvas*, arbusta fructiferarum arborum. 330. *inimicum ignem;* diu notatum, hunc esse τὸ δήϊον πῦρ ap. Homer. et alibi. *interfice messes*, perde. Lucretianum verbum. *perimere, necare*, in simili junctura dixere etiam alii. 331. *sata* post *messes* et cum *vitibus* juncta cum Martino dices esse arbores satas. *molire*, vibra, jacta; ut excidantur vites.

333 sqq. Adumbrata hæc ex Homero, ubi Thetis in imo maris fundo luctum Achillis resciscit Iliad. Σ, 35 sq. *sonitum*, confusum, nondum disertam vocem, qua filium agnoscere posset. Quæ sequuntur, adumbrata sunt ad vitam priscorum hominum; sedebant in thalamo puellæ, etiam regiæ, assidentibus seu comitibus et æqualibus seu famulis, ut opus facerent seu nendo seu texendo; nunc deabus assignatum opus e lana præstantissima, Milesia, ut Ge. III, 307 vidimus, colore cæruleo. 334. *Vellera carpebant*, lanam ducebant fuso, nebant. 335. *hyali colore;* voluit colorem *hyalinum* exprimere, h. viridem, vitro, viridioris coloris puta, similem. *hyalus*, ὕαλος, pro vitro, nove dictum: forte dum græcum aliquem poetam sequebatur Virgilius, nam ex vita vulgari et tabernis institoriis, si vel maxime, quod ignoro, *hyali* vox in iis frequentata fuisset, eam non adoptasset Maro. Imitatus Auson. Mos. 418 *Cæruleos nunc, Rhene, sinus hyaloque virentem Pande peplum.* Simili ausu a Lucret. IV, 1121 *thalassina vestis* dicta, et θαλάσσαιαν μίτραν sic dictam puto ap. Tryphiod. 333. Sunt igitur *vellera fucata*, lana tincta, *colore hyali*, vitri, h. colore viridi, *saturo*, h. quo ipsa vellera saturata sunt; nam proprie *lana* est *satura*, quæ satis colore imbuta est. Alias, ubi *vitreum mare, vitreus pontus*, et similia dicuntur, ad colorem cæruleum spectare id videtur; si vi-

Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceque,
Cæsariem effusæ nitidam per candida colla;
Nesæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,
Cydippeque, et flava Lycorias; altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores;
Clioque et Beroë soror, Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ;
Atque Ephyre, atque Opis, et Asia Deiopea;
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.

336 E Græco: Δρυμώ τε, Ξανθώ τε, Λιγειά τε, Φυλλοδόκη τε. *Drimo, Drumo, Dremo* vid. apud Burm. *Xanto* alii, et *Legea*. *Phyllidoceque* Heins. reposuit e pr. Mentel. et novem aliis; vulgo *Phyllodoceque*, quod tuetur Rom. Medic. alii, item Macrob. Sat. V, 17, nec, cur mutandum fuerit, video: nam Φυλλοδόκη rationem habet grammaticam; Φυλλιδόκη ei adversatur. Scribitur etiam *Philledoce, Philidice, Phillidoce, Phyledoce.* 337 Ante hunc sequens versus ponebatur in Goth. 338 Νησαίη, Σπειώ τε, Θάλειά τε, Κυμοδόκη τε· fere ut in Iliad. Σ, 39. *Niseque* apud Macrob. Sat. V, 17. Alii: *Neseque, Nisæe, Nisæi, Nesea, Nisæu, Nisæque, Nisea Æpioque.* Porro *Theleiaque, Talique*, et *Chimodoceque, Cymidoceque, Cynodoceque.* Totus versus abest ex optimis Rom. Medic., aliisque plurimis, etiam Mead., et potest ex Æn. V, 826 huc tractus esse videri, ejectus quoque a Brunck. et in ed. Parmensi Bodon. 339 *que* post *Cydippe* a Medic. et plurimis abest. *Lycoris alternaque* Rom. *Lyceris* Goth. pr. et al. 340 *primum* alter Menag. Zulich. 342 *invictæ* Erf. *incinctæ vestibus* alter Rottend. 343 *Ephyra* Medic. *Epyre* Goth. pr. *et Asia* Heins. post Pierium e Medic. et pluribus. *atque* vulgo. Post *Asia* inserunt *et* Aldd. Junt. et aliæ. *Deiopia, Diopea, Diopeia* alii. Est Δηϊόπεια. Hiatus est post *Ephyre*. ἠδ' Ἐφύρη, ἠδ' Ὦπις. 344 *At tandem* Medic. *velox positis* Schol. Statii

treus fons, ad pelluciditatem. *Vitream Circen* alia audacia dixit Horat. I Carm. 17, 20 pro marina; ut alias deæ marinæ solent dici *cæruleæ*; *vitreum antrum* Ovid. Met. V, 48. Præiverat Corinna, quæ *ὑάλινον παῖδα* dixerat pro marino. vid. Toup. App. ad Theocrit. pag. 20. 21. *ὑαλοειδέες τόπαζοι* sunt in Orphicis Λιθικοῖς VIII.

336. In hujusmodi enumeratione multorum nominum ex mythicis rebus petitorum videntur sibi valde placuisse veteres poetæ, nullus tamen magis, quam Ovidius: forte, quia eruditionis laudem res habebat, et varietatis copiæque gratiam nominum ex etymo significatus affundere potest. Nostris quidem sensibus periit illa suavitas. Ceterum hic locus et hæc nomina ex Homero petita Iliad. Σ, 37 sqq. Add. Hymn. in Cer. 418 sq. Hesiod. Θ. 264 sq. 240 sq. Hygin. p. 4. 5. 341. *Oceanitides ambæ*, hæ igitur solæ Oceani filiæ; adeoque ceteræ Nereides; quas numero L, illas ter mille fuisse traditum. Apollod. I, 2, 2. 7, ubi vid. Not. conf. Valk. ad Ammon. lib. III, c. 1. At Jovis filiæ Naides Odyss. N, 356. P, 240, et Oreades Iliad. Z, 420. Odyss. Z, 105. Communi tamen usu omnes dictæ Nereides. Hoc est illud, quod Grammatici innuere volebant aut debebant, dum eas a Nerei filiabus distinguebant. v. Ammon. h. v. 342. Ambæ cinctæ auratis et pictis, h. variis, pellibus, tanquam Nymphæ, et quidem venatrices; cf. v. 344.

343. *Asia* a tractu Lydiæ: v. sup. Georg. I, 383. 344. *Arethusa velox*,

Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martisque dolos et dulcia furta;
Aque Chao densos divûm numerabat amores.
Carmine quo captæ dum fusis mollia pensa
Devolvunt, iterum maternas impulit aures
Luctus Aristæi, vitreisque sedilibus omnes
Obstupuere; sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens, summa flavum caput extulit unda.

Theb. I, 271. 345 *Clymene curam* Erf. *curas inanis* Gud. et unus Pierii. refinxit Wakef.: *Inter quas Clymene curas narrabat inanes*: ad Lucret. V, 1430. coll. III, 117. *narravit* Goth. pr. *mandabat* Erf. 347 *Atque* vitium edd. Elzev. ante Heins., quem vide et Pierium. conf. ad Ecl. VI, 63. VII, 13, ubi Serv. *Eque Chao* laudat; et *enumerabat*. *Atque chadens os* Roman. *divum densos* Erf. *narrabat* unus Mead. cum edd. Ven. 1476. 1482 et Erf. 348 *fusis dum* Gud. tert. Rottend. 350 *vitreisque in sedibus* alter Rottend. *vitreis quoque s.* Reg. Martin. *vitreis* binis syllabis. *omnes* Medic. 351 *Obstipuere* Rom. Medic. cum aliis melioribus, ut toties, quoties vidimus. 352 *flavum*

ergo et ipsa venatrix, cum Clio et Beroe; *positis sagittis*, quæ tum deposuerat arcus; nam assidebat colo tum inter ceteras. Parum placet, quod Servius habet: "nebridas habentes; sed hic venatricum est habitus, quem ideo Nymphis dat, *quia multas eas legimus ex venatricibus factas.*" Quomodo tamen venatrices Nymphæ, in saltibus versari solitæ, nunc in imo aquarum fundo, sub terris, inter Nymphas aquarum deas locum habere, aut Nymphæ Potamides et marinæ inter venatrices deas referri possint, olim dubitabam. Nec fundo suo carere visa est ea dubitatio viro docto et æquo harum rerum judici Ouwens Noct. Hag. p. 605. Scilicet dicendum est, poetas omnino in Nympharum generibus discernendis non ubique esse solere satis subtiles ac diligentes, et Nymphas fontium et amnium silvis et saltibus, contra vero ex montibus et saltibus deductas Oreadas et Napæas venationi immisceri, adeoque sagittis et arcubus instrui. Ita Diana Nymphas venatrices ex Oceaninis legit ap. Callim. in Dian. 42. Spanhem. ad v. 13. Inf. 383 cum patre Oceano invocantur Nymphæ silvarum et fontium promiscue. Offendunt tamen vel sic juncta inter se et ad unum genus relata ea, quæ tam diversi generis sunt.

345. *curam inanem Vulcani*, studium inane in observando adultero et sumenda ab eo ultione: ut recte Meierotto p. 29; cum rete fabricaretur, quo Martem cum Venere opprimeret. Respexit locum Odyss. Θ, 266 sqq. Qui fabulam post Homerum narraverint, dabit Wernsdorf. Tom. IV, p. 53 Poet. min. 346. *Martis dolos* Cerda dolos Vulcani in Martem structos accipiendos esse contendit, ex Odyss. Θ, 276. Sed vetant adjecta *dulcia furta*. *doli Martis* haud dubie eadem dicuntur, cum clam Vulcano fierent, ut ibid. vss. 268. 269. 347. *densos—amores*, crebros, magno numero et longa narrationis serie pertexendos. cf. Ouwens p. 591. 350. *Luctus*, querelæ. v.

Et procul : O gemitu non frustra exterrita tanto,
Cyrene soror, ipse tibi, tua maxima cura,
Tristis Aristæus Penei genitoris ad undam
Stat lacrimans, et te crudelem nomine dicit.
Huic percussa nova mentem formidine mater,
Duc, age, duc ad nos ; fas illi limina divûm
Tangere, ait ; simul alta jubet discedere late
Flumina, qua juvenis gressus inferret. At illum
Curvata in montis faciem circumstetit unda,

dudum editum a Naugerio et ab Egnatio et hinc in vulgg. firmavit Heins. e scriptorum omnium cum Roman. et Medic. consensu. Aldd. pr. et sec. et hinc aliæ nonnullæ *placidum*, repetitum ex *Æn.* I, 127. conf. sup. v. 319. *summaque suum caput* Leid. 353 *Et procul, at gemitu* Leid. *Atque procul gemitu* Zulichem. 355 *Penei genitoris.* Vitiosam lectionem metrum prodit, quod sagacissimus metri exactor, Jo. Schrader., monuit Emendatt. præf. p. XXI. Est enim Πηνειοῦ· ex quo poetarum usu trisyllabum Latine fit, ut ex Αἰνείου *Æneæ*. Nec nisi seriores poetæ in his licentius versantur ; vide v. c. Sammon. et ibi nuperum doct. editorem Ackermann. p. 23. Multa quidem ad diluendam caussam poetæ attulit Ouwens Noct. Hag. p. 607 sq. conf. p. 285. (Si defendere vellem, equidem laudarem Horatianum *Pompei, meorum prime sodalium* Carm. II, 7, 5.) Alia petita sunt ex observatione aliorum in re metrica, quæ et ipsa a regulis recedunt ; hoc est culpam culpa dissolvere ; alia sunt diversa. Si v. c. ut ap. Nemesian. Cyneg. 272 *Nerei* occurrit dissyllabum ; est hoc a Νηρεὺς, Νηρέως, unde Νηρεΐδες, Νηρηΐδες. De *Belides* conf. ad Æn. II, 82. Unus esset modus *Penei* dissyllabum defendendi, si dixeris, pro Πηνειὸς dictum quoque esse Πηνεὸς, ut tot alia in ειος· v. c. ταύρεος, Hesiod. Sc. Herc. 104, et communi usu alia, ut σιδήρειος, σιδήρεος. Αὐγείας et Αὐγέας. Αἰνείας et Αἰνέας, unde *Æneadæ* : Æn. I, 157. Ita saltem legerem in Theocr. XXV, 15 Πηνεοῦ ἀμμέγα τῖφος. In poeta nostro proclive est suspicari, *Penei* ex glossemate profectum esse in locum epitheti, quo voc. *genitoris* ornatum erat. Quale tamen illud fuerit, nemo facile assequetur. Bentlei. ad Lucan. III, 191 *magni g.* emendabat ; Wakef. *Penei patris ad u.* vox tamen tam plana haud facile excidisset, et pari jure vicena alia substitui possent. 357 *Hic* pr. Rottend. Goth. sec. *Hinc* Ven. unus Arundel. unus Mead. Erf. vett. edd. *perculsa* vulg. ante Heins. Monuerat jam Pier. 358 *Duc age duc.* Secundum Rhemnium Palæmonem scripserat Virgilius *Duce* v. Wakef. ad Lucret. II, 484. 359 *discernere* alter Menag. *descendere* unus Mead. 360 *quia juvenis* Gud. a m. pr. *qua juveni* Heins. conj. *ad illum* Gud. 361 *in montis speciem* Medic., sollenni permutatione. *in faciem montis* fragm. Moret. Parrhas. *in molis speciem* Codex Macrob. Sat. V, 3. *facie* Erf.

353 *gemitus. vitrea sedilia* nunc proprie a vitro, si ita placet. Mox *sorores:* non licet nimis severum esse ; poeta dixisse videtur, quatenus omnes Nymphæ Nereides vel Oceanides fuisse intelligi possunt. 356. *Penei genitoris* Cyrenes. Sed perpetuum magnorum fluviorum, *pater*, *genitor* ; et Cyrenes parens alias Hypseus, etiam ap. Pindarum. Peneum tamen agnoscit Hygin. f. CLXI.

356. *nomine dicit*, nominat, poetica periphrasi. cf. Æn. XII, 652. 357. *nova formidine*, repentino terrore. 359. Versus ex Iliad. Ω, 96 *ἀμφὶ δ' ἄρα σφι λιάζετο κῦμα θαλάσσης.* Qua se juvenis per fontem in aquas immittit: moles aquarum sinum facit et cavum arcum, ut tanquam per antrum descendat ad loca subterranea, in quibus aquarum sunt receptacula et fontes, et in his, Penei. 361. Ver-

Accepitque sinu vasto, misitque sub amnem.
Jamque domum mirans genetricis, et humida regna,
Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantes,
Ibat, et, ingenti motu stupefactus aquarum,
Omnia sub magna labentia flumina terra
Spectabat diversa locis, Phasimque, Lycumque,

363 *genetrix* Rom. 367 *Spectabant* Menag. pr. *Phasin* Goth. pr. cum aliis.

sus ex Homer. Odyss. Λ, 242 πορφύρεον δ' ἄρα κῦμα περιστάθη, οὔρεϊ ἶσον. 362. *Accipere* nos dicitur, locus, quem ingredimur, *mittere*, dum per eum transimus.

363. Hanc mirationem novarum rerum in juvenis animo, quanquam gravi cura oppresso, egregie memorari unus quisque facile animadvertat. Telemachum Homericum poetæ nostro ante oculos fuisse versatum Odyss. Δ, 43 sqq. putabat Cerda. Gravioris momenti res esset, si certo affirmare possem, unde ea, quæ sequuntur, hauserit poeta. Habuit utique ante oculos poetam aliquem, sive Alexandrinum sive antiquiorem, qui de rerum originibus tradebat, et Oceanum omnium dearum deorumque patrem, et aquam commune omnium rerum principium canebat. cf. inf. v. 381. 382. et loc. ex Il. Φ, 195 sq. Certe poeta hic non fontem Penei, quem expectabas secundum vs. 319 *tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis*, sed vastam aliquam cavernam sub terra narrat, e qua, tanquam e communi fonte, sed diversis partibus ac locis, omnia flumina orta diversis viis ad terræ superficiem et ad suam quodque originem properent et ex terra prodeant. Est tamen eadem ista caverna tanquam aliqua regia, in qua dii fluvii, fontiumque Nymphæ, sua palatia, suos thalamos habeant, quorum unum Cyrene cum suis Nymphis tenebat. Secundum hæc facile erit intellectu, quid sint *speluncis lacus clausi*, s. inclusi, qui sunt in speluncis, h. magnæ illæ cavernæ recipiendis aquis; quas ipsi fontes scaturientes faciunt, et unde aqua exuperans amnis fit. Æn. VIII, 74. 75 de Tiberino: *Quo te cumque lacus—Fonte tenet, quocumque solo pulcerrimus exis.* Addit *lucos sonantes*; cum ex illis cavernis orta flumina procedant aliquantum viæ subter terra, donec ad superas auras prodeant, huic viæ litora nemoribus obsita, quæ strepitu aquarum alluentium resonant, non incommode dari potuere. Aliter *luci sonantes* dicti erant Ecl. X, 58. Servius miram hic notam habet: *Hæc —ex Ægyptiis tracta sunt sacris: nam certis diebus, in sacris Nili, pueri, de sacris parentibus nati, a sacerdotibus Nymphis dabantur: qui cum adolevissent, redditi narrabant, lucos esse sub terris et immensam aquam omnia continentem, ex qua cuncta procreantur. Unde est illud secundum Thaleta inf. v. 382 Oceanumque, patrem rerum.* De ceteris v. Excurs. ad v. 317.

367. *flumina diversa locis*, quod in pedestri sermone, *diversis locis*. *Lycus* h. l. Ponti fluvius, quia cum *Phaside*, Colchidos fl., junctus est, ut apud Strabon. XI, pag. 801 B, et

Et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus,
Unde pater Tiberinus, et unde Aniena fluenta,
Saxosumque sonans Hypanis, Mysusque Caicus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus: quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior effluit amnis.
Postquam est in thalami pendentia pumice tecta

368 *primus se erumpit* Medic. *primus erupit* Regius Martini. *primum erumpit* pr. Rottend. duo Moret. pr. Voss. Ita Pierii Medic. a m. pr. et Oblongus, item Goth. sec. *primum erupit* pr. Voss. et unus Mead. At vulgatam lectionem, *primum se erumpit*, confirmat Medic. cum aliis. v. Ge. I, 446. III, 428. Laudat Burm. Brouckh. ad Tibull. IV, 1, 86 et se ad Grat. Cyneg. 432. Eodem alludunt alii libri: *se primum erumpit* Zulich. *primum se rumpit* Romanus, Gud. Franc. et Toll. *primum se erupit* Arusian. Messius recitat, et sic pr. Mentel. a m. pr. Cantabrig. et Ed. Ven. 1475. *primum se rupit* tert. Rottend. *Enipheus* plurimi. v. ad Ovid. Met. I, 579. VI, 116, Burmannus. *Enitheus* unus Mead. At est Ἐνιπεύς. 369 *Unde caput* unus Mead. *Armena* Franc. Versum 370 præmittere volebat priori Jo. Schrader., ut juncta essent Italiæ flumina: *Unde pater Tiberinus—Et gemina—Eridanus:* nec male. Idem vir doctus hærebat in iterato voc. *unde—unde—unde.* Exemplum simile Valer. Flacc. IV, 570. 571. I, 219. 220. 370 *Saxosusque, sonans* Rom. Oblong. et Medic. Pierii, inter Heinsianos Medic. Gud. et alii non pauci; sed perperam. vid. Heins. ad Æn. III, 70. conf. Serv. et Philarg. Vulgatum haud dubie doctius et exquisitius est. *Hypanus* duo Burm. *Mesos, Misus* duo Pierii, Goth. sec. *Caicus.* Κάϊκος. Ἰὼ, Κάϊκε, Μύσιαί τ' ἐπιῤῥοαί, apud Strabonem ex Æschyli Myrmidonibus. 371 *taurino corpore* Medic. a m. pr. *volto* Gud. 373 *effluit* secundum Romanum et aliquot Pierii libros, item Medic. Gud., reposuit Heins. *influit* vulgo. *influat* Leid. a m. pr. *violentius* Toll. 374 *inter thalami* Zulich. *splendentia* legit Valesius, sed refutatus a Brouckh. a Propert. III, 2, 28, notante Burm. *pomice, punice* scribitur.

uterque in Pontum Euxinum se immittit. *Enipeus* Thessaliæ, *Hypanis* Sarmatiæ, nunc *Bog* dictum, nota flumina. 368. *caput* h. l. fons. v. ad v. 319. 371. Fluviorum dii cornibus taurinis res notissima. Padus vero habet *cornua aurata;* sive propter fertilitatem agri adjacentis, sive simpliciter, quia deorum attributa sollenni epitheto sunt *aurea.* Apud Martialem X, 7 *cornibus aureus receptis* Rhenus appellatur, unde Spencius locum nostri poetæ illustrabat Polymet. Dial. XIV, p. 231, sed *aurum* ibi cum cornibus nil habet commune. Ad sidus Eridani, quod *aureum,* lucidum, sit, aut ad ramenta fluvii *aurea* referebat Cerda. Impetuosissimum autem amnem olim Padum fuisse, ex aliis locis manifestum est; cf. Ge. II, 451. 452, quanquam nunc ejus natura diversa esse narratur. 373. εἰς ἅλα πορφυρέοσσαν, nigrum, ut notum. Est vir doctus qui *purpureum mare* malit esse albescens. Sane *purpureus* non semper ad colorem refertur; verum etiam ad splendorem ac nitorem purpuræ, ut adeo sit pro fulgens, nitens; ut *lumen purpureum, nix purpurea.* Mare tamen purpureum simili modo esse accipiendum, exemplis: Catull. Pel. et Thet. 269—275. Gell. XVIII, 11. Cic. Ac. Qu. IV, 33, non conficitur.

374. Pervenit tandem Aristæus ad thalamum matris, *pendentia pumice tecta,* antrum pumiceum, excisis saxis, ad camaræ morem curvum

Perventum, et gnati fletus cognovit inanes
Cyrene: manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonsisque ferunt mantelia villis.
Pars epulis onerant mensas, et plena reponunt
Pocula; Panchæis adolescunt ignibus aræ;
Et mater, Cape Mæonii carchesia Bacchi;
Oceano libemus, ait. Simul ipsa precatur
Oceanumque patrem rerum, Nymphasque sorores,

375 *et* aberat Medic. a m. pr. et Regio Martin.; idem *flentes*. *flexus* Goth. sec. *inanes* Burmannus reposuit, pro *inanis*, ne ambigua esset lectio; præferrem sic *inaneis*, si semel prisca sequenda sunt. Codices utrumque exhibent. 377 *mantelia* Heins., ut omnes vetustiores. *mantilia* vulgo. vid. ad Æn. I, 702. Salmas. ad Scriptores Hist. Aug. sæpius. 378 *Parce* quart. Moret. *Pars onerat epulis mensas* Parrhas. 379 *Panchæis adolescunt pinguibus* Medic. a m. sec., quasi *pinguia* sint unguenta, fere ut *densum pingue* Georg. III, 124. vid. Heins. *adolescunt* Servius ad Georg. II, 139. *Sabæis* Leid. *alæ* Menag. Tentat versum Wakef. ad Lucret. II, 416.

et fornicatum; ergo latera et tholus sunt *pumice pendenti;* unde poeticus sermo exquisitius etiam *tectum pendens pumice* dicit. ut Seneca Herc. fur. 719 *hic vasto specu pendent tyranni tecta.* Exceptus ille hospitio lavatur et mensa apposita recreatur; fit libatio, in patris quidem Oceani et Nympharum honorem — 383. Inter hæc mater, quam ex filio calamitatem didicisse et de remedio cogitasse puta, ex flamma, vino libato emicante, bono omine capto erecta filium ad Proteum ablegat, ut ex eo modum reparandorum examinum comperiat; degit ille ad Pallenes, Thessaliæ peninsulæ, litora 387 sq. 375. *fletus inanes,* levi de caussa susceptum dolorem, et cui facilis et parata medicina esset. 376. *fontes,* aquam. Excipitur puer ad veteris hospitii inter heroes morem. 377. *tonsis mantelia villis,* lanea, lanugine in texti superficie attonsa, adeoque lævia, ac tenuia, mollia. 378. *reponunt,* pro simplici ponunt. ut Ge. III, 527 *mensæ repostæ.* 379. *tura* (*Panchæa* v. Georg. II, 139) ardent in aris; translatum ab hominum conviviis, imprimis festorum dierum: peractis epulis fiebat libatio. cf. ad Æn. I, 704. ubi *flammis adolere penates.* Actum quoque ad e. l. de voc. *adolere:* Proprie *adolescere* est augeri; inde proprie in sacris de igni. Nunc *ignes Panchæi,* tura ex Arabia, *adolescunt,* cremantur, *in aris.* 380. *Bacchi Mæonii,* vini Lydii, Tmolii supra Georg. II, 98, pro præstantiore vini genere. Nam Catacecaumenium vinum geographis, non poetis, notum: v. Strabo XIII, pag. 931 extr. *Carchesium* vas oblongum, ansatum. vid. Athenæum XI, p. 474 E. Docta de eo disputatio ap. Macrob. V, 21. 381. *Oceano,* quippe communi omnium fluminum et fontium patri. Iliad. Φ, 195 sqq. et alibi. Diis sacra faciunt alii dii etiam alibi, etiam in anaglyphis antiquis minores majoribus; h. l. etiam Nympha libat Nymphis, dum preces Cyrene facit ad Oceanum et Nymphas placandas filio, qui flagitio in Eurydicen commisso iram earum in se commoverat. Mox v. 382 Oceanus est *pater rerum*

Centum quæ silvas, centum quæ flumina servant;
Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam:
Ter flamma ad summum tecti subjecta reluxit.
Omine quo firmans animum, sic incipit ipsa:
Est in Carpathio Neptuni gurgite vates

383 *et* post *silvas* Rom. 384 *perfundit* Medic. Menag. pr. Moret. alt. unus Mead. 385 *sublata* Medic. a m. pr. et Gud. *subvecta* Moret. quart. cum fragm. Moret. Zulich. conf. ad Georg. III, 241. 386 *firma* Medic.; f: pro *firmata*, conj. Heins. *formans* Gud. a m. pr. *ipse* ed., quam Heins. tractabat, vitium.

ut adeo omnino naturæ parens ille edatur. Hoc Virgilius non ex Homero, sed ex poetis philosophemata decantantibus hausisse videri debet. Segaar et Roynards in Diatribe acad. (1775) p. 81 deceptum putabant Virgilium interpretatione prava versus Iliad, Ξ, 246 Ὠκεανοῦ, ὅσπερ γένεσις πάντεσσι τέτυκται, cum πάντεσσιν acceperit ductum a πάντα: cum tamen sint πάντες θεοὶ intelligendi, cf. v. 201. Verum ipsa loca ex Orphicis et Cratete satis docent, post Homerum alios, qui id prodiderant, Virgilio hoc suppeditare potuisse. cf. loc. e Servio ad v. 363. 383. Nymphæ, sorores Cyrenes generali notione, ab Oceano genus ducentes, ut ipsa Cyrene, Hypsei f. cf. ad. v. 341. *servant*, incolunt, ut sæpe poetæ. inf. v. 459 *hydrum servantem ripas*. 384. *Vestam*, ignem. 385. *subjecta*, subjiciens se, emicans et lambens lacunar. Ge. III, 241 unda æstuans *nigram subjectat arenam*. Erat autem hoc fausti ominis, ut sæpe alias; quo omine firmata jam mater, ut consilii sui bonum eventum animo præciperet, ut Proteum adiret, puero suadet, ex quo reparandorum examinum rationem comperiat.

387. Locum hunc ex Od. Δ, 364—384 sqq. adumbratum esse, omnes viderunt Interpp., ubi, monstrante Idothea, Menelaus in Pharo, Ægypti insula, eodem modo Protea aggreditur, ex eoque reditus in patriam fortunam exquirit. Fabula de *Proteo*, ex Ægypto ducta haud dubie; sedes ejus apud Homerum ad Pharum insulam, in litore tum deserto; hinc in *Carpathio Neptuni gurgite*, h. mari, versatur (nam Carpathos insula Ægypto obversa est); sed alterum illud, quod *Emathiam*, late h. l. dictam, et *Pallenen*, procurrentem illam Macedoniæ in formam peninsulæ partem pro *patria* ei assignat, hoc fabula aliqua antiquiore nititur, conf. h. l. Servium; quæ etiam Lycophroni Alex. 115 sqq. memoratur. vid. Apollod. II, 5, 9, et Notas p. 385. Forte fuit illa ex fabulis Orphicis mox in Heraclias adscita; nam Hercules in iis locis Protei filios occidit, quo spectat fragmentum narrationis ap. Eustath. p. 686, 24 φονευθέντων δὲ τῶν παίδων εἰς ὄρος Θρᾳκικὸν Ἤπυτον ἀναβὰς, ἤπυε θεοῖς ἀποκαταστῆναι εἰς Αἴγυπτον. Orphicæ autem fabulæ ad illas maxime terrarum partes spectant. Omnino Pieriam et vicinas partes, et inter has *Pallenen*, aliquot antiquissimarum fabularum propriam sedem esse, alio loco exposuimus (de Musar. relig. ejusque orig. 1766 Commentatt. Vol. VIII, inter Antiquiores, et Progr. de litt. et art. condit. in Vol. II Opusc. p. 299). Ceterum illa narratio de variis for-

Cæruleus Proteus, magnum qui piscibus æquor
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus patriamque revisit
Pallenen; hunc et Nymphæ veneramur, et ipse
Grandævus Nereus; novit namque omnia vates,
Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.
Quippe ita Neptuno visum est: immania cujus
Armenta et turpes pascit sub gurgite phocas.

388 *qui passibus* Zulich. *piscibus* nimis tenue et exile esse videtur. Miror, Heinsium, qui toties *pistres* vel *pistrices* induxit, h. l. non idem tentasse. Saltem præstat *pistribus* vel *pristibus*. 389 *Ejuncto* Zulichem. *Evincto* Parrhas. unus Mead. *cursu* Goth. sec. 390 *Hinc* alter Mentel. *remisit* Menag. pr. 391 *Pallenem* Zulich. *Pallentem* Goth. pr. *Pellenen* Medic. a m. pr., solita permutatione urbis Achaiæ cum altera terræ Macedoniæ, olim Thraciæ. cf. Valk. ad Theocr. p. 352. *et* abest a Rom. *venerantur* Reg. et unus Arundel. cum Ed. Paris. 1494. *ipsi* Medic. 393 *sunt* Zulich. et unus Mead. *quæ fuerant* Leid. pr. Moret. unus Arundel. *trahentur* Medic. a m. pr. *trahuntur* Gud. a m. pr. Franc. Regius Martini. *sunt* et *trahuntur* etiam edd., inter has Argent. *sequantur* Gud. pro div. lect., et *sequentur* Macrob. Sat. I, 20.

mis, in quas se transmutabat *Proteus*, (et apud alios, ut Pherecydem, Schol. Apollonii IV, 1396 *Nereus*, conf. Apollod. II, 5, 11), originem habere videtur ex poetis cosmogonicis, qui rerum origines suis carminibus tradebant, et aquam omnium rerum principium ponebant, cujus transformationes in reliqua corporum genera, ignem, aerem (conf. inf. 409. 410), et rel. symbolica ista fabula exponebant. Eadem alii tanquam rem gestam narrarunt. De Proteo v. Hymn. Orphic. XXIV. Vix itaque probabile fit, fabulæ fundum aliquem in eo esse, quod rex Ægypti nomine Proteus fuit, qui artem inter Ægyptios natam teneret: quod acute suspicabatur, ut alia de fabulæ apum reparandarum caussis, vir ingeniose doctus de Pauw (*Recherches philosophiques sur les Egyptiens* Tom. I, p. 174. 175).

388. 389. *piscibus et curru bipedum equorum juncto*, pro curru piscibus et equis bipedibus juncto, h. equis marinis, qui posteriore sui parte in pisces desinerent, qualia monstra vel ex vulgaribus picturis nota sunt, *metitur*, pererrat, medium transit, ut sæpe poetæ. Præivit Homerus, πέλαγος μέγα μετρήσαντες, et μέτρα κελεύθου. 392. *Grandævus Nereus*, proprio epitheto, est enim ex antiquissimis diis. v. Theogoniam Hesiodi 233. et ipse maximus natu inter Ponti liberos. Sic quoque *grandæva Pales* ap. Nemes. Ecl. I, 68. 392. 393. Præclari versus ad declarandam veram vatum notionem: quos non futura modo prædixisse, sed multo magis præsentia bonis consiliis rexisse et præterita animo tenuisse dicendum est. Versi autem versus ex Iliad. A, 70. Antiquioribus his diis, ut Proteo, ita Nereo, Glauco (cf. Not. ad Apollod. p. 416), sic Terræ, Themidi, divinandi vis tribui solita; nec satis constat, qua de caussa, nisi forte, quia de iis antiquioribus, tanquam natu majoribus, prudentia insignior prædicari solet. 394. 395.

Hic tibi, nate, prius vinclis capiundus, ut omnem
Expediat morbi caussam, eventusque secundet.
Nam sine vi non ulla dabit præcepta, neque illum
Orando flectes ; vim duram et vincula capto
Tende ; doli circum hæc demum frangentur inanes.
Ipsa ego te, medios quum sol accenderit æstus,
Quum sitiunt herbæ, et pecori jam gratior umbra est,

396 *gnate* alii, et sic aliquæ ante Heins. *capiendus* itidem ante Heins., ut Medic. et alii. *capiendis vinclis* Rom. *undis capiendus* Leid. *carpendus* Toll. *captandus* Erf. *et omnem* Gud. a m. sec. Mentel. tert. Goth. pr. 397 *Expediant* Rom. *secondet* Zulich. 398 *Non sine vi non nulla* Zulich. *Non sine* etiam alter Rottend. *dabit responsa* Probus Arte Grammat. lib. I, ex interpretatione. *neque ipsum* pro div. lect. Gud. 399 *flectes*, quod ubique editur, Rom. cum aliis Pierii, Mediceus Fogginii, Gud. duo Rottend. *vinces* reliqui Heinsiani, duo Burm. cum Ed. Ven. Medic. Pierii et Erf., quinque apud Martin. Goth. sec., quod Burmannus pro vero babebat, alterum pro interpretamento. 400 *doli demum circum hæc* fuisse in edd. ex Pierio apparet. *dolis circum hac demum franguntur* Roman. 401 *accederit* unus Mead. 402 *est* abest a Gudian. a m. pr. Moret. quart. vid. ad Ecl. VIII, 15. *unda* Gud., quod Burmannus defendi posse putabat; at fluxit illa ex *undis* vers. sequ.

Quippe ita Neptuno visum est: h. Neptuni beneficio, ut sit γέρας a Neptuno acceptum. In hoc vero aut mythicam subtilitatem neglexit poeta; Protei enim, si quidem Oceani et Tethyos proles fuit, genus et honores Neptuno antiquiores sunt; aut sequitur eos, qui Proteum Neptuni filium ediderant. *immania Armenta*, monstra marina, inter quæ *phocæ*, nobis vituli seu boves marini, *turpes*, fœda specie, ut sup. Ge. III, 52 bovis *turpe caput*. Exornat autem his versibus illud Od. Δ, 386 Ποσειδάωνος ὑποδμώς. Hinc Horat. Carm. I, 2 *Omne cum Proteus pecus* etc., et omnino poetis hinc pastio monstrorum marinorum. Nata autem videtur fabula Homerica ex observatione, quod certo diei tempore incredibilem phocarum copiam egredi in litus et apricari viderent homines: quæ res armentorum speciem habebat, quæ a pastore in pascua aguntur. Est autem ea phocarum natura etiam aliis in locis, ut passim de insulis Americæ narratum legimus. Ceterum ex Homerico loco apparet, valde desertam illo tempore eam Ægypti partem esse debuisse, cum phocæ illud litus (insulæ Phari ei objectæ ut dictum ad 387) frequentare auderent.

396 sqq. Vid. Odyss. Δ, 388 sqq. 397. *eventusque secundet*, eventus secundos monstret, quomodo ii obtineantur; h. remedia fortunæ, modos reparandi amissas apes. 400. *circum hæc*, ad hæc, his vinculis adhibitis. *inanes*, ut inanes sint. Ceterum reluctatio hæc vatum, etiam Pythiæ et Sibyllæ, adumbrata est ex spasticis affectionibus, quibus corripi videbant ecstaticorum istorum corpora. conf. ad Æn. VI, 46. Res non minus de prophetis Hebræorum nota. Recusabant itaque vates subire illos spasmos. Hinc de Proteo vss. 406 sq. 440. 450. 451.

401. Ex Od. Δ, 400 sqq.; quo comparato, videbis Virgilium prudenter omisisse ea, quæ a poeta

In secreta senis ducam, quo fessus ab undis
Se recipit; facile ut somno aggrediare jacentem.
Verum, ubi correptum manibus vinclisque tenebis,
Tum variæ eludent species atque ora ferarum.
Fiet enim subito sus horridus, atraque tigris,
Squamosusque draco, et fulva cervice leæna;
Aut acrem flammæ sonitum dabit, atque ita vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit.
Sed, quanto ille magis formas se vertet in omnes,
Tanto, nate, magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret quum lumina somno.

403 *in undis* Ven. 404 *adgrediere* Mentel. pr. *summo egrediare* Goth. pr. 405 *manicis* Moret. pr., et sic conjecerat Vir doctus. At *corripi manibus*, non *manicis*, dici, contendit Burm. h. l. et Vir doctus Obss. Miscell. Vol. I, p. 3; quidni tamen et hoc recte dicatur! ut inf. 439 *manicisque jacentem Occupat.* Tum vero quid viros doctos adegit, ut jungerent *correptum manicis?* Jungenda erant *manicis vinclisque tenebis*: atqui hæc duo jungi solent: ut Æn. II, 146. 147. Sil. Ital. XV, 141. Verum h. l. unius codicis lectio auctoritatem non habet satis gravem, nec quicquam impedit *manus* proprie h. l. dictas. 406 *eludent* Heins. secundum meliores, Medic. et al., etiam apud Pierium et Martinum cum Goth. sec. ex edd. Brix. Quorsum item referas *eludunt* in Oblongo, et tribus Heinsii, et *ludunt* Roman. At vulgo editum *illudent*, aut *illudunt*; quod est ad vulgarem rationem, idoneum tamen et ipsum. 407 *atra tigris:* mirum epitheton. Sunt tigres variæ, maculosæ. Serv. interpretatur "sæva." Jul. Sab. "venenosa tigris et sæva." Saltem dicendum: serpentes dici atros Ge. I, 129 v. Bentl. ad Horat. II Serm. 8, 95 ab atro veneno; hinc atrum omnino esse pro sævo. Sed atrum omnino quod terrorem facit: *atra venenis tela* ap. Ovidium. *atræ Erinnyes.* Valer. Fl. II, 205 *atræque genis pallentibus Iræ.* Jo. Schrader. conj. *hirta*, quod non minus insolens. 410 *tenuis* multi. *in aqua tenuis* Leid. *habebit* Medic., subnotato *h.* ex *habibit*, ut in Romano. 411 *vertit* novem apud Burm. duo apud Martin. Goth. pr. *vertat* Erf. 412 *Sed quo nate magis* fragm. Moret. Laudat Burm. Donat. ad Terent. Hecyr. III, 4, 3. *Tantum nate magis* legi, notatur in Servianis. *gnate* fluxit e recentt. edd. 414 *incepto—somno* videri potest paullo jejunius dictum; quod observatum quoque Reiskio erat. Proclive est, reponere *incerto*, qualis primus somnus est. At male hoc fieret. Habemus enim Æn. XII, 822 *inceptum furorem.* IV, 316 *inceptos hymenæos.* VI, 493 *inceptus clamor;* et sic alia aliis locis.

jam ita ornata erant, ut nihil addi posset; in reliquis autem ornatu verborum et sententiarum certare. 403. *In secreta senis*, secretam sedem.

406. In varias formas se transformabit; at quanto exquisitius poeta! 407. *sus horridus*, horrentibus setis, *atra tigris*, sæva. Serv. vid. Var. Lect. 408. *fulva cervice leæna*, ἠϋγένειος. ibid. 456. 409. 410. Fiet flamma vel aqua. At quam ornate! 410. *Excidet*, elabetur, effugiet, ut ἐκπίπτειν; *dilapsus abibit*, ornatius quam, dilabetur. 412. *contende*, intende, contrahe, πιέζειν Hom. v. 419. 414. Communior ratio fuerat: *cum somnus tegeret lumina.*

Hæc ait, et liquidum ambrosiæ diffundit odorem:
Quo totum nati corpus perduxit; at illi 416
Dulcis compositis spiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens

415 *Hoc* Moret. sec., *Hic* qu. Mox *diffundit* Heinsio debetur, qui Medic. Gud. et Menag. utrumque pro se laudat. Addi possunt alii, ut Goth. sec. *diffudit* Reg., uterque Mead. Erf. et edd. inde ab Aldd. *defundit* Heins. ex edit. laudat nescio qua; sicque multi codd. præfertque id Wakef. ad Lucret. IV, 88. *defendit* Mentel. et Rottend. *defudit* Leid. et Goth. pr. At Rom. *depromit* et mox *corpus perfudit* e glossa, ut Burm. docuit. *ambrosa* vel *ambrosia* Rom. et al. 416 *Quo tactum* fragm. Moret., concinne omnino, inquit Heins. *Quod totum* alter Menag., male. *permusit* Ed. Ven. *perfudit* Rom. et Uratisl. *producit* Franc. *produxit* Erf. et Jul. Sab. *perducere*, voc. mox a medicis adoptatum: quo aliquoties Serenus Sammonicus utitur. Auson. Mosella 112 *Lubrica cæruleus perducit tergora fucus* de mustella. 417 *naribus* tert. Rottend. pro var. lect., male, Burmann. *auras* Rom. 418 *Et specus* Franc. Rom.

415. Hic vero cum Homerica simplicitate et veritate contendit Virgilii elegantia et ingenium; nam in Odyssea v. 444 sqq. *ambrosiæ odor* iis, qui sub phocarum pellibus laterent, quam maxime erat quidem utilis, rei tamen ipsius parum jucunda narratio; at in nostro juvenis corpus ambrosia inungitur, ut ille novum robur, novas vires ad vinciendum et domandum senem acciperet: *atque habilis membris venit vigor;* at illa: quod *dulcis spiravit aura*, et quidem *crinibus compositis*, meri ornatus caussa apposita sunt; alterum quidem satis otiose. Aliter res se habet Æn. I, 589, ubi Æneæ juvenile decus afflandum erat. 415. *ambrosiæ odorem*, h. ambrosiam odoratam, odorem emittentem, *diffundit*, per membra filii. 416. *perduxit*, h. illevit, perunxit; at istud exquisitius. Porro vulgari ratione *perduci ambrosiam per corpus;* exquisitius, *corpus ambrosia*, dicitur. 417. *aura dulcis*, h. odor. 418. *habilis vigor*, qui reddit habilem, aptum, idoneum rebus agendis, fortem. Caussam itaque, cur inungeret mater filii membra, poeta ipse apposuit, ut vires impertiret satis validas ad vinciendum senem. Alienum itaque, quod Servius habet: "unxit eum, quo possit esse videndi numinis capax." Nisi cum viro docto ap. Burmann. legas: vinciendi. Nec de eo ambrosiæ usu agitur, quo ad ferendum numinis conspectum firmari juvenis debeat, aut ut nota divinitatis ei impertiatur, quod Cerda volebat: quia ambrosiæ odore Venus numen prodit Æn. I, 403. Poeta enim, ut dixi, rem ipse expedit. Alioqui verum est, ambrosiæ, tanquam unguenti, usum memorari haud unum. Est in cultu dearum; pulcritudinem et gratiam affundit; tum numen ipsum aut divinam naturam corpori conciliat, imprimis immortalitem; saltem ut ne corrumpi illud ac putrescere possit; Iliad. Π, 670. Τ, 38, ducta hæc ex ipso etymo ἄμβροτος, ἀμβρόσιος. Quatenus vires impertit, pectori infusum illud cibi ac potus defectum explet Iliad. Τ, 347—353 de Achille; ita demum pro cibo ac potu deorum memorari potuit.

418 sqq. Est antrum in rupe excesa, quo plurimum undæ, undarum, penetrat; sed, postquam intravit, in plures sinus, h. cavitates antri et recessus dispergit se, adeoque, *scindit*

Exesi latere in montis, quo plurima vento
Cogitur inque sinus scindit sese unda reductos;
Deprensis olim statio tutissima nautis;
Intus se vasti Proteus tegit objice saxi.
Hic juvenem in latebris aversum a lumine Nympha
Collocat: ipsa procul nebulis obscura resistit.
Jam rapidus torrens sitientes Sirius Indos

419 *lateri* Rottend. *in* abest a Medic. a m. pr. et Toll. 420 Versus iidem, sed variati, Æn. I, 160. 161 *quibus omnis ab alto Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.* 421 *Depressis* Ven. et Cantabrig. *gratissima* Toll. ut Æn. V, 128 *apricis statio gratissima mergis. statio fidissima* Goth. pr., non male; ut contra *statio male fida carinis* Æn. II, 23. 422 *Inter* aliquot, notante Martino. *casti* Ed. Norimb. *obice* in Rom. et al. 423 *Hinc* Gud. a m. pr. *avorsum* Toll. *adversus* Uratisl. *a limine* Gud. pro div. script. *a flumine* Erf. *a* omittunt tres apud Burm. Romanus et plerique apud Pierium, unus Mead. Goth. pr. *Nymphe* Moret. sec. *Nymphæ* edd. nonnullæ. 424 *resistit* omnes vett. apud Pierium et Heins. et Martin. Fuit tamen in plerisque edd. *recessit*, ut est in Goth. pr. ex glossemate, quod jam expulerat Nauger. Ald. tert. cf. Æn. IV, 76. IX, 710 et inf. v. 490. 425 *rabidus—Sirius* scripsit Wakef. *rapido—cælo* malit Heins., idem *sitientis* scripsit e libris et Prisciano pro *sitientes*. *Serius* Rom. et alii scribunt. *Indos*. Recte Jo. Schrader. quærit: cur Indos nunc? agitur de Thessalia; et cur eos solos? Itaque conj. *agros*. *herbas* ex 402. Sane ornatu poetico *Indos* dixit, cum omnino homines vel terras memorare vellet poeta.

sese. Ita malim interpretari, quia de specu agitur. Alioquin non damnem illam orationem, ex qua *sinus reducti* fluctuum, allisorum scopulis, et longo tractu recedentium, cavitate intus relicta, intelliguntur. Iidem fere versus Æn. I, 160. 161.

421. 422. Hæc ita intelligo, ut anteriore hujus recessus (*Bay*) parte, patente sub dio, navium statio, in interiore, intra scopulos reducta, antrum fuisse dicatur; huic pro munitione ac foribus scopulus objectus erat, in quo Proteus v. 436 considet ad recensum armentorum. *deprendi* naves tempestate notissimum. *tegit*, tegere consuevit. *objice*, in prosa, *objectu*. fere ut Cyclops ap. Homer. Od. I, 240 sq. 423. *aversum a lumine*, in loco, quo lumen ab ostio inde antri non permeat. 424. *ipsa procul nebulis obscura*, h. in nebula, ex æquore assurgere solita. *resistit*, stat. ut Apollo in nube Iliad. E, 185. O, 308. Quod Homerus v. 402 Proteo pulcre tribuebat, *μελαίνῃ φρικὶ καλυφθείς*, ad Cyrenen mutata ratione transtulisse videtur, ut ipsa nebula caliginosa obtecta sit. Spencius Polymet. pag. 222 ex antiqua pictura poetam hæc mutuatum esse suspicabatur. Præstabat saltem dicere: posse hanc narrationem argumentum idoneum picturæ suppeditare.

425. *Sirium* pro sole h. l. accipi volunt. Ita otiose bis dictum: Sol ardebat et Sol cœlum medium tenebat. Equidem nondum victus do manus. Mediam æstatem et æstivum calorem per Sirium declarat, ut poeta: cf. Æn. III, 143. X, 273. Canicula enim, seu Sirio, sub solis transitum in Leonem orto Ægyptum et reliquam Africæ oram summo et intolerabili æstu premi, satis notum: itaque *ardebat*, *ἔφλεγε*, *Sirius rapidus*

Ardebat; cœlo et medium Sol igneus orbem
Hauserat; arebant herbæ, et cava flumina siccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
Quum Proteus consueta petens e fluctibus antra
Ibat; eum vasti circum gens humida ponti
Exultans rorem late dispersit amarum.
Sternunt se somno diversæ in litore phocæ.
Ipse, velut stabuli custos in montibus olim,
Vesper ubi e pastu vitulos ad tecta reducit,
Auditisque lupos acuunt balatibus agni,
Considit scopulo medius, numerumque recenset.

426 *Ardebat cœlo, et* distinguebatur ante Heins. sed, ut sæpe dictum, alteri membro est vindicandum, id, quod pleniorem facit orationem; contra si plenius est prius membrum, alterum debilitatur et torpet. *medius Sol* Zulich. 427 *Auxerat* fragm. Moret. *ardebant* sec. Rottend. 428 *Fontibus* Zulich. pro div. lect., quod et Jo. Schrader. conj. Verum alterum doctius. 429 *patens* Goth. sec. 430 *circa* alter Moret. 431 *dispersit* Heins. e librorum consensu. Sic et Pier. et Martin. libri. *despersit* pr. Rottend. *dispergit* vulgg. edd. et tres codd. apud Heins. Tuetur tamen hoc Medic. et Romanus. 432 *diversæ* Heins. plurium et meliorum auctoritate, quod dudum Nauger. in Ald. tert. intulerat. Adde Pierii et Martini libros. *diverso* alii cum vulgg. edd. *in* abest ab Edit. Venet. Burmannus laudat ad Ovid. Ep. XII, 145. 433 *in montibus altis* Uratisl. 434 *vitulas* fragm. Moret. *in tecta* Ven. Parrhas. *reduxit* unus Arundel. 435 *Auditisque* e Romano aliisque probarat Pierius; addicentibus Medic. et fragm. Moret., quibus adde Cantabrig.; recepit Heins. *Auditique* vulgo, verum et pro hoc Nauger. jam meliora dederat Ald. tert. 436 *Considit* Heins. post Rom. et Medic. a m. sec., quod Fogginius tamen non notavit; idem Bodlei. et Cantab.; at Reg. *Conscendit*. Vulgo omnes *Consedit*. vid. Heins. h. l. Ecl. V, 3. VII, 1. Æn. I, 719. Ovid. Met. XIII, 780. *recensit* Gud. a m. pr. et Longob. *recensiit* Giphan. e vet. cod. Ind. Lucret. pag. 458.

(ut calor, æstus, sol, *rapidus*, celer ac vehemens), et *torrens sitientes Indos*, h. Æthiopes. v. sup. v. 293. Ge. II, 116; et tali anni tempore, medium diei tempus subjicit altero versu: *cœlo et medium sol igneus orbem Hauserat*, scil. cursu, peragraverat, emensus erat. Colum. X, 313 Titan—*Hauserit et flammis Lernæi brachia Cancri;* et ut sæpe *exhaurimus* labores et alia, quæ ad finem perducimus. Apuleii illud, Met. XI, pag. 258: *Augusti portum celerrime hausimus* subjiciebat Ruhnk., ubi nunc v. Oudend. p. 809. Ornavit hæc Maro, quæ Homerus simpliciter posuerat. 428. *siccis faucibus*, alveis. Ornati versus. cf. Ovid. Met. II, 262. 263 et 269. Etiam 430. 431 multo ornatiora, quam Homeri l. l. 448 Φῶκαι δ' ἐξ ἁλὸς ἦλθον ἀολλέες. *rorem amarum*, ut πικρὰν ἁλὸς ὀδμὴν ille dixerat v. 406. diverso tamen modo. 432. *diversæ*, in prosa, diversis locis, partibus. vid. vs. 367. 433—436. Etiam hæc ornatiora, quam Odyss. Δ, 411—413 et 450. 451. *Vesper reducit vitulos*, poeticum, pro, pastor reducit vesperi, ut in Eclogis et alibi. Quam ornate illud v. 435 expressit: reducit oves balantes. *numerum recenset*, πεμπάζεται

Cujus Aristæo quoniam est oblata facultas:
Vix defessa senem passus componere membra,
Cum clamore ruit magno, manicisque jacentem
Occupat. Ille suæ contra non immemor artis,
Omnia transformat sese in miracula rerum,
Ignemque, horribilemque feram, fluviumque liquentem.
Verum, ubi nulla fugam reperit pellacia, victus
In sese redit, atque hominis tandem ore locutus:
Nam quis te, juvenum confidentissime, nostras
Jussit adire domus? quidve hinc petis? inquit. At ille:
Scis, Proteu, scis ipse; neque est te fallere quidquam;

438 *senem est* Ven. 439 *manibusque j.* Franc. vid. v. 405. *vinclisque* Gud. a m. pr. cum quatuor, et Reg. Martini. 441 *Omnia commutat* apud Nonium in *mira. spectatula* Ven. vid. sup. v. 3. 442 *fluviumque liquantem* pr. Rottend. *loquentem* quart. Moret. 443 *pellacia* revocavit Heinsius; ut et multis aliis in locis. Ita uterque Mentel. fragm. Moret. tert. Rottend. v. Heins., item Pieriani nonnulli, inter quos Romanus esse videtur. Adde Philargyr., Goth. sec. a m. pr. *phallacia* Medic., et a m. sec. *fallacia*, ut vulgo omnes vulgari vocabulo. *tenuit fallacia* quart. Moret. 444 *rediit* Parrhas. Laudat varie Donat. ad Terent. Andr. III, 5, 15. Adelph. V, 3, 18. *tandem est* Rom., male. 446 *Jussus* alter Rottend. *domus* Heins. e Medic. et aliis, vulgo *domos. hic petis* Menag. pr. 447 *Proteus*, noto atticismo, Mss. Pierii et Rufinian. de Schemat. Lex. pag. 31. *quicquam* Medic. et alii apud Heins., quem vide. Etiam sic "alii" apud Servium, liber Romanus et Colot. Alias auctoritates addit Burmann. ad Antholog. pag. 155. prætulit quoque Brunckius; et sic dudum ediderat Naugerius. *quenquam* Moret. fragm. et ms. Brunck., ut sit, *quenquam fallere te.* Legebatur vulgo: *cuiquam*, quæ lectio haud dubie est magis perspicua; altera tamen habet auctoritatem criticam.

Homer., ex prisca vita petito verbo, ut numeraretur per quinarium numerum; ut nos per denarium.

437. Putandus nunc Proteus in antrum concessisse et ad somnum se composuisse: ut sup. 418. 422 innuebatur. ἔπειτα δὲ λέκτο καὶ αὐτός. Sequentia e Græcis Odyss. l. l. 454 sq. *manicis occupat*, vincit, adjuncta notione celeritatis. 438. Impatientiam præclare memorari in juvene, nemo non videt. 441. *in miracula rerum*, in miras res, formas. 442. *horribilemque feram*, possis *suem* ex v. 407 intelligere; sic Gr. θήρ. Sed hoc argutius.

445. *Nam*; satis nunc quidem noto usu ex Gr. γὰρ, pro δή. cf. Clark. et Ern. ad Iliad. O, 201. Aiunt vulgo, subintelligendam esse propositionem, cujus caussa reddatur; forte h. l. perdam te, nam—; quæ inanis esset subtilitas. Hoc saltem tenere licet: primum forte hunc τοῦ γὰρ usum ita nasci potuisse, cum membrum orationis subticesceret is, qui concitate loquebatur. Hoc loco est pro vulgari *Quisnam.* Homer. Od. Δ, 462 Τίς νύ τοι—θεῶν συμφράσσατο βουλάς;—τέο σὲ χρή.

447. Iliad. A, 365 Οἶσθα, τίη τοι

Sed tu desine velle. Deûm præcepta secuti
Venimus, hinc lapsis quæsitum oracula rebus.
Tantum effatus. Ad hæc vates vi denique multa
Ardentes oculos intorsit lumine glauco,
Et graviter frendens, sic fatis ora resolvit:
  Non te nullius exercent numinis iræ.

499 *hinc* e Roman. et aliis jam probarat Pierius. Firmabant meliores Heinsiani et tres Martiniani. *Venimus huc* vulgo. *huic* Toll. *lassis* Medic. et ceteri Heinsiani plerique. Sic et Oblongus Pierii et Goth. sec. *hinc fessis* Gud. pro var. lect. Sed recte *lapsis* retinetur. 450 *Tandem* Ven. *Tantus ad hoc fatus* Longobard. *At hæc* alter Rottend. *At fatus et hæc* Medic. *affatus* Goth. pr. *effatur* edd. nonnullæ. *vi denique magna* Erf. 452 *sic vates* Erf. 453 *Multæ nullius* tert. Mentel. a m. pr., et correctus in *Mute*; item in Regio, erasa litera *l*.

ταῦτ' εἰδυίῃ πάντ' ἀγορεύω; neque est te fallere quidquam. est sane ambiguum hoc et propter structuram et quia τὸ *fallere* duplicem habet notionem et *latendi* et *decipiendi*. Potest esse: neque *est*, δυνατόν ἐστι, *quidquam latere te*. potest quoque esse nec fieri potest, ut quis fallat te κατά τι, *quidquam*, aliqua in re. Similis ambiguitas est in Pindaricis de Cyrene, Pyth. IX, 75 ubi Chiron ad Apollinem, *σὲ, τὸν οὐ θεμιτὸν ψεύδει θίγειν*. Notionem fallendi, decipiendi, videntur postulare sequentia. 448. *desine velle*, scil. fallere me. Servius, et ex eo Jul. Sabin., acceperant: *sed tu desine velle*, sc. scire; ne quære ex me. quod jejunum est. 449. *quæsitum hinc oracula*, h. remedium sortis vice editum, *lapsis rebus*, calamitati ex apum internecione.

452. *ora resolvit fatis*, ad edenda fata. Ceterum quod oculos glaucos ardentes torquet et ore frendet: non ad indignationem, sed ad furorem vaticinantis, pertinet. cf. ad v. 400. Spencius Polymet. p. 222 et hoc ex antiqua pictura translatum conjiciebat: quasi vero poeta nihil, quod forte pingi potest, narrare possit, nisi e pictura aliqua adumbratum! Ceterum habere nos et h. l. exemplum vaticinii, quod nihil aliud quam monitum et consilium continet, nullam prædictionem rei futuræ, jam supra monitum est.

453. Sequitur episodium elaboratissimum de tentato ab Aristæo Eurydices pudore, et ejus, dum fugeret, morte ex hydri ictu, de Nympharum ex ejus morte luctu, inflictaque Aristæo pœna per diras ab Orpheo in eum factas et Erinnyas in eum concitatas. Interponitur Orphei conatus infaustus repetendi conjugem ex inferis. *Non nullius numinis*, h. non humilis, sed magni, inquit Servius, et ante cum Asper, ut ex Philargyrio patet, et Tisiphonen intelligit; nam scholion versus 453 retrahendum erat ad h. v. At est hoc e Grammatici argutiis. Quæ ex sermonis genio et usu se offert ratio, est, ut sit: profecto alicujus dei, Nympharum scilicet, unde v. 532 (At Ouwens ad Tisiphonen mavult trahere N. Hag. pag. 611), *iræ exercent*, vexant, persequuntur, *te;* divinitus hæc calamitas tibi immissa est; ut solebant antiquitus pestes, morbi, agrorum sterilitates etc. civitatibus

Magna luis commissa: tibi has, miserabilis Orpheus
Haud quaquam ob meritum, pœnas, ni Fata resistant,
Suscitat; et rapta graviter pro conjuge sævit.
Illa quidem, dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus æqualis Dryadum clamore supremos
Implerunt montes; flerunt Rhodopeiæ arces,

454 *lues* ante Heins., ut pars librorum habet, et inter hos Romanus. *commissa tibi* alios jungere, Servius notat. 455 *quamquam* Franc. et Gudian. a m. pr. cum Erf. *quodque* Zulich. *ad meritum*, satis pro merito, conjectabam aliquando, cum Reiskio; dum male jungebam: *pœnas suscitat haud quaquam ob meritum*, duce Servio. Sed jung. *miserabilis haud quaquam ob meritum*; itaque Manes Orphei placandi sunt: v. 545; et est ἄγος commissum, cujus pœnas Furiæ expetunt, nec nisi expiatione facta recedunt. *nisi* alt. Rottend. *resistunt* quidam. *resultant* quart. Moret. 457 *per funera* tert. Rottend., sed vid. Burm. 458 *hydram* sec. et quart. Moret. a m. pr. 459 *in umbra* Zulichem. a m. pr. 460 *æquali* Roman. *clamore supremo* Romanus et alii Pierii; ut sit clamor ille in funere edi solitus; sed hæc Statii alicujus elegantia esset, non Virgilii; nam hic de discurrentium Nympharum ejulatibus agitur. Recte vulgatam confirmat Nonius in *supremus.* 461 *I. colles* Ven. Parrhas. *Rhodopææ* pr. Rottend., male. Est Ῥοδωπεῖος.

ira deorum infligi, ita h. l. Aristæi ὕβρις apum internecione divinitus vindicatur. 454. *Magna luis commissa*, pro magno flagitio hæc tibi tanquam pœna inflicta est. ἄτην describit, piaculum, in eo commissum, quod Eurydicæ caussa fuit mortis; quæ postea Orphei morti caussa fuit. *Orpheus*, Orphei umbra, Manes Orphei, nam Orphei mors jam tum subsecuta erat inf. 520 sq. *haud quaquam ob meritum*, merito suo, *miserabilis*, *suscitat tibi has pœnas*, forte ποιητικώτερον *Pœnas*, h. Furias; *ni Fata resistant*, h. Parcæ: conf. Spanh. de præst. Numism. T. II, p. 639 sq., nisi ita evenerit, ut tibi avertendarum dirarum et expiandæ culpæ ratio ac via monstretur. 456. *rapta pro conjuge*, verecunde poeta vim narrat, quam Aristæus inferre voluit Orphei conjugi. Obscuritatem vatibus sollennem affectatam esse a Marone existimabat Meierotto in Dubiis p. 11. Saltem per ambages sciscitanti juveni id, quod quæsierat, aperit.

457. *fugeret præceps*, præcipiti cursu; *per flumina*, h. ripam fluminis, præter flumen. Nomen fluminis poeta non pronuntiat; cogitabam de Peneo, ad quem Aristæus habitabat vs. 316, alii de Hebro. hydrus servabat ripam, et latebat *in herba*, non in amne. Ceterum comparent cultioris ingenii adolescentes cum sq. Ovid. Met. X pr. Hermesianactem ap. Athenæum XIII, p. 597 (nuper a Ruhnkenio illustratum). Adde Senecam Herc. fur. 569 seqq. Herc. Œt. 1031 sqq. 459. *Servantem ripas*, incolentem, in iis latentem, ut paullo ante, λοχήσαντα.

460. *chorus æqualis Dryadum*, pro æqualium Dryadum, una cum ea nutritarum. conf. v. 532. 533. 461—463. Per totam Thracia m lamenta Nympharum audita sunt. *arces*, ἄκραι,

Altaque Pangæa, et Rhesi Mavortia tellus,
Atque Getæ, atque Hebrus, et Actias Orithyia.
Ipse, cava solans ægrum testudine amorem,
Te, dulcis conjux, te solo in litore secum,
Te veniente die, te decedente canebat.
Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum
Ingressus, Manesque adiit, Regemque tremendum,
Nesciaque humanis precibus mansuescere corda.
At cantu commotæ Erebi de sedibus imis
Umbræ ibant tenues simulacraque luce carentum:

462 *Antraque Pangæa* Zulich. Goth. sec. *Pangææ* Mentel. pr. *Panchæa* Medic. *Pancheia* Franc. *Pantheia* Goth. sec. *Panchai* Rom., at sunt τὰ Παγγαῖα ὄρη. 463 *et Actias* Heinsius post Pierium omnium codd. consensu, paucis exceptis, qui vulgarem interpolationem sequuntur: *atque Actias.* Ratio eadem ac v. 343. *et Ethias Orithia* Franc. Toll. *Orinthia* Goth. sec. *Heburus* et *Orthyia* Rom. At Græcum foret: Ἠδὲ Γέται ἠδ' Ἕβρος ἠδ' Ἀκτιὰς Ὠρείθυια. 465 *Et dulcis* Rom. 466 *discedente* editio vulgaris nescio quæ. Sicque Medic. Pierii; at meliores et libri et vett. edd. *decedente.* conf. Ecl. II, 67. 467 *Trinacrias* Uratisl. *falces* et *valles* Pierius in libris vidit. *avia ostia* Medic. a m. pr., male. Vulgata est etiam ap. Schol. Statii et Horatii. v. Burm. 468 *nigra testudine* Uratisl., ex v. 464. Jo. Schrader. conj. *ferrugine,* ut sæpe de locis inferis, v. c. Culex 272. Nec minus tamen *metus* et *formido.* 469 *que* post *manes* abest a tribus Burm. *manesque adit* Rom. 471 *Et* Medic. Pierii a m. pr. *cantum* Rom. et al. apud Pierium, ut acciperetur *Ad cantum,* quod etiam Erf. habebat. 472 *Umbræ stant* Regius.

vertices, more poetarum. ut Ge. I, 240 *Rhipæas arces.* Enumerantur Rhodope et Pangæus, montes Thraciæ, quæ *tellus Mavortia,* Marti sacra, *Rhesi,* qui, post Orphei quidem tempora, ad Trojam duxerat Thracas. *Getæ* ex antiquiorum more, non ad geographicas rationes poetæ ætate satis notas, etiam h. l. memorari videntur. Memorati jam erant Ge. III, 462. *Actias Orithyia:* tanquam Nympham regionis memorasse eam videtur. Erat Erechthei, Athenarum regis filia (unde *Actias;* Attica terra litoralis, ἀκτική), olim *Acte,* quod nomen inter poetas hæsit), a Borea rapta.

464. *solans amorem,* leniens. cf. ad Æn. I, 238. 239. 465. *solo in litore:* Comparari potest: αὐτῶ ἐπ' ἀϊόνος Theocr. XI, 14. h. e. *in solo litore.* Non autem Maronem hinc petiisse dico. *secum,* ut Ge. I, 389 *sola secum spatiatur.* Inf. v. 508 *deserti ad Strymonis undam.*

467. *Tænarias fauces,* specum in Laconica ad Tænarum, in promontorio Tænaro; forte h. l. simpliciter pro aditu dictum. 468. *nigra formidine,* ornate, pro tenebris. 470. Expressit hoc versu ἀμείλιχον Ἀΐδην Iliad. I, 158.

472—480. Ornatissimus locus per enumerationem cum judicio factam. Ψυχαί, εἴδωλα καμόντων Iliad Ψ, 72 (unde jam Lucret. IV, 39 *simulacra-*

Quam multa in foliis avium se millia condunt,
Vesper ubi aut hibernus agit de montibus imber:
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impositique rogis juvenes ante ora parentum;
Quos circum limus niger et deformis arundo
Cocyti tardaque palus inamabilis unda
Alligat, et novies Styx interfusa coërcet.
Quin ipsæ stupuere domus atque intima Leti
Tartara, cæruleosque implexæ crinibus angues

473 *in foliis* omnes Pieriani et major pars Heinsii habebat; itaque hic recepit. Agnoscit item Arusianus Messius, unus Arundel. unus Mead. Goth. pr., edd. nonnullæ, ut Argent., et defendit satis ratio critica. *in silvis* Medic. Mentel. pr. Moret. pr. cum aliis vulg. tuentur. 474 *ubi jam hib.* quart. Moret. a m. pr. Rottend. pr. *ubi jam—imbres* Goth. sec., ab interpolatore non indocto. 476 *nuptæque* Uratisl. 478 *limum* Rom. 479 *innabilis unda* nonnulli codd. ap. Pierium, item Ven. et Parrhas. Mead. et Reg. et vett. edd., sicque Nauger. in Ald. tert. At vulgatum post antiquiss. libros, et inter hos fragm. Vatic. (quod et *undæ* habet), defendit etiam Macrob. VI, 7. Gell. II, 6, imitatio Ovidii, *inamæna regna*, et Æn. VI, 438, ubi vss. 479. 480 iterum leguntur. 480 *in noviens* Rom. 481 *Atqui ipsæ* Schol. Horat. Cruqu. Od. II, 13. *stipuere* Mentel. pr., ut alii alias. *obstupuere* unus Mead. *domos* Rottend. pr. a m. pr. Jo. Schrader. conj. *intima Leti Limina* pereleganter. 482 *cæruleisque* Medic. a m. pr. *que* abest a Franc. et fragm. Moret. *impexæ* Medic. a m. sec. Gud. a m. pr. Voss. cum tribus aliis Heinsii, Parrhas. Possit aliquis Tibullum laudare I, 3, 69, sed ibi diversa ratio est. vid. ad e. l. *implexæ*, quod Nauger. primus expressit, verum est, et firmat pars codd. melior, etiam Arusian. Messius. Eodem alludit *amplexæ* in nonnullis Pierianis, quatuor Heins. Reg. Martin. Erf. et Edd. Norimb. Argent. Aldd. pr. sec. et Goth. pr. *innexæ*, quod Romanus habet, et fragm. Vatic. est interpretamentum. Erat sic Æn. VI, 281 Discordia *Vipereum crinem vittis innexa cruentis.*

que luce carentum) ad canentem confluxere. 474. *ubi vesper aut hibernus*, procellosus (ut χειμὼν et *hiems*), *imber* eas *agit e montibus* (v. sup. ad Ge. I, 374. 375) ad silvas et arborum tecta. conf. Æn. VI, 309—312. Odyss. Ω, 6 sqq. 475. *corpora heroum* simpl. heroes. Versus hi adumbrati ex Odyss. Λ, 37—43.

478—480. Quos Cocytus et Styx a reditu prohibent; s. qui in inferis versantur. Jam ornatum vide. Pro Cocyto, limoso et arundinoso fluvio, *limus niger et deformis arundo*, cujus, si late omnia obsidet, injucundus ac tristis adspectus est; adeoque *palus inamabilis*, ἀνέραστος pro μισητὴ, invisa, detestabilis, et *tarda unda*. Porro *circum*, ab omni parte, *alligat*, et *coercet*, implicat, impedit, ut Statius et alii hoc idem efferunt. *Styx novies interfusa*, dum novies ambit Erebum. Hoc ultimum exprimere voluere Claudian. XXXIII, 23 *quos Styx liventibus ambit Interfusa vadis*, et Statius Theb. IV, 524 *Et Styx discretis interflua Manibus errat.*

481. *ipsæ domus:* Plutonis regia seu regnum esse possint; enimvero de Tartaro nunc agit; præmittitur quoque, *quin ipsæ domus Leti et intima Tartara*, splendidius hoc, quam

Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,
Atque Ixionii vento rota constitit orbis.
Jamque pedem referens casus evaserat omnes,
Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras,
Pone sequens; namque hanc dederat Proserpina legem;
Quum subita incautum dementia cepit amantem,
Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes;
Restitit, Eurydicenque suam jam luce sub ipsa
Immemor, heu! victusque animi respexit. Ibi omnis
Effusus labor, atque immitis rupta tyranni

483 *que* post *tenuit* abest a nonnullis. v. Burm., etiam apud Pierium, et recte puto. 484 Pro *vento* Faber *velox*, Burmannus *cantu*, *lente*, vel *campo* conjiciebat. *flendo* reposuit Wakef. Saltem in nota apponi satius erat! *Cantu* firmant utique codd. aliquot apud Pierium; et recepta est ea lectio a Martino, nec aliis doctis viris eam improbari vidi. Docet tamen sensus criticus ex interpolatione eam esse profectam, f. ex v. 471 *At cantu*. *Ixionei* scribunt multi codd. et edd. 486 *ad oras* Uratisl. vid. ad II, 47. 488 *subito* Mentel. Gud. a m. pr. Regius a m. sec., item Rom. aliique Pierii. *cepit amorem* Moret. quart. 489 *Ignosc. tamen* Zulich., sed vid. Burm. 490 *Euridicemque* Franc. scribit, hic et alibi. 491 *victusque animo* non nisi vulgares quædam edd. *Ubi omnis* Goth. sec. *ibique omnis* Moret. sec. 492 *rupta t. Fædere* sc. Eurydice conj. Jo. Schrader., ludente ingenio. Cul. 292 *Orpheu, Oscula cara petens rupisti jussa deorum.*

intima loca, penetralia. Tartarum *Leti domum* appellare potuit, ut alias Orci regia, Furiarum domus, audit. Aliter Æn. VI, 277, ubi *Letum* in primo Orci aditu collocat. Reliqua de Tartaro utrobique conveniunt. v. 555 sqq. 483. *inhians* simpl. hians. 484. *Atque Ixionii vento rota constitit orbis.* Si quis, sermonis poetici Romani satis gnarus, ad hæc legenda accesserit, necdum aliam rationem imbiberit, simplicissimam esse videbit hanc: *Ixionii orbis rota constitit vento*, turbine, vortice, motu, suo. Ut *vento* audacius dictum sit pro turbine rotæ, ipsa rotatione, ῥόμβῳ. Subtiliorem disputationem rejicimus nunc in Excursum III. hujus libri.

485. Mirum in seqq. narrationis artificium: quod facile sentias, ad vulgarem sententiarum juncturam revoces orationem. Legis autem, ne respiceret, excogitandæ consilium ex vulgari superstitione subnatum esse videtur, cum res aversandas, etiam in sacris magicis, respicere vetabantur; quod jam Cerda sensit, quem vide et sup. Ecl. VIII, 102. 490. *jam luce sub ipsa.* Senec. Herc. fur. 813 *Postquam est ad oras Tænari ventum* etc., et *superas veniebat ad auras* v. 486. 401. *victus animi*, noto græcismo, pro *animo*, cupiditate.

492. Tum omnis labor irritus. *effusus*, ut ἐκκεχυμένος. *Fœdera*, fœdus, conditio, a Plutone imposita. At quorsum *fragor* ter auditur? Servius: "quasi exultarent umbræ redditam Eurydicen." Quod recte Martinus explodit, et a prodigiis ominibusque magnæ alicujus calamitatis, aut rerum conversionis, sæpe per cœli fragorem ac tonitru significatæ, Jove quasi indignante, repetit. Est

Fœdera, terque fragor stagnis auditus Avernis.
Illa, Quis et me, inquit, miseram, et te perdidit, Orpheu,
Quis tantus furor? En iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.
Jamque vale. Feror ingenti circumdata nocte,
Invalidasque tibi tendens, heu non tua, palmas!
Dixit, et ex oculis subito, ceu fumus in auras
Commixtus tenues, fugit diversa; neque illum,
Prensantem nequidquam umbras, et multa volentem
Dicere, præterea vidit; nec portitor Orci
Amplius objectam passus transire paludem.
Quid faceret? quo se rapta bis conjuge ferret?

493 *stagnis—Averni* multi codd. et edd. Commelin. Pulm., etiam fragm. Vatic. At Romanus: *stagni est auditus Averni*: ut et unus Mead. habebat, quod recepit Wakef. *Avernis* ratio critica tuetur; et præter edd., ut Norimberg. Brix. Aldd. et hinc profectas, e codd. Mediceus, Ven. Rottend. et Pierii Medic. a m. pr. Sic Æn. VI, 118 *lucis Avernis* et sæpe. *auditur* alter Mead. alter Arundel. et Edit. Norimberg. et Argent. 500 *fugit in diversa* Medic. a m. sec. Alterum cum poetico usu convenit. 501 *Pressantem* Leid., solito more. 504 *quo se erepta* Medic. a m. sec. *bis rapta* nonnulli apud

utique *indignabundi* potius Orci, quam lætabundi. Idem vir doctus Miltonum comparat, quem v. *Paradise Lost* IX, 782 sqq. 1000 sqq. Præsidium sententiæ suæ Servius adjicit hoc: "Lucanus in Orpheo dicit strepitum factum redeunte Eurydice ob hoc, quia *gaudent a luce relictam* (forte, *reductam, revectam*) *Eurydicen, iterum sperantes Orphea, Manes.*" Vides in hoc exemplum argutiolæ imitationis studio subortæ; Lucanus pro fragore exultationis signum editum narraverat, ita enim spem factam Manibus, iterum audiendi Orphici cantus. Aliam: non conjecturam, sed certam sententiam, proponit Vossius: tonitru subterraneum natum esse ex arcana vi, qua Pluto Eurydicen in Erebum retrahit. Eandem vim arcanam, qua ad retrahendam puellam opus erat, mox contendit declaratam esse per furorem: *quis tantus furor!*

495. *Quis, quis tantus furor perdidit*, quæ imprudentia, intemperantia, scil. amantis Orphei, qui respexerat. Sup. 488 erat *dementia*. et amantium insania quoties non est celebrata per voc. *furere. furor*. 496. *natantia lumina*, moribundi, incerto jam motu fluctuantia, satis a viris doctis illustrata sunt. Præiverat Lucret. III, 479 *Nant oculi*. Illustrarunt *oculos natantes*, ὄμματα ὑγρὰ, passim viri docti.

499. *fugit in auras tenues*, ut Æn. V, 740 *Dixerat et tenues fugit ceu fumus in auras, ceu fumus commixtus* sc. cum aura. Petitum autem ex Iliad. Ψ, 100. vid. alia ap. Cerdam. 500. *fugit diversa*, cum in diversam, ac qua Orpheus tendebat, partem, h. retro, auferretur. ut sup. v. 367 *flumina diversa locis*. 503. *objectam* poetico ornatu adjectum. ut Georg. III,

Quo fletu Manes, qua Numina voce moveret?
Illa quidem Stygia nabat jam frigida cymba.
Septem illum totos perhibent ex ordine menses
Rupe sub aëria deserti ad Strymonis undam
Flevisse, et gelidis hæc evolvisse sub antris,
Mulcentem tigres, et agentem carmine quercus.
Qualis populea mœrens Philomela sub umbra
Amissos queritur fetus; quos durus arator

Pierium. 505 *quæ Numina* Medic. et Rottend. pr. a m. pr., ut et Romanus, in quo porro: *Quos fletu Manes.* Gudianus a m. pr. *Quod fletu—quæ nomina. qua flumina* Uratisl. Liceret saltem scribere: *Quos fletu Manes, quæ numina voce moveret. moneret* Medic. a m. pr. *maneret* Franc. 506 *Illa quidem.* Hunc versum tanquam otiosum, et inter graviora, quæ antecedunt et sequuntur, interpositum, abesse me malle, olim significaveram. Brunckius non satis firmam caussam reperiebat, cur eum poetæ abjudicaret. At Meierotto in Dubiis p. 28 et ipse in id inciderat, ut versum aut alienum aut alieno loco insertum putaret, saltem retraheret post *paludem* v. 503. Res sane, ut in plerisque hujusmodi caussis criticis, est ex sensu dijudicanda. 507 *perhibent totos* unus apud Heins. 509 *Flesse sibi et* Rom. cum Ed. Ven. *sub astris* idem Rom. et aliquot alii Pierii cum alt. Menag. et alt. Voss. Goth. sec., ut et in vulgaribus nonnullis edd., satis docte, cum *gelidis sub astris* de sideribus septentrionalibus accipi posset, sed meo quidem judicio, Statio aliquo aut Claudiano dignius. At tuetur *gelida astra* Wakef. et recepit. Ex laudatis saltem facit ad rem Ovid. Epist. II, 123 *seu frigida lucent sidera,* et multo magis Lucret. VI, 720 flabra—*quæ gelidis ab stellis axis aguntur.* Hactenus præstat hæc lectio. 511 *pampinea* ms. Brunck. 512 *dirus* Franc.

253 *non objecta retardant flumina.* 505. *Quo fletu—qua voce,* pro quomodo fletu ac voce, ut Ecl. VI, 80 *quo cursu—quibus alis.*

506. *frigida,* morte, vecta retro per Stygem. Mox 507 *ex ordine,* continuos intellige. Præivit Lucretius. est ἑξῆς, καθεξῆς. 509. *evolvisse,* διαπτύξαι, ἐξειλίσσειν. *hæc,* casus suos, querendo enarrasse; ut Stat. Theb. I, 2 *sontes evolvere Thebas.* 510. *tigres,* in Thracia, ut poeta memorat, qui geographicam et physicam subtilitatem haud curat. Sic cervos Africæ assignavit Æn. I, 184.

511. Fundus hujus comparationis nobilissimæ est ap. Homer. Od. T, 518—524, adde Π, 216 sq. Hinc plures expressere, quos collegere Guellius et Cerda. At nemo elegantius variavit et ornavit, quam Moschus IV, 21 sq., quem et ipsum Virgilius ante oculos habuisse videri potest, forte cum Parthenio Erot. c. 11 de Byblide *ἀηδονίδων—αἴτ' ἐνὶ βήσσῃ Σιθονίῳ κούρου πέρι μύριον αἰάζουσι.* Color certe ac filum orationis inde est ductum. Pressius ad Maronis rationem accedit Quintus Cal. XII, 481—486, etsi ad hirundinem eadem transtulit. add. eundem alio loco VII, 329 sqq. Non autem h. l. ipsa suum filium interemit mater, ut est *τεκνολέτειρα ἀηδὼν* Sophocl. El. 107. Huetii et Castelvetri reprehensiones hujus loci, imprimis *umbræ populeæ,* cum tamen sequatur: *Flet noctem,* ex eo, quod poeticæ cum rationis et artis tum orationis haud recordabantur, profectæ sunt. *Umbra* tam proprium et perpetuum est arboris attributum, ut ad caussas physicas ac

Observans nido implumes detraxit: at illa
Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
Integrat, et mœstis late loca questibus implet.
Nulla Venus, non ulli animum flexere Hymenæi.
Solus Hyperboreas glacies Tanaimque nivalem
Arvaque Rhipæis nunquam viduata pruinis
Lustrabat, raptam Eurydicen atque irrita Ditis
Dona querens: spretæ Ciconum quo munere matres,

514 *ramoque canens* unus Mead. *lacrimabile* Ven. 515 *et mœstis loca proxima quest.* fragm. Moret. *loco late* Parrhas. et Goth. pr. *loca tunc cum* Zulichem. Vulgata in his versibus confirmatur lectio ex imitatione Grammatici alicujus in Anthol. Lat. Epigr. lib. II, 368, 3. 4, ubi conf. Burmannus. 516 *non ulli* Romanum cum optimis Pierianis, Mediceum cum melioribus Heinsianis fidejussores habet, itaque reposuit Heinsius. Vulgo ubique editum: *nullique animum.* Sine copula *nulli animum*, Fabric. e suo cod. probabat; editum nusquam reperio; sed exhibent illud codd. Ven. Voss. sec. Parrhas. Leid. Goth. sec. hiatu non ingrato. Emendationes in Obss. Misc. Vol. I, pag. 5 et 81 referre non vacat. 517 *Tanainque* alii, et edd. ante Heins. *cana jamque* Roman. 518 *Riphæis, Ryphæis,* multi et hic scribunt, vid. ad I, 240. 520 *Spretæ Ciconum quo*

tempora respectus plane non habeatur. conf. præclaram notam Burmanni. *Populeæ frondis* mobilitatem ac lene murmur imprimis aptum esse cantus mœstitiæ notabat Martinus. Præiverat autem Catull. 56, 13 *Qualis sub densa ramorum concinit umbra Daulias.* 514. *miserabile carmen Integrat;* iterat; hoc quidem suavius Homerus: Ἦτε θαμὰ τρωπῶσα χέει πολυηχέα φωνήν· ubi variatos modulationis colores expressos vides.

517. 518. *Hyperboreas glacies* v. Georg. III, 196. Ceterum in his poetæ ingenium paullo licentius efferbuisse dicendum: Thraciam memorare voluit ac debuit: nunc per totam Scythiam vagatur Orpheus. Adeo nomina tantum ornantia captabat Maro. Nec satis est dicere, Thraciæ antiquioribus ætatibus nomen latius patuisse, ex ignoratione terrarum borealium; quæ in vulgus nota sunt; ex ea enim ipsa ignoratione veterum propagata sunt nomina regionum a poetis sequioribus promiscue et incerto usu adhibita. Illa tamen observatio huc non spectabat, quandoquidem mirationem facit hoc, quod *inde ab Hebro* idem homo errasse fertur *per Hyperboreos, per Tanaim et per montes Rhipæos;* quæ utique Maro ut poeta dixit, non ex geographicis antiquitatis rationibus. 520. *quo munere.* Cum ipsi libri *quo munere* tueantur (vide var. lect.), videndum, an interpretatione adjuvari ea lectio possit. Et vocis sane *muneris* significatus late patet. Servius nuptiale munus intelligit; quod durum est. Non minus durum est, ut *munus*, donum, sit ipsa Eurydice, *præ hoc munere* spretæ Ciconum matres. *munus* pro officio, pro pietate in defunctum, inferiis, honore, quo mortuos prosequimur, bene dicitur; eritque adeo *quo munere*, qua Orphei pietate in conjugem amorisque pertinacia, *spretæ*, sperni se putantes, dum eam, hoc desiderium ereptæ

Inter sacra deûm, nocturnique orgia Bacchi, 521

munere matres. Locum hunc variis modis et iterata vice tentatum, et, ut interdum putabam, feliciter expeditum, quoties iterum accessi, toties sensi commode enucleari non posse. Si verba pro sanis habeantur, quæ inter multas alias mihi visa est maxime tolerabilis interpretatio, eam in Notis subjeci. At bene sentio quam durum hoc sit: *sperni officio, pietate* alterius, pro offendi; ut sit: putare, ad sui contemtum hoc pertinere, quod alter in officio suo manet, neque se ab eo abduci patitur mei caussa et voluntate. A poeta tamen versum tam scabrum et sententiam tam parum commodam proficisci potuisse haud credo. Interea non minus lubrica est omnis conjectura, quandoquidem nullus satis idoneus est fundus, cui eam superstruas; nullum autem pondus habere potest emendatio, de qua pronunties: potuisse forte ita scribi; posse tamen et alio modo scriptum esse. Videndi tamen vel sic sunt potiores virorum doctorum conatus seu interpretandi seu emendandi. Verum audiendi prius codd. et edd. Vulgata est in plerisque libris et in omnibus editis. *Spreto* aliquot antiqui apud Pier. cum Bodlei. Burmannus ait, et editos nonnullos legere; quos tamen non vidi. Tum, *quo numine* sec. Moret. sec. et tert. Rottend. Ven. Parrhas. Jam ut de interpretum studiis agamus, primo loco Servius adscripsit: "*quo munere;* nuptiali scilicet;" addit Jul. Sab.: quasi non essent dignæ illæ, nubere Orpheo. Ita putes saltem *Spreto quo munere* esse legendum; spreta ejus fide et pietate in conjugem: dura tamen vel sic exposita Servii ratio, nam sic *offensæ* illæ essent, non *sprevissent.* Markland. ad Stat. Silv. III, 3, 87 legebat: *quo nomine,* h. quapropter, quamobrem; quod factum nollem; est enim vel plebeio poeta indigna oratio. Asper Grammaticus, quod Philargyrius servavit, *quo munere* eodem modo explicabat, *quamobrem;* et b. Gesnerus hoc idem probabat; esse enim *οὗ χάριν, qua caussa,* et laudabat sup. v. 150 *pro qua mercede;* ferrem, si tam jejunam sententiam a poeta proficisci potuisse credere fas esset. Burmannus locum vitiosum et vix sanabilem sine codice meliore judicabat: idem tamen, Servii vestigia legens, conjectabat: *Spreto Ciconum quem fœdere matres,* ut nuptiale seu conjugiale fœdus intelligatur. Varia monebat Jo. Schrader., qui et *Cicones matres* malebat, ut Ausoniæ, Latinæ, Æn. VII, 400. Possunt hujusmodi variationes potius quam restitutiones ejus sententiæ, quæ a poeta profecta esse videri possit, plures afferri: v. c. *Spreto quo carmine; Spretæ Ciconum quando agmine; Spretæ Ciconum, pro numina! matres;* potest *Spretæ* ex glossa natum esse, cum esset: *Actæ cum numine matres;* quibus tamen nihil plane ad certum rerum momentum proficias. Quod proximo loco verba suppeditare possunt, est: *Spretæ Ciconum quum numine matres,* vi, instinctu numinis, furore ab eo injecto, *Discerptum sparsere;* ita vero *numine* interpositum est alieno loco; aut, idque omnium lenissimum foret: *Spretæ Ciconum quum munera matres Inter sacra deum;* ut sit *inter munera sacra deum,* quod sollenne est apud poetas, ut dona, de sacris. 521 *nocturnique* omnes fere scripti, inquit Burm.; ita utique optimi Medic. et Rom. et Medic. Pierii. *nocturnaque* pauci cum edd. Add. pr. et sec. et hinc profectis, sed emendatius tert. et Egnat. cf. Bentlei. ad Horat. III, 2, 26. *organa* Zulich.

conjugis, in contemtum sui vertebant; quasi noluisset ille ducere aliam mulierem, aut alterius amorem admittere. 521. Primum genus ponit, ut poetica ratio fert, ***Inter sacra deum,*** tum subjungit ex iis id sacrum, in quo res acta: ***inter orgia,*** quo nomine omnia sacra enthusiastica et mystica appellabantur, ***Bacchi nocturni,*** cujus sacra noctu celebrari solita. Porro Macrob. IV, 3 *Sacer vero locus imprimis pathos movet. Occisum inducit Orphea, et miserabiliorem interitum ejus a loco facit: "Inter sacra deum n. o."* Hæc tandem Grammatico digna in poetam suum observatio! Orgiorum usus a poeta, qui hanc narrationem primus induxit, ingeniose est arcessitus exemplo aliorum poetarum, maxime Tragicorum: qua de re v. ad Æn. VII, 385 et Excurs. IX ad lib. VI. Ceterum poeta non attingit crimen Orpheo impactum flagitii, cujus odio et ira incensæ mulieres eum dilaniarunt: qua de re Phanoclis versus ap. Athenæum noti sunt, quos nuper illustratos dedit Ruhnk. in Epist. Crit. sub f.

Discerptum latos juvenem sparsere per agros.
Tum quoque, marmorea caput a cervice revulsum
Gurgite quum medio portans Œagrius Hebrus
Volveret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua,
Ah miseram Eurydicen! anima fugiente vocabat;
Eurydicen toto referebant flumine ripæ.
  Hæc Proteus: et se jactu dedit æquor in altum.
Quaque dedit, spumantem undam sub vertice torsit.
At non Cyrene: namque ultro affata timentem:
  Nate, licet tristes animo deponere curas.
Hæc omnis morbi caussa; hinc miserabile Nymphæ,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium misere apibus. Tu munera supplex

522 *juvenem latos* Parrhas. 523 *Tunc* Roman. *repulsum* Menag. pr. *recisum* Uratisl. 524 *medius* fragm. Vatic. 526 *Ha* multi. *Amissam* sec. Menag. *A misera* Roman. a m. pr. 528 *jacto* Gud. a m. pr. 529 *vortice* edd. nonnullæ. 530 *est* post *ultro* fragm. Vatic. et Parrhas. ab alia manu. 531 *componere curas* Medic. a m. pr., ut Æn. IV, 340. 341, frequenti variatione. vid. Burmann. *depellere curas* unus Mead. 533 *silvis* pro *lucis* fragm. Moret. *discebat in altis* Voss. pro *ducebat*; aut, ut Jo. Schrader., pro, *miscebat*. 534 *Tum* Medic. a m. sec.

523. *marmorea cervice*, candida, ut sæpe alii poetæ. v. Cerda. Lucretio deberi videtur et hoc; aut forte eo antiquioribus; nam jam Nævius in Cypria Iliade dixerat: *Collum marmoreum torques gemmata coercet.* 524. *Hebrus Œagrius*, ab Œagro, Thraciæ rege, Orphei patre. Caput Orphei in mare et hinc in Lesbum delatum ibique sepultum: Hygin. Poet. Astron. II, 7. unde ibi suavis lusciniarum cantus proditus ap. Antig. Caryst. 5. Quod de Orphei tumulo in Thracia tradidere alii ap. Pausan. IX, 30. p. 769.

529. *sub vertice*, non capitis, sed, ut vulgo nunc pronuntiant, vortice, quem mota ejus insultu aqua ciebat: δίνη, contorta in se aqua. *torsit sub vertice*, quod vulgari usu, vortice vel in verticem; ita ut vortex fieret. Nec ratio deest, aut analogia. 530. *At non Cyrene* jactu se in altum dedit et filium reliquit consilii inopem. Respiciunt vs. 423. 4. namque ducto in specus et collocato in latebris filio, *ipsa procul nebulis obscura resistit* in ipso scopulo. Scilicet Proteus internecionis apum, *morbi caussam* v. 397, tantum exposuerat, non vero fortunæ remedium. Hoc mater subjicit: scilicet culpæ expiationem, Nympharum placationem, sacrificio certo ritu faciendo, et inferias Orpheo et Eurydicæ ferendas; quo facto ex victimarum visceribus nova examina exoritura essent. Fatendum est, ea, quæ a matre monentur, haud paullo graviora esse Protei monitis.

534. *munera supplex Tende*, protende, πρότεινε, offer. Æn. II, 674 *parvumque patri tendebat Iulum.* certe

Tende, petens pacem, et faciles venerare Napæas.
Namque dabunt veniam votis, irasque remittent.
Sed, modus orandi qui sit, prius ordine dicam.
Quatuor eximios præstanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycæi,
Delige et intacta totidem cervice juvencas.
Quatuor his aras alta ad delubra dearum
Constitue, et sacrum jugulis demitte cruorem;
Corporaque ipsa boum frondoso desere luco.
Post, ubi nona suos Aurora ostenderit ortus,
Inferias Orphei Lethæa papavera mittes,
Placatam Eurydicen vitula venerabere cæsa,

535 *Pende* Rottend. pr. Burmanno *tendere munera* insolitum videbatur; itaque cogitabat: *munere supplex Tende*, abi. *Nate petens* Zulich., unde Burm. legendum putabat: *tu munere supplex, Nate, petens pacem, faciles venerare Napæas.* *Redde* Withof. emend. v. Not. 536 *iramque* Franc. Goth. pr. Forte præstat interpungere: *Namque dabunt veniam, votis irasque remittent.* 537 *quis sit* ut vulgo loqui solemus, quart. Moret. fragm. Moret., uterque Goth., unus Mead. et edd. vett. vid. ad Æn. IV, 294. 538 *eximio præstantis* Rom. 540 *Dilige* Longobard. Ed. Mediol. *intactas* Rom. Ed. Ven. Gudianus a m. pr., sed vid. Burm. 542 *dimitte* Medic. cum ceteris Heins., excepto altero Menag. et Moret. fragm., item tres Burm., uterque Goth. *emitte* sec. Moret. *jugulis sacrum* Goth. sec. 543 *Corpora quæque* Regius Martin. 544 *nona dies* alter Menag. *ostenderat* fragm. Moret. *reduxerit ortus* Parrhas. ex v. 552. *induxerit* unus Arundel. 545 *Orpheo* Roman., ut et v. 553, sed vid. ad Ecl. IV, 57. *Orphi* Goth. pr., ut et v. 553. 'Ορφεῖ. *Letea* al., immo Ληθαῖα ex Λήθη. *mittis* Mentel. pr., ut et v. 553. 546 *Placatam Eurydicen.* Hunc versum post sequentem: *Et nigram*, exhibent omnia Hein-

ratione non careret, etiamsi exempla deessent. *munera* autem, ut honores, quocumque deos placamus aut veneramur. *petens pacem*, h. ut propitiæ sint. *faciles*, placabiles. 536. *votis*, precibus factis. 538. *eximios* proprium de victimis; res nota. v. Cerda. 539. In *Lycæo*, Arcadiæ noto monte, quomodo Aristæus, Thessaliæ agros colens, armenta habere possit, jure miretur aliquis. Hactenus sui oblitus est poeta; etsi enim supra cum Arcadium heroem ediderat, v. 283, non tamen nunc ex Arcadia arcessendæ erant victimæ in Thessaliam. 540. *cervice intacta*, jugo, ut toties. De numeri caussis quærere non licet; non magis forte quam Ecl. V, 65. ut poeta, certum numerum posuit. At in novenario numero novendiale sacrum cogitare potuit. conf. ad Æn. V, 762. 541. *dearum*, Nympharum v. 532. Omnia in hoc versu proprie dicta. *ad delubra* statuuntur aræ, ante templum, in προνάῳ ex more; *delubra alta*, quia gradibus adscendebatur ad templa. 545. *Lethæa papavera* Ge. I, 78 *Lethæo perfusa papavera somno.* Orpheo inferiæ fiunt, cujus Manes immissa lue injuriam Aristæi ulti erant vs. 454. Memorabile illud, quod inferiæ papaveribus feruntur h. l. non lacte, vino, libis. 546.

Et nigram mactabis ovem, lucumque revises.
  Haud mora: continuo matris præcepta facessit.
Ad delubra venit; monstratas excitat aras;
Quatuor eximios præstanti corpore tauros
Ducit, et intacta totidem cervice juvencas.
Post, ubi nona suos Aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucumque revisit.
Hic vero subitum ac dictu mirabile monstrum
Adspiciunt, liquefacta boum per viscera toto
Stridere apes utero, et ruptis effervere costis;
Immensasque trahi nubes; jamque arbore summa

sii exemplaria vetusta, uno excepto, item Burmanni Regius, Edd. Junt. et R. Steph., uterque Goth., uterque Arundel. et Mead. Brunck. Erf. Ed. Norimberg. et aliæ; tandem fragm. Vatic., minus tamen recte; nam post illa: *Orpheo inferiis factis lucum revises*, ubi victimarum corpora jacent, quomodo subjungi posset: *Placatam Eurydicen vitula venerabere cæsa?* At vulgatum ordinem habent Mediceus, qui plerumque diversam a Romano familiam ducere solet, Longobard. Pierii cum al. scriptis et edd. Habet tamen et hic versuum ordo aliquid parum congrui: Orpheo papavere inferias feres, Eurydicen placabis vitula cæsa et nigra ove. Quæ tandem illæ inferiæ solo papavere? *Nigra ovis* haud dubie ad Orpheum spectat. Adeoque aut delendus est versus: *Placatam Eurydicen*, quod equidem verum esse arbitror, de Eurydice nec nunc nec 454. 553 agitur, aut ille ante alterum collocandus est hoc modo: *Post, ubi—Placatam Eurydicen—Inferias Orphei Lethæa papavera mittes Et nigram mactabis ovem, lucumque revises.* Ita demum narratio sibi constat. Nam ex seqq. apparet, inferias faciendas fuisse *alio loco;* tum vero, inferiis factis ille 553 *lucum revisit*, in quo fanum Nympharum erat, ad quod victimæ cæsæ fuerant relictæ. 547 *locumque* Gud, ut Goth. sup. v. 468. *revisens* Zulich. quod expedit locum, si mutato ordine legeris: *Inferias Orphei. Et nigram m. Placatam.* Et video hoc sequi virum doctissimum, Vossium. 548 *capessit* Medic. et Gud. a m. pr., ut Æn. I, 77. *facissit* Uratisl. Eadem varietas Æn. IV, 295. 549 *At delubri petit* unus Arundel. *monstratasque* Ven. Parrhas. 550 *eximio præstanti* Gud. *præstantis* Rom. a sec. m. et 551 *intactas*, ut sup. 540; quod etiam in Edit. Ven. 1482. 552 *induxerit* Moret. sec. et quart. Franc. unus Arundel. unus Mead. *induceret* Leid. *intexerat* Rottend. pr. *adduxerat* Ven. *reduxerat* Parrhas. Edit. Ven. *reduxerit* Uratisl. 553 *misit* Franc. 554 *Hinc* Erf. *auditu* pro *ac dictu* Moret. fragm. Menag. alter. *ac visum* Zulich. Wakefield. distinxit: *Hic vero (subitum ac dictu mirabile monstrum!) Adspiciunt liquefacta—* 556 *eruptis* Regius et Cantabrig. 557 *Inmensamque trahi nubem* tert. Mentel. *Immissasque* Zulichem. *que* post *jam* abest Moret. quart. *trahens* Roman.

Placatam, quæ placatur, eo modo erit placata.

550 sq. Iisdem verbis utitur, quibus paullo ante usus erat, Homerico more: cujus ratio tenenda est hæc, ne semel bene et proprie enuntiata aut jejune aut perperam mutentur. conf. Bentlei. ad Milton. lib. X, 1086. Upton. ad Spencer. *Fairy Queen* pag. 643. 644.

554. Conf. sup. 308 sq. Exposita quoque res ab Ovid. I Fast. 377 sq. Met. XV, 36 sq. *monstrum*, pro re monstrosa, mira. 555. *liquefacta per viscera*, tabe, putredine, dissoluta. v. sup. v. 308. *effervere* voc. Lucretianum II, 929. ἐκζέσαι. 557. *nubes trahi*, nova examina. conf. ad hos ver-

Confluere, et lentis uvam demittere ramis.

Hæc super arvorum cultu pecorumque canebam,
Et super arboribus: Cæsar dum magnus ad altum
Fulminat Euphraten bello, victorque volentes
Per populos dat jura, viamque affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis oti:
Carmina qui lusi pastorum, audaxque juventa,
Tityre, te patulæ cecini sub tegmine fagi.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON LIBER QUARTUS EXPLICITUS.

558 *visam demittere* Ven. *dimittere* Medic. cum quatuor aliis. vide v. 542. 559 sqq. Suspectum jam olim hunc, etsi ab homine satis ingenioso profectum, Epilogum habui, quia a poetarum more alienum est, talia adjungere suis carminibus; contra Grammaticos tali lusu delectatos esse ex pluribus exemplis patet, qui in Anthologia poetarum lat. prostant. Nec aliter de Metamorphoseon clausula statuebam. Vidi mox alios viros doctos non aliter statuere, etsi aliis de caussis. Brunckius, tanquam insulsum, et poematis ipsiusque Virgilii gravitate indignum rejicit. Etiam Jo. Schrader. offensus erat imprimis illo: *hæc ego canebam—dum fulminat*. Addi possunt alia: *canere super aliqua re*. Alia præclara sunt. 559 *culto* Gud. a m. pr. *cultum* sec. Moret. *pecorisque* apud Diomedem lib. I. 561 *Euphraten* Heins. ex optimis. *Euphratem* vulgo. *volantes* Leid. Zulich. 562 *dat jussa* Zulich. 563 *Vergilium* Medic. Rom. et al. vid. Pierium, Cerdam, Burmann. *agebat* Rottend. tert. *habebat* Regius Martin. 564 Expectares Neapoli hoc tribui: *Parthenope studiis florens ignobilis oti*. *oci* Romanus. *ocii* et *otii* alii apud Burmann. *horti* Moret. sec. *cui* Erf. a m. pr. 565 *quo* Ven. Parrhas. *quæ* Comm. Cruqu. Horat. Carm. I, 32, sed ad IV, 8 *qui* habet. 566 *tu* Franc. Menag. *cecinit* Medic. et alii apud Pierium. *cecini patulæ sub* Parrhas. et Ven., item Romanus et alii Pieriani. Ceterum de quatuor postremorum versuum, quanquam illi non inelegantes sunt, veritate multo magis me dubitare non diffiteor; sollenne enim aliquando fuit, lacinias hujusmodi poetis attexere; et in Virgilium hujusmodi disticha et tetrasticha in

sus Nicandr. Alexiph. 443 sqq., ubi de papavere. 558. Βοτρυδὸν Iliad. B, 89 adhæsisse arbori.

559 sq. De hoc Epilogo v. Vitam Virgilii ad a. U. C. 724. *pecorum*, adeo et apum. 561. 562. *volentes per populos*, quorum legati undique cum convenerant, ut ap. Xenoph. Œcon. 21, 12 ἐθελόντων ἄρχειν. *Olympo*, ad Olympum ad immortalitatem nominis.

564. De Maronis secessu apud Neapolin v. eod. loco. *studiis floret* et is, qui laudem inde et existimationem fert, ex iis inclarescit, et is, qui iis cum maxime deditus est; *Floremus* enim iis, quorum copia et abundantia ad manum est. Hoc altero sensu h. l. accipiendum. *Otium* Romanis omne vitæ genus a reip. negotiis domesticis bellicisque alienum, proprie tamen quodammodo de Musarum otiis; *ignobile*, respectu gloriæ bellicæ et gestarum magnarum rerum. Sic Ge. II, 486 *inglorius*. De Neapoli studiorum parente conf. Wernsdorf. in Poet. min. T. IV, Exc. IX, p. 395. 565. *audax juventa*, qui omnino carmina vulgare auderet, rem poeticam aggrederetur:

Catalectis invenias. Sed huic forte suspicioni vel propterea adversabuntur viri docti, quod Harduinus eosdem versus, quanquam non iisdem de caussis, rejecit. Nunc Jacobum Bryant video et ipsum hos versus Maroni abjudicare. Verum licet cuilibet judicium suum sequi; neque irascar equidem aliter statuenti, qui caussas irascendi habuissem sexcenties, cum, ut officio interpretis, suas operas retractantis, satisfacerem, viri docti, cujus ingenium et doctrinam semper magni feci, notas, quas ille, nulla unquam injuria mea provocatus cum studiosa et iniqua mei insectatione sermone vernaculo scripsit, evolverem. Magnam ei habeo gratiam, quod animadverti plura, quæ non satis diserte, minus circumscripte ac circumspecte a me erant enuntiata, eaque correxi, nonnulla recte ab eo animadversa cum bona ejus venia adoptavi. Verum debeo ipsi etiam majora in hoc, quod contumeliosa mei insectatio animum meum firmavit in ferendis aliorum injuriis; hæc ipsi me debere, ingenue fateor; quæ ille mihi ex antiqua necessitudine et disciplina mea debeat, ipse viderit!

ut, *audacibus annue cœptis* Ge. I, 40, non quod carminis genus tale esset, quod magnos ausus posceret. Tenue enim genus est bucolicum. Castelvetrius Oper. Critic. pag. 154, monente Burm., ad duo genera Eclogarum referebat, alterum humile, alterum sublimius, ut Ecl. IV. VI, acute, quod in τῷ *audax* hæsit; at sententia hujus versus quomodo in Castelvetrii opinionem redigi possit, equidem non video.

EXCURSUS I

De Pleiade Piscem fugiente.

Georg. IV, 232 *Taygete simul os terris ostendit honestum Plias, et Oceani spretos pede repulit amnes: Aut eadem sidus fugiens ubi Piscis aquosi Tristior hibernas cœlo descendit in undas.* De Pleiadum ortu et occasu agi, manifestum fit, declaratumque id satis est in Notis ad h. v. Altera tamen pars vix satis expediri posse interpretatione ulla videbatur: hærebamque in eo ipse, quatenus Pleias occidere dici posset, *fugiens sidus Piscis aquosi.* Etenim in hoc æstuabant Intpp., quale hoc sidus sit, et qua ratione Pleias illud fugere dicatur. Neque enim, sive per grammaticas sive per astronomicas rationes, Servii *Piscis australis,* nec *Pisces,* nec *Scorpius,* nec *Hydra* hic memorari possunt; ut nec *Delphinus,* qui pr. Nonas Januarii exoriebatur ex Cæsaris ratione, v. Plin. XVIII, 26, s. 64, quem adeo nec fugere Pleias videri potest. Nisi forte *Piscis* in *Pristis* mutetur, quo nomine Cetum veteres astronomi appellant; possunt ita Pleiades quadam ratione ejus rictum hiantem videri effugere; uti Orionem fugiunt in eo, quem laudavit Guellius et cum nostro comparavit, loco Quinti Smyrn. Paralip. V, 367 sq. Πληϊὰς εὖτ' ἀκάμαντος ἐς Ὠκεανοῖο ῥέεθρα Δύεθ', ὑποπτώσσουσα περικλυτὸν Ὠρίωνα. Fuit vir doctus, qui ita succurrere volebat, ut distingueret: *Aut eadem, sidus fugiens ubi Piscis aquosi* (scil. est, ibi) *Tristior hibernas descendit in undas:* quod vix reperiet, cui se satis probet. Petitus de LL. Attic. p. 390 (Jurisprud. Rom. et Att. T. III, p. 483) *Sidus* solem interpretatur, quod satis recte fieri posse, non negem; hunc Vergiliæ fugiunt, cum aversam ab illo et contrariam instituunt viam. Solo enim e mari emergente illæ in mare descendunt. Hactenus bene. Sed tum jungit *undas piscis aquosi,* ut pro mari dictæ sint; hoc vero nullo modo fieri potest, aut certe jejunissime fieret. Itaque adhærendum forte Petavii judicio Auctar. Op. de Doctr. Temp. p. II, 9, et in Var. Diss. ad Uranolog. lib. II, p. 95, *esse locum* hunc de piscibus *inextricabilem.* Subjiciam, quæ mihi amicissimus Kæstnerus, hoc de loco

consultus, rescripsit. Viri in his literis principis judicium quis non lubentissime accipiat!*

Ex astronomicis itaque rationibus nullam plane loci interpretationem procedere omnes fatentur. Enimvero re diligentius perpensa, male hoc ipsum fieri vidi, quod rationes nostras astronomicas intulere viri docti. Ex poeticis rationibus lux interpretationi petenda erat. Sollenne est poetis, etiam iis, qui de astronomicis præcipiunt, ut in describendis sideribus tabulas sui temporis cœlestes et asterismos in iis notatos sequantur, formasque et figuras pictas ita exprimant, quasi eæ in cœlo vere conspiciantur, scilicet ut ornatum versibus suis ex earum varietate petant. Est porro poetis commune, ut *fugere* et *sequi se*, *adspicere* vel *respicere*, dicantur sidera non semper ortus et occasus, successionis et motus respectu, nec alia de caussa, quam quod in tabula cœlesti talis eorum positus occurrit, ut aut ex adverso sibi collocata, aut quocumque modo opposita vel subjecta sint. Sic apud Manilium I, 263. 264 *Aurato princeps Aries in vellere surgens Respicit admirans aversum surgere Taurum.* Præivit statim Homerus in noto versu Iliad. Σ, 488, et Odyss. E, 274, dum Ursam dicit verti circa polum, et Orio-

* "*Mit dem Fische ist nichts anzufangen. Das übrige würde ich so verstehen:*

Vor etwa 1800 *Jahren standen die Plejaden im* 4 *Grade* ♉. *Wenn Sie einem Globo die Alexandrinische Polhöhe von* 31 *Grad geben, von welcher* Henischius in Sphær. Procli p. 207 *Virgils Beschreibung nicht hier, sondern* Ge. I, 219 At si triticeam messem etc. *annimmt, und den* 4 *Gr. des* ♉ *etwas über den Morgenhorizont führen: so werden Sie sehen, dass das Ende des* ♉ *etwa unter dem Horizonte ist, und die* ☉ *also darinnen stehen muss, wenn die Plejaden kurz vor ihr aufgehen sollen; die Jahrszeit dazu ist der May, und der Aufgang der Plejaden, den Virgil hier meynt, geschieht kurz vor der Sonne:* Ortus matutinus. *Führen Sie aber eben den* 4 *Gr.* ♉ *in den Abendhorizont: so steht gegen über im Morgenhorizonte das Ende det* ♎, *wo sich die* ☉ *etwa im October befindet, und Virgil meynt vermuthlich, dass alsdenn die Plejaden mit Anbruche des Tages untergehen, wenn die* ☉ *ihnen gegen über aufgeht.*

Ich glaube, Sie werden finden, dass man den Bienen in Italien das Honig im May und October genommen hat.

Die Fische in der Ekliptik gehen allemahl vor *den Plejaden unter, auch der Wallfisch; fliehen also die Plejaden, nicht die Plejaden sie. Der Delphin ist noch nicht aufgegangen, wenn die Plejaden untergehen. Also weiss ich diess nicht zu erklären.*

Ich habe viel Bücher darüber nachgeschlagen, diese Stelle aber nicht berührt gefunden, als beym Ricciolius Almag. nov. T. I, Lib. VI, c. 22, p. 473, *vom Fische aber hat er gar nichts, and sagt, Virgil habe* ortum matutinum et occasum vespertinum *verstanden. Das erste ist mit mir einerley; das letzte hiesse, die Plejaden sollten kurz nach der Sonne untergehen, da müsste die Sonne etwa im Zeichen der* ♓ *stehen, und das gäbe für die Zeit des Honignehmens etwa den März:* hybernæ undæ *lassen das nicht zu.*"

nem despicere et observare: *καὶ Ὠρίωνα δοκεύει·* atqui is longe ab ea abest, Ursæ tamen ex adverso positus. Ita centies Aratus siderum situm designat, simulque ornatum ex natura animantis vel figuræ, quæ signum facit, petit; ita Orion insequitur Leporem; at Sirius fertur insequenti similis, *φέρεται μετιόντι ἐοικὼς,* Καί οἱ ἐπαντέλλει, *καί μιν κατιόντα διώκει.* v. 340 sq. cf. v. 28 sq. 316 sq. Sunt alia innumera exempla apud Manilium, ut in uno loco lib. II, 485 sq., ubi inter alia Taurus *fulgentes videt atque audit per sidera Pisces.* conf. II, 466. 519. 456. lib. I extr. Alia exempla ex Ovidio notare licet. Jam cum apud Virgilium Pleiades dicuntur occidentes *fugere Piscem,* seu Pisces, hoc ad situm siderum in sphæra unice spectat; nam aversum Taurum, adeoque Tauri caput cum Pleiadibus, subsequitur alter Piscium. Simili modo Pleiades occidentes fugere Orionem dicuntur apud Hesiod. Ἔ. 619 *Εὖτ' ἂν Πληϊάδες, σθένος ὄβριμον Ὠρίωνος Φεύγουσαι, πίπτωσιν ἐς ἠεροειδέα πόντον,* et ap. Quint. Smyrn. V, 367. 368 *Πληϊὰς εὖτ' ἀκάμαντος ἐς Ὠκεανοῖο ῥέεθρα Δύεθ' ὑποπτώσσουσα περικλυτὸν Ὠρίωνα.* Ciris 535 *Scorpius alternis clarum fugit Oriona.* Hygin. Astron. II, 26. itaque *constitutum ut, cum Scorpius oriatur, Orion occidat.* Eadem hæc siderum facies habitus ac situs tot fabulis locum fecit, ut v. c. huic ipsi Orioni. cf. Schol. Apollonii III, 226. Restat difficultas in epitheto *aquosus,* quod nimis tenue videri potest, si est pro aquatilis. Enimvero *aquosus* est aquas, imbres, cogens, denuntians: ut *aquosus Orion* Æn. IV, 52. *Aries aquosus* Ovid. Met. X. 165. *Eurus aquosus* Horat. Epod. 16, 54. *Pliades aquosæ* Stat. IV, 120 imbriferæ. Quid quod etiam *hiems aquosa* Ecl. X, 66. Æn. IX, 671, *nubes aquosæ* Æn. VIII, 429. Et jam *Ζέφυρος ἔφυδρος* Odyss. Ξ, 458. *Piscem aquosum* ex hoc ipso loco Ovidius petiit: Met. X, 165 *quotiesque repellit Ver hiemem Piscique Aries succedit aquoso.* Ceterum *simul* et *ubi* sibi respondent, pro, quando.

EXCURSUS II

De Nympharum domo et Penei regia.

Georg. IV, 317 *Pastor Aristæus fugiens Peneia Tempe—Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis—*321 *Mater quæ gurgitis hujus Ima tenes—*333 *At mater sonitum thalamo sub fluminis alti Sensit—*359 *simul alta jubet discedere late Flumina qua gressus inferret. At illum Curvata*

in montis faciem circumstetit unda, Accepitque sinu vasto misitque sub amnem. Jamque domum mirans genetricis et humida regna, Speluncisque lacus clausos lucosque sonantes, Ibat et, ingenti motu stupefactus aquarum, Omnia sub magna labentia flumina terra Spectabat diversa locis—Et caput etc. Nondum locum vidi alium, qui cum hoc comparari possit, et nova ac mira est rerum facies, quam *ex hoc ipso loco* apud animum adumbrare necesse est; somnia autem, quæ veteres pro suo quisque ingenio de Oceano terram ambiente multis modis effinxerunt, in unum colligere, et ex iis novum aliud somnium iterum fabulari, cui aliud alius ex alio substituat, etsi sagacis ingenii laudem habere potest, non est tamen interpretari. Narrat poeta vastam aliquam sub terra cavernam, e qua omnia flumina orta diversis viis ad terræ superficiem properent, ubi illa suo quodque fonte ex terra prodeant. Adumbrata fere res ad eam speciem, qua in locis inferis posita narrantur ea, quæ supra terram sunt, ut luci, flumina: v. c. Ovid. Met. I, 189. Valer. Flacc. III, 402 sqq., aut quemadmodum Styx et Acheron ex inferis emergunt et supra terram sese effundunt. Comparari potest priscum illud philosophema de magna in terræ visceribus abysso et aquarum receptaculo: de quo secundum antiquiores Plato disputavit in Phædone Tom. I, pag. 112 (Bipont. p. 253 sq.) et contra eum Aristoteles Meteorolog. II, 2, p. 779, B. C. du Vall., cui inniti puto narrationem ap. Senec. Nat. Qu. V, 15 ex Asclepiodoto: *demissos a Philippo in metallum antiquum olim destitutum—longa via fatigatos, vidisse flumina ingentia et conceptus aquarum inertium vastos pares nostris—liberæ laxitatis, non sine horrore visos.* Fundum autem mythi aut fecit aut illustrare rem potest Oceanus ap. Homerum vss. sup. ad 381, laud. *βαθυῤῥείταο μέγα σθένος Ὠκεανοῖο, Ἐξ οὗπερ πάντες ποταμοὶ καὶ πᾶσα θάλασσα Καὶ πᾶσαι κρῆναι καὶ φρείατα μακρὰ νάουσιν.*

Cavernæ hujus immensæ sub terra facies, a poeta adumbrata, videtur esse hæc: ut sint in ea passim speluncæ inque iis lacus inclusi magnæque silvæ, per quas flumina subter terram ex lacubus profluant; ut adeo hi lacus sub terra pro fontibus sint, unde illa ortum habeant, donec aliquantum progressa supra terram emicent fonte unumquodque suo: *Jamque domum mirans* sqq. 363 sqq. Qua vi, quo motu, flumina ita in altum ferantur, ex imo terrarum fundo assurgant, et, quomodo ex uno loco omnes amnes prodire possint, ut doceret, a poeta expectari non poterat; a physico hoc postulares jure.

Jam Caverna hæc pro regia aliqua fluviorum et aquarum non male haberi poterat. Si poeta Oceani regiam eo modo adumbrasset: nihil

puto foret quod mirationem faceret. Talis Neptuni regia passim describitur; Iliad. N, 21. conf. Ovid. Met. I, 276 sq., in hac Nereidum Chori apud Eurip. Troad. pr. Nerei domus in mari Ægæo apud Apollon. IV, 772. et Iliad. A, 358. item Thetidis et Eurynomes Iliad. Σ, 402 ubi Vulcanus latuerat. At Maro obscuravit commentum illud poeticum inflexa rerum specie, dum Penei fluminis regiam ad eundem modum adumbravit, quo Oceani vel Nerei, aut forte Acheloi, amnium antiquissimi, describi potuisset. Nam per se Flumini deo domus seu regia recte tribuebatur: et in ipso Peneo hoc ex poetarum usu executus est Ovid. Met. I, 568 sq.: *Est nemus Hæmoniæ* etc.—*Hæc domus, hæc sedes, hæc sunt penetralia magni Amnis; in hoc residens, facto de cautibus antro, Undis jura dabat Nymphisque colentibus undas. Conveniunt illic popularia flumina primum, Mox amnes alii.*

Ut ad certam aliquam rerum speciem, quæ quidem animis nostris informari possit, hæc revocem; ex toto mihi loco hæc constitui posse videntur: Fingamus ingentem illam Cavernam late subterranea loca occupare; esse eam Oceani regiam, seu regnum vastissimum. Ut super terra multi sunt terrarum tractus, diversi fines imperiorum, sic in isto subterraneo aquarum regno quaquaversus sunt ingentia aquarum receptacula in marium modum, speluncas dixit, e quibus diversis locis capita ac fontes fluviorum procedunt, aliquantum inter silvas sub terra cursu facto emergunt, et amnium fontes supra terram constituunt. Ex magno hoc magnorum fluminum numero erat quoque Peneus. Fingamus juvenem per fontem demissum in immensum illud aquarum regnum subterraneum, deductum esse in eam partem, eam cavernam, quæ pro fonte, et pro regia Penei, esset; puta esse magnum aliquod specus, quale illud Nympharum in aditu Ithacæ apud Homerum. Specus hoc pro *thalamo* Cyrenes; *thalami pendentia pumice tecta* v. 374: reliqua e vita heroum ac deorum sunt petita: assident ei Nymphæ opus facientes 334 sq., assident *vitreis sedilibus* 350. Ut perveniretur ad illud Penei specus, in magnam illam Cavernam descendendum erat; similem descensum præbere necesse est omnes fluviorum fontes ex specubus prodire solitos. Itaque et Aristæus cum matrem Cyrenen adire vellet, ad fontem Penei accessit: *Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis.* Illa, etsi interiora terræ, specum ac partem magnæ istius Cavernæ, quo loco Penei patris erat domus, inhabitabat, recte tamen sub fonte Penei degere dici poterat: *quæ gurgitis hujus Ima tenes;* et, *mater sonitum thalamo sub fluminis alti Sensit.* Tum *ante alias Arethusa sorores Prospiciens, summa flavum caput extulit unda* 351. 352, adeoque

per fontem prospexit. Quo modo hoc fieri potuerit: recte non attigit poeta: ad sensum enim satis commode res expediri nequit. Nunc mater filium jubet descendere: haud dubie per fontem Penei, dum aquas discedere et viam ei parare edicit: *simul alta jubet discedere late Flumina, qua juvenis gressus inferret*: 359. 360. Nunc traditur modus: aquæ fontis Penei in media sui parte repressæ assurgunt in montis excavati speciem, et tanquam viam, in arcus speciem factam, præbent: *Curvata in montis faciem circumstetit unda Accepitque sinu vasto misitque sub amnem*: 361. 362. Tum ille in magnam illam Cavernam, de qua paullo ante dictum, unde fluminum exordia et fontes procedunt, pervenit et in matris *domum* seu *thalamum* adducitur: 363 sq. Cumulantur hæc in vss. 363 sqq. *miratur domum genetricis et humida regna, Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantes—Omnia sub magna labentia flumina terra Spectabat diversa locis*, tanquam in magno regno diversas provincias, regiones, tractus, per cavernarum vastitates patentes; et inter has puta fuisse cavernam illam, quam tenebat Peneus.

EXCURSUS III

De Ixionis rota ad Orphei cantum subsistente.

IV, 484 *Atque Ixionii vento rota constitit orbis*. Vexatus locus. Sensus per se apertus est: Ixionis rotam substitisse; sed hæremus in verbis, partim propter usum verborum tropicum et incertum; partim ignoratione mythi, variis modis a poetis narrari et ornari soliti. *Ixioniæ rotæ* alii poetæ *turbinem*, ut Seneca Herc. Œt. 1069, *vortices*, ut Statius Theb. VIII, 50. 51, tribuunt; *ventum* nemo tribuit, ut ne *auram* quidem, quæ rotationi proprie daretur. *Ventus* autem vel a rota motus esse debet, vel caussa esse rotæ motæ. Jam autem *rotam ventum facere*, nemo facile dixerit, nec ventum rotæ tribuerit, etsi per se recte fieret, nam motu suo haud dubie rota aerem impellit et ventum hactenus movet. Possis quoque huc vocare Propertii illud IV, 11, 23 *tacent Ixionis orbes*, quos concitatissimo per aerem motu strepitum facere credere licet. Verum usui et sensui poetico repugnat, nescio quo modo, ventus a rota motus. Restat itaque alterum, ut ventus *caussa motus* sit, utque aliquid narratum fuerit de motu rotæ Ixioniæ ex venti impulsu.

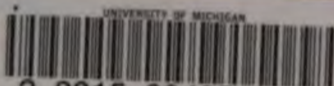
Quod si plura veterum, imprimis Græcorum, poetarum loca hac de re haberemus, v. c. Euripidis Ixionem (nam et is eum rotæ affixerat, τῷ τροχῷ προσηλῶσαι fertur ap. Plutarch. de leg. poet. cap. 4 Opp. Tom. II, pag. 19 E), certiora nos hujus rei argumenta habituros esse haud dubito; novum erat et illud Ge. III, 38 *tortos Ixionis angues*; potuere itaque etiam venti aliquæ partes esse ea in re. Etsi enim Iliad. Θ, 481 *Tartarus sine vento* esse memoratur: ubi Titanes οὔτ' αὐγῇς ὑπερίονος ἠελίοιο Τέρποντ' οὔτ' ἀνέμοισι; potuit tamen res variari ab aliis. Ita ventis non vacat Tartarus ap. Platon. Phæd. p. 83 C. Frf., et in ipso Homero Odyss. Λ, 590. 591, ubi Tantalo poma captante Τὰς δ' ἄνεμος ῥίπτασκε ποτὶ νέφεα σκιόεντα. Venti in Elysio: Æn. VI, 740 et 888 *aëris in campis*, ut in Pind. Ol. II, 128 in insulis fortunatis. A vento certe caussa non male repetitur, ut ab eo impellatur rota, cum circumacta Ixionem alligatum rotat, utque eo cessante rota stare possit: modo alas rotæ additas cogites ad ventum excipiendum: qua de re in mytho nil occurrit. *In aere* rota circumagi debuit, et proxime accedit, quod Euripidis Scholiastes Phœn. 1192 haud dubie e vetustiore aliquo auctore memorat, Jovem iratum Ixionem rotæ illigatum permisisse aeri ferendum, et in aere circumagendum: ὀργισθεὶς δὲ ὁ Ζεὺς ὑποπτέρῳ τροχῷ τὸν Ἰξίονα δήσας ἀφῆκε τῷ ἀέρι φέρεσθαι— Excripsisse eum videri debet Schol. Luciani DD. 6, pag. 216, T. I, Ζεὺς—ὑποπτέρῳ τροχῷ δήσας τὸν Ἰξίονα ἀφῆκε φέρεσθαι διὰ τὸν ἀέρα μαστιζόμενον καὶ λέγοντα, χρὴ τιμᾷν τοὺς εὐεργέτας. est et in hoc Scholio aliquid novi, Ἰξίων μαστιζόμενος, *flagellatus* num a Furiis? *alata* autem h. celeris rota bene dicitur, ut etiam ap. Pindar. l. l. ἐν πτερόεντι τροχῷ. Si ad hunc modum *ventus* proprie dictus accipitur; nunc de casu *vento* quæritur: quomodo rota substiterit *vento*. Servius ait: "Deest *cum*, et hoc dicit: cum vento suo rota constitit, id est, cum caussa volubilitatis quievit." Ellipsis perdura! Melius, puto, ita expones: rotam constitisse *a vento*, cohibuisse se, quo minus a vento impelleretur: ut *consistere* aliquis *a cursu*, dum sistit cursum, recte dici videtur, ut in loco Ecl. II, 25 *Quum placidum ventis staret mare.* Ceteras interpretationes, ut *vento* pro *adventu* aut *cum ventum esset* sit, multo duriores, v. ap. Burm. et reliquos Intpp. Post vocem *vento*, altera dubitatio est de voc. *rota orbis.* Nam *orbis* per se pro rota, et *orbis rotæ* bene dicitur, ut ap. Tibull. I, 5, 10 *orbe rotæ;* enimvero displicet, quod *rota orbis* dicta est, periphrasi, quæ alio exemplo probari vel illustrari nequit; non magis, quam τροχὸς κύκλου, pro κύκλος τροχοῦ; nisi laudes *rotam*

rhombi stamineam Propertii III, 4, 26 (III, 6, 26) pro rhombo ipso, cui stamina, fila, licia, circumdata sunt: Verum de h. l. mox dicam. Proposueram in altera editione alteram interpretationem: cum rotæ *turbinem* ac *vorticem*, *δίνην*, tribui passim videamus, ut ipsi rotæ Ixioniæ ap. Senec. H. Œt. 1069 *Hæsit non stabilis rota Victo languida turbine.* et Stat. Theb. VIII, 50. 51, *cur autem avidis Ixiona frango vorticibus?* videri poetam eodem modo dixisse *ventum*, turbinem, *rotæ*, h. rotationem: hanc cum constitisse dicere vellet, pro vulgari: *ventus*, seu turbo, *Ixionii orbis*, Ixioniæ rotæ, *substitit*, exquisitius dixit: *rota constitit vento*, in rotatione sua, in motu suo. Ipsam *rotam* pro rotatu, rotatione, *orbis*, rotæ, accipere non audebam, quia usum hunc edoctus non eram; pronuntiare autem tanquam ex edicto modestia prohibebat. Relinquendum esse videbam lectoris judicio, utram rationem præferat. Meierotto priorem amplectebatur in Dubiis pag. 12. Et sic alius amplectetur aliam; sunt enim in interpretatione, quam interdum divinationem verius dixeris, innumera, quæ, quia vel rei accurata notio, vel sermonis usus non satis liquet, ex suo quisque sensu constituet in iis, quæ per præcepta critices et hermeneutices non ita constituuntur, ut omni dubitationi occurri possit. Quid igitur est, quod aliter statuens alter alterum insectatur, odio Vatiniano exagitat, calumniatur, sugillat, *non missura cutem nisi plena cruoris hirudo!* hoc non est criticum agere, sed Bellonarium; certe a professione humanitatis est alienum, contra cum atrocitate mentis et morum rusticitate conjunctum, imprimis si memineris, totam hanc artis professionem in tenuibus et minutis versari. Debuit certe aut esse aut fingi a poeta caussa aliqua, cur rota in turbinem circumageretur; atqui quæ caussa magis idonea, quam procella et vorticosus ventus! Non enim satis est *ὅτι ὁ Ζεὺς—τὸν τροχὸν ἀειδίνητον κατεσκεύασε*, quod ap. Schol. Pind. l. c. habetur; poetas tamen, qui animis audientium speciem ac formam aliquam rei, phantasma aliquod proponere debent, excogitasse probabile fit caussam aliquam rotæ motæ ad sensus nostros aptam. In interpretatione autem, utram utram probaveris, manet aliquid duri, *quod poeta novasse*, forte ex græcis adumbrasse, dicendus est. Me tamen profiteor procliviorem esse in eam rationem ut *rotam* pro rotatione, *δίνῃ*, dictam putem; eodem modo quo Propertii *rotam rhombi* accipio pro rotatione. Apposuit ille epitheton *stamineam*, poetico more, cum *rhombus* proprie *stamineus*, stamine circumvoluto dicendus esset. In altero Propertii loco IV, 11, 23 ambiguum manet, *tacent Ixionis orbes*, sitne *tacent* docte

positum pro quiescit, cessat rota, an de strepitu seu rotæ seu aeris poeta cogitaverit. Ceterum ex iis, quæ Schol. Pindari P. 2, 40 ex Asclepiade ἐν τοῖς τραγῳδουμένοις repetiit, apparet, prima fabulæ stamina ex eo ducta esse, quod Ixionem vetus poeta procella abreptum et in Tartarum præcipitatum ornate dixerat: ὑπὸ γὰρ δίνης καὶ θυελλῶν αὐτὸν ἐξαρπασθέντα φθαρῆναι. At seriores de furiis mentis cupiditatibus agitati cogitarunt.

Londini imprimebat J. F. Dove, in Area quæ est Divi Joannis.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 00485 3837

